© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दानधर्म

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शां०
१

श्रीगणेशाय नमः यज्ज्योतिस्तमसः परं महदहृदो निर्मोपहृत्याणितं त्यामानिश्चविभज्यवचव्यवहरन्त्यैतैर्गुहायां गतं आनंदैकरसं तरद्द्वयमथो तन्मापयारेव कीकुंती सम्भवती भुज
न्मथ्नतवत्कहृमनयंपातनः १ गोपालनारायणलक्ष्मणार्यान्श्रीरंगगंगाधरनीलकंठान ध्यात्वा मणिमांव शिवं च नत्वा व्याकुर्महे भारतदानधर्मान २ धर्मेत्रिषुद्रविणमष्टस्त
काममोक्षाविकत्र पर्वणि निरूपितवान्मुनींद्रः तत्साधनानि सवद्धूनि सह प्रमाणान्यत्रानुशासनिकपर्वणि तानि ३ तत्र पूर्वस्मिन्पर्वणि शोकतरणोपायः ससाङ्गः रूपि
तः तथापि हृष्टुः स्वनिदिध्यासनमंतरेणाननिवर्त्ततइतितत्प्रधानं प्रकरणमारभमाणः पूर्वं तावत्कृताकृतसंतापनिमित्तं कर्तृत्वाभिमानं त्याजयितुं प्रथममध्यायमारभते

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमं देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत् १ युधिष्ठिर उवाच शमो बहुविधाकारः
सूक्ष्म उक्तः पितामह न च मे हृदये शांतिरस्ति श्रुत्वेदमीदृशं १ श्रीरामाय नमः॥ ॥श्रीरामनाम तारकं॥ ॥

तत्रापि युक्तिशतेनापि कर्तृत्वाभिमानस्य दुस्त्यजत्वं युधिष्ठिरप्रश्नमुखेनावतारयति युधिष्ठिर उवाच शमो बहुविधाकार इत्यादिना शमः शोकतरणोपायः बहुवि
धः कालादृष्टेश्वराद्यधीनोयं लोको न किंचित्कर्तुमीष्ट इत्यादि विवेकप्रकारः बहुकारः सर्वसंकल्पसंन्यासादिस्वरूपः सूक्ष्मो निर्विकल्पक उक्तः तथापि तत्सा
क्षात्काराभावान्कृतं गोत्रवधाख्यं पापं मां तपत्येव तस्मात्कर्तृत्वादिदोषमपनेतुं निदिध्यासनाधिकारसिध्यर्थं चेतः शुद्धिकरान्धर्मान्ब्रूहि येर्विना पूर्वोक्तं सर्वं स्वहृदयेना
वतिष्ठत इत्यभिप्रायः १ श्रीरामाय नमः॥ ॥ ॥ ॥ ॥ श्म०
१

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

अस्मिन्निति यद्यप्यविदितमेव ज्ञायते तत्कालादिकृतमिति मत्वा नधीमतां शोकाय भवति यत्तु बुद्धिपूर्वं पापं कृतं तत्कथं माद्दशान्न्यास्तिकानशाद्दिकविवेकमात्रेण नतयेत्यपरोक्षसकर्तृत्वादिप्रपञ्चपरोक्षेणाकर्तृत्वादिज्ञानेन निवर्त्तयितुमशक्यत्वादिति भावः २ एतदेव शोककारणं विद्यणोति शरेति त्वामिति शेषः ३ सीदे

अस्मिन्नर्थे बहुविधा शान्तिरुक्ता पितामह स्वकृते कानु शान्तिः स्याच्छमाद्बहुविधादपि २ शराचितशरीरं हि तीव्रव्रणमुदीक्ष्य च शर्म नोपलभे वीर दुष्कृतान्येव चिन्तयन् ३ रुधिरेणावसिक्ताङ्गं प्रस्रवन्तं यथाचलं त्वां दृष्ट्वा पुरुषव्याघ्र सीदे वर्षास्विवाम्बुजं ४ अतः कष्टतरं किंनु मत्कृते यत्पितामह इमामवस्थां गमितः प्रत्यमित्रै रणाजिरे ५ तथा चान्ये नृपतयः सहपुत्राः सबान्धवाः मत्कृते निधनं प्राप्ताः किंनु कष्टतरं ततः ६ वयं हि धार्तराष्ट्राश्च कालमन्युवशंगताः कृत्वेदं निन्दितं कर्म प्राप्स्यामः कां गतिं नृप ७ इदं तु धार्तराष्ट्रस्य श्रेयो मन्ये जनाधिप इमामवस्थां संप्राप्तं यदसौ त्वां न पश्यति ८ सोऽहं तवान्तकरः सुहृद्वधकरस्तथा न शान्तिमधिगच्छामि पश्यंस्त्वां दुःखितं क्षितौ ९ अतः श्रेयो मृतं मन्ये नेह जीवितमात्मनः अहं हि समरे वीर गमितः शत्रुभिः क्षयं १० अभविष्यं यदि पुरा सह भ्रातृभिरच्युत न त्वामेवं सुदुःखार्तमद्राक्षं सायकार्दितं ११ नूनं हि पापकर्माणो धात्रा सृष्टाः स्म हे नृप १२ अन्यस्मिन्नपि लोके वै यथा मुच्येम किल्बिषात् तथा प्रशाधि मां राजन्मम चेदिच्छसि प्रियं १३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सीदामि ४ मत्कृते मन्निमित्तं प्रत्यमित्रैः अमित्राणां प्रतिकूलैरस्मदीयैरर्जुनशिखण्डिप्रभृतिभिः ६ वयं ही तिहि स्पार्थे कालः ईश्वरः मन्युः क्रोधः गतिं ऊर्ध्वलोकं प्राप्स्यामो न कामपीत्यर्थः ७ अपशोच्यत्वानामस्माकं त्वयमपि लोको नष्टो न तु परो यामिस्याहु हरइति त्विसादिना ८ भविष्यं ईश्वरस्त्रेत्सां ११ अन्यस्मिन्निति जन्मान्तरेऽपि येन किल्बिषात् रागादिदोषान्मुच्येम तादृशं धर्मं ब्रूहि शोकनाशकस्य तत्त्वज्ञानस्यानेकजन्मसाध्यत्वादिति भावः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (Dharmarth Trust J&K) Digitized By eGangotri

दा० यदुक्तं त्वत्कृते कानुशांतिरिति तत्राह परेति परतंत्रं कालादृष्टेश्वराधीनमात्मानं त्वं कथं कर्मणां हेतुं शुभाशुभयोः कारणं अनुपश्यसि न कथंचिदात्मनः कर्तृत्वं संभवतीति भावः कुतस्त
२ र्ह्यहं करोमीत्यनुभवस्तत्राशंक्याह सूक्ष्मं हीति आत्मनः कर्तृत्ववदकर्तृत्वं न मानसप्रत्यक्षं किंत्वतींद्रियं मनस्त्ववत्प्राग्विद्वदुष्टत्वादन्यथा संतमात्मानमन्यथा प्रतिपद्यत इति भावः
१३ कर्मप्रयोजकं देहेंद्रियादिसंघातः प्रयोज्यः तयोश्च बीजांकुरवदन्योन्यजन्मजनकत्वं परिशेषादात्मनो कर्तृत्वं सिद्धमिति साक्षिण्यं आख्यायिकामाह अत्रापीति २७

भीष्म उवाच परतंत्रं कथं हेतुमात्मानमनुपश्यसि कर्म्मणां हि महाभाग सूक्ष्मं ह्येतदतींद्रियं १३ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं संवा
दं मृत्युगौतम्योः काललुब्धकपन्नगैः १४ गौतमी नाम कौंतेय स्थविरा शमसंयुता सर्प्पेण दष्टं स्वं पुत्रमपश्यद्गतचेतनं अथ तं स्नायुपाशेन ब
द्ध्वा सर्प्पममर्षितः लुब्धकोऽर्जुनको नाम गौतम्याः समुपानयत् १६ तां चाब्रवीदयं ते स पुत्रहा पन्नगाधमः ब्रूहि क्षिप्रं महाभागे वध्यतां केन हे
तुना १७ अग्नौ प्रक्षिप्यतामेष छिद्यतां खंडशोपि वा न ह्ययं बालहा पापश्चिरं जीवितुमर्हति १८ गौतम्युवाच विसृजैनमबुद्धिस्त्व
मवध्योऽर्जुनक त्वया को ह्यात्मानं गुरुं कुर्यात्प्राप्तव्यमविचिंतयन् १९ प्लवंते धर्म्मलघवो लोकेंभसि यथा प्लवा मज्जंति पापगुरवः श
स्त्रं स्कन्नमिवोदके २० हत्वा चैनं नामृतः स्यादयं मे जीवत्यस्मिन्कोऽत्ययः स्यादयं ते अस्योत्सर्गे प्राणयुक्तस्य जंतोर्मृत्योर्लोकं को नु गच्छेदनंतं

हेतुमेवाह अग्नाविति १८ गुरुप्रभारेण नरके मज्जनयोग्यं प्राप्तव्यं लोकं १९ प्लवंते दुःखार्णवं तरंति मज्जंति च नेत्रैव २० हत्वेति वारणात्वं त्काऽर्थः मुक्तेऽवहिततेन न तथापीत्येति च
त एनं हत्वा ततस्य हननेनायं मे मे पुत्रो नामृतः स्यात् किं तमृत एव अस्मिन्जीवति तेते तव को पं अत्ययो नाशः स्यात् को पीसर्थः उत्सर्गे प्राणोत्सर्गे मृत्योर्लोकं नरकं २१ ॥ ॥ दान०
म्ना२ म१
२

मकेर्नियुक्ताः सर्वेषांपीडयापीडिताः स्वरक्तस्यैवननदुःखितस्य २२ शमेति शमयुक्ताः कालेनैवायंवाशिनइतिमत्वाशोकंत्यजंति अर्थविदः प्रतीकारज्ञाः शत्रुंहत्वैवस्व
यः शोकंत्यजंतीत्यर्थः अत्रमत्यश्रेयः ह्ययंदुःखनाशंनिसंमोहाच्छोचति २३ आर्त्तिः पुत्रशोकजापीडा नित्यायस्तोनित्यामतः नईशेनसमर्थास्मि २४ पातनांपीडांपर
स्मेकुतः कुर्युर्नकुतश्चिदित्यर्थः मार्दवात्मार्दवमवलंब्य २५ श्रेयः परलोकहितंतत्देवस्त्रअपोलाभः स्वयशत्रून्हत्वैवलभ्यइत्यध्याहृत्ययोज्यं यथायजमानः पशुनिघ्नन्यन्नु

लुब्धकउवाच जानाम्यहंदेविगुणागुणज्ञेसर्वोनियुक्तागुरवोभवंति स्वस्थस्यैतेतूपदेशाभवंतितस्मात्क्षुद्रंसर्पमेनंहनिष्ये २२ शमार्थिनः
कालगतिंवदंतिसद्यः शुचंत्वर्थविदस्त्यजंति श्रेयः क्षयंशोचतिनित्यमोहात्तस्माच्छुचंमुंचहतेभुजंगे २३ गौतम्युवाच आर्त्तिर्नैवं
विधानेमद्विधानांधर्मात्मानः सर्वदासज्जनाहि नित्यायस्तोबालकोप्यस्यतस्मादीशेनाहंपन्नगस्यप्रमाथे २४ नब्राह्मणानांकोपोस्ति
कुतः कोपाच्चयातनां मार्दवात्क्षम्यतांसाधोमुच्यतामेषपन्नगः २५ लुब्धकउवाच हत्वालाभः श्रेयएवाव्ययः स्यात्सद्योलाभ्यः
साद्बलिभ्यः प्रशस्तः कालाल्लाभोयस्तुसद्योभवेतश्रेयोलाभः कुत्सितेस्मिन्हतेस्यात २६ ॥ ॥ ॥ ॥

मात्मानंचस्वर्गंनयत्येवंयूयः परंस्वंचेत्यर्थः ततश्चलाभोलाभार्हः पुमांश्चबलिभ्यः सर्वेभ्यः प्रशस्तः श्रेष्ठश्चस्यात शत्रुवधात्कहृदयेपिमान्योभवतीत्यर्थः यस्तुत्वलीन्सर्पैकुत्सि
तेवक्रूयकारिणिहंतव्यकलाल्लाभोऽस्मरणादिरूपस्मिन्हि एवंवसतः शाश्वतः श्रेयोलाभः सचैतेनवत्स्यंहत्वमनिनिंद्यसाः नस्यात्तस्माद्धंतव्यएवायमित्यर्थः २६ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हा॰ गत्वनिगृह्याकामासिः इष्टलाभः नमुक्त्वा हृष्टं वध्यानो ऽस्माकमशत्रौ भुजंगे कस्मादहं नकर्मेत्र अपितत्कर्मस्पैव मोक्षेणार्थश्चेयः कुर्यामेवेत्यर्थः २७ त्यजंतिनाशयंति २८ मेप्रत्र
कोजीवितंनसंप्राप्स्यते शरणांप्राणंपजीव जीवंतं २९ शूलीयज्ञंहत्वेतिसंबंधः ३१ संस्तभ्यधैर्यमालंब्य ३२ अवद्युतंप्रोतिवान ३३ किल्विषंचेदस्तितर्हिप्रयोक्तु
३

गौतम्युवाच कानुप्राप्तिर्गृह्यशत्रुंनिहत्यकाम्वाकामाप्तिः प्राप्यशत्रुंनमुक्त्वा कस्मात्सौम्याहंनक्षमेनो भुजंगेमोक्षार्थंवाकस्यहेतोर्नकुर्य्यां २७
लुब्धकउवाच अस्माद्देकाद्बहवोरक्षितव्यानैकोवहुभ्योगौतमिरक्षितव्यः कृतागसंधर्म्मविदस्त्यजंतिसरीसृपंपापमिदंजहित्वं २८ गौतम्यु
वाच नास्मिन्हतेपन्नगेपुत्रकोमेसंप्राप्स्यतेलुब्धकजीवितंवै गुणांचान्यंनास्यवधेप्रपश्येतस्मात्सर्प्पंलुब्धकमुंचजीवं २९ लुब्धकउवाच वृ
त्रंहत्वादेवराट्श्रेष्ठभाग्वैयज्ञंहत्वाभागमवापचैव शूलीदेवोदेववृत्तंचरत्वंक्षिप्रंसर्प्पंजहिमाभूत्तेविशंका ३० भीष्मउवाच असकृत्प्रो
च्यमानापिगौतमीभुजगंप्रति लुब्धकेनमहाभागापापेनैवाकरोन्मतिं ३१ ईषदुच्छ्वसमानस्तुकृच्छ्रात्संस्तभ्यपन्नगः उत्ससर्ज्जगिरंमंदांमा
नुषींपाशपीडितः ३२ सर्पउवाच कोन्वर्ज्जुनकदोषोत्रविद्यतेममबालिश अस्वतंत्रंहिमांमृत्युर्विवशंपदवूचदत ३३ तस्यायंवचनाद्द
ष्टोनकोपेननकाम्यया तस्य तत्किल्विषंलुब्धविद्यतेयदिकिल्विषं ३४ लुब्धकउवाच यद्यन्यवशगेनेदंकृतंतेपन्नगाशुभं कारणंवैत्वमप्यत्रत
स्मात्त्वमपिकिल्विषी ३५ मृत्पात्रस्यक्रियायांहिदंडचक्रादयोयथा कारणात्वेप्रकल्प्यंतेतथात्वमपिपन्नग ३६ ॥ ॥ ॥ ॥

रेवनप्रयोज्यस्यममशरत्वेवेत्यर्थः ३४ गदीतिप्रयोजकस्यप्रयोज्योपिवधकारणत्वाद्वध्यएवेत्यर्थः ३५ मदितियद्यपिदंडादिवत्त्वंअन्यवशस्तथापि चेतनत्वात्किल्विषीस्यव एम॰
श्यवध्योसीत्यर्थः ३६ ॥ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ३

(c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३७ सर्वइतिचेतनत्वेपिराज्ञादिवशस्येवेयत्वेनावशत्वांहंग्रदितल्पत्वमेवममेसर्थः ३८ अथवेति तेपिश्चासुधाहृपोपि अयमर्थः आयुर्वहिअपरकांतवसहर्त्तारिंप्रयो
जयति तेनायुधकर्त्तापिप्रयोजकत्तसहायकारपिताप्रहर्त्तकामप्रयोजकश्वन्योन्यप्रयोजत्वान्नकस्यचिद्दुर्त्तत्वमित्यर्थः ३९ फलीनमाहएवमिति चेतनत्वाद्बुध्य
त्वंममचेन्मन्यसेतर्हिएकस्मिन्वधकार्येसाक्षात्परंपरयावद्भूनांप्रयोजकत्वमस्तीतिसर्वे सुपथाविभागंकिल्विषंनमध्येवेत्यर्थःसमवायेसमुदाये ४० कर्त्तीश्चकत्तनक्रि
यापांत्वमेववध्योसीत्यर्थः ४१ अमतीतिपतः कृतेपिअसनिर्दुष्टेकार्येदोषेहेतुः कर्त्तनिलिप्यतेनवमतेतस्मात्चोणदिरत्रैवरान्नांवध्यापापच्छित्तीचनस्यात् तथा

ते२

किल्विषीचापिमेवध्यः किल्विषीचासिपन्नग आत्मानंकारणंह्यत्रत्वमाख्यासिभुजंगम ३७ सर्पउवाच सर्वएतेह्यस्ववशादंडु
चकारयोयथा तथाहमपितस्मान्मेनैषदोषोमतस्तव ३८ अथवामतमेतत्तेप्यन्योन्यप्रयोजका कार्य्यकारणसंदेहोभवत्य
न्योन्यचोदनात् ३९ एवंसतिनदोषोमेनास्मिवध्योनकिल्विषी किल्विषंसमवायेस्यान्मन्येसेयदिकिल्विषं लुब्धकउवाच का
रणंयदिनस्याहैनकर्त्तास्यास्त्वमप्युत विनाशकारणंत्वंचतस्माद्वध्योसिमेमतः ४१ असत्यपिकृतेकार्येनेहयन्नगलिप्यते तस्मान्ना
त्रैवहेतुः स्याद्वध्यः किंवकुमर्हसे ४२ सर्प्पउवाच कार्य्याभावेक्रियानस्यात्सत्यसत्यपिकारणे तस्मात्समेस्मिनहेतोमेवाच्योहेतुर्विशि
षतः ४३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

वशात्स्यानर्थकांप्रसस्वाहंतितेचनानिर्देश्यामाणंस्वस्यादितिमफुः ४२ कार्येति कारणेकर्त्तरिसतिकुठारेघमनादिकार्येणच्छिदिक्रियाजायते असत्यपिकर्त्तरितच्छास्त्रांतनि
घर्षेणकार्येणतत्तेनाग्निनावनदाहक्रियाजायते तस्माच्छात्वायाइवममापिकर्तृत्वेप्रयोजकत्वात्तनदोषहेतुः विशेषाभावादित्यर्थः ४३ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

दा०
४

यदीति कारणत्वेन प्रयोज्यकर्तृत्वेन तत्त्वमतो हं तर्हि शास्त्राया वायुरिव ममापि प्रयोगे प्रवर्तने मौलिकर्तृत्वमेव जंतुनाशने अत्र किल्बिषी भवेत्व त्त्वतस्त्व वायोरिव तस्यापि न किल्बिषि त्वमिति भावः ४४ वध्य इति शीघ्रं वधकारी हिंस्रस्वभावस्त्वं कृतवैर्कैर्हेतुसाधर्म्यमात्मनो ब्रुवाणो दुर्बुद्धित्वाहूल्योमोसर्थः ४५ एवमप्यृत्विगादिवत्स्वप्रेर्यत्वान्नाहं किल्बिषी किं तु मम प्रयोजक एव शास्त्रफलं प्रयोक्तरीति न्यायादिति सर्प उवाच यथेति ४६ यथा स्तेनं गतो हं तिगजं च महामात्रः प्रेरयति महामात्रं च प्रभुः प्रयुंक्ते प्रभुं च स्ते

यद्यहं कारणत्वेन मतो लुब्धक तत्त्वतः अन्यः प्रयोगे स्यादत्र किल्बिषी जंतुनाशने ४४ लुब्धक उवाच वध्यस्त्वं मम दुर्बुद्धे बालघाती नृशंसकृत भाषसे किं बहु पुनर्वध्यः सन्पन्नगाधम ४५ सर्प उवाच यथा हवींषि जुह्वाना मखे वै लुब्धकर्त्विजः न फलं प्राप्नुवंत्यत्र फलयोगे तथा ह्यहं ४६ भीष्म उवाच तथा ब्रुवति तस्मिंस्तु पन्नगे मृत्युचोदिते आजगाम ततो मृत्युः पन्नगं चाब्रवीदिदं ४७ मृत्युरुवाच प्रचोदितो हं कालेन पन्नग त्वामचूचुदं विनाशहेतुर्नास्य त्वमहं च प्राणिनः शिशोः ४८ यथा वायुर्जलधरान्विकर्षति ततस्ततः तद्वज्जलदवत्सर्प कालस्याहं वशानुगः ४९ सात्विका राजसाश्चैव तामसा ये च केचन भावाः कालात्मकाः सर्वे प्रवर्त्तंते ह जंतुषु ५० जंगमाः स्थावराश्चैव दिवि वा यदि वा भुवि सर्वे कालात्मकाः सर्प कालात्मकमिदं जगत ५१ प्रवृत्तयश्च लोके स्मिंस्तथैव च निवृत्तयः तासां विकृतयो याश्च सर्वं कालात्मकं स्मृतं ५२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

नापराध इति स्तेन स्वापराधेनैव हस्तते न न तत्र गजमहामात्रगजानां दोषसंबंधो स्ति एवं भीष्मादाग्निम्यतोपि न वगनस्येव न दोषो स्तीति भावः एवंचस्ता संयमृत्युः प्राणानामपहर्त्री देवता ४७ कालेन ईश्वरेण ४९ कालात्मकाः कालस्य ईश्वरस्यात्मा स्वभावो येषां ते कालानुसारिण इत्यर्थः ५२ ५२ ५२ ५२ ५२ ५२ दान०
४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

५३ भावाभावौ ऐश्वर्यानैश्वर्ये ६० आर्त्विज्यमिति सोऽकुलोमिति इति न्यायेनाऽऽत्मनेपदं न मानार्थवयं कामं कामयते न मा गायतीति श्रुतेश्चात्मवद्दृत्विजोऽपि फलांशभाक्त्वमतो मृत्युसर्पौ वध
सकारणं मं तो न त्वकारणं भवतस्त्वाहमृत्युरिति ६२ आवां दोषेणाहेयादिना पृक्तौ त्वया भन्तव्यौ किं तु विवशौ अतः घ्नतोऽप्यावयोर्गजिमहामीन्ययोरिव न किल्बिषमस्तीत्याह तः

आदित्यश्चन्द्रमा विष्णुरापो वायुः शतक्रतुः अग्निः खं पृथिवी मित्रः पर्जन्यो वसवोऽदितिः ५३ सरितः सागराश्चैव भावाभावौ च पन्नग सर्वे कालेन
सृज्यन्ते ह्रियन्ते च पुनः पुनः ५४ एवं ज्ञात्वा कथं मां त्वं सदोषं सर्प मन्यसे अथ चैवंगते दोषो मयि त्वमपि दोषवान् ५५ सर्प उवाच निर्दोषं दो
षवन्तं वा न त्वां मृत्यो ब्रवीम्यहं त्वयाहं चोदित इति ब्रवीम्येतावदेव तु ५६ यदि काले तु दोषोऽस्ति यदि तत्रापि नेष्यते दोषो नैव परीक्ष्यो मे न त्व
त्राधिकृता वयं ५७ निर्मोक्षस्त्वस्य दोषस्य मया कार्यो यथा तथा मृत्योरपि न दोषः स्यादिति मे त्वत्प्रयोजनं ५८ भीष्म उवाच सर्पोऽथार्जु
नकं प्राह श्रुतं ते मृत्युभाषितं नानागसं मां पाशेन संतापयितुमर्हसि ५९ लुब्धक उ० मृत्योः श्रुतं मे वचनं तव चैव भुजंगम नैव तावददोषत्वं भव
ति त्वयि पन्नग ६० मृत्युस्त्वं चैव हेतुर्हि बालस्यास्य विनाशने उभयं कारणं मन्ये न कारणमकारणं ६१ धिग्मृत्युं च दुरात्मानं क्रूरं दुःखकरं सतां त्वां
चैवाहं वधिष्यामि पापं पापस्य कारणं ६२ मृत्युरुवाच विवशौ कालवशगावावां निर्दिष्टकारिणौ नावां दोषेण गन्तव्यौ यदि सम्यक् प्रपश्यसि
६३ लुब्धक उवाच युवामुभौ कालवशौ यदि मे मृत्युपन्नगौ हर्षक्रोधौ यथा स्यातामेतदिच्छामि वेदितुं ६४ ॥ ॥ ५२॥

विवशाविति कर्त्विजोऽपि फलरागिण एव फलमलीनविरक्तस्येति भावः ६३ युवामिति। भो मृत्युपन्नगौ यदि युवां कालवशौ तर्हि मे मम स्वरक्षणपरोऽपकर्त्तरि हर्षः अपकर्तौ युव
योरुपरि द्वेषो वा यथा स्यातां तथा ब्रूत एतत्त्वहं ने दिह मिच्छामी याऽन्यो हि सर्वकं यो न्यं पूर्वं सर्वस्य परवशत्वेऽपकर्त्रेपकर्त्रोः स्तुतिनिंदे न स्यातामिति भावः ॥ ६४ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

परमार्थतः परिहारमाहयेति ईश्वराधीनोजन्तुः स्वर्गं नरकं वा कुर्वाणोनरस्तेनोनवानिबध्यतइतिभावः ६५ व्यवहारतस्तुमन्त्रः पूर्वोक्तमेवपरिहारमाहतस्मादिति दोषेणायुक्तावितिशेषः
गंतव्यौज्ञातव्यौ योहिरागादिमान्हंतिसपापेनलिप्यतेतंप्रतिशास्त्रंप्रवर्ततेनप्रतिशास्त्रंप्रवर्तते यस्तुनतथानासौदोषभाग्भवेद्यथोक्तंभगवता यस्यनाहंकृतोभावोबुद्धिर्यस्यनलिप्य
ते हत्वापिसइमाँल्लोकान्नहंतिननिबध्यतेइति ३६ प्राणिकर्मानुरोधात्तुइसहापफलंइददीश्वरस्तुप्रयुक्तात्रयेवाननवैषम्यादिमाञ्जोभवतीत्याहअथेत्यादिधर्मार्थसंशयः फलं

मृत्युरुवाच याकाचिदेवचेष्टास्यात्सर्वाकालप्रचोदिता सर्वमेवैतदुक्तंहिमयालुब्धककालतः ६५ तस्मादुभौकालवशावावांनिर्दिष्टकारिणौ
नावांदोषेणगंतव्यौत्वयालुब्धककर्हिचित ६६ भीष्मउवाच अथोपगम्यकालस्तुतस्मिन्धर्मार्थसंशये अब्रवीत्पन्नगंमृत्युंलुब्धंचार्जु
नकंतथा ६७ कालउवाच नह्यहंनाप्ययंमृत्युर्नायंलुब्धकपन्नगः किल्बिषीजंतुमरणेनवयंहिप्रयोजकाः ६८ अकरोद्यदयंकर्मतन्नोऽ
र्जुनकचोदकं विनाशहेतुर्नान्योस्यवध्यतेयंस्वकर्मणा यदनेनकृतंकर्मतेनायंनिधनंगतः विनाशहेतुः कर्मास्यसर्वेकर्मवशावयं ७०
कर्मदायादवाँल्लोकः कर्मसंबंधलक्षणः कर्माणिचोदयंतीहयथान्योन्यंतथावयं ७१ यथामृत्पिंडतः कर्ताकुरुतेयद्यदिच्छति एवमा
त्मकृतंकर्ममानवः प्रतिपद्यते ७२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तत्रविषयेसर्वस्यकर्तुः परतंत्रत्वादधर्मवत्धर्मोपिकिंफलदःस्यातिनवेतिसंशयेछेत्तयेअब्रवीत्कालः ६७ संगिनामेवधर्माधर्मफलंभवतिनत्वसंगानामस्माकमित्याशयवानाहनहीति ७०
कर्मैवदायादः पुत्रवत्तारकंतद्वान् कर्मसंबंधः कर्मफलयोगः तदेवलक्षणंउपायावन्नाद्वेपकंयस्यतथा ७२ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

७४ कर्मैवकल्पयः कारणंपेयांतानलोकान्स्वर्गनरकादीन् ७६ तत्कर्मपुत्रशोकदं ७८ आत्मापिकाफलमाहद्वाभ्यांएतदिति ८१ इतिश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशा
वतंसगोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्यकृतौभारतभावदीपेदानधर्मार्थप्रकाशेप्रथमोध्यायः अनिवार्यस्यापिमृत्योर्नियंतुर्ध्वरेताः करोति गृहस्थस्त्वतिथिभक्त्यैवंजयतीत्याहतिथ्यध

यथाछायातपौनित्यंसुसंबंधौनिरंतरं तथाकर्म्मचकर्त्ताचसंबद्धावात्मकर्म्मभिः ७३ एवंनाहंनवैमृत्युर्नसर्प्पोनतथाभवान् नचेयंब्राह्मणीवृद्धाशिशुश्चैवा
त्रकारणं ७४ तस्मिंस्तथाब्रुवाणेतुब्राह्मणीगौतमीनृप स्वकर्म्मप्रत्ययांल्लोकान्मत्वार्जुनकमब्रवीत् ७५ गौतम्युवाच नैवकालोनमृत्युर्वासर्पोत्रका
रणं स्वकर्म्मभिरयंबालः कालेननिधनंगतः ७६ मयाचतत्कृतंकर्म्मयेनायंमेमृतःसुतः यातुकालस्तथामृत्युर्मुंचार्जुनकपन्नगं ७७ भीष्म
उवाच ततोयथागतंजग्मुर्मृत्युःकालोथपन्नगः अभूद्विशोकोर्जुनकोविशोकाचैवगौतमी ७८ एतच्छ्रुत्वाशमंगच्छमाभूःशोकपरोनृपः स्वक
र्म्मप्रत्ययांल्लोकान्सर्वेगच्छंतिवैनृप ७९ नैवत्वयाकृतंकर्म्मनापिदुर्योधनेनवै कालेनतत्कृतंविद्धिनिहतायेनपार्थिवाः ८० वैशं० श्रुत्वैतद्वचनं
श्रुत्वाबभूवविगतज्वरः युधिष्ठिरोमहातेजाः पप्रच्छेदंचधर्म्मवित् ८१ इतिदानधर्मेगौतमीलुब्धकव्यालमृत्युकालसंवादः १ युधिष्ठिरउवाच पिता
महमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद श्रुतंमेमहदाख्यानमिदंमतिमतांवर १ भूयस्तुश्रोतुमिच्छामिधर्मार्थसहितंनृप कथ्यमानंत्वयाकिंचित्तन्मेव्याख्या
तुमर्हसि २ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

शंसार्थोयमध्यायः पितामहेत्यादि १ धर्मेणोवत्रार्थेप्रयोजनंयत्रतादृशयाकथयासहितंकिंचिदाख्यानंश्रोतुमिच्छामीत्यर्थः २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नत्वेनपाथातथ्येन नत्वात्मवयोनत्वनन्नादिवहमृताथत्वेन १४ दुर्गतःदीद्रः १७

केनमत्युर्गृहस्थेनधर्म्मोमाश्रित्यनिर्जितः इत्येतत्सर्वमाचक्ष्वतत्वेनापिचपार्थिव ३ भीष्मउवाच अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनंयथामृत्यु
र्गृहस्थेनधर्ममाश्रित्यनिर्जितः ४ मनोःप्रजापतेराजन्निक्ष्वाकुरभवत्सुतः तस्यपुत्रशतंजज्ञेनृपतेःसूर्यवर्चसः ५ दशमस्तस्यपुत्रस्तुदशाश्वोनामभा
रत माहिष्मत्यामभूद्राजाधर्मात्मासत्यविक्रमः ६ दशाश्वस्यसुतस्त्वासीद्राजापरमधार्मिकः सत्येतपसिदानेचयस्यनित्यरतंमनः ७ मदिराश्व इति
ख्यातः पृथिव्यांपृथिवीपतिः धनुर्वेदेचवेदेचनिरतोयोभवत्सदा ८ मदिराश्वस्यपुत्रस्तुद्युतिमान्नामपार्थिवः महाभागोमहातेजामहासत्वो
महाबलः ९ पुत्रोद्युतिमतस्त्वासीद्राजापरमधार्मिकः सर्वलोकेषुविख्यातः सुवीरोनामनामतः १० धर्मात्माकोषवांश्चापिदेवराजइवाप
रः सुवीरस्यतुपुत्रोभूत्सर्वसंग्रामदुर्जयः ११ सुदुर्जयइतिख्यातः सर्वशस्त्रभृतांवरः दुर्जयस्येंद्रवपुषःपुत्रोग्निसदृशद्युतिः १२ दुर्योधनोना
ममहाराजाराजर्षिसत्तमः तस्येंद्रसमवीर्यस्यसंग्रामेष्वनिवर्त्तिनः १३ विषयेवासवस्तस्यसम्यगेवप्रवर्षति रत्नैर्धनैश्चपशुभि[illegible]ः सस्यैश्चा
पिपृथग्विधैः १४ नगरंविषयश्चास्यप्रतिपूर्णंतदाभवत् नतस्यविषयेचाभूत्कृपणोनापिदुर्गतः व्याधितोवाकृशोवापितस्मिन्नाभून्नरः क्वचि
त् १५ सुदक्षिणोमधुरवागनसूयुर्जितेंद्रियः धर्मात्मानानृशंसश्चविक्रांतोथाविकत्थनः १६ यज्वावदान्योमेधावीब्रह्मण्यःसत्यसंगरः न
चावमंतादातानाचवेदवेदांगपारगः १७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

२० चकमेकामयामास २१ अ्रसवर्णाः अ्रकृविपः [illegible] नदित्सतिनप्रहतमिच्छति २२ वितते चेताग्निसाथ्येनष्टः अ्रहर्शनंगतः २८ कार्यंप्राप्तः ३१ दिशंश्रेणिंविजयतादिदेव

दृग्भव२

तं नर्म्मदादेवनदीसुरणपाशीतलाशिवा चकमेपुरुषव्याघ्रं वेनभावेनभारत १८ तस्यांजज्ञेतदानद्यांकन्याराजीवलोचना नाम्ना सुदर्शनाराजन्
रूपेणावसुदर्शना १९ तादृग्रूपाननारीषुभूतपूर्वायुधिष्टिर दुर्योधनसुतायादृग्रुववर्णिनी २० तामग्निश्चकमेसाक्षाद्राजकन्यांसुदर्शनां भूत्वाचब्रा
ह्मणोराजन्वरयामासतंनृपं २१ दरिद्रश्चासवर्णश्चममायमितिपार्थिव नदित्सतिसुतांतस्मैतांविप्रायसुदर्शनां २२ ततोस्यविततेयज्ञेनष्टोभू
द्धव्यवाहनः ततःसुदुःखितोराजावाक्यमाहद्विजांस्तदा २३ दुष्कृतंममकिंनुस्याद्भवतांवाद्विजर्षभाः येननाशंजगामाग्निः कृतंकुपुरुषे
ष्विव नह्यल्पंदुष्कृतंनोस्तियेनाग्निर्नाशमागतः भवतांवाथवामह्यंतत्त्वेनैतद्विमृष्यतां २५ तत्रराज्ञोवचःश्रुत्वाविप्रास्तेभरतर्षभ नियतावाग्यताःपे
वपावकंशरणंप्रभुः २६ तान्दर्शयामासतदाभगवान्हव्यवाहनः स्वंरूपंदीप्तिमत्कृत्वाशरदर्कसमद्युतिः ततोमहात्मातानाहदहनोब्राह्मणर्ष
भान वरयाम्यात्मनोर्थायदुर्योधनसुतामिति २८ ततस्तेकल्यमुत्थायतस्मैराज्ञेन्यवेदयन ब्राह्मणाविस्मिताः सर्वेयदुक्तंचित्रभानुना २९
ततः सराजातच्छ्रुत्वावचनंब्रह्मवादिनां अवाप्यपरमंहर्षंतथेतिप्राहबुद्धिमान ३० अयाचततंशुल्कंभगवंतंविभावसुं नित्यंसान्निध्यमिहतेचि
त्रभानोभवेदिति तमाहभगवानग्निरेवमस्त्वितिपार्थिवं ३१ ततः सान्निध्यमद्यापिमाहिष्मत्यांविभावसोः दृष्टंहिसहदेवेनदिशंविजयतातदा ३२

मिच्छता ३२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

आहितंनवंवासोयस्यांस्तां ३३ वसोर्धारांसंततांघृतधारां ३४ गर्भेपुत्ररूपेण ३५ रूपेणसदृशंवक्त्रं यस्यासौरूपेणपूर्णेदुसदृशोपमः ३६ यस्यपूर्णेदुसदृशोपमः ३६

ततस्तांसमलंकृत्यकन्यामाहितवाससं ददौदुर्योधनोराजापावकायमहात्मने ३३ प्रतिजग्राहचाग्निस्तुराजकन्यांसुदर्शनां विधिनावेददृष्टेन वसोर्धारामिवाध्वरे ३४ तस्यारूपेणशीलेनकुलेनवपुषाश्रिया अभवत्प्रीतिमानग्निर्गर्भंचास्यांमनोदधे ३५ तस्यांसमभवत्पुत्रोनाम्नाग्नेयः सुदर्शनः सुदर्शनस्तुरूपेणपूर्णेंदुसदृशोपमः ३६ शिशुरेवाध्यगात्सर्वंपरंब्रह्मसनातनं अथौघवान्नामनृगस्यासीत्पितामहः ३७ तस्याप्योघवतीकन्यापुत्रश्चौघरथोभवत् तामोघवान्ददौतस्मैस्वयमोघवतींसुतां ३८ सुदर्शनायविदुषेभार्यार्थेदेवरूपिणीं सगृहस्थाश्रमरतस्तयासहसुदर्शनः ३९ कुरुक्षेत्रेवसद्राजन्नोघवत्यासमन्वितः गृहस्थश्चावजेष्यामिमृत्युमित्येवसप्रभो ४० प्रतिज्ञामकरोद्धीमान्दीप्ततेजाविशांपते तामथौघवतींराजन्सपावकसुतोब्रवीत् ४१ अतिथेः प्रतिकूलंतेनकर्तव्यंकथंचन येनयेनचतुष्येतनित्यमेवत्वयातिथिः ४२ अप्यात्मनः प्रदानेननतेकार्याविचारणा एतद्व्रतंममसदाहृदिसंपरिवर्तते ४३ गृहस्थानांचसुश्रोणिनातिथेर्विद्यतेपरं प्रमाणंयदिवामोरु वचस्तेममशोभने ४४ इदंवचनमव्यग्राहृदित्वंधारयेः सदा निष्क्रांतेमयिकल्याणितथासंनिहितेनघे ४५ नातिथिस्तेवमंतव्यः प्रमाणंयद्यहंतव तमब्रवीदोघवतीतथामूर्ध्निकृतांजलिः नमेत्वद्वचनात्किंचिदकर्तव्यंकथंचन ४६ ॥ ॥ ॥ ॥

गृहस्थश्चगृहस्थएव ४० प्रतिज्ञामेवाह अतिथेरिति ४१ आत्मनःशरीरस्य ४३ प्रमाणंहितज्ञापकं ४ किंचिन्नकर्तव्यं इतिन्नअपितुकर्तव्यमेव ४६ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९१ ततः तस्याप्यसङ्गं गृहे त्वगमत सदा गार्हस्थ्यकाले तदाब्राह्मणाकाले ४७ ब्राह्मणाः तद्दीमस्य ५१ तामिति एततरत्नप्रदानं ५२ राज्ञिराजकन्ये ५३ छुद्यमानः प्रजो

जिगीषमाणास्तु गृहे तदा मृत्युः सुदर्शनं दृष्टे तो न्वगमद्राजन्लोघ्रान्वेषी तदा सदा ४७ इध्मार्थं तु गते तस्मिन्नग्निपुत्रे सुदर्शने अतिथिर्ब्राह्मणः श्री
मांस्तामाहौघवतीं तदा ४८ आतिथ्यं कृतमिच्छामि त्वया द्यवरवर्णिनी प्रमाणं यदि धर्मस्ते गृहस्थाश्रमसंमतः ४९ इत्युक्ता तेन विप्रेण राजपुत्री य
शस्विनी विधिना प्रतिजग्राह वेदोक्तेन विशांपते ५० आसनं चैव पाद्यं च तस्मै दत्वा द्विजाय सा प्रोवाचौघवती विप्रं केनार्थः किं ददामि ते ५१ तामब्रवी
त्ततो विप्रो राजपुत्रीं सुदर्शनां त्वया मम प्रयोजनः कल्याणि निर्विशंकैतदाचर ५२ यदि प्रमाणं धर्मस्ते गृहस्थाश्रमसंमतः प्रदानेनात्मनो राज्ञि कर्त्तु
मर्हसि मे प्रियं ५३ स तया छंद्यमानो न्यैरीप्सितैर्नृपकन्यया नान्यमात्मप्रदानात्स तस्या वव्रे वरं द्विजः ५४ सा तु राजसुता स्मृत्वा भर्तुर्वचनमादितः
तथेति लज्जमाना सा तमुवाच द्विजर्षभं ५५ ततो विहस्य विप्रर्षिः सा चैवोपविवेश ह संस्मृत्य भर्तुर्वचनं गृहस्थाश्रमकांक्षिणः ५६ अथेध्मान
मुपादाय स पावकिरुपागमत् मृत्युना रौद्रभावेन नित्यं बंधुरिवान्वितः ५७ ततस्त्वाश्रममागम्य स पावकसुतस्तदा तामाजुहावौघवतीं क्वासि
या इति चासकृत ५८ तस्मै प्रतिवचः सा तु भर्त्रे न प्रददौ तदा कराभ्यां तेन विप्रेण स्पृष्टा भर्तृव्रता सती ५९ उच्छिष्टास्मीति मन्वाना ल
ज्जिता भर्तुरेव च तूष्णींभूताभवत्साध्वी न चोवाचाथ किंचन ६० अथ तां पुनरेवेदं प्रोवाच स सुदर्शनः क्व सा साध्वी क्व सा याता गरीय
पः किमतो मम ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

प्रमानः ५४ भर्तुर्वचनं येन येन तुष्येत निस्समेव स दातिथि अथात्मनः प्रदानेन नेकार्यविचारणीति सर्वोक्तं ५५ विवेश गृहमिति शेषः विहस्मेसत्रहः सह तिपाठः स्पष्टार्थः ५६ अथेधर्थि
नीत्यादि स्पष्टार्थेतिपद ६१ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥

द्वा०
८

६२ अनपात्यभार्ययाछंद्यमानः प्रार्थ्यमानइतिवैपरीप्सोक्तिः ६३ अनेनेमैथुनरूपेणमामर्छतिमांप्राप्नोति अनुरूपंत्वीदृग्गुणानुगुणां दंडं ६४ कूटमुद्गरोलोहदंडः हीनप्रतिज्ञंत
स्म ४

पतिव्रतामस्यशीलानित्यंचैवार्जवेरता कथंनवस्तुदेत्यघस्मपमानापयापुरा ६२ उरजस्यस्सतंविप्रः प्रत्युवाचसुदर्शनं अतिथिंविद्धिसंप्राप्तं
ब्राह्मणंपावकेचमां ६२ अनयाछंद्यमानोहंभार्ययातवसत्तम तैस्तैरतिथिसत्कारैर्ब्रह्मन्नेषावृत्तामया ६३ अनेनविधिनासेयंमामर्छति
शुभानना अनुरूपंमदचान्यत्तद्वाकर्त्तुमर्हति ६४ कूटमुद्गरहस्तस्तुमृत्युस्त्वेसमन्वगात हीनप्रतिज्ञमत्रैनंवधिष्यामीतिचिंतयन सुद
र्शनस्तुमनसाकर्मणाचक्षुषागिरा त्यक्तेर्ष्यस्त्यक्तमन्युश्चस्मयमानोब्रवीदिदं ६६ सुरतंतेस्तुविप्राग्र्यप्रीतिर्हिपरमामम गृहस्थस्यहिधर्मोग्र्यसं
प्राप्तातिथिपूजनं ६७ अतिथिः पूजितोयस्यगृहस्थस्यतुगच्छति नान्यस्तस्मात्परोधर्मइतिप्राहुर्मनीषिणः ६८ प्राणाहिममदाराश्चयच्चान्य
द्विद्यतेवसु अतिथिभ्योमयादेयमितिमेव्रतमाहितं निःसंदिग्धंयथावाक्यमेतन्मेसमुदाहृतं तेनाहंविप्रसत्येनस्वयमात्मानमालभे ७० पृथि
वीवायुराकाशमापोज्योतिश्चपंचमं बुद्धिरात्मामनः कालोदिशश्चैवगुणादश ७१ नित्यमेतेहिपश्यंतिदेहिनांदेहसंश्रिताः सुकृतंदुष्कृतंचापिकर्म्म
धर्म्मभृतांवर: ७२ यथैषानानृतावाणीमयाद्यसमुदीरिता तेनसत्येनमांदेवाः पालयंतुदहंतुवा ७३ ततोनादः समभवद्दिक्षुसर्वासुभा
रत असकृत्सत्यमित्येवंनैतन्मिथ्येतिसर्वतः ७४ उत्तस्थौतततस्तस्माद्विप्रस्तुकामसवैद्विजः वपुषा[illegible]चनभूमिंचव्याप्यवायुरिवोद्यतः ७५ ॥
घो

त्यातिथिव्रतं ७० गुणाः इंद्रियाणि तदभिमानिन्योदेवताः दृष्टि[illegible]याद्रस्यः ७५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
धा०१

राम०
८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शैलेंद्रराजराजन्यादिधर्मवित्ता ८१ अर्द्धेनेति ओघवतीनाम नदी भविष्यतीति शेषः ८२ योगो हीति योगसिद्धेषु सिद्धरूपमनः शरीरी ह्ययं करिष्यतीत्यर्थः ८४ पंचेति स्थूलभूतान्यतिक्र

त्तेरेराविप्रः शैलेंद्रराजोऽसौ लोकाननुनादयन् उवाच चैनं धर्म्मज्ञं पूर्व्वमामंत्र्य नामतः ७६ धर्मोऽहमस्मि भद्रं ते जिज्ञासार्थं त्वमानघ प्राप्तः सत्यं च
ते ज्ञात्वा प्रीतिर्मे परमा त्वयि विजितश्च त्वया मृत्युर्योऽयं त्वामनुगच्छति रक्षा वै भीत्वं सदा त्वया ह्यस्या वशीकृतः ७८ न चास्ति शक्तिर्ह्येवं लोके
कस्यचित्पुरुषोत्तम पतिव्रतामिमां साध्वीं तवोद्दीक्षितुमप्युत ७९ दुहिता त्वत्सुरोऽस्या पतिव्रतगुणोत्तमा अथ ष्यायदि दं रूपान्नथा तत्त्वा
न्यथा भवेत् ८० एषा हितपसा स्वेनसंयुक्ता ब्रह्मवादिनी पावनार्थं च लोकस्य सरिच्छ्रेष्ठा भविष्यति ८१ अनेनैव च देहेन लोकांस्त्वमिह
पत्स्यसे अर्द्धेनौघवती नाम त्वामर्द्धेनानुयास्यति ८२ शरीरेणा महाभागा योगो ह्यस्य वशे स्थितः अनया सह लोकांश्च गंतासि तपसा जितान्
८३ पञ्च नाहन्तिमन्येति शाश्वतांस्तान्सनातनान् अनेनैव च देहेन लोकांस्त्वमभिपत्स्यसे निर्जितश्च त्वया मृत्युरैश्वर्यं च नवोत्तमं पं
चभूतान्यतिक्रांतः स्ववीर्याद्धि मनोजवः ८५ गृहस्थधर्म्मेणानेन कामक्रोधौ च ते जितौ स्नेहो रागश्च तन्द्री च मोहो द्रोहश्च केवलः ८६ न
व शुश्रूषया राजन्धर्मात्मजया विनिर्जिताः भीष्म उवाच शुक्लानां तु सहस्रेण वाजिनां रथमुत्तमं प्रयुक्तं प्रस्थधर्मो भगवान्वासवोऽप्याजगाम तं ८७
मृत्युरात्मा च लोकाश्च जिता भूतानि पंच च बुद्धिः कालो मनो व्योम कामक्रोधौ तथैव च ८९ ॥श्रीरामरामतारकं॥ ॥श्रीरामायनमः

पञ्चातिवाहिकानस्य भूतमपानलोकान्प्राप्स्यसीत्यर्थः ८५ रागत्विलस्य पिरागत्वात्तरागतामातत्वाह्यासंबोधनं ८७ बुद्धिरित्यादावपि जितेत्यनुषंगः ॥ ८९ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा०
९

श्रात्यापि कान्ता सर्वमाहृतस्मादिति ८९ क्रतुशतेनापि न तत्स्वर्गं किं तर्हि ततोप्यधिकमित्यर्थः यद्वा न क्रतुशतेनेति प्रथमान्ततृतीयपाठो व्याख्यायते न क्रतुशतमपि न तत्समिमत्यर्थः ९१ अ
तिथिः योत्र पूजयेत्तस्मै दुष्कृतं दत्त्वा ९२ शुश्रूषतामतिमिच्छता ९४ द्वितीयोध्यायः ब्राह्मण्यं ५ ऋचीकस्यात्मजस्सत्यवत्याश्रुतीगन्तो तत्र इति बोध्यं सोजीगर्तेर्तु सौयव

तस्माद्गृहाश्रमस्थस्य नान्यद्दैवतमतिथेः अतेतिथिं नरव्याघ्र मनसैतद्विचारय ८९ अतिथिः पूजितो यद्वि ध्यायते मनसा शुभं न तत्क्रतुशतेना
पि तत्स्यमाहुर्मनीषिणः ९० पात्रं त्वतिथिमासाद्य शीलाढ्यं यो न पूजयेत् स दत्त्वा सुकृतं तस्य पापमादाय गच्छति ९१ एतत्ते कथितं पुत्र मया
ख्यानमनुत्तमं यथा हि विजितो मृत्युर्गृहस्थेन पुराभवत् ९२ धन्यं यशस्यमायुष्यमिदमाख्यानमुत्तमं शुश्रूषताभिमंतव्यं सर्वदुश्चरितापहं ९३
य इदं च कथयेद्विद्वानहन्यहनि भारत सुदर्शनस्य चरितं पुण्यांल्लोकानवाप्नुयात् ९४ इति दानधर्मे सुदर्शनोपाख्यानं २ युधिष्ठिर उवाच
ब्राह्मण्यं यदि दुष्प्राप्यं त्रिभिर्वर्णैर्नराधिप कथं प्राप्तं महाराज क्षत्रियेण महात्मना १ विश्वामित्रेण धर्मात्मन्ब्राह्मणत्वं नरर्षभ श्रोतुमिच्छामि
तत्त्वेन तन्मे ब्रूहि पितामह २ तेन ह्यमितवीर्येण वसिष्ठस्य महात्मनः हतं पुत्रशतं सद्यस्तपसा प्रपितामह ३ यातुधानाश्च बहवो राक्ष
साश्तिग्मतेजसः मन्युनाविष्टदेहेन सृष्टाः कालान्तकोपमाः ४ महान्कुशिकवंशश्च ब्रह्मर्षिशतसंकुलः स्थापितो नरलोकेस्मिन्विद्वान्ब्राह्मणसं
स्तुतः ५ ऋचीकस्यात्मजश्चैव शुनःशेपो महातपाः विमोक्षितो महासत्रात्पशुतामप्युपागतः ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

विमर्षिमशनपापरोतंतस्य हत्रयः पुत्रा आसन् शुनःपुच्छः शुनःशेपः शुनोलाङ्गूल इति श्रुतेः शुनःशेपस्य पिताऽजीगर्तिरित्यवगमात्कल्पांतराभिप्रायेणावाऽऽदं द्रष्टव्य ६ ॥ राम
९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

देवांस्तोषयित्वा तैर्मोक्षितः सन् पुत्रतां विश्वामित्रस्यानुसंप्राप्त इति संबंधः ७ नाभिवादयते तेन नमस्कुर्वन्ति स्म तु त्वा लोप आर्षः देवरातं देवैर्विश्वामित्राय दत्तं तेन च ज्येष्ठत्वात् ... श
सापेनेति शेषः ८ बंधुभिर्मुक्तः वसिष्ठशापेन चंडालतां गतत्वात् त्यक्तः तेन नीतः १० पंचचूडाः वलयभेदा यस्याः सा चूडावलयभेदेप्यादिति मेदिनी ११ आमितिति

हरिश्चंद्रक्रतौ देवांस्तोषयित्वात्मतेजसा पुत्रतामनुसंप्राप्तो विश्वामित्रस्य धीमतः ७ नाभिवादयते ज्येष्ठं देवरातं नराधिप पुत्राः पंचाशदेवापि
शप्ताः श्वपचतां गताः ८ त्रिशंकुर्बंधुभिर्मुक्त ऐक्ष्वाकुः प्रीतिपूर्वकं अवाक्शिरा दिवं नीतो दक्षिणामाश्रितो दिशं ९ विश्वामित्रस्य विपु
ला नदी देवर्षिसेविता कौशिकी च शिवा पुण्या ब्रह्मर्षिगणसेविता १० तपोविघ्नकरी चैव पंचचूडा सुसंमता रंभा नामाप्सराः शापाद्यस्य
शैलत्वमागता ११ तथैवास्य भयाद्बद्ध्वा वसिष्ठः सलिले पुरा आत्मानं मज्जयन् श्रीमान् विपाशः पुनरुत्थितः १२ तदा प्रभृति पुण्या हि
विपाशाभून्महानदी विख्याता कर्मणा तेन वसिष्ठस्य महात्मनः १३ वाग्भिश्च भगवान् येन देवसेनाग्रगः प्रभुः स्तुतः प्रीतमनाश्चासीच्छापा
च्चैनममुंचत १४ ध्रुवस्योत्तानपादस्य ब्रह्मर्षीणां तथैव च मध्ये ज्वलति यो नित्यमुदीचीमाश्रितो दिशं १५ तस्यैतानि च कर्माणि तथान्या
नि च कौरव क्षत्रियस्येत्यतो जातमिदं कौतूहलं मम १६ किमेतदिति तत्त्वेन प्रब्रूहि भरतर्षभ देहांतरमनासाद्य कथं स ब्राह्मणो भवत् १७

त्रिशंकुं याजयन् विश्वामित्रो वसिष्ठपुत्रैः शप्तः श्वपचस्य याजकस्त्वं श्वपचो भविष्यसीति तं शापमस्तं कर्तुं विश्वामित्रः कस्मांश्चिदापदि क्षुतो धनो वीर्ये णानीय पिता पक्रमाणे भेत्तामिंद्रः श्येनरूपेणाह
तवानेनावतैवायं शापान्मुक्तो वर्षं चैं इति देवसेनानामग्रतः श्रेष्ठः स्कंदः १४ ज्वलति ताराजरूपेण १५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मतंगस्य ब्राह्मण्यं च दुर्लभं तस्य चंडालस्य यथा महता पि तपसा ब्राह्मण्यमप्राप्यं ना तं तथैवैतन्मम भाति त्वं तु यथा जातं तथा वद इत्यर्थः १८ स्थाने युक्तं कथं ब्राह्मण्यमासवान् विश्वामित्र इति शेषः १९

एतत्तत्त्वेन मे तात सर्वमाख्यातुमर्हसि मतंगस्य यथा तत्त्वं तथैवैतद्ब्रवीहि मे १८ स्थाने मतंगो ब्राह्मण्यं नालभद्भरतर्षभ चंडालयोनौ जातो हि कथं
ब्राह्मण्यमासवान् १९ इति दानधर्मे विश्वामित्रोपाख्याने ३ भीष्म उवाच श्रूयतां पार्थ तत्त्वेन विश्वामित्रो यथा पुरा ब्राह्मणत्वं गतस्तात ब्रह्म
र्षित्वं तथैव च १ भरतस्यान्वये चैवाजमीढो नाम पार्थिवः बभूव भरतश्रेष्ठ यज्वा धर्मभृतां वरः २ तस्य पुत्रो महानासीज्जह्नुर्नाम नरेश्वरः
दुहितृत्वमनुप्राप्ता गंगा यस्य महात्मनः ३ तस्यात्मजस्तुल्यगुणः सिंधुद्वीपो महायशाः सिंधुद्वीपाच्च राजर्षिर्बलाकाश्वो महाबलः ४ वल्लभस्त
स्य तनयः साक्षाद्धर्म इवापरः कुशिकस्तस्य तनयः सहस्राक्षसमद्युतिः ५ कुशिकस्यात्मजः श्रीमान्गाधिर्नाम जनेश्वरः अपुत्रः प्रसवेनार्थी
वनवासमुपावसत् ६ कन्या जज्ञे सुता तस्य वने निवसतः सतः नाम्ना सत्यवती नाम रूपेणाप्रतिमा भुवि ७ तां वव्रे भार्गवः श्रीमांश्च्यवनस्यात्मसं
भवः ऋचीक इति विख्यातो विपुले तपसि स्थितः ८ स तां न प्रददौ तस्मै ऋचीकाय महात्मने दरिद्र इति मत्वा वै गाधिः शत्रुनिबर्हणः ९ प्रत्या
ख्याय पुनर्यांतमब्रवीद्राजसत्तमः शुल्कं प्रदीयतां मह्यं ततो वत्स्यसि मे सुतां १० ऋचीक उवाच किं प्रयच्छामि राजेंद्र तुभ्यं शुल्कमहं न
प दुहितुर्ब्रूह्यसंसक्तो माभूत्तत्र विचारणा ११ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

त्रितीयः श्रूयतां ब्राह्मणेष्वपि ... क्षत्रियत्वं चंद्रवंशोत्पन्नत्वात् कल्पं वा ४ वल्लभो नाम्ना ५ प्रसवेन सोमाभिषवनिमित्तेन पुत्रार्थी पुत्रार्थी ६ सतात सोमा... भिषवोपलक्षिता यज्ञास्तत्र पुत्रार्थं
विहिता तैर्नहि तादृशी वनवासयोग्यो वल्कलसाज्ञते ७ भार्गवः भृगोर्गोत्रोत्पन्नः ९ वत्स्यसि उद्वाहेन प्राप्स्यसि १० असंसक्तो निःसंशयः ११ ॥ ॥ ॥

एकतः एकं १२ आदित्यंअदितेःपुत्रं १४ छंदस्तत्र २० वरेणापुत्रंतेहमामित्यनुग्रहेण २७

गाधिरुवाच चंद्ररश्मिप्रकाशानांहयानांवातरंहसां एकतःश्यामकर्णानांसहस्रंदेहिभार्गव १२ भीष्मउवाच ततःसभृगुशार्दूलश्च्य
वनस्यात्मजःप्रभुः अब्रवीद्वरुणंदेवमादित्यंपतिमंभसां १३ एकतःश्यामकर्णानांहयानांचंद्रवर्चसां सहस्रंवातवेगानांभिक्षेत्वांदेव
सत्तम तथेतिवरुणोदेवआदित्योभृगुसत्तमं उवाचयत्रतेछंदस्तत्रोत्पत्स्यंतिवाजिनः १५ ध्यातमात्रेऋचीकेनहयानांचंद्रवर्चसांगंगाजलात्स
मुत्तस्थौसहस्रंविपुलौजसां १६ अदूरेकन्यकुब्जस्यगंगायास्तीरमुत्तमं अश्वतीर्थंतदद्यापिमानवैःपरिचक्ष्यते १७ ततोवैगाधयेतातसहस्रं
वाजिनांशुभं ऋचीकःप्रददौप्रीतःशुल्कार्थंजपतांवरः १८ ततःसविस्मितोराजागाधिःशापभयेनचदेदौतांसमलंकृत्यकन्यांभृगुसुताय
वै १९ जग्राहविधिवत्पाणिंतस्याब्रह्मर्षिसत्तमः साचतंपतिमासाद्यपरंहर्षमवापह सतुतोषचब्रह्मर्षिस्तामाहृत्तेनभारत छंदयामा
सचैवैनांवरेणावरवर्णिनी २१ मात्रेतत्सर्वमाचख्यौसाकन्याराजसत्तम अथतामब्रवीन्मातासुतांकिंचिदवाङ्मुखी २२ ममापिपुत्रि
भर्तातेप्रसादंकर्तुमर्हति अपत्यस्यप्रदानेनसमर्थःसमहातपाः २३ ततःसात्वरितंगत्वातत्सर्वंप्रत्यवेदयत मातुश्चिकीर्षितंराजनृचीकस्तामथा
ब्रवीत् २४ गुणवंतमपत्यंसाचिरात्जनयिष्यति ममप्रसादात्कल्याणिमाभूत्तेप्रणयोन्यथा २५ तववैवगुणश्लाघीपुत्रउत्पत्स्यतेमहान् अ
स्मद्वंशकरःश्रीमान्सत्यमेतद्ब्रवीमिते २६ ऋतुस्नातातवमाश्वत्थंत्वंचवृक्षमुदुंबरं परिष्वजेथाःकल्याणितत्रएवमवाप्स्यथः २७ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२९ पूर्वोपपन्नायाः भद्रे सर्वं धात्पूर्वोपपन्नायाः गुणसंपन्नेन यासायाः तव भर्त्रे येकृपाहं गरीयसी तथा ४३ क्षत्रियः क्षत्रियवदुग्रकर्मा ४४ ॥ ॥ ॥

चरुद्वयमिदं चैवमंत्रपूतं शुचिस्मिते त्वं च सा चोपभुंजीतं ततः प्रत्याववाश्रयः २८ ततः सत्यवती हृष्टा मातरं प्रत्यभाषत यदृचीकेन कथितं तन्माव
श्यैव चरुद्वयं २९ तामुवाच ततो माता सुतां सत्यवतीं तदा पुत्रि पूर्वोपपन्नायाः कुरुष्व वचनं मम ३० भर्त्रा य एष दत्तस्ते चरुः मन्त्रपुरस्कृतः प
तं प्रयच्छस्व मह्यं त्वं मदीयं त्वं गृहाण च ३१ व्यत्यासं वृक्षयोश्चापि करवाव शुचिस्मिते यदि प्रमाणं वचनं मम मातुरनिंदिते ३२ व्यक्तमपत्यं विशिष्टं हि सर्व इच्छ
त्यनाविलं भर्त्ता भगवता चात्र कृतमेवं भविष्यति ३३ ततो मे त्वच्चरौ भावः पादपे च सुमध्यमे कथं विशिष्टो भ्राता मे भवेदित्येव चिंतय ३४ तथा च
कृतवत्यौ ते माता सत्यवती च सा अथ गर्भावनुप्राप्ते उभे ते वै युधिष्ठिर ३५ दृष्ट्वा गर्भमनुप्राप्तां भार्यां स च महानृषिः उवाच तां सत्यवतीं दुर्मना
भृगुसत्तमः ३६ व्यत्यासेनोपयुक्तस्ते चरुर्व्यक्तं भविष्यति व्यत्यासः पादपे चापि सुव्यक्तं ते कृतः शुभे ३७ मया हि विश्वं यद्ब्रह्म त्वच्चरौ संनिवेशि
तं क्षत्रवीर्यं च सकलं चरौ तस्या निवेशितं ३८ त्रैलोक्यविख्यातगुणं त्वं विप्रं जनयिष्यसि सा च क्षत्रं विशिष्टं वै जनयिष्यति तत्कृतं मया ३९ व्यत्यासस्तु
कृतो यस्मात्त्वया मात्रा च ते शुभे तस्मात्सा ब्राह्मणश्रेष्ठं माता ते जनयिष्यति ४० क्षत्रियं तूग्रकर्माणं त्वं भद्रे जनयिष्यसि नहि ते तत्कृतं साधु मातृस्नेहेन
भाविनि ४१ सा श्रुत्वा शोकसंतप्ता पपात वरवर्णिनी भूमौ सत्यवती राजन् छिन्नेव रुचिरा लता ४२ प्रतिलभ्य च सा संज्ञां शिरसा प्रणिपत्य च उवाच भा
र्या भर्त्तारं गाधेयी भार्गवर्षभं ४३ प्रसादयंत्यां भार्यायां मयि ब्रह्मविदां वर प्रसादं कुरु विप्रर्षे न मे स्यात्क्षत्रियः सुतः ४४ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

६० विश्वामित्रजा इति क्षत्रियात्ब्रह्मवादिनः कथमुत्पन्ना इत्याशंक्याह ऋचीकेनेति चरौ पूर्वं ब्रह्मैवाहितं अतः क्षत्रबीजोद्भवस्यापि ब्राह्मण्यलाभोजातः बीजापेक्ष

कामंममोग्रकर्म्मावैपौत्रोभवितुमर्हति नतुमेस्यात्सुतोब्रह्मन्नेषमेदीयतांवरः ४५ एवमस्त्वितिहोवाचस्वांभार्यांसमहातपाः ततः सा
जनयामासजमदग्निंसुतंशुभं ४६ विश्वामित्रंचाजनयद्गाधिभार्यायशस्विनी ऋषेः प्रसादाद्राजेंद्रब्रह्मर्षेर्ब्रह्मवादिनं ४७ ततोब्राह्मणतां
यातोविश्वामित्रोमहातपाः क्षत्रियः सोप्यथतथाब्रह्मवंशस्यकारकः ४८ तस्यपुत्रामहात्मानोब्रह्मवंशविवर्द्धनाः तपस्विनोब्रह्मविदोगोत्र
कर्त्तारएवच ४९ मधुछंदश्चभगवान्देवरातश्चवीर्य्यवान् अक्षीणश्चशकुंतश्चबभ्रुः कालपथस्तथा ५० याज्ञवल्क्यश्चख्यातस्त वि ४
थास्थूणोमहाव्रतः उलूकोयमदूतश्चतथर्षिः सैंधवायनः ५१ वल्गुजंघश्चभगवान्गालवश्चमहानृषिः ऋषिर्वज्रस्तथाख्यातः सालंकायन
एवच ५२ लीलाढ्योनारदश्चैवतथाकूर्चमुखः स्मृतः वादुलिर्मुशलश्चैववक्षोग्रीवस्तथैवच ५३ आंघ्रिकोनैकदृक्चैवशिलायूपः शितः शुचिः ६८
चक्रकोमारुतंतव्योवातघ्नोथाश्वलायनः ५४ श्यामायनोथगार्ग्यश्चजाबालिः सुश्रुतस्तथा कारीषिरथसंश्रुत्यः परपौरवतंतवः ५५ महानृषिश्च
कपिलस्तथर्षिस्ताडकायनः ५५ तथैवचोपगहनस्तथर्षिश्चासुरायणः ५६ मार्दमर्षिर्हिरण्याक्षोजंघारिर्बभ्रुवाहनिः सूतिर्विभूतिः सूतश्चसु
रकृत्तुतथैवहि ५७ अरालिर्नाचिकश्चैवचांपेयोज्जयनौतथा नवतंतुर्बकनखःसेयनोयतिरेवच ५८ अंभोरुहश्चारुमत्स्यः शिरीषीचाथगा
र्दभिः ऊर्जयोनिरुदापेक्षीचनारदीचमहानृषिः ५९ विश्वामित्रात्मजाः सर्वेमुनयोब्रह्मवादिनः तथैवक्षत्रियोराजन्विश्वामित्रोमहातपाः
यासंस्कारस्यबलवत्त्वात्तथाहिद्दावाग्निदग्धोप्योवेत्र ६० |ऋचीकेनाहितंब्रह्मपरमेतद्युधिष्ठिर एतत्तेसर्वमाख्यातंतत्त्वेनभरतर्षभ ६१ ॥ ॥ ॥ ॥
बीजंभ॰ कादलीकांमेस्यनिमुरांहंसंतिनब्राह्मण्यंक्षत्रियायैस्तपः कोपायैस्तपः कोपापिसम्यक्तविश्वामित्रस्यतस्मात्सिमत्राब्रह्मौदनाशनात् ६२ ॥ छ ॥ छ ॥

दा०
१२

६१ चतुर्थः स्वंडुः पापमपि बाह्मणेभ्यानृशंसं विनाशयर्थमित्याशयवानानृशंस्याध्यायमारभते आनृशंस्यस्येति २ विषये देशे कोडंवाणं ३ तत्र मृगयायां ४ दुर्वारितास्त्रेणादुर्वा
र्यशस्त्रेण निमित्तात्लक्ष्यात्चपलं स्खलितं पलस्खलितं दृष्टुर्यस्य तेन ५ दिग्धेन लिप्तेन ९ द्विजः पक्षी आनृशंस्यं १० रदुः खेन दुःखित्वं ११ विस्मयाश्चर्यं प्रतिवेद्यान

विश्वामित्रस्य वैजन्मसोमसूर्याग्नितेजसः पत्रपत्रच संदेहो भूयस्तोराजसत्तम तत्तत्त्वमांब्रूहि छेत्ता मितवसंशयान ६१ इतिदानधर्मे
विश्वामित्रोपाख्याने ४ युधिष्ठिरउवाच आनृशंस्यस्य धर्मज्ञ गुणान्भक्तजनस्य च श्रोतुमिच्छामि धर्मज्ञ तन्मे ब्रूहि पितामह १ भीष्मउवा
च अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं वासवस्य च संवादं शुकस्य च महात्मनः २ विषये काशिराजस्य ग्रामान्निष्क्रम्य लुब्धकः सविषं
कांडमादाय मृगयामास वै मृगं ३ तत्र चामिषलुब्धेन लुब्धकेन महावने अविदूरे मृगान्दृष्ट्वा बाणः प्रतिसमाहितः ४ तेन दुर्वारिता
स्त्रेण निमित्तचपलेषुणा महान्वनतरुस्तत्र विद्धो मृगजिघांसया ५ स तीक्ष्णविषदिग्धेन शरेणातिबलात्कृतः उत्सृज्य फलपत्राणि
पादपः शोषमागतः ६ तस्मिन्वृक्षे तथाभूते कोटरेषु चिरोषितः न जहाति शुको वासं तस्य भक्त्या वनस्पतेः निष्प्रचारो निराहारो ग्लानः शिथि
लवागपि कृतज्ञः सह वृक्षेण धर्मात्मा सोप्यशुष्यत ८ तमुदारं महासत्त्वमतिमानुषचेष्टितं समदुःखसुखं दृष्ट्वा विस्मितः पाकशासनः ९
ततश्चिंतामुपगतः शक्रः कथमयं द्विजः तिर्यग्योनावसंभाव्यमानृशंस्यं समवस्थितः १० अथवा नात्र चित्रं हि इत्यभवद्वासवस्य तु प्राणिनामपि
सर्वेषां सर्वं सर्वत्र दृश्यते ११ ततो ब्राह्मणवेषेण मानुषं रूपमास्थितः अवतीर्य महीं शक्रस्तं पक्षिणमुवाच ह १२ शुक भोः पक्षिणां
तिर्यगादीनां सर्वत्र जातो सर्वं कृपानो बुर्यादिकं १२ दाक्षेयी रक्षतो हि द्वीप्सुकीनाम १३॥ श्रेष्ठ दाक्षेयी सुप्रजास्त्वया पृच्छे त्वां शुक कस्मात्त्वं न जहासि वनस्पतिं १३

ाम०
१२

तपसाज्ञानदृष्ट्या १५ तांप्रीतिंहृदयेनतत्सौहार्दं २१ अनुक्रोशफलंपापित्वावैफल्यंतन्मनस्तिशेषः २५ संशयात्संशयंप्राप्यअतः संशयच्छेत्तृत्वात् २४ अध्यक्षसामर्थ्यकाले २६ संभवंसमगो

अथदृष्टः शुकः प्राहमूर्द्ध्नासम्यगभिवाद्यतम् स्वागतंदेवराजत्वंविज्ञातस्तपसामया १४ ततोदशशताक्षेणसाधुसाध्वितिभाषितं अहोविज्ञानमित्येवंम
नसापूजितस्ततः १५ तमेवंशुभकर्माणंशुकंपरमधार्मिकं विजानन्नपितांप्रीतिंपप्रच्छबलसूदनः १६ निष्पत्रमफलंशुष्कमशरण्यंपतत्रि
णां किमर्थंसेवसेवृक्षंयदामहदिदंवनं १७ अन्येपिबहवोवृक्षाः पत्रसंछन्नकोटराः शुभाः पर्याप्तसंचाराविद्यन्तेस्मिन्महावने १६ गतायुष
मसामर्थ्यंक्षीणसारंहतश्रियं विमृश्यप्रज्ञयाधीरजहीमंस्थविरंद्रुमं १८ भीष्मउवाच तदुपश्रुत्यधर्मात्माशुकः शक्रेणभाषितं सुदीर्घमति
निश्वस्यदीनोवाक्यमुवाचह १९ अनतिक्रमणीयानिदैवतानिशचीपते यत्राभवस्तत्रभवांस्तन्निबोधसुराधिप २० अस्मिन्नहंद्रुमेजातः सा
धुभिश्चगुणैर्युतः बालभावेनसंगुप्तः शत्रुभिश्चनधर्षितः २१ किमनुक्रोशवैफल्यमुत्पादयसिमेनघ आनृशंस्याभियुक्तस्यभक्तस्यानन्यगस्य
च २२ अनुक्रोशोहिसाधूनांमहद्धर्मस्यलक्षणं अनुक्रोशश्चसाधूनांसदाप्रीतिंप्रयच्छति २३ त्वमेवदैवतैः सर्वैः पृच्छसेधर्मसंशयान्
अतस्त्वंदेवदेवानामाधिपत्येप्रतिष्ठितः २४ नार्हसेमांसहस्राक्षहातुंमंत्याजयितुंचिरात् समर्थमुपजीव्यैनंत्यजेयंकथमद्यवै २५ तस्यवाक्ये
नसौम्येनहर्षितः पाकशासनः शुकंप्रोवाचधर्मात्माआनृशंस्येनतोषितः २६ वरंवृणीष्वेतितदासचवव्रेवरंशुकः आनृशंस्यपरोनित्यंतस्यवृक्षस्यसंभवं २७

समग्रंपविरंवव्रे २७ २७ २७ २७

वै २

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा॰ २९ आनृशंस्यफलमाहशुकश्चेति ३० आख्यायिकातात्पर्यमाहएवमिति ३१ अध्यायः पितामहेत्यादिरध्यायः दैवंमन्त्रमयीदंसर्वंपुरुषकारादतेनसिध्यतीतिअवश्यंपुरुषकारेणोद्यमार्थिना
१३ पतितव्यमित्येवंपरः द्वयोः श्रेष्ठयोर्मध्येकिंस्वित्श्रेष्ठमित्यर्थः १ दैवंप्राक्तनं मानुषंसांप्रतिकंकर्म ४ दैवस्यैवसमाहनाबीजमिति ५ हलहतेनबीजमृतेसति ६ पुरुषकारश्रेष्ठतामाह

विदित्वाचदृढांभक्तिंतांशुकेशीलसंपदं प्रीतिः स्निग्धमयोहन्नममतेनावसितवान् २८ ततः फलानिपत्राणिशाखाश्चापिमनोहराः शुकस्यहृदयम
ज्ञात्वाछायामन्नांप्राप्यसद्रुमः २९ शुकस्यकर्मणातेनआनृशंस्येनतेनवै आयुषोंतेमहाराजप्राप्यशक्रसलोकतां ३० एवमेवमनुष्येन्द्रभक्तिमं
तंसमाश्रितः सर्वार्थसिद्धिंलभतेशुकंप्राप्ययथाद्रुमः ३० इतिशांतौदानधर्मेशुकवासवसंवादः ५ युधिष्ठिरउवाच पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्र
विशारद दैवेपुरुषकारेचकिंस्विच्छ्रेष्ठतरंभवेत् भीष्मउवाच अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासंपुरातनम् वसिष्ठस्यचसंवादं ब्रह्मणश्चयुधिष्ठिर वसिष्ठोभगवानपितामहमपृच्छत
१ ततः पद्मोद्भवोराजन्देवदेवः पितामहः उवाचमधुरंवाक्यमर्थवद्धेतुभूषितं ४ ब्रह्मोवाच नाबीजंजायतेकिंचिन्नबीजेनविनाफलं बीजाद्
बीजंप्रभवतिबीजादेवफलंस्मृतं ५ यादृशंवपतेबीजंक्षेत्रमासाद्यकर्षकः सुकृतेदुःकृतेवापितादृशंलभतेफलं ६ यथाबीजंविनाक्षेत्रमुप्तंभवतिनिष्फलं त
थापुरुषकारेणविनादैवंनसिध्यति ७ क्षेत्रंपुरुषकारस्तुदैवंबीजमुदाहृतम् क्षेत्रबीजसमायोगात्ततः सस्यंसमृध्यते ८ कर्मणःफलनिर्वृत्तिंस्वय
मश्नातिकारकः प्रत्यक्षंदृश्यतेलोकेकृतस्यापकृतस्यच ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

यथेति ७ उभयापेक्षायामाहक्षेत्रमिति ८ सिद्धांतः कर्मणइत्यादिनाभिहितंनिर्दिष्टम् ॥ ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ दा॰
१३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

११ कर्मदोषैः प्राबल्यदैवस्येत्युपसंहरति प्राप्यतइति १३ मानुष्यात मानुष्यमुद्योगः १५ लभते त्रिपमिति सर्वत्र संबंधः १७ शिष्टाचारोपि कर्मणांप्राबल्ये मानमित्याह पंचेति १८ ननु निश्चितं १९ अकृत्वेति केवलं दैवं निष्फलमित्यर्थः २० नतथेति दैवदोषेण ऐहिकी हानिः स्यात्सहा पुरुषकारदोषेण तु परलोकहानिः दुरंतेत्यर्थः अन्येनपापेन

शुभेनकर्मणासौख्यंदुःखंपापेनकर्मणा कृतंफलतिसर्वत्रनाकृतंभुज्यतेक्वचित् १० कृतीसर्वत्रलभतेप्रतिष्ठांभाग्यसंयुतां अकृतीलभ
तेभ्रष्टः क्षतेक्षारावसेचनं ११ तपसारूपसौभाग्यंरत्नानिविविधानिच प्राप्यतेकर्मणासर्वंनदैवादकृतात्मना १२ तथास्वर्गश्चभोगाश्चनि
ष्ठायाचमनीषिता सर्वंपुरुषकारेणकृतेनेहोपलभ्यते १३ ज्योतींषित्रिदशानागायक्षाश्चंद्रार्कमारुताः सर्वेपुरुषकारेणमानुष्याद्देवतांगताः
२४ अर्थोवामित्रवर्गोवाऐश्वर्यंवाकुलान्वितं श्रीश्चापिदुर्लभाभोक्तुंतथैवाकृतकर्मभिः शौचेनलभतेविप्रः क्षत्रियोविक्रमेणतु वैश्यः
पुरुषकारेणशूद्रः शुश्रूषयाश्रियं १६ नादातारंभजंत्यर्थानक्लीबंनापिनिष्क्रियं नाकर्मशीलंनाशूरंतथानैवातपस्विनं येनलोकास्त्रयःसृष्टा
दैत्याः सर्वाश्चदेवताः सएषभगवान्विष्णुः समुद्रेतप्यतेतपः १८ स्वंचेत्कर्मफलंनस्यात्सर्वमेवाफलंभवेत् लोकोदैवंसमालंब्यउदासी
नोभवेन्नतु १९ अकृत्वामानुषंकर्मयोदैवमनुवर्त्तते वृथाश्राम्यतिसंप्राप्यपतिंक्लीबमिवांगना २० नतथामानुषेलोकेभयमस्तिशुभा
शुभे यथात्रिदशलोकेहिभयमल्पेनजायते २१ कृतः पुरुषकारस्तुदैवमेवानुवर्त्तते नदैवमकृतेकिंचित्कस्यचिद्दातुमर्हति २२ ॥

२१ अकृतेकर्मभावेसति आकस्मिकनिधिलाभादावपिकिंचित्कर्मास्त्येवेतिभावः २२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दू०

१७

पथेति स्थानानि इंद्रादिलोकास्त्वपि अनित्याः दृश्यंते तारारूपिणां देवानां मध्यःपातदर्शनादित्यर्थः कर्म विना पुरायेन कर्मणा विना दैवं देवसमूहः कथं स्थास्यति दैवमपि कर्मफलमेवेत्यर्थः २३ व्यापारं पुरायरूपं यांति अनुमोदंते उग्रं धर्मविघ्नकरं २४ विग्रहो वैरं तथाहि ऋषीणां तपसि देवा विघ्नमाचरंति भयमग्रा श्च वनाध्ययं इंद्रादीनामपि भवं कुर्वंतीति मोकमेषमिद्धं यथाप्येवं कर्मपर त्वं देवर्षीणाम पि तथापि न्यदैवं दैवाभावो न वक्तुं शक्यत इत्यर्थः २५ अत्र मानाभाह कथमिति यतो यस्माद्दैवं प्रवर्त्तते तत्स्य कर्मणो पि दैवं विना कथमुत्पत्तिः स्यान्न कथमपि उत्पन्नं तस्य वध

पथा स्थानान्यनित्यानि दृश्यंते दैवतेष्वपि कथं कर्म्म विना दैवं स्थास्यति स्थापयिष्यतः २३ न दैवतानि लोकेस्मिन्व्यापारं यांति कस्यचित् व्यासंगं जनयंत्युग्रमात्माभिभवशंकया २४ ऋषीणां देवतानां च सदा भवति विग्रहः कस्य वाचा त्वदैवं स्याद्यतो दैवं प्रवर्त्तते २५ कथं तस्य समुत्पत्तिर्यतो दैवं प्रवर्त्तते एवं त्रिदशलोकेपि प्राप्यंते व्यह्वो गुणाः २६ आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः आत्मैव ह्यात्मनः साक्षी कृतस्याप्यकृतस्य च २७ कृतं चाप्यकृतं किंचित्कृते कर्म्मणि सिद्ध्यति सुकृतं दुःकृतं कर्म्म न यथार्थं प्रपद्यते २८ देवानां शरणं पुण्यं सर्व्वदैः पुरुषैः प्राप्यते पुण्यशीलं नरं प्राप्य किं दैवं प्रकरिष्यति २९

वि२

मेव प्रवर्त्तते धर्माद्युत्पत्तौ अन्यथा सर्वे पि धर्मे प्रवर्त्तेरन्नित्यर्थः एवं लोकवद्देवस्वर्गेपि गुणाः भोगाः पथा बहुधनो भूयसा वाणिज्येन भूयांसं लाभं लभते तेन तरङ्गिवद्देवेतृदितिभावः २६ आत्मेति एवं प्रवर्त्तेरपि देवाधीनत्वेपि कर्म्मैव कर्त्तव्यमित्यर्थः कृतस्य पुण्यपापादेः २७ कृतमिति पुण्यमपि पापेन घातिहन्यते वा पापमपि पुण्येनेति तयोः फलं यथोक्तं स्वर्गं नरकं वा न प्राप्नोतीत्यर्थः २८ शरणं गृहं पौरुषस्तनोः प्रयत्नः प्रवृत्तेन सत्कारेणापनीयते एवं पापमपि पुण्याविशयान्मतिहन्यत इत्यर्थः २९ ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम०

पा२

२४

© (c) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

अत्रैवार्थे दृष्टांतानाह पुरेत्यादिना ३१ विपर्ययेपि दृष्टांतमाह अश्वेति ३३ मिथ्याभिधानेन अनुपयुक्तस्य कृतिरूपमाणामित्येवं हृषेणारसातलमसम्मेत्तलमधोभागं ३५ पापमपि नेतीपसं
नदोषायेत्याह शक्रस्येति द्वाभ्यां चरणां द्विजस्त्रीहत्यारूपं कर्म कृत्वा प्रच्छित इति संबंधः ३७ पुराणमपि केषांचित् नाराणां येत्याह गोप्रदानेने कृकलाशत्वं सरटत्वं ३८ प्रीतिदायं

पुरा ययातिर्विभ्रष्टश्च्यावितः पतितः क्षितौ पुनरारोपितः स्वर्गं दौहित्रैः पुण्यकर्म्मभिः ३० पुरूरवाश्च राजर्षिर्द्विजैरभिहितः पुरा से
लइत्यभिविख्यातः स्वर्गं प्राप्तो महीपतिः ३१ अश्वमेधादिभिर्यज्ञैः सत्कृतः कोशलाधिपः महर्षिशापात्सौदासः पुरुषादत्वमागतः
३२ अश्वत्थामा च रामश्च मुनिपुत्रौ धनुर्द्धरौ न गच्छतः स्वर्गलोकं सत्कृतेनेह कर्म्मणा ३३ यज्ञैर्यज्ञशतैरिष्ट्वा द्वितीय इव वासवः मिथ्या
भिधानेनैकेन रसातलतलं गतः ३४ बलिर्वैरोचनिर्बद्धो धर्म्मपाशेन दैवतैः विष्णोः प्रक्रमकारेण पातालसदनः कृतः शक्रस्यानु
म्य चरणं प्रस्थितो जनमेजयः द्विजस्त्रीणां वधं कृत्वा किं दैवेन निवारितः ३६ अज्ञानाद्ब्राह्मणं हत्वा स्पृष्टो बालवधेन च वैशंपायन विप्रर्षि
: किं दैवेन निवारितः ३७ गोप्रदानेन मिथ्या च ब्राह्मणेभ्यो महामखे पुरा नृगश्च राजर्षिः कृकलासत्वमागतः ३८ धुंधुमारश्च राजर्षिः स
त्रेष्वेव जरां गतः प्रीतिदायं परित्यज्य सुप्तः स गिरिव्रजे ३९ पांडवानां हृतं राज्यं धार्तराष्ट्रैर्महाबलैः पुनः प्रत्याहृतं चैव न दैवाद्भुजसंश्रया
त् ४० तपो नियमसंयुक्ता मुनयः संशितव्रताः किं ते दैवबलात्छापं उत्सृजंते न कर्म्मणा ४१ ॥ ॥ ॥ ॥

देवैर्दत्तवरं सुप्तापसन्नफलं नाम स्वानितत्यर्थः ३९ न दैवात् प्रत्याहृतमपि तु भुजसंश्रयाद् इत्यर्थः ४० किं दैवबलात् शापं उत्सृजंते कर्मणा न अपि तु कर्मणो वोत्सृजंते न तु दैवबलादित्यर्थः ४१

(c) Dharmartha Trust, J&K. Digitized by eGangotri

रा०
१५

पापं पापिनं घ्नतीति सर्वैश्वर्यादिकं गुणातीतं लोके प्राप्य उपेत्य अविनं उत्सृजतेऽग्निरिति योजना तथा चाभाणकः दैवेन दत्तं कर्मणा नाशितमिति एतदेव स्पष्टयति लोभेति ४२ दैवस्य कर्मवी
तत्त्वमाहद्वाभ्यां यथेति ४४ कर्महीनः पाकरत्याद्यावृत्तः सन्निहितं पातालस्थं निधिं नित्ययुक्तः अंजनादिसाधनो युक्तः ४५ अयमेव गुणः स्वभावो यस्यातं रिक्तं व्याप
गतमिति पाठेपि स एवार्थः विर्वनत्वान्नैरत्यक्तमपि साधुं कर्मणा सदाचारेण निमित्तेन ग्रहैकपि पादेवाः संश्रयंते त्वं स्वभागार्थमुपजीवंतीत्यर्थः ततश्च श्रेष्ठैः फलैरेतं योतयंतीत्या
हभवतीति विशिष्टत्वमेवाह वद्धिति समृध्या उपेते गृहो गृहे वृक्षत्व मार्ष पितृवनभवनाभं श्मशानगृहतुल्यं अमराणां अमरैः ४६ विकर्मा कर्महीनः नच फलं तस्मादिकं त

पापमुत्सृजते लोके सर्वं प्राप्य सदुद्धिमं लोभमोहसमापन्नं न दैवं त्रायते नरं ४२ यथाग्निः पवनोद्धूतः सूक्ष्मोपि महान्भवेत् त
था कर्म्मसमायुक्तं दैवं साधु विवर्द्धते ४३ यथा तैलक्षयाद्दीपः प्रह्लासमुपगच्छति तथा कर्म्मक्षयाद्दैवं प्रह्लासमुपगच्छति ४४ विपुल
मपि धनौघं प्राप्य भोगान् स्त्रियो वा पुरुष इह न शक्तः कर्म्महीनो हि भोक्तुं सुनिहितमपि चार्थं दैवतै रक्ष्यमाणं पुरुष इह महात्मा प्राप्नुते नित्य
युक्तः ४५ व्यपगतमपि साधुं कर्म्मणा संश्रयंते भवति मनुजलोकाद्देवलोको विशिष्टः बहुतरसमृद्ध्या मानुषाणां गृहाणि पितृवनभ
वनाभं दृश्यते चामराणां ४६ नच फलति विकर्म्मा जीवलोके न दैवं व्यपनयति विमार्गं नास्ति दैवे प्रभुत्वं गुरुमिव कृतमग्र्यं कर्म्मसंयाति दैवं
नयति बहुतमग्र्यं कर्म्मसंयाति पुरुषकारः संचितस्तत्र तत्र ४७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

प्राप्नोति नापि केवलं दैवं विमार्गगामिनं नरं व्यपनयति विमार्गात् अन्यत्र नयति अत एव दैवे प्रभुत्वं नास्ति किंतु दैवं कृतं कर्म संयाति पुरुषकारमनुसरति गुरुं शिष्य इवेत्यर्थः अत एव
पुरुषकारः यत्र यत्र विषये संविषये संचितः सम्यगवस्थितः तत्र तत्र दैवं नयति आविर्भावयति पुरुषकारेण सिद्धे ऽर्थे लोको दैवानुकूल्यादेतत्सिद्धमिति वदतीत्यर्थः गुरुमिव तत्र
उपहतमदीनं कामकारेणादेवमिति पाठे कामकारेण स्वेच्छया यत्र पुरुषकार संचितस्तत्रैव दैवं अदीनं मनुपहतं च नित्यं पतितासायतीत्यर्थः ४७ ॥ श्रीरामाय नमः ॥ श्रीरामनाम तारकं राम०
१५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

संहर्षयसम्यक्प्रयोगजहर्षः तुमस्य ४८ ननुकृषिपर्जन्यन्यायेन दैवापेक्षाकर्मसिद्धिर्न कर्मापेक्षं दैवमिति प्रत्यक्षं तत्कथं विपरीतमुच्यत इत्याशंक्याह अभीति दैवस्य प्राक्कर्मणः अ
भ्युत्थानं व्यापारो द्विविधः संचितरूपेणावस्थानं एकः भोगार्थसमारंभरूपो द्वितीयः तत्र समास्थेन उत्थानेन तदनुकूलेन कर्मणा च ऐहिकं फलं आप्नुयात् विधिना शास्त्रेण कर्मणा च
तदनुसारिणा स्वर्गमार्गमवाप्नुयात् दैवाधीनो भोगः कर्माधीनः संचय इति निष्कर्षः कृष्यादावपि दैवप्रतीक्षणं कापुरुषकर्म सिंचनादिनापि फलस्योत्पादयितुं शक्यत्वादिति भावः
४९ अध्यायः ६ अहिषं गौतमी वारीन्नज्ञान्यायुः स्वंस्वंदोषजं दत्वापि दारान्नतिघ्नीन्मुद्दर्शनवार्चयन् १० ब्राह्मण्यं दुर्लभं जानन् विश्वामित्रनिदर्शनात् आदर्शस्य परि

एतत्ते सर्वमाख्यातं मया वै मुनिसत्तम फलं पुरुषकारस्य सदा संहृश्य तत्त्वतः ४८ अभ्युत्थानेन दैवस्य समारब्धेन कर्म्मणा विधिनाक
र्म्मणा चैव स्वर्गमार्गमवाप्नुयात् ४९ इति श्रीअनुशासने पर्वणि दानधर्म्मे दैवपुरुषकारनिर्देशो नाम ६ युधिष्ठिर उवाच कर्म्म
णां च समस्तानां शुभानां भरतर्षभ फलानि महतां श्रेष्ठ प्रब्रूहि परिपृच्छतः १ भीष्म उवाच हंत ते कथयिष्यामि यन्मां पृच्छसि भारत रह
स्यं यदृषीणां तत्तच्छृणुष्व युधिष्ठिर या गतिः प्राप्यते येन प्रेत्यभावे चिरेप्सिता २ येन येन शरीरेण यद्यत्कर्म्म करोति यः तेन तेन श
रीरेण तत्तत्फलमुपाश्नुते ३ यस्यां यस्यामवस्थायां यत्करोति शुभाशुभं तस्यां तस्यामवस्थायां भुंक्ते जन्मनि जन्मनि ४ ॥ ॥ ॥

धर्मे इति यः शुकवत् स्थितः २ दैवेन रक्षिते देहे इति धर्मे तिपन्नवान् धर्माधिकारोपदेशको धर्मो यमुनिनोच्यते ३ धर्मात्स्वं भवतीत्सकं तत्र को धर्मः किं फलं इति जिज्ञासुर्युधिष्ठिर उवाच क
र्मणामिति १ गतिः फलं येन कर्मणा प्रेत्यभावे मरणोत्तरं देहं तरणासौ २ येनेति मनसा कृतस्य कर्मणः फलं मनसैव स्वप्नादौ भुंक्ते कायेन कृतस्य फलं कायेनैव येनैव
भुंक्ते ज्ञायेंद्रियविन्यर्थः ३ अवस्थायां बाल्ययौवनादिरूपायां आपद्यनापदि वा ४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

नेतिनाशेनैष्फल्यं अस्यकर्त्तुः साक्षिणामभावेहिकृतंहृथैवस्यान्नतत्तत्त्वेइतिभावः ५ दद्यादभ्यागतायेतिशेषः ६ महत्तअपरिमितं ७ वानप्रस्थधर्माणांफलान्याहस्थंडिलेष्वित्यादिना ८
योगात्मगतियोगयुक्तेचित्ते ९ एकशायीब्रह्मचर्यवान् १२ वीरआसनेस्थित्वेतिवीरासनंरणदेशमुपेत्यवीरशय्यांतत्रदीर्घनिद्रांचप्राप्यवीरस्थानंस्वर्गलोकंप्रउपागतोभवतिसेके

हार्दंदघा १

ननश्यंतिकृतंकर्म्मसदापंचेंद्रियैरिह तेह्यस्यसाक्षिणोनित्यंषष्ठआत्मातथैवच ५ चक्षुर्दद्यान्मनोदद्याद्वाचंसूनृतां अनुव्रजेदुपासीतसयज्ञः
पंचदक्षिणः ६ योदद्यादपरिक्लिष्टमन्नमध्वनिवर्त्तते श्रांतायादृष्टपूर्वायतस्यपुण्यफलंमहत् ७ स्थंडिलेषुशयानानांगृहाणिशयनानि
च चीरवल्कलसंवीतेवासांस्याभरणानिच ८ वाहनानिचयानानियोगात्मनितपोधने अग्नीनुपशयानस्यराज्ञःपौरुषमेवच ९ रसानां
प्रतिसंहारेसौभाग्यमनुगच्छति आमिषप्रतिसंहारेपशून्पुत्रांश्चविंदति १० अवाक्शिरास्तुयोलंबेदुदवासंचयोवसेत् सततंचैकशायीयः
सलभेतेप्सितांगतिं ११ पाद्यमासनमेवाथदीपमन्नंप्रतिश्रयं दद्यादतिथिपूजार्थंसयज्ञःपंचदक्षिणः १२ वीरासनंवीरशय्यांवीरस्थान
मुपागतः अक्षयास्तस्यवैलोकाःसर्वकामगमास्तथा १३ धनंलभेतदानेनमौनेनाज्ञांविशाम्पते उपभोगांश्चतपसाब्रह्मचर्येणजीवितं
१४ रूपमैश्वर्यमारोग्यमहिंसाफलमश्नुते फलमूलाशिनोराज्यंस्वर्गःपर्णाशिनांभवेत् १५ प्रायोपवेशिनांराजन्सर्वत्रसुखमुच्यते गवाढ्यः
शाकदीक्षायांस्वर्गगामीतृणाशनः १६ स्त्रियस्त्रिषवणंस्नात्वावायुंपीत्वाक्रतुंलभेत् स्वर्गंसत्येनलभतेदीक्षयाकुलमुत्तमं १७ ॥ ॥

यान्लोकानित्यर्थः १३ आज्ञामव्यविच्छिन्नामितिशेषः तपसाकृच्छ्रादिना जीवितंआयुः १५ शाकदीक्षायांशाकमात्राशननियमे १६ स्त्रियःस्त्रियंस्नात्वेत्यर्थःक्रतुंसंकल्पंसत्यसंकल्पत्व
मितियावत्दीक्षयापापक्षयेन १७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सदाग्निः अविच्छिन्नाग्निहोत्रः मुनुंगापत्रादिमंत्रं पार्श्वंतरेमित्साधनंतपोविशेषः अनाशकेदिनमितमेध्याशनेः नएनेवा १८ द्वादशवार्षिकांदीक्षांपांउपवासव्रतार्थंक्षीरादा ॥
हारव्रतंचपयोव्राह्मरणस्यव्रतंयवागूराजन्यस्यामिक्षावैश्यस्येतिश्रुतिप्रदं अभिषेकं द्वादशवार्षिकंतीर्थोरनंवावीरछ्हानात्स्वर्गादपिविशिष्यतेब्रह्मलोकप्रदमेतत्द्वयमित्यर्थः १९

सलिलासीभवेघृत्त्सदाग्निः संस्कृतोद्विजः मनुसाधपतोराज्यंनाकपृष्ठमनाशके १८ उपवासंचदीक्षांच अभिषेकंचपार्थिव कृ
त्वाद्वादशवर्षाणिवीरस्थानाद्विशिष्यते १९ अधीत्यसर्ववेदान्वैसद्योदुःखाद्विमुच्यते मानसंहिचरन्धर्मंस्वर्गलोकमुच्यते २०
याउत्पजाउर्म्मतिभिर्यानजीर्यतिजीर्यतः योसौप्राणांतिकोरोगस्तांतृष्णांत्यजतः सुखं २१ यथाधेनुसहस्रेषुवत्सोविंदतिमातरं एवंपू
र्वकृतंकर्म्मकर्त्तारमनुगच्छति २२ अचोद्यमानानियथापुष्पाणिचफलानिच स्वंकालंनातिवर्त्तंतेतथाकर्म्मपुराकृतं २३ जी
र्यंतिजीर्यतः केशादंताजीर्यंतिजीर्यतः चक्षुःश्रोत्रेचजीर्येतेतृष्णैकानतजीर्यते २४ येनप्रीणातिपितरंतेनप्रीतः प्रजापतिः प्रीणा
तिमातरंयेनपृथिवीतेनपूजिता येनप्रीणात्युपाध्यायंतेनस्याद्ब्रह्मपूजितं २५ सर्वेतस्यादृताधर्म्मायस्यैतेत्रयआदृताः अनादृतास्तुय
स्यैतेसर्वास्तस्याफलाः क्रियाः २६ वैशंपायनउवाच भीष्मस्यतद्वचःश्रुत्वाविस्मिताः कुरुपुंगवाः आसन्प्रहृष्टमनसः प्रीतिमंतोभ
वंस्तदा २७ यन्मंत्रेभवतिवृथोपयुज्यमानेयत्सोमेभवतिवृथाभिषूयमाणे यच्चाग्नौभवतिवृथाभिहूयमानेतत्सर्वंभवतिवृथाभिधीय
माने २८ इत्येतदृषिणाप्रोक्तमुक्तवानस्मिपद्धिभो शुभाशुभफलप्राप्तौकिमतः श्रोतुमिच्छसि २९ इतिदानधर्म्मेकर्म्मफलिको
पाख्याने ७ ॥ ॥राम

कापिकंधर्ममुक्त्वावाचिकमाह अधीयत्रेति २० मानसंधर्मंविवृणोतियेति २७ मंत्रोच्चारणांत्रिगीयार्थ्यवृथा सोमाभिषवोदक्षिणांविनावृथा होमोमंत्रविनावृथा एतैस्त्रिभिर्यस्यापंन संवे

मिथ्यावादिनोभवतीत्यर्थः २८ पापोपशान्त्यर्थं २९ अध्याय

शा० १७

कोऽर्ह्या इत्यादिना पूर्वोक्तधर्मान्विवृणोति तत्रापि चतुर्विधेत्यादिनाऽऽतिथ्यं कर्तव्यमुक्तं तद्विवृणोत्यध्यायेन १ यदमुत्रेह च हितं तदर्हतीति तदर्हेति शेषः २ ब्रह्म आनंद आत्मा स्वर्गः सत्यसंक ल्पत्वादिसिद्धिः तपः स्वाध्यायो साधनं यस्य स्वर्गस्य ३ एतत्समात्मानमनुविद्य विजानाति सर्वांश्च लोकानाप्नोति सर्वांश्च कामानिति श्रुतेः स्वस्वधर्मस्तपः ४ अक्रूरं ब्रह्म तद्विदां ५

युधिष्ठिर उवाच को ऽर्ह्याः के नमस्कार्याः कान्नमस्यसि भारत एतन्मे सर्वमाचक्ष्व येभ्यः स्पृहयसे नृप १ उत्तमापद्गतस्यापि यत्र ते वर्तते मनः मनुष्यलोके सर्वस्मिन्यदमुत्रेह चाप्नुत २ भीष्म उवाच स्पृहयामि द्विजातिभ्यो येषां ब्रह्म परं धनं येषां स्वप्रत्ययः स्वर्गस्तपः स्वाध्यायसाधनं ३ येषां बालाश्च वृद्धाश्च पित्र्यपैतामहीं धुरं उद्वहंति न सीदंति तेभ्यो वै स्पृहयाम्यहं ४ विद्यास्वभिविनीतानां दांतानां मृदुभाषिणां श्रुतवृत्तोप पन्नानां सदाक्षरविदां सतां ५ संसत्सु वदतां तात हंसानामिव संघशः मंगल्यरूपा रुचिरा दिव्यजीमूतनिस्वनाः ६ सम्यगुच्चरिता वाचः श्रूयंते हि युधिष्ठिर शुश्रूषमाणे नृपतौ प्रेत्य चेह सुखावहाः ७ ये चापि तेषां श्रोतारः सदा सदसि संमताः विज्ञानगुणसम्पन्नास्ते भ्यश्च स्पृहयाम्यहं ८ सुसंस्कृतानि प्रयताः शुचीनि गुणवंति च ददत्यन्नानि तृप्त्यर्थं ब्राह्मणेभ्यो युधिष्ठिर ९ ये चापि सततं राजं स्तेभ्यश्च स्पृहयाम्यहं शक्यं ह्येवाहवे योद्धुं न दातुमनसूयितं १० शूरा वीराश्च शतशः संति लोके युधिष्ठिर येषां संख्यायमानानां दान शूरो विशिष्यते ११ धन्यः स्यां यद्यहं भूयः सौम्य ब्राह्मणकोऽपि वा कुले जातो धर्मगतिस्तपो विद्यापरायणः १२ न मे त्वत्तः प्रियतरो लोके ऽस्मिन्पांडुनंदन त्वत्तश्चापि प्रियतरा ब्राह्मणा भरतर्षभ १३ यथा मम प्रियतमास्त्वत्तो विप्राः कुरूत्तम तेन सत्येन गच्छेयं लोकान्यत्र स शांतनुः १४ न मे पिता प्रियतरो ब्राह्मणेभ्यस्तथा भवान् न मे पितुः पिता वापि ये चान्येऽपि सुहृज्जनाः १५ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ॥

हंससादृश्यं क्षीरनीरयोरिवात्मानात्मनोर्विवेचनात् ६ नृपतौ नृपतेः समीपे उच्चरिताः ८ अनसूयितं असूयावर्जितं यथा स्यात्तथा ११ ब्राह्मणकः कुत्सितब्राह्मणोऽपि यद्यहं स्यां तर्हि धन्यः

शम० १७

वृजिनं संकरं फलाशेनियावत् छज्यत्वाद्देवतान्वृजया मिन न फलापेक्षार्थः १६ तेन ब्राह्मणाराधनेन ब्रह्मशरपंजरस्थोपि न तत्पापिन व्यथां प्राप्नोमीति स्वानुभवं दर्शयति १७ ब्रह्म
रूपो ब्रह्मजातो ब्रह्मासक्तः १८ पापिनोऽनुचरसमे २४ तेजस इति ब्राह्मणाद्धिस्येतननतत्र तेजस्तपसी स्वीपेक्षकाशयेदित्यर्थः तेन तः क्रोधः बलं तपः योगबलं २५ तयोस्तप

नहि मे वृजिनं किंचिद्विद्यते ब्राह्मणेष्विह अणु वा यदि वा स्थूलं विद्यते साधुकर्म्मसु १६ कर्म्मणा मनसा वापि वाचा वापि परंतप यन्मे कृतं
ब्राह्मणेभ्यस्तेनाद्य न तपाम्यहं १७ ब्रह्मण्य इति मामाहुस्तथा वाचास्मि तोषितः एतदेव पवित्रेभ्यः सर्वेभ्यः परमं स्मृतं १८ पश्यामि लोका
नमलांछुचीन्ब्राह्मणयायिनः तेषु मे तात गंतव्यमह्नाय च विशांपते १९ यथा भर्त्राश्रयो धर्म्मः स्त्रीणां लोके युधिष्ठिर स देवः सा गतिर्नान्या
क्षत्रियस्य तथा द्विजाः २० क्षत्रियः शतवर्षी च दशवर्षी द्विजोत्तमः पितापुत्रौ च विज्ञेयौ तयोर्हि ब्राह्मणो गुरुः २१ नारी तु पत्यभावे वै देवरं कु
रुते पतिं पृथिवी ब्राह्मणालाभे क्षत्रियं कुरुते पतिं २२ पुत्रवच्च ततो रक्ष्या उपास्या गुरुवच्च ते अग्निवच्चोपचर्य्या वै ब्राह्मणाः कुरुसत्तम २३
ऋजून्सतः सत्यशीलान्सर्वभूतहिते रतान् आशीविषानिव क्रुद्धान्द्विजान्परिचरेत्सदा २४ तेजसस्तपसश्चैव नित्यं बिभ्येद्युधिष्ठिर उभे चै
ते परित्याज्ये तेजश्चैव तपस्तथा २५ व्यवसायस्तयोः शीघ्रमुभयोरेव विद्यते हन्युः क्रुद्धा महाराज ब्राह्मणा ये तपस्विनः २६ ॥ ॥ ॥

स्तेजसो ब्राह्मण क्षत्रियस्य योर्व्यवसायः फलं अभिभवरूपं शीघ्रं तीव्रं तथापि तपस्विन एवेन राज्ञः हन्युर्न तेजस्विन इत्यर्थः २६ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

भयहरतिस्म स्त्रोपेपंचमी स्मकोपनंब्राह्मणां याप्यः पतत्भयः वहुतरंउभयंतपस्तेनस्माखंस्यातनतदंतं खंडितंभवतीतिशेषः क्षमावत्स्वप्रयुक्तं तेजोवह्नि विस्तुलराशिवत्स्थ योनश्यतीत्यर्थः
उभयतउभयंचेत्तशेषं कुर्यात्ततनदस्तशेषं [illegible] शेषयेदित्यन्वयः ह्रामांत्स्न्यांत्स्मिस्वप्रयुक्तंतेजस्मादिहूयंनतिः शेषेनश्यतिकिं तशेषंक्षमाव तां खंडितस्यतस्यावशिष्टहतंशेषेणाशिष्य

भयः स्याउभयंदत्तंवाह्मणाधर्षकोपनात कुर्यादुभयतः शेषंदत्तंशेषंनशेषयेत् २७ दंडपाणिर्यथागोषुपालोनित्यंहिरक्षयेत् ब्राह्मणान्ब्रह्म
चतथाक्षत्रियः परिपालयेत् २८ पितेवपुत्रान्रक्षेथाब्राह्मणान्धर्म्मचेतसः गृहेचैषामवेक्षेथाः किंस्विदस्तीतिजीवनं २९ इतिदान
धर्मेभीष्मनिश्चयः ८ युधिष्ठिरउवाच ब्राह्मणानांत्वयेलोकाः प्रतिश्रुत्यपितामह नप्रयच्छंतिमोहात्तेकेभवंतिमहाद्युते १ एतन्मेतत्वतो
ब्रूहिधर्मंधर्म्मभृतांवर प्रतिश्रुत्यदुरात्मानोनप्रयच्छंतियेनराः २ भीष्मउवाच योनदद्यात्प्रतिश्रुत्यस्वल्पंवायदिवावहु आशास्तस्य
हताः सर्वाक्लीवस्येवप्रजाफलं ३ यांरात्रिंजायतेजीवोयांरात्रिंचविनश्यति एतस्मिन्नंतरेयद्यत्सुकृतंतस्यभारत ४ यच्चतस्यहुतंकिं
चिद्दत्तंवाभरतर्षभ तपस्तप्तमथोवापिसर्वंतस्योपहन्यते ५ अथैतद्वचनंप्राहुर्धर्म्मशास्त्रविदोजनाः निशम्यभरतश्रेष्ठवुद्ध्यापरमयु
क्तया ६ अपिचोदाहरंतीमं [illegible] धर्मशास्त्रविदोजनाः अश्वानांश्यामक[illegible]र्णानांसहस्रेणसमुद्यते ७ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं
पुरातनं शृगालस्यचसंवादंवानरस्यचभारत ८ तौसखायौपुरात्यास्तांमानुषत्वेपरंतप अन्यांयोनिंसमापन्नौशार्गालींवानरींतथा ९
ततः परास[illegible]खादंतंशृगालंवानरोब्रवीत् श्मशानमध्येसंप्रेक्ष्यपूर्वजातिमनुस्मरन् १० किंत्वयापापकंपूर्वंकृतंकर्म्मसुदारुणं यस्त्वं
श्मशानेमृतकान्पूतिकानत्सिकुत्सितान् ११ एवमुक्तः प्रत्युवाचशृगालोवानरंतदा ब्राह्मणस्यप्रतिश्रुत्यनमयातदुपाहृतं १२ तत्कृ
तेपापिकीयोनिमापन्नोस्मि[illegible]वंगम तस्मादेवंविधंभक्ष्यंभक्षयामिवुभुक्षितः १३

तेस्मापितनिरशेषमेवनश्यतीत्यर्थः २८ अस्तीतिस्वभावेनदेयमित्यर्थः २९ अथ
यः ८ ब्राह्मणानां ५ निशम्यविचार्य ६ अपिचेति। नचयायश्चितंसहस्रश्यामकर्णदानंअशक्यमनुष्ठातुमतएतत्पापंदुर्जरमितिभावः ७ अत्रैवप्रतिश्रुतस्याप्रदानेविषये १३॥

प्र

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

शुंवतोव्याएतस्यकथांकथयतोमुखात्श्रुतं १५ श्रुतश्चायमितिहासः कृष्णस्यव्यासस्यनगकथांकथमो वासुदेवस्यवामुखात्श्रुतोपमर्थः १५ आशावंव्याशात्रकृष्णमित्रयर्थमुदिष्टहा
वभुक्तेऽस्यकृष्णमुगग्निः १८ अगदसंकाशः विकित्सकतुल्यः १९ शांतिरिष्टेनशांत्यापाटतेनकुमरारिएडंमेऽतिमेदिनी २३ एतः अस्मिन्लोकेब्राह्मणएवदानपात्रं

भीष्मउवाच शृगालोवानरंप्राहपुनरेववरोत्तम किंत्वयापातकंकर्मकृतंयेनासिवानरः वानरउवाच सदावाहंफलाहारोब्राह्मणानांस्व
वंगम तस्मात्नब्राह्मणात्वंतहर्तव्यंविदुषामता स मंविवादोसौकृयोदानश्चैवप्रतिश्रुतं भीष्मउवाच इत्येतद्ब्रुवतोराजन्ब्राह्मणास्य
मयाश्रुतं कथांकथयतः पुराणांधर्मतत्त्वस्यपुरातनी १४ श्रुतश्चापिमयाभूयः कृष्णस्यापिविशांपते कथांकथयतः पूर्वंब्राह्मणंप्रतिपांडव
नहर्तव्यंविप्रधनंक्षंतव्यंतेषुनित्यशः बालाश्चनावमंतव्यादरिद्राः कृपणाअपि १५ एवमेवचमांनित्यंब्राह्मणाः संदिशंतिवैप्रतिश्रुत्यभवेद्दे
यंनाशाकार्याहिद्विजोत्तमे। ब्राह्मणोह्याशयापूर्वंकृतयापृथिवीपते। सुसमिद्धोयथादीप्तः पावकस्तद्विधः स्मृतः १६ यंनिरीक्षतसंक्रुद्धआशया
पूर्वजातया प्रदहेच्चहितंराजनकक्षमक्षय्यमुक्तयथा १८ सएवहियदातुष्टोवचसाप्रतिनंदति भवत्यगदसंकाशोविषयेतस्यभारत १९
पुत्रंपौत्रान्पशूंश्चैवबांधवान्सचिवांस्तथा पुरंजनपदंचैवशांतिरिष्टेनपोषयेत् २० एतद्धिपरमंतेजोब्राह्मणस्येहदृश्यते सहस्रकिरणस्ये
वसवितुर्धरणीतले २१ तस्माद्दातव्यमेवेहप्रतिश्रुत्ययुधिष्ठिर यदीच्छेच्छोभनांजातिंप्राप्तुंभरतसत्तम २२ ब्राह्मणस्यहिदत्तेनध्रुवंस्वर्गोह्य
नुत्तमः शक्यः प्राप्तुंविशेषेणदानंहिमहतीक्रिया २३ इतोदत्तेनजीवंतिदेवताः पितरस्तथा तस्माद्दानानिदेयानिब्राह्मणेभ्योविजानता
२४ महद्धिभरतश्रेष्ठब्राह्मणस्तीर्थमुच्यते वेलायांतनकस्यांचिद्गच्छेद्धिपोऽप्यपूजितः २५ इतिदानधर्मेशृगालवानरसंवादे ९ युधिष्ठिरउवाच
मित्रसौहार्दयोगेनउपदेशंकरोतियः जात्याधरस्यराजर्षेदोषस्तस्यभवेन्नवा १० ॥ ८९ ॥

मितिप्रप जनकार्यः २४ तीर्थमिपिवाह्मणएवेत्याहमहदिति २५ अध्यायः
मित्रसौहार्देसध्यायंननाचायधर्मरहस्यंनदिशादित्युक्तमित्रंउपकारमपेक्ष्यउपकर्त्तास्वतउपकारमनपेक्ष्यायकर्त्तालोमानकृपयावेत्यर्थः १ नहर्तव्यंविप्रधनंक्षंतव्यंतेषुनित्यशः बाला

© Dhamaarth Trust J&K Digitized By eGangotri

शा० १८

उपाध्यायस्य उपदेश कर्तुः भा पाते तस्य पापमति दयादि स्यादिशा स्थिरा ४ उक्त दुरुक्तं दुरवस्थं नाचं प्रति उक्तं च वचनं व्रतिभिर्ब्रह्मचारिभिः तापसो वनिप्रस्थे ८ ९ यतिभि

स्तत दिच्छामि तत्त्वेन व्याख्यातं वै पितामह सुदुर्लभागतिर्हि धर्मस्य पत्रमुह्यंति मानवाः २ भीष्म उवाच अत्र ते वर्तयिष्यामि शृणु राजन्यथाक्रमं ऋषीणां वदतां पूर्वं श्रुतमासीद्यथा पुरा ३ उपदेशो न कर्तव्यो जातिहीनस्य कस्यचित् उपदेशे महान्दोषो ह्युपाध्यायस्य भाष्यते ४ निदर्शनमिदं राजन्शृणु मे भरतर्षभ दुरुक्तवचने राजन्यथापूर्वं युधिष्ठिर ५ ब्रह्माश्रमपदे वृत्तं पार्श्वे हिमवतः शुभे तत्राश्रमपदं पुण्यं नानावृक्षगणावृतं ६ नानागुल्मलताकीर्णं मृगद्विजनिषेवितं सिद्धचारणसंयुक्तं रम्यं पुष्पितकाननं ७ व्रतिभिर्बहुभिः कीर्णं तापसैरुपशोभितं ब्राह्मणैश्च महाभागैः सूर्यज्वलनसन्निभैः ८ नियमव्रतसंपन्नैः समाकीर्णं तपस्विभिः दीक्षितैर्भरतश्रेष्ठ यताहारैः कृतात्मभिः ९ वेदाध्ययनघोषैश्च नादितं भरतर्षभ वालखिल्यैश्च बहुभिर्यतिभिश्च निषेवितं १० तत्र कश्चित्समुत्साहं कृत्वा शूद्रो दयान्वितः आगतो ह्याश्रमपदं पूजितश्च तपस्विभिः ११ तांस्तु दृष्ट्वा मुनिगणान्देववत्सुमहौजसः विविधां वहतो दीक्षां संप्राहृष्यत भारत १२ अथास्य बुद्धिरभवत्तपस्ये भरतर्षभ ततोऽब्रवीत्कुलपतिं पादौ संगृह्य भारत १३ भवत्प्रसादादिच्छामि धर्मं चर्तुं द्विजर्षभ तन्मां त्वं भगवन्वक्तुं प्रव्राजयितुमर्हसि १४ वर्णावरोऽहं भगवन्शूद्रो जात्यास्मि सत्तम शुश्रूषां कर्तुमिच्छामि प्रपन्नाय प्रसीद मे १५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

: मन्यासिभिः १० दयान्वितः सर्वभूताभयदानेन स्वप्रज्ञया कृतवानित्यर्थः ११ दीक्षां नियमं १२ तपसे तपः करिष्ये १३ वक्तुं विधिं गंतव्य जगता वित्य सल्लं प्रव्राजयितुं

ग्रा० १८

लिंगसन्याष्टिविड्डंसेवकस्यतवयत्रस्मानधिकारात्रयुक्तं १८ आत्मनः प्रियं हितं हेयकर्मक्रियाख्यस्वधर्म्मस्यत्यागं लिंगधारणानि विकारे पिपागमात्रेसर्वस्याधिकारस्ततत्रंपरोशा

कुलपतिरुवाच नशक्यमिहशूद्रेणालिंगमाश्रित्यवर्त्तितुं आस्यतांयदितेबुद्धिः शुश्रूषानिरतोभव १६ शुश्रूषपापरांल्लोकानवाप्स्यतिनसंशयः १७
भीष्मउवाच एवमुक्तस्तुमुनिनासशूद्रोचिंतयन्नृप कथमत्रमयाकार्यंश्रद्धाधर्म्मेपराचमे १८ विज्ञातमेवंभवतुकरिष्येप्रियमात्मनः गत्वाश्रम
पदाद्दूरमुटजंकृतवांस्तुसः १९ तत्रवेदींचभूमिंचदेवतायतनानिच निवेश्यभरतश्रेष्ठनियमस्थोभवन्मुनिः २० अभिषेकांश्चनियमान्देवता
यतनेषुचबलिंचकृत्वाहुत्वाचदेवतांस्समपूजयत् २१ संकल्पनियमोपेतःफलाहारोजितेंद्रियः नित्यंसन्निहिताभिश्चऔषधीभिःफलैस्तथा
२२ अतिथीन्पूजयामासयथावत्समुपागतान् एवंहिसुमहान्कालोव्यतिक्रांतस्तस्यवै २३ अथास्यमुनिरागच्छत्संगत्यावैतमाश्रमं संपूज्यस्वा
गतेनर्षिंविधिवत्समतोषयत् अनुकूलाःकथाःकृत्वायथागतमपृच्छत ऋषिः परमतेजस्वीधर्म्मात्मासंशितव्रतः २५ एवंसबहुशस्तस्यशूद्रस
भरतर्षभ सोगच्छदाश्रमंमृषिःशूद्रंद्रष्टुंनरर्षभ २६ अथतंतापसंशूद्रःसोब्रवीद्भरतर्षभ पितृकार्यंकरिष्यामितत्रमेनुग्रहंकुरु २७ बाढमित्ये
वतंविप्रउवाचभरतर्षभ शुचिर्भूत्वासशूद्रस्तु तस्यर्षेःपाद्यमानयत् २८ अथदर्भांश्चवन्यांश्चऔषधीर्भरतर्षभः पवित्रमासनंचैवबृसींचस
मुपानयत् २९ अथदक्षिणामावृत्यबृसींचरमशीर्षिकां कृतामन्यायतोदृष्ट्वाततःशूद्रमृषिरब्रवीत् ३० कुरुष्वैतांपूर्वशीर्षांभवचोदङ्मुखः
शुचिः सचतत्कृतवान्शूद्रः सर्वंयदृषिरब्रवीत् ३१ यथोपदिष्टंमेधावीदर्भादींस्तुयथातथं हव्यकव्यविधिंकृत्स्नमुक्तंतेनतपस्विना ३२ ॥ ॥

त्वां २९ वेदाःपूजार्थंभूमिःशयनार्थं २० अभिषेकान्त्रिसंध्यंस्नानानि २१ संकल्पःसनिपथ्योनियमःनियमः विजनवृत्तिनिरोधइतियावत्तेनउपेतः २९ बृसींचरमशीर्षिकांआसनंकुर्वंयम्

रा० २० ३७ वेदज्ञस्वेदादित्रयेकल्पप्रयोगेस्तुतोक्तयज्ञप्रयोगे ५० श्रीरादृवतानसमशाच्चाकामात्दहशीवाह्ना ७ ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

मर आगा ?

ऋषिणापितृकार्य्येषुसचधर्म्मपथेस्थितः पितृकार्य्येकृतेचापिविसृष्टस्सह ३३ अथदीर्घस्यकालस्यतपस्तप्त्वासुदुस्तपम् वनेपंचत्वमगमत्सुकृ
तेनवनेनवै ३४ अजायतमहाराजवंशेसप्रमहाद्युतिः तथैवसंपिताऽनकालधर्म्ममवाप्तवान् ३५ पुरोहितकुलेविप्रआजातोभरतर्षभ एवंतौतु
तसंभूतावुभौब्रह्ममुनीततः क्रमेणावर्द्धितौचापिविद्यासुकुशलावुभौ ३६ अथर्ववेदेदेवेचवभूवर्षिः सुनिष्ठितः कल्पप्रयोगेचोत्पातेक्षे[illegible]ज्यो
तिषेचपरंगतः ३८ सांख्येचैवपराप्रीतिस्तस्यैवंव्यवर्द्धत पितर्युपरतेचापिकृतशौचस्तुपार्थिवः ३९ अभिषिक्तः प्रकृतिभीराजपुत्रः सपा
५ रमिष र्थिवः अभिषिक्तेनऋषिर्भिक्तः पुरोहितः ४० सतंपुरोधायसुखमवाप्तपुरुषर्षभः राज्यंशशासधर्मेणप्रजाश्चपरिपालयत् ४१ पुरोहितश्चाचनेति
त्यंधर्म्मकार्येषुचासकृत् उत्सृजत्याहसत्त्वापिहृष्टाराजापुरोहितं ४२ एवंसबहुशोराजनपुरोधसमुपाहसत् लज्जयित्वापुरोधास्तुबहुश
स्तंनराधिपं ४३ उत्स्मयंतंचसततंदृष्ट्वासौमन्युमाविशत् अथशून्येपुरोधास्तुसहराज्ञासमागतः ४४ कथाभिरनुकूलाभीराजानंचाभ्य
रमयत्तंततोब्रवीन्नरेंद्रंसपुरोधाभरतर्षभ ४६ वरमिच्छाम्यहंत्वेकंत्वयादत्तंमहाद्युते राजोवाच शेवरणांशतंदद्यांकिमुतैकंद्विजोत्त
म स्नेहाच्चबहुमानाच्चनास्त्यदेयंहिमेतव ४७ पुरोहितउवाच एकंवैवरमिच्छामियदितुष्टोसिपार्थिव प्रतिजानीहितावत्त्वंसत्यंनहृतंनात्र
तं ४८ भीष्मउवाच वाढमित्येवतंराजाप्रत्युवाचयुधिष्ठिरयदिज्ञास्यामिवक्ष्यामिअजाननत्वनसंवदे ४९ पुरोहितउवाच पुरोहितश्चाच
नेनित्यंधर्म्मकार्येषुचासकृत् शांतिहोमेषुचसदाकिंत्वंहससिवीक्ष्यमां ५० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ रा० २०

५४ त३

५७ मत्कृतस्यमहत्स्मतस्य ६७ विपर्ययेणाश्रुद्धोप्यहं जातिस्मरोनातः मुनिरापित्वंपरोहितोजातस्तिवैयरास्पैनमस्यदैस्यं ६० भवनि ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥

एम

सत्रीडं वैभवतिहिमनोमेहसतात्वयाँसमयाशापितोराजन्नान्यथावक्तुमर्हसि ५१ स्वयज्ञंकारणंह्यत्रनतेहास्यमकारणं कौतूहलंमेसुमहच्छ्रोतुं तत्ते
नकथयस्वमे ५२ राजोवाच एवमुक्तेत्वयाविप्रयद्वाच्यंभवेदपि अवश्यमेववक्तव्यंश्रृणुष्वैकमनाद्विज ५३ एवंविदेहेयथावृत्तंतन्निबोधद्विजोत्तम
जातिस्मरास्महंव्रह्मन्नवधानेनमेश्रृणु ५४ अहोहमभवंपूर्वं तपस्मामशसंयुतः ऋषिस्त्यततपास्तंचनतत्राभद्द्विजसत्तम ५५ पीयतादितदात्रह्म
न्ममानुग्रहवद्विनापित्तकार्येत्वयाप्रद्वितमुपदेशः कृतोनघ ५६ त्वष्पांदमैसुहवेचकव्येवमुनिसत्तम एतेनकर्म्मदोषेणाघरोघात्त्वमजायथा
५७ अहंराजाव्रविषेद्रपश्यकालस्यपर्ययंमत्कृतस्योपदेशस्यत्वयावासमिदंफलं ५८ एतस्मात्कारणाद्ब्रह्मन्स्वहसेत्वांद्विजोत्तम नत्वांपरि
भवन्ब्रह्मन्प्रहसामिगुरुर्भवान ५९ विपर्ययेणमेमन्युस्तेनसंतप्यतेमनः जातिस्मराम्यहंअमतस्त्वांप्रहसामिवै ६० एवंतवोग्रंयोहितउपदेशेन प
नाशितं पुरोहितत्त्वमन्यत्रन्ययतस्त्वंपुनर्भवे ६१ इतस्त्वमधमामन्यांमाप्यो निंप्राप्स्यसेद्विज गृह्णंतांद्रविणंविप्रदत्तान्मामवमत्तम ६२ सोप
उवाच ततोविसृष्टोराजात्र विप्रोदानामनेकशः वाह्मणेभ्योददौवित्तंभूमिंग्रामांश्चसर्वशः ६३ कृच्छ्राणिचीर्त्वाचततोयथोक्तानिहितोत्तमैः
तीर्थानिवापिगत्वावैदानानिविविधानिच ६४ दत्वागाश्चैवविप्रेभ्यः पूतात्मामवदात्मवान तमेवचाश्रमंतगत्वाचचारविपुलंतपः ६५ ततः
सिद्धिपरांप्राप्तोव्राह्मणोराजसत्तम संमतश्चाभवत्तेषामाश्रमेतत्रवासिनां ६६ एवंप्रासोमहत्कष्टंमुनिःसनृपसत्तम व्राह्मणेननवक्तव्यं
तस्माद्धरणिवेरजने ६७ ब्राह्मणाः कृषियवैश्यास्त्रयोवर्णाद्विजातयः एतेषुकथयन्राजनव्रह्मणोनप्रदुष्यति ६८ तस्मिंन्मद्विर्नैवकथ्यंक
सचित्किंचिदग्रतः सूक्ष्मागतिर्हिधर्म्मस्यदुर्ज्ञेयाह्यकृतात्मभिः ६९

६९ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

७२ सत्यानृते तावणिजे न धनलोभेन तत्परः सत्याहृतं तत्रवाणिज्यमिति स्मृतिः ७३ विनिश्चयं निश्चित्य तत्त्वं ७५ अध्यायः १० कीदृशेति श्रीमानेव दत्तातिश्चाकरान्योगा

श्रीः५५४

तस्मान्मौनेन मुनयो दीक्षां कुर्वंति चादृताः दुरुक्तस्य भयाद्राजन्नाभाषंते च किंचन ७० धार्मिका गुणसंपन्नाः सत्यार्जवसमन्विताः दुरुक्ता
वाचाभिहितैः प्राप्नुवंतीह दुष्कृतं उपदेशो न कर्तव्यः कदाचिदपि कस्यचित् उपदेशाद्धि तत्पापं ब्राह्मणः समवाप्नुयात् ७२ विमृश्य तस्मात्प्रा
ज्ञेन कर्तव्यं धर्ममिच्छता सत्यानृतेन हि कृत उपदेशो हिनस्ति हि ७३ वक्तव्यमिह पृष्टेन विनिश्चित्य विनिश्चयं स चोपदेशः कर्तव्यो येन ध
र्ममवाप्नुयात् ७४ एतत्ते सर्वमाख्यातमुपदेशकृते मया महान्क्लेशो हि भवति तस्मान्नोपदिशेदिह ७५ इति दानधर्मे शूद्रमुनिसंवादः १०
युधिष्ठिर उवाच कीदृशे पुरुषे तात स्त्रीषु वा भरतर्षभ श्रीर्वसति नित्यं तन्मे ब्रूहि पितामह १ भीष्म उवाच अत्र ते वर्णयिष्यामि यथा
दृष्टं यथाश्रुतं रुक्मिणी देवकीपुत्रसन्निधौ पर्यपृच्छत २ नारायणस्यांकगतां ज्वलंतीं दृष्ट्वा श्रियं पद्मसमानवर्णां कौतूहलाद्विस्मि
तचारुनेत्रां पप्रच्छ माता मकरध्वजस्य ३ कानीह भूतान्युपसेवसे त्वं संतिष्ठसे कानि वसेवसे त्वं तानि त्रिलोकेश्वरभूतकांते तत्त्वेन मे ब्रू
हि महर्षिकल्पे ४ एवं तदा श्रीरभिभाष्यमाणा देव्या समक्षं गरुडध्वजस्य उवाच वाक्यं मधुराभिधानं मनोहरं चंद्रमुखी प्रसन्ना ५ ॥

कश्यपितमध्यायः श्रीः रुक्मिण्यादिशोभातद्युतापद्मधनसमृद्धिः पर्येत्यच्यते १ पर्यपृच्छत प्रियमित्यपकृष्यते ३ उपसेवसे सेगजनतरणादिरूपेण संतिष्ठसे धैर्यादिरूपेण तिष्ठसि
शौर्यादिरूपेण उत्स्थेवसति ४ देव्याहकिंगणा ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्रगल्भेवासि निदत्तेऽत्रमततसे देवपरे देवाराधनतिष्ठे ६ नृशंसवर्णो निष्ठुरा क्रूरभाषिणी अमत्रये असूयावति ७ तेजः शौर्यसत्त्वं बद्धिः मनत्रा विशिसउरुषेमगुल्लम

न ३ २१

श्रीरुवाच वसामि नित्यं सुभगे प्रगल्भे दक्षे नरे कर्म्मणि वर्त्तमाने अक्रोधने देवपरे कृतज्ञे जितेंद्रिये नित्यमुदीर्णसत्वे ६ नाकर्म्मशीले
पुरुषे वसामि न नास्तिके सांकरिके कृतघ्ने न भिन्नवृत्ते न नृशंसवर्णे न चापि चौरे न गुरुष्वसूये ७ ये चाल्पतेजोबलसत्वमानाः क्लि
श्यंति कुप्यंति च यत्र तत्र नैवैव तिष्ठामि तथा विधेषु नरेषु संगुप्तमनोरथेषु ८ यश्चात्मनि प्रार्थयते न किंचिद्यश्च स्वभावोपहतांतरात्मा ते
ष्वल्पसंतोषपरेषु नित्यं नरेषु नाहं निवसामि सम्यक् ९ स्वधर्म्मशीलेषु च धर्म्मवित्सु वृद्धोपसेवानिरते च दांते कृतात्मनि क्षांतिपरे सम
र्थे क्षांतासु दांतासु तथाबलासु १० सत्यस्वभावार्जवसंयुतासु वसामि देवद्विजपूजकासु प्रकीर्णभाण्डामनपेक्ष्यकारिणीं सदा च
भर्त्तुः प्रतिकूलवादिनीम् ११ परस्य वेश्माभिरतामलज्जामेवं विधां तां परिवर्जयामि पापामचोक्षामवलेहिनीं च व्यपेतधैर्यां कलहप्रि
यां च १२ निद्राभिभूतां सततं शयानामेवं विधां तां परिवर्जयामि सत्यासु नित्यं प्रियदर्शनासु सौभाग्ययुक्तासु गुणान्वितासु १३
वसामि नारीषु पतिव्रतासु कल्याणशीलासु विभूषितासु यानेषु कन्यासु विभूषणेषु यज्ञेषु मेघेषु च वृष्टिमत्सु १४ वसामि फुल्लासु
च पद्मिनीषु नक्षत्रवीथीषु च शारदीषु गजेषु गोष्ठेषु तथासनेषु सरस्सु फुल्लोत्पलपंकजेषु १५ नदीषु हंसस्वननादितासु क्रौंचावघुष्ट
स्वरशोभितासु विकीर्णकूलद्रुमराजितासु तपस्विसिद्धद्विजसेवितासु १६॥

नोरनोऽरण्ये ऊष्मन्तत्था पत्संसदर्शयति ताहशेषु ८ स्वभावेसावेत्यादेर्मो
घोपहतवित्तइत्यर्थः स्वधर्मेति सार्द्धश्लोकः ११ पयानिर्दयाअचोक्षां अप्रवित्रांअवलेहिनां प्रक्षिप्तांलेलिह्यमानसदा क्रुद्धामित्यर्थः १२ पानादिषु अरमणीयेषु सर्वेषु वसामीत्यर्थः

यस्मिन्निति लक्ष्मीं प्राप्नुयाया एतदर्थः १९ भावेन त्वादरेण शरीरभूता शरीरवती १९ नाहमिति नारायणाद्दाम्नत्रधर्मादि हृष्टिरूपेणैव वसामि न शरीरेणेत्यर्थः २० ११ अध्यायः
११ स्त्रीपुंसयोर्मध्ये स्पर्शमात्रे स्ववृद्धिर्नेच्छेत्यर्थः सुखं कामसुख दृष्ट्यापि सुखमेवत्वसत्त्वमिति तत्र स्त्रीपुंसयोर्मध्ये कृपा कामसुखदृष्टिरन्तीति लक्ष्मीकामेन काम्यः पतिम सोल स्मावृद्धा

श्री

वसामि नित्यं सुभगा प्रगल्भा दक्षे नरे कर्मणि वर्तमाने अक्रोधने देवपरे कृतज्ञे जितेन्द्रिये नित्यमुदीर्णसत्त्वे १७ यस्मिन्न नोहवा भुंजन होति गोब्राह्मणां
चार्चीति देवतांश्च कालेच पुष्पैर्बलिभिः क्रियंते तस्मिन् गृहे नित्यमुपैमि वासं १८ स्वाध्यायनित्येषु सदा द्विजेषु क्षात्रे च धर्माभिरते सदैव वैश्ये च कृ
ष्याभिरते वसामि शूद्रे च शुश्रूषणनित्ययुक्ते नारायणे त्वेकमना वसामि सर्वेण भावेन शरीरभूता तस्मिन् हि धर्मः सुमहान्निविष्टो ब्रह्मण्यता चा
त्र तथा प्रियत्वं १९ नाहं शरीरेण वसामि देवि नैवं मया शक्यमिहाभिधातुं भावेन यस्मिन्निवसामि पुंसि स वर्द्धते धर्मयशोर्थकामैः २० इति दान
धर्मे श्रीरुक्मिणीसंवादः ११ युधिष्ठिर उवाच स्त्रीपुंसयोः संप्रयोगे स्पर्शः कस्याधिको भवेत् एतस्मिन्संशये राजन् यथावद्वक्तुमर्हसि १
भीष्म उवाच अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं भंगास्वनेन शक्रस्य यथा वैरमभूत्पुरा २ पुरा भंगास्वनो नाम राजर्षिरतिधार्मिकः अपुत्र
ः पुरुषव्याघ्र पुत्रार्थं यज्ञमाहरत् ३ अग्निष्टुतं स राजर्षिरिंद्रद्विष्टं महाबलः प्रायश्चित्तेषु मर्त्यानां पुत्रकामेषु वेष्यते ४ इंद्रो ज्ञात्वा तु तं यज्ञं म
हाभागः सुरेश्वरः अंतरं तस्य राजर्षेरन्विच्छन्नियतात्मनः ५ नैवैवास्यांतरं राजन् स ददर्श महात्मनः कस्यचित्त्वथ कालस्य मृगयां गतवान्नृपः ६

प्रजया ताया इत्यध्यायतात्पर्यस्पर्शः कोपि कं सुखमर ३ वैरमूलमाह अग्निष्टुतमिति त्रिगुणानामग्निष्टोमो अग्निष्टोमे अग्निष्टुत तत्रर्से अग्नेर्वि स्तूयते सव एकाहर्स्तस्य द्वितीयमंत्रवर्णानिंद्रपदं स्यात् दाम०
स चेद्रं हि इस्त तेद्र स पापास भावात् ४ यज्ञं कृतमिति शेष ४५ ६ ॥ ॥ ॥ ॥

© (D) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

२३ मृदुत्वाद्दुः स्त्रीगणात्स्वगताः १४ कर्कशत्वादपः पुरुषगुणाः न... केनापि भिन्नेनमेममस्त्रीत्वमभवदितिसंशयः १६ स्त्रीकृतः इंद्रेणास्त्रीत्वंप्रापितः ७ प्रत्ययाद्यतमर्त्तेन

घा:१

इतस्ततःभ्रमितस्येवशक्रोनृपममोहयत् एकाश्वेनवरारोहधर्म्मोजरंहेरणामोहितः ७ नदिशोविंदतनृपः क्षुत्पिपासार्दितस्तदा उत्तरश्चैतस्त्वैवराजन्
भ्रमतस्तस्माद्विवितोनृपः ८ सरोपश्यन्महच्चिरंपूर्णंपरमवारिणा सोवगाह्यमरालानपायपानामसवाजिनं ९ अथपीतोदकंमेदःशंभुकृतेवधी
नृपोत्तमः अवगाह्यततस्तान्नत्तत्रस्त्रीत्वमवाप्तवान् १० आत्मानंस्त्रीकृतंदृष्ट्वावीक्षितोनृपसत्तमः चिंतानुगतसर्वात्माव्याकुलेंद्रियचेतनः
११ आरोहिष्येकथंत्वश्वंकथंयास्यामिवैपुरं इष्टेनाग्निहुताचापिपुत्राणांशतमौरसं १२ जातंमहाबलानांमेतान्नक्ष्यामिकिंत्वहं दारेषुचा
त्मकीयेषुपौरजानपदेषुच १३ मृदुत्वंचतनुत्वंचविक्लवत्वंतथैवच स्त्रीगुणाऋषिभिःप्रोक्ताधर्म्मतत्वार्थदर्शिभिः १४ व्यायामेकर्कशत्वंच
वीर्य्यंचपौरुषेगुणाः पौरुषंविप्रनष्टंवैस्त्रीत्वंकेनापिमेभवत् १५ स्त्रीभावात्पुनरश्वंतंकथमारोढुमुत्सहे महतात्वथयत्नेनआरुह्याश्वंनरा
धिपः १६ पुनरायात्पुरंतातस्त्रीकृतोनृपसत्तमः प्रच्छादयाश्वमत्याश्चपौरजानपदाश्रुते १७ किंत्विदंत्वितिविज्ञायविस्मयंपरमंगताः अथो
वाचसराजर्षिः स्त्रीभूतोवदतांवरः १८ मृगयामहंनिर्यातोवलैःपरिवृतोदृढंः प्राविशंघोरमटवींदैवचोदितः १९ अटव्यांवहवो
यांतस्मात्तोनष्टचेतनः सरःसुरुचिरंदृष्ट्वामपश्यंपक्षिभिर्वृतं २० तत्रावगाढःस्त्रीभूतोदैवेनाहंकृतंपुरा नामगोत्राणिचाभाष्यदाराणां
मेचिराणांतथा २१ आहपुत्रांस्ततः सोथस्त्रीभूतःपार्थिवोत्तमः संभुंजीत्वाभुत्रंराज्यंवनंयास्याभिपुत्रकाः २२ एवमुक्त्वाप्रजस्तंवन
मेवजगामह गत्वाचैवाश्रमंतस्मात्तापसंसमुपाद्यत २३ तापसेनास्यपुत्राणामाश्रमेषभवच्छतं अथमाद्यायतानेवीनप्रदेयज्ञानभाषत २५
लीकृतवान् २५

दा०
२३

२६ स्त्रीत्वयनेनतह्यितागितपुत्रप्रासित्पुत्रउपकारस्यवृजातोस्त्रीत्वकृतानामकारइत्यर्थः ३५ स्वरूपाणांस्वसेवरूपंयेयोनेषां ३६ स्त्रियः स्त्रीयाः स्त्रीभूतस्यमेमम ३९ इंद्रद्विष्टेन

पुरुषत्वेसुताःपूर्वंस्त्रीत्वेचेमेशतंसुताः एकत्रभुज्यतांराज्यंभ्रातृभावेनपुत्रकाः २५ सहिताभ्रातरस्तेथराज्यंबुभुजिरेतदा तान्दृष्ट्वाभ्रातृभावेनभु
ञ्जानान्राज्यमुत्तमम् २६ चिंतयामासदेवेंद्रोमन्युनाभिपरिप्लुतः उपकारोस्यराजर्षेः कृतोनापकृतंमया २७ ततोब्राह्मणरूपेणदेवराजः शतक्र
तुः भेदयामासतान्गत्वानगरंवैनृपात्मजान् २८ भ्रातॄणांनास्तिसौभ्रात्रमप्येकस्यपितुः सुताः राज्यहेतोर्विवदिताः कश्यपस्यसुरासुराः २९
२९ यूयंभंगास्वनापत्यास्तापसस्येतरेसुताः कश्यपस्यसुराश्चैवअसुराश्चसुतास्तथा ३० अस्माकंपैतृकंराज्यंभुज्यतेतापसात्मजैः इंद्रेणभे
दितास्तेतुयुद्धेन्योन्यमपातयन् ३१ तच्छ्रुत्वातापसीचापिसंतप्ताप्ररुरोदह ब्राह्मणच्छद्मनाभ्येत्यतामिंद्रोथान्वपृच्छत ३२ केनदुःखेन
संतप्तारोदिषित्वंवरानने ब्राह्मणंतंततोदृष्ट्वासास्त्रीकरुणमब्रवीत् ३३ पुत्राणांद्वेशतेब्रह्मन्कालेनविनिपातिते अहंराजाभवंवि
प्रतत्रपुत्रशतंमम ३४ समुत्पन्नंस्वरूपाणांपुत्राणांब्राह्मणोत्तम कदाचिन्मृगयांयातउद्भ्रांतोगहनेवने ३५ अवगाढश्चसरसिस्त्रीभूतो
ब्राह्मणोत्तम पुत्रान्राज्येप्रतिष्ठाप्यवनमस्मिततोगतः ३६ स्त्रियाश्चमेपुत्रशतंतापसेनमहात्मना आश्रमेजनितंब्रह्मन्नीतंतन्नगरंमया
३७ तेषांचवैरमुत्पन्नंकालयोगेनवैद्विज एतच्छोचाम्यहंब्रह्मन्दैवेनसमभिप्लुता ३८ इंद्रस्तांदुःखितांदृष्ट्वाअब्रवीत्परुषंवचः पुरासुदुःस
हंभद्रेममदुःखंत्वयाकृतं ३९ इंद्रद्विष्टेनयजतामामनादृत्यधिष्ठितं इंद्रोहमस्मिदुर्बुद्धेवैरंतेयातितंमया ४० इंद्रंदृष्ट्वातुराजर्षिःपादयोः
शिरसागतः प्रसीदत्रिदशश्रेष्ठपुत्रकामेनसक्रतुः ४१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अग्निष्टुमायज्ञेनधिष्ठितश्चत्रिदशश्रेष्ठक्रतुनितिशेषः ४२ ॥ ० ॥ ६२॥ ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥
दि १

राम०
२३

५२ अस्त्रीयतामर्यमाहस्त्रियाइति ५५ अध्यायः तदेवं गौतमीसदर्शनस्तुकपभतीनांमाख्यानैर्यहस्तोपनेषदेष अनुद्वियमनाअति। थिमक्त अम्न्दशस्यादिधर्मवान्त्रियंप्राप्नोति
तस्मात्सफलकामः इति द्वियप्रीतिहल्प्र सावल्लीणामेवभूयसीगुणः पुंसांत्वल्पतरेत्येतावतायंयेनोक्तंतस्मिंकामंतच्छीकृत्यपरमहदत्ताबासिकामसप्रवीक्षानतुद्वेगादातुपातीतस्यवक्तु

इष्टस्त्विंद्रशशार्दूलनत्वमेक्षंतुमर्हसि प्रणिपातेनतस्येंद्रः परितुष्टोवरंददौ ४२ पुत्रास्तेकतमेराजनजीवंत्वेनतवसत्तम स्त्रीभूतस्यहियेजाताः पुरुष
स्याथयेभवन् ४४ तापसीतुततः शक्रमुवाचप्रयतांजलिः स्त्रीभूतस्यहियेपुत्रास्तेमेजीवंतुवासव ४५ इंद्रस्तुविस्मितोदृष्ट्वास्त्रियंपप्रच्छतांपुनः पुरु
षोत्पादितायेतेकथंद्वेष्याः सुतास्तव ४६ स्त्रीभूतस्यहियेजाताः स्नेहस्तेभ्योधिकः कथं कारणंश्रोतुमिच्छामितन्मेवक्तुमिहार्हसि ४७ स्त्र्युवा
च स्त्रियास्त्वभ्यधिकःस्नेहोनतथापुरुषस्यवै तस्मात्तेशक्रजीवंतुयेजाताः स्त्रीकृतस्यवै ४८ भीष्मउवाच एवमुक्तस्ततस्त्विंद्रः प्रीतोवाक्य
मुवाचह सर्वएवेहजीवंतुपुत्रास्तेसत्यवादिनि ४९ वरंचवृणुराजेंद्रयंत्वमिच्छसिसुव्रत पुरुषत्वमथस्त्रीत्वंमत्तोयदभिकांक्षसे ५० स्त्र्युवाच
स्त्रीत्वमेववृणेशक्रपुंस्त्वंनेच्छामिवासव एवमुक्तस्तुदेवेंद्रस्तांस्त्रियंप्रत्युवाचह ५१ पुरुषत्वंकथंत्यक्त्वास्त्रीत्वंरोचयसेविभो एवमुक्तः प्र
त्युवाचस्त्रीभूतोराजसत्तमः ५२ स्त्रियाः पुरुषसंयोगेप्रीतिरभ्यधिकासदा एतस्मात्कारणाच्छक्रस्त्रीत्वमेववृणोम्यहं ५३ रमिताभ्यधिकंस्त्रीत्वे
सत्यंवैदेवसत्तम स्त्रीभावेनहितुष्टोस्मिगम्यतांत्रिदशाधिप ५४ एवमस्त्वितिचोक्त्वातामापृच्छ्यत्रिदिवंगतः एवंस्त्रियामहाराजअधिकाप्रीतिरुच्य
ते ५५ इतिदानधर्मेभंगास्वनोपाख्याने १२ युधिष्ठिरउवाच किंकर्तव्यंमनुष्येणलोकयात्राहितार्थिना कथंवैलोकयात्रांतुकिंशीलश्चसमाचरेत् १

माणविधिविधिनापरमेश्वरमाराधयंकिंचिच्चानुसेयंज्ञातोहेपंदोपतातवक्तुमहं मेध्यायप्रारभ्यते किमितिलोकपालांश्चहिकंशिष्यव्यवहाराहितंचपारलौकिकंश्रेयः नहार्थिनाकिंच

दा० कर्मपथान्स्वाभाविककर्ममार्गान् २ प्राणातिपातः हिंसा ३ असत्प्रलापं ग्राम्यवार्त्तादिया तुष्यनिष्ठुरभाषणं पैशून्यं रागद्वारा दोषपरदोषस्य सूचनं अनृतं मिथ्यावादः

२४ परपीडाकरः मनसाप्यवदिमान् तेनानुचिंतयेत् ४ अनभिध्येति श्लोकेन परद्रव्येषु अभिध्यानं परस्यानिष्टचिंतनं देवादेषु नास्तिक्यमिति त्रीणि मानसानि सत्कर्मपेक्षया दशत्यजेदि

त्युपक्रमात् ५ अशुभं अहिंसाहिंस्त्रापीकृत्वं तं अशुभं हिंसादिनास्तिक्यांतफलं अस्य उः स्वादिस्वर्गनरकांतं ६ अध्यायः १३ अशुभानि परिवर्ज्य शुभाम्याचरतायजस्र्यं

भीष्मउवाच कायेनत्रिविधंकर्म्मवाचाचापिचतुर्विधं मनसात्रिविधंचैवदशकर्म्मपथांस्त्यजेत् २ प्राणातिपातःस्तैन्यंचपरदारमथापि

च त्रीणिपापानिकायेनसर्वतःपरिवर्ज्जयेत् ३ असत्प्रलापंपारुष्यंपैशून्यमनृतंतथा चत्वारिवाचाराजेंद्रनजल्पेन्नानुचिंतयेत् ४

र्य३ अनभिध्यापरस्वेषुसर्वसत्वेषुसौहृदं कर्म्मणांफलमस्तीतित्रिविधंमनसाचरेत् ५ तस्माद्वाक्कायमनसानाचरेदशुभंनरःशुभाशुभान्या

चरन्हितस्यतस्याश्नुतेफलं ६ इतिदानधर्म्मेभगासनोपाख्यानं १३ युधिष्ठिरउवाच त्वयापगेयनामानिश्रुतानीहजगत्पतेः पितामहे

शायविभोनामान्याचक्ष्वशंभवे १ बभ्रवेविश्वरूपायमहाभाग्येचतत्वतः सुरासुरगुरौदेवेशंकरेऽव्यक्तयोनये २ भीष्मउवाच अशक्तो

हिगुणान्वक्तुंमहादेवस्यधीमतः श्रीरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामराम

तद्गुणानां स्वयमेवशब्दयितव्ययेति आपगेयगांगेयपितामहस्यापि नशापचं नयामिरोसर्वचयथार्थवनत्थोंशे सखंभवत्सस्मराहिमांतेदापेसर्थः १ बभ्रवेविशालायवभ्र

वैश्वानरइत्यादिविशालेपिंगलेल्लवदिनिमेदिक्षीमईमाण्पये श्रवर्यैगुणविस्पादिः सम्मपिषसार्थेअव्यक्तंजगत्कारणंअपाकृतास्यंतस्ययोनयेउत्पत्तिपूर्त्येपक्षिनाये रामराम०

© (c) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

योहीति सर्वगतः सर्वोपादानत्वात् सर्वत्र न दृश्यते सूक्ष्मत्वाच्छरीरत्वाद्यभावात्तत्त्वाद्यब्रह्मादिरायविभुः स्वात्मात्मेशः प्रातः तेषां प्रभावः उपादानं प्रभुर्निमित्तं उपासते स्वस्वोपाधिनयोगेनस्यन्नधिगच्छति ४ प्रकृतीतिपंचतन्मात्राहंकारमहदव्यक्तानां विश्वकारणानां प्रकृतिता वा तन्नो न्तुरित्यर्थः पंचमव्यक्तिविशिष्टोपाधीतिपरात्परपाकृतिरिंद्रियेभ्यः परं मनः मनसस्तु परा बुद्धिर्बुद्धेरात्मा महान्परः महतः परमव्यक्तमव्यक्तात्पुरुषः परः पुरुषान्नपरं किंचित्सा काष्ठा सा परा गतिरिंद्रियात्मेंद्रियमनोयुक्तं मौनसाहम्भनीषिणा ॐ तेर इतिवक्ष्यते व्यक्तेभ्यः परः निष्कलः ५ चिंत्यतेति किंचिदपि चिंतये दिति सर्वचिंतात्यागेन प्राप्यते योगविद्भिः योगविद्यायां संगतद्भिः अक्षरं व्ययतिरामि

योहि सर्वगतो देवो न च सर्वत्र दृश्यते ब्रह्मविष्णुसुरेशानां प्रभावप्रभुरेव च ४ ब्रह्मादयः पिशाचांता यं हि देवा उपासते

प्रकृतीनां परत्वेन पुरुषस्य च यः परः ५ चिंत्यते यो योगविद्भिर्ऋषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः अक्षरं परमं ब्रह्म असच्च सद

सच्च यः ६ प्रकृतिं पुरुषं चैव क्षोभयित्वा स्वतेजसा ब्रह्माणमसृजत्तस्मै देवदेवः प्रजापतिः ७ को हि शक्नोति गुणान्

वक्तुं देवदेवस्य धीमतः गर्भजन्मजरायुक्तो मर्त्यो मृत्युसमन्वितः ८

परमं ब्रह्म अनंतं परिच्छेदत्रयशून्यं तदेव असत् अव्याकृतात्त्वं कारणांस सन्स्थूलं सर्वेवडा सर्वं भिन्नं दनिर्वचनीयमित्यर्थः ६ प्रकृतिं मायां पुरुषं तत्प्रतिबिंबितं चैतन्यं मायाशबलमव्याकृतमित्यर्थः क्षोभयित्वा गुणकर्मान्तरोधेन साम्यावृच्छातः प्रच्याव्य स्वतेजसा स्वसत्तास्फूर्तिप्रदानेन ब्रह्माणं महांतमसृजत् तस्मात् महतः सकाशात् देवानां सूर्यादीनां देवः स्वामी प्रजापतिश्च सम्भूतः अभवेतिशेषः २ यः अस्यानन्तस्य गुणान् वक्तुं कः शक्त इति योजना धीमतः विद्यावृत्ताहमिति मतो हे प्रत्ययगम्यो जीव इत्यर्थः नहि उपाद्यादिपरिच्छिन्नत्वं संदर्गोचरं ब्रह्मपरिच्छेत्तुमर्हतीत्यर्थः ८

© Dhamartha Trust, J&K. Digitized By eGangotri

१० भक्त्यैकगम्याराधनेन यो मायातमस्तीर्णो नेनं तद्भावं गत्वा तद्गोचरोऽसि इत्यर्थः ११ अर्थादिति अर्थोऽतर्क्यत्वेनार्थिनं वस्तुजातं तेन याचितं यत्ततोऽपि प्रियतरं प्रत्यगात्मानं
त्वमेवेषां संतरात्मत्वप्राप्त इत्यर्थः ब्रह्मविद्ब्रह्मैव भवतीति श्रुतेस्तादात्म्यप्राप्त इति भावः अन्नादिति पाठेऽपि स एवार्थः सर्वरोगहां जन्दिवह्नष्टेः ११ शिवं प्रसादयतस्त
वानंतयोऽपि शिवप्रसादं विना कर्तुं दुःशक इत्यर्थः १२ तोषोऽलंबुद्धिः प्रीतिः प्रसादोऽनुग्रहस्त्वं तद्भयं प्रापितः १३ पुत्रः सांबः तस्मात्समर्थं तेऽपापोऽपि शिवेन तया सह २५

कोहि शक्तो भवं ज्ञातुं मद्विधः परमेश्वरं ऋते नारायणात्पुत्र शंखचक्रगदाधरात् ९ एष विद्वान्गुणश्रेष्ठो विष्णुः परमदुर्जयः दिव्य
चक्षुर्महातेजा वीक्ष्यते योगचक्षुषा १० रुद्रभक्त्या तु कृष्णेन जगद्व्याप्तं महात्मना तं प्रसाद्य तदा देवं बदर्यां किल भारत ११ अर्थात्प्रियत
रत्वं च सर्वलोकेषु वै तदा प्राप्तवानेव राजेंद्र सुवर्णाक्षान्महेश्वरात पूर्णं वर्षसहस्रं तु तप्तवानेष माधवः प्रसाद्य वरदं देवं चराचरगु
रुं शिवं १२ युगे युगे तु कृष्णेन तोषितो वै महेश्वरः भक्त्या परमया चैव प्रीतश्चैव महात्मनः १३ ऐश्वर्यं यादृशं तस्य जगद्योनेर्महा
त्मनः तदयं दृष्टवान्साक्षात्पुत्रार्थे हरिरच्युतः १४ यस्मात्परतरं चैव नान्यं पश्यामि भारत व्याख्यातुं देवदेवस्य शक्तो नाम्नामशेषतः १५
एष शक्तो महाबाहुर्वक्तुं भगवतो गुणान् विभूतिं चैव कार्त्स्न्येन सत्यां माहेश्वरीं नृप १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

यस्मात् ऐश्वर्यातिनमं न्येमिरीश्वरभक्ता इति नामानि शांभवानमंत्रानर्थान्यर्थितो विपरीतं तत्र हेतुः यतो गुणान्वक्तुं शक्त इति विभूतिरैश्वर्यं कार्त्स्न्येन तु गुणान्ज्ञातुं त्वात्मनो
वाग्नेरदर्शनेन श्रवणेन मत्या विज्ञानेनेदं सर्वं विदितमिति श्रुतेरात्मतत्त्वस्यैव भवति तथाविधो वमेच्छ्वमस्मर्थः १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (C) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

विष्णुरूपायेत्यनेन शिवाभिन्नो विष्णुरेव शिवस्य गुणान्वक्तुमार्हतयोरैक्यात्स्मात् भिन्नत्वे तु लोके पीतरगुणान्नितरो जानातीति किमुत ईश्वरस्येति भावः विश्वरूपायेति यादृशि
विश्वं विष्णुरेव नारायणः सर्वं विदं नारायणः नारायण एवेदं सर्वं विष्णुरित्यादिश्रुतिस्मृतिभ्यः छछत ञ्चछछत २७ नाम्नामिति पद्यं विमोक्षधर्मेषु शिवसहस्रनाम
स्तोत्रमुक्तं न तस्तत्कथन्ने नर्थक्यमित्यत आह यापि तत्र च तदधिकानि षट्शतानि नामानि संमतिति तेषां उक्तसंख्यापूरणमपि तत्रैव त्रिंशपर्याणिया ब्रह्मयुक्तांशतत्तद्दियमिति

वैशंपायन उवाच एवमुक्त्वा तदा भीष्मो वासुदेवं महायशाः भवमाहात्म्यसंयुक्तमिदमाह पितामहः १७ भीष्म उवाच
सुरासुरगुरो देव विष्णो त्वं वक्तुमर्हसि शिवाय विश्वरूपाय यन्मां पृच्छद्युधिष्ठिरः १८ नाम्नां सहस्रं देवस्य तण्डिना ब्रह्मयोनि
ना निवेदितं ब्रह्मलोके ब्रह्मणो यत्पुराभवत् १९ द्वैपायनप्रभृतयस्तथैवेमे तपोधनाः ऋषयः सुव्रता दान्ताः शृण्वं
तु गदतस्तव ॥ ॥ रामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामराम

वाक्यात्तत्रैव कश्चिद्भक्तो तत्त्रिसुपर्णान्तत्सद्विप्याभ्यां मुक्तं ज्ञात्वा तस्तत्स्तोत्रं मोक्षाधिकारस्य यादृतवेदमंत्रैर्भित्तत्वाद्यनात्रैवारात्किंस्य ब्रह्मलोकात्फलार्थिनाध्येतव्य
क्तमिति एतद्दानधर्मप्रसंगात्काम्यं वेदान्तत्वाद्ब्राह्मणाः श्रावयेत्पाठयेत्पः पार्थ महांचहांचक्रन्ने निर्विश्यो लाभं प्राप्नुपात्रैपुराणं च मुद्रोगतिवैश्यन्नयास्त्वं
वैनि उपसंहादात्सर्ववर्णाधिकारिकं च ततः प्रथम कृष्ण एव विश्वं विष्णुर्वषट्कार इत्यादि विष्णुसहस्रनामापि ज्ञेयं तत्रापि ज्ञेयं तत्रापि सूक्ष्मः एवमेवास्यापा
दित्वं तैस्मरणात्तन्नातेनैनस्तुतार्थमिति पुनर्वचनपि शिवाराधनस्य कृत्यमित्याशयः २० ॥ रामराम ॥ ॥ रामरामराम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

टी० ध्रुवायकूटस्थापनं दिने अानंदमपापहोत्रेकर्तृरूपायविज्ञानमयायगोप्त्रेकर्मफलदानद्वारा क्षेत्रे विश्वसृजे ब्रह्मादिरूपाय अग्रयेगार्हपत्यादिरूपाय यस्मैवतथ्यः
२६ महाभाग्याय ऐश्वर्यप्रमुंडिने वल्कलिने निष्कुंजरायकपर्दिने उपाधिनष्क्रीडावते अयं ... भावः नदाद्रष्टुः स्वरूपेवस्थानं हृन्निरामितस्वेति योगसूत्राभ्यां यदा सर्वासां चित्तवृत्तीनां
भावस्तदा चितिर्निष्ठुरेस्वस्वरूपमात्रेणावतिष्ठतेयदा तु तत्तद्वृत्तिसारूप्यं भजते तदा कूटावता विशेष्यविज्ञानरूपाः भवतीति दिरमुक्तेमुंडिनेथकपर्दिने इति २१ मदेवं

ध्रुवायपनं दिने होत्रे गोयेविश्वसृजेऽग्रपे महाभाग्यं विमोक्षं हि मुंडिने थ कथं द्विवे २१ वासुदेव उवाच न गतिः कर्मणां शक्या
वेत्तुमीशस्य तत्त्वतः हिरण्यगर्भप्रमुखा देवाः सेन्द्रा महर्षयः २२ न विदुर्यस्य भवनमादित्याः सूक्ष्मदर्शिनः स कथं
नरमात्रेण शक्यो ज्ञातुं सत्तां गतिः २३ तस्मादहमसरघ्रस्य कांश्चिद्भगवतो गुणान् भवतां कीर्तयिष्यामि व्रतेशाय यथातथं २४ वै
शंपायन उवाच एवमुक्त्वा तु भगवान् गुणांस्तस्य महात्मनः उपस्पृश्य शुचि...र्भूत्वा कथयामास धीमतः २५ वासुदेव उवाच शुभं ब्रा
ह्मणेभ्यः स्वं च तान् पुरुधिं नमो गोपतये नाम निर्मृज्य बहुकपर्दिने २६ ॥ रामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामराम

हार्दाकाशास्वंशंप्रभुराकाशमध्यइति श्रुतेः आदित्याः इंद्रियाख्या देवाः निधनमादिवेतिया ... लयमुदयं चेत्यर्थः २३ प्रतेशाय व्रतपूर्वकाणां यज्ञादीनां फलप्रदात्रे
२४ धीमतः धियावह्नविद्रूपान्नोऽज्ञानः २५ गातामुतमेवेवाद्यं उत्तपंप्रपद्येनमेव शरणं गच्छेति श्रोतस्य त्वकपर्दिने सगुणायैव निर्गुणायमत्वो गणानां ... नाम्नाम भावादि

श्रीरामः
२६

यत्तद्दर्शनंसुदुष्करंदुर्लभंसमाधिनायोगेन २२ राध्यस्यमाहात्म्यंवासुदेवउवाचमुख्यधूमित्यादिनानतुभूत्मनाभवमामेवशरणंव्रजेतिसंसेवोयेषद्वंवदतः कथमन्यत्राता
य्यः स्यादितिचेन्नमामेवेतिज्ञानाहिंतितत्शास्त्रद्दृष्ट्वाधस्मात्मेतोयस्परथलोयपत्तेवमभिुपासेतिवदतरंद्रसेवदेवसोयेयत्वाभावात्तउपाधिनिन्मपसोयेपत्वंतस्मा
यादिवारणानवाप्तदेवसोत्कर्षमाधरनीतिशेवाः ब्रह्मतनुम वैयाधिम्यंत्रमाद्यंनरतदेवमुख्यमंतदेवमुख्यमस्मच्छत्रालेस्वनंवैमुदेवशद्धितमायया मान्तत्व

पदवान्पुत्रंचमेपूर्वंशांवहेतोः सुदुःकरं यथावद्भगवानदृष्टोमयापूर्वंसमाधिना २७ शंवरेनिहतेपूर्वंरौक्मिणेयेनधीमताअतीतेद्वा
दशेवर्षेजांववत्यब्रवीद्धिमां प्रद्युम्नचारुदेष्णादीनैक्मिण्यावीक्ष्यपुत्रकान पुत्रार्थिनीमामुपेत्यवाक्यमाहयुधिष्ठिर २९ शू
रंवलवतांश्रेष्टंकान्तरूपमकल्मषं आत्मतुल्यंममसुतंप्रयच्छाच्युतमाचिरं ३० नहितेप्राप्यमस्तीहत्रिषुलोकेषुकिंचन लोका
न्सृजेस्त्वमपरानिच्छन्यदुकुलोद्वह ३१ त्वयाद्वादशवर्षाणिवायुभूतेनशुष्यता आराध्यपशुभर्त्तारंरुक्मिण्यांजनिताः सुताः
३२ चारुदेष्णः सुचारुश्चचारुवेशोयशोधरः चारुश्रवाः चारुयशाः प्रद्युम्नः शंभुरेवच ३३ यथातेजनिताः पुत्राः रुक्मि
ण्यांचारुविक्रमाः तथाममापितनयंप्रयच्छमधुसूदन ३४ इत्येवंचोदितोदेव्यातामवोचंसुमध्यमां अनुजानीहिमांराज्ञिक
रिष्येवचनंतव ३५ ॥ रामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामराम

वद्भूत्वात्त्वशस्ययाथभूतमुपास्यत्स्मात्मनः स्वशाद्युत्तत्वमेवलोकानुग्रहार्थमुपदिशतातिननयोर्भेदंशंधोपाति ३३ तेत्वया ३४ ३१ रामरामरामरामरामराम

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

टी० २७ यत्त्वाहारगितिचेद्धर्मामेवविशेषणंचंद्राभिर्वेदेभ्योऽहमग्रजनिप्रत्यक्षाणांतेषांयज्ञवाहत्वमिद्धिः सामपुराणान्यक्षराणिदुंमानस्पदाः समन्ति नरेंद्रपुत्रीकन्हाराजसुर्जांववतो

साचमामब्रवीद्वत्सशिवायविजयायच ब्रह्माशिवः काश्यपश्चशक्रोयेदेवामनोनुगाः ३६ अग्नीषोमौयज्ञवाहाश्छंदांस्यृषिगणाधराः समुद्रा
दक्षिणास्तोभाश्चक्षोणिपितरोग्रहाः ३७ देवपत्न्योदेवकन्यादेवमातरएवच मन्वंतराणिगावश्चवेदमाः सविताहरिः ३८ सावित्रीब्र
ह्मविद्याचक्रतवोवत्सरास्तथा क्षणालवामुहूर्ताश्चनिमेषायुगपर्य्ययाः ३९ रक्षंतुसर्वत्रगतंत्वांयदेवसुखायच अरिष्टंगच्छपंथानमप्र
मत्तोभवानघ ४० एवंकृतस्वस्त्ययनस्तयाहंततोमहाज्ञायकपीन्द्रपुत्री पितुः समीपंनरसत्तमस्यमातुश्चराज्ञश्चतथाङ्घ्रिमूले ४१ ग
त्वासमावेदयदब्रवीन्मांविद्याधरेंद्रस्यसुताप्रशान्ता तामप्यनुज्ञाप्ययदातितुःखाज्जनस्तथैवातिवलंचरामं ४२ अथोवत्सःप्रीति
पूतोतदानीतपः समृद्धिर्भवतोस्तुविद्या ४३ प्राप्यानुज्ञांगुरुजनादहंतातुक्रमविक्रमं सोवहद्धिमवंतंमांप्राप्यचैनंव्यसर्जयं ४३
तत्राहमद्भुतानभावानपश्यंगिरिसत्तमे हेमंवनयसांचेष्टंपश्याम्यद्भुतमुत्तमं ४४ दिव्यंवैयाघ्रयत्नस्मउपैत्योमहात्मनः पूजितेदेव
गंधर्वैर्योरम्यालक्ष्मासमाहृतं ४५ धवककुभकदंबनारिकेलैःकुरवककेतकजंबुपाटलाभिः वटवृतशाकवत्सनाभबिल्वैःसाल
कपित्थपियालमालतालैः ४६ ॥ रामंरामेतिरामंरामेतिरामंरामेतिरामंरामेतिरामंरामेतिरामंरामेतिरामंरामेति रामंरामेतिरामंरामेतिरामं

दुहितरंकपीन्द्रस्यपिपासःपत्नामिमितियाटेहेनरेंद्रेतिमंबोधितं ४२ अथोचत्सरिमहः ४५ तपसांधर्मीणांतपस्विहींवा ४६ ॥ रामंरामंरामंरामंरामंरामंरामंरामंरामंरामं रामं० २८

४६ भस्मराशिभिरित्नि भस्मच्छन्नैरग्निभिः ५४ संप्रक्षालैः मैत्र्यादिभिः स्विन्नशोधनं कुर्वद्भिः ५५ गोचारिणः गोवन्मुखेनैव चरंतः हस्तव्यापारशून्याइत्यर्थः मरीचि

वदरीकुंदपुन्नागैरशोकाम्रातमुक्तकैः मधूकैः कोविदारैश्च चंपकैः पनसैस्तथा ४७ वनैर्बहुविधैर्वृक्षैः फलपुष्पप्रदैर्युतं पुष्पगु
ल्मलताकीर्णं कदलीखंडशोभितं ४७ नानाशकुनिसंभोज्यैः फलैर्वृक्षैरलंकृतं यथास्थानविनिक्षिप्तैर्भूषितं भस्मराशिभिः ४८ रु
रुवानरशार्दूलसिंहद्वीपिसमाकुलं कुरंगबर्हिणाकीर्णं मार्जारभुजगावृतं ४९ यूथैश्च मृगजातीनां महिषर्क्षनिषेवितं सकृत्प्रभिन्नै
श्च गजैर्विभूषितं प्रहृष्टनानाविधपक्षिसेवितं सुपुष्पितैरंबरचरप्रकाशैर्महीरुहाणां च वनैर्विचित्रैः ५० नानापुष्परजोमिश्रो गजदाना
धिवासितः दिव्यस्त्रीगीतबहुलो मारुतोभिमुखो ववौ ५१ धाराणिनादैर्विहगारावैः शुभैस्तथा बृंहितैः कुंजराणां गीतैस्तथा किन्नरा
णामुदारैः शुभैः स्वनैः सामगानां च वीर ५२ अचिंत्यं मनसाप्यन्यैः सरोभिः समलंकृतं विशालैश्चाग्निशरणैर्भूषितं कुसुमावृतैः ५३
विभूषितं पुण्यपवित्रतोयया सदा च जुष्टं नृपजह्नुकन्यया विभूषितं धर्मभृतां वरिष्ठैर्महात्मभिर्वह्निसमानकल्पैः ५४ वाघाहारैर्जलपै ९४
र्जप्यनित्यैः संप्रक्षालैर्योगिभिर्ध्याननित्यैः धूमप्राशैरूष्मपैः क्षीरपैश्च संजुष्टं च ब्राह्मणौघैः समंतात् ५५ गोचारिणोथाश्मकु
ट्टादंतोलूखलिकास्तथा मरीचिपाः फेनपाश्च तथैव मृगचारिणः ५६ अश्वत्थफलभक्षाश्च तथा ह्युदकशायिनः चीरचर्मांबरध
रास्तथा वल्कलधारिणः ५७ ॥ राम

पाः सूर्यरश्मिपानेनजीवंतः ५६ ५७ ॥ राम

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

टी० २८

तां स्तान्महत इति पाठे वहत इत्यध्याहारः ५८ क्रौंडंतीति अहिंसाप्रतिष्ठायां तत्सन्निधौ वैरत्यागः इति योगसूत्रात् सर्पनकुलादीनां वैरत्यागः इति योगसूत्रात् सर्पनकुलादी

सह्यः स्वान्नियमांस्तान्महतः स तपोधनात् पश्यन्मुनीन्द्रविधानप्रवेष्टुमुपचक्रमे ५७ सप्तजितं देवगणैर्महात्मभिः शिवादिभि
र्भरितपशपकर्म्मभिः राजतत्राश्रममण्डलं सदादिवी वराजत शशिमण्डलं यथा ५८ क्रीडंति मम पोत्रै कुलं मृगैर्व्याघ्रा स्त्रमित्रवत् प्रभा
वाद्दीप्ततपसां सन्निकर्षान्महात्मनां ५९ तत्राश्रमपदश्रेष्ठे सर्वभूतमनोरमे सेविते द्विजशार्दूलैर्वेदवेदांगपारगैः ६० नानानियमवि
ख्यातैर्ऋषिभिः सुमहात्मभिः प्रविशन्नेव चापश्यं जटाचीरधरं प्रभुं ६१ तेजसा तपसा चैव दीप्यमानं यथानलं शिष्यैरनुगतं शांतं युवा
नं ब्राह्मणर्षभं ६२ शिरसा वंदमानं मामुपमन्युरभाषत स्वागतं वत्स श्रीकाक्ष सफलानि तपांसि नः यः सुतः सृजयसि मां इष्टवांश्च दृष्टु
मिच्छसि ६५ तमहं प्रांजलिर्भूत्वा मृगपक्षिषु चाग्निषु धर्मे च शिष्यवर्गे च समपृच्छमनामयं ६६ ततो मां भगवानाह साम्ना परमव
ल्गुना लब्धमेतत्त्वयं वत्स आत्मतुल्यमसंशयं ६७ तपः समाहृत्या स्नापनेनोषयेशानमीश्वरं इह देवः सपत्नीकः समाक्रीडत्यथो इज
६८ इहैनं देवजश्रेष्ठं देवाः सर्षिगणाः पुरा तपसा ब्रह्मचर्येण सत्येन च दमेन च ६८ तोषयित्वा शुभान्कामान्प्राप्तवन्तो जनार्दन ते
जसां तपसां चैव निधिः स भगवानिह ७० ॥ राम

नैर्वैरत्यागलिंगेन तत्र स्थातो मुतानां अस्य तत्र अहिंसादियमनिष्ठा वचंद्रशितः ६१ नियमः अत्र यानादपरतैरेव बर्धितैः इत्यादि नामभिरख्यातैः ६२ विशत्रेवाप्यपश्यंतपम
न्मिमितिशेषः ६४ सृजः सगणाः द्रष्टव्यो निर्देशः ६५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम० २८

© Dhanvantari Trust & K Digitized By eGangotri

दि१

भावान्शमकामादीन् विन्नामिधायायुसृजत्रिमनेनातर्यामित्वंदीशति ७१ समानांसंवत्सराणांमर्बुदं ७३ गुहस्यमंदारनाम्नः ७४ भगवतामहादेवेन ७५ उमा

शुभाशुभान्वितानभावान्विसृजन्संक्षिपन्नपि आस्तेदेवासदाचिंत्योयंप्रार्थयितिशत्रु — हन् ७१ हिरण्यकशिपुर्योमूद्दानवोमेरुकंप
नः तेनसर्वामरैश्वर्यंशर्वात्प्राप्तंसमार्बुदं ७२ तस्यैवपुत्रप्रवरोमंदारोनामविश्रुतः महादेववराच्छक्रंवर्षार्बुदमयोधयत् ७३ विष्णो
श्चक्रंचतद्घोरंवज्रमाखंडलस्यच शीर्णंपुराभवत्तातग्रहस्यांगेषुकेशव ७४ यत्तद्भगवतापूर्वंदत्तंचक्रंतवानघ जलांतरचरंहत्वादैत्यंच
लगर्वितं ७५ उत्पादितंवृषांकेनदीप्तंज्वलनसन्निभं दत्तंभगवतातुभ्यंदुर्दर्शंतेजसाद्भुतं ७६ नशक्यंद्रष्टुमन्येनवर्जयित्वापिनाकिनं
स्तदर्शनंभवस्येवंभवेनोक्तंतदाततः ७७ सुदर्शनंतदातस्यलोकेनामप्रतिष्ठितं तज्जीर्णमभवत्तातग्रहस्यांगेषुकेशव ७८ ग्र
हस्यातिबलस्यांगेवरदत्तस्यधीमतः नशस्त्राणिवहंत्यंगेचक्रवज्रशतान्यपि ७९ अर्द्यमानाश्चविबुधाग्रहेणसबलीयसा शिवदत्त
वरान्जघ्नुरसुरेंद्रान्सुराभृशं ८० तुष्टोविद्युत्प्रभस्यापित्रिलोकेश्वरतांददौ शतंवर्षसहस्राणांसर्वलोकेश्वरोभवत् ८१ ममैवानुच
रोनित्यंभवितासीतिचाब्रवीत् तथापुत्रसहस्राणामयुतंचददौप्रभुः कुशद्वीपंचसददौराज्येनभगवानजः ८२ ॥ ॥ ॥ ॥

दितंतस्यैवदैत्यस्यहननार्थं ७६ नाद्राष्टुंशक्यं रुद्रंशित्वात् ७७ जीर्णंविशीर्णमित्यर्थः ७८ वरदत्तस्यसर्वैस्त्राद्यवध्यस्त्वंभवेतिदत्तवरस्य ७९ अर्द्यमानाः साग्रहरे
द्रानजघ्नुः तेन्योन्यंकलहमकुर्वन्नित्यर्थः ८१ ॥ ॥

दा०
२९

८३ योगः चंद्रहर्षपिपञ्जिमधामेमादिमृष्टिसामर्थ्यं ८४ शाश्वतं बलं अन्तसविघातं ८५ आत्मानं हिरण्यगर्भं आविस्याभवत आविष्टो मृतस्तत्रात्मनो ध्यानं कुर्वन्नित्यर्थः

तथा शतमुखो नाम धात्रा सृष्टो महासुरः येन वर्षशतं साग्रमात्ममांसैर्हुतोऽनलः ८३ तं प्राह भगवांस्तुष्टः किं करोमीति शंकरः तं वै शतमुखः प्राह योगो भवतु मेऽद्भुतः ८४ बलं च दैवतश्रेष्ठ शाश्वतं संप्रयच्छ मे तथेति भगवानाह तत्प्रतद्वचनं प्रभुः स्वायंभुवः क्रतुश्चापि पुत्रार्थमभवत्पुरा ८५ आविश्य योगेनात्मानं त्रीणि वर्षशतान्यपि तस्य चोपददौ पुत्रान् सहस्रं क्रतुसंमितान् ८६ योगेश्वरं देवगीतं वेत्स्य कृत्स्नं न संशयः याज्ञवल्क्य इति ख्यातः ऋषिः परमधार्मिकः ८८ आराध्य स महादेवं प्राप्तवानतुलं यशः वेदव्यासश्च योगात्मा पराशरसुतो मुनिः सोऽपि शंकरमाराध्य प्राप्तवाननुत्तमं यशः वालखिल्या मघवता ह्यवज्ञाताः पुरा किल ८९ तैः क्रुद्धैर्भगवान् रुद्रस्तपसा तोषितो ह्यभूत् तांश्चापि दैवतश्रेष्ठः प्राह प्रीतो जगत्पतिः ९० सुपर्णं सोमहर्तारं तपसोत्पादयिष्यथ महादेवस्य रोषाच्च आपो नष्टाः पुराभवत ९१ ताश्च सप्तकपालेन देवेनान्याः प्रवर्तिताः ततः पानीयमभवत्प्रसन्ने त्र्यंबके भुवि ९२ अत्रेर्भार्यापि भर्तारं संत्यज्य ब्रह्मवादिनी नाहं तस्य मुनेर्भूयो वशगा स्यां कथंचन ९३ इत्युक्त्वा सा महादेवमगच्छच्छरणं किल निराहारा भयादत्रेस्त्रीणि वर्षशतान्यपि ९४ ॥ ॥ ॥ म ॥ ॥ ॥ ॥

९१ सप्तकपालेन त्र्यंबकदेवतेनेहेत्यनदेवैः सप्तकपालेन रुद्रमिस्वान्त्रा या निर्मिता इत्यर्थः देवेनेति पाठे रुद्रेण ९२ अत्रेरिति यद्यपि स्त्रियो महादेवं प्राप्य कृतार्था भवंतीति भावः ९४ ॥ ॥ ॥ ॥

९४ ॥ म ॥ कृत ॥ राम०
२९

मुसलेषु अयोयेषु काष्ठकीलेषु अपोयेषु मुसलं मन्तमितिविम्बलोचनः ९४ विनेति चरुदः चरोर्ईवि: मंडइतिपावतचरुतशहर्तात्द्रवतेरम्योपि हश्यनइति३ः

न्यशेन मुशलेषेव वश्यसादार्थं भवसत्तम तामब्रवीद्भगवन्देवो भविता वै सुतस्तव ९५ विनामन्त्रं च रुद्रेण भविष्यति न संशयः वंशेत
वैवनाम्नात ख्यातिं यास्यति चेप्सितं ९६ विकर्णाश्च महादेवं तथा भक्तः सुखावहं प्रसाद्य भगवान्सिद्धिं प्राप्तवान्मधुसूदन
९७ शाकल्यः शंसितात्मा वै नववर्षशतान्यपि आराधयामास भवं मनोयज्ञेन केशव ९८ तंचाहभगवान्सिद्धिंप्रास्तुष्टोग्रं
थकारोभविष्यसि वत्साक्षयाचतेकीर्तिस्त्रैलोक्ये वै भविष्यति ९९ अक्षयं च कुलं ते स्यमहर्षिभिरलंकृतं भविष्यति
द्विजश्रेष्ठः सूत्रकर्त्ता सुतस्तव १०० सावर्णिश्चापि विख्यात ऋषिरासीत्कृते युगे इह तेन तपस्तप्तं षष्टिं वर्षशतान्यथ १०१ त
माह भगवान्रुद्रः साक्षात्तुष्टोस्मि तेनघ ग्रन्थकृल्लोकविख्यातो भवितास्यजरामरः १०२ शक्रेण तु पुरा देवो वाराण
स्यां जनार्दनः आराधितोभूद्भक्तेन दिग्वासा भस्मगुंठितः १०३ आराध्य स महादेवं देवराज्यमवाप्तवान नारदेन तु भक्त्यासौ

त्रीरंविनापिच रुद्रवपानमात्रेन तनवक्त्रोभविष्यतीत्यर्थः तच्चैवनाबाह्यनस्पृति ९६ ९७ ९८ ९९ १०४ ॥ ॥

रा० १० तस्मात्तुष्टोमहादेवोजगौदेवगुरुर्गुरुः तेजसातपसाकीर्त्यात्वत्समोनभविष्यति ५ गीतेनवादितेनैवनित्यंमामनुपास्यसि
मपापिचयथादृष्टोदेवदेवः पुराविभो ६ साक्षात्पशुपतिस्तातनच्चापिशृणुमाधव यदर्थंचमयादेवः प्रयतेनतथाविभो ७
प्रबोधितोमहातेजास्तच्चापिशृणुविस्तरं यदवाप्तंचमेपूर्वंदेवदेवान्महेश्वरात् ८ तत्सर्वंनिखिलेनाद्यकथयिष्यामितेनघ पुरा
कृतयुगेतातऋषिरासीन्महायशाः ९ व्याघ्रपादइतिख्यातोवेदवेदांगपारगः तस्याहमभवंपुत्रोधौम्यश्चापिममानुजः १० क
स्यचित्त्वथकालस्यधौम्येनसहमाधव आगच्छमाश्रमंक्रीडन्मुनीनांभावितात्मनां ११ तत्रापिचमयादृष्टादुह्यमानापयस्वि
नी लक्षितंचमयाक्षीरंस्वादुतोह्यमृतोपमं १२ ततोहमब्रुवंबाल्याज्जननीमात्मनस्तथा क्षीरौदनसमायुक्तंभोजनंहिप्र
यच्छमे १३ अभावाच्चैवदुग्धस्यदुःखिताजननीतदा ततः पिष्टंसमालोड्यतोयेनसहमाधव १४ आवयोः क्षीरमित्येव
पानार्थंसमुपानयत् अथगव्यंपयस्तातकदाचित्प्राशितंमया १५ पित्राहंयज्ञकालेहिनीतोज्ञातिकुलंमहत् तत्रसा
क्षरतेदेवीदिव्यागौः सुरनंदिनी १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम० १०

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

२० पावनानां पवनाशिनां वनाशनानां अन्नकारणां २२ चपथ्यपन्नोभव २७ दुर्विज्ञेयः शास्त्रतोपिज्ञातुमशक्यः दुराधारः शास्त्राज्ज्ञात्वापि मनसि धर्तुमशक्यः दुराबाधः धि

तस्माहं तत्पयः पीत्वा रसेनत्वमृतोपमं ज्ञात्वा क्षीरगुणांश्चैव उपलभ्य हि संभवं १६ स च पिष्टरसस्तात न मे प्रीतिमुपाह्नत ततोहमब्रुवं बाल्या
जननीमात्मनस्तदा १६ नेदं क्षीरोदनं मातर्यत्त्वं मे दत्तवत्यसि ततो मामब्रवीन्माता दुःखशोकसमन्विता पुत्रस्नेहात्परिष्वज्य मूर्ध्नि चाघ्राय मा
धव १८ कुतः क्षीरोदनं वत्स मुनीनां भावितात्मनां वने निवसतां नित्यं कंदमूलफलाशिनां १९ आस्थितानां नदीं दिव्यां वालखिल्यैर्निषेवि
तां २१ कुतः क्षीरं वनस्थानां मुनीनां गिरिवासिनां २० पावनानां वनाशानां वनाश्रमनिवासिनां ग्राम्याहारनिवृत्तानामरण्यफलजि भो ४
नां २१ नास्ति पुत्र पयोरण्ये सुरभीगोत्रवर्जिते नदीगह्वरशैलेषु तीर्थेषु विविधेषु च २२ तपसा जप्यनित्यानां शिवो नः परमा गतिः
अप्रसाद्य विरूपाक्षं वरदं स्थाणुमव्ययं २३ कुतः क्षीरोदनं वत्स सुखानि वसनानि च तं प्रपद्य सदा वत्स सर्वभावेन शंकरं २४ तत्प्र
सादाच्च कामेभ्यः फलं प्राप्स्यसि पुत्रक जनन्यास्तद्वचः श्रुत्वा तदाप्रभृति शत्रुहन् प्रांजलिः प्रणतोभूत्वा इदमंबामचोदयं को
यमंब महादेवः स कथं च प्रसीदति २६ कुत्र वा वसते देवो द्रष्टव्यो वा कथं च न तुष्यते वा कथं शर्वो रूपं वा तस्य कीदृशं २७ कथं ज्ञे
यः प्रसन्नो वा दर्शयेज्जननी मम एवमुक्ता तदा कृष्ण माता मे सुतवत्सला २८ मूर्द्ध्न्याघ्राय गोविंद सबाष्पाकुललोचना प्रमार्जंती
वगात्राणि मम वै मधुसूदन सैवमालंब्य जननी इदमाह सरोजम २९ अंबोवाच दुर्विज्ञेयो महादेवो दुराधारो दुरंतकः दुराबाधश्च दुर्ग्राह्यो
दुर्दृश्यो ह्यकृतात्मभिः ३०

यमारोपि लय [illegible] विज्ञेयादिविघ्नैः संकटयती दुरंतकः दुष्टानि बंधकानि यस्मिन्ना विघ्नाभावेपि दुर्यत्निः दिव्यविषयवैवश्येन परवैराग्याभावात् सत्यपि वैराग्ये दुर्दृश्यः आ
त्मनीव प्रकृतावपि चेतसो लयस्य संभवात् ३० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दा०
३१

एवंनिर्विशेषस्वरूपस्यदुर्ज्ञेयत्वमुक्त्वासविशेषमेवरूपमाहयस्यरूपाण्यनेकानीत्यादिना ३४ दिवौकसोदेवाः अनुग्रहार्थमेवनीरूपस्यविरूपधारणंनत्वतः ३५ ब्रह्मादिपु

वि

यस्यरूपाण्यनेकानिप्रवदंतिमनीषिणः स्थानानिविचित्राणिप्रसादाद्वाप्यनेकशः ३१ कोहितत्वेनतद्द्रष्टुंशक्तस्तच्चरितंशुभं कृ
तवान्यानिरूपाणिदेवदेवः पुराकिल क्रीडतेवतथाशर्वः प्रसीदतितथाचवै ३२ हृदिस्थः सर्वभूतानांविश्वरूपोमहेश्वरः भक्ता
नामनुकंपार्थंदर्शनंचयथाश्रुतं ३३ मुनीनांब्रुवतांदिव्यमीशानचरितंशुभं कृतवानयानिरूपाणिकथितानिदिवौकसैः ३४
अनुग्रहार्थंविप्राणांशृणुवत्ससमासतः तानितेकीर्तयिष्यामियन्मांत्वंपरिपृच्छसि ३५ अवोवाच ब्रह्मविष्णुसुरेंद्राणांरुद्रादि
त्याश्विनामपि विश्वेषामपिदेवानांवपुर्धारयतेभवः ३६ नराणांदेवनारीणांतथाप्रेतपिशाचयोः किरातशवराणांचजल
जानामनेकशः ३७ करोतिभगवान्रूपमरण्यशवराण्यपि कूर्ममत्स्यस्तथाशंखः प्रवालांकुरभूषणः ३८ यक्षराक्षससर्पा
णांदैत्यदानवयोरपि वपुर्धारयतेदेवोभूयश्चबिलवासिनां ३९ व्याघ्रसिंहमृगाणांचतरक्ष्वृक्षपतत्रिणां उलूकश्वसृगाला
नांरूपाणिकुरुतेपिच ४० हंसकाकमयूराणांकृकलासकसारसां रूपाणिचबलाकानांगृध्रचक्रांगयोरपि ४१ करोति
वासरूपाणिधारयत्यपिपर्वतं गोरूपंचमहादेवोहस्त्यश्वोष्ट्राकृतिः ४२ छागशार्दूलरूपश्चअनेकमृगरूपधृक् अंडजा
नांचदिव्यानांवपुर्धारयतेभवः ४३ दंडीछत्रीचकुंडीचद्विजानांवारणस्तथा षण्मुखोवैवरुशीर्षकः ४४ ॥ ॥ ॥ ॥

तिकामस्यैवरूपमिमसाहब्रह्मेत्यादिना ३७ कूर्मोमत्स्यइतिअवतारांतराणामुपलक्षणं प्रवालांकुरभूषणोवसंतः तेनकालोप्ययमेवेत्यर्थः ४४ ॥ ॥ ॥ एम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

४९ नंदते स्नानं दयतो कुप्यते कोयं करोति मित्रामित्ररूपेणाप्ययसेवानगह्णातिचेसर्वः ५० भूधरः शेषनागः ५६ महाशिको महालिंगः ५७ सर्ववासकः सर्वसा

अनेककरिपादश्च अनेकोदरवक्त्रश्च अनेकपाणिपार्श्वश्च अनेकगणसंवृतः ४५ ऋषिगंधर्वरूपश्च सिद्धचारणरूपधृक् भस्म
पांडुरगात्रश्च चंद्रार्द्धकृतभूषणः ४६ अनेकरावसंघुष्टश्चानेकस्तुतिसंस्कृतः सर्वभूतांतकः सर्वः सर्वलोकप्रतिष्ठितः ४७ सर्वलोकां
तरात्मा च सर्वगः सर्ववाद्यपि सर्वत्र भगवान्ज्ञेयो हृदिस्थः सर्वदेहिनां ४८ योहि यं काम येत्कामं यस्मिन्नर्थेर्च्यते पुनः तत्सर्वं वेत्ति देवेश स्तं
प्रपद्य यदीच्छसि ४९ नंदते कुप्यते चापि तथा हुंकारयत्यपि चक्री शूली गदापाणिर्मुशली खड्गपट्टिशी भूधरो नागमौंजी च नागकुंडल
कुंडली नागयज्ञोपवीती च नागचर्मोत्तरच्छदः ५१ हसते गायते चैव नृत्यते च मनोहरं वादयत्यपि वाद्यानि विचित्राणि गणैर्युतः ५२
वल्गते जृंभते चैव रुदते [illegible] रोदयत्यपि उन्मत्तमत्तरूपं च भाषते चापि सुस्वरः ५३ अतीव हसते रौद्रस्त्रासयन्[illegible] नयनैर्जनं जागर्त्ति चैव
स्वपिति जृंभते च यथासुखं ५४ जपते जप्यते चैव तपते तप्यते पुनः ददाति प्रतिगृह्णाति युंजते ध्यायते पि च ५५ वेदीमध्ये तथा यूपे गोष्ठम[illegible]
ध्ये हुताशने दृश्यते दृश्यते चापि बालो वृद्धो युवा तथा ५६ क्रीडते ऋषिकन्याभिर्ऋषिपत्नीभिरेव च ऊर्ध्वकेशो महाशेफो नग्नो विकृ
तलोचनः ५७ गौरः श्यामस्तथा कृष्णः पांडुरो धूम्रलोहितः विकृताक्षो विशालाक्षो दिग्वासाः सर्ववासकः ५८ ॥ ॥ ॥
प्यते

सर्वासकः ५८ ५८ ॥ ॥ राम

दा॰ अरूपस्य निष्कलस्य आद्यरूपस्य मायाविनः अतिरूपस्य नानाकार्यकारस्याद्यरूपिणो हिरण्यगर्भस्य अनाद्यं वा रणशून्यं अजस्य अंतं को वेद न कोपीत्यर्थः तस्य ना
शकाभावादंतो नास्तीत्यर्थः ५९ अपमेव घत्पगात्मेत्याह हृदीति अत्र हृदादिशब्दैः क्रमेण प्राणमयमनोमयविज्ञानमयैः कोशा उच्यंते योगश्चित्तवृत्ति
३२ निरोधस्तद्वानात्मा आनंदमयः सर्वयोगसंज्ञितो योगीत्यर्थः हृत्स्वयदार्थ इत्यर्थः ध्यानं योगस्तत्परं शुद्धत्वंयदार्थी विसानं महेश्वरश्मायावी तत्पदार्थः भावेन तस्य

अरूपस्याघरूपस्य अतिरूपाद्यरूपिणो गुणाः अनाद्यंतमजस्यांतं वेत्स्यते कोस्य तत्त्वतः ५९ हृदि प्राणा मनो जीवो योगात्मा योगसं
ज्ञितः ध्यानं तत्परमात्मा च भाव ग्राह्यो महेश्वरः ६० वाडकोगायन स्तैव महस्रशतलोचनः एकवक्त्रो द्विजिह्वश्च त्रिवक्त्रोनेकवक्त्रक
६१ तद्भक्तस्तद्गतो नित्यं तन्निष्ठस्तत्परायणः भज पुत्र महादेवं ततः प्राप्स्यसि चेप्सितं ६२ जनन्या स्तद्वचः श्रुत्वा तदाप्रभृति शत्रुहन
मम भक्तिर्महादेवे नैष्ठिकी समपद्यत ६३ ततोहं तप आस्थाय तोषयामास शंकरं एकं वर्षसहस्रं तु वामांगुष्ठाग्रविष्ठितः ६४ एकं व
र्षशतं चैव फलाहारस्ततो भवं द्वितीयं शीर्णपर्णाशी तृतीयं चांबुभोजनः ६५ रामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामराम

पावितो ह्यस्यायात्यः किंरूपत्वेनानेनेत्याह आत्मा पात्पस्वरूप इत्यर्थः एतेनायमात्मा ब्रह्मेति महावाक्यार्थो दर्शितः ६० ब्रह्मदाशा ब्रह्मदासा इत्यादिश्रुतेरर्थमाह वाड्कर
तिवाडकादिः सर्वोपि जीवो ब्रह्मैवेत्यर्थः एकवक्त्रः आनंदभुक् चेतोमुखः प्राज्ञस्तृतीयः पाद इत्यर्थः द्विवक्त्रः लिंगदेहो जीवश्चेति द्विवक्त्रो सत्वग्राहकेपस
तैजसः त्रिवक्त्रः स्थूलदेहे न सांद्रः स्वैर्हेचेतित्री णि वक्त्राण्यस्य सप्ताङ्ग विश्वः अनेकवक्त्रको विराट् स एव सहस्रशतानि लक्षं अनंतं मितियावत् नावं तिलोचनोनिप ३२

दि /७१

६६ एकभक्तः मुख्योभक्तः ७२ अभवंसंधिरार्घः ७५ पशुपतिवचनादित्यादिर्यन्ममतात्पर्यमिपरमकारणास्यभगवतोमहादेवस्यानुग्रहेस्मिनिर्यत्नोनिपशापिभवंनास्तियथा

शतानिममसैववाह्वं वायुभक्षस्तदाभवं एवंवर्षसहस्रंतुदिव्यमाराधितोमया ६६ ततस्तुष्टोमहादेवः सर्वलोकेश्वरः प्रभुः एकभक्तइतिज्ञात्वा
जिज्ञासांकुरुतेतदा ६७ शक्ररूपंसमास्थायसर्वैर्देवगणैर्वृतः सहस्राक्षस्तदाभूत्वावज्रपाणिर्महायशाः ६८ सुधावदातंरक्ताक्षंस्तब्धकर्णमदो
होत्कटं आवेष्टितकरंघोरं चतुर्दंष्ट्रंमहागजं ६९ समास्थितः सभगवान्दीप्यमानः स्वतेजसा आजगामाकिरीटीतुहारकेयूरभूषितः ७०
पांडुरेणातपत्रेणध्रियमाणेनमूर्द्धनि सेव्यमानोप्सरोभिश्च दिव्यगंधर्वनादितैः ७१ ततोमामाहदेवेंद्रस्तुष्टस्तेहंद्विजोत्तम वरंवृणीष्वमत्तस्त्वं
यन्मेमनसिवर्त्तते ७२ शक्रस्यतुवचः श्रुत्वानाहंप्रीतमनाभवं अब्रुवंचतदाकृष्णदेवराजमिदंवचः ७३ नाहंत्वत्तोवरंकांक्षेनान्यस्मादपिदैव
तात् महादेवादृतेसौम्यसत्यमेतद्ब्रवीमिते ७४ सत्यंसत्यंहिनः शक्रवाक्यमेतत्सुनिश्चितं नयन्महेश्वरंमुक्त्वाकथान्याममरोचते ७५ पशुपति
वचनाद्भवामिसद्यः कृमिरथवातरुरप्यनेकशाखः अपशुपतिवरप्रसादजामेत्रिभुवनराज्यविभूतिरप्यनिष्टा ७६ जन्मश्वपाकमध्येपिमे
स्तुहरचरणवंदनरतस्य ७७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

काकस्यभुजंगस्य रुद्रेणात्तसंयंनप्रणायेणादत्तैस्त्रैलोक्यराज्यमपिमहामयजनकंयथानतुष्टस्येत्ति ७७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दा.नः
३३

मावामैवभवानिभयासं ८० अनार्जवंवक्रंकलियुगं ८६ असारंनास्तिसारोयस्मादन्यः केवलानंदरूपश्चसेव ८८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

भवानीश्वरभक्तोभवानिभवनेपिशक्रस्य बद्धंवुभुजोपिसत्तोनरस्यदुःखद्रूपः कुत्रस्तस्य ७८ भवतिहिसरासरगुरौपसन्नविश्वे
श्वरेभक्तिः अलमन्याभिस्तेषांकथाभिरप्यन्यधर्मयुक्ताभिः ७९ येषांनक्षणमपिरुचितोहरचरणस्मरणाविच्छेदः हरचरणानि
रतमतिनाभवितव्यमनार्जवंयुगंप्राप्य संसारभयंनभवतिहरभक्तिरसायनंपीत्वा ८१ दिवसंदिवसार्द्धंवामुहूर्त्तंवाक्षणंलवं नस्य
लब्धप्रसादस्यभक्तिर्भवतिशंकरे ८२ अपिकीटः पतंगोवाभवेयंशंकराज्ञया नतुशक्रत्वयादत्तंत्रैलोक्यमपिकामये ८३ श्वापि
महेश्वरवचनाद्भवामिसहितः परकामः त्रिदशगणराज्यमपिखलुनेच्छाम्यमहेश्वराज्ञप्तं ८४ ननाकपृष्ठंनचदेवराज्यंनब्रह्मलोकंनव
निष्कलत्वं नसर्वकामानखिलान्वृणोमिहरस्यदासत्वमहंवृणोमि ८५ यावच्छशांकधवलामलबद्धमौलिर्नप्रीयतेपशुपतिर्भगवान्म
मेशः तावज्जरामरणजन्मशताभिघातैर्दुःखानिदेहविहितानिसमुद्वहामि ८६ दिवसकरशशांकवह्निदीप्तंत्रिभुवनसारमसारमाद्यमे
कं अजरममरंप्रसाद्यरुद्रंजगतिपुमानिहकोलभेतशांतिं ८७ यदिनामजन्मभूयोभवतिमदीयैःपुनर्दोषैः तस्मिंस्तस्मिन्जन्मनि
म१ भवेभवेन्मेक्षयाभक्तिः ८८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
३३

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कइति ईशे ईशस्य भवने सत्तायां को हेतुः का युक्तिः ईशसत्त्वे प्रमाणं नास्तीत्यर्थः तत्र हेतुः कारणकारणे इति कारणं हि कलशस्य कपालकुलालादिवत्तज्जगतो परमाणु
महेश्वरादिकं वा त्रिगुणात्मकं प्रधानं वा क्षीरादिवज्जगदाकारेण परिणममाणं तादृशकार्यद्वारानुमातुं शक्यं कारणकारणं तु न क्वचिदपि सिद्धं नापि कल्पयितुं शक्यं कारण
कल्पनायैवानवस्थापत्तिपरिहारायादिति भावः पुनः शब्दो वाक्यालंकारे समसमोषणार्थे भवने इति भावे ल्युट् येन यतो हेतोः शर्वो नः शृणाति हिनस्ति प्रलयकाले कृत्स्नं संहरति
ते तस्मात् अन्यं वरं कांक्षसि तस्मात् तादृशोपशान्तवह्निमिव संहर्तारं वरार्थमाराधयन् मूढोसीति भावः ॥ ८९ ॥ एतद्दूषयन्नुपमन्युः सदसदिति प्रवाहानादित्वं मीमांसकमतं

शक्र उवाच कः पुनर्भवने हेतुरीशे कारणकारणे येन शर्वादृतेऽन्यस्मात्प्रसादं नाभिकांक्षसि ॥ ८९ ॥ उपमन्यु
रुवाच सदसद्व्यक्तमव्यक्तं यमाहुर्ब्रह्मवादिनः नित्यमेकमनेकं च वरं तस्माद्वृणीमहे ॥ ९० ॥ अनादिमध्यप
र्यंतं ज्ञानैश्वर्यमचिंतितं आत्मानं परमं यस्माद्वरं तस्माद्वृणीमहे ॥ ९१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

असदिति अस्त्वं भावध्वंसिकमतं व्यक्तं परमाणवः तार्किकमतं अव्यक्तं प्रधानं सांख्यसंमतं एतत्त्रितयमपि यं यद्भिन्नमाहुः तत्र नित्यं अविनाशि एकं असंहतं परमशिवा
ख्यं अनेकं कार्यकारणात्मकं तस्माद्वरं वृणीमहे अयं भावः यथा बीजशक्तेर्विलसितं अंकुरकांडस्कंधशाखापल्लवपत्रपुष्पफलबीजान्तं विनी रः उमात्रिप्रलम्बयान्
तस्य च प्रकृतिरेकानित्या सर्वविशेषशून्या तत्र आलिंगभावबीजशक्त्या सृष्ट्याऽनेकरूपा च भवति एवं शिवः अव्यक्तादिकं सर्वबीजादिस्थानीयं यत्र लीयते तत्परमशिवा
ख्यं तत्त्वं कारणमस्तीति न तादृग्द्रष्टुं शक्यमिति ॥ ९० ॥ चिंतितं चिंतया निर्दिष्टं सेयं इं शिनं अंबवताभ्यां रहितं स्वतः प्रमतमेव ज्ञानैश्वर्यपरमं च आत्मानं यस्मात्तन्मातुर्भवेद्वा
वरिणो तस्मात् वरं वृणीमहे इतरैस्तु ज्ञानैश्वर्यत्वेनात्ममतमित्यर्थः ॥ ९१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्रयोनिः सर्वस्य प्रभवाप्ययौ हि भूतानामिति प्राज्ञस्यैव योन्यपरपर्यायं बीजत्वमुक्तं तथा चतुर्थपादं सर्वबीजं सर्वोपाध्युपहितमिव पंचदशभिर्विशेष ४

स्त॰ ३४ एतदेवाह ऐश्वर्यमिति बीजं मायाशक्त्यवच्छिन्नं चैतन्यं तस्माज्जातं सकलं ऐश्वर्यं बीजसंभूतं ईशेशितव्यं सापेक्षं त्वद्वाच्यं संसारप्रवाहविच्छेदात् अत एतत्तस्मात् शिवात्
अबीजात् बीजादन्यस्मात् अस्मात्स्थानीयात् अनुत्पादितं तस्मादीश्वरत्वात् समस्तरीयतरीय इति श्रुतिप्रसिद्धं तं वरं वृणीमहे तथा च श्रुतौ सर्वं वेत्ति सूक्ष्मायमात्र ज्ञेति समष्टिव
त्मरीअपञ्चीकृत्य स्थूलसूक्ष्मकारणोपाधित्वसामान्यात् व्यष्टिसमष्टिमन्तर्भाव्य विश्वतैजसप्राज्ञान् तत्पदस्यात्मनः त्रीन्पादान् त्रिरूपप्राज्ञस्तृतीयपादं प्रक्रम्य एष सर्वेश्व
र एष सर्वज्ञ एषोऽन्तर्याम्येष योनिः पृथग्दर्शयति श्रुतिः नान्तःप्रज्ञं न बहिष्प्रज्ञं नोभयतःप्रज्ञं नाप्रज्ञं न प्रज्ञानघनं अदृष्टमव्यवहार्यमग्राह्यमलक्षणमचिन्त्यमव्य
पदेश्यं एकात्मप्रत्ययसारं प्रपञ्चोपशमं शिवमद्वैतं चतुर्थं मन्यन्ते स आत्मा स विज्ञेय इति अत्र तल्लं चेन्न्यायेन यदुपहितं चैतन्यं तेषामुपाधयस्तेषां मध्ये नान्तःप्रज्ञः

ऐश्वर्यं सकलं यस्मादनुत्पादितमव्ययं अबीजाद्बीजसंभूतं वरं तस्माद्वृणीमहे ७१ तमसः परमं ज्यो
तिस्तमस्तद्वृत्तिनोऽपरं यं ज्ञात्वा नानुशोचन्ति वरं तस्माद्वृणीमहे ७२ ॥ ॥ ॥ ॥

मिति समष्टिसूक्ष्मोपाध्युपहितस्यात्मनो निरासः न बहिःप्रज्ञमिति विराजः नोभयतःप्रज्ञमित्यात्मनो निष्कलत्वं सकलत्वं च ज्ञानत ईश्वरस्य नप्रज्ञमिति विशेषविज्ञानवतो
विश्वस्य नाप्रज्ञमिति समष्टिप्रज्ञभिन्नत्वे पितत्सर्वस्य ... तैजसस्य न प्रज्ञानमिति प्राज्ञस्य तथा अदृष्टमिति शिरःपाणिपादादिलक्षणवतो विश्वोपाधेः अचिन्त्यमिति चिन्तन
मात्रनिर्वृत्तस्य तैजसोपाधेः अव्यपदेश्यमिति अहमस्मीति व्यपदेशार्हस्य तानसप्राज्ञोपाधेश्च निरासः एकात्मप्रत्ययसारमिति षण्णामुपहितानां प्रपंचोपशममि
तिषस्मामुपाधीनां अद्वैतमिति सर्वेषां निरासः शिवं सर्वबाधावधिभूतमानंदमानंदमात्रं परिशिनष्टि तस्माद्युक्तमुक्तं सकलमैश्वर्यं अबीजादनुत्पादितं बीजसं
भूतं चेति तस्मात्कारणस्य शिवस्य सत्वे युक्तिः श्रुतिश्च प्रमाणमस्तीति भावः ७३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम॰
सर्वेंद्रियग्राह्यस्य विराडुपाधेः अव्यवहार्यमिति वाचिकव्यवहारार्हस्य सूत्रोपाधेः अग्राह्यमिति योगिग्राह्यस्य ईश्वरोपाधेः अलक्षणमिति ४ ३४

© (p) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

एवमीशस्यकारणाकारणत्वंनिरूप्यइदानीकारणत्वंकार्यत्वंचनिरूपयति भूतभावनेत्यादिनाभूतानांखादीनांजीवानांचभावनंरवनंभावममिप्रावृत्तसर्वेशक्तिंचेत र्थः ९४ यस्तुनरुक्तंईशस्तत्रायांकोहेतुरितितत्राहहेत्विति कारणात्मापिश्रुतिंविनायुक्तिमात्रेणनसिध्यतिकिंपुनः कारणाकारणमित्याशयः सांख्ययोगयोःस म्यगालोचनंसांख्यंहृत्तिनिरोधोयोगः तयोरर्थः स्वात्मानमितिपूर्णलोप आर्षः ता प्रयोजनंतत्वसाक्षात्कारस्तत्परं अतएवउपास्यं ९५ सर्वैवतत्वैव आत्मानंजीवानामंतरात्मानमित्यर्थः मध्वयात्मानमितिवर्णलोपआर्षः तातमेववायातिपदिकं ९६ यतवरुक्तमत्स्यानीयंतदेवआकाशंवीत्रभूतमथा

भूतभावनभावज्ञंसर्वभूतानिभावनं सर्वगंसर्वदेवंच वरेण्यामिपुरंदर ९४ हेतुवादैर्विनिर्मुक्तंसांख्ययोगार्थदंपरंय मुपासंतितत्वज्ञावरंतस्माद्वृणीमहे ९५ मघवन्मघवात्मानंयंवदंतिसुरेश्वरं सर्वभूतगुरुंदेववरंतस्माद्वृणीमहे ९६ यत्सर्वमसृजद्देवंब्रह्माणंलोकभावनं अंडमाकाशमापूर्ण्यवरंतस्माद्वृणीमहे ९७ अग्निरापोनिलःपृथ्वीखंबुद्धि श्चमनोमहान् सृष्टवैषांभवेद्योन्योऽस्तिकःपरमेश्वरात् ९८ मनोमतिरहंकारस्तन्मात्राणींद्रियाणिच ब्रूहिचैषांभ वेच्छ्रेयःकोन्योऽस्तिपरमंशिवात् ९९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कृतंआपूर्यस्वसत्तयाव्याप्यतद्वारापांचभौतिकंअंडंब्रह्मांडंसृष्ट्वातदंतर्ब्रह्माणमसृजदित्यन्वयः ९७ अंडस्यसृष्टिक्रमेमेवाहअग्निरिति अग्न्यादिशब्दैस्तत्रपंचतन्मात्राणिशब्दत न्मात्रादीनिसूक्ष्मभूतान्युच्यंते बुद्धिरित्यहंकारः मनइत्यव्यक्तं एषांअंडोपादानभूतानां ९८ यत्रमनःशब्देनमव्यक्तमुक्तंतदेवमहच्छब्देनामनतिरहंकारादिकंचतेदे वेत्यर्थः एषांमनआदीनांपरमंपरायणंयः भवेत्सशिवादन्यःकोन्योऽस्तीतियोजना यथावीजशक्त्युपहितान्मदेवव्रह्म एवमज्ञानशक्त्युपहितःशिवएवसंचसर्वं अतोऽस्यसर्वस्यमदिवसर्वस्यशिवएवपरायणमपीतिभावः ९९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रा० ब्रह्मादिप्रपिंजगत्कर्तृत्वसिद्धिः शिवप्रसादायत्तैवेत्याह स्रष्टारमिति एतेन भौतिकार्थत्वसूत्रत्वमपि शिवे तिरस्कृतं २०० भगवति एकैकगुणप्रधानोपाधीनां ब्रह्म
३५ विष्णुरुद्राणां स्रष्टरि सर्वगुणोपाधौ तुर्यमूर्तौ महेश्वरेऽपि यद्रुत्तममैश्वर्यं विद्यते तदपि महादेवो देवत्वेन प्राप्तमतः कः तस्मात्परमेश्वरादन्य ईश्वरोऽस्तीति निष्कृष्टिः

स्रष्टारं भुवनस्येह वन्द्यं तीह पितामहं आराध्य स तु देवेशमश्नुते महतीं श्रियं २०० भगवत्युत्तमैश्वर्यं ब्रह्मविष्णुपुरोगमं विद्य
ते वै महादेवात् हितिकः परमेश्वरात् १ दैत्यदानवमुख्यानामाधिपत्यारिमर्दनात् कोऽन्यः शक्नोति देवेशाद्दिते संपादितुं स
तान् २०२ दिक्कालसूर्यतेजांसि ग्रहवाय्विन्दुतारकाः विद्धि त्वेते महादेवात् हितिकः परमेश्वरात् अथोत्पत्तौ विनाशे वा यज्ञ
स त्रिपुरस्य वा दैत्यदानवमुख्यानामाधिपत्यारिमर्दिनः किं वात्र बहुभिः सूक्तैर्हेतुवादैः पुरंदर सहस्रनयनं दृष्ट्वा त्वा
मेव हर सत्तम ४ पूजितं सिद्धगन्धर्वैर्देवैश्च ऋषिभिस्तथा देवदेवप्रसादेन तत्सर्वं कुशिकोत्तम ५ ॥ ॥ ॥

कोऽप्यस्तीति भावः २०१ दितेः सुतान् हिरण्याक्षादीन् संपादितं ऐश्वर्यं राज्ये जपितं दिगादीनां त्पादीनां च यत्परं पीडानुग्रहसामर्थ्यं तत्सर्वमीश्वरात्तमेवेति भावः २
यज्ञत्रिपुरके उत्पत्तौ विनाशे च तथा दैत्यादीनामुपरि आधिपत्यं प्रत्ययतित्वात् अरिमर्दिनः परमेश्वरादन्यः कोऽस्तीति पूर्वेणान्वयः ३ किंचेति देवप्रसादात् देवैः
पूजितं त्वां दृष्ट्वा बहुभिः सूक्तैः किमिति हृयोऽन्वयः ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ रा० ३५

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अव्यक्तेति एषु लोकेषु सर्वगस्य व्यापकस्य इदमात्मकं व्याप्यं कृत्स्नं दृश्यं चेतनाचेतनादि सजीवं निर्जीवं आदिपदात्परोक्षं स्वर्गादि अहमर्थश्च देहेन्द्रियादिः एतत्सर्वं भोग्यं
महेश्वरात् महेश्वरानुग्रहात् अव्यक्तमुक्तकेशाय जीवयजीवार्थीन स्पयोगाय भवतीति विद्धि हे शक्र अव्यक्त अस्पष्टं यथा स्यात्तथा मुक्तः भ्रान्तिनिरोहितनित्यमुक्तत्वं यस्य
त्यर्थः सचासौ केशश्च केशः शिवांशः इति अव्यक्तमुक्तकेशः यत्किंचिद्भोग्यं यः कश्चन जन्तुः शिवादेकन्योगिनाम्योभवदादिजन्मद इति भावः ६ एष्विति पदं व्या
चष्टे भुवाद्येष्विति भूरादिष्विति द्रष्टव्यं तेन भूर्भुवः स्वर्महः शब्दिता लोकाः भूरिति या अयलोक इत्यादिश्रुतिप्रसिद्धाः तथा आलोकाः भूरिति वा अग्नेः भूरिति वा दच इत्या

अव्यक्तमुक्तकेशाय सर्वगस्येदमात्मकं चेतनाचेतनाद्येषु शक्र विद्धि महेश्वरात् ६ भुवाद्येषु
महान्तेषु लोकालोकान्तरेषु च द्वीपस्थाने च मेरौ च विभवेष्वन्तरेषु च ७ भगवन्मघवन्देवं वदन्ते तत्त्व
दर्शिनः यदि देवासुराः शक्र पश्यन्त्यम्बां भवाकृतिं ८ किं न गच्छन्ति शरणं मर्दिता श्वासरैः सुराः
अभिघातेषु देवानां सपक्षो रागरक्षसां ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दिश्रुतिप्रसिद्धाः तथा अन्तराभूरिति वैश्वानरस्याघाः स्वर्णवं द्वन्द्वज्ञातान्तास्तेषु विभवेषु दिव्यपदेषु अध्ययपदतः परो दिवो ज्योतिर्दीप्यते विश्वतः पृष्ठेषु सर्वतः पृष्ठे
षु सर्वतः पृष्ठेष्वनुत्तमेषूत्तमेषु लोकेष्वित्यत्र ज्योतिः शब्दितं देवं वदन्ते तत्त्वदर्शिनो वैदिका इत्यर्थः सार्द्धश्लोकः ७ भवाकृतिं भवतल्पां मन्निशरणं तामेवेति शेषः ८
अभिघातेषु [illegible] युद्धेषु अन्योन्यं विनाशवत्सु ऐश्वर्यं नास्ति किं तु विनाश एवास्तीत्यर्थः अतः स्वस्थाने वोभिलक्ष्य भवदैश्वर्यं दो भवतीति भावः ९ ॥ ॥

© Dhaanantari Trust & Digitized By eGangotri

वरदानसहितो ऽवघातोविमर्दनंनस्मै समर्थइतिशेषः ११ हरेति सुरासुरेणोवक्षोलक्ष्मंतेनवहरीकृतं सतकनकत्वंप्राप्तमितिपुराणांतरस्थाकथासूचिता १२ दि

परस्परविनाशेषु स्वस्थानैश्वर्य्यदोभवः अंधकस्यार्थकः साडुंडुभेर्म्महिषस्य च १० यद्देवेंद्रवलरक्षुः सुनिवानकवचेषु च वरदाना
वघातायवृहिकोन्योमहेश्वरात् ११ सुरासुरगुरोर्वक्षोकस्यरेतःपुराहुतं कस्यवान्यस्यरेतस्तेघनहैमोगिरिःकृतः १२ दि
ग्वाससाकीर्त्यतेकोन्योलोकेकश्चोर्द्धरेतसः कस्यचार्द्धस्थिताकांताह्यनंगः केननिर्जितः १३ ब्रूहीद्रपरमंस्थानंकस्यदेवैःप्रश
स्यते श्मशानेकस्यक्रीडार्थंनृत्ये वाकोभिभाष्यते १४ कस्यैश्वर्यंसमानंच भूतैःकोवापिक्रीडते कस्यतुल्यबलादेवगणाश्चै
श्वर्यदर्पिताः १४ घुष्यतेत्स्यवलंस्थानंकस्यत्रैलोक्यपूजितं वर्षतेतपतेकोन्योज्वलतेतेजसाचकः १५ कस्मादौषधिसम्पत्तिः
कोवाधारयतेवसु प्रकामंक्रीडतेकोवात्रैलोक्येसचराचरे १६ ज्ञानसिद्धिक्रियायोगैःसेव्यमानश्चयोगिभिः ऋषिगंधर्व
सिद्धैश्चविहितंकारणंहरेः १७ कर्मयज्ञक्रियायोगैःसेव्यमानःसुरासुरैः नित्यंकर्म्मफलैर्हीनंतमहंकारणंवदे स्थूलसू
क्ष्ममनोपममप्राप्यंगुणगोचरं गुणहीनंगुणाध्यक्षंपरंमाहेश्वरंपदं १८ ॥ ॥ ॥

ग्वाससाइति विग्रहवत्तोपिशिवस्यकल्पितं निरूपमंकिमुतोविग्रहस्येतिशेषंग्रंथन्तासंय १३ १३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

स्त्रिकाल्पज्ञो: कारणंचलोकालोकान्तकारणं भूतंभव्यंभविष्यंचजनकंसर्वकारणं २० अक्षरक्षरमव्यक्तंविद्याविद्येकृताकृते धर्माधर्मौयतःशक्र
तमहंकारणंवदे २१ पश्यक्रमिहदेवेंद्रपश्यलिंगंभगांकितं देवदेवेनरुद्रेणसृष्टिसंहारहेतवे २२ मात्रापूर्वंमयाख्यातंकारणंलोककारणं ना
स्तिवेशात्परंशक्रतत्रपपद्यदीच्छसि २३ पश्यक्रंनतत्तेस्पुरेशविदितंसंयोगालिंगोद्भवं त्रैलोक्यंसविकारनिर्गुणगणंब्रह्माहरितोद्भवं यद्ब्रह्मेंद्रहुता
शविष्णुसहितादेवाश्चदैत्यासुरानान्यकामस्महस्त्वच्छेदितधियःशंसंतिपस्मात्परं २४ तंदेवंसचराचरस्यविदितंव्याख्यातवेहोत्तमं कामार्थीवरयामि
संयतमनामोक्षायसद्यःशिवं २० हेतुभिर्वाकिमन्यैस्तैरीशः कारणकारणं नशुश्रुमपरस्यास्यलिंगमभ्यर्चितंसुरैः कस्यान्यस्यसुरैः सर्वैर्लिंगंमुक्त्वाम
हेश्वरं अर्च्यतेर्चितपूर्वंवाब्रूहियद्यस्तितेश्रुतिः २७ यस्यब्रह्माचविष्णुश्चत्वंचापिसहदैवतैः अर्चयध्वंसदालिंगंतस्माच्छ्रेष्ठतमोहिसः २८ नपद्मां
कानचक्रांकानवज्रांकायतः प्रजा लिंगांकाचभगांकाचतस्मान्माहेश्वरीप्रजा २९ देव्याःकारणरूपभावजनिताःसर्वाभगांकाःस्त्रियोलिंगे
नापिहरस्यसर्वपुरुषाःप्रत्यक्षचिह्नीकृताः योन्यत्कारणमीश्वरात्प्रवदतेदेव्याचयन्नांकितं त्रैलोक्येसचराचरेनसपुमान्वह्योभवेत्दुर्मतिः ३०
पुंलिंगंसर्वमीशानंस्त्रीलिंगंविद्धिचाप्युमां द्वाभ्यांतनुभ्यांव्याप्तंहिचराचरमिदंजगत ३१ तस्माद्वरमहंकांक्षेनिधनंचापिकौशिक गच्छवाति
ष्ठवाशक्रयथेष्टंवलसूदन काममेषवरोमेस्तुशापोवाथमहेश्वरात् नचान्यांदेवतांकांक्षेसर्वकामफलामपि ३३ एवमुक्त्वातुदेवेंद्रंदुःखा
द्राकुलितेंद्रियः नप्रसीदतिमेदेवः किमेतदितिचिंतयन् ३४ अथापश्यंक्षणेनैवतमेवैरावतं ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हान:
३७

पुनः हंसकुंदेंदुसदृशं मृणालरजतप्रभं ३५ वृषरूपधरं साक्षात्क्षीरोदमिव सागरं कृष्णपुच्छं महाकायं मधुपिंगललोचनं ३६ वज्रसारम
यैः शृंगैर्निष्टप्तकनकप्रभैः सुतीक्ष्णमृदुरक्ताग्रैरुत्किरंतमिवावनिं ३७ जांबूनदेन दाम्ना च सर्वतः समलंकृतं सुवक्त्रखुरनासं च सुक
र्णं सुकटीतटं ३८ सुपार्श्वं विपुलस्कंधं सुरूपं चारुदर्शनं ककुदं तस्य चाभाति स्कंधमापूर्य धिष्ठितं तुषारगिरिकूटाभं सिताभ्रशिखरोपमं त
मास्थितश्च भगवान्देवदेवः सहोमया ४१ अशोभत महादेवः पौर्णमास्यामिवोडुराट् तस्य तेजोभवो वह्निः समेघः स्तनयित्नुमान् ४२ स
हस्रमिव सूर्याणां सर्वमापूर्य धिष्ठितः ईश्वरः स महातेजाः संवर्तक इवानलः ४३ युगांते सर्वभूतानां दिधक्षुरिव वीद्युतः तेजसा तु तदा व्या
प्ते दुर्निरीक्ष्ये समंततः ४४ पुनस्त्रस्तहृदयः किमेतदिति चिंतयं मुहूर्तमिव तत्तेजो व्याप्य सर्वा दिशो दश ४५ प्रशांतं दिक्षु सर्वासु देवदेवस्य
मायया अथापश्यं स्थितं स्थाणुं भगवंतं महेश्वरं ४६ नीलकंठं महात्मानमसक्तं तेजसां निधिं अष्टादशभुजं स्थाणुं सर्वाभरणभूषितं ४७
शुक्लांबरधरं देवं शुक्लमाल्यानुलेपनं शुक्लध्वजमनाधृष्यं शुक्लयज्ञोपवीतिनं ४८ गायद्भिर्नृत्यमानैश्च वादयद्भिश्च सर्वशः वृतं पार्श्वचरैर्दिव्यैरा
त्मतुल्यपराक्रमैः बालेंदुमुकुटं पांडुं शरच्चंद्रमिवोदितं त्रिभिर्नेत्रैः कृतोद्योतं त्रिभिः सूर्यैरिवोदितैः ५० अशोभतास्य देवस्य माला गात्रे
सितप्रभे जातरूपमयैः पद्मैर्ग्रथिता रत्नभूषिता ५१ मूर्तिमंति तथास्त्राणि सर्वतेजोमयानि च मया दृष्टानि गोविंद भवस्यामिततेजसः ५२
इंद्रायुधसवर्णाभं धनुस्तस्य महात्मनः पिनाकमिति विख्यातमभवत्पन्नगो महान् ५३ सप्तशीर्षो महाकायस्तीक्ष्णदंष्ट्रो विषोल्बणः ज्यावेष्टितम
हाग्रीवः स्थितः पुरुषा श्रीरामचंद्रायनमः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
३७

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

विग्रहः ५४ शरस्त्वसूर्यसंकाशः कालानलसमद्युतिः एतदस्त्रंमहाघोरंदिव्यंपाशुपतंमहत् ५५ अद्वितीयमनिर्देश्यंसर्वभूतभयावहं स
स्फुलिंगंमहाकायंविसृजंतमिवानलं ५६ एकपादंमहादंष्ट्रंसहस्रशिरसोदरं सहस्रभुजजिह्वाक्षमुद्गिरंतमिवानलं ५७ ब्राह्मान्नारा
यणाच्चैंद्रादाग्नेयादपिवारुणात् यद्विशिष्टंमहाबाहोसर्वशस्त्रविघातनं ५८ येनतत्त्रिपुरंदग्ध्वाक्षणाद्भस्मीकृतंपुरा शरेणैकेनगोविन्द
महादेवेनलीलया ५९ निर्ददाहजगत्कृत्स्नंत्रैलोक्यंसचराचरं महेश्वरभुजोत्सृष्टंनिमेषार्द्धान्नसंशयः नावध्योयस्यलोकेस्मिनब्रह्मवि
ष्णुसुरेष्वपि तदहंदृष्टवांस्तत्रआश्चर्यमिदमुत्तमं ६० गुह्यमस्त्रवरंचान्यत्तत्तुल्यमधिकंहिवायत्तच्छूलमितिख्यातंसर्वलोकेषुशूलिनः दारये
द्यन्महींकृत्स्नांशोषयेद्वामहोदधिं संहरेद्वाजगत्कृत्स्नंविशिष्टंशूलपाणिना ६१ यौवनाश्वोहतोयेनमांधातासबलःपुरा चक्रवर्तीम
हातेजास्त्रिलोकविजयीनृपः ६२ महाबलोमहावीर्यःशक्रतुल्यपराक्रमः करस्थेनैवगोविंदलवणस्येहरक्षसः ६३ तच्छूलमतितीक्ष्णाग्रंसु
भीमंलोमहर्षणं त्रिशिखांभ्रुकुटींकृत्वातर्जमानमवस्थितं ६४ विधूमंसार्चिषंकृष्णंकालसूर्यमिवोदितं सर्पहस्तमनिर्देश्यंपाशह
स्तमिवांतकं ६५ दृष्टवानस्मिगोविंदतदस्त्रंरुद्रसन्निधौ परशुस्तीक्ष्णधारश्चदत्तोरामस्यपःप्रभो ६६ महादेवेनतुष्टेनक्षत्रियाणां
क्षयंकरः कार्तवीर्योहतोयेनचक्रवर्तीमहामृधे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

धे ६७ त्रिः सप्तकृत्वः पृथिवी येन निःक्षत्रिया कृता जामदग्न्येन गोविंद रामेणाक्लिष्टकर्मणा ६८ दीप्तधारः सरोद्भासः सर्प्पकंठाय्य धि
ष्ठितः यमवत्शूलिनो भाशेद्दीप्तवह्निशतोयमः ६९ यसंक्षेपानिचाक्षाणि तत्र सद्दिव्यानि धीमतः प्राधान्यतो मयैतानि कीर्तितानि तवान
घ ७० सव्ये देशे तु देवस्य ब्रह्मा लोकपितामहः दिव्यं विमानमास्थाय हंसयुक्तं मनोजवं ७१ वामपार्श्वगतश्चापि तथा नारायणः स्थितः
वैनतेयं समारूढः शंखचक्रगदाधरः ७२ स्कंदो मयूरमारुह्य स्थितो देव्याः समीपतः शक्तिं घंटे समादाय द्वितीय इव पावकः ७३ पु
रस्ताच्चैव देवस्य नंदिं पश्यम्यवस्थितं मूलं विष्टभ्य तिष्ठंतं द्वितीयमिव शंकरं २४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

७६ रथंतरन्पोष्टसामन्ती ८३ शुक्लकर्महि सार हितोध्यानादिधर्ममी: ८४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

स्वायंभुवाद्याश्च मनवो भृग्वाद्याश्च महर्षयस्तथा शक्राद्या देवताश्चैव सर्व एव समन्ततः ७५ सर्वभूतगणाश्चैव मातरो विविधाः
स्थिताः ते भिवाद्य महात्मानं परिवार्य समंततः ७६ अस्तुवन्विविधैः स्तोत्रैर्महादेवं सुरास्तदा ब्रह्मा भवं तदास्तुवन्‌ र
थंतरमुदीरयन्‌ ज्येष्ठसाम्ना च देवेशं जगौ नारायणस्तदा ७७ गृणन्ब्रह्म परं शक्रः शतरुद्रियमुत्तमं ब्रह्मा नारायणश्चैव
देवराजश्च कौशिकः ७८ अशोभंत महात्मानस्त्रयस्त्रय इवाग्नयः तेषां मध्यगतो देवो रराज भगवाञ्छिवः ७९ शर
दभ्रविनिर्मुक्तः परिविष्ट इवांशुमान्‌ अयुतानि च चंद्रार्कानपश्यं दिवि केशव ततो हमस्तुवं देवं विश्वस्य जगतः पति
८० उपमन्युरुवाच नमो देवाधिदेवाय महादेवाय वै नमः शक्ररूपाय शक्राय शक्रवेषधराय च ८१ नमस्ते वज्रहस्ता
य पिंगलायारुणाय च पिनाकपाणये नित्यं शंखशूलधराय च ८२ नमस्ते कृष्णवासाय कृष्णकुंचितमूर्द्धजे कृष्णा
जिनोत्तरीयाय कृष्णाष्टमिरताय च ८३ शुक्लवर्णाय शुक्लाय शुक्लांबरधराय च शुक्लभस्मावलिप्ताय शुक्लकर्मरताय च ८४

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दा० ३७

८७ मिश्रितायमिश्रितपाला ८८ ९० ९१ ९८

नमोऽस्तुरक्तवर्णायरक्ताम्बरधरायच । रक्तध्वजपताकायरक्तस्रगनुलेपिने ८५ नमोऽस्तुपीतवर्णायपीताम्बरधरायच नमोऽस्तु
च्छ्रितच्छत्रायकिरीटवरधारिणे ८६ अर्द्धहारार्द्धकेयूरअर्द्धकुण्डलकर्णिने नमः पवनवेगायनमोदेवायवैनमः ८७ सुरेन्द्रा
(मुनीन्द्राय) यमहेन्द्रायनमोऽस्तुते नमः पद्मार्द्धपालायउत्पलै।मिश्रितायच ८८ अर्द्धचन्दनलिप्तायअर्द्धस्रगनुलेपिने नमस्त्वादि
त्यवक्त्रायआदित्यनयनायच ८९ नमस्त्वादित्यवर्णायआदित्यप्रतिमायचनमः सोमायसौम्यायसौम्यवक्त्रधरायच ९०
सौम्यरूपायमुख्यायसौम्यदंष्ट्राविभूषिणे नमः श्यामायगौरायअर्द्धपीतार्द्धपाण्डवे ९१ नारीनरशरीरायस्त्रीपुंसाय
नमोऽस्तुते नमोवृषभवाहायगजेन्द्रगमनायच ९२ दुर्गमायनमस्तुभ्यमगम्यागमनायच नमोऽस्तुगणगीतायगणा
वृन्दरतायच ९३ गणानुयातमार्गायगणनित्यव्रतायच नमः श्वेताभ्रवर्णायसंध्यारागप्रभायच ९४ अनुद्दिष्टाभि
धानायस्वरूपायनमोऽस्तुते नमोरक्ताम्बरवासायरक्तसूत्रधरायच रक्तमालाविचित्रायरक्ताम्बरधरायच ९५ मणिभूषि
तमूर्द्धायनमश्चन्द्रार्द्धभूषिणे विचित्रमणिमूर्द्धायकुसुमाष्टधरायच ९६ नमोऽग्निमुखनेत्रायसहस्रशशिलोचन अ
ग्निरूपायकान्तायनमोऽस्तुगहनायच ९७ खचरायनमस्तुभ्यंगोचराभिरतायच भूचरायभुवनायअनन्ताय।शिवायच ९८ एम० ३७

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अधिवासेतपुष्पादिवासता मितावासितनयास्ववास
स प्रतिपत्तिर्ह्रानंसर्वचतत्रुभयात्मने ९९ सुकुरेमुकुराय ३०० त्रीणिनेत्राणीवनेत्राणिलोकपात्रानिर्वाहकानित्र्यग्निवंद्रसूर्यात्मानितनेत्राणियस्यतस्मैत्रिनेत्रनेत्राय

नमोदिग्वाससेनित्यमधिवाससवाससे नमोजगन्निवासायप्रतिपत्तिसखायच ९९ नित्यमुद्बद्धमुकुटेमहाकेयूरधारिणे सर्पकंठोपहा
रायविचित्राभरणायच ३०० नमस्त्रिनेत्रनेत्रायसहस्रशतलोचने स्त्रीपुंसायनपुंसायनमः सांख्याययोगिने १ शंयोरभिस्त्रवंतायअथ
र्वायनमोनमः नमः सर्वार्त्तिनाशायनमः शोकहरायच २ नमोमेघनिनादायबहुमायाधरायच बीजक्षेत्राभिपालायस्रष्टारायनमोनमः
नमः सर्वसुरेशायविश्वेशायनमोनमः नमः पवनवेगायनमः पवनरूपिणे ४ नमः कांचनमालायगिरिमालायवैनमः नमः सुरारिमा
लायचंडवेगायवैनमः ५ ब्रह्मशिरोपहर्त्तायमहिषघ्नायवैनमः नमस्त्रिरूपधारायपञ्चविध्वंसनायच ६ नमस्त्रिपुरहर्त्तायियज्ञविध्वंसना
यच नमः कामांगनाशायकालदंडधरायच ७ नमः स्कंदविनाशायब्रह्मदंडायवैनमः नमोभवायशर्वायविश्वरूपायवैनमः ८ ईशा
नायभवघ्नायनमोस्त्वंधकघातिने नमोविश्वायमायायचिंत्याचिंत्यायवैनमः त्वंनोगतिश्चश्रेष्ठश्चत्वमेवहृदयंतथा ९ त्वंब्रह्मासर्वदेवानां
रुद्राणांनीललोहितः आत्माचसर्वभूतानांसांख्येपुरुषउच्यते १० ऋषभस्त्वंपवित्राणांयोगिनांनिष्कलः शिवः गृहस्थस्त्वमाश्रमिणामीश्वराणां
महेश्वरः ११ कुबेरः सर्वयक्षाणांक्रतूनांविष्णुरुच्यते पर्वतानांभवान्मेरुर्नक्षत्राणांचचंद्रमाः १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
अ१ मं१

लोघनेलोचनाय १ शंयार्यजुस्माद्रूपकर्त्तादेवतापाभ्यभियाभ्यभिस्त्रवंतायप्रसादरूपाय २ स्रष्टारायब्रह्माणादिकः सृजेत्तारन स्वदेहत्यर्थः ३४ गिरमालायगिरौकी
डापराय ५६ हर्त्तायहर्त्रे ७८ मायामायाविने ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

रा० ४० गतिः प्राप्यस्थानंश्रेष्ठः सूक्ष्मतमः ब्रह्मादिस्तवविभूतिर्विशेषाभिव्यक्तिस्थानं ३० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

से५ ते४ त्या१

वसिष्ठस्त्वमृषीणांचग्रहाणांसूर्यउच्यते आरण्यानांपशूनांचसिंहस्त्वंपरमेश्वरः १३ ग्राम्याणांगोवृषश्चासिभवांल्लोकप्रपूजितः आदित्यानांभ
वान्विष्णुर्वसूनांचैवपावकः १४ पक्षिणांवैनतेयस्त्वमनंतोभुजगेषुच सामवेदश्चवेदानांयजुषांशतरुद्रियं १५ सनत्कुमारोयोगीनांसांख्या
नांकपिलोह्यसि शक्रोसिमरुतांदेवपितॄणांदेवराडसि १६ ब्रह्मलोकश्चलोकानांशैलानांहिमवान्गिरिः वर्णानांब्राह्मणश्चासि विप्राणांदी
क्षितोद्विजः १७ आदिस्त्वमसिलोकानांसंहर्ताकालएवच यच्चान्यदपिलोकेवैसर्वंतेजोधिकंस्मृतं १८ तत्सर्वंभगवानेवइतिमेनिश्चितामः
तिः नमस्तेभगवन्देवनमस्तेभक्तवत्सल १९ योगेश्वरनमस्तेस्तुनमस्तेविश्वसंभव प्रसीदममभक्तस्यदीनस्यकृपणस्यच २० अनैश्वर्येणा
युक्तस्यगतिर्भवसनातन यच्चापराधंकृतवानज्ञात्वापरमेश्वर २१ मद्भक्तइतिदेवेशतत्सर्वंक्षंतुमर्हसि मोहितश्चास्मिदेवेशत्वयारूपविपर्यया
त २२ नार्घ्यंतेनमयादत्तंपाद्यंचापिमहेश्वर एवंस्तुत्वाहमीशानंपाद्यमर्घ्यंचभक्तितः कृतांजलिपुटोभूत्वासर्वंतस्मैन्यवेदयं २३ ततःशीतां
बुसंयुक्तादिव्यगंधसमन्विता पुष्पवृष्टिःशुभातूर्णंपपातममसूर्द्धनि २४ दुंदुभिश्चतदादिव्यस्ताडितोदेवकिंकरैः ववौचमारुतःपुण्यःशु
चिगंधःसुखावहः २५ ततःप्रीतोमहादेवःसपत्नीकोवृषध्वजः अब्रवीत्त्रिदशांस्तत्रहर्षयन्निवमांतदा २६ पश्यध्वंत्रिदशाःसर्वेउप
मन्योर्महात्मनः मयिभक्तिंपरांनित्यमेकंभावादवस्थितां २७ एवमुक्तास्तदाकृत्स्नास्ताःशूलपाणिना ऊचुःप्रांजलयःसर्वेनमस्कृत्वा
वृषध्वजं २८ भगवन्देवदेवेशलोकनाथजगत्पते लभतांसर्वकामेभ्यःफलंत्वत्तोद्विजोत्तम २९ एवमुक्तस्ततःसर्वैःसुरैर्ब्रह्मादिभि
स्तथा आहमांभगवानीशःप्रहसन्निवशंकरः ३० ॥ ॥ ॥ ॥ एम० ४०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

२८ कोमेभ्यः कामानकाम्यमानानन्त्रर्थिन ३६ एवंपरोपगीतैर्मूर्तिहृपोपन ऋंतंऋनार्विर्भूतंऋह्वरंध्यायकंज्ञानंतदेव इति स्वंप्रकारेणाख्यातंप्रथांगतं विशेषंविशेषं

श्रीभगवानुवाच वत्सोपमन्योतुष्टोस्मिपश्यमांउमुनिपुंगवः ६८ भक्तोसिविप्रर्षेमयाजिज्ञासितोह्यसि अनयाचैवभक्त्यातेअत्यर्थंप्रीतवानहं त
स्मात्सर्वान्ददाम्यद्यकामांस्तवयथेप्सितान ३२ एवमुक्तस्यचैवाथमहादेवेनधीमता हर्षादश्रूण्यवर्त्तन्तरोमहर्षस्त्वजायत ३३ अब्रुवंच
तदादेवंहर्षगद्गदयागिरा जानुभ्यामवनिंगत्वाप्रणम्यचपुनःपुनः ३४ अद्यजातोस्म्यहंदेवसफलंजन्मचाद्यमे सुरासुरगुरुर्देवोयत्तिष्ठतिममा
ग्रतः ३५ यन्नपश्यंतिवाराद्धादेवास्त्वमितविक्रमं तमहंदृष्टवानदेवंकोन्योधन्यतरोमया ३६ एवंध्यायन्तिविद्वांसः परंतत्वंसनातनं तद्विशे
षमितिख्यातंयदजंज्ञानमक्षरं ३७ सएवभगवानदेवः सर्वसत्वादिरव्ययः सर्वतत्वविधानज्ञः प्रधानःपुरुषःपरः ३८ योसृजद्दक्षिणादं
गाद्ब्रह्माणंलोकसंभवं वामपार्श्वात्तथाविष्णुंलोकरक्षार्थमीश्वरं ३९ युगांतेचैवसंप्राप्तेरुद्रमीशोसृजत्प्रभुः सरुद्रः संहरन्कृत्स्नंजगत्स्थाव
रजंगमं ४० कालोभूत्वामहातेजाःसंवर्त्तकइवानलः युगान्तेसर्वभूतानियस्त्विवव्यवस्थितः ४१ एषदेवोमहादेवोजगत्सृष्ट्वाचराचरं कल्पा
न्तेचैवसर्वेषांस्मृतिमाक्षिप्यतिष्ठति ४२ सर्वगःसर्वभूतात्मासर्वभूतभवोद्भवः आस्तेसर्वगतोनित्यमदृश्यः सर्वदैवतैः ४३ यदिदेयोवरोमह्य
यदितुष्टोसिमेप्रभो भक्तिर्भवतुमेनित्यंत्वयिदेवसुरेश्वर ४४ अतीतानागतंचैववर्तमानंचयद्विभो जानीयामितिमेबुद्धिःप्रसादात्सुरसत्तम ४५
क्षीरौदनंचभुंजीयामक्षयंसहबांधवैः आश्रमेचसदास्माकंसान्निध्यंपरमस्तुते एवमुक्तः समांप्राहभगवांल्लोकपूजितः महेश्वरोमहातेजाश्चराच
रगुरुःशिवः श्रीभगवानुवाच अजरश्चामरश्चैवभवत्वंदुःखवर्जितः यशस्वीतेजसायुक्तोदिव्यज्ञानसमन्वितः ऋषीणामभिगम्यश्चमत्प्रसादाद्भवि
ष्यसि शीलवानगुणसंपन्नः सर्वज्ञःप्रियदर्शनः अक्षयंयौवनंतेस्तुतेजश्चैवानलोपमं क्षीरोदःसागरश्चैवयत्रयत्रेच्छसिप्रियं तत्रतेभविताका
विशिष्टंदेवतांतरापेक्षयामनागननिमितिमस्तैरपिनित्यलंब्धवहाणपेक्षयाप्रोक्तं ३६ मंसान्निध्यंपरमोनिधेः क्षीरोदनंचभुंक्ष्वत्वममृतेनसमन्वितं ५१ ॥
५०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श० ४१

६२ षोडशवरान्सपत्नीकान्महेश्वरात् तत्रापिअष्टौमहेश्वरात् परिशेषादष्टौपत्नीतः इतिषोडशेत्यर्थः यद्वा। ष्टौपत्नीतः प्रार्थिताः अष्टौत्वयास्वयंदत्ताः इतिषोडशअष्टौ

वंधुभिः सहितंकल्पंततोमामुपयास्यसि अक्षयावांधवाश्चैवकुलंगोत्रंचतेसदा ५२ भविष्यतिद्विजश्रेष्ठमयिभक्तिश्चशाश्वती सान्निध्यंचा
श्रमेनित्यंकरिष्यामिद्विजोत्तम ५३ तिष्ठवत्सयथाकामंनोत्कंठांचकरिष्यसि स्मृतस्त्वयापुनर्विप्रकरिष्यामिचदर्शनं ५४ एवमुक्त्वासभ
गवान्सूर्यकोटिसमप्रभः ईशानः सवरान्दत्वातत्रैवांतरधीयत ५५ एवंदृष्टोमयाकृष्णदेवदेवः समाधिना तदवाप्तंचमेसर्वंयदुक्तंते
नधीमता ५६ प्रत्यक्षंचैवतेकृष्णपश्यसिद्धान्व्यवस्थितान् ऋषीन्विद्याधरान्यक्षान्गंधर्वाप्सरसस्तथा ५७ पश्यवृक्षलतागुल्मान्
सर्वपुष्पफलप्रदान् सर्वर्तुकुसुमैर्युक्तान्सुखपत्रान्सुगंधिनः ५८ सर्वमेतन्महावाहोदिव्यभावसमन्वितं प्रसादादेवदेवस्यईश्वरस्यम
हात्मनः ५९ वासुदेवउवाच एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यप्रत्यक्षमिवदर्शनं विस्मयंपरमंगत्वाअब्रुवंतंमहामुनिं ५९ धन्यस्त्वम
सिविप्रेंद्रकस्त्वदन्योस्तिपुण्यकृत् यस्यदेवाधिदेवस्तेसान्निध्यंकुरुतेश्रमे ६० अपितावन्ममाप्येवंदद्यात्सभगवान्छिवः दर्शनंमुनि
शार्दूलप्रसादंचापिशंकरः ६१ उपमन्युरुवाच द्रक्ष्यसेपुंडरीकाक्षमहादेवंनसंशयः अचिरेणैवकालेनयथादृष्टोमयानघ ६२ च
क्षुषाचैवदिव्येनपश्याम्यमितविक्रम षष्ठेमासिमहादेवंद्रक्ष्यसेपुरुषोत्तम ६३ षोडशाष्टौवरांश्चापिप्राप्स्यसित्वंमहेश्वरात् सप
त्नीकाद्यदुश्रेष्ठसत्यमेतद्ब्रवीमिते ६४ अतीतानागतंचैववर्तमानंचनित्यशः विदितंमेमहावाहोप्रसादात्तस्यधीमतः ६५ एतान्सह
वेसमर्थः ६५ एतान्सहस्रशःअन्यान्मुनीन्समनुध्यातवान्कृपयाआलोचितवान् एतेऽपिदर्पान्नहवा शश्वामान्समनुध्यातवानहरः कस्मात्प्रसादंभगवान्नकुर्यात्ते
पित्वातनिदयांकथंनकरिष्यतीत्यर्थः ६६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

एम० ४१

७३ तेजोवर्णायति इंद्रेति यस्य तेजसो मध्येऽनेकानि इंद्रधनूंषि विद्युतो नीलाभ्राः श्वेतमेघाश्च पर्वतबलाकाकारा भांति तादृशं चित्ररूपं तेज इत्यर्थः ७५ रराजेति लेते जसि सोम

त्वादृशेन हि देवानां श्लाघनीयः समागमः ब्रह्मण्येनानृशंसेन श्रद्दधानेन चाप्युत जप्यं ततो प्रदास्यामि येन द्रक्ष्यसि शंकरं ६७ विद्धुतवा
च अब्रुवं तमहं ब्रह्मंस्त्वत्प्रसादान्महामुने द्रक्ष्ये दितिजसंघानां मर्दनं त्रिदशेश्वरं ६८ एवं कथयतस्तस्य महादेवाश्रितां कथां दिना
न्यष्टौ ततो जग्मुर्मुहूर्तमिव भारत ६९ दिनेऽष्टमे तु विप्रेण दीक्षितोऽहं यथाविधि दंडी मुंडी कुशी चीरी घृताक्तो मेखलीकृतः ७० मासमेकं
फलाहारो द्वितीयं सलिलाशनः तृतीयं च चतुर्थं च पंचमं चानिलाशनः ७१ एकपादेन तिष्ठंश्च ऊर्ध्वबाहुरतंद्रितः ततः सूर्यसहस्रस्य प्रभामपश्यं
दिवि भारत ७२ तस्य मध्यगतं चापि तेजसः पांडुनंदन इंद्रायुधपिनद्धांगं विद्युन्मालागवाक्षकं ७३ नीलशैलचयप्रख्यं बलाकाभूषितांब
रं तत्र स्थितश्च भगवान्देव्या सह महाद्युतिः तपसा तेजसा कांत्या दीप्तया सह भार्यया ७५ रराज भगवांस्तत्र देव्या सह महेश्वरः सोमेन सहितः
सूर्यो यथा मेघस्थितस्तथा ७६ संहृष्टरोमा कौंतेय विस्मयोत्फुल्ललोचनः अपश्यं देवसंघानां गतिमार्तिहरं हरं ७७ कीरीटिनं गदिनं शूल
पाणिं व्याघ्राजिनं जटिलं दंडपाणिं पिनाकिनं वज्रिणं तीक्ष्णदंष्ट्रं शुभांगदं व्यालयज्ञोपवीतं ७८ दिव्यां मालामुरसानेकवर्णां समुद्वहंतं गु
ल्फदेशावलंबां चंद्रं यथा परिविष्टं ससंध्यं वर्षात्यये तद्वदपश्यमेनं ७९ प्रमथानां गणैश्चैव समंतात्परिवारितं शरदीव सुदुःप्रेक्ष्यं परिवि
ष्टं दिवाकरं ८० एकादशशतान्येवं रुद्राणां वृषवाहनं अस्तुवन्नियतात्मानं कर्मभिः शुभकर्मिणां ८१ आदित्या वसवः साध्या विश्वे

सूर्यश्च सोमश्च भवानीशंकरौ इत्यर्थः ७९ परिविष्टं परिवेषवंतं ८१ विश्वाभिः ब्रह्मपरत्वेन स्तुतिभिः

देवास्तथाश्विनौ विश्वाभिः स्तुतिभिर्देवं विश्वदेवं समस्तुवन् ८२ ।।

न स्तुतिरेव कृत्स्नं स्तौति इतरा तु एकदेशस्तुतिरित्यर्थः विश्वदेवं सर्वेश्वरं ८२ ।। ।। ।। ।। ।।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दी० ५२

८४ पृथिव्याद्योचमूर्त्तिर्मंत्तोज्ञेयाः ८५ शाश्वतोक्षरिणामीसनंसर्वयोनिः ब्रह्मणोवेदस्याधिपः स्तभः तपश्चित्तेंद्रियाणामैकाग्र्यंत्वामृषयोवत्वामृषयोवदंतितपश्चसत्वं

शतक्रतुश्चभगवान्विष्णुश्चादितिनंदनो ब्रह्मारथंतरंसामईरयंतिभवांतिके ८३ योगीश्वराःसुबहवोयोगदंपितरंगुरुं ब्रह्मर्षयश्चस
सन्तास्तथादेवर्षयश्चवै ८४ पृथिवीचांतरिक्षंचनक्षत्राणिग्रहास्तथा मासार्द्धमासाऋतवोरात्रिः संवत्सरःक्षणाः मुहूर्त्ताश्चनिमेषा
श्चतथैवयुगपर्ययाः दिव्याराजन्नमस्यंतिविद्यास्तत्वविदस्तथा ८६ सनत्कुमारोदेवाश्चइतिहासस्तथैवचमरीचिरंगिराअत्रिःपुलस्त्य
ःपुलहः क्रतुः ८७ मनवःसप्तसोमश्चअथर्वासबृहस्पतिः भृगुर्दक्षः कश्यपश्चवसिष्ठःकाश्यएवच ८८ छंदांसिदीक्षायज्ञाश्च
दक्षिणापावकोहविः यज्ञोपगानिद्रव्याणिमूर्त्तिमंतियुधिष्ठिर ८९ प्रजानांपालकाः सर्वेसरितः पंनगानगाः देवानांमातरः
सर्वादेवपत्न्यः सकन्यकाः ९० सहस्राणिमुनीनांचअयुतान्यर्बुदानिच नमस्यंतिप्रभुंशांतंपर्वताः सागरादिशः गंधर्वाप्सर
सश्चैवगीतवादित्रकोविदाः ९१ दिव्यज्ञानेसुगायंतस्तवंतिभवमद्भुतं विद्याधरादानवाश्चगुह्यकाराक्षसास्तथा सर्वाणिचैवभू
तानिस्थावराणिचराणिच ९२ नमस्यंतिमहाराजवाङ्मनःकर्म्मभिर्विभुं पुरस्ताद्धिष्ठितः सर्वेषांमामीत्रिदशेश्वरः ९३ पुर
स्ताद्धिष्ठितंदृष्ट्वाममेशानंचभारत सप्रजापतिशक्रांतंजगन्मामभ्युदैक्षत ९४ इक्षितंचमहादेवंनमेशक्तिरभूत्तदा ततोमामा
ब्रवीद्देवः पश्यकृष्णवदस्तवं ९५ त्वयाह्याराधितश्चाहंशतशोथसहस्रशः त्वत्समोनास्तिमेकश्चित्त्रिषुलोकेषुवैप्रियः ९६ शिर
सावंदितेदेवेदेवीप्रीताह्युमातदा ततोहमब्रुवंस्थाणुंस्तुतंब्रह्मादिभिःसुरैः ९७ विष्णुरुवाच नमोस्तुतेशाश्वतसर्वयोनेब्रह्मा
वरजस्तमश्चत्वामेवसत्यंचवदंतिसंतः ९८ ॥ ॥ ॥धिपंत्वामृषयोवदन्तितपश्चसत्वंरजस्तमश्चत्वामवसत्यंचवदन्तिसन्तः ९९॥ ॥

एम० ५२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

धाताईश्वरः त्वष्टारूपनिर्माताविधाताधर्माधर्म ए७ स्थावराणिवीरकालस्थायीनिमहादीनिचराणिस्थूलभूतादीनिचराचरलोकत्रयमिदं ४०० वायवः पंचप्राणाः ससाग्न
यः याहेयसदक्षिणाग्न्याहवनीयसभ्यावसथ्याः पंचश्रौतस्मार्तः षष्ठः लौकिकः सप्तमः यहासप्तवायवश्चावहागः अंतरिक्षेयेभुवंश्चादीन्सप्तांतान् लोकानधा
रयंति अग्नयश्चादित्यादिज्योतींषी एतेसर्वेप्यस्वयेदेवसंस्थाः देवस्थाश्चान्यानिसंस्थासमासियेयांतेतथावसवदेवताः एतनियोग्याः देवाः सस्मात एतेषांसमुदायात
परंवाचामगोचरंविरूपादिहीनंत्वांऋषयोवदंति १ स्वकस्वसमिंक्कुशदेशकालादिकंयज्ञोपगंयज्ञोपयोगि २ सिद्धिर्योगपरिपाकः तदर्पणीतसत्वन्तस्तत्सप्रा

गो१ भूतानि१

त्वंवैब्रह्माचरुद्रश्चवरुणोग्निर्मनुर्भवः धातात्वष्टाविधाताचत्वंप्रभुः सर्वतोमुखः ए७ त्व[illegible]जातानिस्थावराणिचराणिचत्वयासृ
ष्टमिदंकृत्स्नंत्रैलोक्यंसचराचरं ४०० यानींद्रियाणीहमतश्चकृत्स्नंयेवायवः सप्ततथैववाग्नयः येदेवसंस्थास्तवदेवताश्चत
स्मात्परंत्वामृषयोवदंति १ वेदाश्चयज्ञाः सोमश्चदक्षिणापावकोहविः यज्ञोपगंचयत्किंचिद्भगवांस्तदसंशयं २ इष्टंदत्तमधी
तंचव्रतानिनियमाश्चये ह्रीः कीर्तिःश्रीर्द्युतिस्तुष्टिः सिद्धिश्चैवत्वदर्पणी ३ कामक्रोधोभयंलोभोमदस्तंभोथमत्सरः आधयो
व्याधयश्चैवभगवंस्तनयास्तव कृतिर्विकारः प्रणवः प्रधानंबीजमव्ययं ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

पिका ३ कृतिः क्रियाविकारस्तत्फलभूतोहर्षादिः प्रणयस्तद्भावः प्रधीयतेऽस्मिन्सर्वमितिप्रधानंमायाऽतमावीजंअज्ञानं नदेवाव्ययंमनस्योनिस्य अतमयः सोम्यमत
रतिश्चतेरत्रस्यापिमनोयोनित्वंउपष्टंभकत्वमात्रेण नतमुख्यमितिवक्तुंपरमेतियोनिविशेषणं प्रभावस्वंतेत्रकमिति ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शा०
४३

हिरण्मयः चिद्रूपोतीहृपः गणपतेः संख्यायंतत्त्वइतिगणास्तत्त्वानि अव्यक्तादीनितेषामादिः जीविताश्रयः नदीसमुद्रवायुरिवसप्राप्यंस्थानं ५ महानिमहदाद्यैश्चत्रयोदशभिः पर्यायश
ब्दैः वेदेमहानात्माभवानेवविभाव्यतेविषयतेवेदार्थविद्भिः एतैः शब्दैस्त्वांवेदाद्बुद्ध्वामोहंसंसारमूलंअज्ञानंनितरांनाशयंति ६ हृदयंहृदयस्थः क्षेत्रंमहाभूतादिवसंतज्ज्ञः त
त्वकाशकः ऋषिभिर्मंत्रैः स्तुतः स्तुतिभिर्वाहसर्वतइति ७ प्रभार्चिष्मातिग्मांशोः कर्मसुफलंस्वर्गसुखंचस्वंचत्वमसि ८ अणिमादुर्लक्ष्यत्वमात्रंमहिमात्रिविधंपरि

मनसः परमोयोनिः प्रभावश्चापिशाश्वतः अव्यक्तः पावनोचिंत्यः सहस्रांशुर्हिरण्मयः ५ आदिर्गुणानांसर्वेषांभवान्वैजीविताश्रयः म
हानात्मामतिर्ब्रह्माविश्वः शंभुः स्वयंभुवः बुद्धिः प्रज्ञोपलब्धिश्चसंवित्ख्यातिर्धृतिः स्मृतिः ६ पर्यायवाचकैः शब्दैर्महानात्माविभा
व्यते त्वांबुद्ध्वाब्राह्मणोविद्वानप्रमोहंविनियच्छति ६ हृदयंसर्वभूतानांक्षेत्रज्ञस्त्वमृषिष्टुतः सर्वतः पाणिपादस्त्वंसर्वतोक्षिशिरो
मुखः ७ सर्वतः श्रुतिमल्लोकेसर्वमावृत्यतिष्ठसि फलंत्वमसितिग्मांशोर्निमेषादिषुकर्मसु ८ त्वंवैप्रभार्चिः पुरुषः सर्वस्यहृदि
संश्रितः अणिमामहिमाप्राप्तिरीशानोज्योतिरव्ययः ९ त्वयिबुद्धिर्मतिर्लोकाः प्रपन्नाः संश्रिताश्चये ध्यानिनोनित्ययोगाश्चसत्य
संधाजितेंद्रियः १० यस्त्वांध्रुवंवेदयतेगुहाशयंप्रभुंपुराणंपुरुषंचविग्रहं ।हिरण्मयंबुद्धिमतांपरांगतिंसबुद्धिमान्बुद्धिमतीत्यतिष्ठति ११

छेदसंसंसन्नामाद्याअत्रप्रकृत्यर्थोदुर्लक्ष्यत्वादिः प्रकृत्यर्थः सन्नोतिविवेकः ९ सत्यसंधाः सत्यसंकल्पा १० यइति वेदयतेजानाति ज्ञात्वाशिष्यान्ज्ञापयतीतिवा विग्रहं
विशिष्टंग्रहंबहूनिष्कलक्षमिमात्रमित्यर्थः ११ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
४३

ह

विदित्वाउपास्यस्यसंज्ञाणिमहदहंकारपंचतन्मात्राणि षडंगानिसर्वज्ञतातृप्तिरनादिबोधः स्वतंत्रतानित्यमलुप्तशक्तिः अनंतशक्तिश्चविभोर्विधिज्ञाः षडाहुरंगानिमहेश्व
रस्येति अगषट्कयुक्तिः प्रधानंचित्तसत्वंतस्यआत्माभिन्नत्वेननित्यंगृहीतस्यस्थस्यनाशानस्यज्ञापनंविधिः सत्वस्यपुरुषात्भिन्नत्वेनज्ञानंतपस्मात्तदशोयोगोहत्रि
निरोधस्तत्रतन्मात्रनिष्ठत्वानिष्कलंआविशते आरोहक्रमेणयोगीभूम्यादीनिमहदंतानितत्वानिजित्वानयस्मात्तत्वाज्जयसाधनधीसत्वेनजयसात्तत्वानिजित्वाजगसा

विदित्वाममतत्वानिषडंगंत्वांचमूर्तितः प्रधानविधियोगस्थस्त्वामेवविशतेबुधः १२ एवमुक्तेमयापार्थभवेचाग्निविनाशने चराच
रंजगत्सर्वंसिंहनादंतदाकरोत् १३ तेविप्रसंघाश्चसुरासुराश्चनागाः पिशाचाःपितरोवयांसि रक्षोगणाभूतगणाश्चसर्वेमहर्षयश्चैवत
दाप्रणेमुः १४ ममसूर्द्धिचदिव्यानांकुसुमानांसुगंधिनां राशयोनिपतंतिस्मवायुश्चसुखदोववौ १५ निरीक्ष्यभगवान्देवीमुमांमां
चजगद्धितः शतक्रतुंचाभिवीक्ष्यस्वयंमामाहशंकरः १६ विदुः कृष्णपरांभक्तिमस्मासुतवशत्रुहन् वियतामात्मनःश्रेयः प्रीतिर्हि
त्वयिमेपरा १७ इतीश्रीशिवरात्रकृष्णदत्तात्मितवसन्नम ब्रूहियादवशार्द्दूलयानिछसिसदुर्लभान १८ इत्यनधर्म्मेमेघवाहन
पर्वणिनामाध्यायः कृष्णउवाच मूर्द्धिनियत्पुमिपतस्तेजः सन्निवेयेनतः परमंहर्षमागम्यभगवन्तमथाब्रुवं १ धर्म्मेदृढत्वंयुधिश
उघातंयशस्तथाग्र्यंपरमंबलंच योगंप्रियत्वंतववैन्निकर्षंवृणोसुतानांचशतंशतानि २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
तत्वानिजित्वाजयसाधनधीसत्वमप्यात्मनः पृथक्त्वेनज्ञात्वाप्रकृतमात्रनिष्टः विलीनेसत्वेपरंब्रह्मसंपद्यतइत्यर्थः मेघवानः इंद्ररूपीमहादेवस्तस्यमाहात्म्यप्रतिपादकंप
र्वीमेघवाहनपर्वतत्रायमध्यायः १४ मूर्द्धनीति संनिवेपास्थितमितिशेषः १ योगेनसहितंप्रियत्वाइतिद्वौवरौ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

धारिणीयोषिका ३६ एवंभविष्यतीतिप्रार्थितान्वरानभ्यनुज्ञायस्वयंभवानीवराष्टकंददौ तत्रपरमः प्रभावेतिमंवाधनेकोवरः सूचितः नाहंमघाजातवरेश्तितत्वमपितथामा वदेतिद्वितीयः षोडशसहस्त्रंभार्याइतितृतीयः तासुप्रियत्वमितिचतुर्थः पूर्वोक्तान्सर्वप्रियत्वादस्य अन्नपंधनधान्यादीनर्थीदितिपंचमः ७ अप्रततत्रयंसप्ताष्टी एवंच३१

एवमस्त्वितितद्वाक्यंमयोक्तः प्राहशंकरः ततोमांजगतोमाताधारिणीसर्वपावनी ३ उवाचोमाप्रणिहिताशर्वाणीतपसांनिधिः दत्तोभगव
ताप्तत्रः शांबोनामतवानघः ४ मत्तोप्यष्टौवरानिष्टान्गृहाणत्वंददामिते प्रणम्यशिरसासाचमयोक्तापांडुनंदन ५ द्विजेषुकोपंपितृतः
प्रसादंशतंसुतानांपरमंचभोगं कुलेप्रीतिमातृतश्चप्रसादंशमप्राप्तिंप्रवृणेचापिदाक्ष्यं ६ उमोवाच एवंभविष्यममरप्रभावनाहं
मृषाजातुवदेकथंचित् भार्यासहस्त्राणिचषोडशैवतासुप्रियत्वंचतथाक्षयंच ७ प्रीतिंचाग्र्यांबांधवानांसकाशाद्ददामितेहंवपुषःका
म्यतांच भोक्ष्यंतेवैसप्ततिंवैशतानिगृहेतवमतिथीनांचनित्यं ८ वासुदेवउवाच एवंदत्त्वावरान्देवीममदेवीचभारत अंतर्हितः कृ
ष्णतस्मिन्सगणोभीमपूर्वज ९ एतदत्यद्भुतंपूर्वंब्राह्मणायातितेजसे उपमन्यवेमयाकृत्स्नमाख्यातंपार्थिवोत्तम १० नमस्कृत्वातुमः
प्राहदेवदेवायसुव्रत उपमन्युरुवाच नास्तिशर्वसमोदेवोनास्तिशर्वसमागतिः नास्तिशर्वसमोदानेनास्तिशर्वसमोरणे ११ इतिमेघवा
हनपर्वणि १५ उपमन्युरुवाच ऋषिरासीत्कृतेतातनंडिरित्येववि श्रुतः दशवर्षसहस्त्राणितेनदेवसमाधिना १ आराधितो
भक्तेनतस्योरक्तंनिशामय सद्रष्टवान्महादेवमस्तौषीच्चस्तवैर्विभुं २ इतितंडिस्तपोयोगात्परमात्मानमव्ययं चिंतयित्वामहा
त्मानमिदमाहसविस्मितः ३ यं पठंतिसदासांख्याश्चिंतयंतिचयोगिनः परंप्रधानंपुरुषमधिष्ठातारमीश्वरं ४ ॥ ॥ ।

१८

कामस्थानंषोडशाष्टानांवचनमुपपद्यते ११ अध्यायः १५ ऋषिरिति अयमध्यायोयत्सूत्रमुपमन्युनाकृष्णंप्रत्युक्तंजप्यंतदनेनप्रदर्शयतीतितत्रतज्जप्यंशिवसहस्त्रनामस्तोत्रंविवक्षुरुपमन्यु
मुखेनतद्गुर्योबहुतार्थमारभ्यतेसमाधिनाध्यानयोगेन १ उरक्तंफ लो २ इदंवक्ष्यमाण

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

यं पठंतीत्यादि श्लोकत्रयं ध्यानबलात् तं दिनादृष्टं तत्स्वारणस्य फलमाह एवमिति अन्योऽप्येतैः श्लोकैः स्तवन्नहमगाग्रहमीश्वरं पश्यतीति भावः शाश्वतं शश्वद्भवं ध्रुवं कूटस्थं ७ निष्कलत्वादेर्व्याख्यानं निर्गुणत्वादि। अक्षरं अविनाशि ८ मनोमयं मनसो धर्मैः कर्तृत्वादिभिर्विशिष्टं तं जलचंद्रवत् ९ पठंति सार्द्धश्लोकः यः देवमात्मानं प्राणवंतं जी

उत्पत्तौ च विनाशे च कारणं यं विदुर्बुधाः देवाश्च मुनयो यं च परं यस्मान्न विद्यते ५ अजं तमहमीशानमनादिनिधनं प्रभुं अप्रमेयमस्थविनं देव
मनघं शरणं व्रजे ६ सर्वं भुवनं व्यवतराददर्श नियमं निधिं तमव्ययमनौपम्यमचिंत्यं शाश्वतं ध्रुवं ७ निष्कलं सकलं ब्रह्म निर्गुणं गु
णगोचरं योगिनां परमानंदमक्षरं मोक्षसंज्ञितं ८ मनोरिंद्राग्निमरुतां विश्वस्य ब्रह्मणो गतिं अग्राह्यमचलं सूक्ष्मं हृद्याख्यं मनोमयं
दुर्विज्ञेयमसंख्येयं दुःप्रापमकृतात्मभिः योनिर्विश्वस्य जगतः तमसः परतः परं १० यः प्राणवंतमात्मानं ज्योतिर्जीवस्थितं म
नः तं देवं दर्शनाकांक्षी बहून्वर्षगणानृषिः तपस्युग्रे स्थितो भूत्वा दृष्ट्वा तुष्टाव चेश्वरं ११ तं दिव्यवाच पवित्राणां पवित्रं त्वं गतिर्ग
तिमतां वर अत्युग्रं तेजसां तेजस्तपसां परमं तपः विश्वावसुहिरण्याक्षपुरुहूतनमस्कृत १२ भूरिकल्याणदविभो परं सत्य नमोऽस्तु ते
जातीमरणभीरूणां यतीनां यततां विभो निर्वाणद सहस्रांशो नमस्तेऽस्तु सुखाश्रय १३ ब्रह्मा शतक्रतुर्विष्णुर्विश्वेदेवा महर्षयः न वि
दुस्त्वां तत्त्वेन कुतो वेत्स्यामहे वयं त्वत्तः प्रवर्त्तते सर्वं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितं १४ कालाख्यः पुरुषाख्यश्च ब्रह्माख्यश्च त्वमेव हि तनवस्ते
स्मृता ह्येताः पुराणज्ञैः सुरर्षिभिः १५

जत्र

वरूपिणं कृत्वा तत्र आहितं जीवमनोरूपं ज्योतिर्मूर्तीनां तीव्र छिन्नं तथा भवतं देवं दृष्ट्वा तुष्टावेति संबंधः ११ पवित्राणां पावनानां गंगादीनामपि पावनं तेजसां च सूर्यादीनामपि तेजः प्र
काशकं १२ भूरिकल्याणमोक्षस्तत्प्रदं परं सत्यं अनंतं अबाध्यं १४ तिस्रस्तनवः कालीयाः एव ब्रह्मविष्णुरुद्रावा १५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0. Dharmarth Trust J&K. Digitized by eGangotri

टी० अधीतिअत्रसप्तभिराधिपोरुषादिसंहिताभिः कार्त्स्न्येनहेयमुपादेयंचतत्त्वमेवेतिकथ्यतेतथाहि अतएवशिरःपाण्यादिमानदेहस्तमधिकृत्यप्रवृत्तंविज्ञानंअधिपोरुषं।तत्रचमातापूर्वरू
५५ पंपितोत्तररूपंप्रजासंधिः प्रजननंसंधानमितिक्रतोहेत्वबीजरूपाभ्यांमातापितृभ्यांसकाशादन्योन्यमिथुनीभावेननिमित्तेनअंकुररूपाप्रजायतेएवंप्रकृतिपुरुषाभ्यांजगदि
तितत्रमिथुनीभावसाम्भावेनब्रह्मचर्येणप्रजावरुणगमनादपगतइतिपंक्तस्तोविवेकमिच्छताउपस्थनिग्रहः कर्त्तव्यइतिविधीयते एवंअध्यात्मंअध्यात्मनिदेहे अधराहनु
तुः पूर्वरूपंउत्तराहनुरुत्तररूपं वाक्संधिः जिह्वासंधानमितिक्रतोजिह्वानिग्रहेणतत्संभावोपिप्रत्यक्षविवेकार्थंविधीयते अतएववागादीन्सर्वत्रनियतोविवेकोनमहंयथेतः

अधिपोरुषमध्यात्ममधिभूताधिदैवतं अधिलोकाधिविज्ञानमधि
यज्ञस्त्वमेवहि १६ ॥ ॥ ॥ ॥

गुरुभो २ पितृसंसारस्यानवच्छिन्नोनुतन्यतेइतिएताःसंहितांवेदितव्याः तथाअधिभूताधिदैवतं भूतानांदेहाद्यारंभकारणांदेवतानांप्राणाचक्षुरादयधिष्ठात्रीणांभूतदेवतानां
चान्ये न्याश्रयेणमिथुनीभावेनावस्थानंसंसारः तन्मूलंचअधिलोकाधिविज्ञानंलोक्यतइतिलोकोभूतमात्राःदशशब्दादयोविषयाः विज्ञानंप्रज्ञामात्राः दशश्रोत्रादिनी
द्रियाणिज्ञानकारणानितउभयेषांमिथुनीभावोपदिभूतमात्रानस्युर्नप्रज्ञामात्रास्युर्यदिप्रज्ञामात्रानस्युर्नभूतमात्रास्युर्नह्यन्यतरतोरूपंकिंचनसिध्यतीतिश्रुतिप्रसिद्धेः तत
श्चब्रह्मचर्यपूर्वकंवागादिनियहेतिनियमारोजीवब्रह्मणोभेदहेतूनामधिभूताधिदैवानामनुसंधेनरधियज्ञोघटनाशेघटाकाशमहाकाशयोरिवतयोः संगतिकारणंएकीभावल
क्षणोयज्ञोमोक्षापरनामासिद्ध्यतिएतत्सर्वंत्वमेवेतिश्लोकार्थः १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ टा०म०
५५

© (Dharmartha Trust J&K). Digitized By eGangotri

१७ नवत्वां अनिष्ठतः ज्ञातमितिशेषः जन्ममृत्युश्च अनेकतोऽनंतः पुनः पुनर्भवतीत्यर्थः १० अस्तिनास्तिचेतिरज्जुभुजंगाभासवत्रीतितोऽस्ति नास्ति नाहृश्यजग
त्कारणमज्ञानमुच्यते २१ विश्वाविश्वपरः कार्याकार्यकारणानामन्यः भावः सन्मात्ररूपः चिंताचिंत्यश्च चिंत्यः सोपाधिकरूपेणाचिंत्यो निरुपाधिकेन २४

त्वां विदित्वात्मदेहस्थं दुर्विदं देवतैरपि विद्वांसो यांति निर्मुक्ताः परं भावमनामयं १७ अनिष्ठतस्तव विभो जन्ममृत्युरनेकतः द्वारं त्वं स्वर्गमो
क्षाणामाक्षेप्ता त्वं तदर्गलं त्वं स्वर्गश्च मोक्षश्च कामः क्रोधस्त्वमेव च सत्वं रजस्तमश्चैव अधश्चोर्ध्वं त्वमेव हि १९ २० ब्रह्मा भव
श्च विष्णुश्च स्कंदेंद्रौ सविता यमः वरुणेंद्रमनुर्धाता विधाता त्वं धनेश्वरः २० भूर्वायुः सलिलोऽग्निश्च त्वं वाग्बुद्धिः स्थितिर्मतिः कर्म
सत्यानृते चोभे त्वमेवास्तिच नास्तिच २१ इंद्रियाणींद्रियार्थाश्च प्रकृतिभ्यः परं ध्रुवं विश्वाविश्वपरो भावश्चिंत्याचिंत्यस्त्वमेव हि २२
यच्चैतत्परमं ब्रह्म यच्चैतत्परमं पदं या गतिः सांख्ययोगानां स भवान्नात्र संशयः २३ नूनमद्य कृतार्थाः स्म नूनं प्राप्ताः सतां गतिं यां ग
तिं प्रार्थयंतीह ज्ञाननिर्मलबुद्धयः २४ अहो मूढाः स्म सुचिरमिमं कालमचेतसा यन्न विद्मः परं देवं शाश्वतं यं विदुर्बुधाः २५ सेयमा
सादिता साक्षात्त्वद्भक्तिर्जन्मभिर्मया भक्तानुग्रहकृद्देवो यं ज्ञात्वामृतमश्नुते २६ देवासुरमुनीनां तु यच्च गुह्यं सनातनं गुहायां निहितं
ब्रह्म दुर्विज्ञेयं मुनेरपि २७ स एष भगवान्देवः सर्वकृत्सर्वतोमुखः सर्वात्मा सर्वदर्शी च सर्वगः सर्ववेदिता २८ देहकृद्देहभृद्देही देहभु
चेतसा अज्ञानेनायतदेवं नविद्मः अतो मूढाः स्मः २८ देहकृत यज्ञादिः देहिनां गतिः प्राणकृत्प्राणभृत्प्राणी प्राणदः प्राणिनां गतिः २९ ॥ ॥
देहयोयकोन्नादि देही जीवः देहभुक देहभृत्प्राणो लिंगशरीरं त स्यानादित्वेपि तत्वज्ञत्वं तदाविर्भाव निमित्तत्वं दृष्ट्या इत्यन्यायेनमुख्यं वा ज्ञेयं २९ ॥ ॥ ॥ ७

टी०
५६

२२ अष्टाभिः भूरंबुवह्निवाय्वव्योमसूर्यचंद्रयजमानाख्याभिः ३३ अयमिति सततं अव्यभिचारिवेदोक्तंकर्मफलं स्वर्गः सतांऊर्ध्वैरितस्तोपरं स्वर्लोकादुपरि महर्लोकादि
अपवर्गः क्रममुक्तिस्थानं ब्रह्मलोकाख्यंमुक्तानांविदेहाख्यानांयोगिविशेषाणां। कैवल्यंमुख्यामुक्तिः ३४ गुहायांशाख्येगोपितः तत्र हेतुमाह देवैरितिउक्तोपिस्वस्व
ज्ञेयोमास्मदिति भग्यंतरेणानिरूपितः ब्रह्माद्यैर्मंत्रः व्याख्यातभिस्तथाहि चत्वारिश्रृंगेतिमंत्रोयास्केन सज्ञपरतयापतंजलिनाशब्दपरतयागौतमेनतत्त्वस्वपरतयाच
व्याख्यातः वस्तुतस्त्वध्यात्मपरोत्तीतिस्पष्टं ३५ अनेनअहंकारेण ३६ अप्रकाशिनानानाजडेनजडानततरणासास चित्तरूपेणात्वयैवप्रकाशः सन्नावभवती।

सि२

अध्यात्मगतिनिष्ठानांध्यानिनामात्मवेदिनां अपुनर्भवकामानांयागतिः सोयमीश्वरः ३० अयंचसर्वभूतानांशुभाशुभगतिप्रदः अ
यंचजन्ममरणेविदध्यात्सर्वजंतुषु अयंसंसृष्टिकामानांयागतिः सोयमीश्वरः ३१ भूराद्यान्सर्वभुवनानुत्पाद्यसदिवौकसः दधातिदेवस्त
नुभिरष्टाभिर्योविभर्तिच ३२ अतः प्रवर्ततेसर्वमस्मिन्सर्वंप्रतिष्ठितं अस्मिंश्चप्रलयंयातिअयमेकः सनातनः ३३ अयंसमस्तका
मानांसत्यलोकपरंसतां अपवर्गश्चमुक्तानांकैवल्यंचात्मवेदिनां ३४ अयंब्रह्मादिभिः सिद्धैर्गुहायांगोपितःप्रभुः देवासुरमनुष्या
णामप्रकाशोभवेदिति ३५ नेत्वांदेवासुरनरास्तत्वेनविदुर्भवं मोहिताः खल्वनेनैवहृदिस्थेनाप्रकाशिनां ३६ येचैनंप्रतिपद्यंते भ
क्तियोगेनभाविताः तेषामेवात्मनात्मानंदर्शयत्येषहृच्छयः ३७ यांज्ञात्वानपुनर्जन्ममरणंचापिविद्यते यंविदित्वापरंवेद्यंवेदितव्यंन
विद्यते ३८ यंलपरमंलाभंनाधि[illegible]कंमन्य तेबुधः यांप्राप्यनपरांप्राप्तिंगच्छत्यव्ययमक्षयं ३९ ॥ ॥ ॥

ब्धा

तिमावः तथाचमंत्रवर्णः अवरोचयदस्तचोस्तवानोउयंवासयद्युतेनपूर्वाणीति अयंआत्मारोचयतप्रकाशयति अस्तचः अप्रकाशान्अहंकारादीन चस्त्वानः स्वयंप्रकाशमानः
अयआत्मापूर्वीः अहमादिसृज्यानिविविशेषनः पृथक्करविज्ञेनयाक्रमेनस्वसत्तयाचासयतआच्छादयतिअन्यानन्यानात्मस्वसत्तयैवसंज्ञावनः कारोतिप्राकृविसर्यादीनिमं
त्रापपदानमर्थ ३८ गच्छनगच्छतिनवध ३९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
५६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

सत्त्वनीलिंगंज्ञानेनतरंतिश्रुतिरूपगच्छंतितेसत्त्वमज्ञाननतराः सत्त्वज्ञानेनेतिपाठेप्रकृतिंतीर्त्वागतार्थः सत्त्वंपुरुषं ४० दिव्योत्माभवैद्धपदंश्रदिव्योत्माः सार्वभौमत्वं ४५
अनुशंसंतीतिपाठः स्वच्छः तत्वेत्र्भासेपितेरूपेविषयेकथयंति त्रिधाप्राहुपज्ञत्वेपे श्रौतस्मार्तध्यानयज्ञेरित्यर्थः आतंपज्ञः सर्वतत्कालंयोनिग्रहांसते ४७ पज्ञेतेः
वे १
यंसांख्यागुणात्तत्वज्ञाः सांख्यशास्त्रविशारदाः सत्त्वज्ञानतरास्तत्त्वंज्ञात्वामुच्यंतिबंधने ४० पंचवेदविदोवेद्यंदा नोचप्रतिष्ठितं प्राणा
यामपरानित्यंयं विशंतिजयंतिच ४१ ॐकाररथमारुह्यतेविशंतिमहेश्वरं अयंसदेवयानानामादित्योद्वारमुच्यते ४२ अयंचपितृया
नानांचंद्रमाद्वारमुच्यते एषकाष्ठदिशश्चैवसंवत्सरयुगादिच ४३ दिव्यादिव्यः परोलाभोश्रयनेदक्षिणोत्तरे एनंप्रजापतिं पूर्व
माराध्यवहुभिस्तवैः ४४ प्रजार्थंवरयामासनीललोहितसंज्ञितं ऋग्भिर्यमनुशासंतितत्वेकर्मणिवह्वृचः ४५ यजुर्भिर्यत्रिधावेद्यंजु
ह्वत्यध्वर्यवोध्वरे सामभिर्यंचगायन्तिसामगाःशुद्धबुद्धयः ४६ ऋतंसत्यंपरंब्रह्मस्तुवंत्याथर्वणाद्विजाः यज्ञस्यपरमायोनिः पतिश्चा
यंपरःस्मृतः ४७ रात्र्यहःश्रोत्रनयनः पक्षमासशिरोभुजः ऋतुवीर्यस्तपोधैर्योव्दगुह्योरुपादवान् ४८ मृत्युर्यमोहुताशश्च
कालः संहारवेगवान् कालस्यपरमायोनिः कालश्चायंसनातनः ४९ चंद्रादित्यौसनक्षत्रौग्रहाश्चसहवायुना ध्रुवः सप्तर्षयश्चै
वभुवनाः सप्तएवच ५० प्रधानंमहदव्यक्तंविशेषान्तंसवैकृतं ब्रह्मादिस्तंवपर्यंतंभूतादिसदसच्चयत् ५१ अष्टौप्रकृतयश्चैवप्रकृतिभ्य
श्चयः परः अस्यदेवस्ययद्भागंकृत्स्नंसंपरिवर्तते ५२ ९९ ॥ ॥ ॥ ॥
श्रोत्रादिभावेनरात्र्यादीन्यपतिरात्रीति ४९ कालस्ययोनिमेवाहचंद्रेति ५० सप्तभुवनंज्ञेयमिदमप्रसतवाद्याकाशौ ५१ अष्टौभूमिरापोनलोवायुःखंमनोबुद्धिरहंकारश्चपरः
मायावी। अस्यमायाविनः भागंअशक्यत्स्नंप्रपंचंज्ञातं ५२॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

एतस्मात्परमं स्थानं इत्यादी श्वरादपि पर्यंतं ध्यानं दृष्टा तत्तदेव शाश्वतं तेन पूर्वेषामशाश्वतत्वं दर्शितं ५३ ध्यानं परं पदं यद् दृश्यकं ५४ सेति सा काष्ठा सा परा गतिरिति श्रुति
प्रसिद्धा ५५ निर्वृतिः सुखं ५६ श्रुतिरिति श्रोत्रादिजन्या । नम्रतिः इष्टानां योगिनां अध्यात्मगतिः प्रपंचव्यावर्तरूपा गतिः विदुषां अहं ब्रह्मास्मीति ज्ञानिनां
अव्यया अपुनरावर्त्तिनी प्राप्तिः ५७ परमां गतिं अपरमगतिपूर्विकां व्याचष्टे यत्र तामिति यज्ञशीलानां गतिः स्वर्ग इंद्रादिलोकः ५८ योगजप्यादिपराणां तपस्विनां त्र

एतत्परममानंदं पवित्रं शाश्वतमेव च एषा गतिर्विरक्तानामेष भावः परः सतां ५३ एतत्परमनुद्विग्नमेतद्ब्रह्म सनातनं शास्त्रवेदांगविदुषामेतत्
ध्यानं परं पदं ५४ इयं सा परमा काष्ठा इयं सा परमा कला इयं सा परमा सिद्धिरियं सा परमा गतिः ५५ इयं सा परमा शांतिरियं सा निर्वृतिः परा
यं प्राप्य कृतकृत्याः स्म इत्यमन्यंत योगिनः ५६ इयं तुष्टिरियं सिद्धिरियं श्रुतिरियं स्मृति अध्यात्मगतिनिष्ठानां विदुषां प्राप्तिरव्यया ५७ यज
तां कामयानानां मखैर्विपुलदक्षिणैः या गतिर्यज्ञशीलानां सा गतिस्त्वं न संशयः ५८ सम्यक्योगजपैः शांतिर्नियमैर्देहतापनैः तप्य
तां या गतिर्देव परमा सा गतिर्भवान् ५९ कर्म्मन्यासकृतानां च विरक्तानां ततस्ततः या गतिर्ब्रह्मसदने सा गतिस्त्वं सनातनं ६० अपुन
र्मारकामानां वैराग्ये वर्त्तिनां च या प्रकृतीनां लयानां च सा गतिस्त्वं सनातनः ६१ ज्ञानविज्ञानयुक्तानां निरूपाख्या निरंजना कैवल्या या ग
तिर्देव परमा सा गतिर्भवान् ६२ वेदशास्त्रपुराणोक्ताः पंचैता गतयः स्मृताः त्वत्प्रसादाद्धि लभ्यंते न लभ्यंते न्यथा विभो ६३ इति तंडिस्तयो
राशिस्त्रष्टा वेशानमात्मना जगौ च परमं ब्रह्म यत्पुरा लोककृज्जगौ ६४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ह्मलोकाख्या परमा भास्वती गतिर्द्वितीया ५९ संन्यासिनां ब्रह्मलोकः पुनरावृत्तिरूपा गतिस्तृतीया ६० प्रकृतीनां पेलयमभ्यसितितेषां देहादिरूपकारणोपासकानां अ
पुनरावृत्तिरूपा गतिश्चतुर्थी ६१ ज्ञानेति निष्कलब्रह्मविदां मोक्षाख्या या मितिसा भवानत्सर्वा स्वगतयो न्यात्ममताइति भावः ६५ ॥ ॥ ॥ ॥

६५ ततः ब्रह्मादयस्तस्य न विदुरिति वाक्यात् ६७ सूत्रकर्त्तातांडिनइतियजुर्वेदशाखाविशेषस्तत्रकल्पसूत्रकर्त्ता ७१ प्रथितानियेषामध्येएकउपदिष्टानानिसर्वाणित्वंश्रृणु

उपमन्युरुवाच एवंस्तुतोमहादेवस्तंडिनाब्रह्मवादिना उवाचभगवान्देवउमयासहितः प्रभुः ६५ ब्रह्माशतक्रतुर्विष्णुर्विश्वेदेवामहर्षयः नवि
दुस्त्वामितिततस्तुष्टः प्रोवाचतंशिवः ६६ श्रीभगवानुवाच अक्षयश्चाव्ययश्चैवभविताउःखवर्जितः ६८ यशस्वीतेजसायुक्तोदिव्यज्ञानस
मन्वितः ऋषीणामभिगम्यश्चसूत्रकर्त्तासुतस्तव मत्प्रसादात्द्विजश्रेष्ठभविष्यतिनसंशयः ६९ कंवाकामंददाम्यद्यब्रूहियद्वत्स कां
क्षसे प्रांजलिः सउवाचेदंत्वयिभक्तिर्दृढास्तुमे ७० उपमन्युरुवाच एतान्दत्वावरान्देवोवंद्यमानः सुरर्षिभिः स्तूयमानश्चविबुधैस्तत्रैवां
तरधीयत ७१ अंतर्हितेभगवतिसानुगेयादवेश्वर ऋषिराश्रममागम्यममैतत्प्रोक्तवानिह ७२ यानिचप्रथितान्याद्यौतंडिराख्यातवान्म
म नामानिमानवश्रेष्ठतानित्वंश्रृणुसिद्धये ७३ दशनामसहस्राणिदेवेष्वाहपितामहः शर्वस्यशास्त्रेषुतथादशनामशतानिवै गुह्यानी
मानिनामानितंडिर्भगवतोच्युत देवप्रसादाद्देवेशप्राप्राहमहात्मने ७४ इतिदानधर्मेमेघवाहनपर्वणि १६ वासुदेवउवाच ततः
सप्रयतोभूत्वाममतातयुधिष्ठिरः प्रांजलिः प्राहविप्रर्षिर्नामसंग्रहमादितः १ उपमन्युरुवाच ब्रह्मप्रोक्तैऋषिप्रोक्तैर्वेदवेदांगसंभवैः स
र्वलोकेषुविख्यातंस्तुत्यंस्तोष्यामिनामभिः २ महद्भिर्विहितैः सत्यैः सिद्धैः सर्वार्थसाधकैः ऋषिणातंडिनाभक्त्याकृतैर्वेदकृतात्मना ३

सिद्धयेमोक्षांतसकलप्राप्तये ७४ अध्यायः १६ ततः १ सत्यैरन्वर्थैः वेदकृतात्मनादत्तचित्तेनकृतैः वेदान्स्यप्रकृतैः ३ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

टी०
४८

यथोक्तैरिति। स्तवं सिंहावलोकनन्यायेन विशिनष्टि प्रवरमिति द्वाभ्यां ४ श्रुतैरिति ब्रह्मप्रोक्तैर्वेदोक्तैः ५ वरय प्रार्थय उपसन्नो भव एनं मंत्रात्मकमीश्वरं लघुतेन विधिना ६ युक्तेन सत्व
हेन १० योगिनः योगेः ब्रह्मणाद्रतिशेषः ११ इदमिति स्तजपध्यानादिफलं १८ यं स्तवं सकृदधिगमेनाप्य सपरमां गतिं गच्छेत्तेवेत्यर्थः १९ पवित्रपापनाश

यथोक्तैः साधुभिः ख्यातैर्मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः प्रवरं प्रथमं स्वर्ग्यं सर्वभूतहितं शुभं ४ श्रुतैः सर्वत्र जगति ब्रह्मलोकावतारितैः सत्यैस्तत्परमं ब्रह्म
ब्रह्मप्रोक्तं सनातनं ५ वक्ष्ये यदुकुलश्रेष्ठ शृणुष्वावहितो मम वरयैनं भवं देवं भक्तस्त्वं परमेश्वरं ६ तेन ते श्रावयिष्यामि यत्तद्ब्रह्म सनातनः
न शक्यं विस्तरात्कृत्स्नं वक्तुं शर्वस्य केनचित् ७ युक्तेनापि विभूतीनामपि वर्षशतैरपि यस्यादिर्मध्यमंतं च सुरैरपि न गम्यते ८ कस्तस्य शक्नु
याद्वक्तुं गुणान्कार्त्स्न्येन माधव किं तु देवस्य महतः संक्षिप्तार्थपदाक्षरं ९ शक्तितश्चरितं वक्ष्ये प्रसादात्तस्य धीमतः अप्राप्य तु ततोऽनु
ज्ञां न शक्यः स्तोतुमीश्वरः १० यदा तेनाभ्यनुज्ञातः स्तुतो वै स तदा मया अनादिनिधनस्याहं जगद्योनेर्महात्मनः नाम्नां किंचित्समुद्देशं वक्ष्या
म्यव्यक्तयोनिनः वरदस्य वरेण्यस्य विश्वरूपस्य धीमतः ११ शृणु नाम्नां चयं कृष्ण यदुक्तं पद्मयोनिना दशनामसहस्राणि यान्याह प्रपितामहः
: १२ तानि निर्मथ्य मनसा दध्नो घृतमिवोद्धृतं गिरेः सारं यथा हेम पुष्पसारं यथा मधु १४ घृतात्सारं यथा मंडस्तथैतत्सारमुद्धृतं सर्वपाप्मापहमि
दं चतुर्वेदसमन्वितं १५ प्रयत्नेनाधिगंतव्यं धार्यं च प्रयतात्मना मांगल्यं पौष्टिकं चैव रक्षोघ्नं पावनं महत् १६ इदं भक्ताय दातव्यं श्रद्दधाना
स्तिकाय च नाश्रद्दधानरूपाय नास्तिकायाजितात्मने १७ यश्चाभ्यसूयते देवं कारणात्मानमीश्वरं स कृष्ण नरकं याति सह पूर्वैः सहात्मजैः
१८ इदं ध्यानमिदं योगमिदं ध्येयमनुत्तमं इदं जप्यमिदं ज्ञानं रहस्यमिदमुत्तमं १९ यं ज्ञात्वा अन्तकालेपि गच्छेत परमां गतिं पवित्रं मंगलं मे
लौकिकं ४
कं। मेध्यं पद्मादिफलप्रदं। मंगलं अभ्युदयकरं। उत्तमं कल्याणपरमानंदरूपं २०॥ ॥ ॥ ॥ ध्यं पद्मादिकं फलप्रदं २०॥

पान०

२५ ब्रह्मणांवेदानांवाचामपियोवागिसर्थः पराणामिंद्रियार्थमनोबुद्धिमहदव्यक्तानामपियः परः पुरुषश्चस्वार्थः तेजसांवह्न्यादीनामपिप्रकाशकः तपसांपुराणांगंगादीनामपिय स्तपः
२६ शांतानांउपरतविज्ञानानामपिआत्यंतिकीउपरतिर्मोक्षाख्याद्युतीशंवाज्ञानानांहृन्निरूपाणामपिज्ञानमात्मज्ञानरूपंअनुग्रहवशात्पापायर्यापरदानानांजितेंद्रियाणांमध्येयंतंजितेंद्रि
यः धीमतांज्ञानिनांधीः आत्मानुभवरूपंज्ञानं २७ देवानांपूज्यानामपिकल्याणं २८ रुद्राद्विस्थानमिवारोदिग्भ्रमेनवारोगग्रस्तेनवारोम्पमेनवारवणांचाप्रतत्त्वज्ञानंवा

इदंब्रह्मापुराकृत्वासर्वलोकपितामहः सर्वस्तवानांराजत्वेदिव्यानांसमकल्पयत् २१ तदाप्रभृतिचैवायमीश्वरस्यमहात्मनः स्तवराजइतिख्यातो
जगत्यमरपूजितः २२ ब्रह्मलोकादयंस्वर्गंस्तवराजोवतारितः यतस्तंडिः पुराप्रापतेनतंडिकृतोभवत् २३ स्वर्गाच्चैवात्रभूर्लोकंतंडिनाह्य
वतारितः सर्वमंगलमांगल्यंसर्वपापप्रणाशनं २४ निगदिष्येमहाबाहोस्तवानामुत्तमंस्तवं ब्रह्मणामपियद्ब्रह्मपराणामपियत्परं २५ तेज
सामपियत्तेजः तपसामपियत्तपः शांतानामपियोशांतोद्युतीनामपियाद्युतिः २६ दांतानामपियोदांतोधीमतामपियाचधीः देवानामपियो
देवऋषीणामपियस्त्वृषिः २७ यज्ञानामपियोयज्ञः शिवानामपियः शिवः रुद्राणामपियोरुद्रःप्रभा—प्रभवतामपि २८ योगिनामपियोयो
गीकारणानांचकारणं यतोलोकाःसंभवंतिनभवंतियतःपुनः २९ सर्वभूतात्मभूतस्यहरस्यामिततेजसः अष्टोत्तरसहस्रंतुनाम्नां
शिवस्यमेशृणु यच्छ्रुत्वामनुजव्याघ्रसर्वान्कामानवाप्स्यसि ३० ३० ३० ३० ३० ३० ३० ३०

विपर्ययोवाशोकोवारुः संवाहततांद्रापयतीतिरुद्रः ज्ञानंआनंदोवातेषामप्यानंदप्रभवतामीश्वराणामपिप्रभाऐश्वर्यंयोगिनांब्रह्मादीनामपियोयोगीसंकल्पमात्रेणस्रष्टाका
रणानांअव्यक्तादीनांकारणानिस्फलं ३० पयवीत्रसहस्रनामस्तोत्रे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रा० ४९

शब्दतोर्थस्य पौनरुक्त्यमस्ति तथापि अर्थैकेपि शब्दभेदात् क्वचित् क्वचित् शब्दैक्येप्यर्थभेदाच्च पौनरुक्त्यं दृष्टव्यं अस्वर्थत्वात् न हि सर्वात्मपदोच्चारणजन्यमपूर्वं विश्वा
त्मपदोच्चारणादुत्पद्यते अन्यथा अश्वमेधजन्यं निर्वपामीत्यत्र च व्रीहियज्ञे दृष्टमिति उच्चारणोपि न स्पृष्टो सत्यापत्तेर्विधिगतस्यैव शब्दः प्रयोक्तव्य इति मीमांसकमुद्राभंगः स्या
त् अर्थभेदेपि शब्दैक्यं न पौनरुक्त्यावहं। इन्द्रशब्दस्यान्यार्थस्यापि ऐन्द्र्यागाहेयत्वमुपपत्तिविधानाद्योगेनाग्निपरत्वप्रदर्शनात् यथा च शब्दैक्येप्यर्थैक्ये नास्ति तथा च
यस्यावाक्यार्थापदर्शिपिच्छेद्मः २० तिष्ठतीति स्थिरः तिष्ठत्यस्मिन्निति स्थाणुश्च। अजिरशिशिरादिना स्थाणुरिति च निष्ठतेः किरच् इति लोपेण प्रत्ययश्च विधीयते।
स्थिरो। चंचलः कूटस्थ इति यः १ स्थाणुः गृहस्तंभवत्सर्वाश्रयः यथोक्तं संसारमंडपस्यास्य मूलस्तंभाय शंभव इति २ प्रभुः ईश्वरोन्तर्यामीत्यर्थः प्रकृष्टं भवतं

ॐ स्थिरः स्थाणुः प्रभुर्भीमः प्रवरोवरदोवरः सर्वात्मा सर्वविख्यातः सर्वः सर्वकरो भवः १२१

सत्तास्येतिया परमार्थस्थित इत्यर्थः प्रकर्षेण भावयति विषयं रचयति जानाति वा विश्वकर्त्ता सर्वज्ञो वेत्यर्थः विप्रसंभ्योः संज्ञायामिति प्रडुर्वाति भवतेर्डुः पाचकपीठाकादिंतु णाश
ज्ञेयं न तत्संज्ञाशब्दः एवं प्रभुस्त्रापि ज्ञेयं ३ भीमः सहस्त्रविभेत्यस्माज्जगदिति भयेन तेः भीमादयोपादाने इति सूत्रात् सिद्धिः ४ प्रवरः श्रेष्ठः प्रकर्षेण भोगमोक्ष
कामैर्वरणीयः ५ अतएव वरदः आनत्त्वोपसर्ग इति प्रवर्त्तो हृदयातेः कः ६ वरणोति आच्छादयति सर्वमिति वरः पचाद्यच् ७ सर्वात्मा सततमनेनेति सर्वः
सचात्मा वेवेति सर्वात्मा अव्यायक इत्यर्थः प्राणभन्मात्रस्यात्मेत्यर्थः सर्वनिष्ठ सादिनामर्ष्ट्येविश्च तलनियासते। आप्नोति सर्वं भोग्यं॥ ॥ ॥ राम० ४९

स्वार्थत्वेनलभते स्वादेन्नेस्वाकरोतीति स्वनिभुक्ते स्वतनिमननमेकत्वेणावर्त्ततइतिवस्वात्मा तथाचस्मृतिः यच्चाप्नोतियदादत्तेयच्चाविषयानयं यच्चास्यसंततोभावस्तस्मादात्मेतियोगी
यतइति ८ सर्वविख्यातः सर्वत्रदेशेकाले चसर्वेषांप्राणिनांवाविख्यातः प्रसस्त्वेनप्रसिद्धः ९ सर्वः व्यापकः सर्वंसमाप्नोषिततोसिसर्वइतिभगवद्वचनात १०
सर्वंकरोतीतिसर्वकरः विश्वस्यकर्त्रेएतेननामद्वयेनउपादानभिन्नत्वंचोक्तं ११ अतएवभवस्मादनन्यायेज्ञादिस्वमितिभवंत्यस्मिन्प्रलयइति भवः सर्वस्योत्प
त्तिप्रलयस्थानं रुद्रत्वोरविस्मयभवतीअस्तीतिसत्तार्थाद्भुवतेः पचाद्यच् सत्तामात्रेस्वरूपइत्यर्थः १२ जटी जटासंघातेः स्नानसंचाद्यविकेशानांसंघातोजटा तद्वा

जटीचर्म्मीशिखंडीचसर्वांगः सर्वभावनः हरश्चहरिणाक्षश्चसर्वभूतहरः प्रभुः २१ ॥ ॥ ॥

न १३ जटीजटासंघातेः स्नानसंचाद्यविकेशानांसंघातोजटा तद्वान् १३ चर्मीचर्मव्याघ्रस्यगजस्यवाकृत्तिस्तद्वान् १४ शिखंडीमयूरशिखावत्जटासंनिवेशो
परिक्षितोजटाग्रगुच्छ शिखंडस्तद्वान् १५ सर्वंजगदंगंअवयवभूतंयस्यससर्वांगः विराटिमयूरशिखावत्जटासंनिवेशमतोडिमर्थः १६ सर्वभावनोविश्वकर्त्ता १७
हरः हरतिसर्वंसंहरतीतिहरः हरतेः पचाद्यच १८ हरिणाक्षः मृगनेत्रः १९ सर्वाणिभूतानिहरतीतिसर्वभूतहरः हरतेरनुद्यमेनेतिनाच २० प्रभुः प्रकर्षेणाभवते
प्राप्नोतिविश्वंभोग्यत्वेनेतिसर्वभोक्तारएवंहुः २१ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा० प्रवृत्तिः प्रकर्षेणाकुर्वद्रूपतयावर्त्तनंप्रवृत्तिः २२ विकर्षेणानिरुद्यमतयावर्त्तनंनिवृत्तिः प्रतिनिवृत्तौतद्वत्तवर्त्तनेनस्मात्तत्क्रियांत्यक्त्वा २३ यतंतेविषयग्रहणायस्वयं
५० प्रवर्त्तंते तानियतानिवृत्तिं दृढ़ाणि यतीन्द्रप्रपन्नेस्मात्तपश्चायथ्य निगृहीतानि यतानियेनसः नियतः नपत्नीत्यर्थः २४ शाश्वतः शश्वद्भवः नित्यइत्यर्थः २५ ध्रुवः अचलः
२६ श्मशानवासी शानः शवास्ततज्जीवाः शेरतेस्मिन्निति पुनः स्थानं वर्त्तितं शयनंकुर्वत्यस्मिन्नितिश्मशानंवाराणसीतत्रैववस्तुंशीलमस्य सश्मशानवासी शवदाहस्थले
तु श्मशानशब्दोगौणः नहितत्रतानांदेहानांदेहिनां वासद्रूमीभूतानांयातनावशानांवासप्रसिद्धिरिति स्थानंदेहानांजडत्वेनविश्रामानर्हत्वात् देहिनांशरीरान्तरधारि

प्रवृत्तिश्चनिवृत्तिश्चनियतः शाश्वतोध्रुवः श्मशानवासीभगवान्खचरोगोचरोर्दनः ३४

णांविश्रान्त्यभावात् वाराणस्यांमृतास्तुनपुनः संसरंतीतिमहत्त्वशः प्रमाणानि अस्मत्कृतेऽविमुक्तनिरुक्तिसारे द्रष्टव्यानि २७ भगवानिरैश्वर्यस्यसमग्रस्ययशसः श्रि
यः वैराग्यस्यधर्मस्यषण्णांभग इतीगनेतिस्मृतानिभगानिविद्यन्तेस्मिन्नितिभगवान् २८ खचरः हार्दाकाशचारीदहरोस्मिन्नंतराकाशस्तस्मिन्यदंतस्तदन्वेष्टव्यं शंभु
राकाशमध्यइतिश्रुतिप्रसिद्धः चरेष्टः २९ गोचरः गोषुविषयतयाचरतीतिवागोभिः करणैर्वाचरतीतिविषयानभुंक्तेइतिवागोचरः सर्वात्मत्वात्सर्वेन्द्रियगम्यः इंद्रि
यद्वाराविषयभुगितिवार्थः ३० अर्दयतिजनंपापिनंपीडयतिकात्मोतकरूपेणेत्यर्दनः नंद्यादिल्युः ३४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ गम०

९:२

५०

अभिवाद्यः सर्वैषांनमस्कार्यः स्तयोवा ३२ महत्सृष्ट्यादिकंकर्मास्येतिमहाकर्मा ३३ तपएवस्वधर्नंमहात्मनस्तपस्वी ३४ भूतानिखादीनिभावयतिसंकल्पमात्रेणात्स्नुतीभूत
भावनः ३५ उन्मत्तवेषेणादिग्वासस्त्वादिरूपेणाप्रच्छोदुर्ज्ञेयः ३६ लोकाः स्थानानिप्रजास्तत्रनिवसंतस्तेजनाः सर्वासांलोकप्रजानांपतिः स्वामी ३७ महत्त्वपरिच्छेद्यं
रूपमस्यसमहारूपः ३८ महानकायः स्थूलंरूपंवैराजंयस्यसमहाकायः ३९ वृषोधर्मस्तद्रूपोवृषरूपः ४० महद्व्रतयशश्चमहायशाः तस्यनाममहद्यशइतिश्रुते

स्राभिवाद्योमहाकर्मातपस्वीभूतभावनः उन्मत्तवेषप्रच्छन्नः सर्वलोकप्रजापतिः ३५ महारूपो
महाकायोवृषरूपोमहायशाः महात्मासर्वभूतात्माविश्वरूपोमहाहनुः ३६ ॥ ॥

ः परमेश्वरः ४१ महात्मामहामनाः ४२ सर्वाणिभूतानिस्वात्मामनः संकल्पमात्रंयस्यसर्वभूतात्मातदीक्षणमात्रत्वात्सर्वस्य ४३ विश्वंरूपमस्य
विश्वस्मिन्रूप्यतेप्रकटीभवतीतिविश्वरूपः ४५ महानुमहात्मोविश्वग्रासस्समर्थेहनुश्चवरोनरेसुखफलकेयस्यसमहामहाहनु ४६ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा० ५१ लोकपालः इंद्रादिरूपः ४६ अंतर्हितात्मा अविद्याकल्पितेन अहंकारादिना तिरोहितात्मस्वैकरसस्वभावः सर्वेणावस्कः ४७ सहः अभिरतिरानंदइति यावत् ४८ हयगर्द्दभिः हयं अश्वग
र्दभीव स्वयोनिलेन अक्षेतेतमा अश्वगर्भः अश्वतर्प्यः ताः रथस्थवहंतेनेमिति अश्वगर्दभिः क्षितंतात्कान्नेरिक्षिपत नइस्त हृद्य भास्वार्यः रुद्रोवा सवदभिः अश्वतरीरथेनाग्निराजिमभाधा
वदितिश्रुतिभ्यां अग्निरूपी दिवो अश्वरीरथवाहनइतिगम्यते ४९ पवित्रं पवीवियवेसंसारवज्रयात्रायतइपवित्रं ५० अत एव महानइस्मः ५१ नियमः शौचसंतोषतपः
स्वाध्यायेश्वरप्रणिधानारव्यैर्मियैः प्राप्यत इति नियमः ५२ नियमैस्तैतेरेव आश्रितनारायणात्द्विगणम् त्यादिरूपेण नियमानामाश्रयमतइत्यर्थः ३७ सर्वकर्मासकलशिल्पाचार्योवि

लोकपालोंतर्हितात्मा प्रसादोहयगर्द्दभिः पवित्रंचमहांश्चैवनियमो नियमाश्रितः ३७ सर्व
कर्मास्वयंभूत आदिरादिकरोनिधिः सहास्त्राक्षोविशालाक्षः सोमोनक्षत्रसाधकः ३८ ॥

श्वकर्मा ५४ स्वयंभूतः नित्यसिद्धः ५५ अतएव आदिः सर्वस्मात्प्रथमः ५६ आदिकरः हिरण्यगर्भस्रष्टा सर्वेशरीरप्रथमइतिश्रुतेस्तस्यादित्वं ५७ निधिः पद्मशंखादिरूपो
ह्यैश्वर्यः इत्यर्थः ५८ सहस्राक्षः अनंतकरचरणादिमान सर्वत्रः पाणिपादंतत्सर्वतोक्षिशिरोमुखमित्यादिशास्त्रात् दैवेंद्रोवा सर्वस्मिन्नइतिभिन्नत्वात्तब्रह्मवेदमित्यादिश्रुते
५९ शाविलेअतीतादिप्रकाशकत्वेन विपुलान्यक्षाणिइंद्रियाणि यस्यसः विशालाक्षः ६० सोमश्चंद्रः लताहूपंयज्ञियंहविर्वायत्सुरूपेणहविषैतिनसेवहविश्वदर्शनात् ६१
नक्षत्रसाधकः सक्षतावाएतानिज्योतींषियन्नक्षत्राणीतिश्रुतेः आकाशेदीप्यमानानिशरीराणिनक्षत्राणितेषांसाधकः इष्टादिकारिणांसोमलोके दिव्यशरीरलाभस्यदर्शनात् ३८ एम० ५१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

चंद्रः ६३ सूर्यः ६४ शनिः ६५ केतुश्चलिः ६६ चंद्रार्कौ ग्रह्णातीति ग्रहो राहुः ६७ ग्रहाणांपतिः क्रूरत्वान्मंगलः ६८ वरो वरणीयः श्रेष्ठो बृहस्पतिः सएव गुरुः बृहस्पति
र्हि शुक्रो मल्लेन निमित्ताय रणीय शुक्रो नोवक्रस्त्वहस्सगयनार्लब्धवरणात् ६९ अत्रिः अत्रिगोत्राय तस्य पाहुध नेन सर्वग्रहस्वरूपीत्यर्थः ७० अत्र्याः अत्रिपत्न्यानसूयायाः नमस्का
र्नैदित्यत्रदुर्वासोरूपेणात्स्वत्वात् ७१ मृगबाणार्पणः मृगरूपधारिणि यज्ञे बाणां अर्पयतीति तथा ७२ अनघः यज्ञघ्नोपि निष्पापः तेजायस्त्वात्त्वतंत्रत्वाच्च ७३ म
महतविश्वसृष्टिक्रमं तपश्चालोचनं यस्य स महातपाः सर्वज्ञत्वलोकात्सृष्टा इति स्माल्लोकानसृजनेतिश्रुतेः ७४ घोरं विश्वसंहारक्रमं तपो यस्येति घोरतपाः पोत्यैव प्रभवः स

चंद्रः सूर्यः शनिः केतुः ग्रहो ग्रहपतिर्वरः अत्रिरत्र्यानमस्कर्ता मृगबाणार्पणोनघः ३९
महातपाघोरतपा अदीनोदीनसाधकः संवत्सरकरो मंत्रः प्रमाणं परमंतपः ४० ॥ ॥

रवाय यद्गतिश्रुतेः ७५ अदीनः महामनाः सुग्रीवविभीषणादिभ्यः प्राणिमात्रेण राज्यदः ७६ दीनसाधकः दीनानां शरणागतानां हृष्टसाधकः ७७ संवत्सरस्सकारः कर्त्तीका
लचक्रप्रवर्त्तकोध्रुवादिज्योतिर्गणरूपः ७८ मंत्रः मननात्त्रायत इति प्रणवादिरूपः ७९ प्रमाणं वेदशास्त्रादिरूपः ८० परमंतपः अपन्नंपरमोय योगेनात्मदर्शनमिति
याज्ञवल्क्योक्तो धर्मः ८१ ४० ४० ॥ ॥ ॥ धर्मः ॥ ॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श० योगीयोगनिधिः ८३ योग्योयोगेनब्रह्मणिप्रविलापयतीयः ८२ महावीजः कारणस्यापिकारणं ८४ महारेताः महत्तत्त्वजडानंतस्यापिअव्यक्तस्यस्फुर्तिस्तन्नामरेतः प्रतिबिंबोयस्य स
५२ महारेताः ८५ अतएवमहाबलः उत्कृष्टसामर्थ्यः ८६ स्ववर्णरेताः अपएवससर्जादौतासुवीर्यमवासृजत्तदंडमभवद्धैमंसहस्रांशुसमप्रभमितिस्मृतेःतस्मात्हिरण्मयब्रह्मांडस्रष्टा अग्निरू
पेणस्ववर्णरेताएववा ८७ सर्वज्ञः मायावृत्त्यासर्वविज्ञानन्सर्ववामोऽस्तीतिवा ८८ सुवीजः सुषुप्तावविकारीसन्वीजभूतः सर्वकारणंभवतीत्यर्थः ८९ वीजवाहनः वीजं
वविद्याकामकर्मात्मकंतदेववाहनंइहलोकपरलोकसंचारार्थंयस्येतितथा यथोक्तंआत्मानंरथिनंविद्धिशरीरंरथमेवचेतिजिशरीरयद्भवत्राव्यक्तपरमितिसिद्धांतः दशबाहुः स ६ ९०

योगीयोज्योमहावीजोमहारेतामहाबलः स्ववर्णरेताः सर्वज्ञः सुवीजोवीजवाहनः ४१ दशबाहु
स्त्वनिमिषोनीलकंठउमापतिः विश्वरूपंस्वयंश्रेष्टोबलवीरोबलोगणः ४२ ॥ ॥ ॥

निमिषोन४ अनिमिषः दुष्टदर्शनविषयिणोलोयोविद्यतेविनाशित्वादितिश्रुतेः क्षीणामपिदृग्लोपहीनः ९१ नीलकंठः त्रैलोक्यसंहारकामस्यहालाहलस्यकंठेधारणान्नीलकंठः परमकारुणिकः ९२ अ
तएवउमापतिः उमांहैमवतीमिकेनोपतिर्यस्मिहाब्रह्मविद्याउमातस्याः पतिः प्रदातायद्वापार्वतीशः ९४ विश्वानिरूपाणियस्माज्जायंतेसविश्वरूपः ९५ स्वयंश्रेष्ठः अनागत
कंश्रेष्ठत्वंप्रशस्यतमत्वंयस्यतथा ९६ बलवीरः बलेनसामर्थ्येनवीरोविक्रांतः त्रिपुरपातनाद्यनन्यसाध्यकर्मकर्ता। ९७ अबलः निः सामर्थ्यः चेतनप्रयुक्तिंविनाचलनाक्षमः
गणपतेर्मंस्याप्रतइतिगणास्तत्त्वसमूहः पंचविंशतितत्त्वात्मेत्यर्थः स्वयंतत्पडिवशः तत्त्वानिचसांख्यासंप्रसांख्यमव्यक्तंमहानहंकारः पंचतन्मात्राणिएकादशेंद्रियाणिपंचमहाभूता
निपंचविंशोभोक्तेति ॥ ९८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
५२

एवंभूतस्यापि गणस्य कर्त्ता प्रतिनियंता चेति गणकर्त्ता ९९ गणपतिश्च उच्यते १०० इति प्रथमं शतं दिग्वासाः दारुकावने मुनिपत्नीमोहनार्थं नग्नत्वं भजमिति ज्ञेयं वस्तुतस्तु
दिशा एव वासो यस्य सर्ववासस्य आच्छादकः तथा च श्रुतिः ईशावास्यमिदं सर्वं यत्किंच जगत्यां जगदिति ईशा ईश्वरेण वासमाच्छादनीयमिति १ कामः स्मरोऽभिलाषो वा तद्रूपः २
मंत्रान् इषेत्वादीन् पाठतोऽर्थतश्च वेत्तीति वा तैर्वित्तं वेदनमस्येति वा मंत्रवित्तस्य सज्ञानमयं तयः नावेदविन्मनुते तं बृहन्तमिति श्रुतिभ्यां ३ परमो मंत्रः आत्मतत्त्वालोचनरूपो विचारः ४
तस्य अध्यारोपापवादात्मकत्वान्नदृष्टगुणं नाम हृदयं सर्वभावकरः जगत्कारणमित्यर्थः ५ सर्वभावनः हर इति च पूर्वकालरूपेण सर्वकर्तृत्वं संहर्तृत्वं उक्ते इदानीं तत्त्वहृष्यान्तभेदः तथा

गणकर्त्ता गणपतिर्दिग्वासाः काम एव च मंत्रवित्परमो मंत्रः सर्वभावकरो हरः ४३ कमंडलुधरो
धन्वी बाणहस्तः कपालवान् अशनी शतघ्नी खड्गी पट्टिशी चायुधी महान् ४४ ॥ ॥

हि चतुर्विधः प्रलयः प्राकृतो ब्रह्मावसाने महदादीनां कार्याणां नाशः दैनंदिनो ब्रह्मदिनावसाने त्रैलोक्यनाशः नित्योऽस्मदादीनां सुषुप्तौ सर्वनाशः एते त्रयः सबीजाः इति उपसिमंतस्त्व्या
त्यंतिकस्तु तत्त्वज्ञानेन सकारणस्य कार्यस्य नाशः पुनरुत्पत्तिहीनो मोक्षाख्य इति शास्त्रप्रसिद्धिः १०५ हरः तत्त्वविलापनस्थानं ४३ दशबाहुरिसक्तानां बाहूनामायुधान्याह कमंडलु
धरः ७ धन्वी धनुष्मान् ८ बाणहस्तः ९ कपालवान् ब्रह्मणः शिरश्छित्वा तत्कपालं धारयतीत्यर्थः १० अशनिर्वज्रं तद्वान् ११ शतघ्नी शक्तिः तद्वान् उभयत्र अत्री खी
दिभ्यश्चेति मत्वर्थीयः १२ खड्गी १३ पट्टिशः खड्गविशेषः तद्वान् १४ आयुधं सामान्यमायुधं शूलं तद्वान् तीत्यर्थः १५ महान् पूज्यः ४४ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

सुवेयस्तयात्रंतंहलः १७ सहपः शोभनहपः १८ तेजः तेजस्वी १९ तेजस्कोनिधिः भक्तानांकांतिप्रदोनिधिरिवनिधिरनुच्छेद्यः २० उष्णीषी शिरोवेष्टनवान २२ सु
वक्त्रः उदग्रः ऊर्जितहपः २३ विनतः विनयवान २५ दीर्घः सुलघः हरिकेशः हरयइंद्रियाणिवकेशारश्मयोयस्यसहरिकेशः इंद्रियद्वारातत्तदर्थप्रकाशकत्वीयद्वाहरिस्त्वई
शस्त्वेतेषांसमाहारः त्रिमूर्त्तिरित्यर्थः २६ शोभनस्वामोतीर्थंच [illegible] सुतीर्थः महागुरुः क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरुषविशेषईश्वरः तस्यवाचकः प्रणवः सपू
र्वेषामपिगुरुरितिपतंजलिस्मरणात २६ कृष्णः कृषिर्भूवाचकः शद्बोणश्चनिर्वृति वाचकः तयोरैक्यंपरंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयतइतिश्रुतेरानंदसन्मात्रइत्यर्थः ब्रह्मोत्त

सुवहस्तः सहपश्चतेजस्तेजकस्करोनिधिः उष्णीषीचसुवक्त्रश्चउदग्रोविनतस्तथा ४५ दीर्घ
श्चहरिकेशश्चसुतीर्थः कृष्णएवच सृगालहपः सिद्धार्थोमुंडः सर्वशुभंकरः ४६॥ ॥

रएवंदेवागोयशिष्यंप्रतिमहादेवेनतवान्वयेसमोहंभविष्यामीतिवरदानात्महादेवस्यैवावतारः कृष्णइत्यवगमात २८ सृगालहपः वाणिजाः वमानितंवा ब्राह्मणंप्राप्योपवि
ष्टमांत्विरमिंद्रेणोनद्रूपंधृतंमितिमोक्षधर्मेसूपाख्यायतेतेनसृगालहपइद्रंप्रत्वदभिन्नइत्यर्थः २९ सिद्धार्थः सिद्धाएवनतुसाध्या अर्थाअर्थनीयाः पदार्थायस्य ३० मुंड
ः परिव्राट् ३१ सर्वतएवसर्वेषुभंकरः सर्वभूतानामभयप्रदः ३२ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अजः अजातः ब्रह्मादिघजत्वं आद्ये क्विकं दैवेषु मरत्वत हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत विष्णुरित्थायरममस्य विद्वान जातो हहन्नभिर्यतित्वतीयमिति ब्रह्मविष्णु
विष्णु जात इति विशेषणात अजात इत्येन कश्चिद्भीरुः प्रपद्यते रुद्र यत्ते दक्षिणं मुखं तेन मां पाहीति रुद्रेस्वा नात्त्वदर्शनात ३३ बहुरूपः स्पष्टं ३४ गंधधारी कुंकुमकस्तू
र्यादि सुरभिद्रव्यवान् ३५ कपर्दीः कं जलं पिबतीति कपः ऋतिः सौत्रोधातुः सहीयामैश्वर्ये वा सित्यृत्सहे नैश्वर्यमिति वोपदेवः अस्मात भावे क्विप ऋत ऐश्वर्यं ददातीति क्र
कपस्यासौ दइति समासः आद्गुणः कपर्दः महादेवस्य हि जटाजूटेन स्वर्गीयमंती गंगा प्रथमं पीता यस्माद्भगीरथप्रार्थनया तस्या निर्गमनसामर्थ्यं च दत्तमतः स कपर्दी तद्वान्महेश्वरः

अजश्च बहुरूपश्च गंधधारी कपर्द्यपि ऊर्ध्वरेता ऊर्ध्वलिंग ऊर्ध्वशायी नभःस्थलः ४७

कपर्दी ३६ ऊर्ध्वरेताः अविच्छिन्नब्रह्मचर्यः ३७ तत्र हेतुः ऊर्ध्वलिंगः अधोलिंगो हि रेतः सिंचति न तूर्ध्वलिंगः ३८ अत्रापि हेतुः ऊर्ध्वशायी उत्तानशयः एतेन नामत्रयेणाशत्वया
शिवानयस्तानवसष्टः यतः अष्टांगइत्यर्थत्रयं दर्शितं ३९ सर्वं समयापिनभ एव आकाशशरीरता शक्तिरेव स्थलं अवामोपसमनभस्थलः यथोक्तमभियुक्तैः शक्तिः शरीरमधिदैव
तंरात्माज्ञानं क्रियाकरणमासनजालमीच्छा ऐश्वर्यमायतनमावरणानि चलं किंकिं न यदुव सिद्धे विशशांकपाले इति ४१

रा०
५४

त्रिजटी ४१ चीरवासाः ४२ रुद्रेद्रहरुद्रः प्राणवायुरूपरुद्रस्तेहिदं सर्वं रोदयंतीति श्रुतेः सर्वेषां प्राणरूपः ४३ सेनापतिः ४४ विभुर्व्यापी ४५ अहश्चरो देवादिः ४६ नक्तंचरो राक्षसा
दिस्तद्रूपयरूपः ४७ तिग्ममन्युः तीक्ष्णक्रोधः ४८ सुवर्चसः सुतरां वर्चो ध्ययनतपआदिजं तेजो यस्मिन समांसांते अ प्रार्थः ४८ गजहा वाराणस्यां आगता नोगजरूपी महासुरः तन्य
ते कुंजरमीममवध्यमपिशंकरइति स्कांदे उपाख्यानात गजासुरहंता ५१ दैत्यहा कालमृत्युः संवत्सरादिर्वा ५२ लोकधाता लोकानामीश्वरः ५३ गुणानां दीनदयाल
त्व ज्ञानैश्वर्यादीनामाकरः खानिः ५४ सिंहशार्दूलरूपः सर्वेहिंस्रपशु रूपः ५५ आर्द्रचर्मगजकृत्तिस्तदेवांबरं तेनावृतः ५६ कालवंचको योगी कालयोगी ५७ म
हानादः अनाहतध्वनिरूपः मवहंसोपनिषत्प्रसिद्धः सर्वेकामा विषया अस्मिन्निति सर्वकामः अस्मिन्सर्वेकामाः समाहिता इति श्रुतिः ५ ९ चतुष्पथः चत्वारः उपासना

त्रिजटश्चीरवासाश्च रुद्रः सेनापतिर्विभुः अहश्चरो नक्तंचरस्तिग्ममन्युः सुवर्चसः ४८ गजहा दैत्यहा कालो लोकधाता
गुणाकरः सिंहशार्दूलरूपश्च आर्द्रचर्मांबरावृतः ४९ कालयोगी महानादः सर्वकामश्चतुष्पथः निशाचरः
प्रेतचारी भूतचारी महेश्वरः ५० बहुभूतो बहुधरः स्वर्भानुरमितो गतिः नृत्यप्रियो नित्य नर्त्तो नर्तकः सर्वलालसः ५१
नर्त्त

पंथानो यस्य स तथा तेच विश्वतैजसप्राज्ञशिवध्यानरूपाः ६० निशाचरः वेतालादिः ६१ प्रेतैर्भूतस्य सहचरतीति प्रेतचारी ६२ भूतचारी ६३ महेश्वरः इंद्रादिभ्य ई
श्वरेभ्यो महान ५० बहुभूतः स्त्वस्त्वाभवदित्यादिसत्यं चानृतं च सत्यमभवदित्यंतेन श्रुतयस्य बहुभवंन ६ बहुधरः महतः प्रपंचस्य धर्ता ६ स्वर्भानुः मूल इज्ञानरूप त
मः शक्तिर्नो राहुः ६७ अमितः अनंतः भूमि त्यर्थः ६८ गतिः मुक्तप्राप्यः ६९ नृत्यप्रियः नाट्येश्वर श्चिदंबरमल्लः ७० नित्यः संततः नर्त्तो नर्त्तनं यस्मिन्नर्त्तिः ७१ नर्तकः न
र्त्तयिता ७२ सर्वेषु लालसा प्रीतिरस्य विश्वबंधुरित्यर्थः ७२ ॥ ॥ ॥ स१ ॥ ॥ रा०
५४

© Dhamanta Trust & Digitized By eGangotri

घोरः शिवस्संहितत्वोघोरः व्याकुल्यादिरघोरान्यासंततोघा विरलकरूपत्वान्नघोरः ७४ महातपाः महत्सृष्टिसंहारक्रमं तपश्चालोचनं यस्य ७५ पाशयतिस्वमायया वध्नातीति पाशः ७६ नित्यः ध्वं तं २
सरहितः ७७ गिरिरुहः पर्वतारूढकैलासवासीत्यर्थः ७८ नभः व्योमवदसंगः ७९ सहस्रहस्तः ८० विजयः ८१ व्यवसायो निश्चय उद्योगो वा जयहेतुः ८२ अतएवानंदितः ज्ञानमो
मयीवृत्तिः प्रवृत्तिनिरोधिनी तद्रहितः अनिंदित इति पाठे व्यवसायस्य विशेषणं ८३ अधर्षणः अप्रकंप्यः ८४ धर्षणात्माभयरूपः ८५ यज्ञहा वा यज्ञघ्नः बौद्धावताररूपेण वा यज्ञघ्नः विघ्न
भूतं भुवनं चित्रे वहुधा जातं त्रायमानं च यतः सत्वा छिवस्तेति विवक्षये दमुक्तं ८६ कामनाशकः स्मरस्य भक्तकामस्य दत्तेन दक्षया नाशकः ८७ वा त्वेषु तत्सैस्तद्वायनमोऽस्त्विति मं

घोरो महातपाः पाशो नित्यो गिरिरुहो नभः सहस्रहस्तो विजयो व्यवसायो ह्यनिंदितः ५२ अधर्षणो धर्षणात्मा यज्ञहा
कामनाशकः दक्षयागापहारी च सुसहो मध्यमस्तथा ५३ तेजोपहारी वलहा मुदितोऽर्थोऽजितो वरः गंभीरघोषो गंभीरो गंभीर
वलवाहनः ५४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

त्ववर्णेन विष्वाघनन्यदमंत्रवर्णेन विष्वाघनन्यदक्षयागापहारी स्पष्टं ८८ सुसहः सौम्यः ८८ मध्यमः ईषत्सौम्यः ५३ तेजोपहारी अतिक्रूरः ९१ वलहा इंद्ररूपेण वलनामानं दैत्यं
हंतीति तथा ८२ मुदितः कारणरूपेण नित्यमानंदयुक्तः ९३ अर्थः धनरूपेणार्थनीयः ९४ अजितः संग्रामादौ। कृष्णेन त्वं वाणासुरयुद्धे शिवाद्वयो शिवो जितो न स्ववलेन पयाभ्
प्रमाणात्कृष्णः स्ववृत्तिज्ञां समर्थयता ततः ज्ञातः भक्तपारवश्यदर्शनाय तद्धृत एतच्च पुराणेषु प्रसिद्धं ९५ अवरः नास्ति वरो वरणीयो यस्मादन्य इत्यवरः ९६ गंभीरघोषो दुंदुभि
समुद्रादिरूपेण ९७ गंभीरो दुरवगाहतात्पर्यः देववेदरूपेण ९८ गंभीरं अगाधं परैरनामादितं वलं सेना शारीरं सामर्थ्यं वाहनं वृषभश्च अधर्मरूपी यस्य सः गंभीरवलवाहनः ९९

© Dhamartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा० ५५ न्यग्रोधरूपः न्यक् नीचैः रोहतीति ऊर्ध्वमूलोऽस्यवाक्शाखएषोऽश्वत्थः सनातनइतिश्रुतिप्रसिद्धः संसारवृक्षः २०० इतिद्वितीयशतं न्यग्रोधः वटरूपः वटनिकटवासीदक्षिणामूर्तिरूप
इत्यर्थः मार्कंडेयपहृष्टैवास्यकारणीभूयस्यो वटस्तच्छायीबालरूपीमहाविष्णुर्वा १ वृक्षस्यकर्णाइवकर्णाः पर्णान्येदेशःपर्णानितत्रस्थितिर्यस्यसवृक्षकर्णैकदेशवृक्षकल्पस्थितिरिति
पादेयथैकस्माद्बीजाद्देकोवटस्ततोनंतानिबीजानितेभ्यस्तावंतोवटाइतिअन्तरोऽङ्कुरहाद्भिमतः कार्यस्यानंत्यं तत्कल्यानततईयन्नास्थितिः संसारवृक्षयालनंयस्य न्यूनत्वंज्ञानेनभ
ञ्जितेबीजेपुनः प्ररोहासंभवात्त्रअभजितेचतस्यानिवार्यत्वादितिसूचयितुंकल्पेयमार्कंडेयस्यापिकारणीवेब्रह्म रण्येकदेशेसंसारवटस्त्वोप्यनंतप्ररोहोऽस्तीतिभगवतात्वमा
यारूपंवटव्याजेनप्रदर्शितं तंअत्रचशिवोमहेश्वरश्चैवरुद्रोविष्णुः पितामहः संसारवंधैः सर्वज्ञः परमात्मेतिमुख्यमतः नामाष्टकमिदंतस्यप्रतिपादकमीशितरितिशैवैर्विष्णुपिता
महयोरपिशिवात्मनत्वात्तद्वाचिभिरपिशब्दैः शिवस्याभिधीयतइतिदर्शनात्तहरिवंशेकैलासयात्रायांनामानिवगोविंदयानिलोकेमहांतिचेतान्येवममनामानि
नात्रकार्योविचारणेति शिववचनाच्चसर्वस्मिन्पुराणेशिवपर्यायैर्विष्णुपर्यायैर्वायकएवरेश्वरोऽभिधीयते।शिवविष्णोर्न्यग्रोधरूपो[?] २०० न्यग्रो
मातुरममभावचकल्पयतःपार्षदैनः शिरसियतत्वज्जन्यग्रोधरूपो २०० यतः॥ धरूपोन्यग्रोधोवृक्षकर्णस्थितिर्विभुः सतीन्द्रादशनश्चैवमहाननः ५५ ॥ न्यग्रोधरूपो १ ऊ:
यथोक्तं स्कंदसंहितायांब्रह्माणंकेशवंविष्णुभेदभावेनमोहिताः पश्यंत्येकंनजानंतेपास्वंशोतीजनाइति अतएवमाताधातापितामहः रुद्रोवृक्षशिवश्रुरितिविष्णुनामस्वब्रह्म
३४ सनामानिपठ्यंते तथामहादेवोऽवयोहरिहिरण्यगणनाथः प्रजापतिरितिशिवनामसुविष्णुप्रजापतिनामानिरितरेषामितरत्रगौणमुख्यावृत्तिभेदेनप्रवृत्तिरितिकल्पनायाउदाहृ
तशैवस्कांदवाक्यवाविरत्वेनायुक्तत्वात् योदेवानांनामधाएकएवनामानिसर्वाणिपयाविंशतिएकंपंतवक्षुधाकल्पयंतिएकेसद्विप्रावक्रधावदत्प्रग्निंयमंमातरिश्वानामाहुरित्याद्या
गमवहिर्भूतत्वाद्येनउयेत्ध्याएवनिदिक्तिप्रशातरमुपयादित्तमेतदादियवर्णाक्षयोहृते २ विभुः विविधरूपेणहरिहरदुर्गागणेशार्काग्निवाय्वादिरूपेणभवतीतिविभुः ३ सतीन्द्राः अनेकब्रह्मोऽवराकत्वन्यवेतान्क्रमादशनायस्यसतीन्द्रादशन ४ महाकायः महाविनइतितदन्यगणेशरीरभस्त्वेत्त्रवपणात ५५ ॥ गण० ५५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

विष्वक् विषु सर्वतः अंचंति पलायंते यस्य प्रमाणोद्योगे दैत्यानां सेना इति विष्वक्सेनः सर्वतः भज्यते सेना यस्येति वा अंचु गतिपूजनयोरिति धातुः ७ हरिर्गजेंद्रमोक्षणे आपदं हरती
ति हरिः सर्वसंहर्त्ता वा यज्ञः सृष्टिवीजभूतः तथा च श्रुतिः अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजा इति ८ संयुगे संग्रामे चापी उरुक्षापी
पीडो ध्वजभूतं वाहनं वृषरूपं यस्य स वृषरूपो ध्वज एव वाहनमपीत्यर्थः १० तीक्ष्णातापो अग्निस्तदात्मा ११ हरयः अतिवेगवाहनः अश्वा यस्य स हर्यश्वः सूर्यस्तदात्मा १२ सहायः जीवस्य
सखा वोढा स्य यर्णा सप्रजा खायेति मंत्रवर्णात् १३ कर्मणां दर्शादीनां कालं यथोक्तं वेत्तीति कर्मकालवित् १४ विष्णुना प्रसादितः स्वकला भार्थीमिति विष्णुप्रसादितः १५ यज्ञ

विष्वक्सेनो हरिर्यज्ञः संयुगापीडवाहनः तीक्ष्णातापश्च हर्यश्वः सहायः कर्मकालवित् ५६ विष्णुप्रसादितो यज्ञः समुद्रो
वडवामुखः हुताशनसहायश्च प्रशांतात्मा हुताशनः ५७ उग्रतेजा महातेजा जन्यो विजयकालवित् ज्योतिषामयनं सिद्धिः स
र्वविग्रह एव च ५८

: विष्णुरूपी यज्ञो वै विष्णुरिति श्रुतेः १६ समुद्रः १७ वडवामुखः वह्निविशेषो यः सामुद्रं जलं नित्यं शोषयति १८ हुताशनसहायः वायुः प्रशांतात्मा निस्तरंगसागरस्वरूपः २०
हुताशनोग्निः २१ स एव उग्रतेजाः उग्रः सहस्रशः २२ महातेजाः विश्वतः प्रकाशः २३ जन्ये संग्रामे साधुर्जन्यः २४ यतो विजयकालवित् तेन शत्रोरपि कालज्ञानाभावे पराजि
तो भवतीति गम्यते २५ ज्योतिषां ग्रहनक्षत्राणां गमनं वर्ण्यते तच्छास्त्रं ज्योतिषामयनं कालविज्ञानरूपश्चेति नामद्वयार्थः २६ सिद्धिर्जयरूपा २७ सर्वकालादिकं विग्रहो
देहो यस्य स सर्वविग्रहः संधीतिपाठे संधिविग्रहयानासनादिरूपः ५८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
मपत्रं २

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दी० ५६

शिखी।शिखावानरहस्यः २९ मुंडी तद्रहितः संन्यासी एतेन नैष्ठिकब्रह्मचारिणोपि ग्रहणं दंडीतिपाठेपिपालाशं वैणवंवादंडं धारयतसोपेवेव ३० जटीवानवानप्रस्थः ३१ ज्वाली ज्वालावानग्निर्विराट्हिमार्गः शिखिप्रभृतिभिः प्राप्यः ३२ मूर्त्तिशरीरेजायतेत्याविर्भवतीतिमूर्त्तिजः ३३ मर्द्दगः मर्द्दनिमहस्त्रारेवाछंतीतिमर्द्दगः ३४ वलीवलवानवली।जि पा ढवलीमान्देहः ३५ वेरणप्रणवतात्मार्ख्याबाधविशेषास्तद्वानवेणावी ३६ पणावी ३७ ताली ३८ खलंधानस्थमंतद्वान ३९ कालकटंकटः कालसप्पमसकठोवेष्टक स्यावरणांई स्त्रीयामायात्मापि कदत्याहरणातीतिकालकटंकटः कटेचयविवर्णायोरितिधातः शालेतिपाठेत्वज्ञाणमावरकोवायुस्तस्यापि वरकोव्योमरूपी ४० नक्षत्रविग्रहंनाम

शिखीमुंडीजटीज्वालीमूर्त्तिजोमर्द्दगोवली वेणावीपणावीतालीखलीकालकटंकटः ५९ नक्षत्रविग्रहमतिर्गुणावुद्धि
लयोगमः प्रजापतिर्विश्ववाहुर्विभागः सर्वगोमुखः ६०

दिशरीरंकालवक्रंतदनुसारिणीमतिर्यस्यसदैवज्ञोवापाठांतरेगमयतिचालयतिवानक्षत्रविग्रहगममतिर्वा ४१ गुणोबुगुणाकार्येषुविषयेषुबुद्धिर्यस्यवाजीवरूपीत्यर्थः ४२ लीयतेस्मि न्सर्वमितिलयईश्वरः ४३ अगमः अचंचलः कूटस्थचिन्मात्रः यमइतिपाठेपितयोमपिता ऽ यस्कांततल्यः सएव ४४ प्रजापतिः विराट् ४५ अतएवविश्ववाहुः विश्वेयावाहवएव वाहवोयस्यसतथा ४६ विभागः विभज्यतेपृथक्क्रियतइतिव्यष्टिकार्यरूपः ४७ सर्वगः समष्टिकार्यरूपः ४८ अतएवसर्वगः अमुखः भोगसाधनहीनः अत्रेतिपावतस
र्वतोमुखइतिकंनाम ४९ ५० ५९ ६० ॥ ॥ ॥ ॥

तिपा

राम० ५६

विमोचनः संसारमोचकः ५० सुसरणः सुशायः सरणाइतिपाठेशोभनंशरणंरक्षित्वंयस्यपुनराहत्नियहमित्यर्थः ५१ हिरण्यकवचः हरतीतिहिरण्यंमायातद्विकारभूतंकवचमिवकवचं
आवरकंशरीरंहिरण्मयेनपात्रेणसत्यस्यापिहितंमुखंमितिश्रुतेः ततउद्भवआविर्भावोयस्यसहिरण्यकवचोद्भवः ५२ मेढ्रजः मेढ्रेलिंगेआविर्भवतीतिमेढ्रजः ५३ वलचारी वनेचरःश
वरःदेवाचैवलेगाः पर्यायश्यत्रितिश्राह्मणाहलशब्दस्यवचोद्धः ५२ चिंत्यं ५४ महीचरतीतिमहीचारी ५५ स्वतः सर्वत्रगतःप्राप्तःकर्मणोक्तः ६१ सर्वतूर्यनिनादीस्पष्टं ५७
सर्वातोद्यपरिग्रहः आतोद्यातोदनादैः जीवपशवस्तेसर्वेपरिग्रहः कुटुंबंयस्यपतिरित्यर्थः ५८ बालरूपः शेषात्मा ५९ गुहवासीयोगीजोगीक्याद्रिः ६० गुहः कार्त्तिकेयः ६२ माली

विमोचनः सुसरणोहिरण्यकवचोद्भवः मेढ्रजोवलचारीचमहीचारीस्रुतस्तथा ६१ सर्वतूर्यनिनादीचसर्वातोद्यपरिग्रहः बालरू
योगहावासीगुहीमालीतरंगवित ६२ त्रिदशस्त्रीकालधृक्कर्म्मसर्वबंधविमोचनः बंधनस्त्वसुरेंद्राणांयुधिशत्रुविनाशनः ६३ ॥

वनमालाधारी तरंगविद्धर तरंगवित्तरंगतुल्यानिविषयसुखानिविंदतिलभतेइतितथातरंगवित ६१ त्रिदशः तिस्रोदशाः जन्मस्थितिनाशाः प्राणिनांयस्मादिति ६४ त्रिकालेजात
वस्तुधारतीतित्रिकालधृक् पर्योक्तं अनागतमतीतंचभविष्यत्स्थलमरावपितथाहरमहर्यंनिमेषः काल्यइत्यपि विद्यात्मनस्थितान्येवपश्यमायाविजृंभितमिति ६५ कर्माणिसं
चितक्रियमाणानिवंधाश्चाविद्याकामात्मकाः तेभ्योमोचयतीतिकर्मसर्वबंधविमोचनः ६६ बंधनस्त्वसुरेंद्राणांवामनरूपेण वलेर्बंधकर्त्ता बहुवृत्तंकल्पभेदाभिप्रायं ६२ युधिशत्रु
विनाशनः स्पष्टार्थं २६८ श्लोकाः ६३ नामश्लोकाः ३२
नि२

रा० सांख्यप्रसादः आत्मानात्मविवेकः सांख्यं तेनैव प्रसीदतीति ज्ञानेकलम्पटस्तथैः अथवा सांख्यज्ञानप्रदोदत्तात्रेयस्तथैः ३७ दुर्वासास्तस्यैव सोदर्योंऽतद्वंशः ७० स
५७ वैसाधुनिषेवितइति वाह्मणानां रामउक्तोभ्र १ प्रस्कंदवः ब्रह्मादीनामपिच्यावयितामन्येत्वाख्यवसमच्युतानामितिमत्रवर्णाः ७२ विभागज्ञः प्राणिनां यथोचितं सत्त्व
क३ मेलानां विभाजकः ७३ अनन्यव अतन्यः नत्व त्तमोमूपाधिकः कुतोन्यइतिगीतावचनात ७४ यज्ञविभागवित्पत्नियानां हविषाविभागाभिज्ञः ७ सर्वत्रवासो
वमोवसतिस्थानमस्य सर्ववासः ७६ सर्वचारी ७७ दुर्वासाः दुःस्थयाद्गिजन्तूनिरूपं वासोयस्य दुर्लभवासोयस्य अनंतयारत्वादितिदुर्वासाः ७८ वासवः ७७ अम
रः हैमोहिमस्यापत्यम् होहैमोहिमालयरूपी ८१ हेमकरो नां हननदस्य सर्वर्णास्य कत्वोजहृद्वीप विद्रुमतोजयहेहः तस्य हि फलं प्रसक्तं सवर्णत्वं भजती तथात्याय

सांख्यप्रमादो दुर्वासाः सर्वसाधुनिषेवितः प्रस्कंदनो विभागज्ञो अतल्योयज्ञभागवित् ६४ सर्ववासः सर्वचारी दुर्वासी वासवोमरः हैमो हेमकरोयज्ञः सर्वधारी धरोत्तमः ६५ लोहिताक्षो महाक्षश्च विजयाक्षो विशारदः संग्रहो निग्रहः कर्त्ता सर्पचीर निवासनः ६६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

म१

तेषुरागोषु ८२ अजः निष्कर्मा ८३ अथच सर्वधारी मकलकर्मफलधर्त्ता ८३ धराणांदिग्गजशेषकूर्मादीनामुत्तमः अचलन्याधारः स नतैः सर्वैः सहितस्य ब्रह्मांडस्यधर्ता ६५
लोहिताक्षः रक्तनेत्रः ८५ महांतिविश्वव्यापकानिऽक्षाणिइन्द्रियाणियस्य समहाक्षः ८६ विजयावहः अहितस्य लहितोरथोयस्य स विजयाक्षः ८७ विशारदः पंडितः ८८
संग्रहः संगृह्णातिगाणाहीनदासान्स्वीकरोतीति संग्रहः ८७ निग्रहो निगृह्णाति इन्द्रादीनु न्मिकानदंडयतीति निग्रहः ९० अतएवकर्त्ता ९१ सर्पाएव चीरस्य वस्त्र
सानिवासनंवित्तिमकयस्यासमर्पचीरनिवासनः चतस्रमेऽस्मद्रूपं ६६ ॥ ॥ ॥ ॥ राम० ५७

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अमुख्यः ऋषभः देवानामर्थः अग्निर्वै देवानामवमो विष्णुः परमस्तदन्तरेण सर्वा अन्या देवता इति ब्राह्मणात्तत्सर्वदेवतामय इत्यर्थः ९४ देहः उपचितः आत्मतत्त्वपुष्ट इति यावत् ९५
काहला वाद्यविशेषस्तद्दानकाहलिः आर्षदानव्रत्यय देहागिरित्यपि पठंति ९६ सर्वकामदः ९७ सर्वकालप्रसादः ९८ सुबलः शोभनं परयोगप्रहीणवलं सामर्थ्यमस्य दया
निधिरित्यर्थः ९९ बलाबलात्मकत्वरूपधारी बलरूपधृक् बलं चरूपं चतयोधर्ता ६७ इति तृतीयं शतं सर्वकामवरः सर्वेषां काम्यमानानां वरः श्रेष्ठः मोक्ष इत्यर्थः १ स
र्वदः स्पष्ट २ सर्वतोमुख इति सर्वतः पाणिपादत्वादेरूपलक्षणं २ आकाशनिर्विरूपश्च आकाशादिवन्निर्गच्छंति विधानि रूपाण्यस्मादिति स तथा अनेन वायुरश्मिविद्युत्तन
पित्नुरशरीराण्येतानि तद्यथैतान्यमुष्मादाकाशात्समुत्थाय परं ज्योतिरूपसंपद्य स्वेन रूपेणाभि निष्पद्यत एवमेवैष संप्रसादोऽस्माच्छरीरात्समुत्थाय परं ज्योतिरुपसंपद्य स्वेन रूपेणाभि नि

मुखो मुख्यश्च देहश्च काहलिः सर्वकामदः सर्वकालप्रसादश्च सुबलो बलरूपधृक् ६७ सर्वकामवरश्चैव सर्वदः सर्वतोमुखः
आकाशनिर्विरूपश्च निपाती त्ववशः खगः ६८ ॥

ष्पद्यते स उत्तमः पुरुष इति श्रुतेरर्थो दर्शितः स च यथा आकाशनादात्मप्राणावान्वाद्यो शरीरा अधिभाव्यमानस्वरूपाः संतोऽपि प्रावृडारंभे ततः पृथग्भूतेन रूपेण संपन्ना भूत्वा नि
र्वाणादीयवत्परं ज्योतिरात्मनाभिनिष्पन्ना भवंति एवं देहनादात्म्यापन्नः संप्रसादाख्यो जीवोऽपि देहात्पृथग्विभाव्यमानस्वरूपोऽपि ध्यानकाले देहांतेर वा देहादुच्छ्रायस्तेनापहतपाप्मा
दिगुणात्मकप्रकृते नरूपेणाभिनिष्पन्नः स्वर्गदेवपरं ज्योतिर्निर्विशेषब्रह्माभिमुखो प्रत्यगभेदेन निष्पद्यत इति ३ देहगर्ते गेहत्यजति तत्पतत्वात्तस्माद्गाढ्यशीलमस्येति निपाती ४ अत
एवाः वशः देहसंबंधादपरिहाण्यः खादिसंबंधः ५ खगः हार्दाकाशगः स्वेन रूपेणेत्यर्थः हार्दाकाशएवतावदंसगत्वादंतर्गतिरस्य सततराम संगः सततनिपाती त्ववशश्चमव
त्यहो मोहममाहात्म्यमयारमितिभावः ६८ नामश्लोकाः ३७ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

हा० ५८ रौद्ररूपोमहाभैरवः ७ त्र्यंशुदेवतानेह: ८ आदित्यमस्तसहचारीभगापर्नामादेवः तस्मात्त्र्यंशुभगस्त्वाप्यायेतामितिश्रुतेरागात ९० बहुरश्मिः सूर्यावदुः शोभनेवलेनः सर्वैर्वसंनद्धा

न सर्ववेत्ती ११ बलवेगः वाचस्पतिस्थायपत्येनसर्वमात्मनीतिवसवापुः वा ह्येवै नान्संप्रज्ञेरितिश्रुतेः तमेवेगरवेवेगायस्मस्तथा १२ महावेगस्ततोप्यधिकवेगः १३ मनोवेगः

मनसोप्यधिकवेगः मनसोजवीयइतिमंत्रवर्णात १४ निशाचरः निशेवनिशास्त्रविधानतयावरतिविषयान्भुंक्तेसतथा १५ सर्वेषुशरीरेषुवसतीतिसर्ववासी १६ श्रि

यासहवसतीतिश्रियावासी अलक्तमासः श्रीरबक्नाचःसामानियजूंषिसाहिश्रीरमृतासतामितिश्रुत्युक्ताविद्यायाया १७ अतएवउपदेशकरः १८ अकारः उपदेशमपितस्मा

मावेवास्थाने यथोक्तंचित्रंवटतरोर्मूलेवृद्धाःशिष्यागुरुर्युवा गुरोस्तुमौनंव्याख्यानंशिष्यास्तुछिन्नसंशयाइतिवाष्कलिनाचवाध्वः १९ उनः पुनस्तस्मीभजपवस्थिलान्ततोपेश

रौद्ररूपोंशुरादित्योबहुरश्मिः सुवर्चसी वसुवेगोमहावेगोमनोवेगोनिशाचरः ६९ सर्ववासी श्रियावासीउपदेशकरोकरः

मुनिरात्मनिरालोकसंभग्नश्चसहस्रदः ७० पक्षीचपक्षरूपश्चअतिदीप्तोविशांपतिः उन्मादोमदनःकामोह्यश्वत्थोर्थकरोयशः ७१

अथाह कमः रवतंत्वेननविताना स्पशांतीयमाप्नोति १७ अकारत्वादेवमुनिर्मौनवान २० आत्मानमेवनिक्षिप्यदेहाद्युपाधेर्वोनिर्गत्य आलोचयतीत्यात्मनिरालोकः २१

संभग्नः सम्यक्तोवितः भजसेवायामित्यस्मद्रूपंनतभंजेः २२ अतएवसहस्रदः अनंतसघनादेति ७२ पक्षीगरुत्मान पक्षरूपः मित्ररूपोगासहायः २५ अतिदीप्तः को

टिसूर्यप्रतीकाशः शत्रुतेजोभिभावकः २६ अतएवसर्वासांविशांप्रजानांपतिः मार्वभौमः २७ उन्मादयतीत्युन्मादः मोहकः २८ यतः मदनः अनंगः २९ कामः का

म्यमानः स्यादिविषयरूपः अश्वत्थः संसारवृक्षः कामप्रदोवावृक्षएव ३१ अर्थकारः धनादिप्रदः ३२ यशः कीर्तिप्रदश्च ७१ ॥ ॥ ॥ ॥ राम० ५८

© (Ch) Dhaamantar Trust & K. Digitized By eGangotri

वामदेवः वामानांकर्मफलानांदेवस्वस्वेच्छाविभाजकः ३४ कामः कर्मफलरूपः विषयसंपर्कजानंदमात्रस्वरूपःपरमपुरुषार्थः ३५ प्राक्रमेर्वेषामाद्यः ३६ दक्षिणश्चत्रैलोक्याक्रमणस
मर्थः ३७ वामनः बलिबंधनकर्त्ता ३८ सिद्धयोगीसनत्कुमारादिः ३९ महर्षिर्वसिष्ठादिः ४० सिद्धार्थऋषभदत्तात्रेयादि ४१ सिद्धश्चासौसाधकश्चज्ञानोत्तरसंन्यासमीक्ष
नयाज्ञवल्क्यादिविद्वत्संन्यासी ७२ भिक्षुलिंगधामहंसः भिक्षुरूपः त्यलिंगपरमहंसः ४४ अतएवविपणोनिर्व्यवहारः हेतुभिरहितः ४५ मृदुः सर्वसुलाभयदाता ४६ अ
व्ययः निर्विकारमानापमानादिषुसाम्यविहर्षविषादशून्यः ४७ महासेनः कार्त्तिकेयोदेवसेनापतिः ४८ विशाखस्तन्नएवस्कंदेगावज्रप्रहारेकृतेजातस्तन्महायः ४९ षष्टि

वामदेवश्चवामश्चप्राग्दक्षिणश्चवामनः सिद्धयोगीमहर्षिश्चसिद्धार्थः सिद्धसाधकः ७२ भिक्षुश्चभिक्षुरूपश्चविपणोमृदु

रव्ययः महासेनोविशाखश्चषष्टिभागोगवांपतिः ७३

भागः षष्टितत्वानियस्यभागोभोज्यंसोतिथिभागइतिवत्सषष्टिभागः तानिचजाग्रत्स्थानइत्यादिनामांडूक्यादौप्रसिद्धानियथाजाग्रदवस्था बहिर्मुखंप्रज्ञानं सप्तशताद
यः पंचमंत्रयवोद्वाभ्यांसहिताः सप्तसंकल्पोत्थाविषयाः एकोनविंशतिभोगद्वाराणिदशेंद्रियाणिपंचप्राणामनोबुद्ध्यहंकारचित्तानिचेतिस्थूलंभोग्यंशब्दाद्याख्यंप्रभक्षतामिति
एकोनत्रिंशत तथास्वप्नावस्थायामंतर्मुखंप्रज्ञानंवासनामयंसप्तांगंसर्वसप्तांगं यानाएकोनत्रिंशदेव तथासुषुप्तिस्थानंचेतसप्तवस्थपतरंसुखइतिषष्टिः भोग्यवर्गः यस्तुभो
क्तासाक्षीत्यानंदरूपेसामवस्थायांप्रत्यगात्मनेनदृष्टसाभिज्ञतोद्दर्तिभिर्भुक्तेइतिसषष्टिभागः ५० गवांसिद्धियाणांपतिस्वालकः ५१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रा० ५९

वज्रहस्तः पर्वतभेत्ताशक्रः ५२ विष्कंभोविस्तारस्तद्वान्विष्कंभी ५३ चमूस्तंभनः दैत्यसेनास्तंभनकृत् ५४ हतेवृत्रदैत्येनमंडलानांकरणंघ्राहत्तेपा सेनांभिलाम्नुनस्कृतेनच्या
गमतनयोः करकर्त्ताहन्ताश्वतकारः कृताहतेत्तिपाठेनिष्ठापठमाहतेकर्त्ता ५५ तालंसंसारसिंधोस्तलेद्भावारंस्थानंवेत्तीतितालः शुद्धब्रह्मवितत्तालेसंसारपिता ५६ मधुर्व
संतः ५७ मधुकोयष्टिकाख्यः पद्मीनद्वस्योचनेयस्यसमधुकलोचनः मध्येत्तमवकं ह्लोदंतद्वायिंगनेत्रइतिवा ७८ वाचस्पतीर्देवपुरोहितेत्त्रश्रुतात्‌ः वाचस्पत्यः पुरोहित
कर्मकर्त्ता बृहस्पतिर्हिदेवदेवानांपुरोहितस्तत्सन्येमत्स्यराज्ञांपुरोहितइत्यितिब्राह्मणोबृहस्पतिंपरमजंविमतीतिमंत्रस्थबृहस्पतिपदस्य आख्यानात् ५९ वाजसनः
शाखाविशेषप्रवर्त्तकोध्वर्युकर्मकर्त्ता ६० नित्यमाश्रमपूजितः स्पष्टः ६१ ब्रह्मचारिब्रह्मणिचरतीतिब्रह्मनिष्ठः ६२ लोकेष्वाब्राह्मणादिग्रहेष्वचरतीतिभक्त्यपतिलोकचारी

वज्रहस्तश्चविष्कंभीचमूस्तंभनएवच हताह्वकरस्तालोमधुर्मधुकलोचनः ७४ वाचस्पत्योवाजसनोनित्यमाश्रमपूजितः ब्रह्म
चारीलोकचारीसर्वचारविचारवित् ७५ ईशानईश्वरः कालोनिशाचारीपिनाकधृक् निमित्तस्थोनिमित्तंचनंदिनंदिकरोहरीः ७६ ॥

नाहीति १

भिक्षुः ६३ सर्वचारीसर्वगः यएवंवेदाहंब्रह्मास्मीतिसइदंसर्वंभवतीतिश्रुतेरात्मज्ञानात्सावर्ण्यंप्रसज्यत्यर्थः ६४ विचारवित् विपरीतंचरणंत्रत्मुखतयागमनंतद्वेत्ता ७५
इष्टइतीशानोनियंतांतर्यामीत्यर्थः लटः शानच् ६६ ईश्वरः अश्रोतिव्याप्नोतीतिअश्नोतेराशुकर्मणिवरचेत्युणादित्रेराश्चअरुः व्याप्तावित्यस्मात्वरट् चात्सर्वमत्रा
तद्धि शेरीश्वोपधायाइत्सतनउपधायाईत्वंच ६७ कालः कलयतिसर्वेषांपुण्यपापादिकंतत्तत्फलप्रदानार्थंसंख्यातीतिपिनाकः धनुर्विशेषः तद्वानपिनाकी
पिनाकादयश्चेतिपानेरकप्रत्ययोनुगागमश्चनिपात्यते ७० निमित्तंलक्ष्यदैत्यादिः तत्रस्थस्तदंतर्यामी ७१ निमित्तेनद्रव्यश्चविश्वरूपत्वात् ७२ नंदिसमृद्धिः एवास
परमात्मसंपदितिश्रुतेः ज्ञानिसंपद्भूयः ७३ नंदिकारसमयत्करः ७४ हरीहनुमान्हरस्यविष्णोसहायः ७६ राम०

५९

२ कालः चित्रगुप्तात्मा ६८ निशाचारीब्राह्मणानिशायांमदाप्रलयरूपायामपिचरतिप्रलयगानंदमनुभवतीतिनिशाचारी ६९ पातिरक्षतीति ३

(c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

नंदीशिवस्यगणः वाहनंवातस्येश्वरः ७६ नंदीगणाहूपाच ७७ नंदनआनंदयितृषु ८ नंदिवर्द्धनः दन्तायाअपिसंपदस्ष्छेदकः ७६ भगानिइंद्रादीनामैश्वर्याणितान्यपि
हरतीतिभगहारी ८० निहंतीमृत्युरूपेण ८१ कालः कलानाचतः षष्टिसंमितानांनिवासः कालः ८२ अनस्वब्रह्माअतिशयेनमहान ८३ पितामहः पितृविष्णोरपि पितां
इंदिरालोकमाताभेतिलक्ष्म्याः लोकमातृत्वस्यप्रसिद्धत्वेनतद्भर्तृविष्णोलोकपितृत्वान ७७ चतुर्मुखः विधाता ८५ महत्सर्वदेवासुरादिपूज्यंलिंगमस्यसमहालिंगः ८६ चारु
लिंगः रमणीयवेशः ८७ लिंगाध्यक्षः लीनमाहृतमर्थंगमयंतीतिलिंगानिप्रत्यक्षादीनिप्रमाणानितेषांअध्यक्षप्रवर्तनिवृत्तिनियामकः ८८ सुराध्यक्षः चक्षुरादिप्रमाणानांअधि

नंदीश्वरश्चनंदीचनंदनोनंदिवर्द्धनः भगहारीनिहंताचकालोब्रह्मापितामहः ७७ चतुर्मुखोमहालिंगश्चारुलिंगस्तथैवच लिं
गाध्यक्षः सुराध्यक्षोयोगाध्यक्षोयुगावहः ७८ बीजाध्यक्षोबीजकर्त्ताअध्यात्मानुगतोबलः इतिहासः सकल्पश्चगौतमोथनि
शाकरः ७९ ॥ ॥

ष्ठातारः सुरास्तेषामप्यध्यक्षः ८९ योगाध्यक्षः तेषामेवेंद्रियदेवतानांहार्दाकाशे एकीकरणंयोगस्तत्रत्येतेसर्वेएकंभवंतीतिश्रुतेः तस्याप्यध्यक्षः सेनत्वयैवयोगः प्राप्यइत्यर्थः ९०
युगावहः युगानिप्रणपापतारतम्यवंतिकृतत्रेताद्वापरकलिसंज्ञानितानिआवहतिनिर्वर्तयतीतितथा ७८ बीजंधर्माधर्मौतयोरध्यक्षः फलप्रदाता बीजाध्यक्षः ९२ बीजकर्त्ता
साक्षी ९३ अध्यात्मानुगतः आत्मानमधिकृत्यप्रवृत्तंशास्त्रंअनुसरतिसाधकइत्यर्थः ९४ बलः बलानिधर्म्यादीनीवर्त्ततेऽस्मिन्नितिबलमत्वर्थीयाशीआद्यजंतः ९५ इतिहासोभा
रतादिः ९६ सकल्पः पञ्चकल्पकेनप्रयोगविधिविचारेणसहितः मीमांसान्यायमयः ९७ गौतमस्तर्कशास्त्रप्रणेता ९८ निशाकरश्चंद्रः चंद्रमाकरणप्रणेता ९९ ७९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

हा०
६०

दंभः दंभातिशयत्वात् दमयतीति तथा ८०० इति चतुर्थं नाम्नां शतं ॥ अदंभः नास्ति दंभो दमको यस्य १ वैदंभः दंभो धर्मध्वजित्वं तद्रहितो विदंभः तेषामयं स्वभक्तो वैदंभः २ वश्यो भक्तपराधीनः ३ वशकरः अन्यान्वशे कर्तुं समर्थः वंश्यो वंशकर इति पाठे स्पष्टोर्थः ४ कलिः अन्योन्यं देवासुरादीनां वैरकर्ता ५ लोककर्ता भौतिकचतुर्दशभुवनानि मीता ६ पशुपतिः ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानां जीवपशूनां पतिः पालकः ७ महाकर्ता पंचभूतानामपि स्रष्टा ८ अनौषधः वीर्याधानजाल्मनजातीयरहितः अभोक्तेति यावत् ८० अक्षरं अव्ययं १० परमं ब्रह्म अन्नाघवरब्रह्मापेक्षया परमं उत्कृष्टं आनंदमात्रस्वरूपं ११ बलवत् बलाभिमानी देवता रूप १२ अतएव शक्नोतीति शक्रः शतक्रतुशब्दावयवयोरंत्यवर्णयोर्लोपेन वा शक्रः १३ नीतिः ईड्येषु दंडप्रणायनादिः अनीतिर्हि पर्ययः १५ शुद्धात्मा विमलचित्तः १६ शुद्धः दोषास्पर्शी १७ मान्यः मानार्हः १८ गतागतः यातायातवा

न२९

दंभोप्यदंभो वैदंभो वश्यो वशकरः कलिः लोककर्ता पशुपतिर्महाकर्ता ह्यनौषधः ८० अक्षरं परमं ब्रह्म बलवच्छक्र एव च नीतिर्ह्य
नीतिः शुद्धात्मा शुद्धो मान्यो गतागतः — — ८१ बहुप्रसादः सुस्वप्नो दर्पणोथ त्वमित्रजित् वेदकारो मंत्रकारो विद्वान्समरमर्द
नः ८२ महामेघनिवासी च महाघोरो वशीकरः अग्निज्वालो महाज्वालो ह्यतिधूम्रो हुतो हविः ८३ ॥ ॥

संसारः बहुप्रसादः २० सुस्वप्नः स्वप्नावस्थाभिमानी तैजसोप्ययमेव २१ दर्पणः दर्पणास्वं बिंबप्रतिबिंबदर्शनास्पदः २२ अमित्रजित् वाह्याभ्यांतरशत्रुजित् २३ वेदकारो निश्वसितमेतद्यदृग्वेद इत्यादिश्रुतेः वेदानां कर्ता २५ मंत्रो वेदान्यो तांत्रिक पौराणिक देशभाषामयाः तेषां कर्ता मंत्रकर्ता २६ विद्वान् समरमर्दनः समरे शत्रूणां मर्दनः २८ महांतो मेघाः प्रलयकालिकास्तेषु दधिष्ठातृ देवतात्वेन वसतीति महामेघनिवासी २८ महाघोरः प्रलयकर्तृत्वात् ॥ २९ वशे सर्वमस्यास्तीति वशी ३० करोतीति हिनास्तेजग दितिकारः संहारकर्ता ३१ अग्नेरिव तेजो ज्वाला यस्य सोग्निज्वालः ३२ ततोपि महाज्वालः ३३ अतिधूम्रः कालाग्निरूपेण सर्वदाहकाले संतप्तधूम्रमयः ३४ हुतः आदिकर्णो हि रा०
६०

ह्रिं: शिवकीर्ति: ५९ ह्रदि: पञ्चपदि... : ८३

वृषणः वर्षतिकर्मफलानीतिवृषणोधर्मः गुणाभावश्चार्थः पद्मावृषोधर्मोस्यास्मिन्निति वृषणायामादित्वात्ल्यप्रत्ययः ३७ शंकरः सुखप्रदः ३८ नि त्यंवर्चस्वी ३९ धूम्रकेतनः व ह्निरूपः ४० नीलः मरकतवर्णः ४१ तथेतितएवहेतोः चांगलुब्धः चांगस्त्रीया वयवः लिंगमितियावत्तत्रलुब्धः नीले ऽ नीलेवालिंगेनित्यसन्निहितइत्यर्थः ४२ शो भनः कल्याणहेतुः ४३ निरवग्रहः प्रतिबंधशून्योमनोरथप्रष्टिकर्त्ता ४४ स्वस्तिदः ४५ स्वस्तिभावः सततंस्वस्तिभावः सत्तास्येतिस्वस्तिभावः ४६ भागीयज्ञेभाग वान् ४७ भागकरः पक्षिपहविषाविभाजकः ४८ लघुः शीघ्रः ४९ उत्संगः चेसः ५० महांगः महांलिंगः ५१ महान्गर्भउत्पादनीयलेयस्यपरांचावश्यंगम्यांयस

वृषणःशंकरोनित्यंवर्चस्वीधूम्रकेतनः नीलस्तथांगलुब्धश्चशोभनोविनिरवग्रहः ८४ [illegible] स्वस्तिदः स्वस्तिभावश्च [illegible]

भागीभागकरोलघुः उत्संगश्चमहांगश्चमहागर्भपरायणः ८५ कृष्णवर्णः सुवर्णश्चइंद्रियंसर्वदेहिनां महापादोमहाहस्तोम

हाकायोमहायशाः महामूर्द्धामहामात्रोमहानेत्रोनिशालयः महांतकोमहाकर्णोमहोष्ठश्चमहाहनुः ८७ महानासोमहा[illegible] महाग्रीवाश्मशानभाक् महावक्षामहोरस्कोत्वंतरात्मामृगालयः ८८

महागर्भपरायणः प्रजनात्मकः कंदर्पइत्यर्थः ५१ कृष्णवर्णोविष्णुरूपेण २ सुवर्णः स्वेनवर्णःसांबरूपेणः ५४ सर्वदेहिनामिंद्रियंसर्वेंद्रियरूपः ५५ महापादः ५६ महाहस्तो ५७ महाकायः ५८ महायशाः ५९ महामूर्द्धा ६० महामात्रः महाप्रमाणः ६१ महानेत्र ६२ निशालयः निशैवनिशाचविद्यातस्या लयोयस्य ६३ महांतकः मृत्युमृत्युः ६४ महाकर्णः ६५ महोष्ठः ६६ महाहनुः ६७ ६७ महानासः ६८ महाकंबुमहाकंठः ६९ महाग्रीवः ७० श्मशान भाक् श्मशानंशरीराणांशाननतनूकरणंभजतीतिश्मशानभाक्देहंवंधच्छेत्तेतियावत् ७१ महावक्षाः वक्षाइतिपाठेमहतावक्षारक्षणायस्यसतथा ७२ महोरस्कः ७३ त्वंतरात्मा ७४ मृगालयः चकाधिरोपितमृगइत्यर्थः ॥ ८८ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dhanvantari Trust & K Digitized By eGangotri

श०
६१

लंबनेऽस्मिन्ननेकानि तस्यौ फलानीव ब्रह्मांडानीति लंबनः ७६ लंबितोष्ठः प्रलयकाले विश्वं ग्रसितुं लंबितौ दीर्घीकृतौ ओष्ठौ येन सः ७७ महती ब्रह्मादिभिरप्यजय्या माया यस्य स महामायः ७८ पयोनिधिः क्षीरसमुद्रः ७९ महादंतः ८० महादंष्ट्रः ८१ महाजिह्वः ८२ महामुखः ८३ महानखः नृसिंहः ८४ महारोमा वराहः ८५ महाकोशः महोदरः ८६ महाजटः ८७ प्रसन्नः ८८ प्रसादः प्रसन्नता ८९ प्रत्ययोऽनुभवः ९० गिरिसाधनः पर्वते एव साधनं रणोजयहेतुर्यस्य स गिरिधन्वेत्यर्थः ९१ स्निह्यतीति स्नेहनः वितवत्सज्ञानत्स्नेहवान् ९२ अस्नेहनस्तद्विपरीतः ९३ अजितः ९४ महामुनिः अस्मतमौनवान् मननशीलो वा ९५ वृक्षाकारः संसारवृक्षस्वाका

लंबनो लंबितोष्ठश्च महामायः पयोनिधिः महादन्तो महादंष्ट्रो महाजिह्वो महामुखः ८९ महानखो महारोमा महाकोशो महाजटः
प्रसन्नश्च प्रसादश्च प्रत्ययो गिरिसाधनः ९० स्नेहनोऽस्नेहनश्चैव अजितश्च महामुनिः वृक्षाकारो वृक्षकेतुरनलो वायुवाहनः ९१
गंडली मेरुधामा च देवाधिपतिरेव च अथर्वशीर्षः सामास्य ऋक्सहस्रामितेक्षणः ९२ ॥ ॥ ॥ ॥

रोयस्य ९६ वृक्षकेतुः संसारवृक्ष एव केतुर्लोयको यस्य न हि देहेंद्रियाण्युपादाय ब्रह्म जिज्ञासितुं शक्यं ९७ अनलो नास्ति अलं पूर्तिर्यस्य सं जानस्य सो नलोऽग्निः ९८ वा
युरेव वाहनं देशाद्देशांतरं प्रति गतेः साधनं स वायुवाहनः ९९ गंडश्च वगंडो भ्रमे तच्छून प्रदेशः क्रुद्धशैला स्तेषु लापनेगंच्छं तीति गंडली: गडश वृक्षवीजलीगता वस्मा विश्वविश
भक्तिलोयः तयां स्वत्वगिति एवं सर्वेशो वा अर्थः ५०० इति नाम्नां पंचमं शतं मेरुधामा १ देवाधिपतिः २ अथर्वशीर्षः ३ समासः ४ ऋक्सहस्रामितेक्षणः ९२ गण०
६१

पन्नः पादभुजः गुल्यः उपनिषद्देशः ७ प्रकाशः कर्मकांडः ८ जंगमः वृषभादिरूपः ९ अर्थो ऽर्थिनपात्नात्अमोघोर्थोयस्य सः अमोघार्थी १० प्रसादः प्रसीदती
तिदयालुः ११ अभिगम्यः सर्वप्राप्यः १२ सद्दर्शनः मंगलावहंदर्शनंयस्य १३ उपकारः प्रीणनरूपः १४ प्रियः सुखदायी १५ सर्वः सरत्यभिम
खंआशातोतिसर्वः १६ कनकः स्वर्णादिप्रियवस्तुरूपः कांचनछविः १८ नाभिः भुवनस्यमध्यदेशः अयंयज्ञोभुवनस्यनाभिः यज्ञरूपः अस्मर्ख्वग
तेहितत्वामावयियज्ञस्यनाभित्वं १९ नंदिकरः यज्ञफलसमृद्धिकर्त्ता २० भावः क्रतुश्रद्धारूपः २१ पुष्करस्यब्रह्मांडस्य पतिस्स्वामी २३ स्थिरः स्थावरः

पन्नः पादभुजोगुल्यः प्रकाशोजंगमस्तथा अमोघार्थः प्रसादश्चअभिगम्यः सद्दर्शनः ९४ उपकारः प्रियः सर्वः कनकः कां
चनस्थितः नाभिर्नंदिकरोभावः पुष्करः स्थपतिः स्थिरः ९४ द्वादशस्त्रासनश्चाद्योयज्ञोयज्ञसमाहितः नक्तंकलिश्चकाल श्च
मकरः कालपूजितः ९५ ॥

पर्वतादिरूपः ९४ द्वादशः नृणांदशगर्भवासाद्वयोदशात्तासांमध्येदशमी स्वर्गएकादशी मोक्षोद्वादशीतिद्वादशइतिसंसारायेक्रमश्चेयते २४ आसनः आंतरालिकर
णरूपेणामयजनः २५ आद्यः संसारात्प्राचीनः यज्ञः आद्यंतमध्यइतिनामत्रयार्थः २६ यज्ञजीवेशयोः संगतिकरणरूपोयोगः २७ अतएवयज्ञसमाहितश्च
तस्यंस्तदेकालभ्यइत्यर्थः २८ नक्तमिवनक्तं अप्रकाशात्तामहामोहः २९ कलिस्तत्कार्यभूताः कामक्रोधलोभादिरूपः ३० कालस्यापिकार्यंजन्ममरणप्र
वाहः कालपतिसंवलयतीतियोगात ३१ मकरः मकराकारशिशुमारचक्रकालसज्ञायकंतत्त्वरूपः ३२ कालेनमृत्युनापूजितः कालपूजितः ९५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

द्वा० ६२

सगणः प्रमथादियुक्तः ३४ गणाकारः बाणादीन् भक्तान् गणान् करोतीति गणाकारः ३५ भूतानां वाहनो योप्यहमनिर्वाहको ब्रह्मा सारथिर्यस्य भूतवाहनसारथिः ३६ भस्मशयः भ
स्मनशील इति त्रिपुरासुरज्वालादिकाहार्ते रन्येभ्योपि दृश्यत इति भमनिनवभ[illegible] न्निपुनिदोषान् भासयतीति चात्मानमिति भस्म तथा चोक्तं वासिष्ठलैंगे भस्मनात्सर्वपापमोपाशानां च महा
मुने भस्मेतिकीर्त्यते रक्षोरोगाणां चापि भस्मेनादितितेन च वाल्यमोहेरा किं भस्मधारणामोक्षलक्षणा भस्मनानिमग्नभक्तस्नानमुपयतेः विरादितिस्मृतावप्यथर्वशिरसि त्वग्निरि
त्यादिनाभस्मगृहीत्वाभिमन्त्र्यांगानि संस्पृशेद्व्रतमेतत्पाशुपतं पशुपाश[illegible]मोक्षायेति भस्मनिशेते भस्मशयः तेनउद्धूलनादिकमपि कर्तव्यं यथाहव्यद्रुशातातपः लेपं कृत्वा गुरु
गत्वाप दारणं बं भस्मधीलावृहन्स्यांच कृत्वा भस्मच्छन्नो भस्मशय्याशयी मोक्षध्यायी मुच्यते सर्वपापैरिति ३७ भस्मगोप्ता भस्मनागोपायति जगदिति भस्मगोप्ता वक्ष्यतिवाचे

सगणो गणकारश्च भूतवाहनसारथिः भस्मशयो भस्मगोप्ता भस्मभूतस्तरुर्गणः ९६ लोकपालस्तथालोको महात्मा स
र्वपूजितः शुक्लस्त्रिशुक्लः संपन्नः शुचिर्भूतनिषेवितः ९७ ॥ ॥

धर्मचर

व रक्षार्थं मंगला[illegible]यतिरात्रार्थं च भामिनिलांछनार्थं च भक्तानां भस्मस्तंभपापरेति ३८ भस्मभूतः एतद्भस्म कणकनाम्निमुनौ करात्स्रुतं शंकरसंदृष्ट्वा नन्यति स्वतितन्नन्तस्यो पशमा
र्थं महादेवेन स्वपाणिना निःसृतं तद्भस्मदर्शितं तेन स्वस्वरूपः केवलं भस्ममयमिति ज्ञाप्यते ३९ तरुः कल्पवृक्षादिः ४० गणः भृंगिरिटिनंदिकेश्वरादि[illegible]पः ४१ लोकाश्चतुर्दश सतस्वक्र
भुवनानि तेषां पालो लोकपालः ४२ अलोकः लोकातीतः ४३ महात्मा सर्वगोऽ ४४ सर्वपूजितः ४५ शुक्लः शुद्धः ४६ त्रिशुक्लः त्रीणि कायवाङ्मनांसि शुक्लानि य
स ४७ अत एव संपन्नः कैवल्यप्राप्तः ४८ शुचिः आगंतुकमपि मलं न स्पृशति असंगस्त्वधीः ४९ भूतैः पूर्वाचार्यैर्निषेवितः भूतनिषेवितः ५० ॥ ॥ राम०

६२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

मू २३

आश्रमेषु चतुर्षु धर्मरूपेणानिष्ठतीत्याश्रमस्थः ५१ क्रियावस्थः धर्मस्यैवरूर्वरूपं क्रियायागादिस्तदवस्थापन्नः ५२ विश्वकर्ममतिः देवशिल्पिनोपत्कौशलं तद्रू
पत्त्वर्थः ५३ वरः श्रियमदृतिवरोनह्न्यादिरूपः ५४ विशालशाखः दीर्घबाहुः शाखायहं कोवाहोरितिमेदिनी ५५ ताम्रोष्ठः ५६ अंबुजालः जलसमूहः साग
रत्पर्थः जालोघाक्षेआनापेक्षारकेदं ...योरितिमेदिनी ५७ सुनिश्चलः पर्वतादिरूपः ५८ कपिलः ५९ कपिशः ६० मल्ल इतित्रयोपिवर्णवाचिन
सहान ६१ आयुर्जीवनकालः ६२ परः प्राचीनः ६३ अपरोऽर्वाचीनः ६४ गंधर्वश्चित्ररथादिः ६५ आदितिर्देवमाताऽयवांअदितिरितिश्रुतेः पृथ्वीवा
६६ तार्क्ष्यः वैनतेयः ६७ सुविज्ञेयः सुखेनज्ञातुंयोग्यः ६८ सुसारदः शोभनवाक् ६९ परस्वधायुधः ७० देवः विजिगीषुः ७१ अनकारीभीष्मं हंतं य्रु

ँआश्रमस्थः क्रियावस्थोविश्वकर्म्ममतिर्वरः विशालशाखः ताम्रोष्ठोत्यंबुजालः सुनिश्चलः ५९ कपिलः कपिशः मल्लआयुश्चैवपरोप
रः गंधर्वोह्यदितिस्तार्क्ष्यः सुविज्ञेयः सुसारदः ६० परस्वधायुधोदेवअनुकारीसुबांधवः तंबुवीणोमहाक्रोधऊर्द्ध्वरेताजलेशयः १०० उग्रो
वंशकरोवंशोवंशनादोह्यनिं‑दितः सर्वांगरूपोमायावीसुहृदोह्यनिलोनलः १०१ ॥ ॥ ॥ ६३॥ ॥ ॥ ॥

म१

प२

यंपूहेत्यस्मुनकरोतीवायोनुकारी ७२ शोभनश्चासौबांधवश्चसुबांधवोऽर्जुनसखा ७३ तंबुवीणः तुंबीफलद्वययुक्ता वीणायस्यसैव तुंबवीणोत्रिलो
केषुसिद्धा ७४ महाक्रोधः प्रलयकाले ७५ ऊर्ध्वरेताः ऊर्द्ध्वदेवमनुष्यमत्यर्थपितरः प्रजाब्रह्मविष्णवादिरूपायस्य सः ७६ जलेशयः विष्णुरूपीशेषपर्यंकेजलशा
यी २०० उग्रः उत्कर्षेणाग्रसतीत्युग्रः ७८ वंशकरः ७९ वंशश्चप्रसिद्धः ८० वंशनादः ८१ अनिंदितः ८२ सर्वांगरूपः सर्वेष्वंगेषुरूपंसौंदर्यमस्या
स्तीति रूपस्वभावेसौंदर्यइतिमेदिनी ८३ मायावीमायाविशिष्टः मौर्वि...तमहेश्वर...तिप्रसिद्धः ८४ सुहृदः अदंतत्वमाप्रत्युपकारमनपेक्ष्यउपकर्त्ता ८५

पा१

३१

र्प१

सहस्र० टीका ३२ सहस्र० मूल ५९

© (b) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

द्वि४

हा० ६४ बध्नात्यनेनेतिबंधनंबंधः संसार पाशः ९८ बंधकर्त्तासंसारनिर्माता ९९ सबंधनविमोचनः तस्मात्बंधनस्मायापाशस्मोचनकर्त्ता १ ९० यज्ञारयोदैत्यास्तेसहापिवसतीतिसय
ज्ञारिः ९१ कामारयोजितकामाः योगिनः तेष्वमहात्मातिसकामारि ९२ महादंष्ट्रः ९३ महायुधः १०२ बहुधानिंदितः दारुकावनेत्र्यतिकमनीयंरूपंधृत्वानग्नः सनत्र्यर्षिपत्निष्टा
स्मस्वलीलांवित्तंमोहयित्वमागतोस्तीतिसर्वज्ञैर्षिभिर्निंदितः ९५ अथागातिहिनीलिदारुकावनस्यान्मुनीनमोहयतीतिसर्वः ९६ शंकरःतेषामपिकुशलंकरेयस्मात्स्वाधीनंपरेयांवा
लनंयस्मित्यर्थः ९७ शंकानांसमूहः शंकंतस्य वृरः शंकरः सर्वसंशयहारकः रीककामानिलेवह्नाविविष्वलोचनः येर्मुनिभिर्दारुकावनस्थैनिंदितयांश्चमोहितवानस्तेषामेव

ज्ञा१

बंधनोबंधकर्त्ताचसबंधनविमोचनः सयज्ञारिःसकामारिर्महादंष्ट्रोमहायुधः १०२ बहुधानिंदितःसर्वःशंकरःशंकरोधनःअम
रे ६०० शोमहादेवोविश्वदेवःसुरारिहा १०३

कारुण्यात्कल्याणंसर्वसंशयोच्छेदंवतत्वज्ञानदानेनकृतवानितितन्नामवतद्भक्तानामर्थम ९८ अधनः दिगंबरत्वात ९९ एवमप्यमराणांईशःअमरेशः ६०० इतिषट्शतै महादेवः
देवेंद्रादीनामपिपूज्यः यथोक्तंसांबपुराणे पूज्यतेयः सुरैःसर्वैर्महांश्चैवप्रमाणतः महेतिश्वासः पूजायांमहादेवस्ततःस्मृतइति १ विश्वदेवः विश्वविश्वबंधषट्कारइतिवक्ष्यमाणात्का
हिश्वंविश्वः तस्यापिदेवआत्मा: २ सुरारिहा १०३ ॥ ॥ ॥ ॥ एम० ६२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वि५

अहिर्बुध्नः अहिः सर्पः तस्य विशेषणं बुध्नः बुध्नम्मूले प्राधुर्गिरिव्रह्मांडमूलं पातालं तत्र वर्त्ततइति पावत शेषरूपइत्यर्थः यथोक्तं विष्णुपुराणे संकर्षणात्मको रुद्रो निष्क्रम्यात्ति जगत्त्रयमि
तिपदद्वयात्मकमेकंनाम ४ अनिलाभः वायुर्यथाप्रत्यक्षोपिस्पर्शेनज्ञायते एवमयंविषयसंस्पर्शजन्यानुभवरूपः यथोक्तं परार्थप्रमेयेषु प्रफलत्वेन संमता संवित्सोवेद
पोर्थो वेदांतोक्तिप्रमाणतः ५ चेकितानः कितज्ञाने अदादिः अस्मात् यङ्लुकि शानच् अतिशयेन विवेकेन जानातीति चेकितानः युगपदशेषविज्ञानवानित्यर्थः ६ ह
वि५ रिवहविरस्यैव भोक्तुर्भोग्यज्ञानं हरिरिति पाठेपि तस्यैव हर्त्तृत्वमेव सि तिसर्ववार्थहृञ्जोणादिकः सर्वधात्मभ्य इनिति कर्मणि वा कुलकादित्व ७ अनेकपात् एकादशमू
र्त्तेष्वेकश्चित ८ कापाली कपालाभ्यां द्युपृथिवीरूपाभ्यां निष्पन्नं कापालं ब्रह्मांडं तत् दस्यास्तीति कापाली ब्रह्मांडाधीशः ९ त्रिशंकुः त्रयोगुणाः शंकवः कीलाइव यस्य

अहिर्बुध्नोनिलाभश्च चेकितानो हविस्तथा अनेकपात्कापाली त्रिशंकुरजितः शिवः ४ धन्वंतरिर्धूमकेतुः स्कंदो वैश्रवणस्तथा धाता
शक्रश्च विष्णुश्च मित्रस्त्वष्टा ध्रुवो धरः १०५ प्रभावस्सर्वगो वायुरर्यमा सविता रविः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

विष्टंभकाः स त्रिशंकुः संसारी नतद्दप्तिपृथिव्यांवादिदेवेषुवापुनः सत्वंप्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्यात्त्रिभिर्गुणैरिति गीतावचनात् सर्ववर्त्तीवरूपइत्यर्थः १० अजितः तैरेववशं
कृभिरवशीकृतः ११ अस्य शिवः अहनिरुपाधिरित्यर्थः यथोक्तं वायुसंहितायां विमुक्तिः शिवतास्तनइति १२४ धन्वंतरिः महावैद्यः भिषक्तमत्वा [illegible] भिष
जांमारणोमीतिमंत्रप्रसिद्धः १३ धूमकेतुः हुतवहविशेषः १४ स्कंदः १५ वैश्रवणः १६ धाता १७ शक्रः १८ विष्णुः १९ मित्रः २० त्वष्टा २१
ध्रुवः २२ धरः २३ १०५ प्रभावः प्रभासाख्यवसुः २४ सर्वगोवायुः सूत्रात्मा वायुनावै गौतम सूत्रेणायं च लोकः परश्च लोकः सर्वाणि च भूतानि संदृब्धानीति श्रुतेः पद
द्वयात्मकमेकनाम २५ अर्यमा २६ २७ रविः २८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सविता २७

© Dhanvantari Trust & Digitized By eGangotri

दा० उषंगुरपि विशेषः मांधाता साहचर्यान्निर्म्लदोग्ये दाहे स्मात इगु पश्व ज्ञाधी किरः कइतिक प्रत्ययेउषदाहकं गावः किरणा यस्य सउषंगुः विभक्त लोपश्चार्षः वेदांश्च माराम्मितिव
६४ ल्लिंग वचन भेदेपि यद्दयोः सामानाधिकरण्यं धनंजययोर्दयः शब्दादेवता विशेषवाचिनः शिवे सावोत्स्योपपादेर्थाएवेति सर्वत्र हेयं एन तत्का नामपि तन्न योगिकार्थ भेदाद्दयो नत
त्वं ज्ञेयमस्त पिपौनरुक्त्येपि स्तुत्यर्थत्वान्नदोषः २९ विधाता विविधप्रकारेणाद्योषकः ३० मांधाता अस्मच्छद्दार्थं जीवं धरियायती तिमांधाता जीवस्य नतसिकारः ३१ भूता
नां भावनं रक्षा मुगस्य सर्वस्मिन्निति भूतभावनः ३२ १०६ विभुः विविध रूपेण भवति स्मरती ति विभुः भवतेः सत्तार्थकत्वात पूर्ववदुप्रत्ययः ३३ वर्णान श्वेतपीतादीं विवि २४

उषंगुश्च विधाता च मांधाता भूतभावनः १०६ विभुर्वर्णविभावी च सर्वकामगुणावहः पद्मनाभो महागर्भश्चंद्रवक्त्रो निलोनलः १७

धरूपेणाभावयतीति वर्णविभावी तस्मिन्स्फटिकतनीलमाञ्जरित्यादिश्रुतेरेतदंतर्मुखानां नाडीमार्गतं प्रश्च सन्यंत रवत्राहाअस्माकं निलानां खे...त विप्रत्स्फटिकाशशीनां एता
निरूपाणिपुनः सराणि ब्रह्मण्यभिव्यक्तिकराणि योग इति ३४ सर्वकामगुणावहः तत्रैव ब्रह्मांतर्गुणापत्व काले सर्वान कामान काम्यमानोन्विमयान गुणांश्च शांतयो गृह्यानयो
गविघ्नकरानधवादविक्षेपलयापानामधेयानध्यापिमत्रावहतिप्राकल्पेन प्रापयतीति तथा ३५ पद्मनाभः पद्मं विश्वस्यायतनं नाभौ तत्र स्थमणिपूरचक्रे साक्षीति पद्मना
भः नाभ्या सपरितिष्ठतीति विश्वस्यायतनं महदिति श्रुतेः ३६ महागर्भः महांतो ब्रह्मादयो गर्भा उदरांतर्गता यस्य स तथा ३७ चंद्रवक्त्रः रम्यरूपः ३८ अनिलः ३९ अन
लेश्च पूर्ववभूतेरूपेणाक्तोन तत्र तदभिमानिदेवता रूपावितिविशेषः ४० १७ ॥ ॥ ॥ एम०
६४

५१

बलवान् ४१ उपशांतः ४२ पुराणः सशर्थेनामत्रयं ४३ पुराणचंचुः पुराणेन ज्ञातः तेन वित्तश्चंचुप्चणापावित्तिचंचुप् ४४ ईलक्ष्मीरित्येकाक्षरंनामईर्विषादेनुकंपायां वृत्या पुनरनयमिति मेदिनी ४५ कुरुकर्त्ता अत्रनाम्नैकदेशग्रहणेननामग्रहणंभामासत्यभामेतिवत्कुरुपदेनकुरुक्षेत्रमुच्यते अविमुक्तंचैवकुरुक्षेत्रमितिश्रुतेः सर्वलोकप्रसिद्धश्चनिवृ धंतपोःकर्मोपाप्तिस्थानयोर्निर्माता ४५ कुरुवासी कुरुक्षेत्रहयवासी कुरुभूतः कुरुक्षेत्रहयाम्ना ४७ गुणौषधः ऐश्वर्यज्ञानवैराग्यधर्मादीनामौषधवद्दीपकः ४८ सर्वाशयः सर्वेआशेरतेस्मिन्निति अत्रस्थिते सर्वस्कंभवंती तिश्रुतेः सर्वसस्त्रषुलिस्थानंप्राज्ञइत्यर्थः ४९ दर्भेषु चरतेवेदिस्थवर्हिरूपेषुज्ञानादिनानिहंवीषिचरतिभक्षयतीतिदर्भचारी ५०

बलवांश्चोपशांतश्चपुराणः पुराणचंचुरी कुरुकर्त्ता कुरुवासी कुरुभूतो गणौषधः सर्वाशयोदर्भचारी सर्वेषांप्राणिनांपतिः २ देवदेवः सुखासक्तः सत्सत्सर्वरत्नवित् कैलासगिरिवासी च हिमवद्गिरिसंश्रयः १९ कूलहारी कूलकर्त्ता बहुविद्यो बहुप्रदः वणिजोवर्धकीवृक्षोवकुलश्चंदनः छदः ११ ॥ ॥

सर्वेषांप्राणिनांपतिः ५१ १०८ देवदेवः ५२ सुखासक्तः ५३ सत्कार्यंचअसत्कारणं ५४ सर्वरत्नवित् सर्वाणिरत्नानितत्तज्जातिषुउत्कृष्टवस्तूनिविंदतेलभतइतितथा ५५ कैलासगिरीवासी ५६ हिमवद्गिरिसंश्रयः ५७ १०९ कूलहारीमहाप्रवाहरूपेणातीरस्थद्रुमहारी ५८ कूलकर्त्ता पुष्करादीनांमहीनरागानांकर्त्ता कूलंप्रतीरसैन्य सएष्टेकूपतडागयोरितिविश्वलोचनः ५९ बहुविद्यः ६० बहुप्रदः ६१ वणिजोवणिक्कृत्याकारणेत्वंआर्यं ६२ वर्धकीतक्षा ६३ वृक्षःतक्षणीयः संसारवृक्षः ६४ वकुलः वृक्षविशेषः ६५ चंदनः ६६ छदः सप्तपर्णः ११० ॥

श्री०
६५

साग्रीवः दृढकंधरः ६८ महाजत्रुः जत्रुरत्रकंदस्कंधयोरवीस्थि ६९ अलोलः ७० महौषधः व्रीहियवरूपः ७१ सिद्धार्थकारी ७२ सिद्धार्थः सर्वपक्षं निरस
योनिष्पन्नोर्थः स सिद्धार्थ उच्यते स एव सिद्धान्त इति प्रसिद्धः तस्यैव विशेषणं छंदोव्याकरणोत्तर इति वेदव्याख्यानोपबृंहितस्तपार्थः ७३ ११२ सिंहनादः ७४ सिंहदं
ष्ट्रः ७५ सिंहगः सिंहारूढः ७६ सिंहवाहनः सिंहयुक्तवाहनं रथोस्य ७७ प्रभावात्मा प्रकृष्टो भावः सत्तात इपरः स्वार्थः प्राणा वै सत्यं तेषामेष सत्यमिति श्रुतेः स
त्यस्य सत्यं इत्यर्थः ७८ जगतः कालः ग्रासकर्तृत्वाज्जगत्कालः स एवस्थानोलोभोजनपात्रं यस्य ७९ लोकहितः ८० तरुत्तारकः ८१ ११३ सारंगः पक्षिविशे
षः ८२ नवस्वाससौ चक्रांगो हंसः सन्नवचक्रांगः ८३ केतुरिवकेतः शिवान्तपामालतेशोभते इति केतमाली मयूरकुक्कुटादिपक्षिरूपः ८४ सभाधर्मपरीक्षा स्यानं
तः

सारग्रीवो महाजत्रुरलोलश्च महौषधः सिद्धार्थकारी सिद्धार्थश्छंदोव्याकरणोत्तरः ११२ सिंहनादः सिंहदंष्ट्रः सिंहगः सिंहवा
हनः प्रभावात्मा जगत्कालस्थानो लोकहितस्तरुः ११२ सारंगो नवचक्रांगः केतमाली सभावनः भूतालयो भूतपतिरहोरात्रम
निंदितः ११३ वाहिता सर्वभूतानां निलयश्च विभुर्भवः अमोघः संयतो ह्यश्वो भोजनः प्राणधारणः ११४ धृतिमान्मतिमान्दक्षः
सत्कृतश्च युगाधिपः गोपालिर्गोपतिर्ग्रामो गोचर्मवसनो हरिः ११५ ॥ ॥

वतीति सभावनः ८५ भूतालयः ८६ भूतपः ८७ अ
होरात्रम् ८८ अनिंदितः ८९ ११३ वाहिता वोढा सर्वभूतानामित्यभयत्र संबध्यते सर्वभूतानां वाहिने ते एकं नाम ९० सर्वभूतानां निलयः सदनमित्यपरं ९१
विभुः विगतं भुर्भवनं यस्मादिति तन्मामा भावार्थोपूर्वं वितनभवते ई ः ९१ भवः अस्तीति भावः अलेः पचाद्यविभूभावः ९३ अमोघः मोषणत्वरहितः ९४ संयतः धा
रणाध्यानसमाधिमान ९५ अश्वः उच्चैःश्रवादिरूपः ९६ भोजयतीति भोजनोऽन्नदाता ९७ अत एव प्राणधारणः ९८ ११४ धृतिमान ९९ मतिमा
न ७०० इति नाम्नां सप्तमं शतं दक्षः उत्साही १ सत्कृतः आदृतः २ युगाधिपः युगशब्देन धर्माधर्मौ लक्ष्येते तयोः फलप्रदः ३ गोपालिः इंद्रियाणां पालयिता ४ गोपतिः

॥ ष्टिः रामलिंगपतिः सर्वगतिः ५ ग्रामः सखः ६ गोवर्धनधरः ७ ॥
॥ णैः इन्द्रियग्रामकान्तः लक्षिणिहिः ८ ॥

राम०
६५

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

४१ गयायोगयांतर्गते ःशमपृष्ठे प्रेतशिलायां रुकां ब्रह्महत्यां व्यपोह्य अरविंदोः लोमोयत्र तस्मिन्मुरवगंधहीने प्रेतपर्वते द्वितीयां ब्रह्महत्यां निरस्य क्रौंचपादीतिसर्वेषां विष्णुपदादीनामुपचक्षणानि पुन

मतंगवाप्यां यः स्नायादेकरात्रेण सिध्यति विगाहति ह्यनालंबमंधकं वै सनातनं ३१ नैमिषे स्वर्गतीर्थे च उपविश्य जितेंद्रियः फलं पुरुषमे
धस्य लभेन्मासं कृतोदकः ३२ गंगाह्रद उपस्पृश्य तथा चैवोत्पलावने अश्वमेधमवाप्नोति तत्र मासं कृतोदकः ३४ गंगायमुनयोस्तीर्थे
तथा कालंजरे गिरौ दशाश्वमेधानाप्नोति तत्र मासं कृतोदकः ३५ षष्टिह्रद उपस्पृश्य चान्नदानाद्विशिष्यते दश तीर्थसहस्राणि तिस्रः
कोटयस्तथापराः ३६ समागच्छंति माघ्यां तु प्रयागे भरतर्षभ माघमासं प्रयागे तु नियतः संशितव्रतः ३७ स्नात्वा तु भरतश्रेष्ठ निर्मलः स्वर्ग
माप्नुयात् मरुद्गण उपस्पृश्य पितृणामाश्रमे शुचिः ३८ वैवस्वतस्य तीर्थे च तीर्थभूतो भवेन्नरः तथा ब्रह्मसरो गत्वा भागीरथ्यां कृतोदकः
३९ एकमासं निराहारः सोमलोकमवाप्नुयात् उत्पातके नरः स्नात्वा अष्टावक्रे कृतोदकः द्वादशाहं निराहारो नरमेधफलं लभेत् ४१
अश्मपृष्ठे गयायां च निरविंदे च पर्वते तृतीयां क्रौंचपद्यां च ब्रह्महत्यां विशुध्यते ४२ कलविंक उपस्पृश्य विद्याच्च बहुशो जले अग्नेःपुरे न
रः स्नात्वा अग्निकन्यापुरे वसेत् ४३ करवीरपुरे स्नात्वा विशालायां कृतोदकः देवह्रद उपस्पृश्य ब्रह्मभूतो विराजते ४४ पुनरावर्त्त
नंदां च महानंदां च सेव्य वै नंदने सेव्यते दांत स्व सरोभिरहिंसकः ४५ उर्वशीकृत्तिकायोगे गत्वा चैव समाहितः लौहित्ये विधिवत् स्नात्वा
पुंडरीकफलं लभेत् ४६ ॥

तीयां ब्रह्महत्यां सकृद्गयां गत एव विशुध्यते हत्वा नाशफित्वा पूतो भवति ४५ उर्वशी उर्वशीतीर्थे कृत्तिकायोगे कार्त्तिक्यां पौर्णमास्यां ४६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रा० ६६

नित्यश्चात्मसहायश्चेत्येकं नाम। नित्यश्चासावात्मसहायश्चेति समासे विभक्त्यलोप आर्षः ३५ देवासुरपतिः ३६ पतिर्यो न्तर्वस्य ३७ युक्तः सन्नद्धः संग्रामादौ ३८ पुत्रवा
वा हुः शत्रुमर्दनपोग्यो वाहुर्यस्य देवो दिविस्थपर्वाः दिविस्वर्गे यः सपर्वो इंद्रसंज्ञो महानतस्यदेवश्चा राधनीयः ४० आर्षः साहयते: कर्णीति निश आसमंतात् सर्वसाह
यति सहनं कारयतीत्याषाढः सर्वसहनसामर्थ्यप्रदइत्यर्थः ५१ स्पाढ इवल्कां ३ सर्वोक्तिय सासषाढः ४२ ध्रुवः अवंचलः हीराः श्वेतः अद्भुतइत्यर्थः ४४ हः हंतीति हा
सलः तं राति आदत्ते सहरः हंते: कर्त्तविप नत्स्यातराते आतोनुपसर्गकइति कः हरस्थलीत्यर्थः ४५ १२० वपुः वपुः षडानामावर्त्तमानेभ्यः स्वर्गच्युतेभ्यः वपतीति पा

७१

गुणाढ्यश्च गुणाढ्यश्च ध्रुवो ध हव रागो हु ४१

नित्यश्चात्मसहायश्च देवासुरपतिः पतिः युक्तश्च युक्तवाहुश्च देवो दिविस्थपर्वणः २० वपुरावर्त्तमानेभ्यो वसश्रेष्ठो महापथः शिरोहारी विम
र्षश्च सर्वलक्षणलक्षितः २१ अक्षश्च रथयोगी च सर्वयोगी महावलः समाम्नायो ऽसमाम्नायः तीर्थदेवो महारथः २१ ॥ ॥

३१ ५१

रेभ्य वकेभ्यो धन यतीत्यर्थः ४६ वसुश्रेष्ठः धनाद्यधिकः श्रेयो वित्तादिति स्मृतेः ४७ महापथः शिष्टाचाररूपः ४८ १२१ शिरोहारी ब्रह्मणः शिरश्छेत्ता विमर्षः विशेषेण
विचारवान् विवेकेनैव ब्रह्मणः शिरश्छिन्नं न तु क्रोधमात्रेणेति भावः यद्वद्रूपात्मकंएकं नाम ४९ सर्वलक्षणलक्षितः सामुद्रिकोक्तशुभलक्षणयुक्तः सर्वाणि लक्ष्यं
ते ज्ञायंते यैर्ज्ञायंते इति प्रमाणानि लक्षणानि च यंते तैर्लक्ष्यते न तु साक्षात्क्रियते इत्यर्थः ५० ५१ अक्षः रथसंधानदारुचेत एव रथयोगी रथेन संवद्धः ५१ सर्वयोगी सर्वसं
स्पर्शी विभुत्वात् ५२ महावलः महांश्चासौ वलश्च महावलः वलशब्दात्मत्वर्थीयो ऽचः वासुमा धर्ववलवद्दिरित्यर्थः ५३ समाम्नायो वेदः ५४ असमाम्नायः स्तवः स्मृतीति
हासपुराणागमादिः ५५ तीर्थदेवः ५६ महारथः पृथिवीस्यंदनः ५७ २२ ॥ ॥ ॥ ॥ रा० ६६

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

निर्जीवश्चैतनंवपंवात्मा ५८ जीवनः अचेतनस्यापिदेहादेश्चैतन्यप्रदानात् ५९ मंत्रः प्रणवादिर्मृतसंजीवनोवा ६० शुभाक्षः शांतदृष्टिः ६१ बहुकर्कशः संहर्तृला
न ६२ रत्नप्रभूतः प्रभूतानिवह्निनिरत्नानिउत्तमवस्तून्यस्मिन्रत्नप्रभूतः आहिताग्न्यादित्वात्पूर्वनिपातः ६३ रक्तांगः ६४ महार्णवनिपानवित् निपानंकूपाद्दहिः
पश्वंतोपानार्थंकृतंकुंडंमहार्णवास्सर्वेयस्यनिपानभूतास्तान्शोषणीयान्विंदतिलभतेइति ६५ २३ मूलंसंसारतरोरधिष्ठानं ६६ विशालःअसंतंशोभमानः ६७
अमृतः सुधारूपः ६८ व्यक्ताव्यक्तः कार्यकारणात्मा ६९ तपोनिधिर्महामुनिः ७० आरोहणः परंपदंआरुरुक्षुः ७१ आधिरोहः तदेवअधिरूढः ७२ शी

निर्जीवोजीवनोमंत्रः शुभाक्षोबहुकर्कशः रत्नप्रभूतोरक्तांगोमहार्णवनिपानवित् २३ मूलंविशालोह्यमृतोव्यक्ताव्यक्तस्तपो
निधिः आरोहणोधिरोहश्चशीलधारीमहायशाः २४ सेनाकल्पोमहाकल्पोयोगोयुगकरोहरिः युगरूपोमहारूपोमहानाग
हनोवधः २५ न्यायनिर्वपणः पादः पंडितोह्यचलोपमः बहुमालोमहामालः शशीहरसुलोचनः २६ ॥ ॥

तधा सदाचारः ७३ महायशाः प्रराणकीर्त्तिः ७४ सेनाकल्पः सेनायैआकल्पोअलंकारः पराक्रमइत्यर्थः ७५ महाकल्पः दिव्यभूषणः २६ योगः चित्तवृत्तिनिरोधः ७७
युगानिकल्पादीनिकरोतियस्य कल्पादिप्रदः ७८ हरतिशरीरंदेशाद्देशांतरंप्रतिनयतीतिहरिः पापाभिमानिनीदेवतांनिविक्रमइत्यर्थः ७९ युगरूपः धर्माधर्मतत्त्वरूप
पः ८० महारूपः महान्स्वामीअरूपश्चेतितथा ८१ महानागहनः गजासुरघ्नः ८२ वधः मृत्युः ८३ २५ न्यायनिर्वपणः न्याययुक्तंनिर्वपणंदानंयस्य यथाधर्मंमनो
रथप्रदः ८४ पादः पद्यतइतिगम्यः ८५ पंडितः परोक्षज्ञानी ८६ अचलोपमोनिश्चलः तत्त्वज्ञानीत्यर्थः ८७ बहुनिरवधिमालतेशोभतेइतिअनंतलीलः ८८ म
हामालः महतीआयादर्लविनीअम्लानत्वादिगुणयुक्तावामालायस्यशशीचंद्रः स्मरवहरसुलोचनः महादेवस्यशांतदृष्टिरूपः ९० २६ ना०

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि०
६०

८२

विस्तारोलवणः कूपः विशिष्टस्तास्त्राच्छादनंयस्मसोतिविस्तीर्णः लवणः क्षाररसः तादृशः कूपइवकूपः महाकूपस्तल्पः क्षारसमुद्ररूपीसार्थः त्रिपदमेकंनाम ९१ त्रियुगः
कलिवर्हिर्भूतः ४२ अतस्वसफलोदयः ९३ १२७ त्रिनेत्रः श्रोणिशाख्याचार्यध्यानानिलोचनानी लोचनानिदर्शनसाधनानियस्यत्रिलोचनः ९४ विर्षणांगः विशे
षेणासन्ताश्रीवृषमुच्छिन्नाः अंगास्वामसपादयोः श्रीमूर्त्तेयोयस्मन्नमर्तैहिसःस्वरूपेणामर्तीनामन्वयोक्तिनेत्रोपायमंतरंगः अच्छेमसेत्यर्थः ९५ मणिविद्धः मणिपिधा
नार्थकर्णीदेशेविद्धः हातच्छिद्रः कुंडलीत्यर्थः ९६ जटाधरः ९७ विंदुरनुस्वारः ९८ विसर्गः विसर्जनीयः ९९ समुखः व्यक्तवर्णः १०० शरः वाणः १ सर्वायु
धः २ सहः सर्वसहतेमर्षयतिसहः ३ १२८ निवेदाः निहीनंसर्वंद्वन्द्वपरमेणावेदनंज्ञानंयस्य ४ सुखाजातः सुखरूपेणाआजातहतिविलये मतिदिव्ये सतेत्राविं

विस्तारोलवणः कूपस्त्रियुगः सफलोदयः २७ त्रिनेत्रश्चविषणांगोमणिविद्धोजटाधरः विंदुर्विसर्गः समुखः शरः सर्वायुधः स
हः १२८ निवेदनः सुखाजातः सुगंधारोमहाधनुः गंधपालीचभगवानुत्थानः सर्वकर्म्मणां २९ मंथानोवहुलोवायुः स
कलः सर्वलोचनः तलस्तालः करस्थालीरूर्ध्वसंहननोमहान् १३० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

स्था२

भूतः ५ सुगंधारः शोभनोगंधारदेशोद्भवः ६ महाधनुः पिनाकधन्वा ७ गंधपालीगंधाः लेशाः सूक्ष्मांशपंचवासनाः ताः पालयतीतिगंधपालीसर्वप्राणिधीवासनाम
यइत्यर्थः सएवभगवानईश्वरः एकंनाम ८ उत्थानः सर्वकर्मणोउत्तिष्ठंत्यस्मादित्युत्थानः ९ १२९ मंथानोविश्वविलोडनः समर्थोवहुलोनिरवधिवीर्यः स
हाम्बलयानिलइत्येकंनामत्रिपदं १० सकलः पूर्णः ११ सर्वलोचनः सर्वद्रष्टा १२ तलस्तालः कालनेत्रस्वनालनानायविशेषः २३ करावेस्यालाभोज
नभांडवंतदस्यास्तीतिकरस्थाली ५ ऊर्ध्वसंहननो प्रेष्टोदृढशरीरश्चेत्यर्थः १५ महानत्युत्तमः १९ ३० ॥ ॥ ॥ ॥ श्रम०

६०

छन्नं ७ सच्छन्नः १८ विख्यातोलोकः प्राणिभिस्तस्मात्प्रसिद्धः प्रकाशः १९ सर्वाश्रयः क्रमः सर्वस्याश्रयः आधारभूतः क्रमः पादविक्षेपः वि
विक्रमेणात्वेण पादाक्रांतत्रयं यस्यार्थः २० मुंडः मुंडः मुंडितशिराः २१ अजस्वविरूपः विकटरूपः २२ विकृतः सर्वोविक्रियांप्राप्तः २३ दंडि २४

छन्नं स्वच्छन्नो विख्यातोलोकः सर्वाश्रयः क्रमः मुंडोविरूपोविकृतोदंडीकुंडी विकुर्वणः १३१ हर्यक्षः ककु
भोवज्रीशतजिह्वः सहस्रपात सहस्रमूर्द्धादेवेंद्रः सर्वदेवमयोगुरुः १३२ सहस्रबाहुः सर्वांगः शरणः सर्वलोक
कृत ॥ ॥

दंडि २४ कुंडि २५ विकुर्वणः करोतिकुर्वाविगतः कुर्वायस्मातविकुर्वणः कर्माप्राप्यइत्यर्थः २६ १३२ हर्यक्षः सिंहाः २७ ककुभः सर्वदिग्रूपः २८ वज्री २९ श
तजिह्वः ३० सहस्रपात ३१ सहस्रमूर्द्धा ३२ देवेंद्रः ३३ सर्वदेवमयः ३४ गुरुः ३५ १३२ सहस्रबाहुः ३६ सर्वांग. सर्वांगः सर्वत्रगतिप्राप्नोतीतिसर्वांगः
३७ शरणः शरणायसाधुः ३८ सर्वलोककृत ३९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

रा०
६८

पवित्रंपावनस्तीर्थादिरूपः त्रिककुन्मंत्रः त्रीणि ककुदीव ककुदिव उन्नतस्थानानि बीजशक्तिकीलकानि यस्य तादृशो मंत्रः ४१ कनिष्टः भ्रातॄणां मध्ये यः कनिष्टो वामनरूपी विष्णुः
स्तद्रूपः ४२ कृष्णपिंगलः हरिहरमूर्तिः विष्णुर्नारायणः कृष्ण इति कृष्णशब्दस्य हरो निधिभेदे कपोतस्तु पिंगलः कपिलेमव दितिमानार्थको शक्ति पिंगलशब्दस्य हरेव प्रसिद्धिदर्शनात् प
रतश्च कृष्णपिंगलं हरिहरं नीललोहितेत्यादिश्रुतेप्ययमेवार्थः नीलग्रीवो विलोहित इति लोहिता इति लोहितपदेन रुद्रस्यापि ग्रहणात् यदि त्वं नीललोहितत्वं रुद्रस्य दृष्टं हि तः पर्य्यन्नी ऽयो३
ल इति कालभेदेन वा कंठे नीलः सर्वांगे लोहित इति वा मांगे नीलो दक्षिणांगे लोहित इति देशभेदेन वा अवयवकमरुकृत्स्नेन नीलत्वं स्ववत्तैकपरस्यांशेन लोहित इति गुणभे
देन वा परत्वेन तद्गुणावाविर्भा शब्दस्यापि चित्रं तदर्थलावत तदेकदेशवाचित्वमिति विप्रकृष्टार्थकत्वं तावास्माकं तु विलोहितकृष्णपदयोः मुख्यत्वमेव शिवकेशवावावि

नं१ हि१

पवित्रंत्रिककुन्मंत्रः कनिष्टः कृष्णपिंगलः १३३ ॥

त्वं हृष्टेतेन तत्पर्याय नीलपिंगलपरयोरपि हरिहरवाचित्वं वक्तुं युज्यते तथा च कृष्णपिंगलशब्देन नीललोहितपदेन वा हरिहरावेवयास्तौ निरीतार्थकपदांतरसमभिव्याहारसाम
र्थ्यादिति रीतितार्थकस्यापि यदस्यार्थो व्यवस्थापयितुं शक्य एवेति युक्तमुत्पश्यामः पर्यायेष्वपि वायुजैः स्वयमर्थेषु कर्तृका शाबलेन वनेन किंचित्समागांतुन्नतुशक्यं तथा पिङ्गलम
गेण सिद्धा सर्थे वक्रेण साधुना योगात् शिवविष्णुनाम्नामन्यान्यस्मिन्न योगदर्शनात् तु नयोरेकसेव सूत्रद्वयात्मत्वात्तदिदमेव व्याख्यानमिष्टं न चैवमिंद्राग्निपदवत् द्विवचने भा
व्यं तत्पुरुषादिपदे विवक्षायां सो पिंगलश्चेत्स्मभेदेनैव पदयोरन्वयोपपत्तौ भेदे समुच्चयादिवचनायोगात् हरिहरयोरभेदस्यावश्यमेव प्रतिपादितत्वादितिकृतं नदपसंग्रहे १३३ ॥ राम०

ट१

६८

ब्रह्मदंडनिर्माता ५३ शतघ्नीपाशशक्तिमान् ५४ पद्मगर्भो ब्रह्मा ५५ महागर्भो महान् गर्भोऽन्तरवकाशो यस्य ५ ब्रह्मगर्भो विरगर्भितः ५७ जलोद्भवः जलेसलि
लस्यको ऽ ग्रे निक्षेकारंगोवेऽद्भवत्‌ आविर्भावोयस्यमायावीत्यर्थः ५८ १३४ गभस्तिः रश्मिमान् ५९ ब्रह्मकृत वेदकर्ता ५० ब्रह्मीवेदाध्यायी ५२ ब्रह्मवित् वेदा
र्थवित् ५२ ब्राह्मणाः ब्रह्मिष्ठः ५३ गतिः ब्रह्मीष्टानामेव परायणं अनंतरूपमसमानंतरूपः ५५ अतएवनैकात्मा अनेकशरीरधारी ५६ तिग्मतेजाः स्वयंभुः
ब्रह्मणो दृष्ट्वा तिग्मतेजाः ऽ सहपराक्रमः स्वशिरश्छेदकत्वात् ५७ १३५ ऊर्ध्वगात्माउपाधित्रयादुपरिगत आत्मा स्वरूपं यस्य सम्प्रतिसर्वतोहत्वाऽत्यतिष्ठद्दशां

ब्रह्मदंडविनिर्माताशतघ्नीपाशशक्तिमान् पद्मगर्भोमहागर्भोब्रह्मगर्भोजलोद्भवः ३४ गभस्तिर्ब्रह्मकृद्ब्रह्माब्रह्मविद्ब्राह्मणोगतिः अ
नंतरूपोनैकात्मातिग्मतेजाः स्वयंभुवः ३५ ऊर्ध्वगात्मापशुपतिर्वातरंहामनोजवः चंदनीपद्मनालाग्रः सुरभ्युत्तरणोनरः ३६ ॥

१३१

गुल्मीमिवृत्तेः ५८ पशुपतेः जीवानामीश्वरः ५९ वातरंहाः ६० मनोजवः ६१ चंदनीचंदनालि[illegible]गात्रः ६२ ६ पद्मनालाग्रः पद्मनालमस्याग्रेऽस्तीति तथा कदाचि
द्ब्रह्माविष्णुश्चयमतद्घ्नालस्यांतं द्रष्टुं शनिश्चिद्ध्यानालमार्गेणा छन्नतदादिं नप्राप्तवानतोऽर्वाचीनस्यापि नास्यांतोनदृष्टः दिस्तुतनालकृत्वसमस्थानीयस्येतिभावः ६३
सुरभ्युत्तरणाः कदाचिद्विदृक्षुस्सईर्ष्याब्रह्माशिवस्यशिरोदेशोमयादृष्टः तत्रत्वयामाङ्गम्यदेवमितिकामधेनुमुक्तवानसाचब्रह्मभयादृत्तमसाङ्गं दृष्टंनेव ततोमहादेवेनशप्ताऽ
मेध्याशिनीतिसंततिर्भविष्यतीतिदितिमुक्तसुरभिंकामधेनुंकृत्वापरादस्यउत्तारयतीतिसुरभ्युत्तरणः ६४ एवमंगतद्रूपमप्येनोपेनदृष्टः सोप्ययमेवेत्याहनरइतिनाति त्र्या तीर
दृष्टेष्वासोत्पंतमितिनरः आनोत्तुपसर्गोकः ६५ १३६ ॥

शि०
६७

कर्णिकारपुष्पमयी महती माला तद्वान् कर्णिकारमहास्रग्वी ६६ नीलमौलिः नीलमणिमयं किरीटं मौलौ यस्य ६७ पिनाकधृक् कुपितः पाशः नाको धैर्येन स पिनाकः पिगताविति धातो
निष्ठांतस्य लोपः त्रिपुरासुरेणाक्रांतः स्वर्गो धैर्यहीनस्त्रासमकरोत् महादेवस्य शैलेंद्रस्तस्य धनुः पिनाकस्तस्य धर्त्ता पिनाकधृक् यथा न मुचिकोनेन निघ्नंत इंद्रस्य फेनेन यथा वज्रप्रवेशस्तथैव शै
लेपि पिनाकप्रवेशात्सोपि पिनाक इत्यर्थः ६८ उमा ब्रह्मविद्या तस्याः पतिर्यद्वा ईश्वरनियोगात्स्वामी ६९ उमया तत्त्वे ब्रह्मविषया कांतः कामितः प्रकाशीकृतः ७० जाह्नवी

कर्णिकारमहास्रग्वी नीलमौलिः पिनाकधृक् उमापतिरुमाकांतो जाह्नवीधृगुमाधवः ३७ वरो वराहो वरदो
वरेण्यः सुमहास्वनः महाप्रसादो दमनः शत्रुहा श्वेतपिंगलः १३८ ॥ ॥ ॥ ॥

धृक् ७१ उमायाः शैलपुत्र्याः धवो भर्त्ता उमाधवः ७२ १३७ वरो वाहः स्रुघोमस्य स्कन्नपिप्रस्य पीवाहः ७३ वरैः श्रेष्ठैः स्तूयते दयते नाविनौरैर्जगत्पालयतीति वाद ७४ स्त्र
त एव वरेण्यः वरणीयः ७५ सुमहास्वनः वेदगर्जितो हयग्रीवः ७६ महाप्रसादः ७७ मदनइव स्मरमित्वात् दमनः तत्पूज्यत्वात् ७८ शत्रून् कामादीन् हंतीति शत्रुहा
७९ श्वेतपिंगलः अर्द्धनारीनटेश्वरो दक्षिणार्द्धे कर्पूरगौरः वामार्द्धे कनकपिंगलः येन श्वेतपिंगलपदस्यार्थं कृत्स्नपिंगलदेन न्युवंते तेश्वेतमपि कृत्स्नी कर्त्तुं समर्थो महांतो भवंति ८० १३८ राम०
६७

पीतात्मा सुवर्णवर्णशरीरः य एषोन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुषो दृश्यते हिरण्यश्मश्रुर्हिरण्यकेश आप्रणखात्सर्व एव सुवर्ण इति श्रुतेः ८१ परमात्मा च अन्नमयप्राणमयम-
नोमयविज्ञानमयानंदमयेभ्यः पंचभ्यो ऽपरमेभ्य आत्मभ्यो ऽन्यः षष्ठ आनंदमात्रस्वरूपः ८२ प्रयतात्मा शुद्धचित्तः ८३ प्रधानधृक् त्रिगुणात्मकं जगत्कारणं प्रधानं स्वाम-
ज्ञानेन तदधिष्ठानमतः ८४ सर्वपार्श्वमुखः चतसृषु दिक्षु ऊर्ध्वं च मुखं यस्येति पंचवक्त्र उक्तः ८५ त्र्यक्षः त्रीणि सोमसूर्याग्निरूपाणि अक्षाणि नेत्राणि यस्य ८६ धर्मसाधा-
रणो वरः प्रधानरूपस्य महात्मा ८७ १३९ चराचरात्मा सूक्ष्मो यो वै क्यानवलावलात्मा दिविविधं यथा स्थूलाचल इति श्रुतेः ज्ञेयो यो ज्ञाहत्यनाहत्त्विमार्गस्थूहृष स्वाप चरात्मा

पीतात्मा परमात्मा च प्रयतात्मा प्रधानधृक् सर्वपार्श्वमुखस्त्र्यक्षो धर्मसाधारणो वरः ३९ चराचरात्मा सूक्ष्मात्मा अमृतो गो-
वृषेश्वरः साध्यर्षिर्वसुरादित्यो विवस्वान् सविताऽमृतः ५० ५० ५० ५० ५०

कर्मानुरूपः प्रसादं तनुरूपो मार्गोऽप्यपमेव तिनामहृद्यार्थः ८८ सूक्ष्मात्मा मार्गहृद्यार्गा वरस्वरूपः ८९ अमृतो मरणवर्जितो निष्कामः गोवृषः पृथिवीपतिर्धर्मः तस्येश्व-
श्वरः निष्कामधर्मस्य मनं मोक्षरूपं फलं दातुं समर्थः ९० साध्या नैर्देवानामपि देवाः तेषाम पित्रृषिः आचार्यः साध्यर्षिः ९१ वसुः देवतानां विशेषः उपाधिवस्य
गणो व्याहत्यर्थेन सैव विशेषणं आदित्य इति अदितेः पुत्रो वहनोमेसर्थः ९२ विवस्वान् विशेषेण वासि आच्छादयत्यनेन भुवनानि इति विवः अंशुजालं तद्वानस्यपते इति
सविता कर्तो वह्नुनमिति वा नैत्तिकात्कर्मणि तत्तचवाह्वलकालयज्ञेभिरूपमानाः अमृतः सोमः अमृत एष देव सोमेति मंत्रलिंगात आपामसोममम तान्नमृतेति अमृतत्वसाधकत्व
श्रुतेश्च सोमस्य विवस्वत्वमृततत्वं च ज्ञेयं तेन त्रिपदमेकं नाम ९३ १५० ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

टी० ७०

व्यासः पुराणेतिहासादेः स्वरूप ९४ सर्गः २ तमेवसर्जंपुराणादिष्वसविशेषणोसंक्षेपोविस्तारइतिचमत्वादिरूपोभाष्यादिरूपइत्यर्थः इदमपित्रिपदंनामपर्वमतिहोमेएकंनाम
जपेद्व एवंमंत्रजस्यः ॐसर्गायसंक्षेपायस्वाहेति ॐनमः सर्गायसंक्षेपायविस्तरायेतिचमरग्रपेष्टथिव्येचमहतेचस्वाहेतिवदनेकमहावत्तोप्येकनामत्वंज्ञेयं ९५ पर्ययोनरः प
तितः अयतेव्यासोतीतिपर्ययः सचनरोजीवः समष्टिजातैवैश्वानरइत्यर्थः ९६ ऋतः ९७ संवत्सरः ९८ मासः ९९ पक्षः १०० इतिनाम्नानवमंशतं संख्या

व्यासः सर्गः ससंक्षेपोविस्तरः पर्ययोनरः ऋतःसंवत्सरोमासः पक्षः संख्यासमायनः ४१ कालाकाष्ठालवामात्रा
मुहूर्त्ताहः क्षणः क्षणः विश्वक्षेत्रंप्रजावीजंलिंगमाद्यस्तुनिर्गमः ४२ सदसद्व्यक्तमव्यक्तंपितामातापितामहः
स्वर्गद्वारंप्रजाद्वारंमोक्षद्वारंत्रिविष्टपं ४३ ॥ ॥ ॥ ॥

समायनः अल्पादिसंख्यासमासिरूपः संक्रांतिदर्शपूर्णमासादिरूपः १ ४१ काला २ काष्ठा ३ लवाः ४ मात्रा ५ मर्हूर्त्ताहः क्षणाइतिसमस्तंनाम ६ क्षणः अत्याद्या
ः कालावयवाः सष्टार्थाः ७ विश्वक्षेत्रब्रह्मांडरूपक्षसालवालंचिन्मात्रं ८ प्रजावीजंमाविशिष्टचेतन्यरूपअव्यक्तं ९ लिंगंमहत्तत्वं १० आद्योनिर्गमः अंकुररूपीअह
मितिप्रथमोध्यायः ११ १४२ सतकार्यं १२ असतकारणं १३ व्यक्तंइंद्रियग्राह्यं १४ अव्यक्तंअहंनजानामीत्यनुभवैकगम्यज्ञानं १५ पिता १६ माता १७ पि
तामहः १८ स्वर्गद्वारंतपः १९ प्रजाद्वारं रागः २० मोक्षद्वारंवैराग्यं २१ त्रिविष्टपं स्वर्गं २२ ॥ ॥ ॥

पै२

ए० ७० १

निर्वाणं मोक्षः २३ ह्लादनः आनंदयिता एष ह्येवानंदयातीति श्रुतेः २४ ब्रह्मलोकः सत्यलोकः २५ परागतिः ततोप्यधिका गतिर्गंतव्यः २६ देवासुरविनिर्माता २७ देवासुरपरा
परागः पुरुषमार्थं २८ १४४ देवासुरगुरुः बृहस्पतिशुक्रादिरूपः २९ देवो विजिगीषुः ३० देवासुरनमस्कृतः ३१ देवासुरमहामात्रः मात्रः श्रेष्ठः ३१ देवासुरगणाश्रयः आश्र
यणीयः ३३ १४५ देवासुरगणाध्यक्षः इंद्रविरोचनादिरूपः ३४ देवासुरगणाग्रणीः स्वामिकार्त्तिकेयादिरूपः ३५ देवातिदेवः इंद्रियाण्यतिक्रम्य स्वयमेव प्रकाशमान

निर्वाणं ह्लादनश्चैव ब्रह्मलोकः परागतिः देवासुरविनिर्माता देवासुरपरायणः ४४ देवासुरगुरुर्देवो देवासुरनम
स्कृतः देवासुरमहामात्रो देवासुरगणाश्रयः ४५ देवासुरगणाध्यक्षो देवासुरगणाग्रणीः देवातिदेवो देवर्षिर्देवा
सुरवरप्रदः ४६ देवासुरेश्वरो विश्वो देवासुरमहेश्वरः सर्वदेवमयोचिंत्यो देवतात्मात्मसंभवः ४७

८१

: ३६ देवर्षिर्नारदादिरूपः ३७ देवासुरवरदो ब्रह्मरुद्रादिरूपेण ३८ १४६ देवासुरेश्वरस्तेषामंतर्यामी ३९ विश्वः विशत्यस्मिन्निति विश्वः जागद्धर्मैशयः ४० देवासुरमहे
श्वरः अंतर्यामिणाईश्वरस्याप्यधिष्ठानं अतो महेश्वरः ४१ सर्वदेवमयः अग्निर्मूर्धा चक्षुषी चंद्रसूर्यावित्यादिश्रुतेः ४२ अचिंत्यः नास्ति चिंत्योऽन्यो यस्य यस्माद्वा ४३ देवतात्मा
देवतानामंतरात्मा परस्वरूपः ४४ आत्मसंभवः स्वतः सिद्धः ४५ १४७ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K Digitized By eGangotri

दा० ७१

पञ्चादिरूपी

उद्भूतत्वाद्विष्णुप्रादुर्भवतीतिवाफलं उद्भिज्जनीतिवा स्मांस्यापरहृद्रूपैवा ४६ त्रिविक्रमः त्रीणिभुवनादिक्रमतइतिवामनः ४७ वैद्योविद्यावान् ४८ विरजः निर्मलः ४९ नीरजः
रजोगुणहीनः ५० अमरः विनाशहीनः ५१ ईड्यः स्तुत्यः ५१ हस्तीश्वरः कालहस्तीश्वराख्योवायव्यलिंगरूपः ५३ व्याघ्रोव्याघ्रेश्वराख्यतामकलिंगरूपः ५४ देवसिंहः देवेषु
पराक्रमी ५५ नरर्षभः नरेषुपिश्रेष्ठः ५६ १५८ विवुधः विशेषेणप्राज्ञः ५७ अग्रवरः अग्रेग्रहणोतियज्ञभागादिकमित्यर्थः ५८ सूक्ष्मः दुर्लक्ष्यः ५९ सर्व
देवः तत्तद्देवतात्मकात्तेनपीसमासः ६० तपोमयः तपःप्रधानः ६१ सुयुक्तः सतांयुक्तः सम्बद्धः ६२ शोभनः कल्याणः ६३ वज्रीवज्रायुधः ६४ प्रामानांत्र

उद्भिन्त्रिविक्रमोवैद्योविरजोनीरजोमरः ईड्योहस्तीश्वरोव्याघ्रोदेवसिंहोनरर्षभः ४८ विवुधोग्रवरः सूक्ष्मः सर्वदेवस्तपो
मयः सुयुक्तः शोभनोवज्रीप्रामानांप्रभवोऽव्ययः ४९ गुहः कांतोनिजः सर्गः पवित्रंसर्वपावनः शृंगीशृंगप्रियोवभ्रू
राजराजोनिरामयः ५० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

प्रधविशेषाणांप्रभवउत्पत्तिस्थानं ६५ अव्ययः नविविधेनरूपेणव्युतिप्रासोन्येनसाक्षि अव्ययः एकाग्रचित्तेप्राप्यः एरवं प्रत्ययं तोयं ६६ ४९ गुहः कुमारः ६७ कां
तः कमसमस्तमसत्वंतः सीमात्मानंदरसपराकाष्ठेत्यर्थः ६८ निजः सर्गः सृजनइतिसर्गः सविशेषणांनिजः तस्मात्त्वनन्यः ६९ पवित्रंपविर्वज्रंतद्वलंमरुद्गुरुः त्वं
तस्मात्त्रायतइतिपवित्रं ७० अतएवसर्वपावनः सर्वेषांब्रह्मादीनामपिसंशुद्धिकरः ७१ शृंगीवृषभादिरूपः ७२ शृंगप्रियः पर्वतशिखराश्रयः ७३ वभ्रुः शनैश्चरः ७४
राजराजः कुवेरः ७५ निरामयः निर्दोषः ७६ ॥

रम० ७१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अभिरामः प्रीतिजनकः ७७ सुरगणः देवसंघरूपः ७८ विरामः सर्वोपरमरूपः ७९ सर्वसाधनः सर्वाणि आश्रमकर्माणि यद्वा सर्वे साधना यस्मिन्निति ८० ललाटाक्षः ८१ विश्वदेवः
विश्वं ब्रह्मांडं क्रीडार्थमिति क्रीडतइति ८२ हरिणः मृगरूपः ८३ ब्रह्मवर्चसः विद्यातपः समुद्भवं तेजः तद्वानर्शआद्यच् अपां तोयं ८४ १५१ स्थावराणांपतिः हिमाचलादिरूपः ८५ नि
यमेंद्रियवर्द्धनः नियमैर्निग्रहैः कृतानींद्रियाणां समनस्कानां वर्द्धनो हिंसकः क्षीणानां लब्धसमाधिरित्यर्थः ८६ सिद्धार्थः नित्यसिद्ध एव मोक्षोऽज्ञानापगममात्रेण कंठगत विस्मृत

अभिरामः सुरगणो विरामः सर्वसाधनः ललाटाक्षो विश्वदेवो हरिणो ब्रह्मवर्चसः ५१ स्थावराणां
पतिश्चैव नियमेंद्रियवर्द्धनः सिद्धार्थः सिद्धभूतार्थोऽचिंत्यः सत्यव्रतः शुचिः ५२ ॥ ॥ ॥

चामीकरवदर्थो नीयो यस्य स सिद्धार्थः तत्वज्ञानार्थी ८७ अत एव सिद्धभूतार्थः पूर्वसिद्धः पश्चात्भूतसमाधितः सिद्धभूतः पूर्वकालैकेतिसमासः स चासौ अर्थश्च सिद्धभूतार्थः उक्तवि
धो मोक्षः ८८ अत एव अचिंत्यः चित्पादुपास्यादन्यत्वात्मत्वात्तदेव ब्रह्म सं विद्धि नेदं यदिदमुपासते इति श्रुतेश्च ८९ सत्यव्रतः सत्यं ब्रह्म तदर्थानि व्रतानि यस्य स १५०
शुचिः निर्मलचित्तः ९१ १५२ १५३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दि२

दा० ७२ व्रताधिपः नन्वहृतफलप्रदः ७२ परां विश्वतेजसप्राज्ञेभ्यः परब्रह्मस्य: परं तुरीयं शिवाख्यं शिवमद्वैतं चतुर्थं मन्यंत इति श्रुतिप्रसिद्धं ७३ अत एव ब्रह्म देशतः कालतो वस्तुतश्च परि

७२ च्छेदशून्यं नेह नानास्ति किंचनेति श्रुतेः स्वादीनामनंतत्वेन स्वगतभेदस्याप्यभावात् अखंडैकरसं वस्तु तन्मात्रं ७४ भक्तानां परमा गतिः भंजो आमर्दने स्वरूपं भक्तानां विष्ण्वादिषु छर्वेष्व

वेष्वुत्तरस्मिन्नुत्तरस्मिन्स्वविलापनलक्षणां आमर्दनं सैंधवखिल्यसलिलन्यायेन कृतां परमा निरतिशया गति कैवल्यरूपा विश्रांतिः ७५ विमुक्तः देहांते विशेषेणामुक्तः ७६

कुतो विमुक्तत्वमत आह मुक्ततेजाः इति तेजः पदेनात्र लिंगशरीरमुच्यते तन्मुक्तं तेजो येनेति तथा ७७ मुक्ततेजस्त्वमपि कुतः यतः श्रीमान् योगैश्वर्यवान् तत्त्याहि योगी

तिमस्य यथाकामं मीष्म वदिहैव तिष्ठति ब्रह्मलोके वा महर्द्वन्यनाऽप्यागच्छति इहैव लिंगशरीरं स्कवचवद्त्यक्त्वा विमुद्ध कैवल्यमाप्नोति ७८ श्रीयत्नमपि कुतः यतः श्रीवर्द्धनः श्री

व्रताधिपः परं ब्रह्म भक्तानां परमा गतिः विमुक्तो मुक्ततेजाश्च श्रीमान् श्रीवर्द्धनो जगत् १५३ १०००

वः सामानियत्नं षिंसा हि श्री रमतास्य तामिति श्रुतेः वर्द्धयत्यपां श्रियं कर्मोपास्ति ज्ञानकांडात्मिकां वर्द्धयतीति तदुक्तार्थेऽनुशासनेन समस्तकारियोग्यतिसश्री वर्द्धनः ७९ जगत् अ

व्याकृतादिघटांतं नश्वरवाक्रूपः गच्छतीति नित्यं रूपांतरं प्राप्नोतीति जगदिति व्युत्पत्तेः यथा नारीनामपि जगद्भ्रांचलं गुणा हत्नमिति कापि लसिद्धांताच्च एवं च यत्र आरोपाधिष्ठानत्वात् स

एव जगदित्युक्तेः स्थिरे भूमात्मनि जगत्कल्पितमित्युक्तं भवति तत् श्रात्मैवेदं सर्वं ब्रह्मैवेदं सर्वं तत्त्वमप्यहं ब्रह्मास्मि यमात्मेत्यादिश्रुतिभिः ब्रह्माद्वैतं संपद्यते पादित्तं भवतीति शिव

म १०० १५३ नाम्नां दशमं शतं संपूर्णं ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ।

तं२

राम० ७२

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पथेतिबहूनांमध्येसहस्रंप्रधानानिर्नामानिसुहृत्सरक्तनोस्तीत्यर्थस्यार्थः ५७ एतद्धीति परमंब्रह्मगकृशब्दब्रह्मप्राप्तिसाधनमताविद्याएनांजपनपरंब्रह्मकैवल्यंअधिगच्छतीत्यर्थात्तस्योनं
५८ आत्मसंस्थाकरः आत्मनिवृत्तीत्रिसंस्थात्वनन्यव्यापाररूपापरिसमाप्तिः तांकरोतिमोक्षपदस्यार्थः ५९ तथैवेति बहुभिर्जन्मभिरीशानंस्तवैस्तुवंतः स्तव्यंतिवरमंतिचेतिप्रथम

यथाप्रधानंभगवानितिभक्त्यारस्ततोमया यंनब्रह्मादयोदेवाविदुस्तत्वेनर्षयः स्तोतव्यमर्च्यंवंद्यंचकस्तोष्यतिजगत्पतिं भक्त्यात्वेवंपुर
स्कृत्यमयायज्ञपतिर्विभुः ५५ ततोभ्यनुज्ञांसंप्राप्यस्तुतोमतिमतांवरः शिवमेभिःस्तुवन्देवंनामभिःपुष्टिवर्द्धनैः ५६ नित्ययुक्तः
शुचिर्भक्तः प्राप्नोत्यात्मानमात्मना एतद्धिपरमंब्रह्मपरंब्रह्माधिगच्छति ऋषयश्चैवदेवाश्चस्तवंत्येतेनैनंपरं ५८ स्तूयमानोमहा
देवस्तुष्यतेनियतात्मभिः भक्तानुकंपीभगवानात्मसंस्थाकरोविभुः ५९ तथैवचमनुष्येषुयेमनुष्याःप्रधानतः आस्तिकाःश्रद्द
धानाश्चबहुभिर्जन्मभिस्तवैः ६० भक्त्यात्वनन्यमीशानंपरंदेवंसनातनं कर्मणामनसावाचाभावेनामिततेजसः ६१ शयानाजा
ग्रमाणाश्चव्रजंतुपविशंस्तथा उन्मिषन्निमिषंश्चैवचिंतयंतःपुनःपुनः ६२ शृण्वंतःश्रावयंतश्चकथयंतश्चतेभवं स्तुवंतःस्तू
यमानाश्चतुष्यंतिवरमंतिच ६३ जन्मकोटिसहस्रेषुनानासंसारयोनिषु जंतोर्विगतपापस्यभवेद्भक्तिःप्रजापते ६४ उत्पन्नाच
भवेभक्तिरनन्यासर्वभावना भावितःकारणेचामसर्वप्रकृत्यसर्वथा ६५ ॥

द्वितीयस्वतर्थेस्वरूपः ६० भक्त्यात्वाराध्येयमितिनिश्चयेनश्चभाव
नयेत्या ६२ व्रजन्नित्याद्येकवचनानिबहुवचनार्थानि सर्पास्मुलगितिवाविभक्तेः सरार्थःसः ६४ अनन्याअभेदेनशिवोहमस्मीतिभावनायातयाचस्तुतिःअथयोमादेवतानु
पातेःयोसावसोहमितिनसवेदयथापशुरेवंसदेवानामितिभेदेनोपासनंनिंदतिशिवेकारणेभक्तिःसंबंधः

भक्तिर्नाम भगवतः सर्वेषु जनेषु सर्वशःसरवंसत्तः सर्वेषां सर्वैः प्रकारैरस्तनामकीर्तितं संबंधः

६८ एवमिति संसारमोचनं देवं कृतेऽन्येदेवाः मनुष्याणां तपोबलं विकुर्वंति नाशयंतीति संबंधः तेषां पतोऽन्याशक्तिर्नास्ति ६९ इतिहेतोः तेनतंदिना ७० गोपनेचसंततौ

एतद्देवेषु दुःप्रापं मनुष्येषु न लभ्यते निर्विघ्ना निश्चला तद्वद्भक्तिरव्यभिचारिणी ६६ तस्यैव वचसा सारेण भक्तिः संपद्यते नराणां येन पान्नि
परां सिद्धिं तद्भावगतचेतसः ६७ ये सर्वभावानुगताः प्रपद्यंते महेश्वरं प्रपन्नवत्सलो देवः संसारात्तान्समुद्धरेत् ६८ एवमन्ये विकु
र्वंति देवाः संसारमोचनं मनुष्याणामतो देवं नान्याशक्तिस्तपोबलं ६९ इति तेनेंद्रकल्पेन भगवान्सदसत्पतिः कृत्तिवासास्ततः कृ
ष्णेतं डिनाद्भुभवुद्धिना ७० एवमेतं भगवतो ब्रह्मा स्वयमधारयत गीयते च सदा द्योत ब्रह्माशंकरसंन्निधौ ७१ इदं पुराणं पवित्रं च स
र्वदा पापनाशनं योगदं मोक्षदं चैव स्वर्गदं तोषदं तथा ७२ एवमेतत्परं तेय एकमनत्यानुशंकरे यागतिः सांख्ययोगानां व्रजंत्ये
तां गतिं तदा ७३ एवमेवं प्रपत्तेन सदा रुद्रसमसन्निधौ अष्टमेकं चरेद्भक्त्या प्राप्नुयादीप्सितं फलं ७४ एतद्ब्रह्म संपरमं ब्रह्मणो
हृदि संस्थितं ब्रह्मा प्रोवाच शक्राय शक्रः प्रोवाच मृत्यवे ७५ मृत्युः प्रोवाच रुद्रेभ्यो रुद्रेभ्यस्तंडिमागमत् महत्तात्तपसा प्राप्य स्तं
डिना ब्रह्मसद्मनि ७६ तंडिः प्रोवाच शुक्राय गौतमाय च भार्गवः वैवस्वताय मनवे गौतमः प्राह माधवः नारायणाय साध्याय समा
धिष्टाय धीमते यमाय प्राह भगवान् साध्यो नारायणोऽच्युतः ७८ ॥

ब्रह्मणा शंकरसंनिधौ व्रतसंत ब्रह्माणो वद्धोनत्तांनीयात ७१ ७२ ७३ श्लो३१ ७४ ७५ ७६ ७८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ग्रा५१

सर्वार्थोयंग्रंथशेषः १८१ इतिश्रीदानधर्मेषुशिवसहस्रनामार्थप्रकाशः महायोगी पठस्वमितिशेषः हेपुत्रयुधिष्ठिर १ ४ आलंवायनआलंवगोत्रः ६ हेपुत्रशतंपुत्रा

नाचिकेतायभगवानाहवैवस्वतोयमः मार्कंडेयायवार्ष्णेयनाचिकेतोभ्यभाषत ७९ मार्कंडेयान्मयाप्राप्तोनियमेनजनार्दन तवाप्यहं
ममित्रघ्नलब्धवंदघ्यांचविश्रुतं ८० स्वर्ग्यमारोग्यमायुष्यंधन्यंवेदेनसंमितं नास्यविघ्नंविकुर्वंतिदानवायक्षराक्षसाः ८१ पिशाचायातुधानावागुह्य
काभुजगाअपि यःपठेतशुचिःपार्थब्रह्मचारीजितेंद्रियः अभग्नयोगोवर्षंतसोश्वमेधफलंलभेत ८२ इतिदानधर्मेमहादेवसहस्रनाम १७
वैशं० महायोगीततःप्राहकृष्णद्वैपायनोमुनिः पठस्वपुत्रभद्रंतेप्रीयतांतेमहेश्वरः १ पुरापुत्रमयामेरौतप्त्वापरमंतपः पुत्रहेतोर्महारा
जस्तवएषोनुकीर्तितः २ लब्धवानीप्सितान्कामानहंवैपांडुनंदन तथात्वमपिशर्वाद्धिसर्वान्कामानवाप्स्यसि ३ कपिलश्चततःप्राह
सांख्यर्षिर्देवसंमतः मयाजन्मान्यनेकानिभक्त्याचाराधितोभवः प्रीतश्चभगवानज्ञानंददौममभवांतकं ४ चारुशीर्षस्ततःप्राहशक्र
स्यदयितःसखा आलंवायनइत्येवंविश्रुतःकरुणात्मकः ५ मयागोकर्णमासाद्यतपस्तप्त्वाशतंसमाः अयोनिजानांदांतानांधर्म
ज्ञानांसुवर्चसां ६ अजराणामदुःखानांशतंवर्षसहस्रिणां लब्धंपुत्रशतंशर्वात्पुरापांडुनृपात्मज ७ वाल्मीकिश्चाहभगवान्युधिष्ठिर
मिदंवचः विवादेसाग्निमुनिभिर्ब्रह्मघ्नोवैभवानिति ८ उक्तः क्षणेनचाविष्टस्तेनाधर्मेणभारत सोहमीशानमनघममोघंशरणंगतः ९

णमितिशेषः ७ विवादेवेदविपरीतवादे अग्निसहितैर्मुनिभिरुक्तः इतिसंबंधः ८ तेनवेदविरोधजेन १० ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

रा०
७४

११ पितृतल्पाविघाः त्रेषोस्मात्तापितः समर्इतिस्त्रतेः त्रेष्टाः घातत्तेषांवधेन १४ शिखंडीकपर्दीशिवविग्रहः कल्याणशरीरः १७ शक्रस्यधर्मशालेकृ विस्मयाकरणात्कुपि

सि४

मुक्तिस्त्वास्मितततः पापैस्ततोदुःखविनाशनः त्राहमांत्रिपरघोवैपशस्तेन्त्रंभविष्यति १० नामदग्न्यस्त्वकौंतेयमिदंधर्म्ममतांवरः ऋषि
मध्येस्थितः प्राहज्वलन्निवदिवाकरः ११ पितृविप्रवधेनाहमार्त्तोवैपांडवाग्रज त्वचिभेत्वामहादेवंगतोस्मिशरणंनृप १२ नाममित्रं
त्वंदेवेशतत्रस्थोभवदुद्भवः परस्तुंवततोदेवोदिव्यास्त्रपपत्यवाणिचैवमे १३ पापंचतेनभविताजेयश्चभविष्यसि नतेप्रभविताम्रस्त्रजस्त्र
भविष्यसि १४ त्राहमांभगवानेवंखंडीशिवविग्रहः तद्वाप्तंचमेसर्वप्रसादात्तस्यधीमतः १५ विश्वामित्रस्ततोवाचक्षत्रियोहंतदाभवं ब्रा
ह्मणोहंभवानीतिपयाचाराधितोभवः १६ तस्यासाद्मयाप्रासंब्राह्मण्यंदुर्लभं महत् असितोदेवलश्चैवप्राहपांडुसुतंनृपं १७
शापाच्छक्रस्यकौंतेयविभोधर्मोनशन्नदा तन्मेधर्म्मंयशश्चायमायुश्चैवाददत्प्रभः १८ ऋषिर्गृत्समदोनामशक्रस्यदयितः सखा
प्राहाजमीढंभगवान्वृहस्पतिसमद्युतिः १९ वरिष्ठोनामभगवांश्चाक्षुषस्यमनोः सुतः शतक्रतोरचिंत्यस्यसत्रेवर्षसहस्रिके २० वर्त्तमा
नेव्रवीहाक्यंसाम्निरुच्चारितेमया रथंतरंद्विजश्रेष्ठनसमगितिवैततेः २१ समीक्षस्वपुनर्बुध्यायापेस्त्यक्त्वाद्विजोत्तम अयज्ञवाहिनंपा
पमकार्षीस्तंसुदुर्म्मते २२ श्रीरामायनमः ॥

तस्म १८ प्रभुः प्रार्थितः सन्निति शेषः २० उच्चारितेत्रमयेतिशेषः २१ पापंवितथामितिनिवेशंत्यक्त्वामसमीक्ष्यनिचारपत्रयज्ञवाहिनंनयज्ञंवहतितपापंअवक्षरंपाठंमम राद्धं २३ ॥ रा०
७४

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५ निधनेऽन्नं तेस घर्घवेत्पर्थः २६ सामंत्र्यवैषमं पुत्रयोः गन्तमदृशतनकात्रोः २७ परं उत्कृष्टं यथा स्यात्तथा २८ नमेमयासमः पंडितोस्ति वियया हेतना ३० अर्थात

एवमुक्त्वा महाक्रोधः प्राह शंभुः पुनर्वचः अन्नपानरहितो दुःखी नित्यभीतो वनेचरः २३ दशवर्षसहस्राणि शाष्टोचशतानि च नष्टपानीयपवने मृगैरन्यै
श्ववर्जिते अयाज्ञीयद्रुमे देशे रुरुसिंहनिषेविते भविता त्वं मृगः क्रूरो महादुःखसमन्वितः २५ तस्य वाक्यस्य निधने पार्थ जातो ह्यहं मृगः
ततो मां शरणं प्राप्तं प्राह योगी महेश्वरः २६ अजरश्चामरश्चैव भविता दुःखवर्जितः साम्यं समस्तु ते सौख्यं युवयोर्वर्द्धतां क्रतुः २७ अनु
ग्रहानेवमेष करोति भगवान्विभुः परं धाता विधाता च सुखदुःखे च सर्वदा २८ अचिन्त्य एष भगवान्कर्म्मणा मनसा गिरा न मे तात युधिष्ठिर
विद्यया पंडितः समः २९ वाक्ये वस्तदो वाच पुनर्मतिमतां वरः सवर्णोन्न्ो महादेवस्तपसा तोषितो मया ३० ततोऽथ भगवानाह प्रीतो मां वै
युधिष्ठिर अर्थात्त्रिपतरः कृष्ण मत्प्रसादाद्भविष्यसि ३१ अपराजितश्चापद्दे युतेजश्चैवानलोपमं एवं सहस्रशश्चान्यान्महादेवो वरं ददौ
३२ मणिमन्थेथ शैले वै पुरा संपूजितो मया वर्षायुतसहस्राणां सहस्रशतमेव च ३३ ततो मां भगवान्प्रीत इदं वचनमब्रवीत् वरं वृणीष्व भद्रं
ते यस्ते मनसि वर्त्तते ततः प्रणम्य शिरसा इदं वचनमब्रुवं यदि प्रीतो महादेवो भक्त्या परमया प्रभुः ३५ नित्यकालं तवेशान भक्तिर्भवतु
मे स्थिरा एवमस्त्विति भगवांस्तत्रैवान्तरधीयत ३६

धर्मस्य फलं कामस्य मूलं नार्थः सर्वस्मात्त्रिपः ततो पि त्रिपः अनन्यानन्नन्यस्सवैषांमविष्यसीत्यर्थः ३२ पुरा पूर्वावतारे ३६ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३७ चतःषष्टिः अंगानिस्रवपवायसतंकलासमहशानसप्ततमनोपज्ञेनमानसेनएजेनेन ४१ इतिममत्वद्विस्थितंमंतंमत्वाज्ञात्वाहरन्नेम मांप्राहपातवमपिसंभावनाएतस्मा

जैगीषव्यउवाच ममामष्टगुणामैश्वर्यंदत्तंभगवाताउरा पन्नेनमेनवलिनावाराणास्यांयुधिष्ठिर ३७ गार्ग्य३० चतःषष्टंगमस्दत्कलाज्ञा
नंममाद्भुत सरस्वत्यास्तरेतुष्टोमनोयज्ञेनपांडव ३८ तत्वंममसहस्त्रंतप्रतानांब्रह्मवादिनां आयुश्चैवमयपुत्रस्यासंवत्सरशतायुतं ६९
पराशरउवाच प्रसाद्याहंपुराशर्वमेकाचित्तपन्नय महातपामहातेजामहायोगीमहाघशाः ४० वेदव्यासः श्रियावासोब्राह्मणाःकृतणा
न्वितः अथसावीक्षितः पुत्रोः ममस्याद्वैमहेश्वरात ४१ इतिमत्वाहृदिमत्तंप्राहमांसरसत्तमः मपिंसभावानायाद्वास्याःफलात्कृष्णो
भविष्यति ४२ सावर्णस्यमनोः सर्गेसप्तर्षिर्भविष्यति वेदानांचसवैवक्ताकुरुवंशकरस्तथा ४३ इतिहासस्यकर्त्ताचपुत्रस्तेजगतोहि गे ४
तः भविष्यत्तिमहेन्द्रस्यदयितः समहामुनिः ८ ४४ अजरश्चामरश्चैवपराशरसुतस्तव एवमुक्त्वासभगवांस्तत्रैवांतरधीयत युधिष्ठि गै ३
रमहायोगीवीर्यवानक्षयोव्ययः ४५ मांडव्यउवाच अचोरश्चोरशंकायांशूलेभिन्नोत्यहंतदा तत्रस्थेनस्तुतोदेवः प्राहमांवैनरेश्व
र ४६ मोक्षंप्राप्स्यसिशूलाद्वजीविष्यसिसमार्वुदं रुजाशूलकृतांचैवनतेसैवभविष्यति ४७ आधिभिर्व्याधिभिश्चैववर्जितस्त्वं
भविष्यसि पादश्चतुर्थांतंभक्तोआत्मायस्मान्मुनेतव ५८

फलमहंप्रासेरतिअस्याः फलात्पुराणान्तवहृस्मोनामपुत्रोभविष्यति ६१ पादश्चतुर्थात्तपः शौचंदयासत्यामितिचत्वारोधर्मस्यपादातेषांचतुर्थांतस्यात्मादेवतवात्माशरीरं ४८

© (D) Dharmartha Trust, J&K. Digitized By eGangotri

५२ पितरंद्रष्टुमिच्छामिति दुःखितो गृहमागतः दुःखिताचैव पुत्रः खेन ५३ हृदये गृहे विशः ५५ शरणाकुरुत वायवाधातेनवायवधवापक्वतयाफलानामधः पत्तनेन क्लिश रणांशरणा तस्य

तंभविष्यस्यनुपमोजन्मचैव सफलंकुरुतीर्थाभिषेकं सकलंत्वमविघ्नेनचाप्स्यसि ४९ स्वर्गंचैवाक्षयंविप्रविश्वामित्रवोर्जितं एवमुक्त्वातुभगवानवरोपो
वृषवाहनः ५० महेश्वरोमहाराजकृत्तिवासामहाद्युतिः सगणोदेवतश्रेष्ठस्तत्रैवांतरधीयत ५१ मालव उ० विश्वामित्राभ्यनुज्ञातोस्वगृहंपितरमा
गतः अब्रवीन्मांततोमातादुःखितारुदतीभृशं ५२ कौशिकेनाभ्यनुज्ञातंपुत्रंवेदविभूषितं नतात तरुणं दांतं पितात्वांपश्यतेनघ ५३ त्वाजस्तु
भावचनं निराशोगुरुदर्शने नियतात्मामहादेवमपश्यंसोब्रवीच्चमां ५४ पितामाताचतेत्वंचपुत्रमरणविवर्जिताः भविष्यथविशक्रिप्रंद्रष्टासि
पितरंक्षपे ५५ अनुज्ञातोभगवतागृहंगत्वायुधिष्ठिर अपश्यंपितरंतातइष्टिंकृत्वाविनिःसृतं ५६ उपस्पृश्यगृहीत्वेध्मकुशांश्चशरणा
कुरुत तावित्सपचमांप्राहपितामांसाश्रुविलेक्षणः ५७ प्रणमंतंपरिष्वज्यमूर्ध्न्युपाघ्रायपांडव दिष्ट्याहृष्टोसिमेपुत्रकृतविद्यइहागतं ५७ वैशं० प ४
एतान्यत्यद्भुतान्येवकर्माण्यथमहात्मनः प्रोक्तानिमुनिभिःश्रुत्वाविस्मयामासपांडवः ५८ ततः कृष्णोब्रवीद्वाक्यंपुनर्मतिमतांवरः युधिष्ठि
रंधर्मनिधिंपुरुहूतमिवेश्वरः ५९ वासुदेव उ० उपमन्युर्मयिप्राहतपन्निवदिवाकरः अशुभैः पापकर्माणोयेनराः कलुषीकृताः ६०
धाना: कुरवोऽन्यानिशरणाकुरवस्तान ऋषिर्विरशोःस्माथ ईशानंनप्रपद्यंतेतमोराजसवृत्तयः ईश्वरंसंप्रपद्यंतेद्विजाभावितभावनाः ६१ ६१ ६१
वेल्युः कुरुतनंपांतरेभक्तेऽस्तिमेद्विनीभक्तावोरनः ५६ सारवत्वाराविलेक्षणोयास ५८ ईश्वरोविश्वः ६१ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dhamartha Trust J&K Digitized By eGangotri

टी०
७६

६४ कूलानि गृहनगरागारादीनि गृहेकूलंतरेकूपेसैन्यस्थानतटाकयोरितिमेदिनी ६६ आत्मनाचितेन ६७ आदित्यचंद्रावित्यादि संदेशवीजातंविद्धीतिसप्तमस्थेनान्वयः ७० सत्वं ब्रह्मतत्वंवेदकोवेदरूपनियतप्राधान्यात्तर्थं शीनैनं वेदवाहः वेदपाठकाः हव्यंइतिदेवोभागः ७२ अग्न्यास्त्राब्रह्माकाराधीन्निः ७३ स्मयाः धूमेनैवतृप्यंतः वाचा

सर्वथावर्त्तमानोपियोभक्तः परमेश्वरे महर्षोरण्यवासीनांमुनीनांभावितात्मनां ६२ ब्रह्मत्वंकेशवत्वंवाशक्रत्वंवासुरैः सह त्रैलोक्यस्या
धिपत्यंवात्तुष्टोरुद्रः प्रयच्छति ६३ मनसापिशिवंतातयेप्रपद्यंतिमानवाः विधूयसर्वपापानिदेवैः सहवसंतिते ६४ भित्वाभित्वाचकूला
निहत्वासर्वमिदंजगत् यजेद्देवंविरूपाक्षंनसपापेनलिप्यते ६५ सर्वलक्षणहीनोपियुक्तोवासर्वपातकैः सर्वंनुदतितत्पापंभावयंश्छिव
मात्मना ६६ कीटपक्षिपतंगानांतिरश्चामपिकेशव महादेवप्रपन्नानांनभयंविद्यतेक्वचित् ६७ एवमेवमहादेवंभक्तायेमानवाभुवि नते
संसारवशगाइतिमेनिश्चितामतिः ततः कृष्णोब्रवीद्वाक्यंधर्मपुत्रंयुधिष्ठिरं ६८ विष्णुरुवाच आदित्यचंद्रवनिलानलौचद्यौर्भूमिरापो
वसवोथविश्वे धातार्यमाशुक्रबृहस्पतीचरुद्राः ससाध्यावरुणोयशविश्वे ७० ब्रह्माशक्रोमारुतोब्रह्मसत्यंवेदायज्ञादक्षिणावेदवाहाः सो
मोयष्टायश्चहव्यंहविश्चरक्षादीक्षासंयमायेचकेचित् ७१ स्वाहावौषट्ब्राह्मणाः सौरभेयीधर्म्मचाग्र्यंकालचक्रंबलंच यशोदमोबुद्धिमती
स्थितिश्चशुभाशुभंयेमुनयश्चसप्त ७२ आग्न्याबुद्धिर्म्मनसादर्शनेचस्पर्शस्वाग्र्यः कर्म्मणांयाचसिद्धिः गणादेवानामूष्मपाः सोमपाश्चले
खाः सयापास्तुषिताब्रह्मकायाः ७३ आभास्वरागंधपादृष्टिपाश्चवाचाविरुद्धाश्चमनोविरुद्धाःशुद्धाश्चनिर्माणरताश्चदेवास्पर्शाशनादर्शि
पाआज्यपाश्च ७४ चिंतयोत्तायेचदेवेषुमुख्यायेचाप्यन्येदेवताश्चाजमीढ सुपर्णगंधर्वपिशाचदानवायक्षास्तथाचारणायन्नगाश्च स्थूलसूक्ष्म
मृदुचाप्यसूक्ष्मंदुःखंसुखंदुःखमनंतरंच सांख्यंयोगंयत्परात्परंचशर्वाजातंविद्धियत्कीर्तितंमे ७५

स्पृदहद्याद्भिः यमनशीलाः निर्माणंन्वनेकधाभवनंयोगेनानेका शीर्षधारणंतद्रताः ७४ चिन्तयोत्ताः संकल्पितमात्रंवस्तुपेषांमयपरतः प्रकाशतेताहृशाः ७६ ॥ ॥ ॥

रा०म०
७६
प१

© (Dhanantar Trust. J&K Digitized By eGangotri

तत्संभूताइति भूमेः सकाशाद्दीप्तानीवीर्याकृत्ताकाशाख्याईश्वरः भूतकृत्तोविपुहादिस्वकशरस्तत्तएवानेदमात्रशरीरास्वतःथ्यास्तत्संभूताः नेचवरेण्याः उपासकैः प्रहृत
तपेक्ष्याभिर्वरणीयाः सर्वबीजाद्बीजांतरमिवानादेहात्सृष्टिप्रवाहोस्त्वेवस्मादीशाद्भूतरईशोमसमृ मौउत्पद्यतेइत्याशयेनोक्तंपुराणतनीमिति यथाबीजशक्त्याभुद्वायांसदि
वि चौंघ मानयामतद्दृष्ट्वा क्रियतइत्येवईश्वरशक्त्याभ्मानंदचिन्मात्रेवस्तुविश्वाकारं क्रियतइतितेनशक्तिंविनाकथंकेवलाद्ब्रह्मणस्तिरित्यपास्तंशक्त्यानादित्वस्याभ्युपगमात्त
एतेनबीजशक्तेर्भर्जनेनेवज्ञोवगतः वद्याशक्तेर्विद्याग्निनादाहेसतिमुक्तानांपुनरुत्पत्तिः केवलीभावश्चाख्यातः ७७ पातत्पसाध्यानेनविचिन्वतः विचिंत्यस्था

तत्संभूताभूतकृत्तोवरेण्याः सर्वेदेवाभुवनस्यास्यगोपाः आविश्येमांधरणींयेभ्यरक्षन्पुरातनींतस्यदेवस्यसृष्टिं ७७ विचि
न्वंतस्तपसातत्स्यवीर्यः किंचित्तत्त्वंप्राणहेतोर्न्नतोस्मि यथातदेवः संवसतिहेशानमिष्टुतोनः प्रभुरव्ययः सदा ७८ इमंस्तवंसंनि
यतेंद्रियश्चभूत्वाशुचिर्यः पुरुषः पठेत अभग्नयोगोनियतोमासमेकंसंप्राप्नुयादश्वमेधेफलंयत ७९ वेदानकृत्स्नानब्राह्मणः
प्राप्नुयात्क्षत्रियोजयेन्नृपः पार्थमहींचकृत्स्नां वैश्योलाभंप्राप्नुयान्नैपुणंचशूद्रोगतिंप्रेत्यतथासुखंच ८० स्तवराजमिमंकृत्वारुद्रायद
धिरेमनः सर्वदोषापहंपुण्यंपवित्रंचयशस्विनः ८१ यावंत्यस्यशरीरेषुरोमकूपाणिभारत तावंत्यब्दसहस्राणिस्वर्गेवसतिमानवः
लोचयंतिईश्वरंस्तत्त्वंविराजंवातत्त्वंतत्स्यवीर्यः स्थूलतरमेव अजतैः कार ८२ इत्यनुशासनपर्वणिदानधर्मेमेघवाहनपर्वसमाप्तं १८ ॥ ॥
गात्स्वातप्राणहेतोः जीवनार्थंमोक्षार्थं किंचिद्धाउपनसंयोरगोचरंतत्त्वंनतोस्मिशरणीभूपत्रासोस्म सएवईश्वरोभूत्वावरानददातुभूमिरिववीजादीन्मनांगत्वाजंभ्नांतल्पं
पतितहृत ७८ इमंभीष्मवाक्यादारभ्यएतावत्पर्यंते ८२ नामर्त्तेमर्त्तिभेदः करवमिवलिपिभिर्द्धत्तमीशंकथंविद्दीजंचामर्त्तेभेदोध्वनिमिवकरवमिद्दांजकामलजन्माकोभि
न्यांद्दीजवीजंखमिवलिपिभिदामर्त्तिमेदेनमंदस्तेनाहंतंचतत्वंयशिवमुपनिषद्विज्ञानमात्मानमीहे १ इतिभारतभावदीपेनैलकंठीयेदानधर्मेषुमेघवाहनपर्वार्थप्रकाशः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

तमेवशरणंव्रजेत्यर्थः तमेववाधंपरंब्रह्मेतिसच्चिंतंविदितवान्हरिः इत्यर्थं अथैतदुपलक्ष्यपे विविधधर्मजातंवदन्विकुत्सयतिपोषितः परविरक्ततावधिये १ नेयंवत्सस्कन्धात ज्ञानसा
धर्मशुश्रूषुः सहोभौचरतांधर्मंक्षौमिवसानौजायायताञ्चग्निमादधीयातामितिधर्मपत्नीसाहित्यंशास्त्रेदृश्यमानमाक्षिपतियदिदमितिपाणिग्रहणात्साकंसहित्याभावात्सहोभाविति
वाक्यंव्याकुप्येतेतिभावः १ धर्मविशेषस्यसाहित्यमपेक्ष्यतेनसर्वत्रेतिआशंक्यधर्मंविकल्पयतिआर्षइति ऋषिभिर्मंत्रैः प्रकाशितः श्रौतस्मार्त्तक्रियारूपआर्षः केवलंवेदवि
हितत्वाद्वाप्राजापत्यप्रजापतिनासंतानकर्मणार्पितः नाप्रजस्यलोकोस्तीतिश्रुतत्वात्स्वकरणेनिष्टदर्शनाद्वाआसुरः आसुरामंनेतेः सर्वालेषामासुरः केवलंइंद्रियप्रीतिर

भरत १

युधिष्ठिरउवाच यदिदंसहधर्मेतिप्रोच्यतेर्षभ पाणिग्रहणकालेतुस्त्रीणामेतत्कथंस्मृतं १ आर्षएषभवेद्धर्मःप्राजापत्योथवासुरः यदे
तत्सहधर्मेतिपूर्वमुक्तंमहर्षिभिः २ संदेहःसुमहानेषविरुद्धइतिमेमतिः इहयःसहधर्मोवैप्रेत्यायंविहितःक्वनु ३ स्वर्गेमृतानांभ
वतिसहधर्मः पितामह पूर्वमेकस्तुम्रियतेक्वचैकस्तिष्ठतेवद ४ नानाधर्मफलोपेतानानाकर्मनिवासिनः नानानिरयनिष्ठान्ता
मानुषाबहवोयदा ५ अनृताःस्त्रियइत्येवंसूत्रकारोव्यवस्यति यदानृताःस्त्रियस्तातसहधर्मःकुतःस्मृतः ६ ६ ६ ६ ॥

र्शनाद्वासाहित्यमुक्तमित्यर्थः २ आग्रामाह्णिकसंदेहमाहार्द्धेनसंदेहइति अत्रदोषमेवस्पष्टयतिइहेति इहैवसाहित्यंदंपत्योर्दृश्यतेपरलोकेतयोः साहित्यंक्व तु नक्वापीत्यर्थः
३ एतदेवोपपादयतिपूर्वमितिसार्द्धेन सत्यपिकर्मणोसाहित्येदंपत्योः स्वस्वासनाभेदकृतोधर्मभेदोदुर्वारइत्यार्षप्रमाणंनिर्युक्तिवाग्मित्यर्थः ५ प्रजार्थसाहित्ये
पितोद्वितियंपक्षहृषयति अनृताः स्त्रियइति सूत्रकारोधर्मप्रवक्ता अनृतंसाहसंमायामूर्खत्वमतिलोभनेतिस्त्रीधर्मोनाह एवप्रजार्थसाहित्यमप्यनुपपन्नंकुंडगोलकादीनामप्यु
पत्तिदर्शनात ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (O) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

र्वैकार्त्विवती गोणी धर्मसंज्ञा हाप्यत्वविशेषो यथा भिक्षुकाणामपंथधर्मो धूलिः परगृहादीनि वद्धर्मेपि धर्मपदः प्रयोगस्तत्स्थैः तत्रतत्रयाणिग्रहणादेर्वेदविहितत्वमपि शेषेनादित्यत्र
छामनुरुत्स्यैव ननवस्तु नस्य धर्मत्वमित्याह उपचारक्रियाविधिरिति ७ गह्नं गहनं दुर्योर्बोधमित्यर्थः कामुकयोः रागतः प्राप्तं मिथुनिभावइतिनतत्रविधिरित्यारव्यापि कामुकेना
ह अत्रेत्यादिना अयं भावः यथा दर्शपूर्णमासापूर्वप्रयुक्तमपां प्रणयनं आश्रित्य गोदोहनेन पशुकामस्य प्रणयेत्याविविधयः प्रवर्त्तते एवं रागप्रयुक्तं दारसंग्रहमाश्रित्य धर्मप्रजावि

[१] ९१

अनृताः स्त्रिय इत्येवं वेदेष्वपि हि पठ्यते धर्मोऽयं पूर्विका संज्ञा उपचारः क्रियाविधिः ७ गह्नं श्रुतिभात्पतन्मम चिंतयतो निशं निः संदेहमिमं मह्यं पितामह
ह यथा श्रुति ८ यदेतद्यादृशं चैतद्यथा चैतत्प्रवर्त्तितं निखिलेन महाप्राज्ञ भवानेतद्ब्रवीतु मे ९ भीष्म उ० अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरा
तनं अष्टावक्रस्य संवादं दिशया सह भारत १० निवेष्टुकामस्तु पुरा अष्टावक्रो महातपाः १० ऋषेरथ वदान्यस्य वव्रे कन्यां महात्मनः सुप्रभा
न्नाम वै नाम्ना रूपेणाप्रतिमां भुवि गुणप्रभावशीलेन चारित्रेण च शोभनां ११ सा तस्य दृष्ट्वैव मनो जहार शुभलोचना वनराजी यथा चित्रा
वसंते कुसुमाचिता १२ ऋषिस्तमाह देयामे सुता तुभ्यं हि तच्छृणु गच्छ तावद्दिशं पुण्यामुत्तरां द्रक्ष्यसे ततः १२ अष्टावक्र उवाच किं द्रष्टव्यं
मया तत्र वक्तुमर्हति मे भवान् तथेदानीं मया कार्यं यथा वक्ष्यति मां भवान् १३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

धयः प्रवर्त्तंते नीरागस्य तु न दारसंग्रहो विधीयते ननु तर्हि तदुक्ताः कालीनाधर्मप्रजादिविधयः इति दिशया दिगभिमानिदेवतः पा ९ निवेष्टुकामः दारसंग्रहार्थी ११ मनोजहारेत्यनेन
भर्तुः कामुकत्वं प्रदर्श्य स्त्रियाः कामुकत्वं विवरीतुं कथामाह ऋषिरित्यादिना १३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (C) Dhaanta Trust & K Digitized By eGangotri

हा० १२५ तालैः कांस्यमयैर्वाद्यमोदैः शंपातालैः विष्णुस्तुतिचपलैर्भ्रमणादिपरितैः नृत्यक्रियामानविशेषैः समैर्भ्रमणादिरहितैस्तैरेव १८ महापार्श्वपर्वत २५ उत्तरांश्रेष्ठ ३० प्रथा

७८ वराह उ० धनदं समतिक्रम्य हिमवंतं च पर्वतं रुद्रस्यायतनं दृष्ट्वा सिद्धचारणसेवितं १४ संहृष्टैः पार्षदैर्जुष्टं नृत्यद्भिर्विविधाननैः दिव्यांगरागैः
पैशाचैर्वन्यैर्नानाविधैः प्रभो १५ पाणितालसतालैश्च शम्यातालैः समैस्तथा संप्रहृष्टैः प्रनृत्यद्भिः शर्वस्तत्र निषेव्यते १६ इष्टं किल गिरौ स्थानं
तद्दिव्यमिति शुश्रुम नित्यं सन्निहितो देवस्तथा तत्र पार्षदाः स्मृताः १७ तत्र देव्या तपस्तप्तं शंकरार्थं सुदुश्चरं अतस्तदिष्टं देवस्य तथोमाया इति
श्रुति १८ पूर्वे तत्र महापार्श्वे देवस्योत्तरतस्तथा ऋतवः कालरात्रिश्च ये दिव्या ये च मानुषाः १९ देवं चोपासते सर्वे रूपिणः किल तत्र ह तद
तिक्रम्य भवनं त्वं यातं वसुधामेव हि २० ततो नीलं वनोद्देशं द्रक्ष्यसे मेघसन्निभं रमणीयं मनोग्राहि तत्र वै द्रक्ष्यसे स्त्रियं २१ तपस्विनीं महाभागां
वृद्धां दीक्षामनुष्ठितां द्रष्टव्या सा त्वया तत्र संपूज्या चैव यत्नतः २२ तां दृष्ट्वा विनिवृत्तस्त्वं ततः पाणिं ग्रहीष्यसि यद्येष समयः सर्वः साध्यतां तत्र ग
म्यतां २३ अष्टावक्र उ० तथास्तु साधयिष्यामि तत्र यास्यामि तत्र यत्र त्वं वदसे साध्वी भवान भवतु सत्यवाक् २४ भीष्म उ० ततोगच्छत्स भगवा
नुत्तरामुत्तरां दिशं हिमवंतं गिरिश्रेष्ठं सिद्धचारणसेवितं २५ स गत्वा द्विजशार्दूलो हिमवंतं महागिरिं अभ्यगच्छन्नदीं पुण्यां बाहुदां धर्मशालिनीं २६
अशोके विमले तीर्थे स्नात्वा तर्प्य च देवताः तत्र वासाय शयने कौश्ये सुखमुवास ह २७ ततो रात्र्यां व्यतीतायां प्रातरुत्थाय स द्विजः स्नात्वा प्रादुश्च
ततः प्रधानैर्वरमंत्रैः ३१ ३२ ॥ काराग्निं हुत्वा वेदं प्रधानतः ३१ रुद्राणीरुद्रमासाद्य ह्रदे तत्र समाश्वसत विश्रान्तश्च समुत्थाय कैलासमभितो य

राम०

१२ भवंछंदंभवद्दिछं ३१ पन्नाशनः पदार्थोमिनयोवाकार्योमिनपद्धयत्रवर्त्तनतत्वन्नंनत्वियाः असारसःप्रनन्नाप्ररसः मध्यमपदलोपीसमासः हार्यः ह ५०

सोपश्यत्कोवनंहारंहीप्यमानमिवश्रिया मंदाकिनींचनलिनींधनदस्यमहात्मनः ३३ अथतेराक्षसाः सर्वेपेभिरक्षंतिपद्मिनीं पत्युस्थिताभ
गवंतमगिाभद्रपुरोगमाः ३४ सतानपत्यर्दयामासराक्षसानभीमविक्रमान निवेदयतमांक्षिप्रंधनदायेतिचाब्रवीत् ३५ तेराक्षसास्तथारात
नभगवंतमथाब्रुवन् असौवैश्रवणोराजास्वयंमायातितेंतिकं ३६ विदितोभगवानएकार्य्यमागमनस्यपत पश्यैनंत्वंमहाभागंज्वलंतमिव
नतेजसा ३७ ततोवैश्रवणोभेत्य अशवक्रमनिंदितं विधिवत्कुशलंपृष्ट्वाततोब्रह्मर्षिमब्रवीत ३८ स्वयंवासोभवानकच्चित्किंवामत्तश्चि
कीर्षसि ब्रूहिसर्वंकरिष्यामिपन्मांवक्ष्यसिवैद्विज ३९ भवनंप्रविशत्वंमेयथाकामंद्विजोत्तम सत्कृतः कृतार्थश्चभवानपास्यस्वविघ्नतः
४० प्राविशद्भवनंसवैयक्षीत्वातंद्विजोत्तमं असनंसंदर्दौचैवपाद्यमर्घ्यंतथैवच ४१ अथोपविष्टोपोलत्रमगिाभद्रपुरोगमाः निषेदुस्तत्र
कौवेरापक्षगंधर्वकिन्नराः ४२ ततस्तेषांनिषण्णानांधनदोवाक्यमब्रवीत् भवच्छंदंसमाज्ञायनत्मेरन्नस्रोगगाः ४३ आतिथ्यंपरमं
कार्य्यंशुश्रूषाभवतस्तथा संवर्त्ततामिसवाचमुनिर्मधुरयागिरा ४४ अथोर्वरामिश्रकेशीरंभावैचोर्वशीतथा अलंबुषाघृताचीचचित्रा
चित्रांगदाशुचिः ४५ मनोहरासुकेशीचसमुखीहासिनीप्रभा विपुलाचशमीदांतांविद्योतारतिरेवच ४६ एताश्चान्याश्चवैवह्यः प्रत्र
न्नाप्सरसःशुभाः अवादयंश्चगंधर्वावाद्यानिविविधानिच ४७ अथप्रवृत्तेगांधर्वेदिव्येपऋषिरुत्तपाविशत दिव्यंसंवत्सरंतत्राग्यते
षमहानयाः ४८ ततोवैश्रवणोराजाभगवंतमुवाचह साग्रः संवत्सरोजातोविप्रेहत्तवपश्यतः ४९ हार्योयंविषयोब्रह्मनगांधर्वोनाम
नामतः छंदतोवर्त्ततोविप्रयथावदत्तिभवान अतिथिः पूजनीयस्त्वमिदंचभवतोगृहं सर्वमाज्ञाप्यतामाशुपरवंतोवयंत्वपि ५१ अ

ष्ठंमसिताभमतितिषिमेवालेब

दी०
७८

५३ भगवानष्टावक्रस्तन्निंचानिरोधंचभूतानामागतिंगतिं वेत्तिविद्यामविद्यांचसवाच्योभगवानिति दिव्यैर्भोगैरजितोपिराविंद्योपिवदान्यकन्यालाभार्थीहिगंतंप्रतिगतइति

अचिंतोस्मियथान्यायंगमिष्यामिधनेश्वर ५२ प्रीतोस्मिसदृशंचैवत्तवसर्वंधनाधिप तवप्रसादाद्भगवन्सहर्षेश्चमहात्मनः ५३ नियोगाद्धनप
पाप्स्यामिहमाहिमानन्त्वहंहिमान्भवन्निष्क्रम्यभगवानथययावुत्तरामुखः ५४ कैलासंमंदरंहैमंसर्वाननुचचारह तानतीत्यमहाशैलानकै
रातंस्थानमुत्तमं ५५ प्रदक्षिणंततश्चक्रेप्रयतःशिरसाननः धरणीमवतीर्याथपूतात्मासौतदाभवत ५६ सतंप्रदक्षिणंकृत्वात्रिःशैलं
चोत्तरामुखः समेनभूमिभागेनययौप्रीतिपुरस्कृतः ५७ ततोपरंवनोद्देशंरमणीयमपश्यत सर्वर्तुभिर्मूलफलैःपक्षिभिश्चसमन्वितैः ५८
रमणीयैर्वनोद्देशैस्तत्रतत्रविभूषितं तत्राश्रमपदंदिव्यंददर्शभगवानथ ५९ शैलांश्चविविधाकारान्कांचनान्रत्नभूषितान मणिभूमौ
निविष्टाश्चपुष्करिण्यस्तथैवच ६० अन्यान्यपिसरम्याणिपश्यतःसुबहून्यथ भृशंतस्यमनोरेमेमहर्षेर्भावितात्मनः ६१ सतत्रकांचनं
दिव्यंसर्वरत्नमयंगृहं ददर्शाद्भुतसंकाशंधनदस्यगृहाद्वरं ६२ महांतोयत्रविविधामणिकांचनपर्वताः विमानानिचरम्याणिरत्नानिवि
विधानिच ६३ मंदाकिनीःसंकीर्णांतथासमंदाकिनीनदी स्वयंप्रभाश्चमणयोवज्रैर्भूमिश्चभूषिता ६४ नानाविधैश्चभवनैर्विचित्रम
णितोरणैः मुक्ताजालविनिक्षिप्तैर्मणिरत्नविभूषितैः ६५ मनोदृष्टिहरैरम्यैः सर्वतःसंवृतंशुभैः ऋषिभिश्चावृतंतत्रआश्रमंतंमनोहरं
ततस्तस्याभवच्चिंताकुत्रवासोभवेदिति ६६ अथद्वारंसमभितोगत्वास्थित्वाततोब्रवीत अतिथिंसमनुप्राप्तंसमभिजानंतुयेत्रवै ६७
अथकन्यापरिवृताग्रहात्तस्माद्विनिर्गता नानारूपाःसप्तविभोकन्याःसर्वमनोहराः ६८ यांयामपश्यत्कन्यांवैसासातस्यमनोहरत नच

अहोकष्टंकामपिशाचोदुर्जेयइतिभावः ५४ दृष्टिरूपचयस्तहानन्तमाद्दैःसंपततहान ५६ कैरातंकिरातवेषधारिणोमहादेवस्य ५७ धरणीमवतीर्यपद्भ्यांतेनाकोशमार्गेणशक्ता

राम०
७८

७ सेवजरायुक्ता ७४ प्रज्ञाताच्चसमंज्ञानवतीप्रशांतानिर्जितचित्ता ७७ अथैनिं प्रतिहृष्टायाअपिस्त्रियइयंगतिः किमुवक्ष्यत्येवमस्माद्धैर्यमिति ७८ उपगूहतआलिंगि

ततोधृतिः समुत्पन्नातस्यविप्रस्यधीमतः अथतंप्रमदाः प्राहुर्भगवान्प्रविशत्विति ७० सचतांसांप्रहृष्टाणांतसैवभवनस्य हि कौतूहलसमा
विष्टः प्रविवेशगृहंद्विजः ७१ तत्रापश्यज्जरयायुक्तामरजोवरधारिणीं हृद्यांपर्यंकमासीनांसर्वाभरणभूषितां ७२ स्वस्तीतितेनसैवोक्तासाचद्वीपस
वदत्तदा प्रत्युत्थायचतंविप्रमास्यतामितिचाब्रवीत् ७३ अष्टावक्रउवाच सर्वाःस्वानालयान्यांतुएकामामुपतिष्ठतु प्रज्ञातायाप्रशांतायाशेषाग
च्छंतुकंशतः ७४ ततः प्रदक्षिणीकृत्यकन्यास्तास्तमृषिंतदा निष्क्रम्यगृहात्तस्माद्गृहाय यैतिष्ठत ७५ अथतांसविशनप्राहशयनेभास्वरेतदा
त्वयाविस्वप्यतांभद्रेरजनीह्यतिवर्त्तते ७६ संलापात्तेनविप्रेणतथासातत्रभाषिता द्वितीयेशयनेदिव्येसंविवेशमहाप्रभे ७७ अथसावेपमा
नांगीनिमित्तंशीतजंतदा व्यपदिश्यमहर्षेर्वैशयनं अवरोहत ७८ स्वागतेनागतांतांतभगवानभ्यभाषत सोपगूहत्भुजाभ्यांतऋषिंप्रीत्यान
र्षभ ७ए निर्विकारमृषिंचापिकाष्ठकुड्योपमंतदा दुःखिताप्रेक्ष्यसंजल्पमकार्षीदृषिणासह ८० ब्रह्मन्नकामतोन्यास्तिस्त्रीणांपुरुष
तोधृतिः कामेनमोहितांचाहंत्वांभजंतीभजस्वमां ८० प्रहृष्टोभवविप्रर्षेसमागच्छमयासह उपगूहस्वमांविप्रकामार्त्ताहंभृशंत्वयि ८२ एत २
द्धितवधर्मात्मंस्तपसः प्राप्यतेफलं प्रार्थितंदर्शनादेवभजमानांभजस्वमां ८३ मद्भवेदंनंसर्वंयच्चान्यदपिपश्यसि प्रभुस्त्वंभवसर्वत्रमपिचैवनसं
शयः ८४ सर्वान्कामान्विधास्यामिरमस्वसहितोमया रमणीयेवनेविप्रसर्वकामफलप्रदे ८५ त्वद्वशाहंभविष्यामिरंस्यसेचमयासह सर्वान्का
मितवती ८० अकालोनिष्ठातः स्वभावस्त्वस्यर्थः पुरुषःप्रत्यवं मानुषाश्चाताोयेदिव्यापेचमानुषाः नातःपरंहिनारीणांविद्यतेचकदाचन यथापुरुषसंसर्गःपरमेत
त्प्राप्यस्त्रीणांधृतिर्वेयत्रनापरकीयाःति उयोगोस्त्रीणांस्वकीयापर्वथानास्तीत्यर्थः ८१ उपगूहत्आलिंगस्वप्रत्हृष्टः कामकोभव ८७ ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0. Dharmarth Trust J&K. Digitized by eGangotri

८८ ज्ञानमित्रोऽ श्रीतिमान ९१ एका रतिशीलेतिशेषः ९३ लीलापंतः लीलां एति आत्मनश्छंदतः अभाषत नेनेतात्र स्यादिमाद्दृश्लोकं ९४ एकाग्रः सोदोषानअवसरवान्‌ः स्त्रियं पतिआसतां तन्त्रीमध्यी पत्तो स्वितः सं चिप्राप्यछंदः इच्छाभवतीतिति अभाषतात्वं कुवित्यमामिच्छसि अच्छं स्वसिविज्ञोनत्वां स्पृष्टुमिच्छामीतिभावः एवमपियत्कार्यं कर्तव्यं

आत्मछंदेनवर्त्तेनतेनार्योमन्मथचोदिताः नचदृश्यंतिगच्छंतस्सः सततेऽपिपाप्मभिः ८८ अष्टावक्रउ० परदारानहंभद्रेनगच्छेयंकथंचन दूषितं धर्मशास्त्रज्ञैः परदाराभिमर्शनं ८९ भद्रेनिवेष्टुकामंमांविद्धिसत्येनवैशपे विषयेष्वनभिज्ञोहंधर्मार्थंकिलसंततिः ९० एवंलोकान्‌गमि ष्यामिपुत्रैरितिनसंशयः भद्रेधर्मंविजानीहिज्ञात्वाचोपरमस्वह ९१ स्त्रीउवाच नानिलोग्निर्नचवरुणोनचान्येत्रिदशाद्विज प्रियाःस्त्रीणांय थाकामोरतिशीलाहियोषितः ९२ सहस्रेकिलनारीणांप्राप्यतैकाकदाचन तथाशतसहस्रेषुयदिकाचित्पतिव्रता ९३ नैताज्ञानंतिपि तरंनकुलंनचमातरं नभ्रातृन्नचभर्त्तारंनचपुत्रान्नदेवरान्‌ ९४ लीलायंत्यः कुलंघ्नंतिकूलानीवसरिद्वराः दोषान्सर्वांश्चमत्वाप्रजाप तिरभाषत भीष्मउ० ततःसऋषीरेकाग्रस्तास्त्रियंप्रत्यभाषत आस्यतांरुचितंछंदः किंचकार्यंब्रवीहिमे ९६ सास्त्रीप्रोवाचभगवन्दर क्ष्यसेदेशकालतः वसतावन्महाभागकृतकृत्योभविष्यसि ९७ ब्रह्मर्षिस्तामथोवाचसतथेतियुधिष्ठिर वत्स्येहंयावदुत्साहोभवत्योनात्र संशयः ९८ अथर्षिरभिसंप्रेक्ष्यस्त्रियंतांजरयार्दितां चिंतांपरमिकांभेजेसंतप्तइवचाभवत्‌ ९९ यद्यदंगंहिसोपश्यत्तस्याविप्रर्षभस्तदा ना रमत्तत्रतत्रास्यदृष्टीरूपविरागिणी १०० देवतेयंगृहस्यास्यशापात्किंनुविरूपिता अस्याश्चकारणंवेत्तुंनयुक्तंसहसामया १ इतिचिंताविवि क्तस्यतमर्थंज्ञातुमिच्छतः व्यगच्छत्तदहःशेषंमनसाव्याकुलेनतु २ अथसास्त्रीतदोवाचभगवन्पश्यवैरवेः रूपंसंध्याभ्रसंरक्तंकिमुपस्थाप्यं तत्र तन्मेब्रवीहि ९५ इदृप्रसेमशंस्तवंतास्यसे ९३ रूपेविरागीतीदृष्टिनोतां तव ३ सउवाचततस्तांस्त्रीस्नानोदकमिहानय उपासिष्येततः संध्यावाग्यतोनियतेन्द्रियः

मनानामे १९४ अध्यायः १९

॥

अथसास्त्रीत्पादेश्यायस्मत्तात्पर्यकुत्सितायामपि द्विपाःकारस्पर्शमात्रेणाविरक्तोपि विज्ञानप्पष्टावक्रोतीतंकालंनबुबुधेकाकथापुंवत्सारतिसक्ताःमूढाः गत्नंआगुवभोत्स्य
इति १ आभ्यमक्रातञ्चाभ्यजितवती २ उत्पादितः चालितः ३ ५ नाज्ञानतनज्ञातवान ८ नयमुत्तंवकारपूर्णोमितिनाम्पवहहित्यर्थः स्पर्शासक्तोगतांरात्रिमिवासा

भीष्मउवाच अथस्त्रीतमुवाचैवाढमेवंभवत्विति तैलंदिव्यमुपादायस्नानशाटीमुपानयत १ अनुज्ञाताचमुनिनासास्त्रीतेनमहात्मना
अथास्यतैलेनांगानिसर्वाण्येवाभ्यमक्षयत २ शनैश्चोत्सादितस्तत्रस्नानशालामुपागमत भद्रासनंततश्चित्रंऋषिरन्वगमन्नवं ३ अथो
पविष्टश्चयदातस्मिन्भद्रासनेतदा स्नापयामासशनकैस्तमृषिंसुखहस्तवत् ४ दिव्यंचविधिवच्चक्रेसोपचारंमुनेस्तदा सतेनसुसुखोष्णेनत
स्याहस्तसुखेनच ५ व्यतीतांरजनींकृत्स्नांनाजानात्समहाव्रतः ततउत्थायसमुनिस्तदापरमविस्मितः ६ पूर्वस्यांदिशिसूर्यंचसोपश्यदुदितं
दिवि तस्यबुद्धिरियंकिंनुमोहस्तत्त्वमिदंभवेत ७ अथोपास्यसहस्रांशुंकिंकरोमीत्यवाचतां सा चामृतरसप्रख्यंऋषेरन्नमुपाहरत ८ तस्य
स्वादुतयान्नस्यनप्रभूतंचकारसः व्यगमच्चाप्यहःशेषंततः संध्यागमत्पुनः ९ अथस्त्रीभगवंतंसाप्यतामिस्रवोदयत तत्रवैशयनेदिव्ये
तस्यतस्याश्चकल्पिते १० पृथक्चैवतयासौसास्त्रीसचमुनिस्तदा तथार्धरात्रेसास्त्रीतुशयनेतंतदुपागमत अष्टावक्रउ० नभद्रेपरदारेषुम
नोमेसंप्रसज्जति उत्तिष्ठभद्रेभद्रंतेस्वपस्वैवविरमस्वच भीष्मउ० सातदातेनविप्रेणतथाधृत्यानिवर्तिता स्वतंत्रास्मीत्युवाचर्षिंनधर्मच्छलमस्तिते १२

सक्तोगतंदिनमपिनाबुध्यतेतिभावः ११ मेतिः स्वातंत्र्यान्ममननसंपादार्यदोषोस्तीत्यर्थः धर्मलंपटस्यप्रलोभनं १२ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
८१ नास्तीतिअप्रदत्तात्वांनकामयेइत्यर्थः १३ सेषाकामक्रोधादयः यथेच्छकत्वेरिणा १७ स्वतंत्रांआत्मप्रदानेइतिशेषः १ सोधर्मः पाणिग्रहणादिसंस्कारः सपिमन्निमित्तमस्त २०
विजहमामानाशय ११ यथेति अहंआत्मदृष्ट्यातेनत्वांस्मात्तरांवेद्मित्वमपिस्वदृष्ट्यातेनमांतथाभूतंविद्धीतिभावः तस्मात्तवसंगमअहंइतिअभयत्रशेषः किंतुत्वमयाकन्यार्थिना

अष्टावक्र उ० नास्तिस्वतंत्रतास्त्रीणामस्वतंत्राहियोषितः प्रजापतिमतंह्येतन्नस्त्रीस्वातंत्र्यमर्हति १३ स्त्र्युवाच बाधतेमैथुनंविप्रममभक्तिं
चपश्यवै अधर्मंप्राप्स्यसेविप्रयन्मांत्वंनाभिनंदसि १४ अष्टावक्र उ० हरंतिदोषजातानिनरंजाततेयथेच्छकं प्रभवामिसदा धृत्यामहंस्व
श्यनंव्रज १५ स्त्र्युवाच शिरसाप्रणमेविप्रप्रसादंकर्त्तुमर्हसि भूमौनिपतमानायाः शरणंभवमेनघ १६ यदिवादोषजातंत्वंपरदारेषु
पश्यसि आत्मानंस्पर्शयाम्यद्यपाणिंगृह्णीष्वमेद्विज १७ नदोषोभविताचैवसत्येनैतद्ब्रवीम्यहं स्वतंत्रांमाविजानीहि हियोऽस्मिंःसो ५४
सुखैमपि त्वयावेशितविद्धास्वतंत्रास्मिभजस्वमां १८ अष्टावक्र उ० स्वतंत्रात्वंकथंभद्रेब्रूहिकारणमत्रवै नास्तित्रिलोकेस्त्रीकाचिद्यावैस्वा
तंत्र्यमर्हति १९ पितारक्षतिकौमारेभर्त्तारक्षतियौवने पुत्राश्चस्थाविरेकालेनास्तिस्त्रीणांस्वतंत्रता २० स्त्रीउ० कौमारंब्रह्मचर्यंमे
कन्यैवास्मिनसंशयः पत्नींकुरुष्वमांविप्रश्रद्धांविजहिमामम २१ अष्टावक्र उ० यथाममतथातुभ्यंयथातुभ्यंतथामम जिज्ञासेयमृषे
स्तस्यविघ्नः सत्यंनुकिंभवेत् २२ ॥

पार्थितसमतत्कर्त्तव्यमितिज्ञासाममप्रोक्ता किमयंसाधुरसाधुर्वेतिउत किंनेतिकाकुः विघ्नएवायंकिंनभवेत्त्वमपितविघ्नएवेत्यर्थः २२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ णम०
८१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

विघ्नत्वमेवाह आश्चर्यमिति पूर्वंत्वजीर्णत्वेनदृष्टापुनःकन्येवदृश्यतइतिमायारूपमाश्चर्यम २३ एतदेवाह किमिति अत्र अस्मिन्विषये किंउत्तरंश्रेष्ठतरंस्वपरिग्रहोनस्यात्त्यागःउत्तर
तस्याः स्वीकारः कर्त्तुमइतिभावः २४ सम्मत माह यथेति शक्तिः कामदमनसामर्थ्यंधृतिः धैर्यंत्यागस्य त्यागः तदुभयंधत्वानव्युत्थास्येअस्याः स्वीकारंनकरिष्ये उ

आश्चर्यंपरमंहीदंकिंतुश्रेयोहिमेभवेत् दिव्याभरणवस्त्राहिकन्येयंमामुपस्थिता २३ किंत्वस्याःपरमंरूपंजीर्णमासीत्कथंपुनः कन्यारूप
मिहाद्यैवंकिमिवात्रोत्तरंभवेत् २४ यथापरंशक्तिधृतेर्नव्युत्थास्येकथंचन नरोचतेहिव्युत्थानंसत्येनासादयाम्यहं २५ इतिदानधर्मेअष्टाव
क्रादिक्संवादे युधिष्ठिरउवाच नबिभेतिकथंसास्त्रीशापस्यपरमद्युतेः कथंनिवृत्तोभगवांस्तद्भवान्प्रब्रवीतुमे भीष्मउवाच अष्टावक्रोऽ
न्वपृच्छत्तांरूपंविकुरुषेकथं नचानृतंतेवक्तव्यंब्रूहिब्राह्मणकाम्यया २ स्त्र्युवाच द्यावापृथिव्योर्यत्रैषाकाम्याब्राह्मणसत्तम शृण
ष्वावहितःसर्वंयदिदंसत्यविक्रम ३ जिज्ञासेयंप्रयुक्तामेस्थिरीकर्त्तुंतवानघ अव्युत्थानेनतेलोकाजिताःसत्यपराक्रम ४ उत्तरांमादि
शंविद्धिदृष्टंस्त्रीचापलंचते स्थविराणामपिस्त्रीणांबाधतेमैथुनज्वरः ५ तुष्टःपितामहस्तेद्यतथादेवाःसवासवाः सत्वंयेनचकार्येणसंप्राप्तो
भगवानिह ६ प्रेषितस्तेनविप्रेणकन्यापित्राद्विजर्षभ तवोपदेशंकर्त्तुंवैतच्चसर्वंकृतंमया ७ क्षेमीगमिष्यसिगृहंश्रमश्चनभविष्यति क
न्यांप्राप्स्यसितांविप्रपुत्रिणीचभविष्यति ८ ॥ ॥ ॥

त्थानंधर्मातिक्रमं ममनरोचतेकिंतुसत्येनासादयामाहंहारानितिशेषः २५ अध्याय ःनबिभेति १ विकुरुषे अन्यथाऽन्यथाकरोषिब्राह्मणकाम्यया ब्राह्मणमालिप्सया २
द्यावापृथिव्योर्हिविष्टपिथिव्याचयत्रस्थीयतेतत्रएकांयोम्यास्त्रीउभयाः अन्योन्याभिलायरूपाइत्वा निर्मोक्षाद्मनिष्कामंपरंनात्तीत्यर्थः ३ मेमयानवलो ठ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

टी० साकाम्याः नातिक्रमणीया १० ऋषिणा वदान्येन १८ यथा ह्यभिषिक्ततामेव राजदेयं भवत्येवं स्त्रीमन्त्रामेव देवं पित्रे च ऋणामायत्तेति स्त्रीमस्वतंत्रकामस्तंतं वनवैवमितिस्त्रभावे ऽपि च
८२ कस्यापि ऋणी न भवतीति प्रश्नद्वयस्यार्थः ११९ दिगष्टावक्रसंवादार्थप्रकाशः एवं गार्हस्थ्ये हेतुं काममुक्त्वा गार्हस्थ्याश्रितानां दानधर्मो वक्तुं श्रोत्रपात्रादिगुणान् पृच्छति किमित्यादि

कामपाशेष्ववोऽत्यर्थं तथा तो व्यातस्त्वमुत्तमं अनतिक्रमणीया मा ह्यत्यन्तं लोके स्त्रियो मिस्तमा १९ गच्छ स्वस्त्यहं तं कृत्वा किंचान्यच्छ्रोतुमिच्छसि याव
द्ब्रवीमि विप्रर्षे अष्टावक्र यथातथं १० ऋषिणा प्रसादिता चास्मि तव हेतोर्द्विजर्षभ तस्य संमाननार्थं मे त्वयि वाक्यं प्रभाषितं ११ भीष्म उ०
श्रुत्वा तु वचनं तस्याः स विप्रः प्राञ्जलिः स्थितः अनुज्ञातस्तया चापि स्वगृहं पुनराव्रजत् १२ गृहमागत्य विश्रान्तः स्वजनं परिपृच्छ्य च अभ्यग
च्छत्तं विप्रं न्यायतः कुरुनन्दन १३ पृष्टश्च तेन विप्रेण दृष्टं त्वेतन्निदर्शनं प्राह विप्रं तदा विप्रः सुप्रीतेनान्तरात्मना १४ भवता ममनुज्ञातः
प्रस्थितो गन्धमादनं तस्य चोत्तरतो देशे दृष्टं मे दैवतं महत् १५ तया चाहमनुज्ञातो भवांश्चापि प्रकीर्तितः श्रावितश्चापि तद्वाक्यं गृहं चाभ्याग
तः प्रभो १६ तमुवाच ततो विप्रः सुतां प्रतिगृहाण मे नक्षत्रविधियोगेन पात्रं हि परमं भवान् १७ भीष्म उ० अष्टावक्रस्तथेत्युक्त्वा प्रतिगृह्य
च तां प्रभो कन्यां परमधर्मात्मा प्रीतिमांश्चाभवत्तदा १८ कन्यां तां प्रतिगृह्यैव भार्यां परमशोभनां उवास मुदितस्तत्र स्वाश्रमे विगतज्वरः १९
इति दानधर्मे अष्टावक्रसंवादः २० युधिष्ठिर उ० किमाहुर्भरतश्रेष्ठ पात्रं विप्राः सनातनाः ब्राह्मणं लिङ्गिनं चैव ब्राह्मणं वाप्यलिङ्गिनं
१ भीष्म उ० स्ववृत्तिमभिपन्नाय लिङ्गिने चेतराय च देयमाहुर्महाराज उभावेतौ तपस्विनौ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

नाब्राह्मणं ब्रह्मविदलिंगिनं पवित्रब्रह्मचारिणं संन्यासिनं च दंडादिलिंगवन्तं १ स्ववृत्तिं जीवनार्थीत्याचिंतां वृत्तिं अभिपन्नाय शरणीकुर्वते लिंगी अलिंगी वा स्वधर्मनिष्ठः स एव तपस्वीपा अनु०
८२

स्वधर्मनिष्ठत्वं पात्रगुणमुक्त्वा श्रद्धावत्त्वं दातृगुणमाह श्रद्दधीतेति द्वाभ्यां अपूतोपि पापोऽश्रद्धया पदिश्यन्नति तद्धितस्य दातरपूतत्वप्रयुक्तः को दोषः स्यात् न कोऽपि २ श्रद्धेति अश्रद्धया स्वपूतत्वं करोतीत्यर्थः ४ नेति अश्रद्दधत्पूततत्त्वकर्वीचेत्तकव्यपात्रं परीक्षणं न विधेयमादित्याशयः ५ देवानां समुद्दिष्टे देवाश्च श्रद्धादिमत्त इत्यर्थः हव्यं दैवं कर्म सिद्ध्यति फलदं भवति ब्राह्मणाग्रणादिति भावः इज्यंते देवा इति शेषः दैवं कर्म देवानुग्रहाद्देव पूर्णं भवति श्रद्धामात्रमपेक्ष्य देवाना मिति भावः ६ पित्र्यं तत्कर्म ब्राह्मणानुग्रहाद्देव पूर्णं भवतीति तत्रान्यस्य कर्तरि तपोबलमावश्यकमित्याशयेनाह ब्राह्मणानिति लोकेषु पितृपितामहादिषु पूजनीयेषु ब्रह्मिष्ठब्राह्मणपमत्तीति विद्यादित्यर्थः अग्निमुखा वै देवाः पाणिमुखाः पितर इत्यस्य

युधिष्ठिर उवाच अश्रद्धया परया पूतो यः प्रयच्छेत् द्विजातये हव्यं कव्यं तथा दानं को दोषः स्यात् पितामह ३ भीष्म उ० श्रद्धापूतो नरस्तात दुर्दान्तो पि न संशयः पूतो भवति सर्वत्र किमुत त्वं महाद्युते ४ युधिष्ठिर उ० न ब्राह्मणं परीक्षेत दैवेषु सततं नरः कव्यप्रदाने तु बुधाः परीक्ष्यं ब्राह्मणं विदुः ५ भीष्म उ० न ब्राह्मणः साधयते हव्यं दैवात् सिध्यति देवप्रसादादिज्यन्ते यजमानैर्न संशयः ६५ ब्राह्मणान् भरतश्रेष्ठ सततं ब्रह्मवादिनः मार्कण्डेयः पुरा प्राह इति लोकेषु बुद्धिमान् ७ युधिष्ठिर उवाच अपूर्वोऽप्यथवा विद्वान् संबन्धी वा यथा भवेत् तपस्वी यज्ञशीलो वा कथं पात्रं भवेत् तु सः ८ भीष्म उवाच कुलीनः कर्मकृद्वैद्यः तथैवाप्यानृशंस्यवान् ह्रीमानृजुः सत्यवादी पात्रं पूर्वे च ये त्रयः ९ तत्रेमं शृणु मे

लाय नो दत्त्वतश्रुतेः श्रोतः स्यात् इत्युपोद्घातः अग्नेः स्वतः श्रद्धा देवा पार्थ वचनं तेजसां मतं पृथिव्याः काश्यपस्याग्रे मार्कण्डेयस्य चैव हि १० ॥ ॥

स्तर्पयति पाणिस्तु सत्कर्म वा नेव पितॄंस्तर्पयितुं शक्नोतीत्यर्थः ८ नासंबन्धीति कव्ये यथावश्यकी पात्रपरीक्षेति भावः ७ कथं केन हेतुना पूर्वादीनां पंचानां पात्रत्वमिति प्रश्नार्थः ८ उत्तरे त्वपूर्वः अपूर्वः संबन्धिनस्तपस्विनः कुलीनत्वादिगुणसत्यकयुक्ताः एकपात्रपत्वमर्हन्तेन परिशेषात् पत्नकशीलविहीनो कर्मकृद्वैद्यपदोदितौ कुलीनत्वादिगुणापंचकयुक्तावेव एतेषां गुणानामभावे पात्रत्वं न कस्यापीत्यर्थः ९ एतदेव विशिष्टं समस्या इष्यति तवेति तेजसां तेजस्विनां मतं ज्ञातानामिति यावत् १० ॥ ॥ ॥

दा०
८३

नेषु: पांसपिंडः त्रिभिरेवहृत्तिः ज्ञोवनं यस्यांसा वाह्मीसंपत्त नस्यांत्रिवृत्त्यां याजनध्यापनप्रतियहैरेवजीवति समहात्मएतेनकुलीनत्वं वैघत्वंचसंगृहीतं ११ ह्रीमत्वमर्त्विशीलपदेनसं
गृह्णाति। सर्वेचेति १२ आनृशंस्यकर्मकृत्वंचसंगृह्णाति अधीयानइति सत्येयज्ञादिकंअत्र अभिवर्णितफलंकर्मनचरतेनकरोति १३ अश्वमेधेतिसत्यसंग्रहः एतेषांगुणानामेक
स्याप्यभावेपात्रत्वंनभवतीतिवचनैर्गामपिमत्तंनन्वचत्वा रिशश्चवनीति उपक्रमेतेजसामत सत मितेत्य कवचनादेतेचविसंवादो दर्शनादितिभावः १५ व्रतिनः ब्रह्मचारिणः क
र्यनन्त्कृतमिति तद्दीपवित्रनाशात्वीयंश्राद्धं तु स्थतिनवेतिप्रश्नः १६ आदिष्टं द्वादशवर्षाणि ब्रह्मचर्यंचरेदितिगुरोरादेशः तद्वतः भोक्तुरेवव्रतंलुप्यते नतद्दातायस्येतिअपितु क

पृथिव्युवाच यथामहार्णवेक्षिप्तः क्षिप्रंलेष्टुर्विनश्यति तथादुश्चरितंसर्वंत्रिवृत्त्यांचनिमज्जति ११ काश्यप० सर्वेचवेदाः सहषड्भिरंगैः
सांख्यंपुराणंचकुलेचजन्म नैतानिसर्वाणिगतिर्भवंतिशीलव्यपेतस्यनृपद्विजस्य १२ अग्निरुवाच अ धीयानः पंडितंमन्यमानोयोवि
द्ययाहंतिपरशः परेषां स भ्रश्यतेसौचरतेनसत्यंलोकास्तस्यांतवंतोभवंति १३ मार्कंडेयउवाच अश्वमेधसहस्रंचसत्यंचतुलयाधृतं ना
भिजानामियद्यस्यसत्यस्यार्द्धमवाप्नुयात १४ भीष्मउवाच इत्युक्त्वातेजग्मुराशुचत्वारोमिततेजसः पृथिवीकाश्यपोग्निश्चप्रकृष्टायुश्च
भार्गवः १५ युधिष्ठिरउवाच यदिदंब्राह्मणालोकेव्रतिनोभुंजतेहविः दत्तंब्राह्मणकामायकथंतत्सुकृतंभवेत १६
भीष्मउवाच आदिष्टिनोयेराजेंद्रब्राह्मणावेदपारगाः भुंजतेब्रह्मकामायव्रतलुप्ताभवंतिते १७ ॥ ॥ ॥ ॥

मद१

मैनिष्ठातपोनिष्ठः पंचाग्निब्रह्मचारिणः पितृमातृपराश्चैवब्राह्मणाः श्राद्धसंपदेइतिब्रतस्थमपि दौहित्रंश्राद्धेयत्नेनभोजयेदितिचस्मरणात्स्वगणमगेवैतीतिभावः एतेनश्राद्धान्न
चलोभादिप्रदर्शितनपात्रतानाशयतोदानेपिकिंचिद्दैगुण्यंजायतइतिगम्यते अतएवमनसापात्रमुद्दिश्यजलमध्येजलंक्षिपेत दातातत्फलमाप्नोतिप्रतिग्राहीनदोषभागितिपाद्म
दशार्थकलोनांतंनमस्येततनाथ्येवंयुधिष्ठिरेणाशंक्येनैतिक १७ ॥ ॥ ॥ ॥
ति१

दान०
८३

© (O) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अतोनिष्ठा अनेकांतंअनेकफलाकारमित्यर्थः पात्रगुणानामानंत्यात्तेकेगुणाः नियमेनपात्रतांयांतिभिन्नातानेवसंक्षेपेणाब्रूहीतिप्रश्नार्थः १८ उत्तरमाहत्रिभिःअहिं
सेति २१ मेदादीनांमविष्टांभुंक्तइतिसंबंधः मेदागोमहिष्यादीनांमृतानांमांसमश्नंतः पुल्कसाः येब्राह्मणादीनमपिस्वभावादेवहिंसंति अनेवमायिनस्वर्णकारादयः कृतघ्न

युधिष्ठिरउ० अनेकांतंबहुद्वारंधर्ममाहुर्मनीषिणः किंनिश्चितंभवेत्तत्रतन्मेब्रूहिपितामह १८ भीष्मउ० अहिंसासत्यमक्रोधआनृशंस्यंदम
स्तथा आर्जवंचैवराजेंद्रनिश्चितंधर्मलक्षणं १९ येतुधर्मंप्रशंसंतश्चरंतिपृथिवीमिमां अनाचरंतस्तद्धर्मंसंकरेभिरताःप्रभो २० ते
भ्योहिरण्यंरत्नंवागामश्वंवाददातियः दशवर्षाणिविष्टांसभुंक्ते निरयमाश्रितः २१ मेदानांपुल्कसानांचतथैवांतेवसायिनां कृतंकर्मा
कृतंवापिरागमोहेनजल्पतां २२ वैश्वदेवंचयेमूढाविप्रायब्रह्मचारिणे ददतीहराजेंद्रतेलोकान्भुंजतेशुभान् युधिष्ठिरउ० किंपरंब्रह्मच
र्यंस्यात्किंपरंधर्मलक्षणं किंचश्रेष्ठतमंशौचंतन्मेब्रूहिपितामह २३ भीष्मउवाच ब्रह्मचर्यंपरंतातमधुमांसस्यवर्जनं मर्यादायांस्थितोधर्म
:शमश्चैवास्यलक्षणं २४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तंवापरकीयंपापंकर्मयेप्रकाशयंतिब्राह्मणादयोपितेमेदादितुल्याएवेतितेषामपीतिपदार्थः २१ वैश्वदेवंतत्संबंधिनंहंतकारंब्रह्मचारिणेइतिसंन्यासिनोप्युपलक्षणं यतिश्च
ब्रह्मचारीचपक्वान्नस्वामिनावुभावितिस्मृतेः अशुभानितिच्छेदः २२ पांचेष्टं २३ यमः विषयेभ्यइंद्रियाणांनिवृत्तिरेतदेवश्रेष्ठतमंशौचंधर्मस्यचलक्षणंमर्यादांतर्गतं २४ ॥

(C) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
८५

२५ कल्यंपूर्वाह्णे ४ पङ्क्तिः अनुपहतैः मधुमांसवर्जनमर्यादापालनशौचैः सहाध्ययनपारगानेभ्यः तान्यवशातंप्रहन्नइत्यर्थः ३७ नशोचतींतियादृन ३८ ॥

युधिष्ठिरउवाच कस्मिन्कालेचरेतधर्म्मंकस्मिन्कालेर्थमाचरेत कस्मिन्कालेसुखीचस्यात्तन्मेब्रूहिपितामह २५ भीष्मउवाचकल्यमर्थौनि
षेवेत ततोधर्म्ममनंतरं पश्चात्कामंनिषेवेतनचगच्छेत्प्रसंगितां २६ ब्राह्मणांश्चैवमन्येतगुरूंश्चाप्यभिपूजयेत सर्वभूतानुलोमश्चमृदुशीलः
प्रियंवदः २७ अधीकारेयदनृतंयच्चराजसपैशुनं गुरोश्चालीककरणंतत्समंब्रह्महत्यया २८ प्रहरेन्ननरेंद्रेषुनहन्याद्गांतथैवच भ्रूणहत्या
समंचैवउभयंयोनिषेवते २९ नाग्निंपरित्यजेज्जातुनचवेदान्परित्यजेत नचब्राह्मणमाक्रोशेत्समंतद्ब्रह्महत्यया ३० युधिष्ठिरउवाच की
दृशाः साधवोविप्राःकेभ्योदत्तंमहाफलं कीदृशानांचभोक्तव्यंतन्मेब्रूहिपितामह ३१ भीष्मउवाच अक्रोधनाः धर्मपराः सत्यनित्यादमे
मेरताः तादृशाः साधवोविप्रास्तेभ्योदत्तंमहाफलं ३२ अमानिनः सर्वसहादृढार्थाविजितेंद्रियाः सर्वभूतहितामैत्रास्तेभ्योदत्तंमहाफलं
३३ अलुब्धाः शुचयोवैद्याह्रीमंतः सत्यवादिनः स्वकर्मनिरतायेचतेभ्योदत्तंमहाफलं ३४ सांगांश्चचतुरोवेदानधीतेयोद्विजर्षभः षड्भ्यः
प्रवृत्तः कर्म्मभ्यस्तंपात्रमृषयोविदुः ३५ येत्वेवंगुणजातीयास्तेभ्योदत्तंमहाफलं सहस्रगुणमाप्नोतिगुणार्हायप्रदायकः ३६ प्रज्ञाश्रुता
भ्यांवृत्तेनशीलेनचसमन्वितः तारयेतकुलंसर्वमेकोपीहद्विजर्षभः ३७ गामश्वंवित्तमन्नंवातद्विधेप्रतिपादयेत द्रव्याणिचान्यानितथाप्रेत्य
भावेनशोचति ३८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दान०
८५

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

द्विजोत्तमः निर्दोषः सर्वेपूर्वोक्तागुणाश्चत्त्रयद्विलभ्यंतर्हितारयेतेतिकिमु ३९ निशम्यज्ञात्वाईदृशपात्रप्रसोममं यस्यस्मात्पुगुणस्यातिक्रमेपिदोषोनास्तीतिभावः ४० त्र्यथा
पः २१ अर्हेति कालादौविहितंविशेषमितिशेषः १ उपपत्तिभिः आहारादिभिः युक्तः सन् ४ क्रुतंक्रुतेनदूषितंनिराकार्यणात्र्यनवज्ञातेनअर्हेणवा ६ परिभुक्तंदेवादि

तारयेत्तकुलंसर्वमेकोपीहद्विजोत्तमः किमंगपुनरेवैतेतस्मात्पात्रंसमाचरेत ३९ निशम्यचगुणोपेतंब्राह्मणंसाधुसंमतं दूरादानाय्यसत्कृत्यसर्व
तश्चापिपूजयेत्तशान्तोदानधर्म्मेषुरुपाश्रिके ४० युधिष्ठिरउवाच श्राद्धकालेचदेवेचपित्र्येपिचपितामह इच्छामीहत्वयाख्यातंविहितंयत्सुरर्षिभि
: १ भीष्मउ० दैवंपूर्वाह्णिकंकुर्यादपराह्णेतुपैतृकं मंगलाचारसंपन्नः कृतशौचः प्रयत्नवान २ मनुष्याणांतुमध्याह्नेप्रदद्यादुपपत्तिभिः
कालहीनंतुयद्दानंतंभागंरक्षसांविदुः ३ लुंचितंचावलीढंचकलिपूर्वंचयत्कृतं रजस्वलाभिदृष्टंचतंभागंरक्षसांविदुः ४ अवघुष्टंचयद्भुक्तमव्रतेन
चभारत परामृष्टंशुनाचैवतंभागंरक्षसांविदुः ५ केशकीटावपतितंक्षुतंश्वभिरवेक्षितं रुदितंचावधूतंचतंभागंरक्षसांविदुः ६ निराका
रेणयद्भुक्तंमशस्त्रेणचभारत दुरात्मनाचयद्भुक्तंतंभागंरक्षसांविदुः ७ परोच्छिष्टंचयद्भुक्तंपरिभुक्तंचयद्भवेत दैवेपित्र्येचसततंतंभागंरक्षसांवि
दुः ८ मंत्रहीनंक्रियाहीनंयच्छ्राद्धंपरिविष्यते त्रिभिर्वर्णैर्नरश्रेष्ठतंभागंरक्षसांविदुः ९ आज्याहुतिंविनाचैवयत्किंचित्परिविष्यते दुराचा
रैश्चयद्भुक्तंतंभागंरक्षसांविदुः येभागारक्षसांप्रोक्तास्तउक्ताभरतर्षभ अंतऊर्ध्वंविसर्गस्यपरीक्षांब्राह्मणेशृणु ११ ॥ ॥ ॥

धिपितकालकार्दीनवर्जैपित्वाभुक्तस्वैनेष ९ आज्याहुतिंपात्राभिधारणाविं[धिम्] १० विसर्गस्यब्राह्मणेदानस्यपात्रभत्ते ११ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (P) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

हो० ८५

पतिताः महापातकेनज्ञातिवहिर्भूताः केतनं निमंत्रणं १२ श्वित्री श्वेतकुष्ठी कुष्ठी मंडलकुष्ठी यक्ष्मन हतो महारोगी अपस्मारिग्रहयास्तः १३ देवलका देवार्चनवृत्तिजीवी वृथानिय
मधारिणो दंभवंतः १४ सवकाः कूटनपणाः कथकाः वृथालापिनः वोधकाः मल्लाः १५ वृषलानां शूद्राणां होतारो याजकाः वृषलशिष्याः शूद्रदासाः १६ अवयोक्ता भृतका
ध्यापकः अवयुक्तः हतकाध्येता १७ वर्णान्तरपरिग्रहः शूद्रापतिः १८ अनग्नयः श्रौतस्मार्त्तकर्मरहिताः योधाः मत्ताः स्वकर्मभ्रष्टतया सेपरीकीर्तिताः कर्म्मणा देहदोषैश्चयो

योवंतः पतिताः विप्रानुलोमजाताश्चैवच देवे वाप्यथ पित्र्ये वा राजन्नार्हंति केतनं १२ श्वित्री क्लीवश्चकुष्ठी च तथा यक्ष्महतश्च यः अपस्मारी च पश्चा
न्धो राजन्नार्हंति केतनं १३ चिकित्सका देवलाका वृथानियमधारिणः सोमविक्रयिणश्चैव राजन्नार्हंति केतनं १४ गायना नर्त्तकाश्चैवप्लव
कावादकास्तथा कथका योधकाश्चैव राजन्नार्हंति केतनं १५ होतारो वृषलानां च वृषलाध्यापकास्तथा तथा वृषलशिष्याश्च राजन्नार्हंति
केतनं १६ अवयोक्ता च यो विप्रो अवयुक्तश्च भारत नार्हतस्तावपि श्राद्धं ब्रह्मविक्रयिणो हितौ १७ अग्रणीयः कृतः पूर्वं वर्णावरपरिग्र
हः ब्राह्मणः सर्वविद्योपि राजन्नार्हंति केतनं १८ अनग्नयश्च ये विप्राः मृतनिर्यातकाश्च ये स्तेनाश्च पतिताश्चैव राजन्नार्हंति केतनं १९
अपरिज्ञातपूर्वाश्च गणपूर्वाश्च भारत पुत्रिकापूर्वपुत्राश्च श्राद्धे नार्हंति केतनं २० ॥ ना॥ ॥ ॥ ॥ ॥

निजस्त्वेव कुत्सिताः पतितास्ता विज्ञानीयान्महापातकिनश्चेयः इत्येन पतितो यतितो गमोक्तो याग्रासौ १९ गणपूर्वाः ग्रामणः पुत्रिकापूर्वपुत्राः अस्यामुत्पन्नपुत्रो मदीयः इति नियमेन
परिणीयते तस्यां वयोजातः स पुत्रिकापूर्वपुत्रः स पित्र गोत्राद्भ्रष्टो मातृगोत्रो यज्ञी वित्वा लिंग्यः णाकर्त्ता हव्यकव्यवहनपौक्ताकुसीदी नामवाहुपिकः समं वैधान्यमादाय महर्घं यः प्रयच्छति स वैवा
र्धुषिको नाम हव्यकव्यवर्हिष्कृतः इति स्मृतिप्रसिद्धः २० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम० ८५

स्त्रीपूर्वः स्त्रीजितः स्त्रीपरपोपजीवी विनोवा कांडपृष्ठः वेश्यापतिः कांडपृष्ठः सद्भिरेव निगद्यते इति मेनव्याख्यातः अजपाः संध्यावंदनहीनाः २१ अनुग्रहं निषिद्धानामपि
केनचिद्गुरोनाम्यनुज्ञानं २३ वणिजं वणिग्वृत्तिं २६ उदितः अधः अस्तमितः ईरितः पूर्वाह्णे लाभकाले अधः सद्यस्तस्य ययेरितः एवं प्रातः लाभकाले स्तमितः

ऋणकर्त्ता च यो राजन्यश्च वार्द्धुषिको नरः प्राणिविक्रयवृत्तिश्च राजन्नार्हति केतनं २१ स्त्रीपूर्वाः काण्डपृष्ठाश्च यावन्तो भरतर्षभ अजपा ब्रा
ह्मणाश्चैव श्राद्धे नार्हन्ति केतनं २२ श्राद्धे दैवे च वर्निर्दिष्टो ब्राह्मणो भरतर्षभ दातः प्रतिगृहीतश्च श्रृणुष्वानुग्रहं पुनः २३ चीर्णव्र
ता गुणैर्युक्ता भवेयुर्येपि कर्षकाः सावित्रीज्ञाः क्रियावंतस्ते राजन्केतनक्षमाः २४ क्षात्रधर्मिणमप्याजौ केतनयेत्कुलजं द्विजं नत्वेव वणि
जं तात श्राद्धेषु परिकल्पयेत् २५ अग्निहोत्री च यो विप्रो ग्रामवासी च यो भवेत् अस्तेनश्चातिथिज्ञश्च स राजन्केतनक्षमः २६ सावित्रीं ज
पते यस्तु त्रिकालं भरतर्षभ भिक्षावृत्तिः क्रियावांश्च स राजन्केतनक्षमः २७ उदितास्तमितो यश्च तथैवास्तमितोदितः अहिंस्र
श्चाल्पदोषश्च स राजन्केतनक्षमः २८ अकल्कको ह्यतर्कश्च ब्राह्मणो भरतर्षभ संसर्गभैक्ष्यवृत्तिश्च स राजन्केतनक्षमः २८ अ
व्रती कितवः स्तेनः प्राणिविक्रय्यथो वणिक् पश्चाच्च पीतवान्सोमं स राजन्केतनक्षमः २९ अर्जयित्वा धर्मसर्वं दारुणैः कृषि
कर्मभिः भवेत्सर्वातिथिः पश्चात्स राजन्केतनक्षमः ३०

मध्याह्नलाभमतीत उदितः २७ अल्पदोषो विद्वत्वादिविशेषगुणाढ्यः अनातनावा २८ अकल्ककः अदांभिकः अघदोषाः कल्कः पापे दंभे चेति कोशः अकल्पकार
तिपाठे स्वेच्छया धर्माधर्मशीलः अनर्को अहेतुकः असंसर्गपः संसर्गैः संगत्य गृहे गृहे जाता भिक्षावृत्तिः २८ कितवो द्यूतकृत् २९ सर्वदेताकिंचनातिथिरेव यस्य स सर्वातिथिः ३०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा० ब्रह्मवेदः कैवर्त्तहीनभाषणेनमिथ्याशपथादिनावा ३१ अपवर्गोश्राद्धसमाप्तौ ह्रियमाणइत्यादेलक्षमानः पुत्रं अन्नंस्वधेत्यादिवचनं गवानंतं अन्नंततो शपथसपापं ३२
सोमरूपोदर्शः आरणंमणादिमांसंचपदार्थाभक्षंतत्तदेवश्राद्धस्यकालः ३३ स्वधोच्यतामितिप्रश्नोवाउच्यतेअस्तुस्वधेतिब्राह्मणोवदेत्एवमुक्तंतत्र मुदितापीतिकरापितॄणामित्त
८६ थीति ३५ पुण्याहेति पुण्याहंभवंतोब्रुवन्त्वितियजमानेनप्रोक्तेॐपुण्याहमस्त्वितिब्राह्मणोः ब्रूयुः दैवं [illegible] सौंकारं ३६ दैवंओंकारस्थानेप्रीयंतांदेवताःपुण्याहमस्त्वितिच

ब्रह्मविक्रयनिर्दिष्टंस्त्रीयायस्याजितंधनं अदेयंपितृविप्रेभ्योयच्चक्लैब्यादुपार्जितं ३१ क्रियमाणोपवर्गेचयोद्विजोभरतर्षभ नव्याहरतिप
युक्तंतस्याधर्म्मोगवानृतं ३२ श्राद्धस्यब्राह्मणःकालः प्राप्तंदधिघृतंतथा सोमक्षयश्चमांसंचयदारण्यंयुधिष्ठिरः ३३ श्राद्धापवर्गेविप्रस्य
स्वधावैमुदिताभवेत् क्षत्रियस्याप्ययोब्रूयात्प्रीयंतांपितरस्त्विति ३४ अपवर्गेतुवैश्यस्यश्राद्धकर्म्मणिभारत अक्षय्यमभिधातव्यंस्वस्ति
शूद्रस्यभारत ३५ पुण्याहवाचनंदैवंब्राह्मणस्यविधीयते एतदेवनिरोंकारंक्षत्रियस्यविधीयते ३६ वैश्यदैवेवक्तव्यंप्रीयंतांदेवताइति
कर्म्मणामानुपूर्व्येणविधिपूर्वंकृतंशृणु ३७ जातकर्म्मादिकाःसर्वास्त्रिषुवर्णेषुभारत ब्रह्मक्षत्रेहिमंत्रोक्तावैश्यस्यचयुधिष्ठिरः ३८ वि
प्रस्यरसनामौंजीमौर्वीराजन्यगामिनी बाल्वजीत्येववैश्यस्यधर्मएषयुधिष्ठिर ३९ दातुःप्रतिग्रहीतुश्चधर्माधर्मौविमोक्षणे ब्राह्मणस्या
नृतेधर्म्मःप्रोक्तःपातकसंज्ञितः ४० ॥ स ३

त्रिवेदादित्यर्थः छतंक्रियांअनध्यनक्रममितियावत् ३७ वैश्यस्यचमंत्रोक्ताइत्यनुषंगः ३८ रसनामेखलामौंजीमुंजमयी मौर्वीधनुर्ज्याबाल्वजीबल्वजतृणविशेषतन्म
यी ३९ धर्मोदातुः अधर्मःप्रतिग्रहीतुरितिज्ञातुंमोक्षणेतत्राधर्मेमेवमामान्यतआहब्राह्मणस्येतिएककार्यार्थेः हृतवक्तुर्ब्राह्मणस्यपापवानधर्मोभवति ४० ॥ ॥ शा० ८६

स एव चतुर्गुणः क्षत्रियस्याष्टगुणो वैश्यस्य तावन्मात्रार्थं भवतीत्यर्थः सार्द्धश्लोकः ४० वेति यः पूर्वस्य निमंत्रयितरं ख्यातिसद्ब्राह्मणान् तत्र ब्राह्मणो न केतितः सन् यदि यवीया
न भवेत्तर्हि द्विपाद पशुहिंसायाः पूर्णां पापं प्राप्नुयात् क्षत्रियादिना केतितः सन् यदि यवीयान्स्यात्तर्हि द्विपादपशुहिंसाया अर्द्धं पापं प्राप्नुयादिति श्लोकद्वयार्थः ४३ अशौचः जनन
मरणाशौचवान् ४४ अर्पनम्रयोजनेन तीर्थयात्रादिव्यपदेशेन डोविकाद्यर्थं योर्धनं लिप्सते यो वा कर्मार्थं भिक्षां देहीत्याम ंत्रयति दातारमभिमुखीकरोति तस्यापि सन्नतं गवा

चतुर्गुणः क्षत्रियस्य वैश्यस्याष्टगुणाः स्मृतः नामंत्र ब्राह्मणो श्रीमान्पूर्वं विप्रेण केतितः ४ यवीयान्पशुहिंसायां तुल्यधर्म्मा भवेत्सहि तथा राज
न्यवैश्याभ्यां यद्यश्नीयान्नुकेतितः ४१ यवीयानपशुहिंसायां भागार्द्धसमवाप्नुयात् दैवं वाप्यथवा पित्र्यं योश्नीयाद्ब्राह्मणादिषु ४२ अस्नातो ब्राह्मणो रा
जंस्तस्याधर्म्मो गवानृतं अशौचो ब्राह्मणो राजन्यो श्नीयाद्ब्राह्मणादिषु ज्ञानपूर्वमथो लोभात्तस्याधर्म्मो गवानृतं ४४ अर्थेनान्येन यो लि
प्सत कर्मार्थं चैव भारत आमंत्रयति राजेन्द्र तस्याधर्म्मोनृतं स्मृतं ४५ अवेदव्रतचारित्रास्त्रिभिर्वर्णैर्युधिष्ठिर मंत्रवत्परिविष्यंते तेतस्याध
र्म्मो गवानृतं ४६ युधिष्ठिर उवाच पित्र्यं वाप्यथवा दैवं दीयते यत्पितामह एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं दत्तं केषु महाफलं ४७ भीष्म उ० ये
षां दाराः प्रतीक्षंते सुवृष्टिमिव कर्षकाः उच्छेषपरिशेषं हि ताञ्भोजय युधिष्ठिर ४८ चारित्रनिरता राजन्ये कृशाः कृशवृत्तयः अर्थि
नश्चोपगच्छंति तेषु दत्तं महाफलं ४९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

नृतमेव स्मृतं ४५ वेदो व्रतं चारित्रं च येषां नास्ति ते यदि मंत्रवत् मंत्रयुक्तं यथा स्यात्तथा श्राद्धे परिविश्यंते तत्र ४७ भोजनपात्रेऽवशिष्टमुच्छेषः तेन हितं परिशेषं स्या
त्यमवशिष्टं प्रतीक्षंते ये पापाकपर्मीत्यमेव धान्यादिकं मलिनकुस्थलादौ ताम्भोजय ४९ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दा० ८१ तन्त्रकाः चारित्रमेवमक्तोऽनन्तर्द्दजीवनं येषां ते तदूहाः तरेर्गृहेस्थादौ येषां ते वलं इहलोके दोषाभिभवसामर्थ्यं अपाश्रयः परलोकगमनालंबनं अर्थप्रयोजनेस
त्सेवार्थिनो भवंति न संग्रहार्थः ५१ भैक्ष्यात्करादरिस्मात् कारकृतः आत्मवात्माजीवनमन्नं हस्तेग्रहीतान्नस्यपसवद्धतः क्षुधार्त्ताः महोदेहिमहादेहीति पाचंतेतेभ्यो तिरि

तन्त्रकालकृताहाराड्गेसलद्धलालसद्याश्रयाः अर्थिनश्च भवंत्यर्थे तेषु दत्तं महाफलं ५० तस्करेभ्यः परेभ्यो वा ये भयार्त्ता युधिष्ठिर अ
र्थिनो भोक्तुमिच्छंति तेषु दत्तं महाफलं ५१ अकल्कस्य हि विप्रस्य भैक्ष्यात्करकृतात्मनः बटवो यस्य भिक्षंति तेभ्यो दत्तं महाफलं ५२
हृतस्वा हृतदाराश्च ये विप्रा देशसंप्लवे अर्थार्थमभिगच्छंति तेभ्यो दत्तं महाफलं ५३ व्रतिनो नियमस्थाश्च ये विप्राः श्रुतसम्मताः तत्समा
प्त्यर्थमिच्छंति तेभ्यो दत्तं महाफलं ५४ अव्युत्क्रांताश्च धर्मेषु पाखंडसमयेषु च कृशप्राणाः कृशधनास्तेभ्यो दत्तं महाफलं ५५
कृतसर्वस्वहरणा निर्दोषाः प्रभविष्णुभिः स्पृहयंति च भुक्तान्नं तेषु दत्तं महाफलं ५६ तपस्विनस्तपोनिष्ठास्तेषां भै
क्षचराश्च ये अर्थिनः किंचिदिच्छंति तेषु दत्तं महाफलं ५७ महाफलविधिर्दाने श्रुतस्ते भरतर्षभ निरयं येन गच्छंति स्वर्गं चै
व हि तच्छृणु ५८ गुर्वर्थं वाभयार्थं वा वर्जयित्वा युधिष्ठिर येऽनृतं कथयंति स्म ते वै निरयगामिनः ५९ ॥ ॥ ॥ ॥

देश्यः ५२ कृतेति पाठे पिकृता हमिन्तं दूरीकर्तुं हृतमिस्तेवार्थः ५३ चपादपूरणार्थः पाखंडानाममये मर्यादा येषु धर्मेषु तत्र अव्युत्क्रांताः अनतिक्रांता नतोऽकृ ना १
तैरस्पिताः ५४ भुक्ताः अन्नमेव स्पृहयंति न स्वादु अतएव न च तद्दर्थी स्वादुनानीप्सितत्वात्तत्र सुः किंतु गर्त्तपूरणार्थं यथाकथंचित्कन्नमात्र स्वयमेव पूरेणाक एम०
न्नियमिस्याशयं वंत स्वार्थः ५८ अभयार्थं भयनिवृत्तिरूपं प्रयोजनं ५९ ८१

© (c) Dharmartha Trust, J&K. Digitized By eGangotri

अभिमर्षिणो जाराः प्रयोक्तारः हर्त्रभिमर्षिणोर्द्वंद्वः ६० परेषां दोषमेवेति शेषः ६१ आशापाशच्छेदमित्येकदेशानुषंगः कुर्वंतीति शेषः ६४ सूचकाः राजगा
मिपैशुन्यवादिनः सेतुः आर्यमर्यादा ६५ पाखंडाः वेदविरोधिनः शाक्यादयः दूषकाः सतां निंदकाः समयानां धर्मसंकेतानां प्रत्यवसिताः आरूढपतिताः ६६

परदाराभिहर्तारः परदाराभिमर्षिणः परदारप्रयोक्तारस्ते वै निरयगामिनः ६० ये परस्वापहर्तारः परस्वानां च नाशकाः सूचकाश्च परेषां ये ते
वै निरयगामिनः ६१ प्रपाणां च सभानां च संक्रमाणां च भारत अगाराणां च भेत्तारो नरा निरयगामिनः ६२ अनाथां प्रमदां बालां वृद्धां भीतां
तपस्विनीं वंचयंति नरा ये च ते वै निरयगामिनः ६३ वृत्तिच्छेदं गृहच्छेदं दारच्छेदं च भारत मित्रच्छेदं तथाशायास्ते वै निरयगामिनः ६४ सूचकाः से
तुभेत्तारः परवृत्युपजीवकाः अकृतज्ञाश्च मित्राणां ते वै निरयगामिनः ६५ पाखंडा दूषकाश्चैव समयानां च दूषकाः ये प्रत्यवसिताश्चैव ते वै नि
रयगामिनः ६६ विषमव्यवहाराश्च विषमाश्चैव वृद्धिषु --- लाभेषु विषमाश्चैव ते वै निरयगामिनः ६७ द्यूतसंव्यवहाराश्च निष्परीक्षाश्च मान
वाः प्राणिहिंसाप्रवृत्ताश्च ते वै निरयगामिनः ६८ कृताशं कृतनिर्देशं कृतभक्तं कृतश्रमं भेदैर्ये व्यपकर्षंति ते वै निरयगामिनः
६९ पर्यश्नंति च ये दारानग्निभृत्यातिथींस्तथा उत्सन्नपितृदेवेज्यास्ते वै निरयगामिनः ७० वेदविक्रयिणश्चैव वेदानां चैव
दूषकाः वेदानां लेखकाश्चैव ते वै निरयगामिनः ७१ चातुराश्रमबाह्याश्च श्रुतिबाह्याश्च ये नराः विकर्मभिश्च जीवंति ते
वै निरयगामिनः ७२

विषमाः जनविरोधिनो व्यवहारा येषां ते ६८ कृताशं दासमर्थिनं वा निर्देशं त्वमिदं दास्यामीति प्रतिज्ञामात्रं कृतायस्मै इति समासः भक्तं वेतनं व्यपकर्षंति
यत्तु सकाशाद्दूरीकुर्वंति ६९ पर्यश्नंति परित्यज्याश्नंति ७१ विकर्मभिः स्वस्वनिषिद्धैः कर्मभिः ७२

© (c) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

दा॰ ८८ केशाश्चामरके वलादयः ७३ अंतरं यांति अंतरयामवंति ७४ कर्त्तारः शस्त्रशल्यादीनां ७५ अप्राप्तः अदांतः प्राप्ते लब्धे सममंजसे इति मेदिनी

केशविक्रयकाराजन्विषविक्रयकाश्चये क्षीरविक्रयकाश्चैवतेतेवैनिरयगामिनः ७३ ब्राह्मणानांगवांचैवकन्यानांचयुधि
ष्ठिर येंतरंयांतिकार्येषुतेवैनिरयगामिनः ७४ शस्त्रविक्रयकाश्चैवकर्त्तारश्चयुधिष्ठिर शल्यानांधनुषांचैवतेतेवैनिरयगामि
नः ७५ शिलाभिःशंकुभिर्वापिश्वभ्रैर्वाभरतर्षभ येमार्गमनुरुंधंतितेतेवैनिरयगामिनः ७६ उपाध्यायांश्चभृत्यांश्चभक्तांश्चभरत
र्षभ येत्यजंत्यविकारांस्तेतेवैनिरयगामिनः ७७ अप्राप्तदमकाश्चैवनासानांवेधकाश्चये बंधकाश्चपशूनांयेतेतेवैनिरयगा
मिनः ७८ अगोप्तारश्चराजानोवलिषड्भागतस्कराः समर्थाश्चाप्यदातारस्तेवैनिरयगामिनः ७९ क्षांतान्दांतांस्तथाप्रा
ज्ञान्दीर्घकालंसहोषितान् त्यजंतिकृतकृत्यायेतेतेवैनिरयगामिनः ८० वालानामथवृद्धानांदासानांचैवयेनराः अद
त्वाभक्षयंत्यग्रेतेतेवैनिरयगामिनः ८१ एतेपूर्वंविनिर्दिष्टाःप्रोक्तानिरयगामिनः भागिनःस्वर्गलोकस्यवक्ष्यामिभरतर्ष
भ ८२ सर्वेष्वेवतुकार्येषुदैवपूर्वेषुभारत हंतिपुत्रानपशूनकृत्स्नान्ब्राह्मणातिक्रमेकृते ८३ दानेनतपसाचैवसत्ये
नचयुधिष्ठिर येधर्ममनुवर्त्तंतेतेनराःस्वर्गगामिनः ८४ शुश्रूषाभिस्तपोभिश्चविद्यामादायभारत येप्रतिग्रहनिःस्नेहा
स्तेनराःस्वर्गगामिनः ८५ भयात्पापात्तथावाधात्दारिद्र्याद्व्याधिधर्षणात् यत्कृतेप्रतिमुच्यंतेतेनराःस्वर्गगामिनः ८६

८१

पशूनांयुगेनगोरणात्अंडमर्दनेनवा वलवीर्ययोर्नाशकाःअप्राप्तदमकाः ७९ सर्वेष्विति येब्राह्मणातिक्रमंकुर्वंतितेस्वर्गगामिनइत्यर्थः ८५ आवाधात् दान॰ ८८
संकरात् ८६ ॥

८२

© Dhamartha Trust J&K Digitized By eGangotri

८७ मधुक्षौद्रं ८८ कर्त्तारः पालनकर्त्तारः ८९ कन्यानां दातारः परविवाहकर्त्तारः ९४ आराधनेन शतशान्सुखयंति ते तथा ९६ द्रव्याणां वध्वलं

क्षमावंतस्तथा धीराश्च धर्म्मकार्येषु चोत्थिताः मंगलाचारसंपन्नाः पुरुषाः स्वर्गगामिनः ८७ निवृत्ता मधुमांसेभ्यः परदारेभ्य
एव च निवृत्ता ये च मद्येभ्यस्ते नराः स्वर्गगामिनः ८८ आश्रमाणां च कर्त्तारः कुलानां चैव भारत देशानां नगराणां च ते नराः
स्वर्गगामिनः ८९ वस्त्राभरणदातारो भक्ष्यपानान्नदास्तथा कुटुंबानां च दातारः पुरुषाः स्वर्गगामिनः ९० सर्वहिंसानिवृ
त्ताश्च नराः सर्वसहाश्च ये सर्वस्याश्रयभूताश्च ये नराः स्वर्गगामिनः ९१ मातरं पितरं चैव शुश्रूषंति जितेंद्रियाः भ्रातॄणां
चैव सस्नेहास्ते नराः स्वर्गगामिनः ९२ आढ्याश्च बलवंतश्च यौवनस्थाश्च भारत ये वै जितेंद्रिया धीरास्ते नराः स्वर्गगामिनः
९३ अपराधेषु सस्नेहाः मृदवो मृदुवत्सलाः आराधनसुखाश्चापि पुरुषाः स्वर्गगामिनः ९४ सहस्रपरिवेष्टारस्तथैव
च सहस्रदाः त्रातारश्च सहस्राणां ते नराः स्वर्गगामिनः ९५ सुवर्णस्य च दातारो गवां च भरतर्षभ यानानां वाहनानां
च ते नराः स्वर्गगामिनः ९६ वैवाहिकानां द्रव्याणां प्रेष्याणां च युधिष्ठिर दातारो वाससां चैव पुरुषाः स्वर्गगामिनः ९७
विहारावसथोद्यानकूपारामसभाप्रपाः वप्राणां चैव कर्त्तारस्ते नराः स्वर्गगामिनः ९८ निवेशनानां क्षेत्राणां वसती
नां च भारत दातारः प्रार्थितानां च ते नराः --- स्वर्गगामिनः ९९ रसानां चाथ बीजानां धान्यानां च युधिष्ठिर स्वयमुत्पा
द्य दातारः पुरुषाः स्वर्गगामिनः १०० यस्मिंस्तस्मिन्कुले जाता बहुपुत्राः शतायुषः सानुक्रोशा जितक्रोधाः पुरुषाः
स्वर्गगामिनः १०१

कारादीनां प्रेष्याणां दासीदासानां ९७ ९८ ९९ १०० १०१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
८६

दानसमस्तर्पणास्सदानंवासौधर्मश्चाग्निशोधकोधर्मस्त्रीवत्वमार्ष अमुत्रार्थपरलोकफलं १०२ अध्यायः २३ इदंमेइति अध्यायःसप्तार्थःश्लोक १२

एवंक्रममुत्रार्थेदैवंपित्र्यंचभारत दानंधर्मंचदानस्ययत्पूर्वमृषिभिः कृतं १०२ इतिदानधर्मेस्वर्गनाकवर्णनोनाम २३ युधिष्ठिरउ० इदंमेतत्वतोराजन्वक्तुमर्हसिभारत अहिंसयित्वापिकथंब्रह्महत्याविधीयते भीष्मउवाच व्यासमामंत्र्यराजेंद्रपुरापृष्टवानहं तत्तेहंसंप्रवक्ष्यामितदिहैकमनाः शृणु २ चतुर्थस्त्वंवसिष्ठस्यतत्वमाख्याहिमेमुने अहिंसयित्वाकेनेहब्रह्महत्याविधीयते ३ इतिपृष्टोमहाराजपराशरशरीरजः अब्रवीन्निपुणोधर्म्मेनिःसंशयमनुत्तमं ४ ब्राह्मणंस्वयमाहूयभिक्षार्थेकृशवृत्तिनं ब्रूयान्नास्तीतियःपश्चात्तंविद्याद्ब्रह्मघातिनं ५ मध्यस्थस्येहविप्रस्ययोनूचानस्यभारत वृत्तिंहरतिदुर्बुद्धिस्तंविद्याद्ब्रह्मघातिनं ६ गोकुलस्यतृषार्त्तस्यजलार्थेवसुधाधिप उत्पादयतियोविघ्नंतंविद्याद्ब्रह्मघातिनं ७ यःप्रवृत्तांश्रुतिंसम्यक्शास्त्रंवामुनिभिः कृतं दूषयत्यनभिज्ञायतंविद्याद्ब्रह्मघातिनं ८ आत्मजांरूपसंपन्नांमहतींसदृशेवरे नप्रयच्छतियःकन्यांतंविद्याद्ब्रह्मघातिनं ९ अधर्मनिरतोमूढोमिथ्यायोवैद्विजातिषु दद्यान्मर्मातिगंशोकंतंविद्याद्ब्रह्मघातिनं १० चक्षुषाविप्रहीनस्यपंगुलस्यजडस्यवा हरेतयोवैसर्वस्वंतंविद्याद्ब्रह्मघातिनं ११ आश्रमेवावनेवापिग्रामेवायदिवापुरे अग्निंसमुत्सृजेन्मोहात्तंविद्याद्ब्रह्मघातिनं १२ इतिदानधर्मेब्रह्मवधोनाम २४ युधिष्ठिरउवाच तीर्थानांदर्शनंश्रेयःस्नानंचभरतर्षभ श्रवणंचमहाप्राज्ञश्रोतुमिच्छामितत्वतः १॥

अध्यायः २४ तीर्थानामित्यध्यायस्तात्पर्यंदरिद्राणांवाह्यंधर्मसाधनंतीर्थाटनादन्यन्नास्तीति श्रोतुमिच्छामितीर्थानीत्यर्थात् १ ॥ ॥ ॥ दा०
८६

२ तीर्थवंशंतीर्थसंघं ४ तीर्थमस्तीर्थानुद्दिश्य पावनानिनचेतिधर्मसंशयोस्ति ५ प्रेत्यभावेजन्मांतरे ६ मुनिवत्मवेतमुनीनांगतिंलमेतेतार्थः ७

पृथिव्यांयानितीर्थानिपुराणानिमरतर्षभ वक्तुमर्हसिमेतानिश्रोतास्मिनियतंप्रभो २ भीष्मउ० इदमंगिरसाप्रोक्तंतीर्थवंशंम
हाद्युतेश्रोतुमर्हसिमद्रंतेप्राप्स्यसेधर्ममुत्तमं ३ तपोवनगतंविप्रमभिगत्यमहामुनिं पप्रच्छांगिरसंधीरंगौतमःशंसितव्रतः ४ अ
स्तिमेभगवन्कश्चित्तीर्थेभ्योधर्मसंशयः तत्सर्वंश्रोतुमिच्छामितन्मेशंसमहामुने ५ उपस्पृश्यफलंकिंस्यात्तेषुतीर्थेषुवैमुने प्रेत्य
भावेमहाप्राज्ञतद्यथास्तितथावद ६ अंगिराउ० सप्राहंचंद्रभागांवैवितस्तामूर्मिमालिनीं विगाह्यवैनिराहारोनिर्मलोमुनिव
न्दवेत् ७ काश्मीरमंडलेनद्योयाःपतंतिमहानदीं तानदीःसिंधुमासाद्यशीलवान्स्वर्गमाप्नुयात् ८ पुष्करंचप्रभासंचनै
मिषंसागरोदकंदेविकामिंद्रमार्गंचस्वर्णबिंदुंविगाह्यच ९ विबोध्यतेविमानस्थःसोप्सरोभिरभिष्टुतः हिरण्यबिंदुंविक्षोभ्यप्र
यतश्चाभिवाद्यच कुशेशयंचदेवंतंधूयतेतस्यकिल्बिषं इंद्रतोयंसमासाद्यगंधमादनसन्निधौ ११ करतोयांकुरंगेचत्रिरात्रोपो
षितोनरः अश्वमेधमवाप्नोतिविगाह्यप्रयतःशुचिः १२ गंगाद्वारेकुशावर्तेबिल्वकेनीलपर्वते तथाकनखलेस्नात्वाधूतपा
प्मादिवंव्रजेत् १३ अपांह्रदउपस्पृश्यवाजिमेधफलंलभेत् ब्रह्मचारीजितक्रोधःसत्यसंधस्त्वहिंसकः १४ यत्रभागीरथीगं
गापततेदिशमुत्तरां महेश्वरस्यत्रिःस्थानेयोनरस्त्वभिषिच्यते १५

नरंसिंधुं १२ गंगाद्वारादयोऽन्त्रब्रह्मगिरौगोदावर्यनुगतास्वानाद्याःभागीरथीमाहात्म्यस्यअग्रेनस्वातंत्र्येणाववर्ण्यमानत्वात् २४ यत्रेतित्रिस्थानेस्व
र्गम्प्नुयात्ताल १५ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा० ६०

२० रूपवर्चसोः समाहार रूपवर्चस्कं वर्चस्तिजः २५ असानां जंगमानां २९ अंतर्धानफलं पर्थर्वादिभोगं ३१

एकमासं निराहारः सप्तरात्रिहि हेस्वनाः सप्तगंगे त्रिगंगे च इंद्रमार्गे च तर्पयन् १६ सुधां वै लभते भोक्तुं यो नरो जायते पुनः महाश्रम
उपस्पृश्य यो ग्निहोत्रपरः शुचिः १७ एकमासं निराहारः सिद्धिं मासेन स व्रजेत् महाहृद उपस्पृश्य भृगुतुंगे त्वलोलुपः १८ त्रिरा
त्रोपोषितो भूत्वा मुच्यते ब्रह्महत्यया कन्याकूप उपस्पृश्य बलाकायां कृतोद्यमः १९ देवेषु लभते कीर्तिं यशसा च विराजते देवि
कायां उपस्पृश्य तथा सुंदरिकाह्रदे अश्विन्यां रूपवर्चस्कं प्रेत्य वै लभते नरः २१ महागंगामुपस्पृश्य कृत्तिकांगारके तथा पक्ष
मेकं निराहारः स्वर्गमाप्नोति निर्मलः २२ वैमानिक उपस्पृश्य किंकिणीकाश्रमे तथा निवासे सरसां दिव्ये कामचारी महीपते
२३ कालिकाश्रममासाद्य विपाशायां कृतोदकः ब्रह्मचारी जितक्रोधस्त्रिरात्रं मुच्यते भवात् २४ आश्रमे कृत्तिकानां तु
स्नात्वा यस्तर्पयेत्पितॄन् तोषयित्वा महादेवं निर्मलः स्वर्गमाप्नुयात् २५ महापुर उपस्पृश्य त्रिरात्रोपोषितः शुचिः असा
नां स्थावराणां च द्विपदानां भयं त्यजेत् २६ देवदारुवने स्नात्वा धूतपाप्मा कृतोदकः देवलोकमवाप्नोति सप्तरात्रोषितः
शुचिः २७ शरस्तंबे कुशस्तंबे द्रोणशर्मपदे तथा अपां प्रपतनासेवी सेव्यते सोप्सरोगणैः २८ चित्रकूटे जनस्थाने तथा
मंदाकिनीजले विगाह्य वै निराहारो राजलक्ष्म्या निषेव्यते २९ श्यामायास्त्वाश्रमं गत्वा उषित्वा चाभिषिच्यते एकपक्षं
निराहारस्त्वंतर्धानफलं लभेत् ३० कौशिकीं तु समासाद्य वायुभक्षस्त्वलोलुपः एकविंशतिरात्रेण स्वर्गमारोहते नरः ३१ प्र० ६०

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

५४ सोमसंस्थानिअमृतानिदेवाउपजीवंतीतिप्रपतनापिवतेवह्निर्द्वितीयंपिवतेरविरिमादिनामयं अर्कसंस्थानीतपिष्ठां दोगेपेरोहितादीनिपंचामृतानिवस्वादयउपजीवंती

भवंतिनिर्विषाःसर्प्पायथातार्क्ष्यस्यदर्शनात् गंगायादर्शनात्तद्वत्सर्वपापैःप्रमुच्यते ४४ अप्रतिष्ठाश्चयेकेचित्स्वधर्म्मशरणा
श्चये तेषांप्रतिष्ठागंगेहशरणंशर्म्मवर्म्मच महद्भिरशुभैर्ग्रस्तानेनेकैःपुरुषाधमान् पततोनरकेगंगासंश्रितान्प्रेत्यतारयेत्
४६ तेसंविभक्तामुनिभिर्नूनंदेवैःसवासवैः येभिगच्छंतिसततंगंगामभिमतांवर ४७ विनयाचारहीनाश्चअशिवाश्चनरा
धमाः तेभवंतिशिवाविप्रयेवैगंगामुपाश्रिताः ४८ यथासुराणाममृतंपितॄणांचयथास्वधा सुधायथाचनागानांतथा
गंगाजलंनृणां ४९ उपासतेयथावालामातरंक्षुधयार्द्दिताः श्रेयस्कामास्तथागंगामुपासंतीहदेहिनः ५० स्वायंभु
वंयथास्थानंसर्वेषांश्रेष्ठमुच्यते स्नातानांसरितांश्रेष्ठागंगातद्वदिहोच्यते ५१ यथोपजीविनांधेनुर्देवादीनांधरास्मृता
तथोपजीविनांगंगासर्वप्राणभृतामिह ५२ देवाःसोमार्कसंस्थानियथासत्रादिभिर्मखैः अमृतान्युपजीवंतितथागं
गाजलंनराः ५३ जाह्नवीपुलिनोत्थाभिःसिकताभिःसमुक्षितं आत्मानंमन्यतेलोकोदिविष्ठमिवशोभितम्
जाह्नवीतीरसंभूतांमृत्तांमूर्ध्नाविभर्त्तियः विभर्त्तिरूपंसोर्कस्यतमोनाशायनिर्म्मलम् गंगोर्म्मिभिरथोदिग्धःपुरुषंपवनो
यदा स्पृशतेसोसपाप्मानंसद्यएवापकर्षति ५६ व्यसनैरभितप्तस्यनरस्यविनशिष्यतः गंगादर्शनजाप्रीतिर्व्यसना
न्यपकर्षति ५७ ॥

प्रसिद्धंशोषंस्पृशार्थः ५६ व्यसनैःघृतमानादिव्यसनजैर्दुःखैः ५७॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (I) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा० ६१

५१ कुमारीसंगतीर्थ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ६० ६३

रामह्रदउपस्पृश्यविपाशायांकृतोदकः द्वादशाहंनिराहारःकल्मषाद्विप्रमुच्यते ४७ महाह्रदउपस्पृश्यशुद्धेनमनसानरः एक
मासंनिराहारोजमदग्निगतिंलभेत् ४८ विंध्येसंताप्यचात्मानंसत्यसंधस्त्वहिंसकः विनयात्तपआस्थायमासेनैकेनसिध्यति ४९
नर्मदायांउपस्पृश्यतथासूर्पारकोदके एकपक्षंनिराहारोराजपुत्रोविधीयते ५० जंबूमार्गेत्रिभिर्मासैःसंयतःसुसमाहितः अहोरात्रे
णचैकेनसिद्धिंसमधिगच्छति ५१ कोकामुखेविगाह्यापगत्वाचांडालिकाश्रमं शाकभक्षश्चीरवासाःकुमारीर्विंदतेदश ५३ वैव
स्वतस्यसदनंनसगच्छेत्कदाचन यस्यकन्याह्रदेवासोदेवलोकंसगच्छति ५४ प्रभासेत्वेकरात्रेणअमावास्यांसमाहितः अहोरा
त्रेणचैकेनसिद्धिंसमधिगच्छति सिध्यतेतुमहाबाहोयोनरोजायतेनरः ५५ उज्जानकउपस्पृश्यआर्ष्टिषेणस्यचाश्रमे पिंगायाश्
चाश्रमेस्नात्वासर्वपापैःप्रमुच्यते ५६ कुल्यायांसमुपस्पृश्यजप्त्वाचैवाघमर्षणं अश्वमेधमवाप्नोतित्रिरात्रोपोषितोनरः
५७ पिंडारकउपस्पृश्यएकरात्रोषितोनरः अग्निष्टोममवाप्नोतिप्रभातांशर्वरींशुचिः ५८ तथाब्रह्मसरोगत्वाधर्मारण्योपशोभि
तं पुंडरीकमवाप्नोतिउपस्पृश्यनरःशुचिः ५९ मैनाकेपर्वतेस्नात्वातथासंध्यामुपास्यच कामंजित्वाचवैमासंसर्वयज्ञफलंलभे
त् ६० कालोदकंनंदिकुंडंतथाचोत्तरमानसं अभ्येत्ययोजनशताद्भ्रूणहाविप्रमुच्यते ६१ नंदीश्वरस्यमूर्त्तिंतुदृष्ट्वामुच्येत
किल्बिषैः स्वर्गमार्गेनरःस्नात्वाब्रह्मलोकंसगच्छति विख्यातोहिमवान्पुण्यःशंकरश्वशुरोगिरिः आकरःसर्वरत्नानांसि
द्धचारणसेवितः ६३

गु१

दाम० ६१

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शरीरमिति विधिपूर्वकं आत्मश्राद्धादिकं कृत्वा अनाशके अनशके अनशनव्रते कृते सति बुद्धिपूर्वकं अत्रैव शरीरमुत्सृजेत् तीव्ररोगाद्यनभिभूतः स्याप्येतन्मरणं विधीयते अश्वमेधमिति वा कश्मी
षात् तदपि वेदांतगतसत्तत्त्वस्य शास्त्रार्थस्य प्रयोजनमपश्यत एव इतरेषां तु विहमरणं रोगादिमहानिमित्तमन्येव महापातकप्रायश्चित्तार्थं वा उचितेनामध्येति व्याख्यातं प्रागेव वनपर्व

शरीरमुत्सृजेत्तत्र विधिपूर्वमनाशके अश्वमेधं जीवितं स्याल्लाभो वै वेदांतगो द्विजः ६४ अभ्यर्च्य देवतास्तत्र नमस्कृत्य मुनीस्तथा
ततः सिद्धो दिवं गच्छेद्ब्रह्मलोकं सनातनं ६५ कामं क्रोधं च लोभं च यो जित्वा तीर्थमावसेत् न तेन किंचिन्न प्राप्तं तीर्थाभिगमना
द्भवेत् ६६ यान्यगम्यानि तीर्थानि दुर्गाणि विषमाणि च मनसा तानि गम्यानि सर्वतीर्थसमीक्षया ६७ इदं मेध्यमिदं पुण्यमिदं
स्वर्ग्यमनुत्तमं इदं रहस्यं वेदानामाप्लाव्यं पावनं तथा ६८ इदं दद्यात् द्विजातीनां साधोरात्महितस्य च सुहृदां च जपेत्कर्णे शिष्यस्या
नुगतस्य च दत्तवान्गौतमस्यैतदंगिरा वै महातपाः अंगिराः समनुज्ञातः काश्यपेन च धीमता ७० महर्षीणामिदं जप्यं पाव
नानां तथोत्तमं जपंश्चाभ्युत्थितः शश्वन्निर्मलः स्वर्गमाप्नुयात् ७१ इदं यश्चापि शृणुयाद्रहस्यं त्वंगिरोमतं उत्तमे च कुले ज
न्म लभेज्जातिं च संस्मरेत् ७२ इति दानधर्मे अंगिरस्तीर्थयात्रा २४ वैशं० बृहस्पतिसमं बुद्ध्या क्षमया ब्रह्मणः समं पराक्र
मे शक्रसममादित्यसमतेजसं १ गांगेयमर्जुनेनाजौ निहतं भूरितेजसं भ्रातृभिः सहितोऽन्यैश्च पर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः २ ॥

णि ६४ इदं तीर्थसेवनं मेध्यं यज्ञफलप्रदं पुण्यं पापघ्नं अत एव स्वर्ग्यं आप्लाव्यं आप्लवः स्नानमित्यर्थः आभाष्यमिति पाठे रहस्यत्वादवाच्यं सार्थ्यमपि ६८ समनुज्ञातः
प्रार्थितः काश्यपेनास्मतद्दिसानुकामेनेति शेषः ७२ अध्यायः बृहस्पतीति अध्यायः सर्वतीर्थश्रेष्ठां गंगां कथयितुमवर्त्ततेऽस्तान्तीर्थान्तरमस्तीति स्पष्टयन् २

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पदापृष्ठत्तद्देवाजग्मुरितिद्वितीयेनवत्तदोस्याहोरात्राणान्वयः यस्यप्रश्नमात्रेणासिद्धानांदर्शनंभवतिकिमुततद्दर्शनादिदेतिभावः १५ महाभाग्यंयोगैश्वर्यंरवेच

शयानंवीरशयनेकालकांक्षिणामच्युतं आजग्मुर्भरतश्रेष्ठद्रष्टुकामामहर्षयः २ अत्रिर्वसिष्ठोथभृगुःपुलस्त्यः
पुलहःक्रतुः अंगिरागौतमोगस्त्यःसुमतिःसंयतात्मवान ४ विश्वामित्रःस्थूलशिराःसंवर्त्तःप्रमतिर्दमः बृहस्प
त्युशनोव्यासश्च्यवनःकाश्यपोध्रुवः ५ दुर्वासाजामदग्निश्चमार्कंडेयोथगालवः भरद्वाजोथरैभ्यश्चयवक्रीतस्त्रित
स्तथा ६ स्थूलाक्षःशबलाक्षश्चकण्वोमेधातिथिःकृशः नारदःपर्वतश्चैवसुधन्वाथैकतोद्विजः ७ नितंभूर्भुवनो
धौम्यःशतानंदोकृतव्रणः जामदग्न्यस्तथारामःकचश्चेत्येवमादयः ८ समागतामहात्मानोभीष्मंद्रष्टुंमहर्षयः तेषांमहा
त्मनांपूजामागतानांयुधिष्ठिरः ९ भ्रातृभिःसहितश्चक्रेयथावदनुपूर्वशः तेपूजिताःसुखासीनाःकथाश्चक्रुर्महर्षयः १०
भीष्माश्रिताःसुमधुराःसर्वेंद्रियमनोहराः भीष्मस्तेषांकथाःश्रुत्वाऋषीणांभावितात्मनां ११ मेनेदिविष्टमात्मानंतुष्ट्यापरम
यायुतः ततस्तेभीष्ममामंत्र्यपांडवांश्चमहर्षयः १२ अंतर्धानंगताःसर्वेसर्वेषामेवपश्यतां तानृषीन्सुमहाभागानंतर्धानगतान
पि १३ पांडवास्तुष्टुवुःसर्वेप्रणेमुश्चमुहुर्मुहुः प्रसन्नमनसःसर्वेगांगेयंकुरुसत्तमं उपतस्थुर्यथोद्यंतमादित्यंमंत्रकोविदाः
प्रभावात्तपसस्तेषांमृषीणांवीक्ष्यपांडवाः १५ प्रकाशंतोदिशःसर्वाःविस्मयंपरमंययुः महाभाग्यंपरंतेषोऋषीणामनु
चिंत्यते पांडवाःसहभीष्मेणकथाश्चक्रुस्तदाश्रयाः १६

स्त्वांतर्धानशक्त्यादिसिद्धिमत्त्वे १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

देशाः भूमिभागाः जनपदाः महाजनानां निवासस्थानानि आश्रमाः ऋषिस्थानानि १४ आश्रमा इत्याकारस्य पूर्वे लोप आर्षः १५ ते देशा इति प्रकृष्टाः पुण्यतम इति अनुवे

वैशं॰ कथान्ते शिरसा पादौ स्पृष्ट्वा भीष्मस्य पाण्डवः धर्म्मं धर्मभृतां श्रेष्ठं पर्य्यपृच्छद्युधिष्ठिरः १७ युधिष्ठिर॰ के देशाः के ज
नपदाः आश्रमाः के च पर्वताः प्रकृष्टाः पुण्यतः कास्तु ज्ञेया नद्यः पितामह १८ भीष्म उ॰ अत्राप्युदाहरन्तीममितिहा
सं पुरातनं शिलोञ्छवृत्तेः संवादं सिद्धस्य च युधिष्ठिर १९ इमां कश्चित्परिक्रम्य पृथिवीं शैलभूषणां असकृद्द्विप
दां श्रेष्ठः श्रेष्ठस्य गृहमेधिनः २० शिलवृत्तेर्गृहं प्राप्तः स तेन विधिनार्चितः उवास रजनीं तत्र सुमुखः सुखवाग्ऋषिः
२१ शिलवृत्तिः सुप्रसन्नात्मा प्रातस्तत्कृतवांश्शुचिः कृतकृत्यमुपातिष्ठत् सिद्धं तपस्विनं तदा २२ तौ समेत्य महात्मानौ
सुखासीनौ कथाः शुभाः चक्रतुर्वेदसंबद्धास्तच्छेषकृतलक्षणाः २३ शिलवृत्तिः कथान्ते तु सिद्धमामन्त्र्य यत्नतः
प्रश्नं पप्रच्छ मेधावी यन्मां त्वं परिपृच्छसि २४ शिलवृत्तिरुवाच के देशाः के जनपदाः के आश्रमाः के च पर्वताः प्रकृष्टाः पुण्य
तः कास्तु ज्ञेया नद्यः स्तत्तदुच्यतां २५ सिद्ध उवाच ते देशास्ते जनपदास्ते आश्रमास्ते च पर्वताः येषां भागीरथी गंगा मध्येनैति
सरिद्वरा २६ तपसा ब्रह्मचर्य्येण यज्ञैस्त्यागेन वा पुनः गतिं तां न लभेज्जन्तुर्गंगां संसेव्य यां लभेत् २७ स्पृष्टानि येषां गां
गेयैस्तोयैर्गात्राणि देहिनां न्यस्तानि न पुनस्तेषां त्यागः स्वर्गाद्विधीयते २८ सर्वाणि येषां गांगेयैस्तोयैः कार्याणि

गः २७ गात्राणि अस्थीनि न्यस्तानि गंगायां २८ २९ ॥ ॥ ॥ देहिनां गां त्यक्त्वा मानवा विप्र दिवि तिष्ठन्ति ते जनाः २९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा० ६३ ३० बुद्धिः पुण्यवृद्धिः बुद्धिः फलेसमृद्धौचेतिमेदिनी ३१ गवांनिर्हारः आहारनिर्गमनमार्गः स्तेनोनिर्मुक्तं पावकं पचविकारः स्तस्मात् गांपवानादयित्वात् ३४

१ पूर्ववयसिकर्माणिकृत्वापापानियेनराः पश्चाद्गंगांनिषेवंतेतेपियांत्युत्तमांगतिं ३० स्नातानांशुचिभिस्तोयैर्गांगेयैः
प्रयतात्मनां बुद्धिर्भवतियापुंसांनसाक्रतुशतैरपि ३१ यावदस्थिमनुष्याणांगंगातोयेषुतिष्ठति तावद्वर्षसहस्राणिस्व
र्गलोकेमहीयते ३२ अपहृत्यतमस्तीव्रंयथाभात्युदयेरविः तथापहृत्यपाप्मानंभातिगंगाजलोक्षितः ३३ विसोमाइ
वशर्वर्योविपुष्पास्तरवोयथा तद्वद्देशादिशश्चैवहीनागंगाजलैःशिवैः ३४ वर्णाश्रमायथासर्वेधर्मज्ञानविवर्जिताः क्र
तवश्चयथासोमास्तथागंगांविनाजगत् ३५ यथाहीनंनभोर्केणभूः शैलैःखंचवायुना तथादेशादिशश्चैवगंगाहीना
नसंशयः ३६ त्रिषुलोकेषुयेकेचित्प्राणिनस्सर्वएवते तर्प्यमाणाःपरांतृप्तिंयांतिगंगाजलैःशुभैः ३७ यस्तुसूर्येणनि
ष्टप्तंगांगेयंपिबतेजलं गवांनिर्हारनिर्मुक्ताद्यावकात्तद्विशिष्यते ३८ चांद्रायणसहस्रंतुयश्चरेत्कायशोधनं पिबेद्यश्चापि
गंगांभः समौस्यातांनवासमौ ३९ तिष्ठेद्युगसहस्रंतुपदैनेकेनयःपुमान् मासमेकंतुगंगायांसमौस्यातांनवासमौ ४० लंबे
तावाक्शिरायस्तुयुगानामयुतंपुमान् तिष्ठेत्तयथेष्टंयश्चापिगंगायांसविशिष्यते ४१ अग्नौप्राप्तंप्रधूयेततयथातूलंद्वि
जोत्तम तथागंगावगाहस्यसर्वंपापंप्रधूयते ४२ भूतानामिहसर्वेषांदुःखोपहतचेतसां गतिमन्वेषमाणानांनगंगास
दृशीगतिः ४३
छद्रंतर्गतान्यवान्यत्क्वाभुज्जानोयावकव्रतीत्युच्यते ३८ इंदुव्रतंचांद्रायणं ३९ धूयतेदूरेज्ञायतेभस्मीभूयापिनशिष्यतेइत्यर्थः ४२ ॥ ॥ गम० ६३

५४ सोमसंस्थानि अमृतानि देवा उपजीवंति यथा पिबंते वह्निर्दिनीयं पिबंते रविरश्म्यादिना अर्कसंस्थानीत्यपि छांदोग्ये रोहितादीनि पंचामृतानि वस्वादय उपजीवंती

भवंतिनिर्विषाः सर्प्पा यथा तार्क्ष्यस्य दर्शनात् गंगाया दर्शनात्तद्वत्सर्वपापैः प्रमुच्यते ४४ अप्रतिष्ठाश्च ये केचिद्धर्म्मशरणा
श्च ये तेषां प्रतिष्ठा गंगेह शरणं शर्म्म कर्म्म च महद्भिरशुभैर्ग्रस्तान् अनेकैः पुरुषाधमान् पततो नरके गंगा संश्रितान् प्रेत्य तारयेत्
४६ ते संविभक्ता मुनिभिर्नूनं देवैः सवासवैः येऽभिगच्छंति सततं गंगामभिमतां वर ४७ विनयाचारहीनाश्च अशिवाश्च नरा
धमाः ते भवंति शिवा विप्र ये वै गंगामुपाश्रिताः ४८ यथा सुराणाममृतं पितॄणां च यथा स्वधा सुधा यथा च नागानां तथा
गंगाजलं नृणां ४९ उपासते यथा बाला मातरं क्षुधयार्दिताः श्रेयस्कामास्तथा गंगामुपासंतीह देहिनः ५० स्वायंभु
वं यथा स्थानं सर्वेषां श्रेष्ठमुच्यते स्नातानां सरितां श्रेष्ठा गंगा तद्वदिहोच्यते ५१ यथोपजीविनां धेनुर्देवादीनां धरा स्मृता
तथोपजीविनां गंगा सर्वप्राणभृतामिह ५२ देवाः सोमार्कसंस्थानि यथा सत्रादिभिर्मखैः अमृतान्युपजीवंति तथा गं
गाजलं नराः ५३ जाह्नवीपुलिनोत्थाभिः सिकताभिः समुक्षितं आत्मानं मन्यते लोको दिविष्ठमिव शोभितम्
जाह्नवीतीरसंभूतां मृदं मूर्ध्ना बिभर्त्ति यः बिभर्त्ति रूपं सोऽर्कस्य तमोनाशाय निर्म्मलम् गंगोर्म्मिभिरथो दिग्धः पुरुषं पवनो
यदा स्पृशते सोऽपि पाप्मानं सद्य एवापकर्षति ५६ व्यसनैरभितप्तस्य नरस्य विनशिष्यतः गंगादर्शनजा प्रीतिर्व्यसना
न्यपकर्षति ५७ ॥

प्रसिद्धं शेषं स्पष्टार्थः ५६ व्यसनैः घृतपानादिव्यसनजैर्दुःखैः ५७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

द्वा०
६४

६१ कार्यानभोगान् ६९ उपस्थितंतिर्भिसंसेवितां ७२ सेषम्यःघोरेभ्योव्याघ्रादिभ्यःपिशाचादिभ्यो। वापापेभ्यःब्रह्मवधादिभ्यः ७५

हंसारावैःकोकरवैरवैरन्यैश्चपक्षिणां यस्माद्गंगागंधर्वानपुलिनैश्चशिलोच्चयान् ५८ हंसादिभिःसुबहुभिर्विविधैःप
क्षिभिर्वृतां गंगांगोकुलसंबाधांदृष्ट्वास्वर्गोपिविस्मृतः ५९ नसाप्रीतिर्दिविष्ठस्यसर्वकार्यानुपाश्नुतः संभवेद्याप
राप्रीतिर्गंगायाःपुलिनेनृणां वाङ्मनःकर्मजैर्ग्रस्तःपापैरपिपुमानिह वीक्ष्यगंगांभवेत्पूतोत्रमेनास्तिसंशयः
६१ सप्तावरानसप्तपरानपितॄंस्तेभ्यश्चयेपरे पुमांस्तारयतेगंगांवीक्ष्यस्पृष्ट्वावगाह्यच ६२ श्रुताभिलषितापीतास्पृष्टा
दृष्टावगाहिता गंगातारयतेनॄणामुभौवंशौविशेषतः ६३ दर्शनात्स्पर्शनात्पानात्तथागंगेतिकीर्त्तनात् पुनात्यपु
ण्यान्पुरुषांछतशोथसहस्रशः ६४ यदिच्छेत्सफलंजन्मजीवितंश्रुतमेवच सपितॄंस्तर्पयेद्गंगामभिगम्यसुरांस्त
था ६५ नसुतैर्नचवित्तेनकर्मणानचतत्फलं प्राप्नुयात्पुरुषोत्यंतंगंगांप्राप्ययदाप्नुयात् ६६ जात्यंधैरिहतुल्यास्तेम
तैःपंगुभिरेवच समर्थायेनपश्यंतिगंगांपुण्यजलांशिवां ६७ भूतभव्यभविष्यज्ञैर्महर्षिभिरुपस्थितां देवैःसेंद्रैश्चको
गंगांनोपसेवेतमानवः ६८ वानप्रस्थैर्गृहस्थैश्चयतिभिर्ब्रह्मचारिभिः विद्यावद्भिःश्रितांगंगांपुमान्कोनामनाश्रयेत्
६९ उत्क्रामद्भिश्चयःप्राणैःप्रयतःशिष्टसंमतः चिंतयेन्मनसागंगांसगतिंपरमांलभेत् ७१ नभयेभ्योभयंतस्यनपापेभ्यो
नराजतः आदेहपतनाद्गंगामुपास्तेयःपुमानिह ७३ महापुण्यांचगगनात्पतंतींवैमहेश्वरः दधारशिरसागंगांतामेव
दिविसेवते ७४ अलंकृतास्त्रयोलोकाःपथिभिर्विमलैस्त्रिभिः यस्तुतस्याजलंसेवेत्कृतकृत्यः राम०
६४

बलवान् ४१ उपशांतः ४२ पुराणः सर्शार्थेनामत्रयं ४३ पुराणचंचुः पुराणेन ज्ञातः तेनवित्तस्त्वंचुरचणपाविति चंचुप् ४४ ईलक्ष्मीरित्येकाक्षरंनाम ई विषादेनुकंपायां क्षम्मा
पुनरस्त्वयमितिमेदिनी ४५ कुरुकर्त्ता अत्रनाम्नैकदेशग्रहणेननामग्रहणं भामा सत्यभामेतिवत् कुरुपदेनकुरुक्षेत्रमुच्यते अविमुक्तंचैकुरुक्षेत्रमितिश्रुतेः सर्वलोकप्रसिद्धस्वर्गमुक्ति
धनयोः कर्मोपात्तिस्थानयोर्निर्माता ४५ कुरुवासीकुरुक्षेत्रे हृद्यवासी कुरुभूतः कुरुक्षेत्रहृदयात्मा ४७ गुणौषधः ऐश्वर्यज्ञानवैराग्यधर्मादीनामोषधवद्दीपकः ४८ सर्वाशयः
सर्वेआशेरते स्मिन्निति अत्रस्थितेसर्वएकीभवंती तिश्रुतेः सर्वस्य सुषुप्तिस्थानंप्राज्ञइत्यर्थः ४९ दर्भेषुचेन वैदिस्थवर्हिरूपेषुश्रामनादिनानिहंवीषिचरतिभक्षयतीति दर्भचारी ५०

बलवांश्चोपशांतश्चपुराणः पुराणचंचुरी कुरुकर्त्ताकुरुवासीकुरुभूतोगुणौषधः सर्वाशयोदर्भचारीसर्वेषांप्राणिनांपतिः ४ देवदेवः
सुखासक्तः सदसत्सर्वरत्नवित् कैलासगिरिवासीचहिमवद्गिरिसंश्रयः ९ कूलहारीकूलकर्त्ताबहुविद्योबहुप्रदः वणिजोवर्ध
कीवृक्षोवकुलश्चंदनः छदः ११ ॥ ॥

सर्वेषांप्राणिनांपतिः ५१ १०८ देवदेवः ५२ सुखासक्तः ५३ सत्कार्यंचअसत्ताकारणं ५४ सर्वरत्नवित् सर्वाणिरत्नानितत्तज्जातिषुउत्कृष्टवस्तूनिविंदतेलभतइतितथा ५५
कैलासगिरिवासी ५६ हिमवद्गिरिसंश्रयः ५७ १०९ कूलहारीमहाप्रवाहरूपेणातीरस्थद्रुमहारी ५८ कूलकर्त्ता पुष्करादीनांमहीतडागानांकर्त्ता कूलंप्रतीरंसैन्य
सएष्टेकूपतडागयोरितिविश्वलोचनः ५९ बहुविद्यः ६० बहुप्रदः ६१ वणिजोवणिक्त्वकार्यंत्वंश्चार्थे ६२ वर्द्धकीतक्षा ६३ वृक्षास्तक्षणीयः संसारवृक्षः ६४ वकुलः
बकुलविशेषः ६५ चंदनः ६६ छदः सप्तपर्णः ११० ॥

गं०
९५

बृहती श्रेष्ठा विश्वेदेवादीनां रूपं सौभाग्यं यया प्राप्यते सा विश्वरूपा तां ८४ ऊर्ज्ज अन्नपयआदिः ऊर्ज्जेति भागुरिमतात्‌टाप्‌ तत्प्रदा मिमर्षि मधुकर्मफलं ब्रह्म वा तत्प्रदां मधुमतीं
८५ ये गंगामिति शेषः तया गंगया भाविताः देवाः स्पर्शन दर्शनेन गंगाया एव ८६ दक्षां तारणसमर्थां पृश्निर्विष्णुमाता तं रूपं बृहती वाग्वै बृहतीति श्रुतेः भागिनी भगानां
ऐश्वर्यादीनां षण्णां समूहो भगः तद्वती विभावरीं प्रकाशिकां ८७ ख्यातिः पुराणत्वकीर्त्तिः सेव्या निषेव्या ८८ गंगां इष्टा इयं गंगेति अन्या न गंगां दर्शयतः पुरुषस्य नियतं

अंधानज्ञानदृष्टिहीनां स्वर्गंगा पयस्विनी बृहती विश्वरूपा देवैः सेंद्रैर्मुनिभिर्मानवैश्च निषेविता सर्वकामैर्युनक्ति ८४ ऊर्ज्जाव
तीं महापुण्यां मधुमतीं त्रिवर्त्मगां त्रिलोकगोप्त्रीं ये गंगां संश्रिता स्ते दिवं गताः ८५ यो वत्स्यति द्रक्ष्यति चापि मर्त्यस्तस्मै प्रयच्छं
ति सुखानि देवाः तद्भाविता स्तां स्पर्शनदर्शनेन इष्टां गतिं तस्य सुरा दिशंति ८६ दक्षां पृश्निं बृहतीं विप्रजुष्टां शिवां भा
गिनीं सुप्रसन्नां विभावरीं सर्वभूतप्रतिष्ठां गंगां गता ये त्रिदिवं गतास्ते ८७ ख्यातिर्यस्याः खं दिवं गां च नित्यं पुरा दिशो वि
दिशश्चावतस्थे तस्या जलं सेव्य सरिद्वराया मर्त्याः सर्वे कृतकृत्या भवंति ८८ इयं गंगेति नियतं प्रतिष्ठा गुहस्य रुक्मस्य च गर्भ
योषा प्रातस्त्रिवर्ग्या घृतवहा विपाप्मा गंगावतीर्णा वियतो विश्वतोया ८९ सुतावनीध्रस्य हरस्य भार्या दिवो भुवश्चापि कृतानु
रूपा भव्या पृथिव्यां भगिनी चापि राजन् गंगा लोकानां पुण्यदा वै त्रयाणां ९०

नियमेन गंगैव प्रतिष्ठा संसारावसानहेतुर्भवति गुहस्य कार्त्तिकेयस्य रुक्मस्य स्वर्णस्य च गर्भं घोषा गर्भधारिणी स्त्री वियतः स्काशात्‌ प्रातरवतीर्णा तेनास्याः प्रातः स्नानं अतिप्रश
स्तमिति सूचितं त्रिवर्गो धर्मार्थकामा स्तद्धा घृतवहा जलवाहिनी विश्वतोया विश्वप्रियतोया ८९ अवनीध्रस्य मेरोः हिमवतो वा पर्वतस्य सुतां तत्र अनुरूपं अलंकारोपपया सा कृ ग०
तानुरूपा ९० ९५

मधुस्रवां घर्मस्रवां घृतधारां तेजोधारां घृतैरर्चिः अद्भ्य एव अर्चिर्विर्चीपि पयसा घृतं दीप्त्याऽप्यवारि स्थितिति विश्वलोचनः अवनी धात्री पृथिवी प्रोक्तेति शेषः ९१ तस्मिपे
निः परमकारणं विरजा निर्मला वितन्वी सुकरं विशेषेण तन्वी सूक्ष्मा शष्पादीर्घनिद्रा तल्पः मरणं जाह्नवीतटे इति वचनात् अविनाशिनी विष्णावती विष्णुं अवनी
पालयंती तु महाभाव आर्षः आकृतिः संज्ञासामान्यरूपा आकृतिर्लक्ष्मिः पांसुलेपे मा स्याद्वसुधारयीति मेदिनी इहसिद्धा इष्टाः सिद्धाः यस्याः सा सिद्धा नाम्नि इत्यशनिवा

मधुस्रवा घृतधारा घृतार्चिर्मही मिमिः शोभिता ब्रह्मरोमभुर्दिवच्युता शिरसा शंभुशिवेन गंगावनी धात्री त्रिदिवसमाता ९१
योनिर्वीरिष्ठा विरजा वितन्वी शय्या विरा वारिवहा यशोदा विश्वावती चाकृतिरिष्टसिद्धा गंगोक्षितानां भुवनस्य पंथाः ९२
क्षान्ता महा गोपने धारणे च दीप्ता कृशानो तपनस्य चैव तुल्या गंगा संमता ब्राह्मणानां गुहस्य ब्रह्मण्यपतया च नित्यं ९३
आपिष्टुतां विष्णुपदीं पुराणां सुपुण्यतोयां मनसापि लोके सर्वात्मना जाह्नवीं ये प्रपन्नास्ते ब्रह्मणः सद्म संप्रयाताः ९४
लोकानवेक्ष्य जननीव पुत्रान् सर्वात्मना सर्वगुणोपपन्नान् तत्स्थानकं ब्रह्ममभीप्समानैर्गंगा सदैवात्मवशैरुपास्या
९५ उस्रां पुष्टां मिषंतीं विश्वभोऽयामिरावतीं रेवतीं मस्वराणां शिष्टाश्रयाममृतां ब्रह्मकांतां गंगां श्रयेदात्मवान्सिद्धि
कामः ९६

उक्षितानां स्नातानां भुवनस्य स्वर्गस्य ९२ क्षांतादित्रयेण महा तुल्येति संबंधः गुहस्य कुमारस्य संमता द्विब्रह्मणपतपा ब्रह्मज्ञास्तनुस्याहकातया ९३ मनसा
पि प्रपन्नाः किमुत साक्षात् ९४ जननी वापासीति संबंधः अवेक्षनस्थानिति शेषः ९५ उस्रां धेनुं अमतदुग्धामिति माधवः मिषंतां पश्यंती सर्व
नामिमर्थः इरावती अन्नवती इरा तु मदिरापारि भारसशनभूमिषु इति विश्वलोचनः धारिणी मिस्यन्तो रेवती मितिमातारे रेवती हलिभार्यायां ताराभिन्ना
स्त्रैरस्यो रितिमेदिनी ॥ ब्रह्मणापि कांतां वेतोहरां सिद्धिमीक्षः ९६

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

टी० सविभूतसेव्यागनगांपृथ्वी ९७ गुणानांगंगायाइतिशेषः ९९ मदुक्तानगंगागुणानज्ञात्वावागादिभिः स्तोत्रध्यानस्नानादिषुसम्यक्ध्यानोभवेदि
९६ तिसंबंधः १०० गंगाकृतानगंगासेवनप्राप्तान इष्टानसंकल्पसिद्धान पाठांतरंयमेष्टंमधुरंयमास्मात्तथा १ महानुभावागमतिजुषतुप्रीणातु

प्रसाद्यदेवानसविभूतसमस्तानभगीरथस्तपसोग्रेणगंगां गामानयत्तामभिगम्यशश्वत्तुसांभयंनेहचामुत्रविघात् ९७ इदाह
तः सर्वथातेगुणानांमयैकदेशः प्रसमीक्ष्यबुध्या शक्तिर्नमेकाचिदिहास्तिवक्तुंगुणान्सर्वान्परिमातुंतथैव ९८ मेरोः समुद्रस्य
चसर्वपत्नैः संख्योपलानामुदकस्यवापि शक्यंवक्तुंनेहगंगाजलानांगुणाख्यानंपरिमातुंतथैव ९९ तस्मादेतान्परयाश्रद्धयो
क्तानगुणान्सर्वानजाह्नवीयानसदैव भवेद्वाचामनसाकर्मणाचभक्त्यायुक्तः श्रद्धयाश्रद्धधानः १०० लोकानिमांस्त्रीनय
शसावितत्यसिद्धिंप्राप्यमहतींदुरापांगंगाकृतानविशोकलोकानयथेष्टमिष्टानविहरिष्यसित्वं १ तवममचगुरोर्महानुभावाजु
षतुमतिंसततंस्वधर्मयुक्तैः अभिमतजनवत्सलाहिगंगाजगतिपुनक्तिसुरैश्चमुक्तिमंते २ भीष्मउ० इतिपरममतिर्गुणानशे
षान्शिलरतयेत्रिपथानुयोगरूपान बहुविधमनुशास्यतथ्यरूपानगगनतलंघुतिमानविवेशसिद्धः ३ शिलवृत्तिस्तुसिद्धस्य
वाक्यैः संबोधितस्तदा गंगामुपास्यविधिवत्सिद्धिंप्रापसुदुर्लभां ४ तथात्वमपिकौंतेयभक्त्यापरमयायुतः गंगामभ्येहिसत
तंप्राप्स्यसेसिद्धिमुत्तमां ५ ॥

गंगादर्शनादिनामतिः प्रसीदत्वितिसर्पः श्वभिमतः प्रद्यातुः २ १०३ १०४ १०५ ॥ छ ॥ गं० ९६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

७ गंगामाहात्म्यार्थप्रकाशः गंगासंमता ब्राह्मणानामिति ब्रह्मविदां कृतकृत्यानामपि गंगा पूज्यत्वेन संमतेत्युक्तं तेन ब्राह्मण्यमहदिति मां चापृच्छति प्रश्नेति वृत्त
माचारः शीलं विनयः ३ चेदिष्टं तर्हि केन प्राप्नुयात्तदिति अनुषज्य आरभ्य योपमर्दः ५ पर्याये अवतीर्णो जन्मनि ७ तुल्यवर्णः अन्यवर्णजोपि जातकर्मा

वैशं० श्रुत्वेतिहासं भीष्मोक्तं गंगायाः स्तवसंयुतं युधिष्ठिरः परां प्रीतिमगच्छद्भ्रातृभिः सह १०६ इतिहासमिमं पुण्यं शृणु
याद्यः पठेत वा गंगायाः स्तवसंयुक्तं समुच्येत्सर्वकिल्बिषैः १०७ इति अनुशासनिके पर्वणि दानधर्मे गंगामाहात्म्यं २५
युधिष्ठिर उ० प्रज्ञाश्रुताभ्यां वृत्तेन शीलेन च यथा भवान् गुणैः समुदितः सर्वैर्वयसा च समन्वितः १ भवान् विशिष्टो बुद्ध्या च प्र
ज्ञया तपसा तथा तस्मात्त्वंतं पृच्छामि धर्मं धर्मभृतां वर २ नान्यस्त्वदन्यो लोकेषु प्रष्टव्योस्ति नराधिप क्षत्रियो यदि वा वैश्यः
शूद्रो वा राजसत्तम ३ ब्राह्मण्यं प्राप्नुयात्केन तन्मे व्याख्यातुमर्हसि तपसा वा सुमहता कर्मणा वा श्रुतेन वा ब्राह्मण्यमथ चे
दिष्टं तन्मे ब्रूहि पितामह ४ भीष्म उवाच ब्राह्मण्यं तात दुःप्राप्यं वर्णैः क्षत्रादिभिस्त्रिभिः परं हि सर्वभूतानां स्थानमेतद्यु
धिष्ठिर ५ बह्वीस्तु संसरन् योनीर्जायमानः पुनः पुनः पर्याये तात कस्मिंश्चिद्ब्राह्मणो नाम जायते ६ अत्राप्युदाहरंती
ममितिहासं पुरातनं मतंगस्य च संवादं गर्दभ्याश्च युधिष्ठिर ७ द्विजातेः कस्यचित्तात तुल्यवर्णः सुतस्त्वभूत् मतंगो नाम
नाम्ना वै सर्वैः समुदितो गुणैः ८ स यज्ञकारः कौंतेय पित्रोत्सृष्टः परंतप प्रायाद्गर्दभयुक्तेन रथेनाप्याशुगामिना ९ ॥

दि संस्कारयोगात्तुल्यवर्णत्वं गतः नाम प्रसिद्धं ८ यज्ञकारः यज्ञं कारयन् आर्त्विज्यं कुर्वन्नित्यर्थः प्रायात् अग्निचयनार्थमिष्टकाः आनेतुमित्यर्थः ९ मर्ते

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

टी०
६७

वालेअशिक्षितं ११ आवापइतिपाठेआलवालंपितृमातृतुल्यइत्यर्थः आवापोभांडवपनेपरिक्षेपालवालयोरितिमेदिनी १२ वालेत्वयिभावः जाति
स्वभावःभावंबुद्धिंनियच्छतिमार्गंतिरस्कर्षति १५ ब्राह्मण्यंलोकेदुरापंतेअंतर्धीयते तेनलक्षणेनतत्कथंमतः माचंडालंवेत्सि १६ अनशतन

सबालंगर्दभंराजन्वहंतंमातुरंतिके निरविध्यत्प्रतोदेननासिकायांपुनःपुनः १० तत्रतीव्रंव्रणंदृष्ट्वागर्दभीपुत्रगृद्धिनी
उवाचमाशुचःपुत्रचंडालस्त्वधितिष्ठति ११ ब्राह्मणेदारुणंनास्तिमैत्रोब्राह्मणउच्यते आचार्यःसर्वभूतानांशास्ताकिं
प्रहरिष्यति १२ अयंतुपापप्रकृतिर्बालेनकुरुतेदयां स्वयोनिंमानयत्येषभावोभावंनियच्छति १३ एतच्छ्रुत्वामतंगस्तुदारुणं
रासभीवचः अवतीर्यरथात्तूर्णंरासभींप्रत्यभाषत १४ ब्रूहिरासभिकल्याणिमातामेयेनदूषिता कथंमांवेत्सिचंडालंक्षि
प्रंरासभिशंसमे १५ कथंमांवेत्सिचंडालंब्राह्मण्यंयेननश्यते तत्वेनैतन्महाप्राज्ञेब्रूहिसर्वमशेषतः १६ गर्दभ्युवाच ब्रा
ह्मण्यांवृषलेनत्वंमत्तायांनापितेनह जातस्त्वमसिचांडालोब्राह्मण्यंतेनतेनशत् १७ एवमुक्तोमतंगस्तुप्रत्युपायाद्गृहंप्र
ति तमागतमभिप्रेक्ष्यपितावाक्यमथाब्रवीत् १८ मयात्वंयज्ञसंसिद्धौनियुक्तोगुरुकर्मणि कस्मात्प्रतिनिवृत्तोसिक
च्चिन्नकुशलंतव १९ मतंगउ० अंत्ययोनिरयोनिर्वाकथंसकुशलीभवेत् कुशलंतुकुतस्तस्ययस्येयंजननीपितः २०

ष्टेक्रूरत्वलिंगेन १७ संसिद्धेसोसिद्धार्थ १९ अंत्ययोनिश्चंडालजातिः अयोनिस्त्वदत्तः कुत्सितयोनिः तपोहीनकर्मतपाकुशलित्वंनास्तीत्यर्थः २० राम०
६७

© (P) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

२२ सुचरितात्तपसश्चहेतोः स्थानंब्राह्मणंसुखेनप्रेप्सुः विबुधांस्ता॑पयामासेतिसंबंधः २३ हरिवाहनः इंद्रः २८ श्रेष्ठताहूपमर्षा्ब्राह्मणंतपः

ब्राह्मणांवृषलाज्जातंपितर्वेदयतीवमां अमानुषीगर्दभीयंतस्मात्तस्यात्तपोमहत् २१ एवमुक्त्वासपितरंमतंगस्यैकृतनिश्चयः ततोगत्वामहारण्यमतप्यत्सुमहत्तपः २२ ततःसंतापयामासविबुधांस्तपसान्वितः मतंगःसुखसंप्रेप्सुःस्थानंसुचरितादपि २३ तंतथातपसायुक्तमुवाचहरिवाहनः मतंगतप्यसेकिंत्वंभोगानुत्सृज्यमानुषान् २४ वरंददामितेहंतवृणीष्वत्वंयदिच्छसि यच्चाप्यवाप्यंहृदितेसर्वंतद्ब्रूहिमाचिरं २५ मतंउवाच ब्राह्मण्यंकामयानोहमिदमारब्धवांस्तपः गच्छेयंतदवाप्येहवरएषवृतोमया २६ भीष्मउ० एतच्छ्रुत्वातुवचनंतमुवाचपुरंदरः मतंगदुर्लभमिदंविप्रत्वंप्रार्थ्यतेत्वया २७ ब्राह्मण्यंप्रार्थयानस्त्वमप्राप्यमकृतात्मभिः विनशिष्यसिदुर्बुद्धेतदुपारममाचिरं २८ श्रेष्ठतांसर्वभूतेषुतपोर्थंनातिवर्त्तते तदग्र्यंप्रार्थयानस्त्वमचिराद्विनशिष्यसि देवतासुरमर्त्येषुयत्पवित्रंपरंतप चांडालयोनौजातेननतत्प्राप्यंकथंचन २८ दानधर्मेइन्द्रमतंगसंवादे भीष्मउवाच एवमुक्तोमतंगस्तुसंशितात्मायतव्रतः अतिष्ठदेकपादेनवर्षाणांशतमच्युत १ तमुवाचततःशक्रःपुनरेवमहायशाः ब्राह्मण्यंदुर्लभंतातप्रार्थयानोनलप्स्यते २ मतंगःपरमंस्थानंप्रार्थयन्विनशिष्यसि माकृथाःसाहसंपुत्रनैषधर्म्मेजातिवर्त्तनेनवशीकर्तुमर्हसि २९ ३० अध्यायःएवमुक्त्वा १ २ ३ ॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१० कांडपृष्ठतीशस्त्रजीवितं शस्त्राजीवाकांडपृष्ठइत्यमरः वेश्यापतिः कांडपृष्ठः स्मृतिरेवनिगद्यतइतियमः ११ जपतांगायत्रीमात्रसेविनांकुलेज

नहिशक्यंत्वयाप्राप्तुंब्राह्मण्यमिहदुर्मते अप्राप्यंप्रार्थयानोहिनचिरादिनशिष्यसि ४ मतंगपरमंस्थानंवार्य्यमाणोमसकृ
न्मया चिकीर्षसेवतपसासर्वथानभविष्यसि ५ तिर्यग्योनिगतःसर्व्वोमानुष्यंयदिगच्छति सजायतेपुल्कसोवाचंडा
लोवाप्यसंशयः ६ पुंश्चलःपापयोनिर्वायःकश्चिदिहलक्ष्यते सतस्यामेववसुचिरंमतंगपरिवर्त्तते ७ ततोदशशतेका
लेलभतेशूद्रतामपि शूद्रयोनावपिततोबहुशःपरिवर्त्तते ८ ततस्त्रिंशद्गुणेकालेलभतेवैश्यतामपि वैश्यतायांचि
रंकालंतत्रैवपरिवर्त्तते ९ ततःषष्टिगुणेकालेराजन्योनामजायते ततःषष्टिगुणेकालेलभतेब्रह्मबंधुतां १० ब्रह्म
बंधुश्चिरंकालंतत्रैवपरिवर्त्तते ततस्तुद्विशतेकालेलभतेकांडपृष्ठतां ११ कांडपृष्ठश्चिरंकालंतत्रैवपरिवर्त्तते तत
स्तुत्रिंशतेकालेलभतेजपतामपि १२ तंचप्राप्यचिरंकालंतत्रैवपरिवर्त्तते ततश्चतुःशतेकालेश्रोत्रियोनामजा
यते श्रोत्रियत्वेचिरंकालंतत्रैवपरिवर्त्तते १३ ॥

न्मेतिशेषः १२ श्रोत्रियः अधीते ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तत्तदाप्नोति मत्त्वलाभेपि १४ ते शोकादयः एवं श्रोत्रियं पातयंते अतं तेनी चयोनिं प्राप्नोतीत्यर्थः १६ अधाम एवमुक्तः सहस्रं वत्सरान् १६ अभिस्तु नगत्वा

तदेव शोकहर्षौ तु कामद्वेषौ च पुत्रक अतिमानातिवादौ च प्रविशन्ते द्विजाधमं १४ तांश्चेज्जयति शत्रून्स तदाप्नोति सद्गतिं अथ ते वै
जयंत्येनं तालाग्रादिव पात्यते १५ मतंग संप्रधार्यैवं यदहं त्वामचूचुदं वृणीष्व काममन्यं त्वं ब्राह्मण्यं हि सुदुर्लभं १६ इति दानधर्मेषु इं
द्रमतंगसंवादे १७ भीष्म उ० एवमुक्तो मतंगस्तु संशितात्मा यतव्रतः सहस्रमेकपादेन ततो ध्यानेन्व्यतिष्ठत १ तं सहस्रावरे का
ले शक्रो द्रष्टुमुपागमत् तदेव च पुनर्वाक्यमुवाच वलवृत्रहा २ मतंग उ० इदं वर्षसहस्रं वै ब्रह्मचारी समाहितः अतिष्ठमेक
पादेन ब्राह्मण्यं नाप्नुयां कथं ३ शक्र उवाच चंडालयोनौ जातेन नावाप्यं वै कथंचन अन्यं कामं वृणीष्व त्वं मा वृथा ते स्त्वयं श्रमः
४ एवमुक्तो मतंगस्तु भृशं शोकपरायणः अध्यतिष्ठद्गयां गत्वा सोंगुष्ठेन शतं समाः ५ सुदुर्वहं वहन्योगं कृशो धमनिसंततः
त्वगस्थिभूतो धर्मात्मा स पपातेति नः श्रुतं ६ तं पतंतमभिद्रुत्य परिजग्राह वासवः वराणामीश्वरो दाता सर्वभूतहिते रतः ७ श
क्र उ० मतंग ब्राह्मणत्वं ते विरुद्धमिह दृश्यते ब्राह्मण्यं दुर्लभतरं संवृतं परिपंथिभिः ८ पूजयन्सुखमाप्नोति दुःखमाप्नोत्यपूजयन्
ब्राह्मणाः सर्वभूतानां योगक्षेमसमर्पिता ९ ब्राह्मणेभ्योनुतृप्यंते पितरो देवतास्तथा ब्राह्मणः सर्वभूतानां मतंग पर उच्यते १० ब्रा
ह्मणः कुरुते यद्धि यथा यद्यच्च वांछति ११ बह्वीस्तु संविशन्योनीर्जायमानः पुनः पुनः पर्याये तात कस्मिंश्चिद्ब्राह्मण्यमिह विंदति

७ दुर्लभतरमपि परिपंथिभिः कामक्रोधादिभिः संवृतत्वाद्दुःसंरक्ष्यमपीत्यर्थः ८ पूजयन्ब्राह्मणमिति शेषः ९ ब्राह्मणेभ्यः तद्द्वारा देवादयस्तृप्यंतीत्यर्थः १० यद्यद्वांछ
तितत्तत्करुते ११ १२ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ऋा१

दा० १६ लब्ध्वापि न बुभूषसे न प्राप्तोपि माद्दशोपि तत्पष्ठिनिकामसाण्याभावान्नैश्यनीतिभावः १७ दुर्लभं ब्राह्मण्यं प्राप्यापि नानुतिष्ठंति तदुचितान्धर्मान्शमो दम
९९ स्तपः शौचं ज्ञातिरार्जवमेव च ज्ञानविज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजमिति भावद्युक्तानन्नसेवंतेऽतः प्राप्तमपि दुःसंरक्ष्यमिति भावः १५ न जानीते रक्षितुमिति शे

तद्दुस्त्यजेह दुष्प्रापं ब्राह्मण्यमकृतात्मभिः अन्यं वरं वृणीष्व त्वं दुर्लभोयं हि ते वरः १३ मतंग उ० किं मां तुदसि दुःखार्त्तं मृतं मारय
से च मां त्वां तु शोचामि यो लब्ध्वा ब्राह्मण्यं न बुभूषसे १४ ब्राह्मण्यं यदि दुःप्रापं त्रिभिर्वर्णैः शतक्रतो सुदुर्लभं सदावाप्य नानुतिष्ठंति
मानवाः १५ यः पापेभ्यः पापतमस्तेषामधम एव सः ब्राह्मण्यं यो न जानीते धनं लब्ध्वेव दुर्लभं १६ दुःप्रापं खलु विप्रत्वं प्राप्तं दुरनुपाले
नं दुरवापमवाप्यैतन्नानुतिष्ठंति मानवाः १७ एकारामो ह्यहं शक्र निर्द्वंद्वो निःपरिग्रहः अहिंसादमदानस्थः कथं नार्हामि विप्रतां १८
दैवं तु कथमेतद्वै यदहं मातृदोषतः एतामवस्थां संप्राप्तो धर्मज्ञः सन्पुरंदर १९ नूनं दैवं न शक्यं हि पौरुषेणातिवर्त्तितुं यदर्थं यत्नवा
नेवं न लभे विप्रतां विभो २० एवं गते तु धर्मज्ञ दातुमर्हसि मे वरं यदि तेहमनुग्राह्यः किंचिद्वा सुकृतं मम २१ वैशं० वृणीष्वेति त
दा प्राह ततस्तं वलवृत्रहा चोदितस्तु महेंद्रेण मतंगः प्राब्रवीदिदं २२ यथाकामविहारी स्यां कामरूपी विहंगमः ब्रह्मक्षत्राविरो
धेन पूजां च प्राप्नुयामहं २३ यथा ममाक्षया कीर्त्तिर्भवेच्चापि पुरंदर कर्त्तुमर्हसि तद्देव शिरसा त्वां प्रसादये २४ शक्र उ० छंदोदेव
इति ख्यातः स्त्रीणां पूज्यो भविष्यसि कीर्त्तिश्चैव तुलावत्स त्रिषु लोकेषु यास्यति २५ एवं तस्मै वरं दत्वा वासवोंतरधीयत प्राणांस्त्य
क्त्वा मतंगोपि संप्राप्तः स्थानमुत्तमं २६ एवमेतत्परं स्थानं ब्राह्मण्यं नाम भारत तच्च दुष्प्रापमिह वै महेंद्रवचनं यथा २७ इति
दानधर्मे इंद्रमतंगसंवादः २९ ॥

षः १८ दैवं प्राक्कर्म यत्यतः एतां अब्राह्मणत्वरूपां १९ एतत्परं एतस्माद्देवतामावात्पुंस्त्रीषु तपसा देवभावोपि लभ्यः शक्यो न तु विप्रता २७ मतंगाध्यायप्रकाशः १८ पाम० ९९

श्रुतंमे ६ तस्यशर्यातेरन्ववायेवत्सस्यपुत्रौहैहयराजानाविति योजना १० वीतहव्यदायादैर्हैहयैसेवनामांतरंवीतहव्यइतितत्पुत्रैः ११ वत्सानांवत्सवंशपानांराज्ञां १७॥॥

युधिष्ठिरउवाच श्रुतंमेमहदाख्यानमेतत्कुरुकुलोद्वह सुदुःप्रापंप्रब्रवीषित्वंब्राह्मण्यंवदतांवर १ विश्वामित्रेणाचपुराब्राह्मण्यंप्राप्तमित्युत श्रूयते
वदसेतच्चदुष्प्रापमितितिसत्तम २ वीतहव्यस्तुनृपतिःश्रुतोमेविप्रतांगतः तदेवतावद्गांगेयश्रोतुमिच्छाम्यहंविभो ३ सकेनकर्म्मणाप्राप्तोब्राह्मण्यंराज
सत्तमः वरेणतपसावापितन्मेव्याख्यातुमर्हसि ४ भीष्मउ० शृणुराजन्यथाराजावीतहव्योमहायशाः राजर्षिर्दुर्ल्लभंप्राप्तोब्राह्मण्यंलोकस
त्कृतं ५ मनोर्म्महात्मनस्तातप्रजाधर्म्मेणशासतः बभूवपुत्रोधर्म्मात्माशर्य्यातिरितिविश्रुतः ६ तस्यान्ववायेद्वौराजन्राजानौसंबभूवतुः हैहै
यस्तालजंघश्चवत्सस्यजयतांवरः ७ हैहयस्यतुराजेंद्रदशस्त्रीषुभारत शतंबभूवपुत्राणांशूराणामनिवर्त्तिनां ८ तुल्यरूपप्रभावानांव
लिनांयुद्धशालिनां धनुर्वेदेचवेदेचसर्वत्रैवकृतश्रमाः ९ काशिष्वपिनृपोराजन्दिवोदासपितामहः हर्यश्वइतिविख्यातोबभूवजयतांवरः १०
सवीतहव्यदायादैरागत्यपुरुषर्षभः गंगायमुनयोर्मध्येसंग्रामेविनिपातितः ११ तंतुहत्वानरपतिंहैहयास्तेमहारथाः प्रतिजग्मुःपुरींरम्यांवत्साना
मकुतोभयाः १२ हर्यश्वस्यचदायादःकाशिराजोभ्यषिच्यत सुदेवोदेवसंकाशःसाक्षाद्धर्मइवापरः १३ सपालयामासमहींधर्म्मात्माका
शिनंदनः तैर्वीतहव्यैरागत्ययुधिसर्वैर्विनिर्ज्जितः १४ तमथाजौविनिर्ज्जित्यप्रतिजग्मुर्यथागतं सौदेवस्त्वथकाशीशोदिवोदासोभ्यषिच्यत
१५ दिवोदासस्तुविज्ञायवीर्य्यंतेषांयतात्मनां वाराणसींमहातेजानिर्म्ममेशक्रशासनात् १६ विप्रक्षत्रियसंबाधांवैश्यशूद्रसमाकुलां नैक
द्रव्योच्चयवतींसमृद्धविपणापणां १७ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा० १०० वप्रांतेतटसमीपे वप्रः स्थानेपुमानस्त्रीरेणुक्षेत्रचयेकेतरेइतिमेदिनी २० दशतीर्दशसहस्राणिसर्पःषष्टिसप्ततिशब्दोपिदशगुणितान्तःशब्देषे २५ परिघूनःसर्वतोनिरस्तः ३०

गंगायाउत्तरेकूलेवप्रांतेराजसत्तम गोमत्यादक्षिणेकूलेशक्रस्येवामरावती १८ तत्रतंराजशार्दूलंनिवसंतंमहीपतिं आगत्यहैहयाभ्य
यःपर्य्यधावन्तभारत १९ सनिष्क्रम्यददौयुद्धंतेभ्योराजामहाबलः देवासुरसमंघोरंदिवोदासोमहाद्युतिः २० सतुयुद्धेमहाराजदिनानांद
शतीर्दश हतवाहनभूयिष्ठस्ततोदैन्यमुपागमत् हतयोधस्ततोराजन्क्षीणकोषश्चभूमिपः दिवोदासःपुरींत्यक्त्वापलायनपरोभवत् २२
गत्वाश्रमपदंरम्यंभरद्वाजस्यधीमतः जगामशरणंराजाकृतांजलिरिंदम २३ तमुवाचभरद्वाजोज्येष्ठःपुत्रोबृहस्पतेः पुरोधाःशीलसंपन्नो
दिवोदासंमहीपतिं २४ किमागमनकृत्यंतेसर्वंमेब्रूहिमेनृपः यत्तेप्रियंतत्करिष्येनमेत्रास्तिविचारणा २५ राजोवाच भगवन्वैतहव्यै
र्मेयुद्धेवंशःप्रणाशितः अहमेकःपरिद्यूनोभवंतंशरणंगतः २६ शिष्यस्नेहेनभगवंस्त्वंमांरक्षितुमर्हसि एषशेषःकृतोवंशोममतैःपा
पकर्मभिः २७ तमुवाचमहाभागोभरद्वाजःप्रतापवान् नभेतव्यंनभेतव्यंसौदेवव्येतुतेभयं २८ अहमिष्टिंकरिष्यामिपुत्रार्थंतेविशांपते
वीतहव्यसहस्राणियेनत्वंप्रहरिष्यसि २९ ततइष्टिंचकारर्षिस्तस्यवैपुत्रकामिकां अथास्यतनयोजज्ञेप्रतर्द्दनइतिस्मृतः ३० सजातमात्रो
ववृधेसमाःसद्यस्त्रयोदश वेदंचाप्यजगौकृत्स्नंधनुर्वेदंचभारत ३१ योगेनचसमाविष्टोभरद्वाजेनधीमता तेजोलौकंससंगृह्यतस्मिन्देशे
समाविशत् ३२॥

सद्योववृधेत्रयोदशवार्षिकोभूत्सद्यश्चवेदानजगौ ३१ योगेनयोगबलेनलौकंलोकेषुविद्यमानंतस्मिन्देशेप्रतर्दने समाविशतसमावेशितवान् ३२ ३२ ॥ रामं० १००

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

४६ तस्यतंप्रतिमांआगतंआवक्षतकथयत ४१ ४९ ॥ ॥

ततःसकवचीधन्वीस्तूयमानःसुरर्षिभिः वंदिभिर्वर्धमानश्चवभौसूर्य्यइवोदितः ३३ सरथीवद्धनिस्त्रिंशोवभौदीप्तइवा
नलः प्रययौसधनुर्धृत्वनखड्गीचर्मीशरासनी ३४ तदृष्ट्वापरमंहर्षंसुदेवतनयोययौ मेनेचमनसादग्धान्वैतहव्यान्सपार्थि
वः ३५ ततोसौयोवराज्येचस्थाप्यप्रतर्दनं कृतकृत्यंतदात्मानंसराजाअभ्यनंदत ३६ ततस्तुवैतहव्यानांवधायसमहीपतिः
पुत्रंप्रस्थापयामासप्रतर्दनमरिंदमं ३७ सरथःसतुसंतीर्य्यगंगामाशुपराक्रमी प्रययौवीतहव्यानांपुरीपरपुरंजयः ३८
वैतहव्यास्तुसंश्रुत्यरथघोषंसमुद्धतं निर्ययुर्नगराकारैरथैःपररथारुजैः ३९ निष्क्रम्यतेनरव्याघ्रादंशितास्त्रि
त्रयोधिनः प्रतर्दनंसमाजग्मुःशरवर्षैरुदायुधाः ४० शस्त्रैश्चविविधाकारैरथौघैश्चयुधिष्ठिर अभ्यवर्षतराजानंहिम
वंतमिवांबुदाः ४१ अस्त्रैरस्त्राणिसंवार्य्यतेषांराजाप्रतर्दनः जघानतान्महातेजावज्रानलसमैःशरैः ४२ कृत्तोत्त
मांगास्तेराजन्भल्लैःशतसहस्रशः अपतन्रुधिरार्द्रांगानिकृत्ताइवकिंशुकाः ४३ हतेषुतेषुसर्वेषुवीतहव्यसुतेष्वथप्रा
द्रवन्नगरंहित्वाभृगोराश्रममप्युत ४४ ययौभृगुंचशरणंवीतहव्योनराधिपः अभयंचददौतस्मैराजन्भृगुस्तदा
४५ अथानुपदमेवाशुतत्रागच्छत्प्रतर्दनः संप्राप्यचाश्रमपदंदिवोदासात्मजोब्रवीत ४६ भोभोःकेत्राश्रमेसंतिभृगोः
शिष्यामहात्मनः द्रष्टुमिच्छेमुनिमहंतस्याचक्ष्वतमामिति ४७ सतंविदित्वातुभृगुःनिश्चक्रामाश्रमात्तदा पूजयामास
चततोविधिनान्यपसत्तमं ४८ उवाचचैनंराजेंद्रकिंकार्यंब्रूहिपार्थिव सचोवाचनृपस्तस्मैयदागमनकारणं ४९ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा०
१०१

५६ आख्यापिकानाम यथाहं भृगोरिति ५८ श्रुतिः तद्गुत्समतेन वेगृत्समदः सप्रियंचामोयेपायेमादिका ६६ ॥ ॥ ७ ॥

राजोवाच अयंब्रह्मन्वृतोराजावीतहव्योविसर्जितः तस्यपुत्रैर्हिमेकृत्स्नोब्रह्मन्वंशःप्रणाशितः ५० उत्सादितस्तथाविषयःका
शीनांरत्नसंचयः एतस्यवीर्यदृप्तस्यहतंपुत्रशतंमया ५१ अस्येदानींवधाद्ब्रह्मन्भविष्याम्यनृणःपितुः तमुवाचकृपाविष्टोभृगुर्धर्म
भृतांवरः ५२ नेहास्तिक्षत्रियःकश्चित्सर्वेहीमेद्विजातयः एतत्तुवचनंश्रुत्वाभृगोस्तथ्यंप्रतर्दनः ५३ पादावुपस्पृश्यशनैःप्रहृष्टो
वाक्यमब्रवीत् एवमप्यस्मिभगवन्कृतकृत्योनसंशयः ५४ यदेषराजावीर्येणस्वजातिंत्याजितोमया अनुजानीहिमांब्रह्मन्
ध्यायस्वचशिवेनमां ५५ त्याजितोहिमयाजातिमेषराजाभृगूद्वह ततस्तेनाभ्यनुज्ञातोययौराजाप्रतर्दनः ५६ यथागतंमहारा
जमुक्त्वाविषमिवोरगः भृगोर्वचनमात्रेणसचब्रह्मर्षितांगतः ५७ वीतहव्योमहाराजब्रह्मवादित्वमेवच तस्यगृत्समदःपु
त्रोरूपेणेंद्रइवापरः ५८ शक्रस्त्वमितियोदैत्यैर्निगृहीतःकिलाभवत् ऋग्वेदेवर्त्ततेचाग्र्याश्रुतिर्यस्यमहात्मनः ५९ य
त्रगृत्समदोब्रह्मन्ब्राह्मणैःसमहीयते सब्रह्मचारीविप्रर्षिःश्रीमान्गृत्समदोभवत् ६० पुत्रोगृत्समदस्यापिसुचेताअभवत्
द्विजः वर्चाःसुतेजसःपुत्रोविहव्यस्तस्यचात्मजः ६१ विहव्यस्यतुपुत्रस्तुवितत्यस्तस्यचात्मजः वितत्यस्यसुतःसत्यःसंतः
सत्यस्यचात्मजः ६२ श्रवास्तस्यसुतश्चर्षिःश्रवसश्चाभवत्तमः तमसश्चप्रकाशोभूत्तनयोद्विजसत्तमः प्रकाशस्यचवागिं
द्रोबभूवजपतांवरः ६३ तस्यात्मजश्चप्रमतिर्वेदवेदांगपारगः घृताच्यांतस्यपुत्रस्तुरुरुर्नामोदपद्यत प्रमद्वरायांतुरुरोःपुत्रः
समुदपद्यत शुनकोनामविप्रर्षिर्यस्यपुत्रोथशौनकः एवंविप्रत्वमगमद्वीतहव्योनराधिपः भृगोःप्रसादाद्राजेंद्रक्षत्रियःक्षत्रिय
र्षभः ६६ ॥ राम०
१०१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

६७ अध्याये केपूज्याइति ब्राह्मणएषसद्भुग्राप्यत्वं विप्रानुग्रहेकत्वमनंतं वोक्ता पूज्यत्वहेतुसाधारणानसाधारणांश्चधर्मानाहानेनाध्यायेन ३ तेषुमानवेषुवहुमानपरः
सन्कांनमस्यसीतियोजः ७ महार्हान्महान्अर्हःपूजायेषां अतिपूज्यानित्यर्थः ८ अविकत्थनाःश्लाघाहीनाः ९ सत्यंधर्मंचयजंतिपूजयंक्षितिं

तथैवकथितोवंशोमयागार्त्स्यमदस्तव विस्तरेणमहाराजकिमन्यदनुपृच्छसि ६७ इतिदानधर्म्मेवीतहव्योपाख्यानं ३६ युधि
ष्ठिरउ० केपूज्यावैत्रिलोकेस्मिन्मानवाभरतर्षभ विस्तरेणतदाचक्ष्वनहितृप्यामिकथ्यतः १ भीष्मउ० अत्राप्युदाहरंतीममि
तिहासंपुरातनं नारदस्यचसंवादंवासुदेवस्यचोभयोः २ नारदंप्रांजलिंदृष्ट्वापूजयानंद्विजर्षभान् केशवःपरिपप्रच्छभगवन्कान्न
मस्यसि बहुमानपरस्तेषुभगवन्कान्नमस्यसि शक्यंचेच्छ्रोतुमस्माभिर्ब्रूह्येतद्धर्म्मवित्तम ४ नारदउ० शृणुगोविंदयानेतान्पूज
याम्यरिमर्दन त्वत्तोन्यःकःपुमांल्लोकेश्रोतुमेतदिहार्हति ५ वरुणंवायुमादित्यंपर्जन्यंजातवेदसं स्थाणुंस्कंदंतथालक्ष्मींवि
ष्णुंब्राह्मणमेवच ६ वाचस्पतिंचंद्रमसमपःपृथ्वींसरस्वतीं सततंयेनमस्यंतितान्नमस्याम्यहंविभो तपोधनान्वेदविदोनित्यं
वेदपरायणान् महार्हान्वृष्णिशार्दूलसदासंपूजयाम्यहं ८ अभुक्त्वादेवकार्याणिकुर्वतेयेऽविकत्थनाः संतुष्टाश्चक्ष
मायुक्तास्तान्नमस्याम्यहंविभो ९ सम्यग्यजंतियेचेष्टीः क्षांतादांताजितेंद्रियाः सत्यंधर्मंक्षितिंगाश्चतान्नमस्यामियादव
१० येवैतपसिवर्त्तंतेवनेमूलफलाशनाः असंचयाःक्रियावंतःतान्नमस्यामियादव ११ येभृत्यभरणेशक्ताःसततंचाति
थिव्रताः भुंजतेदेवशेषाणितान्नमस्यामियादव १२ येवेदंप्राप्यदुर्द्धर्षावाग्मिनोब्रह्मचारिणः याजनेध्यापनेयुक्तानित्यंता
न्पूजयाम्यहं १३

गाश्चयजंति ब्राह्मणोभ्यःप्रयच्छति यत्तुदेवपूजासंगतिकारणाद्दानेषुएतेयोयथासंभवमिहग्राह्याः १३ ॥

द्वा० आपृष्टतापात्पावन्मध्याह्नस्वाध्यायेब्रह्ममत्तेमंत्रजपेवा १९ निद्रीकाःदिगंबराः कौपीनमात्रमपिपरिग्रहंनकुर्वंतीत्यर्थः १६ कपोतवृत्तयः कणा
१०२ शश्चादपपर्येसंग्रहंनकुर्वतीत्यर्थः २० त्रिवर्गोधर्मार्थकामः कृतेषुकर्तव्येषुयोगेषुकर्मसुवर्तंतेउत्तममध्यमाधमभावेनेत्यर्थः २१ अलोलुपाइत्य

प्रसन्न[illegible]हृदयाश्चैवसर्वसत्वेषुनित्यशः आपृष्टतापान्स्वाध्यायेयुक्तास्तान्पूजयाम्यहं १४ गुरुप्रसादेस्वाध्यायेयतं
तोयेस्थिरव्रताः शुश्रूषवोनसूयंतस्तान्नमस्यामियादव १५ सुव्रताःमुनयोयेचब्राह्मणाःसत्यसंगराः वोढारोहव्यकव्यानां
तान्नमस्यामियादव १६ भैक्ष्यचर्यासुनिरताः कृशागुरुकुलाश्रयाः निःसुखानिर्धनायेतुतान्नमस्यामियादव १७ निर्ममानिः
प्रतिद्वंद्वानिर्ह्रीकानिःप्रयोजनाः येवेदंप्राप्यदुर्द्धर्षावाग्मिनोब्रह्मवादिनः १८ अहिंसानिरतायेचयेचसत्यव्रतानराः दांताःश
मपराश्चैवतान्नमस्यामिकेशव १९ देवतातिथिपूजायांयुक्तायेगृहमेधिनः कपोतवृत्तयोनित्यंतान्नमस्यामियादव २० ये
षांत्रिवर्गःकृतेषुवर्त्ततेनोपहीयते शिष्टाचारप्रवृत्ताश्चतान्नमस्याम्यहंसदा व्रतैश्चविविधैर्युक्तास्तान्नमस्यामिमाधव २३
अयोनीनग्नियोनींश्चब्रह्मयोनींस्तथैवच सर्वभूतात्मयोनींश्चतान्नमस्याम्यहंसदा २४ नित्यमेतान्नमस्यामिकृष्णलोकक
रान्ऋषीन् लोकज्येष्ठान्कुलज्येष्ठांस्तमोघ्नान्लोकभास्करान् २५ तस्मात्त्वमपिवार्ष्णेयद्विजान्पूजयनित्यदा पूजिताःपूज
नार्हाहिसुखंदास्यंतितेनघ २७ अस्मिँल्लोकेसदाह्येतेपरत्रचसुखप्रदाः चरंतेमान्यमानावैप्रदास्यंतिसुखंतव २८ ॥

नेनधर्ममपेक्ष्यअर्थानादरउक्तः पुरापशीलादूरूपेनेनधर्मव्यतिरिक्तकामपरिहारउक्तः ऋतौभार्यामुपेयादित्येतावानेवकामोधर्ममयोनान्यः २२ सुधावै
श्चदेवशेषः २३ अयोनीन्अकृतदारान् अग्नियोनीनदाराग्निहोत्रयुतानाब्रह्मणोवेदस्ययोनीनआश्रयभूतान् २८ ॥ ॥ ॥ ॥ राम० १०२

२९ सर्वानितिस्वाध्यायेसर्वेयज्ञाश्चांतर्भवंतीर्यः ३० भिक्षुश्चेतिर्येर्महौभ्योकोपुनःपाडेपक्षिणौ ३६ अध्यायः ३० पितामहेत्यादेरध्यायस्यपक्षिमात्रस्यापि

येसर्वातिथयोनित्यंगोषुचब्राह्मणेषुच नित्यंसत्येचाभिरतादुर्गाण्यतितरंतिते २८ नित्यंशमपरायेचतथायेचानसूयकाः नित्य
स्वाध्यायिनोयेचदुर्गाण्यतितरंतिते २९ सर्वान्देवान्नमस्यंतियेचैकंवेदमाश्रिताः श्रद्दधानाश्चदांताश्चदुर्गाण्यतितरंतिते ३० तथैव
वविप्रप्रवरान्नमस्कृत्यपतव्रताः भवंतियेदानरतादुर्गाण्यतितरंतिते ३१ तपस्विनश्चयेनित्यंकौमारब्रह्मचारिणः तपसाभावितात्मा
नोदुर्गाण्यतितरंतिते ३२ देवतातिथिभृत्यानांपितृणांचार्चनेरताः शिष्टान्नभोजिनोयेचदुर्गाण्यतितरंतिते ३३ अग्निमाधाय
विधिवत्प्राणताधारयंतिये प्राप्ताःसोमाहुतिंचैवदुर्गाण्यतितरंतिते ३४ मातापित्रोर्गुरुषुचसम्यक्वर्ततियेसदा यथात्वंकुरुशि
शार्दूलेत्युक्त्वैवंविरराम सः ३५ तस्मात्त्वमपिकौंतेयपितृदेवद्विजातिथीन् सम्यक्पूजयसेनित्यंगतिमिष्टामवाप्स्यसि ३६ इतिदा
नधर्मेकृत्स्ननारदसंवादे ३७ युधिष्ठिरउवाच पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद त्वत्तोहंश्रोतुमिच्छामिधर्मंभरतसत्तम १
शरणागतंयेरक्षंतिभूतग्रामंचतुर्विधंकिंतस्यभरतश्रेष्ठफलंभवतितत्त्वतः २ भीष्मउ० इदंश्रृणुमहाप्राज्ञधर्मपुत्रमहायशाः इति
हासंपुरावृत्तंशरणार्थंमहाफलं ३ प्रपात्यमानःश्येनेनकपोतःप्रियदर्शनः वृषदर्भंमहाभागंनरेंद्रंशरणंगतः ४ सतंदृष्ट्वावि
शुद्धात्मात्रासादंकमुपागतं आश्वास्याश्वसिहीत्याहनतेस्तिभयमंडज ५ भयंतेसुमहत्कस्मात्कुत्रकिंवाकृतंत्वया येनत्वमिहसं
स्वशरीरदानेनरक्षणंकार्यंकिमुतपूर्वोक्तानांपूज्यानामर्थादिनेतितात्पर्यं ३ प्रपात्यमानःआकाशादितिशेषः वृषदर्भं ६ प्राप्तोविसंज्ञोभ्रांतचेतनः ६
औशीनरंशिबिं ६ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
१०३

नवनीलंचपद्मुत्पलंतस्त्रापीडालंकारभूतस्त्वाहवर्णोयस्य ९ अतिक्रांतंनष्टप्रायंजीवितं १० अस्यमदन्नस्याग्रतोतरायभूतोमाभव ११ तृष्णीरस्तदुधिरपि

नवनीलोत्पलापीडचारुवर्णसुदर्शनं दाडिमाशोकपुष्पाक्षमात्रसस्त्वाभयंतव मत्सकाशमनुप्राप्तंनत्वांकश्चित्समुत्सहेतम
नसाग्रहणांकर्तुंरक्षाध्यक्षपुरस्कृते ८ काशिराज्यंतदद्यैवंत्वदर्थंजीवितंतथा त्यजेयंभवविस्रब्धः कपोतनभयंतव ९ श्ये
न उ० ममैतद्विहितंभक्ष्यंनराजंस्त्रातुमर्हसि अतिक्रांतंचप्राप्तंचप्रयत्नाच्चोपपादितं १० मांसंचरुधिरंचास्यमज्जामेदश्च
मेहितं परितोषकरोह्येषममनास्याग्रतोभव ११ तृष्णामेवाधतेस्युग्राक्षुधानिर्दहतीवमां मुंचैनंनहिशक्ष्यामिराजन्मंदयितुं
क्षुधां १२ मयाह्यतुस्त्तोह्येषमत्पक्षनखविक्षतः किंचिदुच्छ्वासनिश्वासंनराजन्गोप्तुमर्हसि १३ यदिस्वविषयेराजन्प्रभु
स्त्वंरक्षणेनृणां खेचरस्यतृषार्त्तस्यनत्वंप्रभुरथोत्तम १४ यदिवैरिषुभृत्येषुस्वजनव्यवहारयोः विषयेष्विंद्रियाणांचआकाशेमा
पराक्रम १५ प्रभुत्वंहिपराक्रम्यसम्यक्पक्षहरेषुते यदित्वमिहधर्मार्थीमामपिद्रष्टुमर्हसि १६ भीष्म उ० श्रुत्वाश्येनस्यतद्वाक्यं
राजर्षिर्विस्मयंगतः संभाव्यचैनंतद्वाक्यंतदर्थीप्रत्यभाषत १७ राजोवाच गोवृषोवावराहोवामृगोवामहिषोपिवा त्वदर्थमद्यक्रि
यतांक्षुधाप्रशमनायते १८ शरणागतंनत्यजेयमितिमेव्रतमाहितं नमुंचतिममांगानिद्विजोयंपश्यवैद्विज १९ ॥ ॥ ॥

पासा १४ यदिवैर्यादिषुपराक्रमसेतद्युक्तंनत्वाकाशे आकाशचारिषु १५ पक्षहरेषुअस्मान्मदिषुमां अशत्रुमपिजीवनहरणेनवधमानस्यतवधर्मार्थिनोप्यधर्मोभवि
ष्यतीतिभावः १६ एनंश्येनंतद्वाक्यंचसंभाव्यस्तुत्वातदर्थीकपोतार्थी १९

दान०
१०३

२२ अशनैशीघ्रं २८ मांसक्षयंमांसालयंशरीरं ३० नृत्तःनृत्तेनतोषितःउपगीतः ३४ साधुवृत्तःसुशीलःसद्वृत्तःशिष्टाचारःस्वव्याजेनसुजरांनिष्कपटेन ३५

श्येनउ॰ नवाहंनचोक्षाणंनचान्यान्विविधान्द्विजान् भक्षयामिमहाराजकिमन्नाद्येनतेनमे १० यस्तुमेविहितोभक्ष्यःस्वयंदेवैः
सनातनः श्येनाःकपोतान्खादंतिस्थितिरेषासनातनी ११ उशीनरकपोतेतुयदिस्नेहस्तवानघ ततस्त्वंमेप्रयच्छाद्यस्वमांसंतु
लयाधृतं १२ राजोवाच महाननुग्रहोमेद्ययस्त्वमेवमिहात्थमां बाढमेवंकरिष्यामीत्युक्त्वासौराजसत्तमः १३ उत्कृत्योत्कृ
त्यमांसानितुलयासमतोलयत् अंतःपुरेततस्तस्यस्त्रियोरत्नविभूषिताः १४ हाहाभूताविनिष्क्रांताःश्रुत्वापरमदुःखिताः
तासांरुदितशब्देनमंत्रिभृत्यजनस्यच १५ बभूवसुमहान्नादोमेघगंभीरनिस्वनः निरुद्धंगगनंसर्वंशुभ्रंमेघैःसमंततः १६
महीप्रचलितासीत्तस्यसत्येनकर्मणा सराजापार्श्वतश्चैवबाहुभ्यामूरुतस्तथा १७ तानिमांसानिसंछिद्यतुलांपूरयतेश
नैः तथापिनसमस्तेनकपोतेनबभूवह १८ अस्थिभूतोयदाराजानिर्मांसोरुधिरस्रवः तुलांततःसमारूढःस्वमांसक्षयमु
त्सृजन् १९ ततःसेंद्रास्त्रयोलोकास्तंनरेंद्रमुपस्थिताः भेर्यश्चाकाशगैस्तत्रवादितादेवदुंदुभिः ३० अमृतेनावसिक्तश्चवृषदर्भो
नरेश्वरः दिव्यैश्चसुसुखैर्माल्यैरभिवृष्टःपुनःपुनः ३० देवगंधर्वसंघातैरप्सरोभिश्चसर्वतः नृत्तश्चैवोपगीतश्चपितामहइवप्र
भुः ३१ हेमप्रासादसंबाधंमणिकांचनतोरणं सवैडूर्यमणिस्तंभंविमानंसमधिष्ठितः ३२ सराजर्षिर्गतःस्वर्गंकर्मणातेनशाश्वतं
शरणागतेषुचैवंत्वंकुरुसर्वंयुधिष्ठिर ३३ भक्तानामनुरक्तानामाश्रितानांचरक्षिता दयावान्सर्वभूतेषुपरत्रसुखमेधते ३४
साधुवृत्तोहियोराजासद्वृत्तमनुतिष्ठति किंनप्राप्नुंभवेत्तेनस्वव्याजेनेहकर्मणा ३५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्रा० १०४ ३६ असां कण्यायां विधेयमाहृयोयीति ३८ अध्यायः किंराज्ञइत्यध्यायस्य तात्पर्यमाह २ अनुष्ठानं आराधनं ७ एषां ब्राह्मणानां मध्ये ५ वासवेय
ज्जीमे ६ अभिचारैः श्येनादिभिः उपायैः कौलिकशास्त्रप्रसिद्धैः तेजसा संकल्पमात्रेण ७ अंतेनाशकारं दृश्यध्वेषां न अपावृताः सर्वत्राकुंठितागतिः

सराजर्षिर्विशुद्धात्माधीरः सत्यपराक्रमः काशीनामीश्वरः ख्यातस्त्रिषुलोकेषुकर्म्मणा ३६ योप्यमः कारयेदेवंशरणागतरक्ष
णं सोपिगच्छेत्तमेवगतिंभरतसत्तम ३७ इदंवृत्तंहिराजर्षेर्वृषदर्भस्यकीर्त्तयन् -- पूतात्मावैभवेल्लोकेशृणुयाद्यश्चनित्यशः ३८
इतिदानधर्मेषुश्येनकपोतीयं ३२ युधिष्ठिरउ० किंराज्ञः सर्वकृत्यानांगरीयः स्यात्पितामह कुर्वन्किंकर्म्मनृपतिरुभौलोकौसमश्नु
ते १ भीष्मउ० एतद्राज्ञः कृत्यतममभिषिक्तस्यभारत ब्राह्मणानामनुष्ठानमत्यंतंसुखमिच्छता २ कर्त्तव्यंपार्थिवेंद्रेणतथैवभरतर्ष
भ श्रोत्रियान्ब्राह्मणान्वृद्धान्नित्यमेवाभिपूजयेत् ३ पौरजानपदांश्चापिब्राह्मणांश्चबहुश्रुतान् सांत्वेनभोगदानेननमस्का
रैस्तथार्चयेत् ४ एतत्कृत्यतमंराज्ञोनित्यमेवोपलक्षयेत् यथात्मानंयथापुत्रांस्तथैतान्प्रतिपालयेत् ५ येचाप्येषांपूज्यतमा
स्तान्दृढंप्रतिपूजयेत् तेषुशांतेषुतद्राष्ट्रंसर्वमेवविराजते ६ तेपूज्यास्तेनमस्कार्यामान्यास्तेपितरोयथा तेष्वेवयात्रालोकानां
भूतानामिववासवे ७ अभिचारैरुपायैश्चदहेयुरपितेजसा निःशेषंकुपिताः कुर्युरुग्राः सत्यपराक्रमाः ८ नान्तमेषांप्रपश्यामि
नदिशश्चाप्यपावृताः कुपिताः समुदीक्षंतेदावेष्वग्निशिखाइव बिभ्यत्येषांसाहसिकागुणास्तेषामतीवहि कूपाइवतृणच्छन्ना
विशुद्धाद्यौरिवापरे ९ प्रसह्यकारिणः केचित्कार्प्पासमृदवोपरे संतिचैषामतिशठास्तथैवान्येतपस्विनः १० ॥ ॥ ॥ ॥ १०४
षामित्यर्थः अग्निरस्त्वाइव इहतः ८ एषां सम्यः साहसिकार्यकारिणोपि बिभ्यति किमुत विवेकिनः छन्नाः केचिज्जडभरतादयः अपरे वसिष्ठादयः ९ प्रसह्य
कारिणः दुर्वासः प्रभृतयः मृदवो गौतमादयः येषां चोरापि हिंसाभयोत्पादयोरे वा क्षिचक्रुरित्स्याक्षपादस्तेंगताः अतिशठा अगस्त्यादयः वातापित्वरपितुंतां राम० १०४

कृषिंकुर्वतः उद्दालकगुर्वादयः गोरक्षंगुरोरेवउपमन्युप्रभृतयः भैक्ष्यंदत्तात्रेयादयः चोराः वाल्मीकिविश्वामित्रादयः अन्नताः कलहप्रियाः नारदादयः नटनर्त्तकाः भरतादयः ११ सर्वकर्मसहाः समुद्रेशोषणादावपिसमर्थाः १२ नानेति स्वस्वप्रकादनार्थलोकरक्षार्थंलोकरक्षार्थंवानिषिद्ध

कृषिगोरक्ष्यमप्येकेभैक्ष्यमन्येप्यनुष्ठिताः चौराश्चान्येन्नताश्चान्येतथान्येनटनर्त्तकाः ११ सर्वकर्म्मसहाश्चान्येपार्थिवेषि
तरेषुच विविधाकारयुक्ताश्चब्राह्मणाभरतर्षभ १२ नानाकर्म्मसुरक्तानांवहुकर्म्मोपजीविनां धर्म्मज्ञानांसतांतेषांनित्यमेवा
नुकीर्त्तयेत् १३ पितृणांदेवतानांचमनुष्योरगरक्षसां पुरएतेमहाभागाब्राह्मणावैजनाधिप १४ नैतेदेवैर्नपितृभिर्नगंधर्वै
र्नराक्षसैः नासुरैर्नपि----पिशाचैश्चशक्याजेतुंद्विजातयः १५ अदैवंदैवतंकुर्युर्दैवतंचाप्यदैवतं यमिच्छेयुःसराजास्याद्योनेष्टः
सपराभवेत् १६ परिवादंचयेकुर्युर्ब्राह्मणानामचेतसः सत्यंब्रवीमितेराजन्विनश्येयुर्नसंशयः १७ निंदाप्रशंसाकुशलाकीर्त्तकी
र्त्तिपरायणाः परिकुप्यंतितेराजन्सततंद्विषतांद्विजाः १८ ब्राह्मणायंप्रशंसंतिपुरुषःसप्रवर्द्धते ब्राह्मणैर्यःपराकृष्टःपराभूया
त्क्षणाद्धिसः १९ शकायवनकांबोजास्तास्ताःक्षत्रियजातयः वृषलत्वंपरिगताब्राह्मणानामदर्शनात् द्राविडाश्चकलिंगाश्च
पुलिंदाश्चाप्युशीनराः कोलिसर्प्पामहिषकास्तास्ताःक्षत्रियजातयः २१ वृषलत्वंपरिगताब्राह्मणानामदर्शनात् श्रेयान्परा
जयस्तेभ्योनजयोजयतांवर २२ यस्तुसर्वमिदंहन्यात्ब्राह्मणंचननत्समं ब्रह्मवध्यामहान्दोषइत्याहुःपरमर्षयः परिवादोद्विजा
तीनांनश्रोतव्यः कथंचन आसीताधोमुखस्तूष्णींसमुत्थायव्रजेच्चवा २३ नसजातोजनिष्यद्वापृथिव्यामिहकश्चन योब्राह्मणविरोधे
न सुखंजीवितुमुत्सहेत् दुर्ग्राह्योमुष्टिनावायुर्दुःस्पर्शः
पाणिनाशशी दुर्धरापृथिवीराजन्दुर्जयाब्राह्मणाभुवि २४
इतिदानधर्म्मेब्राह्मणप्रशंसा ३१

नापिकर्मणावर्त्तमानाः वस्तुतस्तुधर्मज्ञास्तेषांनराणन्वनित्यमेवानुकीर्त्तयेत् १३ एतेपूज्याइतिशेषः यतोमहाभागाः १५ यायगाःहेतवः १७ अदर्शनात्
अनुग्रहात् २४ ब्राह्मणप्रशंसाप्रकाशः ३१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा०
१०५

ब्राह्मणानिन्स्यापश्चायत्रयेणादानपात्रत्वंब्राह्मणानामुच्यतेसोमोराजायेषांतेसोमराजानः १ किमिछसीतिप्रश्नपूर्वकंयत्नादिष्टंदीयतेतत्किमिछकं २ तेपिदातारोपितरत्नप्रदेयं

भीष्मउवाच ब्राह्मणानेवसततंभृशंसंपरिपूजयेत् एतेहिसोमराजानईश्वराः सुखदुःखयोः १ एतेभोगैरलंकारैरन्यैश्चैवकिमिछकैः सदापूज्यानम
स्कारैरक्ष्याश्चपितृवन्नृपैः २ ततोराष्ट्रस्यशांतिर्हिभूतानामिववासवात् जायतांब्रह्मवर्चस्वीराष्ट्रेवैब्राह्मणःशुचिः ३ महारथश्चराजन्यएष्टव्यः शत्रु
तापनः ब्राह्मणंजातिसम्पन्नंधर्मज्ञंसंशितव्रतं ४ वासयेतगृहेराजन्नतस्मात्परमस्तिवै ब्राह्मणेभ्योहविर्दत्तंप्रतिगृह्णंतिदेवताः ५ पितरः सर्वभू
तानांनैतेभ्योविद्यतेपरं आदित्यश्चंद्रमावायुरापोभूरंबरंदिशः ६ सर्वेब्राह्मणमाविश्यसदान्नमुपभुंजते नतस्याश्नंतिपितरोयस्यविप्रानभु
ञ्जते ७ देवाश्चाप्यस्यनाश्नंतिपापस्यब्राह्मणद्विषः ब्राह्मणेषुतुतुष्टेषुप्रीयंतेपितरःसदा ८ तथैवदेवताराजन्नात्रकार्याविचारणा त
थैवतेपिप्रीयंतेयेषांभवतितद्धविः ९ नचप्रेत्यविनश्यंतिगछंतिचपरांगतिं येनयेनैवहविषाब्राह्मणांस्तर्पयेन्नरः १० तेनतेनैवप्रीयं
तेपितरोदेवतास्तथा ब्राह्मणादेवतन्नूतंप्रभवंतियतःप्रजाः ११ यतश्चायंप्रभवतिप्रेत्ययत्रचगछति वेदैषमार्गं स्वर्गस्यतथैवनरकस्यच
१२ आगतानागतेचोभेब्राह्मणोद्विपदांवरः ब्राह्मणोभरतश्रेष्ठस्वधर्मंचैववेदयः १३ येचैनमनुवर्त्तंतेतेनयांतिपराभवं नतेप्रेत्य
विनश्यंतिगछंतिनपराभवं १४ यद्ब्राह्मणमुखात्प्राप्तंप्रतिगृह्णंतिवैवचः कृतात्मानोमहात्मानस्तेनयांतिपराभवं १५ क्षत्रियाणां
प्रतपतांतेजसाचबलेनच ब्राह्मणेष्ववशाम्यंतितेजांसिचबलानिच १६ भृगवस्तालजंघांश्चनीपानांगिरसोजयन् भरद्वाजोवैत
हव्यानैलांश्चभरतर्षभ १७ चित्रायुधांश्चाप्यजयन्नेतेकृष्णाजिनध्वजाः प्रक्षिप्याथचकुंभार्थ्यपारगामिनमारभेत् १८ ॥ ॥

द्रव्यं १० ततपश्चादिकंमृतमुत्पन्नं आग्नौप्रास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्नंततःप्रजाइतिस्मृतेः १४ कृतात्मानःकृतंप्राप्तंवशीकृतेत्रा

दान०
१०५

यत्किंचिदतीतमतीतानागतमव्यवहितस्थूलसूक्ष्मं ब्राह्मणेषु हार्दाकाशाख्यब्रह्मविदिकाश्याग्निवध्यानेनिर्मथनादभिव्यज्यते इत्यर्थः २१ रजः ध्यानेनतरायभूतो विक्षेपः भूतिरैश्वर्यं बुद्धिरज्ञानं सार्द्धश्लोकः २३ अपरेब्राह्मणाः सर्वभूतपरक्षेदित्यादुरितिविपरिणामेनानुषंगः २४ क्रुष्टः क्रोशतिकर्त्तरिक्तः २५ सीतानेष्टुलांगलपद्धतिंगतः

यत्किंचित्कथ्यते लोके श्रूयते पश्यतेपि वा सर्वंतद्ब्राह्मणेष्वेव गूढोग्निरिवदारुषु १९ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं संवादं वासुदेवस्य पृथ्व्याश्च भरतर्षभ २० वासुदेवउ० मातरं सर्वभूतानां पृच्छेत्वां संशयं शुभे केनस्वित्कर्म्मणापापं व्यपोहति नरोगृही २१ पृथिव्युवाच ब्राह्मणानेवसेवेतपवित्रंह्येतदुत्तमं ब्राह्मणान्सेवमानस्य रजः सर्वंप्रणश्यति २२ अतोभूतिरतः कीर्त्तिरतोबुद्धिः प्रजायते महारथश्च राजन्यः पृथ्व्यावः शत्रुतापनः २३ इतिमांनारदः प्राह सततंसर्वभूतये ब्राह्मणांजातिसंपन्नंधर्मज्ञं संशितंशुचिं २४ अपरेषांपरेषांच परेभ्यश्चैव येपरे ब्राह्मणायंप्रशंसंतिसमनुष्यः प्रवर्द्धते २५ अथयोब्राह्मणान्क्रुष्टः पराभवतिसोचिरात् यथामहार्णवेक्षिप्तो सीताने ष्टुर्विनश्यति २६ तथा दुश्चरितं सर्वं पराभावाय कल्पते पश्यचंद्रे कृतं लक्ष्म समुद्रो लवणोदकः २७ तथाभगसहस्रेण महेंद्रं परिचिह्नितः तेषामेवप्रभावेन सहस्रनयनोह्यसौ २८ शतक्रतुः समभवत्पश्यमाधवयादृशं इच्छन्कीर्त्तिंचभूतिंचलोकांश्चमधुसूदन ब्राह्मणानुमतेतिष्ठेत्पुरुषः शुचिरात्मवान् २९ भीष्मउ० इत्येतद्वचनंश्रुत्वा मेदिन्या मधुसूदनः साधुसाध्वितिकौरव्यमेदिनींप्रत्यपूजयत् ३० एतांश्रुत्वोपमांपार्थप्रयतो ब्राह्मणर्षभान् सततंपूजयेथास्त्वं ततः श्रेयोभिपत्स्यसे ३१ इत्यनुशासनिकेपर्वणि दानधर्मे पृथिवीवासुदेवसंवादः ३३॥ ॥

पांसुपिंडः लोष्टोलेष्टारातिकोशकारः अंतस्थादितिमंशवत्पठंतः तस्थुरितं ब्राह्मणाद्रोहः २८ विधेयमाहब्राह्मणेस्पर्द्धेन ३१ अध्यायः ३३ ॥॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

दा० १०६ जन्मनैवसंस्कारप्रभावेपिब्राह्मणोनमस्यएव प्रश्निंतंप्रस्तंपक्कमन्नंतस्यास्येभोक्तुमर्हः प्रसृताग्रभुक् सर्वेत्रर्पीः धर्मोदयोयेभ्यस्ते सुमनसांदेवानांसुख
मिवभूतास्सुमनोमुखाः २ नोस्माकंद्विषतःशत्रून् तैरपूजिताः ब्राह्मणाः दारुणयुक्ताभिः तवशत्रवेवानशपंसिस्यादिभिर्गीर्भिः अभिध्यायंतुअभिहन्तु

भीष्मउवाच जन्मनैवमहाभागोब्राह्मणोनामजायते नमस्यः सर्वभूतानामतिथिः प्रसृताग्रभुक् १ सर्वेषांसुहृदस्तातब्राह्मणाः
सुमनोमुखाः गीर्भिर्मंगलयुक्ताभिरनुध्यायंतिपूजिताः २ सर्वान्नोद्विषतंतात ब्राह्मणाजातमन्यवः गीर्भिर्दारुणयुक्ताभिरभिध्यास्य
रपूजिताः ३ अत्रगाथाः पुरागीताः कीर्त्तयंतिपुराविदः सृष्ट्वाद्विजातीन्धातादियथापूर्वंसमादधत् नचान्यदिहकर्त्तव्यंकिंचि
दूर्ध्वंयथाविधि गुप्तोगोपायतेब्रह्मश्रेयोवस्तेनशोभनं ५ स्वयमेवकुर्वतांकर्म्मश्रीर्वोब्राह्मीभविष्यति प्रमाणांसर्वभूतानांप्र
ग्रहाश्चभविष्यथ ६ नशौद्रंकर्म्मकर्त्तव्यंब्राह्मणेनविपश्चिता शौद्रंहिकुर्वतः कर्म्मधर्म्मः समुपरुध्यते ७ श्रीश्चबुद्धिश्चतेजश्च
श्वविभूतिश्चप्रतापिनी स्वाध्यायेचैवमाहात्म्यंविपुलंप्रतिपत्स्यते ८ हुत्वाचाहवनीयस्थंमहाभाग्येप्रतिष्ठिता अग्रभोज्याः प्रसू
तीनांश्रियाब्राह्म्यानुकल्पिताः ९ श्रद्धयापरयायुक्ताह्यनभिद्रोहलब्धया दमस्वाध्यायनिरताः सर्वान्कामानवाप्स्यथ १० यच्चैवमा
नुषेलोकेयच्चदेवेषुकिंचन सर्वंतुतपसासाध्यंज्ञानेनविनयेनच ११ इत्येवंब्रह्मगीतास्तेसमाख्यातामयानघ विप्राणामनुकंपार्थंतेन
प्रोक्तंहिधीमता १२

रितिसप्तार्थः पाठः ३ समादधत्समाधिं नियमंकृतवान् ४ वृत्तब्राह्मणाःवः शोभनेश्रेयसेनैव ५ स्वंकर्मब्राह्मणागोपनं प्रग्रहाद्मनक्षमारञ्जनश्च ६
शौद्रंकर्मसेवा कर्त्तव्यंकारपित्वमकुर्वतः कारयतः ७ श्रीश्चत्यादि श्रियमितिसार्धः ८ अहवनीयस्थंदेवतागणाप्रसूतेनाशिष्युभोप्यग्रेभोज्यमेषांतेब्राह्म्या

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नृपइतिवंडत्वादिदोषवंतोपिपूज्याएवेत्यर्थः १७ अमर्षणात्ब्राह्मकोपासहनात् २२ तेभ्योरक्ष्यंस्वकुलमितिशेषः २३ अध्यायः अत्रापीत्यध्यायस्तात्पर्यंअसुराणा

मप्यन्येषांवलंमन्येयथाराजंस्तपस्विनः दुरासदाश्चचंडाश्चरभसाःक्षिप्रकारिणः १३ संत्येषांसिंहसत्वाश्चव्याघ्रसत्वास्तथापरे
वराहमृगसत्वाश्चजलसत्वास्तथापरे १४ सर्पस्पर्शसमाःकेचित्तथान्येमकरस्पृशाः विभाष्यघातिनःकेचित्तथाचक्षु
र्हणोपरे १५ संतिचाशीविषसमाःसंतिमंदास्तथापरे विविधानीहवृत्तानिब्राह्मणानांयुधिष्ठिर १६ मेकलाद्राविडालाटाः
पौंड्राःकोन्वशिरास्तथा शौंडिकाःदरदाःदर्वाश्चौराःशवरवर्बराः १७ किरातायवनाश्चैवतास्ताःक्षत्रियजातयः वृषलत्व
मनुप्राप्ताब्राह्मणानाममर्षणात् १८ ब्राह्मणानांपरिभवादसुराःसलिलेशयाः ब्राह्मणानांप्रसादाच्चदेवाःस्वर्गनिवासि
नः १९ अशक्यंस्प्रष्टुमाकाशमचाल्योहिमवान्गिरिः अधार्यासेतुनागंगादुर्जयाब्राह्मणाभुवि २० नब्राह्मणविरोधेनश
क्याशास्तुंवसुंधरा ब्राह्मणाहिमहात्मानोदेवानामपिदेवताः २१ तान्पूजयस्वसततंदानेनपरिचर्यया यदीच्छसिमहीं
भोक्तुमिमांसागरमेखलां २२ प्रतिग्रहेणतेजोहिविप्राणांशाम्यतेनघ प्रतिग्रहंयेनेच्छेयुस्तेभ्योरक्ष्यंत्वयानघ २३ इतिदानध
र्मेब्राह्मणप्रशंसायांब्राह्मगीता २४ भीष्मउ० अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं शक्रशंवरसंवादंतन्निवोधयुधिष्ठिर
१ शक्रोह्यज्ञातरूपेणजटीभूत्वारजोरुणः विरूपंरथमास्थायप्रश्नमपृच्छशंवरं २ शक्रउ० केनशंवरवृत्तेनस्वजात्यानधि
तपिश्रीर्ब्राह्मणप्रसादाल्लभेयेति ४ ॥ ॥ ॥ ॥ तिष्ठसि श्रेष्ठंत्वांकेनमन्यंतेतन्मेब्रूहितत्वतः ३ शंवरउ० नासूयामिपदाविप्रान्

ब्राह्मणेनवचसेममतं शास्त्राणिशिवरत्नोविप्रान्समनामिषप्पा
सुखं ४

मांसमपिमधु अस्मत्तुल्याविद्यांसमासिंचंति क्षौद्रं मधुपटलं मक्षिकामक्षिवेत्पायोऽस्मं ७ समाधिंब्राह्मणेषुनिष्ठां ८ वागग्रेति कारणंमिष्टं विवाम्सेतेयेषांयेषांब्राह्मणा
नांरसानांमुक्तास्वधानां १३ ब्राह्मणः वेदार्थाः दुर्धसतीः गुरुकुलवासक्लेशात् अपिअपिवासमिति वैराग्येकइतिः स्यात्नैष्ठिकब्रह्मचर्यात्पारिव्राड्यमेवकुर्यादिमर्थः १४

कृत्वाचनावज्ञानामिनापराधामिकर्हिचित् अभ्यर्च्याम्यनुपृच्छामिपादौगृह्णामिधीमतां ५ तेविश्रब्धाः प्रभाषंतेसंपृच्छन्तेचमांसदा
प्रमत्तेष्वप्रमत्तोस्मिसदासुप्तेषुजागृमि ६ तेमांशास्त्रपथेयुक्तंब्रह्मण्यमनुसूयकं समासिंचंतिशास्तारः क्षौद्रंमधिवमक्षिकाः ७ यच्च
भाषंतिसंतुष्टास्तच्च गृह्णामिमेधया समाधिमात्मनोनित्यमतुलोममचिंतयं ८ सोहंवागग्रमिष्टानांरसानामवलेहकः स्वज्ञात्यानधितिष्ठामिनक्षत्राणीवचंद्रमाः ९ एतत्पृथिव्याममृतमेतच्चक्षुरनुत्तमं यद्ब्राह्मणमुखाच्छास्त्रमिहश्रुत्वाप्रवर्त्तते १० एतत्कारणमाज्ञायदृष्ट्वा
दैवासुरंपुरा युद्धंपितामेहृष्टात्माविस्मितःसमपद्यत ११ दृष्ट्वाचब्राह्मणानांतुमहिमानंमहात्मनां पर्यपृच्छत्कथमिमेमासिद्धा इतिनिशाकरं १२
सोमउ० ब्राह्मणास्तपसासेवमिध्यंतेवाग्बलासदा भुजवीर्याश्चराजानोवाक्शस्त्राश्चद्विजातयः १३ प्रवसेद्वाप्यधीयीतब्राह्मीदुर्वसतीर्वसन्
निर्मन्युरपिनिर्वीणोयतिःस्यात्समदर्शनः १४ अपिचज्ञानसंपन्नःसर्वान्वेदान्पितुर्गृहे श्लाघमानइवाधीयाद्ग्राम्यइत्येवतंविदुः १५ भूमिरेतौ
निगिरतिसर्पोबिलशयानिव राजानंचाप्ययोद्धारंब्राह्मणंचाप्रवासिनं १६ अभिमानःश्रियंहंतिपुरुषस्याल्पमेधसः गर्भेणदुष्यतेकन्या
गृहवासेनचद्विजः १७ इत्येतन्मेपिताश्रुत्वासोमादद्भुतदर्शनात् ब्राह्मणान्पूजयामासतथैवाहंमहाव्रतान् १८ भीष्मउ० श्रुत्वैतद्वचनं
शक्रोदानवेंद्रमुखाच्च्युतं द्विजान्संपूजयामासमहेंद्रत्वमवाप्यच १९ इतिदानधर्मेब्राह्मणप्रशंसायामिंद्रशंवरसंवादः ३५ ॥

पितुर्गृहेवेदाध्ययनंचनिंदतिअपिचेत् १५ अप्रवासिनंमोवात्सेयानतेवेदार्थग्रामांतरेवासमकुर्वाणाः १६ अध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अपूर्वं वेत्यध्यायः ब्राह्मणेष्वपि पात्रविशेषपरीक्षार्थः १ तत्र अपूर्वं चिरोषितो दूरादागतश्च पात्रं तेषां मध्ये कश्चिद्यज्ञार्थं कश्चिद्गुरुदक्षिणार्थं कश्चित्कुटुंबभरणार्थ
मिति एवंरूपा क्रिया केषांचित्पात्रत्वे प्रधानं भवति केषांचिदुपांशुव्रतं मौनं पारिव्राज्यमिति तथा क्रियामौनयोस्तारतम्यादेषां तारतम्येन स्वरूपत इत्याह क्रियेति द्वा
मः इदामह इत्येव वक्तव्यं न त्वेतेषु कंचित्प्रत्याचक्षीतेत्यर्थः ४ दत्तं प्रदेयवस्त्वभिमानिनी देवता न संतपेत् यथा तादृशाय देयं नान्यस्मै स्मयते हि नष्टशौचे व्रतभ्रष्टे वि

युधिष्ठिर उ० अपूर्वं वा भवेत्पात्रमथवापि चिरोषितः दूरादभ्यागतं चापि किं पात्रं स्यात्पितामह १ भीष्म उवाच क्रिया भवति केषांचि
दुपांशुव्रतमुत्तमं यो यो याचेत यत्किंचित्सर्वं दद्याम इत्यपि २ अपीडयन्भृत्यवर्गमित्येवमनुशुश्रुम पीडयन्भृत्यवर्गं हि आत्मानम
पकर्षति ३ अपूर्वं भावयेत्पात्रं यच्चापि स्याच्चिरोषितं दूरादभ्यागतं चापि तत्पात्रं च विदुर्बुधाः ४ युधिष्ठिर उ० अपीडया च भूतानां ध
र्मस्याहिंसया तथा पात्रं विद्यात्तु तत्त्वेन यस्मै दत्तं न संतपेत् ५ भीष्म उ० ऋत्विक्पुरोहिताचार्याः शिष्यसंबंधिबांधवाः सर्वे पूज्या
श्च मान्याश्च श्रुतवंतोऽनसूयकाः ६ अतोऽन्यथा वर्तमानाः सर्वे नार्हंति सत्क्रियां तस्मान्नित्यं परीक्षेत पुरुषान्प्रणिधाय वै ७ अ
क्रोधः सत्यवचनमहिंसा दम आर्जवं अद्रोहो नाभिमानश्च ह्रीस्तितिक्षा दमः शमः ८ यस्मिन्नेतानि दृश्यंते न चाकार्याणि भा
रत स्वभावतो निविष्टानि तत्पात्रं मानमर्हति ९ तथा चिरोषितं चापि संप्रत्यागतमेव च अपूर्वं चैव पूर्वं च तत्पात्रं मानमर्हति --
- १० अप्रामाण्यं च वेदानां शास्त्राणां चाभिलंघनं अव्यवस्था च सर्वत्र एतन्नाशनमात्मनः ११ ॥ ॥ ॥ ॥

प्रे वेदविवर्जिते दीयमानं दत्तं सत्रं किं मया दुष्कृतं कृतमिति अतः कस्मादृश इति भावः ५ मुख्यं पात्रविशेषणं श्रुतवंतोऽनसूयका इति ६ तथा अक्रोधादिगु
णविशिष्टः १० अपात्रतावानमाह अप्रामाण्यमिति आत्मनः पात्रतापाय इति शेषः ११ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
१०८

निरर्थिकाश्रुतिविरोधित्वेनमोक्षानुपयोगिनी १२ हेतुवादान्ब्रुवन्युक्त्यांजयन्काश्चगोष्ठीः कुर्वन्नपिअहेतुवादिकःशास्त्रोक्तहेतुवादविरोधात् १३ बोद्धव्यः अस्पृश्य
त्वेनेतिशेषः तत्रहेतुमाहश्वानंहितंविदुःशिष्टाइतिशेषः एतदेवोपपादयतियथेति १५ लोकयात्राशिष्टाचारादिव्यवहारः धर्मः श्रुतिस्मृत्युक्तः आत्महितानिश
मदमादीनि १६ देवानामृणंयज्ञेन ऋषीणांवेदाधिगमेन पितॄणांप्रजोत्पादनेन विप्राणांदानमानेन विप्राणांदानमानेनअतिथीनांवैश्वदेवान्ते आग
तानांसम्मानातिथ्येनच उन्मुच्य अपाकृत्य कर्माणिकुर्वन्नित्यन्तेनान्वयः १७ पर्यायेणयथाक्रमेणसुशिक्षितेन नकर्मणापञ्चकर्माणियज्ञादीनि १८

भवेत्पंडितमानीयोब्राह्मणोवेदनिंदकः आन्वीक्षिकींतर्कविद्यामनुरक्तोनिरर्थिकां १२ हेतुवादान्ब्रुवन्सत्सुविजेताहेतुवादिकः
आक्रोष्टाचातिवक्ताचब्राह्मणानांसदैवहि १३ सर्वाभिशंकीमूढश्चबालः कटुकवागपि बोद्धव्यस्तादृशस्तातनरश्वानंहितंविदुः १४ यथा
श्वाभषितुंचैवहंतुंचैवावसृज्यते एवंसम्भाषणार्थायसर्वशास्त्रवधायच १५ लोकयात्राचद्रष्टव्याधर्मश्चात्महितानिच एवंनरोव
र्तमानः शाश्वतीर्वर्द्धतेसमाः १६ ऋणमुन्मुच्यदेवानामृषीणांचतथैवच पितॄणामथविप्राणामतिथीनांचपंचमं १७ पर्याये
णविशुद्धेनसुविनीतेनकर्मणा एवंगृहस्थः कर्माणिकुर्वन्धर्मान्नहीयते १८ इतिदानधर्मेपात्रपरीक्षा ३६ युधिष्ठिर
उवाच स्त्रीणांस्वभावमिच्छामिश्रोतुंभरतसत्तम स्त्रियोहिमूलंदोषाणांलघुचित्ताहिताःस्मृताः १ भीष्मउवाच अत्राप्युदा
हरंतीममितिहासंपुरातनं नारदस्यचसंवादंपुंश्चल्यापंचचूडया २ लोकाननुचरन्सर्वान्देवर्षिर्नारदःपुरा ददर्शाप्सरसंब्राह्मींपंच
चूडामनिंदितां ३

पात्रपरीक्षाप्रकाशः स्त्रीणामिति पूर्वंमेघवाहनपर्वणि वेधंवक्तृत्वंतेष्वदत्तंधर्मबलादेवभवतीतियत्सौदीर्धर्मोवक्तव्यः सचकामप्रकारविहितदारपरिग्रहाधीन
इत्यष्टावक्रदिक्संवादेप्रदर्शितंतत्रवापित्र्याग्निगार्हस्थ्याधनगायामुद्धृत्य सचतुष्टयंतस्याग्निहोत्रेस्वर्गायनरकायतत्रसचेतिस्मृतेर्यत्सांगभूताआत्मशुद्धि
स्त्रीवैरूप्यशुद्धिष्वतीर्थिब्राह्मणानामान्याभ्यांउक्तात्रयत्स्त्रीशुद्धिर्दुर्लभसुशुद्धिश्चमहताप्रयत्नेनप्रसूयते तत्रतावद्दर्शयतिस्त्रीणामित्यादिनालघुचित्ताः
वायुवच्चलचित्ताः २ ब्राह्मींब्रह्मलोकस्थां ३ राम०
१०८

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

४ विषयेवक्तुंमोऽपन्वे ९ कृतमतिःवक्ष्यामीतिकृतनिश्चयाभवत् १९

तांदृष्ट्वाचारुसर्वांगींपप्रच्छाप्सरसंमुनिः संशयोहृदिकश्चिन्मेब्रूहितन्मेसुमध्यमे ४ भीष्मउ० एवमुक्ताथसाविप्रंप्रत्युवाचाथना
रदं विषयेसतिवक्ष्यामिसमर्थांमन्यसेचमां ५ नारदउ० नत्वामविषयेभद्रेनियोक्ष्यामिकथंचन स्त्रीणांस्वभावमिच्छामित्वत्तःश्रोतुंव
रानने ६ भीष्मउ० एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यदेवर्षेरप्सरोत्तमा प्रत्युवाचनशक्ष्यामिस्त्रीसतीनिंदितुंस्त्रियः ७ विदितास्तेस्त्रियोयाश्चयादृ
शाश्चस्वभावतः नमामर्हसिदेवर्षेनियोक्तुंकार्यईदृशं ८ तामुवाचसदेवर्षिःसत्यंवदसुमध्यमे मृषावादेभवेद्दोषःसत्येदोषोनविद्यते
९ इत्युक्तासाकृतमतिरभवच्चारुहासिनी स्त्रीदोषान्शाश्वतान्सत्यान्भाषितुंसंप्रचक्रमे १० पंचचूडोवाच कुलीनारूपवत्यश्चनाथ
वत्यश्चयोषितः मर्यादासुनतिष्ठंतिसदोषःस्त्रीषुनारद ११ नस्त्रीभ्यःकिंचिदन्यद्वैपापीयस्तरमस्तिवैस्त्रियोहिमूलंदोषाणां
तथात्वमपिवेत्थह १२ समाज्ञातानृद्धिमतःप्रतिरूपान्वशेस्थितान् पतीनंतरमासाद्यनालंनार्यःप्रतीक्षितुं १३ असद्धर्म
स्त्वयंस्त्रीणामस्माकंभवतिप्रभो पापीयसोनरान्यद्वैलज्जांत्यक्त्वाभजामहे १४ स्त्रियंहियःप्रार्थयतेसन्निकर्षंचगच्छति
ईषच्चकुरुतेसेवांतमेवेच्छंतियोषितः १५ अनर्थित्वान्मनुष्याणांभयात्परिजनस्यच मर्यादायाममर्यादाःस्त्रियस्तिष्ठंतिभ
र्तृषु १६ नासांकश्चिदगम्योस्तिनासांवयसिनिश्चयः विरूपंरूपवंतंवापुमानित्येवभुंजते १७ नभयान्नाप्यनुक्रोशान्नार्थ
हेतोःकथंचन नज्ञातिकुलसंबंधात्स्त्रियस्तिष्ठंतिभर्तृषु १८ यौवनेवर्त्तमानानांमृष्टाभरणवाससां नारीणांस्वैरवृ
त्तीनांस्पृहयंतिकुलस्त्रियः १९ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा० १०९ २१ गतिः प्राप्तिः अन्योन्यमकृत्रिमालिंगधारिणोऽधःत्वामे पुनार्थ्यप्रवर्त्तंते एतच्चलोकप्रसिद्धं भर्त्तृषु दूरस्थेषु इतिशेषः नहितिष्ठंतिधैर्य्ये इतिशेषः २३ त्वं चलस्वभावासाला
हकाणां हृदयान्यैनिति श्रुतेर्यथावृकविशेषाः अतएहंनवनवंमांसमिछंति घासलनंरमंतएवं स्त्रियः पुरुषमित्यर्थः २७ काष्टानांकाष्टैः १८ अंतकादिवत्संयोना

याश्चवशत्वदहुमतारक्ष्यंतेदर्पितेः स्त्रियः अपिताः संप्रसज्जंतेकुब्जांधजडवामनैः २० पंगुष्वथचदेवर्षेयेचान्येकुत्सितानराः स्त्री
णामगम्योलोकेस्मिन्नास्तिकश्चिन्महामुने २१ यदिपुंसांगतिर्ब्रह्मन्कथंचिन्नोपपद्यते अप्यन्योन्यंप्रवर्त्तंतेनहितिष्ठंतिभर्त्तृषु
२२ अलाभात्पुरुषाणांहिभयात्परिजनस्यच वधबंधभयाच्चापिस्वयंगुप्ताभवंतिताः २३ चलस्वभावादुःसेव्यादुर्ग्राह्याभवतस्तथा
प्राज्ञस्यपुरुषस्येहयथावाचस्तथास्त्रियः २४ नाग्निस्तृप्यतिकाष्टनांनापगानांमहोदधिः नांतकः सर्वभूतानांनपुंसांवामलोचनाः
२५ इदमन्यच्चदेवर्षेरहस्यंसर्वयोषितां दृष्ट्वैवपुरुषंहृद्यंयोनिः प्रक्लिद्यतेस्त्रियः २६ कामानामपिदातारंकर्त्तारंमनसांत्वयोः रक्षिता
रंनमृष्यंतिस्वभर्त्तारमलंस्त्रियः २७ नकामभोगान्विपुलान्नालंकारान्नसंश्रयान् तथैवबहुमन्यंतेयथारत्यामनुग्रहं २८ अंत
कः पवनोमृत्युः पातालवडवामुखं क्षुरधाराविषंसर्पोवह्निरित्येकतः स्त्रियः २९ यतश्चभूतानिमहांतिपंचयतश्चलोकाविहिताविधात्रा यतः
पुमांसः प्रमदाश्चनिर्म्मितास्तदैवदोषाः प्रमदासुनारद ३ इतिदानधर्म्मेपंचचूडानारदसंवादः ३१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शकाइत्यर्थः २९ यतइतिवह्न्योस्मवत्स्वाभाविकाएतेस्त्रीणांदोषाइत्यर्थः यथोक्तं नीतौ अनृतंसाहसंमायामूर्खत्वमतिलोभिताअशौचंनिर्दयत्वंचस्त्रीणांदोषाःस्व
भावजाइतिकामस्याष्टगुणाः स्मृताइतिच ३० अध्यायः ३१ ॥ राम० १०९

CC-0. Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

इमेवै एवंस्वभावदुष्टा अपिस्त्रियः परेभ्योदुःसंरक्ष्या इत्याख्यापिकातात्पर्यं ९ स्त्रीणामिति स्त्रीबुद्धिमनुसृत्यैव वृद्धकृसप्तादिभिर्वचनाशास्त्रंप्रवर्त्तितमित्य

युधिष्ठिर उ० इमेवैमानवालोकेस्त्रीषुसज्जंत्यभीक्ष्णशः मोहेनपरमाविष्टादैवसृष्टेनपार्थिव १ स्त्रियश्चपुरुषेष्वेवप्रत्यक्षंलोकसा
क्षिकं अत्रमेसंशयस्तीव्रोहृदिसंपरिवर्त्तते २ कथमासांनराःसंगंकुर्वंतेकुरुनंदन स्त्रियोवाकेषुरज्यंतेविरज्यंतेचताःपुनः ३ इ
तिताःपुरुषव्याघ्रकथंशक्यास्तुरक्षितुं प्रमदाःपुरुषेणेहतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ४ एताहिममायामास्तुवंचयंतीहमानवान् नचासांमु
च्यतेकश्चित्पुरुषोहस्तमागतः ५ गावोनवतृणानीवगृह्णंत्येतानवंनवं शंबरस्यचमायायामायायानमुचेरपि ६ बलेःकुंभीनसेश्चै
वसर्वास्तायोषितोविदुः हसंतंप्रहसंत्येतारुदंतंप्ररुदंतिच ७ अप्रियंप्रियवाक्यैश्चगृह्णंतेकालयोगतः उशनावेदयच्छास्त्रंयच्च
वेदबृहस्पतिः ८ स्त्रीबुद्ध्यानविशिष्येतेतास्तुरक्ष्याःकथंनरैः अनृतंसत्यमित्याहुःसत्यंचापितथानृतं ९ इतियास्ताःकथंवी
रसंरक्ष्याःपुरुषैरिह स्त्रीणांबुध्यर्थनिष्कर्षादर्थशास्त्राणिशत्रुहन् १० बृहस्पतिप्रभृतिभिर्मन्येसद्भिःकृतानिवै संपूज्यमानाः
पुरुषैर्विकुर्वंतिमनोनृषु ११ अपास्ताश्चतथाराजन्विकुर्वंतिमनःस्त्रियः इमाःप्रजामहाबाहोधार्मिकाइतिनःश्रुतं १२ सत्कृता
सत्कृताश्चापिविकुर्वंतिमनःसदा कस्ताःशक्तोरक्षितुंस्यादितिमेसंशयोमहान् १३ तथाब्रूहिमहाभागकुरूणांवंशवर्द्धन यदिश
क्याकुरुश्रेष्ठरक्षातासांकदाचन कर्तुंवाकृतपूर्वावातन्मेव्याख्यातुमर्हसि १४ दानधर्मेविपुलेपाख्याने ३८ ॥ ॥ ॥

नुक्तिः १० एताःप्रजेताधिकृतावातुल्यवद्धिकारंजनयंतीत्यर्थः ११ एतादेवाहमाइतिरमाःस्त्रीरूपाःधार्मिक्यइतिश्रुतिमात्रंसावित्र्यादिषुदृष्टंअनुभवस्तुनतथेत्याह
सत्कृतेति १४ मष्टाध्यायः ३८ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा० एवमेवेत्यध्यायसमाप्तावर्पितानारूपेभ्योविदेह्योयोगवलेनैवंस्वभावचपलाःस्त्रियःसंक्षितुंशक्यानान्यथेति १६ ॥ ॥
११०

भीष्म उ० एवमेवमहावाहोनात्रमिथ्यास्तिकिंचन यथाब्रवीषिकौरव्यनारीप्रतिजनाधिप १ अत्रतेवर्णयिष्यामिइतिहासंपुरातनं
यथारक्षाकृतापूर्वंविपुलेनमहात्मना २ प्रमदाश्चयथासृष्टाब्रह्मणाभरतर्षभ यदर्थंतच्चतेतातप्रवक्ष्यामिनराधिप ३ नहिस्त्रीभ्यः
परंपुत्रपापीयःकिंचिदस्तिवै अग्निर्हिप्रमदादीप्तोमायाश्चमयजाविभो ४ क्षुरधाराविषंसर्पोवह्निरित्येकतःस्त्रियः प्रजाइ
मामहावाहोधार्म्मिकाइतिनःश्रुतं ५ स्वयंगच्छंतिदेवत्वंततोदेवानियाद्भयं अथाभ्यगच्छन्देवास्तेपितामहमरिंदमः ६ नि
वेद्यमानसंचापितूष्णीमासन्नधोमुखाः तेषामंतर्गतंज्ञात्वादेवानांसपितामहः ७ मानवानांप्रमोहार्थंकृत्यानार्योसृजत्प्रभुः
पूर्वसर्गेतुकौन्तेयसाध्व्योनार्य्यइहाभवन् ८ असाध्व्यस्तुसमुत्पन्नाःकृत्यासर्गात्प्रजापतेः ताभ्यःकामान्यथाकामंप्रादाद्धिस
पितामहः ९ ताःकामलुब्धाःप्रमदाःप्रबाधंतेनरान्सदा क्रोधंकामस्यदेवेशःसहायंचासृजत्प्रभुः १० असज्जंतप्रजाःस
र्वाःकामक्रोधवशंगताः नचस्त्रीणांक्रियाकाचिदितिधर्म्मोव्यवस्थितः ११ निरिंद्रियाह्यमंत्राश्चस्त्रियोनृतमितिश्रुतिः
शय्यासनमलंकारमन्नपानमनार्य्यतां १२ दुर्वाग्भावंरतिंचैवददौस्त्रीभ्यःप्रजापतिः नतासांरक्षणंशक्यंकर्त्तुंपुंसाकथंचन
१३ अपिविश्वकृतातातकुतस्तुपुरुषैरिह वाचावावधबंधैर्वाक्लेशैर्वाविविधैस्तथा १४ नशक्यारक्षितुंनार्य्यस्ताहिनित्य
मसंयताः इदंतुपुरुषव्याघ्रपुरस्तात्कृतवानहं १५ यथारक्षाकृतापूर्वंविपुलेनगुरुस्त्रियः ऋषिरासीन्महाभागोदेवशर्म्मेति राम०
विश्रुतः १६ ॥ ११०

तस्यभार्यारुचिर्नामरूपेणासदृशीभुवि यस्यारूपेणसंमत्तादेवगंधर्वदानवाः १७ विशेषेणतुराजेंद्रवृत्रहापाकशासनः नारीणांचरितज्ञश्चदेव
शर्मामहामुनिः १८ यथाशक्तियथोत्साहंभार्यांतामभ्यरक्षत पुरंदरंचजानीतेपरस्त्रीकामचारिणं तस्माद्यत्नेनभार्यायारक्षणंसचकारह
१९ सकदाचिदृषिस्तातयज्ञंकर्तुमनास्तदा भार्यासंरक्षणंकार्यंकथंस्यादित्यचिंतयत् २० रक्षाविधानंमनसासतमचिंत्यमहातपाः
आहूयदयितंशिष्यंविपुलंप्राहभार्गवं २१ देवशर्मोवाच यज्ञकारोगमिष्यामिरुचिंचेमांसुरेश्वरः यतःप्रार्थयतेनित्यंतांरक्षस्वयथाबलं
२२ अप्रमत्तेनतेभाव्यंसदाप्रतिपुरंदरं सहिरूपाणिकुरुतेविविधानिभृगूत्तम २३ भीष्मउ० इत्युक्तोविपुलस्तेनतपस्वीनियतेंद्रियः स
दैवोग्रतपाराजन्नग्न्यर्कसदृशद्युतिः २४ धर्मज्ञःसत्यवादीचतथेतिप्रत्यभाषत पुनश्चेदंमहाराजपप्रच्छप्रस्थितंगुरुं २५ विपुलउ०
कानिरूपाणिशक्रस्यभवंत्यागच्छतोमुने वपुस्तेजश्चकीदृग्वैतन्मेव्याख्यातुमर्हसि २६ भीष्मउ० ततस्सभगवांस्तस्मैविपुलायम
हात्मने आचचक्षेयथातत्वंमायांशक्रस्यभारत २७ देवशर्मोवाच बहुमायःसविप्रर्षेभगवान्पाकशासनः तांस्तान्विकुरुतेभावा
न्बहूनथमुहुर्मुहुः २८ किरीटीवज्रभृद्धन्वीमुकुटीबद्धकुंडलः भवत्यथमुहूर्तेनचंडालसमदर्शनः २९ शिखीजटीचीरवासाःपुन
र्भवतिपुत्रक बृहच्छरीरश्चपुनश्चीरवासाःपुनःकृशः ३० गौरंश्यामंचकृष्णंचवर्णंविकुरुतेपुनः विरूपोरूपवांश्चैवयुवावृद्धस्तथैव
च ३१ प्रतिलोमानुलोमश्चभवत्यथशतक्रतुः शुकवायसरूपीचहंसकोकिलरूपवान् ३२ सिंहव्याघ्रगजानांचरूपंधारयतेपुनः
दैवंदैत्यमथोराज्ञांवपुर्धारयतेपिच ३३ अकृशोवायुभग्नांगः शकुनिर्विकृतस्तथा चतुष्पाद्बहुरूपश्चपुनर्भवतिबालिशः ३४ मक्षि

© (P) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

दा० १११ कामशकादीनां वपुष्यूरिपतेपि च नशक्यमस्यग्रहणं कर्त्तुं विपुलकेनचित् ३५ अपि विश्वकृता तात येन सृष्टमिदं जगत् पुनरन्तर्हितः श
क्रो हि दृश्यते ज्ञानचक्षुषा ३६ वायुभूतश्च स पुनर्देवराजो भवत्युत एवं रूपाणि सततं कुरुते पाकशासनः ३७ तस्माद्विपुल यत्नेन रक्षेयं तनु
मध्यमा यथा रुचिं नावलिहेद्देवेन्द्रो भृगुसत्तम ऋतावुपहितं न्यस्तं हविः श्ववदुरात्मवान् ३८ एवमाख्याय स मुनिर्यष्टकारो गमत्तदा
देवशर्मा महाभागस्ततो भरतसत्तम ३९ विपुलस्तु वचः श्रुत्वा गुरोस्तत्तामुपेयिवान् रक्षां च परमां चक्रे देवराजान्महाबलात् ४० किं
नु शक्यं मया कर्त्तुं गुरुदाराभिरक्षणे मायावी हि सुरेन्द्रोसौ दुर्धर्षश्चापि वीर्यवान् ४१ नापिधायाश्रमं शक्यो रक्षितुं पाकशासनः ३२
उटजं वा तथा ह्यस्य नानाविधस्वरूपता ४२ वायुरूपेण वा शक्रो गुरुपत्नीं प्रधर्षयेत् तस्मादिमां संप्रविश्य रुचिं स्थास्येहमद्य वै ४३
अथवा पौरुषेणेयं न शक्या रक्षितुं मया बहुरूपो हि भगवाञ्छ्रूयते पाकशासनः ४४ सोहं योगबलादेनां रक्षिष्ये पाकशासनात्
गात्राणि गात्रैरस्याहं संप्रवेक्ष्ये हि रक्षितुं ४५ यद्युच्छिष्टामिमां पत्नीमद्य पश्यति मे गुरुः शप्स्यत्यसंशयं कोपाद्दिव्यज्ञानो महातपाः
४६ न चेयं रक्षितुं शक्या यथान्या प्रमदा नृभिः मायावी हि सुरेन्द्रोसावहो प्राप्तोस्मि संशयं ४७ अवश्यकरणीयं हि गुरोरिह हि शा
सनं यदि त्वेतदहं कुर्यामाश्चर्यं स्यात्कृतं मया ४८ योगेनानुप्रवेशो हि गुरुपत्न्याः कलेवरे असक्तः पद्मपत्रस्थो जलबिन्दुर्यथाचलः

४९ ॥ ॥ रा०म० १११

४१

अध्यायः ३९ ततःकदाचित् १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८

म

निर्मुक्तस्तरजोरूपस्त्वापराधोभवेन्मम यथाहिशून्यांपथिकःसभामध्यावसेत्पथि ५० तथाध्यावासयि
ष्यामिगुरुपत्न्याःकलेवरं एवमेवशरीरेस्यानिवत्स्यामिसमाहितः ५१ इत्येवंधर्म्ममालोक्यवेदवेदांश्चसर्व्वशः त
पश्चविपुलंदृष्ट्वागुरुरात्मानमेवच ५२ इतिनिश्चित्यमनसारक्षांप्रतिसभार्गवः अन्वतिष्ठत्परंयत्नंयथात
च्छृणुपार्थिव ५३ गुरुपत्नींसमासीनोविपुलःसमहातपाः उपासीनामनिंद्यांगींयथार्थैःसमलोभयत् ५४
नेत्राभ्यांनेत्रयोरस्यारश्मिंसंयोज्यरश्मिभिः विवेशविपुलःकायमाकाशंपवनोयथा ५५ लक्षणंलक्षणे
नैववदनंवदनेनच अविचेष्टन्नतिष्ठद्वैछायेवांतर्हितोमुनिः ५६ ततोविष्टभ्यविपुलोगुरुपत्न्याःकलेवरं उवासरक्षणेयुक्तो
नचसातमबुध्यत ५७ यंकालंनागतोराजनगुरुस्तस्यमहात्मनः क्रतुंसमाप्यस्वगृहंतंकालंसोभ्यरक्षत ५८ इतिदानध
र्मेविपुलोपाख्याने ३९ भीष्मउ० ततःकदाचिद्देवेंद्रोदिव्यरूपवपुर्धरः इदमंतरमित्येवमभ्यागात्तमथाश्रमं १ रूपमप्रतिमंकृत्वा
लोभनीयंजनाधिप दर्शनीयतमोभूत्वाप्रविवेशतमाश्रमं २ सददर्शतमासीनंवि-पुलस्यकलेवरं निश्चेष्टंस्तब्धनयनंयथा
लेख्यगतंयथा ३ रुचिरंचरुचिरापांगींपीनश्रोणिपयोधरां पद्मपत्रविशालाक्षींसंपूर्णेंदुनिभाननां ४ सातमालोक्यसहसाप्र
त्युत्थातुमियेषह रूपेणविस्मिताकोसीत्यथवक्तुमिवेच्छती ५ उत्थातुकामातुसतीविष्टब्धाविपुलेनसा निगृहीतामनुष्येंद्रनश
शाकविचेष्टितुं ६ तामाबभाषेदेवेंद्रःसाम्नापरमवल्गुना त्वदर्थमागतंविद्धिदेवेंद्रंमांशुचिस्मिते ७ क्लिश्यमानमनंगेनत्वत्संकल्पभवेव

नवै ॥ तत्प्राप्नुहिसुश्रोणिपुराकालोतिवर्त्तते ॥ ८

तमेववादिनं शक्रं सुश्राव विपुलो मुनिः गुरुपत्न्याः शरीरस्थो ददर्श त्रिदशाधिपं ९ न शशाक च सा राजन्प्रत्युत्थातुमनिंदिता वक्तुं च ना
शकद्राजन्विष्टब्धा विपुलेन सा १० आकारं गुरुपत्न्यास्तु स विज्ञाय भृगूद्वहः निजग्राह महातेजा योगेन बलवत्प्रभो ११ बबंध योगबंधैश्च
तस्याः सर्वेंद्रियाणि सः तां निर्विकारां दृष्ट्वा तु पुनरेव शचीपतिः १२ उवाच व्रीडितो राजंस्तां योगबलमोहितां एह्येहीति ततः सा तु प्रतिवक्तुमिये
षतं १३ स तां वाचं गुरोः पत्न्या विपुलः पर्यवर्तयत भोः किमागमने कृत्यमिति तस्यास्तु निःसृता १४ वक्त्राच्छशांकसदृशाद्वाणी संस्का
रभूषणा व्रीडिता सा तु तद्वाक्यमुक्त्वा परवशा तदा १५ पुरंदरश्च तत्रस्थो बभूव विमना भृशं स तद्वैकृतमालक्ष्य देवराजो विशांपते १६
अवैक्षत सहस्राक्षस्तदा दिव्येन चक्षुषा स ददर्श मुनिं तस्याः शरीरांतरगोचरं १७ प्रतिबिंबमिवादर्शे गुरुपत्न्याः शरीरगं स तं घोरेण तपसा
युक्तं दृष्ट्वा पुरंदरः १८ प्रावेपत सुसंत्रस्तः शापभीतस्तदा विभो विमुच्य गुरुपत्नीं तु विपुलः सुमहातपाः स्वकलेवरमाविश्य शक्रं भीत
मथाब्रवीत् १९ विपुल उवाच अजितेंद्रिय दुर्बुद्धे पापात्मक पुरंदर न चिरं पूजयिष्यंति देवास्त्वां मानुषास्तथा २० किं नु तद्विस्मृतं श
क्र न तत्ते मनसि स्थितं गौतमेनासि यन्मुक्तो भगांकपरिचिह्नितः २१ जाने त्वां बालिशमतिमकृतात्मानमस्थिरं मयेयं रक्ष्यते मू
ढ गच्छ पाप यथागतं २२ नाहं त्वामद्य मूढात्मन्दहेयं हि स्वतेजसा कृपायमानस्तु न ते दग्धुमिच्छामि वासव २३ स च घोरतमो धीमान्
गुरुस्त्वां पापचेतसं दृष्ट्वा त्वां निर्दहेदद्य क्रोधदीप्तेन चक्षुषा २४ नैवं तु शक्र कर्त्तव्यं पुनर्मान्याश्च ते द्विजाः मा गमः सनुतामात्यो ऽत्ययं
ब्रह्मबलार्दितः २५ ॥ ॥ ॥

३६ अध्यायः ४० विपुलस्त्विन्यध्यायद्वयस्यतात्पर्यंयिथाग्निपत्रावुबहसंगस्यापियोगिनोमातुरपिस्पर्शमात्रात्दोषोभवतीति गुरावप्युमनपिकर्म्मानिवेघन

अपरोस्मीतियच्चुद्धिंसमास्थायपवर्त्तसे मावमंस्थाननपसामसाध्यंनामकिंचन २६ भीष्मउ० नच्छ्रुत्वावचनंशक्रोविपुलस्य
महात्मनः अकिंचिदुक्त्वाव्रीडार्त्तस्तत्रैवान्तरधीयत २७ मुहूर्त्तेयातेतस्मिंस्तुदेवशर्म्मामहातपाः कृत्वायज्ञयथाकाममाज
गामस्वमाश्रमं २८ आगतेथगुरौराजन्विपुलःप्रियकर्म्मकृत् रक्षितांगुरवेभार्यांन्यवेदयदनिंदितां २९ अभिवाद्यचशां
तात्मासगुरुंगुरुवत्सलः विपुलःपर्य्युपातिष्ठद्यथापूर्व्वमशंकितः ३० विश्रांतायततस्तस्मैसहासीनायभार्यया निवेदयामा
सतदाविपुलःशक्रकर्म्मतत् ३१ तच्छ्रुत्वासमुनिश्रेष्ठोविपुलस्यप्रतापवान् बभूवशीलवृत्ताभ्यांतपसानियमेनच ३२
विपुलस्यगुरौवृत्तिंभक्तिमात्मनितत्प्रभुः धर्म्मेचस्थिरतांदृष्ट्वासाधुसाध्वित्यभाषत ३३ प्रतिलभ्यचधर्म्मात्माशिष्यंधर्म्म
परायणं वरेणच्छंदयामासदेवशर्म्मामहामतिः ३४ स्थितिंचधर्म्मेजग्राहसतस्माद्गुरुवत्सलः अनुज्ञातश्चगुरुणाचचा
रानुत्तमंतपः ३५ तथैवदेवशर्म्मापिसभार्य्यःसमहातपाः निर्भयोबलवृत्राघ्नाच्चचारविजनेवने ३६ इतिदानधर्मेविपुलोपा
ख्याने ४० भीष्मउवाच विपुलस्त्वकरोत्तीव्रंतपःकृत्वागुरोर्वचः तपोयुक्तमथात्मानममन्यतसवीर्य्यवान् १ सतेनकर्म्म
णास्पर्द्धन्पृथिवींपृथिवीपते चचारगतभीःप्रीतोलब्धकीर्त्तिर्वरोनृप २ उभौलोकौजितौचापितथैवामन्यतप्रभुः कर्म्मणा
तेनकौरव्यतपसाविपुलेनच ३ अथकालेव्यतिक्रांतेकस्मिंश्चित्कुरुनंदन रुच्याभगिन्याआदानंप्रभूतंधनधान्यवत् ४ ए
तस्मिन्नेवकालेतुदिव्याकाचिद्वरांगना बिभ्रतीपरमंरूपंजगामाथविहायसा ५ तस्याःशरीरात्पुष्पाणिपतितानिमहीतले तस्या श्रमस्याविदूरेहिदिव्यगंधानिभारत ६
स्यात्पत्यामितिच २ आदीयतेऽस्मिन्वांचवैर्दत्तंउपायनादिकंसआदानंविवाहाद्युत्सवःप्रभूतंबहुधनादिकंयत्र ६ ॥ ॥ ॥ ॥

रा० ११३ निमंत्रकः आकरणार्थंदूतः ६ चोद्यामासमदर्थमप्येतानिपुष्पाणिआनायपेतिप्रेरितवती १६ परिवर्त्तनमितिपुंस्त्वंतद्भावस्त्वार्थः १७ तस्मदेहतरस्यप
देयासुषुवक्ते आकर्षणेनविवर्त्तयन्विषमत्वंनयन् १८ नेतिनेतिअन्योन्यवचनंदूषयंतौविमर्षः अयंभावःमिथुनस्यैऽकेशीघ्रंगच्छंतीरात्रिंत्र

तामगच्छत्ततोराजन्नुचिन्मीलितलोचना तदानिमंत्रकस्तस्याअंगेभ्यःक्षिप्रमागमत् ७ तस्याहिभगिनीतातज्येष्ठानाम्नाप्रभा
वतीभामिनीचित्ररम्यसायवभूवांगेश्वरस्यवै ८ पिनद्धानिपुष्पाणिकेशेषुवरवर्णिनी आमंत्रितातततोगच्छद्रुचिंगयतेर्गृहं
९ पुष्पाणितानिदृष्ट्वातुतदांगेंद्रवरांगना भगिनीचोदयामासपुष्पार्थेचारुलोचना १० साभर्त्रेसर्वमाचष्टरुचिःसुरुचिरानना
भगिन्याभावितंसर्वमभिषिसत्वाभ्यनंदत ११ ततोविपुलमानाय्यदेवशर्मामहातपाः पुष्पार्थेचोदयामासगच्छगच्छेतिभारत १२ विपुल
स्तुगुरोर्वाक्यमविचार्यमहातपाः सतथेत्यब्रवीद्राजंस्तंचदेशंजगामह १३ यस्मिन्देशेतुतान्यासन्पतितानिनभस्तलात् अम्ला
नान्यपितत्रासन्कुसुमान्यपराण्यपि १४ सततस्तानिजग्राहदिव्यानिरुचिराणिच प्राप्तानिस्वेनतपसादिव्यगंधानिभारत १५ सं
प्राप्यतानिप्रीतात्मागुरोर्वचनकारकः तदाजगामतूर्णंचचंपांचंपकमालिनीं १६ सवनेनिर्जनेतातददर्शमिथुनंन्नृणां चक्रव
त्परिवर्त्ततंगृहीत्वापाणिनाकरं १७ तत्रैकस्तूर्णमगमत्तत्पदेचविवर्त्तमत् एकस्तानततदाराजंश्चक्रतुःकलहंततः १८ त्वंशीघ्रं
गच्छसीत्येकोब्रवीन्नेतितथापरः नेतिनेतिचतौराजन्परस्परमथोचतुः १९ ॥

हेदेविताशीघ्रंगच्छसीतिलोकद्वस्यापर्यनुयुंक्तेरात्रिस्तुस्वभावेनैवाहंगच्छामिनशीघ्रमितिपरिहरति एवंउभावपिसमयादिनोनानृतंशपथंचक्रतुरिति
१९ राम० ११३

अयंमिथुनस्यपरिश्रमः कष्टस्तत्वयः गतिरनिष्टेतिसार्द्धः २४ षडृतवो दीव्यमानान् अन्योन्यंडंतुमिच्छंतः वसंतादयोहिहषादीन्मारशीनभिसंधायायंमदी
योयंमदीयइतिविवदंते तेपिमतभेदान्नान्तवादिनः मीनादिर्वसंतइतिपक्षेहिहषोग्रीष्मांतर्गतः मेषादिपक्षेवसंतांतर्गतइति २८ रुच्याः गुरुभार्यायाः २९

तयोर्विसर्ज्जितोरेवंशपथ्योयममक्तदा सहसोद्दिश्यविपुलंततोवाक्यमथोचतुः २० आवयोरनृतंप्राहयस्तस्याभूद्द्विजस्यवै विपुलस्य
परेलोकेयागतिः साभवेदिति २१ एतच्छ्रुत्वातुविपुलोविषण्णवदनोभवत् एवंतीव्रतपाश्चाहंकष्टश्चायंपरिश्रमः २२ मिथुनस्यास्य
किंमेस्यात्कृतंपापंययागतिः अनिष्टासर्वभूतानांकीर्त्तितानेनमेद्यवै २३ एवंसंचिंतयन्नेवविपुलोराजसत्तम अवाङ्मुखोदी
नमनादध्यौदुष्कृतमात्मनः २४ ततः षडन्यान्पुरुषानक्षैः कांचनराजतैः अपश्यद्दीव्यमानान्वैलोभहर्षान्वितांस्तथा २५
कुर्वतः शपथंतेनयः कृतोमिथुनेनतु विपुलंवैसमुद्दिश्यतेपिवाक्यमथाब्रुवन् २६ लोभमास्थाययोस्माकंविषमंकर्त्तु
मुत्सहेत् विपुलस्यपरेलोकेयागतिस्तामवाप्नुयात् २७ एतच्छ्रुत्वातुविपुलोनापश्यद्धर्मसंकरं जन्मप्रभृतिकौरव्यकृ
तपूर्वमथात्मनः २८ संप्रदध्यौतथाराजन्नग्नावग्निरिवाहितः दह्यमानेनमनसाशापंश्रुत्वातथाविधं २९ तस्यचिंतयत
स्तातबह्व्योदिननिशाययुः इदमासीन्मनसिचरुच्यारक्षणकारितं ३० लक्षणंलक्षणेनैववदनंवदनेनच विधाय
नमयाचोक्तंसत्यमेतद्गुरोस्तथा ३१ एतदात्मनिकौरव्यदुष्कृतंविपुलस्तदा अमन्यतमहाभागतथातच्चनसंशयः ३२ स
चंपांनगरीमेत्यपुष्पाणिगुरवेददौ पूजयामासचगुरुंविधिवत्सगुरुप्रियः ३३ इतिदानधर्मेविपुलोपाख्याने ४१॥

लक्षणंस्त्रीपुंसयोरसाधारणंचिह्नं विधायस्कीकृत्यपिधायेतिपाठेपिसएवार्थः ३१ विपुलोपाख्याने २ ४१ ॥ ॥ ॥ ॥ ४१ ॥ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

द्रा०
११४

तमागतमभिप्रेक्ष्येन पूर्वोक्ता मुनिवरागर्वकं आख्यायिका धर्ममुपसंहरति १ ते त्वया १० हर्षस्मितं हर्षेणागर्वितं ११ तेनैव च अनाख्यानेनैव १२ अ

भीष्म उ० तमागतमभिप्रेक्ष्य शिष्यं वाक्यमथाब्रवीत् देवशर्म्मा महातेजा यत्तच्छृणु जनाधिप १ देवशर्म्मा उ० किं ते विपुल दृष्टं वै तस्मिन् शिष्य महावने ते त्वां जानंति विपुल आत्मा च रुचिरेव च २ विपुल उ० ब्रह्मर्षे मिथुनं किं तत् के च ते पुरुषा विभो ये मां जानंति तत्त्वेन यन्मां त्वं परिपृच्छसि — — — ३ देवशर्म्मोवाच यद्वै तन्मिथुनं ब्रह्मन्नहोरात्रं हि विद्धि तत् चक्रवत्परिवर्त्तेत तत्ते जानाति दुष्कृतं ४ ये च ते पुरुषा विप्र अक्षैर्दीव्यंति हृष्टवत् ऋतूंस्तानभिजानीहि ते ते जानंति दुष्कृतं ५ न मां कश्चिद्विजानीत इति कृत्वा न विश्वसेत् नरो रहसि पापात्मा पापकं कर्म्म वै द्विज ६ कुर्वाणं हि नरं कर्म्म पापं रहसि सर्वदा पश्यंति ऋतवश्चापि तथा दिव निशे पुनः ७ ते पि वहि भवेयुस्ते लोकाः पापकृतो यथा कृत्वा नाचक्षतः कर्म्म मम तच्च यथा कृतं ८ ते त्वां हर्षस्मितं दृष्ट्वा गुरोः कर्म्मानिवेदकं स्मारयंतस्तथा प्राहुस्ते यथा श्रुतवानभवान् ९ अहोरात्रं विजानाति ऋतवश्चापि नित्यशः पुरुषे पापकं कर्म्म शुभं वा शुभकर्म्मिणः — — — १० तत्त्वया मम यत्कर्म्म व्यभिचारात्तभयात्मकं नाख्यातमिति जानंतस्ते त्वामाहुस्तथा द्विज ११ ते नैव हि भवेयुस्ते लोकाः पापकृतो यथा कृत्वा नाचक्षतः कर्म्म मम यच्च त्वया कृतं १२ तथा शक्या च दुर्वृत्ता रक्षितुं मम स्त्री द्विज न च त्वं कृतवान् किंचिदतः प्रीतोस्मि तेन ते १३ यदि त्वहं त्वां दुर्वृत्तमद्राक्षं द्विजसत्तम शपेयं त्वामहं क्रोधान्न मे त्रास्ति विचारणा १४ सज्जंति पुरुषे नार्यः पुंसां सोर्थश्च पुष्कलः अन्यथा रक्षतः शापो भविष्यत्तेमतिश्च मे १५ ॥ ॥ ॥ ॥

शकुंतिच्छेदः श्रीरामजयजय श्रीकृष्णजय ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
११४

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रु रूपैः

पाणिपादोरेखादिभिः २१ यः संगमेतिसर्व्वप्रियोन्यः प्रियोनामनास्तीतियोजना २३ कृत्याः प्रराग्राहि देवतारूपाः कार्मी कृताश्चपूर्व्वमेकेनकृताः स्त्री
कृताअपिपश्चादन्येनापिकर्त्तुंयोग्याः व्यभिचारिणयः प्राणग्राहिण्यश्वेत्यर्थः २७ खेदमास्थायअप्रीत्याविष्टोग्लहीतवतमुनौतनतुप्रीत्याधर्मेकृतनुका

रक्षिताचत्वयापुत्रममचापिनिवेदिता अहंतेप्रीतिमांस्तातस्वस्थः स्वर्गंगमिष्यसि १६ इत्युक्त्वाविपुलंप्रीतोदेवशर्मामह
र्षिः मुमोदस्वर्गमास्थायसहभार्यः सशिष्यकः १७ इदमाख्यातवांश्चापिममाख्यानंमहामुनिः मार्कंडेयः पुराराजन्गंगा
कूलेकथांतरे १८ तस्माद्ब्रवीमिपार्थत्वांस्त्रियः सर्व्वाःसदैवच उभयंदृश्यतेतासु सततंसाध्वसाधुच १९ स्त्रियः साध्व्योमहा
भागाः समंताल्लोकमातरः धारयंतिमहींराजन्निमांसवनकाननां २० असाध्व्यश्चापिदुर्वृत्ताः कुलघ्नाः पापनिश्चयाः विज्ञेयाल
क्षणैर्दुष्टैः स्वगात्रसहजैर्नृप २१ एवमेताः सुरक्ष्यावैशक्याः कर्त्तुंमहात्मभिः अन्यथाराजशार्दूलनशक्यारक्षितुंस्त्रियः २२
एताहिमनुजव्याघ्रतीक्ष्णास्तीक्ष्णपराक्रमाः नासामस्तिप्रियोनाममैथुनेसंगमेतियः २३ एताः कृत्याश्चकार्याश्चकृताश्चभर
तर्षभ नचैकस्मिन्नमंत्येताः पुरुषेपांडुनंदन २४ नासांस्नेहोनरैःकार्य्यस्तथैवेर्ष्याजनेश्वर खेदमास्थायभुंजीतधर्म्ममास्था
यचैवह २५ निघ्नन्नाद्यन्यथाकुर्वन्नरः कौरवनंदन सर्वथाराजशार्दूलयुक्तिः सर्व्वत्रपूज्यते २६ तेनैकेनतुरक्षावैविपुलेन
कृतास्त्रियः नान्यः शक्तस्त्रिलोकेस्मिन्रक्षितुंनृपयोषितं २७ इत्यनुशासनिकेपर्व्वणिदानधर्म्मेविपुलोपाख्यानंसमाप्तं ॥

तातुरेखं २५ निघ्नन्नातवधप्रासुघातमुक्तिः अनासक्तिः युक्तिरितिपाठेसमाधिः २७ अध्यायः ४२ ॥ छ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा० यन्मूलं २ योनिं भ्रान्ततः पितृतस्त्वमुष्टि अत्र ब्राह्मइत्यनेनार्षदैवयोरपि ग्रहणं ब्राह्मणायोग्यायैतेविवाहः परहामस्वलायनः अलंकृत्यकन्यामुदक
११५ पूर्वीदद्यादेषब्राह्मोविवाहः आर्त्विजेतविततेकर्म्मणिदद्यादलंकृत्यसदैवः गोमिथुनेदत्वापयच्छेत सआर्षइति ३ एवउक्तगुणवंतआवाह्यविवाहयो
ग्यंआवहेदाकारयेततत्त्वअनुकूलतः धनदानादिनाअभिमुखीकृतायदद्यात् अयंचतुर्थः प्राजापत्यः ब्राह्मणानांक्षत्रियाणांचप्रशस्ततरो

युधिष्ठिरउ० यन्मूलंसर्वधर्म्माणांस्वजनस्यगृहस्यच पितृदेवातिथीनांचतन्मेब्रूहिपितामह १ अयंहिसर्वधर्म्माणांधर्म्म
श्चिंत्यतमोमतः कीदृशस्यप्रदेयास्यात्कन्येतिवसुधाधिप २ भीष्मउ० शीलवृत्तेसमाज्ञायविद्यांयोनिंचकर्म्मच सद्भिरेवं
प्रदातव्याकन्यागुणयुतेवरे ब्राह्मणानांसतामेषप्रोक्तोधर्म्मोयुधिष्ठिर ३ आवाह्यमावहेदेवंयोदद्यादनुकूलतः शिष्टानां
क्षत्रियाणांचधर्म्मएषःसनातनः ४ आत्माभिप्रेतमुत्सृज्यकन्याभिप्रेतएववः अभिप्रेताचयायस्यतस्मैदेयायुधि
ष्ठिर ५ गांधर्वमितितंधर्म्मंप्राहुर्वेदविदोजनाः धनेनबहुधाक्रीत्वासंप्रलोभ्यचबांधवान् ६ असुराणांन्पैतंवैधर्म्म
माहुर्मनीषिणः हत्वाछित्वाचशीर्षाणिरुदतांरुदतींगृहात् ७ प्रसह्यहरणंतातराक्षसोविधिरुच्यते पंचानांतुत्रयोध
र्म्याद्वावधर्म्मौयुधिष्ठिर ॥ ८ ॥

द्वितीयत्वेनात्रगणयेत्ते ४ वरस्त्रीयोरन्योन्यप्रसंयोविवाहःसगांधर्वस्तृतीयः सार्द्धश्लोकः ५ आसुरंवतुर्थमाहधनेनेति ६ हत्वेतिराक्षसः दा०
पंचमः अत्रैवप्रमत्तानांवधूनांकन्याहरणात्पशाचोहरणासोमान्यादंतर्भवति ७ त्रयः ब्राह्मक्षात्रेगांधर्वीःद्वौआसुरराक्षसौतत्रापिआसु ११५
रःस्वरूपराक्षसांतर्गतःपैशाचश्चात्यंतंवकर्त्तव्यो अर्थातराक्षसःकर्त्तव्यःक्षत्रियाणामित्यर्थः ८

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दमयंतीस्वयंवरेब्राह्मक्षात्रयोर्मिश्रत्वंरुक्मिणीविवाहेराक्षसगांधर्वमिश्रः सुभद्रायांक्षात्रराक्षसमिश्रइत्याद्यूह्यं ९ तिस्रइतिसर्वेषांशूद्राव
र्ज्याइतरयोःतुस्ववर्णाचवर्ज्येतिज्ञेयं १० वैश्यस्यत्वेकैवभार्येतिसैवज्येष्ठा उक्ताभ्योऽधिकाशूद्रापिचतुर्णामपिस्यात्सा च रत्यर्थमेव न तु धर्मप्रजार्थं अप
रेयाज्ञवल्क्यादयोनेत्याहुः यथाह यदुच्यते द्विजातीनांशूद्राद्दारोपसंग्रहः नैतन्ममंमतंयस्मात्तत्रात्माजायतेस्फुटमितितदुक्तेः १२ स्वमतंतिस्र

पैशाचश्चासुरश्चैव न कर्तव्यौ कथंचन ब्राह्मः क्षात्रोऽथ गांधर्वः एते धर्म्या नरर्षभ ९ पृथग्वा यदि वा मिश्राः कर्तव्या नात्र संश
यः तिस्रो भार्या ब्राह्मणस्य द्वे भार्ये क्षत्रियस्य तु १० वैश्यः स्वजात्यां विंदेत तास्वपत्यं समं भवेत् ब्राह्मणी तु भवेज्ज्येष्ठा क्षत्रिया क्ष
त्रियस्य तु ११ रत्यर्थमपि शूद्रा स्यान्नेत्याहुरपरे जनाः अपत्यजन्म शूद्रायां न प्रशंसंति साधवः १२ शूद्रायां जनयन्विप्रः प्रायश्चित्ती
विधीयते त्रिंशद्वर्षो दशवर्षां भार्यां विंदेत नग्निकां १३ एकविंशतिवर्षो वा सप्तवर्षामवाप्नुयात् यस्यास्तु न भवेद्भ्राता पिता
वा भरतर्षभ १४ नोपयच्छेत तां जातु पुत्रिकाधर्मिणी हि सा त्रीणि वर्षाण्युदीक्षेत कन्या ऋतुमती सती १५ चतुर्थे त्वथ
संप्राप्ते स्वयं भर्तारमर्जयेत् प्रजा न हीयते तस्या रतिश्च भरतर्षभ अतोऽन्यथा वर्तमाना भवेद्वाच्या प्रजापतेः १६ ॥ ॥

इत्यत्रसूचितंस्फुटीकरोतिअपत्येति १२ नग्निकाएकवासासंत्रजातास्त्रीव्यंजनामितियावत्अप्रःसादेकवासाइतिस्मृतिः यस्यादशमेपिवर्षेकुचो
द्भेदस्तत्प्रतिषेधार्थमेतद्विशेषणं १३ पुत्रिकाधर्मिणीहिस्वाइत्यत्रपुत्रिकाधर्मशंकयेतिमनुः पपाठयस्याःपितास्यमेवदुहितामम पुत्रस्यानेहस्याभि
प्रायवानत्रचेतिनस्यामेततांचोपयच्छेदितितद्योतारः १५ वाच्यानिंद्याभवेत् १६ ॥

रवा १

© (O) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
११६

असपिंडेति अत्र चकारद्वयादुभयमुभयत्रानुषज्य व्याचक्षते या मातुरसपिंडा असगोत्रा चेति केचित् अन्ये तु एकत्वं सा गता भर्त्तुः पिंडगोत्रे च सूतके इति
वचनात् मातुर्गोत्रांतराभावात् या मातुरसपिंडा इत्येव ग्राह्यं न त्वत्रापि असगोत्रेति विशेषणं योज्यमिति अन्ये तु यस्याः माता स्वपित्रा पुत्रत्वेन कल्पिता तत्
स्यां मातुरसगोत्रत्वविवक्षया एतद्व्याख्यानमिति तत्र सापिंड्यनिवृत्तिसंग्रहश्लोकः वध्वा वरस्य वा तातः कूटस्थाद्यदि सप्तमः पंचमी चेत्तयोर्माता तत्सा ४
पिंड्यं निवर्त्तत इति असगोत्रामित्यत्र असमानार्षगोत्रामिति द्रष्टव्यं असमानार्षगोत्रजामिति स्मृतेः आर्षविषये प्रतिप्रसवश्च स्मर्यते पंचानां त्रिषु
सामान्यादविवाहस्त्रिषु द्वयोः भृग्वंगिरोगणेष्वेवं शेषेष्वेकोपि वारयेदिति अनुगच्छेत विवाहमनु मैथुनाय एतामेव गच्छेत् एतेनास्य श्लोकस्य मनुपाठ
त उक्तः राईसा प्रशस्ता द्विजातीनां दारकर्मणि मैथुने इति तद्व्याख्यातं अत्र मातापित्रोर्व्यवधानस्य वरीचदारकर्मणि यता दोमैथुने च प्रशस्ता एव सति

असपिंडा च या मातुरसगोत्रा च या पितुः इत्येतामनुगच्छेत तं धर्म्मं मनुरब्रवीत् १७ युधिष्ठिर उ० शुल्कमन्येन दत्तं स्याद्ददा
मीत्याह चापरः बलादन्यः प्रभाषेत धनमन्यः प्रदर्शयेत् १८ पाणिगृहीता चान्यः स्यात्कस्य भार्या पितामह तत्त्वं जिज्ञासमाना
नां चक्षुर्भवतु नो भवान् १९ भीष्म उ० यत्किंचित्कर्म्म मानुष्यं संस्थानाय प्रदृश्यते मंत्रवन्मंत्रितं तस्य मृषावादस्तु पातकः २०

पुनर्मैथुनग्रहणं स्मृत्यंतरे दृष्टार्थत्वान्मैथुने स्मृतं सर्वासां साधारणं निवर्त्तितुं मैथुनेपि यत्नाद्दाविचसवर्णोविमुख्यानंतु तस्याइतरस्यावारणमिति
एतदेवाभिसंधायात्रोक्तं इत्येतामनुगच्छेतेति यत्तु मिथुनस्य पृथग्ग्रहणात् दारकर्मपरेन तद्व्यतिरिक्ते पश्चाद्दावेव सवर्णायाः प्राधान्यं मैथुने त्वितर
साधारणमिति व्याचक्षते तदनेन विरुध्यते [illegible] हीनवर्णायां जातस्यात्मनोपि हीनत्वापत्तेः स्वतत्रात्मा जायते स्वयमिति वचनात् १७ शु
ल्कमिति पंचानां प्रश्नानामुपन्यासः १९ तत्र तत्रापि चतुर्थे दाने दोषा वृद्धोवितु पेक्ष्या द्वितीये भार्यात्वानुसन्निवक्तुर्दोषमात्रं चाह यत्किंचिदिति
मानुष्यं मानुषाणां हितं सांवधिकं संस्थिना पद्यमसभार्यत्वादिष्यवस्थापि मंत्रवन्मंत्रितं विचारवद्भिः सर्वैरंगीकृतं मंत्रितत्वमसंसेदं घोति विचा

रम०
११६

मृषोक्तेतवाहंभार्येत्याशुक्तापराह्णेनौदंडंप्रायश्चित्तं २१ तत्रनेतिपक्षंनिंदन्नस्यागमंगीकरोतिनहीति २२ नेतिप्रथमचरमपक्षयोर्यथोहं
एकेनेतरबाधेपिनदोषोस्तीत्यर्थः धर्मतःपाणिग्रहणविधितः प्रयच्छंतीति अबाधवाइतिशेषः तस्याहरणे नाधर्मस्तत्रदोषः नपिगृह्णीतशुल्का
याइत्यर्थः २३ तत्राद्यमुपपादयति बंधुभिरितीतिकान्तायाःहरणेदोषाभावमग्रेवक्ष्यति २४ उभयसन्निपातेसिद्धांतमाहयस्त्विति

भार्यापत्योर्ऋत्विगाचार्यः शिष्योपाध्यायएवच मृषोक्तेदंडमर्हंतीतिनेत्याहुरपरेजनाः २१ नह्यकामेनसंवासंमनुरेवंप्रशंस
ति अयशस्यमधर्म्यंचयन्मृषाधर्मकोपनं २२ नैकान्तेदोषएकस्मिंस्तदाकेनोपपद्यते धर्मतोयांप्रयच्छंतियांचक्रीणं
तिभारत २३ बंधुभिःसमनुज्ञातेमंत्रहोमौप्रयोजयेत् तथासिध्यंतितेमंत्रानादत्तायाःकथंचन २४ यस्त्वत्रमंत्रसमयोभा
र्यापत्योर्मिथःकृतः तमेवाहुर्गरीयांसंयश्चासौज्ञातिभिःकृतः २५ देवदत्तांपतिर्भार्यांवेत्तिधर्मस्यशासनात् सदैवीमा
नुषीवाचमनृतांपर्युदस्यति २६ युधिष्ठिरउ० कन्यायांप्राप्तशुल्कायांज्यायांश्चेदावजेद्वरः धर्मकामार्थसम्पन्नोवाच्य
मत्रानृतंनवा २७ तस्मिन्नुभयतोदोषेकुर्वन्श्रेयःसमाचरेत् अयंनःसर्वधर्माणांधर्मश्चिंत्यतमोमतः २८ तत्त्वंजिज्ञा
समानानांचक्षुर्भवतुनोभवान् तदेतत्सर्वमाचक्ष्वनहितृप्यामिकथ्यता २९ ॥

यश्चासौज्ञातिभिःकृतःसमयोगुरुतरइत्यर्थः २५ अत्रागमंमानमाहदेवेति देवःप्राक्कर्मईश्वरोवावेत्तिलभते २६ अथयज्येदोषेशिष्टाति
क्रमात्बंधुसंमानपूर्वकविक्रयातिक्रमाच्चदोषेसतिकुर्वन्कृतीश्रेयःप्रशस्ततरंकिंसमाचरेदित्यध्याहृत्ययोज्यंचिंत्यतमःसंदिग्धत्वेनविचा
र्यतमः २८ आचक्ष्वयतोनहितृप्यामितस्मात्कथ्यतामित्यादरसूचनार्थापुनरुक्तिः २९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

समयोगुरुतरणापिमंत्रपूर्वः २

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा० ११७ नैवेति तेन कन्याशुल्कं भीष्मेण निष्ठाकारः स्त्रीत्वनिश्चयकरमिति ज्ञात्वा न आहृतं किंतु क्रयार्पणक्रयमात्रेण भार्यात्वं सिध्यतीत्यर्थः नापि शुल्कपराः ददा
ति दानं कुर्वन्ति आपत्तविक्रीणंति तत्स्याघाट्टिके स्मिन् क्रयविक्रयव्यवहारे कन्यापहारजो दोषो नास्तीत्यर्थः गुणैर्वेमाधिकत्वादिभिः ३० कन्याप्य
लंकारग्रहणेन दोषो नास्त्याह सोऽर्थेन अलंकृतेति ३१ यद्यपि पूर्वं दास्यामीत्याहुः ये च न दास्यामीत्याहुः ये च अवश्यं दास्यामीति वदंति तत्सर्वं न भाषि

भीष्म उ० नैव निष्ठाकरं शुल्कं ज्ञात्वासीत्तेन नाहृतं न हि शुल्कपराः संतः कन्यां ददति कर्हिचित् ३० अन्यैर्गुणैरुपेतं तु शुल्कं याचं
ति बांधवाः अलंकृत्वा वहस्वेति यो दद्यादनुकूलतः ३१ यच्च तां च ददत्येवं न शुल्कं विक्रयो न सः प्रतिगृह्य भवेद्देयमेष धर्मः सना
तनः ३२ दास्यामि भवते कन्यामिति पूर्वं न भाषितं ये चाहुर्ये च नाहुर्ये ये चावश्यं वदंत्युत ३३ तस्मादाग्रहणात्पाणेर्याचयंति पर
स्परं कन्यावरः पुरा दत्तो मरुद्भिरिति नः श्रुतं ३४ नानिष्टाय प्रदातव्या कन्या इत्यृषिचोदितं तन्मूलं काममूलस्य प्रजनस्ये
ति मे मतिः ३५ समीक्ष्य च बहून्दोषान्संवासाद्विद्विषाणयोः यथा निष्ठाकरं शुल्कं न जात्वासीत्तथा शृणु ३६ अहं वि
चित्रवीर्यस्य द्वे कन्ये समुदावहं जित्वा च मागधान्सर्वान्काशानथ च कोशलान् ३७ ॥

तं न्यनुक्तवदेवेत्यर्थः ३३ यस्मादेवं तस्मात् आपाणिग्रहणात् कन्यां याचेतेति मरुतां वरस्तेन ततः पूर्वविशिष्टपरार्थमपहारेपि न दोष इति भावः
यथोक्तं दत्तामपि हरेत्कन्यां श्रेयांश्चेद्वर आव्रजेदिति ३४ ततः कन्याकामो मूलं यस्य तस्मादुत्तमदौहित्रार्थिना श्रेयसे कन्या प्रदेयेति भावः ३५
संवासात् विपरिचयात् पाणायोः क्रयविक्रययो ३६ वीर्यमपि शुल्कं भवतीत्यभिप्रायेणाह अहमिति अंबिकांबालिके परे कन्ये वि सम०
वक्ष्यतो ह्रस्वमुक्तं ३७॥ ११७

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

वै०

प्राप्तशुल्कवीर्यरागनिर्जितापिकन्यागृहीता अप्राप्तपाणिग्रहादयं अत्र वा विसर्ज्या उत्सृष्टुं योग्या इतिपिता वाह्लीकः अब्रवीदित्युत्तरेणान्वयः ३८ अनुपप्रष्ठ अनुष्टवानहं हे शकमानेइतिचिंतयात्यारोक्ष्ममभिसंधायउत्तमपुरुषप्रयोगः बहुजगादकिलाहंतस्यमन्नापुरस्तादितिवत् ४१ यदीति प्राप्तशुल्कयेनपाठांतरेसस्याः सस्या वाकन्यापिताकन्यावलाजांतरं वरात्तरंउपासीतयूतिपास्मृतिस्तर्हिवाध्येतेत्यध्याहृत्ययोजना लाजाः विधंते

गृहीतपाणिरेकासीत्प्राप्तशुल्का पराभवत् कन्यागृहीता तत्रैव विसर्ज्या इति मे पिता अब्रवीदितरां कन्यामावहेति स कौरवः ३८ अथान्यानन्नुपप्रष्ठ शंकमानः पितुर्वचः अतीवह्यस्य धर्मेप्सा पितुर्मेभ्यधिकाभवत् ३९ ततोहमब्रुवं राजन्नाचारेप्सुरिदं वचः आचारं तत्वतो वेत्तुमिच्छामि च पुनः पुनः ४० ततो मयैवमुक्ते तु वाक्ये धर्मभृतां वर पिता मम महाराज वाह्लीको वाक्यमब्रवीत् ४१ यदि वः शुल्कतो निष्ठा न पाणिग्रहणात्तथा लाजांतरमुपासीत प्राप्तशुल्कामिति स्मृतं ४२ नहि धर्मविदः प्राहुः प्रमाणं वाक्यतः स्मृतं येषां वै शुल्कतो निष्ठा न पाणिग्रहणात्तथा ४३ प्रसिद्धं भाषितं दाने नेषां प्रत्यायनं पुनः येमन्यंते त्रयं शुल्कं न ते धर्मविदो नराः ४४ न चैतेभ्यः प्रदातव्या न वोढव्या तथाविधा नह्येव भार्या क्रेतव्या न विक्रय्या कथंचन ४५ ये च क्रीणंति दासींच विक्रीणंति तथैव च भवेत्तेषां तथानिष्ठा लुब्धानां पापचेतसां ४६ अस्मिन्नर्थे सत्यवंतं पर्यपृछंत वै जनाः कन्यायाः प्राप्तशुल्काया शुल्कदः प्रशमेततः ४७

होमद्रव्यमस इति लाजशब्देश आघचप्रत्ययांतः ४२ येषां शुल्कतो निष्ठा तेषां वाक्यतः वाक्यं प्रमाणं स्मृतमिति धर्मविदो नहि आहुरित्यन्वयः ४३ एवं बाधकमस्त्वं साधकाभावं चोक्त्वा लोकविरोधमप्याह प्रसिद्धमिति कन्यायादानं इत्येवोच्यते न तु क्रयो भवति एवं शुल्कवादिनो प्रत्यायकं भीयां तस्यापकं किमपि नास्ति परिणयनादेव भार्या भवति न शुल्कमात्रदिति लोकव्यवहारस्य स्पष्टत्वादित्यर्थः एतदेवोपपादयति यइति

७ [illegible]

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्री

दा० ११८ ष्टः जीवतइत्यनादरे षष्ठी जीवंतमपि मुक्त्वा इत्यनादृत्याशेषोप्यसवं यथेष्टदानं कुर्वत इत्यर्थः ५० देवरमिति युगांतरधर्मः कलौ देवरात्सुतोत्पत्तेर्निषेधात् ५१ लिखंतीति
केषांचिन्मते देवरादयः अलिखितां भार्यां लिखंतेस्य वस्तुतः नयोज्ञपयंत्येव अपरेषां मते शनैर्मध्यएव यं प्रवृत्तिः ऐच्छिकी नतु वैधीत्यर्थः ५२ अस्मिन्पक्षद्वयेनिश्चयमाहतदि
ति सर्वाणि मंगलानि हरिद्रास्नानादीनि मंत्राश्च प्राक्पाणिग्रहणोपायत्वान्निष्पन्नास्तां दर्शनपर्यंतरं कालेव्यवधानं यत्र वर्त्तते तत्रैव पूर्वोक्तो नियमविकल्पः प्रवर्त्तते नतेन तु
पाणिग्रहणादूर्ध्वं तत्र संकल्पपूर्वकं दत्ता या अपि कन्यायोऽपहारस्तु न्यायमृषावादः पातको भवति दातुर्न तु तावन्मात्रेण तस्या भार्यात्वमुत्पन्नमित्यर्थः ५३ कदातर्हितत

पाणिग्रहीता चान्यः स्याद्यत्रनोधर्मसंशयः तंतमिच्छंति मनुष्याः प्राज्ञास्तं हि वै प्राज्ञसंमतः ४८ तत्वं जिज्ञासमानानां चक्षुर्भवतु नोभ
वान् तानेवंब्रुवतः सर्वान्मतस्य वान्यवाक्यमब्रवीत् ४९ यन्नेष्टं तत्र देयास्मान्नात्र कार्या विचारणा कुर्वते जीवतोप्येवं मृते नैवास्ति संश
यः ५० देवरं प्रविशेत्कन्यातप्येद्वापि तपः पुनः तमेवानुव्रता भूत्वा पाणिग्राहस्य काम्यया ५१ लिखंत्येवतु केषांचिदपरेषां शनैरपि
इति ये मे वदंत्यत्र त एवं निश्चयं विदुः ५२ तत्पाणिग्रहणात्पूर्वमंतरं यत्र वर्त्तते सर्वमंगलमंत्राणां मृषावादस्तु पातकः ५३ पाणि
ग्रहणमंत्राणां निष्ठा स्यात्सप्तमे पदे पाणिग्राहस्य भार्या स्याद्यस्य चाद्भिः प्रदीयते ५४ इति देयं वदंत्यत्र त एवं निश्चयं विदुः
अनुकूलामनुवंशां भ्रात्रा दत्तामुपाग्निकां परिक्रम्य यथान्यायं भार्यां विंदेद्द्विजोत्तमः ५५ इति दानधर्मे विवाहेषु० ॥

दुर्लघयेतत आह पाणीति यत्रानुदानादूर्ध्वं सप्तमपदात्प्राक् भर्त्तुर्मरणं सगोत्रत्वादिर्ज्ञानं वा ज्ञातं तत्राप्यसतवे मृषावाददोषोपि नास्तीत्यर्थः ५४ देयं दान स्तंत
स्यार्णां तमेवाह अनुकूलामिति। अनुवंशां स्ववंशानुरूपां यभावः यथाऽधानपवमानेष्टिर्भ्यां समुद्धिताभ्यामग्न्यपत्यर्घंते न त्वेकेकेन एवं दानपाणिग्रहाभ्यां भार्यात्वं
मुत्पन्नाद्यभावे चौर्येण गृहजायाः न धर्मपत्नीत्वं परस्याभावेतु तस्या दासीत्वान्नकर्मसंबंध इति ५५ इति दानधर्मेषु वैवाहिके ७३ ॥ ॥ ॥ ॥ दान० ११८

म्र२ म्र२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

कन्यायाः शुल्के दत्ते प्रोषितः तस्य पादस्पर्शश्च न वर्त्तते तदा तत्पित्रा किं कर्त्तव्यमिति प्रश्नार्थः १ या कन्या पितुः प्रतिपन्ना पित्ता च प्रदित्तशुल्कं वरं प्रतीक्षीयेभः परा हृत्य नद्यात्तत
हिता कन्या शुल्कप्रदस्यैव स्त्रेयानतु पितुस्तस्या अन्यस्मै दातुं अधिकारोस्तीत्यर्थः २ तस्य शुल्कदस्यार्थे न्यायेन उत्तमात्तरेतस्सः क्षेपो शापुत्रे देहे तस्य चासापुत्रस्य शुल्कद
स्य चोपकाराय भवति नतु तस्मात् शुल्कदादन्यः कश्चित्तस्मं त्रवत्कामीविधितः तस्याः पाणिग्रहणं कुर्वीत ३ स्वयं प्राप्तशुल्कायाः कर्त्तव्यमुल्का या सा दर्शयाः काग
तिरित्यत आह स्वयमिति पित्राऽश्राप्तसम्प्रसत्ती स्वयं तेनैव भर्त्रा योगं प्राप्तपद्यत एतच्च श्रुते धर्मज्ञान पुशंसन्ति ४ तत्र हेतुः सतत्तु नायो ऽज्ञातु चक्रुरिति अपरे पुनः शि

युधिष्ठिर उ० कन्यायाः प्राप्तशुल्कायाः पतिश्चेन्नास्ति कश्चन तत्र का प्रतिपत्तिः स्यात्तन्मे ब्रूहि पितामह १ भीष्म उ० या पुत्रकस्याऽऋद्धस्य प्र
तिपाल्या तदा भवेत् अथ चेन्नाहरेच्छुल्कं क्रीता शुल्कप्रदस्य सा २ तस्यार्थेपत्यमीहेत येन न्यायेन शक्नुयात् न तस्मान्मंत्रवत्कार्यं कश्चित्कुर्वीत किं
चन ३ स्वयं वृत्तेन सावित्री पित्रा वै प्रत्यपद्यत तत्तस्यान्ये प्रशंसन्ति धर्मज्ञा नेतरे जनाः ४ एतत्तु नापरे चक्रुरपरे जातु साधवः साधूनां पुनराचारो
गरीयान् धर्मलक्षणः ५ अस्मिन्नेवं प्रकरणे सुक्रतुर्वाक्यमब्रवीत् नप्ता विदेहराजस्य जनकस्य महात्मनः ६ असदाचरिते मार्गे कथं स्या
दनुकीर्त्तनं अत्र प्रश्नः संशयो वा सतामिदमुपालभेत् ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ष्टाचारत्वादिदमपि गरीय इत्याह ५ नेतरः इत्यस्मिन्पक्षे शिष्टाचारं प्रमाणयति अस्मिन्निति ६ न सन्निदाचरिते मार्गे स्थितिपितरि यत्कन्यावरमन्वेषयतीदं न च न स्त्री स्वातंत्र्यमर्हतीति
तिशास्त्रविरुद्धं कथमत्र शास्त्रार्थो विकल्पः प्रश्नः संशयो वा असंदिग्धत्वादस्यार्थस्य नायं संशयाऽउन्निष्ठतीत्यर्थः उपालभेत् उपालंभं कथं कुर्यादित्यर्थः ७ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

धर्मस्त्रीणामस्वातंत्र्यलक्षणस्यधर्मस्यप्रदानेखंडनेपतत्सत्र्यासुरोधर्मः एतत्पश्चात्पूर्वेषुदृष्टेषुकर्मसुविवाहेषु ठ सल्लोद्दष्टसंधानस्यपः सूक्ष्मःशास्त्रेकगम्यः सचसंयोगोयस्मं
हारमंत्रैरेणानसिध्यतिअसःस्तंविनाकेवलात्संयोगपयाकर्याचिद्दारानेनोहेदित्सर्थः ९ पुंसोंपुरुषेःतस्यअपुत्रस्य १० अन्योभ्रात्रादिः एतद्यासन्यामातरिस्तेयं ११ मातु
रिति सतिअसतिवापुत्रेमातुर्मैतिकंप्पृथकृतंधनंजनित्रादिभिर्दत्तंविहकालेवानसेपतत्स्वसुरादिभिर्दत्तंभर्त्रीवानवेदमितिपृथकृदत्तंकन्नेनाधर्जितंवानत्सर्वेकु

असेदेवविधिधर्मस्यप्रदानेधर्मत्र्यासुरः नानुशुश्रुमजात्वेतामिनांपूर्वेषुकर्मसु ८ भार्यापत्योर्हिसंबंधः स्त्रीपुंसोस्वल्पएवतु रतिः
साधारणोधर्मइतिचाहसपार्थिव ९ युधिष्ठिरउ० अथकेनप्रमाणेनपुंसामादीयतेधनं पुत्रवद्धिपितुस्तस्यकन्याभवितुमर्हति १० भीष्म
उ० यथैवात्मातथापुत्रःपुत्रेणदुहितासमा तस्यामात्मनितिष्ठंत्यांकथमन्योधनंहरेत् ११ मातुश्चयौतकंतत्स्यात्कुमारीभागएवसः दौहि
त्रएवतद्रिक्थमपुत्रस्यपितुर्हरेत् १२ ददातिहिसपिंडान्वैपितुर्मातामहस्यच पुत्रदौहित्रयोरेवविशेषोनास्तिधर्मतः १३ अन्यत्रजाम
यासार्धंप्रजानांपुत्रईहते दुहितान्यत्रजातेनपुत्रेणापिविशिष्यते १४

मारीभागएवनपुत्राणामित्यर्थः। तद्रिक्थंतयोर्धनंपितुःमातामहस्य १२ अत्रहेतुमाह ददातीतिय:पिंडद:सरिक्थहारीत्यर्थः। पिंडार्थ्येइतिपाठेपिंडः अर्प्यतेस्मिन् तत्रप्त्राद्धे
१३ पुत्रेति अन्यत्रपुत्रभागेधनेविभजनीये जामयाकन्ययातामपेक्ष्येत्यर्थः यत्रकन्यापूर्वंपुत्रीकृतातत्तः पुत्रोपिजातस्तत्रपंचधाभक्तस्यधनस्यद्वौकन्याहतित्रीन्पु
त्रः ततश्चकन्यामपेक्ष्यपुत्रःसार्धंत्रीणांईहते अन्यत्रजातेनऔरसादन्येनदत्तकादिनास्वयंसंस्कृतेनपुत्रेणतमपेक्ष्यऔरसीकन्याविशिष्यतेअत्रापिपंचानामंशा
नांत्रीन्कन्याहरेत्द्वौपुत्रइत्यर्थः १४ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अत्रच स्पमाणस्यलेकारणांनिमित्तं तदेवस्पष्टमाह विक्रीतास्विति अपमर्थः विक्रीतायाः कन्यायाः पुत्राः नौरसेविपुत्रेसतिनदायभागपवतीति १५ आसुरत्विवा
हात्कन्याक्रयपूर्वात् १६ अत्रासुरविवाहनिंदायां १७ १८ कालसीकपेकालसत्रारखे १९ २० अन्येषांवालात्कन्याहरणशीलानांराक्षसानां २१ एतानपि

दौहित्रकेणधर्म्मेण नात्रपश्पामिकारणं विक्रीतासुहियेपुत्राभवंतिपितुरेवतु १५ अस्पपवत्वधर्म्मिष्ठाः परस्वादापिनः शठाः आसुराद्वि
संभूताधर्म्माद्विषमवृत्तयः १६ अत्रगाथापापमोद्गीताः कीर्त्तयन्तिपुराविदः धर्म्मज्ञावर्म्मशास्त्रेषुनिवद्धाधर्म्मसेतुषु १७ योमनुष्यः
स्वकंपुत्रंविक्रीयधनमिच्छति कन्यांवाजीवितार्थायपः शुल्केनप्रयच्छति १८ सप्तावरेमहाघोरेनिरयेकालसाह्वये स्वेदंमूत्रंपुरीषंचतस्मि
न्मूढः समश्नुते १९ आर्षेगोमिथुनंशुल्कंकेचिदाहुर्मृषैवतत् अल्पोवाबहुवाराजन्विक्रयस्तावदेवसः २० यद्यप्याचरितः कैश्चिन्नैष
धर्म्मः सनातनः अन्येषामपिदृश्यंतेलोकतः संप्रवृत्तयः २१ वश्यांकुमारींबलतोयेतांसमुपभुंजते एतेपापस्यकर्तारस्तमस्यंधेचशेरते
२२ अन्योप्ययनविक्रेयोमनुष्यः किंपुनः प्रजाः अधर्म्ममूलैर्हिधनैस्तैर्नधर्मोथकश्चन २३ इतिदानधर्म्मविवाहधर्मेयनगाथा भीष्म
३० प्राचेतसस्यवचनंकीर्त्तयंतिपुराविदः यस्याः किंचिन्नाददतेज्ञातयोनसविक्रयः १ अर्हणंतत्कुमारीणामानृशंस्यतमंचतत्
सर्वंचप्रतिदेयंस्यात्कन्यायैतदशेषतः २

निदतिवश्यामिति बलतोवश्यांनतुस्वछंदतइत्यर्थः २२ अन्योपिपश्वपि २३ इतिदानधर्मेषुविवाहधर्मेऽध्यायः प्राचेतसाद्दक्षस्यज्ञातयः कन्यापक्षीयाः स्वयंना
ददतेऽपचकन्यालंकारायमिच्छंतिसविक्रमोनभवतीत्यर्थः १ ॥ ॥

दा०ध० ३ नरोचेज्जनकामयेत नप्रमोदयेत्कामुकंनकुर्यात्प्रजनः संततिः ७४ सुल्पः ईषदायासेनअपनेयः कौपीनोगुह्याच्छादनपटोयासं सद्योहार्याईत्यर्थः सुहृ
१२०

पितृभिर्भ्रातृभिश्चापिश्वशुरैरथदेवरैः पूज्यालंकर्तव्याश्चबहुकल्याणमीप्सुभिः ३ यदिवैस्त्रीनरोचेतपुमांसंनप्रमोदयेत् अ
प्रमोदात्पुनःपुंसःप्रजनोनप्रवर्धते ४ पूज्यालालयितव्याश्चस्त्रियोनित्यंजनाधिप स्त्रियोयत्रचपूज्यंतेरमंतेतत्रदेवताः ५ अ
पूजिताश्चयत्रैताः सर्वास्तत्राफलाःक्रियाः तदाचैतत्कुलंनास्तियदाशोचंतिजामयः ६ जामीशप्तानिगेहानिनिकृत्तानीव
कृत्यया नैवभांतिनवर्धंतेश्रियाहीनानिपार्थिव ७ स्त्रियः पुंसांपरिददेमनुर्जिगमिषुर्दिवं अबलास्वल्पकौपीनाःसुहृदःसत्य
जिष्णवः ८ ईर्ष्यवोमानकामाश्चचंडाश्चसुहृदोबुधाः स्त्रियस्तुमानमर्हंतितामानयतमानवाः ९ स्त्रीप्रत्ययोहिवोधर्मोरतिभो
गाश्चकेवलाः परिचर्यानमस्कारास्तदायत्ताभवंतुवः १० उत्पादनमपत्यस्यजातस्यपरिपालनं प्रीत्यर्थंलोकयात्रायाःपश्य
तस्त्रीनिबंधनं ११ संमान्यमानाश्चैताहिसर्वकार्याण्यवाप्स्यथ विदेहराजदुहिताचात्रश्लोकमगायत १२ नास्तियज्ञक्रि
याकाचित्रश्राद्धंनोपवासकं धर्मःस्वभर्तृशुश्रूषातयास्वर्गंजयत्युत १३ पितारक्षतिकौमारेभर्तारक्षतियौवने पुत्राश्चस्थावि
रेभावेनस्त्रीस्वातंत्र्यमर्हति १४ श्रियएताःस्त्रियोनामसत्कार्याभूतिमिच्छता पालितानिगृहीताचश्रीःस्त्रीभवतिभारत १५
इतिदानधर्मेविवाहधर्मेषु युधिष्ठिरउ० सर्वशास्त्रविधानज्ञराजधर्मार्थवित्तम अतीवसंशयछेत्ताभवान्वैप्रथितःक्षितौ १

दः सौहार्दयुक्तान्बुध्यंतस्यबुधाः ८ स्त्रीप्रत्ययःस्त्रीहेतुकः ९ १३ अत्रस्त्रीधर्मविषये १३ १६ अध्यायःसेवीति १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ अनु०
१२०

एवमपि त्रिवर्गात्मकस्त्रीशुश्रूषामुक्त्वा धनमूलधर्म्यं दायविभागं प्रस्तौति ३ तिमिच्छत एव विहितानन्तु धर्मं शूद्रां शयनमारोप्य ब्राह्मणो यात्यधोगतिं अयत्नं जनयित्वा स्यां ब्राह्मण्या
देवहा यत इति निंदास्मरणात् ४ ५ किं पत्रनारी ६ ७ दृष्टान्ततः शास्त्रतः ८ अविहितमप्यनिषिद्धं चेन्नात्राहं शूद्रामिति कूष्माण्डैर्जुहुयाद्यो ऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा
भ्रूणहैवं स भवति यो ऽयोनौ रेतः सिंचतीति क्षत्रियायां वैश्यायां वोत्पन्नस्य साक्षाद्धाकोतियपपुरुषवधानादो ब्राह्मणपत्नीभोग्यदेश्येत इतितपारास्येयो नित्यं शूद्रायास्त

कश्चिन्नु संशयो मेऽस्ति तन्मे ब्रूहि पितामह जातेऽस्मिन्संशये राजन्नान्यं पृच्छेम कंचन २ यथा नरेण कर्तव्यं धर्ममार्गानुवर्तिना एतत्सर्वं म
हाबाहो भवानाख्यातुमर्हति २ चतस्रो विहिता भार्या ब्राह्मणस्य पितामह ब्राह्मणी क्षत्रिया वैश्या शूद्रा च रतिमिच्छतः ४ तत्र जातेषु पुत्रेषु सर्वा
सां कुरुसत्तम आनुपूर्व्येण कस्तेषां पित्र्यं दायाद्यमर्हति ५ केन वा किं ततो हार्यं पितृवित्तात्पितामह एतदिच्छामि कथितं विभागस्तेषु यः स्मृतः ६
भीष्म उ० ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णा द्विजातयः एतेषु विहितो धर्मो ब्राह्मणस्य युधिष्ठिर ७ वैषम्यादथवा लोभात्कामाद्वापि परंतप ब्राह्म
णस्य भवेच्छूद्रा न तु दृष्टान्ततः स्मृता ८ शूद्रां शयनमारोप्य ब्राह्मणो यात्यधोगतिं प्रायश्चित्तीयते चापि विधिदृष्टेन कर्मणा ९ तत्र जातेष्वपत्येषु
द्विगुणं स्याद्युधिष्ठिर अपपद्यमानं कुरुश्रेष्ठ संप्रवक्ष्यामि भारत १० लक्षण्यं गोवृषो यानं यत्प्रधानतमं भवेत् ब्राह्मण्यास्तद्धरेत्पुत्र एकांशं वै पितु
र्धनात् ११ शेषं तु दशधा कार्यं ब्राह्मणस्वं युधिष्ठिर तत्र तेनैव हर्तव्याश्चत्वारोंऽशाः पितुर्धनात् १२ क्षत्रियायास्तु यः पुत्रो ब्राह्मणः सोऽप्यसंशयः
स तु मातुर्विशेषेण त्रीनंशान्हर्तुमर्हति १३ ॥ ॥

तथा वाऽयोनित्वं तत्तस्यां रेतःसेके प्रायश्चित्तीभवत्येव कूष्माण्डैः यद्देवा देवहेलनमिति यजुर्वेदप्रसिद्धैर्मन्त्रविशेषैः अनेनैव विधिना वेदेन दृष्टेन कर्मणा प्रायश्चित्तमात्म
न इच्छति प्रायश्चित्तीयते अन्यथाऽधोगतिं यातीत्यर्थः ९ द्विगुणं प्रायश्चित्तं १० एकांशं मुख्यांश ११ तेनैव ब्राह्मणीपुत्रेण १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१७ नित्यंसर्वपात्रदेयधनमसमसनित्यादेयधनः अथापित्र्यल्पएकोंशः १५ १६ अब्राह्मणंत्विति दीर्घतमसः पुत्रेषुशूद्रायांजातेषुकाक्षीवदादिषुब्राह्मणदर्शी
नादितिभावः एवंचतत्सत्रमंत्रकाःसंस्कारास्त्रपिभवंति त्रिषुक्षत्रियादिषुएतद्वदापार्थंअत्रचधन्वार्थश्लोकेविभातवैश्यायांशूद्रायांचजातस्समानजातीयवत्व
सवक्षमीणत्वात् १७ १९ समुत्पन्नंत्वानृशंस्य २० यद्यपीति एतेनवंधुषुअमुत्रात्सपुत्रोधिकंभागमर्हतीतिसूच्यते २१ दृष्यायज्ञादिप्रयोजनंविनातस्मा

वर्णेतृतीयेजातस्तुवैश्यायांब्राह्मणादपि द्विरंशस्तेनहर्त्तव्योब्राह्मणस्वायुधिष्ठिर १७ शूद्रायांब्राह्मणाज्जातोनित्यादेयधनःस्मृतः अल्पंचापि
प्रदातव्यंशूद्रापुत्रायभारत १५ दशधाप्रविभक्तस्यधनस्यैषभवेत्क्रमः सवर्णासुतुजातानांसमान्भागान्प्रकल्पयेत् १६ अब्राह्मणंतुमन्यंतेशूद्रापु
त्रमनैपुणात् त्रिषुवर्णेषुजातोहिब्राह्मणाद्ब्राह्मणोभवेत् १७ स्मृतास्तुवर्णाश्चत्वारःपंचमोनाधिगम्यते हरेत्तुदशमंभागंशूद्रापुत्रःपितुर्ध
नात् १८ तत्तुदत्तंहरेत्पित्रानादत्तंहर्त्तुमर्हति अवश्यंहिधनंदेयंशूद्रापुत्रायभारत १९ आनृशंस्यपरोधर्मइतितस्मैप्रदीयते यत्र
तत्रसमुत्पन्नेगुणायैवोपपद्यते २० यद्यप्येषसपुत्रस्यादपुत्रोयदिवाभवेत् नाधिकंदशमाद्दद्याच्छूद्रापुत्रायभारत २१ त्रैवार्षिकाद्यदा
भक्तादधिकंस्याद्द्विजस्यतु यजेततेनद्रव्येणनवृथासाधयेद्धनं २२ त्रिसहस्रःपरोदायःस्त्रियैदेयोधनस्यवै भर्त्रातच्चधनंदत्तंयथार्हंभोक्तु
मर्हति २३ स्त्रीणांतुपतिदायाद्यमुपभोगफलंस्मृतं नापहारंस्त्रियःकुर्युःपतिवित्तात्कथंचन २४ स्त्रियास्तुयद्भवेद्वित्तंपित्रादत्तंयुधि
ष्ठिर ब्राह्मण्यास्तद्धरेत्कन्यायथापुत्रस्तथाहिसा साहिपुत्रसमाराजन्विहिताकुरुनंदन २५ एवमेवसमुद्दिष्टोधर्मोवैभरतर्षभ एतंध
र्ममनुस्मृत्यनवृथासाधयेद्धनं २६॥

वृथेतप्रतिग्रहादिनावादायहरणेनवानलिप्सेत २१ त्रीति सहस्रत्रयादूर्ध्वंबहुवित्तवत्तापिस्त्रियाधिकोदायोनदेयइत्यर्थः तदपिपतिदत्तंचेत्भर्त्रीभोक्तुंश
क्नोतिनत्वस्यते २२ कुर्युःपुत्रायुक्तिशेषः पतिवित्तात्पत्यादत्तान्नाविवक्तात् २४ २५ धर्मोविभागप्रकारः वृथाअन्यायेनसाधितेद्रव्यैःकृतमपियागादिनि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अग्र्यामिति तत्सम्प्राप्नुक्तं निमोर्देयधनत्वात्तद्वानंतरोक्तदशमांशदानविधिना विरुद्धमित्यर्थः २७ यदाऽस्मिन्सवर्णामपुत्रा ब्राह्मणी पूर्ववत्तदा किमर्थमेषां भागवैषम्यमिति
द्वितीय आक्षेपः २८ २९ आदियंतो त्रिवर्णाधिभिरिति दारपदप्रवृत्तिनिमित्तं आदरः स च भोगार्थायां शूद्रायामप्यस्तीत्यत स्तत्पुत्रोपि दायमर्हतीति यतस्तु भर्तुर्गृदरस्ता
भिर्वर्णक्रमेण यथायोग्यं तारतम्यक्रमेण त्रिपत इति तत्पुत्राणां भागवैषम्यं वा स्त्रीत्वाभिप्रायवानाहां प्रोक्तेनैवेति। नामनिर्वचनमयेऽक्षैवायं विशेषस्तीत्यर्थः ३०

युधिष्ठिर उवाच शूद्रायां ब्राह्मणाज्जातो यद्यदेयधनः स्मृतः केन प्रतिविशेषेण दशमोऽप्यस्य दीयते २७ ब्राह्मण्यां ब्राह्मणाज्जातो
ब्राह्मणः स्यान्न संशयः क्षत्रियायां तथैव स्याद्वैश्यायामपि चैव हि २८ कस्मात्तु विषमं भागं भजेरन्नृपसत्तम यदा सर्वे त्रयो वर्णास्त्वयो
क्ता ब्राह्मणा इति २९ भीष्म उ० दारा इत्युच्यते लोके नाम्नैकेन परंतप प्रोक्तेन चैव नाम्नायं विशेषः सुमहान्भवेत् ३० तिस्रः कृत्वा पु
रो भार्याः पश्चाद्विन्देत ब्राह्मणीं सा ज्येष्ठा सा च पूज्या स्यात्सा च भार्या गरीयसी ३१ स्नानं प्रसाधनं भर्तुर्दन्तधावनमंजनं हव्यं कव्यं च यच्चा
न्यद्धर्म्मयुक्तं गृहे भवेत् ३२ न तस्यां जातु तिष्ठन्त्यामन्या तत्कर्तुमर्हति ब्राह्मणी त्वेव कुर्याद्वा ब्राह्मणस्य युधिष्ठिर ३३ अन्नं पानं च
माल्यं च वासांस्याभरणानि च ब्राह्मण्यै तानि देयानि भर्तुः सा हि गरीयसी ३४ मनुनाभिहितं शास्त्रं यच्चापि कुरुनंदन तत्राप्येष म
हाराज दृष्टो धर्म्मः सनातनः ३५ अथ चेदन्यथा कुर्याद्यदि कामात् युधिष्ठिर यथा ब्राह्मणचांडालः पूर्वदृष्टस्तथैव सः ३६ ॥ ॥

विशेषमेवाह तिस्र इति। पश्चात्परिणीतापि वयसा कनिष्ठापि पितृगौरवाद्ब्राह्मणीमेव सर्वेषु लौकिकैर्वैदिकेषु कार्येष्वाद्रियेतेत्यर्थः ३१ ३५ ब्राह्मणचंडालः
ब्राह्मणक्षेत्रे शूद्राज्जातः पूर्वोक्तो मातंगस्तद्वत्स तेन कर्मणा स्तेय इत्यर्थः। कर्मणा जायते स्तातिभेगीनस्तापते कृतमिति न्यायात् ३६ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३८ भूयोन्येपि त्वधिकमधिकं संहार्यः संविभजनीयः ३९ ४० उक्तां दायविभागादिनियमं दायविभागो अत्रापि क्षत्रियभूयसो द्वौ वैश्यस्य त्रेधावधनं विभ
ज्यैकैकांशहीनाइतरभागा उक्तविशेषोस्तीति भवतु रभिप्रायः ४६ क्षत्रियाणां क्षत्रियपत्नी शाप एषएव क्रमो भर्तुः स्नानादिप्रदानेन तत्सांसवर्णापासंस्पोहीनवा

ब्राह्मण्याः सदृशः पुत्रः क्षत्रियायाश्च योभवेत् राजन्विशेषोपस्त्वत्र वर्णयोरुभयोरपि ३७ नत्वजात्यासमालोके ब्राह्मण्याः
क्षत्रियाभवेत् ब्राह्मण्याः प्रथमः पुत्रो भूयान्स्याद्राजसत्तम ३८ भूयोभूयोपि संहार्यः पितृवित्ताद्युधिष्ठिर यथानसदृशीजा
तुब्राह्मण्याः क्षत्रियाभवेत् ३९ क्षत्रियायास्तथावैश्यानजातुसदृशीभवेत् श्रीस्तुराज्यं च कोशश्च क्षत्रियाणां युधिष्ठिर ४०
विहितं दृश्यते राजन्सागरांता च मेदिनी क्षत्रियोहि स्वधर्मेण श्रियं प्राप्नोति भूयसीं ४१ राजदंडधरो राजन्रक्षा नान्य
त्र क्षत्रियात् ब्राह्मणा हि महाभाग देवानामपि दैवतं ४२ तेषु राजन्प्रवर्तेत पूजया विधिपूर्वकं प्रणीतमृषिभिर्ज्ञात्वा धर्मं शा
श्वतमव्ययं ४३ लुप्यमानं स्वधर्मेण क्षत्रियो ह्येष रक्षति दस्युभिर्हियमाणं च धनं दाराश्च सर्वशः ४४ सर्वेषामेव वर्णानां
त्राता भवति पार्थिवः भूयान्स्यात्क्षत्रियापुत्रो वैश्यापुत्रान्न संशयः ४५ भूयस्तेनापि हर्तव्यं पितृवित्ताद्युधिष्ठिर युधि
ष्ठिरउ० उक्तं ते विधिवद्राजन्ब्राह्मणस्य पितामह इतरेषां तु वर्णानां कथं वै नियमो भवेत् ४६ भीष्मउ० क्षत्रियस्यापि
भार्ये द्वे विहिते कुरुनंदन तृतीया च भवेच्छूद्रा न तु दृष्टांततः स्मृता ४७ एष एव क्रमो हि स्यात्क्षत्रियाणां युधिष्ठिर अष्टधा तु
भवेत्कार्यं क्षत्रियस्वं जनाधिप ४८ क्षत्रियाया हरेत्पुत्रश्चतुरोंशान्पितुर्धनात् युद्धावहारिकं यच्च पितुः स्यात्स हरेत्तु तत् ४९

गीविनिन्नकुर्यादित्यर्थः ४८ युद्धे वह्निपतेत द्रव्यगजायुधकवचादिकं युद्धावहारिकं ४९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

५४ शूद्रस्यैदेयधनत्वेहेतुस्त्रिभिर्वर्णैर्जाताइति ५५ ६० दानधर्मेषुरिक्थविभागः ५७ एवमनुलोमजातिजानांपुत्राणांतमत्तम्यमुक्त्वाविलोमजातिजाना
मपितदाहय्यधायेनत्रयीदिति लोभात्कामाद्वाउत्तमवर्णास्त्रीहीनवर्णानुगामवतीतिप्रसिद्धं तेनगर्भोत्पत्तिसंभवात् वर्णानांनिश्चयेनजायतेतेननुकर्मणाजायतेजा

वैश्यापुत्रस्तुभागांस्त्रीनच्छूद्रापुत्रस्तुपाष्टमं सोपिदत्तंहरेत्पित्रानादत्तंहर्तुमर्हति ५० एकैवहिभवेद्भार्यावैश्यस्यकुरुनंदन द्वितीया
तुभवेच्छूद्रानतुदृष्टांततःस्मृता ५१ वैश्यस्यवर्त्तमानस्यवैश्यायांभरतर्षभ शूद्रायांचापिकौंतेयतयोर्विनियमःस्मृतः ५२ पंचधातुभवे
त्कार्यंवैश्यस्वंभरतर्षभ तयोरपत्येवक्ष्यामिविभागंचजनाधिप ५३ वैश्यापुत्रेणहर्त्तव्याश्चत्वारोंशाःपितुर्धनात् पंचमस्तुस्मृतोभागः
शूद्रापुत्रायभारत ५४ सोपिदत्तंहरेत्पित्रानादत्तंहर्तुमर्हति त्रिभिर्वर्णैःसदाजातःशूद्रोदेयधनोभवेत् ५५ शूद्रस्यस्यात्सवर्णैवभा
र्यानान्याकथंचन समभागाश्चपुत्राःस्युर्यदिपुत्रशतंभवेत् ५६ जातानांसमवर्णायाःपुत्राणामविशेषतः सर्वेषामेववर्णानां
समभागोभवेत्स्मृतः ५७ ज्येष्ठस्यभागोज्येष्ठःस्यादेकांशोयःप्रधानतः एषदायविधिःपार्थपूर्वमुक्तःस्वयंभुवा ५८ समवर्णासु
जातानांविशेषोस्त्यपरोनृप विवाहवैशिष्ट्यकृतःपूर्वःपूर्वोविशिष्यते ५९ हरेज्ज्येष्ठःप्रधानांशमेकंतुल्यासुतेष्वपि मध्यमोमध्यमं
चैवकनीयांस्तुकनीयसं ६० एवंजातिषुसर्वासुसवर्णाःश्रेष्ठतांगताः महर्षिरपिचैतद्वैमारीचःकाश्यपोब्रवीत् ६१ इतिदानधर्मेवि
वाहधर्मेरिक्थविभागः ५६ युधिष्ठिरउवाच अर्थाश्रयाद्वाकामाद्वावर्णानांचाप्यनिश्चयात् अज्ञानाद्वापिवर्णानांजायतेव

तिरितभिप्रुक्तेरुच्यतएवानिषेककालेदुर्मुहूर्त्तदृष्टवस्तुस्मरणादिनापिमिनिमित्तेनसम्यग्मतउत्पत्तिसंभवात् प्रच्छन्नविलोमजोष्यपिक्व॥ र्णसंकरः १
विसदाचारदर्शनेनवर्णानामज्ञानाद्यावशंवर्णसंकरोभवतीत्यर्थः १॥ ॥ ॥

दा०टी एतेनउक्तेनविधिनाप्रकारेण १ तत्रप्रथमंचत्वारएववर्णाः प्रजापतिसृष्टास्तत्रक्षत्रस्यक्षत्रियाणप्रजापतित्वंनतुसाक्षात् तस्माच्छूद्रोपन्नोऽनवकृप्तइतिश्रुतेः
१२३ आत्माब्राह्मणस्यैवंक्षत्रियायामपिजायतइत्यर्थः एवंकिंचित्रीवः पदाहमनः स्त्रीष्वनंतरजातासुद्विजैरुत्पादितान्सुतान् सदृशानेवतानाहुर्मातृदो
षविगर्हितानितिमातृजात्यौवैश्यायांवैश्योऽम्बष्ठोनामशूद्रायांशूद्रोनिषादोनामपारशवाख्योभवति मनुब्राह्मणाद्वैश्यकन्यायामंबष्ठोनामजायते

तेषामेतेनविधिनाजातानांवर्णसंकरे कोधर्म्मः कानिकर्माणितन्मेब्रूहिपितामह १ भीष्मउ० चातुर्वर्ण्यस्यकर्म्माणिचातुर्वर्ण्यंच
केवलं असृजत्सहियज्ञार्थंपूर्वमेवप्रजापतिः २ भार्याश्चतस्रोविप्रस्यद्वयोरात्माप्रजायते आनुपूर्व्याद्द्वयोर्हीनौमातृजात्यौप्र
सूयतः ४ परंशवाद्ब्राह्मणस्यैषपुत्रः शूद्रापुत्रंपारशवंतमाहुः शुश्रूषकःस्वस्यकुलस्यसस्यात्स्वंचारित्रंनित्यमथोनजह्यात् स
र्वानुपायानथसंप्रधार्यसमुद्धरेत्स्वस्यकुलस्यतंतुं ज्येष्ठोयवीयानपियोद्विजस्यशुश्रूषयादानपरायणःस्यात् ६ तिस्रः क्ष
त्रियसंबंधाद्द्वयोरात्मास्यजायते हीनवर्णास्तृतीयायांशूद्राउग्राइतिस्मृतिः ७ द्वेचापिभार्येवैश्यस्यद्वयोरात्मास्यजायते शू
द्राशूद्रस्यचाप्येकाशूद्रमेवप्रजायते ७ अतोविशिष्टस्त्वधमोगुरुदारप्रधर्षकः बाह्यंवर्णंजनयतिचातुर्वर्ण्यविगर्हितं ८ ॥

निषादः शूद्रकन्यायांयः पारशवउच्यतइति ४ एतस्माच्चश्रेष्ठिणामिताशवात्पयुवाएतच्छ्मशानंयच्छूद्रइतिश्रुतेः। शवस्यानंतरत्वात्शूद्रात्परंउत्कृष्टं
पश्रांसुतंयुंपादस्युक्तेजंगमंश्मशानंशूद्रइत्यर्थः ४ तत्रउपकरणं यथासाज्येष्ठोपिपूर्वःसर्वोद्विजस्त्रिवर्णाजस्यकनीयानेवेतिसंबंधः ५ वैश्यायामपिक्ष
त्रियायांक्षत्रियएवभवतीत्याहद्वयोरिति उग्राः शूद्रीविशेषाः ६ वैश्यात्शूद्रायामपिवैश्यएवभवतीत्याहद्वेइति ७ अतःस्वपितेरविशिष्टानधिकः सन्नधमः दान०
शूद्रगुरूणांब्राह्मणादीनांदारप्रधर्षकस्त्वत् बाह्यंचंडालादि ८ ९ १२३

© (P) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

विघायामिति सूतः सारथिः जातितः कर्मतश्च सूतानामश्वसारथ्यमित्युक्तेः स्तोमक्रियास्तोत्रकरणं च राजादीनां पथ्यो नंस्तौतः पौराणिका मता इति मौद्गल्यं स्त्री
कार्यं अतः पुररक्षणादितत्कारित्वं वैदेहिकानां स्त्रीकार्यमित्युक्तेः अपवर्तितं संस्कारेण हि ९ वध्यानां चौरादीनां शिरश्छेदादिकार्यकारिणां वधघ्नं १० वैदी
ति मागधानां वणिक्कार्यम् इति मनुः वाक्प्रशस्तावसदृशी उक्तिप्रभृति निषादः क्षत्ता नामायदाह मनुः शूद्रादायोगवः क्षत्ता चंडालश्चाधमो नृणां वैश्यरा
जन्यविप्रासु जायन्ते वर्णसंकरा इति अस्य वृत्तिं मनुरन्यामाह क्षत्तृउग्रपुल्कसानां तु बिलौकोवधबंधनमिति अत्र मनुना निषादोऽनुलोमजेषु क्षत्ता च प्रति

विप्रायां क्षत्रियो वा ह्युत्सूतं स्तोमक्रियापरं वैश्यो वैदेहकं चापि मौद्गल्यमपवर्जितं ९ शूद्रश्चांडालमत्युग्रं वध्यघ्नं बाह्यवासिनं
ब्राह्मण्यां संप्रजायन्ते इत्येते कुलपांसवाः एते मतिमतां श्रेष्ठ वर्णसंकरजाः प्रभो १० वैदीत्तु जायते वैश्यान्मागधो वाक्यजीवनः
शूद्रान्निषादो मत्स्यघ्नः क्षत्रियायां व्यतिक्रमात् १० शूद्रादायोगवश्चापि वैश्यायां ग्राममधर्मिणः ब्राह्मणैरप्रतिग्राह्यस्तक्षा स्वध
नजीवनः ११ एतेपि सदृशान्वर्णान्जनयंति स्वयोनिषु मातृजात्यां प्रसूयंते ह्यवरा हीनयोनिषु १२ यथा चतुर्षु वर्णेषु द्वयोरा
त्मास्य जायते आनंतर्यात्प्रजायंते तथा बाह्याः प्रधानतः १३॥

लोमजेषूक्तः व्यासेन तु विपरीतमुक्तं विदुरे क्षत्तृशब्दं तत्रात्र प्रयुंजानेन अत एव शूद्रस्यां निषादो जातः पारशवोपि वा क्षत्रियायां मागधं वैश्यात् शूद्रात् क्षत्तारमे
व वेति याज्ञवल्क्य उभयत्र वा शब्दं पठन् अनयोर्निषादत्वक्षत्तृत्वे स्मृत्वपतिते न विप्रात् शूद्रायां क्षत्ता प्रद्रात् क्षत्रियायां निषादस्तत्रापि साधु १० ग्राममधर्मिणः ग्रा
मधर्मे मैथुने तं हंत तक्षा वर्द्धकिः ११ एते नव चत्वारश्च पारशवोग्राः सूतवैदेहकचंडालाः मागधनिषादायोगवाना नव तेषां स्वयोनौ अनंतरयोनौ व स्वात्मैव जा
यते पूर्ववत् व्यवहितनीचयोनौ तु मातृजातीया इति श्लोकद्वयार्थः १३॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दा०टी० तेचापिसंकरसंकराज्ञात्र्यपिविगर्हितानत्रधमाद्धमापोऽन्नमारधमायांवाज्ञातांवष्टादिवहिर्गर्हितातेवन्ननयंतीत्यर्थः ॥ श्री २
१२४ ह्यानामित्यादिना मागधेषुसैरंध्रामित्यनेदेनान्वयः सैरंध्रकर्मव्याचष्टेप्रसाधनेति प्रसाधनंराजादीनांपुंसांत्र्यलंकरणांपुरुषैःसैरंध्रैःराज्ञस्त्रीणांवसैरंध्री
तिःउपचारःतेषादिष्वांगरागाघर्षणोनवादिनाचसंतोषणं तदभिस्तत्रदासमिंसामान्येनपुंसकं १७ अतःअत्रमागधविशेषेसैरंध्रयोनौत्र्यायोगवंत्र्यायोगव
सैवापत्यंसैरंध्रंनामसूतेपीदायोगस्व सैरंध्रंवागुरात्तिनिमितिमनुःतस्मानेवमागधंमैरेयकंनामतःमाधुकंमघकारंकर्मतत्स्वपुत्रंवैदेहःसूते १८ मद्गुरंमद्गुन

तेचापिसदृशंवर्णाजनयंतिस्वयोनिषु परस्परस्यदारेषुजनयंतिविगर्हितान् १७ यथास्त्रद्रोयिव्राह्मणापीजंतुवाह्यंमसूयते एवंवाह्यत
रणाद्यस्चातुर्वर्णापात्मजायते प्रतिलोमंतुवर्ततेवाह्याद्बाह्यतरान्पुनः १५ हीनाद्धेनाःप्रसूयंतेवर्णाःपंचदशैवतु अगम्यागमनाद्येवजा
यतेवर्णसंकरः १६ वाह्यानामनुजायंतेसैरंध्रंमागधेषुच प्रसाधनोपचारज्ञमदासंदासजीवनं १७ अतस्वायोगवंसूतेवागुरावं
षडीवनं मैरेयकंचवैदेहःसंप्रसूतेथमाधुकं १८ निषादोमद्गुरंसूतेदासंनावोपजीवनं मृतपंचापिचांडालःश्वपाकमितिवि
श्रुतं १९ चतुरोमागधीसूतेक्रूरान्मागोपजीविनः मांसस्वादुकरंक्षौद्रंसौगंधमितिविश्रुतं २० ॥ ॥ ॥

मीनविशेषानहंतिआदत्तेतमद्गुरंदासमामतःस्मृतपशमशानाषधिकारिणां १९ एतेमागधात्र्यायोगवादिभ्यःश्चतुर्भिःक्रमाज्जायंतेइत्युपसंहरतिचतु
रइति एतेचत्वारोवागुरादिनाजीवंतीतिमायोपजीविनःअन्येपिचत्वारोमागधाविश्रुताःसजातीमाऽस्यघंतेतेषांनामानिमासमित्यादि मांसंमां
सविक्रेतारं स्वादुकरंमांसस्यैवसंस्कारकं क्षौद्रंस्वदंष्ट्रमितिपाठत्र्यपेपिशपकायत्रपाककरं सौगंधंउक्तलक्षणंसैरध्रं एकस्यैवमागधस्यैतदु राम०
क्तिचतुष्टयमुक्तमितिसेयं २० ॥ १२४

आयोगव्यां वैदेहकाद्विमोक्तृतांस्त्रीन्मिदानाह सार्द्धेन वैदेहकादिति २२ क्षुद्र इति निषाद्यां वैदेहात्क्षुद्रो मेदः अंध्रश्च आरण्यपशुहिंसको
कारावरश्चर्मकारश्चेत्रयो भवतीत्यर्थः २३ चंडालात्तनिषाद्यामेव लववत्तारो वेणुः २४ आहिंडिक इति सार्द्धपद्येंल्लोको २५ २६ इतीति
अत्र मागध्यां अयोगव वैदेहक निषाद चंडालैस्चत्वारः तैरेवायोगव्यां स्त्रीपञ्चविंशतिस्त्रयः निषाद्यां चंडाल वैदेहाभ्यां द्वौ वैदेह्यां चंडाल निषादा

वैदेहकाच्च पापिष्ठं क्रूरं मायोपजीविनं निषादान्मल्लाभं च खरयानप्रयायिनं २१ चांडालात्पुल्कसं चापि खराश्व
गजभोजिनं मृतचैलप्रतिच्छन्नं भिन्नभाजनभोजिनं २२ अयोगवीषु जायंते हीनवर्णास्तु ते त्रयः क्षुद्रो वैदेहकादंध्रो
बहिर्ग्रामप्रतिश्रयः २३ कारावरो निषाद्यां तु चर्मकारः प्रसूयते चंडालात्पांडुसोपाकस्त्वक्सारव्यवहारवान् २४ आ
हिंडको निषादेन वैदेह्यां संप्रसूयते चंडालेन तु सोपाको चंडालसमवृत्तिमान् २५ निषादी चापि चांडालात्पुत्रं मंतेवसायि
नं श्मशानगोचरं सूते वाह्यैरपि वहिःकृतः २६ इत्येते संकराज्जाताः पितृमातृव्यतिक्रमात् प्रच्छन्ना वा प्रकाशा वा वेदितव्याः
स्वकर्मभिः २७ ॥

भ्यां द्वौ निषाद्यां चंडालाद्वैक इति द्वादश भेदा उक्ताः शूद्राज्जातो निषाद्यां तु वै कुक्कुटकः स्मृतः वैदेहिकेन संवष्टुरगमुत्पन्नो वेन उच्यत इति दोष्टिज्जात
यः सवर्णी संजनं पत्यप्रतांस्तथा तान् तान्सावित्रीपरिभ्रष्टान्व्रात्यानित्यभिनिर्दिशेदिति व्रात्याज्जातो पारकइत्येवं मन्वुक्तैः त्रिभिः सह पंचदश संक
चाताः व्रात्यस्यापि धर्मसांकर्यादेते घवगरान्मा प्रच्छन्ना अज्ञात यो न योपि पूर्वोक्तैः कर्मभिस्तोमुकयो न य इति वेदितव्याः २७ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दी॰टी॰ चातुर्वर्ण्यस्यैव धर्माः शास्त्रे विहिताइतरेषां तु जातिभेदानां धर्मनियमस्य वक्ता च नास्ति तथाहि चतुर्भ्यो वर्णेभ्यः षडनुलोमजाः षड्विलोमजाश्चेति द्वा

१२५ दशतेभ्योपि षट्षष्टिरनुलोमजाः षट्षष्टिर्विलोमजाइति द्वात्रिंशदधिकं शतं तेभ्य एवं प्रतिलोमानुलोमगणानायोतेभ्यस्तेभ्यश्चैवमनंताः भेदा भवंति

चतुर्णामेव वर्णानां धर्मो नान्यस्य विद्यते वर्णानां धर्महीनेषु संख्या नास्तीह कस्यचित् २८ यदृच्छयोपसम्पन्नैर्यज्ञसाधुबहिष्कृतैः
बाह्या बाह्येस्तु जायंते यथावृत्ति यथाश्रयं २९ चतुःपथश्मशानानि शैलांश्चान्यान्वनस्पतीन् कार्ष्णायसमलंकारं परिगृह्य च नित्य
शः ३० वसेयुरेते विज्ञाता वर्त्तयंतः स्वकर्मभिः युंजतो वाप्यलंकारांस्तथोपकरणानि च ३१ गोब्राह्मणाय साहाय्यं कुर्वाणा वै न संश
यः आनृशंस्यमनुक्रोशः सत्यवाक्यं तथा क्षमाः ३२ स्वशरीरैरपि त्राणं बाह्यानां सिद्धिकारणं भवंति मनुजव्याघ्रास्तत्र मे ना
स्ति संशयः ३३ यथोपदेशं परिकीर्त्तितासु नरः प्रतीयेत विचार्य बुद्धिमान् निहीनयोनिर्हि सुतोवसादयेत्तितीर्षमाणो हि यथोप
लोजले ३४ अविद्वांसमलं लोके विद्वांसमपि वा पुनः नयंति ह्युपथं नार्यः कामक्रोधवशानुगं ३५ स्वभाव एव नारीणां
नराणामिह दूषणं अत्यर्थं न प्रसज्जंते प्रमदासु विपश्चितः ३६ ॥ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तिव सर्वे पिंचदशस्वेवांतर्भवंतीति न्नैव परिगणनं कृतमित्यर्थः २८ यदृच्छया ज्ञात्यनियमेनउपसंपन्नैर्मिथुनीभावं गतैः यज्ञेभ्यः साधुभ्यश्च बहिष्कृ
तैः यथावृत्ति यथाश्रयं जीविकां ज्ञातिविशेषं च यदृच्छयातत्तत्कर्मणाश्रयाद्इत्यर्थः २९ ३१ तेषां साधारणधर्मीनाह गोविति ३२ ३३ यथो रा॰म॰
तिनिहीनात्सुतेतः सेकं न कुर्यादिति भावः ३४ तदर्थमेव चौरेभ्यः स्त्रीभ्य आत्मानं रक्षेदित्याह द्वाभ्यां अविद्वांसमिति ३५ १२५

तावता

कलुषंयोनिजंसंकरयोनिजं आर्यगृहेजातत्वादार्यरूपमिवभासमानमपिउत्पत्तितोनार्यं ४० नानाभावैः आर्यैरस्पृष्टपरभूताभिश्चेष्टाभिः समन्वितं
नरंसंकरयोनिजंजानीयात् ४१ अनार्यत्वादिष्वेकैकमपिकलुषयोनित्वव्यंजकंकिमुतद्वित्रीणिसर्वाणिचेतिभावः ४२ प्रकृतिंयोनिंनियच्छति

युधिष्ठिरउवाच वर्णापेतमविज्ञातंनरंकलुषयोनिजं आर्यरूपमिवानार्यंकथंविद्यामहेवयं ४० भीष्मउवाच योनिसं
कलुषजातंनानाभावसमन्वितं कर्मभिःसज्जनाचीर्णैर्विज्ञेयायोनिशुद्धता ४१ अनार्यत्वमनाचारःक्रूरत्वंनिष्क्रियात्मता पुरु
षंव्यंजयंतीहलोकेकलुषयोनिजं ४२ पित्र्यंवाभजतेशीलंमातृजंवातथोभयं नकथंचनसंकीर्णःप्रकृतिंस्वांनियच्छति
४३ यथैवसदृशोरूपेमातापित्रोर्हिजायते व्याघ्रश्चित्रैस्तथायोनिंपुरुषःस्वांनियच्छति ४४ कुलेस्रोतसिसंछन्नेयस्यस्याद्यो
निसंकरः संश्रयत्येवतच्छीलंनरोल्पमथवाबहु ४५ ॥

गूहितुंशक्नोतीत्यर्थः ४३ व्याघ्रस्तुपलक्षणंवीतादेरपि यथातिर्यक्स्थावरादिकंबीजगुणाननतिक्रामत्येवंमनुष्योपीत्यर्थः ४४ संछन्नेस्रुगुप्तेपि
यस्यनमतीतिशेषःसतच्छीलंसंकरकर्तुःस्वभावं ४५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

स्वस्यशीलंस्वभावोनिश्चयेकार्यसनिश्चायां सुवर्णशोभनवर्णअन्यवर्णावापुरुषंशास्तिकथयति सुवर्णोबहिःक्रूरोपिकार्यकालेदयालुर्भवतिदुर्वर्णश्चनितं
मृदुरपिफलकादारुणोभवतीतिभावः ४६ सुश्लिष्टंशोभनवृत्तेननविरुध्यतेउपचितंवृत्तंविहायजन्मान्यथातिष्ठन्तीत्यर्थः ४७ नसंसंकरजस्यशरीरसत्वेनशा

आर्यरूपसमाचारंचरंतंकृतकेपथि सुवर्णमन्यवर्णवास्वशीलंशास्तिनिश्चये ४६ नानावृत्तेषुभूतेषुनानाकर्मरतेषुचजन्मवृत्तसमंलो
केसुश्लिष्टंनविरुध्यते ४७ शरीरमिहसत्वेनतस्यपरिकृष्यते ज्येष्ठमध्यावरंसत्वंतुल्यसत्वप्रमोदते ४८ ज्यायांसमपिशीलेनविही
नंनैवपूजयेत् अपिशूद्रंचधर्मज्ञंसद्वृत्तमभिपूजयेत् ४९ आत्मानमाख्यातिहिकर्मभिर्नरःसुशीलचारित्रकुलैःशुभाशुभैः प्रन
ष्टमप्यात्मकुलंतथानरःपुनःप्रकाशंकुरुतेस्वकर्मतः ५० योनिष्वेतासुसर्वासुसंकीर्णास्वितरासुच यत्रात्मानंनजनयेद्बुधस्तांपरि
वर्जयेत् ५१ इतिदानधर्मेषुविवाहधर्मसंकरोनाम ५० ॥ ॥

स्त्रीपवुध्यानपरिशिष्यतेननीचमार्गादपकृष्यते वीजगुणसप्रावल्यात्सत्वस्यकालभेदेनज्येष्ठत्वादिभावेपियत्तुल्यसत्वशरीरंभकं यत्सत्वंज्येष्ठाघन्यतं
मंतदेवप्रमोदत्तेअन्यतुउत्तमममपिसत्वंशारीरकाभ्रवल्लीयतइतिभावः ४८ दानधर्मसंकराध्यायप्रकाशः ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

ब्रूहीतिपूर्वं आन्विक्षमुद्दिष्टानार्यं अनार्यत्वमनाचारः क्रूरत्वंनिष्क्रियात्मतेतिसंकरजस्यलक्षणान्युक्तानि इदानीयन्मेमातामममादयप्यचारानतुव्रतंत
न्मेरेतःपितावृङ्क्तामितिमंत्रलिंगात् मीतामममादात्कामकाराद्यद्धनतुव्रतंप्रतिकूलंपरस्यरेतसाधारणंचचारक्षतवनीतेद्रेतःमेमतिताव्रङ्क्तांस्वीयंक
एतुपालनसत्कारादिकर्तृत्वात् यथाउत्पततःपक्षिणोमुखात्पतितंवीजंयरक्षेत्रेऽधिरूढंक्षेत्रपतेरेवमनुवीजपतेस्तद्ग्रहत् तथा अप्रमत्तारक्षततंतु

युधिष्ठिरउवाच ब्रूहितातकुरुश्रेष्ठवर्णानांत्वंपृथक्पृथक् कीदृश्यांकीदृशश्चापिपुत्राःकस्यचकेचते १ विप्रवादाः
सुबहवःश्रूयंतेपुत्रकारिताः अत्रनोमुह्यतांराजन्संशयंछेत्तुमर्हसि २ भीष्मउवाच आत्मापुत्रस्तुविज्ञेयस्तस्यानंतर
जश्चयः निरुक्तजश्चविज्ञेयःसुतःप्रसृतजस्तथा ३

मेतंमात्रःक्षेत्रेपरवीजान्निवापः जनपितुःपुत्रोभवतिसांपराये मोघंवेत्ताकुरुतेतन्तुमेनमिति द्वैविध्यशास्त्रश्रवणात्क्षेत्रजःपुत्रः संस्कार्योनवेतिसं
दिहानःपृच्छति १ विप्रवादाःविविधाःप्रवादाःपूर्वोक्ताएव २ अत्रोत्तरमाह आत्मेति अनंतरजः औरसः निरुक्तजः स्वक्षेत्रेऽन्यरेतःसेकार्यमुक्त
स्तज्जःप्रसृतः अनिरुक्तोपियोलौल्यात्परक्षेत्रेरेतःसिंचतितज्जःप्रसृतजः ३॥

९२

<unclear: marginal mark>

दा॰ तथापतितात्स्वभार्यायामेवजातः दत्तः पंचमः कृतः क्रीतः स्वयमुपायगम्योयाषष्ठः अध्यूढः यस्यमातागर्भवत्येवऊढातादृशः सप्तमः ४ षडपध्वंसजाः वक्ष्यमा
१२७ णाः कानीनः कन्यायांविवाहात्प्रागुत्पन्नश्चतुर्दशः अपसदाः वक्ष्यमाणाः षट् एतेविंशतिः तान्सर्वान्पुत्रानितिविजानीहि ५ परवर्णेषुअनुलोमजाः षट्अपध्वंसजाः विलोम
जाः अपसदाः ७ अपसदाः षट्इतिज्ञेयं १० मिथ्याकर्तुंएतेपुत्राःनभवंतीतिवक्तुंनशक्यतइत्यर्थः अयंभावः अप्रमत्तेतिस्मृतिरनौरसस्यापिश्राद्धेसुमात्रयाएयन्तेनेतिस्मृ

पतितस्यतुभार्यायांभर्त्रासुसमवेतया तथादत्तकृतौपुत्रावध्यूढश्चतथापरः ४ षडपध्वंसजाश्चापिकानीनापसदास्तथा इत्येतेवै
समाख्यातास्तान्विजानीहिभारत ५ युधिष्ठिरउवाच षडपध्वंसजाःकेस्युःकेवाप्यपसदास्तथा एतत्सर्वंयथातत्त्वंव्याख्यातुंमेत्वमर्हसि
६ भीष्मउवाच त्रिषुवर्णेषुयेपुत्राब्राह्मणस्ययुधिष्ठिर वर्णयोश्चद्वयोःस्यातांयौराजन्यस्यभारत ७ एकोविट्शूद्रएवात्रतथाऽत्रै
वोपलक्षितः षडपध्वंसजास्तेहितथैवापसदाञ्छृणु ८ चांडालोव्रात्यवैद्यौचब्राह्मण्यांक्षत्रियासुच वैश्यायांचैवशूद्रस्यलक्ष्यंतेप
सदास्त्रयः मागधोवामकश्चैववैश्यस्योपलक्षितौ ब्राह्मण्यांक्षत्रियायांचक्षत्रियस्यैकएवतु १० ब्राह्मण्यांलक्ष्यतेसूतइत्येते
पसदास्स्मृताः पुत्रास्त्वेतेनशक्यंतेमिथ्याकर्तुंनराधिप ११ युधिष्ठिरउ॰ क्षेत्रजंकेचिदेवाहुःसुतंकेचित्तुशुक्रजं तुल्यावेतौसुतौ
कस्यतन्मेब्रूहिपितामह १२

तित्स्तुअनौरसस्यापिपुत्रत्वंनेष्ठीत्येवंपरेतिनकश्चिद्विरोधः तथाचअनौरसेऔरसोवासुशीलःश्राद्धपरःपित्र्याःस्वर्गायभवतिविपरीतस्तुनरकायेति ११ कस्यद्वयोःपित्राः
क्षेत्रपतिनिषेक्रोर्मध्येकस्यायंपुत्रःउभयोःपितृत्वाविशेषादित्यर्थः १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम॰
१२७

© (P) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

रेतजः यस्य रेतोजः औरसः पुत्रः एवं क्षेत्रजोऽपि बीजदेन त्यक्तश्चेत्स्त्रीपस्यैव भवति एवमध्यूढोऽपि रेतः पतिना त्यक्तश्चेद्वोढुरेव अध्यूढोऽनूढावपि रेतः प्रद
स्यैव स्यात् १३ एतदेव प्रश्नोत्तराभ्यां व्याचष्टे रेतजमिति आगमः पुत्रत्वप्रापकं शास्त्रं कथं कीदृशं समयमेतदस्त्विति कथं समयमित्यर्थः १४ कारणांतरे त्वा

भीष्म उवाच रेतजो वा भवेत्पुत्रस्त्यक्तो वा क्षेत्रजो भवेत् अध्यूढः समयं भित्त्वेत्येतदेव निबोध मे १३ युधिष्ठिर उ० रेतजं
विद्म वै पुत्रं क्षेत्रजः सागमः कथं अध्यूढं विद्म वै पुत्रं भित्त्वा तु समयं कथं १४ भीष्म उ० आत्मजं पुत्रमुत्पाद्य यस्त्यजेत्का
रणांतरे न तत्र कारणं रेतः स क्षेत्रस्वामिनो भवेत् १५ पुत्रकामो हि पुत्रार्थे यां वृणीते विशांपते क्षेत्रजं तु प्रमाणं स्यान्न वै तत्
रात्मजः सुतः १६ अन्यत्र क्षेत्रजः पुत्रो लक्ष्यते भरतर्षभ न ह्यात्मा शक्यते हंतुं दृष्टांतोपगतो ह्यसौ १७ कश्चिच्च कृ
तकः पुत्रः संग्रहादेव लक्ष्यते न तत्र रेतः क्षेत्रं वा यत्र लक्ष्येत भारत १८

कापवादादिभयेऽसति १५ आगममुक्त्वा समयभेदमाह पुत्रेति यो गर्भवतीं कन्यां वृणीते तत्र स पुत्रः वोढुरेव क्षेत्रतः न तु सेक्तुरात्मजः १६ अन्यत्रे
ति अत्र अनर्थकः परक्षेत्रे जातः पुत्रोऽमुकस्य सदृशोऽयमिति ततः दोषेण न लक्ष्यते हंतुं अपहितुं दृष्टांतं प्रत्यक्षमेवोपगतो ह्यसौ तातः दृश्यते चापि सारूप्यमिति
स्मृतेः एवं चाध्यूढः वोढुः पुत्रकाम्यानावेरेतः पत्युरेव भवतीत्युक्तं १८

दा० शुक्रक्षेत्रयोरन्यतरदपि यत्र पुत्रत्वे प्रमाणं न लक्ष्यं भवति स कृतकः पुत्रः कीदृश इत्यर्थः १८ तस्य यो पुपितुः पुत्रः सः तद्वर्णः पोषयितुर्वर्णः यो मातापितृवर्णः
१२८ २० कथं केन प्रकारेण कस्य वा न्ययनिति स्यात् व्यं कथं वा ऽस्य संस्कारः प्रयोक्तव्य इति प्रश्नः २१ सः स्वामिवद्वर्णं प्रपद्यते अतः स्वामी तस्यात्मवत्संस्कारक

युधिष्ठिर उवाच कीदृशः कृतकः पुत्रः संग्रहादेव लक्ष्यते शुक्रं क्षेत्रं प्रमाणं वा यत्र लक्ष्यं न भारत १८ भीष्म उवाच
मातापितृभ्यां यस्त्यक्तः पथि यस्तं प्रकल्पयेत् न चास्य मातापितरौ ज्ञायेते स हि कृत्रिमः १९ अस्वामिकस्य स्वामित्वं
यस्मिन्संप्रतिलक्षयेत् यो वर्णः पोषयेत्तं स तद्वर्णस्तस्य जायते २० युधिष्ठिर० कथमस्य प्रयोक्तव्यः संस्कारः कस्य
वा कथं देया कन्या कथं चेति तन्मे ब्रूहि पितामह २१ भीष्म उ० आत्मवत्तस्य कुर्वीत संस्कारं स्वामिवत्तथा त्यक्तो मातापितृभ्यां यः सवर्णं प्रतिपद्यते २२ तद्गोत्रबंधुजं तस्य कुर्यात्संस्कारमच्युत अथ देया तु कन्या स्यात्तद्वर्णस्य युधिष्ठिर २३

रोति २२ ननु अन्यवर्णत्वशंकायां कथमेतत्स्यादित्याशंक्याह अन्यावर्णत्वनिश्चये तद्गोत्रं वर्णजे षु गोत्रादिर्योऽयमेव तस्य संस्कारं स्वामी कुर्यात्तत्र
निश्चये तु येन संस्कृतस्तस्यैव वर्णो गोत्रं च संस्कारसामर्थ्यात्स्वत्वनीत्यर्थः अन्यगोत्रोऽप्यनर्वर्णोऽपि संस्कर्तुरेव वर्णगोत्रे भजत इति भावः २३ ॥ राम० १२८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२८ इतिदानधर्मेषुविवाहधर्मा: समाप्त: एवंयत्नांगानां स्त्रीधनविगात्मनां शुद्धिमुक्ताप्रस्तेदक्षिणात्वेनोपस्थितानांगवांमाहात्म्यंपृच्छति दर्शनेइति

संस्कर्तुवर्णगोत्रंचमात्स्वर्णाविनिश्चये कानीनाध्यूढजौचापिविज्ञेयौपुत्रकिल्बिषौ ---- २४ तावपिस्वाविवसुतौसंस्कार्या
वितिनिश्चय: क्षेत्रजोवाप्यपसदोयेध्योढास्तेषुचाप्यथ आत्मवद्वैप्रयुंजीरन्संस्कारान्ब्राह्मणादय: धर्मशास्त्रेषुवर्णानांनिश्चयो
यंप्रदृश्यते २६ एतत्तेसर्वमाख्यातंकिंभूय: श्रोतुमिच्छसि २७ इतिदानधर्मेषुविवाहधर्म युधिष्ठिरउवाच दर्शनेकीदृश:स्नेह:
संवासेचपितामह महाभाग्यंगवांचैवतन्मेव्याख्यातुमर्हसि १ भीष्मउ० हंततेकथयिष्यामिपुरावृत्तंमहाद्युते नहुषस्यचसंवा
दंमहर्षेश्च्यवनस्यच २ पुरामहर्षिश्च्यवनोभार्गवोभरतर्षभ उदवासकृतारंभोबभूवसमहाव्रत: ३ निहत्यमानंक्रोधंचप्रहर्षंशो
कमेवच वर्षाणिद्वादशमुनिर्जलवासेधृतव्रत: ४ आदधत्सर्वभूतेषुविश्रंभंपरमंशुभं जलचरेषुसर्वेषुशीतरश्मिरिवप्रभु: ५ ॥

पर्याजादर्शनेपरै: सहसंवासेचकीदृश: स्नेह: आनृशंस्यचकर्तव्यंगवांमाहात्म्यंचब्रूहीतिप्रश्नद्वयं १ तस्योत्तरंतत्रेणाहहंतइत्यादिना २ ३ ४ ५ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri.

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दा०
१२९

६८ ऊर्ध्वोस्थितः उपविष्टः १० आसतः आसीनस्य १४ अभ्यकिरन् व्याप्तवंतः १९ शंखानां जलजंतुविशेषाणां नखैः २ ॥

स्थाणुभूतः शुचिर्भूत्वा दैवतेभ्यः प्रणम्य च गंगायमुनयोर्मध्ये जलं संप्रविवेश ह ६ गंगायमुनयोर्वेगं सुभीमं भीमनिस्वनं प्रतिजग्राह
शिरसा वातवेगसमं जवे ७ गंगा च यमुना चैव सरितश्च सरांसि च प्रदक्षिणमृषिं चक्रुर्न चैनं पर्यपीडयन् ८ अंतर्जले स सुष्वाप का
ष्ठभूतो महामुनिः ततश्चोर्ध्वस्थितो धीमानभवद्भरतर्षभ ९ जलौकसां समस्तानां बभूव प्रियदर्शनः उपाजिघ्रंत च तदा तस्योष्ठं हृष्ट
मानसाः १० तत्र तस्यासतः कालः समतीतोभवन्महान् ततः कदाचित्समये कस्मिंश्चिन्मत्स्यजीविनः तं देशं समुपाजग्मुर्जालहस्ता
महाद्युते ११ निषादा बहवस्तत्र मत्स्योद्धरणनिश्चयाः व्यायता बलिनः शूराः सलिलेष्वनिवर्तिनः १२ अभ्याययुश्च तं देशं निश्चिता
जालकर्मणि जालं ते योजयामासुर्निःशेषेण जनाधिप १३ मत्स्योदकं समासाद्य तदा भरतसत्तम ततस्ते बहुभिर्योगैः कैवर्ता म
त्स्यकांक्षिणः गंगायमुनयोर्वारि जालैरभ्यकिरंस्ततः १५ जालं सुविततं तेषां नवसूत्रकृतं तथा विस्तारायामसंपन्नं यत्तत्र सलिले क्षिपन्
१६ ततस्ते सुमहच्चैव बलवच्च सुवर्तितं प्रकीर्य सर्वतः सर्वे जालं चकृषिरे तदा १७ अभीतरूपाः संहृष्टा अन्योन्यवशवर्तिनः बबंधुस्त
त्र मत्स्यांश्च तथान्यान् जलचारिणः १८ तथा मत्स्यैः परिवृतं च्यवनं भृगुनंदनं आकर्षयन्महाराज जालेनाथ यदृच्छया १९ नदी
शैवलदिग्धांगं हरिश्मश्रुजटाधरं लग्नैः शंखनखैर्गात्रैः क्रोडैश्चित्रैरिवार्पितं २० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ दान०
१२९

(c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१० अध्यायः नहुषेतिसप्तर्षोध्यायः। छ

तंजालेनोद्धृतंदृष्ट्वातेतदाधीवरपारगं सर्वेप्रांजलयोदाशाः शिरोभिःप्रापतन्भुवि २१ परिखेदपरित्रासाज्जालस्याकर्षणेनच मत्स्या
बभूवुर्व्यापन्नास्थलसंस्पर्शनेनच २२ समुनिस्तत्रदाहृष्ट्वामत्स्यानांकदनंकृतं बभूवकृपयाविष्टोनिश्वसंश्चपुनःपुनः २३
निषादाऊचुः अज्ञानाद्यत्कृतंपापंप्रसादंतत्रनःकुरु करवामप्रियंकिंतेतन्नोब्रूहिमहामुने २४ इत्युक्तोमत्स्यमध्यस्थश्च्यवनोवा
क्यमब्रवीत् योमेद्यपरमःकामस्तंशृणुध्वंसमाहिताः २५ प्राणोत्सर्गंविक्रयंवामत्स्यैर्यास्याम्यहंसह संवासान्नोत्सहेत्यक्तुंसलिलेध्युषि
तानहं २६ इत्युक्तास्तेनिषादास्तुसुभृशंभयकंपिताः सर्वेविवर्णवदनानहुषायन्यवेदयन् २७ इतिदानधर्मेषुच्यवनोपाख्याने भी
ष्मउवाच नहुषस्तुततःश्रुत्वाच्यवनंतंतथागतं त्वरितःप्रययौतत्रसहामात्यपुरोहितः १ शौचंकृत्वायथान्यायंप्रांजलिःप्रयतो
नृपः आत्मानमाचचक्षेवैच्यवनायमहात्मने २ अर्चयामासतंचापितस्यराज्ञःपुरोहितः सत्यव्रतंमहात्मानंदेवकल्पंविशांपते
३ नहुषउवाच करवाणिप्रियंकिंतेतन्मेब्रूहिद्विजोत्तम सर्वंकर्तास्मिभगवन्यद्यपिस्यात्सुदुष्करं ४ च्यवनउवाच श्रमेणमहतायु
क्ताःकैवर्तामत्स्यजीविनः ममसूल्यंप्रयच्छैभ्योमत्स्यानांविक्रयैःसह ५ नहुषउवाच सहस्रंदीयतांमूल्यंनिषादेभ्यःपुरोहित निः
क्रयार्थंभगवतोयथाहभृगुनंदनः ६ च्यवनउवाच सहस्रंनाहमर्हामिकिंवात्वंमन्यसेनृप सदृशंदीयतांमूल्यंस्वबुद्ध्यानिश्चयंकुरु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा० नहुषउवाच सहस्राणांशतंविप्रनिषादेभ्यःप्रदीयतां स्यादिदंभगवन्मूल्यंकिंवान्यन्मन्यतेभवान् ८ च्यवनउवाच नाहंशतसहस्रेणानिमे
१३० पःपार्थिवर्षभ दीयतांसदृशंमूल्यममात्यैःसहचिंतय ९ नहुषउवाच कोटिःप्रदीयतांमूल्यंनिषादेभ्यःपुरोहित यदेतदपिनोमूल्यमतोभूयःप्रदी
यतां १० च्यवनउवाच राजन्नार्हाम्यहंकोटिंभूयोवापिमहाद्युते सदृशंदीयतांमूल्यंब्राह्मणैःसहचिंतय ११ नहुषउवाच अर्धंराज्यंसमम
ग्रंवानिषादेभ्यःप्रदीयतां एतन्मूल्यमहंमन्येकिंवान्यन्मन्यसेद्विज १२ च्यवनउवाच अर्धंराज्यंसमग्रंचमूल्यंनार्हामिपार्थिव सदृशंदी
यतांमूल्यमृषिभिःसहचिंत्यतां १३ भीष्मउ० महर्षेर्वचनंश्रुत्वानहुषोदुःखकर्षितः सचिंतयामासतदासहामात्यपुरोहितः १४ तत्रत्व
न्योवनचरःकश्चिन्मूलफलाशनः नहुषस्यसमीपस्थोगविजातोभवन्मुनिः १५ सतमाभाष्यराजानमब्रवीद्द्विजसत्तमः तोषयिष्याम्य
हंक्षिप्रंयथातुष्टोभविष्यति १६ नाहंमिथ्यावचोब्रूयांस्वैरेष्वपिकुतोन्यथा भवतोयदहंब्रूयांतत्कार्यमविशंकया १७ नहुषउवाच ब्र
वीतुभगवन्मूल्यंमहर्षेःसदृशंभृगोः परित्रायस्वमामस्माद्विषयंचकुलंचमे १८ हन्याद्धिभगवान्क्रुद्धस्त्रैलोक्यमपिकेवलं किंपु
नर्मांतपोहीनंबाहुवीर्यपरायणं १९ अगाधेंभसिमग्नस्यसामात्यस्यसहर्त्विजः प्लवोभवमहर्षेत्वंकुरुमूल्यविनिश्चयं २० भी
ष्मउवाच नहुषस्यवचःश्रुत्वागविजातःप्रतापवान् उवाचहर्षयन्सर्वानमात्यान्पार्थिवंचतं २१ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
१३०

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अमूल्याः २२ २३ २४ ३० ३१ ३२ ३३

अनर्घेयामहाराजद्विजावर्णेषुचोत्तमाः गावश्चपुरुषव्याघ्रगौर्मूल्यंपरिकल्प्यतां २२ नहुषस्तुततःश्रुत्वामहर्षेर्वचनं
नृप हर्षेणामहतायुक्तःसहामात्यपुरोहितः २३ अभिगम्यभृगोःपुत्रंच्यवनंशंसितव्रतं इदंप्रोवाचनृपतेवाचासंतर्पय
न्निव २४ नहुषउवाच उत्तिष्ठोत्तिष्ठविप्रर्षेगवाक्रीतोसिभार्गव एतन्मूल्यमहंमन्येतवधर्मभृतांवर २५ च्यवनउवाच
उत्तिष्ठाम्येषराजेंद्रसम्यक्क्रीतोस्मितेनघ गोभिस्तुल्यंनपश्यामिधनंकिंचिदिहाच्युत २६ कीर्तनंश्रवणंदानंदर्शनंचा
पिपार्थिव गवांप्रशस्यतेवीरसर्वपापहरंशिवं २७ गावोलक्ष्म्याःसदामूलंगोषुपाप्मानविद्यते अन्नमेवसदागावोदेवा
नांपरमंहविः २८ स्वाहाकारवषट्कारौगोषुनित्यंप्रतिष्ठितौ गावोयज्ञस्यनेत्र्योवैतथायज्ञस्यतामुखं २९ अमृतंह्य
व्ययंदिव्यंक्षरंतिचवहंतिच अमृतायतनंचैताःसर्वलोकनमस्कृताः ३० तेजसावपुषाचैवगावोवह्निसमाभुवि गावो
हिसुमहत्तेजःप्राणिनांचसुखप्रदाः ३१ निविष्टंगोकुलंयत्रश्वासंमुंचतिनिर्भयं विराजयतितंदेशंपापंचास्यापकर्षति
३२ गावःस्वर्गस्यसोपानंगावःस्वर्गेपिपूजिताः गावःकामदुहोदेव्योनान्यत्किंचित्परंस्मृतं ३३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

समग्रं ४२ उन्नमे ४३ ४४ ४५ ४५ ॥

दा०
१३१

इत्येतद्गोषुमेप्रोक्तंमाहात्म्यंभरतर्षभ गुणैकदेशवचनंशक्यंपापप्रणाशनम् ३४ निषादाऊचुः दर्शनंकथनंचैवसहास्मा
भिःकृतंमुने सप्तपदंमित्रंप्रसादंनःकुरुप्रभो ३५ हवींषिसर्वाणियथाह्युपभुंक्तेहुताशनः एवंत्वमपिधर्मात्मन्पुरु
षाग्निःप्रतापवान् ३६ प्रसादयामहेविद्वन्भवंतंप्रणतावयं अनुग्रहार्थमस्माकमियंगौःप्रतिगृह्यतां ३७ च्यवनउवाच
कृपणस्यचयच्चक्षुर्मुनेराशीविषस्यच नरंसमूलंदहतिकक्षमग्निरिवज्वलन् ३८ प्रतिगृह्णामिवोधेनुंकैवर्त्तामुक्तकि
ल्बिषाः दिवंगच्छतवैक्षिप्रंमत्स्यैःसहजलोद्भवैः ३९ भीष्मउवाच ततस्तस्यप्रभावात्तेमहर्षेर्भावितात्मनः निषादास्तेन
वाक्येनसहमत्स्यैर्दिवंययुः ४० ततःसराजानहुषोविस्मितःप्रेक्ष्यधीवरान् आरोहमाणांस्त्रिदिवंमत्स्यांश्चभरतर्षभ ४१ त
तस्तौगविजश्चैवच्यवनश्चभृगूद्वहः वराभ्यामनुरूपाभ्यांछंदयामासतुर्नृपं ४२ ततोराजामहावीर्योनहुषःपृथिवीपतिः पर
मित्यब्रवीत्प्रीतस्तदाभरतसत्तम ४३ ततोजग्राहधर्मेसस्थितिमिंद्रनिभोनृपः तथेतिचोदितःप्रीतस्तावृषीप्रत्यपूजयत् ४४
समाप्तदीक्षश्च्यवनस्ततोगच्छत्स्वमाश्रमं गविजश्चमहातेजाःस्वमाश्रमपदंययौ ४५ ॥

राम०
१३१

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

४८ अथापः संशयोमहत्यादिग्रंथस्यकुशिककन्ब्राह्मणाभक्तिमतोवंशोद्भवाब्राह्मणाउत्पन्नइति ९

निषादाश्चादिवंजग्मुस्तेचमत्स्याजनाधिप नहुषोपिवरंलब्ध्वाप्रविवेशस्वकंपुरं ४६ एतत्तेकथितंतात यन्मांत्वंपरिपृच्छसि
दर्शनेयादृशःस्नेहः संवासेवायुधिष्ठिर ४७ महाभागंगवांचैवतथाधर्मविनिश्चयं किंभूयःकथ्यतांवीरकिंतेहृदिविवक्षि
तं ४८ इतिदानधर्मेषुच्यवनोपाख्यानं युधिष्ठिरउवाच संशयोमेमहाप्राज्ञसुमहान्सागरोपमः तंमेशृणुमहाबाहोश्रु
त्वाचाख्यातुमर्हसि १ कौतूहलंमेसुमहज्जामदग्न्यंप्रतिप्रभो रामंधर्मभृतांश्रेष्ठंतन्मेव्याख्यातुमर्हसि २ कथमेषसमुत्प
न्नोरामःसत्यपराक्रमः कथंब्रह्मर्षिवंशोयंक्षत्रधर्माव्यजायत ३ तदस्यसंभवंराजन्निखिलेनानुकीर्त्तय कौशि
काच्चकथंवंशात्क्षत्राद्वैब्राह्मणोभवत् ४ अहोप्रभावःसुमहानासीद्वैसुमहात्मनः रामस्यचनरव्याघ्रविश्वामित्र
स्यचैवहि ५ कथंपुत्रानतिक्रम्यतेषांनप्तृष्वथाभवत् एषदोषःसुतान्हित्वातत्वंव्याख्यातुमर्हसि ६ भीष्मउवाच
अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं च्यवनस्यचसंवादंकुशिकस्यचभारत एतंदोषंपुराद्दृष्ट्वाभार्गवश्च्यवनस्तदा
आगामिनंमहाबुद्धिःस्ववंशेमुनिसत्तमः ८ निश्चित्यमनसासर्वंगुणदोषंबलाबलं दग्धुकामःकुलंसर्वंकुशिकानां
तपोधनः ९ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

च्यवनःसमनुप्राप्यकुशिकंवाक्यमब्रवीत् वस्तुमिच्छासमुत्पन्नात्वयासहममानघ १० कुशिकउवाच भगवन्सहधर्मोयंपंडितैरिहधार्यते प्र
दानकालेकन्यानामुच्यतेचसदाबुधैः ११ यत्तुतावदतिक्रान्तंधर्मद्वारंतपोधन तत्कार्यंप्रकरिष्यामितदनुज्ञातुमर्हसि १२ भीष्मउवाच अथास
नमुपादायच्यवनस्यमहामुनेः कुशिकोभार्ययासार्धमाजगामयतोमुनिः १३ प्रगृह्यराजाभृंगारंपाद्यमस्मैन्यवेदयत् कारयामाससर्वाश्च
क्रियास्तस्यमहात्मनः १४ ततःसराजाच्यवनंमधुपर्कंयथाविधि ग्राहयामासचाव्यग्रोमहात्मानियतव्रतः १५ सत्कृत्यतंतथाविप्रमि
दंपुनरथाब्रवीत् भगवन्परवंतौचब्रूहिकिंकरवावहे १६ यदिराज्यंयदिधनंयदिगाःशंसितव्रत यज्ञदानानिचतथाब्रूहिसर्वंददामिते १७
इदंगृहमिदंराज्यमिदंधर्मासनंचते राजात्वमसिशाध्युर्वींयोहंसपरवांस्त्वयि १८ एवमुक्तेततोवाक्येच्यवनोभार्गवस्तदा कुशिकं
प्रत्युवाचेदंमुदापरमयायुतः १९ नराज्यंकामयेराजन्नधनंनचयोषितः नचगानचवैदेशान्नयज्ञंश्रूयतामिदं २० नियमंकिंचिदा
रप्स्येयुवयोर्यदिरोचते परिचर्योस्मियत्ताभ्यांयुवाभ्यामविशंकया २१ एवमुक्तेतदातेनदंपतीतौजहर्षतुः प्रत्यब्रूतांचतमृषिमेवम।
स्त्वितिभारत २२ अथतंकुशिकोहृष्टःप्रावेशयदनुत्तमं गृहोद्देशंततस्तस्यदर्शनीयमदर्शयत् २३ इयंशय्याभगवतोयथाकाम
मिहोष्यतां प्रयतिष्यावहेप्रीतिमाहर्तुंतेतपोधन २४ २४ ७

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अभ्यसूयीति चक्रामते षां सेवदत्तां तथा अथार्षिश्चोदयामास पानमन्नं तथैव च २५ तमापृच्छत्ततो राजा कुशिकः प्रणतस्तदा किमन्नजातमिष्टं
ते किमुपस्थापयाम्यहं २६ ततः स परया प्रीत्या प्रत्युवाच नराधिपं औपपत्तिकमाहारं प्रयच्छस्वेति भारत २७ तद्वचः पूजयित्वा तु तथेत्याह स पा
र्थिवः यथोपपन्नमाहारं तस्मै प्रादाज्जनाधिप २८ ततः स भुक्त्वा भगवान्दंपती प्राह धर्मवित् स्वप्तुमिच्छाम्यहं निद्रा बाधते मामिति प्रभो २९
ततः शय्यागृहं प्राप्य भगवानृषिसत्तमः संविवेश नरोस्तु सपत्नीकः स्थितोऽभवत् ३० न प्रबोध्योऽस्मि संसुप्त इत्युवाचाथ भार्गवः संवाहि
तव्यौ मे पादौ जागर्तव्यं च वो निशं ३१ अविशंकस्तु कुशिकस्तथेत्येवाह धर्मवित् न प्राबोधयतां तौ च ततस्तं रजनीक्षये ३२ यथादेशं
महर्षेस्तु शुश्रूषापरमौ तदा बभूवतुर्महाराज प्रयतावथ दंपती ३३ ततः स भगवान्विप्रः समादिश्य नराधिपं सुष्वापैकेन पार्श्वेन दिव
सानेकविंशतिः ३४ स तु राजा निराहारः सभार्यः कुरुनंदन पर्युपासत तं हृष्टश्च्यवनाराधने रतः ३५ भार्गवस्तु समुत्तस्थौ स्व
यमेव तपोधनः अकिंचिदुक्त्वा तु गृहान्निश्चक्राम महातपाः ३६ तमन्वगच्छतां तौ च क्षुधितौ श्रमकर्षितौ भार्यापती मुनिश्रेष्ठस्ता
वेतौ नावलोकयत् ३७

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा० २९ अध्याय १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ॥ ७ ॥ ७ ७
१३३

तयोरुक्तोप्रेक्षतोरेवभार्गवानांकुलोद्वहः अंतर्हितोभूद्राजेंद्रततोराजापतत्स्थितौ २८ समुहूर्तंसमाध्यायसहदेव्यामहाद्युतिः पुनर
न्वेषणेयत्नमकरोत्परमंतदा २९ इतिदानधर्मेषुकुशिकच्यवनसंवादे युधिष्ठिरउवाच तस्मिन्नंतर्हितेविप्रेराजाकिमकरोत्तदा भार्याचा
स्यमहाभागातन्मेब्रूहिपितामह भीष्मउवाच अदृष्ट्वासमहीपालस्तमृषिंसहभार्यया परिश्रांतोनिववृतेव्रीडितोनष्टचेतनः १ सप्रवि
श्यपुरींदीनोनाभ्यभाषतकिंचन तदेवचिंतयामासच्यवनस्यविचेष्टितं ३ अथशून्येनमनसाप्रविश्यस्वगृहंनृपः ददर्शशयनेतस्मिंश्श
यानेभृगुनंदनं ४ विस्मितौतावृषिंदृष्ट्वातदाश्चर्यंविचिंत्यच दर्शनात्तस्यतुतदाविश्रांतौसंबभूवतुः ५ यथास्थानंतुतौस्थित्वाभूयस्तंसं
ववाहतुः अथापरेणपार्श्वेणसुष्वापसमहामुनिः ६ तेनैवचसकालेनप्रत्यबुध्यतवीर्यवान् नचतौचक्रतुःकंचिद्विकारंभयशंकि
तौ ७ प्रतिबुद्धस्तुसमुनिस्तौप्रोवाचविशांपते तैलाभ्यंगोदीयतांमेस्नास्येहमितिभारत ८ तौतथेतिप्रतिश्रुत्यक्षुधितौश्रमकर्षितौ श
तपाकेनतैलेनमहार्हेणोपतस्थतुः ९ ततःसुखासीनमृषिंवाग्यतौसंववाहतुः नचपर्याप्तमित्याहभार्गवःसुमहातपाः १० ॥ ७ शान०
१३३

यदा तौ निर्विकारौ तु लक्षयामास भार्गवः ततउत्थाय सहसा स्नानशालां विवेश ह ११ क्लृप्तमेव तु तत्रासीत्स्नानीयं पार्थिवोचितं असत्कृत्य च त
त्सर्वं तत्रैवांतरधीयत १२ स मुनिः पुनरेवाथ नृपतेः पश्यतस्तदा नासूयां चक्रतुस्तौ च दंपती भरतर्षभ १३ अथ स्नातः स भगवान्सिंहासनगतः
प्रभुः दर्शयामास कुशिकं सभार्यं कुरुनंदन १४ संहृष्टवदनो राजा सभार्यः कुशिको मुनिः सिद्धमन्नमिति प्रह्वो निर्विकारो न्यवेदयत १५ आनी
यतामिति मुनिस्तं चोवाच नराधिपं स राजा समुपाजह्रे तदन्नं सह भार्यया १६ मांसप्रकारान्विविधाञ्छाकानि विविधानि च वेशवारविकारांश्च
पानकानि लघूनि च १७ रसालापूपकांश्चित्रान्मोदकानथ खांडवान् रसान्नानाप्रकारांश्च वन्यं च मुनिभोजनं १८ फलानि च विचित्राणि
राजभोग्यानि भूरिशः बदरेंगुदकाश्मर्यभल्लातकफलानि च १९ गृहस्थानां च यद्भोज्यं यच्चापि वनवासिनां सर्वमाहारयामास राजा शा
पभयात्ततः २० अथ सर्वमुपन्यस्तमग्रतश्च्यवनस्य तत् ततः सर्वं समानीय तच्च शय्यासनं मुनिः २१ वस्त्रैः शुभैरवच्छाद्य भोजनोपस्क
रैः सह सर्वमादीपयामास च्यवनो भृगुनंदनः २२ न च तौ चक्रतुः क्रोधं दंपती सुमहामती तयोः संप्रेक्षतोरेव पुनरंतर्हितोऽभवत् २३ ॥ ॥

रा०
१३४

२४ स्नानद्रव्याणि २५ २६ २७ ३० ३१ ३२ ३५

तथैवचसराजर्षिस्तस्यैनांरजनींतदा सभार्योवाग्यतःश्रीमान्नकोपंसमाविशत् २४ नित्यंसंस्कृतमन्नंविविधंराजवेश्मनिशयना
निचमुख्यानिपरिषेकाश्चपुष्कलाः २५ वस्त्रंचविविधाकारमभवत्समुपार्जितं नशशाकततोद्रष्टुमंतरंच्यवनस्तदा २६ पुनरेवचवि
प्रर्षिःप्रोवाचकुशिकंनृपम् सभार्योमांरथेनाशुवहयत्रब्रवीम्यहं २७ तथेतिचप्राहनृपोनिर्विशंकस्तपोधनं क्रीडारथोस्तुभगवन्नुत
सांग्रामिकोरथः इत्युक्तःसमुनीराज्ञातेनहृष्टेनतद्वचः च्यवनःप्रत्युवाचेदंहृष्टःपरपुरंजयं सज्जीकुरुरथंक्षिप्रंयस्तेसांग्रामिकोरथः
२८ सायुधःसपताकश्चशक्तीकनकयष्टिमान् किंकिणीस्वननिर्घोषोयुक्तस्तोरणकल्पनैः २९ जांबूनदनिबद्धश्चपरमेषुशतान्वितः
ततःसतत्तथेत्युक्त्वाकल्पयित्वामहारथं ३० भार्यांवामेधुरितदाचात्मानंदक्षिणेतदा त्रिदंडंवज्रसूच्यग्रंप्रतोदंतत्रचादधत् ३१
सर्वमेतत्ततोदत्वानृपोवाक्यमथाब्रवीत् भगवन्क्करथोयातुब्रवीतुभृगुनंदन ३२ यत्रवक्ष्यसिविप्रर्षेतत्रयास्यतितेरथः एवमुक्त
स्तुभगवान्प्रत्युवाचाथतंनृपं ३३ इतःप्रभृतियातव्यंपदकंपदकंशनैः श्रमोममयथानस्यात्तथामेछंदचारिणौ ३४ सुसुखंचै
ववोढव्योऽहंजनःसर्वश्चपश्यतु नोत्सार्याःपथिकाःकेचित्तेभ्योदास्येवसुबह्वहं ब्राह्मणेभ्यश्चयेकामानर्थयिष्यंतितानपि ३५ ॥ राम०
१३४

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सर्वान्दास्याम्यशेषेण धनं रत्नानि चैव हि क्षिपंतौ निखिलेनैतन्मा विचारय पार्थिव ३६ तस्मात्तद्वचनं श्रुत्वा राजा भृत्यानथाब्रवीत् यथा ब्रूयान्मु
निसत्तमस्तत्सर्वं देयमशं कितैः ३७ ततो रत्नान्यनेकानि स्त्रियो युग्यमजाविकं कृताकृतं च कनकं गजेन्द्रांश्चाचलोपमाः ३८ अन्वगच्छ
तस्तमृषिं राजामात्याश्च सर्वशः हाहाभूतं च तत्सर्वमासीन्नगरमार्त्तवत् ३९ तौ तीक्ष्णाग्रेण सहसा प्रतोदेन प्रतोदितौ पृष्ठे विद्धौ कटे चैव वनि
र्विकारौ तमूहतुः ४० वेपमानौ निराहारौ पंचाशद्रात्रिकर्षितौ कथंचिदूहतुर्वीरौ दंपती तौ रथोत्तमं ४१ बहुशो भृशविद्धौ तौ स्रवंतौ च क्षतोद्भ
वं ददृशाते महाराज पुष्पिताविव किंशुकौ ४२ तौ दृष्ट्वा पौरवर्गस्तु भृशं शोकसमाकुलः अभिशापभयत्रस्तो न च किंचिदुवाच ह ४३ द्वंद्वश
श्चाब्रुवन्सर्वे पश्यध्वं तपसो बलं क्रुद्धा अपि मुनिश्रेष्ठं वीक्षितुं ते ह शक्नुमः ४४ अहो भगवतो वीर्यं महर्षेर्भावितात्मनः राज्ञश्चापि सभार्य
स्य धैर्यं पश्यत यादृशं ४५ श्रांतावपि हि कृच्छ्रेण रथमेतं समूहतुः न चैतयोर्विकारं वै ददर्श भृगुनंदनः ४६ भीष्म उवाच ततः स निर्विका
रौ तौ दृष्ट्वा भृगुकुलोद्वहः वसु विश्राणयामास यथा वैश्रवणस्तथा ४७ तत्रापि राजा प्रीतात्मा यथादिष्टमथाकरोत् ततोऽस्य भगवा
न्प्रीतो बभूव मुनिसत्तमः ४८ अवतीर्य रथश्रेष्ठाद्दंपती तौ मुमोच ह विमोच्य चैतौ विधिवत्ततो वाक्यमुवाच ह ४९ स्निग्धगंभीरया वा
चा भार्गवः सुप्रसन्नया ददानि वां वरं श्रेष्ठं तद्ब्रूतामिति भारत ५० सुकुमारौ च तौ विद्धौ कराभ्यां मुनिसत्तमः पस्पर्शामृतकल्पाभ्यां स्नेहा
द्भरतसत्तम ५१ अथाब्रवीन्नृपो वाक्यं श्रमो नास्त्यावयोरिह विश्रांतौ च प्रभावात्ते ऊचतुस्तौ तु भार्गवं ५२ अथ तौ भगवान्प्राह प्रहृष्ट
श्च्यवनस्तदा न वृथा व्याहृतं पूर्वं यन्मया तद्भविष्यति ५३ रमणीयः ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दा० १३५ समुद्देशोगंगातीरमिदंशुभं किंचित्कालंव्रतपरोनिवत्स्यामीहपार्थिव ५४ गम्यतांस्वपुरंपुत्रविश्रांतःपुनरेष्यसि इहस्थंमांसभार्यस्त्वंद्रष्टासि
श्वोनराधिप ५५ नचमन्युस्त्वयाकार्यःश्रेयस्तेसमुपस्थितं यत्कांक्षितंहृदिस्थंतेतत्सर्वंहिभविष्यति ५६ इत्येवमुक्तःकुशिकःप्रहृष्टेनांतरात्म
ना प्रोवाचमुनिशार्दूलमिदंवचनमर्थवत् ५७ नमेमन्युर्महाभागपूतोस्मिभगवंस्त्वया संवृत्तौयौवनस्थौस्ववपुष्मंतौबलान्वितौ ५८ प्रतो
देनव्रणायेमेसभार्यस्यत्वयाकृताः तान्नपश्यामिगात्रेषुस्वस्थोस्मिसहभार्यया ५९ इमांचदेवींपश्यामिवपुषाप्सरसोपमां श्रियापरमयायुक्तां
यथादृष्टापुरामया ६० तवप्रसादसंवृत्तमिदंसर्वंमहामुने नैतच्चित्रंतुभगवंस्त्वयिसत्यपराक्रम ६१ इत्युक्तःप्रत्युवाचैनंकुशिकंच्यवनस्तदा
आगच्छेथाःसभार्यस्त्वमिहेतिनराधिप ६२ इत्युक्तःसमनुज्ञातोराजर्षिरभिवाद्यतं प्रययौवपुषायुक्तोनगरंदेवराजवत् ६३ ततएन
मुपाजग्मुरमात्याःसपुरोहिताः बलस्थागणिकायुक्ताःसर्वाःप्रकृतयस्तथा ६४ तैर्वृतःकुशिकोराजाश्रियापरमयाज्वलन् प्रविवेशपु
रंहृष्टःपूज्यमानोथबंदिभिः ६५ ततःप्रविश्यनगरंकृत्वापूर्वाह्णिकाःक्रियाः भुक्त्वासभार्योरजनीमुवाससमहाद्युतिः ६६ ततस्तुतौन
वमभिवीक्ष्ययौवनंपरस्परंविगतरुजाविवामरौ ननंदतुःशयनगतौवपुर्धरौश्रियायुतौद्विजवरदत्तयातदा ६७ अथाप्यृषिर्भृगुकुलकी
र्तिवर्धनस्तपोधनोवनमभिराममृद्धिमत् मनीषयाबहुविधरत्नभूषितंससर्जयन्नपुरिशतक्रतोरपि ६८ इतिदानधर्मेषुच्यवनकुशिक
संवादे भीष्मउवाच ततःसराजारात्र्यंतेप्रतिबुद्धोमहामनाः कृतपूर्वाह्णिकःप्रायात्सभार्यस्तद्वनंप्रति १ ततोददर्शनृपतिःप्रासादंसर्वकां
चनं मणिस्तंभसहस्राढ्यंगंध ॥ राम० १३५

र्वनगरोपमं २ तत्रदिव्यानभिप्रायान्ददर्शकुशिकस्तदा पर्वतान्रत्नसानूंश्चनलिनीश्चसपंकजाः ३ चित्रशालाश्चविविधास्तोरणानिचभा
रत शाद्वलोपचितांभूमिंतथाकांचनकुट्टिमां ४ सहकारान्प्रफुल्लांश्चकेतकोद्दालकान्धवान् अशोकान्सहकुंदांश्चफुल्लांश्चैवातिमुक्तका
न् ५ चंपकांस्तिलकान्भव्यान्पनसान्वंजुलानपि पुष्पितान्कर्णिकारांश्चतत्रतत्रददर्शह ६ श्यामान्वारणपुष्पांश्चतथाष्टपदिकालताः
तत्रतत्रपरिक्लृप्ताददर्शसमहीपतिः ७ वृक्षान्पद्मोत्पलधरान्सर्वर्तुकुसुमांस्तथा विमानप्रतिमांश्चापिप्रासादांछैलसन्निभान् ८ शीतला
निचतोयानिक्वचिदुष्णानिभारत आसनानिविचित्राणिशयनप्रवराणिच ९ पर्यंकान्रत्नसौवर्णान्परार्ध्यास्तरणावृतान् भक्ष्यभोज्यमनंतं
चतत्रतत्रोपकल्पितं १० वाणीवादांछुकांश्चैवसारिकान्भृंगराजकान् कोकिलाञ्छतपत्रांश्चसकोयष्टिककुक्कुभान् ११ मयूरान्कुक्कुटां
श्चापिदात्यूहान्जीवजीवकान् चकोरान्वानरान्हंसान्सारसांश्चक्रसाह्वयान् १२ समंततःप्रमुदितान्ददर्शसुमनोहरान् क्वचिदप्सरसांसंघा
न्गंधर्वाणांचपार्थिव १३ कांताभिरपरांस्तत्रपरिष्वक्तान्ददर्शह नददर्शचतान्भूयोददर्शचपुनर्नृपः १४ गीतध्वनिंसुमधुरंतथैवाध्यापनध्व
निं हंसान्सुमधुरांश्चापितत्रशुश्रावपार्थिवः १५ तंदृष्ट्वात्यद्भुतंराजामनसाचिंतयत्तदा स्वप्नोयंचित्तविभ्रंशउताहोसत्यमेवतु १६ अ
होसहशरीरेणप्राप्तोस्मिपरमांगतिं उत्तरान्वाकुरून्पुण्यानथवाप्यमरावतीं १७ किंचेदंमहदाश्चर्यंसंपश्यामीत्यचिंतयत् एवंसंचिंतयन्नेव
ददर्शमुनिपुंगवं १८ तस्मिन्विमानेसौवर्णेमणिस्तंभसमाकुले महार्हेशयनेदिव्येशयानंभृगुनंदनं १९ तमभ्ययात्प्रहर्षेणनरेंद्रःसहभार्यया
अंतर्हितस्ततोभूयश्च्यवनःशयनंचतत् २० ततोन्यस्मिन्वनोद्देशेपुनरेवददर्शतं कौश्यांबृस्यांसमासीनंजपमानंमहाव्रतं २१ एवंयोगब

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दा० १३६ १३७ लाद्विप्रोमोहयामासपार्थिवं क्षणेनतद्वनंचैवतेचैवाप्सरसांगणाः गंधर्वाःपादपाश्चैवसर्वमंतरधीयत २२ निःशब्दमभवंचापिगंगाकूलं
पुनर्नृपं कुशवल्मीकभूयिष्ठंबभूवचयथापुरा २३ ततःसराजाकुशिकःसभार्यस्तेनकर्मणा विस्मयंपरमंप्राप्तस्तद्दृष्ट्वामहदद्भुतं २४
ततःप्रोवाचकुशिकोभार्यांहर्षसमन्वितः पश्यभद्रेयथाभावाश्चित्रादृष्टाःसुदुर्लभाः २५ प्रसादाद्भृगुमुख्यस्यकिमन्यत्रतपोबलात् तपसा
तदवाप्यंहियत्तुशक्यंमनोरथैः २६ त्रैलोक्यराज्यादपिहितपएवविशिष्यते तपसाहिसुतप्तेनशक्योमोक्षस्तपोबलात् २७ अहोप्रभावोब्रह्म
र्षेश्च्यवनस्यमहात्मनः इच्छयैषतपोवीर्यादन्यांल्लोकान्सृजेदपि २८ ब्राह्मणाएवजायेरन्पुण्यवाग्बुद्धिकर्मिणः उत्सहेदिहकृत्वैवको
न्योवैच्यवनादृते २९ ब्राह्मण्यंदुर्लभंलोकेराज्यंहिसुलभंनरैः ब्राह्मणस्यप्रभावाद्धिरथेयुक्तौस्वधुर्यवत् ३० इत्येवंचिंतयानस्सविदि
तश्च्यवनस्यवै संप्रेक्ष्योवाचनृपतिंक्षिप्रमागम्यतामिति ३१ इत्युक्तःसहभार्यस्तुसोभ्यगच्छन्महामुनिं शिरसावंदनीयंतमवंदतचपार्थिवः
३२ तस्याशिषःप्रयुज्याथसमुनिस्तंनराधिपं निषीदेत्यब्रवीद्धीमान्सांत्वयन्पुरुषर्षभ ३३ ततःसकृतिमापन्नोभार्गवोनृपतेर्नृप उवाचश्ल
क्ष्णयावाचातर्पयन्निवभारत ३४ राजन्सम्यग्जितानीहपंचमंवसुयंनरत्वया मनःषष्ठानीन्द्रियाणिकृच्छ्रान्मुक्तोसितेनवै ३५ सम्यगारा
धितःपुत्रत्वयाप्रवदतांवर नहितेवृजिनंकिंचित्सुसूक्ष्ममपिविद्यते ३६ अनुजानीहिमांराजन्गमिष्यामियथागतं प्रीतोस्मितेवराजेंद्रवरश्च
प्रतिगृह्यतां ३७ कुशिकउवाच अग्निमध्यगतेनैवभगवन्सन्निधौमया वर्तितंभृगुशार्दूलयन्नदग्धोस्मितत ॥ ॥ ७ ॥ दान० १३६ १३७

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वह ३८ एषएववरोमुख्यःप्राप्तोमेभृगुनंदन यत्प्रीतोसिमयाब्रह्मन्कुलंत्रातंचमेनघ ३९ एषमेनुग्रहोविप्रजीवितेचप्रयोजनं एतद्राज्य
फलंचैवतपसश्चफलंमम ४० यदित्वंप्रीतिमान्विप्रममपिवैभृगुनंदन अस्तिमेसंशयःकश्चित्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ४१ इतिशांतौदानधर्मेषु
च्यवनकुशिकसंवादे च्यवनउवाच वरश्चगृह्यतांमत्तोयश्चतेसंशयोहृदि तंचब्रूहिनरश्रेष्ठसर्वंसंपादयामिते १ कुशिकउवाच यदिप्रीतो
स्मिभगवंस्ततोमेवदभार्गव कारणंश्रोतुमिच्छामिमद्गृहेवासकारितं २ शयनेचैकपार्श्वेनदिवसानेकविंशति अकिंचिदुक्त्वागमनंबहिश्च
मुनिपुंगव ३ अंतर्धानमकस्माच्चपुनरेवचदर्शनं पुनश्चशयनंविप्रदिवसानेकविंशति ४ तैलाभ्यक्तस्यगमनंभोजनंचगृहेमम समुपा
नीयविविधंयद्दग्धंजातवेदसा ५ निर्याणंचरथेनाशुसहसायत्कृतंत्वया धनानांचविसर्गस्यवनस्यापिचदर्शनं ६ प्रासादानांबहूनांचकां
चनानांमहामुने मणिविद्रुमपादानांपर्यंकानांचदर्शनं ७ पुनश्चादर्शनंतस्यश्रोतुमिच्छामिकारणं अतीवह्यत्रमुह्यामिचिंतयानोभृगूद्व
ह ८ नचैवात्राधिगच्छामिसर्वस्यास्यविनिश्चयं एतदिच्छामिकार्त्स्न्येनसत्यंश्रोतुंतपोधन ९ च्यवनउवाच शृणुसर्वमशेषेणयदिदंयेनहे
तुना नहिशक्यमनाख्यातुमेवंपृष्टेनपार्थिव १० पितामहस्यवदतःपुरादेवसमागमे श्रुतवानस्मियद्राजंस्तन्मेनिगदतःशृणु ११ ब्रह्म
क्षत्रविरोधेनभविताकुलसंकरः पौत्रस्तेभविताराजंस्तेजोवीर्यसमन्वितः १२ ततस्तेकुलनाशार्थमहंत्वासमुपागतः चिकीर्षन्कुशिको
च्छेदंसंदिधक्षुःकुलंतव १३ ततोहमागम्यपुरेत्वामवोचंमहीपते नियमंकंचिदारप्स्येशुश्रूषाक्रियतामिति १४ नचतेदुष्कृतंकिंचिदहमासा
द्यंगृहे तेनजीवसिराजर्षेनभवेयान्यथा एवंबुद्धिंसमास्थायदिवसानेकविंशति सुप्तोस्मियदिमांकश्चिद्बोधयेदितिपार्थिव १५ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यदात्वयासभार्येणसंसुप्तेनप्रवोधितः अहंतदैवतेप्रीतिमनसाराजसत्तम १७ उत्थायचास्मिनिष्क्रांतोयदिमांत्वंमहीपते पृच्छेःक्वयास्यासी
त्येवंशयेयंत्वामितिप्रभो १८ अंतर्हितःपुनस्तस्मिन्पुनरेवचतेगृहे योगमास्थायसंसुप्तोदिवसानेकविंशति १९ क्षुधितोमामसूयेथाः
श्रमाद्वातिनराधिप एवंवुद्धिंसमास्थायकर्षितौवांक्षुधामया २० नचतेभूत्सुसूक्ष्मोपिमन्युर्मनसिपार्थिव सभार्यस्यनरश्रेष्ठतेनतेप्रीतिमा
नहं २१ भोजनंचसमानाय्ययत्तदादीपितंमया क्रुद्धेनयदिमात्सर्यादितितन्मर्षितंचमे २२ ततोहंरथमारुह्यत्वामवोचंनराधिप सभा
र्योमांवहस्वेतितच्चत्वंकृतवांस्तथा २३ अविशंकोनरपतेप्रीतोहंचापितेनह धनोत्सर्गेपिचकृतेनत्वांक्रोधःप्रधर्षयत् २४ ततःप्रीते
नतेराजन्पुनरेतत्कृतंतव सभार्यस्यवनंभूयस्तद्विद्धिमनुजाधिप २५ प्रीत्यर्थंतववैचेतन्मेस्वर्गसंदर्शनंकृतं यत्तेवनेस्मिन्नृपतेदृष्टंदिव्यंनि
दर्शनं २६ स्वर्गोद्देशस्त्वयाराजन्सशरीरेणपार्थिव मुहूर्तमनुभूतोसौसभार्येणनृपोत्तम २७ निदर्शनार्थंतपसोधर्मस्यचनराधिप तव
चासीत्स्पृहाराजंस्तच्चापिविदितंमया २८ ब्राह्मण्यंकांक्षसेहित्वंतपश्चपृथिवीपते अवमन्यनरेंद्रत्वंदेवेंद्रत्वंचपार्थिव २९ एवमेतद्य
थात्थत्वंब्राह्मण्यंतातदुर्लभंब्राह्मण्येसतिचर्षित्वमृषित्वेचतपस्विता ३० भविष्यत्येषतेकामःकुशिकात्कौशिकोद्विजः तृतीयंपुरुषं
तुभ्यंब्राह्मणत्वंगमिष्यति ३१ ॥

३७ अध्यायः अवश्यकथनीयंमइत्यध्यायोनिगदव्याख्यातइत्यर्थः १ २ ३ ४ ५ ६ ८ ॥ ७

वंशस्तेपार्थिवश्रेष्ठभृगूणामेवतेजसा पौत्रस्तेभवितावित्रतपस्वीपावकद्युतिः ३२ यःसदेवमनुष्याणांभयमुत्पादयिष्यति त्रया
णामेवलोकानांसत्यमेतद्ब्रवीमिते ३३ वरंगृहाणराजर्षेयत्तेमनसिवर्त्तते तीर्थयात्रांगमिष्यामिपुराकालोभिवर्त्तते ३४ कु
शिकउवाचएषएववरोमेद्ययत्त्वंप्रीतोमहामुने भवत्वेतद्यथात्थत्वंभवेत्पौत्रोममानघ ३५ ब्राह्मण्यंमेकुलस्यास्तुभगवन्नेषमे
वरः पुनश्चाख्यातुमिच्छामिभगवन्विस्तरेणवै ३६ कथमेष्यतिविप्रत्वंकुलंमेभृगुनंदन कश्चासौभवितावंधुर्मेमकश्चापिस
म्मतः ३७ इतिदानधर्मेषु च्यवनकुशिकसंवादे च्यवनउवाच अवश्यकथनीयंमेतवैतन्नरपुंगव यदर्थंत्वाहमुच्छेत्तुंस
म्प्राप्तोमनुजाधिप १ भृगूणांक्षत्रियायाज्यानित्यमेवजनाधिप तेचभेदंगमिष्यंतिदैवयुक्तेनहेतुना २ क्षत्रियाश्चभृगून्सर्वा
न्वधिष्यंतिनराधिप आगर्भादनुकृंतंतोदैवदंडनिपीडिताः ३ ततउत्पत्स्यतेस्माकंकुलेगोत्रविवर्द्धनः ऊर्वोनाममहातेजाज्व
लनार्कसमद्युतिः ४ सत्रैलोक्यविनाशायकोपाग्निंजनयिष्यतिमहींसपर्वतवनांयःकरिष्यतिभस्मसात् ५ कंचित्कालंतुवह्निं
चसएवशमयिष्यति समुद्रेवडवावक्त्रेप्राक्षिप्यमुनिसत्तमः ६ पुत्रंतस्यमहाभागमृचीकंभृगुनंदनं साक्षात्कृत्स्नोधनुर्वेदःस
मुपस्थास्यतेनघ ७ क्षत्रियाणामभावायदैवयुक्तेनहेतुना सतुतंप्रतिगृह्यैवपुत्रेसंक्रामयिष्यति ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (C) Dhaarmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

दा०
१३९

जमदग्नौमहाभागेतपसाभावितात्मनि सचापिभृगुशार्दूलक्षात्रंवेदंधारयिष्यति ९ कुलात्तुतवधर्मात्मन्कन्यांसोधिगमिष्यति उत्सादनार्थं
भवतोवंशस्यभरतर्षभ १० गाधेर्दुहितरंप्राप्यपौत्रींतवमहातपाः ब्राह्मणंक्षत्रधर्माणंपुत्रमुत्पादयिष्यति ११ क्षत्रियंविप्रकर्माणंबृहस्
पतिमिवौजसा विश्वामित्रंतवकुलेगाधेःपुत्रंसुधार्मिकं तपसामहतायुक्तंप्रदास्यतिमहाद्युते १२ स्त्रियौतुकारणंतत्रपरिवर्त्तेभविष्यतः
पितामहनियोगाद्वैनान्यथैतद्भविष्यति १३ तृतीयेपुरुषेतुभ्यंब्राह्मणत्वमुपैष्यति भवितात्वंचसंबंधीभृगूणांभावितात्मनां १४ भीष्मउवाच
कुशिकस्तुमुनेर्वाक्यंच्यवनस्यमहात्मनः श्रुत्वाहृष्टोभवद्राजावाक्यंचेदमुवाचह १५ एवमस्त्वितिधर्मात्मातदाभरतसत्तम च्यवनस्तुमहा
तेजाःपुनरेवनराधिपं १६ वरार्थेनोदयामासतमुवाचसपार्थिवः बाढमेवंकरिष्यामिकामंत्वत्तोमहामुने १७ ब्रह्मभूतंकुलंमेस्तुधर्मेचा
स्यमनोभवेत् एवमुक्तस्तथेत्येवंप्रत्युक्त्वाच्यवनोमुनिः अभ्यनुज्ञाप्यनृपतिंतीर्थयात्रांययौतदा १९ एतत्तेकथितंसर्वमशेषेणमयानृ
पभृगूणांकुशिकानांचअतिसंबंधकारणं २० ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
१३९

आख्यायिकातात्पर्यं संगृह्णाति यथोक्तमिति ब्राह्मणस्यापि रामस्य क्रौर्यं क्षत्रियस्यापि विश्वामित्रस्य ब्राह्मण्यमिति विपरीतं प्राकृतं आर्षिसंकल्पात्तु सासंदेवन ८१
त्वन्यथा स्वभावविपर्ययोऽस्तीति भावः २१ अध्यायः ५६ एवं ब्राह्मणस्यापि तिग्रश्रेष्ठत्वेपि दौर्लभ्यं क्षत्रियधर्मस्य हि स्त्रेत्वेवान्वानः शंकते मुह्यामीत्यादिना त्वदुक्तिं निशम्य

यथोक्तमृषिणा चापि तदा तदभवन्नृप जन्म रामस्य च मुनेर्विश्वामित्रस्य चैव हि २१ इति दानधर्मेषु च्यवनकुशिकसंवादः युधिष्ठि
रउवाच मुह्यामीव निशम्याद्य चिंतयानः पुनः पुनः हीनां पार्थिवसंघातैः श्रीमद्भिः पृथिवीमिमां १ प्राप्य राज्यानि शतशो महीं जित्वा
च भारत कोटिशः पुरुषान्हत्वा परितप्ये पितामह २ का नु तासां वरस्त्रीणां समवस्था भविष्यति या हीनाः पतिभिः पुत्रैर्मातुलैर्भ्रातृ
भिस्तथा ३ वयं हि तान्कुरून्हत्वा ज्ञातींश्च सुहृदोपि वा अवाक्छीर्षाः पतिष्यामो नरके नात्र संशयः ४ शरीरं योक्तुमिच्छामि तप
सोग्रेण भारत उपदिष्टमिहेच्छामि तत्त्वतोहं विशांपते ५ वैशं० युधिष्ठिरस्य तद्वाक्यं श्रुत्वा भीष्मो महात्मनः परीक्ष्य निपुणं बुध्या युधि
ष्ठिरमभाषत ६ रहस्यमद्भुतं चैव शृणु वक्ष्यामि यत्त्वयि या गतिः प्राप्यते येन प्रेत्यभावे विशांपते तपसा प्राप्यते स्वर्गस्तपसा प्राप्यते यशः
आयुः प्रकर्षो भोगाश्च लभ्यंते तपसा विभो ७ ज्ञानविज्ञानमारोग्यं रूपं संपत्तथैव च सौभाग्यं चैव तपसा प्राप्यते भरतर्षभ ८ ॥

तस्य तात्पर्यं चिंतयानः १९ वीरधर्मस्य श्रेष्ठत्वं विवक्षुस्तपआदीनां तावत्प्राशस्त्यं दर्शयति भीष्म उवाच रहस्यमित्यादिना । का गतिः फलं येन साधनेन प्रेत्यभावे मरणा
नंतरं ६८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

मौनेनज्ञगदाज्ञाकारीभवतीत्यर्थः जीवितं आयुः ११ क्रतुंप्रजापतिं मारणायामैः प्रजापतिलोकंप्राप्नोतीत्यर्थः १२ दक्षोपिप्रजापतिविशेषः मरुंअनुदकं अ

धनंप्राप्नोतितपसामौनेनाज्ञांप्रयच्छति उपभोगस्तुदानेनब्रह्मचर्येणजीवितं ९ अहिंसायाः फलंरूपंदीक्षायाजन्मवैकुले
फलमूलाशिनाराज्यंस्वर्गःपर्णाशिनांभवेत् १० पयोभक्षोदिवंयातिदानेनद्रविणाधिकः गुरुशुश्रूषयाविद्यानित्यश्राद्धेनसं
ततिः ११ गवाद्यःशाकदीक्षाभिःस्वर्गमाहुस्तृणाशिनां स्त्रियस्त्रिषवणंस्नात्वावायुंपीत्वाक्रतुंलभेत् १२ नित्यस्नायीभवे
द्दृक्षः संध्येतुद्वेजपन्द्विजः मरुंसाधयतोराज्यंनाकपृष्ठमनाशके १३ स्थंडिलेशयमानानांगृहाणिशयनानिच चीरव
ल्कलवासोभिर्वासांस्याभरणानिच १४ शय्यासनानियानानियोगयुक्तेतपोधने अग्निप्रवेशेनियतंब्रह्मलोकेमहीयते १५
रसानांप्रतिसंहारात्सौभाग्यमिहविंदति आमिषप्रतिसंहारात्प्रजास्यायुष्मतीभवेत् १६ उदवासंवसेद्यस्तुसनाकाधिपति
भवेत् सत्यवादीनरश्रेष्ठदैवतैःसहमोदते १७

नाशकंअनाहारः १३ प्रतिसंहारात्त्यागात् १४ १५ १६ १७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

२२ उपवासः सर्वभोगत्यागः दीक्षाजपादिनियमस्वीकारः अभिषेकः त्रिषवणस्नानं त्रयाणां समुच्चयः २३ शिवं वधविच्छेदहेतुस्नानं फलपुष्पादिनापरमेश्वरा

कीर्तिर्भवति दानेन तथारोग्यमहिंसया द्विजशुश्रूषया राज्यं द्विजत्वं चापि पुष्कलं १८ पानीयस्य प्रदानेन कीर्तिर्भवति शाश्वती अ
न्नस्य तु प्रदानेन तृप्यते काम भोगतः १९ सांत्वदः सर्वभूतानां सर्वशोकैर्विमुच्यते देवशुश्रूषया राज्यं दिव्यं रूपं नियच्छति २० दीपालो
कप्रदानेन चक्षुष्मान्भवते नरः प्रेक्षणीयप्रदानेन स्मृतिं मेधां च विंदति २१ गंधमाल्यप्रदानेन कीर्तिर्भवति पुष्कला केशश्मश्रु धा
रयतामग्र्या भवति संततिः २२ उपवासं च दीक्षां च अभिषेकं च पार्थिव कृत्वा द्वादश वर्षाणि वीरस्थानाद्विशिष्यते २३ दासीदासमलं
काराक्षेत्राणि च गृहाणि च ब्रह्मदेयां सुतां दत्वा प्राप्नोति मनुजर्षभ २४ क्रतुभिश्चोपवासैश्च त्रिदिवं याति भारत लभते च शिवं स्नानं फ
लपुष्पप्रदो नरः २५ सुवर्णशृंगैस्तु विराजितानां गवां सहस्रस्य नरः प्रदानात् प्राप्नोति पुण्यं दिवि देवलोकमित्येवमाहुर्दिवि देवसंघाः २६
प्रयच्छते यः कपिलां सवत्सां कांस्योपदोहां कनकाग्रशृंगीं तैस्तैर्गुणैः कामदुहास्य भूत्वा नरं प्रदातारमुपैति सा गौः २७ यावंति रोमाणि भवंति
धेन्वास्तावत्फलं प्राप्य स गोप्रदाता पुत्रांश्च पौत्रांश्च कुलं च सर्वमासप्तमं तारयते परत्र सदक्षिणां कांचनचारुशृंगीं कांस्योपदोहां द्रविणोत्तरी
यां धेनुं तिलानां ददतो द्विजाय लोका वसूनां सुलभा भवंति २८ स्वकर्मभिर्मानवं संनिरुद्धं तीव्रांधकारे नरके पतंतं महार्णवे नौरिव वायुयु
क्ता दानं गवां तारयते परत्र ३० यो ब्रह्मदेयां तु ददाति कन्यां भूमिप्रदानं च करोति विप्रे ददाति चान्नं विधिवच्च यश्च स लोकमाप्नोति पुरं
दरस्य ॥

रावणात्राप्यते ऽसर्पः २४ ॥ ७ ७ ॥ ० ॥ ७

दा०
१७१

नैवेशिकंगृहोपस्करंशय्यादि ३३ उपानहौसंदंततंमार्ग ३७ अधिष्ठानवरंभ्रवपदं ३८ पक्षवतीमहाकुलोत्पन्नां ३९ तात्पर्यविषयमाहीपितामहस्येति अनचरःसमानः

नैवेशिकंसर्वगुणोपपन्नंददातिवैयस्तुनरोद्विजाय स्वाध्यायचारित्र्यगुणान्वितायतस्यापिलोकाःकुरुपूत्तरेषु ३२ धुर्यप्रदानेनगवांतथावैलोकानवा
प्नोतिनरोवसूनां स्वर्गायचाहुस्तुहिरण्यदानंततोविशिष्टंकनकप्रदानं ३३ छत्रप्रदानेनगृहंवरिष्ठंयानंतथोपानहसंप्रदाने वस्त्रप्रदानेन
फलंसुरूपंगंधप्रदानात्सुरभिर्नरःस्यात् ३४ पुष्पोपगंवाथफलोपगंवायःपादपंस्पर्शयतेद्विजाय सस्त्रीसमृद्धंबहुरत्नपूर्णंलभत्ययत्नोपगतंगृहं
वै ३५ भक्ष्यान्नपानीयरसप्रदातासर्वान्समाप्नोतिरसान्प्रकामं प्रतिश्रयाच्छादनसंप्रदाताप्राप्नोतितान्येवनसंशयोत्र ३६ स्रग्धूपगंधान्यनुलेपना
निस्नानानिमाल्यानिचमानवोयः दद्याद्द्विजेभ्यःसभवेदरोगस्तथाभिरूपश्चनरेंद्रलोके ३७ बीजैरशून्यंशयनैरुपेतंदद्याद्गृहंयःशयनंद्विजा
यपुण्याभिरामंबहुरत्नपूर्णंलभत्यधिष्ठानवरंसराजन् सुगंधिचित्रास्तरणोपधानंदद्यान्नरोयःशयनंद्विजाय रूपान्वितांपक्षवतींमनोज्ञांभार्यम
यत्नोपगतांलभेत्सः पितामहस्यानचरोवीरशायीभवेन्नरः नाधिकंविद्यतेयस्मादित्याहुःपरमर्षयः ३८ वैशंपायनउवाच तस्यतद्वचनंश्रु
त्वाप्रीतात्माकुरुनंदनः नाश्रमेरोचयद्वासंवीरमार्गाभिकांक्षया ३९ ततोयुधिष्ठिरःप्राहपांडवान्पुरुषर्षभ पितामहस्ययद्वाक्यंतद्वोरोचत्विति
प्रभुः ४२ ततस्तुपांडवाःसर्वेद्रौपदीचयशस्विनी युधिष्ठिरस्यतद्वाक्यंबाढमित्यभ्यपूजयन् ४३ इतिदानधर्मेषुउत्तमानुशासने ॥ ॥

यस्मात्पितामहात् ४० तस्येति यद्वादिद्वयस्यचवीरमार्गेचापेक्षांलेभेइत्यर्थः ४३ इतिदानधर्मेषु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
१७१

एवंविशोकीकृतः स्वस्य श्वपाणा सर्ववर्णसाधारणान्धनसाधानधर्मान्सान्वक्ष्यति आरामाणामिति १ बलवती बहुसस्योत्पादिका २ औदकानि खातानि तडा

युधिष्ठिर उवाच आरामाणां तडागानां यत्फलं कुरुपुंगव तदहं श्रोतुमिच्छामि त्वत्तोद्य भरतर्षभ १ भीष्म उवाच सुप्रदर्शा बलवती
चित्राधातुविभूषिता उपेता सर्वभूतैश्च श्रेष्ठा भूमिरिहोच्यते २ तस्याः क्षेत्रविशेषश्च तडागानां च बंधनं औदकानि च सर्वाणि प्रवक्ष्या
म्यनुपूर्वशः ३ तडागानां च वक्ष्यामि कृतानां चापि ये गुणाः त्रिषु लोकेषु सर्वत्र पूजनीयस्तडागवान् ४ अथवा मित्रसदनं मैत्रं मित्र
विवर्द्धनं कीर्तिसंजननं श्रेष्ठं तडागानां निवेशनम् धर्मस्यार्थस्य कामस्य फलमाहुर्मनीषिणः तडागं सुकृतं देशे क्षेत्रमेकं महाश्रयं ६ च
तुर्विधानां भूतानां तडागमुपलक्षयेत् तडागानि च सर्वाणि दिशंति श्रियमुत्तमां ७ देवा मनुष्या गंधर्वाः पितरोरगराक्षसाः स्थावरा
णि च भूतानि संश्रयंति जलाश्रयं ८ तस्मात्तांस्ते प्रवक्ष्यामि तडागे ये गुणाः स्मृताः या च तत्र फलावाप्तिरृषिभिः समुदाहृताः ९ व
र्षाकाले तडागे तु सलिलं यस्य तिष्ठति अग्निहोत्रफलं तस्य फलमाहुर्मनीषिणः १० शरत्काले तु सलिलं तडागे यस्य तिष्ठति गोस
हस्रस्य संप्रेत्य लभेत फलमुत्तमं ११ हेमंतकाले सलिलं तडागे यस्य तिष्ठति स वै बहुसुवर्णस्य यज्ञस्य लभते फलं १२ यस्य वै शिशिरे काले
तडागे सलिलं भवेत् तस्याग्निष्टोमयज्ञस्य फलमाहुर्मनीषिणः १३ तडागं सुकृतं यस्य वसंते तु महाश्रयं अतिरात्रस्य यज्ञस्य फलं स समुपा
श्नुते १४

गानि ३ त्रिषु पृथिव्यन्तरिक्षस्वर्गेषु तडागवान् तडागकृत् ४ मित्राणां सदनमिवोपकारकं सस्योत्पादनादिना मैत्रं मित्रसूर्यस्येदं प्रीतिकरं मित्राणां देवानां विवर्धनं यो
षकं ५ क्षेत्रवृद्धिहेतुत्वात् तडागं महाश्रयमित्युत्तरेणापि संबंधः १४ ॥ ८१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा० १७२

२२ वृक्षाः वटादयः गुल्माः कुशस्तंबादयः लताः वृक्षाग्रमारूढाः पारल्यादयः वल्ल्यः भूम्यांप्रतताः कूष्मांडादयः वक्षराः वेणवादयः तृणाजातयः उलपादयः २९

निदाघकालेपानीयंतडागेयस्यतिष्ठति वाजिमेधफलंतस्यफलंवैमुनयोविदुः १५ सकुलंतारयेत्सर्वंयस्यखातेजलाशये गावःपिबंतिसलिलं
साधवश्चनराःसदा १६ तडागेयस्यगावस्तुपिबंतितृषिताजलं मृगपक्षिमनुष्याश्चसोश्वमेधफलंलभेत् १७ यत्पिबंतिजलंतत्रस्नायंतेविश्रमंति
चतडागदस्यतत्सर्वंप्रेत्यानंत्यायकल्पते १८ दुर्लभंसलिलंतातविशेषेणपरत्रवै पानीयस्यप्रदानेनप्रीतिर्भवतिशाश्वती १९ तिलान्ददतपानीयं
दीपान्ददतजाग्रतः ज्ञातिभिःसहमोदध्वमेतत्प्रेत्यसुदुर्लभं २० सर्वदानैर्गुरुतरंसर्वदानैर्विशिष्यते पानीयंनरशार्दूलतस्माद्दातव्यमेवहि २१ एवमेतत्त
डागस्यकीर्तितंफलमुत्तमं अतऊर्ध्वंप्रवक्ष्यामिवृक्षाणामवरोपणं २२ स्थावराणांचभूतानांजातयःषट्प्रकीर्तिताः वृक्षगुल्मलतावल्यस्त्वक्सार
स्तृणजातयः २३ एताजात्यस्तुवृक्षाणांतेषांरोपेगुणास्त्विमे कीर्तिश्चमानुषेलोकेप्रेत्यचैवफलंशुभं २४ लभतेनामलोकेचपितृभिश्चमही
यते देवलोकेगतस्यापिनामतस्यननश्यति २५ अतीतानागतेचोभेपितृवंशंचभारत तारयेद्वृक्षरोपीचतस्माद्वृक्षांश्चरोपयेत् २६ तस्यपुत्राभवंत्ये
तेपादपानात्रसंशयः परलोकगतःस्वर्गंलोकांश्चाप्नोतिसोव्ययान् २७ पुष्पैःसुरगणान्वृक्षाःफलैश्चापितथापितॄन् छाययाचातिथिंतातपू
जयंतिमहीरुहाः २८ किन्नरोरगरक्षांसिदेवगंधर्वमानवाः तथाऋषिगणाश्चैवसंश्रयंतिमहीरुहान् २९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम० १८२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

३० पुत्रास्ते धर्मतः स्मृताः इत्यपुत्रेणावश्यं पुत्रकलार्थिना तडागा आरामाश्च कर्त्तव्या इति दर्शितं ३३ अथायः दातारं कथं दानमन्वेतीति पृच्छति यानीति दातृप्रतिग्र
हीत्रोः परलोके संबंधाभावादिति भावः १२ अभयमिति यथा स्वयं कस्मैचिदभयं दीयते व्यसने वानुग्रहः क्रियते स पुनः काले सति सामर्थ्ये आन्यापार्थस्वस्मै त्र

पुष्पिताः फलवंतश्च तर्पयंतीह मानवान् वृक्षदं पुत्रवद्वृक्षास्तारयंति परत्र तु ३० तस्मात्तडागे सद्वृक्षा रोप्याः श्रेयोर्थिना सदा पुत्रवत्परि
पाल्याश्च पुत्रास्ते धर्मतः स्मृताः ३१ तडागकृद्वृक्षरोपी इष्टयज्ञश्च यो द्विजः एते स्वर्गे महीयंते ये चान्ये सत्यवादिनः ३२ तस्मात्तडागं कुर्वीत
आरामांश्चैव रोपयेत् यजेच्च विविधैर्यज्ञैः सत्यं च सततं वदेत् ३३ इति दानधर्मेषु आरामतडागवर्णनं युधिष्ठिर उवाच यानीमानि बहिर्वे
द्यां दानानि परिचक्षते तेभ्यो विशिष्टं किं दानं मतं ते कुरुपुंगव १ कौतूहलं हि परमं तत्र मे विद्यते प्रभो दातारं दत्तमन्वेति यद्दानं तत्प्रचक्ष्व मे
२ भीष्म उवाच अभयं सर्वभूतेभ्यो व्यसने चाप्यनुग्रहः यच्चाभिलषितं दद्यात्तृषितायाभियाचते ३ दत्तं मन्येत यद्दत्वा तद्दानं श्रेष्ठमुच्यते
दत्तं दातारमन्वेति यद्दानं भरतर्षभ ४ हिरण्यदानं गोदानं पृथिवीदानमेव च एतानि वै पवित्राणि तारयंत्यपि दुष्कृतम् ५ एतानि पुरुषव्या
घ्र साधुभ्यो देहि नित्यदा दानानि हि नरं पापान्मोक्षयंति न संशयः ६ यद्यदिष्टतमं लोके यच्चास्य दयितं गृहे तत्तद्गुणवते देयं तदेवाक्षय
मिच्छता ७ प्रियाणि लभते नित्यं प्रियदः प्रियकृत्तथा प्रियो भवति भूतानामिह चैव परत्र च ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

भयं दानमनुग्रहं च करोति एवं परत्रापीत्यर्थः ३ यद्दत्वा दत्तं मन्येत न त्विदं मदीयं दानमिति न मन्येत स आस्तिकः श्रद्धावान् दानफलं लभत इत्यर्थः ४८ ॥ ॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अमीनानात् अतिसमर्थोपि यन्नित्यमभिमानं स्वमनस्येव कृत्वा पावमानं १० कृशायेत्यादि स्वितु योषस्थेयं ११ क्रियानियमितान् स्वधर्मयंत्रितान् १२ येनार्थदेवादीनां तर्प
तेभ्य आत्मानं रक्षस्वेत्युक्तं तत्र रक्षाणां प्रकारमाह तानिति वुक्तैर्घोरैः मुक्तैरिति पाठे निसृष्टैर्नरैः उपजिज्ञास्यानिमंत्रयेथा इति संबंधः १४ आवसथैः आवसथादिसमर्प

याचमानममीनानाद्नासक्तमकिंचनं योनार्चति यथाशक्ति सनृशंसो युधिष्ठिर ९ अमित्रमपि चेद्दीनं शरणैषिणमागतम् व्यसने योनुगृ
ह्णाति सवै पुरुषसत्तमः १० कृशाय कृतविद्याय वृत्तिक्षीणाय सीदते अपहन्यात् क्षुधां यस्तु न तेन पुरुषः समः ११ क्रियानियमितान् साधू
न्पुत्रदारैश्च कर्षितान् अयाचमानान् कौंतेय सर्वोपायैर्निमंत्रयेत् १२ आशिषं येन देवेषु न च मर्त्येषु कुर्वते अर्हंतो नित्यसंतुष्टास्तथा लब्धो
पजीविनः १३ आशीविषसमेभ्यश्च तेभ्यो रक्षस्व भारत तान्युक्तैरुपजिज्ञास्य तथा द्विजवरोत्तमान् १४ कृतैरावसथैर्नित्यं सप्रेष्यैः सपरिच्छदैः
निमंत्रयेथाः कौरव्य सर्वकामसुखावहैः १५ यदि ते प्रतिगृह्णीयुः श्रद्धापूतं युधिष्ठिर कार्यमित्येव मन्वाना धार्मिकाः पुण्यकर्मिणः १६ वि
द्वांस्नातास्नातव्रतास्नातो यव्ययाश्रित्यजीविनः गूढः स्वाध्यायतपसो ब्राह्मणाः संशितव्रताः १७ तेषु शुद्धेषु दांतेषु स्वदारपरितोषिषु यत्करिष्यसि क
ल्याणं तत्त्वे लोके युधांपते १८ यथाग्निहोत्रं सुहुतं सायंप्रातर्द्विजातिना तथा दत्तं द्विजातिभ्यो भवत्यथ यतात्मसु १९ एष ते विततो यज्ञः श्रद्धापूतः
सदक्षिणः विशिष्टः सर्वयज्ञेभ्यो ददतस्तात वर्त्ततां २० ॥ ॥

रोन १५ कार्यमित्ति धर्मायैवं धर्मं कुर्वंति न तु फलांतरार्थमिति भावः १६ व्याया श्रित्यप्रभौ राश्रय मकृत्वा जीवितुं स्वभावाः १९ ददतः दातुस्तावदवनं तां सर्वदास्तु
॥ २०॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

मन्त्रविशेषेणांनिवापादानसलिलइतिनिवापः पितृतर्पणंतद्देवदानादिर्यस्मिन्सत्तथा तादृशेषुनिवसन्ततानाश्रितस्थितःसन्नत्राऽन्नशपदेवादीनांनिवापोदानमद्
शइतिपीठदानंमहाद्युम्ने २२ एतेदातारवहुनमन्यतेनिस्पृहत्वात्तेभ्योतमोस्तुतथानयमस्कृतयोभयमिति पाठेतेभ्यस्तुभ्यंमोरुहेभयंस्वउभयंस्वर्गेनरकश्चभवतीति

निवापदानसलिलस्थादेशेषु युधिष्ठिर निवसन्पृष्ठ यंश्चैवतेषान्नाणीनि यच्छति २१ यस्त्वनैवकुप्यंतिनलुभ्यंतिर्स्तोऽपि तस्त्वनःपूज्यतमाये
चापिप्रियवादिनः २२ एतेनवहुमन्यंतेनप्रवर्तंतिचापरे पुत्रवत्परिपाल्यास्तेनमस्तेभ्यस्तथोभयम् २३ आत्विक्पुरोहिताचार्यामृदुब्रह्मधराहिते
क्षात्रेणापिहिसंसृष्टंतेजःशाम्यतिवैद्विजः २४ अस्तिमेवलवानस्मिराजास्मीतियुधिष्ठिर ब्राह्मणान्मास्मपर्यश्रीर्वासोभिरशनेनच २५ पुष्टो
भार्थ्यवलार्थ्यंवाविन्नमस्तितवानघ तेनतेब्राह्मणाःपूज्याः स्वधर्ममनुतिष्ठता २६ नमस्कार्यास्तथाविप्रावर्त्तमानायथातथं यथासुखंयथो
त्साहंनमंतुत्वपिपुत्रवत् २७ कोह्यक्षयप्रसादानांसुहृदामल्पतोषिणाम् वृत्तिमर्हत्यवक्षेप्तुंत्वदन्यःकुरुसत्तम २८ यथापत्याश्रयोधर्मः
स्त्रीणांलोकेसनातनः सदैवसागतिर्नान्यातथास्माकंद्विजातयः २९ यदिनोब्राह्मणास्तातसत्यजेयुरपूजिताः पश्यंतोदारुणांकर्मसततं
क्षत्रियेस्थितं ३० अवेदानामयज्ञानामलोकानामवर्त्तिनांकस्तेषांजीवितेनार्थस्त्वांविनाब्राह्मणाश्रयम् ३१ अत्रतेवर्त्तयिष्यामियथ
थावर्मसनातनं राजन्योब्राह्मणान्राजन्पुरापरिचचारह ३२ ॥

शेषः २३ मृदवःशिष्येषुस्नेहवत्वात्तेचतेब्रह्मधराश्चवेदधराःक्षात्रेणासंसृष्टमपिब्राह्मतेजःशाम्यतिशांतेद्विजेदीप्यमानंअस्मेवेत्तर्पः २४ मापर्यश्रीःपरिसज्ज
ममुक्ते २५ तेत्वया २६ नमंतुरमंतां २७ अवक्षेप्तुंसमर्पयितुं ३० आवर्त्तिनांअन्यानांआर्षेगुणाः अकार्तिनामितिपाठेब्रीह्यादिनादिनिःअकीर्तिमतां ३१
पुरापूर्वं ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४१ अधायः यौचचरणेनाचरणेन १ अयाचतःश्रेयमाहुहाम्यांश्रेयइति २ अनर्थनात्रमांच्या ३ ॥ ॥ छ

वैश्योराजन्यमित्येवंशूद्रोवैश्यमितिश्रुतिः दूराच्छूद्रेणोपचर्योब्राह्मणोग्निरिवज्वलन् ३३ संस्पृश्यपरिचर्यस्तुवैश्येनक्षत्रियेणाच मृदु
भावान्सत्यशीलान्सत्यधर्मानुपालनात् ३४ आशीविषानिवक्रुद्धांस्तानुपाचरतद्विजान् अपरेषांपरेषांचपरेभ्यश्चापियेपरे ३५ क्षत्रिया
णांप्रतपतांतेजसाचबलेनच ब्राह्मणेष्वेवशाम्यंतितेजांसिचतपांसिच ३६ नमेपितात्प्रियतरोनत्वंतातत्तथाप्रियः नमेपितुःपिताराजन्न
चात्मानचजीवितम् ३७ त्वत्तश्चमेप्रियतरःपृथिव्यांनास्तिकश्चनत्वत्तोपिमेप्रियतराब्राह्मणाभरतर्षभ ३८ ब्रवीमिसत्यमेतच्चयथाहंपांडु
नंदनतेनसत्येनगच्छेयंलोकान्यत्रचशंतनुः ३९ पश्येयंचसतांल्लोकानशुचीन्ब्रह्मपुरस्कृतान् तत्रमेतातगंतव्यमह्नायचचिरायच ४०
सोहमेतादृशान्लोकान्दृष्ट्वाभरतसत्तम यन्मेकृतंब्राह्मणेषुनतप्येतेनपार्थिव ४१ इतिदानधर्मेषुयुधिष्ठिरउवाच यौ
चस्यातामाचरणेनोपपन्नौयौविद्ययासदृशौजन्मनाचताभ्यांदानंकतमस्मैविशिष्टमयाचमानायचयाचतेच १ भीष्मउवाच श्रेयोवैया
चतःपार्थदानमाहुरयाचते अर्हत्तमोवैधृतिमान्कृपणादधृतात्मनः २ क्षत्रियोरक्षणाधृतिर्ब्राह्मणोनर्थनाधृतिः ब्राह्मणोधृतिमानवि
द्वान्देवान्प्रीणातितुष्टिमान् ३ ॥

माच्यं याचनारूपं कर्म अनीशस्य दरिद्रस्य अभिहारं तिरस्कारमाहुः यदा मत्तः याचमाना निभृतानि स्तम्भितदस्युवत् लोकान् उद्वेजयंति ६ राष्ट्रान्तरादू ९ दद्भिरित्यर्थः अयाचतां अयाचमानानां उपागच्छन् समीपमुपसर्पन् दाया धनादीन् ददत् दाता भवेतिशेषः १४ अपीति सोद्धरणान् स्वामिनि आगते दास्यामीति याचमाने

माच्यमाहुरनीशस्य अभिहारं च भारत उद्वेजयंति याचंतियदा भूतानि दस्युवत् ४ म्रियते याचमानो वै न जातु म्रियते ददत् ददत्संजीवयत्येव मात्मानं च युधिष्ठिर ५ आनृशंस्यं परो धर्मो याचते यत्प्रदीयते अयाचतः सीदमानान्सर्वोपायैर्निमंत्रयेत् ६ यदि वैतादृशा राष्ट्रान्वसेयुस्ते द्विजोत्तमाः भस्मछन्नानिवाग्नीस्तान्बुध्येथास्त्वं प्रयत्नतः ७ तपसा दीप्यमानास्ते दहेयुः पृथिवीमपि अपूज्यमानाः कौरव्य पूजार्हा हि स्तथाविधाः ८ पूज्या हि ज्ञानविज्ञानतपोयोगसमन्विताः तेभ्यः पूजां प्रयुंजीथा ब्राह्मणेभ्यः परंतप ९ ददद्बहुविधान्दायानुपागच्छन्नयाचताम् यदग्निहोत्रे सुहुते सायंप्रातर्भवेत्फलं विद्यावेदव्रतवति तद्दानफलमुच्यते ११ विद्यावेदव्रतस्नातानव्यपाश्रयजीविनः गूढस्वाध्यायतपसो ब्राह्मणान्संशितव्रतान् १२ कृतैरावसथैर्हृद्यैः सप्रेष्यैः सपरिच्छदैः निमंत्रयेथाः कौंतेय कामैश्चान्यैर्द्विजोत्तमान् १३ अपि ते प्रतिगृह्णीयुः श्रद्धेयं ते युधिष्ठिर कार्यमित्येव मन्वाना धर्मज्ञाः सूक्ष्मदर्शिनः १४ अपि ते ब्राह्मणा भुक्ता गताः सोद्धरणान्गृहान् येषां दाराः प्रतीक्षंते पर्जन्यमिव कर्षकाः १५ अन्नानि प्रातःसवने नियता ब्रह्मचारिणः ब्राह्मणास्तात भुंजानास्त्रेताग्नीन्प्रीणयंत्युत माध्यंदिने ते सवनं ददतस्तात वर्त्तताम् गोहिरण्यानि वासांसि तेनेंद्रः प्रियतां तव १७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सोवालकेभ्यः आशाप्रदर्शनं उद्धरणं तत्सहितान् अतः सवदा स्तेषां प्रतीक्षंत इत्युक्तं १५ सषेते वितनोयज्ञ इति प्रागुक्तं पञ्चं सवनत्रयं व्याचष्टे अन्नानीत्यादिना १७॥

दा०
१७५

३० अध्यायःयज्ञः क्रियेत्येकं यज्ञरूपा क्रिया येत्यर्थः कीदृशोभ्योदानं कथं यज्ञक्रियेति कदेत्युभयत्र संबंधः १ आनृशंस्यतो वर्हिर्विघादीनं ३४ यज्ञाद्दानस्याधिकं

तृतीयं सवनं तेवैवैश्वदेवं युधिष्ठिर यद्देवेभ्यः पितृभ्यश्च विप्रेभ्यश्च प्रयच्छति १८ अहिंसा सर्वभूतेभ्यः संविभागश्च भागशः दमस्त्यागो धृ
तिः सत्यं भवत्यवभृथाय ते १९ एष ते वितते यज्ञः श्रद्धापूतः सदक्षिणः विशिष्टः सर्वयज्ञानां नित्यं तात प्रवर्त्तताम् २० इति दानधर्मेषु उत्त
मानुशासने युधिष्ठिर उवाच दानं यज्ञः क्रिया चेह किंस्वित्प्रेत्य महाफलं कस्य ज्यायः फलं प्रोक्तं कीदृशेभ्यः कथं कदा १ एतदिच्छामि वि
ज्ञातुं यथातथ्येन भारत विद्वन् जिज्ञासमानाय दानधर्मानिहचस्वमे २ अंतर्वेद्यां च यद्दत्तं श्रद्धया चानृशंस्यतः किंस्विन्निःश्रेयसं तात
तन्मे ब्रूहि पितामह ३ भीष्म उवाच रौद्रं कर्म क्षत्रियस्य सततं तात वर्त्तते तस्य वैतानिकं कर्म दानं चैवेह पावनं ४ न तु पापकृतां रा
ज्ञां प्रतिगृह्णंति साधवः एतस्मात्कारणाद्यज्ञैर्यजेद्राजा सदक्षिणैः ५ अथ चेत्प्रतिगृह्णीयुर्दद्यादहरहर्नृपः श्रद्धामास्थाय प
रमां पावनं ह्येतदुत्तमं ६ ब्राह्मणांस्तर्पयन्द्रव्यैस्ततो यज्ञे यतव्रतः मैत्रान्साधून्वेदविदः शीलवृत्ततपोर्चितान् ७ यन्नेते न करिष्यं
ति कृतं तेन भविष्यति यज्ञान्साधय साधुभ्यः स्वाद्वन्नान्दक्षिणावतः ॥ ८

वर्णीयतिनलिलितिह्यमां ५ एतत्तदानं ६ तपोर्चितान्संधिरार्षः ७ यत्यदित्त ब्राह्मणाः तेन त्वन करिष्यंति प्रतिग्रहमिति शेषः तर्हि कृतं सुकृतं तेन त्वन भविष्य राम०
ति तदा सुकृतोमत्स्यर्थं यज्ञान्साधय ८ १७५

© (C) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

इष्टमिति दानेयज्ञादिकं अंतर्भवतियाज्ञिकेभ्योदत्तंतंन्कृतमप्युक्तमपुत्रेयोशंसत्वापिभविष्यतीतिनयज्ञार्थमनुष्यकोभ्यरितर्थः ९ जनयिताप्रजापतिः १० धर्मान्
पंच विस्तरएवमोक्षेइत्यादीन्येयेसंतःसंवर्धयंतितेमनस्वेभर्तव्याःराज्ञा। तस्माज्ञस्तेषुंतःवहुकारिणः अत्यंतंतउपकर्त्तारोभवंति १३ देयाःदानानि ॥

इष्टंदत्तंचमन्येथा आत्मानंदानकर्मणा॥ पूज्येयापायपजुकांस्त्वाप्यंशोभवेयथा ९ प्रजावंतोभरेथाश्चब्राह्मणान्बहुकारिणः प्रजा
वांस्तेनभवतियथाजनपितातथा १० यावंतःसाधुधर्मान्वैसंतःसंवर्द्धयंत्युत सर्वस्वैश्चापिभर्त्तव्यानराएयेवहुकारिणः ११ समृद्धःसंप्र
यच्छत्वंब्राह्मणेभ्योयुधिष्ठिर धेनूरनडुहोन्नानिछत्रंवासांस्युपानहौ १२ आज्यानियजमानेभ्यस्तथान्नानिचभारत अश्ववंतिचया
नानिवेश्मानिशयनानिच १३ एतेदेयाव्युष्टिमंतोलघूपायाश्चभारत अजुगुप्सांचविज्ञायब्राह्मणान्वृत्तिकर्षितान् १४ उपच्छन्न
प्रकाशंवावृत्त्यातान्प्रतिपालयेत् राजसूयाश्वमेधाभ्यां श्रेयस्तत्क्षत्रियान्प्रति १५ एवंपापैर्विनिर्मुक्तस्त्वंपूतःस्वर्गमाप्स्यसि संचयि
त्वापुनःकोशंयद्राष्ट्रंपालयिष्यसि १६ तेनत्वंब्रह्मभूयत्वमवाप्स्यसिधनानिच आत्मनश्चपरेषांचवृत्तिंसंरक्षभारत १७ पुत्रवच्चापिभृत्या
न्स्वान्प्रजाश्चपरिपालय योगक्षेमश्चतेनित्यंब्राह्मणेष्वस्तुभारत १८ तदर्थंजीवितंतेस्तुमातेभ्योप्रतिपालनं अनर्थोब्राह्मणस्यैषयद्वि
त्तनिचयोमहान् १९ ॥

व्युष्टिःसमृद्धिः १६ ब्रह्मणोभूयंभावोस्यास्तिसब्राह्मणोब्रह्मभूयः तस्यभावोब्रह्मभूयत्वंब्राह्मणत्वं १७ १८ १९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रा०
१४६

२० यस्तिपुग्गंयोराजारक्षिष्य: संग्रहपरोभोधनंदत्वायज्ञेयज्ञार्थधनमानयध्वमितिब्रुवन्राष्ट्रंविलुंपति २१ यश्चासीततधनिभि: भीतंभयपुक्तंपपासान्त्वपादत्तंप्रजाभ्य
आदाय दारुणंयपासान्त्वपायज्ञेत्तंयज्ञेनप्रशंसंति २२ उद्यम:प्रजापीडनात्प्रकोतिपत्न: निहितोप्रजानांनितरांहितोराजायदाप्रजाभि:प्रोद्रिक्ताभिनिषि

ध्रियायाख्यभीक्ष्णांसंवासोदर्पयेत्त्वंभमोहयेत् त्वालरोषुप्रमूढेषुधर्मोविप्रान्नशेद्ध्रुवं धर्मप्रणाशेभूतानामभाव: स्यान्नसंशय: २० यो
रक्षिष्य: संप्रदायराजाराष्ट्रंविलुंपतियज्ञेराष्ट्राद्धनंतत्स्मादानयध्वमितिब्रुवन् २१ यश्चादायतद्दाज्ञप्ते भीतंदत्तंसुदारुणांयज्ञेद्राजानतंय
ज्ञेप्रशंसंत्यसाधव: २२ अपीडिता:सुसंवृद्धायेदद्युस्तनुकूलत: तादृशेनाप्युपायेनयष्टव्यंनोद्यमाहृतै: २३ यदापरिनिषेवितानि
हितोवैयथाविधि तदाराजामहायज्ञैर्यजेतबहुदक्षिणै: २४ वृद्धबालधनंरक्ष्यमंधस्यकृपणस्यच नखातपूर्वंकुर्वीतनरुदंतीधनं
हरेत् २५ हृतंकृपणवित्तंहिराष्ट्रंहंतिनृपश्रियं दद्याच्चमहतोभोगानक्षुद्भयंप्रणुदेत्सतां २६ येषांस्वादूनिभोज्यानिसमवेक्ष्यंतिबाल
का: नाश्नंतिविधिवत्तानिकिंनुपापतरंतत: २७ यदितेतादृशोराष्ट्रेविद्वान्सीदेत्क्षुधाद्विज: भ्रूणहत्यांचगच्छेथा: कृत्वापापमिवोत्तमं
२८ धिकृत्तस्यजीवितंराज्ञोराष्ट्रेयस्यावसीदति द्विजोन्योवामनुष्योपिशिबिराहवचोयथा २९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श्चेतधनैरभिषिच्यते २४ खातपूर्वंधनंकुर्वीतअनावृष्टौकूपोदकनिषादितैर्धान्यैर्जीवती। धनंस्वाधानंनकुर्वीतत्पर्य: २५ २५ ७ ॥ ७ ॥ रा०म०
१४६

सहस्रगपतराजकंराजसमृद्धंप्रतिपक्षभूतंविंदते २७ सर्वपापंप्रशमिएज्ञानं २८ अध्याप:बहुदेया:बहुकुटुंबा: २ कामानेवावाहेदोग्ध्रीमिति ७ ॥ ॥ ॥

यस्यस्मविषयेराज्ञ:स्नातक:सीदतिक्षुधा अवृद्धिमेतितद्राष्ट्रंविंदतेसहराजकं ३० क्रोशंत्योयस्यवैराष्ट्राद्ध्रियंतेतरसास्त्रिय: क्रोशतांपतिपु
त्राणांम्रतोसौनचजीवति ३१ अरक्षितारंहर्त्तारंविलोप्तारमदायकं तंवैराजकलिंहन्यु:प्रजा:सन्नह्यनिर्घृणं ३२ अहंवोरक्षितेत्युक्त्वा
योनरक्षतिभूमिप: ससंहत्यनिहंतव्य:श्वेवसोन्मादआतुर: ३३ पापंकुर्वंतियत्किंचित्प्रजाराज्ञाह्यरक्षिता: चतुर्थंतस्यपापस्यराजाविंद
तिभारत ३४ अथाहु:सर्वमेवेतिभूयोर्द्धमितिनिश्चय: चतुर्थंमतमस्माकंमनो:श्रुत्वानुशासनं ३५ शुभंवायत्प्रकुर्वंतिप्रजाराज्ञासुर
क्षिता: चतुर्थंतस्यपुण्यस्यराजाचाप्नोतिभारत ३६ जीवंतंत्वानुजीवंतुप्रजा: सर्वायुधिष्ठिर पर्जन्यमिवभूतानिमहाद्रुममिवांडजा:
३७ कुवेरमिवरक्षांसिशतक्रतुमिवामरा: ज्ञातयस्त्वानुजीवंतुसुहृदश्चपरंतप ३८ इतिदानधर्मेषु युधिष्ठिरउ० इदंदेयमिदंदेयमि
तीयंश्रुतिमादरात् बहुदेयाश्चराजान:किंस्विद्दानमनुत्तमं १ भीष्मउवाच अतिदानानिसर्वाणिपृथिवीदानमुच्यते अचलाह्यक्ष
याभूमिर्दोग्ध्रीकामानिहोत्तमान् २ दोग्ध्रीवासांसिरत्नानिपशून्व्रीहियवांस्तथा भूमिद: सर्वभूतेषुशाश्वतीरेधतेसमा: ३ ॥ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

दा० १४७ ४५ श्रियंसत्पतिंदत्तेदेवाहरंति ७१ श्रियेरास्त्रियापपवादत्तेनेनिपमे नमाः दानंआदानंवाकुर्वन्श्रियरक्षायाआसाः श्रियोभवतीत्यर्थः नामेतिनामार्थडभयरूप्त

यावद्भूमेरायुरिहतावद्भूमिदएधते नभूमिदानादस्तीहपरंकिंचिद्युधिष्ठिर ४ अप्यल्पंप्रददुः सर्वेपृथिव्याइतिनःश्रुतं भूमिमेवददुःस
र्वेभूमिंतेभुंजतेजनाः ५ स्वकर्मैवोपजीवंतिनराइहपरत्रच भूमिर्भूतिर्महादेवीदातारंकुरुतेप्रियं ६ यएतांदक्षिणांदद्यादक्षयांराजसत्तम
पुनर्नरत्वंसंप्राप्यभवेत्सपृथिवीपतिः ७ यथादानंतथाभोगइतिधर्मेषुनिश्चयः संग्रामेवातनुंजह्याद्दद्याद्वापृथिवीमिमां ८ इत्येतत्क्षत्र
वंधूनांवदंतिपरमांश्रियं पुनातिदत्तापृथिवीदातारमितिनःश्रुतम ९ अपिपापसमाचारंब्रह्मघ्नमपिचानृतं सैवपापंप्लावयतिसैवपापात्
प्रमोचयेत् १० अपिपापकृतांराज्ञांप्रतिगृह्णंतिसाधवः पृथिवीनान्यदिच्छंतिपावनंजननीयथा ११ नामास्याःप्रियदत्तेतिगुह्यंदेव्याःसना
तनं दानंवाप्यथवादानंनामास्याःप्रथमंप्रियं १२ यएतांविदुषेदद्यात्पृथिवींपृथिवीपतिः पृथिव्यामेतदिष्टंसराजाराज्यमितोव्रजेत् १३ पुन
श्चासौजननंप्राप्यराजवत्स्यान्नसंशयः तस्मात्प्राप्यैवपृथिवींदद्याद्विप्रायपार्थिवः १४ नाभूमिपतिनाभूमिरधिष्ठेयाकथंचननचापात्रेणवा
ग्राह्यादत्तदानेनचाचरेत् १५ ॥ ॥

ध्येते १२ एतत्पृथिवीदानं १४ दत्तेदानेदत्तेर्देशोनवाचोरेच्चसंचरेत्नागेहेदंतधीनंनवाचरेदितिपाठेतुभूमिदानेँनांतरकत्रगूहनीयंकिंतुप्रख्यापयेद्देवस्माहनवेति १५ दा० १४७
६१

२ शंसंति अमुकदत्तेयं देहेतिहासमहति क्रयपंक्ति १८ सप्तहस्तेन दंडेन त्रिंशद्दंडा निवर्तनं दशतान्येव गोचर्म दत्वा स्वर्गे महीयते २१ अपीति दानांतरवद्भूमिदा

येचान्ये भूमिमिच्छेयुः कुर्युरेवन संशयः यः साधो भूमिमादत्ते न भूमिं विंदते तु सः १६ भूमिं दत्वा तु साधुभ्यो विंदते भूमिमुत्तमां प्रेत्य चेह च ध
र्मात्मा संप्राप्नोति महद्यशः १७ यस्य विप्राः प्रशंसंति साधो भूमिं सदैव हि न तस्य शत्रवो राजन्प्रशंसंति वसुंधरां १८ यत्किंचित्पुरुषः पापं
कुरुते वृत्तिकर्षितः अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन पूयते १९ येपि संकीर्णकर्माणो राजानो रौद्रकर्मिणः तेभ्यः पवित्रमाख्येयं भूमिदानमनुत्तमं
२० अल्पांतरमिदं शश्वत्पुराणा मेनिरे जनाः यो यजेताश्वमेधेन दद्याद्वा साधवे महीं २१ अपि चेत्सुकृतं कृत्वा शंकेरन्नपि पंडिताः अश
क्यमेकमेवैतद्भूमिदानमनुत्तमं २२ सुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिमुक्तावसूनि च सर्वमेतन्महाप्राज्ञो ददाति वसुधां ददत् २३ तपो यज्ञः श्रुतं शी
लमलोभः सत्यसंधता गुरुदैवतपूजा च एतावर्तंति भूमिदं २४ भर्तुर्निःश्रेयसे युक्तास्त्यक्तात्मानो रणे हताः ब्रह्मलोकगताः सिद्धा नातिक्रा
मंति भूमिदं २५ यथा जनित्री स्वं पुत्रं क्षीरेण भरते सदा अनुगृह्णाति दातारं तथा सर्वरसैर्मही २६ मृत्युर्वैकिंकरो दंडस्तमो वह्निः सुदा
रुणाः घोराश्च दारुणाः पाशा नोपसर्पंति भूमिदं २७

नैपुणेपन्नो शंकैव नास्तत्पर्यः २३ एतावता निलापोडोदेशः वर्तंतित्यनुसरति २६ वैकिंकरः विपरीतं किंचित्करोतीति विकिंकरः कालस्तस्यं वधीकालस्तु रिसर्पः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रा० १४८ सत्रीसत्ववत् २० उद्दीर्णमहत्शरणांगृहं २५ बलमूर्पंवहत्वंफलमितिपावत्गछतिप्राप्नोति २६ कृत्यानांमंत्रमपीनांमरणार्थपशक्तानांअधिशस्तानोमवला

पितृंश्चपितृलोकस्थानदेवलोकाच्चदेवताः संतर्पयंतिशांतात्मायोददातिवसुंधरां २८ कृशायक्रियमाणायवृत्तिग्लानायसीदते
भूमिंवृत्तिकरींदत्वासत्रीभवतिमानवः २९ यथाधावतिगौर्वत्संस्त्रवंतीवत्सलापयः एवमेवमहाभागभूमिर्भवतिभूमिदं ३० का
लकृष्टांमहींदत्वासबीजांसफलामपि उद्दीर्णांवापिशरणांतथाभवतिकामदः ३१ ब्राह्मणांवृत्तसंपन्नमाहिताग्निंशुचिव्रतं नरःप्र
तिग्राह्यमहींनयातिपरमापदं ३२ यथाचंद्रमसोवृद्धिरहन्यहनिजायते तथाभूमिकृतेदानेसस्येसस्येविवर्द्धते ३३ अत्रगाथाभूमि
गीताःकीर्त्तयंतिपुराविदः याःश्रुत्वाजामदग्न्येनदत्ताभूःकाश्यपायवै ३४ मामेवाददत्मांदत्तमांदत्वामामवाप्स्यथ अस्मिंल्लोकेपरे
चैवतद्दत्तंजायतेपुनः ३५ यइमांव्याहृतिंवेदब्राह्मणोवेदसंमितां श्राद्धस्यक्रियमाणस्यब्रह्मभूयंसगछति ३६ कृत्यानामधिशस्ता
नामरिष्टशमनंमहत् प्रायश्चित्तमहंकृत्वापुनात्युभयतोदश ३७ पुनातियइदंवेदवेदवादंतथैवच प्रकृतिःसर्वभूतानांभूमिर्वैभ्वा
नरीमता ३८ अभिषिच्यैवनृपतिंश्रावयेदिममागमं यथाश्रुत्वामहींदद्यान्नाद्द्यात्साधुतस्तुतां ३९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

नांसंवंवियदरिष्टंतथ्यमंत्रं३७ इदंभूमिदानंयोवेदवादंइदंभूनिवाक्यंवेदसो ३८ पिपुनातिदशपुरुषानितिशेषः ३८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ रा० १४८

भूमिलक्षणांऐश्वर्यसूचकं ४० ४१ ४२ ४४ ४७ ॥

ख्व२

सोयंकृतस्नोब्राह्मणार्थेराजार्षर्यश्चाप्यसंशयः राजाहिधर्मकुशलःप्रथमंभूतिलक्षणं ४० अथयेषामधर्मज्ञोराजाभवति
नास्तिकः नतेसुखंप्रबुध्यंतिनसुखंप्राप्नुवंतिच ४१ सदाभवंतिचोद्विग्नास्तस्यदुश्चरितैर्नराः योगक्षेमाहिबहवोराष्ट्रंनास्या
विशंतितत् ४२ अथयेषांपुनःप्राज्ञोराजाभवतिधार्मिकः सुखंतेप्रतिबुध्यंतेसुसुखंप्रस्वपंति – च ४३ तस्यराज्ञःशुभैःकार्यैः
कर्मभिर्निर्वृतानराः योगक्षेमेणवृष्ट्याचविवर्द्धंतेस्वकर्मभिः ४४ सकुलीनःसपुरुषःसंबंधुःसचपुण्यकृत् सदातासचवि
क्रांतोयोददातिवसुंधरां ४५ आदित्याइवदीप्यंतेतेजसामुविमानवाः ददंतिवसुधांस्फीतांयेवेदविदुषिद्विजे ४६ यथासस्या
निरोहंतिप्रकीर्णानिमहीतले तथाकामाःप्ररोहंतिभूमिदानसमार्जिताः ४७ आदित्योवरुणोविष्णुर्ब्रह्मासोमोहुताशनः शू
लपाणिश्चभगवान्प्रतिनंदंतिभूमिदं ४८ भूमौजायंतिपुरुषाभूमौनिष्ठांव्रजंतिच चतुर्विधोहिलोकोयंयोयंभूमिगुणात्मकः
४९ एषामातापिताचैवजगतःपृथिवीपते नानयासदृशंभूतंकिंचिदस्तिजनाधिप ५० अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपु
रातनं बृहस्पतेश्चसंवादमिंद्रस्यचयुधिष्ठिर ५१ इष्ट्वाक्रतुशतेनाथमहतादक्षिणावता मघवावाग्विदांश्रेष्ठःपप्रच्छेदंबृह
स्पतिं ५२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा०
१४९

मघवाउवाच भगवन्केनदानेनस्वर्गतः सुखमेधते यदक्षयंमहर्घंचतन्मेब्रूहिवदतांवर ५३ भीष्मउवाच इत्युक्तःससुरेंद्रेणाततोदेवपुरो
हितः बृहस्पतिर्महातेजाः प्रत्युवाचशतक्रतुं ५४ बृहस्पतिरुवाच सुवर्णदानंगोदानंभूमिदानंचवृत्रहन् ददतेतान्महाप्राज्ञः सर्वपापैः
प्रमुच्यते ५५ नभूमिदानाद्देवेंद्रपरंकिंचिदितिप्रभो विशिष्टमितिमन्यामियथाप्राहुर्मनीषिणः ५६ येशूरानिहतायुद्धेस्वर्यातारणगृद्धि
नः सर्वेतेविबुधश्रेष्ठनातिक्रामंतिभूमिदं ५७ पंचपूर्वाहिपुरुषाःषडन्येवसुधांगताः एकादशददद्भूमिंपरित्रातीहमानवः ५८ रत्नो
पकीर्णांवसुधांयोददातिपुरंदर समुक्तःसर्वकलुषैःस्वर्गलोकेमहीयते ५९ महींस्फीतांददद्राजन्सर्वकामगुणान्वितां राजाधिराजोभ
वतितद्धिदानमनुत्तमं ६० सर्वकामसमायुक्तांकाश्यपींयःप्रयच्छति सर्वभूतानिमन्यंतेमांददातीतिवासवः ६१ सर्वकामदुघांधेनुंसर्व
कामगुणान्वितां ददातियःसहस्राक्षस्वर्गंयातिसमानवः ६२ मधुसर्पिप्रवाहिण्यःपयोदधिवहास्तथा सरितस्तर्पयंतीहसुरेंद्रवसु
धाप्रदं ६३ भूमिप्रदानान्नृपतिर्मुच्यतेसर्वकिल्बिषात् नहिभूमिप्रदानेनदानमन्यद्विशिष्यते ६४ ददातियःसमुद्रांतांपृथिवींशस्त्रनि
र्जितां तंजनाःकथयंतीहयावद्धरतिगौरियं ६५ ६५

राम०
१४९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

७२ क्षिपनहरन ७६ स्पर्शितांदत्तां ७७ ७८ ॥ ॥ ७ ७ ७

पुरापामक्षिरसांभूमिंपोददातिपुरंदर नतस्पलोकाःक्षीयंतेभूमिदानगुणान्विताः ६६ सर्वदापार्थिवेनेहंसततंभूतिमिछता भूईपाविधि
वछकपात्रेसुखमभीप्सुना ६७ अपिकृत्वानरःपापंभूमिंदत्वाद्विजातये समुत्सृजतितत्पापंजीर्णांत्वचमिवोरगः ६८ सागरान्सरितःशै
लान्काननानिचसर्वशः सर्वमेतन्नरःशक्रददातिवसुधांददत् ६९ तडागान्युदपानानिस्रोतांसिचसरांसिच स्नेहान्सर्वरसांश्चैवददा
तिवसुधांददत् ७० ओषधीर्वीर्यसंपन्नानगान्पुष्पफलान्वितान् काननोपलशैलांश्चददातिवसुधांददत् ७१ अग्निष्टोमप्रभृतिभि
रिष्टवानस्वाप्तदक्षिणैः नतत्फलमवाप्नोतिभूमिदानाघदश्नुते ७२ दातादशानुगृह्णातिदशहंतितथाक्षिपन् पूर्वदत्तांहरन्भूमिंनर
कायोपगछति ७३ नदातिप्रतिश्रुत्यदत्वावापिहरेत्तुपः सवद्धोवारुणैःपाशैस्तप्यतेमृत्युशासनात् ७४ आहिताग्निंसदायज्वंत्कृश
वृत्तिंप्रियातिथिं येभजंतिद्विजश्रेष्ठंनोपसर्पंतितेयमं ७५ ब्राह्मणेष्वृणीभूतःपार्थिवःस्यात्पुरंदर इतरेषांतुवर्णानांतारयेत्कृशदुर्बलान्
७६ नाछिंद्यात्स्पर्शितांभूमिंपरेणात्रिदशाधिप ब्राह्मणास्यसुरश्रेष्ठकृशवृत्तेःकदाचन ७७ यथाश्रुपतितंतेषांदीनानामप्यसीदतां ब्रा
ह्मणानांहृतेक्षेत्रेहन्यात्त्रिपुरुषंकुलं ७८ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा० भूमिपालं च्युतं राष्ट्राद्यस्तु संस्थापयेन्नरः तस्य वासः सहस्राक्ष नाकपृष्ठे महीपते ७९ इक्षुभिः संततां भूमिं यवगोधूमशालिनीं गोश्ववाहन
१५० पूर्णां वा बाहुवीर्यादुपार्जितां ८० निधिगर्भां ददद्भूमिं सर्वरत्नपरिच्छदां अक्षयांल्लभते लोकान्नित्यं सत्रेहितस्य तत्र ८१ विधूय कलुषं स
र्वं विरजाः संमतः सतां लोके महीयते सम्यग्यो ददाति वसुंधरां ८२ यथाप्सु पतितः शक्र तैलबिंदुर्विसर्पति तथा भूमिकृतं दानं सस्ये सस्ये
विवर्द्धते ८३ ये रणाग्रे महीपालाः शूराः समितिशोभनाः वध्यंते भिमुखाः शक्र ब्रह्मलोकं व्रजंति ते ८४ नृत्यगीतपरा नार्यो दिव्यमाल्य
विभूषिताः उपतिष्ठंति देवेंद्र तथा भूमिप्रदं दिवि ८५ मोदते च सुखं स्वर्गे देवगंधर्वपूजितः यो ददाति महीं सम्यग्विधिनेह द्विजातये ॥
८६ शतमप्सरसश्चैव दिव्यमाल्यविभूषिताः उपतिष्ठंति देवेंद्र ब्रह्मलोके धराप्रदं ८७ उपतिष्ठंति पुण्यानि सदा भूमिप्रदं नरं शंखं भद्रास
नं छत्रं वराश्वा वरवाहनं ८८ भूमिप्रदानात्पुष्पाणि हिरण्यनिचयास्तथा आज्ञा सदाप्रतिहता जयशब्दो वसूनि च ८९ भूमिदान
स्य पुण्यानि फलं स्वर्गः पुरंदर हिरण्यपुष्पाश्चौषध्यः कुशकांचनशाद्वलाः ९० अमृतप्रसवां भूमिं प्राप्नोति पुरुषो ददत् नास्ति भूमिसमं
दानं नास्ति मातृसमो गुरुः नास्ति सत्यसमो धर्मो नास्ति दानसमो निधिः ९१ ९१ ९१ राम०
१५०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

९१ अध्यायः कानि ४ संज्ञाः कुँडपः ५ ६ ७ ८ ९ ॥ ७ ७ ७ ॥७

एतद्दांगिरसां श्रुत्वा वासवो वसुधामिमां वसुरत्नसमाकीर्णां ददावंगिरसे तदा ९२ यइदं श्रावयेच्छ्राद्धे भूमिदानस्य संभवं न तस्य रक्षसां भा
गो नासुराणां भवत्युत ९३ अक्षयं च भवेद्दत्तं पितृभ्यस्तन्न संशयः तस्माच्छ्राद्धेष्विदं विद्वान्भुंजतः श्रावयेद्द्विजान् ९४ इत्येतत्सर्वदानानां
श्रेष्ठमुक्तं तवानघ मया भरतशार्दूल किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ९५ इति दानधर्मेषु इंद्रबृहस्पतिसंवादः युधिष्ठिर उवाच कानि दानानि लोकेस्मि
न्दातुकामो महीपतिः गुणाधिकेभ्यो विप्रेभ्यो दद्याद्भरतसत्तम १ केन तुष्यंति ते सद्यः किं तुष्टाः प्रदिशंति च शंस मे तन्महाबाहो फलं पुण्य
कृतं महत् २ दत्तं किं फलवद्राजन्निह लोके परत्र च भवतः श्रोतुमिच्छामि तन्मे विस्तरतो वद ३ भीष्म उवाच इदमर्थं पुरा पृष्टो नारदो
देवदर्शनः यदुक्तवानसौ वाक्यं तन्मे निगदतः शृणु ४ नारद उवाच अन्नमेव प्रशंसंति देवा ऋषिगणास्तथा लोकतंत्रं हि संज्ञाश्च
सर्वमन्ने प्रतिष्ठितं ५ अन्नेन सदृशं दानं न भूतं न भविष्यति तस्मादन्नं विशेषेण दातुमिच्छंति मानवाः ६ अन्नमूर्जस्करं लोके प्राणाश्चा
न्ने प्रतिष्ठिताः अन्नेन धार्यते सर्वं विश्वं जगदिदं प्रभो ७ अन्नादृहस्था लोकेस्मिन्भिक्षवस्तापसास्तथा अन्नाद्भवंति वै प्राणाः प्रत्य
क्षं नात्र संशयः ८ कुटुंबं पीडयित्वा तु ब्राह्मणाय महात्मने दातव्यं भिक्षवे चान्नमात्मनो भूतिमिच्छता ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dhamma Trust & Digitized by eGangotri

दा° १५१ ब्राह्मणायाभिरूपाय योदद्यादन्नमर्थिने विदधाति निधिं श्रेष्ठं पारलौकिकमात्मनः १० श्रान्तमध्वनि वर्त्तन्तं वृद्धमर्हमुपस्थितं --- अर्च
येद्भूतिमन्विछन्गृहस्थो गृहमागतं ११ क्रोधमुत्पतितं हित्वा सुशीलो वीतमत्सरः अन्नदः प्राप्नुते राजन्दिवि चेह च यत्सुखं १२ नावमन्येद
भिगतं न प्रणुद्यात्कदाचन अपि श्वपाके शुनि वा न दानं विप्रणश्यति १३ योदद्यादपरिक्लिष्टमन्नमध्वनि वर्त्तते श्रान्तायादृष्टपूर्वाय स
महद्धर्ममाप्नुयात् १४ पितॄन्देवानृषीन्विप्रानतिथींश्च जनाधिप यो नरः प्रीणयत्यन्नैस्तस्य पुण्यफलं महत् १५ कृत्वातिपातकं कर्म यो
दद्यादन्नमर्थिने ब्राह्मणाय विशेषेण न स पापेन मुह्यते १६ ब्राह्मणेष्वक्षयं दानमन्नं शूद्रे महाफलं अन्नदानं हि शूद्रे च ब्राह्मणे च वि
शिष्यते १७ न पृछ्छेद्गोत्रँन्नपतेर्नात्र संशयः १९ आशंसन्ते हि पितरः सुवृष्टिमिव कर्षकाः अस्माकमपि पुत्रो वा पौत्रो वान्नं प्रदास्यति २० गो ५
ब्राह्मणो हि महद्भूतं स्वयं देहीति याचति --- अकामो वा सकामो वा दत्त्वा पुण्यमवाप्नुयात् २१ ब्राह्मणः सर्वभूतानामतिथिः प्रसृताग्रभुक् ना ३
विप्रा यदधिगच्छन्ति भिक्षमाणा गृहं सदा २२ सत्कृताश्च निवर्त्तन्ते तदतीव प्रवर्धते महाभोगे कुले प्रेत्य जन्म चाप्नोति भारत २३ दत्त्वान्न
न्नं नरो लोके यथा स्थानमनुत्तमं नित्यं मिष्टान्नदायी तु स्वर्गे वसति सत्कृतः २४ अन्नं प्राणा नराणां हि सर्वमन्ने प्रतिष्ठितं अन्नदः पशु
मान्पुत्री धनवान्भोगवानपि २५ ॥ दा° १५१

चरणं स्वाध्यायं देशमेव च भिक्षितो ब्राह्मणो नेह दद्यादन्नं च पार्थिवेन्द्र १८ अन्नदस्यान्नवृक्षाश्च सर्वकामफलप्रदाः भवन्ति चेह वामुत्र ४x

प्राणवांश्चापि भवति रूपवांश्च तथान्नप अन्नदः प्राणदो लोके सर्वदः प्रोच्यते तु सः २६ अन्नं हि दत्वातिथये ब्राह्मणाय यथाविधि प्रदाता
सुखमाप्नोति दैवतैश्चापि पूज्यते २७ ब्राह्मणो हि महद्भूतं क्षेत्रभूतं युधिष्ठिर उप्यते यत्र यद्बीजं तद्धि पुण्यफलं महत् २८ प्रत्यक्षं प्रीतिज
ननं भोक्तुर्दातुर्भवत्युत सर्वाण्यन्यानि दानानि परोक्षफलवंत्युत २९ अन्नाद्धि प्रसवं यांति रतिरन्नाद्धि भारत धर्मार्थावन्नतो विद्धि रोग
नाशं तथान्नतः ३० अन्नं ह्यमृतमित्याह पुराकल्पे प्रजापतिः अन्नं भुवं दिवं खं च सर्वमन्ने प्रतिष्ठितं ३१ अन्नप्रणाशे भिद्यंते शरीरे
पंच धातवः बलं बलवतोपीह प्रणश्यत्यन्नहानितः ३२ आवाहाश्च विवाहाश्च यज्ञाश्चान्नमृते तथा निवर्त्तंते नरश्रेष्ठ ब्रह्म चात्र प्रली
यते ३३ अन्नतः सर्वमेतद्धि यत्किंचित्स्थाणुजंगमं त्रिषु लोकेषु धर्मार्थमन्नं देयमतो बुधैः ३४ अन्नदस्य मनुष्यस्य बलमोजो यशां
सि च कीर्त्तिश्च वर्द्धते शश्वत्त्रिषु लोकेषु पार्थिव ३५ मेघेषूर्ध्वं सन्निधत्ते प्राणानां पवनः पतिः तच्च मेघगतं वारि शक्रो वर्षति भा
रत ३६ आदत्ते च रसान्भौमानादित्यः स्वगभस्तिभिः वायुरादित्यतस्तांश्च रसान्देवः प्रवर्षति ३७ तद्यदा मेघतो वारि पतितं भवति क्षि
तौ तदा वसुमती देवी स्निग्धा भवति भारत ३८ ततः सस्यानि रोहंति येन वर्त्तयते जगत् मांसमेदोस्थिशुक्राणां प्रादुर्भावस्ततः पुनः ३९
संभवंति ततः शुक्रात्प्राणिनः पृथिवीपते अग्नीषोमौ हि तच्छुक्रं सृजतः पुष्यतश्च ह ४० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥

© Dhaarmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

एवमन्नाद्विसर्पंश्च पवनःशुक्रमेवच एकएवस्मृतोराशिस्ततोभूतानिजज्ञिरे ४१ प्राणान्ददातिभूतानांतेजश्चभरतर्षभ गृह
मभ्यागतायाथयोदद्यादन्नमर्थिने ४२ भीष्मउवाच नारदेनैवमुक्तोहमदामन्नंसदानृप अनसूयुस्त्वमप्यन्नंतस्माद्देहिगतज्व
रः ४३ दत्वान्नंविधिवद्राजन्विप्रेभ्यस्त्वमपिप्रभो यथावदनुरूपेभ्यस्ततःस्वर्गमवाप्स्यसि ४४ अन्नदानांहियेलोकास्तांस्त्वं
शृणुजनाधिप भवनानिप्रकाशंतेदिवितेषांमहात्मनां ४५ तारासंस्थानरूपाणिनानास्तंभान्वितानिच चंद्रमंडलशुभ्राणि
किंकिणीजालवंतिच ४६ तरुणादित्यवर्णानिस्थावराणिचराणिच अनेकशतभौमानिसांतर्जलचराणिच ४७ वैडु
र्यार्कप्रकाशानिरौप्यरुक्ममयानिच सर्वकामफलाश्चापिवृक्षाभवनसंस्थिताः ४८ वाप्योवीथ्यःसभाःकूपादीर्घिकाश्चैवस
र्वशः घोषवंतिचयानानियुक्तान्यथसहस्रशः ४९ भक्ष्यभोज्यमयाःशैलावासांस्याभरणानिच क्षीरंस्रवंतिसरितस्तथाचै
वान्नपर्वताः ५० प्रासादाःपांडुराभ्राभाःशय्याश्चकनकोज्वलाः तानन्नदाःप्रपद्यंतेतस्मादन्नप्रदोभव ५१ एतेलोकाःपु
ण्यकृतामन्नदानांमहात्मनां तस्मादन्नंप्रयत्नेनदातव्यंमानवैर्भुवि ५२ इतिदानधर्मेषु युधिष्ठिरउवाच श्रुतंमेभवतोवा
क्यमन्नदानस्ययोविधिः नक्षत्रयोगस्येदानींदानकल्पंब्रवीहिमे १॥ ७ ॥ ७ ७ ॥ ॥ राम०

© (h) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

५ मार्गैर्मृगसंबंधिभिः ८ पूपान्पिष्टमयान्घृतपाचितपिंडान् ९ अनालोकेषु आलोकांतरवर्जितेषु तमःप्रकाशेष्वित्यर्थः १२

भीष्म उवाच अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं देवक्याश्चैव संवादं महर्षेर्नारदस्य च २ द्वारकामनुसंप्राप्तं नारदं देवदर्शनं
पप्रच्छैवं वचः प्रश्नं देवकी धर्मदर्शनं ३ तस्याः संपृच्छमानाया देवर्षिर्नारदस्ततः आचष्ट विधिवत्सर्वं तच्छृणुष्व विशांपते ४ नार
द उवाच कृत्तिकासु महाभागे पायसेन ससर्पिषा संतर्प्य ब्राह्मणान्साधून्लोकानाप्नोत्यनुत्तमान् ५ रोहिण्यां प्रसृतैर्मार्गै
र्मांसैरन्नेन सर्पिषा पयोन्नदानं दातव्यमनृणार्थं द्विजातये ६ दोग्ध्रीं दत्वा सवत्सां तु नक्षत्रे सोमदैवते गच्छंति मानुषाल्लोकात्
स्वर्गलोकमनुत्तमं ७ आर्द्रायां कृशरं दत्वा तिलमिश्रमुपोषितः नरस्तरति दुर्गाणि क्षुरधारांश्च पर्वतान् ८ सूपान्पुनर्वसौ
दत्वा तथैवान्नानि शोभने यशस्वी रूपसंपन्नो बह्वन्ने जायते कुले ९ पुष्ये तु कनकं दत्वा कृतं वाकृतमेव च अनालोकेषु लो
केषु सोमवत्स विराजते १० आश्लेषायां तु यो रूप्यमृषभं वा प्रयच्छति स सर्वभयनिर्मुक्तः संभवानधितिष्ठति ११ मघासु ति
लपूर्णानि वर्द्धमानानि मानवः प्रदाय पुत्रपशुमानिह प्रेत्य च मोदते १२ ॥

फाणितंगोरसविकारः १८ प्रासंगोधान्यादिपिधानपोगपंचतुरस्रं २० २१ २७ २५

फाल्गुनीपूर्वसमयेब्राह्मणानामुपोषितः भक्ष्यान्फाणितसंयुक्तान्दत्वासौभाग्यमृच्छति २३ घृतक्षीरसमायुक्तंविधिवत्षष्टिकौदनं
उत्तराविषयेदत्वास्वर्गलोकेमहीयते १४ यद्यत्प्रदीयतेदानमुत्तराविषयेनरैः महाफलमनंतंतत्भवतीतिविनिश्चयः २५ हस्तेहस्ति
रथंदत्वाचतुर्युक्तमुपोषितः प्राप्नोतिपरमाल्लोकान्पुण्यकामसमन्वितान् १६ चित्रायांवृषभंदत्वापुण्यगंधांश्चभारत चरंत्यप्स
रसांलोकेरमतेनंदनेतथा २७ स्वात्यामथधनंदत्वायदिष्टतममात्मनः प्राप्नोतिलोकान्सशुभानिहचैवमहद्यशः १८ विशाखायामन
ड्वाहंधेनुंदत्वाचदुग्धदां सप्रासंगंचशकटंसधान्यंवस्त्रसंयुतं १९ पितॄन्देवांश्चप्रीणातिप्रेत्यचानंत्यमश्नुते नचदुर्गाण्यवाप्नोति
स्वर्गलोकंचगच्छति २० दत्वायथोक्तंविप्रेभ्योवृत्तिमिष्टांसविंदति नरकादींश्चसंक्लेशान्नाप्नोतीतिविनिश्चयः २१ अनुराधा
सुप्रावारंवस्त्रान्नंसमुपोषितः दत्वायुगशतंचापिनरःस्वर्गेमहीयते २२ कालशाकंतुविप्रेभ्योदत्वामर्त्यःसमूलकं ज्येष्ठायामृद्धि
मिष्टांवैगतिमिष्टांसगच्छति २३ मूलेमूलफलंदत्वाब्राह्मणेभ्यःसमाहितः पितॄन्प्रीणयतेचापिगतिमिष्टांचगच्छति २४ अथपू
र्वास्वषाढासुदधिपात्राण्युपोषितः कुलवृत्तोपसंपन्नेब्राह्मणेवेदपारगे पुरुषोजायतेप्रेत्यकुलेसुबहुगोधने २५ ॥ ॥ ॥

उदमंथंउदकुंभयुक्तंसक्तुविकारः ३१ उरभ्रःपशुविशेषः अजोवा ३६ इतिअध्यायःसर्वात् १

उदमंथंससर्पिष्कंप्रभूतमधिफाणितं दत्वोत्तराषाढास्सर्वकामानवाप्नुयात् २६ दुग्धंत्वभिजितेयोगेदत्वामधुघृतप्लुतं धर्मनित्यो
मनीषिभ्यःस्वर्गलोकेमहीयते २७ श्रवणेकंबलंदत्वावस्त्रांतरितमेववा श्वेतेनयातियानेनसर्वलोकान्संवृतान् २८ गोप्रयु
क्तंधनिष्ठासुयानंदत्वासमाहितः वस्त्ररश्मिधनंसद्यःप्रेत्यराज्यंप्रपद्यते २९ गंधाञ्छतभिषायोगेदत्वासागुरुचंदनान् प्राप्नोत्य
प्सरसांसंघान्प्रेत्यगंधांश्चशाश्वतान् ३० पूर्वभाद्रपदायोगेराजमाषान्प्रदापयेत् सर्वभक्षफलोपेतःसवैप्रेत्यसुखीभवेत् ३१
औरभ्रमुत्तरायोगेयस्तुमांसंप्रयच्छति सपितॄन्प्रीणयतिवैप्रेत्यचानंत्यमश्नुते ३२ कांस्योपदोहनांधेनुंरेवत्यांयःप्रयच्छति सा
प्रेत्यकामानादायदातारमुपतिष्ठति ३३ रथमश्वसमायुक्तंदत्वाश्विन्यांनरोत्तम हस्त्यश्वरथसंपन्नेवर्चस्वीजायतेकुले ३४
भरणीषुद्विजातिभ्यस्तिलधेनुंप्रदायवै गाःसुप्रभूताःप्राप्नोतिनरःप्रेत्ययशस्तथा ३५ भीष्मउवाच इत्येषलक्षणोद्देशःप्रोक्तो
नक्षत्रयोगतः देवक्यानारदेनेहसास्नुषाभ्योऽब्रवीदिति ३६ इतिदानधर्मेषुनक्षत्रयोगदानं भीष्मउवाच सर्वान्कामान्प्रयच्छ
तियेप्रयच्छंतिकांचनं इत्येवंभगवानत्रिःपितामहसुतोऽब्रवीत् १ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा० १५४

११ सोपच्छंदः सोपकरणाः करकान्पात्रविशेषान् १२ अग्रं दत्तिक्षेत्रादित दर्पउत्कोचं विना उपस्पर्शनं दानं १४

पवित्रमथ वापुण्यं पितॄणामक्षयं चतत् सुवर्णमनुजे ज्येष्ठं हरिश्चंद्रेणाकीर्तितं २ पानीयं परमं दानं दानानां मनुरब्रवीत् तस्मा
त्कूपांश्च वापीश्च तडागानि च खानयेत् ३ अर्द्धं पापस्य हरति पुरुषस्येह कर्मणः कूपः प्रवृत्तपानीयः सुप्रवृत्तश्च नित्यशः
४ सर्वं तारयते वंशं यस्य खाते जलाशये गावः पिबंति विप्राश्च साधवश्च नराः सदा ५ निदाघकाले पानीयं यस्य तिष्ठत्यवा
रितं सदुर्गं विषमं कृत्स्नं न कदाचिदवाप्नुते ६ बृहस्पतेर्भगवतः पूषणश्चैव भगस्य च अश्विनोश्चैव वह्नेश्च प्रीतिर्भवति सर्पिषा
७ परमं भेषजं ह्येतद्यज्ञानामेतदुत्तमं रसानामुत्तमं चैतत्फलानां चैतदुत्तमं ८ फलकामो यशस्कामः पुष्टिकामश्च नित्यदा घृतं द
द्यात् द्विजातिभ्यः पुरुषः शुचिरात्मवान् ९ घृतं मासे आश्वयुजि विप्रेभ्यो यः प्रयच्छति तस्मै प्रयच्छतो रूपं प्रीतौ देवाविहाश्विनौ १०
पायसं सर्पिषा मिश्रं द्विजेभ्यो यः प्रयच्छति गृहं तस्य न रक्षांसि धर्षयंति कदाचन ११ पिपासया न म्रियते सोपच्छंदश्च जायते
न प्राप्नुयाच्च व्यसनं करकान्यः प्रयच्छति १२ प्रयतो ब्राह्मणाग्रेभ्यः श्रद्धया परया युतः उपस्पर्शनषड्भागं लभते पुरुषः सदा
१३ यः साधनार्थं काष्ठानि ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति प्रयतापनार्थं राजेंद्र वृत्तवन्भ्यः सदा नरः १४ ॥ ॥ ॥ ॥

राम० १५४

सिंधांतर्पणः सदा तस्य कार्याणि विविधानि च उपर्युपरि शत्रूणां वपुषा दीप्यते च सः १५ भगवांश्चापि संप्रीतो वह्निर्भवति नित्यशः न तं
घ्नंति पशवः संग्रामे च जयत्यपि १६ मुत्रा नश्यति पंचलभते यश्छत्रं संप्रयच्छति न चक्षुर्व्याधिं लभते यज्ञभागमथाश्नुते १७ निदाघकाले
वर्षे वा यश्छत्रं संप्रयच्छति नास्य कश्चिन्मनोदाहः कदाचिदपि जायते १८ कृछ्रात्स विषमाच्चैव क्षिप्रं मोक्षमवाप्नुते प्रदानं सर्वदा
नानां शकटस्य विशांपते एवमाह महाभागः शांडिल्यो भगवानृषिः १९ इति दानधर्मेषु युधिष्ठिर उवाच दह्यमानाय विप्राय यः प्रय
च्छत्युपानहौ यत्फलं तस्य भवति तन्मे ब्रूहि पितामह १ भीष्म उवाच उपानहौ प्रयच्छेद्यो ब्राह्मणेभ्यः समाहितः मर्दते कंटकान्सर्वा
न्विषमान्निस्तरत्यपि २ स शत्रूणामुपरि च संतिष्ठति युधिष्ठिर यानं चाश्वतरीयुक्तं तस्य शुभ्रं विशांपते ३ उपतिष्ठति कौंतेय रौ
प्यकांचनभूषितं शकटं दम्यसंयुक्तं दत्तं भवति चैव हि ४ युधिष्ठिर उवाच यत्फलं तिलदाने च भूमिदाने च कीर्तितं गोदाने चान्न
दाने च भूयस्तद्ब्रूहि कौरव ५ भीष्म उवाच शृणुष्व मम कौंतेय तिलदानस्य यत्फलं निशम्य च यथान्यायमयच्छ कुरुसत्तम ६
पितॄणां परमं भोज्यं तिलाः सृष्टाः स्वयंभुवा तिलदानेन वै तस्मात्पितृपक्षः प्रमोदते ७ ॥ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥

© Dhamma Trust & K Digitized By eGangotri

दा०
१५५

माघमासेतिलान्यस्तुब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति सर्वसत्वसमाकीर्णंनरकंसनपश्यति ८ सर्वसत्रैश्चयजतेयस्तिलैर्यजतेपितॄन् नचाकामे
नदातव्यंतिलश्राद्धंकदाचन ९ महर्षेःकश्यपस्यैतेगात्रेभ्यः प्रसृतास्तिलाः ततोदिव्यंगताभावंप्रदानेषुतिलाः प्रभो १० पौष्टिकारू
पदाश्चैवतथापापविनाशनाः तस्मात्सर्वप्रदानेभ्यस्तिलदानंविशिष्यते ११ आपस्तंवश्चमेधावीशंखश्चलिखितः तथामहर्षिर्गौ
तमश्चापितिलदानैर्दिवंगताः १२ तिलहोमराताविप्राःसर्वेसंयतमैथुनाः समागव्येनहविषाप्रवृत्तिषुचसंस्थिताः १३ सर्वेषामति
दानानांतिलदानंविशिष्यते अक्षयंसर्वदानानांतिलदानमिहोच्यते १४ उच्छन्नेतुपुराहव्येकुशिकर्षिःपरंतप तिलैरग्नित्रयंहु
त्वाप्राप्तवान्गतिमुत्तमां १५ इतिप्रोक्तंकुरुश्रेष्ठतिलदानमनुत्तमं विधानंयेनविधिनातिलानामिहशस्यते १६ अतऊर्ध्वंनिवोधेदं
देवानांयष्टुमिच्छतां समागमंमहाराजब्रह्मणावैस्वयंभुवा १७ देवाःसमेत्यब्रह्माणंभूमिभागेयियक्षवः शुभंदेशमयाचंतयजेमइति
पार्थिव १८ देवाऊचुः भगवंस्त्वंप्रभुर्भूमेःसर्वस्यत्रिदिवस्यच यजेमहिमहाभागयज्ञंभवदनुज्ञया १९ नाननुज्ञातभूमिर्हियज्ञ
स्यफलमश्नुते त्वंहिसर्वस्यजगतःस्थावरस्यचरस्यच प्रभुर्भवतितस्मात्त्वंसमनुज्ञातुमर्हसि २० ॥ छ ॥ ॥ ॥ छ

राम०
१५५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२१ इमंहिमवन्संनिहितं प्रदर्शितं २७ हिमवतिहिमवत्समीपेकुरुक्षेत्रेतेषांकुरुक्षेत्रेवेदिरण्हीदितिस्मृतेः गंगाद्वारेवा २७ प्रतिश्रयोवासार्थस्थलं २८

ब्रह्मोवाच ददानिमेदितीभागंभवन्द्योहंसुरर्षभाः यस्मिन्देशेकरिष्यध्वंयज्ञान्काश्यपनंदनाः ३१ देवाऊचुः भगवन्कृतकार्या
स्मयक्ष्महेस्वाप्तदक्षिणैः इमंतुदेशंमुनयःपर्युपासंतिनित्यदा ३२ ततोगस्त्यश्चकण्वश्चभृगुरत्रिर्वृषाकपिः असितोदेवलश्चैव
देवयज्ञमुपागमन् ३३ ततोदेवामहात्मानईजिरेयज्ञमच्युत तथासमापयामासुर्यथाकालंसुरर्षभाः ३४ तइष्टयज्ञास्त्रिदशा
हिमवत्यचलोत्तमे षष्ठमंशंक्रतोस्तस्यभूमिदानंप्रचक्रिरे ३५ प्रादेशमात्रंभूमेस्तुयोदद्यादनुपस्कृतां नसीदतिसकृच्छ्रेषुनचदुर्गा
ण्यवाप्नुते ३६ शीतवातातपसहांगृहभूमिंसुसंस्कृतां प्रदायसुरलोकस्थःपुण्यांतेपिनचाल्यते ३७ मुदितोवसतिप्राज्ञः शक्रेण
सहपार्थिव प्रतिश्रयप्रदानाच्चसोपिस्वर्गेमहीयते ३८ अध्यापककुलेजातःश्रोत्रियोनियतेंद्रियः गृहेयस्यवसेत्तुष्टःप्रधानंलोक
मश्नुते ३९ तथागवार्थेशरणंशीतवर्षसहंदृढं आसप्तमंतारयतिकुलंभरतसत्तम ४० क्षेत्रभूमिंददल्लोकेशुभांश्रियमवाप्नुयात
रत्नभूमिंप्रदद्यात्तुकुलवंशःप्रवर्द्धये ३१ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दा० ३२ तन्भूमिंपारकीयां हमिंवायोनिर्वयेतपितृभिःपित्र्यैर्यदद्यात्तर्हितत्श्राद्धंतन्भूदानारब्धंकर्मचउभयंविहन्यतेवृथाभवति ३३ तस्मात्क्रीतायां ४३ ॥
१५६

नचोरवरांननिर्दग्धांमहींदद्यात्कथंचन नश्मशानपरीतांचनचपापनिषेवितां ३२ पारकेभूमिदेशेतुपितृणांनिर्वपेन्नृपः तन्भू
मिंवापिपितृभिःश्राद्धकर्मविहन्यते ३३ तस्मात्क्रीत्वामहींदद्यात्स्वल्पामपिविचक्षणाः पिंडःपितृभ्योदत्तोवैतस्यांभवतिशा
श्वतः ३४ अटवीपर्वताश्चैवनदस्तीर्थानियानिच सर्वाण्यस्वामिकान्याहुर्नहितत्रपरिग्रहः ३५ इत्येतन्भूमिदानस्यफलमुक्तं
विशांपते अतःपरंतुगोदानंकीर्तयिष्यामितेनघ ३६ गावोधिकास्तपस्विभ्योयस्मात्सर्वेभ्यएवच तस्मान्महेश्वरोदेवस्तपसाभिः
सहास्थितः ३७ ब्रह्मलोकेवसंत्येताःसोमेनसहभारत यांतांब्रह्मर्षयःसिद्धाःप्रार्थयंतिपरांगतिं ३८ पयसाहविषादध्नाश
कृताचाथचर्मणा अस्थिभिश्चोपकुर्वंतिशृंगैर्वालैश्चभारत ३९ नासांशीतातपौस्यातांसदैताःकर्मकुर्वते नवर्षविषयंवा
पिदुःखमासांभवत्युत ४० ब्राह्मणैःसहितायांतितस्मात्पारमकंपदं एकंगोब्राह्मणांतस्मात्प्रवदंतिमनीषिणः ४१ रंतिदेव
स्ययज्ञेताःपशुत्वेनोपकल्पिताः अतश्चर्मण्वतीराजन्गोचर्मभ्यःप्रवर्तिता ४२ पशुत्वाच्चविनिर्मुक्ताःप्रदानायोपकल्पिताः
ताइमाविप्रमुख्येभ्योयोददातिमहीपते निस्तरेदापदंकृच्छ्रांविषमस्थोपिपार्थिवः ४३ ॥ ॥ ७ ७ ॥ राम० १५६

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५४ प्रदानंप्रकृष्टंदानं ५५ ५६ ५७ ॥॥

ति ४

गवांसहस्रदः प्रेत्यनरकंनप्रपद्यते सर्वत्रविजयंचापिलभतेमनुजाधिप अमृतंवैगवांक्षीरमित्याहत्रिदशाधिपः तस्माद्ददातियो
धेनुममृतंसंप्रयच्छति ४५ अग्नीनामव्ययंह्येतद्धौम्यंवेदविदोविदुः तस्माद्ददातियोधेनुंसहौम्यंसंप्रयच्छति ४६ स्वर्गोवैमूर्त्ति
मानेषवृषभंयोगवांपतिं विप्रेगुणयुतेदद्यात्सवैस्वर्गेमहीयते ४७ प्राणावैप्राणिनामेतेप्रोच्यन्तेभरतर्षभ तस्माद्ददातियोधेनुंप्रा
णानेषप्रयच्छति ४८ गावःशरणंभूतानामितिवेदविदोविदुः तस्माद्ददातियोधेनुंशरणंसंप्रयच्छति ४९ नवधार्थप्रदातव्यान
कीनाशेननास्तिके गोजीविनेनदातव्यातथागौर्भरतर्षभ ५० ददत्सतादृशानांवैनरोगांपापकर्मणां अक्षयंनरकंयातीत्येवमा
हुर्महर्षयः ५१ नकृशांनापवत्सांवावंध्यांरोगान्वितांतथा नव्यंगांनपरिश्रान्तांदद्याद्गांब्राह्मणायवै ५२ दशगोसहस्रदोहि
शक्रेणसहमोदते अक्षयांल्लभतेलोकान्नरःशतसहस्रशः ५३ इत्येतद्गोप्रदानंचतिलदानंचकीर्त्तितं तथाभूमिप्रदानंचशृणु
ष्वान्नेचभारत ५४ अन्नदानंप्रदानंहिकौन्तेयपरिचक्षते अन्नस्यहिप्रदानेननरंतिदेवोदिवंगतः ५५ श्रान्तायक्षुधितायान्नंयः
प्रयच्छतिभूमिप स्वायंभुवंमहत्स्थानंसगच्छतिनराधिप ५६ नहिरण्यैर्नवासोभिर्नान्यदानेनभारत प्राप्नुवंतिनराःश्रेयोयथाह्य
न्नप्रदःप्रभो ५७

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

६० कौमुदे कार्त्तिके ६४ अध्यायः श्रुतं १ २ ३ ४ ६ ॥ ७ ॥ ७

अन्नं वै प्रथमं द्रव्यमन्नं श्रीश्च परा मता अन्नात्प्राणाः प्रभवन्ति तेजो वीर्यं बलं तथा ५८ सद्यो ददाति यश्चान्नं सदैकाग्रमना नरः
न स दुर्गाण्यवाप्नोतीत्येवमाह पराशरः ५९ अर्चयित्वा यथान्यायं देवेभ्योऽन्नं निवेदयेत् यदन्ना हि नरा राजंस्तदन्नास्तस्य देवताः
६० कौमुद्यां शुक्लपक्षे तु योऽन्नदानं करोत्युत स संतरति दुर्गाणि प्रेत्य चानन्त्यमश्नुते ६१ अभुक्त्वातिथये चान्नं प्रयच्छेद्यः समा
हितः स वै ब्रह्मविदां लोकान्प्राप्नुयान्नरर्षभ ६२ सुकृच्छ्रामापदं प्राप्तश्चान्नदः पुरुषस्तरेत् पापं तरति चैवेह दुष्कृतं चापक
र्षति ६३ इत्येतदन्नदानस्य तिलदानस्य चैव ह भूमिदानस्य च फलं गोदानस्य च कीर्तितं ६४ इति दानधर्मे पुऊन्नमानुशासने यु
धिष्ठिर उवाच श्रुतं दानफलं तात यत्त्वया परिकीर्तितं अन्नदानं विशेषेण प्रशस्तमिह भारत १ पानीयदानमेवैतत्कथं चेह म
हाफलं इत्येतच्छ्रोतुमिच्छामि विस्तरेण पितामह २ भीष्म उवाच हंत ते वर्तयिष्यामि यथावद्भरतर्षभ गदतस्तन्ममाद्येह शृणु
सत्यपराक्रम ३ पानीयदानात्प्रभृति सर्वं वक्ष्यामि तेऽनघ यदन्नं यच्च पानीयं संप्रदायाश्नुते नरः ४ न तस्मात्परमं दानं किंचिद
स्तीति मे मतिः अन्नात्प्राणभृतस्तात प्रवर्तन्ते हि सर्वशः ५ तस्मादन्नं परं लोके सर्वलोकेषु कथ्यते अन्नाद्बलं च तेजश्च प्राणि
नां वर्द्धते सदा ६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

११ नीरजातेनतलोमस्वेनथ्यानादिना १९ अध्यायःतिलानां १

अन्नदानमतस्तस्माच्छ्रेष्ठमाहप्रजापतिः सावित्र्यापिचकौंतेयश्रुतंतेवचनंशुभं यतश्चयघथाचैवदेवसत्रेमहामते अन्नेदत्तेनरेणेह
प्राणादत्ताभवंत्युत ८ प्राणदानाद्धिपरमंनदानमिहविद्यते श्रुतंहितेमहाबाहोलोमशस्यापितद्वचः ९ प्राणान्दत्वाकपोतायय
त्प्राप्तंशिविनापुरा तांगतिंलभतेदत्वाद्विजस्यान्नंविशांपते १० तस्माद्विशिष्टांगच्छंतिप्राणदाइतिनःश्रुतं अन्नंचापिप्रभवतिपा
नीयात्कुरुसत्तम ११ नीरजातेनहिविनानकिंचित्संप्रवर्त्तते नीरजातश्चभगवान्सोमोग्रहगणेश्वरः १२ अमृतंचसुधाचैवसुधाचै
वामृतंतथा अन्नौषध्योमहाराजवीरुधश्चजलोद्भवाः १३ यतःप्राणभृतांप्राणाःसंभवंतिविशांपते देवानाममृतंह्यन्नंनागानां
वसुधातथा १४ पितॄणांचस्वधाप्रोक्तापशूनांचापिवीरुधः अन्नमेवमनुष्याणांप्राणानाहुर्मनीषिणः १५ तच्चसर्वंनरव्याघ्रपा
नीयात्संप्रवर्त्तते तस्मात्पानीयदानाद्वैनपरंविद्यतेक्वचित् १६ तच्चदद्यान्नरोनित्यंयदीच्छेद्भूतिमात्मनः धन्यंयशस्यमायुष्यंजलदा
नमिहोच्यते तोयदोमनुजव्याघ्रस्वर्गंगत्वामहाद्युते अक्षयान्समवाप्नोतिलोकानित्यब्रवीन्मनुः १९ इतिदानधर्मेषुउत्तमानु
शासने युधिष्ठिरउवाच तिलानांकीदृशंदानमथदीपस्यचैवहि अन्नानांवाससांचैवभूयएवब्रवीहिमे १॥ ॥ ॥

दा० ११८ ११ इहयमलोके १२ कालस्यविहितंप्राप्तुःसमाशांनप्राप्नोमिनजानामि। कालेनाप्रवर्तितं [illegible] त्वामिहस्थापयितुंशक्नोमीत्सर्पः १३

व

भीष्मउवाच अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ब्राह्मणस्यचसंवादंयमस्यचयुधिष्ठिर २ मध्यदेशेमहान्ग्रामोब्राह्मणानांभ
वह गंगायमुनयोर्मध्येयामुनस्यगिरेरधः ३ पर्णशालेतिविख्यातोरमणीयोनराधिप विद्वांसस्तत्रभूयिष्ठाब्राह्मणाश्चावसंस्तथा
४ अथप्राहयमःकंचित्पुरुषंकृष्णवाससं रक्ताक्षमूर्ध्वरोमाणंकाकजंघाक्षिनासिकं ५ गच्छत्वंब्राह्मणग्रामंततोगत्वातमा
नय अगस्त्यंगोत्रतश्चापिनामतश्चापिशर्मिणं ६ शमनिविष्टंचविद्वांसमध्यापकमनावृतं माचान्यमानयेथास्त्वंसगोत्रंत
स्यपार्श्वतः ७ सहितादृग्गुणास्तेनतुल्योध्ययनजन्मना अपत्येषुतथावृत्तेसमस्तेनैवधीमता ८ तमानययथोद्दिष्टंपूजाका
र्योहितस्यवै सगत्वाप्रतिकूलंतच्चकारयमशासनं ९ तमाक्रम्यानयामासप्रतिषिद्धोयमेनयः तस्मैयमःसमुत्थायपूजांकृत्वा
चवीर्यवान् १० प्रोवाचनीयतामेषसोन्यआनीयतामिति एवमुक्तेतुवचनेधर्मराजेनसद्विजः ११ उवाचधर्मराजानंनिर्विण्णोध्ययने
नवै योमेकालोभवेच्छेषस्तंवसेयमिहाच्युत १२ यमउवाच नाहंकालस्यविहितंप्राप्नोमीहकथंचन योहिधर्मंचरतिवैतंतुजा दान० १५८
नामिकेवलं १३॥

ब्रूहिदृष्ट १६ निर्वर्तयंति साधयंति १८ आलंभनं सर्वतः स्पर्शनं उद्वर्तनमित्यर्थः १९ २० २१

गच्छ विप्र त्वमद्यैव आलयं स्वं महामुने ब्रूहि सर्वं यथा सर्वं करवाणि किमच्युत १४ ब्राह्मण उवाच यत्त्वत्र कृत्वा सुमहत्पुण्यं स्यात्त
द्ब्रवीहि मे सर्वस्य हि प्रमाणं त्वं त्रैलोक्यस्यापि सत्तम १५ यम उवाच शृणु तत्त्वेन विप्रर्षे प्रदानविधिमुत्तमं तिलाः परमकं दानं पुण्यं
चैवेह शाश्वतं १६ तिलाश्च संप्रदातव्या यथाशक्ति द्विजर्षभ नित्यदानात्सर्वकामांस्तिला निर्वर्तयंत्युत १७ तिलाः श्राद्धे प्रशंसंति दान
मेतद्ध्यनुत्तमं तांस्त्वं प्रयच्छस्व विप्रेभ्यो विधिदृष्टेन कर्मणा १८ वैशाख्यां पौर्णमास्यां तु तिलान्दद्याद्द्विजातिषु तिला भक्षयितव्याश्च सदा
त्वालंभनं चैतैः १९ कार्यं सततमिच्छद्भिः श्रेयः सर्वात्मना गृहे तथापः सर्वदा देयाः पेयाश्चैव न संशयः २० पुष्करिण्यस्तडागानि कूपांश्चैवात्र
खानयेत् एतत्सुदुर्लभतरमिह लोके द्विजोत्तम २१ आपो नित्यं प्रदेयास्ते पुण्यं ह्येतदनुत्तमं प्रपाश्च कार्या दानार्थं नित्यं ते द्विजसत्तम भुक्तेप्य
न्नं प्रदेयं तु पानीयं वै विशेषतः २२ भीष्म उवाच इत्युक्ते स तदा तेन यमदूतेन वै गृहान् नीतश्च कारयामास सर्वं तद्यमशासनं २३ नीत्वा
तं यमदूतोपि गृहीत्वा शर्मिणं तदा ययौ स धर्मराजाय न्यवेदयत चापि तं २४ तं धर्मराजो धर्मज्ञः पूजयित्वा प्रतापवान् कृत्वा च संविदं तेन विसस
र्ज यथागतं २५ ॥

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा०
१५९

रत्नेति तस्मै रत्नदानं कर्त्तव्यं यस्मात् तानि विक्रीय यज्ञं करोति एतद्द्विजस्याभयंकरं प्रतिग्रहविक्रयजदोषहरं ३४ अध्यायः श्लो० पः १

तस्यापि च यमः सर्वमुपदेशं चकार ह प्रेतेभ्यश्च ततः सर्वं चकारैकं यमेन तत् २६ तथा प्रशंसते दीपान्यमः पितृहितेप्सया तस्माद्दीपप्रदो नित्यं संता
रयति वै पितॄन् २७ दातव्याः सततं दीपास्तस्माद्भरतसत्तम देवतानां पितॄणां च चक्षुष्यं चात्मनो विभो २८ रत्नदानं च सुमहत्पुण्यमुक्तं जना
धिप यस्तान्विक्रीय यजते ब्राह्मणो ह्यभयंकरं २९ यद्वै ददाति विप्रेभ्यो ब्राह्मणः प्रतिगृह्य वै उभयोः स्यात्तदक्षय्यं दातुरादातुरेव च ३०
यो ददाति स्थितः स्थित्यां तादृशाय प्रतिग्रहं उभयोरक्षयं धर्मं तं मनुः प्राह धर्मवित् ३१ वाससां संप्रदानेन स्वदारनिरतो नरः सुवर्णस्त्रसु
वेशश्च भवतीत्यनुशुश्रुम ३२ गावः सुवर्णं च तथा तिलाश्चैवानुवर्णिताः बहुशः पुरुषव्याघ्र वेदप्रामाण्यदर्शनात् ३३ विवाहांश्चै
व कुर्वीत पुत्रानुत्पादयेत च पुत्रलाभो हि कौरव्य सर्वलाभाद्विशिष्यते ३४ इति दानधर्मेषु उत्तमानुशासने युधिष्ठिर उवाच भूय ए
व कुरुश्रेष्ठ दानानां विधिमुत्तमं कथयस्व महाप्राज्ञ भूमिदानं विशेषतः १॥ ॥ ॥ ॥

राम०
१५९

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

इष्टिकर्मिणो याज्ञिकाय ३ तुल्यनामानि गोपदवाच्यानि ५ देयं दानयोग्यं परं श्रेष्ठं ८ प्रचोदनमिति गवां बलीवर्दानां कर्मस्कयज्ञाद्येर्थेषु हलाद्यर्थेषु कर्षणादिषु वर्तनं तां प्रचोदनं प्रतो
दनं प्रेरणं दैवैः कृतमिति न तत्र दोष इति भावः तथापि पूर्वं यज्ञार्थमेव चोदनं अक्षरं श्रेयस्करं अन्यत्र हलाद्यर्थं तु ततः परं वैदिककर्षणमनुप्रवृत्तं अभिधेयं वाच्यं निंद्यमित्यर्थः तेन गोद्रोह

पृथिवीं क्षत्रियो दद्याद्ब्राह्मणायेष्टिकर्मिणे विधिवत्प्रतिगृह्णीयान्नत्वन्यो दातुमर्हति २ सर्ववर्णैस्तु यच्छक्यं प्रदातुं फलकांक्षिभिः
वेदे वा यत्समाख्यातं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ३ भीष्म उवाच तुल्यनामानि देयानि त्रीणि तुल्यफलानि च सर्वकामफलानीह गावः पृ
थ्वी सरस्वती ४ यो ब्रूयाच्चापि शिष्याय धर्म्यां ब्राह्मीं सरस्वतीं पृथिवीगोप्रदानाभ्यां तुल्यं स फलमश्नुते ५ तथैव गाः प्रशंसंति
न तु देयं ततः परं सन्निकृष्टफलास्ता हि लघ्वर्थाश्च युधिष्ठिर ६ मातरः सर्वभूतानां गावः सर्वसुखप्रदाः वृद्धिमाकांक्षता नित्यं
गावः कार्याः प्रदक्षिणाः ७ संताड्या न तु पादेन गवां मध्ये न च व्रजेत् मंगलायतनं देव्यस्तस्मात्पूज्याः सदैव हि ८ प्रचोदनं देवकृ
तं गवां कर्मसु वर्तते पूर्वमेवाक्षरं चान्यदभिधेयं ततः परं ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कारित्वात्कृष्यर्थं कर्षणं दोषावहमित्यर्थः तथा च स्मृतिः हत्वा तत्र ब्रह्मवर्चसमिति ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्रचारेपत्तापनेनिपातकठिनोपवेशने अभिवीक्ष्यंत्तोजलमलभमानाः ११ आहारंतआद्याहरणमकृत्वा १९ वेदांतनिष्ठस्याहृत्तिंसज्जतेतस्तुत्तेरणान्वेपः ॥॥

प्रचारेवानिवातेवाबुधोनोद्विजेयतगाः तृषिताह्यभिवीक्षंत्योनरंहन्युःसबांधवं १० पितृसद्मानिसततंदेवतायतनानिच पूयंतेशकृता
यासांपूतंकिमधिकंततः ११ ग्रासमुष्टिंपरगवेदद्यात्संवत्सरंतुयः अकृत्वास्वयमाहारंव्रतंतत्सार्वकामिकं १२ सहिपुत्रान्यशोर्थंच
श्रियंचाप्यधिगच्छति नाशयत्यशुभंचैवदुःस्वप्नंचाप्यपोहति १३ युधिष्ठिरउवाच देयाःकिंलक्षणागावःकास्वापिपरिवर्ज्ज
येत् कीदृशायप्रदातव्यानदेयाःकीदृशायच १४ भीष्मउवाच असद्वृत्तायपापायलुब्धायानृतवादिने हव्यकव्यव्यपेता
यनदेयागौःकथंचन १५ भिक्षवेबहुपुत्रायश्रोत्रियायाहिताग्नये दत्वादशगवांदातालोकानाप्नोत्यनुत्तमान् १६ यश्चैवध
र्मंकुरुतेतस्यधर्मफलंचयत् सर्वस्यैवांशभाग्दातातन्निमित्तंप्रवृत्तयः १७ यश्चैनमुत्पादयतेयश्चैनंत्रायतेभयात् यश्चास्य
कुरुतेवृत्तिंसर्वेतेपितरस्त्रयः १८ कल्मषंगुरुशुश्रूषाहंतिमानोमहद्यशः अपुत्रतांत्रयःपुत्राअवृत्तिंदशधेनवः १९ वेदांत
निष्ठस्यबहुश्रुतस्यप्रज्ञानतृप्तस्यजितेंद्रियस्य शिष्टस्यदांतस्ययतस्यचैवभूतेषुनित्यंप्रियवादिनश्च २० ॥ ॥ ॥ ॥

चतुर्थ्यपेषष्टी २० २० २० ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यस्तिब्राह्मणोपदिक्षुस्यादिकर्म करोति तं हिंसन्स्यपापमितार्यः २२ अध्यायः अत्रैवः २ जलार्थिनः तस्मिन्कलासे ददृशुरिलग्निमेराज्ञ्य॥ ७ ॥

यः क्षुद्रस्यांदेन विकर्म कुर्यान्मृत्युश्च शान्तो ह्यतिपिप्रिपश्च हन्ति द्विजा यातिस्तेन तस्मैयस्कृत्याशीलश्च सपुत्रदारः २१ शुभे
पात्रे ये गुणा गोप्रदाने तावान्दोषो ब्राह्मणस्वापहारे सर्वावस्थं ब्राह्मणस्वापहारो दाराश्चैषां दूरतो वर्जनीयाः २२ इति दान
धर्मेषु भीष्म उवाच अत्रैव कीर्त्यते सद्भिर्ब्राह्मणस्वाभिमर्षणे नृगेण सुमहत्कृछ्रं यदवाप्तं कुरूद्वह १ निविशंत्यां
पुरा पार्थ द्वारवत्यामिति श्रुतिः अदृश्यत महाकूपस्तृणवीरुत्समावृतः २ प्रयत्नं तत्र कुर्वाणास्तस्मात्कूपाज्जलार्थि
नः श्रमेण महता युक्तास्तस्मिंस्तोये सुसंवृते ३ ददृशुस्ते महाकायं कृकलासमवस्थितं तस्य चोद्धरणे यत्नमकुर्वंस्ते
सहस्रशः ४ प्रगृह्य हेमवर्णपट्टैश्चर्मतंतुवर्ध्याप वर्तोपमं नाशक्नुवन्समुद्धर्तुं ततो जग्मुर्जनार्दनं ५ खमावृत्योदपानस्य कृक
लासः स्थितो महान् तस्य नास्ति समुद्धर्ता इति तत्कृष्णन्यवेदयन् ६

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दा० स वासुदेवेन समुद्धृतश्च श्वभ्रस्थ कार्यं निजगाद राजा नृगस्तदात्मानमथो न्यवेदयत्सुरान्नतं यज्ञसहस्रयाजिनं ७ तथा ब्रुवाणं तु तमाह माधवः
१६१ शुभं त्वया कर्म कृतं न पापकं कथं भवान्दुर्गतिमीदृशीं गतो नरेंद्र तद्ब्रूहि किमेतदीदृशं ८ शतं सहस्राणि गवां शतं पुनः पुनः शतान्यष्ट
शतायुतानि त्वया पुरा दत्तमितीह सुश्रुम नृपद्विजेभ्यः क्वनु तद्गतं तव ९ नृगस्ततोऽब्रवीत्कृष्णं ब्राह्मणस्याग्निहोत्रिणः प्रोषितस्य परिभ्र
ष्टा गौरेका मम गोधने १० गवां सहस्रे संख्याता तदा सा पशुपैर्मम सा ब्राह्मणाय मे दत्ता प्रेत्यार्थमभिकांक्षता ११ अपश्यत्परिमार्गं
श्च मां गां परगृहे द्विजः ममेयमिति चोवाच ब्राह्मणो यस्य साभवत् १२ तावुभौ समनुप्राप्तौ विवदंतौ भृशं ज्वरौ भवान्दाता भवा
न्हर्तेति यतौ मामवोचतां १३ शतेन शतसंख्येन गवां विनिमयेन वै याचे प्रतिगृहीतारं स तु मामब्रवीदिदं १४ देशकालो
पसंपन्ना दोग्ध्री क्षांतातिवत्सला स्वादुक्षीरप्रदा धन्या मम नित्यं निवेशने १५ कृशं च भरते सा गौर्मम पुत्रमपस्तनं न सा शक्या म
या दातुमित्युक्त्वा स जगाम ह १६ ततस्तमपरं विप्रं याचे विनिमयेन वै गवां शतसहस्रं हि तत्कृते गृह्यतामिति १७ ॥ दा०
१६१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

२२ अन्तात् ब्राह्मणधेनोर्नाशात् तस्मात् स्वस्य आदानात् २३ कृच्छ्रं चरिष्ये पापफलं मोक्ष्ये २६ त्मानं आत्मानं संधिशिराषः २७ २८

ब्राह्मण उवाच न राजन्प्रतिगृह्णामि शक्तोहं स्वस्य मार्गणे सैव गौर्दीयतां शीघ्रं ममेति मधुसूदन १८ रुक्ममश्वांश्च ददतो रजतं स्पं
दनांस्तथा न जग्राह ययौ चापि तदा स ब्राह्मणर्षभः १९ एतस्मिन्नेव काले तु चोदितः कालधर्मणा पितृलोकमहं प्राप्य धर्मराजमु
पागमं २० यमस्तु पूजयित्वा मां ततो वचनमब्रवीत् नांतः संख्यायते राजंस्तव पुण्यस्य कर्मणः २१ अस्ति चैव कृतं पापमज्ञाना
त्तदपि त्वया चरस्व पापं पश्चाद्वा पूर्वं वा त्वं यथेच्छसि २२ रक्षितास्मीति चोक्तं ते प्रतिज्ञा चानृता तव ब्राह्मणस्वस्य चादानं द्विवि
धस्ते व्यतिक्रमः २३ पूर्वं कृच्छ्रं चरिष्येहं पश्चाच्छुभमिति प्रभो धर्मराजं ब्रुवन्नेवं पतितोस्मि महीतले २४ अश्रौषं पतित
श्चाहं यमस्योच्चैः प्रभाषतः वासुदेवः समुद्धर्ता भविता ते जनार्दनः २५ पूर्णे वर्षसहस्रांते क्षीणे कर्मणि दुष्कृते प्राप्स्यसे शाश्वतां
ल्लोकान्जितान्स्वेनैव कर्मणा २६ कूपेत्मानमधःशीर्षमपश्यं पतितश्च ह तिर्यग्योनिमनुप्राप्तं न च मामजहात्स्मृतिः २७ त्वया
तु तारितोस्म्यद्य किमन्यत्र तपोबलात् अनुजानीहि मां कृष्ण गच्छेयं दिवमद्य वै २८ ॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३२ अध्यायः दत्तानां ४ अतिभोजनंभोजनसामग्रीकेशाकादि ५ ६ ॥

अनुज्ञातःसकृष्णेननमस्कृत्यजनार्दनं विमानंदिव्यमास्थायययौदिवमरिंदम २९ ततस्तस्मिन्दिवंयातेनृगेभरतसत्तम वासुदेवइमं
श्लोकंजगादकुरुनंदन ३० ब्राह्मणस्वंनहर्तव्यंपुरुषेणविजानता ब्राह्मणस्वंहृतंहंतिनृगंब्राह्मणगौरिव ३१ सतांसमागमः
सन्निष्फलःपार्थविद्यते विमुक्तंनरकात्पश्यनृगंसाधुसमागमात् ३२ प्रदानंफलवत्तत्रद्रोहस्तत्रतथाफलः अपचारंग
वांतस्माद्वर्जयेत युधिष्ठिर ३३ इतिदानधर्मेषुउत्तमानुशासने युधिष्ठिरउवाच दत्तानांफलसंप्राप्तिंगवांप्रब्रूहिमेनघ विस्तरेण
महाबाहोनहितृप्यामिकथ्यतां १ भीष्मउवाच अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ऋषेरुद्दालकेर्वाक्यंनाचिकेतस्यचोभ
योः २ ऋषिरुद्दालकिर्दीक्षामुपगम्यततःसुतं त्वंमामुपचरस्वेतिनाचिकेतमभाषत ३ समाप्तेनियमेतस्मिन्महर्षिःपुत्रमब्रवी
त् उपस्पर्शनसक्तस्यस्वाध्यायाभिरतस्यच ४ इध्मादर्भाःसुमनसःकलशश्चातिभोजनं विस्मृतंमेतदादायनदीतीरादिहाव्रज
५ गत्वानवाप्यतत्सर्वंनदीवेगसमाप्लुतं नपश्यामितदित्येवंपितरंसोब्रवीन्मुनिः ६ ॥ ॥ ७ ॥ ७

© Dhamartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

गतसत्त्वोमतः १० ससंभ्रमुत्थमाणां १४ योजनेनितिलुप्तत्तीमार्कपदंयोजनैः सहस्रशः संमितामितिशेषः १५ त्रसैमेत्रासनंदेहीतिसम्भ्रमःसंप्रादिदेश १६

क्षुत्पिपासाश्रमाविष्टोमुनिरुद्दालकिस्तदा मर्मपश्येपतितंपुत्रमशपत्सुमहातपाः ७ तथासपित्राभिहितोवाग्वज्रेणाहृतो
ञ्जलिः प्रसीदेतिब्रुवन्नेवगतसत्त्वोपतन्भुवि ८ नाचिकेतंपिताद्दृष्ट्वापतितंदुःखमूर्छितः किंमयाकृतमित्युक्त्वानिपपात
महीतले ९ तस्यदुःखपरीतस्यस्वपुत्रमनुशोचतः व्यतीतंतदहःशेषंसाचोग्रातत्रशर्वरी १० पित्र्येणाश्रुप्रपातेननाचि
केतःकुरूद्वह प्रास्पंदच्छयनेकौश्येवृष्ट्यासस्यमिवाप्लुतं ११ सपर्यपृच्छत्तंपुत्रंक्षीणंपर्यागतंपुनः दिव्यैर्गंधैःसमादिग्धं
क्षीणस्वप्नमिवोत्थितं १२ अपिपुत्रजितालोकाःशुभास्तेस्वेनकर्मणा दिष्ट्याचासिपुनःप्राप्तोनहितेमानुषंवपुः १३ प्रत्यक्षद
र्शीसर्वस्यपित्रापृष्टोमहात्मना सतांवार्त्तांपितुर्मध्येमहर्षीणांन्यवेदयत् १४ कुर्वन्भवच्छासनमाशुयातोह्यहंविशालांरुचि
रप्रभावां वैवस्वतींप्राप्यसभामपश्यंसहस्रशोयोजनहेमभासं १५ दृष्ट्वैवमामभिमुखमापतंतंदेहीतिसह्यासनमादिदेश वैव
स्वतोर्घ्यादिभिरर्हणैश्चभवत्कृतेपूजयामासमांसः ॥ ॥

२२ अनेकशतानिभौमानिउपर्युपरिभूमिसमष्ठापेषुतानिमासादमंडलानि २३ २४ २५

ततस्त्वहंतंशनकैरवोचंत्वतः सहस्रैरभिपूज्यमानः प्राप्तोस्मितेविषयंधर्मराजलोकानहेयानहतान्विधत्स्व १७ यमोब्रवीन्मान्त्वम
तोसिसौम्ययंत्वंपश्येत्ताहसत्वांतपस्वी पितापदीप्ताग्निसमानतेजानतच्छक्यमनृतंविप्रकर्तुं १८ दृष्टस्तेहंप्रतिगच्छस्वतातशो
चत्यसौतवदेहस्यकर्ता ददानिकिंचापिमनःप्रणीतंप्रियातिथेस्तवकामान्वृणीष्व १९ तेनैवमुक्तस्तमहंप्रत्यवोचंप्राप्तोस्मिते
विषयंदुर्निवर्त्यं इच्छाम्यहंपुण्यकृतांसमृद्धांल्लोकांस्तेहंप्रदिष्टुंवरार्हः २० यानंसमारोप्यतुमांसदेवोवाहैर्युक्तंसुप्रभंभानुमत्तत्
संदर्शयामासततदास्मलोकान्सर्वांस्तथापुण्यकृतांद्विजेंद्र २१ अपश्यंतत्रवेश्मानितैजसानिमहात्मनां नानासंस्थानरूपाणि
सर्वरत्नमयानिच २२ चंद्रमंडलशुभ्राणिकिंकिणीजालवंतिच अनेकशतभौमानिसांतर्गुल्मवनानिच २३ वैडूर्यार्कप्र
काशानिरूप्यरुक्ममयानिच तरुणादित्यवर्णानिस्थावराणिचराणिच २४ भक्ष्यभोज्यमयाञ्शैलान्वासांसिशयनानिच स
र्वकामफलांस्तत्रवृक्षान्भवनसंस्थितान् २५ २५ २५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

२६ गवांश्रान्तं च नोन्मत्तारत्तमं श्रवद् ३० क्षुत्क्षामा याः संकराजनिरोधात्मुक्ताः पोषणार्थं दरिद्रागारादागताः तादृशीनां पालनं प्रशस्ततरमिसर्पः ३१

नधावीष्यः समावाप्य दीर्घिकास्त्वेव सर्वशः घोषवंति च पानानि युक्तान्यप्यसहस्रशः २६ क्षीरस्रवा वै सरितो गिरीश्च सर्पिस्तथा विमलं चापि तो
यं वैवस्वतस्यानुमतांश्च देशानदृष्टपूर्वान्सुबहूनपश्यं २७ सर्वान्दृष्ट्वा तदहं धर्मराजमवोचं वै प्रभविष्णुं पुराणं क्षीरस्यैताः सर्पिषश्चैव न
द्यः शश्वत्स्रोताः कस्य भोज्याः प्रदिष्टाः २८ यमोऽब्रवीद्विद्धि भोज्यास्त्वमेता ये दातारः साधवो गोरसानां अन्ये लोकाः शाश्वता वीतशोकैः
समाकीर्णा गोप्रदाने रतानां २९ न त्वेतासां दानमात्रं प्रशस्तं पात्रं कालो गोविशेषो विधिश्च ज्ञात्वा देयं विप्र गवान्तरं हि दुःखं ज्ञातुं पाव
कादित्यभूतं ३० स्वाध्यायवान्योऽतिमात्रं तपस्वी वैतानस्थो ब्राह्मणः पात्रमासां क्षुत्क्षामाः स्युः पोषणाभ्यागतास्त्वं द्वारैरेतैर्गोविशेषाः
प्रशस्ताः ३१ तिस्रो रात्रस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पितेभ्यः प्रदेयाः वत्सैः प्रीताः सुप्रजाः सोपचारास्त्र्यहं दत्त्वा गोरसैर्वर्ति
तव्यं ३२

तिस्रइति त्र्यहं अस्मान्नाहारो भूमिशायी भूत्वा चतुर्थदिनमारभ्य त्र्यहं एकैकां गां दत्त्वा गोरसैर्वर्तितं कुर्वीत एवं व्रतपूर्वकं गां प्रददतः उक्तं वक्ष्यमाणं च फलं भवती
त्यर्थः ३२ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३४ वृद्धेश्चानेरोगिणिशिपथ्याशनार्थंसंभ्रमेदुर्भिक्षेमहार्थेपन्नाधर्थेचमसस्ताप्पुत्रजन्मनि ३५ वालपुष्पाभिप्रायेरावा ऋंतः वहुदुग्धाःशांतेत्पादिगुणा वेले

दत्वाधेनुंसुव्रतांकांस्यदोहांकल्याणवत्सामपलायिनींच यावंतिरोमाणिभवंतितस्यास्तावद्वर्षाणिपश्नुतेस्वर्गलोकं ३३ तथानद्वाहंब्राल
णेभ्यःप्रदायदांतंधुर्यंवलवंतंयुवानं कुलानुजीव्यंवीर्यवंतंवृहंतंभुंक्तेलोकान्संमितान्धेनुदस्य ३४ गोषुक्षांतंगोशरण्यंकृतज्ञंव
त्तिग्लानंतादृशंपात्रमाहुः वृद्धेग्लानेसंभ्रमेवामहार्थेकृष्यार्थेवाहोमहेतोप्रसूत्यां ३५ गुर्वर्थेवावालपुष्ट्याभिषंगाद्गांवैदातुंदेशेकालो
विशिष्टः अंतर्जाताःसक्रयज्ञानलब्धाःप्राणक्रीतानिर्जिताश्चौदकाश्च ३६ नाचिकेतउवाच श्रुत्वावैवस्वतवचस्तमहंपुनरब्रुवं
अभावेगोप्रदाःशर्मकथंलोकान्हिगच्छति ३७ ततोब्रवीद्यमोधीमान्गोप्रदानपरांगतिं गोप्रदानानुकल्पंतुगामृतेसंतिगोप्रदा
ः ३८ अलाभेयोगवांदद्याद्घृतधेनुंप्रयत्नतः तस्यैताघृतवाहिन्यःक्षरंतेवत्सलाइव ३९ घृतालाभेतुयोदद्यात्तिलधेनुंय
तव्रतः सदुर्गात्तारितोधेन्वाक्षीरनद्यांप्रमोदते ४० तिलालाभेतुयोदद्याज्जलधेनुंयतव्रतः सकामप्रवहांशीतांनदीमेतामुपाश्नुते ४१

नशात्मः श्रीरामरामराम राम राम ॥ ॥ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥

७७ कन्तुः गोदानरूपः ७८ प्रापणीयं गोः आहारादेकाम्याष्टम्यां ७९ गोप्रयुक्तं रपशकगृदि ५०

एवमेतानि मेतत्र धर्मराजो न्यदर्शयत् दृष्ट्वा च परमं हर्षमवापमहमच्युत ७२ निवेदयेतानि मिमंमियं तेक्रतुर्महानन्यधनप्रचारः प्रा
प्तोमयातात समग्रस्ततः प्रपन्नस्ते वेदविधिः प्रहृतः ७३ शापो ह्ययं भवतो नुग्रहाय प्राप्तो मया यत्र दृष्टो यमो वै दानव्युष्टिं तत्र च
दृष्ट्वा महात्मन्निःसंदिग्धां दानधर्मांश्चरिष्ये ७४ इदं च मामब्रवीद्धर्मराजः पुनः पुनः संप्रहृष्टो महर्षे दानेन यः प्रयतो भूत्सदैव विशेष
तो गोप्रदानं च कुर्यात् ७५ शुद्धो ह्यर्थो नावमन्यः स्वधर्मान्पात्रे देयं देशकालोपपन्ने तस्माद्गावस्तेन नित्यमेव प्रदेया मा भूच्चात्र सं
शयः कश्चिदत्र ७६ एताः पुरा ह्यददन्नित्यमेव शान्तात्मानो दानपथे निविष्टाः तपांस्युग्राण्यप्रतिशंकमाना स्ते वै दानं प्रददुश्चैव
शक्त्या ७७ काले च शक्त्या मत्सरं वर्जयित्वा शुद्धात्मानः श्राद्धिनः पुण्यशीलाः दत्त्वा गां वै लोकममुं प्रपन्ना देदीप्यन्ते पुण्यशीला
स्तु लोके ७८ एतद्दानं न्यायलब्धं द्विजेभ्यः पात्रे दत्तं प्रापणीयं परीक्ष्य काम्याष्टम्यां वर्तितव्यं दशाहं रसैर्गवां शकृता प्रस्नवे
न ७९ देवव्रती स्याद्वृषभप्रदानैर्वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने तीर्थावाप्तिर्गोप्रयुक्तप्रदाने पापोत्सर्गः कपिलायाः प्रदाने ५०

© (O) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

पा हार्दं हृत्संभ्रमश्च पानकंडूयनादिकं कर्तुं न शक्नोति नानुसरति ५३ गवां सूर्यरश्मिसाम्याद्भ्राऽदः सूर्य इवाहमेत्येति ५४ विधिं गुर्वीराधनपरं विधयो गोधानविधयः संविशंती

गामप्येकां कपिलां संप्रदाय न्यायोपेतां कलुषाद्विप्रमुच्येत् गवां रसात्परमं नास्ति किंचिद्गवां दानं सुमहत्तद्वदंति ५१ गावो लोकां
स्तारयंति क्षरंत्यो गावश्चान्नं संजनयंति लोके यस्तं जानन्न गवां हार्दमेति स वै गंता निरयं पापचेताः ५२ यैस्तु दत्तं गोसहस्रं शतं वा द
शार्धं वा दश वा साधुवत्से अप्येकां वै साधवे ब्राह्मणाय सास्यामुष्मिन्पुण्यतीर्था नदी वै ५३ प्राप्त्या पुष्ट्या लोकसंरक्षणेन गावस्तुल्याः
सूर्यपादैः पृथिव्यां शब्दश्चैकः संनतिश्चोपभोगस्तस्माद्गोदः सूर्य इवावभाति ५४ गुरुं शिष्यो वरयेद्गोप्रदाने स वै गंता नियतं स्वर्गमेव
विधिज्ञानां सुमहान्धर्म एषो विधिं ह्याद्यं विधयः संविशंति ५५ इदं दानं न्यायलब्धं द्विजेभ्यः पात्रे दत्त्वा प्रापयेथाः परीक्ष्य त्वय्याशंस
त्यमराणां नवाश्च वपं चापि प्रसूते पुण्यशीले ५६ इत्युक्तोऽहं धर्मराजं द्विजर्षे धर्मात्मानं शिरसाभिप्रणम्य अनुज्ञातस्तेन वैवस्वतेन
प्रत्यागमं भगवत्पादमूलं ५७ इति दानधर्मेषु यमवाक्यं ॥

त्रिपुणपैहेगुणप्रयुक्तं ५५ द्विजेभ्यस्त्वेवाशीकेभ्यो न्यायलब्धं दत्त्वा पलब्धं दत्त्वा समर्प्य प्रापयेथाः न तु पोषणामात्रार्थं प्रापयेथा इत्यर्थः ५५ ५५ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

उक्तं १५ प्रश्नेपैर्श्यामि [प१] ७ कोगुणः सचकिंस्वित्परमः कांतस्यपराकाष्टेत्यर्थः १२ अध्यायः योयं १

युधिष्ठिरउवाच उक्तंतेगोप्रदानंवैनाचिकेतमृषिंप्रति माहात्म्यमपिचैवोक्तमुद्देशेनगवांप्रभो १ नृगेणचमहद्दुःखमनुभूतंमहात्मना एका
पराधाद्ज्ञातानात्पितामहमहामते २ द्वारवत्यांयथाचासौनिर्विशन्मोसमुद्धृतः मोक्षहेतुरभूत्कृष्णस्तदप्यवधृतंमया ३ किंत्वस्तिममसंदेहोगवांलो
कंप्रतिप्रभो तत्वतःश्रोतुमिच्छामिगोदायत्रवसन्त्युत ४ भीष्मउवाच अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं यथापृष्टःपद्मयोनिर्मेतदेवशतक्र
तुः ५ शक्रउवाच स्वर्लोकवासिनांलक्ष्मीमभिभूयस्वयार्चिषा गोलोकवासिनःपश्येव्रजतःसंशयोत्रमे ६ कीदृशाभगवन्लोकागवांत
द्ब्रूहिमेनघ यानावसंतिदातारएतदिच्छामिवेदितुं ७ कीदृशाःकिंफलाःकिंस्वित्परमस्तत्रकोगुणः कथंचपुरुषास्तत्रगच्छंतिविग
तज्वराः ८ किंयत्कालंप्रदानस्यदाताचफलमश्नुते कथंबहुविधंदानंस्यादल्पमपिवाकथम् बहूनांकीदृशंदानमल्पानांवापिकीदृश
म् अदत्वागोप्रदाःसंतिकेनवातच्चशंसमे कथंवाबहुदातास्यादल्पदात्रासमःप्रभो अल्पप्रदाताबहुदःकथंस्विदिहस्यादिहेश्वर ११ कीदृ
शीदक्षिणाचैवगोप्रदानेविशिष्यते एतत्तथ्येनभगवन्ममशंसितुमर्हसि १२ इतिदानधर्मेषुगोप्रदानिके पितामहउवाच योयंप्र
श्नस्त्वयापृष्टोगोप्रदानाधिकारितः नास्मिन्प्रष्टास्तिलोकेस्मिन्त्वत्तोन्योहिशतक्रतो [illegible] १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
१६६

२३ शरीरन्यासःसमाधिकालेमोक्षःमरणोनिर्मलेनमनसायोगिनोन्यासेमोक्षेचतान् लोकान्पश्यंति २३

संतिनानाविधालोकायांस्त्वंशक्रनपश्यसि पश्यामियानहंलोकानेकपत्नव्रतायास्त्रियः २ कर्मभिश्चापिसुशुभैःसुव्रताऋषयस्तथा सश
रीराहितान्यांतिब्राह्मणाःशुभबुद्धयः ३ शरीरन्यासमोक्षेणमनसानिर्मलेनच स्वप्नभूतांश्चतान्लोकान्पश्यंतीहापिसुव्रताः ४ तेतुलोकाः
सहस्राक्षप्रगुणपादगुणान्विताः नतत्रक्रमतेकालोनजराणनचपावकः ५ तथानास्त्यशुभंकिंचिन्नव्याधिस्तत्रनक्लमः यद्यच्चगावोम
नसातस्मिन्वांछंतिवासव ६ तत्सर्वंप्राप्नुवंतिस्मममप्रत्यक्षदर्शनात् कामगाःकामचारिण्यःकामान्कामांश्चभुंजते ७ वाप्यःसरांसिसरितो
विविधानिवनानिच गृहाणिपर्वताश्चैवयावद्द्रव्यंचकिंचन ८ मनोज्ञंसर्वघृतेभ्यःसर्वंतत्रप्रदृश्यते ईदृशाद्विपुलाल्लोकान्नास्तिलोक
स्तथाविधः ९ तत्रसर्वसहाःक्षांतावत्सलागुरुवर्त्तिनः अहंकारैर्विरहितायांतिशक्रनरोत्तमाः १० यःसर्वमांसानिनभक्षयीतपुमान्प्र
दाभावितोधर्मयुक्तः मातापित्रोरर्चितासत्ययुक्तःशुश्रूषिताब्राह्मणानामनिंद्यः ११ अक्रोधनोगोषुतथाद्विजेषुधर्मेरतोगुरुशुश्रूषक
श्च यावज्जीवंसत्यवृत्तेरतश्चदानेरतोयःक्षमीचापराधे १२ मृदुर्दांतोदेवपरायणाश्चसर्वातिथिश्चापितथादयावान् ईदृग्गुणोमानव
संप्रयातिलोकंगवांशाश्वतंचाव्ययंच १३

राम०
१६६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२४ नैष्कृतिकः वंचकः शठः समर्थोपिदरिद्रभाषी २० गुरोर्द्विजानांवापराधंसहतेइतिगुरुद्विजसहः २१ गोहन्तिरसंग्रहपरः घासादेरनुकल्पकः संपादकः २५

नपारदारीपश्यतिलोकमेतंनवैगुरुघ्नोनमृषासंप्रलापी सदाप्रवादीब्राह्मणेजातवैरोदोषैरेतैर्यश्चयुक्तोदुरात्मा १४ नमित्रध्रुङ्नैष्कृतिकः
कृतघ्नः शठोनऋजुर्धर्मविद्वेषकश्च नब्रह्महामनसापिप्रपश्येद्गवांलोकंपुण्यकृतांनिवासं १५ एतन्मेसर्वमाख्यातंनिपुणेनसुरेश्वर
गोप्रदानरतानांतुफलंश्रृणुशतक्रतो १६ दातायघलब्धैर्धनैर्यागाः क्रीत्वासंप्रयच्छति धर्मार्जितान्धर्मक्रीतान्सलोकानाप्नुतेक्षपान
१७ योवैद्यूतेधनंजित्वागाः क्रीत्वासंप्रयच्छति सदिव्यमयुतंशक्रवर्षाणांफलमश्नुते १८ दायाद्याघस्यवैगावोन्यायपूर्वैरुपा
र्जितम्नुते १८ दायाद्याद्यस्यवैगावोन्यायपूर्वैरुपार्जिताः प्रदद्यात्ताःप्रदातारःसंभवंत्यक्षयाध्रुवाः १९ प्रतिगृह्यतुयोदद्याद्गाः संशुद्धेनचेतसा
तस्यापीहाक्षयान्लोकान्ध्रुवान्विद्धिशचीपते २० जन्मप्रभृतिसत्यंचयोब्रूयान्नियतेंद्रियः गुरुद्विजसहःक्षांतस्तस्यगोभिः स
मागतिः २१ नजातुब्राह्मणोवाच्योयदवाच्यंशचीपते मनसागोषुनद्रुह्येत्गोवृत्तिर्गोनुकल्पकः २२ सत्येधर्मेचनिरतस्तस्यश
क्रफलंश्रृणु गोसहस्रेणसमितातस्यधेनुर्भवत्युत २३ क्षत्रियस्यगुणैरेतैरेषितुल्यफलंश्रृणु तस्यापिद्विजतुल्यागौर्भवतीत
तिविनिश्चयः २४ वैश्यस्यैतेयदिगुणास्तस्यपंचाशतंभवेत् शूद्रस्यापिविनीतस्यचतुर्भागफलंस्मृतं २५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

६१

दा० १६७ ३४ संदर्शयेत्तपश्येत् यावद्वत्सांडेगोजातीयमसिताविमेदिसर्पिः ३५

एतच्चैवंयोनुतिष्ठेतपुत्रः सत्येरतोगुरुशुश्रूषयाच दक्षःशांतोदेवतार्थीप्रशांतः शुचिर्बुद्धोधर्मशीलोनहंवाक् २६ महत्फलंप्राप्नुतेस
द्विजायदत्वादोग्ध्रीविधिनानेनधेनुं नित्यंदद्यादेकभक्तःसदाचसत्येस्थितोगुरुशुश्रूषिताच २७ वेदाध्यायीगोषुयोभक्तिमांश्चनि
त्यंदृष्ट्वायोभिनंदेतगाश्च आघातितोयस्तुगवांनमेतइदंफलंशक्रनिबोधतस्य २८ तस्मादिष्ट्वाराजसूयेफलंतुयस्मादिष्ट्वाबहुनाकां
चनेन एतत्तुल्यंफलमप्याहुरग्र्यंसर्वेसंतस्त्वृषयोयेचसिद्धाः २९ योग्रंभक्तंकिंचिदप्राश्यदद्याद्गोभ्योनित्यंगोव्रतीसत्यवादी
शांतोलुब्धोगोसहस्रस्यपुण्यंसंवत्सरेणाप्नुयात्सत्यशीलः ३० यदेकभक्तमश्नीयाद्दद्यादेकंगवांचयत् दशवर्षाण्यनंतानिगो
व्रतीगोनुकंपकः ३१ एकेनैवचभक्तेनयःक्रीत्वागाःप्रयच्छति यावंतितस्यारोमाणिसंभवंतिशतक्रतो ३२ तावत्प्रदानात्सग
वांफलमाप्नोतिशाश्वतं ब्राह्मणस्यफलंहीदंक्षत्रियस्यतुवैश्यराट् ३३ पंचवार्षिकमेवंतुक्षत्रियस्यफलंस्मृतं ततोर्द्धेनतु
वैश्यस्यशूद्रोवैश्यार्द्धतःस्मृतः ३४ यश्चात्मविक्रियंकृत्वागाःक्रीत्वासंप्रयच्छति यावत्संदर्शयेत्तावैसतावत्फलमश्नुते ३५ राम० १६७

© (Dharmartha Trust J&K) Digitized By eGangotri

असाः अक्षपाइतिसंधिरार्षः ४१ अर्जुनीनांगवां ४२ ४४ ४५ ॥ ॥

रोमिणीरोमिणीमहाभागलोकास्तस्यास्ता क्षपाः स्मृताः संग्रामेष्वपि जीवित्वा तु यो वै गाः संप्रयच्छति ३६ आत्मविक्रयतुल्यास्ताः शाश्व
ता विद्धि कौशिक अभावे योगवां दद्यात्तिलधेनुं यतव्रतः दुर्गात्स्मतारितो धेन्वा क्षीरनद्यां प्रमोदते ३७ न त्वेवासां दानमात्रं प्रशस्तं
पात्रं कालो गोविशेषो विधिश्च कालज्ञानं विप्र गवांतरं हि दुःखं ज्ञातुं पावकादित्यभूतं ३८ स्वाध्यायाढ्यं शुद्धयोनिं प्रशांतं वैता
नस्थं पापभीरुं बहुज्ञं गोषु क्षांतं नातितीक्ष्णं शरण्यं वृत्तिग्लानं तादृशं पात्रमाहुः ३९ वृत्तिग्लाने सीदति चातिमात्रं कृष्यर्थे
वा होमहेतोः प्रसूतेः गुर्वर्थं वा बालसंवृद्धये वा धेनुं दद्याद्देशकाले विशिष्टे ४० अंतर्ज्ञाताः शक्रयाज्ञानलब्धाः प्राणैः क्रीता
स्तेजसा यौतकाश्च कृच्छ्रोत्सृष्टाः पोषणाभ्यागताश्च द्वारैरेतैर्गोविशेषाः प्रशस्ताः ४१ बलान्विताः शीलवयोपपन्नाः सर्वाः
प्रशंसंति सुगंधवत्याः यथा हि गंगा सरितां वरिष्ठा तथार्जुनीनां कपिला वरिष्ठा ४२ तिस्रो रात्रीस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावः
स्तर्पितेभ्यः प्रदेयाः वत्सैः पुष्टैः क्षीरपैः सुप्रचारास्त्र्यहं दत्वा गोरसैर्वर्तितव्यं ४३ दत्वा धेनुं सुव्रतां साधुदोहां कल्याणवत्सामप
पलायिनीं च यावंति रोमाणि भवंति तस्याः तावंति वर्षाणि भवंत्यमुत्र ४४ तथानड्वाहं ब्राह्मणाय प्रदाय धुर्यं युवानं बलिनं
विनीतं हलस्य वोढारमनंतवीर्यं प्राप्नोति लोकान्दशधेनुदस्य ४५

© (Oh) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
१६८

अध्यायःज्ञानन् २ विक्रयार्थंयोनियुङ्इतिशेषः ३ ४ ५ ६ ७ ॥ (गौ १)

कांतारेब्राह्मणान्गाश्चयःपरित्रातिकौशिक क्षणेनविप्रमुच्येतस्तस्यपुण्यफलंशृणु ४६ अश्वमेधक्रतोस्तुल्यंफलंभवतिशा
श्वतं मृत्युकालेसहस्राक्षयांश्चनिमनुकांक्षते ४७ लोकान्बहुविधान्दिव्यान्यच्चास्यहृदिवर्त्तते तत्सर्वंसमवाप्नोतिकर्मणै
तेनमानवः ४८ गोभिश्चसमनुज्ञातःसर्वत्रचमहीपते यस्तेनैवकल्पेनगोवनेष्वनुगच्छति ४९ तृणगोमयपर्णाशीनि
स्पृहोनियतःशुचिः अकामंतेनवस्तव्यंमुदितेनशतक्रतो ५० ममलोकेसुरैःसार्द्धंलोकेयत्रापिचेच्छति ५१ इतिदा
नधर्मेषुउत्तमानुशासनेगोलोकप्रश्ने इंद्रउवाच जानन्योगामपरेद्विक्रीयाच्चार्थकारणात् एतद्विज्ञातुमिच्छामिकान्नु
तस्यगतिर्भवेत् १ पितामहउवाच भक्षार्थंविक्रयार्थंवायेपहारंहिकुर्वते दानार्थंब्राह्मणार्थायपतत्रेदंशृणुतांफलं २ वि
क्रयार्थंहियोहिंस्याद्भक्षयेद्वानिरंकुशः घातयानंहिपुरुषंयेनुमन्येयुरर्थिनः ३ घातकःखादकोवापितथायश्चानुमन्यते यावं
तितस्यारोमाणितावद्वर्षाणिमज्जति ४ येदोषायादृशाश्चैवद्विजयज्ञोपघातके विक्रयेचापहारेचतेदोषावैस्मृताःप्रभो ५
अपहृत्यतुयोगांवैब्राह्मणायप्रयच्छति यावद्दानंफलंतस्याःतावन्निरयमृच्छति ६ सुवर्णंदक्षिणामाहुर्गोप्रदानेमहाद्युते सुव
र्णंपरमित्युक्तंदक्षिणार्थमसंशयं ७

दान०
१६८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

७९ अध्यायः विश्रंभितः १ २ ३ ४ ॥ ॥ ४ ॥

गोप्रदानात्तारयतेसप्तपूर्वांस्तथापरान् सुवर्णंदक्षिणांकृत्वातावद्द्विगुणमुच्यते ८ सुवर्णंपरमंदानंसुवर्णंदक्षिणापरा सु
वर्णंपावनंशक्रपावनानांपरंस्मृतं ९ कुलानांपावनंप्राहुर्जातरूपंशतक्रतो एषामेदक्षिणाप्रोक्तासमासेनमहाद्युते १० भीष्म
उवाच एतत्पितामहेनोक्तमिंद्रायभरतर्षभ इंद्रोदशरथायाहरामायाहपितातथा ११ राघवोपिप्रियभ्रात्रेलक्ष्मणाययशस्वि
ने ऋषिभ्योलक्ष्मणेनोक्तमरण्येवसताप्रभो १२ पारंपर्यागतंचेदमृषयःशंसितव्रताः दुर्द्धरंधारयामासूराजानश्चैवधार्मिकाः
उपाध्यायेनगदितंममचेदंयुधिष्ठिर १३ यइदंब्राह्मणोनित्यंवदेद्ब्राह्मणसंसदि यज्ञेषुगोप्रदानेषुद्वयोरपिसमागमे १४
तस्यलोकाःकिलाक्षय्यादैवतैःसहनित्यदा इतिब्रह्मासभगवानुवाचपरमेश्वरः १५ इतिदानधर्मेषुउत्तमानुशासने युधि
ष्ठिरउवाच विश्रंभितोहंभवताधर्मान्प्रवदताविभो प्रवक्ष्यामितुसंदेहंतन्मेब्रूहिपितामह १ व्रतानांकिंफलंप्रोक्तंकीदृशंवामहा
द्युते नियमानांफलंकिंचस्वधीतस्यचकिंफलं २ दमस्येहफलंकिंचवेदानांधारणेचकिं अध्यापनेफलंकिंचसर्वमिच्छा
मिवेदितुं ३ अप्रतिग्राहकेकिंचफलंलोकेपितामह तस्यकिंचफलंदृष्टंश्रुतंस्तत्प्रयछति ४ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
२६६

५ अनुक्रोशःपरदुःखेनदुःखित्वंअनुकंपातत्प्रतीकारश्च ७ व्रतंएकभक्तादिनियमं ८ फलंसम्यग्यमेवप्रसक्तं १६

स्वकर्मनिरतानांचशूराणांचापिकिंफलं शौचेचकिंफलंप्रोक्तंब्रह्मचर्येचकिंफलं ५ पितृशुश्रूषणेकिंचमातृशुश्रूषणेत
था आचार्यगुरुशुश्रूषास्वनुक्रोशानुकंपने ६ एतत्सर्वमशेषेणपितामहयथातथं वेत्तुमिच्छामिधर्मज्ञपरंकौतूहलंहिमे
७ भीष्मउवाच योव्रतंवैयथोद्दिष्टंतथासंप्रतिपद्यते अखंडंसम्यगारभ्यतस्यलोकाःसनातनाः ८ नियमानांफलंराज
न्प्रत्यक्षमिहदृश्यते नियमानांक्रतूनांचत्वयावाप्तमिदंफलं ९ अधीतस्यापिचफलंदृश्यतेमुत्रचेहच इहलोकेथ
वानित्यंब्रह्मलोकेचमोदते १० दमस्यतुफलंराजन्शृणुत्वंविस्तरेणमे दांताःसर्वत्रसुखिनोदांताःसर्वत्रनिर्वृताः ११ य
त्रेच्छागामिनोदांताःसर्वशत्रुनिषूदनाः प्रार्थयंतिचयद्दांतालभंतेतन्नसंशयः युज्यंतेसर्वकामैर्हिदांताःसर्वत्रपांडव स्व
र्गेयथाप्रमोदंतेतपसाविक्रमेणच १२ दानैर्यज्ञैश्चविविधैस्तथादांताःक्षमान्विताः दानाद्दमोविशिष्टोहिदानेकिं
चित्द्विजातये १४ दाताकुप्यतिनोदांतस्तस्माद्दानात्परंदमः यस्तदद्यादकुप्यन्हितस्यलोकाःसनातनाः १५ क्रो
धोहंतिहियद्दानंतस्माद्दानात्परंदमः अदृश्यानिमहाराजस्थानान्ययुतशोदिवि १६ ॥ छ ॥ ॥

दान०
२६६

© (i) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

अथैतां सर्वलोकेषु यानि तीर्थानि देवताः इमे न यान्ति नश्यन्ते गच्छन्ति परमर्षयः १७ कामयानाम हृत्स्थाने तस्माद्दानात्परं दमः अध्यापकः परि-
क्लेशात्स्वर्गफलमश्नुते १८ विधिवत्स्नापकं कृत्वा अस्मिल्लोके नराधिप अधीतान्यपि हि यो वेदान्मायया विद्वः प्रयच्छति १९ गुरुकर्मप्रशं-
सातस्सोपि स्वर्गे महीयते क्षत्रियोऽध्ययने युक्तः क्रियायस्तेन दानकर्मणि २० शूद्रोपि अपारिज्ञानासोपि स्वर्गे महीयते वैश्यः स्वकर्मनिरतः प्रदानाल्ल-
भते महत् २१ शूद्रः स्वकर्मनिरतः स्वर्गं शुश्रूषयार्छति अपात्रबहुविधाः प्रोक्तास्तेषामर्थाननुमेऽप्सरा २२ अराजयानामनिर्दिष्टफलं अप्र-
प्यैव हि यज्ञश्राद्धेषु श्राद्धाः सत्यश्राद्धस्तथापरे २३ शुद्धश्राद्धस्तथैवोक्तादानश्राद्धमानवाः [illegible] इति श्रु-
ताख्यौ वा मे क्षमाश्राद्धस्तथापरे २४ आर्जवं वचनं यत्राश्राद्धः शमेवं तेतिमानवाः तेषां स्वनियमैः श्राद्धब्रह्मचर्यं तथापरे वेदाध्ययनश्राद्धश्च
गस्त्वाध्ययनेरताः गुरुशुश्रूषया श्राद्धः पितृशुश्रूषयापरे मातृशुश्रूषयाश्राद्धैः श्राद्धस्तथापरे सांख्यश्राद्धाश्च बहवो योगश्राद्धस्तथापरे २६
अरण्ये गृहवासे च [illegible] श्राद्धस्तानिति थिपद्यन्ते सर्वे यान्ति परां लोकान् स्वकर्मफलनिर्जितान् २७ धारणां सर्वदेवानां सर्वतीर्थावगाहनं स-
त्यं च ब्रुवतो नित्यं समं वा स्याद्वा समं २८ अश्वमेधसहस्रं च सत्यं च तुलया धृतं अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेव विशिष्यते २९ सत्येन सूर्यस्तप-
ति सत्येनाग्निः प्रदीप्यते सत्येन मरुतो वान्ति सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितं ३० सत्येन देवाः प्रीयन्ते पितरो ब्राह्मणास्तथा सत्यमाहुः परो धर्मस्तस्मात्सत्यं न
लंघयेत ३१ मुनयः सत्यनिरता मुनयः सत्यविक्रमाः मुनयः सत्यशपथास्तस्मात्सत्यं विशिष्यते ३२ सत्यवन्तः स्वर्गलोके मोदंते भर[illegible]नर्षभ

© (O) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

दा० दमः सत्यफलावाप्तिस्सत्कारास्सर्वास्सनातनाः ३३ असंशयं विनानातस्मात्सर्वैः स्वर्गो महत्पते ब्रह्मचर्यस्य च गुणाञ्शृणु त्वं वसुधाधिप ३४ आ
९० जन्ममरणाद्यस्तु ब्रह्मचारी भवेदिह न तस्य किंचिदप्राप्यमिति विद्धि नराधिप ३५ बह्व्यः कोट्यस्त्वृषीणां तु ब्रह्मलोके वसन्त्युत स
त्ये रतानां सततं दान्तानामूर्ध्वरेतसां ३६ ब्रह्मचर्यं दहेद्राजन्सर्वपापान्युपोषितं ब्राह्मणेन विशेषेण ब्राह्मणो ह्यग्निरुच्यते ३७
प्रत्यक्षं हि तथा ह्येतद्ब्राह्मणेषु तपस्विषु बिभेति हि यथा शक्रो ब्रह्मचारिप्रधर्षितः ३८ तद्ब्रह्मचर्यस्य फलमृषीणामिह दृश्यते मा
तापित्रोः पूजने यो धर्मस्तमपि मे शृणु ३९ शुश्रूषते यः पितरं न चासूयेत्कदाचन मातरं भ्रातरं वापि गुरुमाचार्यमेव च ४० तस्य
राजन्फलं विद्धि स्वर्लोके स्थानमर्चितं न च पश्येत नरकं गुरुशुश्रूषयात्मवान् ४१ इति दानधर्मे गोलोकवर्णनः समाप्तः ॥

राम
९०

त्रिविधं २ यो वितिष्ठत्याहितः ४ स कालमिति पाठे सकालं सर्वमस्य श्वःकालमित्यर्थः । कुंजानायो रोहिणीं लोहितवर्णां ५ बहुलेत्यादि गवां नामानि ६ दिवं स्वर्गं शर्मणे ह्निकं सुखं प्रपद्ये इति

युधिष्ठिर उवाच त्रिविधं गवां परं श्रोतुमिच्छामि नरपतत्वतः येन तान् शाश्वतां(ल्लो)कानर्थिनां प्राप्नुयादिह १ भीष्म उवाच न गोदानात्परं किंचिद्विद्यते वसुधाधिप गौर्हि न्यायागता दत्ता सद्यस्तारयते कुलं २ सतामर्थे सम्यगुत्पादितो यः सतां प्रजानां शाश्वतः प्रजाभ्यः तस्मात्पूर्वं ह्यादिकालप्रवृत्तं गोदानार्थं शृणु राजन्विधिं मे ३ पुरा गोषु नीतासु गोषु संदिग्धदर्शिना मांधात्रा प्रकृतं संप्रश्नं बृहस्पतिरभाषत ४ द्विजातिमभिसत्कृत्य श्वःकालमभिवेद्य च गोदानार्थं प्रयुंजीत रोहिणीं नियतव्रतः ५ आह्वानं च प्रयुंजीत समंगे बहुलेति च प्रविश्य च गवां मध्यमिमां श्रुतिमुदाहरेत् ६ गौर्मे माता गौर्वृषभः पिता मे दिवं शर्म जगती मे प्रतिष्ठा प्रपद्यैवं शर्वरीमुष्य गोषु पुनर्वाणीमुत्सृजेद्गोप्रदाने ७ ॥ ॥ ॥

शेषः जगती गौः यश्च वो जगती श्रुतेः एवमनेन संजेन गोषु प्रपन्नाः गत्वा मौनेन नक्तं वासं कृत्वा द्वितीयेह्नि गोप्रदानकाले एवं वाचं विसृजेत् गोदानस्य पूर्वांगं व्रतं ७

२० साममरव्यः अनिवारयन समवृतः भूतलशापितात्देशाय वैनिरकृत्वा हि गुणात्मभूः ८ उत्सर्ष्टृवर्षोत्सवः सोपयाससानघा रवृत्सेति गोत्रः त्वया दात्राव देयात्रिदि
१७१ वं वषतिषसं सं अर्थवादं संत्रोक्ता आशिषश्च नवभविष्यंता निषेधत ९ आशिषएवात् ऊर्जस्विमन्त्र इति ऊर्जस्वः कार्तिको त्मा बलेभ्यरात्रेषु प्रीति मेदिनी उत्सा
हकर्त्ता ऊर्जस्वि यः ऊर्जमेधाः उपगतधराः यतेन्द्रमतस्य तस्या धनस्य हविषः गर्भरूपगर्भः क्षेत्रभूताः क्षितेः ऐश्वर्यस्य गेहः शास्त्रतक्षितेः प्रवहः प्रवाहरूपा स्य

दार ट

सतामेकान्तिशंगोभिः सममसंरम्भः समवृः ऐकान्त्यगमनात्मयः कल्मषाद्विप्रमुच्यते ८ उत्सर्ष्टवत्साद्विदेयात्सर्यदर्श
ते त्रिवर्हिर्वतिपन्नममर्थवीशिषत्व ९ ऊर्जस्विमकूर्जमेधाश्चपात्मगर्भो मनस्य जगतीमयश्रितिष्ठा क्षितेरोहः प्रवहः ग्रारव
देवशान्तापस्याः सर्वमिमर्थवादः १० गातोमसैनः शत्रुहन्तस्रौर्यस्तथासोमाः स्वर्गयातायसेन आत्मानेमेमात्तवत्तामाश्चपंतुन
पान्ताः सेनसमर्शीशिषोमे ११ शोषोत्सर्गे कर्मभिर्देहमोक्षेसरत्सयः श्रेयमेसप्रपन्नाः पूर्णं निर्यसर्वप्रशपापगाह्यांदिशप्रेमग
निमित्तंप्रपन्नाः १२ यातेश्वपंसोह मचेकभागोपुष्मान्न्तावाहमात्मप्रदाता मनस्युत्तामनएवोपपन्नाः संयुक्षवैसोमद्रणेत्रतताः १३

अनुक्ता

१० अपनक्ताः मवरूपेनोक्ताम्भ्रुआशिषोमेसंत्न ११ शोषोत्सर्गे गोपत्नापापनयेशोषायस्मरितिशोषरोरूनिमेदिमेदिनाक्षयरोगादिनिवृत्तौ देहमोक्षे सकर्मभिः राम
भविताः सनयः सरत्सर्सो नयरव श्रेयधीसंप्रपन्नाः १२ गोतिगर्वास्वसपूर्वामेदेनगोदानात आत्मदानफलंलभामित्यर्थः मनस्यूफतः रात्रमेमत्वाभिमाना युताः मम १७१
मनः उपपन्नाः महीयममतानाष्टीभूताः संयुक्तत्वं दातारं मध्यरूपेभौगैः प्रकाशयपंघं १३ ॥ छ ॥

© (O) Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

एवमित्यस्यार्थः श्लोकः दानवतिगृहीतस्मांकमेगाहृशः पठनीयस्वार्थः १४ गोप्रदानानीति अर्थस्वरूपप्रदेशे पितृगोप्रदानानीति क्रमशमितियोजना पीगोः प्रतिनिधित्व
नस्वर्णं वस्त्र स्वर्णं वा पयः तस्मात् सोऽपि गोप्रदानो भवतीत्यर्थः अर्थो मावहारिकं गोमूल्यं वस्त्रमपि श्राधानं करणो वा धापनेः तयोः प्रतिनिधिलेन उक्तं यावन्तीर्गा
दृष्यान्नांवतिवासांसितानवस्त्रोदनान्नादृश्याहिति सुवर्णं तत्रो सकमानानविधन इतिश्रुतेरपरिसिमिते अर्थादिकंपावद्युक्तिः देयं नत्वर्थं गोप्रदानेर्मांजुर्धास्यान्त
ठाने रूपस्यामितितस्यं संप्रदर्शितं गगृहरो तिको दर्शितः वस्त्रधेनुः भवति तथे तिपाठां नेरग्यामितमेतिमावस्थेवं वैस्त्रा वानिक्रीईयो दिस्यर्थः १५ गवादीनां गोप्रति

एवं तस्याशेषं सर्वं कर्दवदेतगवां दानानि विधिवत्सर्वदेवं प्रतिगृह्याद्वेषमर्हं द्विजातिः प्रतिगृह्णन्ति गोप्रदाने विधिर्नेः १४ गोप्रदानानि व
क्रमशः कर्म तत्र स्वयमुपदेशः ऊर्ध्वं स्याभवितव्याद्वै सर्वाणि मोक्षेत नामसंकीर्त्तनेन स्यायथा संख्योपनरं सर्वे १५ फलव
द्धिं शरदेशेवसहस्राणि वर्गिणीतिः एवमेतान्युत्तानि विधाः कृतादीनां यथाक्रमं १६ गोप्रदानसमानोऽति समस्नानं ष्पेक्रमे १७ ॥
गोदः शीलानिर्भयश्चार्घदानानि स्पाङ्गः सीवसदानाचकामं उपसोमभावेन यश्च विद्वान्विद्योनास्वैर्वस्वावाश्च ब्रुद्धलोकाः १८ ॥

निधीनांएतत्फलं १६ प्रतस्योदानेगोः प्रतिग्रहीनर्गहंगच्छत्यास्यषिमेगदेभवति किमुतत्तद्दयमनेनदीयवास्तुकाति अपि त्रिहोत्रादीनां चिरकालानिर्वहर
भिभावः १७ गोदइति शालीशीलवानस्थर्घदानानिर्भयश्चनिसंबंधः निष्कृष्टत्वात्वहस्तानुः फलनोक्तं एवंत्रयाणां ऐहिकं फलमुक्त्वा आमुष्मिकं फलमाह
उपस्फोटेतिउपसंधानस्यानाहिकमर्त्युं प्रोप्रः तेउपसोमास हि ज्ञेया ब्रह्मदेयाप्रत्यक्षः भारतेविद्वान भारतवतोर्वैगाः विष्णुभक्ताः वंडवत लोकः आलोकोदे
बोएवं विद्यानः कश्चिमाद्दति किंचित्तवचो पिवैस्वगाः विप्रदत्ता स्वर्गं द्रवत अमनसाबालोकाः पिदाविघंते भिन्नविद्वान १८ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा० १७२

देवव्रती ब्रह्मचारी सूर्यमंडलभेत्ता २० एकसंस्थान् एकीकृतान् गजग्रामादि सर्वं दानतुल्यं कंधेनुदानं किमुत वृषो हव्यादिमत्यो देयाः तासां ताभ्यो धिक

गां वै दत्वा गोव्रती स्यात्त्रिरात्रं निशां चैकां संवसेन्नेह ताभिः कामाष्टम्यां वर्तितव्यं त्रिरात्रं रसैर्वा गोशकृता प्रस्नवैर्वा १९ दे
वव्रती स्याद्वृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने तथा गवां विधिमासाद्य यज्वा लोकानग्र्यान्विंदते नाविधिज्ञः २० कामान्स
र्वान्पार्थिवानेकसंस्थान्यो वै दद्यात्कामदुघां च धेनुं सम्यक्ताः स्युर्हव्यकव्यौघवत्यस्तासामुक्ष्णां ज्यायसां संप्रदाने २१ न चाशि
ष्यायाव्रतायोपकुर्यान्नाश्रद्दधानाय न वक्रबुद्धये गुह्यो ह्ययं सर्वलोकस्य धर्मो नेमं धर्मं यत्र तत्र प्रजल्पेत् २२ संति लोके
श्रद्दधाना मनुष्याः संति क्षुद्रा राक्षसा मानुषेषु येषामेतद्दीयमानं ह्यनिष्टं येनास्तिक्यं चाश्रयंतेल्पपुण्याः २३ बार्हस्प
त्यं वाक्यमेतन्निशम्य ये राजानो गोप्रदानानि दत्वा लोकान्प्राप्ताः पुण्यशीलाः सुवृत्तास्तान्मे राजन्कीर्त्यमानान्निबोध २४
उशीनरो विश्वगश्वो नृगश्च भगीरथो विश्रुतो यौवनाश्वः मांधाता वै मुचुकुंदश्च राजा भूरिद्युम्नो नैषधः सोमकश्च २५ पुरू
रवा भरतश्चक्रवर्ती यस्यान्ववाये भरताः सर्व एव तथा वीरो दाशरथिश्च रामो ये चाप्यन्ये विश्रुताः कीर्तिमंतः २६ त
था राजा पृथुकर्मा दिलीपो दिवं प्राप्तो गोप्रदाने विधिज्ञः यज्ञैर्दानैस्तपसा राजधर्मैर्मांधाताभूद्गोप्रदानैश्च युक्तः २७ ॥

मितिशेषः उक्ष्णां श्रेष्ठानां २१ उपकुर्यात् एतत्कथयेन्न २२ २३ २४ २५ २६ २७ ॥ ॥

राम १७२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

३१ अध्यायः ततः कन्यादिः पश्चोध्यायः १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ॥ ॥ ॥

इतिधा१ वी३

तस्मात्पार्थत्वमपीमां मयोक्तां वाईस्पतीं भारत स द्विजातिभ्यः संप्रयच्छस्व प्रीतो गाः पुण्या वै प्राप्य राज्यं कुरूणां २८ वैशंपायन उवा
च तथा सर्वं कृतवान्धर्मराजो भीष्मेणोक्तो विधिवद्गोप्रदाने समांधातुर्देवदेवोपदिष्टं सम्यग्धर्मं धारयामास राजा २९ इति नृ
प सततं गवां प्रदाने यवशकलान्सह गोमयैः पिबानः क्षितितलशयनः शिखी जटालः पुरुषवरः स बभूव ३० नरपतिर
भवत्सदैव तासु संयतमना ह्यभिसंस्तुवंश्च ताश्च न पुनर्धुरि गामयुक्त भूयस्तुरगवरैरगमच्च यत्र तत्र ३१ इति दान
धर्मे गोप्रदानिके वैशंपायन उवाच ततो युधिष्ठिरो राजा भूयः शान्तनवं नृप गोदानविस्तरं धीमान्पप्रच्छ विनयान्वितः १
युधिष्ठिर उवाच गोप्रदानगुणान्सम्यक्पुनर्मे ब्रूहि भारत न हि तृप्याम्यहं वीर शृण्वानोऽमृतमीदृशं २ वैशंपायन उवाच इत्यु
क्तो धर्मराजेन तदा शान्तनवो नृपः सम्यगाह गुणांस्तस्मै गोप्रदानस्य केवलान् ३ भीष्म उवाच वत्सलां गुणसंपन्नां तरुणीं व
त्ससंयुतां दत्वेदृशीं गां विप्राय सर्वपापैः प्रमुच्यते ४ असुर्या नाम ते लोका गां दत्वा तान्न गच्छति पीतोदकां जग्धतृणां नष्ट
क्षीरां निरिंद्रियां ५ जरारोगोपसंपन्नां जीर्णां वापीमिवाजलां दत्वा तमः प्रविशति द्विजं क्लेशेन योजयेत् ६ दुष्टा
रुष्टा व्याधिता दुर्बला वा नो दातव्या याश्च मूल्यैरदत्तैः क्लेशैर्विप्रं योऽफलैः संयुनक्ति तस्यावीर्याश्चाफलाश्चैव लोकाः
:७

२५

© Dhaamantar Trust & Digitized By eGangotri

दा० वत्साभिरताः शीलवयोपपन्नाः सर्वे प्रशंसंति सुगंधवत्यः यथा हि गंगा सरितां वरिष्ठा तथार्जुनीनां कपिला वरिष्ठा ८
१७३ युधिष्ठिर उवाच कस्मात्समाने बहुलाप्रदाने सद्भिः प्रशस्तं कपिलाप्रदानं विशेषमिच्छामि महाप्रभावं श्रोतुं समर्थो
स्मि भवान्प्रवक्तुं ९ भीष्म उवाच वृद्धानां ब्रुवतां तात श्रुतमेतत्पुरातनं वक्ष्यामि तदशेषेण रोहिण्यो निर्मिता यथा १०
प्रजाः सृजेति चादिष्टः पूर्वं दक्षः स्वयंभुवा असृजद्वृत्तिमेवाग्रे प्रजानां हितकाम्यया ११ यथा ह्यमृतमाश्रित्य वर्तयंति दि
वौकसः तथा वृत्तिं समाश्रित्य वर्तयंति प्रजा विभो १२ अचरेभ्यश्च भूतेभ्यश्चराः श्रेष्ठाः सदा नराः ब्राह्मणाश्च ततः श्रेष्ठा
स्तेषु यज्ञाः प्रतिष्ठिताः १३ यज्ञैराप्यायते सोमः स च गोषु प्रतिष्ठितः ततो देवाः प्रमोदंते पूर्वं वृत्तिस्ततः प्रजाः १४ ॥
एतान्येव च भूतानि प्राक्रोशन्वृत्तिकांक्षया वृत्तिदं चान्वपद्यंत तृषिताः पितृमातृवत् १५ इतीदं मनसा
गत्वा प्रजासर्गार्थमात्मनः प्रजापतिर्बलाधानममृतं प्रापिबत्तदा १६ स गतस्तस्य तृप्तिं तु गंधं सुरभिमुद्गिर
न् ददर्शोद्गारसंवृत्तां सुरभिं मुखजां सुतां १७ सासृजत्सौरभेयीस्तु सुरभी लोकमातरः सुवर्णवर्णाः क
पिलाः प्रजानां वृत्तिधेनवः १८ तासाममृतवर्णानां क्षरंतीनां समंततः बभूवामृतजः फेनः स्रवंतीना
मिवोर्मिजः १९ ॥

तं ४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

वि ष्ठा पीतं ५

सवत्सा सुरभिश्रेष्ठा मथ्यमाना विनिर्गता: शिरस्यथापतत्तत्क्षुद्रः सततदैवतप्रभः २० ललाटप्रभवेनाक्ष्णा रोषेणेह हि यी प्रदहन्ति
व तन्नंजलक्तनमौर्द्रं कपिलाख्य विशांपते २१ नानावर्णत्वमनयन्नेषानिव दिवाकरः पास्कतस्मादपक्रम्य सोममेवा
भिसंश्रिताः २२ यथोत्पन्नाः सवर्णास्थास्तानीमा नानावर्णामा अथ क्रुद्धं महादेवं प्रजापतिरभाषत २३ अमृतेना
वसिक्तोत्वं नोच्छिष्टं विद्यते गवां यथाह्यमृतमादाय सोमो विस्यन्दते पुनः २४ तथा क्षीरं क्षरंत्येता रोहिण्योमृतसंभवं नदु
ष्यत्यनिलो नाग्निर्न सुवर्णं न चोदधिः २५ नामृतेनामृतं चैव पीतं नाव चत्मला इमांल्लोकान्भरिष्यन्ति हविषा प्रस्रवे
नच २६ आसामैश्वर्यमन्विच्छंति सर्वेमृतमयं शुभं वृषभं च ददौ तस्मै सह गोभिः प्रजापतिः २७ प्रसादयामास मन
स्तेन रुद्रस्य भारत प्रीतश्चापि महादेवश्चकार वृषभं तदा २८ ध्वजं च वाहनं चैव तस्मात्स वृषभध्वजः ततो देवैर्महादेव
स्तदा पशुपतिः कृतः २९ ईश्वरः स गवां मध्ये वृषभांकः प्रकीर्तितः एवमव्यग्रवर्णानां कपिलानां महौजसां प्रदा
ने प्रथमः कल्पः सर्वासामेव कीर्तितः ३० लोकज्येष्ठा लोकवृत्तिः प्रवृत्ता रुद्रोपेताः सोमविष्यंदभूताः सौम्याः
शान्ताः कामदाः प्राणदाश्च गा वै दत्वा सर्वकामप्रदः स्यात ३१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हे० १७४

३२ ३३ ३४ ३५ एतस्मिन्नवौङ्कवाक्यश्रवणकाले १ २ ३ ४ ५ ६

इमंगवांप्रभवविधानमुत्तमंपठन्सदाशुचिरपिमंगलप्रियः विमुच्यतेकलिकलुषेणमानवःश्रियंसुतान्धनपशूमा
प्नुयात्सदा ३२ हव्यंकव्यंतर्पणंशान्तिकर्मयानंवासोवृद्धबालस्यतुष्टिः एतान्सर्वान्गोप्रदानेगुणान्वैदाताराजन्
नाप्नुयाद्वैसदैव ३३ वैशंपायनउवाच पितामहस्याथनिशम्यवाक्यंराजासहभ्रातृभिराजमीढः सुवर्णव
र्णानडुहस्तथागाःपार्थोददौब्राह्मणसत्तमेभ्यः ३४ तथैवतेभ्योपिददौद्विजेभ्योगवांसहस्राणिशतानिचैव
यज्ञान्समुद्दिश्यचदक्षिणार्थंलोकान्विजेतुंपरमांचकीर्तिं ३५ इतिदानधर्मेषुगोप्रदानिके भीष्मउ
वाच एतस्मिन्नेवकालेतुवसिष्ठमृषिसत्तमं इक्ष्वाकुवंशजोराजासौदासोवदतांवरः १ सर्वलोकचरंसिद्धंब्रह्म
कोशंसनातनं पुरोहितमपृष्टुमभिवाद्योपचक्रमे २ सौदासउवाच त्रैलोक्येभगवन्किंस्वित्पवित्रंकथ्यतेनघ
यत्कीर्तयन्सदामर्त्यःप्राप्नुयात्पुण्यमुत्तमं ३ भीष्मउवाच तस्मैप्रोवाचवचनंप्रणतायहितंतदा गवामुप
नि[illegible]षद्विद्वान्नमस्कृत्यगवांशुचिः ४ गावःसुरभिगंधिन्यस्तथागुग्गुलगंधयः गावःप्रतिष्ठाभूतानांगावः
स्वस्त्ययनंमहत् ५ गावोभूतंचभव्यंचगावःपुष्टिःसनातनी गावोलक्ष्म्यास्तथामूलंगोषुदत्तंननश्यति ६

भिष्४

राम १७४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

कीनाशः कर्षकः स्मृतो गा १७ गोसमृद्धिकरं कर्म यज्ञनष्टं विकर्माह स्मार्थं इति चर्मणि गोरवसार्द्रे प्रेक्षमाणो नाडीकन्ते उपविश्य तिथिषः स्मारितिकांस्य निष्ठिताः १८ ॥ ९ ॥

प्रष ६

अग्निहोत्रपरं गावो देवानां परमं हविः स्वाहाकारवषट्कारौ गोषु नित्यं प्रतिष्ठितौ ७ गावो यज्ञस्य हि फलं गोषु यज्ञाः प्रतिष्ठि-
ताः गावो भविष्यं भूतं च गोषु यज्ञाः प्रतिष्ठिताः ८ सायं प्रातश्च सततं होमकाले महाद्युते गावो ददति वै होम्यमृषिभ्यः पुरु-
षर्षभ ९ यानि कानि च दुर्गाणि दुष्कृतानि कृतानि च तरन्ति चैव पाप्मानं धेनुं ये ददति प्रभो १० एकां च दशगुर्दद्याद्दश दद्याच्च
गोशती शतं सहस्रगुर्दद्यात्सर्वे तुल्यफला हि ते ११ अनाहिताग्निः शतगुरयज्वा च सहस्रगुः समृद्धो यश्च कीनाशो नार्घमर्हं-
ति ते त्रयः १२ कपिलां ये प्रयच्छन्ति सवत्सां कांस्यदोहनीं सुव्रतां वस्त्रसंवीतामुभौ लोकौ जयन्ति ते युवानमिंद्रियोपेतं शतेन सह यूथ-
पम् गवेंद्रं ब्राह्मणेंद्राय भूरिशृंगमलंकृतम् १४ वृषभं ये प्रयच्छंति श्रोत्रियाय परंतप ऐश्वर्यं तेऽधिगच्छंति जायमानाः पुनः पुनः
नाकीर्तयित्वा गाः सुप्यान्नासंस्मृत्योत्पतेन्नर सायं प्रातर्नमस्येच्च गास्ततः पुष्टिमाप्नुयात् गवां मूत्रपुरीषस्य नोद्विजेत कथंचन
न चासां मांसमश्नीयाद्गवां पुष्टिं तथाप्नुयात् गाश्च संकीर्तयेन्नित्यं नावमन्येत तास्तथा १६ अनिष्टं स्वप्नमालक्ष्य गां नरः संप्रकीर्तयेत
गोमयेन सदा स्नायात्करीषे चापि संविशेत ७ श्लेष्ममूत्रपुरीषाणि प्रतिघातं च वर्जयेत् सार्द्रचर्मणि भुंजीत निरीक्षन्वारुणीं
दिशं वाग्यतः सर्पिषा भूमौ गवां पुष्टिं सदाश्नुते १८ ॥

जुहुयात्र गोमत्येतिस्त्रपकृष्णेनेगोमां अस्मीतिमंत्रोगोमती १९ २० २१ २२ २३ अध्यायः शतं १ २ ३ ४ ५ ॥

९०
९७५

घृतेनजुहुयादग्निंघृतेनस्वस्तिवाचयेत घृतंदद्यात्घृतंप्राशेद्गवांपुष्टिंतथाश्नुते १९ गोमत्याविद्ययाधेनुंतिला
नामभिमंत्र्यय: सरत्नमयींदद्यान्नशोचेत्कृताकृते २० गावोमामुपतिष्ठंतुहेमशृंग्य: पयोमुच: सुरभ्य:
सौरभेय्यश्चसरित:सागरंयथा २१ गावैपश्याम्यहंनित्यंगाव:पश्यंतुमांसदा गावोस्माकंवयंतासांयतोगावस्त
तोवयं २२ एवंरात्रौदिवाचापिसमेषुविषमेषुच महाभयेषुचनर:कीर्तयन्मुच्यतेभयात २३ इतिदानधर्मेषु
गोप्रदानिके वसिष्ठउवाच शतंवर्षसहस्राणांतपस्तप्तंसुदुष्करं गोभि:पूर्वंविसृष्टाभिर्गच्छेमश्रेष्ठतामिति १
लोकेस्मिनदक्षिणानांचसर्वासांवयमुत्तमा: भवेमनचलिप्येमदोषेणेतिपरंतप २ अस्मत्पुरीषस्नानेनजन:पू
येतसर्वदा शकृताचपवित्रार्थंकुर्वीरन्देवमानुषा: ३ तथासर्वाणिभूतानिस्थावराणिचराणिच प्रदातारश्चलो
कान्गच्छेयुरितिमानद ४ ताभ्योवरंददौब्रह्मातपसांतेस्वयंप्रभु: एवंभवत्वितिविभुर्लोकांस्तारयतेतिच ५ ॥ ९७५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

९ लोकस्य यथा गावस्त्वभीष्टं शुभं तिशेषः ७ ८ ९ १० ११ १२ १९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

म३

उत्सृष्टां सिद्धिकामानां भूतभव्यस्य मातरः प्रातर्नमस्या गावस्ततः पुष्टिमवाप्नुयात् नापसव्ये महाभागा गावो लोकपरायणाः न तस्माद्वा
वामतो भागाः पवित्रं परमुच्यते ७ नैवेद्यं सर्वभूतानां समतिष्ठन्त्यधूर्धनि समानवत्सां कपिलां धेनुं दत्वा पयस्विनीं ८ सुव्रतां वस्त्रसंवी
तां ब्रह्मलोके महीयते ९ लोहितां तुल्यवत्सां तु धेनुं दत्वा पयस्विनीं सुव्रतां वस्त्रसंवीतां सोमलोके महीयते १० समानवत्सां शब
लां धेनुं दत्वा पयस्विनीं सुव्रतां वस्त्रसंवीतां सोमलोके महीयते ११ समानवत्सां श्वेतां धेनुं दत्वा पयस्विनीं सुव्रतां वस्त्रसंवीता
मिन्द्रलोके महीयते १३ समानवत्सां कृष्णां तु धेनुं दत्वा पयस्विनीं सुव्रतां वस्त्रसंवीतां मग्निलोके महीयते १४ समानवत्सां धू व४
म्रां तु धेनुं दत्वा पयस्विनीं सुव्रतां वस्त्रसंवीतां याम्ये लोके महीयते १५ अपां फेनसवर्णां तु सवत्सां कांस्यदोहनां प्रदाय वस्त्र
संवीतां वारुणं लोकमाप्नुते १६ वातरेणुसवर्णां तु सवत्सां कांस्यदोहनां प्रदाय वस्त्रसंवीतां वायुलोके महीयते १७
हिरण्यवर्णां पिंगाक्षीं सवत्सां कांस्यदोहनां प्रदाय वस्त्रसंवीतां कौबेरं लोकमश्नुते १८ पलालधूमवर्णां तु सव॥
त्सां कांस्यदोहनां प्रदाय वस्त्रसंवीतां पितृलोके महीयते १९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
१७६

इतिकंठाघलंवगलकंवलां २२ वैराटंहटंष्टंयस्परतिकंदत्यनेतिराटंकृतंविगतंराटंयस्मात्नद्विराटंस्तार्थैतद्विनः २३ नीलांगंविलसितांगं २५ अध्यायः घृतधेनः

वा१

सवत्सांपीवरींदत्वाइतिकंठामलंकृतां वैश्वदेवमसं धंस्थानंश्रेष्ठंप्रपद्यते २० समानवत्सांगोरीतधेनुंदत्वापयस्विनीं सवत्सांवस्त्रसं
वीतांवसूनांलोकमाप्नुयात् २१ पांडुकंवलवर्णाभांसवत्सांकांस्यदोहनां प्रदायवस्त्रसंवीतांसाध्यानांलोकमाप्नुते २२ वैराटपृ
ष्ठमुक्तानांसर्वरत्नैरलंकृतां प्रदायमरुतानांलोकान्राजन्प्रतिपद्यते २३ वयोपपन्नांनीलांगंसर्वरत्नसमन्वितां गंधर्वाप्सरसांलो
कान्दत्वाप्राप्नोतिमानवः २४ इतिकंठमनड्वाहंसर्वरत्नैरलंकृतं दत्वाप्रजापतेर्लोकान्विशोकःप्रतिपद्यते २५ गोप्रदानरतोया
तिभित्वाजलदसंचयान् विमानेनार्कवर्णेनदिविराजन्विराजते २६ तंचारुवेषाःसुश्रोणयःसहस्रंसुरयोषितः रमयंतिनरश्रेष्ठंगो
प्रदानरतंनरं २७ वीणानांवल्लकीनांचनूपुराणांचसिंजितैः हासैश्चहरिणाक्षीणांप्रसुप्तःप्रतिबोध्यते २८ यावंतिरोमाणिभवंति
धेन्वास्तावंतिवर्षाणिमहीयतेसः स्वर्गाच्च्युतश्चापिततोनृलोकेप्रसूयतेवैविपुलेगृहेसः २९ इतिदानधर्मेषुगोप्रदानिके वसिष्ठवा
च घृतक्षीरप्रदागावोघृतयोन्योघृतोद्भवाः घृतनद्योघृतावर्तास्तामेसंतुसदागृहे १ घृतंमेहृदयंनित्यंघृतंनाभ्यांप्रतिष्ठितं घृत
सर्वेषुगात्रेषुघृतंमेमनसिस्थितम् २ ॥ ॥ ७ ॥ ७

घृतपात्रः १ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २

दा०
१७६

सुतः १

३ ४ वसोर्धारा मंदाकिनी ५ पुण्यगीतिपौराणीकथां ६ आह्निकं कृतं हि कः ७ ८ पानीयदाना जलधेनुदाता ९ १० ११ १२ १३ १४

गावो ममाग्रतो नित्यं गावः पृष्ठत एव च गावो मे सर्वतश्चैव गवां मध्ये वसाम्यहं ३ इमा वश्मजपेत्सायं प्रातश्च शुचिः स
दा यस्मात्कृतात्पापात्तस्मात्परिमुच्यते ४ प्रासादा यत्र सौवर्णा वसोर्धारा च यत्र सा गंधर्वाप्सरसो यत्र तत्र यान्ति
सहस्रदाः ५ नवनीतपंकाः क्षीरोदाः दधिशैवलसंकुलाः वहंति यत्र वै नद्यस्तत्र यान्ति सहस्रदाः ६ गवांश
तसहस्रं दद्यात्स यथाविधि परां वृद्धिमवाप्नोति स गोलोके महीयते ७ दश चोभयतः पुत्रान्मातापित्रोः पिता
महान् दद्याति सुकृतान्लोकान्सतारयति कुलं नरः ८ धेन्वाः प्रमाणेन समप्रमाणां धेनुं तिलानामपि च प्रदा
नी य पानीयदाता च यमस्य लोके न यातनां काचिदुपैति तत्र ९ पवित्रमग्र्यं जगतः प्रतिष्ठा दिवौकसां मातरोथाप्रमेयाः
स्पृष्ट्वालभेद्दक्षिणतो व्रजेच्च दद्याच्च पात्रे प्रसमीक्ष्य काले १० धेनुं सवत्सां कपिलां भूरिशृंगीं कांस्योपदोहां वसनो
त्तरीयां प्रदाय तां गाहति दुर्विगाह्यां याम्यां सभां वीतभयो मनुष्यः ११ सुरूपा बहुरूपाश्च विश्वरूपाश्च मातरः ॥
गावो मामुपतिष्ठंतामिति नित्यं प्रकीर्तयेत् १२ नातः पुण्यतरं दानं नातः पुण्यतरं फलं नातो विशिष्टं लो
के भूतं भवितुमर्हति १३ त्वचा लोम्नाथ शृंगैर्वा वालैः क्षीरेण मेदसा यज्ञं वहति संभूय किमस्त्यभ्यधिकं ततः १४

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

१५ १६ भूमिदः सौदासो नाम राजा १७ अध्यायः पवित्राणां शिष्टचक्राह मत ५ श्रागीतं पौराणीकथा ६ आङ्गिरसकृतः कर्म नाह्निकः ७ ॥७४॥ ॥ ॥

यथा सर्वमिदं व्याप्तं जगत्स्थावरजंगमं तां धेनुं शिरसा वंदे भूतभव्यस्य मातरं १५ गुणा वचनसमुच्चये एकदेशो न वर्णितः एष गवां प्रकी
र्तितस्ते न च परमिह दानमस्ति गोभ्यो भवति न चापि परायणं तथान्यत् १६ भीष्म उवाच वरमिदमिति भूमिदो विचिंत्य प्रवरमृषेर्वच
नं ततो महात्मा व्यसृजत नियतात्मवान्द्विजेभ्यः स च कुरु च गोधनमाप्य लोकान् १७ इति दानधर्मे गोप्रदानिके युधिष्ठिर उवा
च पवित्राणां पवित्रं यच्छिष्टं लोके च यद्भवेत् पावनं परमं चैव तन्मे ब्रूहि पितामह १ भीष्म उवाच० गावो महार्थाः पुण्याश्च तारयंति
च मानवान् धारयंति प्रजाश्चेमा हविषा पयसा तथा २ नहि पुण्यतमं किंचिद्गोभ्यो भरतसत्तम एताः पुण्याः पवित्राश्च त्रिषु लोकेषु
सत्तम ३ देवानामुपरिष्टाच्च गावः प्रतिवसंति वै दत्वा चैता नारयंते यांति स्वर्गं मनीषिणः ४ मांधाता यौवनाश्वश्च ययातिर्न
हुषस्तथा गा वै ददंतः सततं सहस्रशतसंमिताः गताः परमकं स्थानं देवैरपि सुदुर्लभं ५ अपि चात्र पुरा गीतं कथयिष्यामि तेन
घ ऋषीणामुत्तमं धीमान्कृष्णद्वैपायनं शुकः ६ अभिवाद्याह्निककृतः शुचिः प्रयतमानसः पितरं परिपप्रच्छ दृष्टलोकपरावरं ७

प४ नी३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

१२ अथंगाइत्यरतुराइत्यसाप्युपलक्षणां गावोवैसत्रमारणशफानश्रृंगाणिसिषाप्यत्नासांदशमेमासिशफाः श्रृंगाणपजायंतेतिश्रुतेः १९ ॥

कि.पं.२

कोयज्ञःसर्वयज्ञानांवरिष्ठोह्युपलक्ष्यते किंचकृत्वापरंस्थानंप्राप्नुवंतिमनीषिणः ८ केनदेवाःपवित्रेणस्वर्गमश्नंतिवाविभो
किंचयज्ञस्ययज्ञत्वंक्वचयज्ञःप्रतिष्ठितः ९ देवानामुत्तमंकिंचसत्रमितःपरः पवित्राणांपवित्रंचयत्तद्ब्रूहिममानघ १० ए
तच्छ्रुत्वातुवचनंव्यासःपरमधर्मवित् पुत्रायाकथयत्सर्वंतत्त्वेनभरतर्षभ ११ व्यासउवाच गावःप्रतिष्ठाभूतानांतथागा
वःपरायणं गावःपुण्याःपवित्राश्चगोधनंपावनंतथा १२ पूर्वमासन्नशृंगावैगावइत्यनुशुश्रुम शृंगार्थेसमुपासंतताःकि
लप्रभुमव्ययं १३ ततोब्रह्मातुगाःप्रायमुपविष्टाःसमीक्ष्यह ईप्सितंप्रददौताभ्योगोभ्यःप्रत्येकशःप्रभुः १४ तासांशृंगाणिप
जायंतयस्यायादृङ्मनोगतं नानावर्णाःशृंगवंत्यस्ताव्यरोचंतपुत्रक १५ ब्रह्मणावरदत्तास्ताहव्यकव्यप्रदाःशुभाः पुण्याः
पवित्राःसुभगादिव्यसंस्थानलक्षणाः १६ गावस्तेजोमहद्दिव्यंगवांदानंप्रशस्यते येचैताःसंप्रयच्छंतिसाधवोवीतमत्सराः १७
तेवैसुकृतिनःप्रोक्ताःसर्वदानप्रदाश्चते गवांलोकंतथापुण्यमाप्नुवंतिचतेनघ १८ यत्रवृक्षामधुफलादिव्यपुष्पफलोप
गाः पुष्पाणिचसुगंधीनिदिव्यानिद्विजसत्तम १९ ॥

© Dhanvantari Trust & K Digitized By eGangotri

द्रो० १७८

२३ उद्धृतपुलिनाः अंकुरितजीराः २६ नगाः वृक्षाः पत्ररथाः पक्षिणाः २७ २९ ३० ॥

सर्वामणिमयीभूमिः सर्वकांचनवालुका सर्वर्तुसुखसंस्पर्शानिष्पंकानिरजा शुभाः २० रक्तोत्पलवनैश्चैवमणिखंडैर्हिरण्म
यैः तरुणादित्यसंकाशैर्भांतितत्रजलाशयाः २१ महार्हमणिपत्रैश्चकांचनप्रभकेसरैः नीलोत्पलविमिश्रैश्चसरोभिर्वहुपं
कजैः २२ करवीरवनैः फुल्लैः सहस्रावर्तसंवृतैः संतानकवनैः फुल्लैर्वृक्षैश्चसमलंकृताः २३ निर्मलाभिश्चमुक्ताभिर्मणि
भिश्चमहाप्रभैः उद्धृतपुलिनास्तत्रजातरूपैश्चनिम्नगाः २४ सर्वरत्नमयैश्चित्रैरवगाढाद्रुमोत्तमैः जातरूपमयैश्चान्यैर्हुता
शनसमप्रभैः सौवर्णागिरयस्तत्रमणिरत्नशिलोच्चयाः सर्वरत्नमयैर्भांतिशृंगैश्चारुभिरुच्छ्रितैः २६ नित्यपुष्पफलास्तत्र
नगाः पत्ररथाकुलाः दिव्यगंधरसैः पुष्पैः फलैश्चभरतर्षभ २७ रमंतेपुण्यकर्माणस्तत्रनित्यंयुधिष्ठिर सर्वकामसमृद्धार्था
निःशोकागतमन्यवः २८ विमानेषुविचित्रेषुरमणीयेषुभारत मोदंतेपुण्यकर्माणोविहरंतोयशस्विनः २९ उपक्रीडंतिता
न्राजन्शुभाश्चाप्सरसांगणाः एतांल्लोकानवाप्नोतिगांदत्वावैयुधिष्ठिरः ३० ॥ ॥ ॥ ७ ॥ राम० १७८

नाममात्रं जपेदित्ति संबंधः युगंधराः सप्तादियुगं धारयंतिताः ३१ प्राजापत्यं प्रजापतिनोक्तं ३७ जहुयात सर्वीक्तयैगोमता ३८ निर्हृतैः गोमयनिर्गतैः ३९

येषामधिपतिः पूषा मारुतो बलवान्बली ऐश्वर्ये वरुणो राजा नाममात्रे युगंधराः ३१ सुरूपा बहुरूपाश्च विश्वरूपाश्च मातरः
प्राजापत्यमिति ब्रह्मन्जपेन्नित्यं यतव्रतः ३२ गाश्च शुश्रूषते यश्च समन्वेति च सर्वशः तस्मै तुष्टाः प्रयच्छंति वरानपि सुदु
र्लभान् ३३ द्रुह्येन्न मनसा वापि गोषु नित्यं सुखप्रदः अर्चयेत सदा चैव नमस्कारैश्च पूजयेत ३४ दांतः प्रीतमना नित्यं गवां
व्युष्टिं तथाश्नुते अहमुष्णं पिवेन्मूत्रं त्र्यहमुष्णं पिवेत्पयः गवामुष्णं पयः पीत्वा त्र्यहमुष्णं घृतं पिबेत् त्र्यहमुष्णं घृतं पीत्वा वायु
भक्षो भवेत्त्र्यहं ३६ येन देवाः पवित्रेण भुंजते लोकमुत्तमं यत्पवित्रं पवित्राणां तच्छकृच्छिरसा वहेत् ३७ घृतेन जुहुयादग्निं घृ
तेन स्वस्ति वाचयेत् घृतं प्राशेद्धृतं दद्याद्धृतं पुष्टिं तथाश्नुते ३८ निर्हृतैश्च यवैर्गोभिर्मासं प्रश्रित पावकः ब्रह्महत्यासमं पापं
सर्वमेतेन शुध्यते ३९ पराभवाच्च दैत्यानां देवैः शौचमिदं कृतं तद्देवत्वमपि प्राप्ताः संसिद्धाश्च महाबलाः ४० ॥ ॥ ॥ ॥

श्रीकृष्णायनमः॥ ॥ श्रीरामराम ॥ ३९ ४० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दा० १७९ ७३ गोमतींगोमत्यात्रात्वाप्रकाशितमर्घवरंलभते ७७ अध्यायःसमाप्तः १२ ॥ ॥

गावःपवित्राःपुरायाश्चपावनंपरमंमहत् ताश्चदत्वाहिद्विजातिभ्योनरःस्वर्गमुपाश्नुते ७१ गवांमध्येशुचिर्भूत्वागोमतींम
नसाजपेत् पूताभिरद्भिराचम्यशुचिर्भवतिनिर्मलः अग्निमध्येगवांमध्येब्राह्मणानांचसंसदि विद्यावेदव्रतस्नातात्रा
ह्मणाःपुरायकर्मिणः ७३ अध्यापयेरन्शिष्यान्वैगोमतींयज्ञसंमितां त्रिरात्रोपोषितोभूत्वागोमतींलभतेवरं ७४
पुत्रकामश्चलभतेपुत्रंधनमथापिवा पतिकामाचभर्त्तारंसर्वकामांश्चमानवः ७५ गावस्तुष्टाःप्रयच्छंतिसेवितावैन
संशयः एवमेतामहाभागायज्ञियाःसर्वकामदाः रोहिण्यइतिजानीहिनैताभ्योविद्यतेपरं ७६ इत्युक्तःसमहातेजा
शुकःपित्रामहात्मना पूजयामासगांनित्यंतस्मात्त्वमपिपूजय ७७ इतिदानधर्मेषुगोप्रदानिके युधिष्ठिरउवाच
मयागवांपुरीषंवैश्रियाजुष्टमितिश्रुतं एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंसंशयोत्रपितामह १ भीष्मउवाच अत्राप्युदाहरंतीममि
तिहासंपुरातनं गोभिर्नृपेहसंवादंश्रियाभरतसत्तम २॥ राम० १७९

श्रीः स्त्वेह वपुः कांतं गोमध्येषु विवेश ह गावो थ विस्मितास्तस्या दृष्ट्वा रूपस्य संपदं ३ गाव ऊचुः कासि देवि कुतो वा त्वं रूपेणाप्रति
माभुवि विस्मिताः स्म महाभागे तव रूपस्य संपदा ४ इच्छाम त्वां वयं ज्ञातुं का त्वं क्व च गमिष्यसि तत्वेन वरवर्णाभि सर्वमेतद्ब्रवीहि
नः ५ श्रीरुवाच लोककांतास्मि भद्रं वो श्रीर्नाम्नाहं परिश्रुता मया दैत्याः परित्यक्ता विनष्टाः शाश्वतीः समाः ६ मयाभिपन्ना
देवाश्च मोदंते शाश्वतीः समाः इंद्रो विवस्वान्सोमश्च विष्णुरापोग्निरेव च ७ मयाभिपन्ना ऋषयो देवतास्तथा यान्नावि
शाम्यहं गावस्ते विनश्यंति सर्वशः ८ धर्मश्चार्थश्च कामश्च मया जुष्टाः सुखान्विताः एवं प्रभावां मां गावो विजानीत सुखप्रदाः ९ इच्छामि
चापि युष्मासु वस्तुं सर्वासु नित्यदा आगम्य प्रार्थये युष्मान् श्रीजुष्टा भवताथ वै १० गाव ऊचुः अध्रुवां चपलां च त्वं सामान्यां ब
हुभिः सह न त्वामिच्छामि भद्रं ते गम्यतां यत्र रंस्यते ११ वपुष्मंत्यो वयं सर्वाः किमस्माकं त्वयाद्य वै यथेष्टं गम्यतां तत्र कृतकार्या व
यं त्वया १२ श्रीरुवाच किमेतद्वः क्षमं गावो यन्मां नेहाभिनंदथ न मां संप्रतिगृह्णीध्वं कस्माद्वै दुर्लभां सती १३ सत्यं च लोक
वादोयं लोके चरति सुव्रताः स्वयं प्राप्ते परिभवो भवतीति विनिश्चयः १४ १४ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

© Dhanvantari Trust. Digitized By eGangotri

दा० २० एकाअहंअंगेषुमध्येकुत्सितो २१ २२ २३ २४ २५ २६

१८०

महद्दुग्रंतपः कृत्वामांनिषेवंतिमानवाः देवदानवगंधर्वाःपिशाचोरगराक्षसाः १५ प्रभावएववोगावः प्रतिगृह्णीतमामिह
नावमन्याह्यहंसौम्यास्त्रैलोक्येसचराचरे १६ गावऊचुः नावमन्यामहेदेविनत्वांपरिभवामहे अध्रुवाचलचित्तासितनस्त्वां
वर्जयामहे १७ बहुनात्रकिमुक्तेनगम्यतांयत्रवांछसि वपुष्मंतोवयंसर्वाःकिमस्माकंत्वयानघे १८ श्रीरुवाच अवज्ञा
ताभविष्यामिसर्वलोकस्यमानदाः प्रत्याख्यानेनयुष्माकंप्रसादःक्रियतांमम १९ महाभागाभवंत्यौवैशरण्याःशरणागतां
परित्रायंतुमांनित्यंभजमानामनिंदिताः २० माननामहमिच्छामिभवतःसततंशिवाः अप्येकांगेषवोवस्तुमिच्छामिचसुकु
त्सिते २१ नवोस्तिकुत्सितंकिंचिदंगेष्वालक्ष्यतेनघाः पुण्याःपवित्राःसुभगाममादेशंप्रयच्छत २२ वसेयंयत्रवोदेहेतन्
मेव्याख्यातुमर्हथ एवमुक्तास्ततागावःशुभाःकरुणवत्सलाः २३ संमंत्र्यसहिताःसर्वाःश्रियमूचुर्नराधिप २४ अव
श्यंमाननाकार्यात्वास्माभिर्यशस्विनी शकृन्मूत्रेनिवसत्वंपुण्यमेतद्धिनःशुभे २५ श्रीरुवाच दिष्ट्याप्रसादोयुष्माभिःकृ
तोमेनुग्रहात्मकः एवंभवतुभद्रंवःपूजितास्मिसुखप्रदाः २६ ॥ २६ राम०

१८०

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

२८ अध्यायः येच १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ ॥

एवंकृत्वातुसमयंश्रीर्गोभिःसहभारत पश्यंतीनांततस्तासांतत्रैवांतरधीयत २७ एवंगोशकृतःपुत्रमाहात्म्यंतेनवर्णितं मा
हात्म्यंचगवांभूयःश्रूयतांगदतोमम २८ इतिदानधर्मेषुश्रीगोसंवादः भीष्मउवाच येचगांसंप्रयच्छंतिहुतशिष्टाशिनश्चये
तेषांसत्राणियज्ञाश्चनित्यमेवयुधिष्ठिर १ ऋतेदधिघृतेनेहनयज्ञःसंप्रवर्त्तते तेनयज्ञस्ययज्ञत्वमतो-- मूलंचकथ्यते
२ दानानामपिसर्वेषांगवांदानंप्रशस्यते गावःश्रेष्ठाःपवित्राश्चपावनंह्येतदुत्तमं ३ पुष्ट्यर्थमेताःसेवेतशांत्यर्थमपिचैवह
पयोदधिघृतंयासांसर्वपापप्रमोचनं ४ गावस्तेजःपरंप्रोक्तमिहलोकेपरत्रच नगोभ्यःपरमंकिंचित्पवित्रंभरतर्षभ
५ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं पितामहस्यसंवादमिंद्रस्यचयुधिष्ठिर ६ पराभूतेषुदैत्येषुशक्रेत्रिभुवनेश्वरः
प्रजाःसमुदिताःसर्वाःसत्यधर्मपरायणाः ७ अथर्षयःसगंधर्वाःकिन्नरोरगराक्षसाः देवासुरसुपर्णाश्चप्रजानांपतयस्त
था ८ पर्युपासंतकौरव्यकदाचिद्वैपितामह नारदःपर्वतश्चैवविश्वावसुर्हहाहुहू ९ दिव्यतानेषुगायंतःपर्युपासंततंप्र
भुं तत्रदिव्यानिपुष्पाणिप्रावहत्पवनस्तदा १० आजह्रुरृतवश्चापिसुगंधीनिपृथक्पृथक् तस्मिन्देवसमावायेसर्वभू
तसमागमे ११ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा॰ १८१ २० अक्रूरवाहिन्यः अमायाश्च वहारिणः २१ निवासार्थं कृतं तनिवासकृतं २२ २४ ॥ ॥ ॐ

दिव्यवादित्रसंघुष्टे दिव्यस्त्रीचारणावृते इंद्रः पप्रच्छ देवेशमभिवाद्य प्रणम्य च १२ देवानां भगवन्कस्मान्लोकेशानां पितामह
उपरिष्टाद्गवां लोक एतदिच्छामि वेदितुं १३ किं तपो ब्रह्मचर्यं वा गोभिः कृतं महेश्वर देवानामुपरिष्टाद्यद्वसंत्यरजसः सुखं १४
ततः प्रोवाच ब्रह्मा तं शक्रं बलनिषूदनं अवज्ञातास्त्वया नित्यं गावो बलनिषूदन १५ तेन त्वमासां माहात्म्यं न वेत्सि शृणु यत्प्रभो
गवां प्रभावं परमं माहात्म्यं च सुरर्षभ १६ यज्ञांगं कथिता गावो यज्ञ एव च वासव एताभिश्च विना यज्ञो न वर्त्तेत कथंचन १७ धारयं
ति प्रजाश्चैव पयसा हविषा तथा एतासां तनयाश्चापि कृषियोगमुपासते १८ जनयंति च धान्यानि वीजानि विविधानि च ततो यज्ञाः
प्रवर्त्तंते हव्यं कव्यं च सर्वशः १९ पयो दधि घृतं चैव पुण्याश्चैताः सुराधिप वहंति विविधान्भारान्क्षुत्तृष्णापरिपीडिताः २० मुनीं
श्च धारयंतीह प्रजाश्चैवापि कर्मणा वासवाकूटवाहिन्यः कर्मणा सुकृतेन च २१ उपरिष्टात्ततोस्माकं वसंत्येताः सदैव हि एतत्ते का
रणं शक्र निवासकृतमद्य वै २२ गवां देवोपरिष्टाद्धि समाख्यातं शतक्रतो एता हि वरदत्ताश्च वरदाश्चापि वासव २३ सुरभ्यः पुण्य
कर्मिण्यः पावनाः शुभलक्षणाः यदर्थं गां गताश्चैव सुरभ्यः सुरसत्तम २४ ॥ दान॰ १८१

तच्चमेश्रृणुकार्त्स्न्येनवदतोवलसूदन २५ पुरादेवयुगेतातदेवेंद्रेषुमहात्मसु त्रीन्लोकाननुशासत्सुविष्णौगर्भत्वमागते २६ आदित्यास्तप्यमानाया
स्तयोघोरंसुदुश्चरं पुत्रार्थममरश्रेष्ठपादेनैकेननित्यदा २७ तांतुदृष्ट्वामहादेवींतप्यमानांमहत्तपः दक्षस्यदुहितादेवीसुरभीनाममानतः २८
अतप्यततपोघोरंहृष्टाधर्मपरायणा कैलासशिखरेरम्येदेवगंधर्वसेविते २९ व्यतिष्ठदेकपादेनपरमंयोगमास्थिता दशवर्षसहस्राणिदशवर्षशता
निच ३० संतप्तास्तपसातस्यादेवाःसर्षिमहोरगाः तत्रगत्वामयासार्द्धंपर्युपासंततांशुभां ३१ अथाहमब्रुवंतत्रदेवींतांतपसान्वितां किमर्थंतप
सेदेवीतपोघोरमनिंदिते ३२ प्रीतस्तेहंमहाभागेतपसानेनशोभने चरयस्ववरंदेविदातास्मीतिपुरंदर ३३ सुरभ्युवाच वरेणभगवन्मह्यंकृतं
लोकपितामह एषएववरोमेद्ययत्प्रीतोसिममानघ ३४ ब्रह्मोवाच तामेवंब्रुवतींदेवींसुरभींत्रिदशेश्वर प्रत्यब्रुवंयद्देवेंद्रतन्निबोधशचीपते
३५ अलोभकाम्ययादेवितपसाचशुभानने प्रसन्नोहंवरंतस्मादमरत्वंददामिते ३६ ॥ ३६ ॥ ३६ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

टी० त्रयाणामुपरिष्टात् ब्रह्मलोके इत्यर्थः ततः परस्य तपःफलस्याभावात् तत्रैव च गोलोकः श्रूयते तावां वास्तून्युश्मसि गमध्यै यत्र गावो भूरिशृंगा अयासः अत्राह तदुरुगाय
१८२ स्य वृष्णः परमं पदमवभाति भूरीति ता ती निवां युवयोः रिंद्राविष्ण्वोर्नरनारायणयोः प्रसादात् वास्तूनि स्थानानि उश्मसि कामयामहे गमध्यै गंतुं यत्र येषु स्थानेषु गावः भूरिशृं

त्रयाणामपि लोकानामुपरिष्टान्निवत्स्यसि मत्प्रसादाच्च विख्यातो लोकः सम
॥भविष्यति ३८॥

गा अत्यंतं मानवत्यः अयासः गतवत्यः अत्र अस्मिन् गोलोके अह एव तत् प्रसिद्धं उरुगायस्य विष्णोः वृष्णः कामपूरकस्य परमं पदं सर्वोत्कृष्टं स्थानं अवभाति अल्पमिव भाति
भूरि अत्यंतं सर्वेभ्यो लोकेभ्य उपरि गोलोक इति सिद्धं अन्यथा चतुर्थो महर्लोक एवाप्नोति न च तस्य परमपदत्वम् अस्तीति मंत्रानुसाराद्ब्रह्मलोके एव गावः संतीति ज्ञेयं ३७॥३७॥ राम०
१८२

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मानुषेषुचकुर्वाणाःप्रजाः कर्मशुभंतथा निवसंतिमहाभागेसर्वेदुहितरश्चते ३८ मनसाचिंतिताभोगास्तयावैदिव्यमानुषाः यत्रस्वर्गेस्सर्वंदेवितत्तत्सं
पत्स्यतेशुभे ३९ तस्यालोकाःसहस्राक्षसर्वकामसमन्विताः नतत्रक्रमतेमृत्युर्नजरानचपावकः ४० नदैवंवाशुभंकिंचिद्विद्यतेतत्रवासवः तत्रदिव्यान्यरण्या
निदिव्यान्याभरणानिच ४१ विमानानिसुयुक्तानिकामगानिचवासव ब्रह्मचर्येणतपसासत्येनचदमेनच दानैश्चविविधैःपुण्यैस्तथातीर्थानुसेवनात्तपसा
महताचैव ---- सुकृतेनचकर्मणा शक्यःसमासादयितुंगोलोकःपुष्करेक्षण ४३ एतत्तेसर्वमाख्यातंमयाशक्रानुपृच्छते नतेपरिभवःकार्योगवामसुरसू
दन ४४ भीष्मउः एवंश्रुत्वासहस्राक्षःपूजयामासनित्यदा गाश्चक्रेबहुमानंचतासुनित्यंयुधिष्ठिर ४५ एतत्तेसर्वमाख्यातंपावनंचमहाद्युते पवित्रंपरमं
पिगवांमाहात्म्यमुत्तमं ४६ कीर्तितंपुरुषव्याघ्रसर्वपापविमोचनं यइदंकथयेन्नित्यंब्राह्मणेभ्यःसमाहितः ४७ हव्यकव्येषुयज्ञेषुपितृकार्येषुचैवहि
सार्वकामिकमक्षय्यंपितॄंस्तस्योपतिष्ठते ४८ ॥ ४८ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४८ ॥ ४८ ॥ ४८ ॥ श्रीरामः॥

© (n) Dhaanantar Trust, J&K Digitized By eGangotri

दा० १८३

५१ अध्यायः उक्तं १ नम्रमात्रसुमा १ पूर्यंतेसुद्धंति ३ ४ ५ ६ ७ ८ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥

म ३

गोषुभक्तश्चलभतेयद्यदिच्छतिमानवः स्त्रियोपिभक्तायागोषुताश्चकाममवाप्नुयुः ४९ पुत्रार्थीलभतेपुत्रंकन्यार्थीतामवाप्नुयात् धनार्थीलभतेवित्तंधर्मार्थी
धर्ममाप्नुयात् ५० विद्यार्थीचाप्नुयाद्विद्यांसुखार्थीप्राप्नुयात्सुखं नकिंचिद्दुर्लभंचैवगवांभक्तस्यभारत ५१ इतिदानधर्मेषुगोलोकप्रश्नः समाप्तः युधिष्ठिरउवाच
उक्तंपितामहेनेदंगवांदानमनुत्तमं विशेषेणनरेंद्राणामिहधर्ममवेक्षतां १ राज्यंहिसततंदुःखंदुर्धरंचाकृतात्मभिः भूयिष्ठंचनरेंद्राणांविद्यतेनशुभागतिः २
पूयंतेतत्रनियतंप्रयच्छंतोवसुंधरां सर्वेचकथिताधर्मास्त्वयामेकुरुनंदन ३ एवमेवगवामुक्तंप्रदानंतेनृगेणह ऋषिणानाचिकेतेनपूर्वमेवनिदर्शितं ४
वेदोपनिषदश्चैवसर्वेकर्मसदक्षिणाः सर्वक्रतुषुचोद्दिष्टंभूमिर्गावोथकांचनं ५ तत्रश्रुतिस्तुपरमासुवर्णंदक्षिणेतिवै एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंपितामहयथातथ्यं ६ किंसुवर्णंकथंजातंकस्मिन्कालेकिमात्मकं किंदैवंकिंफलंचैवकस्माच्चपरमुच्यते ७ कस्माद्दानंसुवर्णस्यपूजयंतिमनीषिणः कस्मा
॥च्चदक्षिणार्थंतद्यज्ञकर्मसुशस्यते ८॥ छ॥ छ॥ छ॥

राम० १८३

कस्माच्चपावनंश्रेष्ठंभूमेर्गोभ्यश्चकांचनं परमंदक्षिणार्थेचतद्ब्रवीहिपितामह ९ भीष्मउ शृणुराजन्नवहितोवहुकारणविस्तरं जातरूपसमुत्पत्तिमनुभूतं
चतन्मया १० पितामममहातेजाःशांतनुर्निधनंगतः तस्यदित्सुरहंश्राद्धंगंगाद्वारमुपागमं तत्रागम्यपितुःपुत्रश्राद्धकर्मसमारभं ११ मातामेजाह्न
वीचात्रसहाय्यमकरोत्तदा ततोग्रतस्तपःसिद्धानुपवेश्यवहूनृषीन् तोयप्रदानात्प्रभृतिकार्याण्यहमथारभं १३ तत्समाप्ययथोद्दिष्टंपूर्वकर्मसमाहि
तःदातुंनिर्वपणंसम्यग्यथावदहमारभं १४ ततस्तंदर्भविन्यासंभित्वासरुचिरांगदः प्रलंवाभरणोवाहुरुदतिष्ठद्विशांपते १५ तमुत्थितमहंदृष्ट्वा
परंविस्मयमागमं प्रतिग्रहीतासाक्षान्मेपितेतिभरतर्षभ १६ ततोमेपुनरेवासीत्संज्ञासंचिंत्यशास्त्रतःनायंवेदेषुविहितोविधिर्हस्तइतिप्रभो १७ पि
डोदेयोनरेणेहततोमतिरभून्मम साक्षान्नेहमनुष्यस्यपिंडंहिपितरःक्वचित् १८ गृह्णन्तिविहितंचैवंपिंडोदेयःकुशेष्विति ततोहंतदनादृत्यपितुर्हस्त
निदर्शनं १९ शास्त्रप्रामाण्यसूक्ष्मंतुविधिंपार्थिवसंस्मरन् ततोदर्भेषुतत्सर्वमददंभरतर्षभ २० शास्त्रमार्गानुसारेणतद्विद्धिमनुजर्षभ ततः
सोंतर्हितोवाहुःपितुर्ममजनाधिप २१ ततोमांदर्शयामासुःस्वप्नांतेपितरस्तथा प्रीयमाणास्तुमामूचुःप्रीताःस्मभरतर्षभ २२ ।। २२ ।।

द्रो० ३३ त्वच्छ्रुतांनिष्पापता ३४ ॥३४॥ ॥३४॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ छ॥ ॥छ॥ छ॥छ
१२४

मं३

विज्ञानेनतपसानेनयज्ञमुख्यसिधर्मतः त्वयाहिकुर्वताशास्त्रंप्रमाणमिहपार्थिव २३ आत्माधर्मःश्रुतंवेदाःपितरश्चर्षिभिःसह साक्षाभिनामहोत्रब्राह्मण
स्त्वोयप्रजापतिः २४ प्रमाणमुपनीतावैस्थितिश्चनविचालिताः तदिदंसम्यगारब्धंत्वयाद्यभरतर्षभ २५ किंतुभूमेर्गवांचार्थेसुवर्णंदीयतामिति
एवंस्वयंचधर्मज्ञसर्वेचास्मत्पितामहाः २६ पावितावैभविष्यंतिपावनेनपरेहितत् दशपूर्वान्दशैवान्यांस्तथासंतारयंतिवै २७ सुवर्णंयेप्रयच्छंतिएवं
मत्पितरोब्रुवन् ततोहंविस्मितोराजन्प्रतिबु द्धोविशांपते २८ सुवर्णदानेकरवंमतिंभरतर्षभ इतिहासमिमंचापिश्रृणुराजन्पुरातनं २९ जा
मदग्न्यंप्रतिविभोधन्यमायुष्यमेवच जामदग्न्येनरामेणतीव्ररोषान्वितेनवै ३० त्रिःसप्तकृत्वःपृथिवीकृतानिःक्षत्रियापुरा ततोजित्वामहींकृत्स्नां
रामोराजीवलोचनः ३१ आजहारक्रतुंवीरोब्रह्मक्षत्रेणपूजितं वाजिमेधंमहाराजसर्वकामसमन्वितं ३२ पावनंसर्वभूतानांतेजोद्युतिविवर्द्धनं
विपाप्माचसतेजस्वीतेनक्रतुफलेनच ३३ नैवात्मनोथलघुतांजामदग्न्योध्यगच्छत सतुक्रतुवरेणेष्ट्वामहात्मादक्षिणावतां अपृच्छदागमसंपन्ना राम०
नृषीन्देवांश्चभार्गवः ॥पावनंपरमंनृणांउग्रेणकर्मणाभारतः ॥ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽः १२४

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

४६ अजइति अजादीनामग्न्यादिरूपत्वात्तद्दानंततच्छोकप्रदं ४७॥ ॥ ६॥ छ॥ छ छ छ छ छ छ:

तदुच्यतांमहाभागाइतिजातघृणोब्रवीत् इत्युक्तावेदशास्त्रज्ञास्तमूचुस्तेमहर्षयः राम विप्राःसत्क्रियंतांवेदप्रामाणदर्शनात् ३६ भूयश्चविप्रर्षिगणाः
प्रष्टव्याःपावनंप्रति तेयद्ब्रूयुर्महाप्राज्ञास्तच्चैवसमुदाचर ३७ ततोवसिष्ठंदेवर्षिमगस्त्यमथकाश्यपं तमेवार्थंमहातेजाःपप्रच्छभृगुनंदनः ३८ जाताम
तिर्मेविप्रेंद्राःकथंपूयेयमित्युत केनवाकर्मयोगेनप्रदानेनेहकेनवा ३९ यदिवोनुग्रहकृताबुद्धिर्मोप्रतिसत्तमाः प्रब्रूतंपावनंकिंमेभवेदितितपोधनाः
४० अथयऊचुःगाश्चभूमिंचवित्तंचदत्त्वेहभृगुनंदन पापकृत्पूयतेमर्त्यइतिभार्गवशुश्रुम ४१ अन्यदानंतुविप्रर्षेश्रूयतांपावनंमहत् दिव्यम
त्यद्भुताकारमपत्यंजातवेदसः ४२ दग्ध्वालोकान्पुरावीर्यात्संभूतमिहशुश्रुम सुवर्णमितिविख्यातंतद्दत्त्वासिद्धिमेष्यसि ४३ ततोब्रवीद्वसिष्ठस्तंभ
गवान्संशितव्रतः शृणुरामयथोत्पन्नंसुवर्णमनलप्रभं ४४ फलंदास्यतितेयत्तुदानेपरमिहोच्यते सुवर्णंयच्चयस्माच्चयथाचगुणवत्तरं ४५ त
न्निबोधमहाबाहोसर्वंनिगदतोमम अग्नीषोमात्मकमिदंसुवर्णंविद्धिनिश्चये ४६ अजोग्निर्वरुणोमेषःसूर्योश्वइतिदर्शनः कुंजराश्चमृगानागा
॥ महिषाश्चासुराइति ४७॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

ह्रा० १८५ अमरराक्षसपदाभ्यामपितस्थो:वराहश्चनिर्ऋतिः अस्यदानं अल्पफलंएहादृयोभूमिरित्याहतितद्दानंमहाफलं।इडेतिइडावानयज्ञः ४८ जगदितिस्वर्णेदानंब्रह्मांदुदान

कश्चकुठाश्चवराहाश्चराक्षसाभृगुनंदन इडागावःपयःसोमोभूमिरित्येवचस्मृतिः ४८ जगत्संवेदनिर्मथ्यतेजोराशिःसमुत्थितः सुवर्णमेभ्योविप्रर्षेर
त्नंपरममुत्तमं ४९ एतस्मात्कारणाद्देवागंधर्वोरगराक्षसाः मनुष्याश्चपिशाचाश्चप्रयताधारयंतितत् ५० मुकुटैरंगदयुतैरलंकारैःपृथग्विधैः सुव
र्णविकृतैस्तत्रविराजंतेभृगूत्तम ५१ तस्मात्सर्वपवित्रेभ्यःपवित्रंपरमंस्मृतं भूमेर्गोभ्योथरत्नेभ्यस्तद्विद्धिमनुजर्षभ ५२ पृथिवींगाश्चदत्वेहय
च्चान्यदपिकिंचन विशिष्यतेसुवर्णस्यदानंपरमकंविभो ५३ अक्षयंपावनंचैवसुवर्णममरद्युते प्रयच्छ [illegible] द्विजमुख्येभ्यःपावनंह्ये
तदुत्तमम्।सुवर्णमेवसर्वासुदक्षिणासुविधीयते॥सुवर्णंयेप्रयच्छंतिसर्वदास्तेभवंत्युत।देवतास्तेप्रयच्छंतियेसुवर्णंददत्यथः अग्निर्हिदेवताः
सर्वाःसुवर्णंचतदात्मकं ५६ तस्मात्सुवर्णंददताद्दत्ताःसर्वाःस्युर्देवताः भवंतिपुरुषव्याघ्रनस्वतःपरमंविदुः ५७ भूयएवचमाहात्म्यंसुवर्णस्य
॥सुनिबोधमे गदतोममविप्रर्षेसर्वशस्त्रभृतांवर:५८॥

तुल्यमितिभावः ४९॥ ॥ ४९ ॥ ॥४९॥ ॥४९॥ ॥४९ ॥ ॥४९॥ ४९॥ ॥४९ ॥४९॥ ४९ राम० १८५

© (c) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

मयाश्रुतमिदं पूर्वं पुराणो भृगुनंदन प्रजापतेः कथयतो यथान्यायं तु तस्य वै ५९ शूलपाणेर्भगवतो देव्या सह महात्मनः गिरौ हिमवति श्रेष्ठे तदा भृगुकुलोद्वह
६० देव्या विवाहे निर्वृत्ते रुद्राण्या भृगुनंदन समागमे भगवतो देव्या सह महात्मनः ६१ ततः सर्वे समुद्विग्ना देवा रुद्रमुपागमन् ते महादेवमासीनं देवीं च वरदामुमां
६२ प्रसाद्य शिरसा सर्वे रुद्रमूचुर्भृगूद्वह अयं समागमो देव देव्या सह तवानघ ६३ तपस्विनस्तपस्विन्या तेजस्विन्यातितेजसः अमोघतेजास्त्वं देवी चेयं — मुमा देव
तथा ६४ अपत्यं युवयोर्देव बलवद्भविता विभो तन्नूनं त्रिषु लोकेषु न किंचिच्छेषयिष्यति। तदेभ्यः प्रणतेभ्यस्त्वं देवेभ्यः पृथुलोचन वरं प्रयच्छ लोकेश त्रैलोक्यहि
तकाम्यया ६६ अपत्यार्थं निगच्छ दीप्ततेजः परमकं विभो त्रैलोक्यसारौ हि युवां लोकं संतापयिष्यथः ६७ तदपत्यं हि युवयोर्देवानभिभवेद्ध्रुवं न हि ते पृथिवी
देवी न च द्यौर्न दिवं विभो नेदं धारयितुं शक्ताः समस्ता इति नो मतिः ६८ तेजःप्रभावनिर्दग्धं तस्मात्सर्वमिदं जगत् तस्मात्प्रसादं भगवन् कर्तुमर्हसि नः प्रभो ६९
न देव्यां संभवेत्पुत्रो भवतः सुरसत्तम धैर्यादेव निगृह्णीष्व तेजो ज्वलितमुत्तमं ७० इति तेषां कथयतां भगवान्वृषभध्वजः एवमस्त्विति देवांस्तान्विप्रर्षे प्रत्यभा
षत ७१ इत्युक्त्वा चोर्ध्वमनयद्रेतो वृषभवाहनः ऊर्ध्वरेताः समभवत् ततः प्रभृति चापि सः ७२ रुद्राणी तु ततः क्रुद्धा प्रजोच्छेदे तथा कृते देवानथाब्रवीत्तत्र
स्त्रीभावात्परुषं वचः ७३ यस्मादपत्यकामो वै भर्ता मे विनिवर्तितः तस्मात्सर्वे सुरा यूयमनपत्या भविष्यथ ७४ प्रजोच्छेदो मम कृतो यस्माद्युष्माभिरद्य वै
॥ तस्मात्प्रजा वः खगमाः सर्वेषां न भविष्यति ७५ पावकस्तु न तत्रासीच्छा ॥

रा० पकालेभृगुद्वह देवादेव्यास्तथाशापात्तनयत्यास्ततोभवन् ७६ रुद्रस्तुतेजोप्रतिमंधारयामासवैतदा प्रस्कन्नंतुततस्तस्मात्किंचित्तत्रापतद्भुवि ७७ उत्प
१८६ पाततदावन्हौवह्नेर्देवाद्भुतोपमं तेजस्तेजस्विसंयुक्तमात्मयोनित्वमागतं ७८ एतस्मिन्नेवकालेतुदेवाशक्रपुरोगमाः असुरस्तारकोनामतेनसंतापिता
भृशं ७९ आदित्यावसवोरुद्रामरुतोथाश्विनावपि साध्याश्वसर्वे संत्रस्ता दैतेयस्यपराक्रमात् ८० स्थानानिदेवतानांहि विमानानिपुराणिच ऋषि
णांचाश्रमाश्चैववभूवुरसुरैर्हृताः ८१ तेदीनमनसः सर्वेदेवताऋषयश्चये प्रजग्मुःशरणंदेवंब्रह्माणमजरंविभुं ८२ ॥ ८२ ॥ ८२॥॥

राम०
१८६

अ
अध्यायः सुरः १२ नष्टः अदर्शनं गतः १३ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ छ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ ॥ छ छ ॥

इति दानवे भेषु सर्वशो त्पन्नो देवा ऊचुः असुरस्तारको नाम त्वया दत्तवरः प्रभो सुरान् बाधते नित्यं तस्य वधः प्रविधीयतां १ तस्माद्भयं समुत्पन्नम
स्माकं वै पितामह परित्राय स्व नो देव नस्त्वन्या गतिरस्ति नः २ ब्रह्मोवाच समोहं सर्वभूतानामधर्मं नैव रोचये हन्यतां तारकः क्षिप्रं सुरर्षिगणबाधिता ३
वेदा धर्माश्च नोच्छेदं गच्छेयुः सुरसत्तमाः विहितं पूर्वमेवात्र मया वै व्येतु वो ज्वरः ४ देवा ऊचुः वरदानाद्भगवतो दैतेयो बलगर्वितः देवैर्न शक्यते हन्तुं स कथं
प्रशमं व्रजेत् ५ स हि नैव स्म देवानां नासुराणां न रक्षसां वध्यः स्यामिति जग्राह वरं त्वत्तः पितामह ६ देवाश्च शप्ता रुद्राण्या प्रजोच्छेदे पुरा कृते न भवि
ष्यति वो पत्यमिति सर्वे जगत्पते ७ ब्रह्मोवाच हुताशनो न तत्रासीच्छापकाले सुरोत्तमाः स उत्पादयिता पत्यं वधाय त्रिदशद्विषां ८ तदेव सर्वानतिक्र
म्य देवदानवराक्षसान् मानुषानथ गंधर्वान्नागानथ च पक्षिणः ९ अस्त्रेणामोघपातेन शक्त्या तं घातयिष्यति यतो वो भयमुत्पन्नं ये चान्ये सुरशत्र
वः १० सनातनो हि संकल्पः काम इत्यभिधीयते रुद्रस्य तेजः प्रस्कन्नमग्नौ निपतितं च यत् ११ तत्तेजोऽग्निर्महद्भूतं द्वितीयमिव पावकं वधार्थं देवशत्रू
णां गंगायां जनयिष्यति १२ स तु नावाप्तं शापं नष्टः स हुतभुक् तदा तस्माद्वो भयहृद्देवाः समुत्पत्स्यति पावकिः १३ ॥ ॥ १३ ॥ १३

रा० १८७ १४ ननु सर्वे सुरास्तु दिश्यदेव्याः शापात्कथं वह्नेर्न शापः सत्त्वानासीदितिचेत्तेनास्मिमित्यत आह नीति वह्नेस्तेन सलिलाश्रयोद्देश्यतेति भावः १५ कामः काम्य

अविष्यतो वै ज्वलनस्तथा वाघनिसूदनः तारकस्य वधोपायः कथितो वै मयानघाः १४ नहि तेजस्विनां शापास्तेजः संप्रभवंति वै बलान्यतिबलं प्राप्य
दुर्बलानि भवंति वै १५ हन्यात्स वध्या वरदान्नपि देवतपस्विनः संकल्पाभिरुचिः कामः सनातनतमोऽभवत् १६ जगत्पतिरनिर्देश्यः सर्वगः सर्वभावनः
हृच्छयः सर्वभूतानां ज्येष्ठो रुद्रादपि प्रभुः १७ अविष्यतां सतु क्षिप्रं तेजोराशिर्हुताशनः स वो मनोगतं कामं देवः संपादयिष्यति १८ स तद्वाक्यमुपश्रु
त्य ततो देवा महात्मनः जग्मुः संसिद्धसंकल्पाः पर्येषंतो विभावसुं १९ ततस्त्रैलोक्यमृषयो व्यचिन्वंत सुरैः सह कांक्षंतो दर्शनं वह्नेः सर्वे तद्गतमानसाः
२० परेण तपसा युक्ताः श्रीमंतो लोकविश्रुताः लोकाननुचरन्सिद्धाः सर्व एव भृगूत्तम २१ नष्टमात्मनि संलीनं नाधिजग्मुर्हुताशनं ततः संजातसंत्रासा
न गनेर्दर्शन लालसान् २२ जलेचरः क्लांतमनास्तेजसाग्नेः प्रदीपितः उवाच देवान्मंडूको रसातलतलोत्थितः २३ रसातलतले देवा वसत्यग्निरिति
प्रभो संतापादिह संप्राप्तः पावकप्रभवादहं २४ स संसृष्टो जले देवा भगवान्हव्यवाहनः अपः संसृज्य तेजोभिस्तेन संतापिता वयं २५ ॥ ॥

मानो वह्निः संकल्पः अपत्यविषयस्तस्यैं अभिरुचिः सर्वतो रोचमानो वत्सरस्य १६ नष्टं अदर्शनं गतं आत्मनि जले जलस्य तेजोजन्यत्वात् ॥ १४॥ १५॥ राम० १८७

२६ नरसानितिरसेनेंद्रियरहितोभविष्यसीत्यर्थः २० अग्निह्रुत्र्यपीतिच्छेदः ३७ ॥ ॥३७॥ ३७॥ ३७॥ ॥३७॥ ॥३७॥ ॥३७॥ ३७॥

तस्यदर्शनमिष्टंवोयदिदेवाविभावसोः॥तेनैनमधिगच्छध्वंकार्यंवोयदिवह्निनागम्यतांसाधयिष्यामोवयंत्वग्निभयात्सुराः एतावदुक्त्वामंडूकस्त्वरितोजलमा
विशत् २७ हुताशनस्तुबुबुधेमंडूकस्यचपैशुनं शशापसतमासाद्यनरसान्वेत्स्यसीतिवै २८ तंवैसंयुज्यशापेनमंडूकंत्वरितोययौ अन्यत्रवासायविभुर्नचात्मा
नमदर्शयत् २९ देवास्त्वनुग्रहंचक्रुर्मंडूकानांभृगूत्तम यत्तच्छृणुमहाबाहोगदतोममसर्वशः ३० देवाऊचुः अग्निशापादजिह्वापिरसज्ञानवहिष्कृ
ताः सरस्वतींबहुविधांयूयमुच्चारयिष्यथ ३१ बिलवासगतांश्चैवनिराहारानचेतसः गतासूनपिसंशुष्कान्भूमिःसंतारयिष्यति ३२ तमोघनाया
मपिवैनिशायांसंचरिष्यथ इत्युक्त्वातांस्ततोदेवाःपुनरेवमहीमिमां ३३ परीयुर्ज्वलनस्यार्थेनचाविंदन्हुताशनं अथतान्द्विरदःकश्चित्सुरेंद्रद्विरदो
पमः ३४ अश्वत्थस्थोग्निरित्येवमाहदेवान्भृगूद्वह शशापज्वलनःसर्वान्द्विरदान्क्रोधमूर्छितः प्रतीपाभवतांजिह्वाभवित्रीतिभृगूद्वह ३५ इ
त्युक्त्वानिःसृतोश्वत्थादग्निर्वारणसूचितः प्रविवेशशमीगर्भमथवह्निःसुषुप्सया ३६ अनुग्रहंतुनागानांयंचक्रुःशृणुतंप्रभो देवाभृगु
॥ कुलश्रेष्ठप्रीतासत्यपराक्रमः ३७ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

५५ उमाऊमाणां द्राघुम्यम्यामितिमर्न्नंतात्द्राप अधिशयता अधिशयानेन ४८॥ ४८॥ ॥४८॥ ४८॥ ४८॥ ॥४८॥ ४८॥ ४८॥

देवाऊचुः प्रतीययाजिह्वयापिसर्वोहारंकरिष्यथ वाचंचोच्चारयिष्यध्वमुच्चैरव्यंजिताक्षरां ३८ इत्युक्त्वापुनरेवाग्निमनुसस्रुर्दिवौकसः अश्वत्था
न्निस्रतश्चाग्निःशमीगर्भमुपाविशत् ३९ शुकेनख्यापितोविप्रतंदेवाःसमुपाद्रवन् शशापशुकमग्निस्त्वंवाग्विहीनोभविष्यसि ४० जिह्वामावर्त्त
यामासतस्यापिहुतभुक्तथा दृष्ट्वातुज्वलनंदेवाःशुकमूचुर्दयान्विताः ४१ भवितानत्वमत्यंतंशुकत्वंनष्टवागिति आवृत्तजिह्वस्यसतोवाक्यंकांतं
भविष्यति ४२ बालस्येवप्रवृद्धस्यफलमव्यक्तमद्भुतं इत्युक्त्वातंशमीगर्भेवह्निमालक्ष्यदेवताः ४३ देवतायतनंचक्रुःपुण्यंसर्वक्रियास्वपि ततः
प्रभृतिचाप्यग्निःशमीगर्भेषुदृश्यते ४४ उत्पादनेतथोपायमधिजग्मुश्चमानवाः आपोरसातलेयास्तुसंततमाश्विजभानुना ४५ ताःपर्वतप्र
स्रवणैरूष्मांमुंचंतिभार्गव पावकेनाधिशयतासंतप्तास्तस्यतेजसा ४६ अथाग्निर्देवताःदृष्ट्वा बभूवव्यथितस्तदा किमागमनमित्येवंतान
पृच्छतपावकः ४७ तमूचुर्विबुधाःसर्वेतेचैवपरमर्षयः त्वांनियोक्ष्यामहेकार्येतद्भवान्कर्तुमर्हति ४८ ॥ ४८ ॥ ४८ ॥ ४८ ॥

© (C) Dhaarti Trust & K Digitized By eGangotri

५८ अवुद्धिपतितेनअकस्मात्जातेन ५९ ६० ६१ ॥ ॥ ६१ ॥ ६१ ॥ ६१ ॥ ।६१ ॥ ॥ ६१॥ ६१

स्मृतेचतस्मिन्भवितातवापिसुमहानुगणः ४९ अग्निरुवाच कृतयज्ञवतांकार्यंकर्त्तास्मितत्रहेसुराः भोवतांतुनियोज्योस्मिमावोत्रास्तुविचारणा ५०
देवाऊचुः अस्तुरतारकोनामब्रह्मणोवरदर्पितः अस्मान्प्रबाधतेवीर्याद्वधस्तस्यविधीयतां ५१ इमान्देवगणांस्तातप्रजापतिगणांस्तथा ऋषींश्चापिम
हाभागपरित्रायस्वपावक ५२ अपत्यंतेजसायुक्तंप्रवीरंजनयप्रभो यद्भयंनोसुराणांतस्मान्नाशयेद्धव्यवाहन ५३ शप्तानांनोमहादेव्यानान्यदस्तिपरा
यणं अन्यत्रभवतोवीर्यंतस्मात्त्रायस्वनःप्रभो ५४ इत्युक्तःसतथेत्युक्त्वाभगवान्हव्यवाहनः जगामाथदुराधर्षोगंगांभागीरथींप्रति ५५ तयाचाप्य
भवन्मिश्रोगर्भंचास्यादधेत्तदा वह्न्धेस्ततदागर्भः कृच्छ्रेणस्वगतिर्यथा ५६ तेजसातस्यदेमवस्यगंगाविह्वलचेतना संतापमगमत्तीव्रंमासोढुंनशशा
कह ५७ अहितेज्वलनेनागर्भेतेजःसमन्विते गंगायामहत्सुरः कश्चिद्भैरवंनादमानदत् ५८ अवुद्धिपतितेनाथनादेनविपुलेनसा वित्रस्तो
द्भ्रांतनयनागंगाविह्वललोचना ५९ विसंज्ञानाशकद्गर्भंवोढुमात्मानमेवच सातुतेजःपरीतांगीकंपयंतीवजान्हवी ६० उवाचज्वलनंविप्रतदागर्भव
॥लोद्धुता तेनाशक्तास्मिभगवंस्तेजसोस्यविधारणे ६१॥

प३

तेजः १

रा० १८६ ६८ रुद्रस्य यन्मैः तेन प्रधर्षिता रुद्रेवाण्यपरस्मिन्निरितिश्रुतेः ७१ कर्हवानोकस्तुमुण्यारमं ७३ ७४॥ ७३॥ ॥७३ ॥७३॥ ७३॥ ७४॥ ॥७३॥ ७४॥

विमूढास्मिभृत्तानेननमेस्वास्थ्यंयथापुरा विह्वलाचास्मिभगवंश्चेतोनष्टंचमेनघ ६२ धारणेनास्यशक्ताहंगर्भस्यतपतांवर उत्सक्ष्येहमिमंदुःखान्नतुकामा
त्कथंचन ६३ नतेजसोस्ति संस्पर्शोममदेवविभावसो आपदर्थंहिसंबंधःसुसूक्ष्मोपिमहाद्युते ६४ यदत्रगुणसंपन्नमितरत्रहुताशन त्वय्येवनरहंमन्ये
धर्मोधर्मोत्रकेवलो ६५ तामुवाचततोवह्निर्धार्यतांधार्यतामिति गर्भोमत्तेजसायुक्तोमहागुणफलोदयः ६६ शक्तात्वमसिमहींकृत्स्नांवोढुंधारयितुंतथा नहिते
किंचित्प्राप्यमन्यतोधारणाहृते ६७ सावह्निनावायमाणादेवैरपिसरिद्वरा समुत्ससर्जतंगर्भंमेरोगिरिवरेतदा ६८ समर्थाधारणेचापिरुद्रतेजःप्रधर्षिता
नाशकत्तंतदागर्भंसंधारयितुमोजसा ६९ सासमुत्सृज्यतंदुःखाद्दीप्तवैश्वानरप्रभं दर्शयामासचाग्निस्तांतदागंगांभृगूद्वह ७० पप्रच्छसरितांश्रेष्ठांकच्चि
द्गर्भःसुखोदयः कीदृग्वर्णोपिवादेविकीदृग्रूपश्चदृश्यते तेजसाकेनवायुक्तःसर्वमेतद्ब्रवीहिमे ७१ गंगोवाच जातरूपःसगर्भोवैतेजसात्वमिवानघ
सुवर्णोविमलोदीप्तःपर्वतंचावभासयन् ७२ पद्मोत्पलविमिश्राणांह्रदानामिवशीतलः गंधोस्यसकदंबानांतुल्योवैतपतांवरे ७३ तेजसातस्यगर्भस्यभा

॥स्करस्येवरश्मिभिः यद्द्रव्यंपरिसंसृष्टंपृथिव्यांपर्वतेषुच १४॥

तत्सर्वंकांचनीभूतंसमंतात्प्रत्यदृश्यत पर्यधावतशैलांश्च नदीःप्रस्रवणानिच ॥७५॥ व्यादीपयंस्तेजसाचत्रैलोक्यंसचराचरम् ॥ एवंरूपःसभगवान्पुत्रस्तेहव्यवाहन ॥ सूर्यवै
॥श्वानरसमःकांत्यासोमद्वापरः॥ एवमुक्त्वातुसादेवीतत्रैवांतरधीयत ७७॥ त्रुटिरिवम १४ राम० १८६

८७ देवसमहतस्तिरुद्रसेत्यर्थः ८८ ८९ ९० ॥ ॥९०॥ ९०॥ ॥ ९०॥ ॥९०॥ ९०॥ ९०॥ ९० ॥

शर्म १ ५३

पावकश्चापितेजस्वीकृत्वाकार्यंदिवौकसां जगामेष्टंततोदेशंतदावंशनंदन ७८ एतैःकर्मगुणैर्लोकेनामाग्निःपरिगीयते हिरण्यरेताइतिवैऋ
षिभिर्विबुधैस्तथा ७९ पृथिवीचतदादेवीख्यातावसुमतीतिवै सतुगर्भोमहातेजागांगेयःपावकोद्भवः ८० दिव्यंशरवणंप्राप्यव
वृधेद्भुतदर्शनः ददृशुःकृत्तिकास्तंतुबालार्कसदृशद्युतिं ८१ पुत्रंचैताभृतंबालंपुपुषुस्तन्यविस्रवैः ततःसकार्त्तिकेयत्वमवापपरमद्युतिः ८२
स्कन्नत्वात्स्कंदतांचापिगुहावासाद्गुहोभवत् एवंसुवर्णमुत्पन्नमपत्यंजातवेदसः ८३ तत्रजांबूनदंश्रेष्ठंदेवानामपिभूषणं ततःप्रभृतिचा
प्यतज्जातरूपमुदाहृतं ८४ रत्नानामुत्तमंरत्नंभूषणानांतथोत्तमं पवित्रंचपवित्राणांमंगलानांचमंगलं ८५ यत्सुवर्णंसभगवानग्निरीशःप्र
जापतिःपवित्राणांपवित्रंहिकनकंद्विजसत्तम अग्नीषोमात्मकंचैवजातरूपमुदाहृतं ८६ वसिष्ठउ अपिचेदंपुराराममश्रुतंमेब्रह्मदर्श
नं पितामहस्ययद्वृत्तंब्रह्मणःपरमात्मनः ८७ देवस्यमहतस्तातवारुणींबिभ्रतस्तनुं ऐश्वर्येवारुणेरामरुद्रस्येशस्यवैप्रभो ८८ आ
जग्मुर्मुनयःसर्वेदेवाश्चाग्निपुरोगमाः यज्ञांगानिचसर्वाणिवषट्कारश्चमूर्तिमान् ८९ मूर्तिमंतिचसामानियजूंषिचसहस्रशः ऋग्वेद
॥श्चागमत्तत्रपदक्रमविभूषितः ९० ॥

द्रा० १८०

९९ विसंज्ञात् करणायानारताभिः पतिताभीरेतः कणिकाभिः सहपश्चूत्संगतस्य ९९ प्रादुर्भावश्चरमधात्तुः १०१ भूतमनामं चतुर्विधं ततेजसः तस्मत्रिगुणात्म

घा१

लक्षणानि सुरास्तोमानि रुक्तेसुरपंक्तयः ॐकारश्चावसन्नोत्र नियमहत्प्रमहोत्तथा ९८ वेदाश्चसोपनिषदो विद्या सावित्र्यथापिच भूतंभव्यंभविष्यं
च दधार भगवान्शिवः ९२ संजुहावात्मनात्मानं स्वयमेव तदा प्रभो यज्ञंच शोभयामासबहुरूपं पिनाकधृक् ९३ घोनेभः पृथिवी स्वंच तत्तथा चैवैष
भूपतिः सर्वविद्येश्वरः श्रीमानेषचापि विभावसुः ९४ एषब्रह्मा शिवो रुद्रो वरुणोग्नि प्रजापतिः कीर्त्यते भगवान्देवः सर्वभूतपतिः शिवः ९५
तस्ययज्ञः पशुपतेस्तपः क्रतवएवच दीक्षादीप्तव्रतास्वादिशश्चसदिग्गीश्वराः ९६ देवपत्न्यश्चकन्याश्चदेवानांचैवमातरः आजग्मुः सहितास्तत्र
तदा भृगुकुलोद्वह ९७ यज्ञंपशुपतेः प्रीता वरुणस्यमहात्मनः स्वयंभुवस्ततां दृष्ट्वारेतः समपतद्भुवि ९८ तस्य शुक्रस्य विस्यंदात्पश्चूत्संगतस्य
भूमितः प्रास्यत्पूषाकराभ्यां वैतस्मिन्नेवहुताशने ९९ ततस्तस्मिन्संप्रहृते सत्रेज्वलितपावके ब्रह्मणो जुह्वतस्तत्र प्रादुर्भावो बभूवह १००
स्कन्नमात्रंच तच्छुक्रं स्रुवेण परिगृह्य सः आज्यवन्मंत्रतश्चापि सोजुहोद्भृगुनंदन १ ततस्तज्जनयामास भूतग्रामं च वीर्यवान् तस्मात्तैजस

त१

॥स्तस्मात् जज्ञे लोकेषु तैजसं १०१॥

यस्य रेतसः संबंधी यस्ते जोंशः रजोंशः तस्मात्तेजसप्रवृत्तिप्रधानं नगतं च भूत १०१ ॥ ॥१०१॥ ॥ १०१ ॥ ॥१०१॥ १०१ राम० १८०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तमतः तमोंशात्तामसंस्थावरं सत्वांशस्तउभयत्रानुगतः उभयेषुसात्त्विकानांभावानांधर्महेतुत्वादीनांदर्शनात् सइति समस्त्वगुणाः तेजसः प्रकाशरूपायबुद्धेः नित्यः सत्वमेवबुद्धेःस्व
रूपमित्यर्थः बुद्धेस्तेजस्त्वंप्रकाशकत्वसाम्यान्मनोज्योतिरितिमंत्रलिंगाच्च तस्यधीसत्वस्यच आकाशं आकाशादिवत् स्वंविम्बंस्वरूपं नहिलब्धसत्वात्मकंतदात्मनारमतइतिभावः १३

तमसस्तामसाभावायापिसत्वंतयोभयं सगुणस्तेजसोनित्यस्तस्यचाकाशमेवच ३ सर्वभूतेषुचतथासत्वंतेजस्तथोत्तमंस्मृतेहृतेगेनोतस्मिंस्त
प्रादुरासंस्त्वयाप्रभो ४ पुरुषावपुषायुक्ताः स्वैः स्वैःप्रसवजैर्गुणैः भृगिरेवमगुः पूर्वमंगारेभ्योंगिराभवत् ५ अंगारसंश्रयाच्चैव कविरित्यपरोभवत्
सहज्वालाभिरुत्पन्नोभृगुस्तस्माद्भृगुःस्मृतः ६ मरीचिभ्योमरीचिस्तुमारीचःकश्यपोस्त्वभूत्॥ अंगारेभ्योंगिरास्तातवालखिल्याःकुशोच्चयात् अत्रे
॥वात्रे[illegible]तिवविभोजातमत्रिंवदंत्यपि॥८॥

तस्मात्सर्वेषुभूतेषुतमोमयेषुजङ्गेषुशरीरेषुसत्वंप्रकाशः उत्तमंतेज्ञः धर्मप्रवृत्तिश्चतत्सर्वं तस्माद्ब्रह्मणोहुतात्प्रजापतिशुक्रात्तजज्ञिरेभूत्यर्थः ४ प्रसवजैः कारणजैर्गुणैः
तानेवाहभृगितिभृजतिपचयतीतिभृकूज्वालासस्मात्जालाहृत्येवभृगुरितिनाम ५ अंगाराश्रिताअल्पज्वालाः निर्धूमाः ताभ्यःकविरभूदित्यर्थः भृगितिव्याचष्टेसहेति ६
॥अत्रैवकुशोच्चयेअत्र अत्रैवेतिसंबंधः ८॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

रा० १९१

वर्यो हेम्यः समूहेभ्यः ९ अश्रुतः अश्रुसकाशात् स्रोतोभ्यः श्रोत्रादीन्द्रियेभ्यः १० बलात्वीर्यात् एतस्मात् अग्निजत्वात् ११ निर्यासाः हारुगताः लाक्षाद्यो हरसाः १४

तथा भस्मव्ययोहेभ्यो ब्रह्मर्षिगणास्सम्मताः वैखानसाः समुत्पन्नास्तपःश्रुतगुणोत्सवाः ९ अश्रुतोस्य समुत्पन्नावश्विनौ रूपसम्मतौ शेषाः प्रजानां पतयः स्रोतोभ्यस्तस्यजज्ञिरे १० अथयोरोमकूपेभ्यः स्वेदाच्च होबलान्मनः एतस्मात्कारणादाहुरग्निस्सर्वास्तु देवताः ११ अयःश्रुत संपन्नाविस्रा मारापदर्शनात् यानि दारुगतानि ते मासान्निर्यासाः पत्र संज्ञिताः १२ अहोरात्रा मुहूर्त्ताश्च पित्तं ज्योतिश्च दारुणं होत्रं लोहितमित्याहु लोहितात्कन कं स्मृतं १३ तन्मैत्रमितिविज्ञेयं धूमाच्च वसवः स्मृताः अर्चिषो याश्च ते रुद्रास्तथादित्यामहाप्रभाः १४ उद्दिष्टास्ते तथांगारा ये धिष्ण्येषु दिवि स्थिताः आदिकर्त्ताच लोकस्य तत्परं ब्रह्मतद्ध्रुवं सर्वकामदमित्याहुं तद्रहस्यमुवाचह १५ ततोब्रवीन्महादेवो वरुणः पवनात्मकः ममसत्रमिदं दिव्यम
॥हं गृहपतिस्त्विह १६॥ १६॥ १६॥

दिविस्थिताः ग्रहतारादयः धिष्ण्येषु स्थानेषु १५ ॥ १६॥ ॥१६॥ १६॥ ॥१६॥ ॥१६॥ श्रीराम श्रीराम श्रीरामः रामः रा० १९१

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्रीणिभृगवेगिरःकविसंज्ञानि १७ अवशः आत्माचिन्त्यस्यसोऽवशात्मकः मांतइत्यर्थः १८ ॥१८॥ ॥१८॥ १८ ॥ १८॥ १८॥ ॥१८॥ १८॥

रु२ म१

त्रीणिपूर्वोत्पयत्यानिममतानिनसंशयः इतिजानीतखगमोम य ज्ञफलंहितत् १७ अग्निरुवाच मत्प्रसूतानिमदाश्रयकृतानिच ममैवता
न्यपत्यानिवरुणोस्ववशात्मकः १८ अथाब्रवीद्लोकगुरुर्ब्रह्मालोकपितामहः ममैवतान्यपत्यानिममशुक्रंहुतंहितत् १९ अहंकर्त्ताहिसत्रस्यहो
ताशुक्रस्यचैवह यस्यबीजंफ लंतस्यशुक्रंचेत्कारणंमतं २० ततोभुवस्देवगणाः पितामहमुपेत्यवै कृतांजलिपुटाःसर्वेशिरोभिर्वंधच २१ वयं
चभगवन्सर्वेजगच्चसचराचरं तवैवप्रसवाःसर्वेतस्मात्ग्निर्विभावसुः २२ वरुणश्चेश्वरोदेवोलभतांकाममीप्सितं निसर्गाद्ब्रह्मणश्चापिवरु
णोयादसांपतिः २३ जगृहेवैभृगुंपूर्वमपत्यंसूर्यवर्चसं ईश्वरोंगिरसंचाग्नेरपत्यार्थमकल्पयत् २४ पितामहस्त्वपत्यंवैकविंजग्राहतत्व
वित्तदासवारुणः ख्यातोभृगुःप्रसवकर्मकृत् २५ आग्नेयस्त्वंगिराःश्रीमान्कविर्ब्राह्मोमहायशाः भार्गवांगिरसौलोकेलोकसंतानलक्षणौ
२६ एतेहि प्रसवाःसर्वेप्रजानांपतयस्त्रयः सर्वेसंतानमेतेषामिदमित्युपधारय २७ भृगोस्तुपुत्राःसप्तासन्सर्वेतुल्याभृगोर्गुणैः च्यवनोव
ज्रशीर्षश्चशुचिरौर्वस्तथैवच २८ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रा० १९२ ३१ कवेःपुत्रावारुणाइत्यनेनस्वीयभागेपिकविर्ब्रह्मणापसमर्पितइत्यत्रेयं ३७ नः अस्मान् संतरिष्यंतिसंतारयिष्यंति १३९ ॥ १३९ ॥ १३९ ॥ १३९ ॥

भृगोर्वरेणपश्च्वविभुःसवनश्चेतिसप्तते भार्गवावारुणाःसर्वेयेषांवंशेभवानपि २९ अष्टौचांगिरसःपुत्रावारुणास्तेप्युदाहृताः बृहस्पतिरुतथ्यश्च
वयस्यःशांतिरेवच ३० घोरोविरूपःसंवर्तःसुधन्वाचाष्टमःस्मृतः एतेष्टौवह्निजाःसर्वेज्ञाननिष्ठानिरामयाः ३१ ब्रह्मणस्तुकवेःपुत्रावारुणास्तेप्यु
दाहृताः अष्टौप्रसवजैर्युक्ताःगुणैर्ब्रह्मविदःशुभाः ३२ कविःकाव्यश्चधृष्णुश्चबुद्धिमानुशनातथा भृगुश्चविरजाश्चैवकाशीचोग्रश्चधर्मवित् ३३ अ
ष्टौकविसुताह्येतेसर्वमेभिर्जगत्ततं प्रजापतयएतेहिप्रजातायैरिहप्रजाः ३४ एवमंगिरसश्चैवकवेश्चप्रसवान्वयैः भृगोश्चभृगुशार्दूलवंशजैःसत
तंजगत् ३५ वरुणश्चादितोविप्रजग्राहप्रभुरीश्वरः कविंचापिभृगुंचापितस्मात्तौवारुणौस्मृतौ ३६ जग्राहांगिरसंदेवःशिखीतस्माद्धुताश
न तस्मादांगिरसाज्ञेयाःसर्वएवतदन्वयाः ३७ ब्रह्मापितामहःपूर्वंदेवताभिःप्रसादितः इमेनःसंतरिष्यंतिप्रजाभिर्जगतीश्वराः ३८ सर्वेप्रजा
नांपतयःसर्वेचापितपस्विनः त्वत्प्रसादादिमंलोकंतारयिष्यंतिसांप्रतं १३९ ॥ ॥१३९ ॥ ॥१३९ ॥१३९ ॥ ॥१३९ ॥१३९॥ रामा० १९२

© Dhamma Trust & K Digitized By eGangotri

विदुषः विद्वांसः ४२ समयामस्तोत्कर्षीर्थंश्चात्मोत्पाभिमवायनयतामहस्स्पर्धः ४३ ते अनेन समावता आदितिधनेऽयत्निमलयपोरंतरले ४५ देवश्रेष्ठस्यहस्य ४६
धारणानिमुषः ४७ वेदश्रुतिश्चग्राववुगजेंतरा आहुतीहिरण्डन्नरांजुहुयादितिकल्पकारैरसदर्शिता ४८ वल्मीकवपायासानोप्यमितिदधिपयतोः तहहोमऽनेः

तथैववंशाकत्वांरिस्तवृतेजोधिवर्द्धनाः भवेयुर्वेदविदुषः सर्वेचकृतिनस्तथा ४० देवयक्षचराः सौम्याः प्राजापत्यामहर्षयः आप्नुवंति
तपश्चैवब्रह्मचर्यपरंतथा ४१ सर्वेह्येवपमेतेचतवैवप्रभवः प्रभो देवानांब्राह्मणानांचत्वंहिकर्त्तापितामह ४२ मरीचमादितः कृ
त्वासर्वेचैवाथभार्गवाः अपत्यानीतिसंप्रेसहस्रमपाम्पितामह ४३ तेत्वनेनैवरूपेणाभजनिष्यंतिवैप्रजाः स्थापयिष्यंतिवात्मान
युगादिनिधनेतथा ४४ रवमुक्तः सतदातैस्तब्रह्मालोकपितामहः तथेत्यब्रवीत्प्रीतस्तेपिजग्मुर्यथागतं ४५ एवमेतत्पुरावृ
त्तंतस्यपत्नेमहात्मनः देवश्रेष्ठस्यलोकादौवारुणीबिभ्रतस्तनुं ४६ अग्निर्ब्रह्मापशुपतिः शर्वोरुद्रः प्रजापतिः अग्नेरप
त्यमेतद्वैसुवर्णमितिधारणा ४७ अग्न्यभावेचकुर्वंतेवह्निस्थानेषुकांचनं जामदग्न्यप्रमाणज्ञोवेदश्रुतिनिदर्शनात ४८
कुशस्तंबेजुहोत्यग्निंसुवर्णंतत्रचस्थिते वल्मीकस्यवपायांचकर्णेवाजस्यदक्षिणे ४९ शकटेर्व्यापरस्याप्सुब्राह्मणस्य
करेपिवा हुतेप्रीतिकरीमृद्धिंभगवांस्तत्रमन्यते ५० ॥ छ॥

श्रीहिवापारणजकरणीस्सर्वसंवासकायेष्विसेतानिश्रुतौदृश्यंते ४९ शकटोर्वीतुश्रुतंतगारजोयापरस्पतीर्यादेस्य १९० ॥ छ॥ छ॥ छ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वा॰
१९३

५२ राजराज्येन कुबेरत्वेन ५८ तेभ्यो लोकेभ्यो न च्यवन्ति ५९ अग्निंश्रोतं स्मार्त्तं वा संजनयित्वा प्रातः प्रागुष्यमर्दयकालेरथात १६०॥ ४॥ ४॥ ४॥४॥

तस्मादग्निपराः सर्वे देवता इति नः श्रुतम् ब्रह्मणो हि प्रसूतो ऽग्निरग्नेरपि च कांचनं ५१ तस्माद्ये वै प्रपश्यन्ति सुवर्णं धर्मदर्शिनः देवतास्ते
प्रपश्यन्ति समस्ता इति नः श्रुतं ५२ तस्य चानपसो लोकान्गछतः परमां गतिं स्वर्लोके राजराज्येन सो ऽभिषिच्येत भार्गव ५३ आदि
त्योदयसंप्राप्ते विधिमंत्रपुरस्कृतं ददाति कांचनं यो वै दुःस्वप्नं प्रतिहंति सः ५४ ददात्युदितमात्रे यस्तस्य पाप्मा विधूयते मध्याह्ने
ददतो रुक्मं हंति पापमनागतं ५५ ददाति पश्चिमां संध्यां यः सुवर्णं यतव्रतः ब्रह्मवाय्वग्निसोमानां सालोक्यमुपयाति यः ५६ सेंद्रेषु चै
व लोकेषु प्रतिष्ठां विंदते शुभां इह लोके यशः प्राप्य शांतपाप्मा च मोदते ५७ ततः संपद्यते ऽन्येषु लोकेष्वप्रतिमः सदा अना
वृतगतिश्चैव कामचारी भवत्युत ५८ न च क्षरन्ति ते भ्यस्य यशश्चैवाप्नुते महत् सुवर्णमक्षयं दत्वा लोकानाप्नोति पुष्कलान्
५९ यस्तु संजनयित्वाग्निमादित्योदयनं प्रति दद्याद्वै व्रतमुद्दिश्य सर्वकामान्समश्नुते १६० ॥ ४ ५॥।

॥४॥ ४॥ ४ ४ ६॥ ६ ६ ६॥ ४॥ ४॥ ४ ॥

स्मा॰
१९३

© (Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अग्निमिति अग्न्यादित्ययोः प्रादुर्भूतयोरंतराले सुवर्णोदानं रूपेण गुणेन न सुविदितं विप्रकाशमानेन रूपेणाम यास्येयमिसेवं रूपेण गुणेन अनेन रात्रकालेन च गुणेन सुवृत्ते
समानं जातं एतच्च गुणत्रातं प्रवर्तकं दानरोचकं अग्निजत्वात् इत्यग्निः इति शब्दः प्रकारार्थः हिरण्यपुराणकसमापकहरोहिति सामप्युद्दालकप्रलाति क्रमेण प्रसिद्धं

अग्निमित्येव तत्प्राहुः प्रदानं वै सुखावहं पवित्रगुणसंवृत्तं प्रवर्तकमिति स्मृतं ६१ एषा सुवर्णस्योत्पत्तिः कथिता ते मया नघ कार्ति
केयस्य च विभो तत्त्विद्धि भृगुनंदन ६२ कार्तिकेयस्तु संवृद्धः कालेन महता तदा देवैः सेनापतित्वेन वृतः सेंद्रैर्भृगूद्वह ६३ जघा
न तारकं चापि दैत्यं सहान्यैः पापसुरान् त्रिदशेंद्राज्ञया ब्रह्मन् लोकानां हितकाम्यया ६४ सुवर्णदाने च मया कथिता स्ते गुणा
विभो तस्मात्सुवर्णं विप्रेभ्यः प्रयच्छ ददतां वर ६५ भीष्म उवाच इत्युक्तः स वसिष्ठेन जामदग्न्यः प्रतापवान् ददौ सुवर्णं
[illegible] ति [illegible] विप्रेभ्यो व्यमुच्यत च किल्बिषात् ६६ एतत्ते सर्वमाख्यातं सुवर्णस्य महीप
ते प्रदानस्य फलं चैव जन्म चास्य युधिष्ठिर ६७ तस्मात्त्वमपि विप्रेभ्यः प्रयच्छ कनकं बहु ददत्सुवर्णं नृपते किल्बिषाद्वि
प्रमोक्ष्यसि ६८ इति दानधर्मेषु सुवर्णोत्पत्तिः॥ ८५॥

रणपुरस्कारवचनात् हिरण्यं आदित्यत्वेनापि ज्ञातव्यमिति अतस्तयोरंतराले सुवर्णं दरतता हरणमेव फलं प्राप्नोतीत्यर्थः ६१ एवेति पथ्या कार्तिकेयः सर्वदे
वानामग्रे पदे संनिहितवान् एवं तस्मादपि सुवर्णमपि तेषां धर्माणामग्र्यं पुरितेनाशापत्तिलोके च तादृशं जयतीत्यर्थः ६८ दानधर्मेषु हिरण्योत्पत्तिः॥

रा॰ १९४ उक्ताः श्रुतिर्विस्तरलक्षणेनापकं येषां ते श्रुतिलक्षणाः श्रुतस्तुतनाइस्यार्थः ४ विपन्नकृत्ये षां जेगपागर्भे सन्ने सन्निनषट्कार्याः ५ चोदयामासुरित्यत्र हेतुमाहनेति गर्भधा

युधिष्ठिर उवाच १

उक्ताः पितामहेनेह सुवर्णस्य विधानतः विस्तरेण प्रदानस्य ये गुणाः श्रुतिलक्षणाः १ यत्तु कारणमुत्पत्तेः सुवर्णस्य प्रकीर्तितं स कथं
तारकः प्राप्तो निधनं तद्ब्रवीहि मे २ उक्तः सुदेवतानां हि अवध्य इति पार्थिव कथं तस्याभवन्मृत्युर्विस्तरेण प्रकीर्तय ३ एतदि
च्छाम्यहं श्रोतुं त्वत्तः कुरुकुलोद्वह कार्त्स्न्येन तारकवधं परं कौतूहलं हि मे ४ भीष्म उ॰ विपन्नकृत्या राजेंद्र देवता ऋषयस्तथा
कृत्तिकाश्चोदयामासुरपत्यभरणाय वै ५ न देवतानां काचिद्धि समर्था जातवेदसः एकापि शक्तास्तं गर्भं संधारयितुमोज
सा ६ षण्णां तासां ततः प्रीतः पावको गर्भधारणात् स्वेन तेजोविसर्गेण वीर्येण परमेण च ७ तास्तु षट्कृत्तिका गर्भं
पुपुषुर्जातवेदसः षट्सु वर्त्मसु [illegible] तेजोग्नेः सकलं निहितं प्रभो ८ ततस्ता वर्धमानस्य कुमारस्य महात्मनः तेजसा
भिपरितांगो न क्वचिच्छर्म लेभिरे ९ ततस्तेजः परीतांगः सर्वाः काल उपस्थिते समं गर्भं सुषुविरे कृत्तिकास्तं नरर्षभ १०
ततस्तं षट्‌धिष्ठानं गर्भमेकत्वमागतं पृथिवी प्रतिजग्राह कांचनस्य समीपतः ११ ॥ छ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ रामा १९५

रपितुमित्यपकृष्यते पूर्वार्द्धेपि ६ प्रीतस्ताभिर्गुरुडीहृदेशतद्वेत॰ पीताषोटागर्भधृते सतीति विशेषः ७ वर्त्मसु गर्भागमनमार्गेषु योनिष्वित्यर्थः ८ एमा

१६ देवेभ्यो येते येत्वानि श्रापज्जु सामानि मर्जितं तिदेवार्पणानि १७ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥

सगर्भो दिव्यसंस्थानो दीप्तिमान्पावकप्रभः दिव्यं शरवणं प्राप्य ववृधे प्रियदर्शनः ददृशुः कृत्तिकास्तं तु बालमर्कसमद्युतिं जातस्ने
हाश्च सौहार्दात्पुपुषुः स्तन्यविस्रवैः १३ अभवत्कार्त्तिकेयः स त्रैलोक्ये सचराचरे स्कन्नत्वात्स्कन्दतां प्राप्तो गुहावासाद्गुहोभवत् १४
ततो देवास्त्रयस्त्रिंशद्दिशश्च सदिशस्पतिः रुद्रो धाता च विष्णुश्च यमः पूषार्यमा भगः १५ अंशो मित्रश्च साध्याश्च वासवो वसवो
श्विनौ आपो वायुर्नभश्चन्द्रो नक्षत्राणि ग्रहा रविः १६ पृथग्भूतानि चान्यानि यानि देवार्पणानि वै आजग्मुस्तत्र तं द्रष्टुं कुमा
रं ज्वलनात्मजं १७ ऋषयस्तुष्टुवुश्चैव गंधर्वाश्च जगुस्तथा षडाननं कुमारं तु द्विषडक्षं द्विजप्रियं १८ पीनांसं द्वादशभुजं
पावकादित्यवर्चसं शयानं शरगुल्मस्थं दृष्ट्वा देवाः सहर्षिभिः १९ लेभिरे परमं हर्षं मेनिरे चासुरं हतं ततो देवाः प्रियाण्यस्य स
र्वएव समाहरन् २० क्रीडतः क्री[illegible]डनीयानि ददुः पक्षिगणांश्च ह सुपर्णोस्य ददौ पत्रं मयूरं चित्रबर्हिणं २१ राक्षसाश्च ददुस्त
स्मै वराहमहिषावुभौ कु[illegible]क्कुटं चाग्निसंकाशं प्रददौ वरुणः स्वयं २२ चंद्रमाः प्रददौ मेषमादित्यो रुचिरां प्रभां गवां माता च
गा ददौ शतसहस्रशः २३ छागमग्निर्गुणोपेतमिला पुष्पफलं बहु सुधन्वा शकटं चैव रथं चामितकूबरं २४ ॥ छ॥

देवी १

॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ छ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

३४ अध्यायः चातुर्वर्ण्यस्य १ ॥ छ

वरुणो वारुणान्दिव्यान्सगजाश्वर सैन्युमान्सिंहान्व्यैरैर्व्याघ्रांश्चद्विपान्नयांश्च पक्षिणः २५ आपरांश्च बहून्घोरांश्छन्नाणि विविधा
नि च राक्षसासुरसंघांश्च अनुजग्मुस्तमाप्लुतं २६ वर्द्धमानं तु तं दृष्ट्वा प्रार्थयामास तारकः उपायैर्बहुभिर्हन्तुं नाशकच्चापि तं विभुं
२७ सेनापत्ये न तं देवाः पूजयित्वा गुहालयं शशंसुर्विप्रकारं तं तस्मै तारककारितं २८ स विवृद्धो महावीर्यो देवसेनापतिः
प्रभुः जघानामोघया शक्त्या दानवं तारकं गुहः २९ तेन तस्मिन्कुमारेण क्रीडता निहते तदा सुरेंद्रः स्थापितो राज्ये देवानां
प्रभुरीश्वरः ३० स सेनापतिरेवाथ बभौ स्कंदः प्रतापवान् ईशो गोप्ता च देवानां प्रियकृच्छंकरस्य च ३१ हिरण्मय
श्री भगवान्नेष एव च पावकिः सदा कुमारो देवानां सैनापत्यमवाप्तवान् ३२ तस्मात्सुवर्णं मंगल्यं रत्नमक्षय्यमुत्तमं सह
जं कार्त्तिकेयस्य वह्नेस्तेजः परं मतं ३३ एवं रामाय कौरव्य वसिष्ठोऽकथयत्पुरा तस्मात्सुवर्णदानाय प्रयतस्व नराधिप ३४
रामः सुवर्णं दत्वा हि विमुक्तः सर्वकिल्बिषैः त्रिविष्टपे महत्स्थानमवापासुलभं नरैः ३५ इति दानधर्मे सुवर्णदाने.
युधिष्ठिर उवाच चातुर्वर्ण्यस्य धर्मात्मन्धर्मः प्रोक्तो यथा त्वया तथैव मे श्राद्धविधिं कृत्स्नं प्रब्रूहि पार्थिव १ ॥ छ॥

॥छ॥ छ॥ छ॥ ॥छ॥ छ॥ ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ञ ञ ञ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

४ आदितः अमावास्यायां पश्चात्प्रतिपदि पश्चाद्वा दर्शे एवाधीश्वरैः पश्चात्सितपक्षः ५ अन्वाहार्यकर्त्रे ममपि यस्मादेवं तस्मात्प्रथमकल्पितः सामान्यविधिः अमावास्यायां
परेह [illegible] श्राद्धसेनपश्यतितदहरपराह्णे पितृपितृपक्षे कुर्वन्निति विशेषविधिना बाध्यत इति अन्वाहार्यत्वमपि पितृपक्षस्य भवतीत्यर्थः ६ तिथीनां ख्याति ख्यापयच

न३

वैशं० युधिष्ठिरेणैवमुक्तो भीष्मः शान्तनवस्तदा इमं श्राद्धविधिं कृत्स्नं वक्तुं समुपचक्रमे २ भीष्म उ० शृणुष्वावहितो राजन्श्रा
द्धकल्पविधिं शुभं धन्यं यशस्यं पुत्रीयं पितृयज्ञं परंतप ३ देवासुरमनुष्याणां गन्धर्वोरगरक्षसां पिशाचकिंनराणां च पूज्या वै पि
तरः सदा ४ पितॄन्पूज्यादितः पश्चाद्देवान्संतर्पयेति वै तस्मात्तान्सर्वयत्नेन पुरुषः पूजयेत्सदा ५ अन्वाहार्यं महाराज पितॄणां
श्राद्धमुच्यते तस्माद्विशेषविधिना विधिः प्रथमकल्पितः ६ सर्वेष्वहःसु प्रीयन्ते कृतैः श्राद्धैः पितामहाः प्रवक्ष्यामि तु ते सर्वांस्ति
थ्यां तिथ्यां गुणागुणान् ७ येष्वहःसु कृतैः श्राद्धैर्यत्फलं प्राप्यतेऽनघ तत्सर्वं कीर्तयिष्यामि याथातथ्येन निबोध मे ८ पितॄन
र्च्य प्रतिपदि प्राप्नुयात्स्वगृहे स्त्रियः अभिरूपप्रजायिन्यो दर्शनीया बहुप्रजाः ९ स्त्रियो द्वितीयां जायन्ते तृतीयायां तु वाजि
नः चतुर्थ्यां क्षुद्रपशवो भवन्ति बहवो गृहे १० पञ्चम्यां बहवः पुत्रा जायन्ते कुर्वतां नृप कुर्वाणास्तु नराः षष्ठ्यां भवन्ति द्युति
भागिनः ११ कृषिभागी भवेच्छ्राद्धं कुर्वाणः सप्तमीं नृप अष्टम्यां तु प्रकुर्वाणो वाणिज्ये लाभमाप्नुयात् १२ ॥ ध॥

गुणान् अगुणांश्च प्रवक्ष्यामि ७८ स्वगृहे स्त्रियः भार्याः ९ स्त्रियः दुहितरः १० ११ १२ ॥ ध॥ ध॥ ध॥ ध॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१३ कृष्णंवस्त्रयात्रादि १४ चतुर्दशीश्राद्धनिरूपणमिति १७ दशम्यादीनितिथिषदे १९ अध्यायःकिंचित ८॥ ॥

नवम्यांकुर्वतःश्राद्धंभवत्येकशफंबहु विवर्द्धन्तेतुदशमीगावःश्राद्धानिकुर्वतः १२ कुप्यभागीभवेन्मर्त्यःकुर्वन्नेकादशींनृप ब्रह्मवर्चस्विनःपुत्राजायन्तेतस्यवेश्मनि १४ द्वादश्यामीहमानस्यनित्यमेवप्रदृश्यते रजतंबहुवित्तंचसुवर्णंचमनोरमं १५ ज्ञातीनांतुभवेच्छ्रेष्ठःकुर्वन्श्राद्धंत्रयोदशीं अवश्यंतुयुवानोस्यप्रमीयन्तेनराःगृहे १६ युद्धभागीभवेन्मर्त्यःकुर्वञ्श्राद्धंचतुर्दशीं अमावास्यांतुनिर्वापात्सर्वकामानवाप्नुयात १७ कृष्णपक्षेदशम्यादौवर्जयित्वाचतुर्दशीं श्राद्धकर्मणितिथ्यस्तुप्रशस्तानतथेतराः १८ यथाचैवापरःपक्षःपूर्वपक्षाद्विशिष्यते तथाश्राद्धस्यपूर्वाह्णादपराह्णोविशिष्यते १९ इतिदानधर्मेषुपुष्कले युधिष्ठिरउवाच किंस्विद्दत्तंपितृभ्योवैभवत्यक्षयमीश्वर किंहविश्चिररात्रायकिमानन्त्यायकल्पते १ भीष्मउवाच हवींषिश्राद्धकल्पेतुयानिश्राद्ध[illegible]विदोविदुः तानिमेशृणुकाम्यानिफलंचैवयुधिष्ठिर २ तिलैर्व्रीहियवैर्माषैरद्भिर्मूलफलैस्तथा दत्तेनमासंप्रीयन्तेश्राद्धेनपितरोनृप ३ वर्द्धमानतिलंश्राद्धमक्षयंमनुरब्रवीत सर्वेष्वेवतुभोज्येषुतिलाःप्राधान्यतःस्मृताः ४॥ ॥

राम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

ह र्दं तस्मिन्नमत्सः तदेपंपार्षतेनऽल्लस्ममगः तदेपंतोरवं ८ वाध्रीणसः यथाश्मतननासिकोमस्रोस्रःपक्षिविशेषोऽनुविशेषश्वेतसमे ९ पितृक्षयेमन्तनतियोक्ता

द्वौमासौतुभवेत्तृप्तिर्मत्स्यैःपितृगणस्यह त्रीन्मासानाविकेनाहुश्चातुर्मास्यंशशेनह ५ आजेनमासान्प्रीयन्तेपंचैवपितरोनृप वा
राहेणतुषण्मासान्सप्तवैशाकुनेनतु ६ मासानष्टौपार्षतेनरौरवेणनवप्रभो गवयस्यतुमांसेनतृप्तिःस्याद्दशमासिकी
७ मासानेकादशप्रीतिःपितृणांमाहिषेणतु गव्येनदत्तेश्राद्धेतुसंवत्सरमिहोच्यते ८ यथागव्यंतथायुक्तंपायसंसर्पिषा
सह वाध्रीणसस्यमांसेनतृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ९ आनंत्यायभवेद्दत्तंखड्गमांसंपितृक्षये कालशाकंचलौहंवाप्यानंत्यं
छागउच्यते १० गाथाश्चाप्यत्रगायंतिपितृगीतायुधिष्ठिर सनत्कुमारोभगवान्पुरामय्यभ्यभाषत ११ अपिनःसकु
लेजायाद्योनोदद्यात्त्रयोदशीं मघासुसर्पिःसंयुक्तंपायसंदक्षिणायने १२ आजेनवापिलौहेनमघास्वेवयतव्रतः हस्तिछाया
सुविधिवत्कर्णव्यजनवीजिते १३ एष्टव्याबहवःपुत्रायद्येकोपिगयांव्रजेत् यत्रासौप्रथितोलोकेक्षय्यकरणोवटः १४
आपोमूलंफलंमांसंपत्रेवापिपितृक्षये यत्किंचिन्मधुसंमिश्रंतदानंत्यायकल्पते १५ इतिदानधर्मेश्राद्धकल्पे॥ ॥ ८८॥

मशाकंवुवस्तिभाषयाप्रसिद्धं तत्सदृशमेवतत्स्पदिसये लौहकांचनवृक्षजंपुष्पादिशाकं छागोप्यनंतफलइतिशेषः १४ वीजितंपायसादिकंदद्यादिति एवंणा
चपं १५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

रा:
१९८ यमस्तत्र फलमाप्नुयाद्यमाक ११ वास्ततोष्णज्जभिषज्ञि १२ १३॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥

भीष्म उवाच यमस्तु यानि श्राद्धानि प्रोवाच शशबिंदवे तानि मे शृणु कार्त्स्न्येन नक्षत्रेषु पृथक् पृथक् १ श्राद्धं यः कृत्तिकायोगे कुर्वी
त सततं नरः अग्नीनाधाय सापत्यो यजेत विगतज्वरः २ अपत्यकामो रोहिण्यां तेजस्कामो मृगोत्तमे क्रूरकर्मा ददच्छ्राद्धमार्द्रायां मा
नवो भवेत् ३ कृषिभागी भवेन्मर्त्यः कुर्वन् श्राद्धं पुनर्वसौ पुष्टिकामोऽथ पुष्येण श्राद्धमीहेत मानवः ४ आश्लेषायां ददच्छ्राद्धं धीरा
न्पुत्रान्प्रजायते ज्ञातीनां तु भवेच्छ्रेष्ठो मघासु श्राद्धमावपन् ५ फाल्गुनीषु ददच्छ्राद्धं सुभगः श्राद्धदो भवेत् अपत्यभागुत्तरासु हस्ते
न फलभाग्भवेत् ६ चित्रायां तु ददच्छ्राद्धं लभेद्रूपवतः सुतान् स्वातियोगे पितॄनर्च्य वाणिज्यमुपजीवति ७ बहुपुत्रो विशाखासु
पित्र्यमीहन्भवेन्नरः ८ अनुराधासु कुर्वाणो राजचक्रं प्रवर्त्तयेत्॥ आधिपत्यं व्रजेन्मर्त्यो ज्येष्ठायामपचायन् पितॄन्॥ नरः ९ कुरुकुल
श्रेष्ठ श्रद्दधानो दमपुरःसरः मूले त्वारोग्यमृच्छेत यशो [illegible] ॥ १३॥ पाढासु चोत्त
मे उत्तरासु त्वषाढासु वीतशोकश्चरेन्महीं १० श्राद्धं त्वभिजिते कुर्वन्विद्यां श्रेष्ठामवाप्नुयात् श्रवणे तु ददच्छ्राद्धं॥ छ॥

प्रेत्य गच्छेत्स सद्गतिम् राज्यभागी धनिष्ठायां भवितानिर्धनो नरः नक्षत्रे वारुणे कुर्वन्भिषक्सिद्धिमवाप्नुयात् पूर्वप्रोष्ठपदां कुर्वन्बहून्विन्दे दजाविकं
उत्तरासु प्रकुर्वाणो विन्दते गाः सहस्रशः १ रामा:
१९८

॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥ ॥ छ

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

२१ अध्याय कीदृ २ देवताइतिअभाग्यादेवताःपूजनेपुनश्रद्धांकुर्वंतीसप्तर्थः ३ विप्रानपूजयेति उपेत्यउपस्थाप्य देवेभ्योदेवानुद्दिश्य सर्वेभ्योविप्रेभ्यः ४ पङ्क्तिदूष्यका

बहुकुप्यकृतंवित्तंविंदतेरेवतींश्रितः अश्वनाघश्वान्विंदेतभरणीषुपुत्तमं १८ इमंश्राद्धविधिंश्रुत्वाशशाविंदुस्तथाकरोत् अक्ले
शेनाजयच्चापिमहींसोनुशशासच १९ इतिदानधर्मेषुश्राद्धकल्पे युधिष्ठिरउ० कीदृशेभ्यःप्रदानव्यंभवेच्छ्राद्धंपितामहः द्विजे
भ्यःकुरुशार्दूलतन्मेव्याख्यातुमर्हसि १ भीष्मउवाच ब्राह्मणान्नपरीक्षेत क्षत्रियोदानधर्मवित दैवेकर्मणिपित्र्येतुन्याय्य
माहुःपरीक्षणं २ देवताःपूजयंतीहदैवेनैवेहतेजसा उपेत्यतस्माद्देवेभ्यःसर्वेभ्योदापयेन्नरः ३ श्राद्धेत्वथमहाराजप
रीक्षेद्ब्राह्मणान्बुधः कुलशीलवयोरूपैर्वि—द्ययाभिजनेनच ४ तेषामन्येपंक्तिदूष्यास्तथान्येपंक्तिपावनाः अपांक्तेयास्तुयेरा
जन्कीर्तयिष्यामितान्शृणु ५ कितवोभ्रूणहायक्ष्मीपशुपालोनिराकृतिः ग्रामप्रेष्योवार्धुषिकोगायनःसर्ववि
क्रयी ६ अगारदाहीगरदःकुंडाशीसोमविक्रयी सामुद्रिकोराजभृत्यस्तैलिककूटकारकः ७ पित्राविवदमानश्चयस्य
चोपपतिर्गृहे अभिशस्तस्तथास्तेनःशिल्पंयश्चोपजीवति ८ ॥ ९० श्रीकाशीवीसेसरजीसाहय ॥ ९० ॥

णादयः अपांक्तेयाःउक्तमेताःपङ्क्तयोग्याः ५ निराकृतिःअध्ययनादिरहितः वार्धुषिकोवृद्ध्यर्थंधनप्रयोक्ता ६ कुंडाशीभाग्यास्मैतैलिकतत्कर्मकृत् ८

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पर्वकाऽऽवेषांतरघाति पर्वलीवमहेरन्तरेथेप्रस्तावेल्लस्ततातरेहमिनेप्लिनी सच्चोपिमुनः भवतानांमद्भुतांकांऽरप्रभ्यात्माजीवं ९ प्रभुभि: परिक्रामेतमगपांकुपी
र १० कुशीलवः कुशीकालं नेनकषीणांलहस्ततेलवं छत्रंनदुमेघोपजीवीसूपीवल्लः कुर्यांकालेर्गिमेरिनी १२ तमेवेदुतिवेतसपितनः केरतेनलम

स्यातंमासंपितरः३

पर्वकालेषु सच्चोवमित्रधुकृपारतारिकं भवतानामुपाध्यापःकांऽरप्रस्तथैवच ९ स्वभिम्नपः परिक्रामेतःपुनारप्रएवच परि
वित्तिश्च पश्चस्यातरुमर्मांगुरुतल्पगाः १० कुशीलवोदेवलकोनक्षत्रैर्यश्वजीवति ईदृशैर्ब्राह्मणैर्भुक्तमपांक्ते [illegible] येदुधिष्ठिर र
क्षांसिगच्छतेह्यमित्याहुर्ब्रह्मवादिनः १२ श्राद्धंभुक्त्वात्वधीपीतत्पत्नीतस्मात्स्वपःपुनीवेनतसफोरते १३ सोमविक्रयिणो
विष्ठाभिषजेपूयशोणिते नष्टंदेवलकेदत्तमप्रतिष्ठंचवार्धुषे १४ यत्तुवाणिजकेदत्तंनेहनामुत्रतद्भवेत भस्मनीवहुतंह
व्यंतथापौनर्भवेद्विजे १५ येतेधर्मापेतेषुचारित्रापगतेषुच हव्यंकव्यंमपंक्तितेषांतन्प्रेत्यनश्यति १६ ज्ञानपूर्वंतुयेतेभ्यः
मपपछलमसुद्रपः पुनीवंभुंजतेनरकपितनः प्रेतानिश्चयः १७ एतानिमान्विज्ञानीयात्अपांक्तेयान्द्विजाधमान् शूद्राणामुपदे
शचयेकुर्वन्त्यल्पचेतसः १८ षड्भिःकालेःशतंयंदृष्ट्वात्वापावत्नपरपति पञ्चात्मसमुपविष्टायांतावतद्दूषयतेनृप १९॥

२० अग्रस्तैराज्ञापवलये २१ परिस्तते आवृतदेशे २६ त्रिणाचिकेतः त्रिणाचिकेताख्यमंत्राध्येता पंचगार्हपत्यादय आवसथ्यान्ता अग्नयो यस्य त्रिसुपर्णी चत
कपर्दी युवतिः सुपेशा इति बह्वृचानां मंत्रपंचात्र क्रममेतमामित्यादि तैत्तिरीयप्रसिद्धं वा षडंगानि शिक्षादीनि २७ ब्रह्मदेयाः ब्रह्मवेदः परवि यावान

यद्वेष्टितशिरा भुंक्ते यद्भुंक्ते दक्षिणामुखः सोपानत्कश्च यद्भुंक्ते सर्वं विद्यात्तदासुरं २० अस्पनाच यद्दत्तं यच्च श्रद्धाविवर्जितं स
र्वं तदसुरेन्द्राय ब्रह्मा भागमकल्पयत् २१ श्वानश्च पंक्तिदूषश्च नावेक्षेरन् कथंचन तस्मात्परिवृते दद्यात्तिलांश्चान्ववकीरयेत्
२२ तिलैर्विरहितं श्राद्धं कृतं क्रोधवशेन च यातुधानाः पिशाचाश्च विप्रलुंपंति तद्धविः २३ अपांक्तो यावतः पंक्त्यान्भुंजानान
नुपश्यति तावत्फलाद्भ्रंशयति दातारं तस्य बालिशं २४ इमे तु भरतश्रेष्ठ विज्ञेयाः पंक्तिपावनाः ये त्वतस्तान्प्रवक्ष्यामि परीक्ष
स्वहतान्द्विजान् २५ विद्यावेदव्रतस्नाता ब्राह्मणाः सर्व एव हि सदाचारपराश्चैव विज्ञेयाः सर्वपावनाः २६ पांक्तेयांस्तु प्रव
क्ष्यामि ज्ञेयास्ते पंक्तिपावनाः त्रिणाचिकेतः पंचाग्निस्त्रिसुपर्णः षडंगवित् २७ ब्रह्म[...]देयानुसंतानश्छंदोगो ज्येष्ठसामगः
मातापित्रोर्यश्च वश्यः श्रोत्रियो दशपूरुषः २८ ऋतुकालाभिगामी च धर्मपत्नीषु यः सदा वेदविद्याव्रतस्नातो विप्रः पंक्तिपु
नात्युत २९ ५ ॥

सं

देवदेयेयो यावनुसंतानः परंपरयानुसक्तः स पंचब्रह्मविद्ध्यापको वा ब्रह्मदेयानुसंतानः २८ २९ ॥ ॥ ॥ ॥

दा॰
१९१

३८ अपंक्तिलिङ्गादीनुत्ताहीनोऽपि पङ्क्तिपावन एवेत्याह अनृत्विगिति ३९ ४० ४१

अथर्वशिरसोऽध्येता ब्रह्मचारी यतव्रतः सत्यवादी धर्मशीलः स्वकर्मनिरतश्च यः ३० ये च पुण्येषु तीर्थेषु अभिषेककृतश्रमाः मखेषु च
समन्त्रेषु भवंत्यवभृथप्लुताः ३१ अक्रोधनाश्चाचपलाः क्षान्ता दान्ता जितेन्द्रियाः सर्वभूतहिता ये च श्राद्धेष्वेतान्निमन्त्रयेत् ३२ ए
तेषु दत्तमक्षय्यमेते वै पङ्क्तिपावनाः इमे परे महाभागा विज्ञेयाः पङ्क्तिपावनाः ३३ यतयो मोक्षधर्मज्ञा योगाः सुचरितव्रताः
पंचेतिहासप्रयताः श्रावयन्ति द्विजोत्तमान् ३४ ये च भाष्यविदः केचिद्ये च व्याकरणे रताः अधीयते पुराणं ये धर्मशास्त्रा
ण्यथापि च ३५ अधीत्य च यथान्यायं विधिवत्तस्य कारिणः उपपन्नो गुरुकुले सत्यवादी सहस्रदः ३६ अग्र्याः सर्वेषु वेदेषु स
र्वप्रवचनेषु च यावदेते प्रपश्यन्ति पङ्क्त्यां तावत्पुनन्त्युत ३७ ततो हि पावना सन्तः पङ्क्तिपावन उच्यते क्रोशादर्धतृतीयाच्च
पावयेदेक एव हि ब्रह्मदेयानुसंतान इति ब्रह्मविदो विदुः ३८ अनृत्विगनुपाध्यायः सचेदग्रासनं व्रजेत् ऋत्विग्भिरननु
ज्ञातः पङ्क्त्या हरति दुष्कृतं ३९ अथ चेद्वेदवित्सर्वैः पङ्क्तिदोषैर्विवर्जितः न च स्यात्पतितो राजन्पङ्क्तिपावन एव सः ४० त
स्मात्सर्वप्रयत्नेन परीक्ष्यामन्त्रयेद्द्विजान् स्वकर्मनिरतान्मान्कुले जातान्बहुश्रुतान् ४१ ॥ ९ ॥ १

मल्लिगद्दितउपाध्यायदत्तपिपाठः ३

॥ ९॥ ९॥ ॥ ९॥ ९॥ ॥ ९॥ ९॥ ९॥ ९॥ ९॥

रामा
१९१

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मित्रमेवप्रधानेनयेषांतथाविधं केषुतानिमित्रेचपितॄणामयोग्यताचेतत्प्रीणातिदोषएवेतिभावः ५१ श्राद्धेननिमित्तेनसंगतानिसख्यानिबंधनात्पिप्पलाद्बंधनादि ५६ संभोजनीश्र

मा३

यस्य मित्रप्रधानानि श्राद्धानि च हवींषि च न प्रीणाति पितॄन्देवान्स्वर्गं च न स गच्छति ५२ यस्तु श्राद्धे कुरुते संगतानि न देवयानेन प
था स याति स वै मुक्तो पिप्पलात्तु बंधनाद्धीनस्वर्गाल्लोकाच्च्यवते श्राद्धमित्रः ५३ तस्मान्मित्रं श्राद्धकृन्नाद्रियेत दद्यान्मित्रेभ्यः सं
ग्रहार्थं धनानि यं मन्यते नैव शत्रुं न मित्रं तं मध्यस्थं भोजयेद्धव्यकव्ये ५४ यथोषरे बीजमुप्त्वा न रोहेन्नावाप्नुयाद्बीजमा
नं एवं श्राद्धं भुक्तमनर्हमाशौ नेह नामुत्र फलं ददाति ५५ ब्राह्मणोऽनधीयानस्तृणाग्निरिव शाम्यति तस्मै श्राद्धं न दा
तव्यं नहि भस्मनि हूयते ५६ संभोजनी नाम पिशाचदक्षिणा सा नैव देवान्न पितॄनुपैति इहैव सा भ्राम्यति हीनपुण्या
शालान्तरे गौरिव नष्टवत्सा ५७ यथाग्नौ शान्ते घृतमाजुहोति तन्नैव देवान्न पितॄनुपैति तथा दत्तं नर्तने गायने च यो चा
नृजो दक्षिणामाप्नोति ५८। छ॥ छ॥

नीनं दीयमाना सा पिशाचदक्षिणा पिशाचदानतुल्या यथा पिशाचाः स्वस्य भोजकाय भोजयंतीति तद्वत् ५७ यो च दक्षिणां नर्तकेभ्य आहरणे प्रयच्छति श्राद्ध इति
स्तूयते॥ ५८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा॰
२०० नमुनक्तिनपावयति आघातिनी हंत्री ५५ अध्यायः केन भार्गवांगिरसकेपराशरगवांगिरसश्चवंर्न्तते नाम ५० छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥

उभौ हि नस्तितनभुनक्ति वेषापाचान्नेदक्षिणादीपनेवैवे आघातिनागर्हितैषापनेतीतेषांप्रेतान्यातयेत्तदेवयानात् ४९ ऋषी
णांसमयेनित्यंयेचरंतियुधिष्ठिर निश्चितासर्वधर्मज्ञास्तान्देवाब्राह्मणान्विदुः ५० स्वाध्यायनिष्ठाऋषयोज्ञाननिष्ठास्तथैवच
तपोनिष्ठाश्चवोद्धव्याः कर्मनिष्ठाश्चभारत ५१ कव्यानिज्ञाननिष्ठेभ्यः प्रतिष्ठाप्यानिभारत तत्रयेब्राह्मणाःकेचित्न्निंदंति
हितेनराः येतुनिंदंतितेतस्मिभुननतानश्राद्धेषुभोजयेत् ५२ ब्राह्मणानिंदितास्तात्कुल्यंघ्नंत्युतस्मिन्पुरुषंकुले वैखानसानावचनं
मृषीणांश्रूयतेनृप ५३ दूरादेवपरीक्षेतब्राह्मणान्वेदपारगान् प्रियानवाप्रियान्वापिद्वेष्यांस्तेषांनुश्राद्धमावपेत् ५४ यः
सहस्रंसहस्राणांभोजयेद्नृयाचरः एकस्तान्मंत्रवित्प्रीतः सर्वानर्हतिभारत ५५ इतिदानधर्मेषुश्राद्धकल्पे युधिष्ठिरउ०
केनसंकल्पितंश्राद्धंकस्मिन्कालेकिमात्मकं भार्गवांगिरसकेकालेमुनिनाकतरेणवा १ कानिश्राद्धेनिवर्ज्यानिकानिमूलफलानिच धान्यजातयश्चकावर्ज्यास्तन्मेब्रूहिपितामह २॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥

पछ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥ छ॥ ॥ दानः
२००

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कृत्वा उपकल्प्य उपहार्याणि तानि विप्रान् कशिपूपबर्हणान् द्वे निविंशति रात्रे समाप्ते ८ विषये अस्मिन्वै के शोके विषये मनः संहृत्य शोके सक्तो स्थः तस्य बुद्धिः स्थिता रागामिनी आ

मीमकाङ्- यथा आश्राद्धं संप्रवृत्तं यस्मिन्काले परात्मकं येन संकल्पितं चैव तन्मे ब्रूहि प्रजानाधिप ३ स्वायंभुवोत्रिः कौरव्य परमर्षिः
प्रतापवान् तस्य वंशे महाराज दत्तात्रेय इति स्मृतः ४ दत्तात्रेयस्य पुत्रोभूत् निमिर्नाम तपोधनः निमेश्चाप्यभवत्पुत्रः श्री
मान्नाम श्रियावृतः ५ पूर्णे वर्षसहस्रान्ते स कृत्वा दुष्करं तपः कालधर्मपरीतात्मा निधनं समुपागतः ६ निमिस्तु
कृत्वा शौचानि विधिदृष्टेन कर्मणा संतापमगमत्तीव्रं पुत्रशोकपरायणः ७ अथ कृत्वोपहार्याणि चतुर्दश्यां महाम
ति स एव गतापन् शोके विरात्रे प्रत्यबुध्यत ८ तस्यासीत् प्रतिबुद्धस्य शोकेन व्यथितात्मनः मनः संहृत्य विषये बुद्धिर्विस्ता
रगामिनी ९ ततः संचिन्तयामास श्राद्धकल्पं समाहितः यानि तस्यैव भोज्यानि मूलानि च फलानि च १० उक्तानि या
नि चान्यानि यानि चेष्टानि तस्य ह तानि सर्वाणि मनसा विनिश्चित्य तपोधनः ११ अमावास्यां महाप्राज्ञो विप्रा
[illegible] नानाय्य पूजितान् दक्षिणावर्तिकाः सर्वा बृसीः स्वयमथाकरोत् १२ ॥ ७॥ ७।७॥

मीतरन्तिसेवेधः ११ दक्षिणावर्तिकाः प्रदक्षिणावर्तिताः बृसीः आसनानि १२ ॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

१५ धर्मसंकाश्रौतेपित्रायुद्देशेनापित्वेष्ठपाकल्पितस्तिसंकरः २० ॥ छ॥

सप्तविप्रास्ततोमोसँन्नपुणपस्तमुपानयत् अतेचलवर्णमोऽपरणामाकान्नंददौप्रभुः १३ दक्षिणाग्रास्ततोदर्भाविप्रेषुनिवेशिताः
पादयोश्चैवविप्राणांपेतत्रमुपभुंजते १४ हुत्वाचदक्षिणाग्राश्चैदर्भान्समपतःशुचिः प्रददौश्रीमतःपिंडान्नामगोत्रमु
दाहरन् १५ तत्कृत्वासमुनिश्रेष्ठोधर्मसंकाशमात्मनः पश्चात्तापेनमहतातप्यमानोव्यचिंतयत् १६ अकृतंमुनिभिःपू
र्वंकिंमयेदमनुष्ठितं कथंनुशापेननमोदहेयुर्ब्राह्मणाइति १७ ततःसचिंतयामासवंशकर्त्तारमात्मनः ध्यानमात्रेतत्त
स्याचात्रिराजगामतपोधनः १८ अथाश्चितंतथाद्दष्ट्वापुत्रशोकेनकर्षितं प्रशमास्वासयामासवाग्भिरिष्टाभिरव्य
यः १९ निमेसंकल्पितस्तेयंपितृयज्ञस्तपोधन मातेभूद्भीःपूर्वदृष्टोधर्मोयंब्रह्मणास्वयं २० सोयंस्वयंभुविहितोध
र्मःसंकल्पितस्त्वया ऋतेस्वयंभुवःकोमःश्राद्धेयंविधिमाहरेत् २१ आख्यास्यामिचतेपुत्रश्राद्धेयंविधिमुत्तमं स्वयंभुवि
हितंपुत्रतत्कुरुष्वनिबोधमे २२ कृत्वाग्नौकरणंपूर्वंमंत्रपूर्वंतपोधन ततोर्य्यग्नेयसोमायकरणायचनित्यशः २३ ॥

॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥

© (c) Dhamartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

२७ तेमग्निसत्ताः पित्रादयः पितुर्यंते किल्विषान्नराः कदिह्यात ३० ३४ ॥ छ॥ ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥

विश्वेदेवास्तु पेनित्यं पितृभिः सहगोचराः तेभ्यः संकल्पितामागाः स्वयमेव स्वयंभुवा २४ लोकयाचेहव्यविविनिवापस्येरधारिणी वै
सर्वलोकाश्च पश्यंते तितं वेहासयेतिच २५ उदकानयने चैवत्तोतत्रोवरुणोविभुः तत्रोग्निश्चैव सोमश्च आप्यायिविह्निते च २६ न२
देवास्तु पितरोनामनिर्मिता ये स्वयंभुवा उष्मपाये महाभागास्तेषांभागः प्रकल्पितः २७ तेश्राद्धेनार्च्यमाना वै विमुच्यंते हकि
ल्विषात सप्तकं पितृवंशस्त पूर्वं दृष्टः स्वयंभुवा २८ विश्वे चाग्निमुखा देवाः संख्याताः पूर्वमेव ते तेषानामानि वक्ष्यामि भा
गार्हाणां महात्मनां २९ बलं धृतिर्विपाप्मा च पुण्यकृत्पावनस्तथा पार्ष्णिक्षेमा समूहश्च दिव्यसानुस्तथैव च ३० विवस्वा
वीर्यवान्ह्रीमान्कीर्तिमाञ्चतिरेव च जितात्मा मुनिवीर्यश्च दीप्तरोमा भयंकरः ३१ अनुकर्मा प्रतीतश्च प्रदाताप्यंशुमांस्तथा
शैलाभः परमक्रोधी धीरोप्सामी पवित्तथा ३२ तज्जोवज्रीवरीचे व विश्वेदेवाः सनातनाः विद्युद्वर्चाः सोमवर्चाः सूर्यश्रीश्चेतिना
मतः ३३ सोमपः सूर्यसावित्रो दत्तात्मा पुंडरीयकः उष्णीनाभो नभोदश्च विश्वायुर्दीप्तिरेव च ३४ समहन्तं सुवेषश्च व्योमादिः श
करोभवः ईशः कर्त्ता कृतिर्दक्षो भुवनो दिव्यकर्मकृत ३५ ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥

॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥छ

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३७ पुलकाश्चसंपूर्णास्तंडुलपुनधान्यानि हिंगुद्रव्येषु शाकादिसंचारकद्रव्येषु पलांडुलशुनेच शाकेषु ३८ शोभांजनादीचवर्जयंति शोभांजनं विषद्रिग्धापशोर्गांम

गलितः पंचवीयश्चआदिसोरशिमवां त्तथा समस्तलोमवर्चाश्वविष्वहुलकविरेवच ३६ अनुगोमांसगोस्ताचनमावेष्यरसवच कीर्तितानिमहाभागा कालस्यागतिगोचराः ३७ अष्टाद्दयानिधान्यानिकोद्रवाः पुलकास्तथा हिंगुद्रव्येषुशाकेषुपलांडु लशुनंतथा ३८ शोभांजनः कोविदारस्तथागृंजनकारुषः कुष्मांडमलसलांबुचकलस्सलवर्णमेवच ३९ ग्राम्यवा राहमांसंचपक्वेवाप्रोहितंभवेत् कुस्माजाजीविडंस्त्रेवशीतपाकीतथेवच ४० अंकुराघातथावंशारहगृंगाटकानि च वर्जयेत्सर्वलवणंसर्वंतथाजंबूफलानिच ४१ अवहूतावहिहितंतयाग्राह्यचवर्जयेत् निवापेहव्यकव्येचगर्हितेचम्व दर्शनं ४२ पितरस्तुहिदेवाश्चनाभिनंदंतितद्धविः चांडालश्वपचौवर्ज्यौनिवापेसमुपस्थिते ४३ काषायवासाः कुष्ठी वापतितोब्रह्महापिवा संकीर्णयोनिर्विप्रश्चसंबंधीपतितस्तुयः वर्जनीयावुधैरेतेनिवापेसमुपस्थिते ४४ इत्ये वमुक्त्वाभगवान्स्ववंशजमृषिंपुरा पितामहसभांदिव्यांजगामात्रिस्तपोधनः ४५ इतिदानधर्मेषुश्राद्धकल्पे॥ ॥

मेरुतिमेदिना कुस्मेनवतांगेधविडं ४६ कुस्माजाजीकुस्मनीरकंविकुविलंदेवताः शीतपाकीशाकविशेषः ४७ अंकुराघांवंशकरीरादयः शृंगाटकशिंगारा इतिप्रसिद्धं ४८ कुदर्शनेशाकविशेषः ४५ अध्यायः॥ ॥ छ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

एवंश्राद्धोत्पत्तिमुक्त्वातदंगभूतमग्नौकरणंसोमसन्निमाहतपेत्यादिना १० ११ ॥ ॥

भीष्मउ० तथाविधेश्राद्धेवृत्तेतुसर्वएवमहर्षयः पितृयज्ञांस्तुकुर्वंतिविधिदृष्टेनकर्मणा १ ऋषयोधर्मनित्यास्तुकृत्वानिवपना
न्युत तर्पणंचाप्यकुर्वंततीर्थांभोभिर्यतव्रताः २ निवापैर्दीयमानैश्चचातुर्वर्णेनभारत तर्पिताःपितरोदेवास्तत्रान्नंजरयंति
वै ३ अजीर्णेनाभिहन्यंतेतेदेवाःपितृभिःसह सोममेवाभ्यपद्यंततदान्नाभिपीडिताः ४ तेब्रुवन्सोममासाद्यपितरो
जीर्णपीडिताः निवापान्नेनपीड्यामःश्रेयोनोत्रविधीयतां ५ तान्सोमःप्रत्युवाचाथश्रेयश्चेदीप्सितंसुराः स्वयंभूसदनंया
तसवःश्रेयोभिधास्यति ६ तेसोमवचनाद्देवाःपितृभिःसहभारत मेरुशृंगेसमासीनंपितामहमुपागमन् ७ पितरऊचुः निवा
पान्नेनभगवन्भृशंपीड्यामहेवयं प्रसादंकुरुनोदेवश्रेयोनःसंविधीयतां ८ इतितेषांवचःश्रुत्वास्वयंभूरिदमब्रवीत् ए
षमेपार्श्वतोवह्निर्युष्मच्छ्रेयोभिधास्यति ९ अग्निरुवाच सहितास्तातभोक्ष्यामोनिवापेसमुपस्थिते जरयिष्यथचाप्यन्नंम
यासार्द्धंनसंशयः १० एतच्छ्रुत्वातुपितरस्ततस्तेविज्वराभवन् एतस्मात्कारणाच्चाग्नेःप्राक्तावद्दीयतेनृप ११ ११ ११ ॥

निवपेदिति संप्रसारणाभाव आर्षः श्रोत्रादिकमन्नमयो वा १४ व्यंगिता त्रुटिताना नोपतिष्ठेत तथा निवापो न द्रष्टव्य[illegible]स्तर्पणार्थं तथा अन्यवंशजापि पाकार्थं

निवपेच्चाग्निपूर्वं वै निवापे पुरुषर्षभ न ब्रह्मराक्षसास्ते वै निवापं धर्षयंत्युत १२ रक्षांसि चापवर्तंते स्थिते देवे हुताशने पूर्वं
पिंडं पितुर्दद्यात्ततो दद्यात्पितामहे प्रपितामहाय च ततस्त एष श्राद्धविधिः स्मृतः १३ ब्रूयाच्छ्राद्धे च सावित्रीं पिंडे पिंडे समाहि
तः सोमायेति च वक्तव्यं तथा पितृमतेति च १४ रजस्वला च या नारी व्यंगिता कर्णयोश्च या निवापे नोपतिष्ठेत संग्राह्या
नान्यवंशजा १५ जलं प्रतरमाणश्च कीर्तयेत पितामहान् नदीमासाद्य कुर्वीत पितॄणां पिंडतर्पणं १६ पूर्वं स्ववंशजा
नां तु कृत्वाद्भिस्तर्पणं पुनः सुहृत्संबंधिवर्गाणां ततो दद्याज्जलांजलिं १७ कल्माषगोयुगेनाथ युक्तेनातरतो जलं पितरो
ऽभिलषंते वै नावं चाप्यधिरोहतः १८ सदा नावि जलं तज्ज्ञाः [illegible] प्रयच्छंति समाहिताः मासार्धे कृष्ण
पक्षस्य कुर्यान्निर्वपणानि वै १९ पुष्टिरायुस्तथा वीर्यं श्रीश्चैव पितृभक्तितः पितामहः पुलस्त्यश्च वसिष्ठः पुलहस्तथा २०
अंगिराश्च क्रतुश्चैव कश्यपश्च महानृषिः एते कुरुकुलश्रेष्ठ महायोगेश्वराः स्मृताः २१ ॥ ॥ ॥ ॥

न संग्राह्या १७ कल्माषेति चित्रवर्णो बलीवर्दः पृष्ठमाश्रित्य नदीतरतः सकाशात्तत्पृष्ठे तर्पणं पितरोऽभिलषंते युक्तेन शकटेन १८ मासार्धे अमावास्यायां
कृष्णपक्षस्येत्युक्तेर्नवशुक्लादिर्मासो विवक्षितः २१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

२३ श्राद्धकल्पः समाप्तः द्विजा दशाहादौ व्रतोपेताः ब्राह्मणाः ब्राह्मण कामाय यजमानस्यार्थे यदि भुंजते तत्कथं स्यात् व्रतलोपो वा गरीयान् उत ब्राह्मणस्य कामभंगो वेति प्रश्नार्थः १ वेदोक्तं यागांगभूतं व्रतं तद्रहिताः कामकारो इच्छया हेतुना भुंजानाः भोजनं कुर्वंतु नाम येतु व्रतोपेता भुंजते ते लुप्तव्रता भवं

एते च पितरो राजन्नेष श्राद्धविधिः परः प्रेतास्त्वपिंडसंबंधान्मुच्यंते तेन कर्मणा २२ इत्येषा पुरुषश्रेष्ठ श्राद्धोत्पत्तिर्यथाग
मं व्याख्याता पूर्वनिर्दिष्टा दानं वक्ष्याम्यतः परं २३ इति दानधर्मेषु श्राद्धकल्पः समाप्तः युधिष्ठिर उवाच द्विजातयो व्रतो
पेता हविस्ते यदि भुंजते अन्नं ब्राह्मणकामाय कथमेतत्पितामह १ भीष्म उ० अवेदोक्तव्रताश्चैव भुंजानाः कामकार
णे वेदोक्तेषु तु भुंजाना व्रतलुप्ता युधिष्ठिर २ युधिष्ठिर उवाच यदिदं तप इत्याहुरुपवासं पृथग्जनाः तपः स्यादेतदेव वै
तपोन्यद्वापि किं भवेत् ३ भीष्म उ० मासार्द्धमासोपवासात्यत्तपो मन्यते जनः आत्मतंत्रोपघाती यो न तपस्वी न ध
र्मवित् ४ त्यागस्य चापि संपत्तिः शिष्यते तप उत्तमं सदोपवासी च भवेद्ब्रह्मचारी तथैव च ५ मुनिश्च स्यात्सदा विप्रो वेदांश्चैव
सदा जपेत् कुटुंबिको धर्मकामः सदास्वप्नश्च मानवः ६

ति तेषां व्रतलोपः प्रायश्चित्तं व्रात्यप्रायश्चित्तं व्रात्यपतीपि रूपं कर्तव्यं भवति। इतरस्यालाभे व्रतवंतोपि भुक्त्वा प्रायश्चित्तं कुर्वीरन् न तु श्राद्धं लुंपेरन्निति भावः २
तपस्विनः पात्रा च मुक्तं तत्र तपसो रूपं पृच्छति यदिदमिति ३ आत्मतंत्रं शरीरं कुटुंबरूपं वा तंत्र दुपघाती ४ त्यागस्येति दानं वेदजपश्च परमं तपः
इति श्लोकद्वयार्थः अस्वप्नः स्वधर्मे जागरूकः ६

© Dhamma Trust & Digitized By eGangotri

९ यथोक्तभोजनद्वयव्यतिरेकेणामध्ये योन भुङ्क्ते स सदोपवासी स्यादहोरात्रेति ११ हविर्यज्ञादिनिमित्तं विना १८

अमांसाशी सदा च स्यात्पवित्रं च सदा पठेत् ऋतवादी सदा च स्यान्नियतश्च सदा भवेत् ७ विघसाशी सदा च स्यात्सदा चैवातिथि
प्रियः अमृताशी सदा च स्यात्पवित्री च सदा भवेत् ८ युधिष्ठिर उ० कथं सदोपवासी स्याद्ब्रह्मचारी च पार्थिव विघसाशी कथं वा स्यात्कथं
चैवातिथिप्रियः ९ भीष्म उवाच अंतरा सायमाशं च प्रातराशं च प्रातराशं च यो नरः सदोपवासी भवति यो न भुंक्ते नरः पुनः १० भा
र्यां गच्छन्ब्रह्मचारी स्यादृतौ भवति चैव हि ऋतवादी सदा च स्याद्दानशीलस्तु मानवः ११ अभक्षयन्वृथा मांसममांसाशी भवत्युत
दानं ददत्पवित्री स्यादस्वप्नश्च दिवास्वपन् १२ भृत्यातिथिषु यो भुंक्ते भुक्तवत्सु नरः सदा अमृतं केवलं भुंक्ते इति विद्धि युधि
ष्ठिर १३ अभुक्तवत्सु नाश्नाति ब्राह्मणेषु तु यो नरः अभोजनेन तेनास्य जितः स्वर्गो भवत्युत देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च संश्रिते
भ्यस्तथैव च अवशिष्टानि यो भुंक्ते तमाहुर्विघसाशिनम् तेषां लोका ह्यपर्यंताः सदने ब्रह्मणः स्मृताः १४ उपस्थिता ह्यप्स
रसो गंधर्वैश्च जनाधिप देवतातिथिभिः सार्द्धं पितृभिश्चोपभुंजते रमंते पुत्रपौत्रैश्च तेषां गतिरनुत्तमा १७ युधिष्ठिर उ० ब्राह्म
णेभ्यः प्रयच्छंति दानानि विविधानि च दातृप्रतिग्रहीत्रोर्वै को विशेषः पितामह १८ ॥ ॥ ॥ ७ ॥

गुणावतिदातरिप्रतिग्रहीतुरल्पोदोषः २१ गंडेतिनामतः २२ उपशिक्षंतः अर्जयंतः २३ दिष्टांतंमरणं २८ आत्मानंशरीरंपरीप्सवःरक्षितुकामाः २९

भेद्

भीष्मउवाच। साधोर्यःप्रतिगृह्णीयात्तथैवासाधुतोद्विजः गुणावत्यल्पदोषःस्यान्निर्गुणेतुनिमज्जति १९ अत्राप्युदाहरंतीम
मितिहासंपुरातनं वृषादर्भेश्चसंवादंसप्तर्षीणांचभारत २० कश्यपोत्रिर्वसिष्ठश्चभरद्वाजोथगौतमः विश्वामित्रोजमदग्निः
साध्वीचैवाप्यरुंधती २१ सर्वेषामथतेषांतुगंडाभूत्कर्मकारिका शूद्रःपशुसखश्चैवभर्त्ताचास्याबभूवह तेचसर्वेतपस्यंतःपुरा
चेरुर्महीमिमां २३ समाधिनोपशिक्षंतोब्रह्मलोकंसनातनं अथाभवदनावृष्टिर्महतीकुरुनंदन २४ कृच्छ्रप्राणोभवद्यत्र १४
लोकोयंवैक्षुधान्वितः २५ कस्मिंश्चिच्चपुरायज्ञेशैव्येनशिबिसूनुना दक्षिणार्थेथऋत्विग्भ्योदत्तःपुत्रःपुराकिल २६
अस्मिन्कालेतुसोल्पायुर्दिष्टांतमगमत्प्रभुः तेतंक्षुधाभिसंतप्ताःपरिवार्योपतस्थिरे २७ याज्यात्मजमथोदृष्ट्वागतासुमृषि
सत्तमाः अपचंततदास्थाल्यांक्षुधार्त्ताःकिलभारत २८ निराद्येमर्त्यलोकेस्मिन्नात्मानंतेपरीप्सवः कृच्छ्रामापेदिरेवृत्तिं
मन्नहेतोस्तपस्विनः २९ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
२०५

२० पुष्टिः पुष्टिहेतुः २१ ब्राह्मणानक्षेत्राब्राह्मणास्वरूपस्थानं देवतासमूहः यावतीर्वैदेवतास्ताः सर्वविदविदि ब्राह्मणेऽवसंतीति श्रुतपर्वउक्तः २२ अ

अटमानोऽपतान्मार्गे पचमानान्महीपतिः राजा शैब्यो वृषादर्भिः क्लिश्यमानान्ददर्श ह ३० वृषादर्भिरुवाच प्रति
ग्रहस्तारपति पुष्टिर्वैप्रतिगृह्यतो मयि यद्विद्यते वित्तं तद्वृणुध्वं तपोधनाः ३१ प्रियो हि मे ब्राह्मणो याचमानो दद्यामहं वो
श्वतरीसहस्रं एकैकशः सवृषाः संप्रसूताः सर्वेषां वै शीघ्रगाः श्वेतरोमाः ३२ कुलंभरानानडुहः शतं शतान्धुर्यान्श्वेतान्सर्वशो
हं ददामि पृष्ठौहीनो पीवराणां च तावदग्र्या गृष्टो धेनवः सुव्रताश्च ३३ वरान्ग्रामान्व्रीहिरसं यवांश्च रत्नं चान्यद्दुर्लभं किं
ददामि मास्मिन्नभक्ष्ये भावमेवं कुरुध्वं पुष्ट्यर्थं वः किं प्रयच्छाम्यहं वै ३४ ऋषय ऊचुः राजन्प्रतिग्रहो राज्ञो मध्वास्वादो
विषोपमः तज्जानमानः कस्मात्त्वं कुरुषे नः प्रलोभनं ३५ क्षेत्रं हि दैवतमिह ब्राह्मणान्समुपाश्रितं अमलो ह्येष तपसा प्री
तः प्रीणाति देवताः अह्नापीह तपो जातु ब्राह्मणस्सोपजायते तद्दावइवनिर्दह्यात्प्राप्तो राजप्रतिग्रहः ३७ कुशलं सह दा
नेन राजन्नस्तु सदा तव अर्थिभ्यो दीयतां सर्वमित्युक्त्वान्येन ते ययुः ३८ अपक्वमेव तन्मांसमभूत्तेषां महात्मनां अपहित्वा
ययुः सर्वे वनमाहारकांक्षिणः ३९

एम०
१०५

मेनयया श्रीरामराम ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

४१ नस्मेहेनम्मः अस्तोर्पसत्तड् ४३ प्रतीछन्नप्रतिगृह्णन् ४५ नस्यलाभसुखस्यमात्राइयत्ता ४७ कामस्तस्मारूपः ४८ तद्धनंतपोधनं ४९

ततःप्रचोदिताराज्ञावनंगत्वास्यमंत्रिणः प्रचीयोदुंबराण्यस्यदातुंतेषांप्रचक्रिरे ४० उदुंबराण्यथान्यानिहेमग
र्भाण्युपाहरन् भृत्यास्तेषांततस्तानिप्रग्राहितुमुपाद्रवन् ४१ गुरूणीतिविदित्वाथनग्राह्याण्यत्रिरब्रवीत् नस्म
हेमंदविज्ञानानस्महेमंदबुद्धयः ४२ हैमानीमानिजानीमःप्रतिबुद्धाःस्मजागृम इहह्येतदुपादत्तंप्रेत्यस्यात्क
टुकोदयं ४३ अप्रतिग्राह्यमेवैतत्प्रेत्येहचसुखेप्सुना वसिष्ठउवाच शतेननिष्कंगणितंसहस्रेणचसम्मि
तं तथाबहुप्रतीछन्वैपापिष्ठांपततेगतिं ४४ कश्यपउवाच यत्पृथिव्यांव्रीहियवंहिरण्यंपशवस्त्रियः
सर्वंतन्नालमेकस्यतस्माद्विद्वांछमंचरेत् ४५ भरद्वाजउवाच उत्पन्नस्यरुरोःशृंगंवर्द्धमानस्यवर्द्धते प्रार्थना
पुरुषस्येवतस्यमात्रानविद्यते ४६ गौतमउ० नतल्लोकेद्रव्यमस्तियल्लोकंप्रतिपूरयेत् समुद्रकल्पःपुरुषो
नकदाचनपूर्यते ४७ विश्वामित्रउ० कामंकामयमानस्ययदाकामःसमृध्यते अथैनमपरःकामस्तृष्णाविध्य
तिवाणवत् ४८ जमदग्निरुवाच प्रतिग्रहेसंयमोवैतपोधारयतेध्रुवं तद्धनंब्राह्मणस्येहलुभ्यमानस्यविस्रवे
त् ४९

(c) Dhaanta Trust. Digitized By eGangotri

दा०
२०६

पक्षसंमतः पाक्षिकत्वेनमतः ५१ यदितियत्प्रयत्नोहेतोः विधर्मस्एवैवधर्मः तस्मिन्लोभादिदोषेसतिपरंउत्कृष्टंपदंनास्तिनलभ्यतेततधर्मी

अरुंधत्युवाच धर्मार्थसंचयोयोवैद्विजानांपक्षसम्मतः तपःसंचयएवेहविशिष्टोद्रव्यसंचयात् ५० गंडोवाच
उग्रादितोभयाद्यस्माद्बिभ्यतीवमहेश्वराः बलीयांसोदुर्बलवद्बिभेम्यहमतःपरं ५१ पशुसखउवाच यद्वैधर्मपरंनास्तिब्राह्म
णास्तद्धनंविदुः विनयार्थंसुविद्वांसमुपासेयंयथातथं ५२ ऋषयऊचुः कुशलंसहदानेनतस्मैयस्यप्रजाइमाः फलान्युपधि
युक्तानियएवंनःप्रयच्छति ५३ भीष्मउवाच इत्युक्त्वाहेमगर्भाणिहित्वातानिफलानिवै ऋषयोजग्मुरन्यत्रसर्वएवधृत
व्रताः ५४ मंत्रिणऊचुः उपाधिंशंकमानास्तेहित्वातानिफलानिवै ततोन्येनैवगच्छंतिविदितंतेस्तुपार्थिव ५५ इत्युक्तः
सतुभृत्यैस्तैर्वृषादर्भिश्चुकोपह तेषांवैप्रतिकर्तुंचसर्वेषामगमद्गृहं ५६ सगत्वाहवनीयेग्नौतीव्रंनियममास्थितः जु
हावसंस्कृतैर्मंत्रैरेकैकामाहुतिंनृपः ५७ तस्मादग्नेःसमुत्तस्थौकृत्यालोकभयंकरी तस्यानामवृषादर्भिर्यातुधा
नीत्यथाकरोत् ५८ साकृत्याकालरात्रीवकृतांजलिरुपस्थिता वृषादर्भिंनरपतिंकिंकरोमीतिचाब्रवीत् ५९ वृषा
दर्भिरुवाच ऋषीणांगच्छसप्तानामरुंधत्यास्तथैवच दासीभर्तुश्चदास्याश्चमनसानामधारय ६० ॥ ॥ ॥ ॥

स्वामेवधनंब्राह्मणाविदुः विनयः शिक्षातदर्थीशिक्षितुमितियावत् ५२ उपधिःछलं ५९ नामार्थमवधारय ६० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
२०६

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्नात्वा नामानुरूपं तेषां सामर्थ्यपरीक्षणात् विनाशय अन्यथा त्वामेव तेनाशयिष्यंतीति भावः ६५ कार्पण्यस्य कारणं नित्यकर्मलोप इति वासिष्ठस्य भावः ६६ क्षुद्दुःखं

स्नात्वा नामानि चैवैषां सर्वाण्येतान्विनाशय विनष्टेषु तथा स्वैरं गच्छ यत्रेप्सितं तव ६१ सा तथेति प्रतिश्रुत्य यातुधानी स्वरूपि
णी जगाम तद्वनं यत्र विचेरुस्ते महर्षयः ६२ भीष्म उ० अथात्रिप्रमुखा राजन्वने तस्मिन्महर्षयः व्यचरन्भक्षयंतो वै मूलानि च
फलानि च ६३ अथापश्यन्सुपीनांसपाणिपादमुखोदरम् परिव्रजंतं स्थूलांगं परिव्राजं शुना सह ६४ अरुंधती तु तं दृष्ट्वा सर्वां
गोपचितं शुभं भवितारो भवंतो वै नैवमित्यब्रवीदृषीन् ६५ वसिष्ठ उवाच नैतस्येह यथास्माकमग्निहोत्रमनिर्हुतम् सायं प्रातश्च
होतव्यं तेन पीवांछुना सह अग्निरुवाच नैतस्येह यथास्माकं क्षुधा वीर्यं समाहतं कृच्छ्राधीतं प्रनष्टं च तेन पीवांछुना सह ६७
विश्वामित्र उ० नैतस्येह यथास्माकं शश्वच्छास्त्रं जरद्गवः अलसः क्षुत्परो मूर्खस्तेन पीवांछुना सह ६८ जमदग्निरुवाच
नैतस्येह यथास्माकं भक्तमिंधनमेव च संचिंत्यं वार्षिकं किंचित्तेन पीवांछुना सह ६९ कश्यप उवाच नैतस्येह यथास्माकं च
त्वारश्च सहोदराः देहि देहीति भिक्षंति तेन पीवांछुना सह ७० भरद्वाज उ० नैतस्येह यथास्माकं ब्रह्मबंधोरचेतसः शोको भा
र्यापवादेन तेन पीवांछुना सह ७१

अधीतनाशनं चेत्यर्थः ६७ शास्त्रप्रतिपादितो जरन् क्षीयमाणो धर्म इति विश्वामित्रस्य ६८ अन्नादि वित्तेति जमदग्नेः ६९ बहुकुटुंबितेति कश्यपस्य ७०
भार्यापवादः कृत्तिकास्वभिशापादिति भरद्वाजस्य ७१

© Dhaarmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा० १०७

हीनवस्त्रत्वंगौतमस्यवमतं त्रिकौशेयंकुशारज्जुः तयानिर्वृत्तंकौशेयंपारितसंधानंत्रीणिकौशेयानियस्मिनकुशीफालेकुशारज्जुमितिमेदिनीएकंकवरंकोर्म्यगविशेषस्य

गौतमउवाच नैतस्येहयथास्माकंत्रिकौशेयंचरंकवं एकैकंवैत्रिवार्षीयंतेनपीवांशुनासह १२ भीष्मउ० अथदृष्ट्वापरिव्राट्
सतान्महर्षीन्शुनासह अभिगम्ययथान्यायंपाणिस्पर्शमथाचरत् १३ परिचर्यांवनेतांतुक्षुत्प्रतीघातकारिकां अन्योन्येन
निवेद्याथप्रातिष्ठन्तसहैवते १४ एकनिश्चयकार्याश्चव्यचरंतवनानिते आददानाःसमुद्धृत्यमूलानिचफलानिच १५ क
दाचिद्विचरंतस्तेवृक्षैरविरलैर्वृतां शुचिवारिप्रसन्नोदांददृशुःपद्मिनींशुभां १६ बालादित्यवपुःप्रख्यैःपुष्करैरुपशोभितां वैडू
र्यवर्णसदृशैःपद्मपत्रैरथावृतां नानाविधैश्चविहगैर्जलप्रकरसेविभिः एकद्वारामनादेयांसूपतीर्थामकर्दमां १८ वृषादर्भि
प्रयुक्तातुकृत्याविकृतदर्शना यातुधानीतिविख्यातापद्मिनींतामरक्षत १९ पशुसखसहायास्तुबिसार्थंतेमहर्षयः पद्मिनीम
भिजग्मुस्तेसर्वेकृत्याभिरक्षितां २० ततस्तेयातुधानींतांदृष्ट्वाविकृतदर्शनां स्थितांकमलिनीतीरेकृत्यामूचुर्महर्षयः २१
एकातिष्ठसिकाचत्वंकस्यार्थेकिंप्रयोजनं पद्मिनीतीरमाश्रित्यब्रूहित्वंकिंचिकीर्षसि २२ यातुधान्युवाच यास्मिसास्म्यनुयो
गोमेनकर्त्तव्यःकथंचन आरक्षिणींमांपद्मिन्यावित्तसर्वेतपोधनाः २३ ऋषयऊचुः सर्वएवक्षुधार्त्ताःस्मनचान्यत्किंचिदस्ति

चर्मतद्यपित्रीवर्षीयं अतिजीर्णं १३ परिचर्यांकरिष्यामिकुर्वितिअन्योन्यं १२ नः भवत्याःसम्मतास्सर्वेगृह्णीयामबिसान्युत २४ ॥ राम० १०७
मुक्तेत्यर्थः १४ एकरूपएवनिश्चयःकार्यंचयेषां १६ सुपतीर्थं अपतरणमार्गः २४ ॥ ॥ ॥

८४ नामार्थद्वारा सामर्थ्यं स्नात्वाऽस्माकं वृषादर्भिणा मितितिवज्ञापयेमर्थः ८६ अरात्रिरिति यदिदं सर्वपापघ्नो त्रायत यदिदं किंच तत स्मादत्र यद्ग्रतिश्रुतौ पाप्मन
स्त्राता त्रिरित्नत्रिश ऽब्दस्य निर्वचनं तदेव शब्दांतरेण प्रदर्शयति यातुधानीं विमोहयिष्यन् अरात्रिः अरयः कामादयः सन्त्यस्मिन्निसर्गं पापं तस्मात्त्रायत इत्यरात्रिः अ
रशब्दात्सुप्तपंचमीकात्परस्मात्त्रायतेस्तु परिक्षिप्रत्ययः अरिशब्दान्मत्वर्थीयेऽत्र अर्श आद्यचि यस्येति इकारलोपे अरमिति सिध्यति यस्मादरात्रिस्तस्मादत्रिः अत्री
त्यदम्यस्तु तस्मात्त्रायत इत्यत्रिरित्यपि अवयवार्थेन पाप्मानं मन्तुमन्त्रवापानीत्यादौ मन्तुशब्दस्य पापनि प्रयोगदर्शनात् धर्मेण पापमपनुदतीति धर्मो यत्रिः स्या
त् अत आह सा रात्रिर्या नाधीते त्रिरद्य वाऽइति वैनिश्चितं अद्य वर्तमानकाले यां त्रिः त्रिवारं नाधीते नाधिगच्छति अतीतस्य हि पुत्रादेरनुस्मृतौ अनागतत्वेन उत्प्रेक्षव

यातुधान्युवाच समयेन बिसानीतो गृह्णीध्वं कामकारतः एकैको नाम मे प्रोक्त्वा ततो गृह्णीत मा चिरं ८५ भीष्म उवाच विज्ञा
य यातुधानीं तां कृत्यामृषिवधैषिणीं अत्रिः क्षुधापरीतात्मा ततो वचनमब्रवीत् ८६ अत्रिरुवाच अरात्रिरत्रेः सा रात्रिर्यां ना
धीते त्रिरद्य वै अरात्रिरत्रिरित्येव नाम मे विद्धि शोभने ८७

र्तमानत्वेन नाशोऽनागतत्वेन नाशे अतीतत्वेन नान्वेति त्रिरधिगमोऽस्ति तद्यत्र नास्ति सर्वं वर्तमानमेव भवति यत्रावस्थायां सा हार्दाकाशाख्यं जगत्कारणप्राप्तिः सर्वपा
प्मो छेदिका साऽत्रिरुच्यते अत्र हि अतीतानागतं सर्वमस्तीति श्रूयते यच्चास्येहास्ति यच्च नास्ति सर्वं तदत्र गत्वा विंदत इति अत्र हि सर्वे कामाः समाहिता इति च
यस्मादेवमरात्रिस्तमरात्रिरस्मि तस्मादत्रिरेव मे नाम मंत्रोऽपि यद्वै सूर्यं स्वर्भानुस्तमसाविध्यदासुरः अत्रयस्तमन्वविंदन्नह्यन्ये अशक्नुवन्निति सूर्य आत्मा ऽ
गतैस्पुषर्वेति श्रुतेः सूर्यः परब्रह्म स्वर्भानुः राहुरूपो मन्तुः अविध्यत् व्याप्तवान् ततस्तमात्मानमत्रि आत्मबुद्धिरूपा अन्वविंदन्निति मंत्रपदानामर्थः ८७
८१

रा०
१०८

तदेवतद्रविस्रमनसापिदुर्द्धर्षमितिमत्वायातुधान्याह यथेति तेत्वयानपिनत्समीपे अतीतानागतयोरपिवर्त्तमानकालेएवदर्शनंकामायनुरुपश्चेतिहृयं अत्यंतम
स्वभावमानयाप्राप्तुमशक्यइतिभावः त्वामहंधर्षितुमशक्तेतित्वंगच्छअवतरपद्मिनींसरसीं ८८ वसिष्ठोस्मीति वसिष्ठः वासुस्वपृथिवीचवायुश्चांतरिक्षंचद्यौस्त्वा
दित्यश्चंद्रमाश्चनक्षत्राणिवेतिवसवस्तेषुहीदंसर्वंवसुहितमेतेहीदंसर्वंवासयंतेइतिश्रुतिप्रसिद्धावसवस्तेयस्यस्वाधीनाभवंतिसवसुमानप्राप्नाणोनावैष्ण

यातुधान्युवाच यथोदाहृतमेतत्तेमयिनाममहाद्युते दुर्द्धर्षमेतन्मनसागच्छावतरपद्मिनीं ८८ वसिष्ठउवाच वसिष्ठोस्मिवरिष्ठो
स्मिवसेवासगृहेष्वपि वसिष्ठत्वाच्चवासाच्चवसिष्ठइतिविद्धिमां ८९ यातुधान्युवाच नाममैरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरं नैतद्धा
रयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीं ९०

र्यौमहायोगीअतिशयेनउरुरस्मिवसुमच्छब्दादिष्ठन्प्रत्ययेपरेमतुव्लोपेटिलोपेचवसिष्ठः उरुशब्दस्येष्ठनिवरादेशश्चप्रियस्थिरादिसूत्रेणश्रेयःसर्वमहंश्रे
स्मिअहंतुनकस्यापिवशेस्मीतिनामद्वयार्थः वासगृहेषुवासयोग्येषुगृहस्थाश्रमेषुसर्वेषामुपजीव्येषुवसेवसामिअतोअहंवस्तृणांमध्येअतिशयेनइतिव
सिष्ठोस्मिवसिष्ठशब्दादिष्ठनिमतुव्लोपेचवसिष्ठः सर्वेषामाश्रयभूतत्वान्ममाप्देवारक्षंतीतिभावः ९० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
१०८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कुलमिति कशाभिस्ताडनमर्हतीति कशप्याः अत्रच प्रकरणात् इंद्रियाणि हयानाहुरिति श्रुत्युक्तेरिंद्रियाण्येवाश्वाः कशप्याः तदाश्रय त्वाच्छरीराण्यपि कशप्यानि। कुलं कुलमिति वीप्सायां द्विर्वचनं सर्वशरीरमहमेवैकः कशप्यो नाम द्विजोस्मि कशप्यानि शरीराणि पाति रक्षति पिबति भुंक्ते पापयति शोषयति वा कशप इति योगात्सर्वाणि शरीराणि प्रविश्यांतर्यामिरूपेण पालयामि जीवरूपेण तद्द्वारा सुखदुःखादिकं भुंक्ते ब्रह्मरूपेण तानि सर्वाणि स्वात्मनि प्रविलापयामीत्यर्थः एवं सर्वमध्यात्मं मत्स्वरूपमित्युक्त्वाधिदैवमपि मत्स्वरूपमेवेत्याह कुपयः कुपय इति कं कुः पृथिवी तस्यां रमति

कशपदु० कुलं कुलं च कुपयी कुपयी कश्यपो द्विजः काश्यः काशनिकाशत्वादेतन्मेनामधारय ९१ यातुधान्यु
वाच यथोदाहृतमेतत्ते मयि नाम महाद्युते दुर्धार्यमेतन्मनसा गच्छ वतरपद्मिनी ९२ ॥ ॥ ॥ ॥

वर्षतीति कुवमः आदित्यः आदित्याज्जायते वृष्टिरिति श्रुतेः पूर्ववद्द्विर्वचनं सर्वेप्यादित्याः अहमेवेत्यनुत्रत्वात्सर्वेषामादित्यानामित्यर्थः पाठांतरे कुपपी कुं पातीति योगात् कुपपीः सूर्य एवापापोऽस्कशब्देवेति सूत्रेण पातेरीप्रत्यये प्रकृते क्विप्प्रत्ययस्य किंत्वेव पपीरिति रूपं कुपपिरिति ह्रस्वपाठे तु आदृगमहनजनेति किप्रत्यये लिड्वद्भावे च कुपतिपिरिति सूर्य एव कुपपइत्यकारांतपाठस्तु प्रामादिकः यद्वा कुं पृथिवीं पातीति कुपं जलं पिबतीति कुपपः सूर्य एवेति समाधेयं काश्यपादीत्यमान् तत्र हेतुः काशनिकाशत्वात् बहुकालत्वेन काशपुष्पसदृशः सर्वतः पलितत्वात्
नेत्यरस्तपसा दीप्तोस्मीत्यर्थः ९१ ९२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्रजावैद्वाजस्ताएषविभक्तिपद्विभर्त्तितस्मान्भरद्वाजइतिश्रुत्यनुसारेणास्वनोहि भरेइति अशिष्यान्शासितुभयोग्यानपिराक्षसानशत्रूंस्ववशेकृत्वकरुणापा लयामितथाअपुत्रान्दासीनानपि[illegible]दीनान्पालयामि भार्याभार्येतिपुत्रभृत्यादेरुपलक्षणं ईदृग्विधोऽन्योपिवाजेवेगंशत्रूणांसाहसंमन्त्वंवाभरेत धारयेतसपृथिवीवत्सर्वंसहोऽन्यप्रदस्त्वभवतितस्मादहमपितथास्मीत्यर्थः द्वाजमितिछेदेतुद्वाभ्यांजातंसंकरजमित्यर्थः ननुमातामस्त्रापितुःपुत्रोयेनजातःस एवसइतिस्मृतेस्त्वमेकोशतुल्यमातेत्यतः सर्वोपिकजरावेतिनास्तिकश्चिद्वाजः नहिद्वाभ्यांमेतःसेकाभ्यांएकोजायतइतिसंभवति मतं आहवनीयादीनामपिसंस्कारव

भरद्वाजउवाच भरेसुतान्भरेशिष्यान्भरेदेवान्भरेद्विजान् भरेभार्यामनव्याजेभरद्वाजोस्मिशोभने ९३ यातुधानु वाच नामनैरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरं नैतद्वारपितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनी ९४ ॥ ॥ ॥ ॥

त्वांसर्वेषांद्विविधंजन्मयोनितःसंस्कारतश्चतत्रसंकरोऽन्यस्माज्जातोऽन्येनसपुत्रइतिबुध्यासंस्कृतइतिसएवद्वाजःद्विर्जायतइतिद्विजोन्यःद्वाभ्यांपुरुषाभ्यांजा यंतर्येद्वाजाद्योनिपाल्यंते ततएवद्वाअपिसंतीतिवशीवशंनयसएकजातमितिमंत्रेमन्योःसंकल्पसएकजेतिविशेषणं द्वाजेतुवीजसंस्कारसंकराद्वशंप संकल्पयोर्वाऽन्यनसोर्वीयोर्वापर्यायविरोधोभवतीतिविश्वासघातकाद्योद्वाजाइतिज्ञेयं तदर्थसंग्रहःकौशिकोर्यतपस्वीराघवेयशोर्यभीरुवे खलेवाकु रामं० के चित्तवैभवेवीजसंस्कारसंकरादिति भार्यामनव्याजइतिपाठेअनव्याअजामायातयैवजातोस्मिलोकहितार्थंनतुकर्मणेत्यर्थः ९३ ९४ ॥ १०९

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

गोतमइतिगोपदार्थस्वर्गभूमिंचदमयतिवशीकरोतीतिगोतमः दमइतिदमेनइंद्रियेनइंद्रियेनमीतितिजितेंद्रियत्वातगांयांचदमितुंशक्तोस्मीत्यर्थः अर्धूमः निर्धूमाग्नितुल्यः
अतएवादमः अन्येनदमितुमयोग्यः तत्रहेतुः तेत्वपिममदर्शनात्ममस्यब्रह्मणोदर्शनात् निर्दोषंहिसमंब्रह्मेतिभगवद्वचनात् तस्यहदेवाश्चनाभूत्याईशतेआत्माह्येषां
समवतीतिश्रुतेस्तस्यब्रह्मविदोअभूत्यै [?] अनैश्वर्यायदेवाश्चनदेवाअपिनईशतेनसमर्थाभवंतिकिमुतनिःसारायातुधानीइतिश्रुत्यर्थः अत्रदकारस्याभावेनतका

गौतमउवाच गोभिस्तमोममध्वस्तंजातमात्रस्यदेहतः विद्धिमांगौतमंकृत्येयातुधानिनिबोधमां ९५ यातुधान्युवाच यथोदाहृतमे
तन्नेयथानाममहामुने नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीं ९६ विश्वामित्रउवाच विश्वेदेवाश्चमेमित्रंमित्रमस्मिगवांतथा
विश्वामित्रमितिख्यातंयातुधानिनिबोधमां ९७

रं[?]कृत्वागोतमइतिनिपातनेत गोभिस्तमोममध्वस्तंजातमात्रस्य देहतइतिपाठेदेहतोमातुर्देहाज्जातमात्रस्यअन्ततत्योपिममसूर्यतुल्यस्यगोभिःरश्मिभिःतमोंधका
रंध्वस्तंअतोहंगावःअतमा[?]तमोविरोधिनोयस्यसइतिव्युत्पत्यागोतमोस्मित्वयावह्निवद्दुःस्पर्शोहमित्यर्थः ९६ विश्वेइति विश्वशब्देनअधिदैवंब्रह्मांडस्थादेवाउच्यं
ते अध्यात्मंचपिंडस्थानींद्रियाणितानियस्यमित्रभूतानियस्यसविश्वामित्रः विश्वस्यहवैमित्रंविश्वामित्रआसेतिश्रुतेःमित्रेचर्षाविति विश्वपदांतस्यदीर्घः गवांइं
द्रियाणां ९७

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

टी० २१० ज्ञाजमघइति भूयोभूयो अतिशयेनजग्मंतियुगपदनेकेषुपश्वादिषु अनेकवारंपुनः पुनर्भक्षयंतिहवींषितेज्ञाजमंतोदेवाः जमुभक्षणेयङ्लुङिशत्रंतस्यरूपंइज्ञांतेदे
वताअस्मिन्नितिपज्ञोऽग्निः तेषांज्ञानआविर्भावस्तस्मिन्नजितापिप्रिज्ञातोस्मि ज्ञनेर्यङ्ताल्लतिलुङात्मनेपदेउत्तमपुरुषैकवचनं आर्षोअडभावश्च इहलोकेत्र
तोमांज्ञितांहिजानीहि अतोयोगात्मांजमदग्निरितिनामतोविद्धि रुज्ञाजमदित्यत्राघपदेप्रथमाक्षरलोपेद्वितीयस्यजस्त्वेजमदग्निरितिसिद्धं जिज्ञाहीत्यपिपाठस्तत्रा

यातुधान्युवाच नाममैरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरं नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीं ९८ जमदग्निरुवाच
ज्ञातमघज्ञाजानेहंज्ञिज्ञाहीहजिज्ञायिषि जमदग्निरितिख्यातमतोमांविद्धिशोभने ९९ यातुधान्युवाच यथोदाहृत
मेतत्तेमयिनाममहामुने नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीं १०० ॥

यङ्लुङिज्ञादेशमध्यमैकवचनं ततोज्ञाज्ञमंतोऽग्नैर्ष्वास्मिन्नंतीतिजमदग्निमानततोमतुल्लोपेनजमदग्निरितिपदंएतेनापिस्वस्याधर्षणीयत्वमुक्तंज्ञातमघज्ञाजा
नामयज्ञामाहजिज्ञापिषीतिपाठेज्ञातमपज्ञेभ्योदेवाग्निभ्योज्ञाताःसंपदःज्ञाजमघज्ञजाः नाम्नकृतकत्वात्नामनिश्चितंमज्ञामाईतिइतिमज्ञाःनश्वराःइति
मामांत्राहउक्तवानेवेदः अतोहंताः जिज्ञापिषिविज्ञितवानस्मि अस्मिन्पक्षेअभ्यासनींह्रकाराभावाद्यार्षोजिलोकोहंलयाज्ञेतुमशक्यइतिभावः ९९ १०० ॥ राम० २१०

© (O) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

धराम्मितिा धरानैर्वतान धरित्रीमुवंवसून देवानधत्ते इतिव्युत्पत्यावसुधांदिवंचतिष्ठामि अधितिष्ठामितत्रहेतुः भर्तुर्वसिष्ठस्यानंतरं अव्यवधानेनमनोनुरुंधतीति अरुंधत्यत्र
तिकठिनान धरादीनदधातीत्यरुंधतीतिदकारलोपेनमुमागमेनचसिद्धं अनुरुंधतीत्यत्रनुकारलोपेनवेति १०२ वक्रेति वक्रगंडेतिनुमसहितस्यानुकरणंमामो

अरुंधत्युवाच अरान धरित्रीवसुधांभर्तुस्तिष्ठाम्यनंतरं मनोनुरुंधतीमर्त्तुरितिमांविद्ध्यरुंधतीं १ यातुधान्यु॰ नाममेनैरुक्तमेतन्नेदुः
खव्याभाषिताक्षरं नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनी २ गंडोवाच वक्रैकदेशे गंडेतिधातुमेतंप्रचक्षते तेनोन्नतेन गंडेति
विद्धिमानलसंभवे ३ यातुधान्युवाच नाममेनैरुक्तमेतन्नेदुःखव्याभाषिताक्षरे नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनी ४ पशुस
खउ॰ पशून्रक्षामिदृष्ट्वाहंपशूनांचसखासदा गौणंपशुसखेसेवंविद्धिमामग्निसंभवे ५ यातुधान्युवाच नाममेनैरुक्तमेतन्नेदुः
खव्याभाषिताक्षरं नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनी ६ शुनःसखउवाच एभिरुक्तंयथानाममनाहंवक्तुमिहोत्सहे शु
नःसखसखायंमांयातुधान्युपधारय १०७

अनलसंभवत्वमस्माद्वृषादर्भिरागास्त्वधनमप्रतिगृह्णंतामस्यौरणांवधार्थंस्वजरामग्नौहुत्वाततोस्याउत्पादितत्वादित्तिशेषः ४ पशूनदीवानरंड्योभिरंजयामिमोमैनामेत्य
र्थः ६ स्याधर्मःतत्सखायोमुनयःतेषांसखात्तशुनःसखसखायं १०७ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

भस्मभस्मतां १२ कलापशः संघशः १५ समयं शपथं अत्र शपथव्याजेन निषिद्धान्युच्यंते १८ ॥

यातुधान्युवाच नाम नैरुक्तमेतत्ते वाक्यं संदिग्धया गिरा तस्मात्सकृदिदानीं त्वं ब्रूहि यन्नाम ते द्विज ८ मुनिःसख उवाच सकृदुक्तं
यथा नाम न गृहीतं त्वया यदि तस्मात्त्रिदंडाभिहता गच्छ भस्मेति माचिरं ९ सा ब्रह्मदंडकल्पेन तेन मूर्ध्नि हता तदा कृत्या पपात मेदि
न्यां भस्मसाच्च जगाम ह १० मुनिःसखा च हत्वा तां यातुधानीं महाबलां भुवि त्रिदंडं विष्टभ्य शाड्वले समुपाविशत ११ ततस्ते मुनयः
सर्वे पुष्करार्णी विसानि च यथाकाममुपादाय समुत्तस्थुर्मुदान्विताः १२ श्रमेण महता कृत्वा ते विसानि कलापशः तीरे नि
क्षिप्य पद्मिन्यास्तर्पणां चक्रुरंभसा १३ अथोत्थाय जलात्तस्मात्सर्वे ते समुपागमन् नापश्यंश्चापि ते तानि विसानि पुरुषर्ष
भाः १४ ऋषय ऊचुः केन क्षुधापरीतानामस्माकं पापकर्मणा नृशंसेनापनीतानि विसान्याहारकांक्षिणां १५ ते शंक
मानास्त्वन्योन्यं पप्रच्छुर्द्विजसत्तमाः त ऊचुः समयं सर्वे कुर्म इत्यरिकर्शन १६ तदुक्त्वा बाढमित्येव सर्वे एव तदा समं क्षुधार्त्ताः
सुपरिश्रांताः शपथायोपचक्रमुः १७ अत्रिरुवाच स गां स्पृशतु पादेन सूर्यं च प्रति मेहतु अनध्यायेष्वधीयीत विसस्तैन्यं
करोति यः १८ ॥

शुनःसारमेयान् परिकर्षतु क्रीडार्थमजयार्थं वा १९ स्वसुतां शुल्कग्रहणेन कीनाशात् कर्षकात् २१ वृथापाकादि निमित्तं विना वृथापानदन्नं कादो २२ उप

वसिष्ठउवाच अनध्यायपरो लोके शुनः स परिकर्षतु परिव्राट्कामवृत्तोस्तु विसस्तैन्यं करोति यः १९ शरणागतं हंतु स स्वसु
तां चोपजीवतु अर्थान्कांक्षतु कीनाशाद्विसस्तैन्यं करोति यः २० कश्यपउवाच सर्वत्र सर्वं लपतु न्यासलोपं करोतु च कूटसा
क्षित्वमभ्येतु विसस्तैन्यं करोति यः २१ वृथामांसाशनश्चास्तु वृथादानं करोतु च यातु स्त्रियं दिवा चैव विसस्तैन्यं करोति यः
२२ भरद्वाजउवाच नृशंसस्त्यक्तधर्मास्तु स्त्रीषु ज्ञातिषु गोषु च ब्राह्मणं चापि जयतां विसस्तैन्यं करोति यः २३ उपाध्या
यमधः कृत्वा ऋचोऽध्येतु यजूंषि च जुहोतु च स कक्षाग्नौ विसस्तैन्यं करोति यः २४ जमदग्निरुवाच पुरीषमुत्सृजत्वप्सु हं
तु गां चैव वह्नुह्यतु अनृतौ मैथुनं यातु विसस्तैन्यं करोति यः २५ द्वेष्यो भार्योपजीवी स्याद्दूरबंधुश्च वैरवान् अन्योन्यस्यातिथि
श्चास्तु विसस्तैन्यं करोति यः २६ गौतमउ० अधीत्य वेदांस्त्यजतु त्रीनग्नीनपविध्यतु विक्रीणातु तथा सोमं विसस्तैन्यं क
रोति यः २७ उदपानप्लवो ग्रामे ब्राह्मणो वृषलीपतिः तस्य सालोक्यतां यातु विसस्तैन्यं करोति यः २८ ॥ ॥ ॥

तां युद्धे वा देवा २३ कक्षाग्नौ तत्र हि हुतं भस्मीभावमप्राप्य होतुर्दोषकरमित्याशयः २७ उदपानप्लवे राककूपैकजीवने १२८ ॥ ७ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

रा०
२१२

२९ ब्रह्मकूटो वेदराशिस्तस्याशुचित्वं दोषः आढ्यंमंतो गर्वः भवतु कर्षकस्त्वमत्सरी चास्तु ३२ ज्ञातीनां अनादरे षष्ठी ज्ञातीननादृत्य तत्स्पर्धः अभोग्पा योनिदूषिता ३४ ॥

विश्वामित्रउवाच जीवतो वै गुरून्भृत्यान्भरंतस्य परेङ्गनाः अगतिर्बहुपुत्रः स्याद्बिसस्तैन्यं करोति यः २९ अशुचिर्ब्रह्मकूटोस्तु
आढ्यश्चैवाप्यहंकृतः कर्षको मत्सरी चास्तु बिसस्तैन्यं करोति यः ३० वर्षाचरोस्तु भृतको राजश्चास्तु पुरोहितः अयाज्यस्य
भवेदृत्विक् बिसस्तैन्यं करोति यः ३१ अरुंधत्युवाच नित्यं परिभवेच्छ्वश्रूं भर्त्तुर्भवतु दुर्मनाः एका स्वादु समाश्नातु बिसस्तै
न्यं करोति या ३२ ज्ञातीनां गृहमध्यस्था सक्तूनत्तु दिनक्षये अभोग्पाः वीरसूरस्तु बिसस्तैन्यं करोति या ३३ गंडोवाच
अनृतं भाषतु सदा बंधुभिश्च विरुध्यतु ददातु कन्यां शुल्केन बिसस्तैन्यं करोति यः ३४ साधयित्वा स्वयं प्राशेद्दास्ये जीर्य
तु चैव ह विकर्मणा प्रमीयेत बिसस्तैन्यं करोति यः ३५ पशुसखउवाच दासस्व प्रजायेत मा प्रसूतिरकिंचनः दैवतेष्वन
मस्कारो बिसस्तैन्यं करोति यः ३६ शुनःसखउवाच अध्वर्यवे दुहितरं ददातु छंदोगे वा चरितब्रह्मचर्ये आथर्वणं वेद
मधीत्य विप्रः स्नायीत वा यो हरते बिसानि ३७ ऋषय ऊचुः इष्टमेतद्द्विजातीनां यो यं ते शपथः कृतः त्वया कृतं बिसस्तैन्यं स
र्वेषां नः शुनःसख १३८

साधयित्वा अन्नं पक्त्वा विकर्मणा जारजातेन गर्भादिना ३५ ३६ ३७ १३८ ॥ ७ ॥ ॥ ॥

रामा०
२१२

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अधर्मज्ञो यदुक्तं तन्न मिथ्येति संबंधः ३९ अंतर्हितानि अंतर्धानं प्रापितानि ४० सधर्मनिष्ठः कुप्रतिग्रहपराङ्मुखस्तेन निषिद्धवर्जितः सुवर्णपात्रमित्यध्याय

पा ३

शुनःसख उवाच न्यस्तमद्य न पश्यध्वं यदुक्तं कृतकर्म्मभिः सत्यमेतन्न मिथ्येतद्बिसस्तैन्यं कृतं मया ३९ मयाह्यंतर्हितानीह बि
सानीमानि पश्यत परीक्षार्थं भगवतां कृतमेवं मयानघाः ४० रक्षणार्थं च सर्वेषां भवतामहमागतः यातुधानी ह्यतिक्रूरा कृत्ये
षा वो वधैषिणी वृषादर्भि प्रयुक्तैषा निहता मे तपोधनाः ४१ दुष्टा हिंस्रादिपं पापा युष्मान् प्रत्यग्निसंभवा तस्मादस्म्यागतो विप्रा
वासवं मां निबोधत ४२ अलोभादक्षया लोकाः प्राप्ता वः सर्वकामिकाः उत्तिष्ठध्वमितः क्षिप्रं तानवाप्नुत वै द्विजाः भीष्म उवाच
ततो महर्षयः प्रीतास्तथेत्युक्त्वा पुरंदरं सहैव त्रिदशेंद्रेण सर्वे जग्मुस्त्रिविष्टपं ४४ एवमेते महात्मानो भोगैर्बहुविधैरपि क्षुधा प
रमया युक्ताश्छंद्यमाना महात्मभिः नैव लोभं तदा चक्रुस्ततः स्वर्गमवाप्नुवन् ४५ तस्मात्सर्वास्ववस्थासु नरो लोभं विवर्जयेत
एष धर्मः परो राजंस्तस्माल्लोभं विवर्जत ४६ इदं नरः सच्चरितं समवायेषु कीर्त्तयन् अर्थभागी च भवति न च दुर्गाण्यवाप्नुते
४७ प्रीयंते पितरश्चास्य ऋषयो देवतास्तथा यशोधर्मार्थभागी च भवति प्रेत्य मानवः ४८ इति दानधर्मेषु बिसस्तैन्यं नाम

तात्पर्यं १४८ इति अध्यायः ॥ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अत्र शपथेनैव निषिद्धार्थप्रकाशनं १ पुष्करार्थं द्वैराजसेत्यं कृतं मुनिभिः शपथाः कृता नृपर्षयः ७ विसमृणालयोः कमलकुमुदद्रव्यांत

म २

प०
२९३

भीष्म उवाच अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं यद्वृत्तं तीर्थयात्रायां शपथं प्रति तच्छृणु १ पुष्करार्थं कृतं स्तेयं
पुरा भरतसत्तम राजर्षिभिर्महाराज तथैव च द्विजर्षिभिः २ ऋषयः समेताः पश्चिमे वै प्रभासे समागता मंत्रं मंत्रयंत चरणम
सर्वां पृथिवीं पुण्यतीर्थां तन्नः कामं हंत गच्छाम सर्वे ३ शुक्रोऽगिराश्चैव कविश्च विद्वान् तथा ह्यगस्त्यो नारदः पर्वतो च भृगुर्व
सिष्ठः कश्यपो गौतमश्च विश्वामित्रो जमदग्निश्च राजन् ४ ऋषिस्तथा गालवो याष्टकश्च भरद्वाजोऽरुंधती वालखिल्याः शिबि
र्दिलीपो नहुषोंऽबरीषो राजा ययातिर्धुंधुमारोऽथ पूरुः ५ जग्मुः पुरस्कृत्य महानुभावं शतक्रतुं वृत्रहणं नरेंद्र तीर्थानि स
र्वाणि परिक्रमंतो माघ्यां ययुः कौशिकीं पुण्यतीर्थां ६ सर्वेषु तीर्थेष्वथ धूतपापा जग्मुस्ततो ब्रह्मसरः सुपुण्यं देवस्य तीर्थे
जलमग्निकल्पा विगाह्य ते भुक्तबिसप्रसूनाः ७ केचिद्बिसान्यखनंस्तत्र राजन्नन्ये मृणालान्यखनंस्तत्र विप्राः अथाप
श्यंस्तु पुष्करं ते ह्रियंतं ह्रदादगस्त्येन समुद्धृतं तत ८ तानाह सर्वानृषिमुख्यानगस्त्यः केनादत्तं पुष्करं मे सुजातं पुष्मान
शंके पुष्करं दीयतां मे वै न भवंतो हर्तुमर्हंतिपद्मं ९

पम०
२९३

रमेदोहेतपङ्किपंतङ्क्रियमाणां ८ आरब्लंत्स्नात्ते ९ ९ ९ ९ ९ ९ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

अर्धर्मइतिच्छेदः ११ प्रत्यवरानरातमध्यमान तमः अज्ञानं १५ पच्चमांसानिपच्चवाहिनां हयवृषभोष्ट्रादीनांमांसानि १६ भिक्षुःसंन्यासी १७

अतोमिकाल्लोहिंसतेधर्मवीर्यसोयंप्राप्तोवर्त्ततेधर्मपीडा पुराधर्मोवर्त्ततेनेहपावन्नावप्राप्तामःस्वर्लोकंचिराय १०
पुरावेदाब्राह्मणाग्राममध्येपुष्टस्वराहृषलानश्रावयंति पुराराजाव्यवहारेनधर्मानपश्यत्यहंपरलोकंव्रजामि ११
पुरावरान्प्रत्यवरागारीयसोयावन्नरानावमंस्यंतिसर्वे तमोन्तरंयावदिदंनवर्त्ततेतावद्व्रजामिपरलोकंचिराय १२ पु
राप्रपश्यामिपरेणमर्त्यान्वलीयसादुर्वलान्भुज्यमानान तस्माद्यास्यामिपरलोकंचिरायनह्युत्सहेद्रष्टुमिहजीवलोकं
१३ तमाक्रन्दन्नार्त्ताऋषयोमहार्षनैतेवयंपुष्करंचोरयाम मिथ्याभिषंगोभवतानकार्यःशपामतीव्रैःशपथैर्महर्षे
१४ तेनिश्चितास्तत्रमहर्षयस्तेसंपश्यंतोधर्ममिमंनरेंद्राः ततोशपंतशपथानपर्यायेणसहैवतेपार्थिवपुत्रपौत्रैः
१५ भृगुरुवाच प्रत्याक्रोशेदिहाक्रुष्टस्ताडितःप्रतिताडयेत खादेच्चपच्चमांसानियस्तेहरतिपुष्करं १६
वसिष्ठउवाच अस्वाध्यायपरोलोकेश्वानंचपरिकर्षतु पुरेचभिक्षुर्भवतुयस्तेहरतिपुष्करं १७ कश्यपउवाच
सर्वत्रसर्वंपणान्न्यासेलोभंकरोतुचकूटसाक्षित्वमभ्येतुयस्तेहरतिपुष्करं १८ ॥ ७ ॥ ७ ॥
पे४

पणान्तुक्रयविक्रयंकरोतुसर्वेभ्यपणमपि १८ १८ १८ १८ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

विगतः सममावोपस्माल्लेन समेन कामक्रोधादिना १९ अनिकृतिः अकृतप्रायश्चित्तः २७ अतिथिर्यतिः गृहसंस्थः गृहवासी कामवृत्तः पर्येष चे

दा०
२२४

गौतम उवाच जीवन्तं हन्तु तो वृथा विषमेणासमेन सः कर्षको मत्सरी चास्तु यस्ते हरति पुष्करं १९ अंगिरा उवा
च अशुचिर्ब्रह्मकूटोस्तु श्वानं च परिकर्षतु ब्रह्महा निकृतिश्चास्तु यस्ते हरति पुष्करं २० धुंधुमार उ० अस्तु
तेऽस्तु मित्राणां शूद्रायां च प्रजायतु एकः संपन्नमश्नातु यस्ते हरति पुष्करं २१ पूरुरुवाच चिकित्सायां प्रवर्ततु
भार्यया चैव पुष्यतु श्वशुरात्तस्य वृत्तिः स्याद्यस्ते हरति पुष्करं २२ दीलीप उवाच उदपानप्लवे ग्रामे ब्राह्मणो व
षलीपतिः तस्य लोकान्स व्रजतु यस्ते हरति पुष्करं २३ शुक्र उवाच वृथा मांसं समश्नातु दिवा गच्छतु मैथुनं प्रेष्यो म
भवतु राज्ञश्च यस्ते हरति पुष्करं २४ जमदग्निरुवाच अनध्यायेष्वधीयीत मित्रं श्राद्धे च भोजयेत श्राद्धे शूद्रस्य चाश्नी
याद्यस्ते हरति पुष्करं २५ शिबिरुवाच अनाहिताग्निर्म्रियतां यज्ञे विघ्नं करोतु च तपस्विभिर्विरुद्धो स्वयस्ते हरति पु
ष्करम् ययातिरुवाच अनृतौ व्रती जटी चैव भार्यायां च प्रजायतु निराकरोतु वेदांश्च यस्ते हरति पुष्करं २७ नहुष
उ० अतिथिर्गृहसंस्थोस्तु कामवृत्तस्तु दीक्षितः विद्यां प्रयच्छतु भृतो यस्ते हरति पुष्करं २८ अंबरीष उ० नृशंसस्य
कधर्मोस्तु स्त्रीषु ज्ञातिषु गोषु च निहन्तु ब्राह्मणांश्चापि यस्ते हरति पुष्करं २९ ॥ ७ ॥ ७ ॥

राम०
२२४

घावान २९ ॥ ७ ॥ ७ ॥

भृतः वित्तेनक्रीतः भृतकः धान्यविक्रीतः वैशेषेऽक्रीतःसन् अवर्षाः वृषिति पृघंकरोतु ३६ पापिष्ठाएव अनर्घार्हाः अपङ्क्त्याः अयंतुतेषोप्यपूज्योस्तु

प १

नारदउवाच गृहत्यागीवह्निःशास्त्रंपठतोविस्वरंपरं गरीँसोवजानातुयस्तेहरतिपुष्करं ३० नाभागउ० अन
तंभाषतुसदासद्भिर्ब्रह्मैवविरुध्यतु शुक्लेनतुउदक्यांयस्तेहरतिपुष्करं ३१ कपिरुवाच पञ्चाग्निसंगंतोडयतुस
यंचप्रतिमेहतु शरणागतंसंत्यजतुयस्तेहरतिपुष्करं ३२ विश्वामित्रउ० करोतुभृतकोवर्षाराज्ञश्चास्तुपुरोहितः
ऋत्विगस्तुह्यपाज्यस्यस्तेहरतिपुष्करं ३३ पर्वतउवाच ग्रामेचाधिकृतःसोस्तुखरयानेनगच्छतु शुनःकर्षतु
हेत्वर्थेयस्तेहरतिपुष्करं ३४ भरद्वाजउवाच सर्वपापसमादानंनृशंसेचानृतेचयत् तत्तस्यास्तुसदापापंयस्तेहरति
पुष्करं ३५ अष्टकउवाच सराजास्त्वल्पमतिःकामवृत्तिश्चपापकृत् अधर्मेणाभिशास्त्वुर्वींयस्तेहरतिपुष्करं ३६
गालवउवाच पापिष्ठेभ्योऽस्त्वनर्घार्हःसनरोस्तुसपापकृत दत्वादानंकीर्त्तयतुयस्तेहरतिपुष्करं ३७ अ
रुंधत्युवाच श्वश्र्वापवादंवदतुभर्तुर्भवतुदुर्मनाः एकास्वादुसमश्नातुयस्तेहरतिपुष्करं ३८ ॥ छ ॥ छ ॥

भर्तु १

पतत्सुपापकृत् सोस्तुहातिसुपापकृत ३७ खगाग्निदानादिनावधकृत ३७ श्वश्र्वाम्अपवादमितिछेदः ३८ ३८ ॥ छ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

ध्रु० वालजेन केशजेन वाल्वजेनेति पाठे वल्वजः वगयी हंसकस्तरणविशेषः तज्जेन निर्देहन कालेगवां याद्वंधनीरज्जुः तेन ४२ प्रत्ययंत्रभि

दा० २२५ वालखिल्या ऊचुः एकं पादेन वृत्तस्य ग्रामद्वारे स तिष्ठतु धर्मज्ञस्य कथमौल्कयस्ते हरति पुष्करं ३९ शुनःसख उवाच
अग्निहोत्रमनादृत्य स सुखं स्वपतु द्विजः परिव्राट् कामवृत्तोस्तु यस्ते हरति पुष्करं ४० सुरभ्युवाच वालु
जेन निदानेन कांस्यं भवतु दोहनं दुह्येत परवत्सेन यस्ते हरति पुष्करं ४१ भीष्म उवाच ततस्तैः शपथैः शप्यमा
नैर्नानाविधैर्बहुभिः कौरवेंद्र सहस्राक्षो देवराट् संप्रहृष्टः समीक्ष्य तं कोपनं विप्रमुख्यं ४२ अथाब्रवीन्मघवा प्र
त्ययं स्वं समाभाष्य तमृषिं जातरोषं ब्रह्मर्षिदेवर्षिनृपर्षिमध्ये यत्तन्निबोधेह ममाद्य राजन् ४३ शक्र उ० अ
ध्वर्यवे दुहितरं प्रदातु छंदोगे वा चरितं ब्रह्मचर्यं आथर्वणं वेदमधीत्य विप्रः स्नायेत यः पुष्करमाददाति ४४
सर्वान्वेदानधीयीत पुण्यशीलोस्तु धार्मिकः ब्रह्मणः सदनं यातु यस्ते हरति पुष्कर ४५ अगस्त्य उवाच आशी
र्वादस्त्वया प्रोक्तः शपथो बलसूदन दीयतां पुष्करं मह्यमेष धर्मः सनातनः ४६ इंद्र उवाच न मया भगवल्लोभाद्ध
तं पुष्करमद्य वै धर्मांस्तु श्रोतुकामेन हृतं न क्रोद्धुमर्हसि ४७ धर्मः श्रुतिसमुत्कर्षो धर्मसेतुरनामयः आर्षो वै शा एम० २२५
श्वतो नित्यमव्ययोयं मया श्रुतः ४८

प्राय ४३ धर्मश्रुतीनां समुत्कर्षः यत्न एव सेतुस्तरणोपायः ४८ ४८ ४८ ॥ ७ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

एष शापस्त्रविधिर्नीमाध्यायः यदिदं १ पुण्यकेषुस्त्रीणांव्रतोत्सर्वेषु २ ३ ४ ५ ५ ५ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

तदिदंगृहीतांविद्यन्मुखारंद्विजसत्तम अतिक्रमंमेगोवत्तद्वंतन्मर्हस्यनिंदित ४९ इत्युक्तःसमहेंद्रेणातपस्वीकोपनो
मशंजग्राहपुष्करंधीमान्प्रसन्नश्चाभवन्मुनिः ५० प्रययुस्तेततोभूयस्तीर्थानिवनगोचराः पुण्येषुतीर्थेषुतथागा
त्राण्याप्लावयंतते ५१ आख्यानंयइदंयुक्तःपठेत्पर्वणिपर्वणि नमूर्खंजनयेत्पुत्रंनभवेच्चनिराकृतिः ५२ नतमा
पत्स्पृशेत्काचिद्विज्वरोनजरावहः विरजाःश्रेयसायुक्तःप्रेत्यस्वर्गमवाप्नुयात ५३ यश्चशास्त्रमधीयीतऋषिभिःप
रिपालितं सगच्छेद्ब्रह्मणोलोकमव्ययंचनरोत्तम ५४ इतिदानधर्मेषुशपथविधिः युधिष्ठिरउवाच यदिदंश्राद्ध
कर्मेषुदीयतेभरतर्षभ छत्रंचोपानहौचैवकेनैतत्संप्रवर्त्तितं कथंचैतत्समुत्पन्नंकिमर्थंचैवदीयते न केवलं
श्राद्धकर्मेषुपुण्यकेष्वपिदीयते २ बहुष्वपिनिमित्तेषुपुण्यमाश्रित्यदीयते एतद्विस्तरतोब्रह्मन्श्रोतुमिच्छामितत्वतः
३ भीष्मउवाच शृणुराजन्नवहितश्छत्रोपानहविस्तरं यथैतत्प्रथितंलोकेयथाचैतत्प्रवर्त्तितं ४ यथाचा
क्षय्यतांप्राप्तंपुण्यतांचयथागतं सर्वमेतदशेषेणप्रवक्ष्यामिनराधिप ५ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

८ ज्येष्ठामूले प्रदक्षिणावर्तमानमध्यमगतो भचक्रे ज्येष्ठानां समस्त्रे पतितं रोहिणीनक्षत्रं तदेव ज्येष्ठानाम मूलं यथाश्रुतार्थग्रहणे तु

दा० २१६ जमदग्नेश्च संवादं सूर्यस्य च महात्मनः पुरा स भगवान्साक्षाद्धनुषाऽक्रीडत प्रभो ६ संधाय संधाय शरांश्चिक्षे
पकिल भार्गवः तानक्षिप्तान्रेणुका सर्वानस्तस्येषून्दीप्ततेजसः ७ आनीय सा तदा तस्मै प्रादादसकृदच्युत
अथ तेन स शब्देन ज्यायाश्चैव शरस्य च प्रहृष्टः संप्रचिक्षेप सा च प्रत्याजहार तान ८ ततो मध्याह्नमारूढे ज्येष्ठा
मूले दिवाकरे स सायकान्द्विजो मुक्त्वा रेणुकामिदमब्रवीत ९ गच्छानय विशालाक्षि शरानेतान्धनुश्च्युतान
यावदेतान्पुनः सुभ्रु क्षिपामीति जनाधिप १० सा गच्छन्त्यन्तरा छायां वृक्षमाश्रित्य भाविनी तस्थौ तस्या हि संतप्तं
शिरः पादौ तथैव च स्थिता सा तु मुहूर्तं वै भर्तुः शापभयाच्छुभा ययावानयितुं भूयः सायकानसितेक्षणा प्र
त्याजगाम च शरांस्तानादाय यशस्विनी सा वै खिन्ना सुचार्वङ्गी पद्भ्यां दुःखं नियच्छती १३ उपाजगाम भर्तारं भया
द्भर्तुः प्रवेपती स तामृषिस्तदा क्रुद्धो वाक्यमाह शुभाननां रेणुके किं चिरेण त्वमागतेति पुनः पुनः १५ रेणुको
वाच शिरस्तावत्प्रदीप्तं मे पादौ चैव तपोधन सूर्यतेजोनिरुद्धाहं वृक्षच्छायां समाश्रिता १६ ॥ ७ ॥ एम० २१६

न ज्येष्ठामूलस्थेऽर्के हेमंते शिरःपाददाहस्यानवसरात ९ १० १० १० १० १० १० १० ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

एतस्मात्कारणाद्ब्रह्मन्निश्चयेनात्कृतं मया एतच्छ्रुत्वा मम विभो मा क्रुधस्त्वं तपोधन १७ जमदग्निरुवाच अद्यैनं दीप्तकिरणं रेणु
केतव दुःसहं शरैर्निपातयिष्यामि सूर्यमस्त्राग्नितेजसा १८ भीष्म उ० स विस्फार्य धनुर्दिव्यं गृहीत्वा च शरान्बहून् अतिष्ठ
त्सूर्यमभितो यतो याति ततो मुखः १९ अथ तं प्रेक्ष्य संनद्धं सूर्योऽभ्येत्य तथाब्रवीत् द्विजरूपेण कौन्तेय किं ते सूर्योऽपराध्यते २०
आदत्ते रश्मिभिः सूर्यो दिवि तिष्ठंस्ततस्ततः रसं स तं वै वर्षासु प्रवर्षति दिवाकरः २१ ततोऽन्नं जायते विप्र मनुष्याणां सुखाव
हं अन्नं प्राणा इति यथा वेदेषु परिपठ्यते २२ अथाभ्रेषु निगूढश्च रश्मिभिः परिवारितः सप्तद्वीपानिमान्ब्रह्मन्वर्षेणाभिप्रव
र्षति २३ ततस्तदोषधीनां च वीरुधां पुष्पपत्रजं सर्वं वर्षाभिनिर्वृत्तमन्नं संभवति प्रभो २४ जातकर्माणि सर्वाणि व्रतोपनय
नानि च गोदानानि विवाहाश्च तथा यज्ञसमृद्धयः २५ शास्त्राणि दानानि तथा संयोगा वित्तसंचयाः अन्नतः संप्रवर्त्तन्ते यथा
त्वं वेत्थ भार्गव २६ रमणीयानि यावन्ति यावदारंभिकाणि च सर्वमन्नात्प्रभवति विदितं कीर्त्तयामि ते २७ सर्वं हि वेत्थ विप्र त्वं
यदेतत्कीर्त्तितं मया प्रसादये त्वां विप्रर्षे किं ते सूर्यं निपात्य वै २८ इति दानधर्मेषु छत्रोपानहोत्पत्तौ युधिष्ठिर उवाच
एवं प्रयाच २ तितदा भास्करे मुनिसत्तमः जमदग्निर्महातेजाः किं कार्यं प्रत्यपद्यत १ भीष्म उ० स तथा याचमानस्य मुनिरग्नि
समप्रभः जमदग्निः शमं नैव जगाम कुरुनन्दन २ ततः सूर्यो मधुरया वाचा तमिदमब्रवीत् कृताञ्जलिर्विप्ररूपी
म१ प्रणम्यैनं विशांपते ३ चलं निमित्तं विप्रर्षे सदा सूर्यस्य ग

दा०
२१७

छत्रः कथं चलं वेत्स्यसि त्वं सदा यान्तं दिवाकरं ४ जमदग्निरुवाच स्थिरं चापि चलं चापि जाने त्वां ज्ञानचक्षुषा
अवश्यं विनयाधानं कार्यमद्य मया तव ५ मध्याह्ने वै निमेषार्द्धं तिष्ठसि त्वं दिवाकर तत्र वेत्स्यामि सूर्य त्वां न मे त्रा
स्ति विचारणा ६ सूर्य उ० असंशयं मां विप्रर्षे वेत्स्यसे धन्विनां वर अपकारिणं मां विद्धि भगवन् शरणागतं ७
भीष्म उ० ततः प्रहस्य भगवान् जमदग्निरुवाच तं न भीः सूर्य ते त्वया कार्या प्रतिपानगतो ह्यसि ८ ब्राह्मणेष्वार्जवं यच्च
स्थैर्यं च धरणीतले सौम्यतां चैव सोमस्य गाम्भीर्यं वरुणस्य चा ९ दीप्तिमग्नेः प्रभां मेरोः प्रतापं तपनस्य च एतान्यति क
मेद्यो वै स हन्याच्छरणागतं १० भवेत्स गुरुतल्पी च ब्रह्महा च स वै भवेत् सुरापानं स कुर्याच्च यो हन्याच्छरणागतं ११
एतस्य त्वपनीतस्य समाधिं तात चिंतय पथास्तु खगमः पंथा भवेत्त्वद्रश्मिभावितः १२ भीष्म उवाच एतावदुक्त्वा स त
दा तूष्णीमासीद्भृगूत्तमः अथ सूर्यो ददौ तस्मै छत्रोपानहमाशु वै १३

एप०
२१७

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सूर्यउवाच महर्षेरिरसस्त्राणाछत्रंमद्रश्मिवारणं प्रतिगृह्णीष्वपद्भ्यांचत्राणार्थंचर्मपादुके १४ अद्यप्रभृतिचैवे
हलोकेसंप्रचरिष्यति पुण्यकेषुचसर्वेषुपरमक्षय्यमेवच १५ भीष्मउ० छत्रोपानहमेतत्तुसूर्येणैतत्प्रवर्त्तितं पुण्य
मेतदभिख्यातंत्रिषुलोकेषुभारत १६ तस्मात्प्रयच्छविप्रेषुछत्रोपानहमुत्तमं धर्मस्तेसुमहान्भावीनमेऽत्रास्तिविचारणा
१७ छत्रंहिभरतश्रेष्ठयःप्रदद्याद्द्विजातये शुभ्रंशतशलाकंवैसप्रेत्यसुखमेधते १८ सशक्रलोकेवसतिपूज्यमानोद्विजा
तिभिः अप्सरोभिश्चसततंदेवैश्चभरतर्षभ १९ दह्यमानायपँयःप्रयच्छत्युपानहौ स्नातकायमहाबाहोसंशितायद्विजा
तये २० सोपिलोकानवाप्नोतिदैवतैरभिपूजितान् गोलोकेसमुदायुक्तोवसतिप्रेत्यभारत २१ एतत्तेभरतश्रेष्ठम
याकार्त्स्न्येनकीर्त्तितं छत्रोपानहदानस्यफलंभरतसत्तम २२ इतिदानधर्मेषुछत्रोपानहदानप्रशंसा युधिष्ठि
रउ० गार्हस्थ्यंधर्ममखिलंप्रब्रूहिभरतर्षभ ऋद्धिमाप्नोतिकिंकृत्वामनुष्यइहपार्थिव १ भीष्मउ० अत्रते
वर्त्तयिष्यामिपुरावृत्तंजनाधिप वासुदेवस्यसंवादंपृथिव्याश्चैवभारत २ संस्तूयपृथिवींदेवींवासुदेवःप्रतापवान
पप्रच्छभरतश्रेष्ठमांत्वंपृच्छसेयथा ३ ३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

६ बलिकर्म वैश्वदेवः ततः प्रागन्नमेधनग्राह्यं ७ ८ ९ १० १६ ॥ छ ॥

दा० २१८

वासुदेव उवाच गार्हस्थ्यं धर्ममाश्रित्य मया वा मद्विधेन वा किमवश्यं धरेकार्यं किं वा कृत्वा कृतं भवेत ४ पृथि
व्युवाच ऋषयः पितरो देवा मनुष्याश्चैव माधव इत्याश्चैवार्चनायाश्च यथा चैनं निवोध मे ५ सदा यज्ञेन देवाश्च
सदातिथ्येन मानुषाः छंदतश्च यथा नित्यमर्हान्भुंजीत नित्यशः ६ तेन ह्यृषिगणाः प्रीता भवंति मधुसूदन नि
त्यमग्निं परिचरेद्भुक्त्वा बलिकर्म च ७ कुर्यात्तथैव देवा वै प्रीयते मधुसूदनं कुर्यादहरहः श्राद्धमन्नाद्येनोदकेन
च ८ पयोमूलफलैर्वापि पितॄणां प्रीतिमाहरन् सिद्धान्नाद्वैश्वदेवं वै कुर्यादग्नौ यथाविधि ९ अग्नीषोमं वै
श्वदेवं धान्वंतर्यमनंतरं प्रजानां पतये चैव पृथग्घोमो विधीयते १० तथैव चानुपूर्व्येण बलिकर्म प्रयोजये
त दक्षिणायां यमायेति प्रतीच्यां वरुणाय च ११ सोमाय चाप्युदीच्यां वै वास्तुमध्ये प्रजापतेः धन्वंतरेः प्रा
गुदीच्यां प्राच्यां शक्राय माधव १२ मनुष्येभ्य इति प्राहुर्बलिं द्वारि गृहस्य वै मरुद्भ्यो देवतेभ्यश्च बलिमंतर्गृहे ह
रेत १३ तथैव विश्वेदेवेभ्यो बलिमाकाशतो हरेत निशाचरेभ्यो भूतेभ्यो बलिं नक्तं तथा हरेत १४ एवं कृत्वा बलिं स
म्यग् दद्याद्भिक्षां द्विजातये अलाभे ब्राह्मणस्याग्राद्वग्रमुद्धृत्य निक्षिपेत १५ यदा श्राद्धं पितृभ्यो पि दातुमिच्छेत मानवः एम० २१८
तदा पश्चात्प्रकुर्वीत निवृत्ते श्राद्धकर्मणि १६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

पितॄन्संतर्पयित्वा तु बलिं कुर्याद्विधानतः वैश्वदेवं ततः कुर्यात्पश्चाद्ब्राह्मणवाचनं १७ ततोन्नेन विशेषेण भोजयेदतिथीनपि
अर्चापूर्वं महाराज ततः प्रीणाति मानवान् १८ अनित्यं हि स्थितो यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते आचार्यस्य पितुश्चैव सख्युरा
प्तस्य चातिथेः १९ इदमस्ति गृहे मह्यमिति नित्यं निवेदयेत् ते यद्वदेयुस्तत्कुर्यादिति धर्मो विधीयते २० गृहस्थः पुरुषः कृ
ष्ण शिष्टाशी च सदा भवेत् राजर्त्विजस्नातकं च गुरुं श्वशुरमेव च अर्चयेन्मधुपर्केण परिसंवत्सरोषितान् २२ श्वभ्यश्च श्व
पचेभ्यश्च वयोभ्यश्चावपेद्भुवि वैश्वदेवं हि नामैतत्सायंप्रातर्विधीयते २३ एतांस्तु धर्मान्गार्हस्थ्यान्यः कुर्यादनसूयकः स
इह र्षिवरान्प्राप्य प्रेत्य नाके महीयते २४ भीष्म उ० इति भूमेर्वचः श्रुत्वा वासुदेवः प्रतापवान् तथा चकार सततं त्वमप्येवं स
माचर २५ एतद्गृहस्थधर्मं त्वं चेतमानो जनाधिप इहलोके यशः प्राप्य प्रेत्य स्वर्गमवाप्स्यसि २६ इति दानधर्मेषु बलिप्रदा
नविधिः युधिष्ठिर उवाच आलोकदानं नामैतत्कीदृशं भरतर्षभ कथमेतत्समुत्पन्नं फले तात ब्रवीहि मे १ भीष्म उ
वाच अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनं मनोः प्रजापतेर्वादं सुवर्णस्य च भारत २ तपस्वी कश्चिदभवत्सुवर्णो
नाम भारत वर्णतो हेमवर्णः स सुवर्ण इति प्रप्रथे ३ कुलशीलगुणोपेतः स्वाध्याये च परं गतः बहून्स्ववंशप्रभवान्सम
तीतः स्वकैर्गुणैः ४

© (P) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

६ स्तांत्प्रभवतां १५ तपः वर्णाश्रमधर्मः यमैर्दिव्यदिः वीरुधः लताश्चौषधयः व्रीह्यादयः ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥

दा० २२९

सकदाचिन्मनुं विप्रो ददर्शैपि ससर्षिं च कुशलप्रश्नमन्योन्यं तौ चोभौ तत्र चक्रतुः ततस्तौ सत्यसंकल्पौ मेरौ कांचनपर्वते रम
णीये शिलापृष्ठे सहितौ समुपीदतां ६ तत्र तौ कथयन्तौ स्तां कथा नानाविधाश्रयाः ब्रह्मर्षिदेवदैत्यानां पुराणानां महा
त्मनां ७ सुवर्णस्त्वब्रवीद्वाक्यं मनुं स्वायंभुवं प्रति हितार्थं सर्वभूतानां प्रश्नं मे वक्तुमर्हसि ८ सुमनोभिर्यदिज्यन्ते देवता
नि प्रजेश्वर किमेतत्कथमुत्पन्नं फलं योगं च शंस मे ९ मनुरुवाच अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनं शुक्रस्य च
बलेश्चैव संवादं वै महात्मनोः १० बलेर्वैरोचनस्येह त्रैलोक्यमनुशासतः समीपमाजगामाशु शुक्रो भृगुकुलो
द्वहः ११ तमर्घ्यादिभिरभ्यर्च्य भार्गवं सोसुराधिपः निषसादासने पश्चाद्विधिवद्भूरिदक्षिणः १२ कथेयमभवत्त
त्र या या परिकीर्तिता सुमनोधूपदीपानां संप्रदाने फलं प्रति १३ ततः पप्रच्छ दैत्येन्द्रः कवीन्द्रं प्रश्नमुत्तमं बलिरु
वाच सुमनोधूपदीपानां किं फलं ब्रह्मवित्तम प्रदानस्य द्विजश्रेष्ठ तद्भवान्वक्तुमर्हति १४ शुक्र उ० तपः पूर्वं स
मुत्पन्नं धर्मस्तस्मादनन्तरं एतस्मिन्नन्तरे चैव वीरुधौषधमेव च १६ सोमस्यात्मा च बहुधा संभूतं पृथिवीतले
अमृतं च विषं वये चान्ये तुल्यजातयः १७ अमृतं मनसः प्रीतिं सद्यः पुष्टिं ददाति च मनो ग्लपयते तीव्रं विषं गंधे
चै

घ।

नेसर्वशः १८

दान० २२९

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अमृतं मंगलं विद्धि महद्विषममंगलं १८ ओषध्यो ह्यमृतं सर्वं विषं तेजोग्निसंभवं १९ मनो ह्लादयते यस्मात् श्रियं चापि
दधाति च तस्मात्सुमनसः प्रोक्ता नरैः सुकृतकर्मभिः २० देवताभ्यः सुमनसो योर्पयति नरः शुचिः तस्य तुष्यंति वै देवा स्त
स्याः पुष्टिं ददत्यपि २१ यं यमुद्दिश्य दीयेरन् देवं सुमनसः प्रभो मंगलार्थं स तेनास्य प्रीतो भवति दैत्यप २२ तेयास्तु ग्राह्या
सौम्याश्च तेजस्विन्यश्च ताः पृथक् २३ ओषध्यो वरवीर्या हि बहुरूपास्तथैव च १३ यज्ञियानां च वृक्षाणामयाज्ञियान्नि बो
धमे आसुराणि च माल्यानि दैवतेभ्यो हितानि च २४ रक्षसामुरगाणां च यक्षाणां च तथा प्रियाः मनुष्याणां पितॄणां च कां
ता यास्त्वानुपूर्वशः २५ वन्या ग्राम्याश्चेह तथा कृष्टोप्ताः पर्वताश्रयाः अकंटकाः कंटकिनो गंधरूपरसान्विताः २६ द्विवि
धो हि स्मृतो गंधइष्टोनिष्टश्च पुष्पजः इष्टगंधानि देवानां पुष्पाणीति विभावय २७ अकंटकानां वृक्षाणां श्वेतप्रायाश्च व
र्णतः तेषां पुष्पाणि देवानामिष्टानि सततं प्रभो २८ जलजानि च माल्यानि पद्मादीनि च यानि वै गंधर्वनागयक्षेभ्यस्तानि
दद्यादिचक्षणः २९ ओषध्यस्कटुपुष्पाश्च कटुकाः कटुकान्विताः शत्रूणामभिचारार्थमथर्वेषु निदर्शिताः ३० ॥ ५४ ॥

(c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३८ निर्यासाः गुग्गुलप्रभृतयः सारिणाः काष्ठाग्निसंयोगान्निःसृतः त्रिमात्रघं गंधाद्यपः ३९ ४० ४१ ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

टी०
२२०

तीक्ष्णावीर्यास्तस्मभूतानां दुर्लभाः सकंटकाः रक्तमप्यथवर्णानि च बहूनि च सेवोपहारयेत ३१ मनो हृद्यनंदितोविदमर्शम
धुराश्चयाः चारुरूपाः सुमनसो मानुषाणां स्मृताविभो ३२ नतश्मशानसंभूतादेवताय योगेयथास्मृति ३४ गंधे तनो
द्भवाः सत्रयेत्सुखिपुक्तेषु विवाहेषु रहः स्वच ३३ गिरिसानुरुहाः सौम्यादेवानामुपपादयेत प्रोद्दितास्सुद्धिताः सौम्याघथा
योगेयथास्मृति ३४ गंधेन देवास्तुष्यंति दर्शनात्पत्रकारूसाः नागाः समुपभोगान्निर्दिमिरेतेस्तुमानुषाः ३५ सद्यःप्रीणा
तिदेवान्वै तेप्रीताभावयंत्युत संकल्पसिद्ध्या मर्त्यानामीप्सितैश्च मनोरमैः ३६ प्रीताः प्रीणंतिसततं मानितामानयंतिच अव
ज्ञाताअवधूताश्च निर्दहंत्यधमान्नरान ३७ अतऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि धूपदानविधेः फलं धूपांश्च विविधान्साधून साधूंश्च तिबोध
मे ३८ निर्यासाः सारिणश्चैव कृत्रिमाश्चैवते त्रयः क्षानिष्टो भवेद्धूपस्तन्मे विस्तरशः शृणु ३९ निर्यासाः सल्लकीवर्ज्या
देवानां दयितास्तु ते गुग्गुलुः प्रवरस्तेषां सर्वेषामिति निश्चयः ४० अगरुः सारिणां श्रेष्ठस्तेष्ठपरुणक्तु समभोतिनां दैत्यानां स
२९ ल्लकीयश्च कांक्षितोयश्च तद्विधः ४१

राम०
२२०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कादि चितास्वते आसवेन तीव्रगंधेन संयुक्तो दैत्यादिरूप्रमतपः ते पाठांतरे फालिताः विकसिताः मल्लिकादयस्तासां रसैर्मकरंदैः ... रससंयुक्तैर्दारवैः सघृताक्षिकरो धूप इति शेषः ४२ वैहारिकाः विहारमात्रोपयुक्ताः ४५ ज्योतिः दीपादि तेजः कांतिः प्रकाशः कीर्तिः ४६ तमिस्रं अंधकारः अंधंतमो नाम नरकरूपम्

अथ सर्जरसादीनां गंधैः पार्थिवदारवैः फालितारससंयुक्तैर्मनुष्याणां विधीयते ४२ देवदानवभूतानां सघृताक्षिकरः स्मृ
तः पेयैर्वैहारिकास्तत्र मानुषाणामिति स्मृताः ४३ यएकोक्ताः सुमनसां प्रदाने गुणहेतवः धूपेष्वपि परिज्ञेयास्त एव प्रीतिवर्द्धनाः
४४ दीपदानं प्रवक्ष्यामि फलयोगमनुत्तमं यथा येन यदा चैव प्रदेया यादृशाश्च ते ४५ ज्योतिस्तेजः प्रकाशं वाप्यूर्ध्वगं चापि वर्ण्य
ते प्रदानं तेजसो तस्मात्तेजो वर्द्धयते नृणां ४६ अंधं तमस्तमिस्रं च दक्षिणायनमेव च उत्तरायणमेतस्माज्ज्योतिर्दानं प्रशस्य
ते ४७ यस्मादूर्ध्वगमेतत्तु तमसश्चैव भेषजं तस्मादूर्ध्वगतेर्दाता भवेदत्रेति निश्चयः ४८ देवास्तेजस्विनो यस्मात्प्रभावंतः प्रका
शकाः तामसा राक्षसाश्चैव तस्मात् दीपः प्रदीयते ४९ आलोकदानाच्चक्षुष्मान्प्रभायुक्तो भवेन्नरः तान्दत्वा नोपहिंसेत
न हरेन्नोपशमयेत ५० दीपहर्त्ता भवेदंधस्तमोगतिरसुप्रभः दीपप्रदः स्वर्गलोके दीप्यमाने विराजते ५१ ॥ छ ॥

तथा दक्षिणायनमप्यंधंतमसमेव अत उत्तरायणे ज्योतिर्दानं अतस्तमोनाशकं ज्योतिर्दद्यात नरकनिवृत्त्यर्थः ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ॥ छ ॥

CC-0. Dharmarth Trust J&K. Digitized by eGangotri

करिशिरोत्पन्नेत्यादि हविषाद्येनेन ओषधीरसैः तिलसर्षपादिस्नेहैः वसामेदोस्थीनि प्राणपतपवास्ते षां तिर्यासाः स्नेहाः वसादयः पृथग्वा निर्यासात्

हविषाप्रथमः कल्पोद्वितीयश्चौषधीरसैः वसामेदोस्थिनिर्यासैर्नकार्यं पुष्टिमिच्छता ५२ गिरिप्रयातेगहनेवैतस्थानेचत
बधे दीपदाताभवेन्नित्यं यश्छेद्भूतिमात्मनः ५३ कुलोद्योतोविशुद्धात्माप्रकाशत्वंचगच्छति ज्योतिषांचैवसालोक्यंदीपदा
तानरःसदा ५४ बलिकर्मसुप्रवक्ष्यामिगुणान्कर्मफलोदयान् देवयक्षोरगनृणांभूतानामथरक्षसां ५५ येषांनाग्रभुजोवि
प्रादेवतातिथिबालकाः राक्षसानेवतान्विद्धिनिर्विशंकानमंगलान् ५६ तस्माद्यंप्रयच्छेतदेवेभ्यःप्रतिपूजितं शिरसाप्रय
तेश्चापिहरेदितिमंतद्भितः ५७ गृह्णातिदेवतानित्यमाशंसंतोगृहान् बाह्याश्चागंतवोयेन्येयक्षराक्षसपन्नगाः ५८ इतोद
त्तेनजीवंतिदेवताःपितरस्तथा तेप्रीताःप्रीणयंत्येनमायुषायशसाधनैः ५९ बलयःसहपुष्पैस्तुदेवानामुपहारयेत् दधि
दुग्धामयाःपुण्याःसुगंधाःप्रियदर्शनाः ६० कार्याहिधिरमांसाद्यावलायोयक्षरक्षसां सुरासवपुरस्कारालाजोल्ला
पिकभूषिताः ६१ नागानांदयितानित्यंपद्मोत्पलविमिश्रिताः तिलान्गुडसुसंपन्नान्भूतानामुपहारयेत् ६२ ॥

सं३ पासं४

६० लाजोल्लापिकभूषिताः उल्लापिका उपरिलापनं ६१ ६१ ॥ छ ॥

६६ अध्यायः श्रुतं १ लाजाभिः आर्षेत्यात्रीतं ७ ८ ९ ॥ ७॥ ॥७॥ ७ ॥ ॥७॥

अगतदानागतभोगीस्याद्धुलवर्णसमान्वितः तस्मादग्रंप्रयच्छेतदेवेभ्यः प्रतिपूजितं ६३ ज्वलत्यकरहोवेश्मयात्स्वास्यगृहदेवताः
ताःप्रजयाभ्युतिकामेनप्रसंग्रामप्रदीपिना ६४ इत्येतत्पस्वरेंद्रायकाव्यःप्रोवाचभार्गवः सुवर्णायमनुःप्राहसुवर्णोनारदायच ६५
नारदोपिमयिप्राहगुणानेतान्महाद्युते त्वमप्येतद्विदित्वेहसर्वमाचरपुत्रक ६६ इतिदानधर्मेषुसुवर्णमनुसंवादः युधिष्ठि
र उ० श्रुतंमेभरतश्रेष्ठपुष्पधूपप्रदायिनां फलंबलिविधानेचतद्भूयोवक्तुमर्हसि धूपप्रदानस्यफलंप्रदीपस्यतथैवच बलय
श्चकिमर्थंवैदीयंतेगृहमेधिभिः २ भीष्म उ० अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं नहुषस्यचसंवादमगस्त्यस्यभृगो
स्तथा ३ नहुषोहिमहाराजराजर्षिःसुमहातपाः देवराज्यमनुप्राप्तःसुकृतेनेहकर्मणा ४ तत्रापिप्रयतोराजन्नहुष
स्त्रिदिवेवसन मानुषीश्चैवदिव्याश्चकुर्वाणोविविधाःक्रियाः ५ मानुष्यस्तत्रसर्वाःस्मक्रियास्तस्यमहात्मनः प्रवृत्ता
स्त्रिदिवेराजन्दिव्याश्चैवसनातनाः ६ अग्निकार्याणिसमिधःकुशाःसुमनसस्तथा बलयश्चान्नलाजाभिर्धूपनंदीपकर्मच
७ सर्वंतस्यगृहेराज्ञःप्रावर्त्ततमहात्मनः जपयज्ञान्मनोयज्ञांस्त्रिदिवेपिचकारसः ८ देवानभ्यर्चयच्चापिविधिवत्ससु
रेश्वरः सर्वानेवयथान्यायंयथापूर्वमरिंदमः ९

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ए० २२२

अथेंद्रोहमिति ज्ञात्वा अहंकारं समाविशत् सर्वाश्चैव क्रियास्तस्य पर्यहीयंत भूपते १० स कर्षीत्वा यामास वरदानमद

न्वितः परिहीनक्रियश्चैव दुर्बलत्वमुपेयिवान् ११ तस्य वाह्यतः कालो मुनिमुख्यांस्तपोधनान् अहंकाराभिभूतस्तस्तुम

हानस्प्रवर्त्ततः १२ अथ पर्यायिशः सर्वान् वाहनायोपचक्रमे पर्यायश्चाप्यगस्त्यस्य समपद्यत भारत १३ अथागत्य महा

तेजा मैत्रावरुणिर्ब्रह्मविदांवरः अगस्त्य माश्रमस्थं वै समुपेत्येदमब्रवीत् १४ एवं वयमसत्कारं देवाभवतो विहिता तदुकः १६ योमेद

ष्टिपथं गछेत्समेवश्यो वेदनस्यास्य दुर्मतेः नहुषस्य किमर्थं वै मर्षयीमहामुने १५ अगस्त्य उवाच कथमेष मयाशाक्यः शप्तुं य

स्य महामुने वरदेन वरो दत्तो भवतो विदितश्च सः १६ योमे दृष्टिपथं गछेत्स मे वश्यो भवेदिति इत्यनेन वरं देवायाचितो गछ

तादिवं १७ एवं न दग्धः सम या भवताचन संशयः अत्येनाप्यृषिमुख्येन न दग्धो न च पातितः १८ अमृतं चैव पानाय दत्तमस्मे

पुराविभो महात्मना तदर्थं च नास्माभिर्विनिपात्यते १९ प्रायच्छत वरं देवः प्रजानां दुःखहारकं द्विजेष्वधर्मयुक्तानि स करोति न

राधमः २० तत्र यत्प्राप्तकालं न स्तद्ब्रूहि वदतांवर भवांश्चापि यथा ब्रूयात्तत्कर्त्तास्मि न संशयः २१ भृगुरुवाच पितामह

नियोगेन भवंतमिह मागतः प्रतिकर्त्तुं बलतिनहुषे देवमोहिते २२ २३ २३ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ एम० २२२

वा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

२२ अध्यायः कथं २ वत्सकाः वार्षिकोत्सवाः वत्सः पुत्रादि वर्षयोरिति मेदिनी ५ ग्रहायस्रतिथये ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

अद्य हित्वा सदुर्बुद्धीरथ्येयोरुत्ति देवराट् अद्यैतमहमुद्धर्त्तंकरिष्येऽनिंद्रमोजसा २३ अद्येदं स्थापयिष्यामि पश्यतस्ते शत
क्रतुं संचाल्य पापकर्माणं मे द्रष्टा स्थानात्सुदुर्मतिं २४ अद्य चासौ कुदेवेंद्रस्त्वां पदा धर्षयिष्यति देवोपहतचित्तत्वादात्म
नाशाय मंदधीः २५ मुक्त्वा तं धर्षितमहं धर्षणामर्षितो भृशं अहिर्भवस्वेति रुषा शप्स्ये पापं द्विजद्रुहं २६ ततएनं सुदु
र्बुद्धिं विकुष्ठव्याभिहतत्विषं धरणां पातयिष्यामि पश्यतस्ते महामुने नहुषं पापकर्माणमैश्वर्यबलमोहितम् यथा च
रोचते तुभ्यं तथा कर्तास्म्यहं मुने २७ एवमुक्तस्तु भृगुणा मैत्रावरुणिरव्ययः अगस्त्यः परमप्रीतो बभूव विगतज्वरः २८ इ
ति दानधर्मे पु॰ अगस्त्यभृगुसंवादे युधिष्ठिर उ॰ कथं वै स विपन्नः कथं वै पातितो भुवि कथं चानिंद्रतां प्राप्तस्तद्भवान्वक्तुमर्हति
१ भीष्म उ॰ एवं तयोः संवदतोः क्रियास्तस्य महात्मनः सर्वास्तस्य समु सर्वा एव प्रवर्तंते या दिव्या याश्च मानुषाः २ तथैव दी ५५
पदानानि सर्वोपकरणानि वै बलिकर्म च यच्चान्यदुत्सवाश्च पृथग्विधाः ३ सर्वे तस्य समुत्पन्ना देवेंद्रस्य महात्मनः
देवलोके नृलोके च सदाचारा बुधैः स्मृताः ४ ते चेद्भवंति राजेंद्र ऋध्यंते गृहमेधिनः धूपप्रदानैर्दीपैश्च नमस्कारैस्तथै
व च ५ यथा सिद्धस्य चान्नस्य द्विजायाग्रं प्रदीयते बलयश्च गृहोद्देशे अतः प्रीयंति देवताः ६ यथा च गृहिणस्तोषो भ
लोके३ वेद्वै बलिकर्मणि तथा शतगुणा प्रीतिर्देवतानां प्रजायते ७

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

तैरु तैर्वृ

रा० २२३ एवंधूपप्रदानंचदीपदानंचसाधवः प्रयच्छंतिनमस्कारैर्युक्तमात्मगुणावहं ८ स्नानेनाद्भिश्चयत्कर्मक्रियतेश्चिता नमस्कारप्रयुक्तेनतेन
प्रीयंतिदेवताः ९ पितरश्चमहाभागाऋषयश्चतपोधनाः गृह्याश्चदेवताःसर्वाःप्रीयंतेविधिनार्चिताः १० इत्येतांबुद्धिमास्थायनहुषःसुर
रेश्वरः सुरेंद्रत्वंमहत्प्राप्यकृतवानिदमद्भुतं ११ कस्यचित्त्वथकालस्यभाग्यक्षयउपस्थिते सर्वमेतदवज्ञायनकृतवानिदमीदृशं १२
ततःसपरिहीणोभूत्सुरेंद्रोबलिकर्मतः धूपदीपोदकविधिंनयथावच्चकारह १३ ततोस्ययज्ञविषयोरक्षोभिःपर्यवध्यत अथागस्त्य
मृषिश्रेष्ठंवाहनायाजुहावह १४ द्रुतंसरस्वतीकूलात्स्मयन्निवमहाबलः ततोभृगुर्महातेजामैत्रावरुणिमब्रवीत् निमीलयस्वन
रा०४ यनेजै[illegible]यावद्विशामिते १५ स्थाणुभूतस्यतस्याथजटाःप्राविशदच्युत भृगुःससमहातेजाःपातनायनृपस्यच १६ ततःसदेवराट्
प्राप्तस्तमृषिंवाहनायवै ततोगस्त्यःसुरपतिंवाक्यमाहविशांपते १७ योजयस्वेतिमांक्षिप्रंकंचदेशंवहामिते पंचवक्त्र
सितत्रत्वांनयिष्यामिसुराधिप १८ इत्युक्तोनहुषस्तेनयोजयामासतंमुनिं भृगुस्तस्यजटांतस्थोनचकवहर्षितोभृशं १९ न
चापिदर्शनंतस्यचकारभृगुस्तदा वरदानप्रभावज्ञोनहुषस्यमहात्मनः २० २० ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

सा

राम० २२३

CC-0. Bharat Muni Trust, J&K. Digitized by eGangotri

पराहतःपादेनहतवानसि २४ २५ २५ २५ २५ ॥ ७॥ ७ ॥ ७॥

नचुकोपतदागस्त्योपुस्त्रोपिनहुषेणवै ततःप्रतोदेनचोदयामासभारत २१ नचुकोपस धर्मात्माततःपादेनदेवराट्
अगस्त्यस्यतदाक्रुद्धोवामेनाभ्यहनच्छिरः २२ तस्मिंछिरस्यभिहतेसजटान्तर्गतोभृगुः शशापबलवत्क्रुद्धोनहुषंपापचे
तसं २३ यस्मात्पदाहतःक्रोधाच्छिरसीमंमहामुनिं तस्मादाशुमहींगच्छसर्पोभूत्वासुदुर्मते २४ इत्युक्तःसतदातेनसर्पो
भूत्वापपातह अदृष्टेनाथभृगुणाभूतलेभरतर्षभ २५ भृगुंहियदिसोद्राक्षीन्नहुषःपृथिवीपते नचशक्तोभविष्यद्धिपात
नेतस्यतेजसा २६ सतुतैस्तैःप्रदानैश्चतपोभिर्नियमैस्तथा पतितोपिमहाराजभूतलेस्मृतिमानभूत् २७ प्रसादयामा
सभृगुंशापांतोमेभवेदिति २८ ततोगस्त्यःकृपाविष्टःप्रसादयततंभृगुं शापांतार्थंमहाराजसचप्रादात्कृपान्वितः २९
भृगुरुवाच राजायुधिष्ठिरोनामभविष्यतिकुलोद्वहः सत्वांमोक्ष्यतिशापादित्युक्त्वांतरधीयत ३० अगस्त्योपिम
हातेजाःकृत्वाकार्यंशतक्रतोः स्वमाश्रमपदंप्रायात्पूज्यमानोद्विजातिभिः ३१ नहुषोपित्वयाराजंस्तस्माच्छापात्समु
द्धृतः जगामब्रह्मभवनंपश्यतस्तेजनाधिप ३२ तदासपातयित्वातंनहुषंभूतलेभृगुः जगामब्रह्मभवनंब्रह्मणेच
न्यवेदयत ३३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

५० अध्यायः ब्राह्मणं २ राज्ञः सेवी रेणुगुंठितः ३ ३ ३ ॥ छ ॥ - छ ॥ छ ॥

रा०
२२५

ततःशक्रंसमानाय्यदेवानाहपितामहः वरहानान्ममहस्त्राणिऋषोराज्यमवाप्नुवान् ३४ सचापास्येनक्रुद्धेनभ्रंशि
तोभूतसंगतः नचशक्तंविनाराज्ञात्सुरावर्त्तयितुंक्वचित् ३५ तस्मात्त्वंपुनःशक्रोदेवराज्येभिषिच्यतां एवंसंभाषमा
णंतुदेवाःपार्थःपितामहं एवमस्त्वितिसंहृष्टाःप्रत्यूचुस्तेनराधिप ३६ सोभिषिक्तोभगवतादेवराज्येचवासवः ब्राह्म
णाराजशार्दूलयथापूर्वंव्यरोचत ३७ एवमेतत्पुरावृत्तंनकृष्यस्यव्यतिक्रमात् सचतैरेवसंसिद्धोनकृषःकर्मभिःपु दीप ५
नः ३८ तस्माद्दीपाःप्रदातव्याःसायंवैगृहमेधिभिः दिव्यंचक्षुरवाप्नोतिप्रेत्यसौप्रदायकः ३९ पूर्णचंद्रप्रतीका
शादीपदास्त्वभवंत्युत यावदक्षिनिमेषाणिज्वलंतेतावतीःसमाः रूपवान्बलवांश्चापिनरोभवतिदीपदः ४० इति
राजधर्मेषु आगस्तिभृगुसंवादः युधिष्ठिर उ० ब्राह्मणस्वानियेमंदाहरंतिभरतनशंसकारिणोमूढाःक्वतेगच्छंति
मानवाः १ भीष्म उ० अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं चांडालस्यचसंवादंक्षत्रबंधोश्चभारत २
राजन्य उ० वृद्धरूपोसिचांडालबालवच्चविचेष्टसे स्वाखराणांरजःसेवीकस्मादुद्विजसेगवां ३ ॥ ५ ॥ राम०
२२५

तर्षम्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

गोरजसा गोपरागेण यथा पुष्पस्य परागो रजः कासारं दांतसरो वनेपरितः प्रसर्पति एवं प्रचलंत्या धेनोर्हृषसः सकाशात् प्रसरंत्यः क्षीरविप्रुषो रज
परागपर्यायेण रजःपदेनोच्यंते तथा च मेदिनी रजः क्लीवं गुणांतरे आर्तवे च परागे च परागे च रेणुमात्रे च दृश्यते इति ध्वस्तं व्याप्तं युरीरम्भि तिरो

साधुभिर्गर्हितं कर्म चांडालस्य विधीयते कस्माद्गोरजसा ध्वस्तमपां कुंडे निषिंचसि ४ चांडाल उवाच ब्राह्मणस्य गवां राज
न्ह्रियतीनां रजः पुरा सोमम्प्रध्वंसयामास तं सोमं येपिबन्द्विजाः ५ दीक्षितश्च स राजापि क्षिप्रं नरकमाविशन् सह तैर्या
जकैः सर्वैर्ब्रह्मस्वमुपजीव्य तत् ६ येपि तत्रापिबन्क्षीरं घृतं दधि च मानवाः ब्राह्मणाः सह राजन्याः सर्वे नरकमाविशन्
७ जघ्नुस्ताः पयसा पुत्रांस्तथा पौत्रान्विधुन्वतीः पश्यन्वे क्रममाणास्ता साधुवृत्ते न दंपती ८ अहं तत्रावसं राजन्ब्रह्म
चारी जितेंद्रियः तासां मे रजसा ध्वस्तं भैक्ष्यमासीन्नराधिप ९ चंडालोहं ततो राजन्भुक्त्वा तदभवं नृप ब्रह्मस्वहारी च
नृपः सोप्रतिष्ठां गतिं ययौ १०

२६३

षः विप्रुण्मात्रेणापि ब्रह्मस्वेन देहिन्लिप्तं मा भूदिति भावः ४ ह्रियमाणानां रजः क्षीरविप्रुट् मार्गस्थवल्लीरूपसोमम्प्रध्वंसयामास नाशि
तवत् ६ तत्र गोहरणां पुरे ७ ताः हृताः गावः विधुन्वतीः स्वस्वामिवत्सवियोगार्ताः शरीरं कंपयंत्यः परैः पीते न स्वपयसा तेषां पुत्रपौत्रान्
दंपती च जघ्नुः सद्योऽप्याप्युपघ्नं चक्रुः ८ तत्र देशे काले च ९ १०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

११ प्रसंगात्सोमविक्रियं नि इति तस्मादिति १२ एवंब्रह्मस्वमेसखं १३ चिरंतविनश्यतीतिनान्अपितुचिरनरकवासात्रश्यत्येव १४ स्वच

दा० २२५

तस्माद्धरेन्नविप्रस्वंदाचिदपिकिंचन ब्रह्मस्वरजसाध्वस्तंभुक्तामांपश्यपादृशं ११ तस्मात्सोमोप्यविक्रेयः पुरुषेणविप
श्चिता विक्रयंत्विहसोमस्यगर्हयंतिमनीषिणः १२ येचैनंक्रीणतेतातयेचविक्रीणतेजनाः तेतुवैवस्वतंप्राप्यरौरवंयांति
सर्वशः १३ सोमंतुरजसाध्वस्तंविक्रीणन्विधिपूर्वकं श्रेयोत्रिवार्द्धुषीभत्वानचिरंसविनश्यति नरकंत्रिंशतंप्राप्यसवि
ष्टामुपजीवति १४ श्वचर्यामभिमानंचसखिदारेषु विप्लवं तुलयाधारयन्धर्ममभिमानोतिरिच्यते १५ श्वानंवैपापिनं
पश्यविवर्णंहरिणंकृशं अभिमानेनभूतानामिमांगतिमुपागतं १६ अहंवैविपुलेजातःकुलेधनसमन्विते अन्य
स्मिन्जन्मनिद्विजविभोज्ञानविज्ञानपारगः १७ अभवंतत्रजानानोह्येतान्दोषान्मदान्वितः संरब्धएवभूतानांपृष्ठमांसमभक्ष
यं १८ सोहंतेनचवृत्तेनभोजनेनवजनेन च इमामवस्थांसंप्राप्तःपश्यकालस्यपर्ययं १९ आदीप्तमिवचैलांतेभ्रमरैरि
वचार्दितं धावमानंसुसंरब्धंपश्यमेरजसान्वितं २०

वमा१ सा२

यनीचसेवांस्वचर्यादित्रयंतुलयाधारयन्तुल्यंमन्यमानो ऽभिमानीधर्मंअतिक्रम्यरिच्यतेरिक्तोभवतिअभिमानीइतद्वयोपेक्षपाऽत्यंतपापी
त्यर्थः १७ भूतानांपृष्ठपरिसदासंरब्धएवकुपितएव १९ भ्रमरैस्तीक्ष्णतुंडैःअर्द्यमानमिवचैलांतवद्ध्यमानमिवक्लिश्यंतंमांपश्य २० ॥ राम० २२५

२८ रक्ष्यमेवनरश्रमक्ष्यं २९ दानधर्मेषुराजन्यचांडालसंवादः एकेतिविद्यास्यासमत्रश्रद्धादिनारतस्मात्कर्मफलतारतम्यंमेस्तिउतनेतिप्रश्नार्थः १ क

स्वाध्यायेरक्तमहत्मायंहरंतिगृहमेधिनः दानैःपथ्यविधैश्चापियथाप्रोक्तंमनीषिणः २१ तथापापकृतंविप्रमाश्रमस्थंम
हीपते सर्वसंगविनिर्मुक्तंछंदांस्युत्तारयंत्युत २२ अहंहिपापयोन्यांवैप्रसूतःक्षत्रियर्षभ निश्चयंनाधिगच्छामिक
थंमुच्येयमित्युत जातिस्मरत्वंचममकेनचित्पूर्वकर्मणाशुभेनयेनमोक्षंवैप्राप्तुमिच्छाम्यहंनृप २४ त्वमिमंसंप्रपन्ना
यसंशयंब्रूहिपृच्छते चंडालत्वात्कथमहंमुच्येयमितिसत्तम २५ राजन्यउवाचचंडालप्रतिजानीहियेनमोक्षमवाप्स्यसि
ब्राह्मणार्थत्यजन्प्राणान्गतिमिष्टामवाप्स्यसि २६ दत्वाशरीरंक्रव्याद्भ्योरणाग्नौद्विजहेतुकं हुत्वाप्राणान्प्रमोक्षस्तेनान्य
थामोक्षमर्हसि २७ भीष्मउ० इत्युक्तःसतदातेनब्रह्मस्वार्थेपरंतप हुत्वारणमुखेप्राणान्गतिमिष्टामवापह २८ त
स्माद्रक्ष्यंत्वयापुत्रब्रह्मस्वंभरतर्षभ यदिच्छसिमहाबाहोशाश्वतींगतिमात्मनः २९ इतिदानधर्मेषुराजन्यचंडालसंवादः
युधिष्ठिरउ० एकलोकाःसुकृतिनःसर्वेत्वाहोपितामह उततत्रापिभिन्नास्तेतन्मेब्रूहिपितामह १ भीष्मउ० कर्मभिः
पार्थनानात्वंलोकानांयांतिमानवाः पुण्यान्पुण्यकृतोयांतिपापान्पापकृताजनाः २ ॥ छ ॥ छ ॥

र्मभिरितिपुण्यपापयोरिवपुण्यानामप्यवांतरभेदोस्तीत्यर्थः १ २ ३ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ब्राह्मणस्यब्राह्मणसंबंधिनाधनेन: ११ १२ १३ १३ ॥ ७॥ ॥

अ० ५

दा० २२६

अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं गौतमस्यमुनेस्तातसंवादंवासवस्यच ३ ब्राह्मणोगौतमःकश्चिन्मृदुर्दां
तोजितेंद्रियः महावनेहस्तिशिशुंपरिद्युतममातृकं ४ तंदृष्ट्वाजीवयामाससानुक्रोशोधृतव्रतः सतुदीर्घेण
कालेनबभूवातिबलोमहान ५ तंप्रभिन्नंमहानागंप्रस्रुतंपर्वतोपमं धृतराष्ट्रस्यरूपेणशक्रोजग्राहहस्ति
नं ६ ह्रियमाणंतुतंदृष्ट्वागौतमःसंशितव्रतः अभ्यभाषतराजानंधृतराष्ट्रंमहातपाः ७ मामेहार्षीर्हस्ति
नंपुत्रमेनंदुःखात्पुष्टंधृतराष्ट्राकृतज्ञ मैत्रंसप्तपदंवदंतिमित्रद्रोहोनैवराजन्स्पृशेत्वां ८ इध्मोदकप्रदातारंशू
न्यपालंममाश्रमे विनीतमाचार्यकुलेसुयुक्तंगुरुकर्मणि ९ शिष्टंदांतंकृतज्ञंचप्रियंचसततंमम नमेविक्रोशतो
राजन्हर्तुमर्हसिकुंजरं १० धृतराष्ट्रउवाच गवांसहस्रंभवतेददानिदासीशतंनिष्कशतानिपंच
अन्यच्चवित्तंविविधंमहर्षेकिंब्राह्मणस्येहगजेनकृत्यं ११ गौतमउवाच ब्राह्मणांनांह गंवांस नवेवगावो
हिभवंतुराजन्दास्यःसनिष्कंविविधंचरत्नं अन्यच्चवित्तंविविधंनरेंद्रकिंब्राह्मणस्येहधनेनकृत्यं १२ धृत
राष्ट्रउवाच ब्राह्मणानांहस्तिभिर्नास्तिकृत्यंराजन्यानांनागकुलानिविप्र स्ववाहनंनयतोनास्त्यधर्मोनाग
श्रेष्ठंगौतमस्मान्निवर्त १३

एम० २२६

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

पातयिष्येहस्तिनंस्त्रीपंकलंत्वतोगन्हीष्येइत्यर्थः १४ २० २१ ॥ छ ॥ छ ॥

गौतमउवाच यत्रप्रेतोनंदतिपुण्यकर्मायत्रप्रेतःशोचतेपापकर्मा वैवस्वतस्यसदनेमहात्मंस्तत्रत्वहंहस्तिनंपातयिष्ये १४ धृ
तराष्ट्रउवाच येनिष्क्रियानास्तिकाश्रद्दधानाःपापात्मानइंद्रियार्थेनिविष्टाः यमस्यतेयातनांप्राप्नुवंतिपरंगंताधृतराष्ट्रोनत
त्र १५ गौतमउ० वैवस्वतीसंयमनीजनानांयत्रानृतंनोच्यतेयत्रसत्यं यत्राबलाबलिनंपातयंतितत्रत्वाहंहस्तिनंपा
तयिष्ये १६ धृतराष्ट्रउ० ज्येष्ठास्वसारंपितरंमातरंचयथाशत्रुंमदमत्ताश्चरंति तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंता
धृतराष्ट्रोनतत्र १७ गौतमउ० मंदाकिनीवैश्रवणस्यराज्ञोमहाभागाभोगिजनप्रवेश्या गंधर्वयक्षैरप्सरोभिश्चजुष्टातत्र
त्वाहंहस्तिनंपातयिष्ये १८ धृतराष्ट्रउ० अतिथिव्रताःसुव्रतायेजनावैप्रतिश्रयंददतिब्राह्मणेभ्यः शिष्टाशिनःसंवि
भत्वाहंहस्तिज्याश्रितांश्चमंदाकिनींतेविभूषयंति १९ गौतमउ० मेरोरग्रेयद्वनंभातिरम्यंसुपुष्पितंकिंनरगी
तजुष्टंसुदर्शनायत्रजंबूर्विशालातत्रत्वाहंहस्तिनंपातयिष्ये २० धृतराष्ट्रउ० येब्राह्मणामृदवःसत्यशीलाबहुश्रु
ताःसर्वभूताभिरामाः येधीयंतेसेतिहासंपुराणंमध्वाहुत्याजुह्वतिवैद्विजेभ्यः २१ ॥ छ ॥ छ ॥ रा१४ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२४ अग्नियोनाः ध्वघ्युग्नवदग्निरेवयोनेर्योनिर्नियधान्ते ३० दंताः दमिनः सत्रीभूताः भूतानामाश्वासनदक्षकाः ३१ ॥ ७ ॥ ७॥

दा० २२७ तथाविधानामेष लोको महर्षे परं गंता धृतराष्ट्रो न तत्र यद्विद्युते विदितं स्थानमस्ति तद्ब्रूहि त्वं त्वरितो ह्येष यामि २२ गौतम उ०
सुपुष्पितं किंनरराजजुष्टं प्रियं वनं नंदनं नारदस्य गंधर्वाणामप्सरसां च शश्वत्तत्र त्वाहं हस्तिनं पातयिष्ये २३ धृतराष्ट्र उ०
येन त्यागी ते कृशलाजनास्सदा सत्यमाचमानाः सहिताश्चरंति तथाविधानामेष लोको महर्षे परं गंता धृतराष्ट्रो न तत्र २४ गौतम उ०
यत्रोत्तराः कुरवो भांति रम्या देवैः सार्द्धं मोदमाना नरेंद्र यत्राग्नियोनाश्च वसंति लोका अयोनयः पर्वतयोनयश्च २५ यत्र शक्रो
वर्षति सर्वकामान्यत्र स्त्रियः कामचारा भवंति यत्र चेर्ष्या नास्ति नारीनराणां तत्र त्वाहं हस्तिनं यातयिष्ये २६ धृतराष्ट्र उ०
ये सर्वभूतेषु निवृत्तकामा अमांसादा न्यस्तदंडाश्चरंति न हिंसंति स्थावरं जंगमं च भूतानां ये सर्वभूतात्मभूताः २७ निराशि
षो निर्ममा वीतरागा लाभेलाभे तुल्यनिंदाप्रशंसाः तथाविधानामेष लोको महर्षे परं गंता धृतराष्ट्रो न तत्र २८ गौतम उ० न
ततः परं भांति लोकाः सनातनाः सुपुण्यगंधा विरजा वीतशोकाः सोमस्य राज्ञः सदने महात्मनस्तत्र त्वाहं हस्तिनं पातयिष्ये
२९ धृतराष्ट्र उ० ये दानशीला न प्रतिग्रहस्ता ते सदान्याय्यमर्थोश्चादत्ते परेभ्यः येषामदेयमर्हते नास्ति किंचित्सर्वातिथ्याः
सुप्रसादा जनाश्च ३० ये क्षंतारो नाभिजल्पंति चान्यान्सत्रीभूताः सततं पुण्यशीलाः तथाविधानामेष लोको महर्षे परं ग एम० २२७
ता धृतराष्ट्रो न तत्र ३१

को१

त३

धर्मस्य वस्तरं हरः तत्र सषुस्याकाशं प्रधारयंति ते स्वधारिणस्तेषां धर्मधुरे इत्यपि पाठः ३९ ४० ॥ ७॥

गौतम उ० ततो परे भांति लोकाः सनातना विरजसो विनमर्कविशोकाः आदित्यदेवस्य पदे महात्मनस्तत्र त्वाहं हस्ति
नं पात विष्ये ३३ धृतराष्ट्र उ० स्वाध्यायशीला गुरुशुश्रूषणे रतास्तपस्विनः सुव्रताः सत्यसंधाः आचार्याणाम प्रतिकूल
भाषिणो नित्योत्थिता गुरुकर्मस्वचोद्याः ३३ तथाविधानामेष लोको महर्षेविशुद्धानां भावितो वाग्यतानां सत्ये स्थितानां
वेदविदां महात्मनो परं गंता धृतराष्ट्रो न तत्र ३४ गौतम उ० ततो परे भांति लोकाः सनातनाः सुपुण्यगंधा विरजा विशोकाः
वरुणस्य राज्ञः सदने महात्मनस्तत्र त्वाहं हस्तिनं पात विष्ये ३५ धृतराष्ट्र उ० चातुर्मास्यैर्ये यजंते जनाः सदानर्थेष्टीनां
शतं प्राप्नुवंति येचाग्निहोत्रं जुह्वति श्रद्दधाना यथाम्नायं त्रीणि वर्षाणि विप्राः ३६ स्वधारिणां धर्मधुरे महात्मनां पथो
दितेव र्त्मनि सुस्थितानां धर्मात्मनामुद्वहतां गतिं तां परं गंता धृतराष्ट्रो न तत्र ३७ गौतम उ० इंद्रस्य लोका विरजा विशो
का दुरन्वयाः कांक्षिता मानवानां तस्याहं ते भवने भूरितेजसो राजन्निमं हस्तिनं पात विष्ये ३८ धृतराष्ट्र उ० शतवर्षजीवी
यश्च शूरो मनुष्यो वेदाध्यायी यश्च यज्वाप्रमत्तः एते सर्वे शक्रलोकं व्रजंति परं गंता धृतराष्ट्रो न तत्र ३९ गौतम उ० प्राजा
पत्याः संति लोका महांतो नाकस्य पृष्ठे आवीतशोकाः मनीषिताः मनीषिताः सर्वलोकोद्भवानां तत्र त्वाहं हस्तिनं पा
म२ नपात विष्ये ४०

दा० २२८ धृतराष्ट्र उवाच येराजानोराजसूयाभिषिक्ताधर्मात्मानोरक्षितारःप्रजानां येचाश्वमेधावभृथेप्लुतांगास्तेषांलोकाधृत
राष्ट्रोनतत्र ४१ गोतमउ० ततःपरंभांतिलोकाःसनातनाःसुपुण्यगंधाविरजावीतशोकाः तस्मिन्नहंदुर्लभेत्वाप्य
धृष्येगवांलोकेहस्तिनेपातयिष्ये ४२ धृतराष्ट्रउ० योगोसहस्रीशतदःसमांसमांगवांशतीदशदद्याच्चशक्त्या त
ध्य३ थादशभ्योपश्चद[illegible]हिकांपंचभ्योवादानशीलस्तथैकां ४३ येजीर्यंतेब्रह्मचर्येणविप्राब्राह्मीवाचंपरिरक्षंति च
परिरक्षंतिचैव मनस्विनस्तीर्थयात्रापरायणास्तेतत्रमोदंतिगवांनिवासे ४४ प्रभासंमानसंतीर्थंपुष्कराणिमहत्स
रः पुण्यंचनैमिषंतीर्थंबाहुदांकरतोयिनीं ४५ गंगागयाशिरश्चैवविपाशांस्थूलवालुकां कृष्णांगंगांपंचनदंमहा
ह्रदमथापिच ४६ गोमतींकौशिकींगंगांमहात्मानोधृतव्रताः सरस्वतीदृषद्वत्यौयमुनांयेप्रयांतिच ४७ तत्रते
दिव्यसंस्थानादिव्यमाल्यधराःशिवाः प्रयांतिपुण्यगंधाढ्याधृतराष्ट्रोनतत्रवै ४८ गोतमउ० यत्रशीतभयंनास्ति
नचोष्णभयमण्वपि नक्षुत्ति नक्षुत्पिपासेनग्लानिर्नदुःखंनसुखंतथा ४९ नद्वेष्योनप्रियःकश्चिन्नबंधुर्नरिपु दान०
स्तथा नजरामरणेतत्रनपुण्यंनचपातकं ५० तस्मिन्विरजसिस्फीतेप्रज्ञासत्वव्यवस्थिते स्वयंभुवनेपुण्येहस्ति २२८
नंमेप्रदास्यसि ५१

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

धृतराष्ट्र उ० निर्मुक्ताः सर्वसंगेभ्यः कृतात्मानो यतव्रताः अध्यात्मयोगसंस्थाने युक्ताः स्वर्गगतिं गताः ५२ ते ब्रह्मभवनं पुण्यं
प्राप्नुवंतीह सात्विकाः न तत्र धृतराष्ट्रस्त्वा शक्यो द्रष्टुं महामुने ५३ गौतम उ० रथंतरं यत्र बृहच्च गीयते यत्र वेदिष्ठुएपज्जनैर्वृ
ताव यत्रोपयाति हरिभिः सोमवीथीं तत्र त्वाहं हस्तिनं पातयिष्ये ५४ बुध्यामि त्वां वृत्रहणं शतक्रतुं व्यतिक्रमंतं भुव
नानि विश्वा कच्चिन्न वाचा वृजिनं कदाचिदकार्षं ते मनसोभिषंगात् ५५ शतक्रतुरुवाच मघवाहं लोकपथं प्रजा
नामन्वागमं परिवादे गजस्य तस्माद्भवान्प्रणतं मानुशास्तु ब्रवीषि यत्तत्करवाणि सर्वं ५६ गौतम उ० श्वेतं करेणुं म
म पुत्रनागं यं मे हार्षीर्दशवर्षाणि बालं यो मे वने वसतो भूद्द्वितीयस्तमेव मे देहि सुरेंद्र नागं ५७ शतक्रतुरुवाच अयं
सुतस्ते द्विजमुख्य नाग आगच्छति त्वामभिवीक्षमाणः पादौ च ते नासिकयोपजिघ्नते श्रेयो मम ध्याहि नमः स्तु ते स्तु ५८
गौतम उ० शिवं सदैवेह सुरेंद्र तुभ्यं ध्यायामि पूजां च सदा प्रयुंजे ममापि त्वं शक्र शिवं ददस्व त्वया दत्तं प्रतिगृह्णामि ना
गं ५९ शतक्रतुरुवाच येषां वेदा निहिता वै गुहायां मनीषिणां सत्यवतां महात्मनां तेषां त्वयैकेन महात्मनास्मि
बुद्धस्तस्मात्प्रीतिमांस्तेहमद्य ६० हंतैहि ब्राह्मण क्षिप्रं सह पुत्रेण हस्तिना त्वं हि प्राप्तुं शुभांल्लोकानह्नाय च चिरा
पच ६१ भीष्म उवाच स गौतमं पुरस्कृत्य सह पुत्रेण हस्तिना दिवमाचक्रमे वज्री सद्भिः सह दुरासदं ६२

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ब्रह्मसंब्रह्मलोके मतस्यापि न जीर्णतः इत्यध्यायतात्पर्यं ६३ अध्यायो हस्तिकूटो नाम दानं [illegible] अहिंसितं अहिंसा १ तपस कृछ्र

दा० २२९ यइदंश्ररण्यमाश्रित्यं यःपठेद्वा जितेंद्रियः सयाति ब्रह्मणो लोकं ब्राह्मणो गौतमो यथा ६३ इति दानधर्मे हस्तिकूटो नाम
युधिष्ठिरउ० दानंबहुविधाकारंशांतिःसत्यमहिंसितं स्वदारतुष्टिश्चोक्तातेफलंदानस्यचैवयत १ पितामहस्यवि
दितंकिमन्यत्तपसोबलात तपसोयत्परंत्वद्यतन्मेव्याख्यातुमर्हसि २ भीष्मउ० तपःप्रचक्षतेयावत्तावल्लोकोयुधि
ष्ठिर मतंममात्रकौंतेयतपोनानशनात्परं ३ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं भगीरथस्यसंवादंब्रह्मण
श्चमहात्मनः ४ अतीत्यसुरलोकंचगवांलोकंचभारत ऋषिलोकंचसोगच्छद्भगीरथइतिश्रुतिः ५ तंदृष्ट्वावचःप्रा
हब्रह्माराजन्भगीरथं कथंभगीरथागास्त्वमिमंलोकंदुरासदं ६ नहिदेवानगंधर्वानमनुष्याभगीरथ आयांत्यत
प्ततपसःकथंवैत्वमिहागतः ७ भगीरथउ० निष्काणांवैसदद्दंब्राह्मणेभ्यःशतंसहस्राणिसदैवदानं ब्रह्मव्रतं
नित्यमास्थायविद्धिनत्वेवाहंतस्यफलादिहागां दशैकरात्रान्दशपंचरात्रानेकादशैकादशकान्क्रतूंश्च ज्योतिष्टो
मानांचशतंयदिष्टंफलेनतेनापिनचागतोहं ८ राम० २२९

चांद्रायणादेर्बलात्अन्यत्किंबलवत्तरंविदितंनकिमपितातपसस्तपसांमध्येयत्परं २ लोकोभोगप्रदेशः ८ एकरात्रादियःक्रतुविशेषाः ९

रा॰वि॰टी॰अ॰ ९

वारिपूरं कत्यासमृद्रमदं ११ चंद्रोद्भवैः व्रवेनाहमत्रागत इत्यनुवर्तते १२ एकैकशः ग्रामायदशगाः १३ आप्तोर्यामः सोमयागः १४ कर्क

नाडीसहस्रं

प्रत्यावसंज्ञान्द्वीतीरनित्यः शतं समासप्यमान स्तपोहं अरण्यं चतत्राश्वतरी सहस्रं नचतेनाहमागां १० दशायु

तानि चाश्वानां गोयुतानि च विंशतिं पुष्करे पुद्विजातिभ्यः प्राप्तं शतसहस्रशः ११ सुवर्णचिंद्रोन्तमधारिणी नांक

न्योन्नमानामदृदं सहस्रं षष्टिंसहस्राणि विभूषितानां जांबूनदेनाभरणैर्नीतेन १२ दशार्बुदान्यदर्दं गो सर्वज्यास्तेकै

कशो दशगा लोकनाथ समाथ समानवत्साः पयसा समन्विताः सुवर्णकांस्योपदुहा व्रतेन आप्तोर्यामे पुसततमे कै

कस्मिन् दशार्दं गव्वीनां क्षीरदात्रीणां रोहिणीनां शतानि च १४ दोग्ध्रीणां वै गवां चापि प्रयुतानि दशैव ह प्राप्तं

दशगुणं ब्रह्मन् चतेनाहमागतः वाजिनां बाह्लिजातानामयुतान्यदर्दं दश कर्कानां हेममालीनां नचतेनाहमाग

तः १६ कोटीश्च कांचनस्याष्टौ प्राप्तं ब्रह्मन् दशान्वहं एकैकस्मिन् क्रतौ तेन फले नाहं नचागतः १७ वाजिनां श्या

मकर्णानां हरितानां पितामह प्राप्तं हेमस्रजां ब्रह्मन् कोटीर्दश च सप्त च १८ ईषादंतान्महाकायान्कांचनस्रग्विभू

षितान् पद्मिनो वै सहस्राणि प्राप्तं दशच सप्त च १९ अलंकृतानां देवेशा दिव्यैः कनकभूषणैः रथानां कांच

नांगानां सहस्राण्यदर्दं दश २०

ः कर्कटिकेव क्तो भुक्ताश्चेदर्यणो पुरे इति मेदिनी तः कर्काणां शुक्लाश्वानां १८ पद्मिनः पद्मविकृताः १९ २० २० २० २० ॥४॥

दक्षिणा कृपाः पत्नीं गम्यतां दक्षिणावयवाः २१ निष्ककंगनां युद्धे जितानां शतां सहस्त्रं [redacted] विप्रेभ्यो विप्रवचनाद्दक्षिणामहं दं तु त्वं पवान २७

द्रा० २३० सप्तचान्यादि निपुणानि वाजिभिः समलंकृतैः दक्षिणावयवाः केचिद्द्देयैसंप्रकीर्त्तिताः वाजपेयेषु दशसु प्राप्तं तान्यपि चा
प्यहं २१ शक्रतुल्यप्रभावानामिष्ट्वा विक्रमेण ह सहस्त्रनिष्ककंठानाम ददं दक्षिणामहं २२ विजित्य भूपतीन्स
र्वान्म्लेच्छांश्च पितामह अश्वमेधो राजसूयेभ्यो न च ते नाहमागतः २३ स्रोतस्वयावक्रगायामच्छन्नमासीज्जगत्पते द
क्षिणाभिः प्रवृत्ताभिर्मम नागाश्च तत्कृते २४ वाजिनां च सहस्त्रे द्वे सुवर्णशतभूषिते वरं ग्रामशतं चाहमेकैकस्य
त्रिधा ददं २५ तपस्वी नियताहारः शममास्थाय वाग्यतः दीर्घकालं हिमवति गंगायामाचरं तपः २६ मूर्द्ध्ना धारां महा
देवः शिरसा यामधारयत न तेनाप्यहमागच्छं फलेनेह पितामह २७ शम्याक्षेपैरभजं यच्च देवाक्रान्तैः क्रतूनाम [redacted] रू४
[redacted] स्तुते स्वापि पन्नत त्रयोदशाहद्वादशाहाश्च देवसपौंडरीकान्न च तेषां फलेन २८ अष्टौ सहस्त्राणि ककुद्मिना
महं शुक्लऋषभाणाम ददं द्विजेभ्यः एकैकं चैकां च तेन स्वर्गं गमेभ्यः पत्नीमेषामददं निष्ककंठीः २९ हिरण्यरत्ननिचया
न ददं रत्नपर्वतान धनधान्यैः समृद्धांश्च ग्रामांश्चान्ये सहस्त्रशः ३० ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

शम्यापरशुवध्नः कापदंडः स वलवनादिनप्रेरो यावद्दूरं पतति तावान्देशो यस्य स वेदिकायै भवति स शम्याक्षेपो यागः स घस्कारयो यागविशे द्रा० २३०
ता १ षाः ३०

© (c) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

३२ कांचनमयानां वृक्षाणां चूतानां वनं नानावर्णरत्नखचितानामिति पर्थः ३५ अग्निं अग्निचयनानि ३८ गुहायां निहितेमोपितं गुह्यपदनश

गद्यामयने: २

शतं शतानां गच्छीनामदद्दं चाप्यतं द्रितः दृष्टानेकैर्महायज्ञैर्ब्राह्मणेभ्योनतेनच ३१ एकादशाहेरयजं सदक्षिणैर्द्वि
[redacted] द्वादशाहेरश्वमेधैश्चदेव आर्क्षायणेः षोडशभिश्च ब्रह्मंस्तेषांफलेनेहनचागतोस्मि ३२ निष्ककंठमदद्दं
योजनायतं तद्विस्तीर्णं कांचनपादपानां वनंलताना रत्नविभूषितानां नचैवतेषामागतोहंफलेन ३३ तुरायणं
हिव्रतमप्यधस्यमक्रोधनोकरवं त्रिंशतोवृदान शतंगवामष्टशतानिचैवदिनेदिनेप्रददं ब्राह्मणेभ्यः ३४ पय
स्विनीनामथरोहिणीनां तथैवान्यानडुहोलोकनाथ प्रादांनित्यंब्राह्मणेभ्यः सुरेश नेहागतस्तेनफलेनचाहं शम्या
क्षेपिणा पृथिवीं त्रिधापर्यचरं यजन ३५ त्रिंशदग्नीनहंब्रह्मन्नयजंयच्चनित्यदा अष्टाभिः सर्वमेधैश्चनरमेधैश्च
सप्तभिः ३६ दशभिर्विश्वजिद्भिश्च शतैरष्टादशोत्तरैः नचैवतेषांदेवेशफलेनाहमिहागमं ३७ शरय्वां बाहुदायां
चगंगायामथनैमिषे गवांशतानामयुतमददंनचतेनवै ३८ इंद्रेणगुह्यंनिहितंगु[redacted]हायांयद्भार्गवस्तप
सेहाभ्यविंदत् जाज्वल्यमानमुशनस्तेजसैवतत्साधयामासमहंवरेण्य ३९ ततोमेब्राह्मणाद्धेत्तस्मिन
कर्मणिसाधिते सहस्रमृषयश्चासन्सवैतत्रसमागताः ४० ॥ ७ ॥ ५ ॥

नंतपसाश्रमविंदतश्रुत्वासीत उशनस्तेजसा शुक्रस्यबलेनजाज्वल्यमानं तच्चवाक्यशेषात्सर्वभोगत्यागात्मकं अनशनसर्वमेधेगेब्राह्मणानां
सतर्पणंचसाधयामासमितप्रायं ४०

© (Dharmarth Trust J&K). Digitized By eGangotri

४६ अध्यायः शतायुः ४ वर्तयन्नानुतिष्ठन ५ ६ ६ ६ ॥ छ ॥

शां० २३१ उक्तस्तेस्मिगच्छत्वंब्रह्मलोकमितिप्रभो प्रीतेनोक्तःसहस्रेणाक्षाणानांमहंप्रभो ४१ इमंलोकमनुप्राप्तोमाभूत्तेत्र
विचारणा ४२ कामंयथावछ्हितंविधात्रापथेनवाच्यंतमयापथावत तयोहिनान्यत्रानशनान्मतेमेनमोस्तुतेदेव
वरप्रसीद ४३ भीष्मउ० इत्युक्तवंतंतंब्रह्मा राजानंसभगीरथम पूजयामासपूज्जार्हंविधिदृष्टेनकर्मणा ४४ त
स्मादन्नशनैर्युक्तोविप्रान्पूजयनित्यदा विप्राणांवचनात्सर्वंपरत्रेहचसिध्यति ४४ वासोभिरन्नैर्गोभिश्चशुभैर्नैवे
शिकैरपि शुभैस्सुरगणैश्चापितुष्टोप्यावैद्विजास्तथा एतदेवपरंगुह्यमलोभेनसमाचर ४५ इतिदानधर्मेब्रह्मभ
गीरथसंवादः युधिष्ठिरउ० शतायुरुक्तःपुरुषःशतवीर्यश्चजायते कस्मान्म्रियतेपुरुषावाला अपिपितामह
१ आयुष्मानकेनभवतिस्वल्पायुर्वापिमानवः केनवालभतेकीर्त्तिंकेनवालभतेश्रियं २ तपसाब्रह्मचर्येण
जपहोमैस्तथौषधैः कर्मणामनसावाचातन्मेब्रूहिपितामह भीष्मउवाच अत्रतेहंप्रवक्ष्यामियन्मांत्वमनु
पृच्छसि अल्पायुर्येनभवतिदीर्घायुर्वापिमानव ४ येनवालभतेकीर्त्तिंयेनवालभतेश्रियं यथावर्त्तयन्पुरुषः
श्रेयसासंप्रयुज्यते ५ आचाराल्लभतेह्यायुराचाराल्लभतेश्रियं आचारात्कीर्त्तिमाप्नोतिपुरुषःप्रेत्यचेहच ६ शां० २३१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अलक्षणं कुर्वाय स्मारादिविरुद्धं लक्षणाः ९ अवात अवणा तजमाः साधवः १४ शंकस्तुकः दुर्जनः अस्थिरश्च शंकस्तुकोस्थिरइत्यम
रः १६

दुराचारो हि पुरुषो नेहायुर्विंदते महत् त्रसंति यस्माद्भूतानि तथा परिभवंति च ७ तस्मात्कुर्यादिहाचारं यदीछेद्भूति
मात्मनः अपि पापशरीरस्य आचारो हंत्यलक्षणं ८ आचारलक्षणो धर्मः संतश्चाचारलक्षणाः साधूनां च यथा वृत्त
मेतदाचारलक्षणं ९ अप्यदृष्टं श्रवादेव पुरुषं धर्मचारिणं भूतिकर्माणि कुर्वाणं तं जनाः कुर्वते प्रियं १० ये ना
स्तिका निष्क्रियाश्च गुरुशास्त्राभिलंघिनः अधर्मज्ञा दुराचारास्ते भवंति गतायुषः ११ विशीला भिन्नमर्यादा नित्यं संकी
र्णमैथुनाः अल्पायुषो भवंतीह नरा निरयगामिनः १२ सर्वलक्षणहीनोपि समुदाचारवान्नरः श्रद्दधानोनसूयश्च
शतं वर्षाणि जीवति १३ अक्रोधनः सत्यवादी भूतानामविहिंसकः अनसूयुरजिह्मश्च शतं वर्षाणि जीवति १४ लो
ष्टमर्दी तृणछेदी नखखादी च यो नरः नित्योछिष्टः शंकसुको नेहायुर्विंदते महत् स विनाशं जल्पाशुभ्रूचकोस्तुचिरेवच
१५ ब्राह्मे मुहूर्ते बुध्येत धर्मार्थौ चानुचिंतयेत् उत्थायाचम्य तिष्ठेत पूर्वां संध्यां कृतांजलिः १६ ॥ ७ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

१७ उपसर्गोराहुग्रस्ते १८ १९ २० २० २० ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

दा०
२३२

एवमेवापरांसंध्यासमुपासीतवाग्यतः नेक्षेतादित्यमुद्यंतंनास्तंयांतंकदाचन १७ नोपसृष्टंवारिस्थंनमध्यंनभ
सोगतं ऋषयोनित्यसंध्यत्वादीर्घमायुरवाप्नुवन् १८ तस्मात्तिष्ठेत्सदापूर्वांपश्चिमांचैववाग्यतः येनपूर्वामु
पासंतेद्विजाःसंध्यांनपश्चिमां सर्वांस्तान्धार्मिकोराजाशूद्रकर्माणिकारयेत् २० परदारानगंतव्यासर्ववर्णेषु
कर्हिचित् नहीदृशमनायुष्यंलोकेकिंचनविद्यते यादृशंपुरुषस्येहपरदारोपसेवनं [redacted]
[redacted] २१ यावंतोरोमकूपास्युःस्त्रीणांगात्रेषुनिर्मिताः तावद्वर्षसहस्राणिनरकंप
र्युपासते २२ प्रसाधनंचकेशानामंजनंदंतधावनं पूर्वाह्णएवकार्याणिदेवतानांचपूजनं पुरीषमूत्रेनोदी
क्षेत्राधितिष्ठेत्कदाचन नातिकल्पंनातिसायंनचमध्यंदिनेस्थिते २४ नज्ञातैःसहगच्छेत्तुनैकोनवृषलैःस
ह पथांदेयोब्राह्मणायगोभ्योराजभ्यएवच वृद्धायभारतप्तायगर्भिण्यैदुर्बलायच २५ प्रदक्षिणंचकुर्वीत
परिज्ञातान्वनस्पतीन् चतुष्पथान्प्रकुर्वीतसर्वानेवप्रदक्षिणान् २६ मध्यंदिनेनिशाकालेअर्द्धरात्रेचसर्वदा
चतुःपथंनसेवेतउभेसंध्येतथैवच २७ उपानहौचवस्त्रंचधृतमन्यैर्नधारयेत् ब्रह्मचारीचनित्यंस्यात्पादेनना
क्रमेत् २८ अमावास्यांपौर्णमास्यांचतुर्दश्यांचसर्वशः अष्टम्यांपर्वकालेचब्रह्मचारीसदाभवेत् २९ वृथा
मांसंनखादेत्तथापृष्ठमांसंतथैवच आक्रोशंपरिवादंचपैशुन्यंचविवर्जयेत् ३० ॥ ७ ॥ ७ ॥ राम०
२३२

६३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

३७ नस्थितेनहिंस्यते ३८ अतिभोज्यानिअदृष्टंसूक्ष्मेदकारि ४० ४१ ॥ छ ॥ छ॥ ॥ छ॥

नारुंतुदःस्यान्नृशंसवादीनहीनतःस्वंनमुपाददीत यथास्यवाचापरउद्विजेतनतांवदेदुशतीपापलोक्यां ३१ वाक्सा
यकावदनान्निष्पतंतियैराहतःशोचतिरात्र्यहानि परस्यवामर्मसुतेपतंतितान्पंडितोनावसृजेत्परेषु ३२
रोहतेसायकैर्विद्धंवनंपरशुनाहतं वाचादुरुक्तंबीभत्संनसंरोहतिवाक्क्षतं ३३ कर्णिनालीकनाराचान्नि
र्हरंतिशरीरतः वाक्शल्यस्तुननिर्हर्तुंशक्योहृदिशयोहिसः ३४ हीनांगानतिरिक्तांगान्विद्याहीनान्विगर्हिता
न् रूपद्रविणहीनांश्चसत्वहीनांश्चनाक्षिपेत् ३५ नास्तिक्यंवेदनिंदांचदेवतानांचकुत्सनं द्वेषस्तंभाभि
मानश्चतैक्ष्ण्यंपरिवर्जयेत् ३६ परस्यदंडंनोद्यछेत्क्रुद्धोनैनंनिपातयेत् अन्यत्रपुत्राच्छिष्याद्वाशिक्षार्थं
ताडनंस्मृतं ३७ नब्राह्मणान्परिवदेन्ननक्षत्राणिनिर्दिशेत् तिथिंपक्षस्यनब्रूयात्तथास्याप्नोतिहीयते ३८
कृत्वामूत्रपुरीषेतुरथ्यामाक्रम्यवापुनः पादप्रक्षालनंकुर्यात्स्वाध्यायेभोजनेतथा ३९ त्रीणिदेवाःपवि
त्राणिब्राह्मणानामकल्पयन् अदृष्टमद्भिर्निर्णिक्तंयच्चवाचाप्रशस्यते ४० संयावंकृशरंमांसंशष्कुली
पायसंतथा आत्मार्थंनप्रकर्तव्यंदेवार्थंतुप्रकल्पयेत् ४१

© (h) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

नाभिगछेत्तरेज्जादीन्प्रति ४८ अहातांश्चातुमत्तीत्वेचकामुकीत्वेनवा ५० अंतर्धानअत्पंतंअधकारेसंयुक्तेइतरेणास्त्रादिना ५२ ॥ छ ॥ छ॥

नित्यमग्निं परिचरेद्द्विःस्नांदध्याच्चनित्यदा वाग्यतोदंतकाष्ठंचनित्यमेवसमाचरेत ४१ मंचाभ्युदितशायी स्यात्प्रायश्चित्ती
तथाभवेत मातापितरमुत्थायपूर्वमेवाभिवादयेत ४३ आचार्यमथचाप्यन्यंतथाप्युर्विदितेमहत वर्जयेदंतकाष्ठानिवर्जनी
यानिनित्यशः ४५ भक्षयेच्छास्त्रदृष्टानिपर्वस्वपिविवर्जयेत उदङ्मुखश्चसततंशौचंकुर्यात्समाहितः ४६ अकृत्वादे
वतापूजामाचरेद्दंतधावनं अकृत्वादेवपूजांचनाभिगछेत्कदाचन ४७ अन्यत्रतद्गुरुंवृद्धंधार्मिकंवाविचक्षणं अ
वलोकोनचादर्शोमलिनोवुद्धिमत्तरैः ४८ नचाज्ञातांस्त्रियंगछेद्गर्भिणींवाकदाचन ४८ उदक्छिराणस्वपितितथा
प्रत्यक्छिरानच ४९ प्राक्छिरास्तस्वपेद्विद्वानथवादक्षिणाशिराः नभग्नेनावदीर्णेचशयनेप्रस्वपीतच ५० नांतर्धानेनसं
युक्तेनचतिर्यक्कदाचन नचापिकुर्यात्कार्येणसमयाद्यापिनास्तिकैः ५१ आसंनतुपदाकृष्यन्नप्रसज्जेत्तथानरः
ननग्नःकर्हिचित्स्नायान्नंनिशायांकदाचन ५२ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri
(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रस्कंदयेतन्नत्रशेषंकिंचित्पजेत भुक्त्वाचमनसाअग्निमुपस्पृशेत ५८ कृतंनिश्रेयसमिछन्नतिशेषः ५९ प्राणाननामादीन्स्पर्शेछि

स्नात्वाचनावमज्जेत गात्राणिस्तुविचक्षणः नवानुलिंपेदस्नात्वास्नात्वावासोनविधूनेत ५३ नचैवार्द्राणिवासांसि
नित्यंसेवेतमानवः स्रजश्चनावकृष्येत नबहिर्धारयीतच ५४ उदक्याचसंभाषांनकुर्वीतकदाचन नोत्सृजेन
पुरीषंचक्षेत्रेग्रामस्यचांतिके ५५ उभेमूत्रपुरीषेतुनाप्सुकुर्यात्कदाचन अन्नंबुभुक्षमाणस्तुत्रिर्मुखेनस्पृशेद
पः ५६ भुक्त्वाचान्नंतथैवत्रिर्द्विःपुनःपरिमार्जयेत प्राङ्मुखोनित्यमश्नीयाद्वाग्यतोन्नमकुत्सयन ५७ प्रस्कंदये
त्तमनसाभुक्त्वाचाग्निमुपस्पृशेत आयुष्यंप्राङ्मुखोभुंक्तेयशस्यंदक्षिणामुखः धन्यंपश्चान्मुखोभुंक्तेऋतंभुं
इश्रु४ क्तेउदङ्मुखः ५९ अग्निमालभ्यतोयेनसर्वान्प्राणानुपस्पृशेत गात्राणिचैवसर्वाणिपार्ष्णिपाणितलेतथा ६०
नाधितिष्ठेत्तुषांजातुकेशभस्मकपालिकाः अन्य स्यचाप्यवस्नातंदूरतःपरिवर्जयेत शांतिहोमांश्चकुर्वीतसावित्रा
णिचधारयेत निषण्णश्चापिखादेत नतुगच्छन्कदाचन ६२ मूत्रंनोत्तिष्ठताकार्यंनभस्मनिनगोव्रजे आर्द्रपा
दस्तुभुंजीतनार्द्रपादस्तुसंस्वपेत आर्द्रपादस्तुभुंजानोवर्षाणांजीवतेशतं ६३ ॥ छ ॥ छ ॥

ह्राणि ६० अवस्नातपास्नानजलं ६१ सावित्राणिमंत्रविशेषान ६२ ६२ ६२ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

तिसमधंतिलसंयुक्तंमधंमधंमस्त्वं ७२ चंचितंप्रेतवेदं ७३ ७५ ७६ ॥ ७ ॥

दा० २३४

त्रीणितेजांसिनोच्छिष्टआलभेतकदाचन अग्निंगांब्राह्मणंचैवतथाह्यायुर्नहीयते ६४ त्रीणितेजांसिनोच्छिष्ट
उदीक्षेतकदाचन सूर्याचंद्रमसौचैवनक्षत्राणिचसर्वशः ६५ ऊर्ध्वंप्राणाह्युत्क्रामंतियूनःस्थविरआयति प्रत्युत्था
नाभिवादाभ्यांपुनस्तान्प्रतिपद्यते ६६ अभिवादयेतवृद्धांश्चदद्याच्चैवासनंस्वयं कृतांजलिरुपासीतगच्छंतंपृष्ठतो
न्वियात ६७ नचासीतासनेभिन्नेभिन्नकांस्यंचवर्जयेत नैकवस्त्रेणभोक्तव्यंननग्नस्नातुमर्हति ६८ स्वप्तव्यंनैव
नग्नेननचोच्छिष्टोपिसंविशेत उच्छिष्टोनस्पृशेच्छीर्षंसर्वेप्राणास्तदाश्रयाः ६९ केशग्रहान्प्रहारांश्चशिरस्येतान्विवर्ज
येत नसंहताभ्यांपाणिभ्यांकंडूयेदात्मनःशिरः ७० नचाभीक्ष्णंशिरस्नायात्तथास्यायुर्नरिष्यते शिरस्नातेतैलेश्च नेष्व
नांगंकिंचिदपिस्पृशेत ७१ तिलपिष्टंनचाश्नीयात्तथास्यायुर्नरिष्यते नाध्यापयेत्तथोच्छिष्टोनाधीयीतकदाच
न ७२ वातेचपूतिगंधेचमनसापिनचिंतयेत अत्रगाथायमोद्गीताःकीर्त्तयंतिपुराविदः आयुरस्यनिकृंततिप्र
जामस्याददेतथा ७४ यउच्छिष्टःप्रवदतिस्वाध्यायंचाधिगच्छति यश्चानध्यायकालेपिमोहादभ्यस्यतिद्वि
जः ७५ तस्यवेदःप्रणश्येतआयुश्चपरिहीयते तस्माद्युक्तोप्यनध्यायेनाधीयीतकदाचन ७६ ॥ ७ ॥ एम० २३४

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मिथ्याप्रवृत्तेपिसम्यक्वर्जितव्यं ८६ विपर्ययंत्र्यौत्तराधर्यं ८७ ८७ ॥ ७॥

प्रत्यादित्यंप्रत्यनलंप्रतिगांचप्रतिद्विजान् येमेहंतिचपंथानंतेभवंतिगतायुषः ७७ उभेमूत्रपुरीषेतुदिवाकुर्यादुदङ्मु
खः दक्षिणाभिमुखोरात्रौतथाह्यायुर्नरिष्यते ७८ त्रीन्कृशान्नावजानीयाद्दीर्घमायुर्जिजीविषुः ब्राह्मणंक्षत्रियं
सर्पंसर्वेह्याशीविषास्त्रयः ७९ दहत्याशीविषःक्रुद्धोयावत्पश्यतिचक्षुषा क्षत्रियोपिदहेत्क्रुद्धोयावत्स्पृशति
तेजसा ८० ब्राह्मणस्तुकुलंहन्याद्ध्यानेनावेक्षितेनच तस्मादेतत्त्रयंयत्नादुपसेवेतपंडितः ८१ गुरुणाचैववनि
र्वंधोनकर्तव्यःकदाचन अनुमान्यःप्रसाद्यश्चगुरुःक्रुद्धोयुधिष्ठिर ८२ सम्यग्मिथ्याप्रवृत्तेपिवर्जितव्यंगुरावि
ह गुरुनिंदादहत्यायुर्मनुष्याणांनसंशयः ८३ दूरादावसथान्मूत्रंदूरात्पादावसेचनं उच्छिष्टोत्सर्जनंचैवदूरेका
र्यंहितैषिणा ८४ रक्तमाल्यंनधार्यंस्याच्छुक्लंधार्यंतुपंडितैः वर्जयित्वातुकमलंतथाकुवलयंप्रभो ८५ रक्तं
शिरसिधार्यंतुतथावानेयमित्यपि कांचनीमालायानसादुष्यतिकर्हिचित् ८६ स्नातस्यवर्णकंनित्यमार्द्रंदद्या
द्विशांपते विपर्ययंनकुर्वीतवाससोर्बुद्धिमान्नरः ८७ तथानान्यधृतंधार्यंनचापदशमेवच अन्यदेवभवेद्वासः
शयनीयेनरोत्तम अन्यद्रथ्यासुदेवानामर्चायामन्यदेवहि ८८

शेव३

प्रियंगुः स्त्री राधिकाकरणयोरपीति मेदिनी पथगिति सज्जिकया ऽनुलिपनं कृत्वा स्नात्वा चंदनाद्यन्यतमेनानुलिपनं कार्यमित्यर्थः तगर
दा० २३५ स्थगरे महाराष्ट्राणां ग्वालामिति प्रसिद्धं ८९ उपवासं ब्रह्मचर्या ९० आलीढयारजस्वलयापरिहृतं संपादितं नालीढं तापरिहि

प्रियंगुचंदनाभ्यां च विल्वेन तगरेण च पथगेवानुलिपेत केसरेण च बुद्धिमान ८९ उपवासं च कुर्वीत स्नातः शुचिर
लंकृतः पर्वकालेषु सर्वेषु ब्रह्मचारी सदा भवेत ९० समानमेकपात्रे तु भुंजेन्नान्नं जगनस्वर नालीढं नापरिहृतं
भक्ष्यीत कदाचन ९१ तथा नोद्धृतसाराणि प्रेहृते नाप्रदाय च नैसंनिहृष्टां मेधावी अशुचेर्न च सत्स्व च ९२
प्रतिषिद्धान्न धर्मेषु भक्ष्यान्भुंजीत पष्ठतः पिप्पलं च वस्त्वैव शणशाकं तथैव च ९३ उदुंवरं न खादेत्तु भवार्थी पु
रुषोत्तमः आजं गव्यं तथा मांसं माएरं चैव वर्जयेत ९४ वर्जयेच्छुष्कमांसं च तथापर्युषितं च यत नपालोच
वर्णं विद्वान प्रा श्रीयान्न च रात्रिषु दधिसक्तुं न भुंजीत तथा मांसं च वर्जयेत ९५ सायंप्रातस्तु भुंजीत नांतरालेस
माहितः वालेन तु न भुंजीत परश्राद्धं तथैव च ९६ वाग्यतो नैकवस्त्रश्च नासेविघः कदाचन भूमौ सदैव ना
श्रीयान्नानाशी लो न शद्वत ९७

तामिति पाठे आलीढं गवाघ्रातं अपरिहितं परिषेचनहीनं ९१ उद्धृतसाराणि क्षीरादीनि प्रेहृते पाचकाय मेधावी ना पुरुषः अशुचेः संनि
हृषेन भुंजीत मेधावी अशुचे रिति गोजः ९२ धर्मेषु श्राद्धादिषु प्रतिषिद्धान भक्ष्यान पष्ठतः श्राद्धाद्यभावे न भुंजीत ९५ वालेन के
शेन उपलक्षितं परश्राद्धं शत्रुश्राद्धं ९६ सदैव न सदा नैवेति संबंधः ९७ राम० २३५

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

निरस्यपानीयादीयादीन्विहाय अन्येषांभक्ष्याणांशेषमन्यस्मैनदेयंपानीयादेरपिशेषंपुत्रादिभ्यएवदेवं। पितुःज्येष्ठस्यभ्रातुश्चोच्छिष्टंभोज्यमितिस्म
रणात अन्येषांतेषांतुतस्यनिषेधात गोडास्तुनिरस्यशेषमेतेषांनप्रदेयमितिपठंतितत्परिसंख्यापन्नेरूपेस्यते १०० शंक्षीकीर्यतिनवेति अत्र

तोयएवंप्रदायान्नमतिथिभ्योविशांपते पश्चाद्भुंजीतमेधावीनचाप्यन्यमनानरः ९८ समानमेकपंक्त्यांतुभोज्यमन्नं
नरेश्वर विषंहालाहलंभुंक्तेयोऽप्रदायपस्तुभुंजते ९९ पानीयंपापसंसक्तंनधिसर्पिर्मधून्यपि निरस्यशेषमेतेषांन
प्रदेयंतुकस्यचित १०० भुंजानोमनुजव्याघ्रनैवशंकांसमाचरेत दधिचाप्यनुपानंवैकर्त्तव्यंचभवार्थिना १०१ आ
चम्यचैकहस्तेनपरिस्राव्यंतथोदकं अंगुष्ठंचरणस्याथदक्षिणस्यावसेचयेत २ पाणिंमूर्ध्निसमाधायस्पृष्ट्वाचाग्निं
समाहितः ज्ञातिश्रैष्ठ्यमवाप्नोतिप्रयोगकुशलोनरः ३ अद्भिःप्राणान्समालभ्यनाभिपाणितलेनतथा स्पृशंश्चैव
प्रतिष्ठेतनचाप्यार्द्रेणपाणिना ४ अंगुष्ठस्यांतरालेचब्राह्मंतीर्थमुदाहृतं कनिष्ठिकायाःपश्चात्तुदेवतीर्थमिहोच्यते
५ अंगुष्ठस्यचयन्मध्यंप्रदेशिन्याश्चभारत तेनपित्र्याणिकुर्वीतस्पृष्ट्वापोन्यायतस्तथा ६॥ ७ ॥ ७॥

स्मार्ततत्वादिवान्अधिकंमानेवभोक्तव्यमित्यर्थः दधीतितक्रंतत्वनुपानंकर्त्तव्यमेव यथेष्टंभुंक्तमात्रेपीतक्रंसलवणंपिवेतितस्यद्रष्टार्थत्वोक्तेः १
लोदंशकः १
कुत्रपरिस्रुतयहंअंगुष्ठमिति ३ प्राणानन्नासीन

एतैनैलपापिकान्तः नपामायश्चाभ्युदयायेत्यर्थः पारावताद्यः सर्वेपक्षिविशेषाश्च १८ शारणिकस्यरक्षणार्थिनः ११६ ॥ ७ ॥ ७ ॥

दा० २३६

परापवादंनक्रूयान्नाप्रियंचकदाचन नमन्युकश्चिद्वदत्पाद्यःपुरुषेणमवार्थिना ७ पतितैस्तु कथांनेच्छेद्दर्शनंचविवर्जयेत
संसर्गंचनगच्छेततथायुर्विंदतेमहत ८ नदिवामैथुनंगच्छेन्नकन्यांनचबंधकीं नवास्नातांस्त्रियंगच्छेत्तथायुर्विंदतेमहत
९ स्वेस्वेतीर्थेसमाचम्यकार्येसमुपकल्पिते त्रिःपीत्वापोद्विःप्रमृज्यपक्षतशोचोभवेन्नरः १० इंद्रियाणिसकृत्स्पृश्य
त्रिरभ्युक्ष्यचमानवः कुर्वीतपित्र्यंदैवंचवेददृष्टेनकर्मणा ११ ब्राह्मणार्थंचयच्छौचंतच्चमेशृणुकौरव पवित्रंचहि
तंचैवभोजनाद्यंतयोस्तथा १२ सर्वशौचेषुब्राह्मेणतीर्थेनसमुपस्पृशेत निष्ठीव्यतुतथाक्षुत्वास्पृश्यापोहिशु
चिर्भवेत १३ वृद्धोज्ञातिस्तथामित्रंदरिद्रोयोभवेदपि गृहेवासयितव्यास्तेधन्यमायुष्यमेवच १४ गृहेपाराव
तधन्याःशुकाश्चसहसारिकाः गृहेष्वेतेनमायायतथावैतैलपायिकाः १५ उद्दीपकाश्चगृध्राश्चकपोताभ्रम
रास्तथा निविशेयुर्यदातत्रशांतिमेवतदाचरेत १६ अमंगल्यानिचैतानितथाक्रोशो----महात्मनां
महात्मनोतिगुह्यानिनवक्तव्यानिकर्हिचित १७ अगम्याश्चनगच्छेतराज्ञःपत्नींसखींतथा वैद्यानांबाल
वृद्धानांभृत्यानांचयुधिष्ठिर १८ बंधूनांब्राह्मणानांचतथाशारणिकस्यच संबंधिनांचराजेंद्रतथायुर्विंदते
महत ११९

राम० २३६

प्रसाधनं केशानां संस्कारादिकं पानीयस्य क्रियास्नानं नक्तं स्नापादिति गृह्येरात्रौ शिरःस्नाननिषेधः २३ पात्राणि पाठं यो पानीयमर्थः चावदाता
नीति गोदपाठः स्वच्छः अवदातानि निर्मलान्यपि शेषाणि वर्जनीयानीत्यर्थः २३ सौहित्यं आत्मप्रभोजनं परस्पैवकर्तव्यं आत्मन स्वनसमाचरेत द्वि
जच्छेदं यद्विवर्धनं कुर्वीतान हिंपद्मिमां समेवनभोक्तव्यमिति फलितमित्याशंक्याह भुक्त्वा न च समाचरेदिति द्विजान्भुक्त्वा पितच्छेदं न समाचरेत क्रप

ब्राह्मणास्त्रपतिभ्यां च निर्मितं यन्निवेशनं तदावसेत्सदा प्राज्ञो भवार्थी मनुजेश्वर २० संध्यायां न स्वपेद्राजन्विद्यां न च स
माचरेत् न भुंजीत च मेधावी तथायुर्विंदते महत् २१ नक्तं न कुर्यात्पित्र्याणि भुक्त्वा चैव प्रसाधनं पानीयस्य क्रिया नक्तं
न कार्या भूतिमिच्छता २२ वर्जनीयाश्च वै नित्यं सक्तवो निशि भारत शेषाणि चावदातानि पानीयं चापि भोजने २३
सौहित्यं न च कर्तव्यं रात्रौ न च समाचरेत् द्विजच्छेदं न कुर्वीत भुक्त्वा पानं समाचरेत् २४ महाकुले प्रसूतां च प्रशस्तां लक्ष म ४
णैस्तथा वयस्थां च महाप्राज्ञः कन्यामावोढुमर्हति २५ अपत्यमुत्पाद्य ततः प्रतिष्ठाप्य कुलं तथा पुत्राः प्रदेया ज्ञाने
षु कुलधर्मेषु भारत २६ कन्या चोत्पाद्य दातव्या कुलपुत्राय धीमते पुत्रा निवेश्याश्च कुलेषु भ्राता सत्यां च भारत २७
शिरःस्नातोथ कुर्वीत दैवं पित्र्यमथापि च नक्षत्रे न च कुर्वीत यस्मिन्जातो भवेन्नरः २८ ॥ ७ ॥ छ ॥

क्रीतमेवमार्षमन्यत्सं तं तु स्वयं हिंसाकार्ये त्यर्थः भुक्त्वा पानं समाचरेदिति पाठे भोजनांते तक्रजलं वा पेयमित्यर्थः २५ ज्ञानेषु बहु ज्ञानविनिमित्तं
पुत्राः प्रदेयाः विद्वत्सु समर्पणीयाः २६ कुलान सत्कुल संबंधेनि विवेश्याः विवाह्याः लभ्याः लंभनीयाः २८ आग्नेये पेष्टकायां ॥ छ॥

© Dhaanantar Trust & KK Digitized By eGangotri

दा०
२३७

प्रत्यरिंस्त्वनक्षत्रादित्यक्षेत्रमावऋणापितानवामिर्भागेहृतेपंचमीतारप्रत्यरिः २१ यंगिनींमूलांगींत्यगितां विरुद्धांगेनअधिकेनमुक्ता। स

धे१

नप्रोष्टपद्योःकार्यंतथाग्नेयेचभारत दारुणेषुचसर्वेषुर्सेषुप्रत्यरिंचविवर्जेत २९ ज्योतिषेयानिचोक्तानितानिस
र्वाणिभारत प्राज्ञःखःश्मश्रुकर्माणिकारयेतसमाहितः ३० उदङ्मुखोवाराजेंद्रतथापूर्वेदतेमहत परिवादेन
चनृपात्परेषामात्मनस्तथा परिवादोह्यधर्मायप्रोच्यतेभरतर्षभ ३१ वर्जयेद्यंगिनींनारींतथाकन्यांनरोत्तम समा
नर्षिपितृश्चैवमातुःस्वकुलजांतथा ३२ रक्षांप्रव्रजितांचैवतथैवचपतिव्रतां तथानिकृष्टवर्णांचवर्णोत्कृष्टांचवर्जयेत
३३ अयोनिंचवियोनिंचनगच्छेद्विचक्षणः पिंगलांकुष्ठिनींनारींनत्वमावोढुमर्हसि ३४ अपस्मारिकुलेजातां
निहीनांचैववर्जयेत श्वित्रिणांचकुलेजातांत्रयाणांमनुजेश्वर ३५ लक्षणैरन्वितायाचप्रशस्तायाचलक्षणैः मनो
ज्ञादर्शनीयाचतांभर्यावोढुमर्हति ३६ महाकुलेनिवेष्टव्यंसदृशेवायुधिष्ठिर अवरापतिताचैवनग्राह्याभूतिमिच्छता
३७ अग्नीनुत्पाद्ययत्नेनक्रियाःसुविहिताश्चयाः वेदेषुब्राह्मणैःप्रोक्तास्ताश्चसर्वाःसमाचरेत ३८ नचेर्ष्यास्त्री
षुकर्त्तव्यारक्ष्यादाराश्चसर्वशः अनायुष्याभवेदीर्ष्यांविवर्जयेत १३९ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

३२ तस्मादीर्ष्यां१

मार्वासमप्रवरां ३३ अयोनिंअज्ञातकुलोवियोविहीनकुलां १३९ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

एम०
२३७

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्रगे संध्यायां ४० नापितोच्छिष्टताम्भस्तु कर्मेत्वरमस्नातस्य अभ्यासः अध्ययनं च ४३ दर्शकः दृष्टा ४४ परिव्रज्यं देशांतरे गंतव्यं १५२ १५२

अनायुष्यं दिवास्वप्नं तथाभ्युदितशायिता प्रगे निशायां च तथा नैवोच्छिष्टाः स्वपंति वै ४० पारदार्यमनायुष्यं ना
पितोच्छिष्टता तथा यत्नतो नैव कर्तव्यमभ्यासश्चैव भारत ४१ संध्यायां न च भुंजीत न स्नायेन्न पठेत्तथा प्रयतश्च
भवेत्तस्यां न च किंचित्समाचरेत ४२ ब्राह्मणान्पूजयेच्चापि तथा स्नात्वा नराधिप देवांश्च प्रणमेत्स्नातो गुरूंश्चाप्य
भिवादयेत ४३ अनिमंत्रितो न गच्छेत यज्ञं गच्छेत दर्शकः अनर्चितो ह्यनायुष्यं गमनं तत्र भारत ४४ नैवैकेन परि
व्रज्यं न गंतव्यं तथा निशि अनागतायां संध्यायां गृहे वसेत ४५ मातुः पितुर्गुरूणां च कार्यमेवानुशासनं हितं वाप्य
हितं वापि न विचार्यं नरर्षभ ४६ धनुर्वेदे च वेदे च यत्नः कार्यो नराधिप हस्तिपृष्ठेऽश्वपृष्ठे च रथचर्यासु चैव ह ४७ यत्न
वान्भव राजेंद्र यत्नवान्सुखमेधते अप्रधृष्यश्च शत्रूणां भृत्यानां स्वजनस्य च ४८ प्रजापालनयुक्तश्च न क्षतिं लभ
ते क्वचित युक्तिशास्त्रं च ते ज्ञेयं शब्दशास्त्रं च भारत गंधर्वशास्त्रे च कलाः परिज्ञेया नराधिप ५० पुराणमितिहासाश्च त
थाख्यानानि यानि च महात्मनां च चरितं श्रोतव्यं नित्यमेव ते ५१ पत्नीं रजस्वलां चैव नाभिगच्छेन्न चाह्वयेत स्नातां चतुर्थे
दिवसे रात्रौ गच्छेद्विचक्षणः ५२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
२३५

एष त्वायुष्याणांत्रायुष्कराणां कर्मणांकर्मणामुद्देशः संक्षेपः ५८ आयुष्यवाराध्यापः पथा १ मा च शिष्यस्य गुरोर्हतिस्तांवर्तेस ३ तेषांगुरुत्वां ४

ढु२

पंचमेदिवसेनारीषष्ठेह्नतिपुमान्भवेत् एतेनविधिनापत्नीमुपगच्छेत्पंडितः ५३ ज्ञातिसंबंधिमित्राणिपूजनीयानिसर्वशः
प्रष्टव्यंचयथाशक्तियष्टंविविधदक्षिणैः ५४ अतऊर्ध्वंभरणंचवसेवितव्यंनराधिप एषतेलक्षणोद्देशआयुष्याणांप्रकीर्त्तितः
५५ शेषस्त्रैविद्यवृद्धेभ्यःप्रत्याहार्योयुधिष्ठिर आचारोभूतिजननन्नाचारःकीर्त्तिवर्द्धनः आचाराद्वर्द्धतेह्यायुराचारोहंत्य
लक्षणं ५७ आगमानांहिसर्वेषामाचारःश्रेष्ठउच्यते आचारप्रभवोधर्मोधर्मादायुर्विवर्द्धते ५८ एतद्यशस्य
मायुष्यंस्वर्ग्यंस्वस्त्ययनंमहत् अनुकंप्यसर्ववर्णान्ब्रह्मणासमुदाहृतं ५९ इतिदानधर्मेषुआयुष्याख्यानंनाम यु
धिष्ठिरउवाच यथाज्येष्ठःकनिष्ठेषुवर्त्तेतभरतर्षभ कनिष्ठाश्चयथाज्येष्ठेवर्त्तेरंस्तद्ब्रवीहिमे १ भीष्मउवाच ज्ये
ष्ठवत्तातवर्त्तस्वज्येष्ठोहिसततंभवान् गुरोर्गरीयसीवृत्तिर्याचशिष्यस्यभारत २ नगुरावकृतप्रज्ञेशक्यंशिष्येण
वर्त्तितुं गुरोर्हिदीर्घदर्शित्वंयत्तच्छिष्यस्यभारत ३ अंधःस्यादंधवेलायांजडःस्यादपिवाबुधः परिहारेणतद्ब्रूया
द्यस्तेषांस्याद्व्यतिक्रमः ४ प्रत्यक्षंभिन्नहृदयाभेदयेयुःकृतंनराः श्रियाभितप्ताःकौंतेयभेदकामास्तथारयः ५

कृतंमित्रंत्ररयःनराःभेदयेयुः ५ ५ ५ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

एम०
२३८

यवीयसः निघ्नन् ७ विदुलस्यैवेत्तस्य विदुलस्तु पुमानम्लवेतसे वेतसे वेतसेपि चेति मेदिनी जनपितुः पितुः ८ ९ यौतकं दायविभागं १० जंघाश्र

ज्येष्ठः कुलं वर्द्धयति विनाशयति वा पुनः हन्ति सर्वमपि ज्येष्ठः कुलं यत्र व जायते ६ अथ यो विनिकुर्वीत ज्येष्ठो भ्राता यवीय
सः अज्येष्ठः स्यादभागश्च नियन्तव्यो राजभिश्च सः ७ निकृती हि नराल्लोकान्यायान्नात्र संशयं विदुलस्यैव तत्तु यस्मो
घं जनपितुः स्मृतं ८ सर्वानर्थः कुले यत्र जायते पापपूरुषः अकीर्तिं जनयत्येव कीर्तिमन्तर्दधाति च ९ सर्वे चापि
विकर्मस्था भागं नार्हन्ति सोदराः नाप्रदाय कनिष्ठेभ्यो ज्येष्ठः कुर्वीत यौतकं १० अनुपघ्नन्पितुर्द्रव्यं जंघाश्रमफलोध्व
गः स्वयमीहितलब्धं तन्नाकामो दातुमर्हति ११ भ्रातॄणामविभक्तानामुत्थानमपि चेत्सह न पुत्रभागं विषमं
पिता दद्यात्कदाचन १२ न ज्येष्ठो वावमन्येत दुःकृतः सुकृतोपि वा यदि स्त्री यद्यवरजः श्रेयश्चैव तत्तदाचरेत् १३ धर्मं
हि श्रेय इत्याहुरिति धर्मविदो जनाः दशाचार्याननुपाध्याय उपाध्यायान्पिता दश १४ दश चैव पितॄन्माता सर्वां वा पृथि
वीमपि गौरवेणाभिभवति नास्ति मातृसमो गुरुः १५ माता गरीयसी यच्च तेनैतां मन्यते जनः ॥ ७ ॥ ७ ॥

मस्य फलं धनं यस्य अध्वगः प्रवासी ११ उत्थानं भोजनोद्योगो विभागो वा १२ यदि स्त्री यदि वा कनिष्ठो दुष्कृतः तथापि तस्य श्रेयः कार्यमाचरेत् १३ १४ १५

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० अध्यायःसर्वेषां १ २ ३ ४ ॥ ७ ॥ ७ ॥

ज्येष्ठोभ्रातापितृसमोमृतेपितरिभारत सह्येषांवृत्तिदातास्यात्सचैतान्प्रतिपालयेत् १७ कनिष्ठास्तंनमस्येरन्सर्वेछंदानु
वर्त्तिनः तमेवचोपजीवेरन्यथैवपितरंतथा १८ शरीरमेतौसृजतःपितामाताचभारत आचार्यशास्तायाजातिःसापरि
व्यासाऽजरामरा १९ ज्येष्ठामातृसमाचापिभगिनीभरतर्षभ भ्रातुर्भार्याचतद्वत्स्याद्यस्याबाल्येस्तनंपिबेत् २० इति
दानधर्मेज्येष्ठकनिष्ठवृत्तिः युधिष्ठिरउवाच सर्वेषामेववर्णानांम्लेच्छानांचपितामह उपवासेमतिरियंकारणंचन
विद्महे १ ब्रह्मक्षत्रेणनियमाश्चर्तव्याइतिनःश्रुतं उपवासेकथंतेषांकृत्यमस्तिपितामह २ नियमांश्चोपवासांश्चस
र्वेषांब्रूहिपार्थिव आप्नोतिकांगतिंतातउपवासपरायणः ३ उपवासःपरंपुण्यमुपवासःपरायणं उपोष्येहन
रश्रेष्ठकिंफलंप्रतिपद्यते ४ अधर्मान्मुच्यतेकेनधर्ममाप्नोतिवाकथं स्वर्गंपुण्यंचलभतेकथंभरतसत्तम ५ उ
पोष्याचापिकिंतेनप्रदेयंस्यान्नराधिप धर्मेणचसुखानर्थांल्लभेद्येनब्रवीहितं ६ ॥ ७ ॥ ७ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ब्रह्मकृच्छ्रे त्रिरात्राधिकमुपोषणं नेष्यते द्विरात्रं षड्रात्रं सर्वेषां अथवाश्रमांतरे कश्चिन्निर्दिष्टं ११ पुष्टिःबलं १२ दिनस्यैकभक्ते तत्र

वैशंपायन उ० एवं ब्रुवाणं कौंतेयं धर्मज्ञं धर्मतत्ववित् धर्मपुत्रमिदं वाक्यं भीष्मः शांतनवोब्रवीत् ७ भीष्म उवाच
इदं खलु मया राजन् श्रुतमासीत्पुरातनं उपवासविधौ श्रेष्ठा ये गुणास्तान् भरतर्षभ ८ ऋषिमंगिरसं पूर्वं पृष्टवानस्मि भारत
यथा मां त्वं तथैवाहं पृष्टवांस्तं तपोधनं ९ प्रश्नमेतं मया पृष्टो भगवानग्निसंभवः उपवासविधिं पुण्यमाचष्ट भरतर्षभ
१० अंगिरा उ० ब्रह्मकृच्छ्रे त्रिरात्रं तु विहितं कुरुनंदन द्विस्त्रिरात्रमथैकाहं निर्दिष्टं पुरुषर्षभ ११ वैश्याः शूद्राश्च य
न्मोहादुपसंप्रचक्रिरे त्रिरात्रं वा द्विरात्रं वा तयोः पुष्टिर्न विद्यते १२ चतुर्थभक्तक्षपणं वैश्ये शूद्रे विधीयते त्रिरात्रं न तु
धर्मज्ञैर्विहितं धर्मदर्शिभिः १३ पंचम्यां वापि षष्ठ्यां च पौर्णमास्यां च भारत उपोष्य एकभक्तेन नियतात्मा जितेंद्रियः १४
क्षमावान् रूपसंपन्नः श्रुतवांश्चैव जायते नानपत्यो भवेत्प्राज्ञो दरिद्रो वा कदाचन १५ यजिष्णुः पंचमीं षष्ठीं कुले भोजयेद्
द्विजान् अष्टमीमथ कौरव्य कृष्णपक्षे चतुर्दशीं १६ उपोष्य व्याधिरहितो वीर्यवानभिजायते मार्गशीर्षं तु यो मास
मेकभक्तेन संक्षिपेत् भोजयेच्च द्विजान् शक्त्या स मुच्येद्व्याधिकिल्बिषैः १८ सर्वकल्याणसंपूर्णः सर्वौषधिसमन्वितः उ
पोष्य व्याधिरहितो वीर्यवानभिजायते कृषिभागी बहुधनो बहुधान्यश्च जायते १९ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

चतुर्थस्य भक्तस्य क्षपणं द्विरात्रमभोजनमित्यर्थः न तु त्रिरात्रं तेषामस्तीत्याहुः त्रीति १५ यजिष्णुः देवपूजनशीलः कुले स एव [redacted] महानन्नं दा
तामवतीत्यर्थः १९

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

ज्येष्ठामूलं ज्येष्ठमासे ३१ सर्वेषु मासेषु सं एकैकस्मिन पक्षे गते द्वितीयपक्षे भक्तं च अश्नाति ३२ ३३ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

प० २५० पौषमासं तु कौंतेय भक्तेनैकेन यः क्षिपेत् सुभगो दर्शनीयश्च यशोभागी च जायते २० माघं तु नियतो मासमेकभक्तेन यः क्षि
पेत् श्रीमत्कुले ज्ञातिमध्ये स महत्त्वं प्रपद्यते २१ भगदैवतमासं तु एकभक्तेन यः क्षपेत् स्त्रीषु व[illegible]भतां याति वश्याश्चास्य भवं
तिताः २२ चैत्रं तु नियतो मासमेकभक्तेन यः क्षिपेत् सुवर्णमणिमुक्ता[illegible] कुले महति जायते २३ निस्तरेदेकभक्तेन
वैशाखं यो जितेंद्रियः नरो वा यदि वा नारी ज्ञातीनां श्रेष्ठतां व्रजेत् २४ ज्येष्ठामूलं तु यो मासमेकभक्तेन संक्षिपेत् ऐश्वर्य
मतुलं श्रेष्ठं पुमान् स्त्री वा प्रपद्यते २५ आषाढमेकभक्तेन स्थित्वा मासमतंद्रितः बहुधान्यो बहुधनो बहुपुत्रश्च जाय
ते २६ श्रावणं तु नभो मासमेकभक्तेन यः क्षिपेत् तत्र तत्राभिषेकेण युज्यते ज्ञातिवर्द्धनः २७ प्रोष्ठपदं तु यो मासमे
काहारो भवेन्नरः गवाढ्यं स्फीतमचलमैश्वर्यं प्रतिपद्यते २८ तथैवाश्वयुजं मासमेकभक्तेन यः क्षिपेत् मृतावान्वाहना
ढ्यश्च बहुपुत्रश्च जायते २९ कार्त्तिकं तु नरो मासं यः कुर्यादेकभोजनं शूरश्च बहुभार्यश्च कीर्त्तिमांश्चैव जायते ३० इ
तिमासा नरव्याघ्र ह्ल्पतां परिकीर्त्तिताः तीर्थीनां नियमा ये तु शृणु तान् नृप पार्थिव ३१ पक्षे पक्षे गते यस्तु भक्तमश्ना एम० २५०
ति भारत गवाढ्यो बहुपुत्रश्च दीर्घायुश्च स जायते ३२ मासि मासि त्रिरात्राणि कृत्वा वर्षाणि द्वादश गणाधिपत्यं प्राप्नो
ति निःसपत्नमनाविलं ३३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

एतेतुनियमाःसर्वेकर्त्तव्याःशरदोदश द्वेचान्येभरतश्रेष्ठप्रवृत्तिमनुवर्त्तता ३४ यस्तुप्रातस्तथासायंभुंजानोनांतरापिबेत
अहिंसानिरतोनित्यंजुह्वानोजातवेदसं ३५ षड्भिःसवर्षैर्नृपतेसिध्यतेनात्रसंशयः अग्निष्टोमस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमान
वः ३६ अधिवासेसोप्सरसांनृत्यगीतविनादिते रमतेस्त्रीसहस्राढ्येसुकृतीविरजानरः ३७ तप्तकांचनवर्णाभंविमानम
धिरोहति पूर्णंवर्षसहस्रंचब्रह्मलोकेमहीयते ३८ ततःपुनरिहागम्यमाहात्म्यंप्रतिपद्यते यस्तुसंवत्सरंपूर्णमेकाहा
रोभवेन्नरः अतिरात्रस्ययज्ञस्यासफलंसमुपाश्नुते ४० दशवर्षसहस्राणिस्वर्गेचसमहीयते ततश्च्युत्वादिहागम्यमाहा
त्म्यंप्रतिपद्यते ४१ यस्तुसंवत्सरंपूर्णंचतुर्थंभक्तमश्नुते अहिंसानिरतोनित्यंसत्यवाग्विजितेंद्रियः ४२ वाजपेयस्ययज्ञ
स्यसफलंसमुपाश्नुते दशवर्षसहस्राणिस्वर्गलोकेमहीयते ४३ षष्ठेकालेतुकौंतेयनरःसंवत्सरंक्षिपेत अश्वमेधस्यय
ज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ४४ चक्रवाकप्रयुक्तेनविमानेनसगच्छति चत्वारिंशत्सहस्राणिवर्षाणांदिविमोदते ४५
अष्टमेनतुभक्तेनजीवेत्संवत्सरंनृप गवामयस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ४६ हंससारस[redacted]युक्तेनविमानेनस
गच्छति पंचाशतसहस्राणिवर्षाणांदिविमोदते ४७

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

एकस्मिन्पक्षेगते अपरस्मिन्नर्द्धे आतिवर्षे च तद्देवषण्मासाशनं भवति ५० संवत्सरमितिएकैकस्मिन्संवत्सरे एकमेकमासं जलमात्राहारो भ

प १

दा० २४१ पक्षेपक्षेगते राजन्यो श्नीयाद्वर्षमेवतु षण्मासानशनं तस्य भगवानंगिराब्रवीत ४८ षष्ठिवर्षसहस्राणि दिविमाव
सते च सः ४९ वीणानां वल्लकीनां च वेणूनां च विशांपते सुघोषैर्मधुरैः शब्दैः सुप्तः सप्रतिबोध्यते ५० संवत्सरमिहैकं
तु मासिमासि पिबेदपः फलं विश्वजितस्तात प्राप्नोति नरोनृप ५१ सिंहव्याघ्रप्रयुक्तेन विमानेन सगच्छति सप्ततिं च सह
स्राणि वर्षाणां दिविमोदते ५२ मासादूर्ध्वं नरव्याघ्र नोपवासो विधीयते विधिं त्वनशनस्याहुः पार्थ धर्मविदो जनाः ५३
अनार्तो व्याधिरहितो गच्छेदनशनं तु यः पदे पदे यज्ञफलं स प्राप्नोति न संशयः ५४ दिवं हंसप्रयुक्तेन विमानेन सगच्छति
शतं वर्षसहस्राणां मोदते स दिवि प्रभुः ५५ शतं चाप्सरसः कन्यारमयंत्यपि तं नरं आर्तो वा व्याधितो वापि गच्छेदनश
नं तु यः शतं वर्षसहस्राणां मोदते स दिवि प्रभो ५७ कांचीनूपुरशब्देन सुप्तश्चैव प्रबोध्यते सहस्रहंससंयुक्तेन विमा
नेन तु गच्छति ५८ सगत्वा स्त्रीशताकीर्णे रमते भरतर्षभ क्षीणस्याप्यायनं दृष्टं क्षतस्य क्षतरोहणं ५९ व्याधित
स्यौषधग्रामः क्रुद्धस्य च प्रसादनं दुःखितस्यार्थमानाभ्यां दुःखानां प्रतिषेधनं [redacted] न चैते स्वर्गकामस्य रोच
ते सुखमेधसः अतः सकामसंयुक्तो विमाने हेमसन्निभे ६ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ स्मृ० २४१

वेदितिवाक्यार्थः यथाश्रुतार्थग्रहणे जीवनाशप्रसंगात् ६० स्वर्गकामस्य क्षीणलाघवस्यांश्चाप्यायनादयो न रोचंते अपितु तजुद्दुःखं सहयानं ए
वसतमो वर्धयतीत्यर्थः ६१ शनस्य १

© (c) Dhaarmartha Trust & Digitized By eGangotri

वियोनिजानां यज्ञादीनां रुतं शृणु ७३ अध्यायः उपवासविधिः ॥ ५॥

रमते स्त्रीशताकीर्णे पुरुषोलंकृतः शुचिः स्वस्थः सफलसंकल्पः सुखी विगतकल्मषः अनश्नन्देहमुत्सृज्य फलं प्राप्नो
ति मानवः ६२ बालसूर्यप्रतीकाशे विमाने हेमवर्चसि वैडूर्यमुक्ताखचिते वीणामुरजनादिते ६३ पताकादीपि
काकीर्णे दिव्यघंटानिनादिते स्त्रीसहस्रानुचरिते स नरः सुखमेधते ६४ यावंति रोमकूपाणि तस्य गात्रेषु पांडव तावं
त्येव सहस्राणि वर्षाणां दिवि मोदते ६५ नास्ति वेदात्परं शास्त्रं नास्ति मातृसमो गुरुः न धर्मात्परमो लाभस्तपो नानशना
त्परं ६६ ब्राह्मणेभ्यः परं नास्ति पावनं दिवि चेह च उपवासैस्तथा तुल्यं तपःकर्म न विद्यते ६७ उपोष्य विधिवद्देवास्त्रि
दिवं प्रतिपेदिरे ऋषयश्च परां सिद्धिमुपवासैरवाप्नुवन् ६८ दिव्यवर्षसहस्राणि विश्वामित्रेण धीमता क्षांतमेकेन
भक्तेन तेन विप्रत्वमागतः ६९ च्यवनो जमदग्निश्च वसिष्ठो गौतमो भृगुः सर्व एव दिवं प्राप्ताः क्षमावंतो महर्षयः ७०
इदमंगिरसा पूर्वं महर्षिभ्यः प्रदर्शितं यः प्रदर्शयते नित्यं न स दुःखमवाप्नुते ७१ इमं तु कौंतेय यथाक्रमं विधिं प्रवर्तितं
ह्यंगिरसा महर्षिणा पठेच्च यो वै शृणुयाच्च नित्यदा न विद्यते तस्य नरस्य किल्बिषं ७२ विमुच्यते चापि स सर्वसंकरैर्न चा
स्य दोषैरभिभूयते मनः वियोनिजानां च विज्ञानं रुतं ध्रुवं वा च कीर्तिं लभते नरोत्तमः ७३ इति दानधर्मेषु० उपवासवि
धिः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

पिता १२३ अवगुणैनिर्गुणैः एकात्मभिः एकाकिभिः अलं एनां संहतैः असबाधं संहृत्यैः ६ कल्यं प्रातः ११ अमेध्यं पूर्णं ८ पञ्चवर्षाणि

युधिष्ठिर उवाच पितामहेन विधिवद्यज्ञाः प्रोक्ता महात्मना गुणाश्चैषां यथातथ्यं प्रेत्य चेह च सर्वशः १ न ते शक्या दरिद्रेण यज्ञाः प्राप्तुं पितामह बहूपकरणा यज्ञा नानासंभारविस्तराः २ पार्थिवै राजपुत्रैर्वा शक्याः प्राप्तुं पितामह नार्थन्यूनैरवगुणैरेकात्मभिरसंहतैः यो दरिद्रैरपि विधिः शक्यः प्राप्तुं सदा भवेत् ४ अर्थन्यूनैरवगुणैरेकात्मभिरसंहतैः तुल्यो यज्ञफलैरेतैस्तन्मे ब्रूहि पितामह ५ भीष्म उवाच इदमंगिरसा प्रोक्तमुपवासफलात्मकं विधिं यज्ञफलैस्तुल्यं तन्निबोध युधिष्ठिर ६ यस्तु कल्यं तथा सायं भुंजानो नांतरा पिबेत् अहिंसानिरतो नित्यं जुह्वानो जातवेदसं ७ षड्भिरेव स वर्षैस्तु सिध्यते नात्र संशयः तप्तकांचनवर्णं च विमानं लभते नरः ८ देवस्त्रीणामधीवासे नृत्यगीतनिनादिते प्राजापत्ये वसेत्पद्मं वर्षाणामग्निसन्निभे ९ त्रीणि वर्षाणि यः प्राशेत्सततं त्वेकभोजनं धर्मपत्नीरतो नित्यमग्निष्टोमफलं लभेत् १० यज्ञं बहुसुवर्णं वा वासवप्रियमाचरेत् सत्यवाग्दानशीलश्च ब्रह्मण्यश्चानसूयकः क्षांतो दांतो जितक्रोधः स गच्छेत्परमां गतिं ११ पांडुराभ्रप्रतीकाशे विमाने हंसलक्षणे द्वे समाप्ते ततः पद्मे सोऽप्सरोभिर्वसेत्सह १२

तिशोषः शतवोरषपूर्कपद्मं १२ १२ १२ १२ १२ ॥ ५ ॥

निवर्त्तनेनियमेनवर्तनं २४ आदेर्त्तनानिवर्षाणिचत्वारिद्वादशचेतिषोडशपद्मानितथाशराग्निरितिपंचत्रिंशतएवमेकपंचाशतपद्मानि २६

द्वितीयेदिवसेसक्तप्राश्नीयादेकभोजनं सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसं १३ अग्निकार्यपरोनित्यंनित्यंकल्पप्र
बोधनः अग्निष्टोमस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः १४ हंससारसयुक्तंचविमानंलभतेनरः इंद्रलोकेचवसतेनरस्त्री
भिःसमाहृतः १५ तृतीयेदिवसेयक्तप्राश्नीयादेकभोजनं सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसं १६ अग्निका
र्यपरोनित्यंनित्यंकल्पप्रबोधनः अतिरात्रस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमं १७ मयूरहंसयुक्तंचविमानंलभतेनरः स
प्तर्षीणांसदालोकेसोप्सरोभिर्वसेत्सह १८ निवर्त्तनंचतत्रास्यात्रीणिपद्मानिवैविभुः दिवसेयश्चतुर्थेतुप्राश्नीयादे
कभोजनं १९ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसं वाजपेयस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमं २० इंद्रकन्याभिरूढंच
विमानंलभतेनरः सागरस्यचपर्यंतेवासवंलोकमावसेत २१ देवराजस्यचक्रीडांनित्यकालमवेक्षते दिवसेपंच
मेयस्तुप्राश्नीयादेकभोजनं २२ सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसं अलुब्धःसत्यवादीचब्रह्मण्यश्चविहिंस अ४
कः अनसूयुरशायस्योद्वादशाहफलंलभेत २३ जांबूनदमयंदिव्यंविमानंहंसलक्षणं सूर्यमालासमाभासमारोहेत्सां
दुर्गहं २४ आवर्त्तनानिचत्वारितथापद्मानिद्वादश शराग्निपरिमाणंचतत्रासौवसतेसुखं २५ दिवसेयस्तुष
ष्ठेवैमुनिःप्राशेतभोजनं सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसं २६ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

ऊर्ध्वत्वसामान्यात् पताकामहापद्माख्यः संख्याविशेषः ३२ सुमनोवर्णकं स्वर्णकंदनादि ३३ ३४ ४० ॥

दा० २४३ सदा त्रिषवणस्नायी ब्रह्मचार्यनसूयकः गवामेधस्य यत्तस्य फलं प्राप्नोत्यनुत्तमं २७ अग्निज्वालासमाभासं हंसब
र्हिणसेवितं शातकुंभसमायुक्तं साधयेद्यानमुत्तमं २८ तथैवाप्सरसामंके प्रतिसुप्तः प्रबोध्यते नूपुराणां निनादेन मेख
लानां च निःस्वनैः २९ कोटीसहस्रं वर्षाणां त्रीणि कोटिशतानि च पद्मान्यष्टादश तथा पताके द्वे तथैव च ३० अयु
तानि च पंचाशद्दृक्षचर्मशतस्य च लोम्नां प्रमाणेन समं ब्रह्मलोके महीयते ३१ दिवसे सप्तमे यस्तु प्राश्नीयादेकभो
जनं सदा द्वादशमासान्वै जुह्वानो जातवेदसं ३२ सरस्वतीं गोपयानो ब्रह्मचर्यं समाचरन् सुमनोवर्णकं चैव मधु
मांसं च वर्जयेत् ३३ पुरुषो मरुतां लोकमिंद्रलोकं च गच्छति तत्र तत्र हि सिद्धार्थो देवकन्याभिरर्च्यते ३४ फलं च
ऊर्ध्ववर्णस्य यत्तस्य लभते नरः संख्यामतिगुणां वापि तेषु लोकेषु मोदते ३५ यस्तु संवत्सरं क्षांतो भुंक्ते ह्यष्टमे नरः
देवकार्यपरो नित्यं जुह्वानो जातवेदसं ३६ पौंडरीकस्य यत्तस्य फलं प्राप्नोत्यनुत्तमं पद्मवर्णनिभं चैव विमानमधिरो
हति कृष्णाः कनकगौर्यश्च नार्यः श्यामास्तथापराः वयोरूपविलासिन्यो लभते नात्र संशयः ३८ यस्तु संवत्स
रं भुंक्ते नवमे नवमेऽहनि सदा द्वादशमासान्वै जुह्वानो जातवेदसं ३९ अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यनुत्तमं पुं राम २४३
डरीकप्रकाशं च विमानं लभते नरः ४०

© Dhaanta Trust. Digitized by eGangotri

दीप्तसूर्याग्नितेजोभिर्दिव्यमालाभिरेवच नीयते रुद्रकन्याभिः सोंतरिक्षं सनातनं ४१ अष्टादशसहस्राणि वर्षाणां कल्पमेवच
कोटीशतसहस्रं च तेषु लोकेषु मोदते ४२ यस्तु संवत्सरं भुंक्ते दशाहे वैगतेगते सदा द्वादशमासान्वै जुहुयाज्जातवेदसं ४३
ब्रह्मकन्यानिवसेच सर्वभजमनोहरे अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यनुत्तमं ४४ रूपवत्यश्च तं कन्या रमयंति सनातनं
नीलोत्पलनिभैर्वर्णै रक्तोत्पलनिभैस्तथा ४५ विमानं मंडलावर्तमावर्तगहनाकुलं सागरोर्मिप्रतीकाशं सलेभत्यानमु
त्तमं विचित्रमणिमालाभिर्नादितं शंखनिःस्वनैः स्फाटिकैर्वज्रसारैश्च स्तंभैः सुकृतवेदिकं ४७ आरोहति महघानं हं
ससारसनादितं कोटीशतसहस्रं स देवलोके समोदते एकादशे तु दिवसे यः प्राप्ते प्राशते हविः ४८ सदा द्वादशमासो
स्तु जुहुयाज्जातवेदसं परस्त्रियं नाभिलषेद्वाचाथ मनसापि वा ४९ अनृतं च न भाषेत मातापित्रोः कृते पिवा अभिग
छेन्महादेवं विमानस्थं महाबलं ५० अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यनुत्तमं स्वायंभुवं च पश्येत विमानं समुपस्थितं ५१
कुमार्यः कांचनाभासा रूपवत्यो नयंति तं रुद्राणां तमधीवासं दिवि दिव्यं मनोहरं ५२ वर्षाणि परिमेयानि युगांता
ग्निसमप्रभः कोटीशतसहस्रं च दशकोटिशतानि च ५३ रुद्रं नित्यं प्रणमते देवदानवसम्मतं स तस्मै दर्शनं प्राप्तो दि
वसे दिवसे भवेत ५४ दिवसे द्वादशे यस्तु प्राप्ते वै प्राशते हविः सदा द्वादशमासान्वै सर्वमेधफलं लभेत ५५ आ
दित्य द्वादशे तस्य विमानं संविधीयते मणिमुक्ताप्रवालैश्च महार्हैरुपशोभितं ५६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शैलं सौगंध्यादिभिर्गुणैः ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६८ ॥ छ ॥ छ ॥

हंसमालापरिक्षिप्तं नागवीथीसमाकुलं मयूरैश्चक्रवाकैश्च कूजद्भिरुपशोभितं ५७ सुरैर्महद्भिः संयुक्तं ब्रह्मलोके प्रति
ष्ठितं नित्यमावसथं राजन्नरनारीसमावृतं ५८ ऋषिरेष महाभागस्त्वङ्गिराः प्राह धर्मवित् त्रयोदशीं तु दिवसे प्राप्ते यः प्रा
श्नाते हविः सदा द्वादशमासान्वै देवसत्रफलं लभेत् ६० रक्तपद्मोदयं नाम विमानं साधयेन्नरः जातरूपप्रयुक्तं च रत्नसं
चयभूषितं ६१ देवकन्याभिराकीर्णं दिव्याभरणभूषितं पुण्यं तं गंधोदेयं दिव्यं वायव्यैरुपशोभितं तत्र शंकुपताके द्वे
युगांतं कल्पमेव च अयुतायुतं तथा पद्मं समुद्रं च तथा वसेत् ६३ गीतं गंधर्वघोषैश्च भेरीपणवनिःस्वनैः सदा प्रह्लादि
तस्ताभिर्देवकन्याभिरिज्यते ६४ चतुर्दशीं तु दिवसे यः पूर्णे प्राश्नाते हविः सदा द्वादशमासांस्तु महामेधफलं लभेत् ६५
अनिर्देश्यवयोरूपा देवकन्याः स्वलंकृताः मृष्टतप्तांगदधरा विमानैरुपयांति तं ६६ कलहंसविनिर्घोषैर्नूपु
राणां च निःस्वनैः कांचीनां च समुत्कर्षैस्तत्र तत्र निबोध्यते ६७ देवकन्यानिवासे च तस्मिन्वसति मानवः जा

ह्नवीवालुकाकीर्णं पूर्णं संवत्सरं नरः ६८

का १

यस्तुपक्षे गते भुंक्ते एकभक्तं जितेंद्रियेंद्रियः सदाद्वादशमासांस्तु जुह्वानो जातवेदसं ६९ राजसूयसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यनु
त्तमं यानमारोहते दिव्यं हंसबर्हिणसेवितं ७० मणिमंडलकैश्चित्रं जातरूपसमावृतं दिव्याभरणशोभाभिर्वरस्त्रीभिरलंकृतं
७१ एकस्तंभं चतुर्द्वारं सप्तभौमं सुमंगलं वैजयंतीसहस्रैश्च शोभितं गीतनिस्वनैः ७२ दिव्यं दिव्यगुणोपेतं विमानमधिरोहति
मणिमुक्ताप्रवालैश्च भूषितं वैद्युतप्रभं ७३ वसेद्युगसहस्रं च खड्गकुंजरवाहनः षोडशे दिवसे प्राप्ते यः कुर्यादेकभोजनं ७४
सदाद्वादशमासान्वै सोमयज्ञफलं लभेत सोमकन्यानिवासेषु सोध्यावसति नित्यशः सौम्यगंधानुलिप्तश्च कामचारगति
र्भवेत सुदर्शनाभिर्नारीभिर्मधुराभिस्तथैव च अर्च्यते वै विमानस्थः कामभोगैश्च सेव्यते ७६ फलं पद्मशतप्रख्यं महा
कल्पं दशाधिकं आवर्त्तनानि चत्वारि सागरे यात्यसौ नरः ७७ दिवसे सप्तदशमे यः प्राप्ते प्राशते हविः सदा द्वादश मा
सान्वै जुह्वानो जातवेदसं ७८ स्थानं वारुणमैंद्रं च रौद्रं चाप्यधिगच्छति मारुतौशनसं चैव ब्रह्मलोकं च गच्छति ७९
तत्र दैवतकन्याभिरासनेनोपचर्यते भूर्भुवश्चापि देवर्षिं विश्वरूपमवेक्ष्यते ८० ॥ ७ ॥ ७ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

सुधाम्लसृतं अमृतंदेवभोग्यंतदुपमं ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९२ ९३

तत्रदेवाधिदेवस्यकुमार्योरमयंतितं द्वात्रिंशद्रूपधारिण्योमधुराःसमलंकृताः ८१ चंद्रादित्यावुभौयावद्गगनेचरतः
दा० २४५ प्रभो तावच्चरत्यसौधीरःसुधामृतरसाशनः ८२ अष्टादशेयोदिवसेप्राश्नीयादेकभोजनं सदाद्वादशमासान्वैस
प्तलोकान्सपश्यति ८३ रथैःरनंदिघोषैश्चपृष्ठतःसोनुगम्यते देवकन्याधिरूढैस्तुभ्राजमानैःस्वलंकृतैः ८४ व्या
घ्रसिंहप्रयुक्तंचमेघस्वननिनादितं विमानमुत्तमंदिव्यंसमुखीह्यधिरोहति ८५ तत्रकल्पसहस्रंसकन्याभिःसहमो
दते सुधारसंचभुंजीतअमृतोपममुत्तमं ८६ एकोनविंशतिदिनेयोभुंक्तेएकभोजनं सदाद्वादशमासान्वैसप्तलो
कान्सपश्यति ८७ उत्तमंलभतेस्थानमप्सरोगणसेवितं गंधर्वैरुपगीतंचविमानंसूर्यवर्चसं ८८ तत्रामरवरस्त्री
भिर्मोदतेविगतज्वरः दिव्यांबरधरःश्रीमानयुतानांशतंशतं ८९ पूर्णेथविंशेदिवसेयोभुंक्तात्वेकभोजनं सदाद्वाद
शमासांस्तुसत्यवादीधृतव्रतः ९० अमांसाशीब्रह्मचारीसर्वभूतहितेरतः सलोकान्विपुलान्रम्यानादित्यानामुपाश्नु
ते ९१ गंधर्वैरप्सरोभिश्चदिव्यमाल्यानुलेपनैः विमानैःकांचनैर्हंसयुक्तैःपृष्ठतश्चानुगम्यते ९३ ॥ ७ ॥ ७॥ राम० २४५

लोकमीशानसंदिव्यंशक्रलोकंचगच्छति अश्विनोर्मरुतांचैववसुरवेष्वभिरतःसदा ९४ अनभिज्ञश्चदुःखानांविमानवर
माश्रितः सेव्यमानोवरस्त्रीभिःक्रीडत्यमरवत्प्रभुः ९५ द्वाविंशद्दिवसेप्राप्तेयोभुंक्तेह्येकभोजनं सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानो
जातवेदसं ९६ अहिंसानिरतोधीमान्सत्यवागनसूयकः लोकान्वसूनामाप्नोतिदिवाकरसमप्रभः ९७ कामचारी
सुधाहारोविमानवरमास्थितः रमतेदेवकन्याभिर्दिव्याभरणभूषितः ९८ त्रयोविंशेतुदिवसेप्राशेद्यस्त्वेकभोजनं सदा
द्वादशमासांस्तुमिताहारोजितेंद्रियः ९९ वायोरुशनसश्चैवरुद्रलोकंचगच्छति कामचारीकामगमःपूज्यमानोप्सरोग
णैः १०० अनेकगुणपर्यंतंविमानवरमास्थितः रमतेदेवकन्याभिर्दिव्याभरणभूषितः १ चतुर्विंशेतुदिवसेयःप्राप्तेप्रा
शतेहविः सदाद्वादशमासांश्चजुह्वानोजातवेदसं २ आदित्यानामधीवासेमोदमानोवसेच्चिरं दिव्यमाल्यांबरधरोदि
व्यगंधानुलेपनः ३ विमानेकांचनेदिव्येहंसयुक्तेमनोरमे रमतेदेवकन्यानांसहस्रैरयुतैस्तथा ४ पंचविंशेतुदिवसेयः
प्राशेदेकभोजनं सदाद्वादशमासांस्तुपुष्कलंयानमारुहेत ५ सिंहव्याघ्रप्रयुक्तैस्तुमेघनिःस्वननादितैः सरथैर्नंदिघोषै
श्चपृष्ठतोह्यनुगम्यते ६ देवकन्यासमारूढैःकांचनैर्विमलैःशुभैः विमानमुत्तमंदिव्यमास्थायसुमनोहरं १७ तत्रक
ल्पसहस्रंवैवसतेस्त्रीशतावृते सुधारसंचोपजीवन्नमृतोपममुत्तमं ८ षड्विंशेदिवसेयस्तुप्राश्नीयादेकभोजनं स

सा॰ दाद्वादशमासांस्तुनियतोनियताशनः ९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
२५६

जितेंद्रियोवीतरागोभुंक्तानोजातवेदसं संप्राप्नोतिमहाभागाः पूज्यमानोप्सरोगणैः १० सप्तानांमरुतांलोकान्वसूनांत्था
पिसोश्नुते विमानैःस्फाटिकैर्दिव्यैःसर्वरत्नैरलंकृतैः ११ गंधर्वैरप्सरोभिश्चपूज्यमानःप्रमोदते दैयुगानांसहस्रेतुदिव्येरि
च्येनतेजसा १२ सप्तविंशेतुदिवसेयःप्राशेदेकभोजनं सदाद्वादशमासांस्तुभुंक्तानोजातवेदसं १३ फलंप्राप्नोतिविपु
लंदेवलोकेचपूज्यते अमृताशीवसंस्तत्रसवितृसःप्रमोदते १४ देवर्षिचरितंराजन्राजर्षिभिरनुष्ठितं अध्यावसतिदिव्या
त्माविमानवरमास्थितः १५ स्त्रीभिर्मनोभिरामाभीरममाणोमदोत्कटः युगकल्पसहस्राणित्रीण्यावसतिवैसुखं १६
योष्टाविंशेतुदिवसेप्राश्नीयादेकभोजनं सदाद्वादशमासांस्तुजितात्माविजितेंद्रियः १७ फलंदेवर्षिचरितंविपुलंसमुपा
श्नुते भोगवांस्तेजसाभातिसहस्रांशुरिवामलः १८ सुकुमार्यश्चनार्यस्तंरममाणाःसुवर्चसः पीनस्तनोरुजघनादिव्याभ
रणभूषिताः १९ रमयंतिमनःकांतेविमानेसूर्यसन्निभे सर्वकामगमेदिव्येकल्पायुतशतंसमाः २० एकोनेदिवसेत्रिं
शेयःप्राशेदेकभोजनं सदाद्वादशमासान्वैसत्यव्रतपरायणः २१ तस्यलोकाःशुभादिव्यादेवराजर्षिपूर्वज विमानंसूर्य
चंद्राभंदिव्यंसमधिगच्छति २२ जातरूपमयंयुक्तंसर्वरत्नविभूषितं अप्सरोगणसंपूर्णंगंधर्वैरभिनादितं २३ तत्रचै
नंशुभानार्योदिव्याभरणभूषिताः मनोभिरामामधुरारमयंतिमहोत्कटाः २४ भोगवांस्तेजसायुक्तोवैश्वानरसमप्रभः

एम०
२५६

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दिव्योदिव्येनवपुषाभ्राजमानइवामरः २५ वसूनांमरुतांचैवसाध्यानामश्विनोस्तथा रुद्राणांचतथालोकंब्रह्मलोकंचगच्छति
२६ यस्तुमासेगतेभुंक्ते एकभक्तंशमात्मकः सदाद्वादशमासांश्चैब्रह्मलोकमवाप्नुयात् २७ सुधारसकृताहारः श्रीमान्स
र्वमनोहरः तेजसावपुषालक्ष्म्याभ्राजतेरश्मिवानिव २८ दिव्यमाल्यांबरधरोदिव्यगंधानुलेपनः सुखेष्वभिरतोयोगीदुःखानाम
विजानकः स्वयंप्रभाभिर्नारीभिर्विमानस्थोमहीयते रुद्रदेवर्षिकन्याभिःसततंचाभिपूज्यते ३० नानारम्यरागरूपाभिर्नानारा
माभिरेवच नानामधुरभाषाभिर्नानारतिभिरेवच ३१ विमानेगगनाकारेसूर्यवैदूर्यसन्निभे पृष्ठतःसोमसंकाशेऽर्केचाभ्रसन्नि
भे ३२ दक्षिणायांतरक्ताभेऽप्यधस्तान्नीलमंडले ऊर्ध्वविचित्रसंकाशेनैकोवसतिपूजितः ३३ यावद्वर्षसहस्राणिवैजंबूद्वीपेप्र
वर्षति तावत्संवत्सराःप्रोक्ताब्रह्मलोकस्यधीमतः ३४ ३४ ३४ ३४ ३४ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

© Dhamartham Trust & Digitized By eGangotri

अन्तं मे वैं स्त स्या वकाशं त छीलो निर्मलः १४३ उपवासाध्यायः पद्धरमिति स्पष्ट्यर्थोध्यायः ३ ३ ३ ३ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥

१५

दा० २५७ विप्रुषश्चैव यावंत्यो निपतंति नभस्तलात् वर्षास्तु वर्षतस्तावन्निवसत्यमरप्रभः ३५ मौसोपवासी वर्षैस्तु दशभिः स्वर्गमुत्तमं
महर्षित्वमथासाद्य सशरीरगतिर्भवेत् ३६ मुनिर्दान्तो जितक्रोधो जितशिश्नोदरः सदा जुह्वन्नग्नींश्च नियतः संध्योपास
नसेवितः ३७ बहुभिर्नियमैरेवं प्रचिरश्नाति यो नरः अभ्रावकाशशीलश्च तस्य भानोरिवात्विषः ३८ दिवंगत्वा शरीरेण
स्वेन राजन्यथामरः स्वर्गं पुण्यं यथाकाममुपभुंक्ते तथाविधः ३९ एष ते भरतश्रेष्ठ यज्ञानां विधिरुत्तमः व्याख्यातो ह्यानुपू
र्व्येण उपवासफलात्मकः ४० दरिद्रैर्मनुजैः पार्थ प्राप्यं यज्ञफलं यथा उपवासानिमान्कृत्वा गच्छेच्च परमां गतिं ४१ दे
वद्विजातिपूजायां रतो भरतसत्तम उपवासविधिस्त्वेष विस्तरेण प्रकीर्तितः ४२ नियतेष्वप्रमत्तेषु शौचवत्सु महात्मसु दं
भद्रोहनिवृत्तेषु कृतबुद्धिषु भारत अचलेष्वप्रमत्तेषु मा ते भूदत्र संशयः १४३ इति दानधर्मेषु उपवासविधिः युधिष्ठिर उ
वाच यच्छ्रेष्ठं सर्वतीर्थानां तन्मे ब्रूहि पितामह यत्र चैव परं शौचं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि १ भीष्म उ० सर्वाणि खलु ती
र्थानि गुणवंति मनीषिणः यत्तु तीर्थं च शौचं च तन्मे शृणु समाहितः २ अगाधे विमले शुद्धे सत्यतोये धृतिह्रदे स्नात एम० २५७
व्यं मानसे तीर्थे सत्वमालंब्य शाश्वतं ३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तीर्थशौचमनर्थित्वमार्जवंसत्यमार्दवं अहिंसासर्वभूतानामानृशंस्यंदमःशमः ४ निर्ममानिरहंकारानिर्द्वन्द्वानिष्परिग्रहाः
शुचयस्तीर्थभूतास्तेयेभैक्ष्यमुपभुंजते ५ तत्वविन्नुमहद्बुद्धिस्तीर्थप्रवरमुच्यते शौचलक्षणमेतत्तेसर्वत्रैवान्ववेक्षणं ६
रजस्तमःसत्वमथोयेषांनिर्धौतमात्मनः शौचाशौचेसमासक्ताःस्वकार्यपरिमार्गिणः सर्वत्यागेष्वभिरताःसर्वज्ञाःसर्व
दर्शिनः शौचेनवृत्तशौचार्थास्तेतीर्थाःशुचयश्चते ८ नोदकक्लिन्नगात्रस्तुस्नातइत्यभिधीयते सस्नातोयोदमस्ना
तःसबाह्याभ्यंतरःशुचिः ९ अतीतेष्वनपेक्षायेप्राप्तेष्वर्थेषुनिर्ममाः शौचमेवपरंतेषांयेषांनोत्पद्यतेस्पृहा १०
प्रज्ञानंशौचमेवेहशरीरस्यविशेषतः तथानिष्किंचनत्वंचमनसश्चप्रसन्नता ११ वृत्तशौचंमनःशौचंतीर्थशौचमत
ःपरं ज्ञानोत्पन्नंचयच्छौचंतच्छौचंपरमंमतं १२ मानसाचप्रदीप्तेनब्रह्मज्ञानजलेनच स्नातियोमानसेतीर्थेतत्स्नानंतत्व
दर्शिनां १३ समारोपितशौचस्तुनित्यंभावसमाहितः केवलंगुणसंपन्नःशुचिरेवनरःसदा १४ शरीरस्थानितीं
र्थानिप्रोक्तान्येतानिभारत पृथिव्यांयानितीर्थानिपुण्यानिशृणुतान्यपि १५ शरीरस्ययथोद्देशाःशुचयःपरिकीर्तिताः त
थापृथिव्याभागाश्चपुण्यानिसलिलानिच १६ कीर्तनाच्चैवतीर्थस्यस्नानाच्चपितृतर्पणात धुनंतिपापंतीर्थेषुतेप्रया
तिसुखंदिवं १७ पः २

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा० २४८

२१ अध्यायः सर्वेषामिति २ अर्च्यन्नभ्यर्च्य ११ ४१ ५० ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥
कृशोदेना २

परिग्रहस्त्वसाक्षत्वां पृथिव्याश्चैव तेजसा अतीवपुण्यभागास्ते सलिलस्य च तेजसा १८ मनसश्च पृथिव्याश्च पुण्या
स्तीर्थास्तथापरे उभयोरेव यः स्नायात्स सिद्धिं शीघ्रमाप्नुयात् १९ यथाबलं क्रियाहीनं क्रियावाबलवर्जितो नेहसा
धयते कार्यं समायुक्तात्तु सिध्यति २० एवं शरीरशौचेन वान्वितः शुचिः सिद्धिमवाप्नोति द्विविधं शौचमुत्तमं २१ इति
दानधर्मेषु शौचानुपृच्छा युधिष्ठिर उवाच सर्वेषामुपवासानां यच्छ्रेयः सुमहत्फलं यच्चाप्यसंशयं लोके तन्मे त्वं वक्तुम
र्हसि १ भीष्म उवाच श्रृणु राजन्यथा गीतं स्वयमेव स्वयंभुवा यत्कृत्वा निर्वृतो भूयात्पुरुषो नात्र संशयः २ द्वादश्यां
मार्गशीर्षे तु अहोरात्रेण केशवं अर्च्याश्वमेधं प्राप्नोति दुष्कृतं चास्य नश्यति ३ तथैव पौषमासे तु पूजयन्नारायणेति च
वाजपेयमवाप्नोति सिद्धिं च परमां व्रजेत् ४ अहोरात्रेण द्वादश्यां माघमासे तु माधवं राजसूयमवाप्नोति कुलं चैव स
मुद्धरेत् ५ तथैव फाल्गुने मासि गोविंदेति च पूजयन् अतिरात्रमवाप्नोति सोमलोकं च गच्छति ६ अहोरात्रेण द्वा
दश्यां चैत्रे विष्णुरिति स्मरन् पौंडरीकमवाप्नोति देवलोकं च गच्छति ७ वैशाखमासे द्वादश्यां पूजयन्मधुसूदनं अ
ग्निष्टोममवाप्नोति सोमलोकं च गच्छति ८ अहोरात्रेण द्वादश्यां ज्येष्ठे मासि त्रिविक्रमं गवामयमवाप्नोति अप्सरो
भिश्च मोदते ९ आषाढे मासि द्वादश्यां वामनेति च पूजयन् नरमेधमवाप्नोति पुण्यं च लभते महत् १० ॥ छ ॥

दान० २४८

उपेंद्रं तद्भावं उपेद्र तादात्म्यकीयं भगवद्ध्यानेन गच्छति ११ अध्यायः अर १२ यथं कामनम सिध्यर्थं चांद्रं व्रतमाह मार्गे ति [redacted] मार्गशीर्षे शुक्ल प्रतिपदि मूलनक्षत्र

अहोरात्रेण द्वादश्यां आवर्णामामि श्रीधरं पंचप्रहानवाप्नोति विमानस्थश्च मोदते ११ तथा भाद्रपदे मासि तु हृषीकेशेति
पूजयन् सौत्रामणिमवाप्नोति पूतात्मा भवते वह्निः १२ द्वादश्यां माश्विने मासि पद्मनाभेति चार्चयन् गोसहस्रफलं पुण्यं प्राप्नु
यान्नात्र संशयः १३ द्वादश्यां कार्त्तिके मासि पूजयद्दामोदरेति च गवांयज्ञमवाप्नोति पुमान्स्त्री वा न संशयः १४ अर्चयेत्पुं
डरीकाक्षमेवं मेव च मार्गं तु यः जातिस्मारत्वं प्राप्नोति विंघातकंस सवर्णकं १५ अहन्यहनि तद्भावमुपेंद्रं योषिगच्छति समा
से भोजयेद्विप्रान् यथा वाद्यपयेत घृतं १६ अतः परं नोपवासो भवतीति विनिश्चयः उवाच भगवान्विष्णुः स्वयमेव पुरातनं
१७ इति दानधर्मेषु विष्णोर्द्वादशकं समाप्तं वैशंपायन उवाच भारत [illegible]गतं भीष्मं वृद्धं कुरुपितामहं उपगम्य महाप्रातः पर्व
पृच्छ युधिष्ठिरः १ युधिष्ठिर उवाच अनानां रूपसौभाग्यं प्रियत्वं च कथं भवेत् तत्र धर्मार्थकामसंयुक्तः सुखभागी कथं भ
वेत २ भीष्म उ० मार्गशीर्षस्य मासस्य चंद्रे मूलेन संयुते पादौ मूलेन राजेंद्र जंघायामध्य रोहिणी ३ ॥ ६७ ॥ ॥

स्य का २

अथ योगेष्वतीदं चांद्रव्रतमारभेत तत्र चंद्रापवेषु नक्षत्राणि न्यसेत पादौ मूलेनेत्यादिना स्वदेवतासहितेन चंद्रस्याधारे कल्पयेदित्यर्थः एवं रोहिण्यादितिः सदे
वताभिर्जंघादयः कस्यनायाः सर्वत्र भक्तिपतयस्त्वार्थः ३

अश्वायुयोरिति आषाढद्वयं फाल्गुनी द्वयं भाद्रपदा द्वयं चतुर्थं ८ अत्रायं प्रयोगः पुण्याहवाचनादिपूर्वकं द्वंद्वकाम्यार्थेन तस्वीकृतपञ्चं द्रंस्त्रा त्वानं च
 चंद्रं मित्रं ध्यात्वा तत्तदवयवेषु तत्तद्देवतासहितानि नक्षत्राणि विन्यस्य तन्मंत्रैस्तैर्नामाएधनं जपहोमादिना प्रत्यहं कर्त्तव्यं एवं पौर्णमासी पर्यंतं कु

अश्विन्यां संविध्यनी चैव ऊरू चाषाढयोस्तथा गुह्यं तु फाल्गुनी विंद्यात्कृतिका कटिका तथा ४ नाभिं भाद्रपदे विंद्याद्रेव
त्याम क्षि मंडलं पृष्ठमेव धनिष्ठा तु अनुराधोत्तरातयो ५ बाहू भ्यां तु विशाखास्तु हस्तौ हस्तेन निर्दिशेत पुनर्वसुं गुलीए
जन्मश्लेषास्तु नखास्तथा ६ ग्रीवां ज्येष्ठा च राजेंद्र श्रवणेन तु कर्णयोः मुखं पुष्ये णादानेन दंतौ ष्ठौ स्वाति रुच्यते ७ हस्ते
तां शतभिषा न्मघां चैवा घनावांनेत्रे मृगशिरो विद्याल्ललाटे मित्रमेव तु ८ भरण्यां तु शिरो विद्या केशेनार्द्रा नराधिप समा
प्ते तु घृतं दद्याद्ब्राह्मणो वेदपारगे ९ सुभगो दर्शनीयश्च ज्ञानभाग्यपथजायते जायते परिपूर्णांगः पौर्णमास्येव चंद्रमाः १०
इति दानधर्मे षु अंगविधिर्नाम युधिष्ठिर उवाच पितामह महाप्राज्ञ सर्वशास्त्रविशारद श्रोतुमिच्छामि मन्मासानां सं
र विधिमुत्तमं केन हन्ते नराजेंद्र वर्त्तमाना नराभुवि प्राप्नुवंत्युत्तमं स्वर्गं कथं च नरकं नृप २ मृतं शरीरमुत्सृज्य काष्ठ
लोष्ठ समं तु नाः प्रयांत्यमुं लोकमितः कोवै तानअनुगच्छति ३

त्वा समाप्ते च तेहो प्रशोषं सपाघृतं आयपि निवेद समाप्ते तु घृतं कृष्णादिस्य नेन घृतमेव होमद्रव्यं ताघते ९ एवं कुर्वन्न विकलांगो विपौर्णमास्यं ह क
लांगो भवती त्येतत्स दृष्टांतमाह परिपूर्णांग इति अंगविधिर्नामाध्यायः पितामह ३ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

भीष्म उवाच अयमायाति भगवान्बृहस्पतिरुदारधीः पृच्छैनं त्वं महाभागमेतद्गुह्यं सनातनं ४ नैतदन्येन शक्यं हि वक्तुं केनचिदद्य वै व
क्ता बृहस्पतिसमो न ह्यन्यो विद्यते क्वचित ५ वैशं० तयोः संवदतोरेवं पार्थगांगेययोस्तथा आजगाम विशुद्धात्मा नाकपृष्ठाद्बृहस्प ६२
तिः ६ ततो राजा समुत्थाय धृतराष्ट्रपुरोगमः पूजामनुपमां चक्रे सर्वे ते च सभासदः ७ ततो धर्मसुतो राजा भगवंतं बृहस्पतिं उ ६३
पगम्य यथान्यायं प्रश्नं पप्रच्छ तत्त्वतः ८ युधिष्ठिर उ० भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वशास्त्रविशारद मर्त्यस्य कः सहायो वै पिता माता
सुतो गुरुः ज्ञातिसंबंधिवर्गश्च मित्रवर्गस्तथैव च ९ मृतं शरीरमुत्सृज्य काष्ठलोष्ठसमं जनाः गच्छंत्यमुं च लोकं वै क एनमनु
गच्छति १० बृहस्पतिरुवाच एकः प्रसूयते राजन्नेक एव विनश्यति एकस्तरति दुर्गाणि गच्छत्येकस्तु दुर्गतिं ११ अस
हायः पिता माता तथा भ्राता सुतो गुरुः ज्ञातिसंबंधिवर्गश्च मित्रवर्गस्तथैव च १२ मृतं शरीरमुत्सृज्य काष्ठलोष्ठसमं जनाः
मुहूर्त्तमिव रोदित्वा ततो यांति पराङ्मुखाः १३ तैस्तच्छरीरमुत्सृष्टं धर्म एकोनुगच्छति तस्माद्धर्मः सहायश्च सेवितव्यः स
दा नृभिः १४ प्राणी धर्मसमायुक्तो गच्छेत्स्वर्गगतिं परां तथैवाधर्मसंयुक्तो नरकं चोपपद्यते १५ ॥ ७ ॥ ७॥

© (P) Dharmarth Trust J&K Digitized By eGangotri

शरीरस्यमिचयंसंचयं अवस्थितिमितियावत् २० असंगोयमः अंतार्थंगच्छतीतियोगात् आत्मासाक्षी २१ निशेतिदिवसस्याप्युपलक्ष

दा० २५०

१०२

तस्मान्मायागतेरर्थैर्धर्मंसेवेतपंडितः धर्मएकोमनुष्याणांसहायःपारलौकिकः १६ लोभान्मोहादनुक्रोशाद्भयाद्वाप्यव
हुश्रुतः नरःकरोत्यकार्याणिपरार्थेममोहितः १७ धर्मश्चार्थश्चकामश्चत्रितयंजीवितेफलं एतत्त्रयमवाप्तव्यमधर्मप
रिवर्जितं १८ युधिष्ठिरउवाच श्रुतंभगवतोवाक्यंधर्मयुक्तंपरंहितं शरीरनिचयंज्ञातुंबुद्धिस्तुममजायते १९ मृतंश
रीरंहित्वाणांसूक्ष्ममव्यक्ततांगतं अचक्षुर्विषयंप्राप्तंकथंधर्मोऽनुगच्छति २० बृहस्पतिरुवाच पृथिवीवायुराकाशमापोज्योति
र्मनोंतकः बुद्धिरात्माचसहिताधर्मंपश्यंतिनित्यदा २१ प्राणिनामिहसर्वेषांसाक्षिभूतादिवानिशं एतैश्चसहधर्मोपि
तंजीवमनुगच्छति २२ त्वगस्थिमांसंशुक्रमांसंशुक्रंचशोणितंचमहामहामते शरीरंवर्जयंत्येतेजीवितेनविवर्जितं २३
ततोधर्मसमायुक्तःप्राप्नुतेजीवएवहि ततोस्यकर्मपश्यंतिशुभंवायदिवाशुभं २४ देवताःपंचभूतस्थाःकिंभूयःश्रो
तुमिच्छसि ततोधर्मसमायुक्तःसजीवःसुखमेधते इहलोकेपरेचैवकिंभूयःकथयामिते २५ ॥ छ ॥

ग्र० २५०

णां एतैःसहधर्मोऽपूर्वरूपोजीवमनुगच्छति २२ २३ २४ २५ ॥ छ ॥ छ ॥ — ॥ छ ॥ छ ॥

(c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ननुभूतसूक्ष्मव्रतफलस्य स्थूलस्य वा स्यात्स्वरूपभ्रंशः सर्वं जीवमनुगच्छतु रेतस्तु मूलमेव कथमेनमावृणोतीत्याशंकते रेत इति २६ सजीवोऽपूर्वेणाभूतैश्च विमिश्रि
तो वायुद्वारा वपित्वं प्राप्यान्नरूपेण परिणम्य रेतोरूपी भवतीत्याह अन्नमिति २७ कथं सूक्ष्मतमस्य पुरुषस्य स्थूलतरेण रेतसा तादात्म्यं सत्यपि सं

युधिष्ठिरउ० नदर्शितंभगवतायथाधर्मोनुगच्छति एतत्तुज्ञातुमिच्छामिकथंरेतःप्रवर्त्तते २६ वृहस्पतिरुवाच अ
न्नमश्नंतिये देवाः शरीरस्थानरेश्वर पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिर्मनस्तथा २७ ततस्तृप्तेषुराजेंद्र तेषुभूतेषुपं
चसु मनःषष्ठेषुशुद्धात्मन्रेतःसंपद्यतेमहत् २८ ततोगर्भःसंभवतिश्लेषात्स्त्रीपुंसयोर्नृप एतत्तेसर्वमाख्यातंभूयः
किंश्रोतुमिच्छसि २९ युधिष्ठिरउ० आख्यातंमेभगवतागर्भःसंजायतेयथा यथाजातस्तुपुरुषःप्रपद्यतितदुच्यतां
३० वृहस्पतिरुवाच आसन्नमात्रःपुरुषस्तैर्भूतैरभिभूयते विप्रयुक्तश्चतैर्भूतैःपुनर्यात्यपरांगतिं ३१ सर्वभूतसमा
युक्तःप्राप्नुतेजीवएवहि ततोस्यकर्मपश्यंतिशुभंवायदिवाशुभं देवताःपंचभूतस्थाःकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ३२ ॥

संसर्गेऽपि अभ्रपाथोरिव भवतीत्याशंकते आख्यातमिति ३० भूतावेशन्यायेन पुरुषः तैः सैः रेतोद्वारा शरीराकारत्वं प्राप्तैः सह संगमात्रेणाभिभूय
ते तादात्म्येन बध्यते संगाभावे तु न सुप्तिसमाध्यादावित्याह आसन्न इति ३१ ततस्तादात्म्याभिमानरूपादभिभवात्पंकर्तृत्वादिमान् भवति तदास्य क
र्मादिकं देवाः पश्यंति ३२

© (Dr) Dhaman Trust & K Digitized By eGangotri

स्थूलदेहसंगापूज्यतामस्यकर्तत्वंतत्राहे त्वकथमस्यसुखादिसंगइत्याशंकतेतत्वगिति ३३ स्थूलदेहनाशान्तरमेवसेरेतस्तंकक्रमेणसूक्ष्मशरीरभाव

टी० २५१

युधिष्ठिरउवाच त्वगस्थिमांसमुत्सृज्यतेश्चभूतैर्विवर्जितः जीवःसभगवन्क्वस्थःसुखदुःखेसमश्नुते ३३ बृहस्पतिरुजीवःकर्मस
मायुक्तः शीघ्रंरेतस्त्वमागतः स्त्रीणांपुष्पंसमासाद्यसूतेकालेनभारत ३४ यमस्यपुरुषैःक्लेशैर्यमस्यपुरुषैर्वधं- दुःखंसं
साराच्चक्रंचनरःक्लेशंसविंदति ३५ इहलोकेचसप्राणीजन्मप्रभृतिपार्थिव सुकृतंकर्मवैभुंक्तेधर्मस्यफलमाश्रितः ३६ य
दिधर्मंयथाशक्तिजन्मप्रभृतिसेवते ततःसपुरुषोभूत्वासेवतेनित्यदासुखं ३७ अथांतरातुधर्मस्याप्यधर्ममुपसेवते सु
खस्यानंतरंदुःखंसजीवोप्यधिगच्छति ३८ अधर्मेणसमायुक्तोयमस्यविषयंगतः महद्दुःखंसमासाद्यतिर्यग्योनौप्रजाय
ते ३९ कर्मणायेनयेनेहयस्यांयोनौप्रजायते जीवोमोहसमायुक्तस्तन्मेनिगदतःशृणु ४० यदेतदुच्यतेशास्त्रेसेतिहा
सेचछंदसि यमस्यविषयंघोरंमर्त्योलोकःप्रपद्यते ४१ इहस्थानानिपुण्यानिदेवतुल्यानिभूपते तिर्यग्योन्यतिरिक्तानिग
तिमंतिचसर्वशः ४२

मू० २५१

मेतिततःस्त्रीणांपुष्पंसमासाद्येत्यादिस्यघातयथातृणजलौकान्यमाक्रम्याक्रम्यपूर्वंजहातिएवंसेनदितिदेयं ३४ यमस्येति गर्भत्वमप्राप्तःसू
क्ष्मशरीरावछिन्नस्तीव्रपापयोगाघातनालभतइत्यर्थः ४२

© (c) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

यमस्याभवनेदिव्येब्रह्मलोकसमेगुणैः कर्मभिर्नियतैर्वध्वोर्जंतुर्दुःखान्युपाश्नुते ४६ येनयेनतुभावेनकर्मणापुरुषोगतिं प्रयातिपुरु
षोघोरांतत्तेनवर्त्मनाप्यतःपरं ४४ अधीत्यचतुरोवेदान्द्विजोमोहसमन्वितः पतितान्प्रतिगृह्याथखरयोनौप्रजायते ४५ खरोजीवतिवर्षाणि
दशपंचचभारत खरोमृतोबलीवर्दःसप्तवर्षाणिजीवति ४६ बलीवर्देमृतस्त्वापिजायतेब्रह्मराक्षसः ब्रह्मराक्षसमासांस्त्रीस्ततोजाय
तिब्राह्मणाः ४७ पतितंपाजयित्वातुकृमियोनौप्रजायते तत्रजीवतिवर्षाणिदशपंचचभारत ४८ विहृतिभावाद्विमुक्तस्ततोजाय
तिगर्दभः गर्दभःपंचवर्षाणि---पंचवर्षाणिसूकरः ४९ कुक्कुरःपंचवर्षाणिपंचवर्षाणिजंबुकः ----श्वावर्षमेकंभवतितत्तो
जायतिमानवः ५० उपाध्यायस्यपःपापंशिष्यःकुर्याद्बुद्धिमान सजीवइहसंसारांस्त्रीनाप्नोतिनसंशयः ५१ प्राक्श्वाभवतिराजेंद्रत
तःक्रव्यात्ततःखरः ततःप्रेतःपरिक्लिष्टःपश्चाज्जायतिब्राह्मणः ५२ मनसापिगुरोर्भार्यांयःशिष्योयातिपापकृत सउग्रान्प्रैतिसंसा
रानधर्मेणोहचेतसा ५३ श्वयोनौतुसंसमृतस्त्रीणिजीवति तत्रापिनिधनंप्राप्तःकृमियोनौप्रजायते ५४ कृमिभावमनुप्रा
प्तोवर्षमेकंतुजीवति ततस्तुनिधनंप्राप्यब्रह्मयोनौप्रजायते ५५ ५५ ५५ ७ ॥ ७ ॥

वर

वर्षाणि ३

© (Dr.) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

कुंभीरःशतपदीतस्योजंतुविशेषः ५८ ६० ६१ ६४ ६५ ॥ ॥ ७॥

दा० २५२ पादिपुत्रसमंशिष्यंगुरुंत्यादकारणे आत्मनःकामकारेणसोपिहंसःप्रजायते ५६ पितरंभ्रातरंचैवयस्तकपुत्रोव
मन्यते सोपिराजन्मृतोजंतुःएवंजायेतगर्दभः ५७ गर्दभत्वंतुसंप्राप्यदशवर्षाणिजीवति संवत्सरंतुकुंभीरस्ततोजा
येतमानवः ५८ पुत्रस्यमातापितरौयस्तुत्यजेदभावयि गुर्वपध्यानतःसोपिमृतोजायतिगर्दभः ५९ खरोजीवतिमा
सांस्तदाशस्त्राचचतुर्दश विडालःसप्तमासांस्ततस्ततोजायतिमानवः ६० मातापितरावाकुत्सप्सारिकःसंप्रजायते ताडयि
त्वातुताववेवजायतेकच्छपोनृप ६२ कच्छपोदशवर्षाणित्रीणिवर्षाणिशल्यकः व्यालोभूत्वाचषण्मासांस्ततोजायति
मानुषः ६३ भर्तृपिंडमुपाश्नन्योराजद्विष्टानिसेवते सोपिमोहसमापन्नोमृतोजायतिवानरः ६३ वानरोदशवर्षाणिपं
चवर्षाणिमूषकः श्वाथभूत्वातुषण्मासांस्ततोजायतिमानुषः ६४ न्यासापहर्त्तातुनरोयमस्यविषयंगतः संसाराणां
शतंगत्वाकृमियोनौप्रजायते ६५ तत्रजीवतिवर्षाणिदशपंचचभारत दुष्कृतस्यक्षयंकृत्वाततोजायतिमानुषः एम० २५२
६६ असूयकोनरश्चापिमृतोजायतिशार्ङ्गकः विश्वासहर्त्तातुनरोमीनोजायतिदुर्मतिः ६७ भूत्वामीनोष्टवर्षाणि
मृतोजायतिभारत मृगस्तुचतुरोमासांस्ततश्छागःप्रजायते ६८ ॥ ७ ॥ ७ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

छागात्कृतिधनंप्राप्य पूर्णेसंवत्सरे ततः कीटः संजायतेजंतुस्ततोजायतिमानुषः ६९ धान्यान्यवास्तिलान्माषान्कुलत्था
न्सर्षयांश्चणान कलायानथमुद्गांश्चगोधूमानतसीस्तथा ७० सस्यस्यान्यस्यहर्त्ताचमोहाज्जंतुरचेतनः सजायेमहाजमू
षिको निरपत्रपः ७१ ततःप्रेत्यमहाराजमृतोजायतिसूकरः सूकरोजातमात्रस्तुरोगेणम्रियतेनृप ७२ श्वाततोजाय
तेमूढः कर्मणातेनपार्थिव भूत्वाश्वापंचवर्षाणिततोजायतिमानवः ७३ परदाराभिमर्षंतुकृत्वाजायतिवैवृकः सृगाल
न ५ स्ततोगृध्रोव्यालःकंकोवकस्तथा ७४ भ्रातुर्भार्यांतुयापापात्मापोधर्षयतिमोहितः पुंस्कोकिलत्वमाप्नोति सोपिसंवत्स
रंनृप ७५ सखिभार्यांगुरोर्भार्यांराजभार्यांतथैवच प्रधर्षयित्वाकामात्मामृतोजायतिसूकरः ७६ सूकरःपंचवर्षाणिदश ६६
वर्षाणिश्वाविधः पिपीलिकस्तुमासांस्त्रीन्कीटःस्यान्मासमेवतु ७७ एतानाघसंसारान्क्रिमियोनौप्रजायते तत्रजीवति
मासांस्तुक्रिमियोनौचतुर्दश ७८ ततोधर्मक्षयंकृत्वापुनर्जायतिमानवः उपस्थितेविवाहेतुयज्ञेदानेपिवाविभो
मोहात्करोतियोविघ्नंसमृतोजायतेक्रिमिः ७९ क्रिमिर्जीवतिदनिवर्षाणिदशपंचचभारत अधर्मस्यक्षयंकृत्वाततो
जायतिमानवः ८० पूर्वंदत्वातुयःकन्यांद्वितीयेदातुमिच्छति सोपिराजन्मृतोजंतुःक्रिमियोनौप्रजायते ८१ तत्रजीव
तिवर्षाणित्रयोदशयुधिष्ठिर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२ अधर्मसंकल्पेयुक्तस्ततोजायेतमानुषः ८२ देवकार्यमकृत्वातुपितृकार्यमथापिवा अनिर्वाप्यसमश्नन्वैमृतोजायति
दा० २५३ वायसः ८३ वायसःशतवर्षाणिततोजायतिकुक्कुटः जायतेव्यालकश्चापिमासंतस्मात्तुमानुषः ८४ ज्येष्ठंपितृसमंचापि
भ्रातरंयोवमन्यते सोपिमृत्युमुपागम्यक्रौंचयोनौप्रजायते ८५ क्रौंचोजीवतिवर्षंतुततोजायतिचीरकः ततोनिधनमाप
न्नोमानुषत्वमुपाश्नुते ८६ वृषलोब्राह्मणींगत्वाक्रिमियोनौप्रजायते ततःसंप्राप्यनिधनंजायतेसूकरःपुनः ८७
सूकरोजातमात्रस्तुरोगेणम्रियतेनृप श्वाततोजायतेमूढःकर्मणातेनभूत्वाकृतकर्मासौजायतेमानु [redacted] ष
स्तथा तत्रापत्यंसमुत्पाद्यमृतोजायेतमूषकः ८९ कृतघ्नस्तुमृतोराजन्यमस्यविषयंगतः यमस्यपुरुषैःक्रुद्धैर्वधंप्रा
प्नोतिदारुणं ९० दंडंकंमुद्गरंशूलमग्निकुंभंचदारुणं असिपत्रवनंघोरंवालुकंकूटशाल्मली ९१ एताश्चान्याश्चव
हूीश्च यमस्यविषयंगतः यातनाःप्राप्यतत्रोग्रास्ततोवध्यतिभारत ९२ ततोहतःकृतघ्नःसतत्रोग्रैर्भरतर्षभ संसार
चक्रमासाद्यक्रिमियोनौप्रजायते ९३ क्रिमिर्भवतिवर्षाणिदशपंचचभारत ततोगर्भसमासाद्यतत्रैवम्रियतेशि दाम० २५३
शुः ९४
नपार्थिव श्वा ५

निष्पावं राजमाषः हलगोलकः दार्घगुच्छो गोलरूपी कीटविशेषः ९४ कुंभोलूकः उलूकजातिभेदः ९९ हारीतः पक्षिविशेषः १ पत्रोर्णं धौतकौ

पत्रे ४

घ

ततो गर्भशतैर्जंतुर्वक्रुभिः संप्रपद्यते संसारांश्चबहून्गत्वा ततस्तिर्यक्षुजायते ९५ ततो दुःखमनुप्राप्य बहुवर्षगणानिह अपुनर्भव

संयुक्तस्ततः कूर्मः प्रजायते ९६ दधि हत्वा बकश्चापि प्लवो मत्स्यानसंस्कृतान चोरयित्वा तु दुर्बुद्धिर्मधुदंशः प्रजायते ९७

फलं वा मूलकं हत्वा अपूपं वा पिपीलिकाः चोरयित्वा च निष्पावं जायते हलगोलकः ९८ पायसं चोरयित्वा तु तित्तिरित्वम

वाप्नुते हत्वा पिष्टमयं पूपं कुंभोलूकः प्रजायते ९९ अयो हत्वा तु दुर्बुद्धिर्वायते नरः कांस्यं हत्वा तु दुर्बुद्धिर्हारीतो जायते न

रः १०० राजतं भाजनं हृत्वा कपोतः संप्रजायते हत्वा तु कांचनं भांडं क्रिमियोनौ प्रजायते १ पत्रोर्णं चोरयित्वा तु क्रकर

त्वं नियच्छति कौशिकं तु ततो हत्वा नरो जायति वर्त्तकः २ अंशुकं चोरयित्वा तु शुको जायति मानवः चोरयित्वा दुकूलं

तु मृतो हंसः प्रजायते ३ क्रौंचः कार्पासिकं हत्वा मृतो जायति मानवः चोरयित्वा नरः पट्टं त्वादिकं चैव भारत ४ क्षौमं वस्त्रं

समादाय शशो जंतुः प्रजायते वर्णान्हृत्वा तु पुरुषो मृतो जायति वर्हिणः १०५ हत्वा रक्तानि वस्त्राणि जायते जीवजीवकः

वर्णकादींस्तथा गंधांश्चोरयित्वेह मानवः छुछुंदरित्वमाप्नोति राजन्लोभपरायणः ६ तत्र जीवति वर्षाणि ततो दशाच पंचच

अधर्मस्य क्षयं हत्वा ततो जायति मानुषः ७

शेषं १०४ वर्णान्हरितालादीन १०५ १०६ १०७ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ७॥ ॥ ७॥

११९ काकमद्गुः शृंगवान्जलपक्षी १२० १२१ १२२ ॥ ६ ॥

चोरयित्वा पयश्चापि वलाका संप्रजायते यस्तु चोरयते तैलं नरो मोहसमन्वितः सोपि राजन्मृतो जंतुस्तैलपापी प्रजायते ९
दा० २५४ अशस्त्रं पुरुषं हत्वा सशस्त्रः पुरुषाधमः अर्थार्थी यदि वा वैरी स मृतो जायते खरः १० खरो जीवति वर्षे द्वे ततः शस्त्रेण ग २
वध्यते स मृतो मृगयोनौ तु नित्योद्विग्नोभिजायते ११ मृगो वध्यति शस्त्रेण गते संवत्सरे तु सः हतो मत्स्यस्ततो मीनः सोपि
जालेन वध्यते १२ मासे चतुर्थे संप्राप्ते श्वापदः संप्रजायते श्वापदो दशवर्षाणि द्वीपी वर्षाणि पंच च १३ ततस्तु नि
धनं प्राप्तः कालपर्यायचोदितः अधर्मस्य क्षयं कृत्वा ततो जायति मानुषः १४ स्त्रियं हत्वा तु दुर्बुद्धिर्यमस्य विषयं ग
तः बहून्क्लेशान्समासाद्य संसारांश्चैव विंशतिः १५ ततः पश्चान्महाराज क्रिमिनौ प्रजायते क्रिमिर्विंशतिवर्षाणि
भूत्वा जायति मानुषः १६ भोजनं चोरयित्वा तु मक्षिका जायते नरः मक्षिका संघवशगो बहून्मासान्भवत्युत १७ त
तः पापक्षयं कृत्वा मानुषत्वमवाप्नुते धान्यं हत्वा तु पुरुषो लोमशः संप्रजायते १८ तथापि एणकसंमिश्रमशनं चो
रयन्नरः सुजायते ब्रह्मसमो दारुणो मूषिको नरः १९ दृष्ट्वैव मानुषान्नित्यं पापात्मा स विशंपते घृतं हत्वा तु दुर्बु
द्धिः काममेकुः प्रजायते २० मत्स्यमांसमथो हत्वा काको जायति दुर्मतिः लवणं चोरयित्वा तु चीरीकाकः प्रजायते एम० २५४
२१ विश्वासेन तु निक्षिप्तं यो विनिह्नोति मानवः सगतायुर्नरस्तात मत्स्ययोनौ प्रजायते २२ ॥ ७ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

मत्स्ययोनिमनुप्राप्य मृतोजायतिमानुषः मानुषत्वमनुप्राप्य स्त्रीणांपुरुषउपपद्यते २३ पापानितुअनराः कृत्वातिभारत नचात्मनः
प्रमाणंतेधर्मंजानंतिकिंचन २४ येपापानिनराः कृत्वानिरस्यंतिव्रतैःसदा सुखदुःखसमायुक्ताव्याधितास्तेभवंत्युत २५ अ
सवासाःप्रजायंतेम्लेच्छाश्चापिनसंशयः नराःपापसमाचारालोभमोहसमान्विताः २६ वर्जयंतिचपापानिजन्मप्रभृतियेनराः अ
रोगारूपवंतस्तेधनिनश्चभवंत्युत २७ स्त्रियोप्येतेनकल्पेनकृत्वापापमवाप्नुयुः एतेषामेवजंतूनांभार्यात्वमुपयांतिताः २८ प
रस्वहरणेदोषाःसर्वएवप्रकीर्तिताः एतद्वैलेशमात्रेणकथितंतेमयानघ अपरस्मिन्कथायोगेभूयःश्रोष्यसिभारत २९ एतन्म
यामहाराजब्रह्मणोवदतःपुरा सुरर्षीणांश्रुतंमध्येपृष्टश्चापियथातथं ३० मयापितच्चकार्त्स्न्येनयथावदनुवर्णितं एतच्छ्रुत्वा
महाराजधर्मेकुरुमनःसदा १३१ इतिदानधर्मेषुसंसारचक्रे युधिष्ठिरउवाच अधर्मस्यगतिर्ब्रह्मन्कथितामेत्वयानघ धर्म
स्यतुगतिंश्रोतुमिच्छामिवदतांवर १ कृत्वाकर्माणिपापानिकथंयांतिशुभांगतिं कर्मणाचकृतेनेहकेनयांतिशुभांगतिं २
बृहस्पतिरुवाच कृत्वापापानिकर्माणिअधर्मवशमागतः मनसाविपरीतेननिरयंप्रतिपद्यते ३ मोहादधर्मंयःकृत्वापुनःस
मनुतप्यते मनःसमाधिसंयुक्तोनससेवेतदुष्कृतं ४

© Dhamantari Trust, J&K. Digitized by eGangotri

यथायथामनस्तस्य दुःकृतंकर्मगर्हते तथातथाशरीरंतु तेनाधर्मेणमुच्यते ५ यदिव्याहरतेराजन्विप्राणांधर्मवादिनां ततो
दा० ऽधर्मकृतात्तत्क्षिप्रमपवादात्प्रमुच्यते ६ यथायथानरःसम्यगधर्ममनुभाषते समाहितेनमनसाविमुच्येततथातथा ७
२५५ भुजंगइवनिर्मोकात्पूर्वंभुक्त्वानुराचितात् ८ दत्वाविप्रस्यदानानिविविधानिसमाहितः मनःसमाधिसंयुक्तःसुगतिंयाति प्रति
९ प्रदानानितुवक्ष्यामियानिदत्वायुधिष्ठिर नरःकृत्वाप्यकार्याणिततोधर्मेणयुज्यते १० सर्वेषामेवदानानामन्नंश्रेष्ठमुदाहृ
तं पूर्वमन्नंप्र [redacted] दातव्यमजस्रेणाधर्ममिच्छता ११ प्राणाह्यन्नंम
नुष्याणांतस्माज्जंतुश्चजायते अन्नेप्रतिष्ठितोलोकस्तस्मादन्नंप्रशस्यते १२ अन्नमेवप्रशंसंतिदेवर्षिपितृमानवाः अन्नस्यहि
प्रदानेनस्वर्गमाप्नोति कल्मषः १३ न्यायलब्धंप्रदातव्यंद्विजातिभ्योन्नमुत्तमं स्वाध्यायसमुपेतेभ्यःप्रहृष्टेनांतरात्मना १४ यस्यह्य
न्नमुपाश्नंति ब्राह्मणानांशतंदश हृष्टेनमनसादत्तेनसतिर्यग्यातिर्भवेत १५ ब्राह्मणानांसहस्राणिदशभोज्यनरर्षभ नरोऽध
र्मात्प्रमुच्येतयोगेष्वभिरतःसदा १६ भैक्षेणान्नंसमाहृत्यविप्रोवेदपुरस्कृतः स्वाध्यायनिरतेविप्रेदत्वेहसुखमेधते १७
अहिंसन्ब्राह्मणस्वानिन्यायेनपरिपाल्यवा क्षत्रियस्तरसाप्राप्तमन्नंयोवैप्रयच्छति १८ द्विजेभ्योवेदवृद्धेभ्यःप्रयतःसुसमाहि दान०
तः तेनापोहतिधर्मात्मन्दुःकृतंकर्मपांडव १९ षड्भागपरिशुद्धंचकृषेर्भागमुपार्जितं वैश्योददद्द्विजातिभ्यःपापेभ्यःपरिमुच्यते २० २५५
अवाप्यप्राणसंदेहंकार्कश्येनसमार्जितं अन्नंदत्वाद्विजातिभ्यःशूद्रःपापात्प्रमुच्यते २१ औरसेनबलेनान्नमर्जयित्वाऽविहिंसकः
यःप्रयच्छतिविप्रेभ्यो

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नसदुर्गाणिसेवते २२ न्यायेनैवाप्रमत्तंतुनरोहर्षसमन्वितः द्विजेभ्योवेदवृद्धेभ्योदत्वापापात्प्रमुच्यते २३ अन्नमूर्जस्करंलो
केदत्वोर्जस्वीभवेन्नरः सतांपंथानमावृत्यसर्वपापैःप्रमुच्यते २४ दानवद्भिःकृतःपंथायेनयांतिमनीषिणः तेहिप्राणस्यदातार
स्तेभ्योधर्मःसनातनः २५ सर्वावस्थंमनुष्येणन्यायेनान्नमुपार्जितं कार्यंपात्रगतंनित्यमन्नंहिपरमागतिः अन्नस्यहिप्रदा
न४ नेननरोरौद्रंनसेवते तस्मादन्नंप्रदातव्यमन्यायपरिवर्जितं २७ यतेद्ब्राह्मणपूर्वंहितोऽन्नमन्नंगृहीसदा अवध्यंदिवसंकुर्या
दन्नदानेन[redacted]मानवः भोजयित्वादशशतंनरोवेदविदांनृप न्यायविद्धर्मविदुषामितिहासविदांतथा २९ नयातिनरकं
घोरंसंसारांश्चनसेवते सर्वकामसमायुक्तःप्रेत्यचाप्यश्नुतेसुखं ३० एवंसतुसमायुक्तोरमतेविगतज्वरः रूपवानकीर्त्तिमां
श्चैवधनवांश्चोपपद्यते ३१ एतत्तेसर्वमाख्यातमन्नदानफलंमहत् मूलमेतत्तुधर्माणांप्रदानानांचभारत ३२ इतिदा
नधर्मेषुसंसारचक्रे ॥

लोभाद् १

अहिंसा ३ श्रीनदोषात्कामक्रोधौ लोकेषु निधाय तत्स्वात्मनि कामक्रोधौ यो लोभं ६ सर्वेषां भूतानां आत्मभूतस्य आत्मदुःखेनेव परद्ःखे
दा० २५६ ना पिपरछिद्र जतो सर्वभूतानि आत्मत्वेन तत्वाद्दृशा पश्यतः मार्गे देवामु[redacted]सिसया प्रकोभत्वामुच्यत इत्यर्थः अमरस्य गत्या मतिहीनत्वान्मार्गस्त्र क

युधिष्ठिर उवाच अहिंसा वैदिकं कर्म ध्यानमिंद्रियसंयमः तपोथ गुरुशुश्रूषा किं श्रेयः पुरुषं प्रति १ बृहस्पतिरुवाच सर्वाण्येतानि ध
र्म्याणि पृथग्द्वारवशः शृणु संकीर्त्यमानानि षडेव भरतर्षभ भरतर्षभ २ हंत निःश्रेयसं जंतोरहं वक्ष्याम्यनुत्तमं अहिंसा योऽश्रयं ध
र्मं यः साधयति वै नरः ३ त्रीन्दोषान्सर्वभूतेषु निधाय पुरुषः सदा कामक्रोधौ च संयम्य ततः सिद्धिमवाप्यते ४ अहिंसा कानि
भूतानि दंडेन विनिहंति यः ग--- आत्मनः सुखमन्विछसा प्रेत्य नसुखी भवेत ५ आत्मोपमस्तु भूतेषु यो वै भवति पूरुषः न्य
स्तदंडो जितक्रोधः स प्रेत्य सुखमेधते सर्वभूतात्मभूतस्य सर्वभूतानि पश्यतः देवा पि मार्गे मुह्यंति अपदस्य पदैषिणः ७ न
तत्परस्य संदध्यात्प्रतिकूलं यदात्मनः एष संक्षेपतो धर्मः कामादन्यः प्रवर्त्तते प्रत्याख्याने च दाने च सुखदुःखे प्रिये आत्मौ श्रिया ४
पम्येन पुरुषः प्रमाणमधिगछति ९ यथा परः प्रक्रमते परेषु तथा परे प्रक्रमंते परस्मिन तथैव ते स्तूपमा जीवलोके यथा
धर्मो निपुणेनोपदिष्टः १० वैशंपायन उवाच इत्युक्त्वा ते सुरगुरुर्द्धर्मराजं युधिष्ठिरं दिवमाचक्रमे धीमान्पश्यतामेव नस्त

दा ११ इति दानधर्मेषु संसारचक्रं समाप्तं एम० २५६
रहितस्यापदे विष्णः बहिर्मुखा इत्यर्थः ९ यथेति हिंसीतो हिनस्ति पालितः पालयति तस्मात्पालयेदेव न हिंस्यादित्यर्थः ११ संसारचक्रं समाप्तं ॥ ७ ॥

पा १

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

भुक्तंतु भक्षयतः १

ततो ३ सम्यग्वचसाकर्मणाभक्षणेनेतिचतुर्विधाहिंसातत्रएकैकत्यक्तासर्वात्मनानभवति नयभक्षयतः अन्यमांसमोहेऽस्त्यवरतः अकुर्वतोवहिंसाकेन
चिरदर्शनंभवति ४ तत्रदृष्टांतमाहयथेति एकेनपादेनविनात्रिभिःपादैःपशुरिवरूपमपिएकेनांशेनहीनाअहिंसात्रयेणनतिष्ठतीत्यर्थः ५ यथेतिगजपदेरूप

वैशंपायनउवाच· ततोयुधिष्ठिरोराजाशरतल्पेपितामहं पुनरेवमहातेजाःपप्रच्छवदतांवरः १ युधिष्ठिरउ० ऋषयोब्राह्मणादे
वाःप्रशंसंतिमहामते अहिंसालक्षणंधर्मंवेदप्रामाण्यदर्शनात २ कर्मणामनुजःकुर्वन्हिंसांपार्थिवसत्तम वाचाचमनसाचैव
कथंदुःखात्प्रमुच्यते ३ भीष्मउवाच चतुर्विधेयंनिर्दिष्टाह्यहिंसाब्रह्मवादिभिः एकैकतोपिविभ्रष्टानभवत्यरिसूदन ४ यथा
सर्वश्चतुष्पाद्वैत्रिभिःपादैर्नतिष्ठति तथैवेयंमहीपालकारणैःप्रोच्यतेत्रिभिः ५ यथानागपदेन्यानिपदानिपदगामिनां सर्वा
ण्येवापिधीयंतेपदजातानिकौंजरे ६ एवंलोकेष्वहिंसातुनिर्दिष्टाधर्मतःपुरा कर्मणालिप्यतेजंतुर्वाचाचमनसापिच ७ सर्वं
तुमनसात्यक्त्वातथावाचाथकर्मणा नभक्षयतियोमांसंत्रिविधंसविमुच्यते त्रिकारणंतुनिर्दिष्टंश्रूयतेब्रह्मवादिभिः मनो
वाचितथास्वादेदोषाह्येषुप्रतिष्ठिताः नभक्षयंत्यतोमांसंतपोयुक्तामनीषिणः दोषांस्तुभक्षणेराजन्मांसस्येहनिबोधमे १०
पुत्रमांसोपमंराजन्खादतेयोविचेतनः मांसंमोहसमायुक्तःपुरुषःसोऽधमःस्मृतः ११ ११ ॥ ७ ॥ ७ ॥

दानामिवसर्वेषांधर्माणांसमावेशोभवतिहिंसायां कौंजरेपदेदत्तेसर्वाण्यपिपदानिमयाअपिधीयंतेएवमहिंसायांसर्वेधर्माःपिधीयंत ११ ॥ ७ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

पित्रिति यथास्त्रीपुंयोगेनांतरीयकं पुत्रजन्म एवं हिंसकस्य भूपिच्छायां योनौ जन्मेत्यर्थः १६ जीवितं हीते यथाद्यमांसार्थं एगत शिविरूर्ध्वं गतए

अपक्षार

दा०
२५७

पितमातृसमायोगे पुत्रत्वे जायते तथा हिंसां कृत्वा ऽवशः पापो भूपिछं जायते तथा १२ रसं च प्रति जिह्वायां ज्ञानं प्रज्ञायते यथा
तथा शास्त्रेषु नियतं रागो ह्यास्वादितात् भवेत् १३ संस्कृता संस्कृताः पक्वा लवणा स्तथा प्रजायंते यथा भावास्तथा चित्तं निरु मत्स्यकल्पित ३
ध्यते १४ भेरीमृदंगशब्दांश्च तंत्रीशब्दांश्च पुष्कलान् निषेविष्यंति वै मंदा मांसभक्षाः कथं नराः १५ अचिंतितम निर्दिष्टमेव च
रसं गत्या भिभूता वै प्रशंसंति फलार्थिनः प्रशंसा ह्येव मांसस्य दोषधर्मफलाचिता १६ जीवितं हि परित्यज्य बहवः साधवो जन
नाः स्वमांसैः परमांसानि परिपाल्य दिवं गताः १७ एवमेषा महाराज चतुर्भिः कारणैर्वृता अहिंसा तव निर्दिष्टा सर्वधर्मा
नुसंहिता १८ इति दानधर्मे ११० युधिष्ठिर उवाच अहिंसा परमो धर्म इत्युक्तं बहुशस्त्वया श्राद्धेषु च भवान् आह पितृणा
मिषकांक्षिणः १ मांसैर्बहुविधैः प्रोक्तस्त्वया श्राद्धविधिः पुरा अहत्वा च कुतो मांसमेवमेतद्विरुध्यते २ जातो नः सं
शयो धर्मे मांसस्य परिवर्जने दोषो भक्षयतः कः स्यात्कश्चाभक्षयतो गुणः ३ हत्वा भक्षयतो वापि परेणोपहृतस्य वा ह
न्याद्वा यः परस्यार्थे क्रीत्वा वा भक्षयेन्नरः ४ एतदिच्छामि तत्त्वेन कथ्यमानं त्वयानघ निश्चयेन चिकीर्षामि धर्मं तं सनातनं ५ रामं०
२५७

तं परमांसादानाद्दयोगा छंतीत्यर्थः १८ अध्यायः अहिंसा १ २ ३ ४ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ॥

१७ वेदानतत्कुर्युःयन्मांसान्निवर्तनंकुर्यात् १८ १९ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ॥

कथमायुरवाप्नोतिकथंभवतिसत्ववान् कथमव्यंगतामेतिलक्षण्योजायतेकथं ६ भीष्मउवाच मांसस्याभक्षणाद्राजन्योध
र्मःकुरुनंदन तन्मेशृणुयथातत्वंययास्यविधिरुत्तमः ७ रूपमव्यंगतामायुर्बुद्धिंसत्वंबलंस्मृतिं प्राप्तुकामैर्नरैर्हिंसाव
र्जितावैमहात्मभिः ८ ऋषीणामत्रसंवादोबहुशःकुरुनंदन बभूवतेषांतुमतंयत्तच्छृणुयुधिष्ठिर ९ योयजेताश्वमेधे
नमासिमासियतव्रतः वर्जयेन्मधुमांसंचसममेतद्युधिष्ठिर १० सप्तर्षयोवालखिल्यास्तथैवचमरीचिपाः अमां
सभक्षणंराजन्प्रशंसंतिमनीषिणः ११ नभक्षयतियोमांसंनचहन्यान्नघातयेत् तन्मित्रंसर्वभूतानांमनुःस्वायंभुवोऽब्रवी
त् १२ अधृष्यःसर्वभूतानांविश्वास्यःसर्वजंतुषु साधूनांसंमतोनित्यंभवेन्मांसविवर्जयेत् १३ स्वमांसंपरमांसेनयो
वर्द्धयितुमिच्छति नारदःप्राहधर्मात्मानियतंसोवसीदति १४ ददातियजतेचापितपस्वीचभवत्यपि मधुमांसनिवृत्येति
प्राहचैवंबृहस्पतिः १५ मासिमास्यश्वमेधेनयोयजेतशतंसमाः नखादतिचयोमांसंसममेतन्मतंमम १६ सदायजतिसत्रे तः ३
णसदादानंप्रयच्छति सदातपस्वीभवतिमधुमांसविवर्जनात् १७ सर्वेवेदानतत्कुर्युःसर्वेयज्ञाश्चभारत योभक्षयित्वामां
सानिपश्चादपिनिवर्तते १८ दुष्करंहिरसज्ञानेमांसस्यपरिवर्जनं चर्तुंव्रतमिदंश्रेष्ठंसर्वप्राणभयप्रदं १९ ॥ छ ॥

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

३३ खादुमगाः मांसादपशवः ३४ ३४ ३४ ३४ ॥ ५ ॥ ७ ॥ ॥

सर्वभूतेषु यो विद्वान्ददात्यभयदक्षिणां दाता भवति लोके स प्राणानां नात्र संशयः २० एतं वै परमं धर्मं प्रशंसंति मनीषिणः प्रा
दा०
२५८
णा यथात्मनोभीष्टा भूतानामपि वै तथा २१ आत्मौपम्येन मंतव्यं बुद्धिमद्भिः कृतात्मभिः मृत्युतो भयमस्तीति विदुषां भूतिमिच्छतां २२
किं पुनर्हन्यमानानां तरसा जीवितार्थिनां अरोगाणामपापानां पापैर्मांसोपजीविभिः २३ तस्माद्विद्धि महाराज मांसस्य परिवर्ज
नं धर्मस्यायतनं श्रेष्ठं स्वर्गस्य च सुखस्य च २४ अहिंसा परमो धर्मस्तथाहिंसा परं तपः अहिंसा परमं सत्यं यतो धर्मः प्रवर्त
ते २५ न हि मांसं तृणात्काष्ठादुपलाद्वापि जायते हत्वा जंतुं ततो मांसं तस्माद्दोषस्तु भक्षणे २६ स्वाहास्वधामृतभुजो देवाः स
त्यार्जवप्रियाः क्रव्यादान्राक्षसान्विद्धि जिह्मानृतपरायणान् २७ कांतारेषु च घोरेषु दुर्गेषु गहनेषु च रात्रावहनि संध्यासु चत्व
रेषु सभासु च २८ उद्यतेषु च शस्त्रेषु मृगव्यालभयेषु च अमांसभक्षणो राजन्भयमन्यैर्न गच्छति २९ शरण्यः सर्वभूतानां
विश्वास्यः सर्वजंतुषु अनुद्वेगकरो लोके न चाप्युद्विजते सदा ३० यदि चेत्खादको न स्यान्न तदा घातको भवेत् घात
कः खादकार्थाय तं घातयति वै नरः ३१ अभक्ष्यमेतदिति वै इति हिंसा निवर्तते खादकार्थमतो हिंसा मृगादीनां प्रवर्तते
३२ यस्माद्ग्रसति चैवायुर्हिंसकानां महाद्युते तस्माद्विवर्जयेन्मांसं य इच्छेद्भूतिमात्मनः ३३ त्रातारं नाधिगच्छंति रौद्राः
प्राणिविहिंसकाः उद्वेजनीया भूतानां यथा व्यालमृगास्तथा ३४ दाम०
२५८

© (c) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

४० हन्येतंहन्यमानं ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ॥ ७॥ ७॥ ७॥

पी१

लोभाद्वाबुद्धिमोहाद्वाबलवीर्यार्थमेवच संसर्गाद्वाथपापानामधर्मोमहानृणां ३५ स्वमांसंपरमांसेनयोवर्द्धयितुमिच्छ
ति उद्विग्नवासोवसतियत्रयत्राभिजायते ३६ धन्यंयशस्यमायुष्यंस्वर्ग्यंस्वस्त्ययनंमहत् मांसस्याभक्षणंप्राहुर्नियताः
परमर्षयः ३७ इदंतुखलुकौन्तेयश्रुतमासीत्पुरामया मार्कंडेयस्यवदतोयेदोषामांसभक्षणे ३८ योहिखादतिमांसा
निप्राणिनांजीवितैषिणां हतानांवामृतानांवायथाहंतातथैवसः ३९ धनेनक्रयिकोहंतिखादकश्चोपभोगतः घातकोव
धबंधाभ्यामि[redacted]त्येषत्रिविधोवधः ४० आखादन्ननुमोदंश्चभावदोषेणमानवः योनुमोदतिहन्यंतंसोपिदो
षेणलिप्यते ४१ अधृष्यःसर्वभूतानामायुष्मान्नीरुजःसुखी भवत्यभक्षयन्मांसंदयावान्प्राणिनामिह ४२ हिरण्यदा
नैर्गोदानैर्भूमिदानैश्चसर्वशः मांसस्याभक्षणेधर्मोविशिष्टइतिनःश्रुतिः ४३ अप्रोक्षितंवृथामांसंविधिहीनंनभक्षये
नं त् भक्षयन्निरयंयातिरौनास्त्यत्रसंशयः ४४ प्रोक्षिताभ्युक्षितंमांसंतथाब्राह्मणकाम्यया अल्पदोषमिहज्ञेयंविपरीते
तुलिप्यते ४५ खादकस्यकृतेजंतून्योहन्यात्पुरुषाधमः महादोषतरस्तत्रघातकोनतुखादकः ४६ ॥ ७॥ ७॥

भि४ दो

© (O) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

इत्यादेवपूजायज्ञोऽश्वमेधादिः तदर्थं श्रुतिकृतैः मार्गैरुपायैः अबुधः यज्ञोपनिषदमजानन् मांसगृध्नुः केवलं यज्ञव्याजेन मांसभोक्तुकामः ४७ व्रीहिम

इज्यायज्ञश्रुतिकृतैर्यो मार्गैरबुधोधमः हन्यात्जंतून्मांसगृध्नुः स वै नरकभाग्नरः ४७ भक्षयित्वापि यो मांसं पश्चादपि
निवर्त्तते यस्यापि सुमहान्धर्मो यः पापाद्विनिवर्त्तते ४८ आहर्त्ता चानुमंता च विशस्ता क्रयविक्रयी संस्कर्त्ता चोपभोक्ता
च खादकाः सर्व एव ते ४९ इदमन्यत्तु वक्ष्यामि प्रमाणं विधिनिर्मितं पुराणैरृषिभिर्जुष्टं वेदेषु परिनिष्ठितं ५० प्रवृत्ति
लक्षणो धर्मः प्रजार्थिभिरुदाहृतः यथोक्तं राजशार्दूल न तु तन्मोक्षकांक्षिणां ५१ हविर्यत्संस्कृतं मंत्रैः प्रोक्षिताभ्युक्षि
तं शुचि वेदोक्तेन प्रमाणेन पितृणां प्रक्रियासु च ५२ अतोन्यथा वृथामांसमभक्ष्यं मनुरब्रवीत् अस्वर्ग्यमयशस्यं च रक्षोव
द्भरतर्षभ ५३ विधिहीनं नरः पूर्वं मांसं राजन्नभक्षयेत् अप्रोक्षितं वृथामांसं विधिहीनं न भक्षयेत् ५४ य इच्छेत्पुरुषो नि
त्यं तमात्मानं निरुपद्रवं स वर्जयेत मांसानि प्राणिनामिह सर्वशः ५५ श्रूयते हि पुराकल्पे नृणां व्रीहिमयः पशुः येनायजं
यज्वानः पुण्यलोकपरायणाः ५६ ऋषिभिः संशयं पृष्टो वसुश्चेदिपतिः पुरा अभक्ष्यमथ मांसं स प्राह भक्ष्यमिति प्र
भो ५७

यः पशुः पुरोडाशादिरूपः तत एव नक्रीतमेध्या अमेध्याः पशव इत्युक्तात् स्मात् पुरोडाशसत्त्वलोकमिति ब्राह्मणात् ५६ अभक्ष्यमपि मांसं भक्ष्यमि त्याह तः पयातेत्यर्थः ५७

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

आरण्याःप्रोक्षिताइतिपर्यग्निकृतानारण्याननुसृजंतीतिश्रुतेराज्ञेपर्यवर्तितंकृत्वापितेषांवधोनकृतइत्यर्थः ७१ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

हलम २

आकाशाद्वनिंधाप्राप्तस्ततःसपृथिवीपतिः एतदेवपुनश्चोक्त्वाविवेशधरणीतलं ५८ प्रजानांहितकामेनत्वगस्त्येनमंना
आरण्याःसर्वदैवत्याःप्रोक्षितास्तपसामृगाः ५९ क्रियाह्येवंनहीयंतेपितृदैवतसंश्रिताः प्रीयंतेपितरश्चैवन्यायतोमांसत
र्पिताः ६० इदंतुशृणुराजेंद्रकीर्त्यमानंमयानघ अभक्षणेसर्वसुखंमांसस्यमनुजाधिप ६१ यस्तुवर्षशतंपूर्णंतपस्त
प्येत्सुदारुणं यश्चैववर्जयेन्मांसंसममेतन्मतंमम ६२ कौमुदेतुविशेषेणशुक्लपक्षेनराधिप वर्जयन्मधुमांसानिधर्मोह्यत्र
विधीयते ६३ चतुरोवार्षिकान्मासान्योमांसंपरिवर्जयेत् चत्वारिभद्राण्याप्नोतिकीर्तिमायुर्यशोबलं ६४ अथवामा
समेकंवैसर्वमांसान्यभक्षयन् अतीत्यसर्वदुःखानिसुखंजीवेन्निरामयः ६५ वर्जयंतिहिमांसानिमासशःपक्षशोपिवा तेषां
हिंसानिवृत्तानांब्रह्मलोकोविधीयते ६६ मासंतुकौमुदंपक्षंवर्जितंपार्थराजभिः सर्वभूतात्मभूतस्थैर्विदितार्थपरावरैः
६७ नाभागेनांबरीषेणगयेनचमहात्मना आयुषाथानरण्येनदिलीपरघुपूरुभिः ६८ कार्तवीर्यानिरुद्धाभ्यांनहुषेणय
यातिना नृगेणविश्वगश्वेनतथैवशशबिंदुना ६९ युवनाश्वेनचतथाशिविनौशीनरेणच मुचुकुंदेनमांधात्राहरिश्चं
द्रेणवाविभो ७० सत्यंवदतमासत्यंसत्यंधर्मःसनातनः हरिश्चंद्रश्चरतिवैदिविसत्येनचंद्रवत् ७१ ॥ ७ ॥ ७ ॥

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

न१

ग्र्पेन चित्रेणराजेंद्र सोमकेन नृकेणच रैवतेन रंतिदेवेन वसुना संजयेन च ७२ दुष्यंतेन करुषेण यमानर्कनलैस्तथा विरूपाश्वेन निमि
दा० २६० नाजनकेन च धीमता ७३ शिनेन प्रद्युम्नाचैव वीरसेनेन चैवहि इक्ष्वाकुना शंभुना च श्वेतेन सगरेणच ७४ अजेन धुंधुना चैवत
थैव च सुबाहुना हर्यश्वेन च राजेंद्र वृषेन भरतेन च ७५ एतैश्चान्यैश्च राजेंद्र पुरामांसं न भक्षितं शारदं कौमुदं मासं ततस्ते स्व
र्ग[redacted]माप्नुवन् ७६ ब्रह्मलोके च तिष्ठंति ज्वलमानाः श्रियान्विताः उपास्यमाना गंधर्वैः स्त्रीसहस्रसमन्वितैः
७७ तदेतदुत्तमं धर्ममहिंसाधर्मलक्षणं येचरंति महात्मानो नाकपृष्ठे वसंति ते ७८ मधुमांसं च ये नित्यं वर्जयंतीह धार्मि
काः जन्मप्रभृति मद्यं च सर्वे ते मुनयः स्मृताः ७९ इमं धर्मममांसादं यश्चरेच्छ्रावयीत वा अपि चेत्सुदुराचारो न जातु निरयं व्र
जेत ८० पठेद्वा य इदं राजन् शृणुयाद्वाप्यभीक्ष्णशः अमांसभक्षणविधिं [redacted] पवित्रमृषिपूजितं ८१ विप्रमुक्तः सर्वपापे
५६ भ्यः सर्वकामैर्महीपते विशिष्टतां ज्ञातिषु च लभते नात्र संशयः ८२ आपन्नश्चापदो मुच्येत बद्धो मुच्येत बंधनात मुच्येत्तथातुरो रो
गात् दुःखान्मुच्येत दुःखितः ८३ तिर्यग्योनिं न गच्छेच्च रूपवांश्च भवेन्नरः ऋद्धिमान्वै कुरुश्रेष्ठ प्राप्नुयाच्च महद्यशः ८४ एत
त्ते कथितं राजन्मांसस्य परिवर्जने प्रवृत्तौ च निवृत्तौ च विधान----मृषिनिर्मितं ८५ इति दानधर्मेषु मांसभक्षणे युधिष्ठिर
उवाच इमे वै मानवा लोके नृशंसा मांसगृद्धिनः विसृज्य विविधान्भक्ष्यान्महारक्षोगणा इव १ अपूपान्विविधाकारान् शा
कानि विविधानि च खांडवान्रसयोगांश्च तथेच्छंति यथामिषं २ तत्र मे बुद्धिरत्रैव विषमे परिमुह्यते न मन्ये रसतः किंचि
न्मांसतोस्तीति किंचन ३ तदिच्छामि गुणाञ्श्रोतुं मांसस्याभक्षणे प्रभो भक्षणे चैव ये दोषास्तांश्चैव पुरुषर्षभ ४ सर्वत दान० २६०

त्वेन धर्म पै१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

भद्१

त्वयथावदिहधर्मतः किंचौममभक्षंवासर्वमेतद्वदस्वमे ५ यथैतद्यादृशंचैवगुणायेचास्यवर्जने दोषाभक्षयतोयेपितन्मेब्रूहि
पितामह ६ भीष्मउवाच एवमेतन्महाबाहोयथावदसिभारत नमांसात्परमंकिंचिद्रसतोविद्यतेभुवि ७ क्षतक्षीणाभितप्तानां
ग्राम्यधर्मरतात्मनां अध्वनाकर्शितानांचनमांसाद्विद्यतेपरं ८ सद्योवर्द्धयतिप्राणान्पुष्टिमग्र्यांददातिच नभक्ष्योभ्यधिकः क
श्चिन्मांसादस्तिपरंतप ९ विवर्जितेतुबहवोगुणाःकौरवनंदन येभवंतिमनुष्याणांतन्मेनिगदतःशृणु १० स्वमांसंपरमांसेनयो
वर्द्धयितुमिच्छति नास्तिक्षुद्रतरस्तस्मात्सनृशंसतरोनरः ११ नहिप्राणात्प्रियतरंलोकेकिंचनविद्यते तस्माद्दयांनरःकुर्याद्य
थात्मनितथापरे १२ शुक्राच्चतातसंभूतिर्मांसस्येहनसंशयः भक्षणेतुमहान्दोषोनिवृत्यापुण्यमुच्यते १३ विधिनावेद
दृष्टेनतद्भुक्त्वेहनदुष्यति यज्ञार्थेपशवःसृष्टाइत्यपिश्रूयतेश्रुतिः १४ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

नु२

आरण्या इति यतमानेन उत्सृष्टानाम् आरण्यानां रक्षामृगयायां वधो न्याय्य एव उत्सृष्टप्रोक्षणीवनेन देवतापासस्य योगात् आत एव वसंतापर्के पिंजला ना
लभेते त्यत्र आधिकानामालंभे दोषप्रसंगात् तन्निवृत्तये नैव शास्त्रार्थस्यानुष्ठितत्वाद्वधकर्तुस्त्रित्वे पर्यवसानमुक्तं अन्यथा कपिंजलानामारण्यत्वे न पर्यग्निकरणां
ते उत्सृष्टानां वधस्याप्रसक्तेरधिकानामालंभे दोषो न प्रसज्जेत तथा च मद्दिस्मृधिकानुज्ञा जेन्त हिंत ध्रुवैत्व षु पापं स्यादित्री नेवतद्यधिकवधे हेतुः पापमिति
सिद्धं तदिदमुक्तं आरण्याः सर्वदैवत्याः सर्वशः प्रोक्षिता मृगाः अगस्त्येन पुरा राजन्मृगया येन पूज्यते इति सर्वशः इति उत्सृष्टपात्रस्य ग्रहणं १६ किंच हन्य

उप२

अतोऽन्यथा प्रवृत्तानां राक्षसो विधिरुच्यते क्षत्रियाणां तु यो दृष्टो विधिस्तमपि मे शृणु वीर्येणोपार्जितं मांसं यथा भुंजन्न दुष्यति १५
आरण्याः सर्वदैवत्याः सर्वशः प्रोक्षिता मृगाः अगस्त्येन पुरा राजन्मृगया येन पूज्यते १६ नात्मानमपरित्यज्य मृगया नाम विद्यते स
मतामुपसंगम्य भूतं निघ्नंति मानवाः १७ अतो राजर्षयः सर्वे मृगयां यांति भारत न हि लिप्यंति पापेन न चैतत्पातकं विदुः १८
न भूतः सदृशं किंचिदिह लोके परत्र च यत्सर्वेष्विह भूतेषु दया कौरवनंदन १९ न भयं विद्यते जातु नरस्येह दयावतः दयावता
मिमे लोकाः परे चापि तपस्विनां २० अहिंसा लक्षणो धर्म इति धर्मविदो विदुः यदहिंसात्मकं कर्म तत्कुर्यादात्मवान्नरः २१ पि
तृदैवतयज्ञेषु प्रोक्षितं हविरुच्यते २३

मानात्मप्रोक्षः स्ववधस्यापि संभवात् प्राणापरत्वेन यच्छिद्यमाणानां मृगयावरो दोषायेत्यात्मनात्मानमिति हन्यति हन्यते भूतमनेन भूतं वा एनं हंति १७ एवं प्रवृत्तिमा
र्गमुक्त्वा वस्तुतत्त्वमाह नहीति। नहि अगस्त्यवद्युगपत्सर्वेषां यज्ञं तं मालंभप्रोक्षणादिकमिदानीन्तने न कर्तुं शक्यमतोऽप्रोक्षितानां वधे दोष एव नापि प्राणा
पहानेन मृगयायाः अदोषत्वं तस्करादीनामपि तथात्वे निर्दोषत्वप्रसंगादिति हि शब्देन सूचितं १८ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

दा० २६१

दान० २६१

© (c) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

पि१

२७ जीतिगर्भेजिमा ३४ मांभूःपूर्वजन्मनिमंद्विनवान् अतएवतम्यमांसमहंभक्ष्याम्योतिप्यवहाराततमांसपदनिरुक्तिः ३५ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

म३ नं२

अभयंसर्वभूतेभ्योयोददातिदयापरः अभयंतस्यभूतानिददतीत्यनुशुश्रुम २३ क्षतंचस्खलितंचैवपतितंक्लिष्टमाहतं सर्व
भूतानिरक्षंतिसमेषुविषमेषुच २४ नैनंव्यालमृगाघ्नंतिनपिशाचानराक्षसाः मुच्यंतेभयकालेषुमोक्षयंतियोभयेपरान् २५ प्रा
णदानात्परंदानंनभूतंनभविष्यति नह्यात्मनःप्रियतरंकिंचिदस्तीहनिश्चितं २६ अनिष्टंसर्वभूतानांमरणंनामभारत मृ
त्युकालेहिभूतानांसद्योजायतिवेपथुः २७ जातिजन्मजरादुःखैर्नित्यंसंसारसागरे जंतवःपरिवर्तंतेमरणादुद्विजंति
च २८ गर्भवासेषुपच्यंतेक्षारांबुकटुकैरसैः मूत्रश्लेष्मपुरीषाणांपरुषै [redacted] र्भशादारुणोः २९ जाताश्चाप्यवशा
स्तत्रछिद्यमानाःपुनःपुनः पाच्यमानाश्चदृश्यंतेविवशामांसगृद्धिनः ३० कुंभीपाकेचपच्यंतेतांतांयोनिमुपागताः आ
क्रम्यमार्यमाणाश्चभ्राम्यंतेवैपुनःपुनः ३१ नात्मनोस्तिप्रियतमःपृथिवीमनुसृत्यह तस्मात्प्राणिषुसर्वेषुदयावानात्मवा
न्भवेत् सर्वमांसानियोराजन्यावज्जीवंनभक्षयेत् स्वर्गेसविपुलंस्थानंप्राप्नुयान्नात्रसंशयः ३२ येभक्षयंतिमांसानिभू
तानांजीवितैषिणां भक्ष्यंतेतेपिभूतैस्तैरितिमेनात्रसंशयः ३४ मांसंभक्षयतेयस्मात्भक्षयिष्येतमप्यहं एतन्मांसस्यमां
सत्वमनुबुध्यस्वभारत ३५ ॥

म१ २१

४३ अध्यायः अकामाः १ २ ३ ४ ५ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

दा० २६२ घातकोवध्यतेनित्यंतथावध्यतिमन्हिता आक्रोष्टाक्रुश्यतेराजंस्तयाद्वेष्यत्वमाप्नुते ३६ येनयेनशरीरेणयद्यत्कर्मकरोतियः
तेनतेनशरीरेणतत्तत्फलमुपाश्नुते ३७ अहिंसापरमोधर्मस्तथाहिंसापरोदमः अहिंसापरमंदानमहिंसापरमंतपः ३८
अहिंसापरमोयज्ञस्तथाहिंसापरंबलं अहिंसापरमंमित्रमहिंसापरमंसुखं ३९ अहिंसापरमंसत्यमहिंसापरमंश्रु
तं ४० सर्वयज्ञेषुवादानंसर्वतीर्थेषुचाप्लुतं सर्वदानफलंचापिनैतत्तुल्यमहिंसया ४१ अहिंस्रस्यतपोक्षय्यमहिंस्रोय
जतेसदा अहिंस्रःसर्वभूतानांयथामातायथापिता ४२ एतत्फलमहिंसायाभूयश्चकुरुपुंगव नहिशक्यागुणावक्तुम
पिवर्षशतैरपि ४३ इतिदानधर्मेषुमांसभक्षणंसमाप्तं युधिष्ठिरउवाच अकामाश्चसकामाश्चपेहताःस्मिमहामृधे काग
तिंप्रतिंप्रतिपद्यंतेतन्मेब्रूहिपितामह दुःखंप्राणपरित्यागःपुरुषाणांमहामृधे ज्ञानासित्वंमहाप्राज्ञप्राणत्यागंसुदुष्करं
२ समृद्धेवाःसमृद्धेवाशुभेवायदिवाशुभे कारणंतन्मेब्रूहिसर्वज्ञोह्यसिमेमतः ३ भीष्मउ० समृद्धोवासमृद्धोवा
शुभेवायदिवाशुभे संसारेस्मिन्समाजाताःप्राणिनःपृथिवीपते २४ निरंतायेनभावेनतत्रमेशृणुकारणं सम्यक्का
यमनुप्रश्नस्त्वयोक्तस्तुयुधिष्ठिर ५ अत्रतेकीर्तयिष्यामिपुरातनमिदंनृपं द्वैपायनस्यसंवादंकीटस्यचयुधिष्ठिर २६ ग्र० २६२

© (P) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

१७ इहेति मानुषाणां स्थैर्यजानां स्थावराणां च विशेषतो भोगाः संति जंगमानां तु साधुरण्येमेव सर्वविषयजं सुखं दुःखं चास्तीत्यर्थः १९ ॥ ७ ॥

८१

ब्रह्मभूतश्चरन्विप्रः कृष्णद्वैपायनः पुरा ददर्श कीटं धावंतं शीघ्रं शकटवर्त्मनि ७ गतिज्ञः सर्वभूतानां भाषाज्ञश्च शरीरिणां
सर्वज्ञः स तदा दृष्ट्वा कीटं वचनमब्रवीत ८ व्यास उवाच कीट संत्रस्तरूपोसि त्वरितश्चैव लक्ष्यसे क्व धावसि तदाचक्ष्व कु
तस्ते भयमागतं ९ कीट उवाच शकटस्यास्य महतो घोषं श्रुत्वा भयं मम आगतं वै महाबुद्धे स्वन एष हि दारुणः १० श्रू
यते न स मां हन्यादिति तस्मादपक्रमे श्वसतां च शृणोम्येवं गोपुत्राणां प्रतोद्यतां ११ वहतां सुमहाभारं सन्निकर्षे स्वनं
प्रभो नृणां च संवाहयतां श्रूयते विविधः स्वनः १२ सोढुमस्मद्विधेनैष न शक्यः कीटयोनिना तस्मादतिक्रमाम्येष भयादस्मा
त्सुदारुणात १३ दुःखं हि मृत्युर्भूतानां जीवितं च सुदुर्लभं अतो भीतः पलायामि गच्छेयं नासुखं सुखात १४ भीष्म उवाच इ
त्युक्तः स तु तं प्राह कुतः कीट सुखं तव मरणं ते सुखं मन्ये तिर्यग्योनौ हि वर्तसे १५ शब्दं स्पर्शं रसं गंधं भोगांश्चोच्चावचान्बहून ना
भिजानासि कीट त्वं श्रेयो मरणमेव ते १६ कीट उवाच सर्वत्र निरतो जीव इत स्त्रापि सुखं मम चेतयामि महाप्राज्ञ तस्मादिच्छा
मि जीवितुं १७ इहापि विषयः सर्वो यथादेहं प्रवर्तितः मानुषास्तिर्यगाश्चैव पृथग्भोगा विशेषतः १८ अहमासं मनुष्यो
वै शूद्रो बहुधनः प्रभो अब्रह्मण्यो नृशंसश्च कदर्यो वृद्धिजीवकः १९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पर्यशितः मत्सादीन्परित्यज्याग्नौ हुतवानस्मीत्यर्थः २४ न तु भूत्वा कः अनेन स्वर्यमिच्छन् २९ कीटोपाख्याने शुभेन येन मनुष्य सेन न्मप्रेव कर्म १३
पृष्ठे पर्वसि १

दा० २६३ वाक्यीत्युत्रो निकृतिप्रज्ञो मोघाः सर्वस्य सर्वशः मिथः कृतोपविविनापरस्वरूपरणोरतः २० मत्या तिथिजन स्वापितो मया
मात्सर्यात्स्वादुकामेन तन्नशंसे न बुभुक्षिता २१ देवार्थे पितृयज्ञार्थमन्नं श्रद्धाहृतं मया न दत्तमर्थकामेन देयमन्नं पुराकि
ल २२ गुप्तं शरणमाश्रित्य भयेषु शरणागताः अकस्मात्ते मया त्यक्ता नत्राता अभयैषिणः २३ धनं धान्यं प्रियान्दा
रान्यानं वासस्तथाद्भुतं श्रियं दृष्ट्वा मनुष्याणामसूयामि निरर्थकं २४ ईर्षुः परसुखं दृष्ट्वा अन्यस्य न बुभूषकः त्रिवर्गहंता
चान्येषामात्मकामानुवर्तकः २५ नृशंसगुणभूयिष्ठं पुरा कर्म कृतं मया स्मृत्वा तदनुतप्येहं हित्वा प्रियमिवात्मजं २६ शु
भानां नाभिजानामि कृतानां कर्मणां फलं माता च पूजिता वृद्धा ब्राह्मणश्चार्चितो मया २७ सकृज्जातिगुणोपेतः संग
त्या गृहमागतः अतिथिः पूजितो ब्रह्मंस्तेन मां नाजहात्स्मृतिः २८ कर्मणा पुनरेवाहं सुखमागामि लक्षये तच्छ्रोतुमहमि
च्छामि त्वत्तः श्रेयस्तपोधन २९ इति दानधर्मे कीटोपाख्याने व्यास उवाच शुभेन कर्मणा यद्वै तिर्यग्योनौ न मुह्यसे
ममैव कीट तत्कर्म येन त्वं न प्रमुह्यसे १ अहं त्वां दर्शनादेव तारयामि तपोबलात् तपोबलाद्धि बलवद्बलमन्यन्न विद्य दान० २६३
ते २ जातान्निपापैः स्तु कृतैर्गतिं त्वां कीटकीटतां अवाप्स्यसि पुनर्धर्मं धर्मं तु परिमन्यसे ३ ॥ ७ ॥ ७ ॥

हा४

© (p) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

न२ ग्यः

तिर्यगादृत्पत्रवर्णलोपच्छार्षःसिद्धःइत्यर्थःधर्मोपिमनुष्येषुकामार्थःकाम्यएवास्तिनतुनिंकामःएवंगुणाऋपिकामार्थएव ४ नागितिकर्मणिषष्ठीवागारि
हानेवुधम्रंवाजीवंनरःकिंहास्यतिकिंत्यक्ष्यतिनकिमपिसर्वेःपुरुषार्थैरहितत्वादित्यर्थः ५ जीवन्नीतिहेकीटपत्रविप्रा तत्त्वंरक्षसि ६ गुणेति न

कर्मभूमिसृतंदेवाभुंजतेतिर्यगाश्रिये धर्मोपिहिमनुष्येषुकामार्थाश्चतथागुणाः ४ वाग्बुद्धिपाणिपादैश्चअपेतस्यविपश्चितः
किंहास्यतिमनुष्यस्यमंदस्यापिहिजीवतः ५ जीवंनेवहिकुरुतेपूजांविप्राग्न्यःशशिसूर्ययोः ब्रुवन्नपिकथंपुण्यांतत्रकीटत्वमे
ष्यसि गुणाभूतानिभूतानितत्रत्वमुपभोक्ष्यसे तत्रतेहंनिवेशयामिब्रह्मत्वंपत्रवेत्स्यसि ७ सतथेतिप्रतिश्रुत्यकीटोवर्त्मन्यति
ष्ठत शाकटव्रजश्चसमहानागतश्चयदृच्छया ८ चक्राक्रमेणभिन्नश्चकीटःप्राणान्मुमोचह संभूतःक्षत्रियकुलेप्रसादात्अमितौ
जसः ९ तमभिवंद्यमुनिमगमत्सर्वास्वन्यासुयोनिषु श्वाविड्गोधावराहाणांतथैवमृगपक्षिणां श्वपाकशूद्रवैश्यानांक्षत्रिया
णांचयोनिषु १० सकीटएवमाभाष्यऋषिणाअमितवादिना प्रतिस्मृत्याथजग्राहपादौमूर्ध्नाकृतांजलिः ११ कीटउवाच
इदंतद्दत्तलं[redacted]नमीक्षितंदशभिर्गुणैः पदंहंप्राप्यकीटत्वमागतोराजपुत्रतां १२ ॥ ७ ॥ ७ ॥
स्या१

त्रविप्रत्वेत्वंभूतानिभोक्ष्यसेतत्रमोनेनतुभ्यंअहंब्रह्मविनेश्यामिब्रह्मविघांदास्यामियत्ववाग्यंपश्यसिवांछसितत्रत्वांनेष्यामीतिपोतना १० स्वइति
पत्रपत्र यंतंमनसाध्यछितवानतत्रऋषिमेवददर्शेत्यर्थः १२

© (Dharmartha Trust J&K) Digitized By eGangotri

२१ गोब्राह्मणकृते प्राणान्हित्वा ब्राह्मण्यमवाप्स्यसीति योजना २४ कीटोपाख्यानोस्त्र १ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ॥

दा॰ २६४ वहंति मामतिबलाः कुंजरा हेममालिनः स्यंदनेषु च कांबोजा युक्ताः परमवाजिनः १३ उष्ट्राश्वतरयुक्तानि यानानि च वहं
ति मां सबांधवं सहामात्यश्चाश्नामि पिशितौदनं १४ गृहेषु लक्ष्मीनिपातेषु सुखेषु शयनेषु च वरार्हेषु महाभाग स्वपामि च स
पूजितः १५ सर्वेष्वपररात्रेषु सूतमागधबंदिनः स्तुवंति मां यथा देवा महेंद्रं प्रियवादिनः १६ प्रसादात्सत्यसंधस्य भवतो
मिततेजसः यदहं कीटतां प्राप्य संप्राप्तो राजपुत्रतां १७ नमस्तेस्तु महाप्राज्ञ किं करोमि प्रशाधि मां त्वत्तपोबलनिर्दिष्टमि
दं ह्यधिगतं मया १८ व्यास उवाच अर्चितोहं त्वया राजन्वाग्भिरद्य यदृच्छया अद्य ते कीटतां प्राप्य स्मृतिर्जाता जुगुप्सिता १९
न तु नाशोस्ति पापस्य यत्त्वयोपचितं पुरा शूद्रेणार्थप्रधानेन नृशंसेनाततायिना २० मम ते दर्शनं प्राप्तं तच्चैव सुकृतं त्वया
तिर्यग्योनौ स्म जातेन मम चाप्यर्चनात्तथा २१ इतस्त्वं राजपुत्रत्वाद्ब्राह्मण्यं समवाप्स्यसि गोब्राह्मणकृते प्राणान्हुत्वात्मानं र
णाजिरे २२ राजपुत्रसुखं प्राप्य क्रतूंश्चैवाप्तदक्षिणान् अथ मोदिष्यसे स्वर्गे ब्रह्मभूतोव्ययः सुखी २३ तिर्यग्योन्याः शूद्र
तामभ्युपैति शूद्रो वैश्यं क्षत्रियत्वं च वैश्यः वृत्तश्लाघी क्षत्रियो ब्राह्मणत्वं स्वर्गं पुण्यं ब्राह्मणः साधुवृत्तः २४ इति दान
धर्मे कीटोपाख्याने भीष्म उवाच क्षत्रधर्ममनुप्राप्तः स्मरन्नेव च वीर्यवान् त्यक्त्वा स कीटतां राजंश्चचार विपुलं तपः १ पम॰ २६४

© (C) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ श्रियंवियां ११ १२॥ ७॥ ॥७॥ ॥७॥

तस्य धर्मार्थविदुषो द्रष्टातद्विपुलंतपः आजगामद्विजश्रेष्ठः कृष्णद्वैपायनस्तदा २ व्यासउवाच क्षात्रं चैवव्रतंकीटभूतानां
परिपालनं क्षात्रंदेवव्रतंध्यायंस्ततो विप्रत्वमेष्यसि ३ पाहिसर्वाःप्रजाःसम्यक्शुभाशुभविदात्मवान् शुभैःसंविभजन्कामै
रशुभानांचपावनैः ४ आत्मवान्भवसुप्रीतःस्वधर्मकरणेरतः क्षात्रींतनुंसमुत्सृज्यततोविप्रत्वमेष्यसि ५ भीष्मउवाच
सोऽथारण्यमनुप्राप्यपुनरेवयुधिष्ठिर महर्षेर्वचनंश्रुत्वाप्रजाधर्मेणपाल्यच ६ अचिरेणैवकालेनकीटःपार्थिवसत्तम
प्रजापालनधर्मेणप्रेत्यविप्रत्वमागतः ७ ततस्तंब्राह्मणंदृष्ट्वापुनरेवमहायशाः आजगाममहाप्राज्ञःकृष्णद्वैपायनस्तदा
८ व्यासउवाच भोभोब्रह्मर्षभश्रीमन्माव्यथिष्ठाःकथंचन शुभकृच्छुभयोनीषु [redacted] पापकृत्पापयोनिषु उपपद्यतिधर्म
ज्ञ यथापापफलोपगं तस्मान्मृत्युभयात्कीटमाव्यथिष्ठाःकथंचन १० धर्मलोपभयंतेस्यात्तस्माद्धर्मंचरोत्तमं ११ कीटउवा
च सुखात्सुखतरंप्राप्तोभगवंस्त्वत्कृतेह्यहं धर्ममूलांश्रियंप्राप्यपाप्मानष्टइहाद्यमे १२ भीष्मउवाच भगवद्वचनात्कीटोब्राह्मण्यं
प्राप्यदुर्लभं अकरोत्पृथिवींराजन्यज्ञयूपशतांकितां १३ ततःसालोक्यमगमद्ब्रह्मणोब्रह्मवित्तमः अवापच परं पदं
कीटःपार्थब्रह्मसनातनं स्वकर्मफलनिर्वृत्तंव्यासस्यवचनात्तदा १४ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

CC-0. Bhamti Trust JK. Digitized by eGangotri

१५- कीर्तोपाख्यानं विघा २ मैत्रेयमविज्ञाय ज्ञातचरितं चरंतं सर्वं ई स्वतिधर्मापप्रेरयति स्वैरिणीमुनिश्रेणीतस्याः कुलेगृहे ५ कुतस्त्वतेप्रमोदइतिसर्वं

दा०
२६५

तेपियस्मात्प्रभावेनहताः क्षत्रियपुंगवाः संप्राप्तास्तेगतिंपुण्यांतस्मान्माशोचपुत्रक १५ इतिदानधर्मेषुकीर्तोपाख्यानं युधिष्ठिरउवाच विद्यातपोभ्यांदानाच्च किमेतेषांविशिष्यते पृच्छामित्वांसतांश्रेष्ठतन्मेब्रूहिपितामह १ भीष्मउवाच अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं मैत्रेयस्यचसंवादंकृष्णद्वैपायनस्यच २ कृष्णद्वैपायनोराजन्नज्ञातचरितंचरन् वाराणस्यामुपातिष्ठन्मैत्रेयंस्वैरिणीकुले ३ तमुपस्थितमासीनंज्ञात्वासमुनिसत्तमं अर्चित्वाभोजयामासमैत्रेयोऽशनमुत्तमं ४ तदन्नमुत्तमंभुक्त्वागुणवत्सार्वकामिकं प्रतिष्ठमानोस्मयतप्रीतः कृष्णोमहामनाः ५ तमुत्स्मयंतंसंप्रेक्ष्य मैत्रेयः कृष्णमब्रवीत् कारणं ब्रूहिधर्मात्मन्यस्माविष्टाः कुतस्त्वमे तपस्विनोधृतिमतः प्रमोदः समुपागतः ६ एतत्पृच्छामितेविद्वन्नभिवाद्यप्रणम्यच आत्मनस्त्वतयोभाग्यंमहाभाग्यंतवेक्ष्य ७

धः ६ एतत्तस्त्रात्मनस्तपोभाग्यंतचसुखभाग्यंतेत्वांपृच्छामि आश्चर्यदर्शनंविनाविस्मयोनभवतीतिभावः ७ ७ ॥ ८ ॥ ८ ॥ शा०
२६५

© Dhamartha Trust J&K Digitized By eGangotri

पृथगिति पृथगात्मा उपाधिपरिछिन्नोजीवः स्वरूपात्माऽनुपाधिकं ब्रह्मरूपं च मध्यर्थे षष्ठी ।। ततः पृथगाचरतः तद्जीवन्मुक्तस्य मुक्तात्मयात्मनः अपे
क्षया हं आत्मानं अत्यंतरं मन्ये यतस्त्वं मद्रूपं द्रष्टा विस्मितोसि अतोऽहं त्वत्तोऽत्यंतरोस्मीति आत्मानमनुमिनोमीत्यर्थः अत्वयातमित्रवंशणा
त्वात् विशिष्टमपीतरेभ्यः ८ अतिछेदोत्वं तमंतरं प्रश्नकेन समुद्रशोषणमिव अतिछेद इत्तीपाठेपि स एवार्थः अतिवादस्त्रस्य एवार्थस्यकथं नलो

पृथगाचरतस्तात पृथगात्मसुखात्मनोः अत्यंतरमहं मन्ये विशिष्टमपि वान्वयात् ८ व्यास उवाच अतिछेदातिवादाभ्यां
स्मयोयं समुपागतः असत्यवेदवचनं कस्माद्वेदो न तं वदेत् ९ जीर्णपिवृह्मपदाम्पाकः पुरुषस्योत्तमं व्रतं नहुष्येच्चैव दद्याच्च
सत्यं चैव परं वदेत् १० इति वेदोक्तमत्विभिः पुरस्तात्परिकल्पितं इदानीं चैव नः क्लृप्तं पुरस्ताच्च परिश्रुतं ११ ११ ।। ७ ।।

केताभ्यां विस्मयो मेऽभवत् अहं दुःख्यानं कृत्वा शतं विना न प्राप्यत इति वेदवचनमसत्यं जलमात्रदाने न तत्वतत्प्राप्तिदर्शनात् देशकालपात्रश्रद्धाविशे
षाद् लमपि मत्वं जलमौक्तिकन्यायेन प्राप्नोतीति दर्शनात्कस्माद्वेदो न तं वदेत् सुक्तं ९ पदानि पठनीयानि एतद्वेव त्रयं उत्तमं व्रतं १० नः अस्मा
न १
भिरपि क्लृप्तं अवश्यं कर्त्तव्यं ११

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दपो दानं १२ त्वं महतो लोकान्जेषीरिति एतन्मम दर्शनं प्रत्यक्षं तेनाहं विस्मितोऽस्म्यभिभाव एतद्दर्शनमिति पाठे स्पष्टोऽर्थः १३ धर्मं तपो दानानि पुण्यप्र
येदयतास्त्याहुः पुण्यं वेत्ति १४ यजनात् तीर्थस्नानात् अनुलेपनात् वेदव्रतसमापनात् २३ त्रिविधानीत्यपारं व्याचष्टे न त्वहं दानमिति तपश्व्रस्ति

दा० २६६

अश्र्योऽहितात्र्यघोरात्पोमवस्त्रमहाफलः तपितायच तेदत्तं त्वहूयेनानुमप्यता १२ तपितस्तपिता यत्त्वं दत्तेन दर्शनं मम अ
जैषीर्महतो लोकान्सहायद्वैरिविप्रभो १३ ततो दानपवित्रेण प्रीतोऽस्मि तपसैव च पुण्यस्यैव हि नेसत्त्वं पुण्यस्यैव च दर्शनं १४
पुण्यस्यैवाभिगंधस्तेऽमन्त्येकमेव विधानजं अधिकं मार्जनात्स्नानात्तथा चैवानुलेपनात् १५ शुभं सर्वपवित्रं स्यादोदानमेव परं द्वि
ज नोचेत्सर्वपवित्रं स्यादानमेव परं भवेत् १६ पानीमाघुत्तमानीह वेदोक्तानि प्रशंससि तेषां श्रेष्ठतरं दानमिति मे नात्र सं
शयः १७ दानकृद्भिः कृतः पंथा येन यांति मनीषिणः ते हि प्राणस्य दातारस्तेषु धर्मः प्रतिष्ठितः १८ यथा वेदाः स्वधीताश्च
यथा चेंद्रियसंयमः सर्वत्यागो यथा चेह तथा दानमनुत्तमं १९ त्वं हि तात सुखादेव सुखमेष्यसि शोभने सुखात्सुखतरप्रा
प्तिमाप्नुते मतिमान्नरः २० तन्नः प्रत्यक्षमेवेदमुपलब्धमसंशयं श्रीमंतमाप्नुवंत्यर्था दानं यज्ञस्तथा सुखं २१ सुखादेव परं प ३
दुःखं दुःखादन्यपरं सुखं दृश्यते हि महाप्राज्ञ नियतं वै स्वभावतः २२ त्रिविधानीह वृत्तानि नराणां ऋमनीषिणः पुण्यमन्य
त्पापमन्यन्न पुण्यं न च पापकं २३ न वृत्तं मन्यते तस्य मन्यते न स पापकं यथास्वकर्मनिर्वृत्तं न पुण्यं न च पापकं २४

राम० २६६

यस्य यज्ञादीनि पुण्यं द्रोहादीनि पापं ततोऽन्यत् अपुण्यं न च पापकमिति स्वकर्मनिर्वृत्तं पुण्यपापं च न मन्तेत्यर्थः २४ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥
म १

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२६ त्वं तु पुण्यस्यैवाधिकार्यसीत्याह रमस्वेति २७ अध्यायः एवं ३ पात्रगुणाद्दानस्य महाफलकत्वं मैत्रेय आह निर्दोषमिति द्वाभ्यां ५ भवतो वर्णधर्मादिके ७

हि २

यत्र दानं तपः शीला नरा वै पुण्यकर्मिणः ये भिद्युरिति मन्यंते ते वै पापकृतो जनाः २५ इत्याणपाददत्तैचैव दुःखं यांति पतंति च ततो न्य
त्कर्म यत्किंचिन्न पुण्यं न च पापकं २६ रमस्वैधस्व मोदस्व देहि चैव यजस्व च न त्वामभिभविष्यंति वैद्या न च तपस्विनः २७ इति दान
धर्मेषु च मैत्रेय भिक्षायां भीष्म उवाच एवमुक्तः प्रत्युवाच मैत्रेयः कर्मपूजकः अत्यंतं श्रीमति कुले जातः प्राज्ञो बहुश्रुतः १ मै
त्रेय उवाच असंशयं महाप्राज्ञ यथैवात्थ तथैव तत् अनुज्ञातस्तु भवता किंचिद्ब्रूयामहं विभो २ व्यास उवाच यद्यदिच्छसि मैत्रेय
धाव ५ यथा वं यथा तथा ब्रूहि त्वं महाप्राज्ञ शुश्रूषे वचनं तव ३ मैत्रेय उवाच निर्दोषं निर्मलं चैव वचनं दानसंहितं विद्यातपोभ्यां हि
भवान्भावितात्मा न संशयः ४ भवतो भावितात्मत्वाल्लाभोयं सुमहान्मम भूयो बुध्यानुपश्यामि समृद्धतपा इव ५ अपि नो दर्शना ३
देव भवतो भ्युदयो भवेत् मन्ये भवत्प्रसादोयं तद्धि कर्मस्व भारत ६ तपः श्रुतं च योनिश्चाप्येतद्ब्राह्मण्यकारणं त्रिभिर्गुणैः स
मुदितस्ततो भवति वै द्विजः ७ अस्मिंस्तृप्ते च तृप्यंते पितरो दैवतानि च नहि श्रुतवतां किंचिदधिकं ब्राह्मणादृते ८ अं
धस्यात्तम एवेदं न प्रज्ञायेत किंचन चातुर्वर्ण्यं न वर्त्तेत धर्माधर्मावृतानृते ९ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नृ १

२१ अहन्निति तं अदं तं सः अबुधः अदतो ऽस्य च तत्वात् शास्य हंता स्वयमपि हन्यते दोषे णेत्यर्थः तत्राच्यत्रपातिय च्चात्र मिति पाठे तत्रात्रं अधमा नं सततं
अमरं हंतीति एवं शणान्वयः यश्चान्नं स च तस्य हंता मूर्खः ताभ्यां हताभ्यां मबुधो दाता हन्यत इत्यर्थः १२ प्रभुरिति पतिश्च ब्रह्मचारी च म कान्तव्याप्ति नाबु
भो इतिस्मृतेः विद्वान् अन्नमदन्तस्य प्रभुर्भवति ईश्वरत्वाच्च हेतुभूतः स तत्पुनर्जनयति दातेः नैकपुरिणितं प्रयच्छतीत्यर्थः स च दाता तरन्ना जायते प्रजा हृपे

दा० २६७

यथा हि सुकृते क्षेत्रे फलं विंदति मानवः एवं दत्वा श्रुतवति फलं दाता समश्नुते १० ब्राह्मणा श्वेन्न विंदेत श्रुतवृत्तोपसंहितः प्रति
ग्रहीता दानस्य मोघं स्याद्धनिनां धनं ११ अदन्न विद्वान् हंत्यन्नमद्यमानं च हंति तं तच्चान्नं पाति यश्चान्नं स हंता हन्यते बुधः १२ प्रभु
र्ह्यन्नमदन् विद्वान् पुनर्जनयतीश्वरं स चान्नाज्जायते तस्मात् सूक्ष्म एष व्यतिक्रमः १३ यदेव ददतः पुण्यं तदेव प्रतिगृह्णतः न ह्येकचक्रं
क्रं [illegible] वर्त्तेत इत्येवमृषयो मदुः १४ यत्र वै ब्राह्मणाः संति श्रुतवृत्तोपसंहिताः तत्र दानफलं पुण्यमिह चामुत्र चाश्नुते १५ ये
योनिशुद्धाः सततं तपस्यभिरता भृशं दानाध्ययनसंपन्नास्ते वै पूज्यतमाः सदा १६ तैर्हि सद्भिः कृतः पंथा येन यातो न मुह्यते
ते हि स्वर्गस्य नेतारो यज्ञवाहाः सनातनाः १७ इति शांतौ दानधर्मेषु भीष्म उवाच एवमुक्तः स धर्मात्मा मैत्रेयं प्रत्यभा
षत दिष्ट्यैवं त्वं विजानासि दिष्ट्या ते बुद्धिरीदृशी १

एम० २६७

णाग स्वस्थश्चेत्तत्र प्रस्यान्नं तस्य संतन्निरितिस्मृत्यो मतिक्रमोस्ति तेन गृहस्थः परपाकं नाश्नीयादिति गम्यते १३ यदेवेति ग्रहीत्र भावे तस्य प्र
च्छिन्नं स्यात् वृष्ट्यभावे दातुर्दाने प्रवृत्तिर्न स्यादिति दात प्रतिग्रहीतारौ चक्रवत् लोकतंत्रं वहत इत्यर्थः १७ अध्यायः एकं १ ॥ ७॥

आर्यगुणान प्रभुगान २ वर्णयिष्यामि कथयिष्यामि ८ असंमतादायी मयाचपरस्मात्प्रतिग्रहं अभिमन्यते स्तेनो भवतीति स्मृतेः स्तेनः ९ पः सर्ववित सचक्षुष्मा

मेत ६४

लोकोऽप्यार्यगुणानेवमुपेयिष्यं तु प्रशंसति रूपमानवयोमान श्रीमान स्वाप्यसंशयं २ द्विषानाभिभवंतित्वां देवस्तेयमनुग्रहः यन्ते
भशातं रंदानाद्वर्णयिष्यामितं मुएउ ३ यानीहागमशास्त्राणि याश्च काश्चित्प्रशस्तयः तानि वेदं पुरस्कृत्य प्रवृत्तानि यथाक्रमं ४ अ
हं दानं प्रशंसामि भवानपितपः स्तुते तपः पवित्रं वेदस्य जपः स्वर्गस्य साधनं ५ तपसा महदाप्नोति विद्यया चेति नः श्रुतं तपसैव
चापनुदे पश्चात्पयदपि दुष्कृतं ६ यथाहि किंचित्संधाय पुरुषस्तप्यते तपः सर्वं वाप्नोति विद्ययाचेति नः श्रुतं ७ दुरन्वयं दुष्प्रधर्षं दुरापं
दुरतिक्रमं दुरतिक्रमं सर्वं वै तेन साध्येति तन्योहि बलवज्जरः ८ सुरापी संमतादायी भ्रूणहा गुरुतल्पगः तपसा तरते सर्वमेनसश्च प्रमु
च्यते ९ सर्वविद्यस्तु चक्षुष्मानपियादृशतादृशः तपस्विनं न थैवाहुस्ताभ्यां कार्यं सदानमः १० सर्वे पूज्याः श्रुतधनास्तथैव च तपस्विनः
दानप्रदाः सुखं प्रेत्य प्राप्नुवंतीह च श्रियं ११ इमं च ब्रह्मलोकं च लोकं च बलवत्तरं अन्नदानैः सुकृतिनः प्रतिपद्यंते लौकिकाः १२ पूजि
ताः पूजयंत्येतान्मानिता मानयंति च अदाता यत्र यत्रेति सर्वतः संप्रणुद्यते १३ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

अ १ ति १

तयादृशतादृशम पितपस्विनं तथैव च वरुष्मं तमेवाहुः ताभ्यां सर्वविन्नपस्विभ्यां १० ११ १२ १३ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१५ कौमारचारीप्रथमवयाः १६ वासितातुष्टस्त्री २० अध्यायःसत्स्त्रीणां १ २ ३ ४ ५ ॥ ७ ॥

टी० २६८

अकर्त्तिचैवकर्त्तीचलभतेयस्यपादृशं यदिक्षीर्ध्वपथयोवाह्यानलोकानतियास्यसि १४ प्राप्स्यसित्वंनपापानियानियास्यसिकानि
च मेधाव्यसिकुलेजातःश्रुतवाननसूयवान् १५ कौमारचारीव्रतवान्मैत्रेणानिरतोभव एतद्गृहाणप्रथमंप्रशस्तंगृहमेधिनां १६
योभर्त्तावासितातुष्टोभर्त्ततुष्टाचवासिता यस्मिन्नेवंकुलेसर्वकल्याणंतत्रवर्त्तते १७ अद्भिर्गात्रामलमिवतमोग्निप्रभयायथा
दानेनतपसाचैवसर्वपापमपोहति १८ स्वस्तिप्राप्नुहिमैत्रेयगृहान्साधुव्रजाम्यहं एतन्मनसिकर्त्तव्यंश्रेयएवंभविष्यति १९ तं
प्रणम्याथमैत्रेयःकृत्वाचाभिप्रदक्षिणं स्वस्तिप्राप्नोतुभगवानित्युवाचकृतांजलिः २० इतिदानधर्मेषुमैत्रेयभिक्षा युधिष्ठि
रउवाच सत्स्त्रीणांसमुदाचारंसर्वधर्मविदांवर श्रोतुमिच्छाम्यहंत्वत्तस्तन्मेब्रूहिपितामह १ भीष्मउ० सर्वज्ञांसर्वतत्वज्ञांदेवलो
केमनस्विनीं कैकेयीसुमनानामशांडिलीपर्यपृच्छत २ केनवृत्तेनकल्याणिसमाचारेणकेनवा विधूयसर्वपापानिदेवलोकंत्व
मागता ३ हुताशनशिखेवत्वंज्वलमानास्वतेजसा सुतातारादिपस्येवप्रभयादिवमागता ४ अरजांसिचवस्त्राणिधारयंती
गतक्लमा विमानस्थाशुभाभासि सहस्रगुणमोजसा ५

दान० २६८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

१५ मंगलैर्निपतेतिमंगलसूत्रंमात्रंधारयामिनतुतांबूलादीनीत्यर्थः १९ २० ॥

नत्वमल्पेनतपसादानेननियमेनवा इमंलोकमनुप्राप्तात्वंहितत्वंवदस्वमे ६ इतिपृष्टासुमनयामधुरंचारुहासिनी शांडिलीनिभृ
तंवाक्यंसुमनामिदमब्रवीत् ७ नाहंकाषायवसनानापिवल्कलधारिणी नचमुंडानजटिलाभूत्वादेवत्वमागता ८ अहितानि
चवाक्यानिसर्वाणिपरुषाणिच अप्रमत्ताचभर्त्तारंकदाचिन्नाहमब्रुवं ९ देवतानांपितृणांचब्राह्मणानांचपूजने अप्रमत्तास
दायुक्ताश्वश्रूश्वशुरवर्त्तिनी १० पैशुन्येनप्रवर्त्तामिनममैतन्मनोगतं अद्वारेचनतिष्ठामिचिरंनकथयामिच ११ असद्वाहसितंकिं
चिदहितंचापिकर्मणा रहस्यमरहस्यंवानप्रवर्त्तामिसर्वथा १२ कार्यार्थेनिर्गतंवापिभर्त्तारंगृहमागतं आसनेनोपसंयोज्यपू
जयामिसमाहिता १३ यदन्नंनाभिजानातियद्भोज्यंनाभिनंदति भक्ष्यंवायदिवालेह्यंतत्सर्वंवर्जयाम्यहं १४ कुटुंबार्थेसमानीतं
यत्किंचित्कार्यमेवतु प्रातरुत्थायतत्सर्वंकारयामिकरोमिच १५ प्रवासंयदिमेयातिभर्त्ताकार्येणकेनचित् मंगलैर्बहुभिर्युक्ताभ
वामिनियतातदा १६ अंजनंरोचनांचैवस्नानंमाल्यानुलेपनं प्रसाधनंचनिष्क्रांतेनाभिनंदामिभर्त्तरि १७ नोत्थापयामिभर्त्तारं
सुख-सुप्तमहंसदा आंतरेष्वपिकार्येषुतेनतुष्यतिमेमनः १८ नायासयामिभर्त्तारंकुटुंबार्थेपिसर्वदा गुप्तगुह्यासदाचा
स्मिसुसंमृष्टनिवेशना १९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

२२ अध्यायः साम्नि ६ हरिणःपांडुवर्णः ७ ७ ॥ ॥

शा०
२६९

इमं धर्मपथं नारी पालयंती समाहिता अरुंधतीव नारीणां स्वर्गलोके महीयते २१ भीष्म उवाच एतदाख्याय सा देवी सुमनायै तप
स्विनी पतिधर्ममहाभागा जगामादर्शनं तदा २१ यश्चेमं पांडवाख्यानं पठेत्पर्वणि पर्वणि स दैवलोकं संप्राप्य नंदने स सुखी वसेत्
२२ इति दानधर्मेषु सुमनासंवादः युधिष्ठिर उवाच साम्नि चापि प्रदाने च ज्यायः किं भवतो मतं प्रब्रूहि भरतश्रेष्ठ यदत्र व्यतिरिच्यते
१ भीष्म उवाच साम्ना प्रसाद्यते कश्चिद्दानेन च तथापरः पुरुषः प्रकृतिं ज्ञात्वा तयोरेकतरं भजेत् २ गुणांस्तु शृणु मे राजन्सांत्वस्य भरतर्ष
भ दारुणान्यपि भूतानि सांत्वेनाराधयेद्यथा ३ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं गृहीत्वा रक्षसा मुक्तो द्विजातिः कानने यथा
४ कश्चिद्वाग्बुद्धिसंपन्नो ब्राह्मणो विजने वने गृहीतः कृच्छ्रमापन्नो रक्षसा भक्षयिष्यता ५ स बुद्धिश्रुतिसंपन्नस्तं दृष्ट्वातिविभीष
णं सामैवास्मिन्प्रयुयुजे न मुमोह न विव्यथे ६ रक्षस्तु वाचं संपूज्य प्रश्नमेनं प्रचच्छ तं द्विजं मोक्ष्यसे ब्रूहि मे प्रश्नं केनास्मि हरिणः कृ
शः ७ मुहूर्तमथ संचिंत्य ब्राह्मणस्तस्य रक्षसः आभिर्गाथाभिरव्यग्रः प्रश्नं प्रतिजगाद ह ८ ब्राह्मण उवाच विदेशस्थो
विलोकस्थो विना नूनं सुहृज्जनैः विषयानतुलान्भुंक्षे तेनासि हरिणः कृशः ९ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥
नं१

शान०
२६९

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

नूनं मित्राणि ते रुद्रः साधूपचरितान्यपि स्वदोषाद्दूषयन्ति तेनासि हरिणः कृशः १० गुणवान्विगुणानन्यान्नूनं पश्यसि सत्कृतान् प्रा
प्तोऽप्राप्तान्विनीतात्मा तेनासि हरिणः कृशः ११ धनैश्वर्याधिकारस्थास्त्वद्गुणैः परमावराः अवजानन्ति नूनं त्वां तेनासि हरिणः कृशः
अवृत्त्या क्लिश्यमानोऽपि वृत्त्युपायान्विगर्हयन् माहात्म्याद्व्यथसे नूनं तेनासि हरिणः कृशः १३ संपीड्यात्मानमार्यत्वात्त्वया कश्चि
दुपप्लुतः जितं त्वां मन्यते साधो तेनासि हरिणः कृशः १४ क्लिश्यमानान्विमार्गेषु कामक्रोधाहृतात्मनः मन्ये त्वं ध्यायसि जनांस्तेना
सि हरिणः कृशः १५ प्रज्ञासंभावितो नूनमप्रज्ञैरुपसंहितः ह्रीयमाणो विगर्हैस्तैस्तेनासि हरिणः कृशः १६ नूनं मित्रमुखः शत्रुः
कश्चिदार्यवदाचरन् वंचयित्वा गतस्त्वां वै तेनासि हरिणः कृशः १७ प्रकाशार्थरतिर्नूनं रहस्यकुशलः कृती तद्विद्भिर्न पूज्यसे नूनं ते
नासि हरिणः कृशः १८ असत्स्वपि निविष्टेषु ब्रुवतो मुक्तसंशयं गुणास्ते न विराजन्ते तेनासि हरिणः कृशः १९ धनबुद्धिश्रु
तैर्हीनः केवलं तेजसान्वितः महत्प्रार्थयसे नूनं तेनासि हरिणः कृशः २० तपःप्रणिहितात्मानं मन्ये त्वारण्यकांक्षिणं बां
धवा नाभिनन्दन्ति तेनासि हरिणः कृशः २१ इष्टभार्यस्य ते नूनं प्रातिवेश्यो महाधनः युवा सुललितः कामी तेनासि हरिणः कृशः
२२ नूनमर्थवतां मध्ये त्वद्वाक्यमनुत्तमं न भाति कालेऽभिहितं तेनासि हरिणः कृशः २३ दृढपूर्वं श्रुतं मूर्खं कुपितं हृदय
प्रियं अनुनेतुं न शक्नोषि तेनासि हरिणः कृशः २४ नूनमासञ्जयित्वा त्वां कृत्ये कस्मिंश्चिदीप्सिते कश्चिदर्थयते नित्यं तेना
सि हरिणः कृशः २५ नूनं त्वां स्वगुणापेतं पूजयाना सुहृद्ध्रुवं ममार्थ इति जानीते तेनासि हरिणः कृशः अन्तर्गतमभि
प्रायं नूनं नेच्छसि लज्जया २७ नानाबुद्धिरुचौ लोके मनुष्यान्नूनमिच्छसि ग्रहीतुं स्वगुणैः सर्वांस्तेनासि हरिणः कृशः २८

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ए० २७० अविद्वान्भीरुरल्पार्थो विद्याविक्रमदानजं यशः प्रार्थयसे नूनं तेनासि हरिणः कृशः २९ चिराभिलषितं किंचित्फलं संप्राप्त
मेव च कृतमन्यैरपहृतं तेनासि हरिणः कृशः ३० नूनमात्मकृतैर्दोषैरपथ्यात्किंचिदात्मनः अकारणेऽभिशप्तोसि तेनासि हरिणः
कृशः ३१ सुहृदां दुःखमार्तानां न प्रमोक्ष्यसि हानिजं अलमर्थगुणैर्हीनस्तेनासि हरिणः कृशः ३२ साधून्गृहस्थान्दृष्ट्वा च
तथासाधून्वनेचरान् मुक्तांश्चावसथे सक्तांस्तेनासि हरिणः कृशः ३३ धर्म्यमर्थ्यं च काम्यं च काले चाभिहितं वचः न प्रतीय
न्ति ते नूनं तेनासि हरिणः कृशः ३४ दत्तान्कुशलैरर्थान्मनीषी संजिजीविषुः प्राप्य वर्त्तयसे नूनं तेनासि हरिणः कृशः ३५
पापान्समृद्धान्दृष्ट्वा कल्याणान्नावसीदतः ध्रुवं गर्हयसे नित्यं तेनासि हरिणः कृशः ३६ परस्परविरुद्धानां प्रियं नूनं चिकी
व
र्षसि सुहृदामुपरोधेन तेनासि हरिणः कृशः ३७ एका० २७०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अनात्मविषयिणी चिंतायादुःखकुशलहेतुःदानाभावे सा मैवजीवनोपायः इत्यध्या एतत्तात्पर्यं ३९ अध्यायः जन्म ४ यमेनप्राप्तमितिशेषः ८
दशानां पशूनां सूनावधोपकरणैः सा पशुघूजा । तिर्दशसूनाचक्रंवक्रं चक्रयान् तैलिकः ध्वजः स्वरापायीनपः रूढोराजा ९ अधिकं नपतिस्तु एतानि

एवंसप्रजितंरक्षोविप्रंतप्रत्यपूजयत सखायमकरोच्चैनंसंयोज्यार्थैर्मुमोचह ३९ इतिदानधर्मेषु हरिणकृशकोनामा
युधिष्ठिरउवाच जन्ममानुष्यकंप्राप्यकर्मक्षेत्रेसुदुर्लभं श्रेयोर्थिनोदरिद्रेणयत्कर्तव्यंपितामह १ दानानामुत्तमंयच्च
देयंयच्चयथातथा मान्यान्पूज्यांश्चगांगेयरहस्यंवक्तुमर्हसि २ वैशं० एवंपृष्ठोनरेंद्रेणपांडवेनयशस्विना धर्माणांपर
मंगुह्यंभीष्मःप्रोवाचपार्थिवं ३ भीष्मउवाच शृणुष्वावहितोराजन्धर्मगुह्यानिभारत यथाहिभगवान्व्यासःपुराकथित
वान्मपि ४ देवगुह्यमिदंराजन्यमेनाक्लिष्टकर्मणा । नियमस्थेनयुक्तेनतपसोमहतःफलं ५ येनयत्तेदेवःप्रीयंतेपित त्रिप ४
रस्तथा ऋषयःप्रथमाश्चैवचित्रगुप्तोदिशांपतिः ६ ऋषिधर्मःस्मृतोयत्रसरहस्योमहाफलः महादानफलंचैवस
र्वयज्ञफलंतथा ७ यश्चैतदेवंजानीयातज्ञात्वावाकुरुतेनघ सदोषोदोषवांश्चेहतैर्गुणैःसमयुज्यते ८ दशसूनास
मोचक्रंदशचक्रसमोध्वजः दशध्वजसमावेश्या दशवेश्यासमोनृपः ९ अर्द्धेनैतानिसर्वाणिनृपतिःकथ्य
तेधिकः त्रिवर्गसहितंशास्त्रंपवित्रंपुण्यलक्षणं १०

लावाणिअर्पनतुलयनकथ्यते एतच्चतारतम्यंप्रतिग्रहार्थमुच्यतेएवंचप्रतिग्रहपराङ्मुखेनत्रिवर्गशास्त्रंधर्मार्थकामप्रशास्त्राणिज्ञेयानि
१०

© (c) Dharmarth Trust J&K Digitized By eGangotri

दा०
२७१

श्रो॥

तत्राप्यर्थकामयोः प्रसिद्धत्वाद्धर्मशास्त्रार्थाणपेय[...]ते आनीत्याह धर्मेत्यादिना १३ पठंति शास्त्रं उपतिष्ठति सम्यक् स्फुरति आचष्टे च यः स

धर्मं आकरणं पुण्यं रहस्यं श्रवणं महत् श्रोतव्यं धर्मसंयुक्तं विहितं त्रिदशैः स्वयं ११ पितॄणां पत्र गुह्यानि प्रोच्यते श्राद्धकर्म
णि देवतानां च सर्वेषां रहस्यं कथ्यतेऽखिलं १२ ऋषिधर्मः स्मृतो यत्र सरहस्यो महाफलः महायज्ञफलं चैव सर्वदान
फलं तथा १३ ये पठंति सदा मर्त्या येषां चैवोपतिष्ठति श्रुत्वा च फलमाचष्टे स्वयं नारायणः प्रभुः १४ गवां फलं तीर्थ
फलं यज्ञानां चैव यत्फलं एतत्फलमवाप्नोति यो नरोऽतिथिपूजकः १५ श्रोतारः श्रद्दधाना श्च येषां शुद्धं च मानसं ते
षां व्यक्तं जिता लोकाः श्रद्दधानेन साधुना १६ मुच्यते किल्बिषाच्चैव न स पापेन लिप्यते धर्मं च लभते नित्यं प्रेत्य लोक
गतो नरः १७ कस्यचित्त्वथ कालस्य देवदूतो यदृच्छया स्थितो ह्यंतर्हितो भूत्वा पर्यभाषत वासवं १८ यौ तौ का
मगुणोपेतावश्विनौ भिषजां वरौ आज्ञया हि तयोः प्राप्तः स नरान्पितृदेवतान् १९ कस्माद्धि मैथुनं श्राद्धे दातुर्भोक्तु
श्च वर्जितं किमर्थं च त्रयः पिंडाः प्रविभक्ताः पृथक् पृथक् २० प्रथमः कस्य दातव्यो मध्यमः क्व च गच्छति उत्तमश्च
स्मृतः कस्य एतदिच्छामि वेदितुं २१

स्वयं नारायणएवेति ज्ञातव्यः १४ एवं कृत्वा शास्त्रमारभते गवां फलमिति शास्त्रसंक्षेपः १५ श्रोतारइति द्वाभ्यां श्रद्धा प्रशंसा १८ स
नरान्सहर्षीन्प्राप्तः प्रष्टुमिति शेषः २० २१

रामा०
२७१

(C) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

पृच्छसंपृच्छ ३२ २३ ३० ३४ चिरंजीविनंमार्कंडेयं ३५ ३६ ॥ ७ ॥ ७ ॥

श्रद्धानेनद्भुतेनभाषितंधर्मसंहितं पूर्वस्थास्त्रिदशाःसर्वेपितरःपृच्छयखेचरं २२ पितरऊचुः स्वागतंतेस्तुभद्रंतेश्रूयतांखेचरो
त्तम गूढार्थःपरमःप्रश्नोभवतासमुदीरितः श्राद्धंदत्वाचभुक्त्वाचपुरुषोयस्त्रियंव्रजेत पितरस्तस्यतंमासंतस्मिन्रेतसिशेरते
२४ प्रविभागंतुपिंडानांप्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः पिंडोह्यधस्ताद्गच्छस्त्वपआविश्यभावयेत २५ पिंडंतुमध्यमंतत्रपत्नीत्वेकास
मश्नुते पिंडस्तुतीयोयस्तेषांतंदद्याज्जातवेदसि २६ एषश्राद्धविधिःप्रोक्तोयथाधर्मोनलुप्यते पितरस्तस्यतुष्यंतिप्रहृष्टम
नसःसदा प्रजाविवर्द्धतेचास्यअक्षयंचोपतिष्ठति २७ देवलुतउवाच आनुपूर्व्येणपिंडानांप्रविभागःपृथक्पृथक् पित
णांत्रिषुसर्वेषांनिरुक्तंकथितंत्वया २८ एकःसमुद्धृतःपिंडोह्यधस्तात्कस्यगच्छति कंवाप्रीणयतेदेवंकथंनारपतेपितृन्
२९ मध्यमंतुतदापत्नीभुंक्तेनुज्ञातमेवहि किमर्थंपितरस्तत्रकव्यमेवचभुंजते ३० अंत्यपस्त्वतिमःपिंडोगच्छतेजातवेदसं
भवतेकागतिस्तस्यकंवासमनुगच्छति ३१ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंपिंडेषुत्रिषुयागतिः फलंवृत्तिंचमार्गंचयश्चैनंप्रतिपद्यते
३२ पितरऊचुः सुमहानेषप्रश्नोवैयस्त्वयासमुदीरितः रहस्यमद्भुतंचापियदृष्टाःस्मगगनेचर ३३ एतदेवप्रशंसंतिदेवाश्च
मुनयस्तथा तेप्येवंनानंतिपितृकार्यविनिश्चयं ३४ वर्जयित्वामहात्मानंचिरंजीविनमुत्तमं पितृभक्तस्तुयोविप्रोवरलब्धो
स्प३ भिञा महायशाः ३५ पु३

© (O) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

४१ यतः आत्विकुश्राद्धभोक्ता यजमानस्य पितृत्वं गच्छति तस्माद्दस्यात्मतो गतः स्वस्मिपं न गच्छेत् पारस्परदोषतुल्यं येन दित्यर्थः ४२ एतच्चवरणा

दा० २७२

त्रयाणामपि पिंडानां श्रुत्वा भगवतो गतिं देवदूतेन यत्पृष्टः श्राद्धस्य विधिनिश्चयः गतिं त्रयाणां पिंडानां श्रृणुष्वावहि
तो मम ३७ अयो नष्ठति यो ह्यत्र शशिनं ह्येष प्रीणायेत् शशी प्रीणायते देवान् पितृंश्चैव महामते ३८ भुंक्ते तु पत्नी
चैषामनुज्ञाता तु मध्यमं पुत्रकामाय पुत्रं तु प्रयच्छति पितामहाः ३९ हव्यवाहे तु यः पिंडो दीयते तेन त्रिवो धमे पितरस्तेन त
र्प्यंति प्रीताः कामान्दिशंति च ४० एतन्मे कथितं सर्वं त्रिषु पिंडेषु या गतिः आत्विग्यो यजमानस्य पितृत्वमनुगच्छति तस्मिन्न
हनि मह्यं पंते परिहार्यं हि मैथुनं ४२ शुचिना तु सदा श्राद्धं भोक्तव्यं खेचरोत्तम ये मया कथिता दोषास्ते तथा स्युर्नचान्यथा
४३ तस्मात्स्नातः शुचिः क्षांतः श्राद्धं भुंजीत वै द्विजः प्रजाविवर्द्धते चास्य यश्चैवं संप्रयच्छति ४४ तथा विद्युत्प्रभो नाम ऋषि
राह महातपाः आदित्यतेजसा तस्य तुल्यं रूपं प्रकाशते ४५ स च धर्मरहस्यानि श्रुत्वा शक्रमथाब्रवीत तिर्यग्योनिगतान्स
त्वान्मर्त्या हिंसंति मोहिसंति मोहिताः ४५ कीटान्पिपीलिकान्सर्पान्मेषान्समृगपक्षिणः किल्विषं सुवहु प्राप्ताः किं स्वि
देषां प्रतिक्रिया ४७ ततो देवगणाः सर्वे ऋषयश्च तपोधनाः पितरश्च महाभागाः पूजयंति स्म तं मुनिं ४८ शुक्र
उवाच कुरुक्षेत्रं गयां गंगां प्रभासं पुष्कराणि च एतानि मनसा ध्यात्वा अवगाहेत्ततो जले ४९ ॥ ७ ॥ राम० २७२

मारस्य द्धत्वमित्याशयेनाह शुचिनेति ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ७ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

एरखदिरकषायेणाथ जराकषायेणापि प्रियंगुः राजसर्षपः षष्टिकान्षष्टिरात्रेणापक्वधान्यं ५४ विभावसुं सूर्ये ६६ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७॥

तथा मुच्यति पापेन राहुणा चंद्रमा यथा अहं स्नातः सम्भवति निराहारश्च वर्तते स्पृशते योगवांपवं वालधिं च नमस्यति ५०
ततो विघुष्टमधोवासमम्भ्यभाषत वासव अयं सूक्ष्मतरो धर्मस्तन्निबोध शतक्रतो ५१ घृष्टो वरकषायेण अनुलिप्तः प्रि
यंगुणाः क्षीरेण षष्टिकान्भुक्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ५२ श्रूयतां चापरं गुह्यं रहस्यमविचिंतितं श्रुतं मे भाषमाणस्य स्था
णोः स्थाने बृहस्पतेः ५३ रुद्रेण सह देवेश तन्निबोध शचीपते पर्वतारोहणं कृत्वा एकपादो विभावसुं निरीक्षेत निराहार ऊ
र्ध्वबाहुः कृतांजलिः ५५ तपसा महता युक्त उपवासफलं लभेत् रश्मिभिस्तापितोऽर्कस्य सर्वपापमयो हरति ग्रीष्मकालेय
वा शीते एवं पापमयो हरति ५६ ततः पापात्प्रमुक्तस्य द्युतिर्भवति शाश्वती तेजसा सूर्यवद्दीप्तो भ्राजते सोमवत्पुनः ५७ मध्ये त्रि
दशवर्गस्य देवराजः शतक्रतुः उवाच मधुरं वाक्यं बृहस्पतिमनुत्तमम् धर्मगुह्यं तु भगवान्मानुषाणां सुखावहं सरहस्याश्च ये दोषा व ६
स्तान्यथावदुदीरय ५८ बृहस्पतिरुवाच प्रतिमेहन्ति ये सूर्यमनिलं द्विषते च ये हव्यवाहे प्रदीप्ते च समिधं ये न जुह्वति ६० बालव
त्सां च ये धेनुं दुहंति क्षीरकारणात तेषां न्प्रवक्ष्यामि तान्निबोध शचीपते ६१ भानुमाननिलश्चैव हव्यवाहश्च वासव लोका
नां प्रातरश्चैव गावः सृष्टाः स्वयंभुवा ६२ लोकांस्तारयितुं शक्ता मर्त्येष्वेतेषु देवताः सर्वे भवंतः शृण्वंतु एकैकं धर्मनिश्चयं
६३ वर्षाणि षडशीतिं तु दुर्वृत्ताः कुलपांसनाः स्त्रियः सर्वाश्च दुर्वृत्ताः प्रतिमेहंति ये रविं ६४ अनिलद्वेषिणः शक्र गर्भस्था च्य
वते प्रजा हव्यवाहस्य दीप्तस्य समिधं ये न जुह्वति अग्निकार्येषु चैतेषां हव्यं नाश्नाति पावकः ६६ ॥ ७ ॥ ७ ॥

दे॰ ४ पा॰ २

© Dhamartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा० २७३ क्षीरं तु वालवत्सानां ये पिबंति हि मानवाः न तेषां क्षीरपाः केचिज्जायंते कुलवर्द्धनाः ६७ प्रजारूपेण युज्यंते कुलेवंशक्षयेण च एवमे
तत्पुरा दृष्टं कुलवृद्धैर्द्विजातिभिः ६८ तस्माद्वर्ज्यो निवर्ज्यो निकार्यं च नित्यशः मृतिकामेन मर्त्येन मर्त्येन सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ६९ ततः
सर्वे महाभागा देवताः समरुद्गणाः अथ प्रश्नं महाभागाः पप्रछुस्ते पितॄंस्तु तान् ७० पितरः केन तुष्यंति मर्त्यानाममृतचेतसो अरु
पं च कथं दानं भवेच्चैवोर्ध्वदेहिकं ७१ आनृण्यं वा कथं मर्त्या गच्छेयुः केन कर्मणा एतदिच्छामहे श्रोतुं परं कौतूहलं हि नः ७२
पितर ऊचुः न्यायतो वै महाभागाः संशयः समुदाहृतः श्रूयतां ये न तुष्यामो मर्त्यानां साधुकर्मणां ७३ नीलषंढप्रमोक्षेण अ
मावास्यां तिलोदकैः वर्षासु दीपकैश्चैव पितॄणामनृणो भवेत ७४ अक्षयं निर्व्यलीकं च दानमेतन्महाफलं अस्माकं परिकीर्त्य परितोष श्रद्दधयः ५४
ते ७५ श्रद्दधानाश्च ये मर्त्या आहरिष्यंति संततिं दुर्गात्ते तारयिष्यंति नरकात्प्रपितामहान ७६ पितॄणां भाषितं श्रुत्वा हृष्टरोमा तपो
धनः वृद्धगार्ग्यो महातेजास्तानेवं वाक्यमब्रवीत ७७ के गुणा नीलषंढस्य प्रमुक्तस्य तपोधनाः वर्षासु दीपकालेन तथैव च तिलो
दके ७८ पितर ऊचुः नीलषंढस्य लांगूलं तोयमभ्युद्धरेद्यदि षष्टिं वर्षसहस्राणि पितरस्तेन तर्पिताः ७९ यत्तु श्रृंगगतं पं
कं कुलादुद्धृत्य तिष्ठति पितरस्तेन गच्छंति सोमलोकं न संशयं ८० वर्षासु दीपदानेन शशिवच्छोभते नरः तमोरूपं न तस्यास्ति दी दान० २७३
पकं यः प्रयच्छति ८१

(c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

८५ अध्यायः केन २ पौरोत्तीयावप्यामिवादो संध्यायां शिष्टाचारात चक्रे गोमयोपलिप्ते मंडले सुदर्शनमंत्रेण पूजिते ३ ४ ५ ६ ९ १० ॥ ७॥

१३

अमावास्यां तु ये मर्त्याः प्रयच्छंतीति तिलोदकं पात्रमौदुंबरं गृह्य मधुमिश्रं तपोधन ९२ कृतं भवति तैः श्राद्धं सरहस्यं यथार्थवत् हृ
ष्टपुष्टमनास्तेषां प्रजा भवति नित्यदा ९३ कुलवंशस्य वृद्धिस्तु पिंडदस्य फलं भवेत् श्रद्धानस्तु यः कुर्यात्पितॄणामनृणो भवेत् ९४ ए
वमेष समुद्दिष्टः श्राद्धकालक्रमस्तथा विधिः पात्रं फलं चैव यथावत्परिकीर्तितं ९५ इति दानधर्मेषु भीष्म उवाच केन तेन भवेत्प्रीतिः क
थं तुष्टिं तु गच्छसि इति पृष्टः सुरेंद्रेण प्रोवाच हरिरीश्वरः १ विष्णुरुवाच ब्राह्मणानां परीवादो मम विद्वेषणं महत् ब्राह्मणैः
पूजितैर्नित्यं पूजितोहं न संशयः २ नित्याभिवाद्या विप्रेंद्रा भुक्त्वा पादौ तथात्मनः तेषां तुष्यामि मर्त्यानां यश्चक्रे च बलिं हरेत् ३
वामनं ब्राह्मणं दृष्ट्वा वराहं च जलोत्थितं उद्धृतां धरणीं चैव मूर्ध्ना धारयते तु यः न तेषां ह्यशुभं किंचित्कल्मषं चोपपद्यते ४ अ
श्वत्थं रोचनां गां च पूजयेद्यो नरः सदा पूजितं च जगत्तेन सदेवासुरमानुषं तेन रूपेण तेषां च पूजां गृह्णामि [illegible] सा [illegible] वि [illegible] मी मू ७ इंद्र
उवाच चक्रं पादौ वराहं च ब्राह्मणं चापि वामनं उद्धृतां धरणीं चैव किमर्थं त्वं प्रशंससि ८ भवान्सृजति भूतानि भवान्संहरति प्रजाः
प्रकृतिः सर्वभूतानां समस्तानां सनातनी ९ भीष्म उवाच संप्रहस्य ततो विष्णुरिदं वचनमब्रवीत् चक्रेण निहता दैत्याः पद्भ्यां क्रांता व
सुंधरा १०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

२१ घांटिके व्याघ्रे कुशी भवे कर्षके २३ २४ २४ २४ ॥ ७ ॥

रा०
२७४

वराहं रूपमास्थाय उद्धृता च वसुंधरा वामनं रूपमास्थाय जितो राजा मया वलिः ११ परित्रस्तोऽभवाम्येवं मानुषाणां महात्मनां त
न्नाम्ये पूजयिष्यंति नास्ति तेषां पराभवः १२ अपि वा ब्राह्मणं दृष्ट्वा वस्त्र ॥ वारिणा मागतं ब्राह्मणाय्याकृतिं दत्वा अमृतं तस्य
नाम्ये पूजयिष्यंति नास्ति तेषां पराभवः १२ अपि वा ब्राह्मणं दृष्ट्वा ... सर्वतीर्थेषु संस्नातो मुच्यते सर्वकिल्बिषैः १४ एतच्च कथितं गुह्य
भोजने १३ ऐन्द्रीं संध्यामुपासित्वा आदित्याभिमुखः स्थितः सर्वतीर्थेषु संस्नातो मुच्यते सर्वकिल्बिषैः १४ एतच्च कथितं गुह्य
मखिलेन तपोधनाः संशयं च छिन्धि नानाकिं भूपः कथयाम्यहं १५ वलदेव उवाच श्रूयतां परमं गुह्यं मानुषाणां सुखाव
हं अज्ञानेतोपद्रवधाः क्लिश्यंते भूतपीडिताः १६ कल्यमुत्थाय पयो मर्त्याः स्पृशेत् अंबे घृतं दधि सर्षपं च प्रियंगुं च कल्मषा
त्प्रतिमुच्यते १७ भूतानि चैव सर्वाणि अग्रतः पृष्ठतोऽपि वा उच्छिष्टं वापि छिद्रेषु वर्जयंति तपोधनाः १८ देवा ऊचुः प्रगृह्य औ
दुंवरं पात्रं तोयपूर्णमुदङ्मुखाः उपवासं तु गृह्णीयाद्यद्वा संकल्पयेद्बुधः १९ देवतास्तस्य तुष्यंति कामिकं चापि सिध्यति अ
न्यथा हि ॥ वृथा मर्त्याः कुर्वते स्वल्पबुद्धयः २० उपवासे वलौ पितामं पात्रं विशिष्यते वलिभिक्षां तथा र्घं च पितृणां च
तिलोदकं २१ ताम्रपात्रेण दातव्यमन्यथाल्पफलं भवेत् गुह्यमेतत्समुद्दिष्टं यथा तुष्यंति देवताः २२ धर्म उवाच राजोपो रु न२ राम०
षिके विप्रे घांटिके पश्चारिके गोरक्षके वाणिजके तथा कारुकुशीलवे २३ पितृदुष्टमनधीयाने पश्चस्पादृ ॥ षलीपतिः एते २७४
म२ पुदैवपेत्र्यं वा न देयं स्यात्कथंचन २४

वा४

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पिंडदास्तस्यहीयंतेनचश्रीरगातिवैपितॄन् अतिथिर्यस्यभग्नाशोगृहात्प्रतिनिवर्त्तते २५ पितरस्तस्यदेवाश्च अग्नयश्च तथैवहि निराशाःप्र
तिगच्छंति अतिथेरप्रतिग्रहात् २६ स्त्रीघ्नैर्गोघ्नैःकृतघ्नैश्चब्रह्मघ्नैर्गुरुतल्पगैः तुल्यदोषोभवत्येभिर्यस्यातिथिरनर्चितः २७ अग्निरुवाच
पादमुद्यम्ययोमर्त्यःस्पर्शयेच्चसुदुर्मतिः ब्राह्मणांवामहाभागंदीप्यमानंतथानलं २८ तस्यदोषान्प्रवक्ष्यामितच्छृणुध्वंसमाहिता
दिवंस्पृशत्यशब्दोस्यत्रस्यंतिपितरश्चवै २९ वैमनस्यंचदेवानांकृतंभवतिपुष्कलं पावकंचमहातेजाहव्यंनयतिगच्छति ३० आजन्म
नांशतंचैवनरकेपच्यतेतुसः निष्कृतिंचनतस्यापिअनुमन्यंतिकर्हिचित् ३१ तस्मान्नवैनपादेनस्पृष्टव्यावैकदाचन ब्राह्मणश्चमहा
तेजादीप्यमानस्तथानलः श्रद्दधानेनमर्त्येन आत्मनोहितमिच्छता ३२ विश्वामित्रउ श्रूयतांपरमंगुह्यंरहस्यंधर्मसंहितं परमान्ने
नयोदद्यात्पितॄणामौपहारिकं ३३ गजच्छायायांपूर्वस्यांकुतपेदक्षिणामुखः यदाभाद्रपदेमासिभवते [illegible] बहुलेमघा ३४ श्रूयतां
तस्यदानस्ययादृशोगुणविस्तरः कृतंतेनमहच्छ्राद्धंवर्षाणीहत्रयोदश ३५ गावऊचुः बहुलेसमंगेह्यकुतोभयेचक्षेमेच [redacted]
सख्येवहिभूयसीच यथापुराब्रह्मपुरेसवत्साशतक्रतोर्वज्रधरस्ययज्ञे ३६ भूयश्चयाविष्णुपदेस्थितायाविभावसोश्चापिपथे
स्थितायादेवाश्चसर्वेसहनारदेनप्रकुर्वतेसहेतिनाम ३७ मंत्रेणैतेनाभिवंदेतयोवैविमुच्यतेपापात् नभयंनशोकःसहस्रनेत्र
लोकंकर्मणा लोकानवाप्नोतिपुरंदरस्यगवांफलंचंद्रमसोद्युतिंच ३८ एतंहिमंत्रंत्रिदशाभिजुष्टंपठेतयःपर्वसुगोष्ठमध्ये
नतस्यपापंनभयंनशोकःसहस्रनेत्रस्यचयातिलोकं ३९ भीष्मउ० अथसप्तमहाभागाऋषयोलोकविश्रुताः ॥ ७॥
कृतेनकर्मणा ३

रा०
२७५

वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे ब्रह्माणं पद्मसंभवं ४० प्रदक्षिणमभिक्रम्य सर्वे प्रांजलयः स्थिताः उवाच वचनं तेषां वसिष्ठो ब्रह्मवित्त
मः ४१ सर्वप्राणिहितं प्रश्नं ब्रह्मक्षत्रे विशेषतः द्रव्यहीनाः कथं मर्त्या दरिद्राः साधुवर्जिनः ४२ प्राप्नुवंतीह यज्ञस्य फलं के
न च कर्मणा एतच्छ्रुत्वा वचस्तेषां ब्रह्मा वचनमब्रवीत ४३ ब्रह्मोवाच अहो प्रश्नो महाभागा गूढार्थः परमः शुभः सूक्ष्मः श्रे
यांश्च मर्त्यानां भवद्भिः समुदाहृतः ४४ शृणुत तां सर्वमाख्यास्ये निखिलेन तपोधनाः यथा यज्ञफलं मर्त्यो लभते नात्र संश
यः ७५ पौषमासस्य शुक्ले वै यदा युज्येत रोहिणी तेन नक्षत्रयोगेन आकाशं पावनो भवेत ४६ एकवस्त्रः शुचिः स्ना
तः श्रद्दधानः समाहितः सोमस्य रश्मयः पीत्वा महायज्ञफलं लभेत ४७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

रा०
२७५

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

५८ अध्यायःस्वलिलस्य १७ करंजसर्वर्वलेदत्ती वल्लीविशेषो ८ ९ १० ॥ ७॥

एतद्वःपरमंगुह्यंकथितंद्विजसत्तमाः यन्मांभवंतःपृच्छंतिसम्यक्तत्वार्थदर्शिनः ५८ इतिदानधर्मेषुदेवरहस्ये विभाव
सुरुवाचसलिलस्याजलिपूर्णामक्षताश्चघृतोत्तराः सोमस्योत्तिष्ठमानस्यतज्जलंचाक्षतां[illegible]श्चतान् १ स्थितोग्य
भिमुखोमर्त्यःपौर्णमास्यांवलिंहरेत् अग्निकार्यंकृतंतेनहुताश्चास्याग्नयस्तृपः २ वनस्पतिंतुयोहन्यादमावास्या
मबुद्धिमान् अपिह्येकेनपत्रेणलिप्यतेब्रह्महत्यया ३ दंतकाष्ठंतुयःखादेदमावास्यामबुद्धिमान् हिंसितश्चंद्रमास्तेन
पितरश्चोद्विजंतिच ४ हव्यंनतस्यदेवाश्चप्रतिगृह्णंतिपर्वसु कुप्यंतिपितरश्चास्यकुलवंशोस्यहीयते ५ श्रीरुवाच
प्रकीर्णंभाजनंपत्रपानभांडमथाशने योषितश्चैवहन्यंतेकश्मलोपहतेगृहे ६ देवताःपितरश्चैवउत्सवेसर्वपर्वणीए
वा निराशाःप्रतिगच्छंतिकश्मलोपहताद्गृहात् ७ अंगिराउवाच यस्तुसंवत्सरंपूर्णंदद्यादीपंकरंजके सुवर्चलामूलहस्तः
प्रजातस्यविवर्द्धते ८ गार्ग्यउवाच आतिथ्यंसततंकुर्याद्दीपं[illegible]प्रतिश्रयेवर्जयानोदिवास्वापंनचमांसानिभक्षये त
९ गोब्राह्मणांनहिंस्याच्चपुष्कराणिचकीर्त्तयेत् एषश्रेष्ठतमोधर्मःसरहस्योमहाफलः १० ॥ ७ ॥ ७॥

५१२

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

११ १२ अपुत्रिकेति छेदः १३ १६ मृतंवहन्निकंसर्पादिनरोपतग्रहेइतिशेषः १७ २० अध्यायः किंचित १२३

दा० २७६ इदंचपरमंगुह्यंसरहस्यंपितृयोधन श्राद्धकल्पेचदैवेचनैत्यिकेपर्वणीषुच १२ रजस्वलाचयानारीश्वित्रिकाऽपुत्रिकाचया
एताभिश्चक्षुषादृष्टंहविर्नाश्नंतिदेवताः १३ पितरश्चनतुष्यंतिवर्षाण्यपस्यत्रयोदश १४ शुक्लवासाः शुचिर्भूत्वाब्राह्म
णान्स्वस्तिवाचयेत कीर्त्तयेद्भारतंचैवतथास्याद्धक्षयंहविः १५ धौम्यउवाच भिन्नभांडंचखट्वांचकुक्कुटंश्वशुनस्तथा
अप्रशस्तानिसर्वाणियश्चवृक्षोगृहेरुहः १६ भिन्नभांडंकलिंप्राहुःखट्वायांतुधनक्षयं कुक्कुटेश्वशुनिवाचैवहविर्नाश्नंति
देवताः वृक्षमूलेध्रुवंसत्वंतस्माद्वृक्षंनरोपयेत १७ जमदग्निरुवाच योयजेदश्वमेधेनवाजपेयशतेनिव अवा
कूशिरावलंबेनसत्रेवास्फीतमाहरेत १८ नचास्यहृदयंशुद्धंनरकंसध्रुवंव्रजेत तुल्यंयज्ञश्चसत्यंचहृदयस्यचशु
द्धता १९ शुद्धेनमनसादत्वासक्तुप्रस्थंद्विजातये ब्रह्मलोकमनुप्राप्तःपर्याप्तंतन्निदर्शनं २० इतिदानधर्मेषुज
मदग्निरहस्यानि वायुरुवाच किंचिद्धर्मंप्रवक्ष्यामिमानुषाणांसुखावहं सरहस्याश्चयेदोषास्तान्शृणुष्वसमा एम० २७६
हिताः १ चतुरोवार्षिकान्मासान्योदत्यातितिलोदकं भोजनंचयथाशक्त्यंब्राह्मणेवेदपारगे २ अग्निकार्यंचकर्त्त
व्यंपरमान्नेनभोजनं दीपकश्चोपहर्त्तव्यःपितृणांसतिलोदकः ३ ३ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४ अग्नेरणीरस्य प्रत्यक्षस्य वा वेदिवस्य नेता देशांतर प्राय कोय दिश्य दुंस्यात यदि पोषितः हविषा सोमान्यपपः प्रभृति नाय हाशिषे न३३॥

एतेन विधिना मर्त्यः श्रद्दधानः समाहितः पशुबंधस्य तस्येह फलं प्राप्नोति पुष्कलं ४ इदं चैव परं गुह्यमप्रशस्तं तिबोधतत अग्नि
स्कंदः खलो नेता हविर्भक्षा स्तु पोषितः मन्यते धर्म एवेति स चाधर्मेण लिप्यते ५ अग्न्यपस्तस्य कुर्वंति शूद्रयोनिं स गच्छति पित
रश्च न तच्छंति सह देवैर्विशेषतः ६ प्रायश्चित्तं तु यत्तत्र ब्रुवतस्तन्निबोध मे यत्कृत्वा तु नरः सम्यक् सुखी भवति विज्वरः ७ गवां
मूत्रपुरीषेण पयसा च घृतेन च अग्निकार्यं त्र्यहं कुर्यान्निराहारः समाहितः ८ ततः संवत्सरे पूर्णे प्रतिगृह्णंति देवताः हृष्यंति
स पितरश्चास्य श्राद्धकाल उपस्थिते एष धर्मो धर्मश्च सरहस्यः प्रकीर्तितः मर्त्यानां स्वर्गकामानां प्रेत्य स्वर्गसुखावहः १० ३
ति दानधर्मेषु लोमश उवाच परदारेषु ये सक्ता अकृत्वा दारसंग्रहं निराशाः पितरस्तेषां श्राद्धकाले भवंति वै १ परदा
रतिर्यस्य यश्च वंध्यामुपासते ब्रह्मस्वं हरते यैस्समदोषा भवंति ते २ असंभाष्या भवंत्येते पितॄणां नात्र संशयः देवताः पित
रश्चैषां नाभिनंदंति तद्धविः ३ तस्मात्परस्य वै दारांस्त्यजेद्वंध्यां च योषितं ब्रह्मस्वं हि न हर्तव्यमात्मनो हितमिच्छता ४ अ
पत्यां चापरं गुह्यं रहस्यं धर्मसंहितं श्रद्दधानेन कर्तव्यं गुरूणां वचनं यथा ५ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ॥

अ ३

दिव्यानीयेन मूः स्पुस्ता हित स्य दोषः ५ प्रायश्चित्तं च स्याधीति शेष ७ १० अध्यायः परदारेषु १ २ ३ ४ ५ ॥ छ ॥ छ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

६ महोदधिः जलसमुद्रः ७ १० १५ अध्यायः ततस्त १२२ ॥ छ ॥ छ ॥

मासि १

द्वादश्यां पौर्णमास्यां च मासि घृताक्षतं ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छेत तस्य पुण्यं निबोधत ६ सोमश्च वर्द्धते तेन समुद्रश्च महोदधिः
दा० २७७ अश्वमेधचतुर्भागं फलं सृजति वासवः ७ दानेनैतेन तेजस्वी वीर्यवांश्च भवेन्नरः प्रीतश्च भगवान्सोमः इष्टान्कामान्प्र
यच्छति ८ श्रूयतां चापरो धर्मः सारस्यो महाफलः इमं कलियुगं प्राप्य मनुष्याणां सुखावहः ९ कल्यमुत्थाय यो म
र्त्यः स्नातः शुक्लेन वाससा तिलपात्रं प्रयच्छेत ब्राह्मणेभ्यः समाहितः १० तिलोदकं च यो दद्यात्पितॄणां मधुना सह दी
पकं कृशरं चैव श्रूयतां तस्य यत्फलं ११ तिलपात्रे फलं प्राह भगवान्पाकशासनः गोप्रदाने च यः कुर्याद्भूमिदाने च शा
श्वतं १२ अग्निष्टोमं च यज्ञं यो यजेत बहुदक्षिणं तिलपात्रं सहैतेन समं मन्यन्ति देवताः १३ तिलोदकं सदा श्राद्धे म
न्यन्ते पितरोऽक्षयं दीपे च कृशरे चैव तुष्यन्ते स्य पितामहाः १४ स्वर्गे च पितृलोके च पितृदेवाभिपूजने एवमेतन्मया दृष्ट
मृषिदृष्टं पुरातनं १५ इति दानधर्मेषु लोमशरहस्यानि भीष्म उवाच ततस्त्वृषिगणाः सर्वे पितरश्च सदेवता अरुन्धतीं
तपोवृद्धिमपृच्छन्त समाहिताः अरुन्धत्यु तपोवृद्धिर्मया प्राप्ता भवतां स्मरणेन वै भवतां च प्रसादेन धर्मं वक्ष्यामि शाश्व
व३
तं १६ दान० २७७

प्रयोक्तव्याःधर्मावाच्याः ३ ३ ४ ५ ६ १२ १३ १४ १५ स २

स्तगुह्यांश्चरहस्यांश्चतांछृणुष्वमशेषतः श्रद्दधानेप्रयोक्तव्यायस्यप्रुष्टंतथात्मनः ३ अश्रद्दधानोमानीचब्रह्महागुरुतल्पगः अस्ं
भाष्यास्तिचत्वारोनैषांधर्मंप्रकाशयेत ४ अहन्यहनियोदद्यात्कपिलाद्वादशीःसमाः मासिमासिचसत्रेणयोयजेतसदानरः ५ गवां
शतसहस्रंचयोदद्याज्ज्येष्ठपुष्करे नतद्धर्मफलंतुल्यमतिथिर्यस्यतुष्यति ६ श्रूयतांचापरोधर्मोमनुष्याणांसुखावहः श्रद्दधा
नेनकर्तव्यःसरहस्योमहाफलः ७ कल्यमुत्थायगोमध्येगृह्यदर्भान्सहोदकान निषिंचेतगवांश्रृंगेमस्तकेनचतज्जलं ८
ती प्रतीक्षत्निराहारस्तस्यधर्मफलंश्रृणु श्रूयंतेयानितीर्थानित्रिषुलोकेषुकानिचित ९ सिद्धचारणजुष्टानिसेवितानिमहर्षिभिः
अभिषेकःसमस्तेषांगवांश्रृंगोदकस्यच १० साधुसाध्वितिचोदिष्टंदैवतैःपितृभिस्तथा भूतैश्चैवसुसंहृष्टैःपूजितासाप्य
हंधती ११ पितामहउवाच अहोधर्मोमहाभागेसरहस्यउदाहृतः ददानितेधन्येनतपस्तेवर्द्धतांसदा १२ यमउ
वाच रमणीयाकथादिव्यायुष्मत्तोयामयाश्रुता श्रूयतांचित्रगुप्तस्यभाषितंममचप्रियं १३ रहस्यंधर्मसंयुक्तंशक्यं
श्रोतुंमहर्षिभिः श्रद्दधानेनमर्त्येनआत्मनोहितमिच्छता १४ नहिपुण्यंतथापापंकृतंकिंचिद्विनश्यति पर्वकाले
चयत्किंचिदादित्यंचाधिगच्छति १५ सं २

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्रतिजानाति अर्थपतिरुपयुज्यते भुज्यते पुण्यपापकर्ता १९ प्रह्लादोलपं ऽदर्शनं यस्मात्तत्प्रलयं मरणं २० २७ ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥

तं २

दा० २७८ प्रेतलोकं गते मर्त्ये तत्र तत्सर्वं विभावसुः प्रतिजानाति पुण्यात्मा तच्च तत्रोपयुज्यते १६ किंचिद्धर्मं प्रवक्ष्यामि चित्रगुप्त मतं शृणु
अंपानीयं चैव दीपं च दातव्यं सततं तथा १७ उपानहौ च छत्रं कपिलां च यथातथं पुष्करे कपिलां देया ब्राह्मणो वेदपारगे १८
अग्निहोत्रं च यत्नेन सर्वशः प्रतिपालयेत् अयं चैवापरो धर्मश्चित्रगुप्तेन भाषितः १९ फलमस्य पृथक्त्वेन श्रोतुमर्हति
सत्तमाः प्रलयं सर्वभूतेस्ते गतं कालपर्ययात २० तत्र दुर्गमनुप्राप्ताः क्षुत्तृष्णापरिपीडिताः दह्यमाना विपच्यंते न तत्र
अस्ति पलायनं २१ अंधकारं तमो घोरं प्रविशंति अबुद्धयः तत्र धर्मं प्रवक्ष्यामि येन दुर्गाणि संतरेत् २२ अल्पव्ययं महार्थं
च प्रेत्य चैव सुखोदयं पानीयस्य गुणा दिव्याः प्रेत्य लोके विशेषतः २३ तत्र पुण्योदका नाम नदी तेषां विधीयते अक्षय्यं
सलिलं तत्र शीतलं ह्यमृतोपमं २४ स तत्र तोयं पिबति पानीयं यः प्रयच्छति प्रदीपस्य प्रदाने तु शृणु तां गुणविस्तरः २५
तमोऽंधकारं नियतं दीपदो न प्रपश्यति प्रभां चास्य प्रयच्छंति सोमभास्करपावकाः देवताश्चास्य मन्यंते विमलाः सर्वतो
दिशः २६ द्योतते च यथादित्यः प्रेतलोकगतो नरः तस्माद्दीपः प्रदातव्यः पानीयं च विशेषतः २७ २७ ॥ छ॥ दाम० २७८

सं ५

कपिलां ये प्रयच्छंति ब्राह्मणे वेदपारगे पुष्करे च विशेषेण अनंतं तस्य तत्फलं २८ गोशतं सवृषं तेन दत्तं भवति शाश्वतं पापं कर्म
च यत्किंचिद् ब्रह्महत्यासमं भवेत् शोधयेत्कपिला ह्येषा प्रदत्तं गोशतं यथा ३० तस्मात्तु कपिला देया कौमुद्यां ज्येष्ठपुष्करे न तेषां विषमं किं
चिन्न दुःखं न च कंटकाः ३१ उपानहौ च यो दद्यात्पात्रभूते द्विजोत्तमे छत्रदाने सुखी छायां लभते परलोकगः ३२ न हि दत्तस्य
दानस्य नाशोस्तीह कदाचन चित्रगुप्तमतं श्रुत्वा हृष्टरोमा विभावसुः ३३ उवाच देवताः सर्वाः पितॄंश्चैव महाद्युतिः श्रुतं च चि
त्रगुप्तस्य धर्मगुह्यं महात्मनः ३४ श्रद्दधानाश्च ये मर्त्या ब्राह्मणेषु महात्मसु दानमेतत्प्रयच्छंति न तेषां विद्यते भयं ३५ क
र्मदोषास्त्विमे पंच येषां नास्तीह निष्कृतिः असंभाष्या अनाचारा वर्जनीया नराधमाः ३६ ब्रह्मघ्नश्चैव गोघ्नश्च परदाररतश्च यः अ २५
श्रद्दधानश्च नरः स्त्रियं यश्चोपजीवति ३७ प्रेतलोकगता ह्येते नरके पापकर्मिणः पच्यंते वै यथा मीनाः पूयशोणितभोजनाः ३८
असंभाष्याः पितॄणां च देवानां चैव पंच ते स्नातकानां च विप्राणां ये चान्ये ते तपोधनाः ३९ इति दानधर्मेषु चित्रगुप्तरहस्यानि म३
भीष्म उवाच ततः सर्वे महाभागा देवाश्च पितरश्च ह अथ यक्षं महाभागाः प्रमथ्या वाक्यमब्रुवन् १ भवंतो वै महा
भागा अपरोक्षनिशाचराः उच्छिष्टानशुचीन्क्षुद्रान्कथं हिंसथ मानवान् २ के च स्मृताः प्रतीघाता येन मर्त्यान्न हिंसथ
रक्षोघ्नानि च कानि स्युर्येन गृहेषु प्रणोष्यथ ३

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अधरोत्तरो यातेऽधरः उत्तरः शेषो पत्रशेषस्थाव मानेवाहृतेसति ४ आमिषं मांसं शिरसि दधानः पादतः शय्यायां यादृस्थाने शिरः कृत्वा पः संविशेत तर

दा० २७९

त्व २

श्रोतुमिच्छामि युष्माकं सर्वमेतन्निशाचराः ४ प्रमथा ऊचुः मैथुनेन सदोच्छिष्टाः कृते चैवाधरोत्तरे मोहान्मांसानि खादेत वृक्षमू
लेच यः स्वपेत ५ आमिषं शीर्षतो यस्य यादृतो यश्च संविशेत ततउच्छिष्टकाः सर्वे बहुच्छिद्राश्च मानवाः ६ उदके चाप्यमेध्यानि श्ले
ष्माणं च प्रमुंचति एते भक्ष्याश्च वध्याश्च मानुषा नात्र संशयः ७ एवंशीलसमाचारान्धर्षयामो हि मानवान् श्रूयतां च प्रती
घातायैर्न शक्नुम हिंसितुं ८ गोरोचनासमालंभो वचाहस्तश्च यो भवेत् घृताक्षतं च यो दद्यान्मस्तके तत्परायणः ९ ये च मांसं
न खादंति तान्न शक्नुम हिंसितुं यस्य चाग्निर्गृहे नित्यं दिवारात्रौ च दीप्यते १० तरक्षोश्चर्म दंष्ट्राश्च तथैव गिरिकच्छपः आज्यधू
मो विडालश्च छागः कृष्णोऽथ पिंगलः ११ येषामेतानि तिष्ठंति गृहेषु गृहमेधिनां तान्यधृष्याण्यगाराणि पिशिताशैः सुदारुणैः
१२ लोकानस्मद्विधा ये वै विचरंति यथासुखाः तस्मादेतानि गेहेषु रक्षोघ्नानि विशांपते १३ एतद्वः कथितं सर्वं यत्र वः संशयो महा
न् १४ इति दानधर्मेषु प्रमथानां रहस्यानि भीष्म उवाच ततः पद्मप्रतीकाशः पद्मोद्भूतः पितामहः उवाच वचनं देवान्वासवं च श
चीपतिं १ अयं महाबलो नागो रसातलचरो बली तेजस्वी रेणुको नाम महासत्त्वपराक्रमः २ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७

विच ३

पम० २७९

श्लो व्याघ्रस्य गिरिकच्छपः पर्वतदरीशायी स्थूलकूर्मः ११ १२ १३ १४ अध्यायः ततः पद्म १ नागो गजः २ ॥ ७ ॥ ७ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

भवद्भिः समनुज्ञातो रेणुकस्तान्महागजान् धर्मगुह्यानि सर्वाणि गत्वा पृच्छतु तत्र वै ४ पितामहवचः श्रुत्वा ते देवा रेणुकं तदा प्रेषया
मासुर्व्यग्रा यत्र ते धरणीधराः ५ रेणुक उवाच अनुज्ञातोस्मि देवैश्च पितृभिश्च महाबलाः धर्मगुह्यानि पृच्छामि कं श्रोतुमिच्छामि तत्व
तः ६ कथयध्वं महाभागा यद्वृत्तत्वं मनीषितं ७ दिग्गजा ऊचुः कार्त्तिके मासि चाश्लेषा बहुलस्याष्टमी शिवा तेन नक्षत्रयोगे
न यो दद्याति----गुडोदनं ८ इमं मंत्रं जपंश्चाद्वै पताक्षणेयकोपनः बलदेवप्रमतयो नागा बलवन्तराः ९ अनंताद्यस्तथा नि
त्यं भोगिनः सुमहाबलाः तेषां कुलोद्भवा ये च महाभूता भुजंगमाः १० ते मे बलिं प्रयच्छंतु बलतेजोभिवृद्धये पद्मनाभपरः श्री
मानुज्ज्वलहारवसुंधरः ११ तद्बलं तस्य देवस्य धाममुद्धरतस्तथा एवमुक्त्वा बलिं तत्र वल्मीके तु निवेदयेत १२ गजेंद्रकुसुमाकीर्णं
नीलवस्त्रानुलेपनं निर्वपेत्तं तु वल्मीके ह्यस्तं याते दिवाकरे १३ एवं तु घास्तनः सर्वे अधस्ताद्भूरपीडिताः श्रमंतं नावसु
ध्या मोधारयंतो वसुधरां १४ एवं मन्यामहे सर्वे भारार्त्ता निरये द्विजाः ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रे वाप्यथ योषितः १५ ए
तत्संवत्सरं कृत्वा दानं बहुफलं लभेत वल्मीके बलिमादाय तन्नो बहुफलं मतं १६ ये च नागा महावीर्या स्त्रिषु लोकेषु कृत्स्न
शः कृतातिथ्या भवेयुस्ते शतं वर्षाणि तत्वतः १७ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१८ अध्यायः साद् १ मम २ केभोज्या ३ इति स्वधार्थोऽध्यायः १२ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

दा० २८० दिग्गजानां तु तच्छ्रुत्वा देवताः पितरस्तथा ऋषयश्च महाभागाः पूजयंति स्म रेणुकं १८ इति दानधर्मेषु दिग्गजानां रहस्यानि
महेश्वर उवाच सारमुद्धृत्य युष्माभिः साधु धर्मं उदाहृतः धर्मगुह्यमिदं मत्तः शृणुध्वं सर्व एव च १ येषां धर्माश्रिता बुद्धिः श्र
द्दधानाः श्रद्दधानाश्च ये नराः तेषां स्यादुपदेष्टव्यः सरहस्यो महाफलः २ निरुद्विग्नस्त्र्यहो दद्यान्मासमेकं गवाह्निकं एकभ
क्तं तथाश्नीयाच्छ्रूयतां तस्य यत्फलं ३ इमा गावो महाभागाः पवित्रं परमं स्मृताः त्रीन्लोकान्धारयंति स्म सदेवासुरमानुषा
न् ४ तासु चैव महापुण्यं शुश्रूषा च महाफलं अहन्यहनि धर्मेण युज्यते वै गवाह्निके ५ मया ह्येता ह्यनुज्ञाताः पूर्वमासन्कृते
युगे ततोऽहमनुनीतो वै ब्रह्मणा पद्मयोनिना ६ तस्माद्व्रजस्थानगतस्तिष्ठत्युपरि मे वृषः रमेऽहं सह गोभिश्च तस्मात्पूज्याः स
दैवताः ७ महाप्रभावा वरदा वरं दद्युरुपासिताः अवंदिताश्च हिंसेयुस्तस्मात्पूज्यतमाश्च ताः ता गावोऽस्यानुमन्यंते सर्वक
र्म तच्छृणुध्वं समाहितास्तस्य यत्फलं तस्य तत्र च तु भागीयोर्द्धति गवाह्निकं ८ इति दानधर्मेषु महादेवरहस्यानि स्कंद उवाच
पयाप्यनुमतो धर्मस्तं शृणुध्वं समाहिताः नीलषंडस्य शृंगाभ्यां गृहीत्वा मृत्तिकां तु यः १ अभिषेकं त्र्यहं कुर्यात्तस्य धर्मं दा० २८०
निबोधत शोधयेदशुभं सर्वमाधिपत्यं परत्र च २

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

यावच्चजायतेमर्त्यस्तावच्छूरोभविष्यति इदंवाप्यपरंगुह्यंसरहस्यंनिबोधत ३ अगस्त्योदुंवरंपात्रंपयकान्नंमधुनासह सोमस्योत्ति ष
मानस्यपौर्णमा... स्यांवलिंहरेत ४ तस्यधर्मफलंनित्यमत्रदैतिबोधत साध्यारुद्रास्तथादित्याविश्वेदेवास्तथाश्विनौ ५ मरु
तोवसवश्चैवप्रतिगृह्णन्तितंवलिं सोमश्चवर्धतेतेनसमुद्रश्चमहोदधिः ६ एषधर्मोमयोद्दिष्टःसरहस्यःसखावरुः विष्णुरुवा प:
च धर्मगुह्यानिसर्वाणिदेवतानांमहात्मनां ऋषीणांचैवगुह्यानियःपठेदाह्निकंसदा ८ श्रणुयाद्वानसूयश्चद्धधानःसमाहि
तः नास्यविघ्नःप्रभवतिभयंचास्यनविद्यते ९ येवधर्माःशुभाःपुण्याःसरहस्याउदाहृताः तेषांधर्मफलंतस्ययःपठेतजितेंद्रियः १०
नास्यपापंप्रभवतिनचपापेनलिप्यते पठेद्वाश्रावयित्वापिश्रुत्वावालभतेफलं ११ भुंजतेपितरोदेवाहव्यंकव्यमथाक्षयं श्रा कै५
वयंश्चापिविप्रेंद्रान्पर्वसुप्रयतोनरः १२ ऋषीणांदेवतानांचपितॄणांचैवनित्यदा भवत्यभिमतःश्रीमान्धर्मेषुप्रयतःस
दा १३ कृत्वापिपापकंकर्ममहापातकवर्जितं रहस्यधर्मंश्रुत्वेदंसर्वपापैःप्रमुच्यते १४ भीष्मउवाच एतद्धर्मरह
स्यंवैदेवतानांनराधिप व्यासोद्दिष्टंमयाप्रोक्तंसर्वदेवनमस्कृतं १५ पृथिवीरत्नसंपूर्णाज्ञानंचेदमनुत्तमम् इदमेवततः
श्राव्यमितिमन्येतधर्मवित १६

अध्यायः को भोज्याः भोज्यान्नाः ३ वैश्या भोज्याः भोज्यान्नीयाः ६ न केवलं शूद्रान्नमेव वर्ज्यं किं तु शूद्रस्य कर्मनिष्ठायां सेवायां वर्तमानो विकर्मस्थो विशि

दा०
२८१

नाश्रद्दधानस्यान्नमस्ति कापथेन न धर्माय न निर्गुणाय न देत्तु दुष्टाय गुरुद्विषे नात्मभूतापनिवेधमेजत १७ इति दानध
र्मेषु सर्वरहस्यं निसमाप्तानि युधिष्ठिर उवाच के भोज्या ब्राह्मणस्येह के भोज्याः क्षत्रियस्येह तथा वैश्यस्य के भोज्याः के च शू
द्रस्य भारत १ भीष्म उवाच ब्राह्मणा ब्राह्मणस्येह भोज्या ये चैव क्षत्रियाः वैश्याश्चापि तथा भोज्याः शूद्राश्च परिवर्जिता
: २ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या भोज्या वै क्षत्रियस्य ह वर्जनीयास्तु वै शूद्राः सर्वभक्षा विकर्मिणः ३ वैश्यास्तु भोज्या विप्रा
क्षत्रियपालनं प णां क्षत्रियवच नित्याग्नयो विविक्ताश्च चातुर्मास्यरताश्च ये ४ शूद्राणामथ यो भुंक्ते स भुंक्ते पृथिवीमलं मलं नृणां स
पिबति मैभुंक्ते जनस्य च ५ शूद्राणां यस्तथा भुंक्ते स भुंक्ते पृथिवीमलं पृथिवी मलमश्नंति ये द्विजाः शूद्रभो
८५ जिनः ६ शूद्रस्य कर्मनिष्ठायां विकर्मस्थोपि पच्यते ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यो विकर्मस्थश्च पच्यते ७ स्वाध्यायनिर
ता विप्रास्तथा स्वस्त्ययनेन नृणां रक्षणे क्षत्रियं प्राहुर्वैश्यं पुष्ट्यर्थमेव च ८ करोति कर्म यद्वैश्यस्तद्गत्वा ह्युपजीवति
कृषिगोरक्षवाणिज्यमकुत्सा वैश्यकर्मणि ९ शूद्रकर्म तु यः कुर्यादवहाय स्वकर्म च स विज्ञेयो यथा शूद्रो न च भोज्य
:कदाचन १० चिकित्सकः कांडपृष्ठः पुराध्यक्षः पुरोहितः सांवत्सरो वृथाध्यायी सर्वे ते शूद्रसंमिताः ११ ॥ ६ ॥ एम०
२८१

एकसंध्याववंदनादिष्वक्तो पि पच्यते नरके इति शेषः १० कांडपृष्ठः अधमः ११ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

१५ पिशुनंतत्संवंधि १७ नारीरंडतितस्य २१ अध्यायः उक्ताः १ २ ३ ३ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

शूद्रकर्मतथैतेषुयोभुंक्तेनिरपत्रपः अभोज्यभोजनंभुक्त्वाभयंप्राप्नोतिदारुणं १२ कुलंवीर्यंचतेजश्चतिर्यग्योनित्वमेवच सप्र
यातिपथाश्वोवैनिर्ह्रियोधर्मवर्जितः १३ भुंक्तेचिकित्सिकस्यान्नंतदन्नंचपुरीषवत् पुंश्चल्यन्नंचसूत्रंस्यात्कारुकान्नंच शो
णितं १४ विप्रोपजीविनोन्नंतुयोभुंक्तेसाधुसंमतः तदप्यन्नंयथाशोद्रंतत्साधुःपरिवर्जयेत् १५ वचनीयस्ययोभुंक्तेतमाहुः
शोणितंह्रदं पिशुनंभोजनंभुंक्तेब्रह्महत्यासमंविदुः १६ असत्कृतमविज्ञातंनभोक्तव्यंकदाचन व्याधिंकुलक्षयंचैवाद्विःप्र
प्नोप्रोतिब्राह्मणः १७ नगरीरक्षिणोभुक्त्वाश्वचर्मप्रवणोभवेत् गोघ्नेब्रह्महणेचैवस्तएवेगुरुतल्पगे भुक्त्वान्नंजायतेविप्रोरक्ष
सांकुलवर्द्धनः १९ न्यासापहारिणोभुक्त्वाकृतघ्नेक्लीववर्तिनी जायतेशवरावासेमध्यदेशवहिष्कृतं २० अभोज्याश्चैवभोज्या
श्चमयाप्रोक्तायथाविधि किमन्यदद्यकौन्तेयमत्तस्त्वंश्रोतुमिच्छसि २१ इतिदानधर्मेष्वभोज्यान्नं युधिष्ठिरउवाच उक्तास्तुभवता
भोज्यास्तथाभोज्याश्चसर्वशः अत्रमेप्रश्नसंदेहस्तन्मेवदपितामह १ ब्राह्मणानांविशेषेणहव्यकव्यप्रतिग्रहे नानाविधे
षुभोज्येषुप्रायश्चित्तानिशंसमे २ भीष्मउवाच हंतवक्ष्यामितेराजन्ब्राह्मणानांमहात्मनां प्रतिग्रहेषुभोज्येचमुच्यतेयेन
पाप्मनां ३ ३ ॥ भोज्या३

सावित्रीसमिदाहुतिरितिसर्वत्रसंवध्यते ४ आदित्योदयनंततस्पर्यंतंस्थित्वा ५ विवृतंलोकप्रत्यक्षंधारयन् १० गृहस्तकयोःकारागारस्था

सू०
२८२

घृतप्रतिग्रहेचैवसावित्रीसमिदाहुतिः तिलप्रतिग्रहेचैवसममेतद्युधिष्ठिर ४ मांसप्रतिग्रहेचैवमधुनोलवणस्यच आदित्योदय
नंस्थित्वाप्तोभवतिब्राह्मणः ५ कांचनंप्रतिगृह्यापिजपमानोगुरुश्रुतिं कृष्णायसंचत्रिवृतंधारयन्मुच्यतेद्विजः ६ एवंप्रति
गृहीतेयधनेवस्त्रेतथास्त्रियां एवमेवनरश्रेष्ठसुवर्णस्यप्रतिग्रहे ७ अन्नप्रतिग्रहेचैवपायसेक्षुरसेतथा इक्षुतैलपवि
त्राणांत्रिसंध्येप्सुनिमज्जनं ८ व्रीहौपुष्पेफलेचैवजलेपिष्टमयेतथा यावकेदधिदुग्धेचसावित्रीशतशोविना ९ उपानहोच
वस्त्रंचप्रतिगृह्योर्ध्वदैहिकं जपेच्छतंसमायुक्तस्तेनमुच्येतपाप्मना १० क्षेत्रप्रतिग्रहेसैसतकयोस्तथा त्रीणिरात्राणिउपो
षित्वातेनपाप्माविमुच्यते ११ कृष्णपक्षेतुयश्राद्धंपितॄणामश्नुतेद्विजः अन्नमेतदहोरात्रात्पूतोभवतिब्राह्मणः १२ न
चसंध्यामुपासीतनचजप्यंप्रवर्तयेत नसंकिरेत्तदन्नंचतथापूयेतब्राह्मणः १३ इत्यर्थमपराह्णेतुपितॄणांश्राद्धमुच्यते य
थोक्तानांयदश्नीयुर्ब्राह्मणाःपूर्वकीर्तिताः १४ देवगृह४

शौचवतोःनवसंध्यामुपासीतेत्यत्रअस्नात्वेतिशेषःतसंकिरेतपुनर्भोजनंनकुर्यादित्यर्थः १३ अश्नीयुरित्यर्थमितिसंवंधं अपराह्णेदृष्टोधात्र
म्यगत्रमत्स्यंतात्पर्थःकीर्तिताःनिमंत्रिताः १४ एम०
२८२

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

हविःश्रुतं १६ दशरात्रेणदशरात्रावधिमतस्याश्नतः एवमेवप्रायश्चित्तानीत्यर्थः सावित्री गायत्रींरेवतीमितिरेवतं साम इषिं पवित्रे षिं कूष्मांडप देवा

मृतकस्यतृतीयाह्ने ब्राह्मणोयोन्नमश्नुते सत्रिवेलंसमुन्मज्यद्वादशाहेन शुध्यति १५ द्वादशाहेव्यतीतेतुकृतंशौचोविशेषतः ब्रा
ह्मणेभ्योहविर्दत्वामुच्यतेतेनपाप्मना १६ मृतस्यदशरात्रेणप्रायश्चित्तानिदापयेत सावित्रींरेवतींमिष्टिं कूष्माण्डमघमर्षणं --
१७ मृतकस्यत्रिरात्रेयःसमुद्दिष्टेसमश्नुते सस्त्रिषवणंस्नात्वापूतोभवतिब्राह्मणः १८ सिद्धिमाप्नोतिविपुलामापदैवे
वनाप्नुयात १९ यस्तुशूद्रैःसहाश्नीयाद्ब्राह्मणोप्येकभोजने सशौचंविधिवत्तस्यशौचमात्रंविधीयते २० यस्तुवैश्यैःस
हाश्नीयाद्ब्राह्मणोप्येकभोजने आप्लुतःसहवासोभिस्तेनमुच्येतपाप्मना ३१ शूद्रस्यतुकुलंहन्तिवैश्यस्यपशुबांधवं क्षत्रि
यस्यश्रियंहन्तिब्राह्मणस्यसुवर्चसं २२

देवहेळनमित्यनुवाकपंचकंअघमर्षणंजलेमग्नस्यदशप्रणवसंयुक्तंगायत्र्याःकृतंचेतितचस्पचात्रिर्जप्तःप्रायश्चित्तानीतिवरुवचनात्सर्वेषांस
मुच्चयः १९ अश्नो चेप्रायश्चित्ताभावएवः २२

सर्वेत्रिरात्रिंदीक्षित्वामुच्यतेतेनकर्मणा
क्षत्रियैःसहयोश्नीयाद्ब्राह्मणश्चैकभोजने ॥१

८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

विरजाद्दीराविर्हिरिद्रेतिविश्वः ३४ अध्यायः दानंतपसोर्मध्येपथिव्यां किंश्रेयमितिपृच्छतिदानेनेतिसार्द्धंमवर्त्तते स्वर्गेइतिशेषः १ तपोर्दानमेवप्रशंस

२४

दा० २८३ प्रायश्चित्तिंचशांतिंचकुर्यात्तेनमुच्यते सावित्रीरेवतीमिष्टिंकूष्मांडमघमर्षणं २३ अयोच्छिष्टमथान्योन्यंसंप्राश्नीन्नात्र
संशयः रोचनाविरजारात्रिर्मंगलालंभनानिच २४ इतिदानधर्मेषुप्रायश्चित्तविधिः युधिष्ठिरउवाच दानेनवर्त्ततेत्याहतं
पसाचैवभारत तदेतन्मेमनोदुःखंव्यपोहत्वंपितामह केचित्पृथिव्यामेतन्मेभवाञ्शंसितुमर्हति १ भीष्मउवाच शृणुयैर्द
मैनिरतैस्तपसाभावितात्मभिः लोकाह्यसंशयंप्राप्तादानपुण्यरतैर्नृपैः २ सत्कृत्त्वतथात्रेयःशिष्येभ्योब्रह्मनिर्गुणं उपदि
श्यतदाराजन्गतोलोकाननुत्तमान् ३ शिबिरौशीनरःप्राणान्प्रियस्यतनयस्यच ब्राह्मणार्थमुपाकृत्यनाकपृष्ठमितोगतः ४
प्रतर्द्दनःकाशिपतिःप्रदायतनयंस्वकं ब्राह्मणायातुलांकीर्तिमिहचामुत्रचाश्नुते ५ रंतिदेवश्चसांकृत्योवसिष्ठायमहात्मने
अर्घ्यंप्रदायविधिवल्लेभेलोकाननुत्तमान् ६ दिव्यंशतशलाकंचयज्ञार्थंकांचनंशुभं छत्रंदेवावृधोदत्वाब्राह्मणायास्थितोदि
वं ७ ए्र० २८३

तिष्ठपिवत्यादिना २ श्रीलक्ष्मायनमः ॥ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ म छ ॥

सावित्रः कर्णौः ११ मनसो मनःसंकल्पादप्यधिकान् १२ देवराट् भूदेवराट् वसिष्ठः १४ न्यासं दानरूपेणास्थापने १६ अनुज्ञाप्य दत्वा १८

भगवानंबरीषश्च ब्राह्मणायामितौजसे प्रदाय सकलं राष्ट्रं सुरलोकमवाप्तवान् ८ सावित्रः कुंडले दिव्ये यानं च जन
मेजयः ब्राह्मणाय च गां दत्वा गतो लोकाननुत्तमान् ९ वृषादर्भिश्च राजर्षी रत्नानि विविधानि च रम्यांश्चावसथान्दत्वा
द्विजेभ्यो दिवमागमत् १० निमी राष्ट्रं च वैदर्भिः कन्यां दत्वा महात्मने अगस्त्याय गतः स्वर्गं सपुत्रपशुबांधवः ११ जाम
दग्न्यश्च विप्राय भूमिं दत्वा महायशाः रामोक्षयांस्तथा लोकान् जगाम मनसोधिकान् १२ अवर्षति च पर्जन्ये सर्वभूतानि
देवराट् वसिष्ठो जीवयामास येन जातोक्षयां गतिं १३ रामो दाशरथिश्चैव हुत्वा यज्ञेषु वै वसु स गतो ह्यक्षयान् लोकान् यस्य
लोके महद्यशः १४ कक्षसेनश्च राजर्षिर्वसिष्ठाय महात्मने न्यासं यथावत्संन्यस्य जगाम सुमहायशाः १५ करंधम
स्य पौत्रस्तु मरुत्तोऽविक्षितः सुतः कन्यामंगिरसे दत्वा दिवमाशु जगाम सः १६ ब्रह्मदत्तश्च पांचाल्यो राजधर्मभृतां वरः
निधिं शंखमनुज्ञाप्य जगाम परमां गतिं १७ राजा मित्रसहश्चैव वसिष्ठाय महात्मने मदयंतीं प्रियां भार्यां दत्वा च त्रिदिवं
गतः १८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दंडचोरयोग्यंहस्तछेदरूपं १९ २० २१ २२ ३० ३१ ३२ ॥ छ ॥ छ ॥

दा० २८४ मनोःपुत्रस्त्वसुद्युम्नो लिखितायमहात्मने दंडमुधत्यधर्मेणगतोलोकाननुत्तमान १९ सहस्रचित्तोराजर्षिःप्राणानिष्टान्महाय
शः ब्राह्मणार्थेपरित्यज्यगतोलोकाननुत्तमान २० सर्वकामैश्चसंपूर्णं दत्वावेश्महिरण्मयं मौद्गल्यायगतःस्वर्गंशतद्यु
म्नोमहीपतिः २१ भक्ष्यभोज्यस्यचकृतान्राशयःपर्वतोपमान शांडिल्यायपुरादत्वासुमन्युर्दिवमास्थितः २२ नाम्नाचद्यु
द्युतिमान्नामशाल्वराजोमहाद्युतिः दत्वाराज्यमृचीकायगतोलोकाननुत्तमान २३ मदिराश्वश्चराजर्षिर्दत्वाकन्यांसु
मध्यमां हिरण्यहस्तायगतोलोकानदेवैरधिष्ठितान २४ लोमपादश्चराजर्षिःशांतांदत्वासुतांप्रभुः ऋष्यशृंगायवि
पुलैःसर्वैःकामैरयुज्यत २५ कौत्सायदत्वाकन्यांतुहंसानामयशस्विनी गतोक्षयानतोलोकान्राजर्षिश्चभगीरथः २६
दत्वाशतसहस्रंतुगवांराजाभगीरथः सवत्सानांकोहलोकाननुत्तमान २७ एतेचान्येचबहवोदानेनतपसाचह युधि
ष्ठिरगताःस्वर्गंनिवर्त्तंतेपुनःपुनः २८ तेषांप्रतिष्ठिताकीर्तिर्यावत्स्थास्यतिमेदिनी गृहस्थैर्दानतपसायैर्लोकावैवि
निर्जिताः २९ शिष्टानांचरितंह्येतत्कीर्तितंतेयुधिष्ठिर दानयज्ञप्रजासर्गैरेतेहिदिवमास्थिताः ३० दत्वातुसततं
तेस्तुकौरवाणांधुरंधर दानयज्ञक्रियायुक्तावुद्धिर्धर्मोपचायिनी ३१ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ एम० २८४

सायगतोऽ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३२ अध्यायः श्रुतं ५ धर्माद्यानंआचक्षे इहेति ६ अर्थादित्यस्य लक्षणमाह ददातीति ७ एवमग्रेपि ११ अध्यायः ॥ ६७॥ ६७ ॥

तत्रतेनृपशार्दूलसंदेहोवैभविष्यति एकप्रभातेहिवसुर्मि संध्यातेसमुपस्थिता ३२ इतिदानधर्मेषुफलिकोनाम युधि
ष्ठिरउ० श्रुतंमेभवतस्तातसत्यव्रतपराक्रम दानधर्मेणमहतायेप्राप्ताःस्त्रिदिवंनृपाः १ इमांस्तुश्रोतुमिच्छामिधर्मान्धर्म
भृतांवर दानंकतिविधंदेयंकिंतस्यचफलंलभेत् २ कथंकेभ्यश्चधर्म्यंचदानंदातव्यमिष्यते कैःकारणैःकतिविधंश्रो
तुमिच्छामितत्वतः ३ भीष्मउवाच शृणुतत्वेनकौन्तेयदानंप्रतिममानघ यथादानंप्रदातव्यंसर्ववर्णेषुभारत ४ ध
र्मादर्थाद्भयात्कामात्कारुण्यादितिभारत दानंपंचविधंज्ञेयंकारणैर्यैर्निबोधतं ५ इहकीर्तिमवाप्नोतिप्रेत्यचानुत्तमं
सुखं इतिदानंप्रदातव्यंब्राह्मणेभ्योनसूयता ६ ददातिवादास्यतिवामह्यंदत्तमनेनवा इत्यर्थिभ्योनिशम्यैवंसर्वंदा
तव्यमर्थिने ७ नास्याहंनमदीयोयंपापंकुर्याद्विमानितः इतिदद्याद्भयादेवदृढंमूढायपंडितः ८ प्रियोमेयंप्रियो
स्याहमितिसंप्रेक्ष्यबुद्धिमान वयस्यायैवमक्लिष्टंदानंदद्यादतन्द्रितः ९ दीनश्चयाचतेचायमल्पेनापिहितुष्यति
इतिदद्याद्दरिद्रायकारुण्यादितिसर्वथा १० इतिपंचविधंदानंपुण्यकीर्तिविवर्द्धनं यथाशक्त्याप्रदातव्यमेवमाह
प्रजापतिः ११ इतिदानधर्मेषुदानप्रभेदोनाम

श्रीर

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

पितामहेत्यध्यायद्वयंसमर्थितस्यतात्पर्यं एकएवप्रभुः पर्वतस्यदारुकउत्थापकश्चस एवैवैसम्बैसम्बिस्मुरिस्मुरित्यधिगतः पूर्वोध्यायेमाहेश्वरैर्महे

दा० २८५

युधिष्ठिरउवाच पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद आगमैर्बहुभिःस्फीतोभवान्नःप्रवरेकुले १ त्वत्तोधर्मार्थसंयुक्तमायत्यां
चसुखोदयं आश्चर्यभूतंलोकस्यश्रोतुमिच्छाम्यरिंदम २ अयंचकालःसंप्राप्तोदुर्लभोज्ञातिबांधवैः शास्ताचनहिनःकश्चित्त्वा
मृतेपुरुषर्षभ ३ यदितेहमनुग्राह्योभ्रातृभिःसहितोनघ वक्तुमर्हसिनःप्रश्नंयत्त्वांपृच्छामिपार्थिव ४ अयंनारायणःश्रीमान्स
र्वपार्थिवसंमतः भवंतंबहुमानेनप्रश्रयेणचसेवते ५ अस्यचैवसमक्षंत्वंपार्थिवानांचसर्वशः भ्रातॄणांचप्रियार्थंमेस्नेहाद्भा
षितुमर्हसि ६ वैशं तस्यतद्वचनंश्रुत्वास्नेहादागतसंभ्रमः भीष्मोभागीरथीपुत्रइदंवचनमब्रवीत ८ भीष्मउवाच अहंतेक
थयिष्यामिकथांमनोहरां अस्यविष्णोःपुराराजन्प्रभावोयोमयाश्रुतः ९ यश्चगोवृषभांकस्यप्रभावस्तंचमेशृणु रुद्राण्याःसंश
योयश्चदंपत्योस्तंचमेशृणु १० व्रतंचचारधर्मात्माकृष्णोद्वादशवार्षिकं दीक्षितंचागतौद्रष्टुमुभौनारदपर्वतौ ११ कृष्ण
द्वैपायनश्चैवधौम्यश्चजपतांवरः देवलःकाश्यपश्चैवहस्तिकाश्यपएवच १२ अपरेचर्षयःसंतोदीक्षादमसमन्विताः
शिष्यैरनुगताःसिद्धैर्देवकल्पैस्तपोधनैः १३

एम० २८५

प्रति२

रश्वरद्दत्तगणाध्यायोक्त्रैवतमेसंवर्तेदेवित्वयाबाल्यादनिंदितेलघालोकस्तदालोकःकृत्स्नोनसमपद्यतेतिमहेश्वरवचनेनशिवमूर्त्तेर्ब्रह्मा
उस्पवाभेदद्दर्शितः ९ दंपत्योःरुद्राणीरुद्रयोःतंसंवार १०

© (C) Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

तेषामतिथिसत्कारमर्चनीयंकुलोचितं देवकीतनयःप्रीतोदेवकल्पमकल्पयत् १४ हरितेषुसवर्णेषुवर्हिष्केषुनवेषुच उपोपविवि
ष्टुःप्रीताविष्टरेषुमहर्षयः १५ कथाश्चक्रुस्ततस्तेतुमधुराधर्मसंहिताः राजर्षीणांसुराणांचयेचसंतितपोधनाः १६ ततोनारायणं
तेजोव्रतचर्येंधनोत्थितं वक्त्रान्निःसृत्यसहसाप्रवह्निरद्भुतकर्मणः १७ सोग्निर्ददाहतंशैलंसद्रुमंसलताक्षुपं सपक्षिमृगसंघातंसश्वा
पदसरीसृपं १८ मृगैश्चविविधाकारैर्हीनंमृतमचेतनं शिखरंतस्यशैलस्यमथितंदीनदर्शनं १९ सतुवह्निर्महज्ज्वालोदग्ध्वासर्वम
शेषतः विष्णोःसमीपमागम्यपादौशिष्यवदस्पृशत् २० ततोविष्णुर्गिरिंदृष्ट्वानिर्दग्धमरिकर्शनः सौम्यैर्दृष्टिनिपातैस्तंपुनःप्रकृति
मानयत् २१ तथैवसगिरिर्भूयःप्रपुष्पितलताद्रुमः सपक्षिगणसंघुष्टःसश्वापदसरीसृपः २२ तमद्भुतमचिंत्यंचदृष्ट्वामुनिगणास्तदा वि
स्मितोहृष्टरोमाचबभूवास्राविलेक्षणाः २३ ततोनारायणोदृष्ट्वातानृषीन्विस्मयान्वितान् प्रश्रितंमधुरंस्निग्धंपप्रच्छवदतांवरः २४ किम
र्थमृषिपूगस्यत्यक्तसंगस्यनित्यशः निर्ममस्यागमवतोविस्मयःसमुपागमत् २५ एतन्मेसंशयंसर्वंयाथातथ्यमनिंदिताः ऋषयोवक्तु
मर्हन्तिनिश्चितार्थंतपोधनाः २६ ऋषयऊचुः भवान्विसृजतेलोकान्भवान्संहरतेपुनः भवान्शीतंभवानेवचवर्षति २७ पार्थिवा वंकु ३
यानिस्थावराणिचराणिच तेषांपितात्वंमाताचप्रभुःप्रभवएवच २८ एतन्नोविस्मयकरंसंशयंमधुसूदन त्वमेवार्हसिकल्याणं
वह्नेर्विनिर्गमं २९ ततोविगतसंत्रासावयमप्यरिकर्शन – यच्छ्रुतंयच्चदृष्टंनस्तत्त्वंवक्तुमर्हसिहरे ३० वासुदेवउवाच एतद्वै
स्तवंतेजोममवक्त्राद्विनिःसृतं कृष्णवर्त्मायुगान्ताभोयेनायंमथितोगिरिः ३१ ऋषयश्चार्तिमापन्नाजितक्रोधाजितेन्द्रियाः भवंतो
व्यथितास्त्वासन्देवकल्पास्तपो

भूतानि २

श्रीमतानु ५

धन्नाः ३२ व्रतचर्यापरीतस्यतपस्विव्रतसेवया ममवह्निःसमुद्भूतोनचैवस्थितुमर्हथ ३३ व्रतेचवर्द्धमिहायातस्त्वहेगिरिभिमंसुभं
दा० मा २ पुत्रैस्त्वसमंवीर्येतपसात्वसमागतः ३४ ततोममात्मायोदेहेसोग्निर्भूत्वाविनिःसृतः गतश्चवरदंद्रष्टुंसर्वलोकपितामहं ३५ ते
२८६ नचात्मानुशिष्टोमेपुत्रत्वेमुनिसत्तमाः तेजसोंऽहंनपुत्रस्तेभवितेतिवृषध्वजः ३६ सोयंवह्निस्वरूपागम्यपादमूलेममांतिके शिष्य
वत्परिचर्यार्थशांतःप्रकृतिमागतः ३७ एतदेवरहस्यंवःपद्मनाभस्यधीमतः मयाप्रोक्तंसमासेननभीःकार्यातपोधनाः ३८ सर्व
गतिरव्यग्राभवंतोदीर्घदर्शनात तपस्विव्रतसंदीप्ताज्ञानविज्ञानशोभिताः ३९ यच्छ्रुतंयच्चवोदृष्टंदिविवायदिवाभुवि आश्चर्यंपरमं
तावृवं ७ किंचित्तद्भवंतमे ४० तस्यामृतनिकाशस्यवाङ्मयोरस्तिमेस्पृहा भवद्भिःकथितस्येहतपोधनानिवासिभिः ४१ यद्यप्यहममद्दृष्टंचदिव्यम
द्भुतदर्शनं दिविचाभुविवाकिंचित्पश्याम्यमरदर्शनाः ४२ प्रकृतिःसाममपरातत्यक्षचित्प्रतिहन्यते नचानुगतमाश्चर्यमाश्चर्यंप्रतिभाति
मे ४३ श्रद्धेयःकथितोह्यर्थःसज्जनश्रवणागतः चिरंतिष्ठतिमेदिव्यंशैलेरेखेवार्पितं ४४ तदहंसज्जनमुखान्निःसृतंतत्स-मागमे
कथयिष्याम्यहंसहोबुद्धिदीपकरंनृणां ४५ ततोमुनिगणास्सर्वेविस्मिताःकृष्णसन्निधौ नेत्रैःपद्मदलप्रख्यैरपश्यंतजनार्दनं ४६ व
र्द्धयंतस्तथैवान्येपूजयंतस्तथापरे वाग्भिर्ऋग्भूषितार्थाभिःस्तुवंतोमधुसूदनं ४७ ततोमुनिगणाःसर्वेनारदंदर्शनेतदा नियो
जयामासुर्वचनेवाक्यकोविदं ४८ मुनयऊचुः यदाश्चर्यमभवित्तंचगिरौहिमवतिप्रभो अनुभूतंमुनिगणैस्तीर्थयात्रापरैर्मुने ४९ दाम०
तद्भवान्ऋषिसंघस्यहितार्थेसर्वमादितः यथादृष्टंहृषीकेशेसर्वमाख्यातुमर्हसि ५० एवमुक्तस्समुनिभिर्नारदोभगवान्मुनिः क २८६
थयामासदेवर्षिःपूर्ववृत्ता

२५ हरिपर्व

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

मिमांकथां ५२ इतिदानधर्मेषुउमामहेश्वरसंवादे भीष्मउ० ततोनारायणसुहृन्नारदोभगवानृषिः शंकरस्योमयासार्द्धंसंवादंप्रत्यभा
षत १ नारदउवाच तपश्चचारधर्मात्मावृषभांकःसुरेश्वरः पुण्येगिरौहिमवतिसिद्धचारणसेविते २ नानौषधियुतेरम्येना ना
पुष्पसमाकुले अप्सरोगणसंकीर्णेभूतसंघनिषेविते ३ तत्रदेवोमुदायुक्तोभूतसंघशतैर्वृतः नानारूपैर्दिव्यैश्च -- विरूपै
द्भुतदर्शनैः ४ सिंहव्याघ्रगजप्रख्यैःसर्वजातिसमन्वितैः क्रोष्टुकद्वीपिवदनैर्ऋक्षर्षभमुखैस्तथा ५ उलूकवदनैर्भीमैःकैश्येन ५८
मुखैस्तथा नानावर्णमृगमुखैःसर्वजातिसमन्वितैः ६ किंनरैर्यक्षगंधर्वैरक्षोभूतगणैस्तथा दिव्यपुष्पसमाकीर्णंदिव्यज्वाला
समाकुलं ७ दिव्यचंदनसंयुक्तंदिव्यधूपेनधूपितं तत्सदोवृषभांकस्यदिव्यवादित्रनादितं ८ मृदंगपणवोद्घुष्टंशंखभेरीनिनादि
तं नृत्यद्भिर्भूतसंघैश्चबर्हिणैश्चसमंततः ९ प्रनृत्ताप्सरसंदिव्यंदेवर्षिगणसेवितं दृष्टिकांतमनिर्देश्यंदिव्यमद्भुतदर्शनं १० सगिरि
स्तपसातस्यगिरिशस्यव्यरोचत स्वाध्यायपरमैर्विप्रैर्ब्रह्मघोषनिनादितः ११ षट्पदैरुपगीतैश्चमाधव प्रतिमोगिरिः तन्महोत्सवसंका
शंभीमरूप-धरंततः दृष्ट्वामुनिगणस्यासीत्पराप्रीतिर्जनार्दन १३ मुनयश्चमहाभागाःसिद्धाश्चैवोर्द्ध्वरेतसः मरुतोवसवःसाध्या
विश्वेदेवाःसवासवाः १४ यक्षानागाःपिशाचाश्चलोकपालाहुताशनाः वाताःसर्वेमहाभूतास्तत्रवासन्समागताः १५ ऋ
तवःसर्वपुष्पैश्चव्यकिरंतमहाद्भुतैः ओषध्योज्वलमानाश्चद्योतयंतिस्मतद्वनं १६ विहंगाश्चमुदायुक्ताःप्रानृत्यन्व्यनदंश्चह
गिरिपृष्ठेषुरम्येषुव्याहरंतोजनप्रियाः १७ तत्रदेवोगिरितटेदिव्यधातुविभूषिते पर्यंकस्थोविभ्राजन्नुपविष्टोमहामनाः १८ व्या
घ्रचर्मांबरधरःसिंहचर्मोत्तरच्छदः व्यालयज्ञोप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वीतिचलोहितांगदक्षघ्नः १९ हरिश्मश्रुर्जटी भीमो भयकर्त्ता सुरद्विषां अभयः सर्वभूतानां भक्तानां वृषभध्वजः २० दृष्ट्वा महर्षयः सर्वे
रा० शिरोभिरवनीं गताः विमुक्ताः सर्वपापेभ्यः क्षांता विगतकल्मषाः २१ तस्य भूतपतेः स्थानं भीमरूपधरं विभो अप्रधृष्यतरं चैक महोरगस
२८७ मा कुलं २२ दृष्ट्वा नैवाभवत्सर्वमद्भुतं मधुसूदन तत्सदो वृषभांकस्य भीमरूपधरं विभो २३ तमभ्ययाच्छैलसुता भूतस्त्रीगणसंवृता
२८८ हरतुल्यांबरधरा समानव्रतधारिणी २४ बिभ्रती कलशं रौक्मं सर्वतीर्थजलोद्भवं गिरिस्रवाभिः सर्वाभिः पृष्ठतोनुगता शुभा २५
पुष्पवृष्ट्याभिवर्षंती गंधैर्बहुविधैस्तथा सेवंती हिमवत्पार्श्वं हरपार्श्वमुपागमत २६ ततः स्मयंती पाणिभ्यां धर्मार्थं चारुहासिनी
हरनेत्रे शुभे देवी सहसा सा समावृणोत २७ संवृताभ्यां तु नेत्राभ्यां तमोभूतमचेतनं निर्होममनिवषट्कारं जगद्वै सहसाभवत २८ ज
नश्च विमनाः सर्वे भयत्राससमुद्विताः निमीलिते भूतपतौ नष्टसूर्यइवाभवत २९ ततो वितिमिरो लोकः क्षणेन समपद्यत ज्वाला च
महती दीप्ता ललाटात्तस्य निःसृता ३० तृतीयं चास्य संभूतं नेत्रमादित्यसंनिभं युगांतसदृशं दीप्तं येनासौ मथितो गिरिः ततो गि
रिः [illegible]सुता दृष्ट्वा दीप्ताग्निसदृशेक्षणं हरं प्रणम्य शिरसा ददर्शायतलोचना दह्यमाने वने तस्मिन्ससालसरलद्रुमे सचंदनवने
रम्ये दिव्यौषधिविदीपिते मृगाः पर्श्वैर्द्रुतैर्भीतैर्हरपार्श्वमुपागतैः शरणं चास्य विंदद्भिस्तत्सदः संकुलं विभो ३४ ततो नभस्पृशज्वालो वि
द्युल्लोलाग्निरुल्बणः द्वादशादित्यसंकाशो युगांताग्निरिवापरः क्षणेन तेन निर्दग्धो हिमवानभवन्नगः स धातुशिखराभोगो दीप्तदग्ध
वनौषधिः ३६ तं दृष्ट्वा मथितं शैलं शैलराजसुता ततः भगवंतं प्रपन्ना वै सांजलिप्रग्रहा स्थिता उमां शर्वस्तदा दृष्ट्वा स्त्रीभावागत एम०
मार्दवां पितुर्दैन्यमनिच्छंतीं प्रीत्यापश्यत्तदा गिरिं क्षणेन हिमवान्सर्वः प्रकृतिस्थः सुदर्शनः प्रहृष्टविहगश्चैव सुपुष्पितवनद्रुमः २८७
प्रकृतिस्थं गिरिं दृष्ट्वा प्रीता देवी महेश्वरं उवाच सर्वलोकानां पतिं पतिमनिंदिता ४० उमोवाच भगवन्सर्वभूतेश शूलपाणे महाव्रत सं २८८
शयो मे महाञ्जातस्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ४१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

५२ अध्यायः एवं शंभोः कुमारादनन्यत्वं जगदात्मत्वं चोक्त्वा चतुर्मुखादनन्यत्वं चाह तिलोत्तमेत्यादिना १ ॥ ७ ॥

किमर्थं ते ललाटे वै तृतीयं नेत्रमुत्थितं किमर्थं च गिरिर्दग्धः सपक्षिगणकाननः ४२ किमर्थं च पुनर्देव प्रकृतिस्थस्त्वया कृतः
तथैव द्रुमसंछन्नः कृतोयं ते पितामह ४३ महेश्व० नेत्रे मे संवृते देवि त्वया बाल्यादनिंदिते नष्टालोकस्तदा लोकः क्षणेन सम
मपद्यत ४४ नष्टादित्ये तथा लोके तमोभूते नगात्मजे तृतीयं लोचनं दीप्तं सृष्टं मे रक्षता प्रजाः ४५ तस्याक्ष्णो महता तेजो येनायं
मथितो गिरिः त्वत्प्रियार्थं च मे देवि प्रकृतिस्थः पुनः कृतः ४६ उमोवाच भगवन्केन ते वक्त्रं चंद्रवत्प्रियदर्शनं पूर्वं तथैव श्रीकांत
मुत्तरं पश्चिमं तथा ४७ दक्षिणं च मुखं रौद्रं केनोर्द्ध्वं कपिला जटाः केन कंठश्च ते नीलो बर्हिबर्हनिभः कृतः ४८ हस्ते देव पिनाकं
ते सततं केन तिष्ठति जटिलो ब्रह्मचारी च किमर्थमसि नित्यदा ४९ एतन्मे संशयं सर्वं वक्तुमर्हसि वै प्रभो सधर्मचारिणी चा
हं भक्ता चेति वृषध्वज ५० भीष्म उवाच एवमुक्तः स भगवाञ्छैलपुत्र्या पिनाकधृक् तस्या धृत्या च बुध्या च प्रीतिमानभवत्प्र
भुः ५१ ततस्तामब्रवीद्देवः सुभगे श्रूयतामिति हेतुभिर्यैर्ममैतानि रूपाणि रुचिरानने ५२ इति दानधर्मेषु उमामहेश्वर
संवादे श्रीभगवानुवाच तिलोत्तमा नाम पुरा ब्रह्मणा योषिदुत्तमा तिलं तिलं समुद्धृत्य रत्नानां निर्मिता शुभा १ ७ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

पूर्वेणवदनेनेत्यादिनाष्टकलदिक्पाला ब्रह्मैवैकः ६ एवंभूतोपिस्वात्मभूतलोकरक्षार्थंतपश्चार्युषंचधारयामीत्याह जटिलइति ७ इंद्रेणे
ति एषवभ्रुंह्यदासानामतिक्रमेसोद्धातत्सोसर्थंनीलंकंठमपिधारयामीतिस्वस्यपरमकारुणिकत्वंदर्शितं ८ ९ सुरभीमिति वात्वंधेनुमुपासीत

रा० २८९ साप्यगच्छत्तमांदेविरूपेणाप्रतिमाभुवि प्रदक्षिणंलोमसंतीमांशुभेरुचिराननां २ पतोपतः सासदृतीमामुपाधावदंतिके
ततस्ततोमुखंचारुममदेविविनिर्गतं ३ तांदिदृक्षुरहंयोगाच्चतुर्मूर्त्तित्वमागतः चतुर्मुखश्चसंवृत्तोदृष्ट्यायोगमुत्तमं
४ पूर्वेणवदनेनाहमिंद्रत्वमनुशास्मिह उत्तरेणात्वयासार्धंरमाम्यहमनिंदिते ५ पश्चिमंमेमुखंसौम्यंसर्वप्राणिसुखावहं
दक्षिणंभीमसंकाशंरौद्रंसंहरतिप्रजाः ६ जटिलोब्रह्मचारीचलोकानांहितकाम्यया देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थंपिनाकंमेकरे
स्थितं ७ इंद्रेणचपुरावज्रंक्षिप्तंश्रीकांक्षिणामम दग्ध्वाकंठंतुतयातंतेनश्रीकंठतामम ८ उमोवाच वाहनेषुतुस
र्वेषुश्रीमत्स्वन्येषुसत्तम कथंचवृषभोदेववाहनत्वमुपागतः ९ महेश्वरउवाच सुरभीमसृजद्ब्रह्मादेवधेनुंपयोमुचं सो
सृष्टाबहुधाजाताक्षरमाणापयोमृतं १० तस्यावत्समुखोत्सृष्टः फेनोमद्गात्रमागतः ततोदग्धामयागावोनानावर्णत्व
मागताः ११ ततोहंलोकगुरुणाशमंनीतोर्थवेदिना वृषंचैनंध्वजार्थंमेददौवाहनमेवच १२ ॥ ७ ॥ ७ ॥ राम० २८९

तस्याश्चत्वारस्तनाः स्वाहाकारः स्वधाकारोवषट्कारहंतिकारइति वाग्धेनोश्चतुर्भिस्तनैःपुष्टेषुधर्मोत्तोवृषःतस्यफलंभूतंपरवैराग्यविवेकादिफेनस्थानीयंपद्प्र
त्त्वोवगंभवतितदावाग्धेनोःपारमार्थिकंप्रामाण्यमपगमयतेव्यावहारिकमेवतत्स्याप्यतेसोयंतथाभवितवर्णाभावः धर्मश्चायंवभूतस्यजीवन्मुक्तस्वरूपस्यचको
ध्वजस्थतत्त्वविदिदृश्यतइतिप्रघट्टकार्थः १२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

निवासा इति १३ पूर्वं मे नेपथ्यमिच्छायां वाराणस्या महात्ते मुमुक्षुभिर्वस्तव्यमिति व्यासवासेन सूचितं अग्रे च सर्वत्रवासेन सूच्यते १४ वेत्र अल्पया भिक्षया दलया
मे नेत्रे यस्यानंतपुण्यो स्मात्रिवचनेन वाराणस्याः पुण्यदेहे त्वमुक्तं अग्रे च काश्यां शावदर्शनाद्धि चिरदर्शनस्यान्यथेति सिद्धिं सवने नेत्यादिनाभिधायां धीवतो अवि

उमोवाच निवासा बहुरूपास्ते दिवि सर्वगुणान्विताः तांश्च संत्यज्य भगवञ्छ्मशाने रमसे कथं १३ केशास्थिकलिले भीमकपालघटसं
कुले गृध्रगोमायुबहुले चितानिश्मशानसंकुले १४ अशुचौ मांसकलिले वसाशोणितकर्दमे विकीर्णास्थिनिचये शिवानादवि
नादिते १५ महेश्वर उ० मेध्यान्वेषी महीं कृत्स्नां विचराम्यनिशं सदा न च मेध्यतरं किंचिच्छ्मशानादिह लक्ष्यते १६ तेन मे सर्ववा
सानां श्मशाने रमते मनः न्यग्रोधशाखासंछन्ने निर्भुक्तस्रग्विभूषिते १७ तत्र चैव रमंती मे भूतसंघाः शुचिस्मिते न च भूतगणै
र्देवि विनाहं वस्तुमुत्सहे १८ एष वासो हि मे मेध्यः स्वर्गीयश्च मतः शुभे पुण्यः परमकश्चैव मेध्यकामैरुपास्यते १९ उमोवाच
भगवन्सर्वभूतेश सर्वधर्मविदां वर पिनाकपाणे वरद संशयो मे महानयं २० अयं मुनिगणाः सर्वस्तपस्तेप इति प्रभो तपोन्वेषक
रा लोके भ्रमन्ते विविधाकृतिः २१ अस्य चैवर्षिसंघस्य मम च प्रियकाम्यया एतं ममेह संदेहं वक्तुमर्हस्यरिंदम २२ ॥ ७ ॥

दितं मेध्यं ब्रह्मलतया प्रिकामैर्मेध्यकामैः इदं श्मशानं उपास्यत इति च नान्यत्र श्मशानं रुद्रावास इति ज्ञेयं १९ योगजधर्महर्षचारासी श्मशानं च सेवितुम
शक्तानां जय आदिकं विधातुं भगवन्नित्यादि ग्रंथिः प्रवर्तते २० त[illegible]वेषः त[illegible]ः सचकोवेषः नखलोमज[illegible]रत्वादिः २२ ॥ ७ ॥ ७ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२६ पंचविधः अहिंसादि विशिष्टगार्हस्थ्यधर्मादिः धर्मस्य पुण्यसंभवो योनिः ३६ ॥ ७ ॥

दा० २६० धर्मः किंलक्षणः प्रोक्तः कथं वाचरितं नरैः शक्यो धर्ममविंदद्भिर्धर्मज्ञ वद मे प्रभो २३ ततो मुनिगणाः सर्वे तां देवीं प्रत्यपूजयन् वा
ग्भिः ऋग्भूषितार्थाभिस्स्तवैश्चार्थविशारद २४ महेश्वर उ० अहिंसा सत्यवचनं सर्वभूतानुकंपनं शमो दानं यथाशक्ति गार्ह
स्थ्यो धर्म उत्तमः २५ परदारेष्वसंसर्गो न्यासस्त्रीपरिरक्षणं अदत्तादानविरमो मधुमांसस्य वर्जनं २६ एष पंचविधो धर्मो ब
हुशाखः सुखोदयः देहिभिर्धर्मपरमैश्चर्तव्यो देहसंभवः २७ उमोवाच भगवन्संशयं पृष्टस्तन्मे शंसितुमर्हसि चातुर्वर्ण्य
स्य यो धर्मः स्वे स्वे वर्णे सुखावहः २८ ब्राह्मणे कीदृशो धर्मः क्षत्रिये कीदृशो भवेत् वैश्ये किंलक्षणो धर्मः शूद्रे किंलक्षणो भवे
त् २९ भगवानुवाच न्याय्यतस्ते महाभागे संशयः समुदीरितः भूमिदेवा महाभागाः सदा लोके द्विजातयः ३० उपवासः सदा
धर्मो ब्राह्मणस्य न संशयः स हि धर्मार्थसंपन्नो ब्रह्मभूयाय कल्पते ३१ तस्य धर्मक्रियादेविव्रतचर्या च न्यायतः व्रतोपनय
नैश्चैव द्विजो येनोपपद्यते ३२ गुरुदैवतपूजार्थं स्वाध्यायाभ्यासनात्मकः देहिभिर्धर्मपरमैश्चर्तव्यो धर्मसंभवः ३३ उमोवा
च भगवन्संशयो मे स्ति तन्मे व्याख्यातुमर्हसि चातुर्वर्ण्यस्य धर्मं वै नैपुण्येनेह कीर्तय ३४ महेश्वर उवाच रहस्यश्रवणं राम० २६०
धर्मो वेदव्रतनिषेवणं अग्निकार्यं तथा धर्मो गुरुकार्यप्रसाधनं ३५ भैक्ष्यचर्यापरो धर्मो नित्यं यज्ञोपवीतिता नित्यं स्वा
ध्यायिता धर्मो ब्रह्मचर्याश्रमस्तथा ३६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

४० अपूर्वभोजनं पूर्वभोजनं प्राक्भोजनं तदभावः सकृद्भोजनमित्यर्थः ४६ निर्दिष्टफलभोगः ४७ ५१ ॥ ७ ॥ ७ ॥

गुरुणाचाप्यनुज्ञातः समावर्त्तेत वै द्विजः विंदेतानंतरं भार्यामनुरूपां यथाविधि ३७ शूद्रान्नवर्जनं धर्मस्तथा सत्पथसेवनं धर्मो नि
त्योपवासित्वं ब्रह्मचर्यं तथैव च ३८ आहिताग्निरधीयानो जुह्वानः संयतेंद्रियः विघसाशी यताहारो गृहस्थः सत्यवाक्शुचिः ३९
अतिथिव्रतताधर्मो धर्मस्त्रेताग्निधारणं इष्टींश्च पशुबंधांश्च विधिपूर्वं समाचरेत् ४० यज्ञश्च परमो धर्मस्तथाऽहिंसा च देहिषु
अपूर्वभोजनं धर्मो विघसाशित्वमेव च ४१ भुक्ते परिजने पश्चाद्भोजनं धर्म उच्यते ब्राह्मणस्य गृहस्थस्य श्रोत्रियस्य विशेषतः ४२
दंपत्योः समशीलत्वं धर्मः स्याद्गृहमेधिनां गृह्याणां चैव देवानां नित्यं पुष्पबलिक्रिया नित्योपलेपनं धर्मस्तथा नित्योपवासि
ता सुसंमृष्टोपलिप्ते च साज्यधूमो भवेद्गृहे ४३ एष द्विजजने धर्मो गार्हस्थ्यो लोकधारणः द्विजातीनां सतां नित्यं सदैवैष प्रवर्त
ते ४४ यस्तु क्षत्रगतो देवि त्वया धर्म उदीरितः तमहं ते प्रवक्ष्यामि तन्मे शृणु समाहिता ४६ क्षत्रियस्य स्मृतो धर्मः प्रजापालन
मादितः निर्दिष्टफलभोक्ता हि राजा धर्मेण युज्यते ४७ प्रजाः पालयते यो हि धर्मेण मनुजाधिपः तस्य धर्मार्जिता लोकाः प्रजापाल ता २
न संचिताः ४८ तस्याहुः परो धर्मो दमः स्वाध्याय एव च अग्निहोत्रपरिस्पंदो दानाध्ययनमेव च ४९ यज्ञोपवीतधरणं यज्ञो
धर्मक्रियास्तथा भृत्यानां भरणं धर्मः कृते कर्मण्यमोघता ५० सम्यग्दंडे स्थितिर्धर्मो धर्मो वेदक्रतुक्रियाः व्यवहारस्थितिर्ध
र्मः सत्यवाक्यरतिस्तथा ५१

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

आर्त्तहस्तेति अर्तिप्रियहस्तंर्थः आर्द्रेतिपाठे सजलेन हस्तेन ददाति ५६ सर्वप्रकारेणातिथ्यं सर्वातिथ्यं ६३ त्रयोधर्माः सर्जने सर्जनकाले ६४ ॥७॥

धर्मः किंलक्षणः प्रोक्तः कथं वाचरितं नरैः शक्यो धर्ममविंदद्भिर्धर्मं त्वं वद मे प्रभो २३ ततो मुनिगणाः सर्वे स्तां देवीं प्रत्यपूजयन् वाग्मि
दा० २९१ श्रेष्ठ भाषितार्थोपि स्त्वं वेत्थार्थविशारद २४ महेश्वर उ० अहिंसा सत्यवचनं सर्वभूतानुकंपनं शमो दानं यथाशक्ति गार्हस्थो धर्म
उत्तमः २५ परदारेष्वसंसर्गो न्यासस्त्रीपरिरक्षणं अदत्तादानविरमो मधुमांसस्य वर्जनं २६ एष पंचविधो धर्मो बहुशाखः सु
खोदयः देहिभिर्धर्मपरमैश्चर्त्तव्यो देहसंभवः २७ उमोवाच भगवन्संशयः पृष्ठस्तन्मे शंसितुमर्हसि चा) अर्तिहिंस्तप्रदेश
जाप्रेत्येह च महीयते गोब्राह्मणार्थे विक्रांतः संग्रामे निधनं गतः अश्वमेधजितान् लोकानाप्नोति त्रिदिवालये ५३ वैश्यस्य सत
तं धर्मः पाशुपाल्यं कृषिस्तथा अग्निहोत्रपरिस्पंदो दानाध्ययनमेव च ५४ वाणिज्यं सत्पथस्थानमातिथ्यं [illegible] प्रशमो दमः वि
प्राणां स्वागतं त्यागो वैश्यधर्मः सनातनः ५५ तिलान् गंधान्रसांश्चैव विक्रीणीयान्न चैव हि वणिक्सत्पथमुपासीनो वैश्यः सत्पथमा
श्रितः ५६ सर्वातिथ्यं त्रिवर्गस्य यथाशक्ति यथार्हतः शूद्रधर्मः परो नित्यं शुश्रूषा चैव द्विजातिषु ५७ स शूद्रः संशिततपाः स
त्यवादी जितेंद्रियः शुश्रूषुरतिथिं प्राप्तं तपः संचिनुते महत् ५८ नित्यं स हि शुभाचारो देवताद्विजपूजकः शूद्रो धर्मफलैरिष्टैः
संप्रयुज्यति बुद्धिमान् ५९ एतत्ते सर्वमाख्यातं चातुर्वर्ण्यस्य शोभने एकैकस्येह सुभगे किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ६० उमोवा
च उक्तस्त्वया पृथग्धर्मश्चातुर्वर्ण्यहितः शुभः सर्वव्यापी तु यो धर्मो भगवंस्तं ब्रवीहि मे ६१ महेश्वर उवाच ब्राह्मणा लोक
सारेण सृष्टा धात्रा गुणार्थिना लोकांस्तारयितुं कृत्स्नान्मर्त्येषु क्षितिदेवताः तेषामेव प्रवक्ष्यामि धर्मकर्मफलोदयं ब्राह्म रा०म० २९१
णेषु हि यो धर्मः स धर्मः परमो मतः ६३ इमे तु धर्मा लोकार्थं त्रयः सृष्टाः स्वयंभुवा पृथिव्यां सर्जने नित्यं सृष्टास्तानपि मे शृणु ६४

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

विकर्मा दानाध्ययज्ञनकर्मा त्रीन् कामक्रोधलोभान्परिक्रांतः परित्यज्यगतः ७१ अजितस्थितिछेदः ७८ ॥ ५ ॥ ७ ॥ ५ ॥ ७ ॥

वेदोक्तः परमो धर्मः स्मृतिशास्त्रगतोऽपरः शिष्टाचीर्णोऽपरः प्रोक्तस्त्रयो धर्मः सनातनः ६५ त्रैविद्यो ब्राह्मणो विद्वान्न चाध्ययनजीव
नः त्रिकर्मा त्रिपरिक्रांतो मैत्र एष स्मृतो द्विजः ६६ षडिमानि तु कर्माणि प्रोवाच भुवनेश्वरः वृत्त्यर्थं ब्राह्मणानां वै शृणु धर्मान्स
नातनान् ६७ यजनं याजनं चैव तथा दानप्रतिग्रहौ अध्यापनं चाध्ययनं षट्कर्मा धर्मभाग्द्विजः ६८ नित्यस्वाध्यायिता धर्मो धर्मो
यज्ञः सनातनः दानं प्रशस्यते चास्य यथाशक्ति यथाविधि ६९ शमस्तु परमो धर्मः प्रवृत्तः सत्सु नित्यशः गृहस्थानां विशुद्धानां ध
र्मस्य निचयो महान् ७० पंचयज्ञविशुद्धात्मा सत्यवागनसूयकः दाता ब्राह्मणसत्कर्ता सुसंमृष्टनिवेशनः ७१ अमानी च सदा
जिह्मः स्निग्धवाणीप्रदस्तथा आतिथ्याभ्यागतरतिः शेषान्नकृतभोजनः ७२ पाद्यमर्घ्यं यथान्यायमासनं शयनं तथा दी
पं प्रतिश्रयं चैव यो दद्याति स धार्मिकः ७३ प्रातरुत्थाय चाचम्य भोजनेनोपमंत्र्य च सत्कृत्यानुव्रजेद्यश्च तस्य धर्मः सनातनः ७४
सर्वातिथ्यं त्रिवर्गस्य यथाशक्ति निशानिशं शूद्रधर्मः समाख्यातस्त्रिवर्णपरिचारणं ७५ प्रवृत्तिलक्षणो धर्मो गृहस्थेषु विधी
यते तमहं वर्त्तयिष्यामि सर्वभूतहितं शुभं ७६ दातव्यमसकृच्छक्त्या यष्टव्यमसकृत्तथा पुष्टिकर्मविधानं च कर्त्तव्यं भूति
मिच्छता ७७ धर्मेणार्थः समाहार्यो धर्मलब्धं त्रिधा धनं कर्त्तव्यं धर्मपरमं मानवेन प्रयत्नतः ७८ ॥ ५ ॥ ५ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा०
२९२

एकेनांशेन धर्मार्थः कर्तव्यो भूतिमिच्छता एकेनांशेन कामार्थ एकमंशं विवर्द्धयेत ७९ निवृत्तिलक्षणस्त्वन्यो धर्मो मोक्ष
इति तिष्ठति तस्य वृत्तिं प्रवक्ष्यामि शृणु मे देवि तत्वतः ८० सर्वभूतदया धर्मो न चैकग्रामवासिता आशापाशविमोक्ष
श्च शस्यते मोक्षकांक्षिणां ८१ न कुर्ध्यां नोदके संगो न वाससि न चासने न त्रिदंडे न शयने नाग्नौ न शरणालये ८२
अध्यात्मगतिचित्तो यस्तन्मनास्तत्परायणः युक्तो योगं प्रति सदा प्रतिसंख्यानमेव च ८३ वृक्षमूलपरो नित्यं शून्यागा
रनिवेशनः नदीपुलिनशायी च नदीतीररतश्च यः ८४ विमुक्तः सर्वसंगेषु स्नेहबंधेषु च द्विजः आत्मन्येवात्मनो भावं
समासज्याधते द्विजः ८५ स्थाणुभूतो निराहारो मोक्षदृष्टेन कर्मणा परिव्रजति यो मुक्तस्तस्य धर्मः सनातनः ८६
न चैकत्र निरासक्तो न चैकग्रामगोचरः मुक्तो ह्यटति निर्मुक्तो न चैकपुलिनेशयः ८७ एष मोक्षविदां धर्मो वेदो
क्तः सत्पथः सतां यो मार्गमनुयातीमं पदं तस्य न विद्यते ८८ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

एम
२९२

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

कुटीचकूवहूदकौत्रिदंडिनौएकोगृहेवसतिअपरस्तीर्थाद्यटति इतरौएकंदंडिनौतयोराघःआश्रमधर्मनिषतुः परोनिस्त्रैगुण्यइतितेषांभेदः ९

चतुर्विधाभिक्षवस्ते कुटीचवहूदकौ हंसःपरमहंसश्चयोयःपश्चात्सउत्तमः ८९ अतःपरतरंनास्तिनावरंनातिरोग्रतः अ
दुःखमसुखंसौम्यमजरामरमव्ययं उमोवाच गार्हस्थ्योमोक्षधर्मस्तुसज्जनाचरितस्त्वया भाषितोजीवलोकस्यमार्गःश्रे
यःस्करोमहान् ९१ ऋषिधर्मंतुधर्मज्ञश्रोतुमिच्छाम्यतःपरं स्पृहाभवतिमेनित्यंतपोवननिवासिषु ९२ आज्यधूमोभ
वेऊंधोरम्यश्चैवतपोवनं तंदृष्ट्वामेमनःप्रीतंमहेश्वरसदाभवेत् ९३ एतन्मेसंशयंदेवमुनिधर्मकृतंविभो सर्वधर्मार्थ
तत्वज्ञदेवदेववदस्वमे ९४ निखिलेनमयापृष्टंमहादेवयथातथं ९५ भगवानुवाच हंततेतेहंप्रवक्ष्यामिमुनिधर्ममनु
त्तमं येकृत्वामुनयोयांतिसिद्धिंस्वतपसाशुभे ९६ फेनपानामृषीणांयोधर्मोधर्मविदांसतां तंमेशृणुमहाभागेधर्मज्ञेधर्म
मादितः ९७ ॥ छ ॥

अतःपारमहंस्येनास्ताधिगम्यातपरंश्रेयंनास्तिनास्तिनापि अवरादिसर्वस्यात्रैवांतर्भूतत्वात् ९५ मुनयःसंन्यासिनः ९६ ॥ छ ॥ छ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ग्राम्यं ब्रह्म सजातीयसंबंधिफेनोत्करं अग्रतान्न समूहं उंछंति अल्पशआदद्ते तदिदममृतं ब्रह्मणांधकावस्था अध्वरेण स्पृहिहाण
यज्ञांगरूपेणादिवि द्विहारायज्ञांगरूपेणादिवि दिव्यभोगात्मनाचप्रसृतं ९८ मार्गउक्तइतिशेषः १ स्वेस्वेधर्मइतिशेषः ३ चक्रचराःचक्रवच्चरंति
रैः ४

शां० २९३

उंछंति सततं येते ब्राह्मं फेनोत्करं शुभं अमृतं ब्रह्मणा पीतं मध्वरे प्रसृतं दिवि ९८ एषां विशुद्धानां फेनपानां तपोधने धर्मचर्या
कृतो मार्गो वालखिल्यगणे शृणु ९९ वालखिल्यास्तपःसिद्धा मुनयः सूर्यमंडले उंछेति उंछंति धर्मज्ञाः शाकुनीं वृत्तिमास्थि
ताः १०० मृगनिर्मोकवसना श्चीरवल्कलवाससः निर्द्वंद्वाः सत्पथं प्राप्ता वालखिल्यास्तपोधनाः १ अंगुष्ठपर्वमात्रा वै
भूत्वा स्वे स्वे व्यवस्थिताः तपश्चरणमीहंते तेषां धर्मफलं महत् २ ते सूर्यसमतां यांति सुरकार्यार्थसिद्धये द्योतयंति दिशः सर्वा
स्तपसा दग्धकिल्बिषाः ३ येत्वन्ये शुद्धमनसो दयाधर्मपरायणाः संतश्चक्रचराः पुण्याः सोमलोकचराश्च ये ४ पितृलो
कसमीपस्थास्त उंछंति यथाविधि संप्रक्षाला अश्मकुट्टाश्च दंतोलूखलिनश्च ये ५ सोमपानां च देवानामूष्मपाणां तथैव च उंछं
ति ये समीपस्थाः सदारा नियतेंद्रियाः ६ तेषामग्निपरिस्पंदः पितृणां चार्चनं तथा यज्ञानां चैव पंचानां यजनं धर्म उच्यते
७ एष चक्रचरैर्देवि देवलोकचरैर्द्विजैः ऋषिधर्मः सदाचीर्णो योन्यस्तमपि मे शृणु ८ सर्वेष्वेवर्षिधर्मेषु ज्ञेयो संयतेंद्रि
यैः कामक्रोधौ ततः पश्चाज्जेतव्याविति मे मतिः ९

भा० २९३

वासमुहिता इत्यर्थः उंछंति अर्थीन्मोनमकीरणात् संप्रक्षालाः सम्यक्पात्रादिकं प्रक्षालयंति न तु श्वो श्वोर्थे किंचित्स्थापयंति ॥ ४ ॥ ४ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

धर्मरात्रिर्धर्मसत्रेतेनसम्यगासनंसमासनंधर्मचक्रक्रमातनमितिगोत्रः १६ अध्यायः देशे २ स्वशरीरमेवोपजीवंतिनतुंरेस्तसादिस

अग्निहोत्रपरिस्पंदोधर्मचक्रसमासनं सोमयज्ञाभ्यनुज्ञातंपंचमीयज्ञदक्षिणा १० नित्यंयज्ञक्रियाधर्मः पितृदेवार्चनेर
तिः सर्वातिथ्यंचकर्तव्यमन्नेनोंछार्जितेनवै ११ निवृत्तिरुपभोगेषुगोरसानशनेरतिः स्थंडिलेशयनंयोगः शाकपर्णा
निषेवणं १२ फलमूलाशनंवायुरायः शैवलभक्षणं अपीणांनियमात्वेतैर्यजेपस्वजितांगति १३ विधूमेन्यस्तमु
सलेव्यंगारेभुक्तवज्जने अतीतपात्रसंचारेकालेविगतभिक्षुके १४ अतिथिंकांक्षमाणोवैशेषान्नकृतभोजनः स
त्यधर्मरतः शांतोमुनिर्द्धर्मेणयुज्यते १५ नस्तंभीनचमानीस्यान्नाप्रसन्नोनविस्मितः मित्रामित्रसमोमैत्रायः स
धर्मविदुत्तमः १६ इतिदानधर्मेषुउमामहेश्वरसंवादे उमोवाच देशेषुरमणीयेषुनदीनांनिर्झरेषुच स्रवंती
नांनिकुंजेषुपर्वतेषुवनेषुच १ देशेषुचपवित्रेषुफलवत्सुसमाहिताः मूलवत्सुचमेध्येषुवसंतिनियतव्रताः
तेषामविधिंपुराणंश्रोतुमिच्छामिशंकर वानप्रस्थेषुदेवेशस्वशरीरोपजीविषु २ ॥ ॥ ॥

यद्दासाद्दस्यथः ॥ ३ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© (C) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

ह्री० २९४

वीरशय्या वीरासनं। वीरस्थानं महाराण्यभीरूणामिरध्येषणं ७ मंडूकयोगो हठशास्त्रप्रसिद्धः ८ वीरासनं सदोपवेशनं शीतवर्षास्वासारशायित्वं योगात

महेश्वर उवाच वानप्रस्थेषु यो धर्मस्तं मे शृणु समाहिता श्रुत्वा चैकमना देवि धर्मबुद्धिपरा भव ४ संसिद्धैर्नियतैः सद्भिर्वनवासमु
पागतैः वानप्रस्थैरिदं कर्म कर्तव्यं शृणु यादृशं ५ त्रिकालमभिषेकं च पितृदेवार्चनं तथा अग्निहोत्रपरिस्पंदं इष्टिहोमविधि
स्तथा नीवारग्रहणं चैव फलमूलनिषेवणं इंगुदैरंडतैलानां स्नेहार्थं च निषेवणं ७ योगचर्याकृतैः सिद्धैः कामक्रोधविव
र्जितैः वीरशय्यामुपासद्भिर्वीरस्थानोपसेविभिः ८ युक्तियोगवहैः सद्भिर्ग्रीष्मे पंचतपैस्तथा मंडूकयोगनियतैर्यथान्या
यनिषेविभिः ९ वीरासनरतैर्नित्यं स्थंडिलेशयनैस्तथा शीततोयाग्नियोगश्च कर्तव्यो धर्मबुद्धिभिः १० अब्भक्षैर्वायुभक्षैश्च
शैवालोत्तरभोजनैः अश्मकुट्टैस्तथा दांतैः संप्रक्षालैस्तथापरैः ११ चीरवल्कलसंवीतैर्मृगचर्मनिवासिभिः कार्या
यात्रा यथाकालं यथाधर्मं यथाविधि १२ वननित्यैर्वनचरैर्वनस्थैर्वनगोचरैः वनं गुरुमिवासाद्य वस्तव्यं वनजीविभिः
१३ तेषां होमक्रिया धर्मः पंचयज्ञनिषेवणं भागं पंचमियज्ञस्य यथोक्तस्यानुपालनं १४ ॥ ॥

वासी त्र्यग्निः ग्रीष्मे पंचाग्निमध्यस्थः एवं शीततोयाग्नियोगः १० १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

एम० २९४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सिद्धिवाटेषुज्ञानविज्ञानगोष्ठीषु २० संसिद्धाः संपन्नाः नैकदाचित्स्वैरिणः कदाचिद्दारसंयुक्ताः २१ नचस्वैरिणांमेो ध्यंकषायश्चकारणं ना

अष्टमीपञ्चपरताचातुर्मास्यनिषेवणं पौर्णमासादयोयज्ञानित्यपञ्चस्तथैवच १५ विमुक्तादारसंयोगैर्विमुक्ताः सर्वसंकरैः
विमुक्ताः सर्वपापेभ्यश्चरंतिमुनयोवने १६ मुग्धाउपरमानित्यंत्रेताग्निशरणाः सदा संतः सत्पथनित्यायेतेयांतिपरमांगतिं
१७ ब्रह्मलोकंमहापुण्यंसोमलोकंचशाश्वतं गच्छंतिमुनयः सिद्धाः सत्यधर्मव्यपाश्रयाः १८ एषधर्मोमयादेविवानप्रस्था
श्रितः शुभः विस्तरेणार्थसंपन्नोयथास्थूलमुदाहृतः १९ उमोवाच भगवन्सर्वभूतेशसर्वभूतनमस्कृतः योधर्मोमुनिसं
घस्यसिद्धिवाटेषुतंवद २० सिद्धिवाटेषुसंसिद्धास्तथावननिवासिनः स्वैरिणोदारसंयुक्तास्तेषांधर्मः क थंस्मृतः २१ दे
वदेवउवाच स्वैरिणस्तापसादेविसर्वेदारविहारिणः तेषांमौ ध्यंकषायश्चवासरात्रिश्चकारणं २२ त्रिकालमभिषेकश्च
होत्रंचर्षिकृतंमहत् समाधिसत्पथस्थानंयथोद्दिष्टनिषेवणं २३ येचतेपूर्वकथितावधर्मास्तेवनवासिनां यदिसेवंतिधर्मा
स्तानाप्नुवंतितपः फलं २४

मकं दारसंयुक्तानांरात्रिर्यासेकारणं नैस्वैरिणामिवेतेषांपश्चविहारोलीनयेः २२ त्रिकालमभिषेकउभयेषां दारवतामपिकृतंवन्यावुफलाशिनाहो
मः एवंयधर्मोस्यधर्मसंबंधऊरधः २४ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा० येचदंपतिधर्मेण स्वदारनियतेंद्रियाः चरंतिविधिदृष्टंतदृतुकालाभिगामिनः २५ तेषामृषिकृतोधर्मोधर्मिणामुपपद्यते नकाम
२९५ कारात्कामोन्यः संसेव्योधर्मदर्शिभिः २६ सर्वभूतेषुयः सम्यक्ददात्यभयदक्षिणां हिंसादोषविमुक्तात्मासवैधर्मेणयुज्यते २७
सर्वभूतानुकंपीयः सर्वभूतार्जवव्रतः सर्वभूतात्मभूतश्चसवैधर्मेणयुज्यते २८ सर्ववेदेषुवास्नानंसर्वभूतेषुचार्जवं उभेएतेस
मेस्यातामार्जवंतुविशिष्यते २९ आर्जवंधर्ममित्याहुरधर्मोजिह्मउच्यते आर्जवेनेहसंयुक्तोनरोधर्मेणयुज्यते ३० आर्जवेतु
रतोनित्यंवसत्यमरसन्निधौतस्मादार्जवयुक्तःस्याद्यइच्छेद्धर्ममात्मनः ३१ क्षांतोदांतोजितक्रोधोधर्मभूतोविहिंसकः धर्मेरतमना
नित्यंनरोधर्मेणयुज्यते ३२ व्यपेततंद्रोधर्मात्माशक्त्यासत्पथमाश्रितः चारित्रपरमोबुद्धोब्रह्मभूयायकल्पते ३३ उमोवाच
आश्रमाभिरतादेवतपसायेतपोधनाः दीप्तधर्मेयाकिंस्विच्चर्ययाथभवंतिते ३४ राजानोराजपुत्राश्चनिर्द्धनायेमहाधनाः
कर्मणाकेनभगवन्प्राप्नुवंतिमहाफलं ३५ नित्यंस्थानमुपागम्यदिव्यचंदनभूषिताः केनवाकर्मणादेवभवंतिवनगोचराः ३६
एतन्मेसंशयंदेवतपश्चर्याश्रितंशुभं शंससर्वमशेषेणत्र्यक्षत्रिपुरनाशन ३७ देवउवाच उपवासव्रतादांतास्त्वहिंस्राः सत्यवा
दिनः संसिद्धाःप्रेत्यगंधर्वैः सहमोदंत्यनामयाः ३८ मंडूकयोगशयनोयथान्यायंयथाविधि दीक्षांचरतिधर्मात्मासनागैः सहमोद राम०
ते ३९ ॥ ॥ २९५

मरुर्नामगिरिःधन्वनोरिरितिमेदिनी मरुसाधनंमेरुसाधनमितिपर्यायः जलाहारमपित्यक्त्वास्थः ४४ शुद्धमितिस्थासनंविनोपविश्य ४५

शैवालंशीर्णपर्णंवानक्तंतीयोनिषेवते शीतयोगवहोनित्यंसगच्छेत्परमांगतिं ४१ वायुभक्षोंवुभक्षोवाफलमूलाशनोपिवा
यक्षेश्वैश्वर्यमाधायमोदतेप्सरसांगणैः ४२ अग्नियोगवहोग्रीष्मेविधिदृष्टेनकर्मणा चीर्त्वाद्वादशवर्षाणिराजाभवतिपा
र्थिवः ४३ आहारनियमंकृत्वामुनिर्द्वादशवार्षिकं मरुंसंसाध्ययत्नेनराजाभवतिपार्थिवः ४४ देहंचानशनेत्यक्त्वासस्वर्गे
सुखमेधते स्थंडिलेशुद्धमाकाशंपरिगृह्यसमंततः ४५ प्रविश्यचमुद्रायुक्तोदीक्षांद्वादशवार्षिकीं स्थंडिलस्यफलान्या
ऊर्ध्वानाविशयनानिच ४६ गृहाणिचमहार्हाणिचंद्रशुभ्राणिभामिनि आत्मानमुपजीवन्योनियतोनियताशनः देहंव
कानेत्यक्त्वासस्वर्गेसमुपाश्नुते ४७ आत्मानमुपजीवन्योदीक्षांद्वादशवार्षिकीं त्यक्त्वामहार्णवेदेहंवारुणंलोकम
श्नुते ४८ आत्मानमुपजीवन्योदीक्षांद्वादशवार्षिकीं अश्मनाचरणौभित्वागुह्यकेषुसमोदते ४९ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अरणीसहितं त्वग्निं स्कंधेन रुभकांडे वध्वा विलाप्य तत्र वर्ग्निं विसृज्य सर्थः ५४ वीरो देहमागोस्तकः ५६ अध्यायः भगवान् १ १ १

दा०
२९६

साधयित्वात्मनात्मानं निर्द्वंद्वो निष्परिग्रहः चीर्त्वा द्वादशवर्षाणि दीक्षामेतां मनोगतां ५० स्वर्गलोकमवाप्नोति देवैश्च सह मोदते
५१ आत्मानमुपजीवन्यो दीक्षां द्वादशवार्षिकीं कृत्वाग्नौ देहमुत्सृज्य वह्निलोके महीयते ५२ यस्तु देवि यथान्यायं दीक्षि
तो नियतो द्विजः आत्मन्यात्मानमाधाय निर्ममो धर्मलालसः ५३ चीर्त्वा द्वादशवर्षाणि दीक्षामेतां मनोगतां अरणीसहितं स्कं
धे बध्वा गच्छत्यनावृतः ५४ वीराध्वानमनानित्यं वीरासनरतस्तथा वीरस्थायी च सततं स वीरगतिमाप्नुयात् ५५ स शक्रलो
कगो नित्यं सर्वकामपुरस्कृतः दिव्यपुष्पसमाकीर्णो दिव्यचंदनभूषितः ५६ सुखं वसति धर्मात्मा दिवि देवगणैः सह वीर
लोकगतो नित्यं वीरयोगवहः सदा ५७ सत्वस्थः सर्वमुत्सृज्य दीक्षितो नियतः शुचिः वीराध्वानं प्रपद्येद्यस्तस्य लोकाः
सनातनाः ५८ कामगेन विमानेन स वै चरति छंदतः शक्रलोकगतः श्रीमान्मोदते च निरामयः ५९ इति दानधर्मे
षु उमामहेश्वरसंवादे उमोवाच भगवन्भगनेत्रघ्न पूष्णो दंतनिपातन दक्षक्रतुहर त्र्यक्ष संशयो मे महानयं १

दान०
२९६

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

चातुर्वर्ण्यंभगवतापूर्वंसृष्टंस्वयंभुवा केनकर्मविपाकेनवैश्योगच्छतिशूद्रतां २ वैश्योवाक्षत्रियः केनद्विजोवाक्षत्रियोभवेत् प्रतिलोमः
कथंदेवशक्योधर्मोनिवर्तितुं ३ केनवाकर्मणाविप्रः शूद्रयोनौप्रजायते क्षत्रियः शूद्रतामेतिकेनवाकर्मणाविभो ४ एतन्मेसंशयं
देववदभूतपतेनघ त्रयोवर्णाः प्रकृत्येहकथंब्राह्मण्यमाप्नुयुः ५ देवउवाच ब्राह्मण्यंदेविदुःप्राप्यंनिःसर्गाद्ब्राह्मणः शुभे क्षत्रियोवैश्य
शूद्रौचनिसर्गादितिमेमतिः ६ कर्मणादुःकृतेनेहस्थानाद्भ्रश्यतिवैद्विजः ज्येष्ठंवर्णमनुप्राप्यतस्माद्रक्षेतवैद्विजः ७ स्थितोब्रा
ह्मणधर्मेणब्राह्मण्यमुपजीवति क्षत्रियोवाथवैश्योवाब्रह्मभूयंसगच्छति ८ यस्तुविप्रत्वमुत्सृज्यक्षात्रंधर्मंनिषेवते स्वस्थानात्स
परिभ्रष्टः क्षत्रयोनौप्रजायते ९ वैश्यकर्मचयोविप्रोलोभमोहव्यपाश्रयः ब्राह्मण्यंदुर्लभंप्राप्यकरोत्यल्पमतिःसदा १० स
सद्विजोवैश्यतामेतिवैश्योवाशूद्रतामियात् स्वधर्मात्प्रच्युतोविप्रस्ततः शूद्रत्वमाप्नुते ११ तत्रासौनिरयंप्राप्तोवर्णभ्रष्टोबहिष्कृ
तः ब्रह्मलोकात्परिभ्रष्टः शूद्रः समुपजायते १२ क्षत्रियोवामहाभागेवैश्योवाधर्मचारिणि स्वानिकर्माण्यपाहायशूद्रकर्मनिषेव
ते १३ स्वस्थानात्सपरिभ्रष्टोवर्णसंकरतांगतः ब्राह्मणः क्षत्रियोवैश्यः शूद्रत्वंयातितादृशः १५ १४ १४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२३ कुंडेपाकपात्रेअश्नातिकुंडाशी २४ २५ ६ ॥

हा०
२९७

यत्कचिद्ः स्वधर्मेणाज्ञानीविज्ञानवांछुचिः धर्मज्ञोधर्मनिरतः सधर्मफलमश्नुते १५ इहचैवापरेदेविब्रह्मणासमुदाहृतं
अध्यात्मंनैष्ठिकंसद्भिर्धर्मकामैर्निषेव्यते १६ उग्रान्नंगर्हितंदेविगणान्नंश्राद्धसूतकं दुष्टान्नंनैवभोक्तव्यंशूद्रान्नंनैवक
र्हिचित् १७ शूद्रान्नंगर्हितंदेविसदादेवैर्महात्मभिः पितामहमुखोत्सृष्टंप्रमाणमितिमेमतिः १८ शूद्रान्नेनावशेषेणज
ठरेयो म्रियेद्द्विजः आहिताग्निस्तथायज्वासशूद्रगतिभाग्भवेत् १९ तेनशूद्रान्न शेषेणब्रह्मस्थानादपाकृतः ब्रा
ह्मणः शूद्रतामेतिनास्तितत्रविचारणा २० यस्मान्नेनावशेषेणजठरेयोम्रियेद्द्विजः तांतांयोनिंव्रजेद्विप्रोयस्यान्नमु
पजीवति २१ ब्राह्मणत्वंशुभंप्राप्यदुर्लभंयोवमन्यते अभोज्यान्नानिचाश्नातिसद्विजत्वात्पतेतवै २२ सुरापोब्रह्महाक्षु
द्रश्चोरोभग्नव्रतोऽशुचिः स्वाध्यायवर्जितःपापोलुब्धोनैष्कृतिकःशठः २३ अव्रतीवृषलीभर्त्ताकुंडाशीसोमविक्रयी
निहीनसेवीविप्रोहियततेब्रह्मयोनितः २४ गुरुतल्पीगुरुद्रोहीगुरुकुत्सारतिश्चयः ब्रह्मविद्यापिपततिब्राह्मणो
ब्रह्मयोनितः २५ एभिस्तुकर्मभिर्देविशुभैराचरितैस्तथा शूद्रोब्राह्मणतांयातिवैश्यः क्षत्रियतांव्रजेत् २६ राम०
२९७

२८ चोक्षः शुद्धः २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३३

शूद्रकर्माणि सर्वाणि यथान्यायं यथाविधि शुश्रूषां परिचर्यां च ज्येष्ठे वर्णे यथाविधिः २७ कुर्यादविमनाः शूद्रः सततं सत्पथे स्थितः
देवद्विजातिसत्कर्त्ता सर्वातिथ्यकृतव्रतः २८ ऋतुकालाभिगामी च नियतो नियताशनः चोक्षश्चोक्षजनान्वेषी शेषान्नकृतभो।
जनः २९ वृथामांसान्यभुञ्जानः शूद्रो वैश्यत्वमृच्छति ऋतवागनहंवादी निर्द्वन्द्वः शमकोविदः ३० यजते नित्ययज्ञैश्च स्वाध्या
यपरमः शुचिः दान्तो ब्राह्मणसत्कर्त्ता सर्ववर्णानुभूषकः ३१ गृहस्थव्रतमातिष्ठन् द्विकालकृतभोजनः शेषाशी विजिताहारो निः
कामो निरहंगमनः ३२ अग्निहोत्रमुपासंश्च जुह्वानश्च यथाविधि सर्वातिथ्यमुपातिष्ठन् शेषान्नकृतभोजनः ३३ त्रेताग्निमं
त्रविहितो वैश्यो भवति वै द्विजः स वैश्यः क्षत्रियो जातो जन्मप्रभृति संस्कृतः उपनीतो व्रतपरो द्विजो भवति सत्कृतः ३५ +प्र
कुले शुचिर्महतिजायते + ददाति यजते यज्ञैः समृद्धैराप्तदक्षिणैः अधीत्य स्वर्गमन्विच्छंस्त्रेताग्निशरणः सदा ३६
आर्त्तहस्तप्रदो नित्यं प्रजा धर्मेण पालयन् सत्यः सत्यानि कुरुते नित्यं यः सुखदर्शनः ३७ धर्मदण्डो न निर्दण्डो धर्मकार्यानु
शासकः यन्त्रितः कार्यकरणः षड्भागकृतलक्षणः ३८ ग्राम्यधर्मान्न सेवेत स्वच्छन्देनार्थकोविदः ऋतुकाले तु धर्मात्मा पत्नी
मुपशयेत् सदा ३९ ॥

प्रकुले शुचिर्महतिजायते ३४ स वैश्यः क्षत्रि ४४

सदोपवासीनियतः स्वाध्यायनिरतः शुचिः वर्हिकांतर्भितिनित्यंशयानोग्निगृहेसदा ४० सर्वातिथ्यंत्रिवर्गस्यकुर्वाणः सुमनाः सदा
शूद्राणांचान्नकामानांनित्यंसिद्धमितिब्रुवन् ४१ स्वार्थाद्वायदिवाकामान्नकिंचिदुपलक्षयेत् पितृदेवातिथिकृतेसाधनंकुरुतेचयः
४२ स्ववेश्मनियथान्यायमुपास्तेभैक्ष्यमेवच त्रिकालमग्निहोत्रंचजुह्वानोवैयथाविधि ४३ गोब्राह्मणहितार्थायरणेचाभिमुखोह
तः त्रेताग्निमंत्रपूतंवासमाविश्यद्विजोभवेत् ४४ ज्ञानविज्ञानसंपन्नः संस्कृतोवेदपारगः विप्रोभवतिधर्मात्माक्षत्रियः स्वेनकर्मणा
४५ एतैः कर्मफलैर्देविन्यूनजातिकुलोद्भवः शूद्रोप्यागमसंपन्नोद्विजोभवतिसंस्कृतः ४६ ब्राह्मणोवाप्यसद्वृत्तः सर्वसंकरभोज
नः ब्राह्मण्यंससमुत्सृज्यशूद्रोभवतितादृशः कर्मभिः शुचिभिर्देविविशुद्धात्माजितेंद्रियः शूद्रोपिद्विजवत्सेव्यइतिब्रह्माब्रवीत्स्वयं
४८ स्वभावंकर्मचशुभंयत्रशूद्रेपितिष्ठति विशिष्टः सद्विजातेर्वैविज्ञेयइतिमेमतिः ४९ नयोनिर्नापिसंस्कारोनश्रुतंनचसंततिः
कारणानिद्विजत्वस्यवृत्तमेवंतुकारणं ५ सर्वोयंब्राह्मणोलोकेवृत्तेनतुविधीयते वृत्तेस्थितस्तुशूद्रोपिब्राह्मणत्वंनियच्छति ५१
ब्रह्मस्वभावः सुश्रोणिसमः सर्वत्रमेमतिः निर्गुणंनिर्मलंब्रह्मयत्रतिष्ठतिसद्विजः ५२ ॥ ॥ ॥ ॥

प्रो ३

CC-0. Dharmarth Trust J&K. Digitized by eGangotri

दाना

एतेयोनिफलाराविस्थानभागनिरूपकाः स्वयंचवरदेनोक्तं ब्रह्मणासृजताप्रजाः ५३ ब्राह्मणोपिमहत्क्षेत्रंलोकेचरतिपादवत् यत्र
त्रवीजंवपतिसाकृषिःप्रेत्यभाविनि ५४ मिताशिनासदाभाव्यंसत्पथालंबिनातथा ब्राह्मंमार्गमनुक्रम्यवर्तितव्यंबुभूषता ५५ सं
हिताध्यायिनाभाव्यंगृहेवैगृहमेधिना नित्यंस्वाध्याययुक्तेनध्ययनजीविना ५६ एवंभूतोहियोविप्रःसततंसत्पथेस्थितः आ
हिताग्निरधीयानोब्रह्मभूयायकल्पते ५७ ब्राह्मण्यंदेविसंप्राप्यरक्षितव्यंयतात्मना योनिप्रतिग्रहादानैःकर्मभिश्चशुचिस्मिते
५८ एतत्तेगुह्यमाख्यातंयथाशूद्रोभवेद्द्विजः ब्राह्मणोवाच्युतोधर्माद्यथाशूद्रत्वमाप्नुते ५९ इतिदानधर्मेषुउमामहेश्वरसंवादे उ
मोवाच भगवन्सर्वभूतेशसुरासुरनमस्कृत धर्माधर्मौनृणांदेवब्रूहिमेसंशयंविभो १ कर्मणामनसावाचात्रिविधंहिनरःसदा
बध्यतेबंधनैःपाशैर्मुच्यतेप्यथवापुनः २ केनशीलेनवैदेवकर्मणाकीदृशेनवा समाचारैर्गुणैःकैर्वास्वर्गंयांतीहमानवाः
३ देवउवाच देविधर्मार्थतत्वज्ञेधर्मनित्येउमेरते सर्वप्राणिहितःप्रश्नः श्रूयतांबुद्धिवर्द्धनः ४ ॥ ॥ ॥

फ३

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सेवेषामाश्रमाणां ... सर्वविवर्जिताः ६ नसज्जंतिसक्तानमचंति ७ प्राणातिपातात्इंद्रियाणांविषयाभिमुखात् १४ अकषायकृतः रागद्वे

हा०
२९९

सत्यधर्मरताः संतः सर्वलिंगविवर्जिताः नाधर्मेणानधर्मेणाबध्यंतेछिन्नसंशयाः ५ प्रलयोत्पत्तितत्वज्ञाः सर्वज्ञाः सर्वदर्शिनः वीत
रागाविमुच्यंतिपुरुषाकर्मबंधनैः ६ कर्मणामनसावाचायेनहिंसंतिकिंचन येनसज्जंतिकस्मिंश्चित्तेनबध्यंतिकर्मभिः ७
प्राणातिपाताद्विरताः शीलवंतोदयान्विताः तुल्यद्वेष्यप्रियादांतामुच्यंतेकर्मबंधनैः ८ सर्वभूतदयावंतोविश्वास्याः सर्वजंतुषु
त्यक्तहिंसासमाचारास्तेनराः स्वर्गगामिनः ९ परस्वेनिर्ममानित्यंपरदारविवर्जकाः धर्मलब्धान्नभोक्तारस्तेनराः स्वर्गगामिनः
१० मातृवत्स्वस्वसृवच्चैवनित्यंदुहितृवच्चये परदारेषुवर्तंतेतेनराः स्वर्गगामिनः ११ स्तैन्यान्निवृत्ताः सततंसंतुष्टाः स्व
धनेनच स्वभाग्यान्युपजीवंतितेनराः स्वर्गगामिनः १२ स्वदारनिरतायेचऋतुकालाभिगामिनः अग्राम्यसुखभोगाश्चतेनरा
ःस्वर्गगामिनः १३ परदारेषुयेनित्यंचारित्रावृतलोचनाः यतेंद्रियाः शीलपराः तेनराः स्वर्गगामिनः १४ एषदेव
कृतोमार्गः सेवितव्यः सदाबुधैः अकषायकृतश्चैवमार्गः सेव्यः सदाबुधैः १५ दानधर्मतपोयुक्तः शीलशौचदयात्मकः
वृत्त्यर्थंधर्महेतोर्वासेवितव्यः सदानरैः स्वर्गवासमभीप्सद्भिर्नसेव्यस्ततउत्तरः १७ ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
२९९

पापभावार्थनिर्मितः १७ १७ १७ १७ १७

© Dhaarmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

१८ नर्मकेलिरतिं विनात्मयोर्हासप्रेमोत्साहनं ह्रासंतांडरामेवमाचाहिशुद्धेयारोपशूर्वकंगालनं १९ २० ३० ॥ ॥ ॥

उमोवाच वाचातुबध्यतेयेनमुच्यतेह्यथवापुनः तानिकर्माणिमेदेववदभूतपतेनघ १८ महेश्वरउवाच आत्महेतोः परार्थेवानर्महा
स्याश्रयात्तथा येमृषान वदंतीहतेनराः स्वर्गगामिनः १९ वृत्त्यर्थंधर्महेतोर्वाकामकारात्तथैवच अनृतंयेनभाषंतेतेनराः स्वर्गगा
मिनः २० श्लक्ष्णांवाणींनिराबाधांमधुरांपापव—र्जितां स्वागतेनाभिभाषंतेतेनराः स्वर्गगामिनः २१ कटुकंयेनभाषंतेप
रुषंनिष्ठुरंगिरं अपैशुन्यरताः संतस्तेनराः स्वर्गगामिनः २२ पिशुनांयेनभाषंतेमित्रभेदकरींगिरं ऋतांमैत्रींतुभाषंतेतेनराः
स्वर्गगामिनः २३ येवर्जयंतिपरुषंपरद्रोहंचमानवाः सर्वभूतसमादांतास्तेनराः स्वर्गगामिनः २४ शठप्रलापाद्विरताविरुद्धप
रिवर्जकाः सौम्यप्रलापिनोनित्यंतेनराः स्वर्गगामिनः २५ नकोपाद्व्याहरंतेयेवाचंहृदयदारणीं सांत्वंवदंतिक्रुद्धापितेनराः स्व
र्गगामिनः २६ एषवाणीकृतोदेविधर्मः सेव्यः सदानरैः शुभः सत्यगुणोनित्यंवर्जनीयामृषाबुधैः २७ उमोवाच मनसा
बध्यतेयेनकर्मणापुरुषः सदा तन्मेब्रूहिमहाभागदेवदेवपिनाकधृक् २८ महेश्वरउवाच मानसेनेहधर्मेणासंयुक्ताः पुरु
षाः सदास्वर्गंगच्छंतिकल्याणितन्मेकीर्तयतः शृणु २९ दुष्प्रणीतेनमनसादुष्प्रणीतांतराकृतिः नरोबध्येतयेनेहशृणु
वाक्यंशुभानने ३०

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्रो०
३००

नहिंसंति श्रारेणेनन्नमलाभिंनंनपीडयंति ३१ ३२ ३३ ३४ ३५

अरण्येपि विजने न्यस्तं परस्वं दृश्यते यदा मनसापि न हिंसंति ते नराः स्वर्गगामिनः ३१ ग्रामे गृहे वा ये द्रव्यं पारक्यं विजने स्थितं
नाभिनंदंति वै नित्यं ते नराः स्वर्गगामिनः ३२ तथैव परदारान्ये कामवृत्तान् रहोगतान् मनसापि न हिंसंति ते नराः स्वर्गगामिनः
३३ शत्रुं मित्रं च ये नित्यं तुल्येन मनसा नराः भजंति मैत्राः संगम्य ते नराः स्वर्गगामिनः ३४ श्रुतवंतो दयावंतः शुचयः सत्य
संगराः स्वैरर्थैः परिसंतुष्टास्ते नराः स्वर्गगामिनः ३५ अवैरा ये त्वनायासा मैत्रीचित्तरताः सदा सर्वभूतदयावंतस्ते नराः स्वर्ग
गामिनः ३६ शुभानामशुभानामशुभानां च कर्मणां फलसंचये विपाकज्ञाश्च ये देवि ते नराः स्वर्गगामिनः मायापितागुरुणा
पेताश्च द्विजपराः सदा समताः समनुप्राप्तास्ते नराः स्वर्गगामिनः ३८ शुभैः कर्मफलैर्देवि मयैते परिकीर्तिताः स्वर्गमार्गपरा भू
यः किं त्वं श्रोतुमिच्छसि ५० उमोवाच महान्मे संशयः कश्चिन्मर्त्यान्प्रति महेश्वर तस्मात्त्वं निपुणेनाद्य मम व्याख्यातुम
र्हसि ५१ केनायुर्लभते दीर्घं कर्मणा पुरुषः प्रभो तपसा वापि देवेश केनायुर्लभते महत् ५२ क्षीणायुः केन भवति राम०
कर्मणा भुवि मानवः विपाकं कर्मणां देव वक्तुमर्हस्यनिंदित ५३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ३००

अपरे च महाभागा मंदभाग्यास्तथापरे अकुलीनास्तथा चान्ये कुलीनाश्च तथापरे ४४ दुर्दर्शनाः केचिदाभांति नराः काष्ठमया इव प्रियदर्शना
स्तथा चान्ये दर्शनीया इव मानवाः ४५ दुष्प्रज्ञाः केचिदाभांति केचिदाभांति पंडिताः महाप्रज्ञास्तथैवान्ये ज्ञानविज्ञानभाविनः ४६ अल्पाबाधा
स्तथा केचिन्महाबाधास्तथापरे दृश्यंते पुरुषा देव तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ४७ देव उ० हंत ते हं प्रवक्ष्यामि देवि कर्मफलोदयं मर्त्यलो
के नरः सर्वो येन स्वं फलमश्नुते ४८ प्राणातिपाते यो रौद्रो दंडहस्तोद्यतः सदा नित्यमुद्यतशस्त्रश्च हंति भूतगणान्नरः ४९ निर्दयः
सर्वभूतानां नित्यमुद्वेगकारकः अपि कीटपिपीलानामशरण्यः सुनिर्घृणः ५० एवंभूतो नरो देवि निरयं प्रतिपद्यते विपरीतस्तु धर्मा
त्मा रूपवानभिजायते ५१ निरयं याति हिंसात्मा याति स्वर्गमहिंसकः यातनां निरये रौद्रां स कृच्छ्रां लभते नरः ५२ यदि हि चेन्निरयात्त
स्मात्समुत्तरति कर्हिचित् मानुष्यं लभते चापि हीनायुस्तत्र जायते ५३ पापेन कर्मणा देवि बद्धो हिंसारतिर्नरः अप्रियः सर्वभूतानां ही
नायुरुपजायते ५४ यस्तु शुक्लाभिजातीयः प्राणिघातविवर्जकः निक्षिप्तशस्त्रो निर्दंडो न हिंसति कदाचन ५५ न घातयति नो
हंति हंतुं वान्वमोदते सर्वभूतेषु सस्नेहो यथात्मनि तथापरे ५६ ईदृशः पुरुषोत्कर्षो देवि देवत्वमश्नुते उपपन्नान्सुखान्भोगानु
पाश्नाति मुदायुतः ५७

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
३०१

५९ अध्याय: किंशील: २ नैत्यकानि निरपेक्ष्याणि किमिष्टकं किमिष्टसीनि श्लापदीप्सितं दीपनेन किमिष्टकं ३ ४ ७ ॥ ॥ ॥

अथ चेन्मानुषे लोके कदाचिदुपपद्यते तत्र दीर्घायुरुत्पन्नः स नरः सुखमेधते ५८ एष दीर्घायुषां मार्गः सुवृत्तानां सुकर्मणां प्राणि।
हिंसाविमोक्षेणाव्रह्मणा समुदीरितः ५९ इति दानधर्मेषु उमामहेश्वरसंवादे उमोवाच किंशीलः किंसमाचारः पुरुषः कैश्च कर्म
भिः स्वर्गं समभिपद्येत संप्रदानेन केन वा १ महेश्वर उवाच दाता ब्राह्मणसत्कर्ता दीनान्धकृपणादिषु भक्ष्यभोज्यान्नपानानां वास
सां च प्रदायकः २ प्रतिश्रयान् सभाः कूपान् प्रपाः पुष्करिणीस्तथा नैत्यकानि च सर्वाणि किमिष्टकमतीव च ३ आसनं शयनं या
नं गृहं रत्नं धनं तथा सस्यजातानि सर्वाणि गोक्षेत्राण्यथ योषितः ४ सुप्रतीतमना नित्यं यः प्रयच्छति मानवः एवं भूतो नरो
देवि देवलोकेऽभिजायते ५ तत्रोष्य सुचिरं कालं भुक्त्वा भोगाननुत्तमान् महाप्सरोभिः सहितो रमित्वा नन्दनादिषु ६ तस्मात्स्वर्गाच्च्यु
तो लोके मानुषेषूपजायते महाभोगकुले देवि धनधान्यसमन्वितः ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
३०१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

अतिथीन्दृष्ट्वैतेयाच्यमानाः संतो निवर्तन्तेनप्रयच्छंति ११ १२ १९ २० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तत्रकामगुणैः सर्वैः समुपेतासुरासुराः महाभोगामहाकोशाधनीभवंतिमानवाः ८ एतेदेविमहाभागाः प्राणिनोदानशीलिनः ब्रा
ह्मणोविपुराप्रोक्ताः सर्वस्यप्रियदर्शनाः ९ अपरेमानवादेविप्रदानकृपणाद्विजैः याचितानप्रयच्छंतिविद्यमानेप्यल्पबुद्धयः १० दीना
न्धकृपणान्दृष्ट्वाभिक्षुकानतिथीनपि याच्यमानानिवर्तन्तेजिह्वा लोभसमन्विताः ११ नधनानिनवासांसिनभोगान्नचकांचनं गा
नवोनान्नविकृतिंप्रयच्छंतिकदाचन १२ अप्रदा नाश्मेपलुब्धानास्तिकादानवर्जिताः एवंभूतानरादेविनिरयंयांत्यल्पबुद्धयः १३
तेवैमनुष्यतांयांतियदाकालस्यपर्ययात् धनरिक्तेकुलेजन्मलभंतेस्वल्पबुद्धयः १४ क्षुत्पिपासापरीताश्चसर्वलोकबहिष्कृता
ः निराशाःसर्वभोगेभ्याजीवंत्यधनजीविकाः १५ अल्पभोगकुलेजाताअल्पभोगरतानराः अनेनकर्मणादेविभवंत्यधनिनोनरा
ः १६ अपरेस्तंभिनोनित्यंमानिनःपापिनोनराः आसनार्हस्ययेपीठंनप्रयच्छंत्यचेतसः १७ मार्गार्हस्यचयेमार्गंनयच्छंत्यल्प
बुद्धयः पाद्यार्हस्यचयेपाद्यंनददत्यल्पबुद्धयः १८ सत्क्रियार्हान्नसत्कारैरर्चयंतियथाविधि अर्घ्यमाचमनीयंवानयच्छं
त्यल्पबुद्धयः १९ गुरुंचाभिगतंप्रेम्णागुरुवन्नबुभूषते अभिमानप्रवृत्तेनलोभेनसमवस्थिताः २० ॥ ॥ ॥

न ३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा०
३०२

२२ गुरुवृद्धापचापिनः गुरूणांचहीनत्वसंपादकाः २६ गुरुवत्पितृवत् ३० उदात्तंयशस्ते ३१ ३१ ॥ ॥ ॥ ॥

संमान्यांश्चावमन्यंतेवृद्धान्परिभवंतिच एवंविधानरादेविसर्वेनिरयगामिनः २१ नैवेयदिनरास्तस्मान्निरयादुत्तरंतिवै वर्षपूगैस्त
तोजन्मलभंतेकुत्सितेकुले २२ श्वपाकपुल्कसादीनांकुत्सितानामचेतसां कुलेषुतेषुजायंतेगुरुवृद्धापचापिनः २३ नस्त
भीनचमानीयोदेवताद्विजपूजकः लोकपूज्योनमस्कर्ताप्रश्रितोमधुरंवचः २४ सर्ववर्णप्रियकरःसर्वभूतहितःसदा अद्वेषी
सुमुखः श्लक्ष्णस्निग्धवाणीमृदुः सदा २५ स्वागतेनैवसर्वेषांभूतानामविहिंसकः यथार्हसत्क्रियापूर्वमर्चयन्नुपतिष्ठति २६
मार्गार्होयदद्न्मार्गंगुरुंगुरुवदर्चयेत् अतिथिप्रग्रहरतस्तथाभ्यागतपूजकः २७ एवंभूतोनरोदेविस्वर्गतिंप्रतिपद्यते त
तोमानुषमासाद्यविशिष्टकुलजोभवेत् २८ तत्रासौविपुलैर्भोगैः सर्वरत्नसमायुतः यथार्हदाताचार्हेषुधर्मचर्यापरोभवे
त् २९ संमतः सर्वभूतानांसर्वलोकनमस्कृतः स्वकर्मफलमाप्नोतिस्वयमेवनरः सदा ३० उदात्तकुलजातीयउ
दात्ताभिजनः सदा एषधर्मोमयाप्रोक्तोविधात्रास्वयमीरितः ३१ ३१ ३१

३१ उद्दः सिद्धांतः अथोद्देः पूर्वपक्षः ५० ५१ ५२ ५३ ५॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

त

यस्त्वैरौद्रसमाचारः सर्वभूतभयंकरः हस्ताभ्यां यदि वा पद्भ्यां रज्ज्वा दंडेन वा पुनः ३२ लोष्टैः स्तंभैरुपायैर्वा जंतून्बाधति शोभने
हिंसार्थं निकृतिप्रज्ञः प्रोद्वेजयति चैव ह ३३ उपक्रामति जंतूंश्च उद्वेगजनकः सदा एवंशीलसमाचारो निरयं प्रतिपद्यते ३४
सचेन्मनुष्यतां गच्छेद्यदि कालस्य पर्ययात् बह्वाबाधापरिक्लिष्टे [illegible] जायते सोऽधमे कुले ३५ लोकद्वेष्योऽधमः पुंसां स्वयं--
कर्मफलैः कृतैः एष तेऽद्य मनुष्येषु बोद्धव्यो ज्ञातिबन्धुषु ३६ अपरः सर्वभूतानि दयावाननुपश्यति मैत्रदृष्टिः पितृस-
मो निर्वैरो नियतेंद्रियः ३७ नोद्वेजयति भूतानि न विहिंसयते तथा हस्तपादैः सुनियतैर्विश्वास्यः सर्वजंतुषु ३८ न रज्ज्वा
न च दंडेन न लोष्टैर्नायुधेन च उद्वेजयति भूतानि श्लक्ष्णकर्मा दयापरः ३९ एवंशीलसमाचारः स्वर्गे समुपजायते तत्रासौ भवने
दिव्ये मुदा वसति देववत् ४० स चेत्कालक्षयान्मर्त्यो मनुष्येषूपजायते अल्पाबाधो निरातंकः स जातः सुखमेधते ४१
सुखभागी निरायासो निरुद्वेगः सदा नरः एष देवि सतां मार्गो बाधा यत्र न विद्यते ४२ उमोवाच इमे मनुष्या दृश्यंते ऊहापो-
५३ हविशारदाः ज्ञानविज्ञानसंपन्नाः प्रज्ञावंतोऽर्थकोविदाः ४३ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दृ०
२०३

दुःप्रज्ञाश्चापरेदेवज्ञानविज्ञानवर्जिताः केनकर्मविपाकेनप्रज्ञावाननुरूपोभवेत् ४४ अल्पप्रज्ञोविरूपाक्षकथंभवतिमानवः एत
न्मेसंशयंछिंधिसर्वधर्मविदांवर ४५ जात्यंधाश्चापरेदेवरोगार्त्ताश्चापरेतथा नराःक्लीबाश्चदृश्यंतेकारणंब्रूहितत्रवै ४६ महेश्व
रउ० ब्राह्मणान्वेदविदुषः सिद्धान्धर्मविदस्तथा परिपृच्छंत्यहरहः कुशलाकुशलंतथा ४७ वर्जयंतोऽशुभंकर्मसेवमानाःशुभंतथा ल
भंतेस्वर्गतिंनित्यमिहलोकेऽपितेसुखं ४८ सर्वेन्मानुषतांयांतिमेधाविनस्तत्रजायंते श्रुतंप्रज्ञानुगंतस्यकल्याणमुपजायते ४९
परदारेषुयेमूढाश्चक्षुर्दुष्टंप्रयुंजते तेनदुष्टस्वभावेनजात्यंधास्तेभवंतिते ५० मनसातुप्रदुष्टेन नग्नांपश्यंतियेस्त्रियं रोगा
र्त्तास्तेभवंतीहनराःदुष्कृतकर्मिणः ५१ येतुमूढादुराचाराविर्योनौमैथुनेरताः पुरुषेषुचदुष्प्रज्ञाः क्लीबत्वमुपयांतिते
५२ पशूंश्चयेवधयंतियेचैवगुरुतल्पगाः प्रकीर्णमैथुनायेचक्लीबाजायंतितेनराः ५३ उमोवाच सावद्यंकिंनुवैक
र्मनिरवद्यंतथैवच श्रेयःकुर्वन्नवाप्नोतिमानवोदेवसत्तम ५४ महेश्वरउ० श्रेयांसंमार्गमन्विच्छन्सदायःपृच्छतिद्विजा
न् धर्मान्वेषीगुणाकांक्षीसस्वर्गंसमुपाश्नुते ५५ ॥

राम०
२०३

६४ अध्यायः पत्र १ २ ३ ४ ४ ४ ४ ४ ४

त्परि १

यद्दिमानुषमांदेविकद्दाचिगछति मेधावीधारणायुक्तः प्राज्ञस्तत्राभिजायते ५६ एषदेविसतांधर्मोमंतव्योभूतिकारकः नृणां
हितार्थायमयात्तर्वेवैसमुदाहृतः ५७ उमोवाच अपरेअल्पविज्ञानाधर्मविद्वेषिणोनराः ब्राह्मणान्वेदविदुषोनेछंतिपरिसर्पितुं
५८ व्रतवंतोनराः केचित्श्रद्धाधर्मपरायणाः अव्रताभ्रष्टनियमास्तथान्येराक्षसोपमाः ५९ यज्वानश्चतथैवान्येनिर्होमाश्च
तथापरे केनकर्मविपाकेनभवंतीहवदस्वमे ६० महेश्वरउ० आगमालोकधर्माणांमर्यादाः पूर्वनिर्मिताः प्रामाण्येनानुव
र्तंते दृश्यंतेचदृढव्रताः अधर्मेधर्ममित्याहुर्येचमोहवशंगताः अव्रतानष्टमर्यादास्तेप्रोक्ताब्रह्मराक्षसाः ६२ येवैकाल
कृतोयोगात्संभवंतीहमानुषाः निर्होमानिर्वषट्काराःतेभवंतिनराधमाः ६३ एषदेविमयासर्वः संशयछेदनायते कुश
लाकुशलोनृणांव्याख्यातोधर्मसागरः नारदउवाचाथवमुक्त्वामहादेवः श्रोतुकामः स्वयंप्रभुः। अनुकूलांप्रियांभार्यांपार्श्व
स्थांसमभाषत ६४ उमामहेश्वरसंवादे महेश्वरउ० परावरज्ञेधर्मज्ञेतपोवननिवासिनि साध्विसुभ्रुसुकेशांतेहिमवत्प
र्वतात्मजे १ दक्षेशमदमोपेतेनिर्ममेधर्मचारिणि पृछाम्यहंत्वांवरारोहे पृष्टावदममेप्सितं २ सावित्रीब्रह्मणः साध्वीकौशि
कस्यशचीसती मार्कंडेयस्यधूमोर्णाऋद्धिर्वैश्रवणस्यच ३ वरुणस्यतथागौरीसूर्यस्यचसुवर्चला रोहिणीशशिनः सा
ध्वीस्वाहाचैवविभावसोः ४ ॥ ॥

गुणवानसस्त्रीधर्मः ८ गौर्यामंमोगच्छति अनादिपरंपरयाचलति ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १५

शि०
३०४

अदितिः कश्यपस्याथ सर्वाश्चाः पतिदेवताः पृष्टाश्चोपासिताश्चैव तास्त्वयोर्विनिस्पृशः ५ तेनत्वां परिपृच्छामि धर्मज्ञे धर्मचारिणि
स्त्रीधर्मं श्रोतुमिच्छामि त्वयोदाहृतमादितः ६ सधर्मचारिणी मेत्वं समशीला समव्रता समानसारवीर्या च तपस्तीव्रं कृतं च ते
त्वया ह्युक्तो विशेषेण गुणवान्स भविष्यति लोके चैव नयादेवि प्रमाणत्वमुपैष्यति ७ स्त्रियश्चैव विशेषेण स्त्रीजनस्य गतिः प
रा गौर्या गच्छति सस्थानि लोके ष्वेषा स्थितिः सदा ८ मम चार्द्धं शरीरस्य मन वचार्द्धेन निर्मितं सुरकार्यकरी च त्वं लोकसंतानका
रिणि १० तवसर्वं सुविदितः स्त्रीधर्मः शाश्वतः शुभं तस्मादशेषतो ब्रूहि स्वधर्मं विस्तरेण मे ११ उमोवाच भगवन्सर्व
भूतेश भूतभव्यभवोद्भव त्वत्प्रभावादियं देववाक्यैव प्रतिभाति मे १२ इमास्तु नद्यो देवेश सर्वतीर्थोदकैर्युताः उपस्पा
र्शनहेतोस्त्वामुपयांति समीपतः १३ एताभिः सह संमंत्र्य प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः प्रभवन्योनहंवादी सवैपुरुष उच्यते
१४ स्त्री च भूतेश सततं स्त्रियमेवानुधावति मया संमानिताश्चैता भविष्यंति सरिद्वराः १५ ॥ ॥ ॥

राम०
३०५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

एषासरस्वतीपुरपानदीनामुत्तमानदी प्रथमासर्वसरितांनदीसागरगामिनी १६ विपाशाचवितस्ताचचंद्रभागाइरावती शतद्रुर्देवि
कासिंधुःकौशिकीगौतमीतथा १७ तथादेवनदीचेयंसर्वतीर्थाभिसंवृता गगनाद्गांगतादेवीगंगासर्वसरिद्वरा १८ इत्युक्ताहं
देवस्यपत्न्याधर्मभृतांवर स्मितपूर्वमथाभाष्यसर्वास्ताः सरितस्तथा १९ अपृच्छद्देवमहिषीस्त्रीधर्मंधर्मवत्सला स्त्रीधर्मकुश
लास्तावैगंगाद्याः सरितांवराः २० उमोवाच अयंभगवताप्रश्नोदत्तस्त्रीधर्मसंश्रितः तंतुसंमंत्र्ययुष्माभिर्वक्तुमिच्छामिशंकरं
२१ नचैकसाध्यंपश्यामिविज्ञानंभुविकिंचन दिविचासागरगमास्तेनवोमानयाम्यहं २२ एवंसर्वाः सरिच्छ्रेष्ठाः पृष्टाः पुण्य
तमाः शिवाः ततोदेवीनदीगंगानियुक्ताप्रतिपूज्यतां २३ वह्वीभिर्वुद्धिभिः स्फीतास्त्रीधर्मज्ञाशुचिस्मिता शैलराजसुतांदेवींपु
ण्यपापभयापहा २४ बुध्याविनयसंपन्नासर्वज्ञानविशारदा सस्मितंवहुबुध्याढ्यागंगावचनमब्रवीत २६ प्रभवान्स्मथ
तेयोहिसंमानयतिवापुनः नूनंमन्येसधर्मात्मापंडितास्वांसगच्छति २७ ज्ञानविज्ञानसंपन्नानूहापोहविशोधमास्मानुग
हीतास्मिदेविधर्मपरायणयाचसर्वजगन्मातानदीमानयसेहान प्रवक्तृन्पृच्छतेयोन्यान्सवैनापदमृच्छति २८ ॥

वश्यभावेनमंत्रादिनावशीकरणंविना ३९ चंद्रसूर्यौनतरुन्प्रियापुरुषनामतान्निरीक्षतेकिंपुनरपशुंवैतिमायः ४० ॥ ॥ ॥ ॥

अन्यथावहुबुध्याहंयोगासंचरंतिसंसहि अन्येथैवास्महंधारीदुर्बलंवस्तेतवचः २९ दिव्यज्ञानेदिवियेष्टेदिवःपुरोप महेशस्थितेत्वमे
वाहेसितेदेविस्त्रीधर्मानतनुभाषितुं ३० भीष्मउ० ततःसाराधितादेवीगंगायावसुमिर्गुणैः प्राहसर्वमशेषेणस्त्रीधर्मंसुरसुंदरी ३१
उमोवाच स्त्रीधर्मोमांप्रतियथाप्रतिभातियथाविधि तमहंकीर्तयिष्यामितथैवप्रथितामव ३२ स्त्रीधर्मःपूर्वमेवायंविवाहेवंधुभि
ःकृतः सहधर्मचरीभर्तुर्भवत्यग्निसमीपतः ३३ सुस्वभावासुवचनासुवृत्तासुखदर्शना पुत्रवक्त्रमिवाभीक्ष्णंभर्तुर्वदनमीक्ष
ते ३४ यासाध्वीनियताहारासाभवेद्धर्मचारिणी श्रुत्वादंपतिधर्म्मंवैसहधर्म्मकृतंशुभं ३५ याभवेद्धर्मपरमानारीभ
र्तृसमव्रता देववत्सततंसाध्वीभर्त्तारमनुपश्यति ३६ शुश्रूषांपरिचर्यांचदेववत्तुल्यप्रकुर्वती वश्याभावेनसुमनाः सु
व्रतासुखदर्शना ३७ अनन्यचित्तासुमुखीसानारीधर्म्मचारिणी ३८ परुषाण्यपिचोक्तायादृष्टावादुष्टेनचक्षुषा सुप्रस
न्नमुखीभर्तुर्यानारीसापतिव्रता ३९ नचंद्रसूर्यौनतरुंपुन्नाम्नोयानिरीक्षते भर्तृवर्ज्यावरारोहासाभवेद्धर्मचारिणी ४० ॥

२१

© (c) Dhaarmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

[illegible] लिमाव: ४४ सुसंमृष्टक्षयाशोधितगृहा ४९ लघुसलयाशीघ्रमर्योदावर्चोविमघध्या ५०

म ३

[illegible] चारिणी ५० दरिद्रं व्याधितं दीनं स्वध्वनापरिकर्षितं पतिं पुत्रमि
वोपास्ते सा नारी धर्मचारिणी ५१ या नारी प्रयता दक्षा या नारी पुत्रिणी भवेत् पतिव्रता पतिप्राणा सा नारी धर्मभागिनी ५२ सु
श्रूषां परिचर्यां च करोत्यविमनाः सदा सुप्रीता च विनीता च सा नारी धर्मभागिनी ५३ न कामेषु न भोगेषु नैश्वर्ये न सुखे तथा स्पृ
हा यस्या यथा पत्यौ सा नारी धर्मभागिनी ५४ कल्योत्थानरतिर्नित्यं गुरुशुश्रूषणे रता सुसंमृष्टक्षया चैव गोशकृत्कृतलेपना
५५ अग्निकार्यपरा नित्यं सदा पुष्पबलिप्रदा देवतातिथिभृत्यानां निर्वाप्य पतिना सह ५६ शेषान्नमुपभुञ्जाना यथान्याय
यथाविधि तुष्टपुष्टजना नित्यं नारी धर्मेण युज्यते ५७ श्वश्रूश्वशुरयोः पादौ तोषयन्ती गुणान्विता मातापितृपरा नित्यं [illegible] ५८ पानादीपावतिश्रुता ३
[illegible] रणान्दुर्बलानाथान्दीनांधकृपणांस्तथा। बिभर्त्यन्नेन या नारी सा पतिव्रतभागिनी पतिचिन्तापतिहिता सा पति
व्रतभागिनी ५० पुण्यमेतत्तपश्चैव स्वर्ग-- श्चैष सनातनः या नारी भर्तृपरमा भवेद्भर्तृव्रता सती ५१ [illegible]
[illegible] ५२ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥

दा०
३०६

५९ अध्यायः पिनाकिनी अस्मिन् ध्यायेयो हि मां रहुमिच्छेते स्तो कहृयेन यत्नविष्णु कद्दगामैकमूर्त्तं दर्शितं यस्मात् पदर्शितं ततदेवान्तो यं सदृतमिति तो ध्यं ५६

पतिर्हि देवो नारीणां पतिर्बंधुः पतिर्गतिः यत्या समा गतिर्नास्ति दैवतं वा यथा पतिः ५२ पतिप्रसादात् स्वर्गो वा तुल्यो नार्या न वा भवे
त् अहं स्वर्गं न हीच्छेयं त्वय्यप्रीते महेश्वर ५३ यद्यकार्यमधर्म्मं वा यदि वा प्राणनाशनं पतिर्ब्रूयाद्दरिद्रो वा व्याधितो वा कथंचन ५४
आपन्नो रिपुसंस्थो वा ब्रह्मशापार्दितोपि वा आपद्धर्मान् अनुप्रेक्ष्य तत्कार्यमविशंकया ५५ एष देव मया प्रोक्तः स्त्रीधर्म्मो वचना
त्तव या त्वेवं भाविनी नारी सा पतिव्रतभागिनी ५६ भीष्म उ० इत्युक्तः स तु देवेशः प्रतिपूज्य गिरेः सुतां लोकान् विसर्जयामास सर्वै
रनुचरैर्वृतान् ५७ ततो ययुर्भूतगणाः सरितश्च यथागतं गंधर्वाप्सरसश्चैव प्रणम्य शिरसा भवं ५८ दानधर्म्मे उमामहेश्वरसंवादे
ऋषय ऊचुः पिनाकिन् भगनेत्रघ्न सर्वलोकनमस्कृत माहात्म्यं वासुदेवस्य श्रोतुमिच्छाम शंकर त्वं हि देवत्वमस्य जानीषे परात्महि
रेहरिं। गुणान् गणितान् मुख्यं सर्वान् यथाविशेषतः महेश्वर उ० पितामहादपि वरः शाश्वतः पुरुषो हरिः कृष्णो जाम्बूनदाभासो व्य
भ्रे सूर्य इवोदितः २ दशबाहुर्महातेजा देवतारिनिषूदनः श्रीवत्सांको हृषीकेशः सर्वदैवतपूजितः ब्रह्मा तस्योदरभवस्तथा
हं च शिरोभवः शिरोरुहेभ्यो ज्योतींषि रोमेभ्यश्च सुरासुराः ४ ऋषयो देहसंभूतास्तस्य लोकाश्च शाश्वताः पितामहगृहं सा
क्षात् सर्वदेवगृहं च सः ५ सोस्याः पृथिव्याः कृत्स्नायाः स्रष्टा त्रिभुवनेश्वरः संहर्त्ता चैव भूतानां स्थावरस्य चरस्य च ६ ॥ ॥

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सहिदेववरः साक्षाद्देवनाथः परंतपः सर्वज्ञः सर्वसंश्लिष्टः सर्वगः सर्वतोमुखः ७ परमात्मा हृषीकेशः सर्वव्यापी महेश्वरः नतस्मात्परमं भू
तं त्रिषु लोकेषु किंचन ८ सनातनो वै मधुहा गोविंद इति विश्रुतः समर्थो मार्थिवान्नंतव्येघातपिष्यति मानवः ९ सुरकार्यार्थमुत्पन्नो मानुषं
वपुरास्थितः नहि देवगणाः शक्तास्त्रिविक्रमविनाकृताः १० भुवने देवकार्याणि कर्तुं नायकवर्जिताः नायकः सर्वभूतानां सर्वैर्नमा ६८३
स्कृतः ११ एतस्य देवनाथस्य देवकार्यपरस्य च ब्रह्मभूतस्य सततं ब्रह्मर्षिशरणस्य च १२ ब्रह्मावसति गर्भस्थः शरीरे सुखसंस्थितः शा
र्वः सुखं संश्रितस्त्वच्छरीरे सुखसंस्थितः १३ सर्वाः सुखं संश्रितास्त्वच्छरीरे तस्य देवताः स देवः पुंडरीकाक्षः श्रीगर्भः श्रीसहोषितः १४ शा
र्ङ्गचक्रायुधः खड्गी सर्वनागरिपुध्वजः उत्तमेन सुशीलेन शौचेन च दमेन च पराक्रमेण वीर्येण वपुषा दर्शनेन च १६ आरोहेण प्रमा
णेन धैर्येणार्जवसंपदा आनृशंस्येन रूपेण बलेन च समन्वितः १७ अस्त्रैः समुदितः सर्वैर्दिव्यैरद्भुतदर्शनैः योगमायासहस्राक्षो नि
रवग्रो महामनाः १८ वीरो मित्रजनश्लाघी ज्ञातिबंधुजनप्रियः क्षमावांश्चानहंवादी ब्रह्मण्यो ब्रह्मनायकः १९ भयहर्त्ता भयार्त्ता
नां मित्राणां नंदिवर्द्धनः शरण्यः सर्वभूतानां दीनानां पालने रतः २० श्रुतवानर्थसंपन्नः सर्वभूतनमस्कृतः समाश्रितानां शत्रू उपि:४
णामपि धर्मवित् २१ नीतिज्ञो नीतिसंपन्नो ब्रह्मवादी जितेंद्रियः भवार्थमिह देवानां बुद्ध्या परमया युतः २२ प्राजापत्ये शुभे मार्गे
मानवे धर्मसंस्कृते समुत्पत्स्यति गोविंदो मनोर्वंशे महात्मनः २३ अंगो नाम मनोः पुत्रो अंतर्द्धामा ततः परं अंतर्द्धाम्नो हविर्द्धा
मा प्रजापतिरनिंदितः २४ प्राचीनबर्हिर्भविता हविर्द्धाम्नः सुतो महान् तस्य प्रचेतःप्रमुखा भविष्यंति दशात्मजाः २५

२१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

हा०
३०७

प्राचेतसस्तथादक्षोभवितेहप्रजापतिः दाक्षायणात्तथादित्योमनुरादित्यतस्तथा २६ मनोश्चवंशजइलासुद्युम्नश्चभविष्यति बुधात्सु
रूरवाश्चापितस्मादायुर्भविष्यति २७ नहुषोभवितातस्माद्ययातिस्तस्यचात्मजः यदुस्तस्मान्महासत्वः क्रोष्टातस्माद्भविष्यति २८
क्रोष्टुश्चैवमहान्पुत्रोवृजिनीवान्भविष्यति वृजिनीवतश्चभवितापराजितः २९ रुषंगोभवितापुत्रस्तस्यचित्ररथस्तथा तस्यत्ववरजंपुत्रः
शूरोनामभविष्यति ३० तेषांविख्यातवीर्याणांचारित्रगुणशालिनां यज्वनांसुविशुद्धानांवंशेब्राह्मणसंमते ३१ सशूरः क्षत्रियश्रेष्ठो
महावीर्योमहायशाः स्ववंशविस्तरकरंजनयिष्यतिमानदः ३२ वसुदेवमितिख्यातंपुत्रमानकदुंदुभिं तस्यपुत्रश्चतुर्बाहुर्वासुदे
वोभविष्यति ३३ दाताब्राह्मणसत्कर्त्ताब्रह्मभूतोद्विजप्रियः राज्ञोमागधसंरुद्धान्मोक्षयिष्यतिमाधवः ३४ जरासंधंतुराजानंनि
र्जित्यगिरिगह्वरे सर्वपार्थिवरत्नाढ्योभविष्यतिसवीर्यवान् ३५ पृथिव्यामप्रतिहतोवीर्येणचभविष्यति विक्रमेणचसंपन्नः स ति२
र्वपार्थिवपार्थिवः ३६ शूरसेनेषुसंभूत्वाद्वारकायांवसन्प्रभुः पालयिष्यतिगांदेवींविजित्यनयवित्सदा ३७ तंवैतंसमासाद्यवा
ग्भैरहतैर्वरैः अर्चयस्वयथान्यायंब्रह्माणमिवशाश्वतं ३८ योहिमांद्रष्टुमिच्छेतब्रह्माणंचपितामहं द्रष्टव्यस्तेनभगवान्वा
सुदेवःप्रतापवान् ३९ दृष्टेतस्मिन्नहंदृष्टोनमे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सं२

राम०
३०७

© Dharmarth Trust J&K Digitized By eGangotri

न्नास्तिविचारणा पितामहोवादेवेषु इतितिवित्ततपोधनाः ४० सयस्यपुंडरीकाक्षः प्रीतिपुक्तोभविष्यति तस्यदेवगणाः प्रीताश्च
स्तपूर्वोभविष्यति ४१ पश्चात्तेमानवोलोके संश्रयिष्यतिकेशवं तस्यकीर्तिर्जयश्चैवस्वर्गश्चैवभविष्यति ४२ धर्म्मोपदेशिकः सा
साक्षात्सभविष्यतिधर्म्मभाक् धर्म्मविद्भिः सदेवेशोनमस्कार्यः सदोद्यतैः ४३ धर्म्मएवपरोहिंसात्वस्मिन्नभ्यर्च्चितेविभौ सहिदे
वोमहातेजाः प्रजाहितचिकीर्षया धर्म्मार्थंपुरुषव्याघ्रऋषिकोटीः ससर्ज्जह ४५ ताः सृष्टास्तेनविभुनापर्वतेगंधमादने
सनत्कुमारप्रमुखास्तिष्ठंतितपसान्विताः ४६ तस्मात्सवाग्मीधर्म्मज्ञोनमस्योद्विजपुंगवाः वंदितेहिसवंदेतमानितामानये
त्त्व ४७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

द्वा०
३०८

अर्हितः पुष्पधूपादिनार्चितः पूजितः वाचाचमहाकृतः ५४ अभ्यर्चितः मनसाध्यातः ५५ तत्रोऽङ्गः तालद्रुमः ६१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

९:१

अर्हितस्त्वार्हयेन्नित्यं पूजितः प्रतिपूजयेत् दृष्टः पश्येद्दर्शनाश्रितः प्रतिसंश्रयेत् ४८ अर्चितस्त्वार्चयेन्नित्यं स देवो द्विजसत्तमाः स त
त्वस्यानव्ययस्य विष्णोर्वै परमं व्रतं ४९ अर्हितो देवस्स महतः सज्जनाचरितं सदा भुवनेऽभ्यर्चितो नित्यं देवैरपि सनातनः ५० अभ
येनानुरूपेणापुंज्यंते तमनुव्रताः कर्म्मणा मनसा वाचा स नमस्यो द्विजैः सदा ५१ यत्नवद्भिरुपस्थाय द्रष्टव्यो देवकीसुतः ५१ ए
षवोभिहिता मार्गो मया वै मुनिसत्तमाः तं दृष्ट्वा सर्वशो देवं दृष्टास्युः सुरसत्तमाः ५२ महावराहं तं देवं सर्वलोकपितामहं अहं
चैव नमस्यामि नित्यमेव जगत्पतिं ५३ तत्र च त्रितयं दृश्यं भविष्यति न संशयः समस्ता हि वयं देवाः तस्य देहे वसामहे ५४ तस्यैव
चाग्रजो भ्राता सितांशुनिचयप्रभः हली बल इति ख्यातो भविष्यति धराधरः ५५ त्रिशिरास्तस्य देवस्य शातकुम्भमयो द्रुमः ध्व
जस्त्रिनेत्रो देवस्य भविष्यति रथाश्रितः शिरो नागैर्म्महाभोगैः परिकीर्णो महात्मभिः भविष्यति महावाहोः सर्वलोकेश्वरस्य च
५७ चिंतितानि समेष्यंति शस्त्राण्यस्त्राणि चैव ह अनंतश्च स चाख्यातो भगवान्हरिरव्ययः ५८ समादिष्टश्च विवुधैर्द्रष्टुं
त्वमिति प्रभो सुपर्णो यस्य वीर्येण कश्यपस्यात्मजो बली अंतं नैवाशकद्द्रष्टुं देवस्य परमात्मनः ६० स च शेषो विचरते प ए८०
रया वै मुदा युतः अंतर्वसति भोगेन परिरभ्य वसुंधरां ६१ ६१ ६१ ६१ ६१ ६१ ३०८

© (c) Dharmartha Trust J&K Digitized by eGangotri

६३ अध्यायः आद्यप्रोक्तीतिकथोपसंहारार्थे: स्वर्गार्थोध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

यस्यविष्णुः सोनंतोभगवान्वसुधाधरः योरामः सहृषीकेशोयोच्युतः सधराधरः ६२ तावुभौपुरुषव्याघ्रौदिव्यौदिव्यपराक्रमौ द्रष्टव्यौमा
नवीयौचक्रलांगलधारिणौ ६३ एषवोनुग्रहः प्रोक्तोमयापुण्यस्तपोधनाः यत्क्षेत्रंतावपद्येथेयद्भूःशत्रुजयेयुः प्रयत्नतः ६४ शांतोदान
धर्म्मउमामहेश्वरसंवादेपुरुषमाहात्म्य नारदउवाच अथयोसिमहाभावि शब्देपुन्नागनिलयमान् मेघेष्वगगनेनीलंसरुद्दमभवद्द
नैः १ प्रावृषीवचपर्जन्योगवर्षेविनिर्म्मलपयः नभश्चेवाभवद्धोरंदिशश्चनचकाशिरे २ ततोदेवगिरौतस्मिन्रम्येपुण्येसनातने न
वै ४ शईभ्रातसंघर्द्धेहस्मुर्मुनयस्तदा ३ चित्रंचगगनेसघः क्षणेनसमपद्यत तीर्थयात्रांततोविप्राजग्मुस्थान्येयथागतं ४ तदद्भुतम
स्वा ५ ते ५ चित्रंचदृष्ट्वैतेविस्मिताभवन शंकरस्तोमयासार्द्धंसंवादंतत्कथाश्रितं ५ भगवान्पुरुषव्याघ्रोब्रह्मभूतः सनातनयदर्थमनुभूता
स्तोगिरिष्टेष्टमहात्मना द्वितीयस्त्वद्भुतमिदंत्वत्तेजंकृतमघैवोदृष्ट्वाहिविस्मिताः कृत्स्नसाचनस्मृतिरागता ७ एतन्नेदेवसमाह देव
त्म्यंकथितंविभोकपर्दिनोगिरिशस्यमहाबाहोजनार्दन ८ इत्युक्तस्तत्रतान्कृत्स्नान्तपोवननिवासिभिः मानयामासतान्सर्वान्
भीश्वविकिनंदनः ९ अथर्षयः संप्रहृष्टाःपुनस्तेकृष्णमब्रुवन पुनः पुनर्दर्शयास्मानसेदेवमधुसूदनः १० नहिनः सारतिः
स्वर्गेप्यास्त्वद्दर्शनेविभो मद्भुतंचमहाबाहोयद्दाहभगवान्हरः भव ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

१२

रा०
३०९
एतत्तेसर्वमाख्यातंरहस्यमरिकर्शन नमेवस्यथतत्त्वज्ञः पृष्टोस्मिपृच्छसेयदा १२ तदस्माभिरिदंगुह्यंत्वत्प्रियार्थमुदाहृतं नचेतेविदितंकिंचित्त्रि
षुलोकेषुविद्यते १३ जन्मचैवप्रसूतिश्चयच्चान्यत्कारणंविभो वयंतुवैचापल्यादशक्तागुह्यधारणे १४ त्वत्तःस्थितेत्वयिविभोल्लघुला
त्वलयामहे नहिकिंचित्तदाश्चर्यंयदत्रवेत्तिभगवानिह १५ दिविवाभुविवादेवसर्वंहिविदितंतव साधयामवयंक्षेमवृद्धिंपुष्टिमवाप्नुहि
१६ पुत्रस्तेसदृशस्तातविशिष्टोवाभविष्यति महाप्रभावसंयुक्तोदीप्तिकीर्तिकरःप्रभुः १७ भीष्मउ० ततःप्रणम्यदेवेशंयादवंपुरु
षोत्तमं प्रदक्षिणमुपावृत्यप्रजग्मुस्तेमहर्षयः १८ सोयंनारायणःश्रीमान्दीप्त्यापरमयायुतः व्रतंयथावच्चीर्त्वाद्वारकांपुनरागम
त् १९ पूर्णेचदशमेमासिपुत्रोस्यपरमाद्भुतः रुक्मिण्यांसम्मतोजज्ञेशूरोवंशधरःप्रभो २० सकामःसर्वभूतानांसर्वभावगतोनृप
असुराणांसुराणांचचरत्यंतर्गतःसदा २१ सोयंपुरुषशार्दूलोमेघवर्णश्चतुर्भुजः संश्रितःपाण्डवान्प्रेम्णाभवंतश्चैनमाश्रिताः
रा
२२ कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिश्चैवस्वर्गमार्गस्तथैवच यत्रैषसंस्थितस्तत्रदेवोविष्णुस्त्रिविक्रमः २३ सेंद्रादेवाःत्रयस्त्रिंशदेषनात्रवि
चारणा आदिदेवोमहादेवःसर्वभूतप्रतिश्रयः अनादिनिधनोव्यक्तोमहात्मामधुसूदनः स्वयंजातोमहातेजाःसुराणामर्थसि
द्धये २५ सुदुस्तरार्थतत्त्वस्यवक्ताकर्ताचमाधवः तवपार्थजयःकृत्स्नस्तवकीर्तिस्तथातुला तवेयंपृथिवीकृत्स्नानारायणसमाश्र
यात् २७ अयंनाथस्त्वचाचिंत्योयस्यनारायणोगतिः सभवांस्त्वमुपाध्वर्युरणाग्नौहोतवान्नृपान् कर्मस्रुवेणमहतासुगां राम०
३०९
ताग्निसमनेवै

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

दुर्योधनस्त्वशोच्योसौ सपुत्रभ्रातृबान्धवः २९ कृतवान्योबुधाः क्रोधाद्धरिगाण्डीवविग्रहं दैवेनापादानैवेद्राश्च महाकायाम हाबलाः वृक्कोग्रोक्षयमापन्ना
दावाग्नेनाशलभा इव ३० प्रतियोद्धुं न शक्यो हि मानुषैरेभसंयुगे विहीनैः पुरुषव्याघ्रसत्वशक्तिबलादिभिः ३१ जपैर्योगैःपुराणैः सव्यसाचीरणाय ता२
जः तेजसा हतवान्सर्वं सुयोधनबलं नृप ३२ यस्तु गौरवृषभांको नसुनिम्बः समुद्रान्ते पुराणं हिमवत्स्थे तेन्द्रनिगदन्तः श्रुतः ३३ यावन्नसोद्र
स४ वीर्यस्ते जोदीप्तिः पराक्रमः प्रभावः सन्नतिर्जन्मकृष्णेन त्रिगुणं विभो ३४ नशक्यमन्यथा कर्तुं न यदि सन्त्रयाम्बृतः यत्र कृष्णो हि भगवांस्त
त्रपुष्टिरनुत्तमा ३५ वयं त्विहाल्पमतयः परं तत्राः सुचित्तकावाः ज्ञानपूर्वं प्रयन्नास्मो मृत्योः पन्थानमव्ययं ३६ वीरम्राप्याज्जवपरः पूर्वकृत्वा
प्रतिश्रयं राजवंतं नलभन्तेप्रतिज्ञापालने रतः ३७ अथैवात्मवधं लोके राजंस्त्वं कुरुषन्यसे नहि कालेन कालज्ञः स्पृष्टः शोचितुमर्हसि कालो
लोलोहितरक्ताक्षः नहि प्रतिज्ञायाद्यज्ञातां प्रहर्तुमरिंदम ३८ कालेनायं जनः सर्वो निहंतारराम्भहेति वयंच कालेनहताः कालो हि परमे
श्वरः ३९ + गौरिका कृष्णोदंडीसनातनः ४० तस्मात्कुंतीसुतज्ञातीन्नेह शोचितुमर्हसि व्यपेतमन्युर्निसंत्वं भवकौरवनंदन ४१ माधवस्य
स्य माहात्म्यं श्रुतं कथितं मया तेद्वताव त्वयोस्यसज्जनस्य निदर्शनं ४२ व्यासस्य वचनं श्रुत्वा नारदस्य च धीमतः गतास्तेषु राज्ञानोने हशो
चितुमर्हसि वासुदेवस्य माहात्म्यं श्रुतं चैतन्मपाघ वैरयेचेव महाराज कृष्णस्यार्हतमस्यवै ४३ प्रभावश्चर्षिपूगस्य कथितः सुमहात्मनो
महेश्वरस्य संवादे शैलपुत्र्याश्च भारत ४४ धारयिष्यतिपश्चैनं महापुरुषर्षभं श्रणुयात्कथयेद्वाय: तेश्रेयो लभतेपरं ४५ भवितारश्च
तस्याश्चसर्वे कामा यथेप्सिताः प्रेत्य स्वर्गं च लभते नरो नास्त्यत्र संशयः ४६ न्यायं श्रेयोनिकामेन प्रतिपत्तुं जनार्दनः एव एवाक्षयो
स२ ता:१ सं२

© (Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

दा० ३१०

अ १४ ९२

विप्रैः स्मृतो राजन्जनार्दनः ४७ महेश्वरसुरवोत्तस्थोपे च धर्मगुणाः स्मृताः तेत्वयामनसाधार्याः कुरुराजन्दिवानिशं ४८ एवंतेव
र्त्तमानस्य सम्यक्दंडधरस्य च प्रजापालनदक्षस्य स्वर्गलोकोभविष्यति ४९ धर्म्मेणाहि सदाराजं प्रजा रक्षितुमर्हति न यस्य विपुलोदंडः
सम्यक धर्म्मः स कीर्त्यते ५० यएष कथितो राजन्मयासज्जनसन्निधौ शंकरस्योमयासार्द्धं संवादो धर्म्मसंहृतः ५१ श्रुत्वा वाभ्यर्चतु
कामोवाप्यर्च्चयेद्वृषभध्वजं विशुद्धेनेह भावेन य इच्छेन्भूतिमात्मनः ५२ एषतस्यानवद्यस्य नारदस्य महात्मनः संदेशो देवपूजार्थं तंतथा
कुरुपांडव ५३ एतद्दसम्भुतं वृत्तं पुण्यं यहिमवति प्रभो वासुदेवस्य कौंतेय स्थाणोश्चैव स्वभावजं ५४ ॥ ॥ ॥ ॥

दा० ३१०

६६ अध्यायः श्रीनमस्तारिदै वैशंपायनउवाचेत्यनेनतत्रवाक्यंनिश्चविस्फुरितः प्रारब्धोग्रंथः स्पष्टार्थः नामपदानामन्वयवार्थस्तस्मिन् श्रीशंकराचार्यभगवत्पादैर्विवृतः

दृष्टवर्षसहस्राणिवर्ष्याणिमेकशाश्वतः तपश्चचारविपुलंसहगांगेयधन्वना ५५ त्रियुगेपुंडरीकाक्षोवासुदेवधनंजयो विदितौनारदादे
तोमनस्यासात्वपार्थिव ५६ वालस्यवमहावाहुश्चकारकदनंमहत् कंसस्यपुंडरीकाक्षोज्ञातित्राणार्थकारणात् ५७ कर्मणामस्यकौ
तेयनांतंसंख्यातुमुत्सहे शाश्वतस्यपुराणस्यपुरुषस्ययुधिष्ठिर ५८ भूयश्चश्रेयः परंतानभविष्यतितवोत्तमं यस्यतेपुरुषव्याघ्रः सहा
योयंजनार्दनः ५९ दुर्योधनंतुशोचामिप्रेत्यलोकेपिदुर्मतिं यत्कृतेपृथिवीसर्वाविनष्टासहयद्विपा ६० दुर्योधनापराधेनकर्ण
स्यशकुनेस्तथा दुःशासनचतुर्थानांकुरवोनिधनंगताः ६१ वैशं० एवंसंभाषमाणेतुगांगेयेपुरुषर्षभे तूष्णींबभूवकौरव्यो
मध्येतेषांमहात्मनां ६२ तच्छ्रुत्वाविस्मयंजग्मुर्नराश्चर्यान्नृपाः संपूज्यमनसाकृष्णंसर्वेप्रांजलयोभवन् ६३ अथयश्चापितेतम
वैनारदप्रमुखास्तथा प्रतिगृह्याभ्यनंदंतद्वाक्यंप्रतिपूज्यच ६४ इतितदखिलंसर्वंपांडवोभ्रातृभिःसह श्रुतवान्सुमहाश्चर्यं
पुण्यंभीष्मानुशासनं ६५ युधिष्ठिरस्तुगांगेयंविश्रांतंभूरिदक्षिणं पुनरेवमहाबुद्धिः पप्रच्छन्महीपतिः ६६ दानधर्मे
नुमानेहेश्वरसंवादः ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

टी०
३११

श्रीगणेशाय नमः स्वयंप्रकाशतीर्थोऽपि लब्ध्वा वेदांतितत्परः महादेवोर्थमाचष्टे विष्णुनामसहस्रगं आचार्याद्यपि व्याचख्युर्नामसहस्रगं
कायवाक्स्वांतसंशुद्ध्यै पुनः कुर्वे तथाप्यहं मेरोश्च परमाणोश्च यदा स्थैर्यं यथा समं व्याख्यातं तत्तथा श्रीमदाचार्यैः सुचमप्यपि क्व भारतं क्व तद्व्या
ख्याने क्वाहं किंतु गुरोः कृपा मूकं करोति वाचालं पंगुं लंघयते गिरिं स्त्रीशूद्रद्विजबंधूनां त्रयी न श्रुतिगोचरः इति भारतव्याख्याने कृपया मुनिना
कृते इत्युक्त्या सर्ववर्णानां श्चानयोपयत्तवो भवेत् तदर्थं च ततो व्याख्या मम सर्वोपकारिणी भाष्यबोधासमर्थानां जनानां हितकार्ययं नोपेक्ष्यः
किंतु सत्कार्ययोग्यो ग्रंथोऽपि लघुना कृतः खलैस्करखलता कार्या न हानिस्तावतास्ति मे कस्तूरी पामरैस्त्यक्ता स्वमहत्त्वं किमुत्सृजति अनेकविधधर्माणां
श्रवणेऽपि न तृप्तिभाक् युधिष्ठिरः शांतनवं यत्पप्रच्छात्मतुष्टये यच्च भीष्मः परोभक्त्या तमसुत्तरं ददौ तत्सर्वं सौतिराचष्टे शौनकादीनृषीन्प्र
ति वैशंपायन इत्यादि अत्र वैशंपायनो जनमेजयं उवाचेति प्रकरणाल्लभ्यते जनमेजयस्यैव वैशंपायनं प्रति प्रष्टृत्वावगमात् एतेनो वाचेति
सामान्यशब्दस्य लक्षणया जनमेजयोद्देश्यकवाक्योच्चारणरूपविशेषपरत्वेन तु जनमेजयमित्यस्याध्याहारः स्थितस्यैव पदस्य संतरमात्र
कल्पनेन लाघवात् इत्यंतरस्य पदांतरस्य च कल्पने गौरवादिति केनचिदुक्तं परास्तं ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
३११

© (Dharmartha Trust) J&K Digitized By eGangotri

किंच नसामान्यशब्दस्यविशेषपरत्वमात्रेलक्षणाकिंतुविशेषरूपेणाबोधकत्वे यथाहुः शक्यार्थेनरूपेणाज्ञातेभवतिलक्षणेति शक्यात्शक्यतावच्छेदक
रूपात्शक्यतावच्छेदकातिरिक्तरूपेणबोधेलक्षणेतिनिष्कर्षः नहिघटमानयेत्यत्रघटपदस्यघटत्वरूपेणबोधपरत्वेलक्षणाकिंतुपीनपरत्वादिरू
पेणबोधकत्वेइत्या[illegible]स्थमेवेत्यलमप्रस्तुतप्रसंगेन अत्रत्वंशंपाशन्तनुदारामात्युदयनेपत्नंततः विराजते शङ्कतेअय स्मात्वैशंपायनः स्मृतइतियौगिक
निर्वचनवत्तावैशंपायनशब्देनमुनेर्महाप्रभावत्वावगमात्जनमेजयतिकंपयतीतिव्युत्पत्त्यनुसारेणदुष्टनिग्रहकत्वादिमहाप्रभावत्वस्यजनमेजयेप्य
वगमाद्दप्रष्टृप्रत्युत्तरदात्रोस्तुल्ययोग्यतासूचने ततः तस्याः शान्तेरुक्तकारणात् अतिदृष्टिलक्षणार्थिकारणप्रसक्तेयान्तत्वात् कृत्वेति अशेषेणसामस्त्येनानुप

कृत्वाधर्मानशेषेणपावनानिचसर्वशः युधिष्ठिरः शान्तनवंपुनरेवाभ्यभाषत १ १ ॥

यत्लक्षितानसमस्तानितिपावनात् धर्मानस्वर्गादिफलकानिकर्माणिपावनानिप्रायश्चित्तरूपाणिपापक्षयकराणिच सर्वशः सर्वप्रश्नकृत्वाप्यपरितृप्यन
युधिष्ठिरः युधिसंग्रामेस्थिरइतिव्युत्पत्त्यास्वकार्यस्थिरेणनतुचलचित्तस्यवर्गमननंतप्रत्युत्तरदानमतियोग्यमितिसूच्यते सुंसालाघ्वसमासः अलुकगवि
युधिभ्यांस्थिरइत्तिर्त्वं शान्तनवं शन्तनोः पुत्रंभीष्मंअनेनतत्रतत्रप्रसिद्धः पितृभक्त्यतिशयः सूच्यते पुनरेवपूर्वकृतधर्माद्यपेक्षयाविशिष्टमेव पुनर
प्रश्नेमेदइत्यमरकोशेभेदशब्दस्यविशेषपरत्वेपेवमात्रभिर्व्याख्यातत्वात् अभिसंमुखंअनेननशिष्यरीतिः सूच्यते अभाषत पृष्टवान् १

घ ष्वा १

द्वा०
३१२

युधिष्ठिर उवाचेति पुनरुक्तिः स्यात् पुराणेतिहासरीतिमनुसृत्य। उवाचेत्यस्यैव रहस्यत्वानिरूपणार्थः किमेकमित्यादि अत्र षट्प्रश्नाः लोके लोकने हेतुभूते समस्तविद्या
स्थाने एकं मुख्यं एकमुख्यान्यकेवलाश्रमः दैवतं उपास्यं किं मुख्यत्वं च सर्वाण्यमस्तु स्वाराध्यत्वविशिष्टफलदातृत्वादिभिः द्वितीयं प्रश्नमाह किं चेति। वाश
ब्दः प्रश्नसमुच्चये परायणं श्रेयः प्राप्यते स्मपनं वा कुलकालकर्मणि स्तुवन्तः परमुत्कृष्टं प्राप्य एकं मुख्यं किं। ऐहिकफलादि आमुष्मिकफलं वन्दनेन तत्त्वबु
कालस्यापि मानादिना परं तत्रापि मुख्यं स्वप्रकाशनिरूपानंदरूपत्वेन तृतीयचतुर्थप्रश्नावाह कं स्तुवंतः किमानवाः स्वधिकारपुष्पलक्षणाः मनुष्याधिकारं दिशा
स्त्रिणिति मानवाः स्तुतं कस्य स्तुत्साहेतुर्मन्त्रपाठोधिकारिणः शुभं ऐहिकमामुष्मिकं च प्राप्नुयुः एवं कं स्मार्यते नरहेतु भवेदनेनेति चतुर्थः प्रश्नः स्तुवंतः श्रवंतिरस्तुभय
त्रापिलक्षणादेतोः क्रियापाठ इति सत्रोक्तहेतुत्वेबोध कस्यतत्प्रश्नस्पर्शनात् २ पंचमप्रश्नमाह को धर्म इति स्पष्टोर्थः परमं सर्वहिंसारहितत्वमुख्यं किं च

युधिष्ठिर उवाच किमेकं दैवतं लोके किं वाप्येकं परायणं स्तुवंतं कं कमर्चंतः प्राप्नुयुर्मानवाः शुभं २ को धर्मः
सर्वधर्माणां भवतः परमो मतः किं जपन्मुच्यते जंतुर्जन्मसंसारबंधनात् ३ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥

नेसंबन्धादिनाषष्ठं प्रश्नमाह। किं जपन्निति किं जपन् जपपरिपाटीशाब्दानुसंधेयशमणरूपप्रतिपाद्यतादृशगुणाश्रयत्वयानुसंदधानः जंतुः जीवाधिकारी जंतु शरी
नजीवमात्रवाचिनानयज्ञाविनानयज्ञाविषनवंतोवल्लवंतोविद्यावंतएवाधिकारीपितुश्चतादृशस्यापिजयेसदितिसूच्यते अत्रापिशतप्रश्नयोर्हेतो किं संबधिगुणा
प्रतिपादकशब्दानुसंधानरूपजपं तद्धेतुस्तेनजन्मसंसारबंधनात् जन्मपदंमृत्योरप्युपलक्षकं यद्वा संसरतिपुनरुत्पद्यते नेनजातस्यहिध्रुवं जन्ममृतस्य च
सुक्तरीत्यासंसारोमृत्युः अस्मिन्पक्षेनैवंधनपदस्यपौनरुक्त्यशंका पि जन्मनस्तु एवं वंधनं आत्मनः सच्चिदानंदताविरोधितत्तोमुच्यते मुच्यतेमुक्तिं प्रा
प्नोतीतियावत्। जन्मपदस्यमृत्युलेयलक्षकत्वेतुजन्मनस्तु एवं संसारस्तस्यहेयत्वार्थं बंधनरूपत्वमुक्तमितिबोध्यं ३ ३ ३ रा०
३१२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

भीष्म इति अत्र विदित्वा भक्तियोगं तु भीष्मः स पुरुषर्षभः सहसोत्थाय संहृष्टो यानेनैवान्वपद्यतेति राजधर्मोक्तेः श्रीकृष्णाकर्षणपर्यन्तस्व मनुशाली भक्तियोगो भीष्मप
देन सूच्यते जगत्प्रभुमिति यद्यपि प्रश्ने संक्रमेणोत्तरस्थं चिंतनं तथापि उपस्थितत्वात् बहुमप्युस्यैवाराधुत्तरमुच्यते जगतां सर्वेषां प्रभुं भीष्मस्येश्वराणां लोकोत्तरत्व क्री
डाशालिनामिंद्रादीनामपि देवं वरिष्ठं यद्वा दिवु धातोः स्तुत्यर्थाद्देवशब्दो तत्र देवं इति स्तुवंतीति देवाः तेषां देवं स्तोतारं यारता हि सर्वे देवता मानितो मानपीतेच
त्ति राजधर्मोक्तेः ये यथा मां प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहमिति भगवद्गीतोक्तेः सुष्ठु नंतं नाशरहितं पुरुषोत्तमं पुरुषयति भक्तानां कामान् सीदति अवसादयति च भ
क्तविरोधिन इति पुरुषः इत्यरात्मवादेनैव नतो सौ पुरुषोत्तमः तद्योगपर्वणि संजयोक्तेः स चासावुत्तमश्चेतं तस्मात् क्षरमतीतोहमक्षरादपि चोत्तमः अतोस्मि

भीष्म उवाच जगत्प्रभुं देवदेवमनंतं पुरुषोत्तमं स्तुवन्नामसहस्रेण पुरुषः सततोत्थितः ४

लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तम इति भगवद्गीतोक्तं वा पुरुषोधिकारी सततोत्थितः निरंतरयुक्तः स नु नामसहस्रेण स्तुवन् पुरुषोत्तमोपनतद्गुणज्ञापकनामस
हस्ररूपया[illegible]नुसंधानं कुर्वन् सर्वदुःखातिगो भवेदित्यन्वयः गुणज्ञापकशब्दानुसंधानमात्ररूप एव हि जपो न तु नामद्वयादिसंकीर्तनपर्यंतस्तस्य चोपांशुमान
सेतित्रैविध्यासंभवात् अत्र नामसहस्रेणेत्युक्तेः अनादिनिधनमित्यत्रानुक्तस्यैतस्य षष्ठप्रश्नोत्तरत्वात् अनादिनिधनमित्यस्य च तृतीयप्रश्नोत्तरत्वोक्त्या अ
वश्यं हि किं जपन्नित्यस्योत्तरेणात्र भाव्यं न चात्रैव जपशब्दोस्तीत्यात उपस्थितिविशेषश्चैतस्यैव षष्ठप्रश्नोत्तरतायुक्ततरा नैवं पुराणायुक्तः सर्वोपि स्तवो ज
पस्यादिति शंक्यं शाखान्तरजपपरिपाटीशालिनः स ॥ ॥

द्वा॰
३१३
ध्यानुसंधानस्य जपत्वात् अतादृशस्य तत्त्वरूपत्वात् किंच एतत्प्राधान्यं जपयोःश्रेयःप्राधान्यं तत्त्ववश्‌इति महान् ॥ अचानेकवित्तव्ययायाससाध्यराजसू
याश्वमेधादिभिरलभ्यस्य मोक्षस्य कथमुक्तया ध्यानुसंधानमात्ररूपेण नामसहस्रजपेन लाभः स्यात् शंकायां जगत्प्रभुमित्यादिना विषयविशेषमुक्तो
भगवद्रूपः तथाच विषयमाहात्म्यात् अल्पायाससाध्येनापि कर्मणा फलविशेषलाभः इति तस्येव तत्त्वं अत एव स्कांदे नारदं प्रति ब्रह्मवाक्यं लोके नैके
नेदृश्वैषं नाममाहात्म्यकस्य यत् पठितेन फलं प्रोक्तं न तत् क्रतुशतैरपि तेचैव शत्री कृत्वा गुनसंवादे तत्त्वं नामसहस्रार्थं येन ज्ञानं तिवैकेलो अर्मतिने
नृणां लोके सर्वधर्मवहिष्कृताः सुकृतानामसहस्रं तु नान्यो धर्मोस्ति कश्चन कलौ प्राप्ते युगे केशवस्य महात्मनः योर्चितं पञ्च दानैस्तपोभिश्च सर्वैः प्रीति
र्भवत्येनेसंतुष्टिस्तु नचान्येन विनानामसहस्रकं किंच यस्यैकैकनामव्याहारोपि सकृदपि येनकेनविधादृशेन तादृशेन तादृशेपनयस्यांकस्यांचिद
वस्थायां पत्रकचिय दाकदाचिन्यथाकथंचित् कृतो सुरदुःपफलं ददातिकिमुतत्स्य नामसहस्रजपइति तथाचपुराणेषु सकृदुच्चरितं येन
हरिरित्यक्षरद्वयं बद्धः परिकरस्तेन मोक्षायगमनं प्रतिस्वरः पुल्कसको वापि मुच्येरन्‌ यस्य कीर्तनात् ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः स्त्रियः शूद्रांत्य
जादयः यत्र तत्रानुकुर्वंतो विष्णोर्नामानुकीर्तनं सर्वपापविनिर्मुक्तास्तेपि यांति सनातनं अर्थं हिकृतनिर्वेशो जन्मकोटिसहस्रा मपि पद्याज्जहार
विवशो नामसंस्तयनं हरेः अजामिलः स्तेनः सुरापो मित्रध्रुग् ब्रह्महा गुरुतल्पगः स्त्रीराजपितृगोहंता ये च पापा तकिनोपरे सर्वेषामप्य
घवतामिदमेव सुनिष्कृतं नामव्याहरणं विष्णोर्यतस्तद्विषया मतिः विष्णुधर्मे चक्रायुधस्य नामानि सदा सर्वत्र कीर्तयेत् नाशौचं कीर्तने तस्य ना राम॰
शौचं कीर्तने तस्य स पवित्रकरो यतः स्कांदे न देशकालावस्थासु शुद्ध्यादिकमपेक्षते किंतु स्वतंत्रमेवैतन्नाम कामितकामदं न देशनियमस्तस्मि ३१३
न्न कालनियमस्तथा ॥ ॥

श्री ३

नोद्विग्नो हरेर्निषेधस्य श्रीहरेर्नाम्नि लुब्धक विष्णुधर्मोत्तरे नामानि सर्वाणि जनार्दनस्य कालस्य सर्वः पुरुषप्रवीरः तस्मात्सदा सर्वगतस्य नाम ग्राह्यं यथे
ष्टं वरदस्य राजन् श्रीभागवते प्रथमस्कंधे तद्वाग्विसर्गो जनताघविप्लवो यस्मिन्प्रतिश्लोकमबद्धवत्यपि नामान्यनंतस्य यशोंकितानि यच्छृण्वं
ति गायंति गृणंति साधवः इति अन्यैरपि नाममाहात्म्यप्रतिपादकानि वाक्यानि सहस्रशः संति तत्र कानिचिल्लिख्यंते ब्रह्मपुराणे अनन्यचित्तः
सुहृद्वा यः सदा कीर्तयेद्धरिं सोऽपि दोषक्षयान्मुक्तिं लभेद्धरिपतिर्यथा पद्मपुराणे संसारसर्पसंदष्टनष्टचेष्टैकभेषजं कृष्णेति वैष्णवं म
कृत त्रं श्रुत्वा मुक्तो भवेन्नरः यत्र स्थितो वापि कृष्णेति कीर्तनात् सर्वपापविशुद्धात्मा स गच्छेत्परमां गतिं सर्वधर्मोज्झिता विष्णोर्नाममात्रैक जल्प
काः सुखेन यां गतिं यांति न तां सर्वेऽपि धार्मिकाः विष्णुपुराणे विष्णुसंस्मरणादेव समस्तक्लेशसंक्षयः भयं भयानामपहारिणि स्थिते मनस्यनं
तेऽपि कुत्र तिष्ठति यस्मिन्स्मृते जन्मजरांतकादिभयानि सर्वाण्यपहंति तानि शिवपुराणेपि कृष्णनाम सदा गेयं महादेवं महादेवेति यो वदेत् र महादेव ५
केनैव भवेन्मुक्तिर्दोषाः शंभुस्मरणाद्भवेत् श्रीभागवते एतन्निर्विद्यमानानामिच्छतामकुतोभयं योगिनां नृप निर्णीतं हरेर्नामानुकीर्तनं कलेर्दो
षनिधे राजन्नस्ति ह्येको महान्गुणः कीर्तनादेव कृष्णस्य मुक्तबंधः परं व्रजेत् मात्स्ये परदाररतो वापि परापकृतिकारकः संशुद्धो मुक्तिमाप्नो
ति कृष्णनामानुकीर्तनात् गारुडे यदीच्छसि परं ज्ञानं ज्ञानाच्च परमं पदं तदादरेण महता कुरु गोविंदकीर्तनं आदित्यपुराणे हरेः संकीर्तनं
पुण्यं महापातकनाशनं। सर्वकामप्रदं लोके स्वर्गापवर्गफलप्रदं इत्यादि अलं बहुना प्रकृतश्लोकव्याख्यानमेवानुसरामः ५ ॥ ॥

स ३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा० ३१४

अथैकर्मधर्मइति चतुर्थप्रश्नस्योत्तरमाह तमेवेति तमेव शश्वत्पुरुषं पूर्णं भक्त्या सा परानुरक्तिरीश्वरे इत्युक्तलक्षणया अर्चयन् वाङ्मयार्चनेन पूजयन् ध्यायन्नात्मं
नराधनेन पूजयन् अव्ययं विनाशरहितमिति नित्यशब्दार्थः सैव विशेषणं अर्चनक्रियाया वा अर्थस्यापगमो व्यय इत्यमरोक्तेः व्ययं अपरहितमप्यर्चयन् फलभा
गिति व्याख्येयं जलेनापि जगन्नाथः पूजितः क्लेशहा हरिः परितोषं व्रजत्याशु तृषार्तः सलिलैर्यथेति नारदीयोक्तेः स्तुवन् नमस्यन्निति पूजांगभूतस्तुतिनम
स्कारौ कुर्वन् नराणां मेवत्तु ध्यानाद्यंगभूतावपि स्तुतिनमस्कारौ नान्यविषयाविति कथयति स्तवैरुच्चावचैः स्तोत्रैः पौराणैः प्राकृतैरपि २ स्तुतात्प्रसीद भग
वन्नित्ति चेरेजरं इत्युदितं चेत्नांगभूतस्तुतिनमस्कारयोरेकाद्रमेदक्तेः नित्यपि क्रियाविशेषणमेवा कस्मं कैलयत्राक्षं नाचपिष्यन्ति ये नराः जीवन्मुक्ता
म१

तमेव चार्चयन्नित्यं भक्त्या पुरुषमव्ययं ध्यायन्स्तुवन्नमस्यंश्च यजमानस्तमेव च ५
अनादिनिधनं विष्णुं सर्वलोकमहेश्वरं लोकाध्यक्षं स्तुवन्नित्यं सर्वदुःखातिगो भवेत्

स्तेते ज्ञेया न संभाष्याः कदाचनेति समाषर्वणि नारदोक्तेः ईदृशोयजमानः पूजकः सर्वदुःखातिगो भवेदिति संबंधः ५ तृतीयप्रश्नस्योत्तरमाह अनादीति जन्मम
रणाभ्यां षड्पिभावविकारोनुपलक्षयति तथाच जायते अस्ति वर्धते विपरिणमते अपक्षीयते नश्यतीति षड्विकाररहितं विष्णुं व्यापनशीलं सर्वलोकानां
महेश्वरं ब्रह्मादिभ्योप्यधिकः लोकं दृश्यवर्गं स्वरूपबोधेनाध्यक्षयति प्रत्यक्षीकरोतीति लोकाध्यक्षः तं स्तुवन् नित्यं नि २ त्रं सर्वदुःखानि आध्यात्मि ए० ३१४
कादीनि अतीत्य गच्छतीति सर्वदुःखातिगो भवेत् इति जपावेनलवबानां साधारणं फलवचनं ६ ॥ ॥८ ॥ ७ ॥
ए३

स्तत्वंविशिष्टं नहि। ब्रह्मण्यो वेदास्तपसे वा तु सुखाय च हितं ब्रह्मण्यं सर्वेषां साधारणं धर्मं सर्वान्धर्मान्वा जानातीति सर्वधर्मज्ञस्तं। लोकानां भक्तजनानां सद्धरीनां कीर्तिं वर्धयतीति कीर्तिवर्धनस्तं लोकैर्नाथ्यते याच्यते लोकनाथस्तं। महत् व्यापकं भूतं परमार्थसत्यं सर्वेषां भूतानां भवस्य संसारस्य उद्भवो यस्मात्तं ८ पंचमप्रश्नस्योत्तरमाह एष मे इति स्तवैर्गुणसंकीर्तनलक्षणैः अर्चयेन्नरः एष सर्वेषां धर्माणामधिकतमो धर्म इति संबंधः जप्येनैव तु संसिध्येद्ब्राह्मणो नात्र संशयः कुर्यादन्यन्न वा कुर्यान्मैत्रो ब्राह्मण उच्यते इति मनुवचनं जपस्तु सर्वधर्मेभ्यः परमो धर्म उच्यते अहिंसया च भूतानां जपयज्ञः प्रवर्तते इति व्यासवचनं च पुरुषान्तरस्य

ब्रह्मण्यं सर्वधर्मज्ञं लोकानां कीर्तिवर्धनं लोकनाथं महद्भूतं सर्वभूतभवोद्भवं ८ एष मे सर्वधर्माणां धर्मोऽधिकतमो मतः य
द्भक्त्या पुंडरीकाक्षं स्तवैरर्चेन्नरः सदा ९ परमं यो महत्तेजः परमं यो महत्तपः परमं यो महद्ब्रह्म परमं यः परायणं ९
पवित्राणां पवित्रं यो मंगलानां च मंगलं दैवतं देवतानां च भूतानां योऽव्ययः पिता १० ॥ ॥ ॥

देशकालनियमानपेक्षत्वं चाधिक्ये कारणं ९ द्वितीयप्रश्नस्योत्तरमाह यः परमं तेजः यः परमं तत्पदं सादिनं यस्य विष्णोर्नामसहस्रमेतच्छृणोतीति संबंधः परमं प्रकृष्टं महत् बृहत् तेजः ज्योतिस्तत्त्वलक्षणं सर्वावभासकं तप इति ईशित्वसामर्थ्यः तप ऐश्वर्ये इति धात्वनुसारात् अनवच्छिन्नैश्वर्ये इत्यर्थः परमं सत्यादिलक्षणं महत्तम हनीयं ब्रह्म परमं प्रकृष्टं परायणं पुनरावृत्तिशंकारहितं एतद्द्वनुवादत्वेनैव किं वाप्येकं परायणमिति द्वितीयप्रश्नस्योत्तरमुक्तं भवति ९ प्रथमप्रश्नस्योत्तरमाह पवित्राणामिति अत्राप्यनुवादत्वेन किमेकं दैवतमिति प्रश्नस्योत्तरमुक्तं भूतानां अव्ययो विनाशरहितः पितेति प्रसिद्धपितृत्वलक्ष
णमुक्तं १० ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दी० यतः सर्वाणि भूतानि भवंति । यस्मिंश्च प्रलयं यांतीति जन्मप्रलययोरुक्त्यात्तन्मध्ये स्थितिरप्युपलक्ष्यते ब्रह्मलक्षक यतो वा इमानि भूतानि जायंते येन जातानि
३१५ जीवंति यत्प्रयंत्यभिसंविशंतीति श्रुतिसादृश्यानुसारात् ११ मे० मन्त्रः पापभयापहमिति उक्तं च वाराहे कुर्वन् पापसहस्राणि भुंजानो ऽपि पतत्स्ततः पठन्नामस
हस्रं तु दुर्गतिं न स पश्यति उत्थाय काले यो नित्यं शुचिः संगतमानसः नाम्नां सहस्रं चाधीते मुक्तिस्तस्य करे स्थितेति जिनं च नामसहस्रमिति कथं विष्ण्वादिना
म्नामाहत्तत्वात् संख्यायाः पृथक्त्वनिवेशित्वादिति चेन्न । अर्थभेदाच्छब्दभेदस्याश्रयणेन दोषाभावात् दृश्यते चार्थभेदस्तत्र तत्र १२

यतः सर्वाणि भूतानि भवंत्यादियुगागमे यस्मिंश्च प्रलयं यांति पुनरेव युगक्षये ११ तस्य लोकप्रधानस्य ज
गन्नाथस्य भूपते विष्णोर्नामसहस्रं मे शृणु पापभयापहं १२ यानि नामानि गौणानि विख्यातानि महा
त्मनः ऋषिभिः परिगीतानि तानि वक्ष्यामि भूतये १३ ॥ ॥ ॥ ॥

नामसहस्रमित्युक्तनाम्नां विशेषमाह यानीति गुणशब्दो जन्मकर्मणोरप्युपलक्षणः तथा च गुणजन्मकर्मनिमित्तानीति लभ्यते किं च । गौणानि गौणप्रा राम०
न्त्याप्रयुक्तानि च । एतद्बहु स्फुटी भविष्यति तत्र तत्र । तादृशान्यपि सहस्राधिकानीत्यत आह विख्यातानि विशेषेण प्रसिद्धानि तादृशान्यपि सहस्राधिका ३१५
नीत्यत आह । ऋषिभिर्मंत्रैः मंत्रद्रष्टृभिर्वा प्रगीतानि भूतये । पुरुषार्थचतुष्टयलाभाय १३ १३ १३ १३ १३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अथ भाष्यानुसारेण नामार्थः स्पष्टमुच्यते प्रकृतिप्रत्ययायुक्त्या नाम्नां रूपं विविच्यते विशति स्वकारणमिति विश्वं तस्य च कारणाभिन्नत्वात्कारणमपि विश्व
शब्देनोच्यते यद्यप्यकृत्स्नवाचित्वे सर्वनामकार्यापत्तिस्तथापि तुल्यन्तादीनामपि यानि नामानीत्युक्त्या नामत्वान्न दोषः अत एव विश्वस्वरूपविश्वाय गोविन्दाय
नमः इति गोपालतापिन्यां एदितत्तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशत् इति श्रुत्यनुसारेण विशति स्वकार्यं कारणत्वेनानुगच्छतीति वा व्याख्याने तदा न सर्वनामत्वशङ्कापि
पञ्चपञ्चाभिसंविशन्तीति श्रुत्यनुसाराद्धि शक्तिप्रपञ्चात्मना गर्भं संहारकाले इति विश्वं इति भाने तु कर्मादौ प्रत्ययः क्विप् सेवाकुलकात्तलभ्यते न सचानन्यगति
कत्वेऽत्राति पुराणादीनां दृष्ट्या वचनेनवास्तीत्युक्त इति सुधीभिराकलनीयं विशप्रवेशने इत्यस्मात् अशः पुषिलादिकणारवादिति विशिष्यः कचित्तिकत्वेऽपिक
नकार्यपरत्वेन पुंसकत्वसंगतमेव कारणपरत्वे तु किमेकं दैवतमित्यभिहिते दैवतं विशेष्यमाश्रयसंगमनीयं सर्वाणि च नामानि योगिकानि गुणाच्च

विश्वंविष्णुर्वषट्कारोभूतभव्यभवत्प्रभुः भूतकृ
द्भूतभृद्भावोभूतात्माभूतभावनः १४ ॥ ॥

पं१

तीनिच यानिनामानिगौणानित्युक्तेः एवमग्रेऽपि नाम्नां स्त्रीलिंगत्वे देवताविशेष्यो दैवतमित्यनेन देवतायाः अप्युक्तप्रायत्वात् दैवतशब्दस्य स्वार्थि
कतल्प्रत्ययान्तात् स्वार्थिकाण्प्रत्ययेन साधितत्वात् पुंल्लिंगत्वे स्मै नामसहस्रमेइत्युक्तो विष्णुर्विशेष्यः नपुंसकत्वे तु दैवतमेव किमेकमित्यादिनोक्तं यत्त
व्या ३ द्विश्वशब्देन व्याप्तिं किं तदित्यपेक्षायामाह विष्णुरितीति भाष्ये अयमभिप्रायः तमुस्तोतारः पूर्व्यं यथाविद ऋतस्य गर्भं जनुषा पिपर्तन आस्य जानन्तो
नामचिद्विवक्तन महस्ते विष्णो सुमतिं भजामहे इति वा विष्णुपरत्वस्य विष्णोर्नामकीर्त्तनं सम्यग्ज्ञानप्राप्तये निर्दिष्टं अतः किमेकं दैवतमित्यत्र विष्णुरेवा
स्तेइति आगमश्रुतं तमसि सिद्धान्तं जगत्कारणं हे जनाः स्तोतारः स्तन लोंथे व्यत्ययेन लट् स्तवनिष्णातता त्वत्तज्ञतत्त्वशकार्याः यथाविदं गुणानां १४
5

रा०
३१६

मानेसेनापि पिरत्नमन्निपरिणामावधात्यर्थः किंभूतं जगत्कारणं। ज्ञानस्वगर्भः वेदान्तप्रतिपाद्यं श्रुतेः फलमाह। जन्तुरापिपद्येतेति जन्मपृथ्यंतां जन्मसमा
न्मः फलमितिभावः स्तोतस्संभवेज्ञातः पृथं अस्य परमात्मनो नामचित्तनामापि विवक्तं नवदृत एवंपठनुपदिश्य क्रतयः स्वयमचुः एतेभ्रंजंतुमावाच
यंतुतेमहः प्रकाशात्मकं समंतिशब्दज्ञानात्मकं स्वरूपं देहे विलोभानामहे सेवामह इति वे वेष्टि व्याप्नोतीति विष्णुः विष्णुर्व्याप्नोत्युदोस्मादिः शामा स्या
नुशिष्यधिकारविचकिचेतितत्प्रत्ययः यस्माद्विष्णुमिदं सर्वं जातं तस्य महात्मनः तस्मादेवोच्यते [illegible] ऋतुर्वि
शक्षातेः प्रवेशनादिति विष्णुपुराणोक्तविवेचनेनतुवाकुलकानुबोध्यः षकारस्य वषट्क्रियते स्मिन्निति वषट्कारो यज्ञः घृतयज्ञो वै विष्णुरिति
श्रुतेः स्वाहास्वरविर्दीनेश्योषह्रोषट् वषट्स्वधेत्युक्तेः यह हविर्दानं करोतीति वा तस्युकर्मेणपाणत्र्हन्नेचवितानोयानपजंतंपचभिमेरेव रित्युक्तेः
भूतानां जातानां भव्यानां जनिष्यमाणानां भवतां जायमानानां च प्रभुः ईश्वरः भूतभव्यभवत्प्रभुः कालत्रयेपि भूर्यवानित्यर्थः भूतस्तापामिमस्मातगत्यर्था
कर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्चेति सूत्रेणाश्लेपः क्तः सकर्त्तरि भावकर्मणोश्चेत्यर्थके नभूते कर्तरि क्तस्तुकः किंतीतीरसिवधः
भव्यगेयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्याप्लाव्यापात्यावेति सूत्रेण भव्यादयः कृत्यप्रत्ययांताः कर्तरि निपात्यंते कर्तरीत्यधिकारात् कृत्यानां च भवि
ष्यदर्थकस्वभावत्वात् भव्यशब्देन जनिष्यमाणलाभः भवदिति वर्तमानलडादेशः शतृप्रत्ययांतः प्रभुरिति त्रविप्रसंभ्यो ड्वसंज्ञायामिति तत
एवडुकृपोगषष्ठीसमासः नलोकाव्ययेत्यत्र उप्रसग्रहणोपि सानुबंधकलोन्नास्यग्रहणमिति षष्ठीनिषेधो न रा ज्ञोगुणसमस्त्रिस
विरविरस्वेण भूतानि करोतीति मेपुराणमधिष्ठाय रुद्रानानाकृतनीतिवामृतकृतइकृञ करणं इत्यस्मात् कर्तीर्दि वद् तस्माद्वाक्षिपूर्वेतिस
वेणाक्विप् श्रीघहस्वस्यपितानितुकन्तं नंनप्यमेवभ्रोतीतितत्याम्नंतं क्षारो पिशाचादेन्याप्यसत्यापमानयोरिति विश्वः योवेन कामान्नाम
यान्तक्रोधान्नार्थकारणात्। मायंसममनुवैवतस्थिर्बुद्धिरलोलुपः इलुद्योगपवंगतपरमातापरवचनादिति तु भक्ताः सत्वपरामाधिष्ठाय भू राम०
तानि बिभर्ति धारयति॥ ॥ ॥ ३१६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

योपपत्तिबाधनमजत्वमृजुधारणायोग्यतयोः किंच भवसत्तात्मकः भूयातो भविराज भूतानामात्मा अन्तर्यामी भूतात्मा सर्वभूतान्तरात्मा अन्तर्याम्यमृत इति
श्रुतेः यदाप्नोति यदादत्ते यच्चात्ति विषयानिह। यच्चास्य सततो भावस्तस्मादात्मेति गीयत इत्यात्मशब्दनिर्वचनं अत्रार्थत्रये आमिश्रत्वस्य उद्देशादिदं स्वं
कल्पनीयं। चतुर्थे तं सनातनं पौमानिनमनिशं नमनिशं सार्वोत्तकर्मणीति धातुः तस्मात् मन्निनमस्तमयसामेति रूपं [illegible]
[illegible]
भूतेषु भक्तेषु आत्माविन्त्यमस्य भूतात्मा भीष्मादिभक्तानपकम्पते तेनेन उक्तं मनरिति महाभारतोक्तः भूतानि भावापत्तिउत्सादयति भूत भावनः ति
जेनासाव् ध्यानेनोनेनधादित्वात्स्मुः भूतानां भक्तानां भावना कथामयमारब्धितः कथमासीतः कथमालप्येतः कथं चालम्पेतः [illegible] कथ
मस्मानकंपेत कथमस्मानपश्येत कथमाभाषेत तथा वा स्वाकृपनिरुत्सादिरूपापचसमभूतभावनः तत्रानुकम्पां प्रसमीक्षमाणो भुञ्जान एवात्मकृतं वि
पाकं हृद्वाग्वपुर्भिर्विदधन्नमस्ते जीवेत यो मुक्तिपदे स दायभागिति श्रीमद्भागवतपरब्रह्मवचनादिति भक्ताः १४ एषते भजत्वनेनोक्तः पुरुषः पु
रुषात्मा शुद्धात्मा केवलो निर्गुणश्चेति श्रुतेः परमः कार्यकारणविलक्षणश्चासावात्मा च परमात्मा नित्यशुद्धबुद्धमुक्तस्वभावः स्वयं मुक्ता
नां परमा प्रकृष्टा गतिः एतद्वारेव ता मुक्तानां परमा गतिः पुनरावृत्तिसंभवान्न स तत्त्वमासुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते इति भगवद्वचनं
मुक्तमोक्षरोक्तः पिपर्तीति पृः पूपालनपूरणयोः पचादित्वादच् उत्वं तावत्गुणेन परेण बाधात् मातिसर्वेषु सर्वाभिलषणायत्वादिति मा
श्रयेषूपि इश्वत हितिरविधौच्चपिपाश्यस्य सर्वोपाधिव्यभिचारार्थत्वेन धात्वन्तरात्पुपपराभावे पिः परमायस्याः परमेति बहुव्रीहिः गति
रित्यत्रकर्मणि क्तिः प्रयोक्तिन अत्र चतुर्थ्यं नामनिर्देशे मुक्तानां परमायेगन्तव्य इति भवति न तु मुक्तानां परमगन्तव्य इति विशेषो विनाक्तिनेदं
नेदं वत्तानिर्देशनिगदपुतत्येवकथनस्य अग्निपावकभावे हेत्वादेरसिद्धत्वात् अविद्यमानोव्ययो नाशो स्याव्ययः विष्णोर्दिगाग ताविव
तास्मा अव्यय इति ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

पं२

दी० पैत्रेनैकोस्मिन्नांवाच्यो [illegible]न्नरपदलोपइतिवत् वीहाद्युत्तरपदलोपः पुरुषु भूरिषु शरीरेषु सारतीति पुरूणि सर्वकर्मफलानि सनोति ददातीति वा पुरू
३१८ णि भुवनानि स्यन्ति संहारसमये नाशयतीति वा पुरुषः ३ विशरणात्सवसादनेषुः पराणुशनैषोन्न तत्कर्मणि इष्यामस्यतमाहुः सर्वत्रसत्वं वाकुलकात्सुषा
मादित्वाह्वानवह्वांगं पुरुषापमेतेर्भावैः समन्वितं व्यापकत्वेते महात्मा यत्तस्मात्पुरुषउच्यतइतिमहाभारते सर्वकर्मफलदातृत्वं सर्वसंहारकत्वं च जगवति
प्रसिद्धमेव पूर्वमेवाहमिहासमितितत्पुरुषस्य पुरुषत्वमिति श्रुतेः पुरुषु सालदृष्टोदरादित्वेबोध्यं पुरेणगमनं यस्मात्पुरः कुषन्त्यसुणादित्येराकु
नं५ षन्तस्य पुरुषशब्दस्यार्थः श्रुतावुक्तइतिबोध्यं साक्षादव्यवधानेन सर्वं पश्यति [illegible] साक्षाद्द्रष्टरि संज्ञायामिति सूत्रेणाइनो अव्ययानां मात्रेरिलोपः

एतात्मा परमात्मा च मुक्तानां परमा गतिः अ
व्ययः पुरुषः साक्षी क्षेत्रज्ञोक्षर एव च १५

हि
परमात्मसंज्ञायामेव संज्ञायामिस्य स्वारसिकत्वं व्यवहारसाक्षिणि तु गौणः साक्षिशब्दप्रयोगः क्षेत्रं शरीरं जानातीति क्षेत्रज्ञः क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि इच्छा
द्वेष इत्याद्युक्तलक्षणं क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतं एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विद इति च भगवदुक्तेः श्रौतधात्वमत्र [illegible] निवासगत्योः इगुपधज्ञाप्रीकिरः क इत्युप ३१८
पदे आतो नुपसर्गे क इति प्रत्यये रूपसत्वं न क्षरतीत्यक्षरः एवकारात्क्षेत्रज्ञाक्षरयोरभेदः परमार्थः तत्त्वमस्यादिश्रुतेः चकारो व्यावहारिको भेदः प्रसि
द्धः समाणत्वादिति भाष्ये अक्षरसंचलनेन अकारजसमासः अश्नुते वा सदिति महाभाष्योक्तेरश्नूव्याप्तौ वा सिस्सादेशः सरइति सरसोपे व्यापकइत्यर्थो वा १५
न्यून २

ज्ञानेंद्रियाणिसंयम्यसर्वाणिमनसासह एकत्वभावनायोगः क्षेत्रज्ञपरमात्मनोरितिउक्तयोगप्राप्यत्वात्योगः युजसमाधौचक्रिच जोरितिकुत्वंतुक्तयोगंविदंति
लभतइतियोगविदः तेषांनेता निर्वाहकः योगक्षेमवहनादिनेतियोगविदांनेता विद् ज्ञानेइत्यस्मात्स्वरूपणात्मप्रापणेतज्जगुरौ श्रीयोगचतुर्थेतयोगविदां
नेतेरितिभवतिप्रधानंप्रकृतिर्मायापुरुषोजीवस्तयोरीश्वरः प्रधानपुरुषेश्वरः प्रश्वानतुषेषाधिकरणेकरणाधिकरणयोश्चेतिसूत्र पुरुषः साधितः ईशऐश्व
र्येस्थेशभासपिसकसोवरच् नरसिंहयोरिववपुर्यस्यसिंहवपुः हूलादिः नरजातिनरः नृनयेऋदोरप्सिंचतीतिसिंहः सिंचेः संज्ञायाहतुमीकश्चेतिसूत्रेणाकप्रत्ययः
काएवैशानुगमौऽत्रादिपुअवयवार्थोनुगमस्यागमशोभावा[illegible]इवयवार्थोभावेपिनक्षतिः अन्येतु सिंहोवर्णविपर्ययादिंस
तुसोरस्यहिंसनात्सिंहःहसातः हिंसिहिंसायांअचप्रत्ययेकर्मणिवापुः डुवपवीजसंतानेजनेहसिपत्यमिकारः अग्निश्चवपिपजिततनिधनिभ्योनिदितिउसिः ना

योगोयोगविदांनेताप्रधानपुरुषेश्वरः नारसिंहवपुःश्रीमान्केशवःपुरुषोत्तमः १८

रसिंहवपुरितिमन्त्राः श्रीरस्यास्तीतिनित्यंश्रीमान्नित्ययोगेमतुप्श्रीपतेसैवेः श्रीकीर्तिचेपिप्रच्छायतस्तककस्युजुश्रीणांदीर्घोसंप्रसारणंचेतिक्विपिदीर्घः
प्रशस्ताः केशाः संत्यस्यकेशवः केशाद्वोन्यतरस्यामितिवः क्लिश्यतेकेयजेसैवेः श्रीमतेधेः क्लिशेरन्लोलोपश्चेत्यन्यस्मात्त्वंयेष्टुलब्धात्माहतः के
शानतनामेनेदनः तस्मात्केशवनाम्नात्वंलोकेगेयोभविष्यसीतिविष्णुपुराणानुसारेतुपृषोदरादित्वंपुरुषोत्तमः यस्मात्क्षरमतीतोहमक्षरादपिचोत्त
मः अतोस्मिलोकेवेदेचप्रथितः पुरुषोत्तमः नाप्यंतुपूरुषाणामुत्तमःवस्तुक्तंनिर्धारिकाभिप्रायेणनत्वविग्रहेसमासः ननिर्धारणइतिषष्ठीसमा
सप्रतिषेधात् नचतद्धर्थोरूपाविशेषान्तइतिवाच्यंषष्ठीसमासेअतोद्रात्वंसमर्थोसमासेतुपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वमितिविशेषात्तत्राप्यतातुनपत्तमुत्त्वा

© (O) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

५१

रा० त्रिपते कारणत्वेनानुपगम्यते सर्वः सरणात्सर्वं निपयारि घूलध्वनि चयद्रूपेहेष्वा अनंते त्रेद्वतिस्वकत्वरिवनमस्यांतोनिपात्यते असतश्च सतश्चैव सर्वस्य प्रभवा

३१८ प्ययात् सर्वस्य सर्वदा ज्ञानात्सर्वमेनं प्रचक्षतइत्युद्योगपर्वणि पचमस इति सम्यगामोति सर्वमर्थमिति सर्वइति भक्तैर्विग्रहाणां तत्रात्तत्रइति सत्त्वेकदेशविरो

धः अतएव अनंते चेकिंसतोसारकइतिप्रसुराहतं हंतो सर्वसमाप्नोषि ततोसि सर्वइति तु लक्षणादिनानेयं सर्वोपीति चतुर्थ्यंतं स्मरणानि सकलाः प्रजाः

संहारे इतिशर्वः शृ हिंसायां कृगृभ्यः अप्पावः शेते स्मिन्सर्वे शिवः भाष्यंतु निस्त्रैगुण्यपनयाच्छुद्धत्वात् शिवद्रूतुस्के तिष्ठतीति स्थाणुः स्थिरत्वात्तदा भाष्या

तुरित्यविकारेस्थइति सूत्रेणानुप्रत्ययेणसंवाकूलकात् स्थाणुः कीलहरे स्थिर इति कोशः भूतानामादिः कारणत्वात् भूतादिः आदीयते कार्यमस्मिन्नेय आदि

: आङ् पूर्वाद्दुदाञ्दाने इति धातुउपसर्गेघोः किः निधीयते स्याप्यते अस्मिन्निति निधिः सएवनिधिविशेष्यते अव्ययइति अविनश्वरो निधिरित्यर्थः

सर्वः शर्वः शिवंस्थाणुर्भूतादिर्निधिरव्ययः ॥६॥ ७ ॥६॥ एम

प्रतुभाष्येप्रलयेयस्मिन्सर्वनिधीयतइतिनिधिकर्मणपधिकरणेचेतिकिप्रत्ययइत्युक्तं तत्रकर्मण्युपपदेस्थाः किःस्यादधिकरणेर्थेजलानिधीयंतेस्मिन्न्ज राम०

लधिरितिव्याख्यानेनहात्रिकारादिस्त्र तेनविहद्धं कर्मणिअधिकरणेचप्रत्ययोभवतीतिव्याख्यानेसूत्रैवेयर्थ्यान्नभावेअकर्त्तरिचकारकेइत्यधिकारात् ३१८

वाञ्जनकालकर्मोपपदाभावेविधितेनकिप्रत्ययइतिवाकथंचित्समाधेयं चतुर्थ्यंतं तुनिर्धयेः व्ययायेतिवाच्यं नतस्यपापनिधयइतिसन्यपिविशेषणवि

शेष्यभावेपाठक्रमेवधिमानाभावान्नहिभिन्नेपरमपिविशेषणंपूर्वंगयोस्मिमितिनियमः न्योगेगुरुरित्युक्तेः अरोरविस्तवेत्तेनभवशब्देनचद्रुव्रीहिः

तिविशेषणविशेष्यभावेविनिगमनाविरहाच्च एवमेवाग्रेयपवमानोयेत्यादिषुस्थितं सम्यक्प्रभवो भवनमस्यप्रभवः धर्मसंस्थायसजवासिषु १

मेतेषां भोक्तॄणां फलानि भावयति भावनः फलमत उपपत्तेरिति न्यायात् प्रपंचस्याधिष्ठानत्वेन धारणात्भर्त्ता प्रभवत्यस्माज्जगत् प्रभवः अपादाने अप् सर्वासु
क्रियासु सामर्थ्यात्प्रभुः ईष्टे इति ईश्वरः सामान्यतः एषसर्वेश्वर इति श्रुतेः १७ स्वयमेव भवतीति विग्रहे स्वयंभुः क्विप् शं सुखं भक्तानां भावयतीति शंभुः शमि
ति संज्ञेति डु प्रत्यय उपपदे भूधातोरन्तर्भावितण्यर्थात् सितं द्रादिभ्य उपसंख्यानमिति डुः दीपते स्वप्रते दितिर्हेप्य अवखंडने स्त्रियां क्तिन् तद्दि रूढम् दितिर्देवमाता
तस्या अपत्यं वा सन्नावतारे अदितिः दित्यदित्यपत्युत्तरण्यः पुष्करे कमले इवाक्षिणीयस्य पुष्कराक्षः बिसप्रसूनराजीवपुष्कराम्भोरुहाणि चेति कोशः पुष्कराणि न
लं पुष्कर पुष्करो वा कुलकार्करराभावः अश्नुते व्याप्नोति विषयं अक्षि च क्षुषः प्राप्यकारित्वांगीकारात् बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोरिति षच् महान् उत्कृष्टः

संभवो भावनो भर्त्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः १७ स्वयंभूः शंभुरादित्यः पुष्कराक्षो महास्वनः ॥ ॥

स्वनो नेमभक्तः प्राणशालीत्यादिवद्रूपो वा यस्य महास्वनः अस्य महतो भूतस्य निश्वसितमेतदिति श्रुतेः बहुव्रीहावान्महत इत्यात्वं न च तत्र स
न्महदिति प्रतिपदोक्तसमासस्यैव ग्रहणं इति वाच्यं महाबाहुकायपृथुरोधनसमानाधिकरणपदसामर्थ्याच्च लक्षणप्रतिपदोक्तपरिभाषाप्रवृत्तेस्तत्रानं
गीकारात् प्रतिपदोक्तसमासग्रहणे तस्य समानाधिकरणोत्तरपदत्वनियमेन समानाधिकारणपदसामर्थ्यादन्यत्राप्यात्वमिति व्याख्यातृभिः स्वीका
रात् महत्त्वं भाष्यं महानूर्जितः स्वनो नादः श्रुतिलक्षणो वा यस्य स महास्वनः सुकृत्वात् सन्महदिति समासे आन्महत इत्यात्वमित्युक्तः तत्र कर्मधा
रयान्मे लर्थीयाच्च तद्वृत्तिलक्षणं वा स्वीकृतस्य कथं त्रिविधं न लालायं प्रतिपदोक्तसंसापसेति सुधीभिर्विभाव्यं॥ ॥ ॥ ॥ ॥॥

मा १

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वि० नास्ति आदिनिधने जन्मविनाशावस्य अनादिनिधनः निपूर्वो धाञ्धातोः कृष्टकृत्निकंहिनिधाञः कृनिति कृनि निधनशब्दः निधनं स्यात्कुले नाशे इति विश्वः अने
३१९ नादिरूपेण विश्वं दधातीति धाता। कर्मणां तत्फलानां च कर्ता विधाता विश्वे स्य धाञः कृञ समानार्थकत्वात् धातुर्विरंचेः सकाशात् उत्तम उत्कृष्टः धातुरुत्तमः चतुर्थ्यं
न्तकरणो धातुरुत्तमा यैतिभवति न तु धातुरुत्तमा यैतिबोध्यं। अथवा धातुशब्दस्यौकारांतत्वेनौकारेण पृथिव्यादिधातुभ्य उत्कृष्टश्चिद्धातुरित्यर्थः अत्र पक्षे चतुर्थ्यं

अनादिनिधनो धाता विधाता धातुरुत्तमः १८ ॥ ॥ ॥

न्तकरणे धातवउत्तमा यैतिभवति न तु धातूत्तमायेति धातुः उत्तम इति द्वे नाम नीवाकार्यकारणप्रपंचधारणात्परमात्मैव धातुरित्युच्यते न धाञः सितनिगमिमसिस
च्यविधाञक्रुशिभ्यस्तुन्निति तुन् अलुन इति नाम व्याख्यापनाम्नामा घंश शतं विहृत मिति वक्ष्यमाणभाष्यादि कनाम स्वपक्षो भाष्यकृतोभिप्रेतः अन्यथासर्वोदिरि
तिनीम व्याख्यायन दुक्तेरौचित्यादिति भाति १८ ॥ ॥ ए म०
३१९

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पाशब्दादिहीनत्वान्न प्रत्यक्षगम्यः नाप्यनुमानगम्यः तस्य लिंगाभावात् नाप्युपमानसिद्धो निर्भागत्वेन सादृश्याभावात् नाप्यर्थापत्तिग्राह्यः तं विनानुपपद्य-
मानस्याभावात् नाप्यनुपलब्धिगोचरो भावरूपत्वाभावात् अभावगोचरत्वाच्च षष्ठप्रमाणस्य नापिशास्त्रप्रमाणवेद्यः प्रमाणजन्यातिशयाभावात् य-
द्येवं शास्त्रयोनित्वं कथं उच्यते प्रमाणादिसाक्षित्वेन प्रकाशरूपप्रमाणाविषयत्वेप्यध्यस्तातद्रूपनिवर्तकत्वेन शास्त्रप्रमाणकत्वमित्यप्रमेय इति भाष्ये। न प्रमा-
तुमर्हा वाङ्मः शाक्यायं नधकस्तस्य नः परं रूपं परमेतस्मादिष्यते रूपाद्विद्यत इति हरिवंशे प्रमेयरूपान्मानुमानरूपस्मात्कर्मणो ग्राह्यार्थस्य चोपपन्नत्वनामा त्वं हृ-
षीकाणामिन्द्रियाणामीशः क्षेत्रज्ञरूपभाक् हृषीकेशः यद्वा इन्द्रियाणामीशो न जीव वहनीयः यस्य वा सूर्यरूपस्य जगत्प्रीतिकरा हृष्टाः केशा रश्मयः सः

अप्रमेयो हृषीकेशः पद्मनाभोमरप्रभुः विश्वकर्मा मनुस्त्वष्टा स्थविष्ठः स्थविरो ध्रुवः १९ ॥

हर्षोरूपाशेरत्वात्मायुक्तं तथाच मोक्षधर्मे सूर्याचंद्रमसोः शश्वदंशुभिः केशसंज्ञितैः बोधयन् स्वापयंश्चैव जगदुत्तिष्ठते पृथक् बोधनात्स्वापनाच्चैव जगतो
हर्षणं भवेत् अग्नीषोमकृतैरेवं कर्मभिः पाण्डुनंदन हृषीकेशोहमीशानो वरदो लोकभावनः इति अग्नीषोमौ सूर्याचन्द्रमसौ भक्तसंबंधेन हृष्यती-
ति हृषाः श्रोत्रादिकः कायस्त्वयः कौ नं सत्त्वानामीशः केशः हृषाश्चासौ केशश्च हृषीकेशः हर्षात्सुखात्सुखैश्वर्या इति हृषीकेशत्वमुक्तं तत्सुयोगप-
वेस्य संजयोक्तेरिति तु भक्ताः जगत्कारणं पद्मं नाभावस्य पद्मनाभः अजस्य नाभावध्येकमर्पितं यस्मिन्विश्वानि भुवनानि तस्थुरिति श्रुतेः परगतो ब्र-
ह्मात्मन प्रत्यये पद्मं न्यस्ते नाभिः नहवं बंधनेन हेतोभक्तेन तत्र नाभिः स्यात् क्षत्रिये पुंसि प्राणिंगे तु स्त्रियां मता प्राणं प गंतुसपीति केचित् भगवत्स्वयं वेगो
ध्ये

रा० रोगायंसत्समाविशेषरोगवचवाहाविनिज्ञापकाद्यधिकरणसमासः आहिताग्न्यादिः अचपत्तववृर्वात्मामेलोप्त्रहृत्सत्राजितियोगविभागार

३२० चनम्रियंतेः मरुतः देवाः मरुः प्राणामागेत्वचूतेषांप्रभुः अमरप्रभुः विश्वंकर्मेकृतिविषयोस्यविश्वकर्माजगहाविस्तारिसधिकरणेयोवेवालोके

एतेषांपुरुषाणांकर्तापस्यैवैतत्कर्मसंवेदितव्यइतिश्रुतेः एतत्प्रत्यक्षाद्युपस्थितंजगत्यस्यकर्मेकृतिविषयइसेवंपरत्तयाव्याख्यानस्यसिद्धा

तिनत्वात् रुक्मः कर्मणासर्वेधातुभ्योमनिनितिमनिनाकर्मशब्दव्युत्पादनसंभवात्विश्वानिसर्वाणिसारथ्यादीनिकर्माणिअस्यसः विश्वकर्मा

स्वस्वरूपंभक्तस्वरूपंचानेपश्यत्यरूपयोद्वावचानिकर्माणिकरोतीत्यर्थइतितुनक्ताः तदात्तुभाविमननिनवोध्यः मनुतेमनः मनसानेश्रोत्रादिकंडः

नामेपातोस्मिमंतेतिश्रुतेः संहारसमयेजगतस्तिनत्तुकरोतिज्ञस्तानत्त्वजनुकरणेपतत्स्विस्कोशितिकलोपः अतिशयेनस्थूलः स्थविष्ठः स्थूलस्थू

लतरस्थूलतमादिरूपेणातैसैववर्तमानत्वात्सत्वंस्त्रीत्वंपुमानसित्वंकुमारउतवाकुमारीत्वंजाणोदंडेनवंचसित्वंजातोनवसिविश्वतोमुख

इतिश्रुतेः स्थाधातोः किरिजकलच्चस्येपज्ञन्यनात्स्थूलसाक्षात्अतिशायनेइष्ठन् स्थूलदूरयुवेत्यादिनापरणादिपरलोपपूर्वस्यगुणयोरवा

देशेभकरूपनिष्पत्तिः स्थविरोध्रुवइत्येकंनामेतिनाम्पस्थविरोवृद्धः अनादित्वात्तादृशोपिध्रुवोनिर्विकारइतिस्थविरोध्रुवः अजिरशि

शिरशिथिलस्थिरस्फिरस्थविरखदिरादृतिकिरजंतः धिकारस्यस्वरेणतिषेतवुकिइत्वेनचस्थवि ध्रुवगतिस्थैर्ययोरित्यत्रध्रुवेतिपाठांत राम०

रादिगुपधेतिकः स्थविरायध्रुवायेतिचतुर्थ्यंतं २९ ६७ ३२०

© Dharmartha Trust J&K Digitized by eGangotri

दुर्धि२ गर वैर

ग्राह्येन मनसा वा न गृह्यत इत्यग्राह्यः यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सहेति श्रुतेः प्रहठपाद्दानेणयं तद्बलेन ग्रहीतुं न शक्यो वा दुर्ग्राह्यः पाणिना वायुर्ईस्पर्शः पापा
रिणा शरीरं दुर्धरा पृथिवी अग्राह्यः केशवो बलादि सुद्धोंप्यर्वोक्तेः परमेशदेयत्वान्नास्ति ग्राह्यो यस्मात् इति तु भक्ताः शश्वत्सर्वेषु कालेषु नवः शाश्वतः शाश्वतास्वतश्चि
तु मच्युतमिति मंत्रात् शाश्वतगतो वत प्रवेश स्वच्छेद्यः अपंतत्रनवद्मरण कर्षति स्त्रीणां मनः हंसः श्रुतमात्रोपि यः स्त्रीणां प्रसह्याकर्षते मनः उरुगायोरु

अग्राह्यः शाश्वतः कृष्णो लोहिताक्षः प्रतर्दनः प्रभूतस्त्रिककुब्धाम पवित्रं मंगलं परं २०

र कृ

गीतो वा पद्मपत्रीनां कृतः सुनंदिरिति श्रीभागवतात् कृषिर्भूवाचकः शब्दो णश्च निर्वृतिवाचकः विष्णुस्तद्भावयोगाच्च कृष्णो भवति शाश्वतः कृषुयोगपर्वोनुस्मारेत्तु
कृष्णोदराद्दिलं भवाचकः सद्वाचकः निर्वृतिवाचकः आनंदवाचकः तद्भावयोगात् सत्तद्भयोगात् कृष्णो वर्णोऽहं यस्मात्तस्मात् कृष्णोऽहमर्जुनेति पाद्मेऽपि
लेखनेन कृष्णो रोहितकृष्णलोहिते अक्षिणी अस्य लोहिताक्षः परं य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुष इति प्रकृत्य तस्य यथा कप्यासं पुण्डरीकमेवम् ॥ ॥॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा० संज्ञिराणाइतिस्कंदः समञ्जपमोलोहितास्यइतिमंत्रवर्णाच्च प्रलेपमूत्रानिप्रत इतिप्रतर्दनः तर्हिंहिंसापांनघादिः ज्ञौनेस्वर्याद्विगुरोणेसंपन्नःप्र
३२१ भूतः अर्च्चीधामध्येमेदेनतिसृणांककुभांधामत्रिक कुद्धामेत्येकनामत्रैङ पालनेङ्कुप्रत्ययेत्रिशाद्रः ककलोलेवउभिप्रत्ययेककुपशब्दः कुधा
त्रधातोरातोमनिन्कृनिपवनियस्योतिमनिनिधामशब्दः तिसृणांककुभांसमाहारस्त्रिककुप्तत्स्यधामेतिविग्रहः भाष्यंतुकलितार्थपरत्वपा
नेयंसमाहारद्विगुःसमेवमव्ययपदलोपिसमासस्यांगीकांतेमकृतेतुसत्यपिसमाहारद्विगौनकिंचिदनिष्टमितिसमाहार द्विगुरेवात्रेति
सुधीभिरुक्तेयं पुनातिपवित्रंपुवः संज्ञायांकर्तरिचर्षिदेवतयोरितिपाणिनिस्मरणात्पूञ्द्वत्रः पूधातोः करणेइत्रोभवतिसंज्ञायामिति
प्रथमसूत्रार्थः येनात्मसुसूयतेयच्चानामिकावेष्टनंतत्पवित्रमित्युदाहरणं अनंतर्गर्भिणांसाग्रंकौशद्विदलमेवच प्रादेशमात्रंविज्ञेयंप
वित्रं यत्रकुत्रचिदितिस्मरणंपूधातोरित्रः स्यादृषीकरणेदेवतायांचकर्त्तरीतिद्वितीयसूत्रार्थः ऋषिर्वेदः तदुक्तंमृषिणास
र्वस्यात्माजगतस्तस्थुषश्चेतीत्यनुक्रमणीदर्शनात् संबुद्धौशाकल्यस्येतावनार्षेइत्यत्र अनार्षेअवैदिके इत्याख्यानाच्चपूयते नेने
तिपवित्रंमंत्रजातं पुनातीतिपवित्रं देवता अग्निः पवित्रंसमापुनातिवित्युदाहरणं प्रकृतेतुकर्त्तरिदेवतायांयोऽस्या यांप्रत्ययः प्रसंगा
त्तुसूत्रव्याख्यानमुदाहरणंचलिखितंस्मृतिमात्रेणायंतुरूपंतनोतिसुमनस्तति अमुनानिनिराचष्टेअत्र तन्मंगलंविदुरितिविष्णुपु एम०
राणोक्तेः सर्वमंगलमंगल्यकर्म्मणोमंगलपरं एकंनाम्नेदमितिभाष्यकृतः मंगोरलजित्यलच् मतिगाणेनैः अत्रपरत्वद्रहस्यममलविशे ३२१
षणत्वात्सर्वनामकार्यंतथावचतुर्थ्येकवचनेकरणेमंगलायपरस्मैइतिभवतीतिबोध्यं २० ॥ ॥ ॥

© Dhaarmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

ईशेरीशानः सर्वभूतनियंतृत्वात्तत्ताः शासनाच्चावितिशासनचवर्त्तमाने लङि स्याः तो लट्ग्रहणात्तुश्तिसंज्ञवादीःकंलन्नहरणमधिकविधानार्थेतेनप्रथमासामानाधिक
रण्येपिकचिन्नसन्नत्रास्त्रणाः अनितिप्राणराःस्पोरकुदाहृनत्वान्नासाधुना नाशीत्थिचाचानशे प्राणान्ददातिचेष्टयतिकालात्मनायतिस्वंऽयतिवाप्राणदः अन
प्राणानेयमचूनितेरितिणत्व नप्राणेननायानेनमर्त्त्योजीवतिकश्चन। इतरेणतुजीवंतियस्मिन्नेतावुपाश्रिताविति श्रुतेः प्राणितीतिप्राणः सर्वप्राणिरूपत्वान्नस्य
त्वर्थोन्तरह्रः वृद्धतमोष्टकर्मकलात्कर्तरिक्तः अतिशयेन वृद्धः ज्येष्ठः सर्वकारणत्वात्तथाच स्वचेतिइष्ठनिज्यादेशः अतिशयेनप्रशस्यः श्रेष्ठः प्रशस्यस्यश्रइतिश्रा ५७
देशः प्रशस्यतइतिप्रशस्यः शंसुस्तुतौ कर्मणिक्यप् इतिस्तुतशासुवृदृजुषःक्यबितितत्रशंसुइति इदुहिंस्याचेतिकाशिकोक्तेः प्रशस्यस्यश्रइतिनिर्देशान्नइदुत्व
शासइदङ्हलोरितिइत्वाभावस्तत्रस्यासिद्धं इतरेयास्तु गच्छतं गम्यमितिसमिचुक्तेः इतिकथनाच्च प्रजायंतेप्रजाः उपसर्गेचसंज्ञायामितिडः प्रजाः स्थावरजंगमाः जननइतिकोशः पा

ईशानःप्राणदःप्राणोज्येष्ठःश्रेष्ठःप्रजापतिः हिरण्यगर्भोभूगर्भोमाधवोमधुसूदनः २१ ॥ ॥

रक्षणेपातेडतिः प्रजानांपतिः प्रजापतिः हिरण्मयाण्डांतर्वर्तित्वात् हिरण्यगर्भः विरंच्यात्मनावाहिरण्यगर्भः समवर्त्ततायइतिश्रुतेः क्रियतेहिरण्यंपल कहरणो
ज्ञेरन्नः मरणपाम्भेतिचकाराद्व्यप्रत्ययवाकुलकादित्वंगराशातिस्वः भूगर्भः इतिगरणेअनितिह्रस्यांभन् गर्भोभूर्गर्भेकेकक्षीविति विष्णुः भवतीतिभूः सा
गर्भत्स्यभूगर्भः पृथिवीकारणत्वात्तस्याःश्रियः पतिर्माधवः धुञ्कंपने अतिदृस्यांभन् गर्भःमौनाध्यानाच्चयोगाच्चविद्धि भारतमाधवमितिव्यासः मधुना
मानमसुरंसूदितवान्मधुसूदनः कर्णमलोद्भवंचापिमधुनाममहासुरंब्रह्मणःअपचितिंकुर्वन्जघानपुरुषोत्तमः तस्यताततवधाद्देवादेवदानवमानवाः मधुसू
दनइत्याहुःऋषयश्चजनार्दनमितिभारते मन्यतेमधुः फलिपाटिनमिमनिजनांपुकप्रदिनाकिधतश्चेतिसनेनचकारस्यधकारोमत्तपश्चदारित्वात्स्थुप्रत्ययस
दनः पुञ्चतुनसूद्दीपदीक्षश्चेति निषेधात्स्वरमेदः २१ ॥ देशः३

© Dhamanta Trust. Digitized By eGangotri

ॐ४

रा० ३३१ ईश्वरेश्वरः पुनस्तत्वास्त्गुणैमैश्वर्येनाथस्वाभाविकंपरं [illegible] निरस्तातिशयं यस्मात्तस्यसोप्यामिकिंत्वहमितिविष्णुपुराणोकालियोक्तेः विक्रमः ऐश्वर्यतद्स्यास्ति
विक्रमीक्रमपादविक्षेपेऽत्रनिनोपरान्तोपदेशात्सेति शृद्धिनिषेधः धन्वास्यास्तिधन्वीकनिनस्पुष्पिनक्षिणजिधन्विपुरतिसूत्रेणसिद्धो धन्वशब्दः अथास्मिंयां धनुष्हा
पोधन्वसनकोदण्डकार्मुकमित्यमरोक्तेर्धनुः पर्यायस्तेनाश्रीलत्वादिलारिति धन्वीधनुष्मान [illegible] धानुष्कइतिकोशः प्रायस्यार्थेतिनाशाङ्गौ धनुर्लाभः धन्वीपा
येइतिवात्सांउवानोधनेपरतिगीतासुविश्द्याचाधन्वीतितुभक्तास्ति अस्मापामेधाल्लनो विनिः मेधावीविनागरुडेक्रमोगमनंस्यविक्रामंक्रामतितत्रपुत्क्रमः
नास्तुत्तमोस्मात्तअनुत्तमः दुः खेनशत्रुभिराधर्षयितुराधर्षः त्रिधुलाप्रागत्स्येर्दुष्करुस्त्विपिति खल प्राणिनांपुण्यापुण्यात्मकंकर्मकृतंजानातिकृतज्ञः सः
पुरुषप्र [illegible] यत्लरूपत्वात्कृतिः आत्मैवाधारत्वेनास्यास्तिआत्मवान्स्वमहिम्निप्रतिष्ठितइतिश्रुतेः २२ सुषुणजेतेसुरः रत्नदीप्तोडुःते षांदेवानामीशः सु

२२ ईश्वरोविक्रमीधन्वीमेधावीविक्रमः क्रमः अनुत्तमोदुराधर्षः कृतज्ञः कृतिरात्मवान् २२ सुरेशः
सरणंशर्मविश्वरेताः प्रजाभवः अ हस्संवत्सरोव्यालः प्रत्ययः सर्वदर्शनः २३ २३ ॥।

रेशः अरणनिनिर्दिनात्तिदुःखमस्मिन्नेनवा [illegible] शरणं शृहिंसायामल्पट्करणे धिकरणेवासरणं गृहरक्षित्रोरि [illegible] तिकोशः अरणातिदुःखं खस्मादकंकर्मेचैति शर्म
सरखमविदुः स्वामिभावकलस्यकर्मनाशकत्वस्यचप्रसिद्धेः शर्मशान्तसरवानिचेसमरः परमात्मनएवमुरवमुखरूपत्वात्शर्मेतिपरमात्मनानोपपद्यतेतरां विश्वरे
तः कार्यमस्यविश्वरेताः सर्वकारणत्वात्तरीगच्छिरण्याद्याः सर्वधानभ्योसनरस्पधिकारेस्नुराभ्यांतुड्चेत्यसनतिरवीरणातिगच्छतीतिपुत्सीतेः भवत्यस्मात्भवः प्र
जानांभवः प्रजाभवः हरोरपृष्यकाशरूपत्वाद्हरिवेत्र्यहः नतहातिअहः नजिजहातीतिकनिनिनोपुपातिरत्वंसम्भवेसत्यासिनक्षरणंपनतिः कालो
प्रसंवत्सरः वसनिवासेअशेः सरः पसेभ्वसरत्वाविनहारिसम्भृपः आसंडवालरूपत्वात्भगवतः निगतआलोवेरनिमस्मात्व्यालः अरनधेप्मनेव्यालोउपग
तस्मैपेइतिहनायुधकोशाद्भक्तवत्सवंविडाग्रहीतुमशक्यत्वाद्योवाप्रतीतिः प्रत्ययः ज्ञानस्वरूपत्वात्प्रतिपूर्वादिरणगतावित्यस्मादेरचसर्वदर्शयतिस्वभक्तानस ३३२
प्र २
ने विर ३२गगतो

विष्णुसहस्रनामभाष्यं

नहिजातोनजायेहंनजनिष्येकदाचनक्षेत्रज्ञः सर्वभूतानांतस्मादहमजः स्मृतइतिमहाभारतेनजायतेत्यजः अन्येषामपिईश्वरत्वेनेतिउः सर्वेषामीश्वराणामपीश्वरः सर्वे
श्वरः नित्यनिष्पन्नरूपत्वात्सिद्धः विध्यगत्सोगात्यर्थत्वात्सर्वेरिष्टः येगत्यर्थात्तेज्ञानार्थास्त्वसुपगमात्सिद्धिर्हिरूपः किन्तुसर्वभूतानांकारणत्वात्सर्वादिः स्वरूपात्र
च्यवतेनच्यस्यतः च्युङ् गतौ शाश्वतंशिवमच्युतमितिश्रुतेः यस्मान्नच्युतपूर्वोहमच्युतस्तेनकर्मणेतिभगवद्वचनाच्च १०० इतिनाम्नामाद्यंशतंविवृतमितः परंश्रोतृणांप्र
तापरिहारायव्याकरणंसम्यक्लिख्यते वर्षतिसर्वकामानिहवृषोधर्मः इगुपधेतिकः कंनीरपानसंभूमिंअपात्कपिः वहीरपाधातोरवदः वाउलकाद्दालोपः वृष

अजः सर्वेश्वरः सिद्धः सिद्धिः सर्वादिरच्युतः वृषाक
पिरमेयात्मासर्वयोगविनिः सृतः २४ २५॥

श्चासौकपिश्चवृषाकपिः अन्येषामपिदृश्यतइतिदीर्घः आहुः प्रश्नोत्तरवा कपिर्वराहः श्रेष्ठश्चधर्मश्चवृषउच्यते तस्माद्वृषाकपिंप्राहकश्यपोमांप्रजापति
रितिव्यासवचनं स्मृतः सन्वर्षतिकामान्स्वाकंपयतिचक्लेशानवृषाकपिः इतितुविष्णुर्यशस्वः पृश्निगर्भः सर्वदेवतउरुक्रमः वृषाकपिर्जयंतश्चैवेकादशस्वप
घश्रीधरस्वामिनः तत्ररिणांततादृचरमस्यैषांउलकात्तुमूलोपः वृषोरिहत्ता मात्सरः तमाकंपयतीतिलुभक्ता ॥ रूपानितिमातुंपरिछेत्तुनशक्यआत्मास्व
रूपमस्यअमेयात्मासर्वेभ्योयोगेभ्यः संबंधेभ्योविनिः सृतः सर्वयोगविनिः सृतः असंगोह्ययंपुरुषइतिश्रुतेः २५ २४ २६ २४
मा २
ॐ
© Dhamaarth Trust J&K Digitized By eGangotri

वा० वसंति सर्वभूतान्यस्मिन् वसति वा सर्वभूतेष्विति वसुः वसूनामस्मि पावकश्चेत्युक्तो वा वसुः शरेन धनवाचिना प्रशस्तं रागादिभिः क्लेशैरकलुषितं मनोस्येति वसुमनाः वसो
३२३ भीष्ममनोस्येति तु ध क्ताः शांतस्वर्गेनो भीष्मः शाम्यन्निव हुताशनः मां ध्यानि पुरुषव्याघ्र तेतो मे न तं हुतमनरगिति राजधर्मोक्तेः अवितथरूपत्वात्सत्यः सत्यं ज्ञानमनंत
मितिश्रुतेः मूर्त्तामूर्त्तात्मकत्वाद्वा सच्च त्यच्चाभवदिति श्रुतेः अस्मिन्नपक्षे पारसत्वाद्रूपसिद्धिः एवं तत्र तु तत्र साधुरिति यत्प्रत्यये सत्यशब्दसिद्धिरिति बोध्यं समएक
श्वासायात्मा च समात्मा समज्ञात्मेति विद्यादिति श्रुतेः संमितः असम्मित इति वाच्छेदः सम्यक्शास्त्रेण मितः अमितश्चत्वाद्यपक्षेऽर्थः द्वितीयेऽत्वपरिच्छिन्नः सर्वैः
सर्वेषु कालेषु सर्वविकाररहितत्वात्समः मयालक्ष्म्यासहितो वा अमोघः अवितथसंकल्पः सत्यसंकल्प इति श्रुतेः हृदयाख्यं पुंडरीकं अश्नुते व्याप्नोतीति पुंडरीकाक्षः

वसुर्वसुमनाः सत्यः समात्मासम्मितः समः अमोघः पुंडरीकाक्षो वृष
कर्मा वृषाकृतिः २५ रुद्रो बहुशिरा बभ्रुः ॥ ॥ ॥

अस्य यो यो वृषो धर्मस्तद्रूपं कर्मास्य वृषकर्मा। वृषाय धर्माय आकृतिः धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे इति वचनात् ४९ संहारकाले प्रजाः रोदयतीति रुद्रः अं
तर्भावितणिजर्थात् रुदेः रकारोऽरो दीर्घश्च रो दान्तः इत्यस्य रुद्रइत्वमितिश्रुत्यनुसारेत रुदेरिति रुद्रः इति बोध्यं शिवविष्ण्वोरभेदख्यापनायेदृशानि नामानि मध्ये मध्ये प्रयुज्यंते नाम०
उक्तं च हरिवंशे कैलासयात्रायां श्रीसदाशिवेन श्रीकृष्णं प्रति नामानि तव गोविंद यानि लोके महान्ति च तान्येव मम नामानि नात्र कार्या विचारणेति रोदनं ह त ३२३
सप हारिः हृदं द्रावयति रुद्रः रुदं द्रावयते यस्मात्तस्माद्रुद्रो जनार्दन इति ब्रह्मांडोक्तेः रुधातोः प्रत्यये रुद्र इति रकार रूपसिद्धिः बहूनि शिरांस्यस्येति बहुशिराः स
हस्रशीर्षा पुरुष इति श्रुतेः बिभर्ति लोकानिति बभ्रुः ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

गं३ गर

विश्वस्य योनिरुपादानकारणं विश्वयोनिः शुचीनि श्रवांसि नामानि यस्य स शुचिश्रवाः शुचीनि शृणोति वा शुचीनि श्रवणीयानि श्रृणोमीह धनंजय न च पापानि कर्हि
चित्ततोहं वै शुचिश्रवा इति मोक्षधर्मे शुनासि मृतं मरणमस्यास्तीत्यमृतः अजरो मर इति श्रुतेः शाश्वतश्चासौ स्थाणुश्च शाश्वतस्थाणुः सर्वकालसंबंधी सर्वदेशसंबंधी चेत्यर्थः शाश्वतस्था
णुरित्य विसर्गरहित एव पाठो भाष्यकृदुक्तक्रमेणारभवलाभ्यनीषितेन नवतुर्थ्यंतकरणे शाश्वतस्थाणवे इति भवति न तु शाश्वतायस्थाणवे इति बोध्यं वरश्चारोहः
श्चारोहणमस्मिन् वरारोहः यद्गत्वा न निवर्तन्ते पुनरावृत्त्यभावात् न स पुनरावर्तत इति श्रुतेः महत्सर्वसृज्य विषयं तपो ज्ञानं महातपाः २६ सर्वं गच्छतीति सर्वगः सर्वं वे
त्ति सर्वविद् भाति सर्वत्र भानुः सर्वविच्चासौ भानुश्च सर्वविद्भानुः सर्वज्ञः सन् सर्वस्य [illegible] भासमानत इति नामार्थः अत्र सर्वविद्भानव इति भवति न तु सर्वविदे भानव इति जं४

विश्वयोनिः शुचिश्रवा अमृतः शाश्वतस्थाणुर्वरारोहो महातपाः २६ सर्वगः
सर्वविद्भानुर्विष्वक्सेनो जनार्दनः वेदो वेदविदव्यंगो वेदांगो वेदवित्कविः २७ ॥

वोप ॥ता१।

विषुसर्वतः अंचति पलायते विषूचाता दर्शनेन जरासंधादीनां सेनया विष्वक्सेनः पुंवद्भावश्च निरुक्तो नीतिनिमित्त कार्यनिरुक्तेः साधुर्जनान् नरकं
गच्छयतीति हिनस्तीति जनार्दनः दस्युना शाज्जनार्दनः दस्युयोगपर्वणि विदयति लब्धापयतीति वेदः तेषामेवानुकंपार्थमहमज्ञानजं तमः नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञा
नदीपेन भास्वतेति भगवदुक्तेः वेदं समग्रमर्थतः वेत्तीति वेदवित् किं विधेः किमाम्नाय किमनुवक्ति किमपेक्षते इत्यस्य ह्रदयं लोके नान्यो मद्वेद कश्चनेति
कारणैः सर्वैः अंगैः प्रतीकैः साधनैः पुराणोक्तैर्वा पूर्णः अव्यंगः वेदाः अंगानि यस्य प्रायान्यस्य वेदांगः कल्पं च तत्त्वं छंदोभिः स्तूयमानं सुविस्मितार इति दश
मोक्तेः वेदान् विदंति भक्तेः सांदीपनेरिति पुनः वेदवित्कविः क्रांतदर्शी २७

ग१

ह्रा०
३२५

लोकानध्यक्षयति प्रत्यक्षीकरोतीति लोकाध्यक्षः सुराणामिंद्रादीनां सात्त्विकानामध्यक्षः प्रत्यक्षः सुराध्यक्षः तत्रापि कथमत आह धर्मेणा भगवद्धर्मेणाध्यक्षः
धर्माध्यक्षः कृतकार्यरूपेणाकृतः कारणरूपेणाकृताकृतः वसर्गादिस्तु ह्यस्थकवलारः आत्मानः स्वरूपाणि विभूतयोः स्वचतुरात्मा ब्रह्मा दक्षाद्यः का
लखथैयाधिलततनवः विभूतयो हरेस्ताजगतः सृष्टिहेतवः विष्णुमन्वाद्यः कालः सर्वभूतानि च द्विजाः स्थितेर्निमित्तभूतस्य विष्णोरेता विभूतयः रुद्रः कालो
तकाद्याश्च समस्ताश्चैव जंतवः चतुर्धा प्रलयायैता जनार्दनविभूतयः इति विष्णुपुराणे व्यूहात्मानं चतुर्धैव वासुदेवादिनामभिः सृष्ट्यादीन्प्रकरोति एव।
विष्णुस्तथा जनार्दन इति व्यासवचनात् चतुर्व्यूहः वासुदेवप्रद्युम्नानिरुद्धसंकर्षणा वासुदेवाद्यः चतुस्त्रो दंष्ट्रा अस्य चतुर्दंष्ट्रो नरसिंहविग्रहः चतुर्भुजः स्प

लोकाध्यक्षः सुराध्यक्षो धर्माध्यक्षः कृताकृतः चतुरात्मा चतुर्व्यूहश्चतुर्दंष्ट्रश्चतुर्भुजः २८ भ्राजिष्णुर्भोजनं भो
क्ता सहिष्णुर्जगदादिजः अनघो विजयो जेता विश्वयोनिः पुनर्वसुः २९ ॥ ॥ ॥ ॥

स्पष्टः २८ प्रकाशैकरसत्वात् भ्राजिष्णुः श्यामलादिनाम्ना भ्राजनशीलो भ्राजिष्णुः अतसीपुष्पसंकाशः पीतवासा जनार्दनः भ्राजते सभामध्ये
हेम्नीवोपहितो मणिरिति सुयोगपर्वोक्तेरिति तु भक्ताः भुज्यते भोजनं भोग्यरूपप्रकृत्यर्थः भुक्ता भोक्ता सहिष्णुः सहनशीलः न सहते भक्तानां पीडामसहिष्णुरिति एम०
भक्ताः एकतो धावते चक्रमेकतो हरिवाहनं एकतो विष्णुदूतांश्च भक्तैर्वैवादिनेमयेति यमवचनात् हिरण्यगर्भरूपेण जगदादौ जायते जगदादिजः अ ३२५
नघो निष्पापः विजितज्ञानवैराग्यैश्वर्यादिभिर्विजयः जेता सर्वोत्कृष्टः विश्वस्यासौ योनिश्च पुनर्विश्वयोनिः पुनः पुनर्वसति तत्तदवतारेषु पुनर्वसुः २९

© Dhamartha Trust & Digitized By eGangotri

इंद्रमुपगतोनुजत्वेनेत्युपेंद्रः ममोपरियथेंद्रस्त्वंस्थापितोगोभिरीश्वरः उपेंद्र इतिकृष्णत्वांगास्यंतिभुविदेवताः इतिहरिवंशे बलिंवामनरूपेणयाचितवान्वाम
नः सएवजगत्त्रयंक्रममाणः प्रांशुरभूदितिप्रांशुः तोयेतुपतितेहस्तेवामनोभूदवामनः सर्वदेवमयंरूपंदर्शयामाससवैप्रभुः भूः पादौद्यौः शिरश्चास्यचंद्रा
दित्यौचचक्षुषीइत्यादिनाविश्वरूपंदर्शयित्वातस्यविक्रमतोभूमिंचंद्रादित्यौस्तनांतरेस्थधः प्रक्रममाणस्यजानुमूलेव्यवस्थिताविन्यादिनाप्रांशुत्वं
हरिवंशेप्रदर्शितं नमोघः कदाचित्पुनरमोघः भक्तकल्पवृक्षत्वात् नास्यकश्चिद्द्वेषितः सुहृत्समोनवाप्रियोद्वेष्यउपेक्ष्यएववा। तथापिभक्तांतन
जेततथापथ्यासुरद्रुमोवद्रूपाश्रितार्थदइतिदशमे। अतिपवित्रत्वाच्छुचिः युधिष्ठिरादीनांसचिवइतिवा पावकेपिशुचिः मासमासेचात्युपध्यरसु
मेरोक्तेः उपधामुक्तोचमतिर्क्रांतिश्चसुपद्यपमन्यसेमातुलेयंप्रियंमित्रंसुहृत्तमंअकरोः सचिवंदूतंसौहृदादथसारथिमितिप्रथमे गोवर्द्धनोद्धरणा
दिषुबलवत्वात्ऊर्जितः ऊर्जंबलंप्राणानेयोः पारिजातहरणादिविक्रमतिक्रांतोऽतींद्रः संगृह्णातिभक्तान्संग्रहः सृज्यतइतिसर्गः कार्यरूपः एकरू

उपेंद्रोवामनः प्रांशुरमोघः शुचिरूर्जितः अतींद्रः संग्रहः सर्गोधृतात्मानियमोयमः ३० वेद्योवैद्यः
सदायोगीवीरहामाधवोमधुः अतींद्रियोमहामायोमहोत्साहोमहाबलः ॥ ॥ ॥

पेणाजन्मादिरहितत्तयाधृतआत्मानेनधृतात्मा गोस्वेस्वेअधिकारेप्रजानियमयतीतिनियमः अंतर्यच्छतिसर्वान्नियामित्वात्यमः ३० अज्ञोतेतिले
नवेदनार्हत्वात्वेद्यः विद्याः सर्वाअधीतेवैद्यः सदायोगीवसदायोगीसर्वक्रियाकर्तृत्वेपिवस्तुतोऽकर्तृत्वात् वीरान्दैत्यान्हंतीतिवीरहा मायाः भगव
द्विद्यायाः धवईशोमाधवः माविद्याचहरेः प्रोक्तातस्याईशोयतोभवान्तस्मान्माधवनामासिधवः स्वामीतिशब्दितइतिहरिवंशे यथामध्यामधुप
रमप्रीतिमुत्पादयतितथा यमपीतिभाष्योक्तेः मधुरसविसर्गांतः पाठोसातिसविसर्गपाठस्तुवसंतः ज्यमीहृसारकेः इंद्रियागोचरत्वादतींद्रियः मा
याविनामपिमोहकारिणीमहतीमायाऽस्य महामायः ममभायादुरत्ययेतिभगवदुक्तेः महतीमायाकृपास्येतिभक्ष्याः मायाद्वैभेदरूपांचेतिवि
श्वः अहोवयमित्यादिनायराविद्यायिकपावगमात् महानुत्साहोस्यमहोत्साहः महतःकलेशेननादिवधवालस्यापस्वमहाबलः ३१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४ कांत मेव मूले व्याख्यात तयोपलभ्यते अभियुक्तपाठोपि कांततयैवोपलभ्यते न तु नातनतया तेनेदमार्षिकार्थप्रदर्शनं न तु धात्वर्थः प्रवेशः

रा० ३५५ महतीबुद्धिरस्य महाबुद्धिः महत्त्वविद्यालक्षणं वीर्यमस्य महावीर्यः महत्यः शक्तयो ऽस्य तत्तत्कार्यानुगुणाः महाशक्तिः महतीद्युतिः कांतिरस्य महाद्यु
तिः इदंतदिति निर्देष्टुं न शक्यं वपुः स्वरूपमस्य अनिर्देश्यवपुः एकं वा द्वावेवंविधं नैव तत्तस्मिंस्तद्‌रूपे अस्य यः लक्षणा श्रीर्निःसमस्य सास्ति श्रीमान् पुनः अमेयः चित्तविषयः
विद्यत्ता नता तादृश आत्मास्य सर्वैरप्यनुपलातत्वात् अमेयात्मा महांतमद्रिं गोवर्धनं मंदरं वा शोरक्षणेः मंतपयनेवाधृतवानस्म महाद्रिधृक् अत्र श्रीमदाचार्य
भाष्य टीकांतरे च धं धातुना क्विप्रत्ययपि लौकिकानु महाद्रिं चक्षुष्मोति पगलीत महाद्रिधृक् निर्वर्ण्य गलमागलं प्रकिन्नमत्यपरस्मिन्नि कु लक्षि नुमस्यापयो
यस्मात्क्रियते कराविन्नस्य कर्षगोत्रानिरशंसति आस्थानेन नक्तिं विनाः पिकुलस्याकारात् महाद्रिधृष्येति चतुर्थ्यतं ३१ महानद्रिं मास इत्युक्तिस्योधं
ने

महाबुद्धिर्महावीर्यो महाशक्तिर्महाद्युतिः अनिर्देश्यवपुः श्रीमानमेयात्मा महाद्रिधृक् ३२
महेष्वासो महीभर्ता श्रीनिवासः सतांगतिः अनिरुद्धः सुरानंदो गोविंदो गोविदांपतिः ३३ ॥

मे

मनवोऽस्य महेष्वासः महीं विभोऽत्तेमहाभर्त्ता श्रीर्लक्ष्मीः तस्याः निवासः श्रीनिवासः सतां सज्जनानां गतिः प्राप्यपरमा सतांगतिः न केनापि शत्रुणा क्वापि नि
रुद्धः अनिरुद्धः सुरान् आनंदयतिसुरानंदः गोविंदः नष्टां वै धरणीं पूर्वमविंदं यद्गुहागतां गोविंद इति तेनाहं देवैर्वाग्भिरभिष्टुत इति मोक्षधर्मेषु ग
वाहिमुविंदे: संज्ञायामिति साधुना अहोकिलेंद्रो देवानां त्वंगवामिंद्रतांगतः गोविंद इति देवास्त्वां लोक्यंतिभुवि शाश्वतमिति गोरेपामवेत्ताराणा रा० ३५५
तां वेयेर्पतेभवान् गोविंदस्तत्तोद्देशमुनिभिः कथ्यतेभवानिति चहरिवंशे एतदनुसारेतु शब्दार्णस्थित्वं गोवेदवाणीनद्विदांपतिर्विशेषेणापालको
गोविदांपतिः ३३

म्रियन्ते दुष्टा येनेन मरीचिः मृङ् प्राणत्यागे श्रीरामादिकाईश्चिजियांसये चेन मासायमस्वर्ग्योपलंगदशिरसि दुष्टानमक्तसंरक्षमो क्रोदमयति दुष्टान दमनः श्रु
हत्वाहंसस्वरवहंसः सरस द्विवेचने क्षीरनीरविवेचकहंसस्वरवा हंति संसारबंधवामेव हूणोगमाहंस इत्यभिमुक्तौ केऽहं न धातोरूपः अहं सइतिभाविनो हंसः इ
तितुश्रौतश्रुतिः तत्र परोक्षवाइत्ला पाकारलोपोऽङ्गस्यः सुपर्णः पक्षी सरवसुपर्णः द्वा सुपर्णेतिमंत्रवर्णात भुजगोत्तमः शेषरूपत्वात हिरण्यवन्नमका
शं सोतेहिरण्यं चब्रह्मांडनाभावुरेस्य हिरण्यगर्भरूपस्तिवा सु सुष्टुतप्योऽस्य नरनारायणरूपस्य सुतपाः प्रजानां प्रद्युम्नादीनां पतिः प्रजापतिः पुनः प्र
जास्वान्मंतेतीजनरस्म मरः मरीच्यादिरूपत्वाद्वा ३४ नास्तिमत्युर्येनः अमृत्युः सर्वं पश्यति सर्वदृक् हिनस्तिसिंहः स्तव वक्राद्युत्तमारकत्वात सिंहइव

मरीचिर्दमनो हंसः सुपर्णो भुजगोत्तमः हिरण्यनाभः सुतपाः पद्मनाभः प्रजापतिः ३४ अमृत्युः
सर्वदृक्सिंहः संधाता संधिमान्स्थिरः अजो दुर्मर्षणः शास्ता विश्रुतात्मा सुरारिहा ३५ ॥ ॥

पराक्रमशालित्वाद्वा इति द्वितीयेऽशत्तं ऽसंधाता संधिकर्त्तायुधिष्ठिरत्तरूपत्वात तथाप्यसंधिमानलोकावाच्यतार्थमेव वैदोस्यकरणात्त्मक्तांतः कारणोस्थि
रत्वात स्थिरः अजरवाजः पुनः अजोमकाभिस्सादिर्मेवेछागरूपत्वोक्तोः अजतिक्षिपतिशिशुपालवधाय चक्रमित्यज इतितुभक्ताः सत्तद्वीभावप्रस
गात्रसम्यक् यत्तछागवाविन्यजगरद्वत्वात्रापिवीभावाभावप्ममाध्येयश्तितेः रुक्तांत ऊटेपुयुक्तेनयोगिकेषु अल्लेतेतुरुपिमूलकंगोणीवृत्तिरितिध्ये
यं दुः खेन मर्षितुं सोढुं शक्यो दुर्मर्षणः देवैर्मनष्यैर्गंधर्वैरसुरैरगैश्चयः नसोढुंसमर्थैः शक्यस्तववुध्यसिकेशवमित्युद्योगपर्वणि शास्ताद्वदुष्टानां दं
कारः विश्रुतः शास्त्रप्रसिद्ध आत्मा विराड्देहोऽस्य विश्रुतात्मा सुरारीनसुरान्नरकायमुरनहंतिसुरारिहा ३५ ३५ ३५ ३५

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रा०
३२६

मरणान्नुपदिशति भक्तियोगमुद्धवार्जुनौ प्रति गुरुः उपदेष्टॄणामपि मध्ये श्रेष्ठत्वाद्गुरुतमः धेत्त्र सर्वधाम परंधामेति वचनात्सत्यस्त्रिकालावाध्यः सत्यपराक्रमः अप्रति
हतसामर्थ्यः नितरांमिषति पश्यति निमिषः अतएवानिमिषः अक्षिपक्ष्मवतो हि कदाचिद्दर्शनमदर्शनं चादर्शन चनास्मिन्तदिति सर्वदादर्शनमेव युक्तं सलक्ष्मीवैजयं
तीसाम्पालिस्रग्वा विसदृशं मगदत्तेन नरत्वं सर्वघातिवै: उत्तमप्रतिजग्राह पार्थेसस्याद्यकेशवः वैजयंत्तमभवन्मालातरत्नं केशवोरसीति द्रोणपर्वणि वाचो
वेदरूपायाः पतिः वाचस्पतिः षष्ठ्याः पतिपुत्रेति सत्वविधानात्षष्ठ्याश्च लुक् अतएवोदाराणमहती वुद्धिरस्य उदारधीः उदारानमहत्त्वेभिरिति विष्णुः वाचस्पतिरुदार
धीरित्येकं नमित्याचार्याः वाचस्पतउपेदारधिये इति चतुर्थ्यंते ३६ अथ अग्रेश्रोनायते रूपंते अग्रणीः ग्रामंतमार्मनेकार्थेलादुत्तकोलर्मणि क्विप्रथविष्णंतांवते

गुरुर्गुरुतमो धाम सत्यः सत्यपराक्रमः निमिषोनिमिषः स्रग्वी वाचस्पतिरुदारधीः ३६ अग्रणी
र्ग्रामणीः श्रीमान्न्यायो नेता समीरणः सहस्रमूर्धा विश्वात्मा सहस्राक्षः सहस्रपात् ३७ ॥ ॥

ताच भूतानां वैव भारत सैवग्राममग्रणीर्विष्णुः सेयः मुमुक्षुनिमुक्ष इति मोक्षधर्मे मुमुक्षुग्राममप्युरग्ध्यसमूहं नयति प्रापयतीति हारकं ग्रामणीः श्रेष्ठो वा ग्राम
णानांपितेपुंसि श्रेष्ठे ग्रामाधिपे त्रिविधिस्समरः काम्यसामानियज्ञे भिसाहि श्री रम्यता सनामित्युक्ताश्रीरस्यास्तिति श्रीमान् अमानपुनः नितरामीयते गम्यतेऽनेनेति न्या राम०
तिपुरश्तता सर्वविषयतयान्यायः नयति प्रापयति कर्मफलं नेता समचरन्वामनीषिभिरितिरिति ईरितेः सम्यगीरणं स्वाप्यगमस्य समीरणः सहस्रमूर्धा वित्र ३२६
देयरणविश्वस्यात्मा स्वरूपं विश्वात्मा सर्वाधिष्ठानत्वात् सहस्राणि अक्षीणि अक्षीस्य सहस्राक्षः सहस्रपाराश्चस्य सहस्रपात् संख्यासश्वेसो तेपारशहस्रा
तलोपः ३७

आवर्त्तते धर्मरक्षार्थं पुनः पुनः संभवतीत्यावर्त्तनः निवृत्तः परमो वैराग्यवशात्सर्वस्मात्मा विततमस्य निवृत्तात्मा यः संसृष्टियं विमथितुं हके नेशे कुरीरस्तुतेः अनि
वृत्ताः पतिनिर्वीर्यमाराणाश्च पिणं निवृत्ताः अजमीमनिमलास्तु आत्मा वितनमस्येति भक्ताः संवृतो योगमायया पाच्छादितः नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायास
मावृत इत्युक्ते संप्रमर्द्दयति दुष्टान्संप्रमर्दनः अहानि संवर्त्तयति सूर्यरूपेणाहः संवर्त्तकः वहति अं हविर्वैश्वानरः अग्निरूपेण वह्निः अग्निर्मुखं वै देवा
इति श्रुतेः न विद्यते इलास्य अनिलः कंसनि निर्जितुं यमसे नायेच हस्थीरानाते । हविर्भागान्गते विजृंत वीमन इत्यादि स्वपिति वा इल स्वप्न क्षेपणयोरि
ति धातुः नाथाहमपि तच्चिन्त्यानि ज्ञाचनलभे निशी इत्युक्तेः धरति धरां धरणमधरणीधरः शेषनागरूपेण वराहरूपेण वा ३८ शोभनः सर्वालम्पताति वार

आवर्त्तनो निवृत्तात्मा संवृतः संप्रमर्दनः अहः संवर्त्तको वह्निरनिलो धरणीधरः ३८ सु
प्रसादः प्रसन्नात्मा विश्वधृग्विश्वभुग्विभुः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कः प्रसादः स सुप्रसादः किमलभ्यं भगवति प्रसन्ने श्रीनिकेतन इत्युक्तेः प्रसन्नो भक्तापराधैरकलुषित आत्मा विततमस्य प्रसन्नात्मा विश्वस्मिन्नधर
मो निमग्नात्मने विश्वरक्षक विश्वधरणाद्विश्वधृगिति भाष्यं तु आर्थिकाभिप्रायेण सोऽवे पुपुरलके पुशिष्टे श्च विश्वधृगित्येव पाठात् विश्वं भुनक्ति पालय
ति विश्वभुक विविधं विविधं भवतीति विभुः सत्करोति पूजयति धर्मरक्षार्थं गोब्राह्मणान्सत्कर्त्ता सत्कृतः पूजितैरपि पूजितः न्याय्यकर्मभिरेव साध्नोति पर
कार्यं साधुः जनान्संहारसमये जहाते अपनयतीति जह्नुः पूर्वोदाहृतिः वीस्वाङ्गं गां गां जहौ यस्मात् जह्नुरिति निरुक्तेः इति पौराणिकाः इदं च सर्वाः शक्त्य
तात्र निह्नाभगवते शुभैवेति सिद्धान्ताभिप्रायेणायोज्य ॥ ॥ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्वा०
३२७

३१

नारायणः नराज्जातानि तत्त्वानि नाराणीति ततो विदुः तान्येव चायनं तस्य तेन नारायणः स्मृतः इति महाभारते नारायणायनं यस्मात्तस्मान्नारायणः स्मृतः
इति ब्रह्मवैवर्ते आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः अयनं तस्य ताः पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः इति मानवे नारायणायनमः सुमेरुसंसारस्योरवि
घर्षहरणाय मंत्रं प्रसंवत्सुमम्ममत्तयोपतयोल्लण माउवैतराम्मुपदिशाम्महे नन्वबाहुशिनिनाशसिंहे नयतीति नरः प्रोक्तः परमात्मा सनातन इति व्यासः ३९
न संख्येयः कथनीयः शब्दागोचरत्वादसंख्येयः अप्रमेयः फलाव्याप्यत्वात् ताहृशात्मा सत्वप्रमेयात्मा विशिष्यते सर्वेभ्यो निरिच्यते विशिष्टः शिष्टं वेदोक्तं
कर्मं करोतीति शिष्टकृत् शिष्टान् करोतीति पालयतीति वा सामान्याच्छोधातुर्विशेषपरोऽदृष्टः कुरुक्षेत्रानी सा हरणाय थे त्वपि नामस्मरणेशिष्टानपि शिष्टान् करोतीति नि
तु भक्ताः अपि चेत्सुदुराचार इति वचनात् शुचिः अंगार इव पुनः सुहेतु पहतेरंगारणारपो शिनेः ग्रीष्मेकृतवेदेपिस्यादुपधाग्रुदसंस्त्रिणीति विश्वः सिद्धो

सत्कर्ता सत्कृतः साधुर्जह्नुर्नारायणो नरः ३९ असंख्येयोऽप्रमेयात्मा विशिष्टः शिष्टकृच्छुचिः सिद्धार्थः सिद्धसंकल्पः
सिद्धिदः सिद्धिसाधनः ४० वृषाही वृषभो विष्णुर्वृषपर्वा वृषोदरः वर्धनो वर्धमानश्च विविक्तः श्रुतिसागरः ४१

योऽर्थ्यमानोऽस्य सिद्धार्थः सिद्धः संकल्पः सिद्धिं मुक्तिं ददातीति सिद्धिदः सिद्धिं चैत्रैवर्गिकमपि फलं चानुषंगिकतया साधयतीति सिद्धिसाधनः ४० वृषो वर्मः तद्व
पञ्चहः द्वादशाहादिः तदस्यास्तीति वृषाही वर्षति कामानिति वृषभः वेवेष्टि याति चक्रमणेन पुनर्विष्णुः वृषो धर्म एव सोपानपर्वं यत्र सोपि वृषपर्वा वृषो धर्म उदरे
उस्य वृषोदरः देसवक्षादिकमपि साधुरक्षेणाभिप्रायेणैव भगवानाकृतेनः तु दे त्वदेवेष्णोतीति तत्रतत्र प्रजातेः वर्धयतिमक्तैः इत्तमेल्पमपि वर्धनः किंचिल्क एम०
रोत्सुवेपि पस्वदत्तमिति दशमे स्वदत्तं किंचिदपि उरुकरोतीति सदन्वयः स्वैर्भक्तैर्दत्तं स्वप्रपंचरूपेणाव वर्धमानः एवमपि विविक्तः पृथः विविक्तो एतत्विजनाविनि ३२७
कोशात् श्रुतीनां सागर इव श्रुतिसागरः श्रुतिकारणत्वात् श्रुति तात्पर्यविषयत्वाच्च ४१ ४१ ४१

© Dhamantari Trust & Digitized By eGangotri

शोभनाभुजावस्य सुभुजः स्वेन हृदये धार्यते मुमुक्षुभिर्दुर्धरः प्रशस्ता वागस्यास्तीति वाग्मी महांश्चासाविन्द्रश्च महेन्द्रः वसु धनं ददातीति वसुदः दीयमानं वस्वपि स एवेति पुनर्व
सुरिति भाष्ये तत्र पुंस्त्वमार्षं वसतीति वा संमतं शुभ्राणां वसुर्वा नैकानि रूपाण्यस्येति नैकरूपः बृहत् सुधामत्वं विन्यपत्वराहरूपमस्य बृहद्रूपः शिपिः पशुस्तत्र प्रत
रूपेणाविष्टः प्रतिष्ठितः शिपिविष्टः यज्ञो वै विष्णुः पशवः शिपिर्यज्ञ एव पशुषु प्रतितिष्ठतीति श्रुतेः शेते त्वाच्छपनयोगाच्छिपीति वा शिपिरश्चक्षते तेष्वानाम्
रश्मीश्चिवशिपयो रश्मयो मताः तेषु प्रवेशाद्धि देवेशः शिपिविष्ट इहोच्यत इति पुराणे प्रकाशयतीति प्रकाशनः ४२ ओजः प्राणबलं तेजः प्रतापः द्यु
तिर्देहकान्तिः ताः धारयतीत्योजस्तेजोद्युतिधरः ओजः तेजः इति नामद्वयं वल्लवृत्ताचाहं तेजस्तेजो जस्विनामहमिति भगवद्वचनात् रसपि भाष्ये तत्र विभागस्तु

सुभुजो दुर्धरो वाग्मी महेन्द्रो वसुदो वसुर्नैकरूपो बृहद्रूपः शिपिविष्टः प्रकाशनः ओजस्तेजोद्युतिधरः प्रकाशात्मा प्र
तापनः ऋद्धः स्पष्टाक्षरो मंत्रश्चन्द्रांशुर्भास्करद्युतिः ४३ अमृतांशूद्भवो भानुः शशबिंदुः सुरेश्वरः औषधं ज
गतः सेतुः सत्यधर्मपराक्रमः ४४

वीति प्रकाशनः इति प्रकाशस्वरूपात्माविग्रहोस्य प्रकाशात्मा सवित्रादिमिर्विभूतिभिः प्रतापयतीति प्रतापनः ऋद्धः परिपूर्णः स्पष्टं अक्षरं प्रणवरूपं वाचक
मस्य स्पष्टाक्षरः मंत्रो बोधकत्वान्मंत्रः मंत्रयतीति वा मंत्रपतं चकस्मिन्श्चिन्नृचि भिश्चाद्दुवाविभिरिति दर्शमेत्तापत्रपार्कसंतप्तानां चंद्रस्यांशुरिवाह्लादकश्चंद्रांशुः
भास्करस्येव द्युतिरस्य भास्करद्युतिः ४३ उद्भवत्यस्मादुद्भवः अमृतांशोश्चंद्रस्य उद्भवः समुद्रमथने न चंद्रोत्पादकः अमृतांशूद्भवः भातीति भानुः शशवत्
बिंदुर्लांछनमस्य शशबिंदुः सर्वस्य सर्वौषधिपोषकः पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मक इति भगवद्वचनात् सुराणां देवानामीश्वरः सुरेश्व
रः संसाररोगनिवर्त्तकत्वादौषधं जगतः सेतुरिव जगतः सेतुः एष सेतुर्विधरणएषां लोकानामसंभेदायेति श्रुतेः सत्याः धर्माः ज्ञानादयो गुणाः पर
क्रमश्चास्मिन् सत्यधर्मपराक्रमः ४४ ॥

स२

ति ३ पु ३

हा

३२८ भूतभव्यभवन्नाथः स्पष्टः पवनः पावनः पवतामस्मीति वचनात् पावयतीति पावनः भीषास्माद्वातः पवत इति श्रुतेः अनान् प्राणानात्मत्वेन लाति गृह्णाति
अनलः सकलजीवनिकायरूपः जीवपरमात्मनोरभेदात् अनलोऽग्निरिति वा भक्तानां कामान्हन्ति मुमुक्षूणामिति वा कामान्स्वस्वरूपप्रदानेन हन्तीति कामहा
कामं पुत्रं करोतीति कामकृत् कान्तः सुन्दरः कान्तो मनोविषयेऽवाप्तविप्रः काम्यते पुरुषैर्मुमुक्षुभिरपि कामः कामान्प्रकर्षेण ददातीति कामप्रदः प्रकर्षेण शि
प्रहृष्टतया भवति प्रादुर्भवति पुनः प्रभुस्तमस्तुतं वा लकमं वृजक्षेरणामिति दृष्टा मोक्ते ४५ युगादिर्युगारम्भं करोतीति युगादिकृत् इतिनाम्नार

भूतभव्यभवन्नाथः पवनः पावनोऽनलः कामहा कामकृत्कान्तः कामः कामप्रदः प्रभुः ४५
युगादिकृद्युगावर्तो नैकमायो महाशनः अदृश्यो व्यक्तरूपश्च सहस्रजिदनन्तजित् ४६ ॥

तीयं शतं विवृतं पुनरावृत्ततारीश्वावर्तयतीति कालात्मना युगावर्तो नैकमायो वहुमायः रूद्वेमायाभिः पुरुरूपईयत इति श्रुतेः प्रतिजीवम्
विद्याभेदात् सुपर्णमानि महदशनमस्य महाशनः यस्य ब्रह्म च क्षत्रं च उभे भवत ओदनः मृत्युर्यस्योपसेचनमिति श्रुतेः अदृश्यो ज्ञानेन्द्रियाणामतत्र एं.म.० ३२८
हेतुः अव्यक्तरूपः सच्चिदानन्दरूपः कारणोरूपो वाव्यक्तरूप इति वाचिकः नत्र स्थूलरूपो पीत्यर्थः सहस्राणि असुराणां जयतीति सहस्रजित् एवम
ग २ नन्तजित् ४६ ॥

© (O) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

इष्टः परमानंदरूपत्वात्सकलस्यापि प्रियः सर्वैः पूजित इति वा इष्ट इच्छायां यजते इव यज्ञ संगति करणाद्वानेच्छितत्वादिष्टः इष्टो सर्वैः सर्वांतर्यामित्वादविशिष्टः शि
ष्टानामविदुषामिष्टः शिष्टेष्टः प्रियो हि ज्ञानिनोत्यर्थमहं स च मम प्रिय इति भगवद्वचनात् शिखंडोमयूरपिच्छं सोऽस्यास्तीति गोपवेषधरस्यालंकारशिखेण शिखिना शिखंडीन ह्यति भूतानि
मायया नहुषः वर्षति कामानिति वृषः वृषो हि भगवान्धर्मः स्मृतो लोकेषु भारत निघंटुकपदाख्याने विद्धि मां वृषमित्युत इति महाभारते भक्तानां क्रोधं हंतीति क्रोधहा क्रोध
हा असाधुषु क्रोधं करोतीति क्रोधकृत् जगत्कार्यमात्रस्य कर्तृत्वात्कर्ता क्रोधकृतो दैत्यादीनां कर्ता छेदक इत्येकं वा नाम इति भाष्ये इदं च विभागसंख्या। विश्वे त्रैलो

इष्टोऽविशिष्टः शिष्टेष्टः शिखंडी नहुषो वृषः क्रोधहा क्रोधकृत्कर्ता विश्वबाहुर्महीधरः ४७ अच्युतः प्रथि
तः प्राणः प्राणदो वासवानुजः अपांनिधिरधिष्ठानमप्रमत्तः प्रतिष्ठितः ४८ ॥ ॥ ॥

क्यवर्तिनो बाहवो ऽस्य विश्वबाहुः महीं पृथ्वीं धरतीति महीधरः ४७ भक्तेभ्यः कदापि न च्युतः अच्युतः तस्मादहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यतीति सूक्तेः तैरैश्वर्यगु
णैः प्रसिद्धत्वात्प्रथितः प्रकर्षेण अनितीति प्राणः पुनः प्राणः मेघगंभीरवाचेति इत्यस्मोक्तेः प्राणान् ददातीति भक्तरक्षणार्थं पुनः प्राणदः भक्तरक्षणात् सुरैश्व
र्यः वासव इंद्रस्तस्यानुजो वासवानुजो वामनावतारे सरसामस्मि सागर इति भगवद्वचनात् अपां निधिः अपां निधय इति वत्सुत्वात् अज्ञानस्य पसृतः प्रपंचोपा
दानत्वादधिष्ठानम् अप्रमत्तः तत्त्वकालिकतत्त्वरूपमेव सत्त्व अप्रमत्तः स्वे महिम्नि स्थितः प्रतिष्ठितः प्रतिष्ठा संजातास्येति वा ४८ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

हा० ३२९ स्कंदतीति वा मुखेन मोक्षयतीति स्कंदः स्कंदस्य धर्मस्य धारः स्कंदधरः धुरं जगद्धुरं धत्ते इति धुर्यः वरान् अभिमतान् परार्थान् ददातीति वरदः वायुवहेन वहाहनेग
रुद्ररूपमस्य वा वायुवाहनः वसुदेवापत्यत्वाद्वासुदेवः बृहंतो भानवो यस्य चंद्रसूर्यरूपस्य वृहद्भानुः आदिः कारणं सन्तो देवः क्रीडादिमानादिदेवः पुराणि शत्रूणां
दारयति पुरंदरः वाचयम पुरंदरो चेतिमाधुः ४९ न शोको यस्मात्स अशोकः तारयति भक्तानतारणः तारयतिहेतुः नषिधिग्नुपालादीन् तारः परएकमव
त्वान शूरः शूरस्यापत्यं शौरिः अवहितमप्यपसेभवतीतिसिद्धानात् जनानामीश्वरो जनेश्वरः अनुकूलएवसर्वेषां आत्मरूपत्वात् अनुकूलः शतमावर्त्ताप्रा

स्कंदः स्कंदधरो धुर्यो वरदो वायुवाहनः वासुदेवो बृहद्भानुरादिदेवः पुरंदरः ४९ अशोकस्तारण
स्तारः शूरः शौरिर्जनेश्वरः अनुकूलः शतावर्त्तः पद्मी पद्मनिभेक्षणः ५० पद्मनाभोरविंदाक्षः
पद्मगर्भः शरीरभृत् महर्द्धिर्ऋद्धो वृद्धात्मा महाक्षो गरुडध्वजः ५१ ॥ ॥ ॥

दुर्भावा अस्य शतावर्त्तः पद्मं हस्ते यस्य स पद्मी अपरेणाधुनानलमिति श्रीभागवते पद्मनिभे ईक्षणे अस्य पद्मनिभेक्षणः ५० पद्मस्य नाभिः कर्णिकानत्य
त्वात् पद्मनाभः पुनः अरविंदे इवाक्षिणी अस्येति अरविंदाक्षः पद्मोदरस्य पद्मगर्भे इव तत्र कार्येऽउपास्यत्वात् पद्मगर्भः शरीराणि बिभर्ति अन्नरूपेण पोषयति एम०
प्राणरूपेण धारयति वा शरीरभृत् महती ऋद्धिरस्य महर्द्धिः प्रपंचरूपेणावृद्धत्वात् ऋद्धः वृद्धः पुरातन आत्मा अस्य वृद्धात्मा महांति अक्षाणि इंद्रियाण्य ३२९
स्य महाक्षः अक्षो बिभीतकतरुः याक शेते अक्षो क्षोऽक्षमिंद्रियमितिकोशात् गरुडो ध्वजे यस्य गरुडध्वजः चक्रपाणि वत्सरनिपातः गरुडो ध्वजो यस्येतिवा ५१

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नतुला उपमास्य अतुलः नतत्समोस्त्यभ्यधिकः कुतोन्य इति भगवद्गीतायां शरीराणि शरीराणि तेषु प्रत्यगात्मतया भातीति शरभः बिभेत्यस्मात्सर्वं भीमः भीमा
दयोपासनः इति साधुः समयज्ञः नाज्ञानात् इति समयज्ञः समसमत्वं यज्ञो सर्वासमत्वमाराधनमच्युतस्येति प्रह्लादोक्तेः हविर्हरति गृह्णाति हविर्हरिः अहं
हि सर्वयज्ञानां भोक्तेति भगवद्वचनात् अथवा हवी रूपलाञ्छनः तद्वान्सो हरिः सर्वपापहरत्वात् हरिः सर्वैर्लक्षणैः प्रमाणैर्ज्ञायमानैर्लक्षणं ज्ञानं तत्र सा
धुः सर्वलक्षणलक्षण्यः सर्वेषां लक्षणानां पर्यवसायित्वात् लक्ष्मीर्नित्यमस्यास्तीति लक्ष्मीवान् नित्ययोगे मतुप् समितिं संग्रामं जयतीति समितिंजयः विगतः क्षरो

अतुलः शरभो भीमः समयज्ञो हविर्हरिः सर्वलक्षणलक्षण्यो लक्ष्मीवान्समितिंजयः ५२ विक्षरो रोहितो
मार्गो हेतुर्दामोदरः सहः महीधरो महाभागो वेगवानमिताशनः ५३ ॥ ॥ ॥ ॥

नाशोस्माद्विक्षरः रोहितो मत्स्यवपुर्धरत्वात् मार्ग्यते अन्विष्यते मार्गः हेतुः निमित्तोपादानोभयरूपः दमेन प्राप्या दामा उदराणि अकष्टानतिर्यग्विषया दामो
दरः दामोदरो हरिः दमाद्दामोदरं विदुरिति महाभारते तपोभिः प्रागतं वत्व दाम्ना गायंत पादरे ततश्च दामोदरं नामत्व पो दामं वधनादिति ब्रह्मपुराणोक्तेः स
र्वान्सर्वान्सहते अभिभवतीति सहः महीं गिरिरूपेण धरतीति पुनर्महीधरः महान्भागो भाग्यमस्य महाभागः वेगवान् अनेजदेकं मनसो
जवीय इति श्रुतेः अमितमशनमस्य सर्वसंहर्तृत्वात् अमिताशनः ५३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

६२

रा० उद्भूतो भवात्संसारात् उद्भवः क्षोभयतीति क्षोभणः प्रकृतिं पुरुषं चैव प्रविश्यात्मेच्छया हरिः क्षोभयामास भगवान्सर्वकाले व्यपेक्षयेति विष्णुपुराणे दीव्यति
३३० क्रीडादिं करोतीति देवः श्रीर्विभूतिर्जगद्रूपा उदरेऽस्य स श्रीगर्भः परमश्चासावीशनशीलश्चेति परमेश्वरः साधकतमं करणं अनन्यथासिद्धनियतपूर्वकं कारणं
णं धातुः स्वातंत्र्याद्व्यापाराश्रयः कर्ता विकरोतीति विकर्ता दुर्विज्ञेयत्वाद्गहनः गूहति संहरति निस्वरूपं गुहः ५४ संविद्रूपत्वाद्व्यवसायः भवति व्यवतिष्ठते जगदस्मिन्निति व्यव
मं स्थानः संतिष्ठन्ते समोऽभवन्नस्मिन्निति संस्थानः स्थानं वैकुण्ठादि भक्तेभ्यो ददातीति स्थानदः नानाकर्मकर्तृत्वेऽपि स्वरूपत्वं ध्रुवः परा ऋद्धिरस्येति परर्द्धिः स्वप्रकाशज्ञान
रूपत्वात्परमस्पष्टः परमानंदत्वात्तुष्टः पूर्णत्वात् [illegible] शुभं सर्वेषां सर्वार्थदं दर्शनं ईक्षणं यस्य शुभेक्षणः ५५ रमंते योगिनोऽस्मिन्निति रा

उद्भवः क्षोभणो देवः श्रीगर्भः परमेश्वरः करणं कारणं कर्ता विकर्ता गहनो गुहः ५४ व्यवसायो व्यवस्थानः
संस्थानः स्थानदो ध्रुवः परर्द्धिः परमस्पष्टस्तुष्टः पुष्टः शुभेक्षणः ५५ रामो विरामो विरजो मार्गो नेयो नयोऽनयः
वीरः शक्तिमतां श्रेष्ठो धर्मो धर्मविदुत्तमः ५६

मः रमंते योगिनोऽनंते सत्यानंदे चिदात्मनि इति रामपदेनासौ परं ब्रह्माभिधीयते इति पुराणे विरमति जगदस्मिन्निति विरामः विगतं रजोऽस्मात् विरजः ब्रह्मविद्भिरन्वेष्य मा
र्गः यं ध्यात्वा न मार्गेत पुनर्मार्गः भक्तैः स्वहृदये नेतुं शक्यो नेयः नयति भक्तोपहृतमल्पमपि नयः पत्रं पुष्पं फलं तोयमिति भगवद्वचनात् न नयति वञ्चकप्रभक्तोपहृतं रा०
मनयः अर्पितमप्यभक्तोपहृतं न मे तोषाय कल्पत इति वचनात् चतुर्थेऽन्ते विष्णुनाम्ना वीरः सुदृढानसमरधामु शक्तिमतां मध्ये श्रेष्ठः शक्तिमतां श्रेष्ठः ३३०
धर्मात्मकं करोति वा धर्मः धर्मवित्सु उत्तमः धर्मविदुत्तमः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
म्१

© Dhanvantari Trust & K Digitized By eGangotri

विगताकुंठागतिर्बोधोयस्मात्तेषांभक्तानामयंवैकुंठः पुरणात्सदनाद्वापिवनेतोसौपुरुषोमनःस्यादेग्रपर्वणि पुरुषः प्राणः प्राणोत्मेदरूपोस्यप्राणः प्राणान्वै द
ददातीत्यथप्राणदःपुनः प्राणदः योप्राणानांविरधातिप्रवर्वणोवैवेदशास्त्रः प्रतिष्ठितानितस्मादितिश्रुतेः प्रकर्षेणनूयतेस्तूयतेप्रणवः वाच्यवाचकयोरभेदात्प्रणव
एवावाप्रणामतीहयेवैवासल्तस्मात्प्रणवउच्यतइतिसनत्कुमारवचनानुसारेतुष्टयापृथुरूपेणः पृथुदीपकः पृथुराजरूपोवाहिरण्यशब्देनस्वर्णवाविनाशशस्तो
लक्ष्यतेतस्यचासौगर्भोअर्भकःपुनर्हिरण्यगर्भः गर्भोभ्रूणोअर्भकेकक्षावितिविश्वः शत्रूनन्तीतिशत्रुघ्नः व्याप्नोतिव्याप्तः कर्तेरिक्तः वातिसर्वत्रवायुः अधः प्रकाशना
समर्थेअक्षजमिंद्रियजज्ञानमस्मिन्नधोक्षजः ५७ ऋतुर्वसंतः ऋतूनांकुसुमाकरइत्युक्तेः [illegible] नंदर्शनमस्यसुदर्शनः कालः कालः क कलयति।

हे२ शो१

वैकुंठः पुरुषः प्राणः प्राणदः प्रणवः पृथुः हिरण्यगर्भः शत्रुघ्नो व्याप्तो वायुरधोक्षजः ५७ ऋतुः सुदर्शनः
कालः परमेष्ठी परिग्रहः उग्रः संवत्सरो दक्षो विश्रामो विश्वदक्षिणः ५८ ॥ ॥ ॥

त्वयज्ञामहमितिभगवद्वचनं परमेस्वेवोत्कृष्टेस्थानेतिष्ठतिपरमेष्ठीतत्सुरुषेपकृतौ सल्लुक् अंवावेतिपदं परिगृह्यतेस्वीक्रियतेमुमुक्षुभिरस्मेदवा ता
त्यागेनपरिग्रहः उतउत्कृष्टंयथातथाग्रसतेसर्वंउग्रः सदाशिवरूपः सदाशिवनामावाशिवपर्यायेषुभीदृष्यवचनामिवपातनामानितवगोविंदेत्युक्त
वचनाच्च सम्यक्वसतिजंतुक्रमेसुनेत्रे कालरूपेणसंवत्सरः देशः कालस्तथाद्रव्यमितिसाधुकेलान्नतुधर्मेस्वयन्मपरस्तुतेः दक्षः अनलसः स
त्कर्मसुविश्रामयतिजगतविश्रामः विश्वस्मिन्दक्षिणः विश्वदक्षिणांदक्षिणःसरलोदारपरछंदानुवर्तिष्वितिविश्वः ५८ ॥ ॥ ॥

नव२ ग२ ड२ य२

रा० विस्तार्यते जगदस्मिन्निति विस्तारः सर्वत्र स्थितिशील स्थावरः आकाशादिवत् स्थावरार्थस्तत्रापि स्थाणुः स्थिरः सङ्क्षेपेण स्थाणुरविसर्गसध्यः अत एव स्थावरः स्थाणुरेव
२२१ इति चतुर्थ्यन्ते अस्ति भानीत्या अभियुक्तोक्तेः प्रमाणं प्रमाता सम्वादो वा प्रमाणं ज्ञानं सम्यग्यो द्रष्टाऽऽत्मा ते श्रुतिविभ्यः बीजमव्ययमित्येकं नाम बीजापार्व
पाचेति चतुर्थ्यन्तः अर्थ्यन्त इत्यर्थः नास्ति अर्थः परमार्थः तस्मात् अनर्थः प्रपंचस्या वस्तुत्वेनास्यैव परमार्थत्वात् महानकोशो यस्य महाकोशः महान् कोशस्या
नंदमय इति वा महान्तः कोशा अस्मिन्न वा बलराः सर्वाधिष्ठानत्वात्सुपगमात् महान् भोगः सुखं महाभोगः स्वस्वेत्यादिश्रुतिभ्य इत्युक्तेः महान् धना
यस्य महाधनः निष्किंचनजनप्रिय इति तत्रैवोक्तेः ५९ नभिर्विचिन्त्य मत्वा भक्तकार्येषु निर्विस्मः अतिशयेन स्थूलः स्थविष्ठः भूः सन्ज्ञारूपः न भवतीत्यभूः इति वा धर्मे

विस्तारः स्थावरः स्थाणुः प्रमाणं बीजमव्ययं अर्थोऽनर्थो महाकोशो महाभोगो महाधनः ५९ अनिर्वि
ण्णः स्थविष्ठोऽभूर्धर्मयूपो महामखः नक्षत्रनेमिर्नक्षत्री क्षमः क्षामः समीहनः ६० ॥ ॥

स्तूपरूपधर्मरूपः रूपेषु पशुर्बध्यते यथा तथा भगवति धर्म इत्यर्थः भगवद्धीनोऽधर्म इति यावत् अनितिस्मृतीनामेवात्रेदस्युक्तेः भगवतः सर्वान्तर्यामित्वाच्च म
हान् सर्वमखापेक्षया अधिकफलदो मखो यस्य महामखः नक्षत्राणि नेमिर्यस्य स नक्षत्रनेमिः शीतांशाविति विभ्यः सरत्वा ह्लादकः प्रशस्तं नक्षत्रं जन्मकाले
स्याऽस्ति नक्षत्री धर्मप्रधानो गुणाः सुशीलः प्रियंवदः शास्त्ररतः सखा स्याद्रोहिणीप्रभवः कुलस्य पुमान् विवेकी रतः लालस इत्युक्तेः जैमिनीयसमतेस्व
ल्पेनार्चनेनापराधानां क्षमः अपराधसहस्राणि अपराधशतानि च यैर्मे नैकेन दे वेशः क्षमी पुराणपार्वितं इति स्मृतेः क्षामः क्षयो भक्तः क्षेत्रपाशस्थितो भक्तवत्सलात् राम०
ते अवमर्षणत्वात् अरणमेतत्समहं मे हृदयान्नापसर्पति यत् इति विदेहिनि बुक्कोस कृष्णामां दूरवासिनमित्युद्योगपर्वणि सम्यगीहते नैवेत्यस्य समीहनः ६० २२१

मि३ ५२ न८३ सै२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यज्ञोयज्ञरूपः यज्ञोवैविष्णुरितिश्रुतेः क्रतुर्धर्मेष्वयन्नमपइतिश्रीभागवतात् ॥ इज्यतेइज्यतेइज्यः मह्यश्चासौइज्यश्चेकंनामेतिमहेज्यः यज्ञोराजसूयेश्वमइतिनद्यर्थः महतीइज्या
स्यमहेज्यः करोतिनानाक्रियाः क्रतुः सततस्थापितेसत्रं सत्रयागरूपोवासतांसज्जनानांगतिप्राप्यः सतांगतिः सर्वंपश्यतितच्छीलः सर्वदर्शी विशेषेणमुक्तोदोषैः
आत्माविमुक्तात्मासर्वंजानातिविशेषेणसर्वज्ञः ज्ञानमुत्तममिसेकंनामेतिभाष्येद्वित्रिभिन्नज्ञानिरूपइतितदर्थः ६१ शोभनंव्रतमस्यसुव्रतः सकृदेवप्रपन्ना
यतवास्मीतिचयाचते अभयंसर्वभूतेभ्योददाम्येतद्व्रतंममेतिश्रीरामायणे शोभनंमुखमानंमस्य ... सुमुखः सूक्ष्मः दुर्विज्ञेयः शोभनोघोषा
वेदोनेनसुघोषः सुखंददातिभक्तेभ्यः सुखदः सुहृत्प्रत्युपकारमनपेक्ष्योपकर्त्ता मोहनमपिस्त्रीणांमनोहरतिमनोहरः जितः क्रोधोनेनजितक्रो

यज्ञइज्योमहेज्यश्चक्रतुःसत्रंसतांगतिः सर्वदर्शीविमुक्तात्मासर्वज्ञोज्ञानमुत्तमं ६१ सुव्रतःसुमुखःसूक्ष्मः
सुघोषःसुखदःसुहृत् मनोहरोजितक्रोधोवीरबाहुर्विदारणः ६२ स्वापनःस्ववशोव्यापीनैकात्मानैक
कर्मकृत् वत्सरोवत्सलोवत्सीरत्नगर्भोधनेश्वरः ६३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

धः वीरः तत्तत्कर्मेसमर्थो बाहवोस्यवीरबाहुः विदारयतिरिपुवक्षो नृसिंहावतारेविदारणः ६२ स्वमाययापतिप्रापयतिभक्तान्स्वापनः सुषुप्त्यन
शः अपराधीनः स्ववशः इतिवाव्याप्नोतिव्यापीनैकः आत्मानैकात्मासकलजीवविविधरूपत्वात् नैकानिकर्माणि करोति नैककर्मकृत् वत्सा
नरणितरक्षतिगोपीभ्यः वत्सरः वत्साहरणलीलायांतथादर्शनात् वत्सलः स्नेहोभक्तेष्वस्य वत्सलः वत्साः संतिचारणाय अस्यवत्सीरत्नानि
उत्कृष्टानिवस्तूनिगर्भेस्यरत्नगर्भः धनेश्वरोधनेश्वरः अग्नादौवसुदान इतिश्रुतेः ६३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

स्प१

(c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

द्वा० धर्मं गोपायतीति धर्मगुप् धर्मगुप् इति चतुर्थ्यन्तं धर्मं करोतीति धर्मकृत् प्रशस्तो धर्मोऽस्यास्तीति धर्मी सत् स्थूलं असत् सूक्ष्मं क्षरं विनाशी अक्षरं अविनाशि न विज्ञातस्वरूपः किं
वृत्तानरूपः अविज्ञाता अवीनामविरूपः पत्नानां गोपानां ज्ञातेतिवा तस्य तत्कर्मविज्ञायेति दृश्यमोक्तं सहस्रांशिरंशवः किरणा अस्य सूर्यरूपस्य सहस्रां
३३२ शुः विशेषेणाधत्ते धारयतीति यो वपतिवा जगत् विधाता कृतानि पर्याप्तानि लक्षणानि यस्य कृतलक्षणः युगपद्योगप्रयोगः कृतः गुरोः प्रतीतिकृतलक्षणः हे
तलक्षणाविति चामरः ६४ गभस्तयोरश्मयो नेमय इवास्य गभस्तिनेमिः ध्यायेत्सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती सुकेः सत्त्वेति सत्त्वस्थः उपमस्थासदा लक्ष्मीरि
ति वा सत्त्वगुणेनमाप्य इत्यर्थेन शब्दलोपेनासत्स्वभावोऽमतिवल्लसिंहशब्देनोच्यत इति भाष्ये सिंहइहनविक्रमो वा भूतानां महत्त्वात्तस्य ईश्वरः भूतमहेश्वरः

धर्मगुब्धर्मकृद्धर्मी सदसत्क्षरमक्षरं अविज्ञाता सहस्रांशुर्विधाता कृतलक्षणः ६४ गभस्तिनेमिः सत्त्वस्थः सिं
हो भूतमहेश्वरः आदिदेवो महादेवो देवेशो देवभृद्गुरुः ६५ उत्तरो गोपतिर्गोप्ता ज्ञानगम्यः पुरातनः
शरीरभूतभृद्भोक्ता कपीन्द्रो भूरिदक्षिणः ६६ ॥ ॥ ॥

आदिः कारणम्भूतो देवः सकलदिंवुध्यालयोऽश्रयः आदिदेवः अत एव महान् देवः महादेवः देवानामीशः देवेशः देवान् बिभर्तीति देवभृत् इ गुरुणाति राम०
तत्त्वं गुरुः देवभर्तागुरुः देवभृद्गुरुः पुराणे देवनाशकः शकस्यापि जनार्दन इति हानधर्मे ६५ उत्तरः सर्वोत्कृष्टः गवाम्पतिः स्वामी गोपतिः गोप्ता पाति
गोप्ता ज्ञानेन गम्यो न कर्मणा ज्ञानगम्यः न कर्मणेति श्रुतेः पुरापि भवत्वात् पुरातनः शरीरभूतरूपाणि भूतानि बिभर्तीति शरीरभृत् तेजापसपृथिवीशरीर ३३२
मित्यादिश्रुतेः भोक्ता पालयिता इति पंचमंमाते कपिः सुग्रीवस्तदीनेन कपीन्द्रः भूरिर्भूयो दक्षिणा भूरिदक्षिणः ६६ ८१ ॥ ॥ श्री

सोमंपिबतिसोमपः ॥पुष्पार्थादिरूपेणवानानापद्मकर्तृत्वात् अमृतान्देवानयतिअमृतपः सोमः चंद्रः यान्हादकः उमानसीहैमवतीहरिद्राकीर्तिकांतिस्थिति
विश्वोक्तेः कीर्तियुक्त इतिवापुरून्बहून्जयतिपुरुजित् पुरुषोवरवः सत्तमोपेन पुरुसत्तमः वीतरागभयक्रोधामन्मयामामुपाश्रिताः बहवोज्ञानतपसा
पूतामद्भावमागता इतिभगवद्वचनं विशिष्टोनयो स्यविनयः योवनकामाश्रमयान्नक्रोधा लार्थकारणात् अन्यायम मनुवर्त्ततेस्थिरबुद्धिर
लोलुपस्सुधोगपर्वशीजयतिक्रोधादीन्जयः सत्यासंधाप्रतिज्ञास्यसत्यसंधः नान्यंतहिवचोविप्र प्रोक्तपूर्वमयानघ मत्तायप्रतिज्ञेपयिलोकानां
समवोभवेदितिहरिवंशे विप्रतिनारदसंबोधनं दाशोदानेदाश्यदानइतिधातोः तत्त्वीहीयोदाशः दाशार्हः स्व पात्रतरः कोन्यस्त्रिभुलोकेषुविधेत कला
कमलपत्राक्षाद्देवरवाजनार्दनादितितद्वृष्णेर्वंशेदाशार्हवंशोद्भवत्वाद्दाशार्हः सात्वतनामवे वंशस्य सात्वतंपोक्त्वनेववंतंत्रेदृपोवदत्तिकेरतिब्रलाउपु म०५

सोमपोऽमृतपः सोमः पुरुजित्पुरुसत्तमः विनयो जयः सत्यसंधोदाशार्हः सात्वतांपतिः ६७ जीवोविनयितासाक्षी
मुकुंदोमितविक्रमः अंभोनिधिरनंतात्मामहोदधिशयोंतकः ६८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दारणत्ततदा वक्षेतसात्वतानारदाद्याः शिजंतातक्विप्प्रतेषांपतियोगक्षेमनिर्वाहकः सात्वतांपादवविशेषाणांपतिर्वापतिर्गतिस्वाधकंहृष्टिसात्वतंमि
तिप्रथमेमुकोक्तेः सातिः सुखार्थः सोत्रोहेतुमत्पंपतः तस्मातश: सानयः वासरूप न्यायेनक्विपिसात्वपरमात्मासात्वतंकोभक्ता इतित्वनुपसर्गेस्विपति
स्तेन अभियुक्ताः तसोमुलर्थेइतिभस्वाज्ञस्तेन ६७ जीवपतिजीवः विनय तिविनयितातस्मा : साक्षीविनयितासाक्षीमेकंमुक्तिं ददातिमुकुं
दः प्रबोधरादिः अमितविक्रमात्रयोमि तविक्रमः तानिहवारतानिचूलायंमांसिदेवामरुव्याः पितरोसुराइतिश्रुतेरभसंदिवादीतनिधिरिवोपादेयः
अंभोनिधिः अनंतेत्रीमतिवलमइत्यात्माविक्रमस्यानंतात्मा महोदधौशेतेमहोदधिशयः अंतकः ६८ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dhamartha Trust & Digitized By eGangotri

पापा ३ जैर जि

दृ० नजायतेप्राउर्भवतिस्वयमु इत्थंहृदये अजः महः पूजानर्हरि महार्हः इतिभाष्ये महानर्होवा सेयं अर्के भो अर्घ्यतनीयः सएवस्वाभाव्यः जिता अमित्रा अनेनेतिजितामित्रः
३३३ प्रकर्षेणामोदते मोदयतिवाप्रमोदनः आनंदः सुखरूपतस्यैवानंदस्य मात्रामुपजीवंतीतिश्रुतेः नंदयतिसमर्धयति नानंदनः स्वयंचसमृद्धो
तिस्यातोनंदः सत्योधर्मोस्यसत्यधर्मा रिरहितः त्रिषुलोकेषुविक्रमोगमनमस्यत्रिविक्रमः ६९ महर्षिः कपिलाचार्यः इत्येकंनामेतिभाष्यकृतः महान्
ऋषिः कृत्स्नदृष्टिपदर्शीमहर्षिः कपिलाख्यासावाचार्यश्चकपिलाचार्यः सिद्धानांकपिलोमुनिरितिगीतासु आचिनोतिच शास्त्रार्थमाचारेस्थापयत्यपि स्व द ४
प१

श्रीमहार्हः स्वाभाव्यो जितामित्रः प्रमोदनः आनंदो नंदनो नंदः सत्यधर्मा त्रिविक्रमः ६९ महर्षिः क
पिलाचार्यः कृतज्ञो मेदिनीपतिः त्रिपदस्त्रिदशाध्यक्षो महाशृंगः कृतांतकृत् ७० ॥ ॥ ॥

यमाचरतेयस्मात्सआचार्यउदाहृतइतिस्मृतेः कृतंजानातीतिकृतज्ञः मेदिन्याः पतिर्मेदिनीपतिः युधिष्ठिरेणयुगेसनंयोरूपभगवद्धीनत्वात् यमावृत्ता
रेष्टथिवीपतित्वाच्चत्रीणिपदान्यस्यत्रिपदः त्रिदशानांदेवानामध्यक्षः त्रिदशाध्यक्षः महत्शृंगमभुलसुक्तं येविषाणांवामत्स्यावतारस्यमहाशृंगः शृंगं राम०
प्रमुखेशिखरेचिह्नेक्रोडावुपत्रके विषाणांत्कर्षयोश्चापीतिविश्वः कृतांतसिद्धांतंकरोतीतिकृत् यमंवाकुशलकर्मवाकृंततीतितथापाकृतांतो ३३३
इतिश्रीपरमसिद्धांतेदेवाकुशलकर्मस्वित्समरः ७० ॥ ॥ ॥ ॥
कृतांमर

महान्लोकोऽन्नेश्वराहः महावराहः गाः विंदतिलब्ध्वा धारयितुं गोविंदः ग्राह्यत्वात्सारत्वं तस्त्वं गोविंदो वेदनाद्भवमित्युद्योगपर्वणि सेनयासुष्ठु पातिसुषेणः ... यतिशि शि ज्ञेनात्परावापरश्च उपसर्गात्स्तुनोतीतिषत्वम् शोभनासेनास्य वा कनकाङ्गदस्वर्णमयं चंपकमयं वा केयूरं तदस्यास्तिकनकाङ्गदी कनकं चंपकस्वर्णयोरितिविश्वः गुहितं संवृणोतिगोप्यः गुह्यः परमरहस्यरूपत्वात् श्रुतिसु हितगुहितम्यः ... इतिकाव्य दुरभिप्रायत्वाद्गभीरः नव्यस्यकहिंचिदितिप्रथमस्कंधोक्तेः गहनोदुष्प्र वेशः ... भक्तैः अवस्थात्रयभावसाक्षित्वाद्गहनो इंद्रियैरग्राह्यत्वाद्गुप्तः मायाह्येषामयासृष्टायन्मां पश्यसिनारदेत्युक्तेः चक्रंदसुदर्शनं कौमोदकींगदांधरतीतिचक्र
कगदाधरः ७१ विदधन्नेभक्तानांहितंवेधाः इतिभाष्यकृत्तरदंचार्थिकं नसत्तद्भक्तोरूपं पश्यादरादित्वकल्पनापन्नेः रूपंतुविधविधानेरस्पारसुनिवोध्यं संभक्त्या
ः स्वंगानिवासस्यांगाः शत्रुभिर्नजितः अजितोभक्तैर्जितोवा कृष्णोवर्णाः श्यामयस्मात्तस्मात्कृष्णोऽहमर्जुनेतिमोक्षधर्मोक्तेः पुनः कृष्णः समर्थत्वात्दृढः दृढः स्थूले
नश्शक्तिप्रगाढे पिदृढोमतइति अजिताभक्तैर्जितावविश्वः संकर्षणोनुकुर्वन्स्वसंकर्षणः नच्यवंते प्रियभक्ताः महत्सांप्रलयायादिअत्तोऽच्युतः स्मृतोलोके

महावराहोगोविंदः सुषेणः कनकांगदी गुह्योगभीरोगहनोगुप्तश्चक्रगदाधरः ७२ वेधाः स्वांगोजितः कृष्णोदृ
ढः संकर्षणोच्युतः वरुणोवारुणोवृक्षः पुष्कराक्षोमहामनाः ७२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सएकः सर्वगोव्याप इतिकाशीखंडे संकर्षणोच्युतरूत्येकं नामेतिभाष्ये स्वगुणैस्त्वंप्रापयितुं वरुणः नायमात्माप्रवचनेनलभ्योनचेस्ययानवहनाश्रुतेन
यमेवैषवृणुतेतेनलभ्यस्तस्यैषआत्माविवृणुतेतनूं स्वामितिश्रुतेः वरुणापरेन वरुणालोकोलक्ष्येतेतत्र आगतः वारुणः एवं प्रसारितः कृष्णोभगवा
स्वयं नीश्वरः आद्यापागात्त्वपितरं वंधनोत्तावरुणसुरभिमतिवरुणालोकंगत्वानंदमाहायततआगमनस्पर्शमिश्चक्तेः वृश्चतिसंसारंवृक्षः भक्तकल्पवृक्षोवा
यानपुष्करमंवरमितिश्लोकेपुंश्चजलेरणतिदंदातिपुष्करमितिक्षीरस्वाम्युक्तेः पुष्कराक्ष्यस्मिन्जलवाचित्वावगमेप्रकृतेः पिपुष्करेपुष्कंजलंनपातिउत्पन्नेते
इतिमुक्तास्जलेसाक्षरणाइतियावत् ताइशश्रक्षिणीयस्यपुनः पुष्कराक्षः गोप्यादेरलपिकृतागसिदामतावयातेरशाम्भक्तलितात्तनसंकुराक्षः व
क्रानापभावनपास्थितस्य सांप्रं विमोहयतिमें ... यद्विभेनीतिर्भुक्त्युक्तेः एवमपिमहदुन्नतंमनोऽस्यमहामनाः ७२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

ऐश्वर्यस्य समग्रस्य धर्मस्य यशसः श्रियः ज्ञानवैराग्ययोश्चैव षण्णां भग इतीङ्गना भगोऽनिस्योऽस्य भगवान् उत्पत्तिं प्रलयं चैव भूतानामागतिं गतिं वेत्ति विद्यामविद्यां
च स वाच्यो भगवानिति पुराणे ऐश्वर्यं संहारकाले हन्तीति भगहा स्वरूपसुखं नित्यमस्यास्तीत्यानन्दी भक्तास्तु भगं हरिरित्यविशेषेणैव हरिं नन्दं हन्तीति सम्पत्तिमहारस्वस्त्वा
नन्द इव जिभगहा नन्दी पाण्ड्‌: कदम्ब कुसुमोऽस्य सिवनमालाविराजितः इत्युक्ते वनमालीवीत्यादि वाक्य इति हारवरे आदिस्या इपि उज्योति आदित्यो ज्योतिः कोदिस्यू
र्याधिकज्योतिः कोऽपि चेदधिकद्युतिः कोटिकन्दर्पलावण्यः प्राणकोऽप्यधिकप्रिय इति पुराणादिति तु भक्ताः शिशुपालस्यापराधान् सहत इति सहिष्णुः पुनः अ
पराधशतं क्षाम्यं मया ह्यस्य पितृष्वसः पुत्रस्यैव वधार्हस्य मा त्वं शोके मनः कृथा इति सभापर्वणि गतिमुख्याश्रयरूपेषु सत्तमः गतिसत्तमः ७३ शोभ

भगवान्भगहानंदी वनमाली हलायुधः आदित्यो ज्योतिरादित्यः सहिष्णुर्गतिसत्तमः ७३ सुधन्वा खंडपर
शुर्दारुणो द्रविणप्रदः । दिवस्पृक्सर्वदृग्व्यासो वाचस्पतिरयोनिजः ७४ ॥ ॥ ॥ ॥

नं धनुः शा र्ङ्ग मस्य सुधन्वा खंडः सपरशुरस्य जामदग्न्याकृतेः खंडपरशुः अखंडपरशुरिति वा आस मन्तात् खंडपरशुर्म द्रोहेवास्येश्वर्यमाधुर्यवशत्वा
त् इति तु भक्ताः महानामपराणि रित्यायुक्तेर्भक्तानां सौम्यापि विरोधिनां दारुणः द्रविणं प्रहरति भक्तेभ्योऽद्रविणप्रदः द्रविणं कांचनेविंत्त द्रविणं चपराक्रम इति
विश्वः दिवं स्पृशतीति दिवस्पृक् वामनावतारे तथादर्शनात् सर्वं दृशि वेद्यास स्पताः सर्वदृग् व्यासः कृष्णद्वैपायने व्यासं विद्धि नारायणं प्रभुं कोह्यन्यः पुं
डरीकाक्षान्महाभारतकृद्भवेदित्युक्तेः वाचस्पतिरयोनिज इत्येकं चलोमेति भीष्म वाचो विद्यायाः पतिः जननं योनिजायत इति च ७४ ॥ ॥ राम०
३३४

© Dhamartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

धर्द्वतसमाख्यातानि त्रीणि सामानि प्रतिपादकान्यस्य त्रिसामा गायति वृहद्रथंतरादिना साम्ना प्रीत्यर्थमिति सामगः स्तुत्यत्वात् सामवेदः सामवेदोस्मीति वचनात् सामः परमानंदरूपत्वान्निर्वाणं भवरोगनिवर्तकत्वाद्भेषजं संसारनाशकविद्योपदेशित्वाद्भिषक् सन्यासकृत् मोक्षार्थं कर्तृत्वाच्चतुर्थाश्रमं संन्यासकृत्‌ शमयतीति शमः यतीनां प्रधानं शमं करोति शमः। शान्तो विषयसुखेष्वसक्तत्वात् शान्तः प्रलये यस्मिन् भूतानि तिष्ठंतीति सर्वाणि निष्ठा शान्तिरविद्यानिवृत्तिः तस्माद्ब्रह्मरूपत्वव्यवस्थापनात् परं पुनरावृत्तिरहितं स्थानं परायणं पुंलिङ्गपाठे बहुव्रीहिः ७५ शुभान्यंगान्यस्य शुभाङ्गः शान्तिं ददातीति शान्तिदः स्रष्टा सृजति सकलं स्रष्टा कौ मोदते कुमुदः कौ पृथिव्यां वलते चलते कुवलं जलं तत्र शेते

त्रिसामा सामगः साम निर्वाणं भेषजं भिषक्। संन्यासकृच्छमः शान्तो निष्ठा शान्तिः परायणं ७५ शुभाङ्गः शान्तिदः स्रष्टा कुमुदः कुवलेशयः। गोहितो गोपतिर्गोप्ता वृषभाक्षो वृषप्रियः ७६ अनिवर्ती निवृत्तात्मा संक्षेप्ता क्षेमकृच्छिवः।
श्रीवत्सवक्षाः श्रीवासः श्रीपतिः श्रीमतां वरः ७७

कुवलेशयः शयवासवासिवित्स्त्व कुक्षिणोह्यहि तो गो हितः गोर्भूम्याः पतिः गोपापतिमत्त्वान्‌ गोप्ता नि। वृषभो धर्मः सरवा क्षिस्य वृषभाक्षः धर्मानुसारेणैव विषमस्त्वशानानत्‌ वृषो धर्मः प्रियो यस्य वृषप्रियः ७६ न निवर्तते कर्मणो लोकसंग्रहार्थो अनिवर्ती विषयेभ्यो निवृत्त आत्मा चित्तमस्य निवृत्तात्मा संक्षिपति विस्तार्थं जनानां क्षमास्वेष्वसुसंपादनाल्लोकंकरोति क्षेमकृत् स्मृतिमात्रेणाय पावनत्वात्पुनः शिवः श्रीवत्साख्यं चिह्नं वक्षस्यस्य श्रीवत्सवक्षाः श्रीर्वसत्यस्मिन् श्रीवासः श्रियः पतिः श्रीपतिः श्रीमतां विरिंच्यादीनां प्रवरः श्रीमतां वरः ७७ ॥ ॥

स॰ ०
३३५

स्मचः सामानियन्तृत्वंप्रसिद्धंहि श्रीरमन्नासन्नामितिश्रुतेः श्रियंता श्रियंरद्धाति श्रीदः तस्मात् ॥ शः श्रीशः श्रियः शोभायानिवासः श्रीनिवासः पुनः श्रियानिधीयंते
स्मिन् श्रीनिधिः श्रियः कर्मानुरूपेणविभावयतिदद्धातिश्रीविभावनः श्रियोलक्ष्म्याः धरः श्रीधरः सातामपिश्रियः करः श्रीकरः श्रुतिस्मृतिप्रशस्तंनिरुपाधिपरमैश्व
र्यं ग्यस्वस्वानमुस्वंतवपरमात्मैवेतिसिद्धंतात्तश्रेयः उपकरणंवेषरचनाविधास्तच श्रीरितिप्रथिता श्रीरस्यास्तिपुनः श्रीमान् लोकत्रयस्याश्रयो लोकत्रयाश्रयः
७८ सोभनानिस्वक्षाणि ॥ शीयाण्यस्यस्वक्षः स्वंगः शतमपरिमितान्यानंदान्यस्यशतानंदः नंदपतिर्नंदिः सर्वधातुस्वरः ज्योतिर्गणानामीश्वरः ज्योतिर्गणेश्व
रः विजितः आत्मामनोयेनविजितात्मानकेनापिविधेयः कार्यः आत्माविग्रहोऽस्येत्यविधेयात्मा विधेयोविनयग्राही सम्परः विधेयः आत्माचित्तंदेहोवास्यविधेयात्मावास

श्रीदः श्रीशः श्रीनिवासः श्रीनिधिः श्रीविभावनः श्रीधरः श्रीकरः श्रेयः श्रीमान् लोकत्रयाश्रयः ७८ स्वक्षः स्वंगः श
तानंदो नंदिर्ज्योतिर्गणेश्वरः विजितात्माविधेयात्मा सत्कीर्तिश्छिन्नसंशयः ७९ उदीर्णः सर्वतश्चक्षुरनीशः शा
श्वा१ श्वतस्थिरः भूशयो भूषणो भूतिर्विशोकः शोकनाशनः ८० ॥ ॥

तीकीर्तिरस्यसत्कीर्तिः छिन्नाः संशयाअस्यछिन्नसंशयः ७९ उदीर्णः सर्वतोधिकः सर्वतश्चक्षुरस्यसर्वतश्चक्षुः नास्तिईशोऽस्य अनीशः नतस्येशेकश्च राम॰ ०
नेतिश्रुतेः शाश्वतस्थिरइत्येकंनामेतिभाष्ये सकलकालेइत्यायीनित्यस्थायी शाश्वतेस्थिरापेतिचतुर्थ्यातंशाश्वतायस्थिरायेति वासविसर्गपाठेता
पैरेसुरितिवैकल्पिकविसर्गलोपविधानान्नानुचरममेव भूविशेतेसीतान्वेषणेसागरतीरेभूशयः क्वचित्सल्लवनतल्पेषुनिसुद्धनमकर्णितः स्वभूषणलाश्रयः ३३५
शोभितेऽपात्तंगापवर्हेण इतिदृष्टमोक्तेः श्रीलक्ष्मावत्माऐवैरंनामतिनुभक्ताः भूषयंतिसंवेभूषणः नेषादिः भूतिः सत्ताविगतः शोकोऽस्माद्विशोकः ना
शोकः शोकनाशनः स्पष्टः ८० ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्य १

र्चींषि संतीत्यस्यार्होऽपि विद्यमानानि स्यार्चिष्मान् पद्मादितगतं तेजस्त्वादि भगवद्वचनात् अर्चितः पूजितः सर्वैः कुंभवदस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितमितिभाष्य
बुराणस्मसंति कुंभो सन्मादि कविद्भिर्ल्वैः कचित्कुंभैः कचामलकमुष्टिभिरिस्तु कुलाक्रीडनिश्चरतुर्वनरतिस्मा मोक्ताः इतिभक्ताः विशुद्धात्मात्मा स्ववि
शुद्धात्मा विशेषगुणशोधयतियापं विशोधनः न निरुद्धः क्वचित् पुनरनिरुद्धः नास्ति प्रतिरथः प्रतियोद्धास्य अप्रतिरथः पुनः प्रतिमानेन त्रीन्लोकान
तिरिच्यतेतं हास्यपुण्डरीकाक्षं कोनुयुध्येत बुद्धिमानिति तु योग पर्वति प्रकृष्टं द्युम्नं धनमस्य प्रद्युम्नः अमितः विक्रमोस्यामितविक्रमः ८१ कालनेमिनामान
मसुरं निहतवान् कालनेमिहा कालनेमिरहं कंसस्तरवतारत्वादिति त्रिभक्तः विंगरुडं रण तिपुनर्वीरः शौर्ययुक्तत्वात् शूरस्य वसुदेवस्यापत्यं शौरिः पुनः

प्रतिरथः १

अर्चिष्मानर्चितः कुंभो विशुद्धात्मा विशोधनः अनिरुद्धोऽप्रद्युम्नो — — मितविक्रमः ८२
कालनेमिनिहा वीरः शौरिः शूरजनेश्वरः त्रिलोकात्मा त्रिलोकेशः केशवः केशिहा
हरिः ८२ ॥ ॥

त्मा

शूराणामपि जनानामिष्टः शूरजनेश्वरः अव्ययो लोकस्त्रिलोकस्तस्यात्मा अंतर्यामित्वात् त्रिलोकात्मा एवं त्रिलोकस्य शास्त्रेलोकेशः प्रशस्ताः केशाः
स्योहि सक्तानात्र्यंशौवास्य केशवः केशाद्योन्यतरस्यामिति वः अंशवो ये प्रकाशते केशसंज्ञिताः सर्वज्ञाः केशवं तस्मान्मामाहुर्द्विजसत्तमा इतिम
हाभारते केशवेति समाख्यानं ईशोहं सर्वदेहिनां अंशवो ये तवांशसंभूतौ तस्मात्केशनामया निहरि वंशे केशोवा तोगच्छ त्वोस्मात्सर्वे धातुभ्यो वा ऊलकार
पारिने केशिनं हतवान् केशिहा हरतिकैरपिस्मृतः पापानि हरिः ८२ ८२ ८२ ८२

काम्यत इति कामः सर्वासौ देवश्च कामदेवः कामान् भक्तानां पालयति कामपालः एवमपि कामो अभिलाषोऽस्यास्य कामीत रंह भक्त्युपपन्नमित्याद्युक्तेः कस्य
रा० ब्रह्मणोऽप्यंतोऽस्मात् कांतः कृत आगमो वेदो येन कृतागमः अनिर्देश्यं जात्यादिरहितत्वात् इदं तदिति शक्यकथनं वपुः स्वरूपमस्य अनिर्देश्यवपुः पंतो
वाचस्साद्दिश्रुतेः वे ष्टि कांसाद्यावाशक्तिव्योपुनर्विष्णुः व्याप्य मे रोदसी पार्थ कांतिरभ्यधिका स्थिता क्रमणाद्वाप्यहं पार्थ विष्णुरित्स सिं संहित इति म
३३६ हाभारते पुनर्वीरोत्सेः शुभेटायीवीर्थ्वसुभटेत्सेः इति विश्वं गंधर्वाप्सरसो यक्षाः किन्नरोरगचारणाः नांतं गुणानां गच्छंति तेनानंतोऽयमुच्यत इति विष्णुपुराणे
धनं जयति धनंजयः पार्थोऽर्जुनः स एवाहमिति तथा पांडवानां धनंजय इत्युक्तेः ८३ ब्रह्मणोऽत्तपः मंमत्तयेऽहितो ब्रह्मण्यः ब्रह्माणं वेदं करोतीति ब्रह्मकृत् तद्ब्रह्मास्र

कामदेवः कामपालः कामी कांतः कृतागमः अनिर्देश्यवपुर्विष्णुर्वीरोऽनंतो धनंजयः ८३ ब्रह्मण्यो ब्रह्म
कृद्ब्रह्मा ब्रह्म ब्रह्मविवर्धनः ब्रह्मविद्ब्राह्मणो ब्रह्मी ब्रह्मज्ञो ब्राह्मणप्रियः ८४ ॥ ॥ ॥

म
दृ
ह्रि समपेस्तस्याद्रिय हरिविरिंचिहरेति संज्ञा धत्त इत्युक्तेः सर्वेपि ब्रह्मप्रसक्तमिति मे रूपत्वं नामाप्रमगोचरः वचसामात्मसंवेद्यं तज्ज्ञानं ब्रह्मसंज्ञितमिति पुराणो
ब्रह्म तपो विवर्धयतीति ब्रह्मविवर्धनः सोऽत्तप्यतेत्युक्तेः ब्रह्म वेदं तत्त्वं वा वेत्ति ब्रह्मवित् ब्रह्मणो वेदस्य प्रवक्ता ब्राह्मणः शोभेताः स्वाध्यायप्रवचनेनएवेति रा०
नाकोमाद्रुत्य इत्यादिश्रुतिवचनेन वेदप्रवक्तृत्वावगमात् ब्रह्मतत्त्वमस्यास्ति ब्रह्मी व्री त्यादित्वादिनिः ब्रह्मज्ञो जीवरूपेण जनहात्मानेमवावेदा ३३६
हं ब्रह्मास्मीति श्रुतेः ब्राह्मणाः प्रिया अस्य ब्राह्मणप्रियः घ्नंतं शपंतं परुषं वदंतं यो ब्राह्मणं न प्रणमे यथाहं स यायद्धद्ध दावाग्निदग्धो वधश्चवश्चश्च
म्य
न चास्मदीय इत्युक्तेः ८४ ॥

महांतः क्रमाः पादविक्षेपा अस्य महाक्रमः महांति कर्माण्यस्य महाकर्मा महत्तेजोऽस्य महातेजाः येन सूर्यस्तपतीति श्रुतेः महांश्चासावुरगश्च महोरगः सर्पाणाम
स्मि वासुकिरिति गीतासु यथाश्वमेधः क्रतुराडिति स्तुत्योऽश्वमेधोपि सर्वेऽवेति महाक्रतुः क्रतुर्धर्मेऽश्वयन्मपदं स्तुत्येः महान् यज्वा यागान् कृतवान् लोकसंग्रहार्थं महा
यज्वा महान् यज्ञो जपयज्ञः महायज्ञः यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मीति भगवदुक्तेः महत्तद्धविः ब्रह्मार्पणमिति साधूक्तेः ८५ स्तव्यः स्तुतियोग्यः स्तवप्रियः स्तवप्रि
यः स्तूयतेऽनेनेति स्तोत्रं गुणप्रतिपादकं शास्त्रं स्तूयतेऽसौ स्तुतिः गुणकीर्तनक्रिया स्तोता स्तुतिकर्ता त्वं स्त्री त्वं पुमानसि त्वं कुमार उत वा कुमारी त्वं जीर्णो दंडेन वं
चसि त्वं जातो भवसि विश्वतोमुख इति श्रुतेः रणं प्रियोऽस्य कौरवपांडवानां न तु संधिकरणप्रियः दुर्योधनं सौवलं च कर्णो दुःशासनं तथा अपातयिलाया

महाक्रमो महाकर्मा महातेजा महोरगः महाक्रतुर्महायज्वा महायज्ञो महाहविः ८५ स्तव्यः स्तवप्रियः स्तोत्रं
स्तुतिः स्तोता रणप्रियः पूर्णः पूरयिता पुण्यः पुण्यकीर्तिरनामयः ८६ मनोजवस्तीर्थकरो वसुरेता वसुप्रदः॥

चाल्लिनरसांतिर्विवर्जितममेति श्रीकृष्णोक्तेः अनंतकल्याणगुणात्मा पूर्णः भक्तानां कामपूरणशीलत्वात् पूरयिता पुण्यः चारुः पुण्यं तु चार्वपीसमरः पुण्या
कीर्तिरस्य पुण्यकीर्तिः आंतरबाह्याभ्यामामयाभ्यां संत्यक्तः अनामयः ८६ मनसो जव इव जवोऽस्य मनोजवः अनेजदेकं मनसो जवीय इति श्रुतेः तीर्थं
स्वस्पर्शनकरोतीति तीर्थकरः सुदूतमज्ञातिमनन्यदैवतदोष्णीयाह्यपरिरक्ष्येतेन मा आत्माहितो यः क्रियते तैर्देवमेवेधश्च कर्मात्मकाउक्तोऽस्ति तद्र
तिरश्मेव वसु सुवर्णं रेतोऽस्येति वसुरेताः अपएव ससर्जादौ तासु वीर्यमवासृजत् तदंडमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभमिति व्यासः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥।

श्रीरामाय नमः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हा०
३३७

वस्तूनि प्रकर्षेण ददातीति वसुप्रदः प्रदस्याहमनुरक्तः॥ स्मि हरिर्भक्तिरदूनं प्रोवाचेति स्मरणो। वस्तूनि धनानि प्रकर्षेण ददातीति पुनर्वसुप्रदः। वसु देवस्यापत्यं वासुदेवः मायया आत्मन
: स्वरूपं छादयतीति पुनर्वसुः वसत्यविशेषेण सर्वत्र वसुर्नोस्य स्मरः नास्य पुनर्वसुना: अहमन्नमहमन्नादोऽपराणि ब्रह्म हविरित्युक्ते हविः ८७ सत्ता अस्तीत्येवोपलब्धव्य इति वेदे सत्तमे
नन्तरतो विद्वद्भिर्स्तुतानां गतिः प्रायः सद्गतिः सत्ता कृतिरस्य सत्कृतिः सममं शोभते विद्यन्त सत्ता सर्वत्र प्रतीयमानः। धिष्ठान रूपा सत्ता भूतिरस्मात् सद्भूतिः सन्तो भक्ता
: परायणमभीष्टमस्य स सत्परायणः परपराभन भीष्टस्यामेसेराश्रमयोरयीति विश्वरूपस्य: नास्य हनुमत्प्रमुखाः शूरसेनः यदु श्रेष्ठः [illegible]
दुश्रेष्ठो यदुश्रेष्ठः सतां निवासं सन्निवासः शोभनाः पाण्डुनाय मुनात्र राज्ञो गोपालाः पर्यवेष्टारो स्मसुपाण्डुन इति भाष्यकृतः यमुनायाश्च दूरभवो रक्षो

वसुप्रदो वासुदेवो वसुर्वसुमना हविः ८७ सद्गतिः सत्कृतिः सत्ता सद्भूतिः सत्परायणः शूरसेनो यदुश्रेष्ठः स
न्निवासः सुयामुनः ८८ भूतावासो वासुदेवः सर्वासुनिलयोऽनलः ॥ ॥

वृन्दावनादिरूपः सशोभनेनानेन यामुनं जलं शोभनमनेन वेत्ति भक्ताः ८८ भूतान्यावसंत्यस्मिन्निति भूतावासः वसुदेवे विशुद्धसत्त्वे ईयते न वासुदेवः पुनः शेषेणास
त्वविशुद्धं वसुदेव शब्देन परीप्सित तत्र पुमानयाहतः सत्वे च तस्मिन्भगवान्वासुदेवाधोक्षजो मे मनसा विधीयत इति चतुर्थे शिवोक्तेः सर्वे सर्वः प्रा
णापाधिका जीवास्तेषां निलयः सर्वासुनिलयः सत्तासो स्यानदासंपन्नो भवतीति श्रुतेः अलंपर्याप्तिः शक्तिः संपदा नास्य विद्यते इत्यनल इति भाष्ये राम०
एवं तु अनलमिति भवेन्न त्वनल इति तेन च तत्सर्वं भाष्यकारो नैवमभिप्रायत्वात् अग्रणाद्यापि नियातोः पुंसि संज्ञायां घ इति येऽनलस्य न विद्यते स्य ३३७
ति अले मित्यव्यय ग्रहणात्तु विग्रह तांतु विग्रहप्रसिद्धत्वात् इति ॥ ॥ ॥

भक्तानां क्वानल इति छित्वानलति पारिजातादि पुष्पैः स्वभावेन च सौगंध्यं बिभर्त्तीति नलः नल गंधन इति धातुपाठात् सपारिजात पुष्पस्पर्शसंसर्गाद्दन वासितः व भारम
गवान्गंधं दिव्यमानुषदुर्लभमिति हरिवंशोक्तेः अत्रानुवासित इत्युक्त्या पूर्वमेव वासितापीस्यथान्वाभाविकमपि सौगंध्यमुक्तमिति विरोधिनार्द्य इति दये
हा भक्तानां दर्पं ददातीति दर्पदः निजानंदानुभवविलासात् दृप्तः स्वेन हृदये धार्यते शुद्धरूपः दुर्धरः तेन शोधितुं करस्तेषामशक्तानां सक्तचेतसामित्युक्तेः अपराजितमथ
मध्येमंगलं अपराजितः स्फुटः ८९ विश्वमूर्त्तिरस्य विश्वमूर्त्तिः महतामस्थिरानंदलक्षणापि मूर्त्तिरस्य म[हा]मूर्त्तिः दीप्ता ज्ञानमयी मूर्त्तिरस्य दीप्तमूर्त्तिः
ःस्वमयपि न मूर्त्तिमान् अमूर्त्तिमान् न रूपमस्येहत्यथ प्रमाण्यत इति श्रुतेः अनेकाः भक्तानुग्रहार्थमूर्त्तयोः यस्य सः अनेकमूर्त्तिः एवं सोपीस्यमघमिति जिज्ञासु

दर्पहा दर्पदो दृप्तो दुर्धरोथापराजितः ८९ विश्वमूर्त्तिर्महामूर्त्तिर्दीप्तमूर्त्तिरमूर्त्तिमान् अनेकमूर्त्ति
रव्य- क्तः शतमूर्त्तिः शताननः ९० एकोनैकः सवः कः किं ॥ ॥ ॥

मशक्यत्वादव्यक्तः शतमसंख्याताः मूर्त्तयोस्य शतमूर्त्तिः अत एव शताननः ९० परमार्थतः सजातीयविजातीयस्वगतभेदरहितत्वादेक एवमपि
मायया बहुरूपत्वादनेकः अत एकोप्यनेकोयमिति चतुर्थ्यं तं सूयते सोमो अत्रेति सवः अहं धर्मं अध्ययनं परस्तुतेः कशब्दः सुखवाचकस्तेन स्तूयते कः इति कं
ब्रह्मेति श्रुतेरिति भाष्यकृतः एवं तु वा मिस्वापयोतीति च अशेष आदिसंसीकृतमकथंचित्कमाधेयकः स्याद्ब्रह्मानिलोके स्थिति विश्वोक्तेः ब्रह्मा
दिरूप इति तुच्छ तु पथ्याः विचार्यत्वात् किं अत्र ब्रह्मेति विशेष्यकाय किमेद्रिति चतुर्थ्यं तं बोध्यं ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रा० यद्धेहेन तत्तच्छेदेन वविशिष्यानिर्देष्टुं वाचिना ब्रह्माभिधीयते तत्पदं ३० नेरद्ध इति चतुर्थ्यंतं यत्तदोर्नित्यसंबंधात् श्रुतः प्रभसोद्भि रिसधिकोरक्षजितनिपजिम्पोउदित्त्वात्
३३८ भक्तानां लक्ष्यति गच्छति तत्र तत्त्वमक्तहितसाधनायेति पतत्तनोति विविधा लीलाः इति तत् इत्यादुः तन्मेते पतेत्ततेरति पतेत्तद् इतिवा चतुर्थ्यंतं वोध्यं यत्पदमनुत्तमं
मितिसंकनामेति भीष्म लोकानां बंधुर्हितः हितेनापदेष्टा कोलोकबंधुं लोकैर्नाथ्यते याच्यते लोकनाथः मापाः लक्ष्म्याः धवोमाधवः तुलसीदलमात्रेण त
स्मै तुलुकेन वा विक्रीणीते स्वमात्मानं भक्तेभ्यो भक्तवत्सलः सुक्ते भक्तवत्सलः ८१ सुवर्णवर्णो सम्यग्वर्णो हिरण्यवर्णो वर्णः पुरुषः सम्यक् शलाकनात सुव
र्णस्य दर्शनात् सवमपि हेमत्वंगेस्यं हेमांग अक्षपाणिपादं वदितिमक्ताः नवचक्रपाणिपादेः प्रहरणाद्यैर्भः यंशनिष्ठा सप्तंभ्यो वक्षवा विसनुशासनसंभ्दा

यत्तत्पदमनुत्तमं लोकबंधुर्लोकनाथो माधवो भक्तवत्सलः ८१ सुवर्णव
र्णो हेमांगो वरांगश्चंदनांगदी वीरहा विषमः शून्यो घृताशीरचलश्चलः ८२

वाः स्तुं तानि विषमः तस्मात्सुहेमसदृशं हेमैव वरांग मस्य संधेर्थोवोध्यः पर्याप्ततरागि स्विसिरण्मयः पुरुषः इति श्रुतेर्वरं श्रेष्ठं अंगमस्य वरांगः चंदनं चांगदे च वदंत्यस्य सः
चंदनांगदी चंदनमिवाह्लादकं केयूरं नंदनं तस्यास्ति इति तेनाविलनकर्मधारयान्मत्वर्थीय इति सुक्ते असुरवीरान् हंतीति धर्मत्राणाय वीरहा विगतः समोऽस्मात् वि रा०
षमः सुविनिर्दुष्टप्रेरितविबलननसमो स्वम्पधिकः कुतोन्यः इति भागवद्गीता सर्वधर्मशून्यत्वात् शून्यः घृताः विगलिताः आशिषोऽस्मात् घृता ३३८
शीः आप्तकामत्वात् नचलतीति स्वरूपात् अचलः चलतीति तत्तत्प्रयाणिरूपेणाचलः ८२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९१

नमानो देहादौ तादात्म्याभिमानवान् अमानी मानं भक्तानामपि देहाद्यभिमानं दः मान्यते पूज्यते सर्वैः मान्यः लोकानां त्रयाणां स्वामी स्वामी त्रिषु लोकेषु धृ स्वा
मी प्रगल्भते त्रिलोकधृक् त्रीन् लोकान् धारयतीति भाष्यं तु प्रागल्भस्यैव धारणारूपतया कथयिष्यते पंत्रिलोकधषे इति चतुर्थ्यतं पिनाकधृष इति
वत् नतु त्रिलोकधृते इति कातरतायाः स्पकुत्साप्यद्रनात् रभसौरपि त्रीन् श्रीमद्वारकामथुराव्रजाख्यान् लोकान् अमानुषानि भुवनानि धारया
तीत्युक्तत्वात् त्रिलोकधक् इति नाम्न एव धृत्वात् किं च त्रीन् लोकानित्यपि आर्थिकाभिमायेणानत्वं विग्रहः दिक्संख्ये संज्ञायामित्यादिना त्रिसेव सं
ख्यासमासस्य नियतत्वात् न च समाहारः स्यात् त्रिभुवनमेतिवत् यदि त्रिलोकी गणनापराः स्यात् इति त्रिलोकीत्यापत्तेः तस्मात् अवयवो लोकस्त्रिलो

मानदो १

अमानी मान्यो लोकस्वामी त्रिलोकधृक् सुमेधा
मेधजो धन्यः सत्यमेधा धराधरः ९३ ॥ ७ ॥

कं धक इति विग्रहः त्रिलोकनाथेन सतां मखद्विषइत्यादिप्रयोगानुरोधेन द्रशाक्तांशाकपार्थिवादित्वस्यावश्यकत्वात् इत्यमेवं वक्ष्यिकाकं पूजयेद्देवी
मित्यादिष्वपि निर्वाहः इत्यलं शोभना मेधा यस्य सः सुमेधा अस्य सातः न जरुः सुप्यदत्यन कौ नित्यमसिच् प्रत्यजामेधयोरित्यासिच सुमेधसे इति चतुर्थ्यतं मे
धे शाक्कसखे निरक्तसमवर्त्तिने ति रियहेन्न कृतमो स्कृतेन प्रादुर्भूतो मेघजः धन्यः सुकृती पुण्यवान् धन्यः इति कोशः धन्यापितमुलाकन्याधन्यो मा
तस्तुखः सुत इति सामुद्रिके सत्या मेधा यस्य सत्यमेधाः इति भाष्ये अत्रासिचविसः मृत्ये लतुदेवताविशेष्यामाद्यपसत्यमेधसावेतत्स्वरूपवीहिकर्मधा
रयान्यतररूपा अपपाठेन सुयोजं सत्यमेधसे इति चतुर्थ्यतं भाष्यकृताते युक्तं तु सत्यमेधाये इति शोषरूपेणाधरायाः धरः धराधरः ९३ ॥ ७ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

तेजसादित्यरूपेण वर्षतीति तेजोवृषः आदित्याज्जायते वृष्टिरिति स्मृतेः भक्तानां तेज इति पृथक् छित्वा सर्वभक्षः श्रेष्ठत्वाद्वृषशब्दः तत्र मनोहरंस्वरूपपदे
दा० ३३९ व्याघ्रपुंगवर्षभकुंजराः सिंहशार्दूलनागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः उत्तरपदस्थ ता नामेवैषां श्रेष्ठपर्यायत्वोक्तेः व्याघ्रशार्दूलपुंगवऋषभयोपादा उ
नेन पर्यायान्तराणां ग्रहणात् आद्यशब्दात् मुखचंद्रपादपद्मा इति स्त्रीरत्नाद्यादि आद्यातेन ततोपि हि वृषशब्दस्य श्रेष्ठवाचकत्वान्नाभावश्च तत्र अन्योपि
विशेषः मल्लिनाथान्तटीकायां देपश्च ते धीरो द्युतिधरः सर्वशस्त्रभृतां वरः स्पष्टः भक्तैः सुपहृतान् सपर्याः प्रकर्षेण गृह्णातीति प्रग्रहः पापमक्तैः संप्रयुक्तान् च ए
काग्रगतबुद्धिमिताः सर्वाः शिष्यादेवः प्रतिगृह्णातीति वैशंपायनमित्युक्तेः निगृह्णातीति निग्रहः व्यग्रः इति छेदः विगतमग्रं नाशो यस्येत्यर्थः भक्तानुग्रहे व्यग्र

तेजोवृषो द्युतिधरः सर्वशस्त्रभृतां वरः प्रग्रहो निग्रहो व्यग्रो नै
कशृंगो गदाग्रजः ९५

इति वा भक्तानां व्यग्रोऽनाकुलः तत्पाकः चत्वारि शृंगा इति मंत्रवर्णात् नैकशृंगः निगदेन मंत्रेणाग्रे जायत इति गदाग्रजः निशब्दलोप आर्षः उक्तं हि बृहद्देवतायां व
र्णस्यावर्णयोलोपो वद्नां व्यंजनस्य वा आत्राणीति कपिर्निभाद्नो यामायास्तु चेति अत्राणपरस्मैपदिः संभरंति अम आणीत्यपेक्षिते प्रियान्तच्छान्निमेक
पि वृषाकपिरित्यपेक्षिते अयं नाभावदतिवन्नुवोगहे दन्तो विशारदं प्रथ्रवाचः नाभा नेदिष्ठः इति दानमसइतिचापेक्षिते तत्वायामि आयास्तु हन्यंते रम० ३३९
गावः याचामागि मयाविति चापेक्षिते इदं च सर्वं श्रीमदाचार्यकृतव्याख्यानबलादुन्नीयते उक्तं च व्यासोदितः शंकरेणोविधिन श्वेयः शंकरो सोस विनोदः इति स्थि
पद्मानाभो नाम श्रीकृष्णस्यावरजः तस्यावरजः तस्याग्रज इति ९५

चतस्रो मूर्त्तयो विराट्सूत्रहिरण्यगर्भशतुरीयाख्या अस्यचतुर्मूर्त्तिः चत्वारो बाहवोऽस्य चतुर्बाहुः चतुर्भुजं शंखगदाद्यायुधमिति दशमे चतुर्बाहुर्नाम वासुना
म वासुदेवे रूढमिति विद्वद्भाष्यकृत् नाम्ना शांपंतनवित्यः चत्वारो व्यूहाः शरीरपुरुषछंदः पुरुषो वेदपुरुषो महापुरुषश्चेत्यैतरेयकोपनिषदुक्ता अस्य चतुर्व्यूह
चतुर्णां वेदानां तात्पर्यविषयाच्चतुर्गतिः चतुरः आत्मा स्रनोः अस्य चतुरात्मा चत्वारो मनोबुध्यहंकारचित्ताख्याः आत्मानो ऽन्तःकरणान्यस्यैवातन्मतोः सजतीति श्रुतेः चतुर्णामा
श्रमाणां भावः प्रेमास्मिन चतुर्भावः चतुरो वेदान्वेत्ति चतुर्वेदवित् चतुर्वेदस्त्रिलोकवत् एकः पादो सा जगत् एकपात् ९५ समावर्त्तयति संसारचक्रं समावर्त्तः स

चतुर्मूर्त्तिश्चतुर्बाहुश्चतुर्व्यूहश्चतुर्गतिः चतुरात्मा चतुर्भावश्चतुर्वेदविदेकपात् ९५
समावर्त्तो निवृत्तात्मा दुर्जयो दुरतिक्रमः दुर्लभो दुर्गमो दुर्गो दुरावासो दुरारिहा ९६

र्वर्त्तमानत्वादनिवृत्त आत्मास्य अतिवृत्तात्मेति भाष्ये निवृत्तो विषयेभ्य आत्मास्येति निवृत्तात्मा वा दुःखेन जेयो दुर्जयः दुरतिक्रमः भीषास्मादिति श्रुतेः
दुर् भयाभक्त्यैव लभ्यत्वात् दुर्लभः जन्मांतरसहस्रेषु तपोज्ञानसमाधिभिः नराणां क्षीणपापानां कृष्णे भक्तिः प्रजायते इति व्यासः भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यये
ति भगवाक्यं दुःखेन गम्यते दुर्गमः अंतरायप्रतिहतैः स्मृ अतिदुःखेन गम्यते दुर्गाः अधिगतोऽपि दुःखेन हृदये आवास्यते दुरावासः दुष्टं पथ्यात् तया
दुपतितच्छीलान् दुरारिणः आ धातोर्णिनीः तान् हंति दुरारिहा ९६ स्तेनातिक्रमणीयः ३

शुभान्यंगान्यस्य शुभांगः पुनः अंगान्याद्देवताः स्तत्तदुपासने षु लोके सारं गोप्यमरः वृ लोकसारंगः शोभनस्तं तस्त्यमानः प्रपंचो यस्य सु तंतुः तमेव तंत वर्धयतिति वर्ध
८० नः इंद्रः कर्मास्य इंद्रकर्मा पूर्वपदस्यां इंद्रकर्मा सहशील ऋणायोचितार्थलाभसु धर्मा कर्म्म तेयेन पारित्रात्तो मरा धिपः आनीय भुज्यते सो सोन किंत्वा ध्यासु नाहिता
३४० इतिदशमे सा कृतश्रीवलदेवो क्रमहो त्यपि भृतानि कर्मा णि का र्यापि यस्य महाकर्मा कृतमेव कर्मास्य कृतकर्मा कृतमेवास्य ज्ञानं तोति विदुरो केः कृतं र्यापि प्रश्च त ५७
र्विधपुरुषार्थ प्रायेण आगमो यस्य कृतागमः युगापर्यायियोः कृतमिति कोशः ८७ उद्भवत्यस्माज्जागत पुनः उद्भवः विश्वातिशायि सो दर्पिता सुंदरः सत्सु उंदनिसं [illegible]

शुभांगो लोकसारंगः सुतंतुस्तंतुवर्धनः इंद्रकर्मा महाकर्मा कृतकर्मा कृतागमः ८७
उद्भवः सुंदरः सुंदो रत्ननाभः सुलोचनः अर्को वाजसनः शृंगी जयंतः सर्वविज्जयी ८८

दः आर्द्रीवाचकेनानेनक रुणाकोमलस्वांत इति भाष्य कृतः पररूपं पृषोदरादित्वादिति च तरत्नभक्ताश्च सुदि शोभायामित्यस्य कल्पद्रुम पठितस्या विरूपं
तेन शोभावानित्यर्थ इत्याहुः रत्नवन्नाभिरस्य रत्ननाभः शोभनकः नेत्रे रूपमस्य सलोचनः अर्च्य तेर्कः वाजमन्नं सनोति द [illegible] दाति वाजसन इ ८५०
ति भाष्ये भक्ता स्तवाजं यतेपियद्दो न्नं इति विश्वको शात वाजं दातिगोपेभ्यो वा नरेभ्यो वेत्यर्थ माफः चतुर्विधं नाशापित्यास्वयं सवृभुजे प्रभुरितिदशा ३४०
[illegible] मेककपिकायं दत्तमिति च शृंगमस्यातिमत्स्यावतारे शृंगी जतिजयंतः सर्वविदतिलभते सर्ववित् जयर्थं माफः चतुर्विधेनाशी लो जयी निरहसीतीतिः
[illegible] सर्वविच्चासौ जयी च सर्वविजयीत्येकं नामेति भाष्ये सर्वज्ञपिने इति चतुर्थ्यंतं ८८ ॥ [illegible] ॥ [illegible]

© Dharmarth Trust J&K Digitized By eGangotri

श्रुतिः ३

सुवर्णः शोभनवर्णो विंदवोऽवयवा अस्य सुवर्णो विंदुः विंदुर्लवेष्ववयवेष्विति मेदिनी सुवर्णाः सुवर्णसदृशा इति भाष्यं शोभनवर्णत्वेनैव सुवर्णसदृशत्वाभानत्वाद्वे
यनत्पर्वपदस्य सदृशलक्षणायां लिंगायगमः लिंगस्य शब्दधर्मत्वाद्वृत्तिविदितमेव सुधियां सुवर्णो कनकं सुवर्णमिति सुवर्णशस्य नपुंसकत्वेव आप्रत्ता
त्सवेव सुवर्णः इतिः अक्षसंशतेक्षोभक्तैरपि न क्षोभ्यते अक्षोभ्यः सर्ववागीश्वरेश्वरः स्याच्च महानतीर्थरूपो ह्रदः कालिपस्यानेन महाह्रदः कालिपह्रदं प्र हु
त्वाउपोष्य मास्मरन्त्वं स्वसर्वपापैः प्रमुच्यते इति दशमो गतः गर्तशब्दो नैरुक्तैः रथपर्यायउक्तः तेन महारथ इत्युक्तं भवतीति भाष्ये एकादशसहस्राणि योध धये

सुवर्णविंदुरक्षोभ्यः सर्ववागीश्वरेश्वरः महाह्रदो महागर्तो महाभूतो म
हानिधिः ९९ कुमुदः कुंदरः कुंदः पर्जन्यः पवनोऽनिलः अमृतांशोऽमृ
तवपुः सर्वज्ञः सर्वतोमुखः १००

न्धन्विनां अस्त्रशस्त्रप्रवीणः स महारथ इति स्मृत इति भारते महानगो वर्धनादिसंबंधो गर्तोऽस्येति तु भक्तः तथा निविदि भुगर्तेभिति दशमे महान् भूतः
सत्यः परमार्थसत्यः महाभूतः तेषामेव सत्यमिति श्रुतेः महत्त्वेन निधिरिवो यादेवो गंमहानिधिः ९९ कौ मोदते कुमुदं तं तर्भावितरपर्थ माश्रित्य
कुं मोदयतीत्यर्थ इति भाष्ये कुंदरवत् स्वच्छानि कर्मफलानि राति ददाति कुंदरः कुदान्यस्य संति कुंदः कुंदरामस्कृते कौतुकवेषइत्युक्तेः पर्जन्यः वायुवेगवान्पु
नः पवनः इलति इलः प्रेरकः सनात्मस्य अनिलः पुनः अमृतं देवभोग्यमाशयतीति देवान् अमृतांशनः अमृते मरणरहितं वपुरस्य अमृतवपुः सर्वज्ञः अ
स्य पुनः सर्वज्ञः सर्वतो मुखान्यस्य सर्वतोमुखः १००

स्य ३ पर्जन्यइवतापनाशनः २

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

सैवं २

नामगानन्तस्यादिमात्रादपि सुखेन लभ्यते सुलभः गीतायां मम नामानि नरः पतिमम संनिधौ तेषाम संपरिक्रीतो धनंजयेत्यादि पुराणो पत्रेषु पुष्पेषु फलेषु
दा० तोयेष्वक्रीत लभ्येषु सत्सु भक्त्यैकलभ्ये पुरुषे पुराणे मुक्तौ कथं न क्रियते प्रयत्न इति महाभारते शोभनं व्रतं प्रति सुकं सुव्रतः स्वसिद्धेश्चान्यानपेक्षत्वात् सिद्ध
३४१ शत्रून् कामादीन् जयति शत्रुजित् शत्रून् तापयति शत्रुतापनः न्यग्रोधः सर्वाणि भूतानि रुणद्धि अर्हणेति न्यग्रोधः उदुंबरमन्नाद्यं तदात्मनापो
षयन्नुदुंबर उद्गतश्चांबरात् इति भाष्ये न्यग्रोधो दुंबर इत्यत्र संधिरार्षः नश्वोपि स्थातेत्यश्वत्थः चाणूरादिः तादृक्रूरमपंचरूपं इत्यर्थः ऊर्ध्वमूलमधः शाखम

सुलभः सुव्रतः सिद्धः शत्रुजिच्छत्रुतापनः न्यग्रोधोदुंबरोश्वत्थश्चाणूरांध्रनिषूदनः १
सहस्रार्चिः सप्तजिह्वः सप्तैधाः सप्तवाहनः अमूर्तिरनघोचिंत्यो भयकृद्भयनाशनः १०२

अंशौविधि

श्वत्थमिति भगवद्गीतावाणूरनामानमांध्रदेशोद्भवं कंसहस्तकस्थमल्लं निषूदयति चाणूरांध्रनिषूदनः १ सहस्राणि अस्य सहस्रार्चिः तप्तकाली
करालीच मनोजवा च सुलोहिता या च सुधूम्रवर्णा स्फुलिंगिनी विश्वरुचीति त्याख्याना जिह्वा अस्याग्निरूपस्य सप्तजिह्वः एवं सप्तैधांसि स दा० ३४१
मिधोस्य तद्रूपस्यैव सप्तैधाः सप्तते अग्ने समिधः सप्तजिह्वा इति श्रुतेः सप्तवाहनान्यस्य सूर्यरूपस्यास्य सप्तवाहनः सप्ताश्वरथसंयुक्तोधि
मुजः स्यात् सदारविरित्युक्तेः नास्ति मूर्तिर्घनरूपस्यामूर्तिः पुनरनघः अनघोऽपापहतं पयोऽस्ति विधारणाकोशेऽस्य भयमिति शवययिंतन
त्वादचिंत्यः भयकृत् अभक्तानां भयनाशनो भक्तानां १०२

तरति ३

ऐघोरगुरात्माचेतसावेदितव्यइतिश्रुतेरणुः स्थूलः वृहन्निर्धतिवृहत् अत्र व्रह्मविशेषणं कृशः अविपादशायां स्थूलो पितत्वं स्त्री त्वं कुमारइ
तिश्रुतेः गुणात्मकस्यापाणानविभर्ति गुणभृत परमार्थतो निर्गुणः महान सर्वधर्मोऽस्मिन्नाविष्मोर्नाममात्रैकजन्यकासुखेनयांगतियांतिनतो
सर्वेपिधार्मिकाइतिनाममात्रेणजगदुद्धारकत्वात नकेनापितः अधृतः किंतर्हिस्वधृतः स्वेमहिम्निप्रतिष्ठितश्रुतेः शोभनं नेवेदनिश्वसित
त्वात्तयाआस्यमस्यस्वास्यः प्रागेववंशोऽस्यप्राग्वंशः व्रह्मादिरूपो हि भगवद्वंशस्तत्तदवतारेप्राप्नोतीतिप्रसिद्धं वंशंपांडवानांपरीक्षिद
रूपेणवर्धयतीतिवंशवर्धनः ३ अनंतादिरूपेणभुवोभारंविभर्तीतिभारभृत कथितः पुरुषान्नपरंकिंचित्साकाष्ठासापरागतिरितिश्रुत्याता

अणुर्वृहत्कृशः स्थूलोगुणभृन्निर्गुणोमहान् अधृतः स्वधृतः स्वास्यः प्राग्वंशोवंश
वर्द्धनः ३ भारभृत्कथितोयोगीयोगीशः सर्वकामदः आश्रमः श्रमणः क्षामः सुपर्णो
वायुवाहनः ४

त्पर्यविषयीकृतः योगाश्चित्तवृत्तिनिरोधः सोऽस्यास्तीति योगी अन्येतुयोगिनोतंरार्येविहन्यंतेभगवांस्तुनतथेतियोगीशः सर्वान्का
मानदातीतिसर्वकामदः संसाराख्येऽध्वनामांविश्रमस्थानत्वादाश्रमः श्रमयतिखेदयतिभक्तविरोधिनः श्रमणः अनुतपमि
र्वदेवेतिपाठात् क्षामांकरोतिप्रजाः प्रलयकालेक्षामः तत्कोटीतितिणिजंतादच् शोभनानिछंदोरूपाणिपर्णान्यस्यसंसारत
रूपस्यसुपर्णः छंदांसियस्यपर्णानीतिश्रुतेः वायुंवाहयतिचलयतिवायुवाहनः १०४ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

धनषो धरः साधारणेन धरः श्रीरामावतारे धनुर्वेदं नितकृत्स्नं दोषान जानाति धनुर्वेदः दंडो दमयतामस्मि इति च मातम त्वादिरूपेणादर्शयति प्रजांदमपि
तारं दंडस्य फलं दस्य निषोदस्मः सोपि स एवं निदमः अपराभिर्जितान्यादिभिरतुल्यावाभिर्मोपी भिर्जितः पुनराजितः सर्वानशत्रूनसहते सर्वसहः अ
यंत्र रणोन वा रूरः सर्वान स्व स्वकृत्ये पु नितरूछा लोनियंतानविपते नियमो नियंतो स्या नियमः नास्ति यमो मृत्यूरस्यायमः नियमो यम स्वयो गां रा० ३५२
तेतरूपत्वात्रियमः यमश्चेति च भाष्ये ५ सत्वमाद्यगुणास्तत्प्रशस्तमस्यास्ति सत्ववान् सत्वप्राधान्येन स्थितः सात्विक इति भाष्ये सरूमाधुः स
त्यः सत्ये धर्मे च तत्परः सत्यधर्मपरायणः [illegible] अभि अभिप्रयन्ते सर्वपुरुषार्थकांक्षिभिः अभिप्रायः प्रियाणि अर्ह

धनुर्द्धरो धनुर्वेदो दंडो दमयिता दमः अपराजितः सर्वसहो नियंता नियमो यमः ५ सत्ववान्सात्वि
कः सत्यः सत्यधर्मपरायणः अभिप्रायः प्रियार्होर्हः प्रियकृत्प्रीतिवर्धनः ६ विहायसगतिर्ज्योतिः सु
रुचिर्हुतभुग्विभुः

ति प्रियार्हः पयदिष्टतमं लोके पत्न्याः स्पदपि तं गृहीत्वा कृतः प्रवर्तेयपते जससूत्र पमिछाते जिस्मरणा तत्यागतासन पाद्यादिपूजामर्हतीति अर्हः प्रियं स्तवं क
रोति भक्तेनां प्रियकृत प्रीतिविषये प्रभक्तानां सस्मिन्प्राणिदानेन वर्धयति छैदयतिवर्धनः ६ विहायसे आकाशे गतिरस्य विहायसगतिः आ स
कारंतो पि विहायशब्दोऽत एवास्तीति गम्यते द्योतते ज्योतिः सुष्ठु रुचिः कांतिरस्य सुरुचिः समस्तदेवतोद्देशेन हुतं स्वयं भुंक्ते हुतभुक् अहर्निश राम० ३५२
र्वं पदार्थानां भोक्ता च प्रभुरेवचेति भगवतीता विभुः विभुः शिवे प्रभो नित्य इति विश्वः ॥ ५ ॥ ४ ॥ ७ ॥ ६ ॥

श्रीः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

रसमादत्ते रविरादित्यात्मेति भाष्ये रसानां च तथादानात् रविरित्यभिधीयत इति विरसधर्मोक्तिरेव रसं स्वं गृह्णाति इमा इत्येष इति तद्भक्ताः सर्वेषामपि दर्शनीयत्वाद्वि
रोचत इति रविः अथवा ब्रह्मणो वेदाध्यायकः इत्यर्थः स एव परं त्वं अपि पंक्तिस्त्वमग्निः संगतो न सूर्यो हि यातव्यमस्य वहन्ति रश्मयः काकोपदेशात् यत्र अश्नाति नष्टवाराणप
कमरुत्पदादित्याद्यव्ययवानिति तत्र रूपविः इत्यत्र योगः आश्रयणीयो यातिगो तानीत्युक्तेः विशेषेण रोचते विरोचनः सरत्याकाशे तत्पश्चात् सूर्यः आत्मा जगत
स्तस्थुषश्चेति श्रुतेः स तेजगतस्सविता प्रजानां च प्रसवमात्मपितेति निगद्यत इति विरसधर्मोक्तिः रविलोचनमस्य रविलोचनः अग्निर्मूर्धा चक्षुषी चंद्रसू

रविर्विरोचनः सूर्यः सविता रविलोचनः ७ अनंतो हुतभुग्भोक्ता सुखदो नै।
कजोग्रजः अनिर्विण्णः सदामर्षी लोकाधिष्ठानमद्भुतः ८ ॥ ५ ॥

र्याविति श्रुतेः ७ नास्ति अंतः परिच्छेदोऽस्येत्यनंतः अनंतः नयंतो यद्धि मतीमा सोनंत इति गायत इति वचनात् हुतं भुनक्ति अग्निरूपेण पुनर्हुतभुक् भो
क्ता पुनः प्रकृतेः श्रीलक्ष्म्यावतारेणैव नानादेवीसुखात्व भक्तानां घति पुनः सुखदः अनेकेषु देशेषु कालेषु वा अनेकेष्वेव भक्तेष्वेव जायते नैकजः
नैकज इति पाठे प्यय मेवार्थः अग्रे जायते हिरण्यगर्भरूपेणाग्रजः हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्र इति श्रुतेः न निर्विण्णः शिथिलप्रयत्नः अनिर्विण्ण
अनिर्वेदः श्रियो मूलमिति विदुरोक्तेः सतः साधून् आभिमुख्येन मृष्यते क्षमते तस्मात् सदामर्षी लोकानां अधिष्ठानं आश्रयत्वेन सनकाराणां लोकानामधिष्ठानं
अनेकशक्तित्वादद्भुतः १०८

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

सनादिति निपातश्चिरकालार्थः कालश्च भगवत एव रूपमतः सनात परस्य ब्रह्मणो रूपं पुरुषः प्रथमं द्विज व्यक्ताव्यक्ते तथैवान्ये रूपे कालस्तथाप
रमिति विष्णुपुराणे सनोति सर्वं भगवनेऽपर्यति सनात्तानं तनिस्मातन्येन गच्छति सनात इति भक्ताः आद्ये सनात इति भक्ताः आ चतुर्थ्यन्त अन्त्येन्तु सनाते
टी० ३५३ इति षण दाने अत सातत्यगमने इति धातुः ब्रह्मादीनामपि कारणत्वात्सनातनतमः वहुवानस्य कपिलो वर्ण इति तद्रूपात्कपिल इति भाष्ये कर्दमप्रजाप
पतेर्देवहूत्यां प्रादुर्भूतः कपिलो वा कं जलं रश्मिभिः पिवन् कपिरिति भाष्यात् कपिर्वराहो वेति च कपिर्वराहः श्रेष्ठः स्वेति वचनात् अप्येति जगदस्मिन्नित्यप्य
यः इति नव मं शतं विवृतं स्वस्तिदः तिभक्तेभ्यः स्वस्तिदः स्वस्तिकृत् अत्र भक्तानां स्वस्तिकृत् कल्याणरूपत्वात् स्वस्तिः स्वस्मात्येव चतुर्थ्यन्तः स्वस्तिरिति सविसर्ग
पाठो प्रामाणिकः यद्वा स्वस्तये वा पुनःपुनः वामहे इत्यादिप्रयोगात् मंगलार्थोऽव्ययमपि स्वस्तिशब्दोऽस्ति प्रयुक्तश्च खंडप्रशस्तौ अश्चेः कुंडलाचक्रा [illegible] काविक

सनात्सनातनतमः कपिलः कपिरप्ययः स्वस्तिदः स्वस्तिकृत्स्वस्ति स्वस्तिभुक्स्वस्ति
दक्षिणः १०९

स्यूर्जितशासनः स्तोः समस्तनिगमस्कन्नो न हरिरस्कन्नः स्वस्त्यप इति अस्मिन्पद्ये सविसर्गपाठो ऽपि प्रामाणिकः स्वस्त्ययनम इति चतुर्थ्यन्तं च वोध्यः स्व
स्तिभक्तानां मंगलं भुनक्ति पालयति स्वस्तिभुक् स्वस्ति कल्याणविषये दक्षिणः शीघ्रकारी स्वस्तिदक्षिणः स्मृते सकलकल्याणभाजनं यत्र पज्जाते
पुरुषस्तमजं नित्यं व्रजामि शरणं हरिमित्यादिवचनेभ्यः १०९ रौद्रं भयानकं कर्म तन्नास्त्यस्य अरौद्रः कुंडली स्यषः चक्रोपादवगणाः सोऽस्यास्ति च
क्री चक्रो गणो चक्रवापे चक्रं सैन्यं रथांगयोरिति विश्वः विक्रमी सम्यक् ऊर्जितः तं शासनमस्योर्जितशासनः अस्मच्चः चक्रोपादवगणाः सोऽस्यात्याकम मू० ३५३
चास्ति नं तेषां कर्माणि कुर्वन्ति अम घयो भागवत्पराहत्यादि पुराणे शासनं तावत्कर्माणि कुर्वीत न निर्विद्येत यावता मत्कथाश्रवणादौ वा श्रद्धा यावन्न जाय
त इति श्री भागवते न मे भक्तः प्रणश्यतीति भगवद्गीतापा ॥

© (In) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शब्दानतीत्य गच्छति शब्दातिगः यतो वाचो निवर्त्तंत इति श्रुतेः शब्दान् सहते सैकतात्पर्यान्करोति शब्दसहः वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्य इति वचनात् शिशिरः संसारता
पनाशकत्वात् शर्वरी संसारिणामात्मा हानि नां संसारः या निशा सर्वभूतानामित्युक्तेः तां करोति शर्वरीकरः भुक्तिमुक्तिप्रद इत्यर्थः १० अक्रूरः स्पष्टः
कर्मणा मनसा वाचा वपुषा च रुचिरत्वात् पेशलः पेशलो रुचिरे दक्षे इति विश्वः दक्षः शीघ्रकारी दक्षिणः सरलादिः दक्षिणः सरलोदारपरच्छंदानुवर्ति
षु क्षमिणां वरः स्पष्टः अतिशयेन विद्वान् विद्वत्तमः वीतं भयमस्मात् वीतभयः पुण्यश्रवणकीर्त्तनः स्पष्टः ११ संसारादुत्तारयति उत्तारणः दुष्कृति

अरौद्रः कुंडली चक्री विक्रम्यूर्जितशासनः शब्दातिगः शब्दसहः शिशिरः शर्वरीकरः १० अक्रूरः पेशलो दक्षः
दक्षिणः क्षमिणां वरः विद्वत्तमो वीतभयः पुण्यश्रवणकीर्त्तनः ११ उत्तारणो दुष्कृतिहा पुण्यो दुःस्वप्न
नाशनः वीरहा रक्षणः संतो जीवनः पर्यवस्थितः १२

हंति दुष्कृतिहा पुण्यं करोत्याचष्टे वा पुण्यः दुःस्वप्नान्नाशयति स्मृतमात्र दुःस्वप्ननाशनः विविधान्दर्शान संसारगतीः हंति वीरहा ईरगतौ कं
पनेच १ रक्षति रक्षणः सन्मार्गवर्त्तिनः संतस्तद्रूपेण विद्याविनयवृद्धये वर्त्तते संतः अत्र सप्तसु नमस्यंति त्येव चतद्युक्तं नमो ब्रह्मण्यो हरिकेशोप
इतित्यादिवत भक्ता अन्येपि साधुत्वात् प्रशस्तत्वाच्च संतः व उवचनमासक्तपूजार्थं इत्युक्ते च संतोति इति ददाति आत्मपर्यंतं भक्तेभ्यः संतः प्राणादिके
तप्रत्ययात्तोपमग्नो नो बेत्या उः जीवयति जीवनः परितो विश्वं व्याप्यावस्थितः पर्यवस्थितः ११२ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

अनंतानिरूपाणियस्यानंतरूपः अनंताः श्रियोस्यानंतश्रीः समासांतविधेरनित्यत्वान्नकप् अनंतश्रीरूपोवाजितोमन्युरनेनजितमन्युः भयमपहंतीतिभ
पापहः न्यायसमवेतश्चतुरस्रः कर्मानुरूपेणफलदानात् इतिभाष्येभक्तानांचतुर्णां अश्रमनेनेतिचतुरस्रः दुर्योधनस्यकर्णस्यशकुनेः सौबल
रा० ३५५ स्य च दुःशासनचतुर्णां मतिः पाशयतिशोणितमितिवृष्ट्या द्रौपदीसमाश्वासनपरः श्रीकृष्णवाक्यात इत्याहुः गंभीरआत्मामनोस्य गभीरात्मा वि
विधानिफलानिदिशतीतिमक्रेम्मः [illegible] विदिशः विशेषेण आदिशतीत्यादिशः दिशतीत्युपदिशतीति वेदरूपेणकर्माणिफलानिवादिशः १३ न
आदिः कारणं अनादिः न तस्यकार्यकरणं च विद्यत इति श्रुतेः भूरिव सर्वाश्रयः भूर्भुवोलक्ष्मीः शोभावेति ऋजुः पंथाः भक्ता अथर्वभाष्ये भूराधारः
ना६ सर्वभूतानामाश्रयत्वेनप्रसिद्धायाभुवोभूस्याआपातिभूस्यात् आपातिभू भवन्नकेवलमसौभूः भुव्यः लक्ष्मीः शोभाचेतिभूपोलक्ष्म्यां रिस्तु कैश्चत्भुवः

अनंतरूपोनंतश्रीर्जितमन्युर्भयापहः चतुरस्रोगभीरात्माविदिशोव्यादिशोदिश १३ अनादिर्भूर्भुवोलक्ष्मीः

पदस्यमध्यस्थस्यानुषंगेणभूर्भुवइतिभुवोलक्ष्मीरितिचनामद्वयेनानुपूर्वीभाष्यतोपिप्रेतानन्तुभुवोभूरितिलक्ष्मीर्भुवइतियाभुवंदत्तस्योभयत्रसंबंधे
धापिपूर्वपिद्धपोक्तिणत्वस्यउत्तरपदेरूपात्पूर्वत्वस्यपाठवगतस्याबाधेनोपपत्तेर्वाधापेगातन्यथाइतिभुवोभूवोभूः न केवलमसौभुवोभूः लक्ष्मीशोभा
वेतिलक्ष्मीर्भुवइतिभाष्यकारेणोपेतः एवंस्थितेभिन्नविभक्तिकनामद्वयात्मकनामद्वयात्मकुनाम्निविशेष्यबोधकात्प्रथमोपलहितान्नान्न
[illegible]चतुर्थीप्रयोज्योतेभुवेभुवोनमः भुवोलक्ष्मीनमइतिप्रयोगः न तु भुवोभुवेनम इतिवापिभुवेनमोभुवइतिचतुर्थ्यापिजनेष्यान्नातश्चमस्यता
गायोगातापेननाव्यवधानन्यायेनचतुर्थीश्रेणाव्यवधानस्योचितत्वात् नमः सकलव्याणभाजनमापपिनाकिनेनमोलक्ष्मीनिवासाय देवता
पेगिरांनमइतिवतव्यवहितनमःशब्दयोपिचतुर्थ्यनुशासनाच्च क्वचित्रामावत्योभुवोभुवेनमइतिदृश्यते एकंतुसंधिपोविचारंपंतहमर्षौ रामं० ३५५
कः भुवः भवःभवलोकस्तयोः शोभेतिवा लक्ष्मीरित्येकनामत्वपक्षेपिभाष्योक्तः सतुनवकममाणासंख्याविभागसेयाही ० ॥ ८८ ॥ ८८ ॥

गे२ मा३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अं२

शोभनावीराः पुत्राश्च अस्य सुवीरः रुचिरे अंगदे अस्य रुचिरांगदः जनयति प्रादुर्भावयति प्रजाः इति जननः जनस्य जन्तुमात्रस्य जन्म उत्पत्तिः तस्यादिः कां
रणं जनजन्मादिः भीमो भयहेतुः भीमपराक्रमः स्पष्टं ७४ आधाराणां भौतिकानां पृथिव्यादीनां महाभूतानां निलयः आधारः आधारनिलयः नास्ति धाता धा
रको ऽस्य अकारणत्वात् स्वेनैव नित्यसंस्थानं विधिरनित्यत्वात् धयति जगत् पिबति संहारसमये धाता विरूपान् इति भाष्ये पुष्पवद्विकसत्को हासो ऽस्य पुष्पहासः प्र
रूपत्वेन निद्रास्याधिकरणे जागरो ऽस्य प्रजागरः जीवानां तमसा ज्ञाने च भागवतस्तु सर्वदा सर्वविषयं ज्ञानमस्येत्यर्थः ऊर्ध्वं सर्वतामपि उपरि वैकुण्ठलोके गच्छतीति गमना
दिव्यवहारं करोतीति ऊर्ध्वगः सतां पंथाः पन्थो वा सत्पथस्तेन आचारयति लोकसंग्रहार्थं स्वयमपि कर्म कुर्वन् सत्पथाचारः पथिशब्देन समासे अ समासान्तः प्राणप

प्रणवः२ भीमो १

सुवीरो रुचिरांगदः जननो जनजन्मादिर्भीमो भीमपराक्रमः ७४ आधारनिलयो धाता पुष्पहासः प्रजागरः ऊर्ध्वगः सत्प
थाचारः प्राणदः प्रणवः पणः ७५ प्रमाणं प्राणनिलयः प्राणभृत्प्राणजीवनः ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

थः स्वमार्गस्थितिरिति त्रिकाण्डशेषः प्राणान् अपरीक्षीणो ददातीति पुनः प्राणदः प्रणयात् प्रणम्यते [illegible] स्तूयते इति प्रणवः पुनः भगवद्वाचकः वाच्यवाचकयोरभेदेन प्र
णवः उच्यते परमात्मोपयोगे त्वयं वरुणभक्तैः पणः ७५ प्रमाणं यादवानां मर्यादारूपः तेषां प्रमाणं भगवान् प्रभुत्वेनाभवं धृ इति दशमे प्राप्तिरिति प्राणाः जीवाः त
स्य निलयः अनौपाधिकरूपं प्राणनिलयः अनौपाधिकरूपप्राणनिलयः प्राणभृत् अन्नादिरूपेण पोषकः प्राणान् जीवयति प्राणजीवनः भक्तास्तु प्राणि
जीवन इति पाठं धृत्वा प्रशस्ताः प्राणाः संति येषां प्राणिनो व्रजादिजनास्तेषु जीवनमस्येत्यर्थमाहुः ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

टी०
३४५

तत्वं अवाधितस्वरूपं तत्वं परं योगिनामिति दृश्यमो तत्ववेत्ति जीवरूपेण तत्ववित् एकश्चासावात्मा च एकात्मा जीवपरभेदस्य जीवभेदस्य च मिथ्यात्वोपगमात् जन्म मृत्यु जराः षट्भावविकाराणामुपलक्षणं ता अतिगच्छतीति जन्ममृत्यु जरातिगः ९६ भूर्भुवःस्वः समाख्यायो लोकास्तेषां तरुः कल्पवृक्षः स्वामी घार्थदः भूर्भुवःस्वस्तरुः तारयतीति भक्तांस्तारः सः पितेत्येकमिदं नाम सः सर्वसाधारणत्वेन लोकानां पिता स पिता अत्र तस्मै पित्रे इति चतुर्थ्यंतमिति भक्ति विभक्तिकत्वात् नामावल्यां तु सपित्रे इति दृश्यते तत्रोपपत्तिः समानस्य छंदसीति स त्वे समानस्येति योगो विभज्यते तेन सपक्षः साधर्म्यः सजातीय इतिवत् त्यादि सिद्धमिति काशिका सर्वस्य जनकत्वात्स पितेति भाष्यस्य संमतिः पिता स पितेत्यर्थेप्यनुकूलत्वात्काशिकोक्तादिशा व्रीह्यादिभिरपीति पदात् सदादि

तत्वं तत्वविदेकात्माजन्ममृत्युजरातिगः ९६ भूर्भुवःस्वस्तरु
स्तारः सविता प्रपितामहः ॥

प्रपिता

शब्दोपि सहस्य वचनोस्ति सह यः सख्या स सखीत्यत्र यथा तेनायमस्वपदविग्रहो बहुव्रीहिः समानः पक्षोऽस्येत्यादि तदस्येत्युपपद्यते अथवा तेत्यत्रा श्रित समासांतानित्यत्वमादाय सरूपित्रा स पुत्रीत्यत्र यथा तेनायमस्वपदविग्रहो बहुव्रीहिर्विना सपितेति बहुव्रीहिर्वा वोपसर्जनस्येति सा न ष्म०
देशाभक्तास्तु सुहृत्सु भगवानस्य पाप्मेत्यादिशास्त्रेषु प्रसिद्धत्वात्सः नाना वतारत्नप्रणीपदे वादीनृपातीति पीतेति नामद्वयमाहुः तत्र नामवा ३४५
त्सर्वनामकार्यं कथमिति चिंत्य सम्मतमतेन तत्रापि किंतु विशेषणं विशिष्टं तु नामेति न किंचिद्बाधकमिति तु तद्रूपो विदां कुर्वंतु [illegible] पितामहस्य पिता प्रपितामहः ॥

७१

इ(ज्यते) इज्यते पुनर्यज्ञः यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबंधनः इत्यत्रैव कर्मणि यज्ञ्या वेतितद् यो ब्रह्म होतास्मात् यज्ञो वा पापमे पातरि अश्वैयो
धातरिच कीर्तितः इत्येकाक्षरकोशः यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मा इति श्रुतेः यज्ञानांपतिः पालयिता यज्ञपतिः स्रुघवान् यज्वा यजनः पूजनमंगमुपायोऽत्र य
ज्ञांगः प्रतीकोपाययोरंगमिति कोशः यज्ञः पूजनमेव वाहनं प्रापकमस्मिन् यज्ञवाहनः अभावे सर्ववस्तूनामुदकेनापि पूजितः यो ददाति स्वकं धा
मसत्यया किं न पूजितः इति पुराणोक्तफलहेतुभूतान् यज्ञान् वाहयतीति भाष्ये १७ यज्ञं बिभर्ति यज्ञभृत् तस्य स्वदोषयज्ञं कृतं तनि यज्ञकृत् तक स्यांते
यज्ञो नाम हत्वचर्ये ज्ञो यज्ञापतेस्तु को च तारः सोऽस्यास्तीति यज्ञी यज्ञं भुंक्ते तत्र देवतारूपेण यज्ञभुक् यज्ञपुधिष्ठिरस्य राजसूयं साधयति नानोयाथे

यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा यज्ञांगो यज्ञवाहनः १७ यज्ञभृद्यज्ञकृद्यज्ञी
यज्ञभुग्यज्ञसाधनः यज्ञान्तकृद्यज्ञगुह्यमन्नमन्नाद एव च ११८

यज्ञसाधनः यसानामेतं रूपं करोतीति स्वरूपसाक्षात्कारेणाय यज्ञांतकृत् तल्लीयंते वास्य कर्माणि तस्मिन् दृष्टे परावर इति श्रुतेः यज्ञेषु गुह्यं फ
धत्वेन कैश्चिदेव ज्ञायते यज्ञगुह्यं प्रातिस्विक विधिभिस्तत्तत्फलजनकत्वं बोधने विविदिषापाक्येन सर्वकर्मणां विविदिषायां वेदनेनैवावि
त्ति योगेन ब्रह्मणेव फलत्वपर्यवफलत्वपर्यसानात् अद्यते ति च भूतानि तस्मादन्नं तदुच्यत इत्यन्नपर्यनिर्वचनं भोग्यात्मकात्वादन्नं अ
न्नं अन्नमत्ति अन्नादः भोक्ताः एवशब्दो अन्नानादरूपमेव जागरितिर्शयितं प्रयुज्यते चशब्दः एकस्य समासाणां नाम्नोपरस्मिन् समुच्चित
इत्थिरिति दर्शयितुमिति भाष्य कृतः ११८

आत्मैव योनिरुपादानकारणं नान्यदित्यात्मयोनिः निमित्तकारणमपि स एवेति दर्शयि स एवेति दर्शयितुं स्वयंजात इति प्रकृतिश्च प्रतिज्ञादृष्टान्तानुप
दा० ३५६ रोधादित्यत्रस्यापि तदुभयकारणं च हरेरिति भाष्ये अन्यस्य कर्तृत्वविशिष्टः सन् जातः स्वपर्यायेण निमित्तकारणतो क्वाभवति तदात्मानं स्वयमकुरुतेति
श्रुतिरूपप्रमाणात् स्वनायनात्म्मोसत्स्वयंपदे पराक्रान्तेत्यत्र सूरिभिः स्वनेन खानः विशिष्य सोस्य विखानः स एव वैखानः धरणीं त्वा पाताळवासिनं हिर
ण्याक्षं वाराहं रूपमास्थाय जघानेति पुराणप्रसिद्धं सामगायति वेदानां सामवेदोस्मीत्यादिना सामगायनः देवकीनंदनः स्पष्टः सर्वे देवा देवकीपुत्र एवेति म
हाभारते एवमपि स्रष्टा तत्तत्कार्याणां सृज विसर्गे इति धातोः तत्पदे वपंवज्वलनेश्वरीरं सौत्सर्जनी स सर्जे त्यादिषु केवलस्यापि विसर्जनार्थदर्शनात्त

आत्मयोनिः स्वयंजातो वैखानः सामगायनः देवकीनंदनः स्रष्टा क्षितीशः पापनाशनः १९
शंखभृन्नंदकी चक्री शार्ङ्गधन्वा गदाधरः रथांगपाणिरक्षोभ्यः सर्वप्रहरणायुधः २० ॥

स्रष्टा विवक्षावादे देवकीनंदनस्य शरीरस्यापि कंटके नैव हृपं चापीशितः सममिति दशमोक्तेः क्षितेरीशः क्षितीशो दशरथात्मज इति भा
ष्ये कीर्तितः पूजितो ध्यातः पापानि नाशयतीति पापनाशनः १९ शंखभृत् नंदकी चक्री शार्ङ्गधन्वा गदाधरः रथांगपाणिः स्पष्टः शंखो लक्ष्मी णम० ३५६
पतेः पांचजन्यश्चक्रं सुदर्शनः कौमोदकी गदा खड्गो नंदकः कौस्तुभो मणिरित्यमरः रथांगं चक्रं पुनः पाणावेवास्य रथांगपाणिः अत्र एव कदा
पि शत्रुभिर्न क्षोभ्यः अक्षोभ्यः सर्वाणि वप्रहरणान्यायुधान्यस्य सर्वप्रहरणायुधः आयुधत्वेनाप्रसिद्धान्यपि करजचपेटादीन्यस्यायुधा
नि भवति स संकल्पतादिति प्रहरैश्वर्यं दर्शयितुमिदं अन्ते नामोक्तं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रजकस्य करायेवेणा शिरः कायात्पाहतइति मथुराप्रवेशे रजकवधे अविहृद्वाप्येत्यशिरस्तस्य दुरात्मनः जहार मुष्टिनैवांमस तच्चूडामणि
विष्णुरिति शंखचूडवधे द्विवधे द्विर्वचनं समाप्तिं द्योतयति ओंकारो मांगलार्थः ओंकारश्चाथ शब्दश्च द्वावेतौ ब्रह्मणः पुरा कंठं भित्वा विनि व
र्गतौ तस्मान्मांगलिकावुभाविति वचनात् अंते नम इत्युक्त्वा पूर्विध्यांते नम उक्तिं विधेमेति श्रुत्युक्तं परिचरणाख्यं तवाननिति भाष्ये प्रमत्तप्र
ति [illegible] भाति। ओं नम इत्युक्तिः प्रणवादिर्नमोंतस्तन्नाम मंत्रः प्रकीर्तितइत्युक्तं प्रणवादिनमोंतता श्री ओं नम इत्यंततात् ओं नम इत्यादि
तां ओंकारमात्रादितां नमोपात्तांततां वा मकीर्तिनादौ बोधयतीति अत एव शिवायो नम इति वा ओं नमः शिवायेति वा ओं अच्युतानंतगो

ओं नमः इतीदं कीर्त्तनीयस्य केशवस्य महात्मनः नाम्नां सहस्रं दिव्यानामशेषेण प्रकीर्त्तितं २१
य इदं शृणुयान्नित्यं यश्चापि परिकीर्त्तयेत् नाशुभं प्राप्नुयात्किंचित्सोमुत्रेह च मानवः २२ ॥

विंदेति वापि स्मवेन महतिवा नाम संकीर्त्तयंति शिष्टाः यस्य स्मृत्या च नामोक्त्याः स्मरणाद्देवता हि सो [illegible] रित्यादि प्रमाणानुसारात्तु कदाचित्तवि
ष्णुरिति गोविंद नारायणेति वा संकीर्त्तयंति किं च ओं अम इत्यं ते पाठात्सर्वेषु नामस्वेतत्संबंधोऽभिप्रेतं स्तनसहस्रैर्नामभिः सहस्रपत्रपूजादौ ओं
विश्वायेत्यादिरूपता सर्वेषु लभ्यत इति सर्वविशिष्टं, २० दिव्यानामित्यनेन प्रकारांतरेणापि नाम्नां सहस्रमस्ति अस्य ह स्तवस्य कोपि विशेष इत्युच्यते
२१ परिकीर्त्तयेदित्येदित्यस्य उच्चोपांशुमानसान्यतमेन जपपरत्वेन लघुत्वाया किंचिदित्युच्यते जंतुरित्युपक्रमानुसारादिति भाष्ये अमुत्रेत्यने
न परलोकं प्राप्तस्यापि पप्याति न ऊषादेरिवानिघ्नं न भवतीत्युच्यते २२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
३५७

अनिष्टप्राप्तिंफलमुक्त्वा इष्टप्राप्तिमप्याह वेदांतेत्यादिना किंजपन्मुच्यते जंतुर्जन्मसंसारबंधनादित्युक्तं तदेतद्धि हृदये निवापदा चर्मे व दाका
सं वेष्टयिष्यंति मानवाः तदा देवमविज्ञाय दुःखस्यांतो भविष्यतीत्यादिश्रुत्या अज्ञानमूलकः संसारो ज्ञानेन निवर्त्तत इति युक्तमाचमुक्ते ज्ञीनसा
ध्यत्वाच्च गमादित्याशंक्य नास्माभिर्जपात्साक्षादेव मुक्तिरित्युच्यते किंतु चित्तशुद्ध्यादिद्वारेणेत्यादि हृद्वेदांतगो ब्राह्मणः स्यादितीय श्लोकः अ
णुपादितिव्यवहितमेव संचध्यत्वेन तु कीर्त्तयेदित्यव्यवहितमपि न स्मात शूद्रोपहतेः न वक्तृप्रवृत्तिश्रुतेः कीर्त्तनं स्याज्जपरूपतया व्या
ख्यानात श्रावयेच्चतुरो वर्णान्कृत्वा ब्राह्मणमग्रतः इत्यस्य चत्वारोऽपि वर्णा महाभारतस्मात शूद्रोपहतेः न वक्तृप्रवृत्तिश्रुतेः कार्त्तनम

वेदांतगो ब्राह्मणः स्यात क्षत्रियो विजयी भवेत वैश्यो धनसमृद्धः स्यात शूद्रः सुखमवाप्नुयात २३
धर्मार्थी प्राप्नुयाद्धर्मम् अर्थार्थी चार्थमाप्नुयात कामानवाप्नुयात्कामी प्रजार्थी चाप्नुयात्प्रजां १२४

णुपरित्यर्थपरत्वेन शूद्रस्य श्रवणमात्रमप्यनुज्ञानाच्च सुगतिमियाच्छ्रवणाच्च शूद्रः एवं सूत्रोऽति विमहत्त्वमीयात इति हरिवंशे रामायणे
च श्रवणेनैव शूद्रस्य फलप्रतीतेश्च एवमेवाभाष्यकृता शिवाच्चेवमेवाक्तः इदानीं क्वचितघ्न क्वचितघ्न क्वचिद्दृश्यमानं श्लोकं शूद्राणां पौराण
स्तवपठनं तु दुराचार एवेत्यलं २३ नैतावदेव किंतु धर्मार्थीति धर्मार्थी पापनाशकधर्मकामः धर्मं प्राप्नुयात एतत्स्तवपाठेनैव कृत दा०
तत्त्वापश्चिन्तो भवेत यद्वा धर्मार्थी विनैव दानादिकं तत्तत्फलकामः धर्मप्राप्नुयात विनैव दानादिकं तत्तत्फलभाक भवेत अर्थद्वये पि सा ३५७
धकवचनानि सूत्राणि सतित अतत्र लिखितानि अर्थगहदेता दिरूपमर्थ्यमाने कामान्स्त्रीसुतार्थी १२५ ॥ ५ ॥५॥

© (C) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

कीदृशोधिकारीत्याह भक्तिमानिति भक्तिः ईश्वरे परानुरक्तिः शुचित्वं पापत्यागः तद्गतमानसत्वं वासुदेवगतांतःकरणत्वं नामगतांतःकरणत्वं वा तच्छार्थानुसं
धानरूपं अर्थ्यमानं किं विलक्षणपतिपदाद्यत्याचितिः २६ दुर्गाणीति तरणाख्याप्येतत्फलं वमाह दुर्गाणीति स्थितं प्रियपक्षितेनित्यं पएषपुरुषर्षभः राजत्तव
यदुश्रेष्ठो वैकुंठः पुरुषोत्तमः परेणं संश्रयंतीह भक्त्या नारायणं हरिं ते तरंतीह दुर्गाणि न मेत्रास्ति विचारणेति राजधर्मेषु भीष्मवचनं २७ वासुदेवः आ

भक्तिमान्यः सदोत्थाय शुचिस्तद्गतमानसः सहस्रं वासुदेवस्य नाम्नामेतत्प्रकीर्तयेत् २५ यशः प्राप्नोति विपुलं ज्ञाति
प्राधान्यमेव च अचलां श्रियमाप्नोति श्रेयः प्राप्नोत्यनुत्तमं २६ न भयं क्वचिदाप्नोति वीर्यं तेजश्च विंदति भवत्यरोगो
द्युतिमान्बलरूपगुणान्वितः २७ रोगार्तो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बंधनात् भयान्मुच्येत भीतस्तु मुच्येतापन्न आप
दः २८ दुर्गाण्यतितरत्याशु पुरुषः पुरुषोत्तमं स्तुवन्नामसहस्रेण नित्यं भक्तिसमन्वितः २९ वासुदेवाश्रयो मर्त्यो
वासुदेवपरायणः सर्वपापविशुद्धात्मा याति ब्रह्म सनातनं ३० न वासुदेवभक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् जन्मम
त्युजराव्याधि भयं नैवोपजायते ३१ इमं स्तवमधीयानः श्रद्धाभक्तिसमन्वितः युज्येतात्मसुखक्षांतिश्रीधृतिस्मृति
कीर्तिभिः ३२ न क्रोधो न च मात्सर्यं न लोभो नाशुभा मतिः भवंति कृतपुण्यानां भक्तानां पुरुषोत्तमे ३३

श्रयः शरणमस्य वासुदेव एव परायणं प्राप्यमपि यस्य। श्रीवासुदेवैकशरणोहं वासुदेवमेव प्राप्स्यामीति वपि संधिमाप्रेयावत् ३१ न क्रोध इत्येनेन श्लोके
न भक्तलक्षणमुच्यते पुरुषोत्तमे भक्तानां क्रोधादयो न भवंति भक्तिरेव तु कथं भवेदित्यत उक्तं कृतपुण्यानामिति ३३ ॥ ७ ॥ ७ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा०
३४८

नक्रोधरूपेनेनश्लोकेनभक्तलक्षणमुच्यते पुरुषोत्तमेभक्तानांक्रोधादयोनभवंतिभक्तिरेवतत्कथंभवेदित्यतउक्तं कृतपुण्यानामिति ३३ द्यौरित्यादिश्लो
कत्रयेणमहामहिमभगवदाश्रयणेयुक्तास्येवोक्तफलानीत्युक्तं ३४ जगद्वशेवर्त्ततेदमिति पाठः वर्त्ततइदमिति विवक्षयेसंधिरार्षः यद्वापूर्वमपिवशेवर्त्त
तेत्यर्थःवर्त्तेतीदमिति केचित्पठंति तत्रपरस्मैपदमार्षं वर्त्ततेदःइतितुपाठोनादरणीयः आधुनिकोत्प्रेक्षितत्वात् ३५ वासुदेवएवात्मास्वरूपमेषां
अधिष्ठानेनैवकल्पितत्वस्वरूपमेषांअधिष्ठानेनैतत्कल्पितस्यरूपवत्त्वात् ३६ सर्वागमानामितिश्लोके नप्रकरणादिचिह्नेनसर्वधर्मेष्वाचारस्व
तएवाधिकारइतिवेदागमानांततप्रमितानांधर्माणांआचारःशौचस्नानसंध्यावंदनादिरूपःप्रथमंअविकारिविशेषणत्वेनपूर्वमेवविधमानःसन्

द्यौःसचंद्रार्कनक्षत्राखंदिशोभूर्महोदधिः वासुदेवस्यवीर्येणविधृतानिमहात्मनः ३४ ससुरासुरगंधर्वंसयक्षो
रगराक्षसं जगद्वशेवर्त्ततेदंकृष्णस्यसचराचरं ३५ इंद्रियाणिमनोबुद्धिःसत्वंतेजोबलंधृतिः वासुदेवात्मकान्याहुः
क्षेत्रंक्षेत्रज्ञएवच ३६ सर्वागमानामाचारःप्रथमंपरिकल्पते आचारप्रभवोधर्मोधर्मस्यप्रभुरच्युतः १३७

परिकल्पतेतेषांकृतानांसंपादनसमर्थःअनधिकारिणाकृतमकृतमितिन्यायात् शुचिःकर्माणिकुर्वीतअशिरःस्नातश्चकुर्वीतदैवंपित्र्यं
मथापिवा संध्याहीनोशुचिर्नित्यमनर्हःसर्वकर्मसुविशिखोव्युपवीतश्चयत्करोतिनतत्कृतमित्यादिविशिष्यवचनेभ्यश्च अतश्चआ
चारःप्रभवोहेतुरस्यतादृशोधर्मःधर्मत्वेनाधिकारिविशेषणंप्रयोजकमन्यथाश्रद्धाकृतयज्ञादेरपिधर्मतापत्तेः तादृशस्यधर्मस्यअ एम० ३४८
च्युतःप्रभुःफलदाताअनाधिकारिविशेषणरहितस्येतितस्मात्सहस्रनामस्तवजपार्थ [illegible] मपिशुचित्वादिविशेषणेनैवभवि
तव्यमित्यभिप्रायःअशुचिर्वेतितुमुक्तकमुक्तकनामकीर्तनेबोध्यः १३७

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

पुनरपि भगवन्महिमानमाह ऋषय इति धातवः कांचनाद्याः किंबहुना जंगमाजंगममिति १३८ अखिलवाङ्मयतात्पर्यविषयतयापि महिमानमाह योग इ
ति योगो योगशास्त्रं ज्ञानमुपासनाशास्त्रं सांख्यप्रसिद्धं विद्याः वैशेषिकादितंत्राणि शिल्पादिचित्रादिः कर्म कर्मविद्या वेदाः तन्मूलभूताः शास्त्राणि त
दर्थविचारकाणि जैमिन्यादिकृतानि विज्ञापते साक्षात्क्रियते ब्रह्मानेनेति विज्ञानं अहं ब्रह्मास्मीति महावाक्यं एतत्सर्वं जनार्दनात् जनार्दनहेतुकं भवतीति

ऋषयः पितरो देवा महाभूतानि धातवः जंगमाजंगमं चेदं जगन्नारायणोद्भवं १३८ योगो ज्ञानं तथा
सांख्यं विद्याः शिल्पादि कर्म च वेदाः शास्त्राणि विज्ञानमेतत्सर्वं जनार्दनात् १३९ एको विष्णुर्म
हद्भूतं पृथग्भूतान्यनेकशः त्रीन् लोकान्व्याप्य भूतात्मा भुंक्ते विश्वभुगव्ययः १४० ॥ ॥

शेषः फलस्यापि हेतुत्वोपगमात् ज्ञानसंबंधेन पूर्वोक्तिलोपपत्तेः प्रसिद्धस्यापि फलतया तां तु परक्रान्तं सूरिभिः यद्वा जनार्दनं अततीति तात्पर्येण गच्छतीति जनार्दना
त् अतस्मात् तत्सगमनेदिक्षिय सर्वे वेदा यत्पदमामनंतीति श्रुतिः वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्य इति गीता नारायणैको गम्यस्त्वमसि पयसामर्णव इति पुष्पदंतश्च १३९ एको वि
ष्णुरिति विश्वात्मतामि भूतात्मेत्यस्य व्याख्याने पठंति एवं विश्वभुक् अखिलभोक्तापि अव्ययो निर्विकार इत्येवं भूतमहिमशालित्वादेतदाराधने किमसंभवमिति भा
वः १४०

© Dharmarth Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा० इदानीमप्रकृतस्तवस्य श्रीवेदव्यासप्रवर्त्तितत्वेन माहात्म्यमाह । इममिति व्यासेन कीर्त्तितमित्युक्त्वा अहमाराधितः पूर्वं ब्रह्मणा लोककर्त्तृणा ततो नामसहस्रं
३४९ मे प्राप्तं तो कहितं परं नारदेन ततः पूर्वं प्राप्तं च परमेष्ठिनः नारदेन ततः प्रोक्तमृषीणामूर्ध्वरेतसां । ऋषिभिस्तु महाबाहो देवलोके प्रकाशितं मर्त्यलोके मनुष्याणां
व्यासेन परिकीर्त्तितमिति स्कांदोक्तं भगवद्वचोनुसरति । मन्त्रः ततः परमेष्ठिनः सकाशान्नारदेन प्राप्तं न तु सनत्कुमारादेभिः पुरुषइत्यनेन त्रैवर्णिकस्त्रीणामपि
नाम्नाधिकार इत्यभिप्रेति । स्त्रीशूद्रैर्नाधीयातां स्त्री शूद्राश्च सधर्माणः इति श्रुतिस्मृतिभ्यां वेदस्य वर्णान्तु तासामनिषिद्धं । श्रवणनिषेधानां शूद्रत्वपुर

इमं स्तवं भगवतो विष्णोर्व्यासेन कीर्त्तितं पठेद्य इच्छेत्पुरुषः श्रेयः प्राप्तुं सुखानि च १४१ विश्वेश्वरमजं देवं जगतः प्रभवाप्ययं
भजन्ति ये पुष्कराक्षं न ते यान्ति पराभवं अर्जुन उ० पद्मपत्रविशालाक्ष पद्मनाभ सुरोत्तम भक्तानामनुरक्तानां त्राता भव जना
र्दन श्रीभ १४२ यो मां नामसहस्रेण स्तोतुमिच्छति पांडव सोहमेकेन श्लोकेन स्तुत एव न संशयः १४३ नमोस्त्वनंताय स
हस्रमूर्त्तये सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः १४४ इति श्रीमहाभा
रते शतसाहस्र्यां संहितायां वैयासिक्यां शांतिपर्वणि दानधर्मे भगवतो वासुदेवस्य नाम्नां सहस्रं संपूर्णं प्राणायात्रामनेकां च न
स्कारेणैव प्रवृत्तेः १४१ इदानीमुक्तं फलं न प्रकृतपाठ॥ स्नानमानेन भारत नमस्ते तस्मै गौवनान्येन शक्यं हेतं सदर्शनं ७ ॥ ॥
सैव किं तु पापाकंपं चिन्त्यज्ञनमात्रस्येत्याह विश्वेश्वरमिति १४२ शरणं मम गोविंदः शरणं शंकरोक्षयः शरणं भगवद्भक्ताः शरणं हरिनाम च इति श्रीमत्स्वयंप्रका
शांघ्रि लब्धवेदांतिसत्पदः महादेवो करोद्व्याख्यां विष्णुनामसहस्रगां घवाणमनिभूमानेवत्सरे श्रीमुखाभिधे मार्गासितत्रतीयायां नगरे तां फलं कृते॥ ॥ राम० ३४९
इति श्रीमद्वेदांतिमहादेवकृता विष्णुनामसहस्रव्याख्या संपूर्णा ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

पितामह ३ विहितंहृष्टसिध्यर्थंजप्तं ८ आह्निकंत्वहरहःकर्तव्यं ९ १० १३ ॥ ॥ ॥

युधिष्ठिरउवाच पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद किंजप्यंजपतोनित्यंभवेद्धर्मफलंमहत् १ प्रस्थानेवाप्रवेशेवाप्रवृ
त्तेवापिकर्मणि दैवेवाश्राद्धकालेवाकिंजप्यंकर्मसाधनं २ शांतिकंपौष्टिकंरक्षाशत्रुघ्नंभयनाशनं जप्यंयद्ब्रह्मसमितं
तत्स्वान्वक्तुमर्हसि ३ भीष्मउ० व्यासप्रोक्तमिमंमंत्रंशृणुष्वैकमनानृप सावित्र्याविहितंदिव्यंसद्यःपापविमोचनं ४ शृणु
मंत्रविधिंकृत्स्नंप्रोच्यमानंमयानघ यंश्रुत्वापांडवश्रेष्ठसर्वपापैःप्रमुच्यते ५ रात्रावहनिधर्मज्ञयेनपापैर्नलिप्यते तत्तेहंप्र सं४
वक्ष्यामिशृणुष्वैकमनानृप ६ आयुष्मान्भवतेयंचश्रुत्वापार्थिवात्मज पुरुषस्तुसुसिध्यर्थंप्रेत्यचेहचमोदते ७ सेवितंस
ततंराजन्पुराराजर्षिसत्तमैः क्षत्रधर्मपरैर्नित्यंसत्यव्रतपरायणैः ८ इदमाह्निकमव्यग्रंकुर्वद्भिर्नियतैःसदा नृपैर्भरत
शार्दूलप्राप्यतेश्रीरनुत्तमा ९ नमोवसिष्ठायमहाव्रतायपराशरंवेदनिधिंप्रणाम नमोस्त्वनंतायमहोरगायनमोस्तुसिद्धेभ्य
इहाक्षयेभ्यः १० नमोस्त्वृषिभ्यःपरमंपरेषांदेवदेवेषुदेवंवरदंवराणां सहस्रशीर्षायनमःशिवायसहस्रनामायजनार्द
नाय ११ अजैकपादहिर्बुध्न्यःपिनाकीचापराजितः ऋतश्चपितृरूपश्चत्र्यंबकश्चसुरेश्वरः १२ वृषाकपिश्चशंभुश्चहवनो
येश्वरस्तथा एकादशैतेप्रथिताफ्द्रास्त्रिभुवनेश्वराः १३

© (O) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

ता०
३५०

१७ संज्ञायाः अश्वारूपायाः [illegible] नासातः नासिकायाः सकाशाद्विनिर्गतौ १८ ॥ ॥ ॥

शतमेतत्समाख्यातं पंचाशतं रुद्रैर्महात्मनां अंशो भगश्च मित्रश्च वरुणश्च जलेश्वरः १४ तथा धाता र्यमा चैव जयंतो भास्करस्तथा त्वष्टा
पूषा तथैवेंद्रो द्वादशो विष्णुरुच्यते १५ इत्येते द्वादशादित्याः काश्यपेया इति श्रुतिः धरो ध्रुवश्च सोमश्च सावित्रोथानिलो नलः
प्रत्यूषाश्च प्रभासश्च वसवोष्टौ प्रकीर्त्तिताः १६ नासत्यश्चापि दस्रश्च स्मृतौ द्वावश्विनावपि मार्त्तंडस्यात्मजावेतौ संज्ञानासा
विनिर्गतौ १७ अतः परं प्रवक्ष्यामि लोकानां कर्मसाक्षिणः अपि यज्ञस्य वेत्तारो दत्तस्य सुकृतस्य च १८ अदृश्याः सर्व
भूतेषु पश्यंति त्रिदशेश्वराः शुभाशुभानि कर्म्माणि मृत्युः कालश्च सर्वशः १९ विश्वेदेवाः पितृगणा मूर्तिमंतस्तपोधनाः
मुनयश्चैव सिद्धाश्च तपो मोक्ष [illegible] परायणाः २० शुचिस्मिताः कीर्त्तयतां प्रयच्छंति शुभं नृणां प्रजापतिकृतानेतांल्लोकान्दि
दिव्येन तेजसा वसंति सर्वलोकेषु प्रयताः सर्वकर्मसु २२ प्राणानामीश्वरानेतान्कीर्त्तयन्प्रयतो नरः धर्म्मार्थकामैर्विपु
लैर्युज्यते सह नित्यशः २३ लोकांश्च लभते पुण्यान्विश्वेश्वरकृतान्शुभान् एते देवास्त्रयस्त्रिंशत्सर्वभूतगणेश्वराः नंदी
श्वरो महाकालो ग्रामणीर्वृषभध्वजः ईश्वराः सर्वलोकानां गणेश्वरविनायकाः २५ सौम्या रौद्रा गणाश्चैव योगभूतग
णास्तथा ज्योतींषि सरितो व्योम सुपर्णः पतगेश्वरः २६ पृथिव्यां तपसा सिद्धाः स्थावराश्च चराश्च ह हिमवान्गिरयः सर्वे चत्वा
रश्च महार्णवाः २७ भवस्यानुचराश्चैव हरतुल्यपराक्रमाः विष्णुर्देवोथ विष्णुश्च स्कंदश्चांबिकया सह कीर्त्तयन्प्रयतः स

[illegible]

ता०
३५०

अतऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि मानवान् ऋषिसत्तमान् यवक्रीतश्च रैभ्यश्च अर्वावसुपरावसू २९ औशिजश्चैव कक्षीवान् बलश्चांगिरसः सुतः ऋषिर्मेधा
तिथिः पुत्रः कण्वो बर्हिषदस्तथा ३० त्रैलोक्ये तेजोमयाः सर्वे कीर्तिता लोकभावनाः लभंते हि शुभं सर्वे रुद्रानलवसुप्रजाः ३१ सुकृत्वा शुभं कर्म
मोदंते दिवि दैवतैः महेंद्रगुरवः सप्त प्राचीं वै दिशमाश्रिताः ३२ प्रयतः कीर्तयेत्तान्तु शक्रलोके महीयते उन्मुचुः प्रमुचुश्चैव स्वस्त्यात्रेयश्च वी
र्यवान् ३३ दृढव्यश्चोर्द्ध्ववाहुश्च तृणसोमांगिरास्तथा मित्रावरुणयोः पुत्रस्तथागस्त्यः प्रतापवान् ३५ धर्मराजर्त्विजः सप्त दक्षिणां दिश
माश्रिताः दृढेयुश्चात्तेयुश्च परिव्याधश्च कीर्तिमान् ३५ एकतश्च द्वितश्चैव त्रितश्चादित्यसन्निभाः अत्रेः पुत्रश्च धर्मात्मा ऋषिः सारस्वतस्त
था ३६ वरुणस्यर्त्विजः सप्त पश्चिमां दिशमाश्रिताः अत्रिर्वसिष्ठो भगवान् कश्यपश्च महानृषिः ३७ गौतमः सभरद्वाजो विश्वामित्रोथ कौ
शिकः ऋचीकतनयश्चोग्रो जमदग्निः प्रतापवान् ३८ धनेश्वरस्य गुरवः सप्तैते उत्तराश्रिताः अपरे मुनयः सप्त दिक्षु सर्वासु धिष्ठिताः ३९
कीर्तिस्वस्तिकरा नृणां कीर्तिता लोकभावनाः धर्मः कामश्च कालश्च वसुर्वासुकिरेव च ४० अनंतः कपिलश्चैव सप्तैते धरणीधराः रामो
व्यासस्तथा द्रौणिरश्वत्थामा च लोमशः इत्येते मुनयो दिव्या एकैकाः सप्तसप्तधा ४१ शान्तिस्वस्तिकरा लोके दिशां पालाः प्रकीर्तिताः यस्यां
यस्यां दिशि हि ते तन्मुखः शरणं व्रजेत ४२ स्रष्टारः सर्वभूतानां कीर्तिता लोकपावनाः संवर्तो मेरुसावर्णी मार्कं ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हृ० ३५१ द्वेपश्चधार्मिकः ४३ सांख्ययोगेनारदश्च दुर्वासाश्च महानृषिः अत्यंततपसो दांतास्त्रिषुलोकेषुविश्रुताः ४४ अपरे रुद्रसंकाशाः
कीर्तिताव्रलल्लौकिकाः अपुत्रो लभते पुत्रं दरिद्रो लभते धनं तथा धर्मार्थकामेषु सिद्धिं च लभते नरः ४५ पृथुवैन्यं नृपवरं पृथ्वी यस्या
भवत्सुता प्रजापतिं सार्वभौमं कीर्त्तयेद्वसुधाधिपं ४६ आदित्यवंशप्रभवं महेंद्रसमविक्रमं पुरूरवसमैलं च त्रिषुलोकेषु विश्रुतं ४७
बुधस्य दयितं पुत्रं कीर्त्तयेद्वसुधाधिपं त्रिलोकविश्रुतं वीरं भरतं च प्रकीर्त्तयेत् ४८ गवामयेन यज्ञेन येनेष्टं वै कृते युगे रंतिदेवं महादेवं की
र्त्तयेत्परमद्युतिं ४९ विश्वजित्तपसोपेतं लक्षण्यं लोकमंगलं तथा श्वेतं च राजर्षिं कीर्त्तयेत्परमद्युतिं ५० सगरस्यात्मजा येन प्लाविता स्ता
रितास्तथा हुताशनसमानेतान्महारूपान्महौजसः ५१ उग्रकोपान्महासत्वान्कीर्त्तयेत्कीर्त्तिवर्द्धनान् देवानृषिगणांश्चैव नृपांश्च ना ४
जगतीश्वरान् ५२ सांख्ययोगं च परमं हव्यं कव्यं तथैव च कीर्त्तितं परमं ब्रह्म सर्वश्रुतिपरायणं ५३ मंगल्यं सर्वभूतानां पवित्रं बहुकीर्त्ति
तं व्याधिप्रशमनं श्रेष्ठं पौष्टिकं सर्वकर्मणां ५४ प्रयतः कीर्त्तयेदेतान्कल्यं सायं च भारत एते वै यांति वर्षंति भांति वांति सृजंति च ५५
एते विनायकाः श्रेष्ठाः दक्षाः क्षांता जितेंद्रियाः नराणामशुभं सर्वं व्यपोहंति प्रकीर्त्तिताः ५६ साक्षिभूता महात्मानः पापस्य सुकृतस्य
च एतान्वै कल्यमुत्थाय कीर्त्तयेन्न शुभमश्नुते ५७ नाग्निचौरभयं तस्य न मार्गप्रतिरोधनं एतान्कीर्त्तयतां नित्यं दुःस्वप्नो नश्य राम० ३५१
ते नृणां ५८

मुच्यते सर्वपापेभ्यः स्वस्तिमांश्च गृहान्व्रजेत् दीक्षाकालेषु सर्वेषु यः पठेन्नियतो द्विजः ५९ न्यायवानात्मनिरतः क्षांतो दांतो
नसूयकः रोगार्त्तो वाभियुक्तो वा पठन्पापात्प्रमुच्यते ६० वास्तुमध्ये तु पठतः कुलस्वस्त्ययनं भवेत् क्षेत्रमध्ये तु पठतः स
र्व्वसस्यं प्ररोहति ६१ गच्छतः क्षेममध्वानं ग्रामांतरगतः पठन् आत्मनश्च सुतानां च दाराणां च धनस्य च वीजानामौषधी
नां रक्षामेतां प्रयोजयेत् ६२ एतां संग्रामकाले तु जपतः क्षत्रियस्य तु व्रजंति रिपवो नाशं क्षेमं च परिवर्त्तते ६३ एतां
दैवे च पित्र्ये च पठतः पुरुषस्य हि भुंजते पितरो हव्यं कव्यं च त्रिदिवौकसः ६४ न व्याधिश्वापदभयं न द्विपान्न हि तस्करा
त् कश्मलं लघुतां यांति पाप्मना च प्रमुच्यते ६५ पानपात्रे च पाने च प्रवासे राजवेश्मनि परां सिद्धिमवाप्नोति सावि
त्रीमुत्तमां पठन् ६६ न च राजभयं तेषां न पिशाचान्न राक्षसान् नाग्न्यंबुपवनव्यालाद्भयं तस्योपजायते ६७
चतुर्णामपि वर्णानामाश्रमस्य विशेषतः करोति सततं शांतिं सावित्रीमुत्तमां पठन् ६८ नाग्निर्दहति काष्ठानि सावित्री
यत्र पठ्यते न तत्र बालो म्रियते न च तिष्ठंति पन्नगाः ६९ न तेषां विद्यते दुःखं गच्छंति परमां गतिं ये शृण्वंति महद्ब्रह्म सावि
त्रीगुणकीर्त्तनं ७० गवां मध्ये तु पठतो गावो स्युर्बहुवत्सलाः प्रस्थाने वा प्रवेशे वा सर्वावस्थां गतः पठेत् ७१ जपतां जु
ह्वतां चैव नित्यं च प्रयतात्मनां ऋषीणां परमं जप्यं गुह्यमेतन्नराधिप ७२ याथातथ्येन सिद्धस्य इतिहासं पुरातनं पराशरम
तं दिव्यं शक्राय कथितं पुरा ७३ तदेतत्ते समाख्यातं तथ्यं ब्रह्म सनातनं हृदयं सर्वभूतानां श्रुतिरेषा पुरातनी ७४ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

शां० ८० सावित्र्यध्यायः केपूज्याइतिसप्ताध्यायः १ २ ३ ४ ॥ ॥ छ
३५२
सोमादित्यानृपाः सर्वेशपापाः कुरुवृत्तपा पठंतिमुच्यपोतिस्तस्सावित्रींप्राणिनांगतिं ७५ अभ्यासेनित्यदेवानांसप्तर्षीणांध्रु
वस्यच मोक्षाणांसर्वकृच्छ्राणांमोचयत्यशुभात्सदा ७६ वृद्धैःकाश्यपगौतमप्रभृतिभिर्भृग्वंगिरोअत्र्यादिभिः शुक्रागस्त्यबृ
हस्पतिप्रभृतिभिर्ब्रह्मर्षिभिःसेवितांभारद्वाजमतंऋचीकतनयैः प्राप्तांवसिष्ठात्पुनः सावित्रीमधिगम्यशक्रवसुभिः कृत्स्नाजि
तादानवाः ७७ योगोशतंकनकंशृंगमयंददातिविप्रायवेदविदुषेचबहुश्रुताय दिव्यांचभारतकथांकथयेच्चनित्यंतत्तुल्यंफलं
भवतितस्यचतस्यचैव ७८ धर्मोविवर्द्धतिभृगोःपरिकीर्तनेनवीर्यंविवर्द्धतिवसिष्ठनमोनतेन संग्रामजिद्भवतिचैवर
घुंनमस्यन्नस्यादश्विनौचपरिकीर्त्तयतोनरोगः ७९ एषातेकथितारांजन्सावित्रीब्रह्मशाश्वती विवक्षुरसियच्चान्यत्तत्ते
वक्ष्यामिभारत ८० शांतिपर्वणिदानधर्मेषुसावित्री युधिष्ठिरउ० केपूज्याःकेनमस्कार्याःकथंवर्त्तेतकेषुच किमाचा
रःकीदृशेषुपितामहनरिष्यते १ भीष्मउ० ब्राह्मणानांपरिभवःसादयेदपिदेवताः ब्राह्मणेभ्योनमस्कृत्यपुधिष्ठिरनरि
ष्यते २ तेपूज्यास्तेनमस्कार्यावर्त्तेथास्तेषुपुत्रवत् तेहिलोकानिमान्सर्वान्धारयंतिमनीषिणः ३ ब्राह्मणाःसर्वलोकानां
महांतोधर्मसेतवः धनत्यागाभिरामाश्चवाक्संयमपराश्चये ४ रमणीयाश्चभूतानांनिधानंचधृतव्रताः प्रणेतारश्च
लोकानांशास्त्राणांचयशस्विनः ॥ ॥ शां० ३५२

तपोयेषांधनंनित्यंवाक्चैवविपुलंबलं प्रभवाश्चैवधर्म्माणांधर्म्मज्ञाःसूक्ष्मदर्शिनः ६ धर्म्मकामास्थिताधर्म्मेसुकृतैर्द्धर्म्मसेतवः यान्समा
श्रित्यजीवंतिप्रजाःसर्व्वाश्चतुर्विधाः ७ पंथानःसर्व्वनेतारोयज्ञवाहाःसनातनाः पित्र्यपैतामहींगुर्वीमुद्वहंतिधुरंसदा ८ धुरियेनावसीदं
तिविषमेसद्गवाइव पितृदेवातिथिमुखाहव्यकव्याग्रभोजिनः ९ भोजनादेवयेलोकांस्त्रायंतेमहतोभयात् दीपःसर्व्वस्यलोकस्यचक्षु
श्चक्षुष्मतामपि १० सर्व्वशिल्पादिनिधनानिपुणाःसूक्ष्मदर्शिनः गतिज्ञाःसर्व्वभूतानामध्यात्मगतिचिंतकाः आदिमध्यावसानानांज्ञा
ताश्छिन्नसंशयाः परावरविशेषज्ञागंतारःपरमांगतिं १२ विमुक्ताधूतपाप्मानोनिर्द्वंद्वानिष्परिग्रहाः मानार्हामानितानित्यंज्ञानविद्भि
र्म्महात्मभिः १३ चंदनेमलपंकेचभोजनेभोजनेसमाः समंयेषांदुकूलंचतथाक्षौमाजिनानिच १४ तिष्ठेयुरप्यभुंजानाबहूनिदिवसा
न्यपि शोषयेयुश्चगात्राणिस्वाध्यायैःसंयतेंद्रियाः १५ अदैवंदैवतंकुर्युर्दैवतंचाप्यदैवतं लोकानन्यान्सृजेयुस्तेलोकपालांश्चकोपि
ताः १६ अपेयःसागरोयेषामभिशापान्महात्मनां येषांकोपाग्निरद्यापिदंडकेनोपशाम्यति १७ देवानामपियेदेवाःकारणंकारणा
स्यच प्रमाणस्यप्रमाणंचकस्तानभिभवेद्बुधः १८ येषांवृद्धश्चबालश्चसर्वःसंमानमर्हति तपोविद्याविशेषात्तुमानयंतिपरस्परं १९
अविद्वान्ब्राह्मणोदेवःपात्रंवैपावनंमहत् विद्वान्भूयस्तरोदेवःपूर्णसागरसन्निभः २० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा॰
३५३

२३ ब्राह्मणप्रशंसाध्यायः कालमुष्टिंस्तद्विफलेवां १ २ ३ ११ २६

अविद्वांश्चैवविद्वांश्चब्राह्मणोदैवतंमहत् प्रणीतश्चाप्रणीतश्चयथाग्निर्दैवतंमहत् २१ श्मशानेपिहितेजस्वीपावकोनैवदु
ष्यति हविर्यज्ञेचविधिवन्भूयएवातिशोभते २२ एवंयद्यप्यनिष्टेषुवर्त्ततेसर्व्वकर्म्मसु सर्व्वथाब्राह्मणामान्यादैवतंविद्धितत्परं २३
इतिदानधर्मे॰ युधिष्ठिरउ॰ कांतुब्राह्मणपूजायांव्युष्टिंदृष्ट्वाजनाधिप कंवाकर्म्मोदयंमत्वातानर्च्चसिमहीपते १ भीष्मउ॰ अ
त्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं पवनस्यचसंवादमर्ज्जुनस्यचभारत २ सहस्रभुजभृच्छ्रीमानकार्त्तवीर्योभवत्प्रभुः अस्यलोक
स्यसर्वस्यमाहिष्मत्यांमहाबलः ३ सतुरत्नाकरवतींसद्वीपांसागरांवरां शशासपृथिवींसर्व्वांहैहयःसत्यविक्रमः ४ स्ववित्तंपे
नदत्तंतुदत्तात्रेयायकारणे क्षत्रधर्म्मपुरस्कृत्यविनयंश्रुतमेवच ५ आराधयामासचतंकृतवीर्यात्मजोमुनिं न्यमंत्रयततंतु
ष्टोद्विजश्चैववरैस्त्रिभिः ६ सवरैश्छंदितस्तेनतन्नृपोवचनमब्रवीत सहस्रबाहुर्भूयांवैचमूमध्येगृहेन्यथा ७ ममबाहुसहस्रंतु
पश्यंतांसैनिकारणे विक्रमेणमहींकृत्स्नांजयेयंविपुलव्रत ८ तांचधर्म्मेणसंप्राप्यपालयेयमतंद्रितः चतुर्थंतुवरंयाचेत्वाम
हंद्विजसत्तम ९ तन्ममानुग्रहकृतेदातुमर्हस्यनिंदित अनुशासनंतुमांसंतोमिथ्योवृत्तंतदाश्रयं १० इत्युक्तःसद्विजःप्राहत
थास्त्वितिनराधिपं एवंसमभवंस्तस्यवरास्तेदीप्ततेजसः ११ ततःसरथमास्थायज्वलनार्कसमद्युतिं अब्रवीद्वीर्यसम्मोहात्कोन्व ॥ ७४ ॥

राम॰
३५३

© Dhamartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

१५ पूर्वो वादी ब्रह्मोत्तरः ब्राह्मणाधिक्यवचनं पूर्वपक्षः क्षत्रियाधिक्यं सिद्धांत इत्यर्थः हेतुयुक्तौ प्रजापालनेन हेतुना युक्तौ सहितौ तौ ब्राह्मणक्षत्रियौ १६ ब्र
ह्मवेदोपजीवा वा अध्यापनयजनार्थं स्ववउपधाकुलं तेषां ते तथा क्षत्रियान्वा दातृन्उपजीवंति २० गायत्र्या सरस्वत्या अत्र संत्यक्षिते चर्मवसनः अजिन

धैर्यवीर्ययशः शौर्यविक्रमैरोजसापि वा तद्वाक्यांते ततरिक्षे दिव्या वागुवाचाशरीरिणी १३ न त्वं मूढ विजानीषे ब्राह्मणं क्षत्रि
याद्वरं सहितो ब्राह्मणेनेह क्षत्रियः शास्ति वै प्रजाः १४ अर्जुन उ० कुर्यां भुतानि तुष्टोहं क्रुद्धो नाशं तथा नये कर्मणा मनसा
वाचा न मत्तोस्ति वरो द्विजः १५ पूर्वो ब्रह्मोत्तरो वादो द्वितीयः क्षत्रियोत्तरः त्वया ज्ञोपावुभौ हेतू विशेषस्तत्र दृश्यते १६ ब्राह्म
णाः संश्रिताः क्षत्रं न क्षत्रं ब्रह्मणाश्रितं श्रिता ब्रह्मोपधा विप्राः खादंति क्षत्रियान्भुवि १७ क्षत्रियेष्वाश्रितो धर्मः प्रजा
नां परिपालनं क्षत्राद्वृत्तिर्ब्राह्मणानां तैः कथं ब्राह्मणो वरः १८ सर्वभूतप्रधानांस्तान्भैक्षवृत्तीनहं सदा आत्मसंभावितान्
विप्रान्स्थापयाम्यात्मनो वशे २० कथितं त्वनया सत्यं गायत्र्या कन्यया दिवि विजेष्याम्यवशान्सर्वान्ब्राह्मणांश्चर्मवास
चान्वये ३ सः २१ न तु संत्याजयेद्राष्ट्रात्त्रिषु लोकेषु कश्चन देवो वा मानुषो वापि तस्माज्ज्येष्ठो द्विजादहं २२ अद्य ब्रह्मोत्तरं लोकं करिष्ये
क्षत्रियोत्तरं न हि मे संयुगे कश्चित्सोढुमुत्सहते बलं २३ अर्जुनस्य वचः श्रुत्वा वित्रस्ताभून्निशाचरी अथैनमंतरिक्षस्थस्त
तो वायुरभाषत २४ त्यजैनं कलुषं भावं ब्राह्मणेभ्यो नमस्कुरु एतेषां कुर्वतः पापं राष्ट्रक्षोभो भविष्यति २५ ॥ ॥
वसनान् २२ ब्रह्मोत्तरं संतं २३ निशाचरी अंतर्हिता सरस्वती यद्वा निशाचरी राक्षस्यपि वित्रस्ताभूत् किमुतान्य आस्तिका इति भावः २४ ॥ ॥ ॥

© (Dharmartha Trust, J&K) Digitized By eGangotri

दा०
३५४

२७ पृथिवीभूतं पृथिव्यात्मकं मतं २९ अथाप: अप्सु ४ अहं वायुः ७ कविः अग्निः ८ महतः सगरपुत्रान् आसंत उपासंत सुवर्णधारिणा शोननो ब्राह्मणा वरासि

अथवा त्वां महीपाल शमयिष्यंति वै द्विजाः निरसिष्यंति निर्वै राष्ट्रं महोत्साहं महाबलाः २६ तं राजा कस्त्वमित्याह ततस्तमाह मारुतः वायु
र्वै द्विवदूतोस्मि हितं त्वां प्रब्रवीम्यहं २७ अर्जुन उ० अहो त्वयाद्य विप्रेषु भक्तिरागः प्रदर्शितः यादृशं पृथिवीभूतं तादृशं ब्रूहि मे द्विजं २८
वायोर्वा सदृशं किंचिद्ब्रूहि त्वं ब्राह्मणोत्तमं अपां वै सदृशं वह्नेः सूर्यस्य नभसोपि वा २९ इति दानधर्मे ब्राह्मणमाहात्म्ये वायु
रुवाच शृणु मूढ गुणान्कांश्चिद्ब्राह्मणानां महात्मनां ये त्वया कीर्तिता राजंस्तेभ्योथ ब्राह्मणो वरः १ त्यक्त्वा महीत्वं भूमिस्तु
स्पर्द्धयांगनृपस्य ह नाशं जगाम तां विप्रो व्यष्टंभयत काश्यपः २ अक्षया ब्राह्मणा राजन्दिवि चेह च नित्यदा अपिबत्तेजसा ह्या
पः स्वयमेवांगिराः पुरा ३ स ताः पिबन्क्षीरमिव नातृप्यत महामनाः अपूरयन्महौघेन महीं सर्वां च पार्थिव ४ तस्मिन्नहं
च क्रुद्धे वै जगत्त्यक्त्वा ततो गतः अतिष्ठमग्निहोत्रे च चिरमंगिरसो भयात् ५ अपशप्तश्च भगवान्गोतमेन पुरंदरः अहल्यां
कामयानो वै धर्मार्थं च न हिंसितः ६ यथा समुद्रान्यते पूर्णो दृष्टश्च वारिणा ब्राह्मणैरभिशप्तस्सन्न भूवलवणोदकः ७ सु
वर्णवर्णो निर्धूमः संगतोर्द्ध्वशिखः कविः क्रुद्धेनांगिरसा शप्तो गुणैरेतैर्विवर्जितः ८ महतश्चूर्णितान्पश्य ये ह्यासंत महोदधिं ८
सुवर्णधारिणा नित्यमवशप्ता द्विजातिना ९ समो न त्वं द्विजातिभ्यः श्रेयो विद्धि नराधिप गर्भस्थान्ब्राह्मणान्शस्तन्नमस्यति किल

प्रभुः १० दान०
३५४

सधारिणाथत्रीद्विजातिना कपिलेन ९ ९ ॥ ७ ॥ ॥

अग्निं ब्राह्मणमित्यन्वयः १३ अनभूतं प्रतिभूतं अनुपालकं पोषकं १४ ननु ब्रह्मांडेनाततत्वात्कथमंडमजननपदित्यत आह अंडे इति केचिदिति तत्रेत्यर्थः १६
दृषयति द्रष्टव्यमिति अततत्वादेव ब्रह्मा न अंडजातः अंडजत्ववचनं तस्य प्रकारांतरेणाह स्मृतमिति आकाशं अव्याकृतं १७ आकाशजः पि
तामहः किमाश्रयेण तिष्ठेदिति चेत् कथंचिद्रूपात्तं प्रति ब्रूहि तदा न किंचिद्वेदिति पितामहस्य निरधिष्ठानत्वे सति तत्र न मिदं सर्वं शून्यमेव स्यात् किंचि
न्दूपाहित्यर्थः ननु कोयं प्रजापतिपदेनोच्यते अत आह अहंकार इति प्रोक्त इति प्रभुर्व्यापकः पतः सर्वतेजोगतः जलचन्द्रन्यायेन कृतंत्र वैमनाड्यातिः

हंडकानां महद्भूतं ब्राह्मणेन विनाशितं तालजंघं महाक्षत्रमौर्वेणैकेन नाशितं १२ तथा च विपुलं राज्यं बलं धर्मः श्रुतं तथा दत्तात्रेयप्रसा
देन प्राप्तं परमदुर्लभं १२ अग्निं त्वयज्ञसेनित्यं कस्माद्ब्राह्मणमर्जुन सहि सर्वस्य लोकस्य हव्यवाट् किं न वेत्सि तं १३ अथवा ब्राह्मणश्रेष्ठमनु
भूतानुपालकं कर्तारं जीवलोकस्य कस्माज्ज्ञानन्विमुह्यसे १४ तथा प्रजापतिर्ब्रह्मा अव्ययः प्रभुरव्ययः येनेदं निखिलं विश्वं जनितं स्था
वरं चरं १५ अंडजातं तु ब्रह्माणं केचिदिच्छंत्यपंडिताः अंडाद्भिन्नाद्बभुः शैला दिशोंभः पृथिवी दिवं १६ द्रष्टव्यं नैतदेवं हि कथं जायेदजो हि सः
स्मृतमाकाशमंडं तु तस्माज्जातः पितामहः १७ तिष्ठेत्कथमिति ब्रूहि न किंचिद्धि तदाभवत् अहंकार इति प्रोक्तः सर्वतेजोगतः प्रभुः १८ ना
स्त्यंडमस्ति तु ब्रह्मा स राजा लोकभावनः इत्युक्तः स तदा तूष्णीमभूद्वायुस्ततोऽब्रवीत् १९ इति शांतिपर्वणि दानधर्मे पवनार्जुनसंवादे ॥

भ्रातः द्वितीयामिश्रेतेति समासः अयं भावः सुषुप्तिसदृशादव्याकृताकाशादुत्थितोऽहंकाररूपश्च पश्चिस्तेन स्वात्मा सर्वात्मना वच्छिन्नः सोयमहंकारविशिष्टो ब्रह्म
व्योमादिं कल्पितवान् एवं स्वानुभवात् प्रजानाति स ब्राह्मणो जगत्कर्तीति न तत्व साम्यं समुद्रेणांतरं गस्येवं कदापि न संभवेत् १८ अतस्त्वं अंडे नास्ति रज्जूरगवत्क
ल्पनामात्रत्वात् कल्पकस्य स ब्रह्मा ब्राह्मणोऽस्तीत्युक्तं स राजा अर्जुनः इति वा पुनरुक्तः स तत् तूष्णीमभवत् ततो वायुरब्रवीत् वक्ष्यमाणमर्थमिति शेषः १९ अध्यायः ॥

दा० ३५५ इमां २ इमांभूमित्वंनपकाव्रह्मणःपदंगमिष्यामीतिसंबंधः ३ आत्मानंदेहंमुक्त्वानिर्जीवमहादेहंप्रविश्यसज्जावयोगलेचनकृतवान् ४ मृतास्कधर्मो

वायुरुवाच इमांभूमिंद्विजातिभ्योदित्सुर्वैदक्षिणांपुरा अंगोनामनृपोराजंस्ततश्चिंतांमहीययौ १ धारिणींसर्वभूतानामयंप्रा
प्यवरोनृप कथमिच्छतिमांदातुंद्विजेभ्योव्रह्मणःसुतां २ साहंत्यक्त्वागमिष्यामिभूमित्वंव्रह्मणःपदं अयंसराष्ट्रोनृपतिर्माभूदि
तिततोगमत् ३ ततस्तांकश्यपोदृष्ट्वाव्रजंतींपृथिवींतदा प्रविवेशमहींसद्योमुक्त्वात्मानंसमाहितः ४ ऋद्धा तंकाश्यपीरा
जन्भूमिरासीद्दत्तेद्विताई अप्यागम्यतथाराजन्नमस्कृत्वापकाश्यपम् पृथिवीकाश्यपीजज्ञेसुतातस्यमहात्मनः ७ एवंराजन्नीदृ
शीवैब्राह्मणाः सासर्वतोपजेत्सौषधिसमन्विता धर्म्मोत्तरानष्टभयाभूमिरासीत्ततोनृप ५ एवंवर्षसहस्राणिदिव्यानिविपुल
व्रतः त्रिंशत्कश्यपोभवत् अनंप्रव्रूहिवालंचकथयाक्षत्रियंवरं ८ तूष्णींवभूवनृपतिःपवनस्त्वव्रवीत्पुनः अंगाराज्ञ तथ्य
सजातस्यांगिरसेकुले ९ भद्रासोमस्यदुहितानूपेणापरमामता तस्यास्तुल्यंपतिंसोमउतथ्यंसमपश्यत १० सावतीव्रतप
स्तेपेमहाभागायशस्विनी उतथ्यार्थंतुचार्वंगीपरंनियममास्थिता ११ ततआहूयसोतथ्यंददावत्रियशस्विनीं भार्यार्थेसचजग्राह
विधिवद्भूरिदक्षिणः १२ तांत्वकामयतश्रीमान्वरुणःपूर्वमेवह सचागम्यवनप्रस्थंयमुनायांजहारतां १३ जलेश्वरस्तुहृत्वा
तामनयत्परमस्वपुरंप्रति परमाद्भुतसंकाशंषट्सहस्रशतंहृदं १४॥

त्रास्वधर्मवलेनव्रह्मलोकंगत्वानष्टभयासादितिशेषः ५ कश्यपोभूमिभूत्वासादित्यन्वयः ११ सोत्रिःसोमपितातउतथ्यमाहयतांतस्मैददौसोतथ्यमिति राम० ३५५
संधिरार्षः १३ १४

© Dharmartha Trust J&K Digitized By eGangotri

देवःवरुणःतपांनद्धपा १५ १६ १७ १८ २० २१ २८ ॥ ॥

सो ३

नहिरम्यतरंकिंचित्तस्मादन्यत्पुरोत्तमं प्रासादैरभ्रशोभिभिर्द्दिव्यैः कामैश्चशोभितं तत्रदेवस्तपासार्द्धंरमेराजनजलेश्वरः १५ अथा
ख्यातमुतथ्यायततः पत्न्याश्चमर्द्दनं तच्छ्रुत्वानारदात्सर्वमुतथ्योनारदंतपा १६ प्रोवाचगच्छब्रूहित्वंवरुणंपरुषंवचः मद्वाक्यान्मुंचमेभार्यां
कस्मात्तामहृतवानसि १७ लोकपालोसिलोकानांनलोकस्यविलोपकः सोमेनदत्ताभार्यामेत्वयाचापहृताद्यवै १८ इत्युक्तोवचनात्तस्य
नारदेनजलेश्वरः मुंचभार्यामुतथ्यस्यकस्मात्त्वंहृतवानसि १९ इतिश्रुत्वावचस्तस्यसोथतंवरुणोब्रवीत् ममैषासुप्रियाभार्यानैनामुत्स्र
ष्टुमुत्सहे २० इत्युक्तोवरुणेनाथनारदःप्राप्यतंमुनिं उतथ्यमब्रवीद्वाक्यंनातिहृष्टमनाइव २१ गलेगृहीत्वाक्षिप्तोस्मिवरुणेनम
हामुने नप्रयच्छतितेभार्यायत्तेकार्यंकुरुष्वतत् २२ नारदस्यवचःश्रुत्वाक्रुद्धःप्राज्वलदंगिराः अपिबत्तेजसावारिविष्टभ्यसुमहातपाः २३
पीयमानेतुसर्वस्मिंस्तोयेपिसलिलेश्वरः सुहृद्भिर्निक्षिप्यमाणोपिनैवामुंचततांतदा २४ ततःक्रुद्धोब्रवीद्भूमिमुतथ्योब्राह्मणोत्तमः द
र्शयस्वस्थलंभद्रेषट्सहस्रशतंह्रदं २५ ततस्तदेरिणंजातंसमुद्रश्चावसर्पितः तस्माद्देशान्नदींचैवप्रोवाचासौद्विजोत्तमः २६ अदृश्या
गच्छभीरुत्वंसरस्वतिमरुंप्रति अपुण्यएषभवतुदेशस्त्यक्तस्त्वयाशुभे २७ तस्मिन्संशोषितेदेशेभद्रामादायवारिपः अददाच्छरणंगत्वा
भार्यामांगिरसायवै २८ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
३५६

जगतवरुणांचदुःखान्मुमोचमोचयामास ३२ अध्यायः इत्युक्तइत्यध्यायोस्मृत्वार्षे १२ ॥ ॥

प्रतिगृह्यतुतांभार्यामुतथ्यःसुमनाभवत् मुमोचचजगतदुःखाद्वरुणांचैवहैहय २९ ततःसलब्ध्वातांभार्यांवरुणांप्राहधर्मवित् उतथ्यः
सुमहातेजायत्तच्छृणुनराधिप ३० मयैषातपसाप्राप्ताक्रोशतस्तेजनाधिप इत्युक्त्वातामुपादायस्वमेवभवनंययौ ३१ एषराजन्नु
दृशोवैउतथ्योब्राह्मणर्षभः ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वमुतथ्यात्क्षत्रियंवरं ३२ इतिदानधर्म्मेपवनार्जुनसंवादे भीष्मउ० इत्युक्तः
सनृपस्तूष्णीमभूद्वायुस्ततोब्रवीत् शृणुराजन्नगस्त्यस्यमाहात्म्यंब्राह्मणस्यह १ असुरैर्निर्जितादेवानिरुत्साहाश्चतेकृताः
यज्ञाश्चैषांहृताःसर्वेपितृणांचस्वधातथा २ कर्म्मेज्यामानवानांचदानवैर्हैहयर्षभ भ्रष्टैश्वर्यास्ततोदेवाश्चेरुःपृथ्वीमितिश्रुतिः
३ ततःकदाचित्तेराजन्दीप्तमादित्यवर्चसं ददृशुस्तेजसायुक्तमगस्त्यंविपुलव्रतं ४ अभिवाद्यतुतंदेवाःपृष्ट्वाकुशल
मेवच इदमूचुर्महात्मानंवाक्यंकालेजनाधिप ५ दानवैर्युधिभग्नाःस्मतथैश्वर्याच्चभ्रंशिताः तदस्मान्नोभयात्तीव्रात्त्राहित्वंमु
निपुंगव ६ इत्युक्तःसतदादेवैरगस्त्यःकोपितोभवत् प्रजज्वालचतेजस्वीकालाग्निरिवसंक्षये ७ तेनदीप्तांशुजालेननिर्दग्धा
दानवास्तदा अंतरिक्षान्महाराजन्निपेतुस्तेसहस्रशः ८ दह्यमानास्तुतेदैत्यास्तस्यागस्त्यस्यतेजसा उभौलोकौपरित्यज्य
गताःकाष्ठांतुदक्षिणां ९ बलिस्तुयजतेयज्ञमश्वमेधंमहींगतः येन्येस्थमहीस्थाश्चतेनदग्धामहासुराः ॥ १० ॥ राम० ३५६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

ततोलोकाःपुनःप्राप्ताःसुरैःशांतंचतज्जगत् अथैनमब्रुवन्देवाभूमिष्ठानसुराञ्जहि ११ इत्युक्तःप्राहदेवान्सनशक्तोस्मिमहीगतान् दग्धुंतपो
हिक्षीपेन्मेनशक्यामीतिपार्थिव १२ एवंदग्धाभगवतादानवाःस्वेनतेजसा अगस्त्येनतदाराजंस्तपसाभावितात्मना १३ ईदृशश्चाप्यग
स्त्योहिकथितस्तेमयानघ ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वमगस्त्यात्क्षत्रियंवरं १४ भीष्मइत्युक्तःसतदातूष्णीमभूद्वायुस्ततोब्रवीत् शृणुराज
न्वसिष्ठस्यमुख्यंकर्मयशस्विनः १५ आदित्याःसत्रमासंतसरोवैमानसंप्रति वसिष्ठंमनसागत्वाज्ञात्वातत्रास्यगौरवंयजमानस्तु
तान्दृष्ट्वासर्वान्दीक्षानुकर्शितान् हंतुमैछंततेबालाःखलिनोनामदानवाः १७ अदूरात्तुततस्तेषांब्रह्मदत्तवरंसरः हताहतावैत
त्रैतेजीवंत्याप्लुत्यदानवाः १८ तेप्रगृह्यमहाघोरान्पर्वतान्परिघान्द्रुमान् विक्षोभयंतःसलिलमुत्थिताःशतयोजने १९ अभ्यद्रवंत
देवांस्तेसहस्राणिदशैवहि ततस्तैरर्दितादेवाःशरणंवासवंययुः २० सचतैर्व्यथितःशक्रोवसिष्ठंशरणंययौ ततोभयंददौतेभ्योवसिष्ठो
भगवानृषिः २१ तदातान्दुःखितान्ज्ञात्वाआनृशंस्यपरोमुनिः अयत्नेनादहत्सर्वान्खलिनःस्वेनतेजसा २२ कैलासंप्रस्थितांचैव
नदींगंगांमहातपाः आनयत्तत्सरोदिव्यंतयाभिन्नंचतत्सरः २३ सरोभिन्नंतयानद्यासरयूःसाततोभवत् हताश्चयत्रखलिनोयत्रस
देशःखलिनोभवत् २४ एवंसेंद्रावसिष्ठेनरक्षितास्त्रिदिवौकसः ब्रह्मदत्तवराश्चैवहतादैत्यामहात्मना एतत्कर्मवसिष्ठस्यकथितं
हिमयानघः ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वंवसिष्ठात्क्षत्रियंवरं २६ इतिपवनार्जुनसंवादे भीष्मउवाच इत्युक्तस्त्वर्जुनस्तूष्णीमभूद्वायुस्तमब्र

© (P) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा० वान् शृणु मे हैहयश्रेष्ठ कर्म्माण्यत्रेः सुमहात्मनः १ घोरे तमसि युध्यंत सहिता देवदानवाः अविध्यंत शरैस्तत्र स्वर्भानुः सोमभास्करौ २ अथ तेन तमसाऽऽ
३५७ स्तानिहन्यंते स्म दानवैः देवान्पतिशार्दूल सहैव बलिभिस्तदा ३ असुरैर्वध्यमानास्ते क्षीणप्राणा दिवौकसः अपश्यंत तपस्यंतमत्रिं विप्रं तपो
धनं ४ अथैनमब्रुवन्देवाः शांतक्रोधं जितेंद्रियं असुरैरिषुभिर्विद्धौ चंद्रादित्याविमावुभौ ५ वधं वध्यामहे चापि शत्रुभिस्तमसावृते
नाधिगच्छाम शांतिं च भयात्त्रायस्व नः प्रभो ६ ऋषिरुवाच कथं रक्षामि भवतस्तेऽब्रुवंश्चंद्रमा भव तिमिरघ्नश्च सविता दस्युहंता च नो भव ७
एवमुक्तस्तदात्रिर्वै तमोनुदभवच्छशी अपश्यत्सौम्यभावाच्च सोमवत्प्रियदर्शनः ८ दृष्ट्वा नातिप्रभं सोमं तथा सूर्यं च पार्थिव प्रकाशम
करोदत्रिस्तपसा स्वेन संयुगे ९ जगद्वितिमिरं चापि प्रदीप्तमकरोत्तदा व्यजयच्छत्रुसंघांश्च देवानां स्वेन तेजसा १० अत्रिणा दह्यमा
नांस्तान्दृष्ट्वा देवा महासुरान् पराक्रमैस्तेऽपि तदा व्यघ्नन्नत्रिरक्षिताः ११ उद्भासितश्च सविता देवास्त्राता हतासुराः अत्रिणा त्वथ
सोमश्च कृतमुत्तमतेजसा १२ द्विजेनाग्निद्वितीयेन भजता चर्मवाससा फलभक्षेण राजर्षे पश्य कर्म्माण्यत्रिणा कृतं १३ तस्यापि विस्तरे
णोक्तं कर्म्माण्यत्रेः सुमहात्मनः ब्रवीम्यहं ब्रूहि वा त्वमत्रितः क्षत्रियं वरं १४ इत्युक्तस्त्वर्जुनस्तूष्णीमभूद्वायुस्ततोऽब्रवीत् शृणु राजन्महत्कर्म्म
च्यवनस्य महात्मनः १५ अश्विनोः प्रतिसंश्रुत्य च्यवनः पाकशासनं प्रोवाच सहितो देवैः सोमपावश्विव ॥ ७ ॥ राम०
३५७

नौकुरु १६ इंद्रउ० अस्माभिर्वर्ज्जितावेतौभवेतांसोमपौकथं देवैर्न्नसंमितावेतौतस्मान्मैवंवदस्वनः १७ अश्विभ्यांसहनेच्छामसो
मंपातुंमहाव्रत यदन्यद्वक्ष्यसेविप्रकरिष्यामितेवचः १८ च्यवनउ० पिबेतामश्विनौसोमंभवद्भिःसहितावुभौ उभावेतावपिसुरौसू
र्यपुत्रौसुरेश्वर १९ क्रियतांमद्वचोदेवायथावैसमुदाहृतं एतद्वःकुर्वतांश्रेयोनतवैत्रैतदकुर्वतां २० इंद्रउ० अश्विभ्यांसहसो
मंवैनपास्यामिद्विजोत्तम पिबंत्वन्येयथाकामंनाहंपातुमिहोत्सहे २१ च्यवनउ० नचेत्करिष्यसिवचोमयोक्तंबलसूदन मया
प्रमथितःसद्यःसोमंपास्यसिवैमखे २२ वासुरुवाच ततःकर्म्मसमारब्धंहितायसहसाश्विनोः च्यवनेनततोमंत्रैरभिभूताःसुरा
भवन् २३ ततःकर्म्मसमारब्धंदृष्ट्वेन्द्रःक्रोधमूर्छितः उद्यम्यविपुलंशैलंच्यवनंसमुपाद्रवत २४ तथावज्रेणभगवानमर्षाकु
ललोचनः तमापतंतंदृष्ट्वैवच्यवनस्तपसान्वितः अद्भिःसिक्त्वास्तंभयत्तिसवज्रंसहपर्वतं २५ अथेन्द्रस्यमहाघोरंसोऽसृजच्छत्रु
मेवहि मदंनामाहुतिमयंव्यादितास्यमहामुनिः १६ तस्यदंतसहस्रंतुबभूवशतयोजनं द्वियोजनशतास्तस्यदंष्ट्राःपरमदारुणाः
हनुस्तस्याविशद्भूमावास्यंचास्यास्पृशद्दिवं जिह्वामूलेस्थितास्तस्यसर्व्वेदेवाःसवासवाः १८ तिमेरास्यमनुप्राप्तायथामत्स्या
महार्णवे तेसंमंत्र्यततोदेवामदस्यास्यसमीपगाः अब्रुवन्सहिताःशक्रप्रणामास्मैद्विजातये ३० ॥ ॥ ॥ ॥

© Dhanvantari Trust J&K. Digitized By eGangotri

३२ अध्यायः तस्मीं२ कपैसुरविशेषौदिवंधौ ७ धनानामकोहत ११ १२ ॥

अश्विभ्यांसहसोमंचपिबामविगतज्वराः ततःसम्प्रणतःशक्रश्चकारच्यवनस्यतत् ३१ च्यवनःकृतवान्सौचअश्विनौसोमपा
यिनौ ततःप्रत्याहरत्कर्म्ममदंचव्यभजन्मुनिः ३२ अक्षेषुमृगयायांचपानेस्त्रीषुचवीर्य्यवान् एतैर्दोषैर्नराराजन्क्षयं
यांतिनसंशयः ३३ तस्मादेतान्नरोनित्यंदूरतःपरिवर्जयेत् एतत्तेच्यवनस्यापिकर्म्मराजन्प्रकीर्तितं ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वंक्षत्रि
यंब्राह्मणाद्वरं ३५ इतिदानधर्म्मेपवनार्जुनसंवादे भीष्मउ० तूष्णीमासीदर्जुनस्तुपवनस्त्वब्रवीत्पुनः शृणुमेब्राह्मणेष्वेव
मुख्यंकर्म्मजनाधिप १ मदस्यास्यमनुप्राप्तायदासेन्द्रादिवौकसः तदेवंच्यवनेनेहहृतातेषांवसुन्धरा २ उभौलोकौहृतौमत्वातेदे
वादुःखिताभवन् शोकार्त्ताश्चमहात्मानंब्रह्माणंशरणंययुः ३ देवाऊचुः मदास्यव्यतिषक्तानामस्माकंलोकपूजित च्यवनेनहृ
ताभूमिःकपैश्चाथदिवंप्रभो ४ ब्रह्मोवाच गच्छध्वंशरणंविप्रानाशुसेन्द्रादिवौकसः प्रसाद्यतानुभौलोकाववाप्स्यथयथापुरा ५
तेययुःशरणंविप्रानूचुस्तेकान्नेजयामहे इत्युक्तास्तेद्विजाप्राहुर्जयतेहकपानिति ६ भूगतानब्राह्मणानाहधनाकपवचोयथा भव
कपाश्च पिवन्ति द्भिःसदृशाःसर्व्वेकस्मात्किमिश्चवर्त्तते सर्व्वेवेदविदःप्राज्ञाःसर्वेचक्रतुयाजिनः ८ सर्व्वेसत्यव्रताश्चैवसर्वेतुल्यामहर्षिभिः श्रीश्चैव
रमतेतेषुधारयंतिश्रियंचते १० वृथादारान्नगच्छंतिवृथामांसंनभुंजते दीप्तमग्निंजुह्वतेचगुरूणांवचनेस्थिताः ११ सर्वे
चनियतात्मानोबालानांसन्विभागिनः उपेत्यशकटैःयांतिनसेवंतिरजस्वलां १२ ॥

अभुक्तवत्स्तु नाश्नंति दिवा चैव न शेरते एतैश्चान्यैश्च बहुभिर्गुणैर्युक्तान्कथं कपान् विजेष्यति वर्त्तध्वं निहतानां सुखं हि वः १३ ब्राह्म
णा ऊचुः कपान्वयं विजेष्यामो ये देवास्ते वयं स्मृताः तस्माद्वध्याः कपास्माकं धनिनः पाहि यमागतं १४ एवमागत्य कपा नाहन वै विप्राः
प्रियंकराः एहात्मास्त्राणपतो विप्रान्कपाः सर्वे समाद्रवन् १५ समुद्यम्य ध्वजान्दृष्ट्वा कपान्सर्वे द्विजातयः असृजन्ज्वलितानग्नीन्क
पानां प्राणनाशनान् १६ ब्रह्मसृष्टा हव्यभुजः कपान्हत्वा सनातनाः नभसीव यथाभ्राणि व्यराजंत नराधिप १७ हत्वा वै दानवान्दे
वाः सर्वे संभूय संयुगे तेनाभ्यजानन् हि तदा ब्राह्मणैर्निहतान्कपान् १८ अथागम्य महातेजा नारदो कथयद्विभो यथा हतान्म
हाभागैस्तेजसा ब्राह्मणैः कपा १९ नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रीताः सर्वे दिवौकसः प्रशशंसुर्द्विजान्देवा ब्राह्मणांश्च यशस्विनं २०
तेषां तेजस्तथा वीर्य्यं देवानां च व्यवर्धत ततः अवाप्नुवंस्त्वामरत्वं त्रिषु लोकेषु पूजितं २१ इत्युक्तवचनं वायुमर्ज्जुनः प्रत्युवाच ह प्र
तिपूज्य महाबाहो यत्त्वच्छृणु युधिष्ठिर २२ अर्ज्जुन उ० जीवाम्यहं ब्राह्मणार्थे सर्वथा सततं प्रभो ब्रह्मणे ब्राह्मणेभ्यश्च प्रणमामि
च नित्यशः २३ दत्तात्रेयप्रसादाच्च मया प्राप्तमिदं यशः लोके च परमा कीर्त्तिर्धर्म्मश्च चरितो महान् २४ अहो ब्राह्मणकर्म्माणि
मया मारुत तत्वतः त्वया प्रोक्तानि कार्त्स्न्येन श्रुतानि प्रयतेन च २५

© Dhanantar Trust & Digitized By eGangotri

२६ अध्यायः ब्राह्मणानकर्मोदयंफलोदयं १ दिनंचेनिदुखितसदिनंमहम्द्रवतीत्यर्थः ४१ असचावइत्याकाशादेरप्युपर्ययमेवास्तीत्युक्तं ८ अणींवत

वायुरुवाच ब्राह्मणानक्षत्रधर्म्मेणपालयस्वेंद्रियाणिच भृगुभ्यस्तेभयंघोरंतत्तुकालाद्भविष्यति २६ इतिदानधर्म्मेब्रा
ह्मणमाहात्म्येपवनार्जुनसंवादः युधिष्ठिरउ० ब्राह्मणानर्च्चसेराजन्सततंसंशितव्रतान् किंतुकर्म्मोदयंदृष्ट्वातान
र्चसिजनाधिप १ कांवाब्राह्मणपूजायांव्युष्टिंदृष्ट्वामहाव्रत तानर्चसिमहाबाहोसर्वमेतद्वदस्वमे २ भीष्म एषतेके
शवःसर्वमाख्यास्यतिमहामतिः व्युष्टिंब्राह्मणपूजायांदृष्टाव्युष्टिंमहाव्रत ३ वलंश्रोत्रेवाङ्मनश्चक्षुषीचयशानंतयास
विशुद्धमनमाद्य देहन्यासोनातिचिरान्मतोमेनवातितूर्णंसविताभ्युपाति ४ उक्ताधर्मायेपुराणेमहांतोराजन्विप्राणांक्षत्रि
याणांविशांच तथाशूद्राणांधर्ममनुपासतेयेतएवकृष्णात्तउपशिक्षस्वपार्थ ५ अहंह्येतंवेद्मितत्वेनकृष्णंयोयंहिपश्चास्
वलंपुराणं अमेयात्माकेशवःकौरवेंद्रयत्नेधर्म्मंवक्ष्यतिसंशयेषु ६ कृष्णःपृथ्वीमसृजत्खंदिवंच कृष्णस्यदेहान्मेदिनीसं
बभूव वराहोयंभीमवलःपुराणःसपर्वतानव्यसृजद्दिशश्च ७ असचाधोथांतरिक्षंदिवंचदिशश्चतस्रोविदिशश्चतस्रः स
ष्टिस्तथैवेयमनुप्रसूतासनिर्म्ममेविश्वमिदंपुराणं ८ असनाभ्यांपुष्करंसंप्रसूतंयत्रोत्पन्नःस्वयमेवामितौजाः येनच्छिन्नंतत्तमःपा
र्थघोरंयत्रातिष्ठत्समर्णवाःतर्जयानाः ९ ॥
जयानामितगाधत्वमपारत्वंचोक्तं ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0. Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कृतइतिसानंत्रकर्त्तव्यकोटेरपिउपस्थानात्मेनापांविवेकश्चासीत्द्वापरेतुद्वितीयकोटेः साम्यात्बलंप्रधानमासीत्तनधर्मः कलौतधर्मएवबलवानितिभावः
१० सएवपूर्वंदेवश्चादिदेवौदैत्यान्निजघान सएनंसम्राट्बलिरूपांपूर्वंदेवोदेभोबभूव ११ ग्लातिग्लायति १२ एनमेवाहसोमशक्रंचविद्धि १३ शोणि

कृतेयुगेधर्मश्चासीत्समग्रस्त्रेताकालेसानमत्प्रसन्नः बलंत्वासीत्द्वापरेपार्थकृत्स्नःकलौचधर्मःक्षितिमेवाजगाम १० सएषपूर्वंनिजघा
नदैत्यानसएवदेवश्चबभूवसम्राट् सभूतानांभावनोभूतभव्यःसविश्वस्यास्यजगतश्चाभिगोप्ता ११ यदाधर्म्मोग्लातिवंशेसुराणां तदा
कृष्णोजायतेमानवेषु धर्म्मेस्थित्वासतुवैभावितात्मापरांश्चलोकानपरांश्चयाति १२ त्याज्यांस्त्यक्त्वाथासुराणांवधायकार्याकार्येकार
णंचैषपार्थ कृतंकरिष्यत्क्रियतेचदेवोराहुंसोमंविद्धिचशक्रमेनं १३ सविश्वकर्म्मासहिविश्वरूपःसविश्वभुग्विश्वसृग्विश्व
जिच्च सशूलभृच्छोणिताभ्यक्तकरालस्तंकर्म्मभिर्विदितंवैस्तुवंति १४ तंगंधर्वाप्सरसश्चनित्यमुपतिष्ठंतेविबुधानाम्परैस्तंराक्षसाश्चा
पिनमंतिसर्वेसराजन्यानांविजिगीषुरेकः १५ तमध्वरेशंसितारःस्तुवंतिरथंतरेसामगाश्चस्तुवंति तंब्राह्मणाब्रह्ममंत्रैस्तुवंतितस्मै
हविरध्वर्यवःकल्पयंति १६ तंघोषार्थंगीर्भिरिंद्राःस्तुवंतिसचापीशोभारतैकःपशूनां सपौराणोब्रह्मगुहांप्रविष्टोजगत्यस्मिन्भारता
ग्रेदद्दर्श १७

तम्भत्शरीरीत्यर्थ रायोषनस्यपोषःपोषकः १६ महासत्रंपृथिव्याच्छादनंमज्जनमितियावत् सत्रंयशोमहादानाच्छादनारण्यकैतवेष्वितिमेदिनी यैषांर्थेगोवर्द्ध
नोद्धरणकालेषांनुनादोवाक्श्रष्टामितर्षिःपशूनांगवातानांवा १७ ॥
म१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

द्रो० ३६० वाहनत्वमप्यायकं १८ सुराणांमित्रावरुणयोः रेतसुनेसमज्ञे १९ विक्रांतैः पादविक्षेपैः प्राणिभुवनानि २० देवानां आश्रमेतिशेषः २१ जुषंतिसेवंते २२ विधत्ते धारमिलयपीतत्रि

सचैवगामुत्सृज्यहारागम्यकर्मविक्षोभदैत्यानसुरांश्चसर्वान् तमप्रमक्षाद्विविधान्वदयंतितमेवाड्वौवाहनंवेदयंति १८ तस्यांतरिक्षं
पृथिवीदिशश्चसर्वंवशेतिष्ठतिशाश्वतस्य सकुंभरेताः सृजतेसुराणांपत्रोत्पन्नमृषिमाहुर्वसिष्ठं १९ समातरिश्वाप्रविभुः सरश्मिमा
न्सारस्वतः सविताचादिदेवः तेनासुराविजिताः सर्वएवतद्विक्रांतैर्विजितानीहत्रीणि २० सदेवानांमानुषाणांपितॄणांतमेवाहुर्यज्ञ
विदांवितानं सदैवकालंविभजन्नुदेतितस्योत्तरंदक्षिणांचापनेद्वे २१ तस्यैवोर्ध्वंतिर्यगधश्चरंतिगभस्तयोमेदिनींभासयंतः तंब्राह्म
णावेदविदोजुषंतितस्यादित्योभामुपयुज्यभाति २२ तमाश्रित्याध्वरद्धिधत्तेतमध्वरेवेदविदः पठंति सएवकंचक्रमिदंत्रिनाभिस पु३
प्ताश्वयुक्तंवहतेवैत्रिधाम २३ महातेजाः सर्वगः सर्वसिंहः कृत्स्नोलोकान्धारयतेपथैकः हंसंतमोघ्नंचतमेववीरंकृत्स्नंसदापार्थ
कर्तारमेहि २४ सएकदाकक्षगतोमहात्मातुष्टोविभुः खांडवेधूमकेतुः सराक्षसानुरगांश्चावजित्यसर्वत्रगः सर्वमग्नौजुहोति २५

नाभिः शीतोष्णवृष्टिकालगर्भंचक्रंसंवत्सरंविधामेतिचर्षवातोस्यप्रकारं २३ हंसंसर्पं २४ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम० ३६०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वंधुरः संसारस्पस्पेपोक्रान्तिचक्रः सत्वरजस्तमोमयः त्रिवृच्छिराः ऊर्ध्वमध्याधोगतिफलः चतुरश्वः कालादृष्टेश्वरेच्छासंकल्पाश्वनारोश्वापसत्रिनाभिः मुक्तेस्

६१

ससर्व पार्श्वात्पत्रेवतमश्वंमयछन्दरएवाश्वानपसर्व्यश्वकार सवंधुरसंसारपत्रिचक्रस्त्रिवृच्छिराश्वतुरश्वस्त्रिणाभिः २६ सवि
हाययद्धातंचनाभिःसनिर्म्ममेगोदिवमंतरिक्षं सोरणपानिव्यसृजनवनेत्मश्वौषधीकेशोमितत्वमाग्निरेतेजाः २७ अलंषपदे
सरितोत्रिघांसन्शक्रवज्रंमहत्तंनिराम समहेन्द्रस्कपत्रैवमहाध्वरेविप्रैरेकोन्नाकुसहस्रैः पुराणैः २८ दुर्वासावैतेननान्ये
नशक्योगन्ेहरातनवासपितुंमेह्येजाः तमेवाहुऋषिमेकंपुराणंसविश्वकृद्विदधात्यात्मभावान् २९ देवांश्वयोवेदयतेवि
देवोविधींश्वपश्वाप्त्रपतेपुराणान् कामेवेदेलौकिकेयत्फलंचविष्वक्सेनःसर्वमेतत्प्रतीहि ३० ज्योतींषिषुक्लानिहिस
र्वलोकेत्रयोलोकालोकपालास्त्रयश्च त्रयोग्नयोव्याहृतयश्वतिस्रःसर्वेदेवादेवकीपुत्रएव ३१ संवत्सरःसत्रातुःसोर्द्धमा
ससोहोरात्रःसकलावैसकाष्ठाःमात्रामुहूर्त्तश्वलवाःक्ष णाश्वविष्वक्सेनःसर्वमेतत्प्रतीहि ३२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कलह्लसचत्रि [illegible] धर्मगर्भः २६ पंचनाभिःपांचभौतिकःपंचभूतानानानिराश्वयइमर्थः २७ निरामपराध्नतवान् २८ विधीनअग्निहोत्रादिशास्त्रं ३१ ॥ ॥

रा०
३६१

वेद्यं वेदसमितिपार्थ वेद्यं ज्ञेयं ३८ अनिरुद्धमहंकारं ३९ पंचधा पंचप्रकारं देवासुरमानुषश्वापदतिर्यग्रूपेण पंचजनाः पंचभूतानि देहरूपपत्रीविश्वं सिसृक्षुणा सा यस्ती

चंद्रादित्यौ ग्रहनक्षत्रताराः सर्वाणि दर्शान्यथपौर्णमासं नक्षत्रयोगा ऋतवश्च पार्थ विष्वक्सेनात्सर्वमेतत्प्रसूतं ३२ रुद्रादित्या वसवो
थाश्विनौ च साध्याश्च विश्वे मरुतां गणाश्च प्रजापतिर्देवमाता दितिश्च सर्वे कस्मादृषयश्चैव सप्त ३३ वायुर्भूत्वा विक्षिपते च वि
श्वमग्निर्भूत्वा दहते विश्वरूपः आपो भूत्वा मज्जयते च सर्वं ब्रह्मा भूत्वा सृजते सर्वसंघान् ३५ वेद्यं च यद्वेदयते च वेद्यं विधिश्च
यं चाश्रयते विधेयं धर्मे च वेदे च बले च सर्वं चराचरं केशवं त्वं प्रतीहि ३६ ज्योतिर्भूत्वा परमोसौ पुरस्तात्प्रकाशयन्प्रभया विश्वरूपः
अपः सृष्ट्वा सर्वभूतात्मयोनिः पुराकरोत्सर्वमेवाथ विश्वं ३७ ऋतूनुत्पातान्विविधान्यद्भुतानि मेघान्विद्युत्सर्वमैरावतं च सर्वं कृ
त्स्नं स्थावरजंगमं च विश्वात्मानं विष्णुमेनं प्रतीहि ३८ विश्वावासं निर्गुणं वासुदेवं संकर्षणं जीवभूतं वदंति ततोनिरुद्धं सनयाच
तुर्थमाश्रयं यत्नात्मयोनिर्महात्मा ३९ स पंचधा पंचजनोपपन्नं संचोदयन्विश्वमिदं सिसृक्षुः ततश्चकारावनिमारुतौ च खं ज्योति
रंतश्च तथैव पार्थ ४० स स्थावरं जंगमं चैवमेतच्चतुर्विधं लोकमिमं च कृत्वा ततो भूमिं व्यदधात्पंचबीजां द्यौः पृथिव्यां धास्यति भूरि
वारि ४१ तेन विश्वं कृतमेतद्धि राजन्स जीवयत्यात्मनैवात्मयोनिः ततो देवानसुरान्मानवांश्च लोकानृषींश्चापि पितॄन्प्रजाश्च ४२
समासेन विविधान्प्राणिलोकान्सर्वान्सदा भूतपतिः सिसृक्षुः शुभाशुभं स्थावरजंगमं च विष्वक्सेनात्सर्वमेतत्प्रतीहि ४२ ॥ ॥ रा०

निसर्गेणान्वयः ४० चतुर्विधं जरायुजादि पंचबीजं चतुर्विधभूतग्रामः कर्म चेति पंचबीजभूतां ४१ ॥ मे१ ३६१

अतःकेशवात्परतरंकल्पयेतत्तद्विपरीतंअसन्मार्गइत्यर्थः ७६ अध्यायः ब्रूहिः १७ सौम्यंकल्याणं १८ ॥

यद्वृत्तंतत्रयच्चभविष्यतीहसर्वंह्येतत्केशवंत्वंप्रतीहि मृत्युश्चैवप्राणिनामंतकालेसाक्षात्कृष्णःशाश्वतोधर्म्मनाथः ७४ भूतंचयच्चेहन
विप्रकिंचिद्विश्वक्सेनात्सर्वमेतत्प्रतीहि यत्प्रशस्तंचलोकेषुपुण्यंयच्चशुभाशुभंतत्सर्वंकेशवोऽचिंत्योविपरीतमतःपरं ७५ एतादृ
शःकेशवोऽतश्चभूयोनारायणःपरमश्चाव्ययश्च मध्यांतस्यजगतस्तस्थुषश्चबुभूषतांप्रभवश्चाव्ययश्च ७६ इतिदानधर्म्मे
पुरुषमाहात्म्यं युधिष्ठिरउ० ब्रूहिब्राह्मणपूजायांव्युष्टिंत्वंमधुसूदन वेत्ताभवान्हिसर्वस्यवेदत्वांहिपितामहः १ वासुदेवउ० शृणुष्वा
वहितोराजन्द्विजानांभरतर्षभ यथातत्त्वेनवदतोगुणान्मेकुरुसत्तम २ द्वारवत्यांसमासीनंपुरामांकुरुनंदनः प्रद्युम्नःपरिपप्रच्छ
ब्राह्मणैःपरिकोपितः ३ किंफलंब्राह्मणेष्वस्तिपूजायांमधुसूदन ईश्वरत्वंकुतस्तेषामिहचैवपरत्रच ४ सदाद्विजातीन्सं
पूज्यकिंफलंतत्रमानद एतद्ब्रूहिस्फुटंसर्वंसुमहान्संशयोत्रमे ५ इत्युक्तेवचनेतस्मिन्प्रद्युम्नेनतदात्वहं प्रत्यब्रुवंमहाराजय
त्तच्छृणुसमाहितः ६ व्युष्टिंब्राह्मणपूजायांरौक्मिणेयनिबोधमे त्रिवर्गेचापवर्गेचयशःश्रीरोगशांतिषु देवतापितृपूजासुसंतोष्या
श्चैवनोद्विजाः एतेहिसोमराजानईश्वराःसुखदुःखयोः अस्मिँल्लोकेरौक्मिणेयतथामुष्मिन्सदापुत्रक ७ ब्राह्मणप्रमुखंसौम्यंन
मेऽत्रास्तिविचारणा ब्राह्मणप्रतिपूजायामायुःकीर्तिर्यशोबलं ८ लोकालोकेश्वराश्चैवसर्वेब्राह्मणपूर्वकाः तत्कथंवै
नाद्रियेयमीश्वरोऽस्मीतिपुत्रक ९ मातेमन्युर्महाबाहोभवतुत्वद्विजान्प्रति ब्राह्मणाहिमहद्भूतमस्मिँल्लोकेपरत्रच १०

(c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
३६२

भस्मकुर्युर्जगदिदं क्रुद्धाः सत्यस्य दर्शिनः अन्यानपि सृजेयुश्च लोकान्लोकेश्वरांस्तथा ११ कथंतेषुनवर्त्तेरन्येसमकृज्ञाननेसुत
अवसन्मेगृहेतातब्राह्मणोहरिपिंगलः १२ चीरवासाबिल्वदंडीदीर्घश्मश्रुःकृशोमहान् दीर्घेभ्यश्चमनुष्येभ्यःप्रमाणादधिकोभुवि
१३ सस्मसंचरतेलोकान्येदिव्यायेचमानुषाः इमांगाथांगायमानश्चत्वरेषुसभासुच १४ दुर्वाससंवासयेत्कोब्राह्मणंसत्कृतं
गृहे परिभाषांचमेश्रुत्वाकोनुदद्यात्प्रतिश्रयं १५ योमांकश्चिद्वासयीतनसमांकोपयेदिति यस्मान्नाद्रियतेकश्चित्ततोहंतमवासयं
१६ सस्मभुंक्तेसहस्राणांबहूनामन्नमेकदा एकदास्वाल्पकंभुंक्तेनचैवेतिपुनर्गृहान् १७ अकस्माच्चप्रहसतितथाकस्मात्प्ररोदिति
नचास्यवयसातुल्यःपृथिव्यामभवत्तदा १८ अथास्वावसथंगत्वासशय्यास्तरणानिच कन्याश्चालंकृतादग्ध्वा ततोहमशयंस्व
यं अथमामब्रवीद्भूयःसमुनिःसंशितव्रतः कृष्णपायसमिच्छामिभोक्तुमित्येवसत्वरः सदैवतुमयातस्यचित्तज्ञेनगृहेजनः सर्वा
ण्यन्नानिपानानिभक्ष्याश्चोच्चावचास्तथा २१ भवंतुसत्कृतानीतिपूर्वमेवप्रचोदितः ततोहंज्वलमानंवैपायसंप्रत्यवेदयं तं
भुंक्त्वैवतुसक्षिप्रंततोवचनमब्रवीत् क्षिप्रमंगानिलिंपस्वपायसेनेतिसस्मितं अविमृश्यैववततःकृतवानस्मितत्तथा २३ तेनोच्छि
ष्टेनगात्राणिशिरश्चैवाभ्यमृर्षयं सदद्दर्शतदाभ्याशेमातरंतेशुभाननां तामपिस्मयमानस्सपायसेनाभ्यलेपयत् २४ मुनिःपायस
दिग्धांगीरथेतूर्णमयोजयत् तमारुह्यरथंचैवनिर्ययौसगृहान्मम २५ अग्निवर्णोज्वलन्धीमानसद्विजोरथधुर्यवत् प्रतोदेनात्
दहालांरुक्मिणीममपश्यतः २६ नचमेस्तोकमप्यासीद्दुःखमीर्ष्याकृतंतदा तथासराजमार्गेणमहतानिर्ययौबहिः २७ दृष्ट्वातुम

हदास्त्वंपर्यदाशार्हाज्जातमन्यवः ततोऽज्वलन्निमाःकेचित्स
माभाष्यपरमारं २८ ब्राह्मणात्समजायेरन्नानावर्णाःकथं

एमं०
३६२

चन कोह्येतांरुक्मिणीमास्यापजीवेदन्यःपुमानिह २९ आशीविषविषंतीक्ष्णंततस्तीक्ष्णतरोद्विजः ब्रह्माशीविषदग्धस्यनास्तिकश्चिच्चि
कित्सकः ३० तस्मिन्व्रजतिदुर्धर्षेप्रास्खलद्रुक्मिणीपथि तन्नामर्षयतश्रीमांस्ततस्तूर्णमचोदयत ३१ ततःपरमसंक्रुद्धोरथात्प्रस्कं
द्यसद्विजः पदातिरुत्पथेनैवप्राद्रवद्दक्षिणामुखः ३२ तमुत्पथेनधावंतमन्वधावंद्विजोत्तमं तथैवपायसादिग्धःप्रसीदभगवन्निति
३३ ततोविलोक्यतेजस्वीब्राह्मणोमामुवाचह जितःक्रोधस्त्वयाकृष्णप्रकृत्यैवमहाभुज ३४ नतेपराधमिहवैदृष्टवानस्मिसुव्रत
प्रीतोस्मितवगोविंदवृणुकामान्यथेप्सितान् ३५ प्रसन्नस्यचमेतातपश्यव्युष्टिंयथाविधि यावदेवमनुष्याणामन्नेभावोभविष्य
ति ३६ यथैवान्नेतथातेषांत्वयिभावोभविष्यति यावच्चपुण्यालोकेषुत्वयिकीर्तिर्भविष्यति ३७ त्रिषुलोकेषुतावच्चवैशिष्ट्यं
प्रतिपत्स्यते सुप्रियःसर्वलोकस्यभविष्यसिजनार्दन ३८ यत्तेभिन्नंचदग्धंचयच्चकिंचित्प्रणाशितं सर्वंतथैवद्रष्टासिविशिष्टं
वाजनार्दन ३९ यावदेतत्प्रलिप्तंतेगात्रेषुमधुसूदन अतोमृत्युभयंनास्तियावदिच्छसिवाच्युत ४० नतुपादतलेलिप्तंकस्मा
त्तेपुत्रकाद्यवैनैतत्तेप्रियमित्येवसमांप्रीतोब्रवीत्तदा ४१ इत्युक्तोहंशरीरंस्वंददर्शश्रीसमायुतं रुक्मिणींचाब्रवीत्प्रीतःसर्व
स्त्रीणांवरंयशः ४२ कीर्तिंचानुत्तमांलोकेसमवाप्स्यसिशोभने नत्वांजरावारोगोवावैवर्ण्यंचापिभामिनि ४३ स्प्रक्ष्यंतिपु
ण्यगंधाच्चकृष्णमाराधयिष्यसिषोडशानांसहस्राणांवधूनांकेशवस्यह ४४ वरिष्ठासहलोक्याचकेशवस्यभविष्यसि तवमात
रमित्युक्त्वाततोमांपुनरब्रवीत ४५ ४५

© Dhamartha Trust J&K Digitized By eGangotri

दा॰ ३६३ प्रस्थितः स महातेजा दुर्वासाग्निरिव ज्वलन् एषैव ते बुद्धिरस्तु ब्राह्मणे लो परिकेशव ४६ इत्युक्त्वा स तदा पुत्र तत्रैवां
तरधीयत तस्मिन्नंतर्हिते चाहमुपांशुव्रतमाचरं ४७ यत्किंचिद्ब्राह्मणा ब्रूयुः सर्वं कुर्यामितो द्विजः एतद्व्रतमहं कृत्वा
मात्रा ते सह पुत्रक ततः परमहृष्टात्मा प्राविशं गृहमेव हि प्रविष्टमात्रश्च गृहे सर्वं पश्यामि तत्र च यन्मिन्नंपच्च वै दग्धं
तेन विप्रेण पुत्रक ४८ ततो हं विस्मयं प्राप्तः सर्वं दृष्ट्वा नवं दृढं अपूजयं च मनसा रौक्मिणेय सदा द्विजान् ५० इ
महं रौक्मिणेय प्रपृच्छतो भरतर्षभ माहात्म्यं द्विजमुख्यस्य सर्वमाख्यातवांस्तदा ५१ ५१ छ छ
गन॰ ३६३

५३ अध्यायः दुर्वासाश्च त्रिपुरदाहः अहङ्कारसहितानां निदर्शनार्थं उपासकानां स्थूलसूक्ष्मकारणादिरूपरूपाणां तिसृणां पुरां दाहेन संसारानर्थनिवृत्तिर्म

तथात्वमपिकौंतेयब्राह्मणान्सततंप्रभो पूजयस्वमहाभागान्वाग्भिर्दानैश्चनित्यदा ५२ एवंवृष्टिमहंप्राप्तोब्राह्मणस्यप्रसादजं
पश्यमामाहभीष्मोयंतत्त्वंभरतर्षभ ५३ इतिदानधर्मेदुर्वाससोभिक्षा युधिष्ठिरउवाच दुर्वाससःप्रसादात्तेयत्तदामधुसूदन अ
वाप्तमिहविज्ञानंतन्मेव्याख्यातुमर्हसि १ महाभाग्यंचयत्तस्यनामानिचमहात्मनः तत्त्वतोज्ञातुमिच्छामिसर्वंमतिमतांवर २ वासु
देवउ० हंततेकीर्तयिष्यामिनमस्कृत्वाकपर्दिने यदवाप्तंमयाराजञ्श्रेयोयच्चार्जितंयशः ३ प्रयतःप्रातरुत्थाययदधीतेविशांपते
प्रांजलिश्शतरुद्रीयंतन्मेनिगदतःशृणु ४ प्रजापतिस्तत्ससर्जतपसोंतेमहातपाः शंकरस्त्वसृजत्तातप्रजाःस्थावरजंगमाः ५
नास्तिकिंचित्परंभूतंमहादेवाद्विशांपते इहत्रिष्वपिलोकेषुभूतानांप्रभवोहिसः ६ नचैवोत्सहतेस्थातुंकश्चिदग्रेमहात्मनः नहि
भूतंसमंतेनत्रिषुलोकेषुविद्यते ७ गंधेनापिहिसंग्रामेतस्यक्रुद्धस्यशत्रवः विसंज्ञाहतभूयिष्ठावेपंतेचपतंतिच ८ घोरंचनि
नदंतस्यपर्जन्यनिनदोपमं श्रुत्वाविशीर्येद्धृदयंदेवानामपिसंयुगे ९ यांश्चघोरेणरूपेणपश्येत्क्रुद्धःपिनाकधृक् नसुरा
नासुरालोकेनगंधर्वानपन्नगाः १०

हादेवस्यत्रिपुरहंतुःप्रसादादेवभवतीतिप्रदर्शनार्थं १० १० १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्रो० कुपितेसुरवमेधंतेनतस्मिन्नपिगुहामताः प्रजापतेश्चदक्षस्ययजतेवितितेक्रतौ ११ विव्याधकुपितोयज्ञंनिर्भयस्तुभवस्तदा धनुषाबा
३६७ णमुत्सृज्यसघोषंविननादच १२ तेनशर्म्मकुतःशांतिंविषादंलेभिरेसुराः विद्धेचसहसायज्ञेकुपितेचमहेश्वरे १३ तेनज्यातलघोषे
णासर्व्वेलोकाःसमाकुलाः बभुवुरवशाःपार्थविषेदुश्चसुरासुराः १४ आपश्चुक्षुभिरेचैवचकंपेचवसुंधरा व्यद्रवनगिरयश्चापिद्यौः
पफालचसर्व्वशः १५ अंधेनतमसालोकाःप्रावृतानचकाशिरे प्रनष्टाज्योतिषांभाश्चसहसूर्येणभारत १६ भृशंभीतास्ततःशांतिं
चक्रुःस्वस्त्ययनानिच ऋषयःसर्व्वभूतानामात्मनश्चहितैषिणः १७ ततःसोभ्यद्रवदेवान्रुद्रोरौद्रपराक्रमः भगस्यनयनेक्रु
द्धःप्रहारेणव्यशातयत् १८ पूषणंचाभिदुद्रावपादेनचरुषान्वितः पुरोडाशंभक्षयतोदशनान्वैव्यशातयत् १९ ततःप्रणे
मुर्द्देवास्तेवेपमानाःस्मशंकरं पुनश्चसंदधेरुद्रोदीप्तंसुनिशितंशरं २० रुद्रस्यविक्रमंदृष्ट्वाभीतादेवाःसहर्षिभिः ततःप्रसा
दयामासुःसर्व्वंतेविबुधोत्तमाः २१ जप्यंचशतरुद्रीयंदेवाःकृत्वांजलिंततः संस्तूयमानस्त्रिदशैःप्रससादमहेश्वरः २२
रुद्रस्यभागंयज्ञेचविशिष्टंतेत्वकल्पयन् भयेनत्रिदशाराजन्शरणंचप्रपेदिरे २३ तेनचैवहितुष्टेनसयज्ञःसंधितोभवत् यद्य
च्चापहृतंतत्रतत्तथैवान्वजीवयत् २४ असुराणांपुराण्यासंस्त्रीणिवीर्य्यवतांदिवि आयसंराजतंचैवसौवर्णमपिचापरं २५ द्रो०
३६७

३० तंचैवेति एतन्मध्यात्तं त्रिपुरदाहेऽपि संस्कारात्मकः सूक्ष्मः स्वपं चोपाव देहयातं वधिता नुवृत्त्या नुवर्त्तत एव गंवालं हिरण्यगर्भोस्य सूक्ष्मसमष्टिरूपं पुरंधरघुरं केनं जीवन्मुक्तपती

नाशकन्नानिमिषवामेनं सवीर्यैरपि अथ सर्वे महात्मानं देवं जग्मुः शरणमर्दिताः २६ तत ऊचुर्महात्मानो देवाः सर्वे समागताः रुद्र रौद्र भविष्यं
ति पशवः सर्व एव मे २७ जहि दैत्यान्महेश त्वं लोकान्त्रायस्व मानद स तथोक्तस्तथेत्युक्त्वा कृत्वा विष्णुं शरोत्तमं शल्यमग्निं तथा कृत्वा पुंखे
७ वैवस्वतं यमं २८ वेदान्कृत्वा धनुः सर्वान्ज्यां च सावित्रिमुत्तमं ब्रह्माणं सारथिं कृत्वा विनियुज्य च सर्वशः त्रिपर्वणा त्रिशल्येन कालेनानिविमे
दसः ––– ३० शरेणादित्यवर्णेन कालाग्निसमतेजसा तेऽसुराः सपुरास्तत्र दग्धा रुद्रेण भारत ३१ तं चैवांकगतं दृष्ट्वा बालं पंचशिखं पुनः
उमा जिज्ञासमाना वै को यमित्यब्रवीत्तदा ३२ असूयतश्च शक्रस्य वज्रेण प्रहरिष्यतः स वज्रं स्तंभयामास तं बाहुं परिघोपमं ३३ न संबुबुधि
रे चैव देवास्तं भुवनेश्वरं सप्रजापतयः सर्वे तस्मिन्महतीश्वरे ३४ ततो ध्यात्वाथ भगवान्ब्रह्मा तममितौजसं अयं श्रेष्ठ इति ज्ञात्वा ववंदे तमुमाप
तिं ३५ ततः प्रसादयामासुरुमां रुद्रं च ते सुराः बभूव स तदा बाहुर्बलहंतुर्यथापुरा ३६ स चापि ब्राह्मणो भूत्वा दुर्वासा नाम वीर्यवान् द्वारवत्यां मम
मम गेहे चिरकालमुपावसत् ३७ विप्रकारान्प्रयुंक्ते स्म सबहून्मम वेश्मनि तानुदारतया चाहं चक्षमे चातिदुःसहान् ३८ ॥ ॥ ॥

ति गौरं जिज्ञासमाना उमा ब्रह्मविद्यामया कृत्स्नबोधकत्वेपि अयं को वसिष्ठ इत्यब्रवीत् एष एवती ३३ ३८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दा०
३६५

४० एकधाब्रह्मरूपेण द्विधाजीवब्रह्मभेदेन बहुधेत्यादित्रिपंचरूपेण ४४ अध्यायः युधि ७

सवैदक्षः सचशिवः सोग्निः सर्वः ससर्वजित् सचैवेन्द्रश्च वायुश्चसोश्विनौचसविद्युतः ३९ सचंद्रमाः सचेशानः ससूर्योवरुणश्च
सः सकालः सोन्तकोमृत्युः सयमोरात्र्यहानिच ४० मासार्द्धमासाऋतवः संध्येसंवत्सरश्चसः सधातासविधाताचविश्वकर्मासर्ववित् ४१ वि२
नक्षत्राणिग्रहाश्चैवदिशोथविदिशस्तथा विश्वमूर्त्तिरमेयात्माभगवानमरद्युतिः ४२ एकधाचद्विधाचैवबहुधाचसएवहि शतधासहस्र
धाचैवतथाशतसहस्रशः ४३ ईदृशः समहादेवोभूयश्चभगवानतः नहिशक्यागुणावक्तुमपिवर्षशतैरपि ४४ इतिदानधर्म्मेईश्वर
प्रशंसा वासुदेव उ० युधिष्ठिरमहाबाहोमहाभाग्यंमहात्मनः रुद्रायबहुरूपायबहुनाम्नेनिबोधमे १ वदन्त्यग्निमहादेवंतथास्थाणुंमहे
श्वरं एकाक्षंत्र्यंबकंचैवविश्वरूपंशिवंतथा २ द्वेतनूतस्यदेवस्यवेदज्ञाब्राह्मणाविदुः घोरामन्यांशिवामन्यांतेतनूबहुधापुनः ३
उग्राघोरातनुर्यास्यसोग्निर्विद्युत्सभास्करः शिवासौम्याचयात्वस्यधर्म्मस्त्वापोथचंद्रमाः ४ आत्मनोर्द्धंतस्याग्निः सोमार्द्धंपुनरुच्य
ते ब्रह्मचर्यंचरत्येकाशिवायास्यतनुस्तथा ५ यास्यघोरतमामूर्त्तिर्जगत्संहरतेतथा ईश्वरत्वान्महत्वाच्चमहेश्वरइतिस्मृतः ६ यन्निर्द
हतियत्तीक्ष्णोयदुग्रोयत्प्रतापवान् मांसशोणितमज्जादोयत्ततोरुद्रउच्यते ७ ॥ ॥ ॥

म०
३६५

देवानांचमहान्यच्चयच्चास्यविषयोमहान् यच्चविश्वंमहत्पातिमहादेवस्ततस्मृतः ८ धूम्ररूपंचयत्तस्यधूर्जटीत्यतउच्यते समेधयतियन्नित्यंसर्वान्वैसर्वकर्मभिः
मनुष्यान्शिवमन्विच्छंस्तस्मादेवशिवः स्मृतः ९ दहत्यूर्द्ध्वंस्थितोयच्चप्राणा णांस्थिरश्चयत् स्थिरलिंगश्चयन्नित्यंतस्मात्स्थाणुरितिस्मृतः १०
यदस्यबहुधारूपंभूतंभव्यंभवत्तथा स्थावरंजंगमंचैवबहुरूपस्ततः स्मृतः ११ सहस्राक्षोयुताक्षोवासर्वतोक्षिमयोपिवा चक्षुषः प्रभवस्तेजोनास्यंतोय
स्यचक्षुषां १२ सर्वथायत्पशून्पातितैश्चयद्रमतेसह तेषामधिपतिर्यच्चतस्मात्पशुपतिः स्मृतः नित्येनब्रह्मचर्येणलिंगमस्ययदास्थितं महयंत्यस्यलोका
श्चपियंत्येनन्महात्मनः १४ विग्रहंपूजयेद्योवैलिंगंचापिमहात्मनः लिंगपूजयितानित्यंमहतींश्रियमश्नुते १५ ऋषयश्चापिदेवाश्चगंधर्वाप्सरसस्तथा
लिंगमेवार्चयंतिस्मयत्तदूर्द्ध्वंसमास्थितं १६ पूज्यमानेततस्तस्मिन्मोदतेसमहेश्वरः सुखंददातिप्रीतात्माभक्तानांभक्तवत्सलः १७ एषएवश्मशाने
षुदेवोवसतिनिर्दहन् यजंतेतंजनास्तत्रवीरस्थाननिषेविणः १८ विषयस्थः शरीरेषुसमृत्युःप्राणिनामिह सचवायुः शरीरेषुप्राणापानः शरीरिणां
१९ तस्यघोराणिरूपाणिदीप्तानिचबहूनिच लोकेयान्यस्यपूज्यंतेविप्रास्तानिविदुर्बुधाः २० नामधेयानिवेदेषुबहून्यस्ययथार्थवत् निरुच्यंतेमह
त्वा[illegible]कर्मे---भिश्चरितैस्तथा २१ ॥

हा०
३३६

२२ २३ २४ २५ २८ अध्यायः इत्युक्तवति १ १ १ ॥ ॥ ४

वेदे चास्य विदुर्विप्राः शतरुद्रियमुत्तमं व्यासादनंततं यच्चाप्युपस्थानं महात्मनः २२ प्रदाता सर्व्वलोकानां विश्वं चाप्युच्यते महत् ज्येष्ठभू
तं वदंत्येनं ब्राह्मणा ऋषयोपरे २३ प्रथमो ह्येष देवानां मुखादग्निमजीजनत् ग्रहैर्बहुविधैः प्राणान्संरुद्धानुत्सृजत्यपि २४ विमुंचति न
पुण्यात्मा शरण्यं शरणागतान् आयुरारोग्यमैश्वर्यं वित्तं कामांश्च पुष्कलान् २५ स ददाति मनुष्येभ्यः स एवाक्षिपते पुनः शक्रादिषु च
देवेषु तस्यैश्वर्यमिहोच्यते २६ स एव व्याहृतो नित्यं त्रैलोक्यस्य शुभाशुभे ऐश्वर्याच्चैव कामानामीश्वरः पुनरुच्यते २७ महेश्वरश्च
लोकानां महतामीश्वरश्च यः बहुभिर्विविधै रूपैर्विश्वं व्याप्तमिदं जगत् तस्य देवस्य यद्वक्त्रं समुद्रे वडवामुखे २८ इति दानधर्मे वैशं०
रणुक्तावति वाक्यं तु कृष्णे देवकिनंदने भीष्मं शांतनवं भूयः पर्य्यपृच्छद्युधिष्ठिरः १ निर्णये वा महाबुद्धे सर्व्वधर्मविदांवर प्रत्यक्षमा
गमो वेति किं तयोः कारणं भवेत् २ भीष्म उवाच नास्त्यत्र संशयः कश्चिदिति मे वर्त्तते मतिः शृणु वक्ष्यामि ते प्राज्ञ सम्यक् त्वं मेनुपृच्छ
सि ३ संशयः सुगमस्तत्र दुर्गमस्तस्य निर्णयः दृष्टं श्रुतमनंतं हि यत्र संशयदर्शनं ४ प्रत्यक्षं कारणं दृष्ट्वा हैतुकाः प्राज्ञमानिनः नास्ती
त्येवं व्यवस्यंति सत्यं संशयमेव च ५ तदयुक्तं व्यवस्यंति [illegible] बालाः पंडितमानिनः अथ चेन्मन्यसे चैकं कारणं किं भवेदिति शक्यं दीर्घे
णा कालेन युक्तेनातंद्रितेन च ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
३३६

तत्रमहद्देवस्यप्रत्यागनम्यत्वाद्न्ततरमेवोत्तरत्वेनोदितत्वाद्देदएवप्रत्यक्षप्रमाणं प्रत्यक्षानुमानयोर्व्यभिचारित्वेनाविश्वसनीयत्वादित्याहधर्मस्येत्यादिना ११ वृत्तंशिष्टाचारः १२ भिंदि
ति वृत्तंतेषुप्रत्यक्षानुगमनाचारेषु १३ अतृप्यंतः नित्यसोत्कंठाः आगमज्ञमाः बुद्धयोयेषांतएवपरंश्रेष्ठंप्रमाणमितिमन्वयः १५ नेतिदृष्टंतंप्रत्यक्षंदृष्टशीलं आचारः शौचादिः कारणं

आगमापात्रामनेकांचतुल्यमानेनभारत ततारेणेवनान्येनशक्यंस्थातंस्पर्शनं ७ हेतुनामंतमासाद्यविपुलंज्ञानमुत्तमं ज्योतिः सर्वस्यलोकस्य
विपुलंप्रतिपद्यते ८ नत्वेवगमनंराजन्नहेतुतोगमनंतथा अग्राह्यमनिबद्धंवाचासंपरिवर्जयेत ९ युधिष्ठिरउवाच प्रत्यक्षंलोकतःसि
द्धिर्लोकश्चागमपूर्वकः शिष्टाचारोबहुविधस्तन्मेब्रूहिपितामह १० भीष्मउ० धर्म्मस्यक्रियमाणस्यबलवद्भिर्दुरात्मभिः संस्थायत्नैरपिकृता
कालेनपरिभिद्यते ११ अधर्म्मोधर्म्मरूपेणतृणैःकूपइवावृतः ततस्तैर्भिद्यतेवृत्तंशृणुचैवयुधिष्ठिर १२ अवृत्यायेतुभिंदंतिश्रुतित्यागपराय
णाः धर्म्मविद्वेषिणोमंदाइत्युक्तस्तेषुसंशयः १३ अतृप्यंतस्तुसाधूनांयएवागमबुद्धयः परमित्येवसंतुष्टास्तानुपास्स्वचपृच्छच १४ कामार्थौ
पृष्ठतः कृत्वालोभमोहानुसारिणौ धर्म्मइत्येवसंबुद्धास्तानुपास्स्वचपृच्छच १५ नतेषांभिद्यतेवृत्तंयज्ञःस्वाध्यायकर्म्मच आचारःकारणं
चैवधर्म्मश्चैकस्त्रयंपुनः १६ युधिष्ठिरउ० नरेवहमेबुद्धिः संशयेपरिमुह्यति अपारेमार्गमाणस्यपरंतीरमपश्यतः १७ ॥ ॥ ॥
उवाच

वेदः त्रयंमिलित्वाएकोधर्मस्तद्धर्मः साधनीयइत्यर्थः वेदस्वाध्यायकर्मवेदज्ञार्थमाचारांतर्गतिमेवज्ञेयं १६ १७ १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दा०
३६७

वेदइति प्रमाणमेतत्त्रयमेवधर्मेपरिच्छित्तिर्भवितव्यं १८ कथमेकोऽधर्मोभिन्नपद्धतिपाद्यइत्याशंकायामाहधर्मस्येति हेराजन्यदिएवंधर्मेत्रयंमन्यसेतन्नेतिशेषः किंतुह्रियमाणस्यै
वधर्मस्यत्रिधाविप्रकाराविचारणाएकएवप्रमाणत्रयसंवादेनपरीक्षणीयइत्यर्थः १९ त्रिधेत्यस्यव्याख्यानंएकएवेति त्रयाणांप्रमाणानांपृथक्त्वेप्रत्येकंस्वातंत्र्येनधर्म

ष्टि २

वेदः प्रत्यक्षमाचारः प्रमाणंतुत्रयंयदि पृथक्त्वंलभ्यतेचैषांधर्मश्चैकस्त्रयंकथं १८ भीष्म उ० धर्म
स्यह्रियमाणस्यबलवद्भिर्दुरात्मभिः यद्येवंमन्यसेराजंस्त्रिधाधर्मविचारणा १९ एकएवेतिजानीहित्रिधाधर्मस्य
दर्शनं पृथक्त्वेनचमेबुद्धिस्त्रयाणामपिवैतथा २० उक्तोमार्गस्त्रयाणांवातत्तथैवसमाचर जिज्ञासानतु
कर्त्तव्याधर्मस्यपरितर्कणात् २१ सदैवंभरतश्रेष्ठमातेभूदत्रसंशयः अन्धोजडइवाशंकीयद्ब्रवीमितदाच
र २२ अहिंसासत्यमक्रोधोदानमेतच्चतुष्टयं अजातशत्रोसेवस्वधर्मएषसनातनः २३ ब्राह्मणेषुचवृ
त्तिर्यापितृपैतामहोचिता तामन्वेहिमहाबाहोधर्मस्यैतेहिदेशकाः २४ प्रमाणमप्रमाणंवैयः कुर्यादबु
द्धिजन नसप्रमाणतामर्हेद्विवादजननोहिसः २५ ब्राह्मणानेवसेवस्वसत्कृत्यबहुमन्यच एतेष्वेवत्विमेलो
काः कृत्स्नाइतिनिबोधतान् २६ युधिष्ठिर उ० येचधर्ममसूयंतेयेचैनंपर्युपासते ब्रवीतुमेभवानेतत्क्वतेगच्छन्तिता
दृशाः भीष्म उ० रजसातमसाचैवसमवस्तीर्णचेतसः नरकंप्रतियद्यंतेधर्मविद्वेषिणोजनाः २८ ॥ ॥

णपे २

प्रतिपादकत्वेममबुद्धिर्नच २० उक्तइतिप्रत्यक्षस्मृतीद्विविधेप्रमाणाभावात् आचारस्यचप्रध्वंसातीतत्वात्त्रयाणांनामध्येपरिशेषात् पत्रक्तः वेदेसएवमार्गः तत्प्रतीतकीर्णात्

प्रमाणं १

धर्मस्यविचारः कर्त्तव्यइत्यर्थः २१ अत्रवेदेऽप्रामाण्यशंकांकोशंकायामः २२

एम०
३६७

© (D) Dhaarnta Trust & KOD Digitized By eGangotri

अशयोमोक्षुर्मनः ३२ कीदृशाः किंलक्षणाः किंकर्माणश्च ३४ सर्गोत्सर्गं ३५ पंचानां देवपितृभूतातिथिकुटुंबानां ३७ वक्रधरस्य वहृया माधियन्ते वीभवेत्वक्रधरे विसोमुजंगेयाम

येतु धर्म्मं महाराज सततं पर्युपासते सम्यान्विपराः संत्यते वै स्वर्गभुजो नराः २९ धर्म्म एव गतिस्तेषामाचार्योपासनाद्भवेत् देवलोकं प्रपद्यन्ते येव
र्म्मं पर्युपासते ३० मनुष्यापदि वा देवाश्शरीरमुपतापयवै धर्म्मिणाः सततमेधंते लोभद्वेषविवर्जिताः ३१ प्रथमं ब्रह्मणाः प्रत्रं धर्म्ममाहुर्मनीषि
णाः धर्म्मिणाः पर्युपासंते फलं पक्वमिवाशयः ३२ युधिष्ठिर उ० असतां कीदृशं रूपं माधवः किंच कुर्वते ब्रवीतुमे भवानेतत्संतो संतश्च की
दृशाः ३३ भीष्म उ० दुराचाराश्च दुर्द्धर्षा दुर्मुखाश्चाप्यमाधवः साधवः शीलसंपन्नाः शिष्टाचारस्य लक्षणं ३४ राजमार्गे गवां मध्ये धान्यम
ध्ये च धर्म्मिणः नोपसेवंति राजेंद्र सर्गं मूत्रपुरीषयोः ३५ पंचानामशनं दत्त्वा शेषमश्नंति साधवः नजल्पंति च भुंजाना न निद्रांत्यार्द्रपाणयः ३६
चित्रभानुमनड्वाहं देवं गोष्ठं चतुःपथं ब्राह्मणं धार्मिकं चैत्यं ये कुर्वंति प्रदक्षिणं ३७ वृद्धानां भारतप्तानां स्त्रीणां च चक्रधरस्य च ब्राह्मणानां गवां
राज्ञां पंथानं ददते च ये ३८ अतिथीनां च सर्वेषां प्रेष्याणां स्वजनस्य च तथा शरणकामानां गोप्तास्याद्वागतप्रदः ३९ सायंप्रातर्मनुष्याणाम
शनं देवनिर्मितं नांतरा भोजनं दृष्टमुपवासविधिर्हि सः ४० होमकाले यथा वह्निः कालमेव प्रतीक्षते ऋतुकाले तथा नारी ऋतमेव प्रतीक्षते ४१

ज्वालिनीतितिविश्वलोचनः ३८ ३९ ४० ४१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७ ॥

© (Dharmartha Trust J&K) Digitized By eGangotri

श्रा०
३६८

कर्मण्यध्यापनं भक्तिपादयेन दक्षिणामिति शेषः ४९ दक्षिणां पाणिमुद्धरेत यज्ञोपवीती नमवेत ५० अतिरुजनं पायसादिभिः मंगल्यं मंगलवचनं अभिनंदनं शतं जीवेति

६३ प्रक्रमांकः २ ५१

नाम्नदृगच्छेतयत्कब्रह्मचर्येणतत्स्मृतं अमृतं ब्राह्मणागावस्तेनतत्त्रयमेकतः ४२ तस्माद्ब्राह्मणान्नित्यं अर्चयेत यथाविधिं पञ्चषा संस्कृतं मांस
मुपभुंजन्तुष्यति ४३ दृष्टमांसं वृथामांसं उत्तमं स्वदेशे परदेशे वा अतिथिर्नोपवासयेत ४४ कर्माणि वै सफलं कृत्वा गुरूणां प्रतिपादयेत गुरुस्य
आत्मनं यम भिवाद्याभिरज्य च ४५ गुरुमर्च्य वर्द्धन्ते आयुषा यशसा श्रिया वृद्धान्नातिभवेजातु न च संप्रेषयेदपि नासीनः स्यात्तस्थिते ष्वेवमायुरस
नरिष्यते ४६ ननग्नामीक्षयेन्नारीं न सिद्धान्मनुष्यानपि मैथुनं सततं गुप्तमाहारं च समाचरेत ४७ तीर्थानां गुरवस्तीर्थं चोक्षाणां हृदयं शुचि
दर्शनानां परं ज्ञानं संतोषः परमं सुखं ४८ सायं प्रातश्च वृद्धानां शृणुयात्पुष्कलागिरः श्रुतमाप्नोति हि नरः सततं वृद्धसेवया ४९ स्वाध्या
ये भोजने चैव दक्षिणां पाणिमुद्धरेत यच्छेत वाङ्मनसा नित्यमिंद्रियाणि तथैव च ५० संस्कृतं पायसं नित्यं यवागूं कृशरं हविः अष्टकाः पित
देवतार्थं गत्वाणामभिपूजनं ५१ श्मश्रुकर्मणि मंगल्यं क्षुतानामभिनंदनं व्याधितानां च सर्वेषामायुषः प्रतिनंदनं ५२ ॥

६२

च चनेन सर्वोत्साहनं च कुर्यादिति शेष ५२ ५२ ॥ ॥

श्रा०
३६८

© (Oh) Dhaantari Trust, & Digitized By eGangotri

नेषां १

समाचरेद्भिनं स्तंयं ५४ पापकर्म्मिणः स्वल्दस्यं पापिष्टमित्याचक्षतेकर्म्मणोर्वस्त्रस्यंतायतेस्पर्द्धि: ६१ धर्म्मध्वजिकः तत्प्रकाशकः ६२ पारंतत्रंपरलोकहितं ६३ अध्यापनाम १

पि १

नजातत्वमितिब्रूयादापन्नो महत्तरं लंकारोवावचोवेतिविद्वन्स्तनविशिष्यते ५३ अधराणां समानानां शिष्याणांच समाचरेत पापमाचक्षते
निरपेक्षस्येपापकर्म्मिणः ५४ ज्ञानपूर्वं विनश्यंतिगर्हमानामहाजने ज्ञानपूर्वंकृतंकर्म्मछादयंतेह्यसाधवः ५५ नमांमनुष्याः पश्यंतिनमांपश्यं
तिदेवताः पापेनाभिहितः पापः पापमेवाभिजायते ५६ यथावार्द्धुषिकावृद्धिंदेहमेदेप्रतीक्षते धर्म्मेणाभिहितंपापंधर्म्ममेवाभिवर्द्धयेत ५७ यथा
लवणमंभोभिराप्लुतंप्रविलीयते प्रायश्चित्तहतंपापंतथासद्यः प्रणश्यति ५८ तस्मात्पापंनगूहेतगूहमानं---- विवर्द्धते कृत्वातसाधुवाख्ये
यंतेनतत्प्रशमयंत्युत ५९ आशयासंचितंद्रव्यंयत्कालेनोपभुज्यते अन्येचैवप्रयद्यंतेवियोगेतस्यदेहिनः ६० मानसंसर्वभूतानांधर्म्ममाहुर्म्मने
षिणः तस्मात्सर्वाणिभूतानिधर्म्ममेवसमासते ६१ एकएवचरेद्धर्म्मन्नधर्म्मध्वजिकोभवेत धर्म्मवाणिजकाह्येतेयेधर्म्ममुपभुंजते ६२ अ
र्चेद्देवानदंभेनसेवेतामाययागुरुं निधिंनिदध्यात्पारत्र्यंयात्रार्थंदानशब्दितं ६३ दानधर्म्मं युधिष्ठिरः नाभौधेयः प्राप्नोतिधनंसबलवानपि भा
गधेयान्वितस्त्वार्थान्कृशोबालश्चविंदति १ ॥

८१

१ कृतोपक्रमेः फलोयेषांनेकृतपक्रमाफला: ३ भवेतसमर्थःस्यात ५ अपायशतै: उपायशतैः सर्वाधनेन १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

नालाभकालेलभतेप्रयत्नेपिकृतेसति लाभकालेप्रयत्नेनलभतेविपुलंधनं २ कृतयत्नाफलाश्चैवदृश्यंतेशतशोनराः अयत्नेनैवमानाश्चदृश्यं
तेवहवोजनाः ३ यदिपन्नोभवेन्मर्त्यःसद्यःफलमवाप्नुयात नविद्वानविद्ययाहीनंकृतार्थमुपसंश्रयेत् ४ नाफलंचोपलभ्यंतेनराणांभरतर्षभ
त्तम प्रयत्नंकृतवंतोपिदृश्यंतेत्वफलानराः ५ मार्गैरपायशतैरर्थानमार्गैश्चापरःसवी अकार्यसमकृत्कृत्वादृश्यंतेह्यधनानराः धनयु ५३
क्ताः स्वकर्मस्थाः दृश्यंतेचापरेधनाः ७ अधीत्यनीतिशास्त्राणिनीतियुक्तोनदृश्यते अनभिज्ञाश्चमात्रविदांगमितः केनहेतुना ८ वि
द्यायुक्तोत्यविद्यश्चधनवानदृश्यते तथा यदिविद्यामुपाश्रुसलाः सत्वमवाप्नुयुः नविद्वान्विद्ययाहीनंनकृतार्थमुपसंश्रयेत ९ तथापिपा
सांजयतेश्रद्धः प्राप्यवैजलं तुष्टार्थीविद्ययात्वेवनविद्यांप्रजहेन्नरः १० नाप्राप्तकालोम्रियतेविद्धःशरशतैरपि तृणाग्रेणापिसंस्पृष्टः प्राप्त
कालोनजीवति ११ भीष्म उ० ईहमानःसमारंभान्यदिनासादयेद्धनं उग्रंतपःसमारोहेन्नह्यनुप्तंप्ररोहति १२ दानेनभोगीभवतिमेधावीवृ
द्धसेवया अहिंसयाचदीर्घायुरितिप्राहुर्मनीषिणः १३ तस्माद्दद्यात्पात्रेनप्रजयेद्धार्मिकानपि सुभाषीप्रियकृच्छुद्धः सर्वसत्वाविहिंसकः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्रभवः प्रभवकारणं कर्म्म वदंशादीनां स्वभावो यथा सो प्रमाणं नियामकं एवं स्वस्यापि ज्ञात्वा स्थिरोऽचंचलो भव १५ अध्यायः कार्येति १ प्रवर्त्तते प्रवर्त्तयते २ धर्मोऽर्थस्य धर्मफलस्य दर्शनोदास्य ध
मे एव श्रेयस्कर इति बुद्धिर्भवेत तदायं धर्मात्माधर्मचित्तः धर्मे आश्वसीत विश्वासं कुर्वीत अदृढबुद्धिस्तु न विश्वसेत धर्मफले ३ एतावत धर्मे विश्वासस्य बलेऽभयविनकार्त्याकं तीयवित ४ राजसा

यदा प्रमाणं प्रभवः स्वभावश्च शुभाशुभे दंशकीटपिपीलानां स्थिरो भव युधिष्ठिर १५ राजधर्म्मे भीष्म ३० कार्प्येन यत्र क्षिपते तत्र स्वाश्च
सन्ताकृतं तत्राश्वसीत सत्कृत्य वा असत्कृत्य वा न विश्वसेत १ काल एव सर्व्वकाले निग्रहानुग्रहौ ददत् बुद्धिमाविश्य भूतानां धर्म्माधर्म्मे प्रव
र्त्तते २ यदास्य भवेत बुद्धिर्धर्म्मार्थस्य प्रदर्शनात् तदाश्वसीत धर्म्मात्मा दृढबुद्धिर्न विश्वसेत ३ एतावन्मात्रमेतद्धि भूतानां प्राज्ञलक्ष
णं कालयुक्तोऽप्युभयविच्छेषयुक्तं समाचरेत ४ यथा ह्युपस्थितैश्वर्याः पूजायन्ते नरा जनैः एवमेवात्मनात्मानं पूजयन्तीह धार्मिकाः ५
नत्यधर्म्मेन पाधर्म्मे रक्षां कालः कथंचन तस्माद्धि शुद्धमात्मानं जानीयाद्धर्म्मचारिणं ६ स्प्रष्टुमप्यसमर्थो हि ज्वलंतमिव पावकः अध
र्म्मः संततो धर्म्मं कालेन परिरक्षितं ७ कार्य्यावेतौ हि धर्म्मेण धर्म्मो हि विजयावहः त्रयाणामपि लोकानामालोकः कारणं भवेत ८ ॥

मलिनाः ५ धर्मः कदाप्यधर्म्मो न भवेदिस्याह न हानि अधर्मतया तु स्वहेतनया ७ एतौ विशुद्धताधर्मौ स्पर्शौ ८ ॥

रा०
३१०

नयेन पापयेन धर्मेणेति शेषः धर्मेणाधर्मानुष्ठानार्थं इतरैरुच्यमानं वेर्यमाणाः सन्तः सर्वलोकभयप्रद्ले तेषां प्रतारणो यवर्तते यदा स्वनिस्तारं स्वविस्तारं स्वयं मे वाचरेदित्याह नत्विति नये
नर्जुर्ध्वमिति शेषः किंतु धर्मभयलोकभयप्रद्ले तेनिहन्ति निमित्तं धर्मेणाहेतुनाऽर्थात्साङ्गेन उच्यमानएव नरः ऊर्ध्वं गच्छतीति शेषः अत्र आह मित्वा स्विवदन्ति तियोज्यं त्र

न तु कश्चिन्नयेत्प्राज्ञो गृहीत्वैव करेण तं उह्यमानः स्वधर्मेण सर्वलोकभयप्रद्ले ९ शूद्रोऽहं नाधिकारो मे चातुराश्रम्यसेवने
इति विज्ञानमपरेणात्मन्युपदध्यात् १० विशेषेणाचवस्थाभिचाहवर्णास्तत्वतः पंचभूतशरीराणां सर्वेषां सदृशात्मनां ११
लोकधर्मं च धर्मं च विशेषकरणं कृतं यथैकत्वं पुनर्यान्ति प्राणिनस्तत्र विस्तरः १२ १३

अपरे साधवः न उपदध्यतिन छलं कुर्वीति यथाधिकारं धर्ममेव प्रकुर्वन्ति न छलमिमर्थः तस्मात्स्ववर्णं नामसर्वविधर्थैवेति भावः १० विशेषेणेति पुनः सर्वेषां प्राणिनां प्रत्याणांवा
पांचभौतिकत्वेऽपि विशेषकरणं इदं पवित्र[illegible]मिदमपवित्रमिति व्यवस्थापनं लोकधर्मं शास्त्रीयधर्मं वा निमित्तेन प्रतिकृतं यस्मात्मरणं दिनानां यथा पुनर्विहितेनैतैः एक
त्वप्राकृतं गच्छन्ति प्राणिनिशास्त्रेणाधर्मनियमः कृत इत्यर्थः १२ ॥

राम०
३१०

अत्र शोकेतेध्रुवइति लोकस्यधर्मस्यकार्यकारणाभावात्कार्यस्याध्रुवत्वं कारणास्याध्रुवत्वं युक्तं तंतनाशमंतरेणापदनाशायोगादित्यर्थः युगरमामाहकालेसंकस्यः निष्कामधर्मएवतन्का
लेननवसकामइत्यर्थः १३ सर्वेषामितिधर्मएवउक्तः संकल्पविशेषः शिष्यतेनान्यस्म चकथमुद्देष्यतीत्यत्राह स्वयंगुरुरितिधर्मवलात्स्वयमेवसतर्देतिनशिक्षयेत्यर्थः १४ एवमिति यदाभूता

अध्रुवोहि कथंलोकः स्मृतोधर्म्मः कथंध्रुवः यत्रकालोध्रुवस्तातत्तत्रधर्म्मः सनातनः १३ सर्वेषांतस्यदेहानांसर्वेषांसदृशा
त्मनां कालोधर्म्मेणसंयुक्तः शेषएवस्वयंगुरुः १४ एवंसतिनदोषोस्तिभूतानांधर्मसेवने तिर्य्यग्योनावपिसतांलोकएवमतो
गुरुः १५ इतिदानधर्म्मे वैशं० शरतल्पगतंभीष्मंपांडवोथकुरूद्वह युधिष्ठिरोहितंप्रेप्सुरपृच्छत्कल्मषापहं १ युधिष्ठिर किं
श्रेयः पुरुषस्येह किंकुर्वन्सुखमेधते विपाप्मासभवेत्केन किंवाकल्मषनाशनं २ वैशं० तस्मैशुश्रूषमाणायनृप शांतनवस्तदा देव
वंशंयथान्यायमाचष्टपुरुषर्षभ ३ भीष्म० अयंदैवतवंशोवैऋषिवंशसमन्वितः त्रिसंध्यंपठितःपुत्रकल्मषापहरःपरः ४
यदह्नाकुरुतेपापमिंद्रियैःपुरुषश्चरन् बुद्धिपूर्वमबुद्धिर्वारात्रौयच्चापिसंध्ययोः ५ मुच्यतेसर्व्वपापेभ्यः कीर्त्तयन्वैशुचिः सदा
नांधोनबधिरः कालेकुरुतेस्वस्तिमान्सदा ६ ॥

स१ मधु२ हे१

नांधत्वादिकर्मैवतत्तत्रसाधकः स्वभावेनप्रवर्त्तकं अतोधर्मफलभोगेस्वर्गंजंतोपिभूतानांदोषोनास्तियतः तिर्यग्योनावपिसतांविद्यमानानांभूतानांसदृसत्वहज्ञोएवंकर्मानुसारात्लोकएवगुरु
रिष्टः विधिनियंत्रितोलोकदृष्टांतेनैवसाधुमसाधुंवाकर्माणिप्रवर्ततेइत्यर्थः १५ अध्यायः शरतल्पगतमित्यध्यायत्रयंस्पष्टार्थः १ ॥ ४ . ४ ॥ ॥

हा०
३२१

शाकः 3

तिर्य्यग्योनिंनगच्छेच्चनरकंसंकराणिच नचदुःखभयंतस्यमरणेनसमुद्भवेत् ७ देवाम्हाशुक्लदेवः सर्वभूतनमस्कृतः त्रिविंशोथाप्यनिर्द्देश्यः सर्व्वप्राणोल्वयो
निजः ८ पितामहोजगन्नाथः सावित्रीब्रह्मणाः सती वेदभूतस्थकर्त्ताचविष्णुर्नारायणः प्रभुः ९ त्रुमापतिर्विरूपाक्षः स्कंदः सेनापतिस्तथा विशाखो
हुतभुग्वायुश्चंद्रादित्यौप्रभाकरः १० शचीपतिर्देवोयमोधूमोर्णयासह वरुणस्सहगौर्याचसहर्ध्याचवैश्वरः ११ सौम्यागौः सुरभिर्देवीविश्रवाश्चमहा
नृषिः संकल्पः सागरोगंगास्त्रवंत्योथमरुद्गणाः १२ वालखिल्यास्तपः सिद्धाकृष्णद्वैपायनस्तथा नारदः पर्वतश्चैवविश्वावसुर्हहाहूः १३ तंवुरुश्चि
त्रसेनश्चदेवदूतश्चविश्रुतः देवकन्यामहाभागादिव्याश्चाप्सरसांगणाः १४ उर्वशीमेनकारंभामिश्रकेशीत्वलंवुषा विश्वाचीचपंचचूडातिलोत्तमा १५ घृताचीच ४
आदित्यावसवोरुद्राः साश्विनः पितरोपिच धर्म्मः श्रुतंतपोदीक्षाव्यवसायः पितामहः १६ शर्वर्योदिवसाश्चैवमारीचः कश्यपस्तथा शुक्रोबृहस्प
तिर्भौमोवुधोराहुः शनैश्चरः १७ नक्षत्राण्यृतवश्चैवमासाः पक्षाः सवत्सराः वैनतेयः समुद्राश्चकद्रुजाः पन्नगास्तथा १८ शतद्रुश्चविपाशा
चचंद्रभागासरस्वती सिंधुश्चदेविकाचैवप्रभासंपुष्कराणिच १९ गंगामहानदीवेणाकावेरीनर्म्मदातथा कुलंपुना विशल्याचकरतोयांवुवाहिनी २०

52

हा०
३२१

सरयूर्गंडकीचैवलोहित्यश्चमहानदः ताम्रारुणावेत्रवतीपर्णाशागोतमीतथा २२ गोदावरीचवेण्णाचकृष्णवेणातथाद्रिजा दृषद्वतीचकावेरीच
कुमैदाकिनीतथा २२ प्रयागंचप्रभासंचपुण्यंनैमिषमेवच तच्चविश्वेश्वरंस्थानंयत्रवृद्धि विमलंसरः २३ पुण्यतीर्थंशुकलिलंकुरुक्षेत्रंप्रकीर्त्ति
तं सिंधूत्तमस्तपोदानंजंबूमार्गमथापिच २४ हिरण्वतीवितस्ताचतथामस्रावतीनदी वेदस्मृतिर्वेदवतीमलवाथावत्यपि २५ भूमिभागास्तथापुण्या
गंगाद्वारमथापिच ऋषिकुल्यास्तथामेध्यानदीचित्रवहातथा २६ चर्मण्वतीनदीपुण्याकौशिकीयमुनातथा नदीभीमरथीचैवबाहुदाचमहानदी २७
माहेंद्रवाणीत्रिदिवानालिकाचसरस्वती नंदाचापरनंदाचतथातीर्थंमहाहृदः २८ गयाचफल्गुतीर्थंचधर्मारण्यंसदैवतं तथादेवनदीपुण्यासरश्चब्रह्मनि
र्मितं २९ पुण्यंत्रिलोकविख्यातंसर्वपापहरंशिवं हिमवान्पर्वतश्चैवदिव्यौषधिसमन्वितः ३० विंध्योधातुविचित्रांगस्तीर्थवानौषधान्वितः मेरुर्महेंद्रो
मलयः श्वेतश्चरजतावृतः ३१ शृंगवान्मंदरोनीलोनिषधोदर्दुरस्तथा चित्रकूटोंजनाभश्चपर्वतोगंधमादनः ३२ पुण्यःसोमगिरिश्चैवतथैवान्येमहीधराः
दिशश्चविदिशश्चैवक्षितिः सर्वेमहीरुहाः ३३ विश्वेदेवानभश्चैवनक्षत्राणिग्रहास्तथा पांतुनः सततंदेवाः कीर्त्तिताकीर्त्तितामया ३४ कीर्त्तयानोनरो
त्येतान्मुच्यतेसर्वकिल्बिषैः स्तुवंश्चप्रतिनंदंश्चमुच्यतेसर्वतोभयात ३५ सर्वसंकरपापेभ्योदेवतास्तवनंदकः देवतानंतरंविप्रास्तपःसिद्धांस्तपोधिकान्
३६ कीर्त्तितान्कीर्त्तैपि ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ मर ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्वा२ ॥२ श्री६

द्रा० ष्यामि सर्वपापप्रमोचनान् यवक्रीतोथ रैभ्यश्च कक्षीवानौशिजस्तथा ३७ भृग्वंगिरास्तथा कण्वो मेधातिथिरथ प्रभुः बर्हीच गुणसंपन्नः प्राचीं दिशमुपाश्रि-
३७२ ताः ३८ भद्रां दिशं महाभागा उल्मुचुः प्रमुचुस्तथा मुमुचुश्च महाभागः स्वस्त्यात्रेयश्च वीर्यवान् ३९ मित्रावरुणयोः पुत्रस्तथागस्त्यः प्रतापवान् दृढायुश्चोर्ध्वबाहु-
श्च विश्रुतावृषिसत्तमौ ४० पश्चिमां दिशमाश्रित्य य एधंते निबोधतान् उषंगुः सह सोदर्यैः परिव्याधश्च वीर्यवान् ४१ ऋषिर्दीर्घतमाश्चैव गौतमः काश्यपस्तथा
एकतश्च द्वितश्चैव त्रितश्चैव महानृषिः ४२ अत्रेः पुत्रश्च धर्मात्मा तथा सारस्वतः प्रभुः उत्तरां दिशमाश्रित्य य एधंते निबोधतान् ४३ अत्रिर्वसिष्ठः शक्तिश्च पा-
राशर्यश्च वीर्यवान् विश्वामित्रो भरद्वाजो जमदग्निस्तथैव च ४४ ऋचीकपुत्रो रामश्च ऋषिरौद्दालकिस्तथा श्वेतकेतुः कोहलश्च विपुलो देवलस्तथा ४५
देवशर्मा च धौम्यश्च हस्तिकाश्यप एव च लोमशो नाचिकेतश्च लोमहर्षण एव च ४६ ऋषिरुग्रश्रवाश्चैव भार्गवश्च्यवनस्तथा एष वै समवायश्च ऋषिदेवसम-
न्वितः ४७ आद्यः प्रकीर्तितो राजन् सर्वपापप्रमोचनः नृगो ययातिर्नहुषो यदुः पूरुश्च वीर्यवान् सगरो धुंधुमारो दिलीपश्च प्रतापवान् ४८ कृशा-
श्वो यौवनाश्वश्च चित्राश्वः सत्यवांस्तथा दुष्यंतो भरतश्चैव चक्रवर्ती महामनाः ४९ यवनो जनकश्चैव तथा धृष्टरथो नृपः रघुर्नरवरश्चैव तथा दशरथो
नृपः ५० रामो राक्षसहा वीरः शशबिंदुर्भगीरथः [illegible] ५० रोमपादो महा[illegible]
[illegible] हरिश्चंद्रो मरुत्तश्च तथा दृढरथो नृपः ५१ महोदर्यो ह्यलर्कश्च ऐलश्चैव नराधिपः करंधमो नरश्रेष्ठः कुकुरो रैवतश्च महायशाः ५२ कुरुः संवरणश्चैव मांधा-
ता सत्यविक्रमः मुचुकुंदश्च राजर्षिर्जह्नुर्जाह्नविसेवितः ५३ आदिराजः पृथुर्वैण्यो मित्रभानुः प्रि ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ए०

३७२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

पंकारः नभरश्चतथाराजाश्वेतोराजर्षिसत्तमः ५४ महाभिषश्चविख्यातोनिमीराजातथाष्टकः आयुः क्षुपश्चराजर्षिः कक्षेयुश्चनराधिपः ५५ प्रतर्दनो
दिवोदासः सहासः कोशलेश्वरः ऐलोनलश्चराजर्षिर्मनुश्चैवप्रजापतिः ५६ हविध्रश्चपृषध्रश्चप्रतीपः शंतनुस्तथा अजः प्राचीन वर्हिश्चतथेक्ष्वाकुर्म
हायशाः ५७ अनरण्योनरपतिर्जानुजंघस्तथैवच कक्षसेनश्चराजर्षिर्येचान्येनानुकीर्त्तिताः ५८ कल्यमुत्थायपयोनि त्यंसंध्येद्वेस्तमयोदये पठेच्छुचि
रनावृत्तः सधर्म्मफलभाग्भवेत ५९ देवादेवर्षयश्चैववस्तुताराजर्षयस्तथा पुष्टिमायुर्यशः स्वर्गंविधास्यंतिममेश्वराः ६० माविघ्नंमाचमेपापंमाचमेपरिपंथि
नः ध्रुवोजयोमेनित्यंस्यात्परत्रचशुभागतिः ६२ इतिश्रीनधर्म्मवंशानुकीर्त्तिनं जनमेजय० शरतल्पगतेभीष्मेकौरवाणांधुरंधरे शयानेवीरशयनेपांडवैः
समुपस्थिते १ युधिष्ठिरोमहाप्राज्ञोममश्रवेपितामहः धर्म्माणामागमंश्रुत्वाविदित्वाधर्म्मसंश्रयान २ दानानांचविधिंश्रुत्वाछिन्नधर्माथसंशयः यदस्य
द्वकारोद्विग्नतन्मेकंसितुमर्हसि ३ वैशं० अभून्मुहूर्त्तंस्तिमितंसर्वंतद्राजमंडलंतूष्णींभूतेततस्तस्मिनपटेचित्रमिवार्पितः ४ मुहूर्त्तमिवचध्यात्वाव्या
सः सत्यवतीसुतः नृपंशयानंगांगेयमिदमाहवचस्तदा ५ राजन्प्रकृतिमापन्नःकुरुराजोयुधिष्ठिरः सहितोभ्रातृभिः सर्वैः पार्थिवैश्चानुयायिभिः ६
उपास्तेत्वांनरव्याघ्रसहकृष्णेनधीमता तमिमंपुरयानायसमनुज्ञातुमर्हसि ७ एवमुक्तोभगवताव्यासेनपृथिवीपतिः युधिष्ठिरंसहामात्यमनुजज्ञेनदी
सुतः ८ उवाचचैनंमधुरंनृपंशांतनवोनृपः प्रविशस्वपुरींराजन्व्येतुतेमानसोज्वरः ९ प्रजस्वविविधैर्यज्ञै ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

स्म १

शां० ३७३ धृष्टैश्चासहितोः ययातिरिव राजेंद्र स्वर्गद्वारमपुरः सः १० कृतधर्मरतः पार्थोपि नूनं स्वांश्चानर्थ्यपर श्रेयमायाँसे वैवश्चेतते मानसोज्वरः ११ रंजय
स्वप्रजाः सर्वाः प्रकृतीः परिसांत्वय सुहृदः फलसत्कारैरर्चयस्व यथार्हतः १२ अनुत्वांतात जीवंतु मित्राणि सुहृ दस्तथा चैत्यस्थाने यथा वृक्षं
हं फलवंतमिव द्विजाः १३ आगंतव्यं च भवता समये मम पार्थिव निविर्वर्त्ते दिनकरे प्रवृत्ते चोत्तरायणे १४ तथेत्युक्त्वा स कौंतेयः सोभिवाद्य पितामहं प्रययौ
सपरीवारो नगरं नागसाह्वयं १५ धृतराष्ट्रं पुरस्कृत्य गांधारीं च पतिव्रतां सह तैरृषिभिः सर्वैर्भ्रातृभिः केशवेन च १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रम० ३७३

पौरजानपदैश्चैवमंत्रिवृद्धैश्चपार्थिवः प्रविवेशकुरुश्रेष्ठः पुरंवारणसाह्वयं २७ दानधर्मे वैशं० ततः कुंतीसुतोराजापौरजानपदंजनं पूज
यित्वायथान्यायमनुजज्ञेगृहान्प्रति १ सांत्वयामासनारीश्चहतवीराहतेश्वराः विपुलैरर्थदानैश्चतदापांडुसुतोनृपः २ सोभिषिक्तोमहा
प्राज्ञः प्राप्यराज्यंयुधिष्ठिरः अवस्थाप्यनरश्रेष्ठः सर्वाःस्वप्रकृतीस्तथा ३ द्विजेभ्योबलमुख्येभ्योनैगमेभ्यश्चसर्वशः प्रतिगृह्याशिषोमुख्यास्त
थाधर्मभृतांवरः ४ उषित्वाशर्वरीःश्रीमान्पंचाशन्नगरोत्तमे समयंकौरवाग्र्यस्यसस्मारपुरुषर्षभः ५ सनिर्ययौगजपुराद्याजकैः परिवा
रितः दृष्ट्वानिवृत्तमादित्यंप्रवृत्तंचोत्तरायणं ६ घृतंमाल्यंचगंधांश्चक्षौमाणिचयुधिष्ठिरः चंदनागुरुमुख्यानितथाकालीयकान्यपि ७
प्रस्थाप्यपूर्वंकौंतेयोभीष्मसंस्करणायवै माल्यानिचमहार्हाणिरत्नानिविविधानिच ८ धृतराष्ट्रंपुरस्कृत्यगांधारींचयशस्विनीं मातरंच
पृथांधीमान्भ्रातॄंश्चपुरुषर्षभः ९ जनार्दनेनानुगतोविदुरेणचधीमता युयुत्सुनाचकौरव्योयुयुधानेनवाविभो १० महताराजयोग्येनपरि
वारेणसंवृतः स्तूयमानोमहातेजाभीष्मस्याग्नीननुव्रजन ११ निश्चक्रामपुरात्तस्मात्यथादेवपतिस्तथा आससादकुरुक्षेत्रेततःशांतनवंन्र

पं १२ १२ १२ १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

उ०द०
३७४

उपास्यमानं व्यासेन पाराशर्येण धीमता नारदेन च राजर्षे देवलेनासितेन च १३ हतशिष्टैर्नृपैश्चान्यैर्नानादेशसमागतैः रक्षिभिश्च महात्मानं रक्ष्यमाणं समंततः
१४ शयानं वीरशयने ददृशुर्नृपतिं ततः ततो रथादवतीर्याथ भ्रातृभिः सह धर्मराट् १५ अभिवाद्याथ कौंतेयः पितामहमरिंदमं द्वैपायनादीन्विप्रांश्च तैश्च प्र
त्यभिनंदितः १६ ऋत्विग्भिर्ब्रह्मकल्पैश्च भ्रातृभिः सह धर्मजः आसाद्य शरतल्पस्थमृषिभिः परिवारितं १७ अब्रवीद्भरतश्रेष्ठं धर्मराजो युधिष्ठिरः भ्रा
तृभिः सह कौरव्यः शयानं निम्नगासुतं १८ युधिष्ठिरोहं नृपते नमस्ते जाह्नवीसुत शृणोषि चेन्महाबाहो ब्रूहि किं करवाणि ते १९ प्राप्तोस्मि समये राजन्
न्नग्नीनादाय ते विभो आचार्या ब्राह्मणाश्चैव ऋत्विजो भ्रातरश्च मे २० पुत्रश्च ते महातेजा धृतराष्ट्रो जनेश्वरः उपस्थितः सहामात्यो वासुदेवश्च वीर्यवान् २१
हतशिष्टाश्च राजानः सर्वे च कुरुजांगलाः तान्पश्य नरशार्दूल समुन्मीलय लोचने २२ यच्चेह किंचित्कर्तव्यं तत्सर्वं प्रापितं मया यथोक्तं भवता काले सर्वमेव
च तत्कृतं २३ वैशं० एवमुक्तस्तु गांगेयः कुंतीपुत्रेण धीमता ददर्श भारतान्सर्वान्स्थितान्संपरिवार्य तं २४ ततश्चलावानभीष्मः प्रगृह्य विपुलं भुजं
उद्यन्मेघस्वरो वाग्मी काले वचनमब्रवीत् २५ दिष्ट्या प्राप्तोसि कौंतेय सहामात्यो युधिष्ठिर परिवृत्तो हि भगवान्सहस्रांशुर्दिवाकरः २६ ॥ ॥ ॥

रम०
३७५

माघोयमिति सौम्यश्चांद्रः मासस्य चतुर्भागकरणे साई समतिशेषभागत्वात् अष्टमर्धस्यानतीतत्वेन प्रथमभागस्य विद्यमानत्वात् त्रिभागशेषो भवितुमर्हतीत्यर्थः तेनाद्याष्टमीत्यर्थः २० ॥ ॥

अष्टपंचाशतं रात्र्यः शयानस्याद्य मे गताः शरेषु निशिताग्रेषु यथा वर्षशतं तथा २७ माघोयं समनुप्राप्तो मासः सौम्यो युधिष्ठिर त्रिभागशेषः पक्षोयं शु-
क्लो भवितुमर्हति २८ एवमुक्त्वा तु गांगेयो धर्मपुत्रं युधिष्ठिरं धृतराष्ट्रमथामंत्र्य काले वचनमब्रवीत २९ भीष्म उ० राजन् विदितधर्मोसि सुनि-
र्णीतार्थसंशयः बहुश्रुता हि ते विप्रा बहवः पर्युपासिताः ३० वेदशास्त्राणि सूक्ष्माणि धर्मांश्च मनुजेश्वर वेदांश्च चतुरः सर्वान्निखिलेनानुबुध्यसे ३१
भवितव्यं ४ न शोचितव्यं कौरव्यं हि तत्तथा श्रुतं देवरहस्यं ते कृष्णद्वैपायनादपि ३२ यथा पांडोः सुता राजंस्तथैव तव धर्मतः तान्पालय स्थितो धर्मे गुरुशुश्रूषणे
रतान् ३३ धर्मराजो हि शुद्धात्मा निदेशे स्थास्यते तव आनृशंस्यपरं ह्येनं जानामि गुरुवत्सलं ३४ तव पुत्रा दुरात्मानः क्रोधलोभपरायणाः ईर्ष्या-
भिभूता दुर्वृत्तास्तान्न शोचितुमर्हसि ३५ वैशं० एतावदुक्त्वा वचनं धृतराष्ट्रं मनीषिणं वासुदेवं महाबाहुमभ्यभाषत कौरवः ३६ भीष्म उ० भगव-
न्देवदेवेश सुरासुरनमस्कृत त्रिविक्रम नमस्तेस्तु शंखचक्रगदाधर ३७ अनुजानीहि मां कृष्ण वैकुंठ पुरुषोत्तम रक्ष्याः स्युस्ते पांडवेया भवान्येषां
परायणं ३८ उक्तवानस्मि दुर्बुद्धिं मंदं दुर्योधनं तदा यतः कृष्णस्ततो धर्मो यतो धर्मस्ततो जयः ३९ वासुदेवेन तीर्थेन पुत्र संशाम्य पांडवैः संधान-
स्य परः कालस्तवेति च पुनः पुनः ४० ॥

CC-0. Dharmarth Trust J&K. Digitized by eGangotri

अध्यायः एवमुक्त्वा १ धारणास्व आधारादिषु स्थानेषु यथाक्रमं मूलाधारात्स्वाधिष्ठानं ततो मणिपूरं ततो नाहतं ततो विशुद्धिं ततः आज्ञामित्येवं क्रमेण मनः सहितं वायुं निरुंधन्

नचमेतद्व्योमूढः कृतवान्सुमंदधीः घातयित्वेह पृथिवीं ततः स निधनं गतः ४१ त्वां तु नानाम्यहं वीर गुणानामृषिसत्तमं नरेशासहितं
देवदर्प्यामि चिरोषितं ४२ तथा मे नारदः प्राह व्यासश्च सुमहातपाः नरनारायणावेतौ संभूतौ मनुजे क्षिति ४३ समां त्वमनुजानीहि कृ
ष्ण मोक्ष्ये कलेवरं त्वयाहं समनुज्ञातो गच्छेयं परमां गतिं ४४ अनुजानामि भीष्म त्वां वसून्नाप्नुहि पार्थिव न तेस्ति वृजिनं किंचिदिह
लोके महाद्युते ४५ पितृभक्तोसि राजर्षे मार्कंडेय इवापरः तेन मृत्युस्तव वशे स्थितो भृत्य इवानतः ४६ वैशं० एवमुक्तस्तु गांगेयः पांड
वानिदमब्रवीत धृतराष्ट्रमुखांश्चापि सर्वांश्च सुहृदस्तथा ४७ प्राणानुत्स्रष्टुमिच्छामि तन्मानुज्ञातुमर्हथ सत्येषु यतितव्यं वः सत्यं हि
परमं बलं ४८ आनृशंस्यपरैर्भाव्यं सदैव नियतात्मभिः ब्रह्मण्यैर्धर्मशीलैश्च तपोनित्यैश्च भारत ४९ इत्युक्त्वा सुहृदः सर्वान्संपरि
ष्वज्य चैव हि पुनरेवाब्रवीद्धीमान्युधिष्ठिरमिदं वचः ५० ब्राह्मणाश्चैव ते नित्यं प्राज्ञाश्चैव विशेषतः आचार्या ऋत्विजश्चैव पूजनीयात
नाधिप ५१ उत्तमानुशासने वैशं० एवमुक्त्वा कुरून्सर्वान्भीष्मः शांतनवस्तदा तूष्णीं बभूव कौरव्यः स मुहूर्तमरिंदम १ धारयामा
स चात्मानं धारणासु यथाक्रमं तस्योर्ध्वमगमन्प्राणाः संनिरुद्धा महात्मनः २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

पर्वपर्याणीतावानीतवानित्यर्थः २ २ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

यथेति प्राणेन मुक्तं गात्रं च शिथिलावयवं संयोगं मलन्यमपि शिरः धारयीत मक्रममम तस्मान्नत्त दृंगं विशल्यमभद्दिनर्थीः ५ आत्मा प्राणा संप्रयुक्तं मनः १० ॥ ॥ ॥ ॥

२ इमाश्चर्यमासीच्च मध्ये तेषां महात्मनां सहितैर्ऋषिभिः सर्वैस्तथा व्यासादिभिर्नृप ३ यद्यन्मुंचति गात्रं हि स शंतनुसुतस्तदा तत्तद्विश
ल्यं भवति योगयुक्तस्य तस्य वै ४ क्षणेन प्रेक्षतां तेषां विशल्यः सोऽभवत्तदा तद्दृष्ट्वा विस्मिताः सर्वे वासुदेवपुरोगमाः सहितैर्मु
निभिः सर्वैस्तथा व्यासादिभिर्नृप ६ संनिरुद्धस्तु तेनात्मा सर्वेष्वायतनेषु वै जगाम भित्त्वा मूर्धानं दिवमभ्युत्पपात च ७ महोल्के
व च भीष्मस्य मूर्द्धदेशाज्जनाधिपतिः निःसृत्याकाशमाविश्य क्षणेनांतरधीयत ८ एवं स राजशार्दूल नृपः शांतनवस्तदा समयुज्यत
कालेन भरतानां कुलोद्वहः ९ ततस्त्वादाय दारूणि गंधांश्च विविधान्बहून चितां चक्रुर्महात्मानः पांडवा विदुरस्तथा १० युयुत्सु
श्चापि कौरव्यः प्रेक्षकास्त्वितरेऽभवन युधिष्ठिरस्तु गांगेयं विदुरश्च महामतिः ११ छादयामासतुरुभौ क्षौमैर्माल्यैश्च कौरवं धा
रयामास तस्याथ युयुत्सुश्छत्रमुत्तमं १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

दा०
३७६

उष्णीषेकिरीटशीर्षवस्त्रे। उष्णीषंतुशिरोवेष्टेकिरीटेलक्षणांतरेइतिमेदिनी १३ २५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

चामरव्यजनेश्चास्यभीमसेनार्जुनावुभौ उष्णीषेपर्यगृह्णीतांमाद्रीपुत्रावुभौतथा १३ स्त्रियःकौरवनाथस्यभीष्मंकुरुकुलोद्वहं तालवृं
न्तान्युपादायपर्यवीजन्तसर्वशः २४ ततोस्यविधिवच्चक्रुःपितृमेधंमहात्मनःयाजकाजुहुवुश्चाग्नींजगुःसामानिसामगाः १५ ततश्चंद
का३ नैश्चतथाकालीयकैरपि कालागुरुप्रभृतिभिर्गंधैश्चोच्चावचैस्तथा १६ समवच्छाद्यगांगेयंसंप्रज्वाल्यहुताशनं अपसव्यमकुर्वंतधृ
तराष्ट्रमुखाश्चितं १७ संस्कृत्यचकुरुश्रेष्टंगांगेयंकुरुसत्तमाः जग्मुर्भागीरथींपुण्यामृषिजुष्टांकुरूद्वहाः १८ अनुगम्यमाना
व्यासेननारदेनासितेनच कृष्णेनभरतस्त्रीभिर्येचपौराःसमागताः १९ उदकंचक्रिरेचैवगांगेयस्यमहात्मनः विधिवत्क्षत्रियश्रे
ष्ठासचसर्वोजनस्तदा २० ततोभागीरथीदेवीतनयस्योदकेकृते उत्थायसलिलात्तस्माद्रुदतीशोकविह्वला २१ परिदेवयती
तत्रकौरवानभ्यभाषत निबोधतयथावृत्तमुच्यमानंमयानघाः २२ राजवृत्तेनसंपन्नःप्रज्ञयाभिजनेनच सत्कर्त्ताकुरुवृद्धानांपितृ
भक्तोमहाव्रतः २३ जामदग्न्येनरामेणयःपुरानपराजितः दिव्यैरस्त्रैर्महावीर्यःसहतोद्यशिखंडिना २४ ॥ ॥ २१ ॥

दान०
३७६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

३० मरणजं शोकमपनयति वसुरेष इति देवसामानुषत्वं नरकतुल्यं अतोयं हि नास्थानादुत्तमं लोकं गतो न शोच्य इत्यर्थः ३१ नीचहस्तेन मरणाज्जातं शोकं दूरीकरोति स एष इति ३२ अ

घ३

अश्मसारमयं नूनं हृदयं मम पार्थिवाः अपश्यन्त्याः प्रियं पुत्रं यन्न दीर्यति मे ध्रुवं २५ समेतं पार्थिवं क्षत्रं काशिपुर्यां स्वयंवरे विजि
त्यैकरथेनैव कन्यास्ता योऽजहार ह २६ यस्य नास्ति बले तुल्यः पृथिव्यामपि कश्चन हतं शिखण्डिना श्रुत्वा न विदीर्यति यन्मनः २७
जामदग्न्यः कुरुक्षेत्रे युधि येन महात्मना पीडितो नातियत्नेन स हतोऽशिखण्डिना २८ एवंविधं बहुतरं विलपन्तीं महानदीं आ
श्वासयामास तदा गंगां दामोदरो विभुः २९ समाश्वसिहि भद्रे त्वं मा शुचः प्रियदर्शने गतः स परमं लोकं तव पुत्रो न संशयः ३०
वसुरेष महातेजाः शापदोषेण शोभने मानुषत्वमनुप्राप्तो नैनं शोचितुमर्हसि ३१ स एष क्षत्रधर्मेण युध्यमानो रणाजिरे धनंजयेन
निहतो नैष देवि शिखण्डिना ३२ भीष्मं हि कुरुशार्दूलमुद्यतेषु महारणे न शक्तः संयुगे हन्तुं साक्षादपि शतक्रतुः ३३ ॥

र्जुनमपि शस्त्रनीतिशंकया तस्य मृत्युभयमेव नास्तीत्याह भीष्मं हीति ३३ ॥ ॥

भा०
३११

शेषं स्पष्टार्थं ३१ गोपालं मूर्त्निवेदे शिवमुपनिषदि ब्रह्मविद्ब्रह्मणा यं तैर्कैर्धीरे समभिध्यानफणिपतिभाणिनौ योलं गंगां धरार्यभावे हृनारायणं यो मुकुलनकृतनेदृहि रागामूर्त्तिपास्तोऽश्रौतेतिविं

स्वच्छंदतस्तव सुतो गतः स्वर्गं शुभानने न शक्या भविनिहंतुं हि राणे तं सर्वैर्देवताः ३४ तस्मान्मा देवि गंगे त्वं शोचस्व कुरु
नंदनं वसुरेष गतो देवि पुत्रस्ते विज्वरा भव ३५ इत्युक्ता सा तु कृष्णेन व्यासेन च सरिद्वरा त्यक्त्वा शोकं महाराजं स्वं वार्यवत
तार ह ३६ सत्कृत्य ते तां सरितं तत्र कृष्णमुखा नृप अनुज्ञातास्तया सर्वे न्यवर्त्तंत जनाधिप २ ३७ इति श्रीमहाभारते
शतसाहस्र्यां संहितायां वैयासिक्यां शांतिपर्वणि उत्तमानुशासने दानधर्मेः समाप्तः आनुशासनिकं समाप्तं ॥ ॥

नाम णिं च व्यभजत्स महाभारते दानधर्मान १ इति श्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्य कृतौ भारतभावदीपे आनुशासनिकपर्वार्थप्रका
शः समाप्तिमगमत ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ टीम०
३२

© Dhaata Trust & Digitized By eGangotri

टी०
३७८

अस्यानंतरंचाश्वमेधिकंपर्वभविष्यति यस्यायमादिमश्लोकः वैशं० कृतोदकंतुराजानंधृतराष्ट्रंयुधिष्ठिरः पुरस्कृत्यमहाबाहुरुत्ततारा कुलेंद्रि
यः दानधर्म्मेत्वभीष्टतांताः गौतमीमृत्युसंवादः सुदर्शनोपाख्यानंशुकव्याससंवादः सुदर्शनोपाख्यानंशुकव्याससंवादः दैवपुरुषकारीयं क
र्म्मफलिकंसृगालवानरसंवादः दुष्टपुरुषापदेशः स्त्रीरुक्मिणीसंवादः भंगाश्वोपाख्यानं उपमन्युस्तवः विष्णुनामसहस्रं अष्टवक्रादिसंवा
दः श्येनकपोतीयं स्वर्गनरकवर्णनं अंगिरसतीर्थयात्रागंगामाहात्म्यमगस्तिशक्रसंवादः वीतहव्योपाख्यानंब्रह्मनारदसंवादः श्येनकपो
तीयं ब्रह्मणप्रशंसानारदपंचचूडासंवादः विपुलोपाख्यानंविवाहधर्म्मच्यवनोपाख्यानंच्यवनकुशिकसंवादः आरामतडागवर्णनंबृह
स्पतीन्द्रसंवादः अन्नदानप्रशंसानक्षत्रयोगदानंनृगवासुदेवसंवादः गोप्रदानिकंगोलोकप्रश्नः श्रीगोसंवादः सुवर्णोत्पत्तिः सुवर्णदानं
श्राद्धकल्पः बिसस्तैन्यंपुष्करसैन्यं छत्रोपानहोत्पत्तिः बलिप्रदानं सुवर्णमनुसंवादः अगस्त्यभृगुसंवादः एजानुचांडालसंवादःहस्तिकूटंब्र
ह्मभगीरथसंवादः आपद्धर्माचारः ज्येष्ठकनिष्ठवृत्तिः उपवासविधिः विष्णोर्द्वादशनामकं संसारचक्रंमांसभक्षणंकीटोपाख्यानंमैत्रेयभिक्षा शां
डिलीसुमनासंवादः देवरहस्येभोज्याभोज्यानीनुकीर्त्तनंप्रायश्चित्तं एतेवृत्तांताः समासमिति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
३७८

© (O) Dhanvantari Trust, J&K Digitized By eGangotri

दानप्रवर्पत्रे
२६८

य. ... त्रिका ३१८.

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

शान्तिपर्वणि

दानधर्म आनुशासनिकम्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized By eGangotri

© (c) Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri